

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΒΕΡΟΙΑΣ

1700

*Αριθ. εισ.

524 3/4

ΔΩΡΕΑ

Γεωργίου

GAUHR-01243

Γεωργίου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βερ

Prigeniis orationibus
 me. hunc diag.
 amator ii ep. d.
 librum unum
 fiat secretum
 infusum in aqua
 acor. quing.
 ad. 1.
 sedae apertae
 g. s.

Utur signetur
 G. Capsoncey

12/53
 13/53
 14/53
 15/53
 16/53
 17/53
 18/53
 19/53
 20/53
 21/53
 22/53
 23/53
 24/53
 25/53
 26/53
 27/53
 28/53
 29/53
 30/53
 31/53
 32/53
 33/53
 34/53
 35/53
 36/53
 37/53
 38/53
 39/53
 40/53
 41/53
 42/53
 43/53
 44/53
 45/53
 46/53
 47/53
 48/53
 49/53
 50/53
 51/53
 52/53
 53/53
 54/53
 55/53
 56/53
 57/53
 58/53
 59/53
 60/53
 61/53
 62/53
 63/53
 64/53
 65/53
 66/53
 67/53
 68/53
 69/53
 70/53
 71/53
 72/53
 73/53
 74/53
 75/53
 76/53
 77/53
 78/53
 79/53
 80/53
 81/53
 82/53
 83/53
 84/53
 85/53
 86/53
 87/53
 88/53
 89/53
 90/53
 91/53
 92/53
 93/53
 94/53
 95/53
 96/53
 97/53
 98/53
 99/53
 100/53

ΕΚΔΟΣΗ

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ι.Ν.ΔΑΥ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΩΝ

ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ.

Πᾶν ἀντίτυπον, μὴ φέρον τὴν κάτωθι ὑπογραφήν, νο-
μίζεται κλοπιμαῖον, καὶ ὑπόκειται εἰς τὴν νόμιμον
καταδίωξιν.

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ ΤΗΣ ΔΕΛΦΙΝΗΣ

ΑΙΤΟΥΣΑ

ΕΙΣ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΝ

Κωνσταντίνος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΤΡΕΙΣ ΠΡΩΤΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑΣ

ΑΚΜΑΣΑΝΤΩΝ

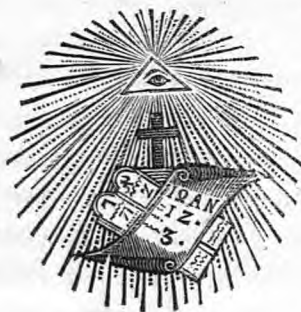
ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΑΥΤΩΝ,

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΝΤΟΓΟΝΟΥ,

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως.

(Παρά τῇ Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς)

1846.

• Discant . . . qui putant ecclesiam nullos philosophos et eloquentes,
• nullos habuisse doctores, quanti et quales viri eam fundaverint, ex-
• truxerint, adornaverint. »

Hieronym. de scriptt. eccl. in proœm.

• Μαθέτωσαν . . . οἱ νομίζοντες τὴν ἐκκλησίαν μῆτε φιλοσόφους καὶ εὐφρα-
• δεις, μῆτέ τινας ἐσχηκέναι διδασκάλους, ὅσοι καὶ πηλικοὶ ἄνδρες ταύτην
• θεμελιώσαντες, ὥκοδόμησάν τε καὶ διεκόσμησαν. »

Ἱερώνυμ. περὶ ἐκκλ. συγγραφ. ἐν προοίμ. κατὰ μετα-
φραστὴν τὸν πατριάρχ. Ἱεροσολύμ.

Σ ω φ ρ ό ν ι ο ν .

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

ΕΑΝ ἡ ἁγία Γραφή ὁμολογῇται τὸ πολυτίμητον τῆς θείας σοφίας ταμεῖον, τὸ ἀδαμάντινον σκεῦος, ἐνθα ὡς κειμήλιον περιέχονται τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν πίστεως τὰ μυστήρια· ἡ βίβλος ἡ πάνσεπτος καὶ ἀψεudesτάτη, ἐνθα κατ' ἐπίπνοϊαν τοῦ παναγίου πνεύματος ἐγράφη αὐτῇ ἡ ἀλήθεια, ὁ ἱερὸς τοῦ Θεοῦ λόγος, ὁ φωτίζων καὶ σοφίζων καὶ σώζων πάντας τοὺς πιστεύοντας· τῶν θεοφόρων τῆς ἐκκλησίας Πατέρων τὰ συγγράμματα μαρτυροῦνται ἡ κλείς ὄντα τοῦ ταμείου τούτου, ὁ ἀκριβὴς διδάσκαλος καὶ ἐρμηνεὺς τῆς κατ' ἐξοχὴν ταύτης βίβλου, ὁ ἀσφαλὴς γνώμων καὶ βέβαιος τῶν χριστιανῶν ὁδηγὸς εἰς εὗρεσιν καὶ κατανόησιν τῶν ἐν αὐτῇ ὑψηλῶν καὶ ἀναντιρρήτων ἀληθειῶν. Καὶ δικαίως· διότι οἱ μακάριοι οὗτοι ἄνδρες, οἱ μὲν ἄμεσοι τῶν Ἀποστόλων τοῦ Κυρίου μαθηταὶ χρηματίσαντες, οἱ δὲ καὶ πᾶσαν σοφίαν ἐκπαιδευθέντες, πάντες δὲ ὑπὸ τοῦ θείου πνεύματος ἐλλαμφθέντες, καὶ τὴν σωτήριον τοῦ εὐαγγελίου διδασκαλίαν ἀνόθευτον εἰς ἡμᾶς παρέδωκαν, καὶ σύμπασαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν, διωκομένην τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ πολεμουμένην, ἐμπεδῶς ἐστήριξαν, ἄριστα ὑπὲρ αὐτῆς ἀπολογηθέντες, καὶ τὴν τῶν ματαίων εἰδώλων λατρείαν, καὶ τὸν παχυλὸν ἰουδαϊσμόν, καὶ τὴν κενόφωνον αἵρεσιν γενναίως ἀντέκρουσαν. Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν, ὅτι ἕκαστος χριστεπώνυμος ἄνθρωπος, ἐὰν μέλλῃ νὰ καρπωθῇ τὴν ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς πνευματι-

κὴν ὠφέλειαν, πρέπει νὰ ἐγκύπτῃ ἐνδελεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὑπὸ τῶν θείων τούτων Πατέρων ἐκπονηθέντων συγγραμμάτων, τὰ ὅποια προσέτι καὶ ἀκαταμάχητον δύναμιν ἔχουσιν εἰς τὸ νὰ διαπλάτῃσι τοῦ ἀναγινώσκοντος τὸ ἦθος, νὰ κρατύνωσιν αὐτὸν εἰς τὴν εὐσέβειαν, καὶ νὰ ἐμπνέωσιν εἰς αὐτὸν πάσης καθόλου ἀρετῆς αἴσθημα· διότι οἱ θεσπέσιοι αὐτῶν συγγραφεῖς οὐχὶ μόνον τῶν θεοπνεύστων βιβλίων τὴν ἐννοίαν ἐσπούδασαν νὰ διασαφήσωσιν εὐκρινῶς, καὶ τῶν δογμάτων τὴν ἀλήθειαν τρανῶς νὰ διακηρύξωσιν, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὴν ἀπὸ τῆς εὐσεβείας ἀχώριστον ἠθικὴν ἡγωνίσθησαν νὰ συστήσωσιν, αὐτοὶ ἑαυτοὺς παράδειγμα ἀξιομίμητον εἰς ἡμᾶς παρέχοντες. Ἀλλὰ, διὰ τὸ ν' ἀποβῇ ἡ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν μελέτη κατὰ τὸ θεὸν καρποφόρος, ἀνάγκη νὰ γινώσκωμεν, τίνας οἱ καλούμενοι οὗτοι ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες, πότε ἕκαστος αὐτῶν ἤκμασε, ποῖαι αἱ θεάρεστοι αὐτῶν πράξεις, τίνα τῶν πονημάτων αὐτῶν τὰ ἀληθῶς γνήσια, καὶ τίνα τὰ νόθα καὶ ψευδεπίγραφα, τί τὸ ἐν αὐτοῖς περιεχόμενον, καὶ περὶ τί στρέφεται ἰδίως ἡ διδασκαλία ἑκάστου. Τούτων ἀπάντων ἡ ἀκριβὴς γνῶσις, προπαιδεύουσα καὶ χειραγωγοῦσα ἡμᾶς εἰς λυσιτελεῖν τινα καὶ ὠφέλιμον τῶν εἰρημένων συγγραμμάτων μελέτην, ἀναγκαιοτάτη κρίνεται μάλιστα καὶ πρὸς ὀρθὴν τῶν γραφέντων κατάληψιν, καὶ πρὸς ἀξίαν αὐτῶν τῶν γραψάντων ἐκτίμησιν. Τοιούτου ὁμως βιβλίου, παρέχοντος τὴν προεισαγωγικὴν ταύτην γνῶσιν, ὅσον ἐνδέχεται, μεθοδικῶς, ἐστερεῖτο μέχρι τοῦδε ἡ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία, καὶ ἡ ἑλλειψὶς αὐτοῦ οὐχὶ μικρὰν ἔφερε τὴν ζημίαν ἐξαιρέτως εἰς τοὺς περὶ τὴν μάθησιν τῆς ἱερᾶς θεολογίας ἀσχολουμένους κληρικούς. Καὶ χάριν μάλιστα τούτων, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλομεν νὰ

προσφέρωμεν ἀφθόνως καὶ ἀφειδῶς πάντα τὰ ἀναγκαῖα βοηθήματα πρὸς παιδευσιν ὄντως ἐκκλησιαστικὴν καὶ περὶ τὴν εὐσέβειαν ἀδιάπταιστον, ἀπεφάσισα καὶ ἐγὼ νὰ ἐκδώσω διὰ τύπου ὅσα περὶ τοιαύτης ὑποθέσεως, πολλαχόθεν ἐρανισθεῖς, ἐφύλαττον μέχρι τοῦ νῦν χειρόγραφα πρὸς χρῆσιν τῆς ἀπὸ καθέδρας διδασκαλίας. Ὁθεν καὶ ἐξέρχεται ἤδη τῶν πιεστηρίων τὸ βιβλίον, πραγματευόμενον, ὡς δοκίμιον, τοὺς βίους καὶ τὰ συγγράμματα μόνον τῶν κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας τῆς ἐκκλησίας ἑκατονταετηρίδας ἀκμασάντων ἁγίων Πατέρων, μετὰ πολλῆς, ὅσον τὸ δυνατόν, ἀκριβείας καὶ σαφηνείας. Διὰ τοῦ πρώτου τούτου δοκιμίου ἐλπίζομεν ὅτι θέλομεν ἀναπληρώσει κατὰ τι τὴν μεγάλην παρομοίων συνταγμάτων ὑπάρχουσαν ἔλλειψιν, καὶ προπαρασκευάσει καὶ προγυμνάσει ὅπως δὴ ποτε τοὺς βουλομένους νὰ ἐγκύψωσιν ἐπωφελῶς εἰς τὴν τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων ἀνάγνωσιν. Ἐὰν δὲ ψευσθῶμεν τῆς ἐλπίδος, καὶ ὁ πόνος ἡμῶν εὐρεθῇ μάταιος ὅλως καὶ ἀσυντελής εἰς τοῦ προκειμένου σκοποῦ τὴν εὐστοχον ἐπιτυχίαν, οἱ μὲν ἀναγνώσκοντες ἄς ἀποβλέψωσι καὶ μετὰ συγγνώμης εἰς τὴν προθυμίαν ἡμῶν, οἱ δὲ περὶ τοιαύτας μαθήσεις δεινοὶ ἄς ἀποδυσώσιν εἰς τὸ σάδιον θαρρᾶλεώτεροι ἀθληταί· διότι « Ἐγὼ τῇ μὲν ἐμαυτοῦ δυνάμει τόδε τὸ ἔργον σταθμησάμενος, ὥρῳ ῥώδησα τὴν ἐγχείρησιν θαρρῆσας δὲ τῷ φιλοτίμῳ δὲ τῇρι τῶν ἀγαθῶν, μείζοσιν ἢ κατ' ἐμαυτὸν ἐνεχείρησα » (α).

Ἐγγραφον ἐν Ἀθήναις, αἰμας', σεπτεμβρίου ιζ'.

(α) Θεοδώρητ. ἐπίσκοπ. Κυρ. ἐν προσημ. τῆς ἐκκλ. ιστορ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Εἰσαγωγή	Σελ.	1
Πρώτη ἑκατονταετηρίς.		
Κλήμης ὁ Ῥώμης.	»	10
Ἑρμᾶς	»	48
Βαρνάβας	»	72
Ἰγνάτιος	»	89
Πολύκαρπος	»	118
Παπίας	»	135
Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης	»	143
Δευτέρα ἑκατονταετηρίς.		
Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς.	»	178
Τατιανός.	»	232
Ἀθηναγόρας	»	252
Θεόφιλος Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος.	»	266
Ἑρμείας.	»	283
Κοδράτος	»	287
Ἀριστείδης	»	289
Ἀγρίππας Κάστωρ	»	290
Ἀρίστων Πελλαῖος	»	291
Μελίτων Σάρδεων ἐπίσκοπος	»	292
Διονύσιος Κορινθίων ἐπίσκοπος	»	299
Ἀπολινάριος Ἱεραπόλεως ἐπίσκοπος	»	302
Βαρδησιάνης καὶ Ἀμμόνιος	»	304
Ἠγήσιππος	»	310

Εἰρηναῖος Λουγδούνου ἐπίσκοπος	Σελ.	314
Μιλτιάδης	»	346
Μόδεστος	»	347
Μουσανός	»	348
Ῥέζων	»	349
Μάξιμος	»	350
Πάνταινος	»	351
Ἡράκλειτος	»	353
Κάνδιδος καὶ Ἀπίων	»	354
Ἰούδας	»	354
Σεραπίων Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος	»	355
Πολυκράτης	»	358
Θεόφιλος τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας ἐπίσκοπος	»	360
Πάλμας	»	361
Βάκχυλλος	»	361
Ἀθηνόγενης	»	362
Σέξτος καὶ Ἀραβιανός	»	362

Τρίτη ἑκατονταετηρίς.

Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς	»	364
Ὠριγένης	»	429
Ἰούλιος Ἀφρικανός	»	499
Ἀλέξανδρος Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος	»	508
Ἀμμώνιος Ἀλεξανδρεὺς	»	511
Ἰππόλυτος	»	514
Ἀπολλώνιος	»	536
Γάιος πρεσβύτερος	»	540
Ἀστέριος Οὐρβανός	»	544
Διονύσιος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος	»	546
Κορνήλιος ἐπίσκοπος Ῥώμης	»	562
Στέφανος ἐπίσκοπος Ῥώμης	»	564
Διονύσιος ἐπίσκοπος Ῥώμης	»	566
Γρηγόριος Θαυματουργός	»	568
Φιρμιλιανός	»	582
Βήρυλλος	»	583

Τρύφων	Σελ.	584
Ἀνατόλιος	»	585
Μαλχίων	»	587
Ἀρχέλαος	»	588
Θεωνᾶς	»	593
Πτέριος	»	595
Θεόγνωστος	»	597
Πάμφιλος	»	599
Λουκιανός	»	602
Φιλέας	»	605
Ἀλέξανδρος Λυκοπολίτης	»	606
Μεθόδιος	»	607
Τερτυλλιανός	»	622
Μάρκος Μινούκιος Φήλιξ	»	678
Κυπριανός	»	691
Νοουατιανός	»	737
Βικτωρίνος	»	742
Κομμοδιανός	»	745
Ἀργόβιος	»	747
Λακτάντιος	»	755

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΩΝ

ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

ΚΑΙ ΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΑΥΤΩΝ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

§. 1. Όρισμός.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ καὶ κριτικὴ ἱστορία τῶν ἁγίων Πατέρων καλεῖται ἡ βοηθητικὴ ἐκείνη τῆς θεολογίας ἐπιστήμη, ἡ διδάσκουσα τῶν ἱερῶν καὶ θεοφόρων τῆς ἐκκλησίας ἀνδρῶν τοὺς βίους, καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν ἐξετάζουσα, καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς διδασκαλίαν ἀναπτύσσουσα (λατινιστὶ *Patrologia*).

§. 2. Διὰ τί, καὶ τίνες λέγονται Πατέρες
τῆς ἐκκλησίας.

Πάντα τὰ ἀνατολικά ἔθνη, ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης μέχρι τῶν Ἰνδιῶν, ἐτίμων κατ' ἐξάρετόν τινα τρόπον τοὺς διδασκάλους καὶ ἱερεῖς, ὀνομάζοντα αὐτοὺς *Πατέρας*, καὶ τὰνάπαλιν, τοὺς μαθητὰς καὶ τὰς μαθητρίδας αὐτῶν, ἀποκαλοῦντα *υἱοὺς καὶ θυγατέρας*. Ἐδήλουν δὲ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου, ὅτι ὁ διδάσκαλος πρὸς τὸν δι' αὐτοῦ ἀναγεννώμενον πνευματικὸν βίον ἔχει λόγον, ὅποιον ὁ φύσει λεγόμενος πατὴρ πρὸς τὸν κατὰ σάρκα βίον (α). ἄλλ' ὑπεδεικνύετο προσέτι διὰ τῆς εἰρημένης προσήγορίας καὶ ἡ τῶν διδασκόντων καὶ τῶν διδασκομένων πρὸς

(α) Βασιλ. Δ'. β'. 3. Οὕτω καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος καλεῖ ἑαυτὸν Πατέρα τῶν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἐπιγραφέντων Κορινθίων.

ἀλλήλους στοργή, καὶ ἐγένετο οὕτω κατὰδῆλος ἡ μεγάλη εἰς τὴν διδασκαλίαν ἀποδομένη τιμὴ.

Τὸ γλωσσικὸν τοῦτο τῶν Ἀνατολικῶν ἐθνῶν ἰδίωμα, τὸ ὁποῖον φυλάττει καὶ ἡ ἁγία Γραφή, μετέβη καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας· ὅθεν πάντες οἱ πνευματικοὶ διδάσκαλοι, καὶ κατ' ἐξοχὴν οἱ ἐπίσκοποι, ὀνομάζοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ *Πατέρες* (Patres, Pape). Ἀλλὰ κατ' εἰδικωτέραν σημασίαν καὶ συνήθως φέρουσι τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην οἱ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐκκλησίας ἀκμάσαντες διδάσκαλοι, οἱ κατὰ τὴν εὐσέβειαν διαπρέψαντες, οἱ τὸν χριστιανισμόν διὰ λόγου καὶ γραφῆς προαγαγόντες, καὶ διὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν ἐπικυρώσαντες εἰς ἡμᾶς τῆς ἀρχαιότητος ἐκκλησίας τὴν πίστιν.

Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι οὐχὶ εἰς πάντα ἐκκλησιαστικὸν συγγραφεᾶ ἀνεξαίρετως καὶ ἀδιακρίτως ἀπεδόθη ἡ τιμὴ αὕτη· ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσιν εἰς τὸν κυρίως ἐκκλησιαστικὸν καλούμενον *Πατέρα* αἱ ἐξῆς τέσσαρες ἰδιότητες· *ἐξοχος παιδεία, ἀγιότης, ἡ συναίρεσις τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀρχαιότης*. Ἀλλὰ πάλιν ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι τῶν τεσσάρων τούτων ἰδιοτήτων τὴν συνδρομὴν δὲν πρέπει ν' ἀπαιτῶμεν

Πρὸς Κορινθ. Α'. β'. 14. 15. 17. — Παρὲλ. Πρὸς Τιμόθ. Α'. ε. 2. Πρὸς Τιμόθ. Β'. ε. 2. Πρὸς Τίτ. ε. 4. Πρὸς Φιλήμ. 10. Ἰωάν. Γ'. 4. — Παρὲλ. ὡσαύτως καὶ τὸ τοῦ Φίλων. τοῦ Ἰουδ. περὶ ἀρετῆς καὶ πρεσβείας πρὸς Γάϊον, §. 8. « μάλλον αὐτὸν ἢ οὐχ ἦσαν τῶν γονέων γεγέννηκα. » — καὶ πῃ ἐν τῇ Σαγγεῶρι 19, 2. σημειώσιν τῶν ταλμουδιστῶν « si quis filium proximi sui » legem docet, hoc idem putat Scriptura, ac si ipsum genuisset. — Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι φυλάττεται τοιαύτη τις ἀναλογία ἐκφράσεως· διότι ἀπὸ τῆς λέξεως πατήρ (οὐδὲ) παράγεται τὸ ὄνομα πατριάρχης, τὸ διδασκῶν καὶ ἀνατρέφειν, καὶ τὸ ἀφρημένον οὐσιαστικὸν πατρία, ἡ διδασκαλία καὶ ἀνατροφὴ, καὶ ὁ πατριάρχης, ὁ διδασκαλός. Κλήμ. Ἀλεξανδρ. Στρωματ. Α'. κεφ. ε. §. 2. « οὐδὲ δὲ πᾶς ὁ παιδευόμενος καθ' ὑπακοὴν » τοῦ παιδευόντος. —, ὅπου ὁ ἱερὸς Κλήμης λέγει τοῦτο, στηριζόμενος εἰς τὸ πῶν Παροιμ. β'. 4. — Κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν καὶ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας ἔλεγεν, ὅτι ἀγαπᾷ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Ἀριστοτέλη ἔξισον, ὡς καὶ τὸν οἰκτεῖον πατέρα· ἀπειθὴ ἐξ αἰτίας μὲν τούτου ἔχει, ἐξ αἰτίας δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει καλῶς· Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξανδρ. κεφ. η'. « Ἀριστοτέλη δὲ θεωμᾶζον ἐν ἀρχῇ, καὶ ἀγαπῶν » οὐχ ἦσαν, ὡς αὐτὸς ἔλεγε, τοῦ πατρὸς; ὡς δὲ ἐκείνον μὲν ζῶν, διὰ τούτου δὲ « καλῶς ζῶν κ. τ. λ. »

ἀπολύτως καὶ αὐστηρότατα· διότι ἐξοχον λέγοντες παιδεῖαν, δὲν ἐννοοῦμεν τὴν, ὅσον τὸ δυνατόν, δεινοτάτην καὶ ὑπερβάλλουσαν παιδείαν, ἀλλὰ μόνον τὴν σχετικῶς μεγάλην· ἐπειδὴ ἄλλως, ἂν ἐλαμβάναμεν τὸ γινώρισμα τοῦτο ἐπὶ τῆς ἀκριβεστάτης τοῦ πράγματος σημασίας, πολλοὶ τινες ἴσως ἤθελαν ἐξαλειφθῆ ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων, ὅπου ὅμως δικαιοτάτα κατετάχθησαν· οὕτως οἱ ἀρχαιότατοι Πατέρες, Κλήμης, ὁ Πρῶμος ἐπίσκοπος, ὁ Ἀντιοχείας Ἰγνάτιος, καὶ ἄλλοι, δὲν ἦσαν ἐξόχου παιδείας ἄνδρες.

Τὴν δευτέραν ὅμως ἰδιότητα, τὴν ἀγιότητα, πρέπει ἀναγκαιῶς νὰ ἔχῃ ὁ Πατὴρ τῆς ἐκκλησίας, καθ' ὅσον μάλιστα αὐτὴν οὐδὲν ἄλλο ἐννοοῦμεν, εἰ μὴ ὑπατόν τινα βαθμὸν χριστιανικῆς ἀρετῆς. Καὶ δικαίᾳ τῶνδ' νομίζεται ἡ ἀξίωσις αὕτη· διότι εἰς τὴν τροπικὴν σημασίαν τῆς λέξεως *Πατὴρ* περιέχεται ἡ ἐννοια τῆς πνευματικῆς μορφώσεως καὶ ἀνατροφῆς οὐχὶ μόνον διὰ λόγου, ἀλλὰ καὶ διὰ παραδείγματος.

Ἡ δὲ τρίτη ἰδιότης φαίνεται μὲν προσχαιτούσα καὶ ἄλλην τινα· διότι τὸ μὲν, πρέπει οἱ Πατέρες νὰ χρησιμεύωσιν ὡς μάρτυρες τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας· τὸ δὲ, διὰ νὰ ἦναι τοιοῦτοι, ἀνάγκη νὰ ἔχωσι τὴν συναίνεσιν τῆς ἐκκλησίας· ὅθεν ἤθελεν εἶσθαι τὸ αὐτὸ, ὡς ἂν ἠθέλαμεν ν' ἀποδείξωμεν τὸ ἀξίόπιστον τῶν Πατέρων ἐκ τοῦ κύρους τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὰνάπαλιν, τῆς ἐκκλησίας τὸ ἀξίόπιστον ἐκ τοῦ κύρους τῶν Πατέρων· ἀληθῶς ὅμως τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως· ἐπειδὴ ἐπὶ τῶν διὰ μαρτύρων ἀποδείξεων κύρος ἔχει μόνον ἡ μαρτυρία τοῦ γινώσκοντος τὸ πρᾶγμα, περὶ τοῦ ὁποίου μαρτυρεῖ, ὅταν φυλάττωνται καὶ οἱ γενικοὶ τῆς κριτικῆς κανόνες. Ἐντεῦθεν λοιπὸν γίνεται δῆλον, ὅτι μόνον ὁ ζῶν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, καὶ μετ' αὐτῆς εἰς ἀδιάλειπτον κοινωνίαν τῆς πίστεως ὢν, μαρτυρεῖ τῶνδ' καὶ περὶ τῆς πίστεως τῆς ἐκκλησίας· πᾶς δὲ ἄλλος, ἐκτὸς τῆς κοινωνίας αὐτῆς ζῶν, καὶ στερούμενος τῆς παρ' αὐτῆς συναίνεσεως, δὲν παρέχει καὶ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας ἐχέγγυον μαρτυρίαν. Ὁ δὲ τρόπος, καθ' ὃν ἐξεφράζετο ἡ παρὰ τῆς ἐκκλησίας συναίνεσις αὕτη καὶ ἀναγνώρισις, ἦτο κατὰ τὰς περιστάσεις διάφορος. Τοῦς ἀρχαίους χρόνους πρὸς παρα-

δοχὴν ἐκκλησιαστικοῦ τινος ἀνδρὸς εἰς τὴν τάξιν τῶν Πατέρων ἤρκει ὁ βίος αὐτοῦ ἅπας· νὰ ᾔηται ἁμωμος, καὶ ὁ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ζῆλος καταφανὴς εἰς πάντας τοὺς πιστοὺς· ἡ δὲ διὰ συγγραμμάτων ἀνεδεικνύετο πρόμαχος τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ ἡ ἐκκλησία, ἐπευρημήσασα αὐτὰ δημοσίᾳ, ἡ ἐξελέγξασα δι' αὐτῶν ἐπὶ συνόδου ἀρεσὴν τινα, ὑπεδείκνυνεν οὕτως, ὅτι τὰ ἐνέκρινεν. Ἡ δὲ Δυτικὴ ἐκκλησία μετὰ ταῦτα μετεχειρίζετο καὶ ἐπίσημόν τινα τρόπον ἐγκρίσεως· οὕτως, ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης Λέων ὁ μέγας, Θωμᾶς ὁ Ἀκυνάτης, καὶ ὁ Βοναυεντούρας, ἀνυψώθησαν εἰς τὸν βαθμὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων διὰ παπικῶν βουλλῶν.

Διὰ δὲ τὰς δύο ταύτας ιδιότητας, τὴν ἀγιότητα καὶ τὴν συναινεσιν τῆς ἐκκλησίας, δὲν συναριθμοῦνται μετὰ τῶν Πατέρων πάντες οἱ ἀρχαιότεροι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, οἱ στερούμενοι τῆς ἐτέρας αὐτῶν, ἢ καὶ ἀμφοτέρων. Ὑπάρχουσι δηλαδὴ τοιοῦτοι, τῶν ὁποίων ὁ ἁμωμος βίος δὲν ἀνωμολογήθη κοινῶς παρὰ πάντων, ἢ αὐτοὶ δὲν ἐξέθηκαν πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὴν παραδεδομένην πίστιν κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκκλησίας, ἔθεν καὶ ἡ παρ' αὐτῆς συναίνεσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δοθῇ χωρὶς τινος περιορισμοῦ· οἱ τοιοῦτοι λοιπὸν καλοῦνται μόνον συγγραφεῖς τῆς ἐκκλησίας (Scriptores ecclesiastici)· ὁποῖοι, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Ὀριγένης, ὁ Τερτυλλιανὸς, Εὐσέβιος Παμφίλου ὁ Καισαρεὺς, Ρουρίνος ὁ ἐκ τῆς Ἀκυληίας, καὶ ἄλλοι.

Ἀλλὰ πρὸς τοὺτους ἀντιπαρέθηκεν ἡ ἐκκλησία, καὶ διέκρινεν ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἀναγνωρισθέντων Πατέρων τινὰς, τοὺς ὁποίους δι' ἰδιὰ τινα πλεονεκτήματα καὶ μᾶλλον ἰδιαζόντως ἐτίμησε. Πολλοὶ δηλονότι ἐξ αὐτῶν, οἵτινες, ἔχοντες τὰς τρεῖς μνημονευθείας ιδιότητας κατ' ἐξαίρετόν τινα βαθμὸν, καὶ οὐχὶ μόνον ἀπαραμείωτον διατηρήσαντες τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ σοφώτατα ὑπερασπίσαντες καὶ κρατύναντες αὐτὴν διὰ λόγου καὶ γραφῆς, χρησιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἀπεδείχθησαν περὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους αὐτῶν, καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, ὀνομάζονται κατ' ἐξοχὴν Διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας (Doctores ecclesiae). Τοιοῦτοι

εἶναι ἐκ μὲν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς, Ἰωάννης Χρυσόστομος, καὶ ἄλλοι· ἐκ δὲ τῆς Δυτικῆς, ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Ἰερώνυμος, ὁ Αὐγουστίνος.

Περὶ δὲ τῆς τετάρτης ιδιότητος, τοιούτου περὶ τῆς ἀρχαιότητος, δὲν ὠρίσθη εἰς ἐτι, ὡς φαίνεται, ἀκριβῶς ἡ ἐποχή, ἄχρι τῆς ὁποίας πρέπει νὰ παραταθῇ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων ἡ σειρά. Καὶ ἡ μὲν Δυτικὴ ἐκκλησία παρατείνει τὸν κατάλογον αὐτῶν μέχρι τῆς ἱγ' ἐκατονταετηρίδος, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Σχολαστικῶν καλουμένων θεολόγων· ἡ δὲ τῶν Διαμαρτυρομένων περιορίζει αὐτὸν μέχρι τῆς γ', ἡ δ', ἡ καὶ αὐτῆς τῆς ε' ἐκατονταετηρίδος· ἀλλ' ἡ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία τοὺς μέχρι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοιούτου τοὺς μέχρι τῆς ἡ ἐκατονταετηρίδος ἀκμάζαντας, κυρίως ὀνομάζει Πατέρας.

§. 3. Τίνες περὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἔγραψαν.

Γνώτεις τινὲς περὶ ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας περὶδεδόθησαν εἰς ἡμᾶς ἀπ' αὐτῶν τῶν πρώτων τῆς ἐκκλησίας χρόνων· διότι ὁ Καίσαρ ἐν Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, συγγράφων τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτοῦ ἱστορίαν, δὲν παρημέλησε νὰ μνημονεύσῃ τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἀνθήσαντας συγγραφεῖς, καὶ νὰ προσθέσῃ ἐν μέρει εἰς τὸν κατάλογον τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν κριτικὰς τινὰς σημειώσεις καὶ βραχείας περιλήψεις τοῦ περιεχομένου.

Πρῶτος ὅμως, ὅστις διενεχθῇ νὰ συντάξῃ ἰδίᾳ χριστιανικὴν φιλολογίαν, καὶ ἀπεδείχθη κατὰ τοῦτο χρησιμώτατος, εἶναι ὁ ἱερός Ἰερώνυμος. Τὸ βιβλίον αὐτοῦ, *De viris illustribus*, ἢ *De scriptoribus ecclesiasticis*, ἐπιγραφόμενον, περιλαμβάνει εἰς 135 ἀριθμοὺς, ἢ κεφάλαια, τοὺς τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐκκλησίας συγγραφεῖς μέχρι τοῦ ιδ' αἵους τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (τοῦ ἔτ. 393.). Παρωρμήθη δὲ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὑπὸ τοῦ περὶδείγματος τοῦ Πλουτάρχου καὶ Σουετωνίου, οἵτινες εἰς τὰ βιογραφικὰ αὐτῶν συγγράμματα ἀπηθανάτισαν τὴν μνήμην τῶν ἐνδόξων καὶ σοφῶν ἀνδρῶν τῶν ἐθνικῶν. Ἐπιθυμῶν λοιπὸν καὶ ὁ Ἰερώνυμος ν' ἀπαθανάτισῃ τοὺς συγγραφεῖς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καὶ οὕτω νὰ ἐξελέγξῃ ψευδεῖς, ὡς

εὐθὺς ἐκ προοιμίων λέγει, τὰς γλευστικὰς καὶ τρωπικὰς παρατηρήσεις τοῦ Κέλτου, τοῦ Πορφυρίου, Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, καὶ ἄλλων, λεγόντων, ὅτι μόνον ἀμαθεῖς καὶ ἀπαιδεῦτοι ἄνθρωποι εὐρίσκουσιν ἀποδεκτὴν τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἐπεχείρησε τὴν σύνταξιν τακτικῷ τινος καταλόγου αὐτῶν, ἔχων ὑπὸ ψιν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐσεβίου, ἀλλὰ μὴ περιριζόμενος εἰς αὐτὸν, ἢ ἀπλῶς μόνον αὐτὸν ἀντιγράφων· διότι πολλὰ ἀρύεται ἐξ ἰδίων πηγῶν. Ὁ τελευταῖος, τὸν ὅποιον πραγματεύεται, εἶναι ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, τοῦ ὁποῦ ὁμοῦ δὲν ἀπαριθμεῖ τὰ συγγράμματα, ἐπειδὴ ὁ πατὴρ οὗτος κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἤρχιζε νὰ συγγράφῃ· τὸ δὲ ὅλον πόνημα περαίνει διὰ τῆς προσθήκης τοῦ ἐλέγχου τῶν ἰδίων αὐτοῦ συγγραμμάτων, ὅσα ἕως τότε ἦσαν ἐκδομένα.

Ἀκολουθίαν τούτου τοῦ συγγράμματος, τὴν αὐτὴν φέροντος ἐπιγραφὴν, [ἐξέδωκεν] ὁ πρεσβύτερος τῆς Μασσαλίας Γεννάδιος (Gennadius] Massaliensis) κατὰ τὸ 490 ἔτος, ἐκτεινομένην μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἑκατονταετηρίδος, καὶ λήγουσαν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντων συγγραμμάτων. Τὸ δὲ ἔργον ἐξηκολούθησε πάλιν Ἰσίδωρος ὁ ἐκ τῆς Ἰσπαλῆως τῆς Ἰσπανίας (Isidorus Hispalensis), ἀποθανὼν τὸ 636, ἀνὴρ ἐγκρατὴς τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας, καὶ περιβλεπτοῦς διὰ τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ τέχνην, ὅστις προήγαγε τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ἰερωνύμου καὶ Γενναδίου μέχρι περίπου τοῦ ἔτους [610, ὅπου] ἐπισυνῆψε προσθήκας τινὰς Ἰλδέφοντος ὁ ἐκ Γωλήτου (Hdefonsus Toletanus), ἀποθανὼν τὸ 667.

Παρά δὲ τοῖς Ἑλλήσιν οὐδὲν τοιοῦτον σύγγραμμα ὑπῆρχεν εἰς ἐπὶ ἐκδομένον, ἕως οὗ ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως Φώτιος, ἀποθανὼν τὸ 886, συνέταξε τὴν *Μεγίστην* αὐτοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν σφώτατα τῶντι καὶ ἀγγιχούσιστα παρῆλκεν εἰς ἡμᾶς διαφόρων ἐθνικῶν καὶ χριστιανικῶν συγγραφῶν κριτικὴν, διασώτας καὶ ἱκανὰ λείψανα πονημάτων ἀγνώστων ἄλλως συγγραφέων τῆς ἐκκλησίας.

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Λατίκοις, μετὰ τοὺς ἄνω μνημονευθέντας, ἐπεισῆλθεν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ πολυχρόνιός τις παῦλα μέχρι τῆς 16 ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἀνεφάνη Ἰωάννης ὁ Τρι-

Θέμιος (Johannes Trithemius), ἐκ τῆς κώμης Τριθεμίας (Tritheim), πλησίον τῶν Τρεβιρῶν, ἀποθανὼν τὸ 1516, ὥςτις τὸ ἔτος 1492 ἐφιλοπόνησε πάλιν τοιαύτης ὕλης σύγγραμμα, *De scriptoribus ecclesiasticis*, συμβουλευθεὶς ἐπιμελῶς τὰ πρὸ αὐτοῦ ἐκδοθέντα, καὶ κοινοποιήσας ἐξ ἑαυτοῦ τινὰς τῶν τοῦ μέσου αἰῶνος συγγραφέων. Τοῦτον ἠκολούθησεν **Αὐδερτος** ὁ **Μυραῖος** (Aubertus Myraeus), ὥςτις ἀνεπλήρωσεν ἐν βιβλίῳ, τὴν αὐτὴν φέροντι ἐπιγραφὴν, τοῦ προκατόχου αὐτοῦ τὰ ἐλλείμματα, καὶ παρέτεινε τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ὕλης μέχρι τῆς 15^{ης} ἑκατονταετηρίδος.

Μετὰ τὸν Μυραῖον ἐφάνησαν τοὺς ἐφεξῆς χρόνους τὰ ἀκόλουθα ταῦτα περὶ Πατέρων καὶ συγγραφέων τῆς ἐκκλησίας συγγράμματα.

Roberti Bellarmini, *De scriptoribus ecclesiasticis liber*, Romae 1613. Βιβλίον μετὰ πολλῆς κριτικῆς γεγραμμένον, μάλιστα περὶ τὴν διάκρισιν τοῦ γνησίου ἀπὸ τοῦ κибδῆλου.

Petri Halloisii (Pierre Halloix), *Illustrium ecclesiae orientalis scriptorum, qui sanctitate juxta et eruditione I et II saeculo floruerunt et Apostolis convixerunt, vitae et documenta*. Duaci (Douay), 1633. 2 Tom. fol. Σύγγραμμα ἐκπρεπέστατον.

Nicolas le Nourry, *Apparatus ad bibliothecam maximam veterum Patrum et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum*, Lugduni editum. 2 Τόμοι εἰς φύλλ. 1703—15. Περιέχουσι μακρὰς καὶ σοφὰς πραγματείας περὶ τῶν Πατέρων τῶν τεσσάρων πρώτων ἑκατονταετηρίδων, περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν, καὶ τῶν τοιούτων.

Ellies Dupin, *Nouvelle Bibliothèque des auteurs ecclésiastiques, contenant l'histoire de leur vie, le catalogue, la critique et la chronologie de leurs ouvrages*. Paris, 1686—1711. Τόμ. 47 εἰς 8^{ον}. Τὸ πόνημα τοῦτο ἔχει ἐν πολλοῖς καὶ τινὰ ἐλλείμματα καὶ ἐλαττώματα· διότι, ὡς λέγουσιν, ὁ Δουπῖνος, ὅτε τὰ συνέγραψεν, ἦτον ἐτι πολὺ νέος τὴν ἡλικίαν, ὥστε νὰ ἐπιφέρῃ πολλαχοῦ καὶ ὥριμον σκέψιν καὶ κρίσιν περὶ τῶν Πατέρων.

Remy Ceillier, Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques, qui contient leur vie, le catalogue, la critique, le jugement, la chronologie, l'analyse et le dénombrement des différentes éditions de leurs ouvrages ; ce qu' ils renferment de plus intéressant sur le dogme, sur la morale et sur la discipline de l' église etc. Paris, 1729—63. 24 Tom. εἰς 4^{ον}. Ὁ συγγραφεὺς φαίνεται ἀκριβέστερος τοῦ Δουκίνου· ὅθεν καὶ τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι παρὰ τὸ ἐκείνου ἀξιοπιστότερον.

Louis Sebastien le Nain de Tillemont, Memoires pour servir de guide dans les premiers six siècles de l' histoire ecclésiastique. Paris, 1693. 16 Tom. εἰς 4^{ον}. Τὸ σύγγραμμα συνιστᾶται μάλιστα πρὸς ἰδίαν μελέτην· διότι ὁ Τιλ-
λειμόντιος πραγματεύεται ἕκαστον ἐκκλησιαστικὸν συγγραφεῖα ἰδίᾳ, καὶ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας.

Ἐνῷ δὲ οἱ σοφοὶ τῆς Γαλλίας, καὶ κατ' ἐξοχὴν οἱ Βενεδικτινοὶ, εὐδοκίμησαντες εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας, ἀπέκτησαν ἱκανὴν φήμην, παρὰ τοῖς Γερμανοῖς δὲν ἐφαίνετο εἰσέτι ἄξιόν τι λόγου περὶ ταύτης τῆς ὕλης. Μόλις δὲ πολὺ μετὰ ταῦτα ὕστερον ἤρχισαν ν' ἀσχολῶνται καὶ αὐτοὶ περὶ τὴν κριτικὴν ἱστορίαν τῶν Πατέρων, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπιφανέστερα συγγράμματα αὐτῶν, τὰ πλεῖστα ἐπιτομαί, εἶναι τὰ ἐξῆς·

Casimir Oudin, Commentarius de scriptoribus ecclesiae antiquis illorumque scriptis. Lipsiae, 1722. Μέχρι τῆς 16 ἑκατονταετηρίδος.

Gottfridi Lumper, Historia theologico - critica de vita, scriptis, atque doctrina SS. Patrum aliorumque scriptorum ecclesiasticorum. Augustae Vindelicorum, 1783—99. 13 Tom. εἰς 8^{ον}. Ἀλλ' εἰς τοὺς τόμους τούτους πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς μόνον τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατονταετηρίδας.

Winter, Heilige Geschichte der ältesten Zeugen und Lehrer des Christenthums nach den Aposteln, oder Patrologie. München, 1814. Δὲν φθάνει οὔτε εἰς τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας.

Goldwitzer, Bibliographie der Kirchenväter und Kirchenlehrer von 1—13 Jahrhundert. Landshut, 1828.

Σύγγραμμα εὐμέθοδον μὲν, ἀλλὰ συνοπτικόν.

* *Busse*, Grundriss der christlicher [Literärgeschichte. Münster, 1828. Καὶ τὸ βιβλίον τοῦτο ἑλλιπές.

Moehler, Patrologie, oder christliche Literärgeschichte, aus dessem hinterlassenen Handschriften. Regensburg, 1840. Ἐξεδόθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως εἰς μόνον τόμος, περιλαμβάνων τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατονταετηρίδας.

M. Permanederi, Bibliotheca Patristica, Tom. II. Landshuti, 1842—44. Καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦτο περιέχει μόνον τῶν τριῶν πρώτων ἑκατονταετηρίδων τοὺς Πατέρας καὶ συγγραφεῖς.

F. Boehringer, Die Kirche Christi und ihre Zeugen, oder die Kirchengeschichte in Biographiien. Zürich, 1842—45. Ἐξεδόθη μέχρι τοῦδε ὁ πρῶτος τόμος, εἰς τέσσαρα μέρη διηρημένος· πραγματεύεται δ' ἐν αὐτῷ ὁ συγγραφεὺς τοὺς Πατέρας κατ' ἐκλογὴν, ἱστορικῶς μᾶλλον καὶ πρὸς τὸν πρακτικὸν αὐτῶν βίον ἀποβλέπων, ἢ φιλολογικῶς καὶ κριτικῶς τὰ συγγράμματα αὐτῶν ἐξετάζων.

Ἐκ δὲ τῶν παρὰ τοῖς Ἀγγλοῖς ἄξια λόγου σημειοῦνται ταῦτα·

W. Caveus, Apostolici, or the history of the Lives, Acts, Death and Martyrdoms of those who were contemporary, or immediately succeeded the Apostles etc. London, 1677. fol. Περιλαμβάνει τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, καὶ πάλιν τοὺς τέσσαρας πρώτους τὸ ἐξῆς·

Ecclesiastici, or the history of the Lives etc. of the most eminent Fathers of the Church that flourished in the fourth century etc. London, 1683, τὸ ὅποιον ἐξηκολούθησεν ὁ *H. Wharton* μέχρι τῆς 15' ἑκατονταετηρίδος.

ΠΡΩΤΗ

ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ.

ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ.

Η Πρώτη ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἑκατονταετηρίς ἀνέδειξε συγγραφεῖς, πλὴν τῶν ἱερῶν καὶ ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ θεῖους τινὰς ἄλλους ἄνδρας, Ἀποστολικούς Πατέρας κληθέντας, διότι ὑπῆρξαν ἅμεσοι μαθηταὶ καὶ ὁπαδοὶ ἐκείνων, καὶ ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν ὄντας, *Κλήμεντα* τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον, τὸν *Βαρνάβαν*, τὸν *Ερμᾶν*, τὸν *Ἰγνάτιον*, τὸν *Πολύκαρπον*, τὸν *Παπλίαν*, καὶ *Διονύσιον* τὸν Ἀρεοπαγίτην· περὶ τούτων λέγομεν ἰδίᾳ ἐφεξῆς, ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ Κλήμεντος.

ΚΛΗΜΗΣ Ο ΡΩΜΗΣ.

§. 1. *Βίος.* Ὁ ἀρχαιότατος τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων εἶναι *Κλήμης* ὁ πάπας ἡ ἐπίσκοπος Ῥώμης, γεννηθεὶς ἐν Ῥώμῃ ἀπὸ γένους τοῦ συγχλητικοῦ. Εἰς τὸ ἀπόκρυφον βιβλίον τῶν Πράξεων τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἀναγινώσκομεν, ὅτι ἦτο συγγενὴς τοῦ Αὐγούστου, καὶ ὅτι ὁ Νέρων, καταδιώκων τοὺς χριστιανούς, ἐφείσθη αὐτοῦ διὰ μόνην ταύτην τὴν αἰτίαν. Κατὰ ποῖον δὲ ἔτος ἐγεννήθη, οὐδεὶς τῶν, ὅσους ἐξεύρομεν, ἀναφέρει· ἐκ τῆς λοιπῆς ὁμως τοῦ βίου αὐτοῦ ἀκολουθίας εἰκάζομεν, ὅτι εἶδε τὸ φῶς, ἐνόσῳ διέτριβεν ἐπὶ τῆς γῆς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῇ μνημονεύει τοῦ ἡμετέρου Κλήμεντος ὡς συμμετόχου τρόπον τινὰ καὶ συνεργοῦ τῆς ἀποστολικῆς

αὐτοῦ ἀξίας (α)· εἰς δὲ τὰ βιβλία τῶν Ἀναγνωρισμῶν (Recognitiones), τὰ ὁποῖα ἐπιγράφονται εἰς τὸ ὄνομα τοῦτου τοῦ Κλήμεντος, λέγεται, ὅτι ἐπεστράφη εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ὑπὸ τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων Πέτρου, καὶ ὅτι προσεκολλήθη ὕστερον πιστότατος αὐτοῦ ὁπαδός· καὶ τοι δὲ τὰ βιβλία ταῦτα δὲν εἶναι οὕτως ἀξιόπιστα, δὲν ὑπάρχει ὁμῶς καὶ διὰ τοῦτο ἀποχρῶσα αἰτία, ὥστε ν' ἀπεδοκιμάσωμεν τὸ ἐν αὐτοῖς ἱστορούμενον τοῦτο. Ὅτι δὲ ὁ Κλήμης συνδιέτριψε πολλὸν χρόνον καὶ οἰκειότατα μεθ' ἑκατέρου τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων, καὶ ὅτι κατέστη τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, ὁμολογοῦσι πολλοὶ τῶν ἀρχαιοτέρων Πατέρων (β)· διὰ τοῦτο καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὀνομάζει αὐτὸν ἀπλῶς ἀπόστολον (γ). Πόστος δὲ τὴν τάξιν ἀνέβη εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης, περὶ τοῦτου διαφωνοῦσιν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς· οὕτως ὁ μὲν Ἰερώνυμος λέγει, ὅτι ἐπεσκόπησεν εὐθὺς μετὰ τὸν ἀπόστολον Πέτρον (δ)· ὁ δὲ Εἰρηναῖος, ἀπαριθμῶν τοὺς ῥωμαίους ἐπισκόπους, ὅσοι ἤκμασαν μέχρι τῶν κατ' αὐτὸν χρόνων, θέτει τὸν Κλήμεντα τρίτον μετὰ τὸν ἀπόστολον Πέτρον (ε). Ὡς αὐτως καὶ ὁ Εὐσέβιος (ς), καὶ ὁ Ἐπιφάνιος (ζ)· ὁ δὲ ἱερὸς Αὐγουστῖνος μαρτυρεῖ, ὅτι μετὰ

(α) Πρὸς Φιλιππη. δ'. 3.

(β) Εἰρην. βιβλ. γ'. 3. — Ὀριγέν. περὶ ἀρχῶν, βιβλ. β'. 3.

(γ) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. στρωματ. δ'. κεφ. ιζ'. §. 107. « καὶ μὴν ἐν τῇ πρὸς

Κορινθίους ἐπιστολῇ ὁ ἀπόστολος Κλήμης καὶ αὐτὸς ἡμῖν τύπον τινὰ τοῦ γνωστικοῦ ὑπογράφων, λέγει. »

(δ) Hieronym. in Jes. LII. « et Clemens, vir apostolicus, qui post Petrum Romanam ecclesiam rexit, scribit ad Corinthios. »

(ε) Iren. aduers. haer. III, 3. « fundantes igitur et instruentes B. Apostoli ecclesiam, Lino episcopatum administrandae ecclesiae tradiderunt; succedit autem ei Anacletus; post eum tertio ab Apostolis episcopatum sortitur Clemens. »

(ς) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 15. « δευδεκάτῳ δὲ ἔτει τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας, τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας Ἀνέγκλητον ἔτεσιν ἐπισκοπεύσαντα δεκαδύο, διαδέχεται Κλήμης. »

(ζ) Αἰρέσ. κζ'. κεφ. 6. « ἐν Ῥώμῃ γὰρ γεγονάσι πρῶτος Πέτρος καὶ Παῦλος, οἱ ἀπόστολοι αὐτοὶ καὶ ἐπίσκοποι, εἴτα Κλήτος, εἴτα Κλήμης, σύγχρονος ὢν Πέτρου καὶ Παύλου, οὗ ἐπιμνημονεῦαι Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ. ... Ὅμως ἡ τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐπισκόπων διαδοχὴ ταύτην ἔχει τὴν ἀκολουθίαν· Πέτρος καὶ Παῦλος, Αἴνος καὶ Κλήτος, Κλήμης, Εὐάρεστος, Ἀλέ-

τὸν Αἴνον ἀμέσως ἐπισκόπησε τῆς Ῥώμης ὁ Κλήμης (α)· καὶ τὴν τάξιν ταύτην εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν διαδόχων τοῦ ἀποστόλου Πέτρου φυλάττει καὶ Ὁπίτατος, ὁ κατὰ τὴν δ' ἑκατονταετηρίδα ἐπίσκοπος τοῦ Μιλεύου, πόλεως τῆς Νομαδικῆς κατὰ τὴν Ἀφρικὴν (β). Ὅτι δὲ ἄλλοι πάλιν ἤθελαν αὐτὸν δεύτερον μετὰ τὸν Πέτρον, καὶ ἄλλοι, τέταρτον, ἀναφέρει ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως Φώτιος (γ).

Ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν αὐτοκράτορα Δομιτιανὸν διωγμοῦ ὁ ἐπίσκοπος Κλήμης ἔζη εἰσέτι, ἀλλὰ δὲν ἐξεύρομεν μετὰ βεβαιότητος, ὅτι συνέβη εἰς αὐτὸν ἐπὶ τοῦ εἰρημένου διωγμοῦ, εἰ μὴ τοῦτο μόνον εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἔζησε μέχρι τοῦ γ' ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Τραϊανῶ, τουτέστι, μέχρι τοῦ ἑκατοστοῦ μετὰ Χριστοῦ (δ). Οὕτω καὶ ὁ Ἱερώνυμος μνημονεύει αὐτὸν ἀποθανόντα φυσικὸν θάνατον, καὶ οὐχὶ ὑπὸ τὰ μαρτύρια (ε)· καὶ ὁ Βίρηναιος, ἀριθμῶν τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ῥώμης τοὺς μέχρι τοῦ Ἐλευθερίου, πλὴν τοῦ Τελασφόρου εὐθένα ἄλλον ἱστορεῖ μαρτυρήσαντα (ς).

• ξανδρος, Εὐστος, Τελασφόρος, Εὐφρατος, Ὑγίνος, Πίος, Ἀνίκητος, ὁ ἄνω ἐν
• τῷ καταλόγῳ προδεδηλωμένος •.

(α) Augustin. epist. 53. ad Generosum. • Petro successit Linus; Linus Clemens; Clementi Anacletus; Anacleto Evaristus. •

(β) Optat. Milevitan. libr. II. • cathedra una est, sedit prior Petrus, cui successit Linus, Lino Clemens, Clementi Anacletus. • — Παρβλ. Εὐγίν. Ἐκατοτηρ. §. 279. • τρίτος Ῥώμης ἐπίσκοπος ὁ Κλήμης, • διαδεξάμενος Ἀνέκλητον μετὰ δεκά καὶ δύο ἔτη, ὅσα γίνονται, ἐάν οὗτος • κατὰ τὸ πρῶτον ἐπισκόπῃται. •

(γ) Μυριόβιβλ. 113. • τοῦτον [τὸν Κλήμεντα] φασιν οἱ μὲν δεύτερον μετὰ • Πέτρον Ῥώμης ἐπισκοπεῖν· οἱ δὲ, τέταρτον. • — Τέταρτον πρὸς τοῦτους θέλει αὐτὸν ἐκ τῶν νεωτέρων καὶ ὁ ἡμέτερος δοιδίμος Εὐγένιος Δοκίμ. περὶ τῶν διχον. τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. τῆς Πολωνίας, ἐν τῇ Συλλογ. τῶν ἀνεκδότ. συγγράμμ. Εὐγεν. τοῦ Βουλγάρ. ἐκδοθ. ὑπὸ Γ. Αἰνιάνος. Ἐν Ἀθῇν. 1838. Τόμ. Β'. σελ. τῶν σημ. 9. σημ. 28. • Ὁ Κλήμης οὗτος ἦτον τοῦ θεοῦ Παύλου • ὁ συνοπαδὸς καὶ συνεργὸς ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει εἰς τὴν πρὸς Φιλιππη. • κεφ. δ'. 3., καὶ ἀνεδέχθη τὴν διοίκησιν τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας τέταρτος, ὡς λέγουσιν, ἀπὸ τοῦ Πέτρου μετὰ Κλητὸν, ἢ Ἀνάκλητον. •

(δ) Εὐσέβ. ἐκκλησ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 34. • τῶν δὲ ἐπὶ Ῥώμης ἐπισκόπων ἔτι τρίτῳ τῆς τοῦ προειρημένου βασιλέως ἀρχῆς, Κλήμης Εὐαρέτῳ • παραδόξως τὴν λειτουργίαν, ἀναλῶν τὸν βίον, τὰ πάντα προστάς ἐτι ἐνέει • τῇ; τοῦ θεοῦ λόγου διδασκαλίας. •

(ε) De scriptorib. ecclesiast. c. 18. • Obiit tertio Trajani anno. •

(ς) Iren. advers. haeres. III, c. 3.

Ἄλλ' εἰς ἀρχαίαν τινὰ ἱστορίαν, μὴ πολλὴν ὅμως ἀξιόπιστον καὶ αὐθεντικὴν οὖσαν, ἀναγινώσκομεν, ὅτι ὁ Κλήμης ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ εἰς τὴν Ταυρικὴν χειρόνησον πέραν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἔπου, ἀφοῦ ἔπαθε πολλὰ θεινὰ, τελευταῖον ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, ἔχων ἐξηρτημένην ἀπὸ τοῦ τραχήλου αὐτοῦ σιδηρὰν ἀγκυραν· προσέτι δὲ, ὅτι ἡ θάλασσα ἀπεσύρετο ἔπειτα κατ' ἔτος, τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου, εἰς ἀπόστασιν τριῶν μιλίων, μέχρι τοῦ τόπου, ὅπου ἐρρίφθη τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ οἱ χριστιανοί, ἀπερχόμενοι εἰς τὰ ἐκεῖ δι' ἑπτὰ ἡμερῶν, ἐπροσκύνουν αὐτὸ εἰς ναόν, τὸν ὁποῖον ἐκεῖ ἀνήγειραν (α). Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ Κλήμεντος εἰς τὴν ἀρχαίαν ταύτην ἱστορίαν (β)· ἐκ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μάρτυρα ὀνομάζουσιν αὐτὸν ὁ Ρουφῖνος (ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος) (γ), καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης Ζώσιμος (κατὰ τὴν ε' ἑκατονταετηρίδα) (δ), ἰσως ἐπειδὴ ἔζησεν

(α) Νικηφ. Κάλιστ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 18. « ἀπειθῶν [ὁ Κλήμης:] » δ' οὖν τοῖς ἐντελλομένοις Τραϊανῷ, ὑπερόριος ἐκ Ῥώμης εἰς τινα πόλιν τῇ Χερσῶνι παρακειμένην, ἐρημον πίντη καὶ αὐχμηρὰν, γίνεται· πολλοῖς δὲ δεινοῖς διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ὁμολογίαν ὀμίληκός, ὑστερον ἀγκυρὰ σιδηρὰ τοῦ τραχήλου ἐξαρτηθεῖσα, τῇ τῆς θαλάσσης βυθῷ ἀπορρίπτεται· παραδοχὸν δὲ τι, τῆς μνήμης ἐνισταμένης, αὐτῷ ἐπιγίνεται· ἐπὶ γὰρ τρία μίλια τῆς θαλάσσης διατρομένης, ἐφ' ἡμέρας ἑπτὰ, προσίαισι οἱ ἐπιφοιτῶντες, καὶ τὸ σῆνος τοῦ μάρτυρος κατασπάζονται, νεῶ ἐκεῖσε θεία θυνάμει ἀνεγερθέντος· καὶ ποτε δὲ τῆς θαλάσσης, οἷα ἔθος, διατρεθείσης, καὶ τοῦ λαοῦ τὰ εἰωθότα τελέσαντος, καὶ αὐθις ὑποχωρήσαντος, παιδίον κατὰ λήθην τῶν τεκόντων ἐκεῖσε δὴ ἐναυαλίει· φθῆναι ἐγένετο· ἐς ταῦτ' δὲ τῆς θαλάσσης ἐλθοῦσης, τὸν παῖδα, νήπιον ὄντα, καλυφθῆναι τοῖς κύμασιν· εἰσέπαιτα δ' ἐραυθὺς ἀνακχωρημένος τοῦ κύματος, τοὺς γονεῖς προσελθόντας, εὐρεῖν ὑγιὲς τὸ παιδίον καὶ εὐτραφὲς, τῇ τοῦ ἁγίου παρακεθήμενον λάρνακι· οὗ δὲ πεπυσμένοι ἐμάνθανον, ἐκ τῆς τοῦ παρακειμένου διατρέφεσθαι χάριτος, καὶ τῆς τῶν ἀναλίων θηρίων διατηρεῖσθαι λύμης· ἀνώτερον· εἰ καὶ τῷ ἀποστόλῳ τὸ εἶδος ἀφοισωσάμενοι, μετὰ τοῦ σφιτέρου παιδὸς πρὸς τὰ οικία ἐπανήσαν ἡθῆ. »

(β) Παρβλ. Εὐγέν. Ἐκατοντ. β. §. 279. « τὰ δὲ περὶ τοῦ ἱεροῦ Κλήμεντος μνημονεύοντα, τὰ τε ἄλλα, καὶ τὰ περὶ τῆς ἐπὶ Τραϊανῷ ὑστερον ἐξορίας αὐτοῦ εἰς τὴν Ταυρικὴν χειρόνησον, καὶ τῆς διὰ μαρτυρίου ἀθλήσεως· ταῦτα οὐδεὶς πρὸ τοῦ ε. αἰῶνος φαίνεται ἱστορῶν· περὶ τούτων αἰγῶν καὶ Εἰρηναῖος, καὶ Τερτυλλιανός, καὶ ὁ Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης· καὶ οὐδὲ λόγον ὅπως ποιεῖται οὗδ' αὐτὸς ὁ τοῦ Παμφίλου Εὐσέβιος. »

(γ) Rufin. de Orig. Tom. 1. pag. 778.

(δ) Tom. IV. Concil. Mansi. Column. 350.

ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τοῦ Δομιτιανοῦ· διότι καθόλου μάρτυρες ἐλέγοντο οὐχὶ μόνον οἱ ἀποθανόντες ὑπὸ τὰ βασανιστήρια, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ οἱ παθόντες τι ὑπὲρ τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ.

Τὴν μνήμην δὲ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος ἡ μὲν ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐορτάζει κατὰ τὴν κδ' τοῦ νοεμβρίου ἡ δὲ Δυτικὴ, κατὰ τὴν χγ' τοῦ αὐτοῦ μηνός.

§. 2. Συγγράμματα. Α') Ἡ πρώτη πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή. Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων, τῶν ἀποδιδωμένων εἰς τὸν ἀποστολικὸν τοῦτον Πατέρα καὶ ἀρχαιότατον ἐπίσκοπον, ἐν εἶναι ἡ ἐξ ὀνόματος τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ὑπ' αὐτοῦ γραφεῖσα πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή. Ταύτην μνημονεύουσι καὶ συνιστῶσιν οἱ ἐξῆς τῆς ἐκκλησίας Πατέρες καὶ συγγραφεῖς ὁ Εἰρηναῖος (α), Διονύσιος, ὁ κατὰ τὴν β' ἑκατονταετηρίδα ἐπισκοπήσας τῶν Κορινθίων (β), ὁ Εὐσέβιος (γ), ὁ Ἐπιφάνιος (δ), Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (ε), ὁ Ὠριγένης (ς), ὁ Ἰερώνυ-

(α) Advers. haeres. lib. III. c. 3. «sub hoc ergo Clemente, dis-sensione non modica inter eos, qui Corinthi essent, fratres facta, scripsit, quae est Romae ecclesia luculentissimam epistolam.»

(β) Παρ' Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. β'. κεφ. 23. «τὴν σήμερον οὖν κυριακὴν ἡμεῖς ἡμέραν διηγáγομεν, ἐν ἣ ἀνεγνώκαμεν ὑμῶν τὴν ἐπιστολήν· ἣν ἔχομεν ῥαίποτε ἀναγινώσκοντες, νοθεύεσθαι, ὡς καὶ τὴν προτέραν ἡμῖν διὰ Κλήμεντος γραφεῖσαν.

(γ) Ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 16. «τούτου δ' οὖν τοῦ Κλήμεντος ὁμολογεῖται μὲν μία ἐπιστολὴ φέρεται, μεγάλη τε καὶ θαυμασίη, ἣν ὡς ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίων διευπώσατο, στάσεως τηλικαύτης κατὰ τὴν Κόρινθον γενομένης· ταύτην δὲ καὶ ἐν πλείυταις ἐκκλησίαις ἐπὶ τοῦ κοινοῦ δεδημοσιευμένην πέλοι τε καὶ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἔγνωμεν.» — κεφ. 38. «ὡς περ οὖν ἀμείλει τοῦ Ἰγνατίου ἐν αἷς καταλέξαμεν ἐπιστολαῖς, καὶ τοῦ Κλήμεντος ἐν τῇ ἀνωμολογημένῃ παρὰ πάντιν, ἣν ἐκ προσώπου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίων διευπώσατο.»

(δ) Αἰρέσ. λ'. κεφ. 15. «αὐτὸς Κλήμης αὐτοὺς [Ἐβιωναίους] κατὰ πάντα ἐλέγχει ἀφ' ὧν ἔγραψεν ἐπιστολῶν ἐγκυκλίων, τῶν ἐν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις ἀναγινωσκομένων.»

(ε) Στρωματ. α. κεφ. 7. §. 38. «αὐτίκα ὁ Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ κατὰ λέξιν φησί.» — στρωματ. β'. κεφ. 17. §. 107. «ναὶ μὴν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ ὁ ἀπόστολος Κλήμης καὶ αὐτὸς ἡμῖν τύπον τινὰ τοῦ γνωστικοῦ ὑπογράφων, λέγει.»

(ς) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. β'. κεφ. 3, — Εἰς Ἰεζεκ. ὑ. Τόμ. γ'. σελ. 422.

μος, (α), ὁ Φώτιος (β), καὶ ἄλλοι πολλοί, ἐν οἷς ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς νεωτέρων καὶ ὁ Εὐγένιος (γ).

Ἐλαβε δὲ ἀφορμὴν ἡ συγγραφὴ τῆς πρώτης ταύτης ἐπιστολῆς ἀπὸ τοῦ σχίσματος, τοῦ διαταράξαντος κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὴν ἐκκλησίαν τῶν Κορινθίων. Τοῦτο δὲ τὸ σχίσμα ἀνεφύη ἐκ φθόνου καὶ ζηλοτυπίας τινῶν κατὰ τῶν ἐχόντων ἀξιώματα καὶ τιμὰς, καὶ ἔδωκεν οὕτως εἰς τοὺς ἐκεῖ ἀπίστους καὶ ἔθνηκους αἰτίαν νὰ βλασφημήσωσι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν θεῖαν διδασκαλίαν. Τότε αἰσχυρνήντες οἱ Κορινθιοὶ αὐτοὶ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς προκύψασαν διχόνοιαν, ἔγραψαν πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, ζητοῦντες παρ' αὐτῆς τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ. Ὁ ἅγιος Κλήμης, εἰ καὶ ἐλυπήθη πολὺ διὰ τὴν γενομένην στάσιν, καὶ ἐπεθύμει νὰ προκαταλάβῃ τὸ κακὸν, δὲν ἐδυνήθη ὅμως τότε ἀμέσως νὰ τοὺς βοηθήσῃ, βρυσανίζομένων τῶν Ῥωμαίων ὑπὸ ἄλλων θεινῶν ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ἀφοῦ τὰ ῥωμαϊκὰ πράγματα ἔλαβαν ὅπως οὖν ἡσυχωτέραν φορὰν, τυχὼν ὁ Κλήμης εὐκαιρίας ἐπιτηδαιοτέρας, ἔγαψε πρὸς τοὺς Κορινθίους τὴν, περὶ ἧς ὁ λόγος, ἐπιστολήν.

Ἀλλὰ τίς εἶναι ἀκριβῶς ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐγράψῃ ἡ ἐπιστολή; Τοῦτο δὲν εἶναι παντάπασιν εὐκόλῳ νὰ προσδιορισθῇ· διότι διὰ τὴν ἔλλειψιν ἱστορικῶν διδομένων, καὶ διὰ τὴν διάφορον τῶν ἐν αὐτῇ ἀναγινωσκομένων ὁρισμῶν ἐρμηνείαν, δὲν συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας αἱ γνώμαι τῶν κριτικῶν. Ἐν τῷ α' κεφαλ. ἀποδίδει ὁ Κλήμης τὴν βραδύτητα τῆς γινομένης πρὸς τοὺς Κορινθίους ἀπαντήσεως εἰς ἀλλεπαλλήλους συμφορὰς καὶ περιπετείας, ἀπὸ τῶν ὁποίων, λέγει, μόλις τότε ἀπηλλάγη ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία (δ).

(α) De scriptt. eccl. c. 15. « scripsit ex persona Romanae ecclesiae ad ecclesiam Corinthiorum valde utilem epistolam, quae et in nonnullis locis publice legitur. »

(β) Μυριεβλ. 113. « οὗτος καὶ ἐπιστολὴν ἀξιόλογον πρὸς Κορινθίους γράψαι, ἥτις πρὸ πολλοῦ ἀποδοχῇ ἡξιώθη, ὡς καὶ δημοσίᾳ ἀναγινώσκασθαι. »

(γ) Ἐκατομτρεῖ. §. 279. « σώζεται δὲ καὶ ἡ ἐπιστολή, ἣ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Κλήμεντος γραφεῖσά τε καὶ πεμφθεῖσα, ἥτις πολλῶν τε καὶ μεγάλων παρὰ τοῖς πατρῷσι ἐπαινῶν ἀξιοῦσιν, δευτέρας πως μετὰ τὰς κανονικὰς τῶν Ἀποστόλων ἐπιστολὰς ἔλαχε τάξεως. »

(δ) « Διὰ τὰς αἰφνιζούσας καὶ ἐπαλλήλους γενομένας ἡμῖν συμφορὰς καὶ περι-

Τὰς συμφορὰς δὲ ταύτας ἐννοοῦσι πολλοὶ διωγμὸν τινα κατὰ τῆς ἐκκλησίας, ἢ τὸν ἐπὶ Νέρωνος, ἢ τὸν ἐπὶ Δομιτιανοῦ· οἱ δὲ πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν μᾶλλον τὸν δεύτερον, τὸν ἐπὶ Δομιτιανοῦ, συμμαχεῖ ὑπὲρ ταύτης τῆς γνώμης καὶ ὅτι ὁ Κλήμης ἐπὶ τῆς διαδοχικῆς σειρᾶς τῶν ῥωμαίων ἐπισκόπων, κατὰ τὴν δόξαν τῶν πλειοτέρων ἱστορικῶν, κατέχει τὴν τρίτην χώραν, ἀναβάς εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ· προσέτι δὲ καὶ ὅτι κατὰ τὸν Ἡγήσιππον, τὸν ὁποῖον ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρει περὶ τούτου ἀξιόχρεον μάρτυρα, κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν χρόνον ἐξεργάγη ἐν Κορίνθῳ ἡ στάσις ἐκείνη (α). Ἄλλ' ἅπαντες οἱ λόγοι οὗτοι ἀντιταλαντεύονται πάλιν πρὸς ἄλλον, τὸν ὁποῖον προτείνοντες ἕτεροι, ἀποδεικνύουσιν ἀρχαιότερον συγγραφεῖσαν τὴν ἡμετέραν ἐπιστολὴν. Ἐν τῷ μᾶ κεφαλ. ὁ συγγραφεὺς παριστᾷ ὑπάρχοντα ἔτι τότε τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν, καὶ τελουμένην εἰς ἐπὶ ἐν αὐτῷ τὴν ἰουδαϊκὴν λατρείαν, ὅταν, θέλων νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Κορινθίους εἰς τὴν κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην ἱεραρχικὴν τάξιν, ἀναμνησθῇ αὐτοὺς τὸν ἐν τῇ Παλαιᾷ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὀρισμένον τῆς λειτουργίας κανόνα (β). Ἐντεῦθεν δὲ συνάγεται, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, ἀλλὰ πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλὴμ· ἄρα περὶ τὸ σωτήριον ἔτος 70. Ἐπειδὴ ὅμως ὅσα ἐν τῷ εἰρημένῳ κεφαλαίῳ ὁ Κλήμης λέγει περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ, ἐρμηνεύονται καὶ κατ' ἀνάχρονισμὸν, ὅτι δηλαδὴ ὁ συγγραφεὺς ἐπὶ τῆς συγκρίσεως τῶν δύο ἱεραρχικῶν τάξεων μετεχειρίσθη τὸν ἐνεστώτα χρόνον χάριν ζωηροτέρας τοῦ πράγματος παραστάσεως.

• πτώσεις, ἀδελφοί, βράδιον νομίζομεν ἐπιστροφὴν πεπονηκέναι περὶ τῶν ἐπιζητουμένων παρ' ὁμῖν πραγμάτων »

(α) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ', κεφ. 16. « καὶ ὅτι κατὰ τὸν δηλούμενον (χρόνον)

• τὰ τῆς Κορινθίων κεινὴτο στάσεως, ἀξιόχρεος μάρτυς ὁ Ἡγήσιππος. »

(β) « Οὐ πανταχοῦ, ἀδελφοί, προσφέρονται θυσίαι ἐνδελειχισμοῦ, ἢ εὐχῶν, ἢ περὶ ἁμαρτίας καὶ πλημμελείας, ἀλλ' ἢ ἐν Ἱερουσαλὴμ μόνῃ· καὶ οὐκ ἐν παντὶ τόπῳ προσφέρονται, ἀλλ' ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ πρὸς τὸ θυσιαστήριον, μω-
• μωσκαπηδὲν τὸ προσφερόμενον διὰ τοῦ ἄρχιερέως καὶ τῶν προειρημένων λειτουργῶν. Οἱ οὖν παρὰ τὸ καθῆκον τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ποιοῦντές τι, θάνατον
• τὸ πρόσκειμενον ἔχουσιν. Ὁρᾶτε, ἀδελφοί, ὅσην πλείονος κατηξιώθημεν γνώσεως,
• τοσούτῃ μᾶλλον ὑποκείμεθα κινδύνῳ. »

οἱ δὲ ἄνωτέρω ἐκτεθέντες λόγοι, συνάμα λαμβανόμενοι, φαίνονται πειστικώτεροι· πιθανώτερα κρίνεται ἡ γνώμη τῶν παραδεχομένων μεταγενέστερον τὸν χρόνον, καθ' ὃν συνεγράφη ἡ ἐπιστολή, ἴσως τὸ ἔτος 96.

Τὴν πρώτην ταύτην τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολὴν πρὸ τῆς 15^{ης} ἑκατονταετηρίδος πάντες οἱ θεολόγοι, νομίζοντες ἀπολεσθεῖσαν, ἐθρήνουν· ἀλλ' ἀνευρέθη κατὰ πρῶτον μετὰ τεμαχίου ἄλλου τοῦ αὐτοῦ συγγραφῆως βιβλίου, φέροντος τὴν ἐπιγραφὴν, ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β', τὸ ἔτος 1632, ἀναγινωσκομένη εἰς ἀρχαιότατον τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος ὁ Λούκαρις ἀπέστειλε δῶρον πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἀγγλων Κάρολον τὸν Α'. Ἀμφοτέρας δὲ τὰς ἐπιστολάς ταύτας ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου χειρογράφου πρῶτος πάντων εἰς τύπους ἐξέδωκεν ὁ Ὁξωνίω, τὸ 1633, ὁ Πατρικίος Ἰούνιος (Junius), ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας βιβλιοθηκῆριος, ἀναπληρώσας πολλὰς τῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου ἀφανισθεῖσων λέξεων, καὶ πολλὰ τῶν ἀπροσβελθέντων γραμμάτων ἐπισημειώσας. Ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτως ἡ ἐκδοσις αὐτοῦ, καὶ πᾶσαι αἱ κατ' αὐτὴν μετέπειτα γενόμεναι, ἔγεμαν ἀπείρων σφαλμάτων, ἕως τοῦ Ἑρρίκος ὁ Βόττονος (Henricus Wottonus), ἀναθεωρήσας ἐπιμελέστατα τὸ χειρόγραφον, καὶ ὀγδοηκοντάκις διορθώσας τοῦ Ἰουνίου τὸ κείμενον, ἐξέδωκε τὸ ἔτος 1718 ἐν Κανταβριγίᾳ τὴν ἐπιστολὴν, τυπώσας τὰ ἐλλείμματα, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχαν εἰς τὸ χειρόγραφον, διὰ μικροτέρων χαρακτήρων.

Ἀνάγνωσις τῆς ἐπιστολῆς. Ὁ ἅγιος Κλήμης μετὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν πρὸς τοὺς Κορινθίους προσφώνησιν, τὴν ὁποίαν ὁ ἀπόστολος Παῦλος προτάσσει συνήθως τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, ἀπολογεῖται πρὸς αὐτοὺς διὰ τὴν βραδεῖαν ἀπάντησιν εἰς τὰς προβαλλομένας ὑπ' αὐτῶν ἀπορίας· ἔπειτα ἐπαινεῖ τὰς ἀρετὰς αὐτῶν, τὸ σταθερὸν δηλονότι τῆς πίστεως, τὸ ἔσχατον τῆς εὐσεβεῖας, τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς φιλοξενίας, τὴν εὐλικρινὴ εἰς τοὺς ποιμένας αὐτῶν ὑποταγὴν, τὴν μελέτην τοῦ θείου λόγου, καὶ συνιστᾷ μάλιστα τὸ ἀκριβὲς αὐτῶν περὶ τὴν φυλακὴν τῶν θείων ἐντολῶν. Μεταβαίνων δὲ εἰς τὸ περὶ σχίσματος κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον ἀμαυροῖ τὰς πολλὰς αὐτῶν ἀρετὰς, λέγει, ὅτι ἐκ τοῦ ζήλου καὶ τοῦ

φθόνου ἐγεννήθη εἰς αὐτοὺς ἡ στάσις ἐκείνη. « Πᾶσα δόξα (α)
 » καὶ πλατυσμός ἐδόθη ὑμῖν, καὶ ἐπετελέσθη τὸ γεγραμμέ-
 » νον (β). Ἐφαγε καὶ ἔπιε, καὶ ἐπλατύνθη καὶ ἐπαχύνθη, καὶ
 » ἀπεγαλάκτισεν ὁ ἡγαπημένος. Ἐκ τούτου ζήλος, καὶ φθόνος,
 » καὶ ἔρις, καὶ στάσις, διωγμός καὶ ἀκαταστασία, πόλεμος καὶ
 » αἰχμάλωσις· οὕτως ἐπηγέρθησαν οἱ ἄτιμοι ἐπὶ τοὺς ἐντίμους,
 » οἱ ἄδοξοι ἐπὶ τοὺς ἐνδόξους, οἱ ἄφρονες ἐπὶ τοὺς φρονίμους,
 » οἱ νέοι ἐπὶ τοὺς πρεσβυτέρους. Διὰ τοῦτο πόρρω ἄπεστιν ἡ
 » δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη, ἐν τῷ ἀπολείπειν ἕκαστον τὸν φόβον
 » τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῇ πίστει αὐτοῦ ἀμβλυωπῆσαι, μὴδὲ ἐν τοῖς
 » νομίμοις τῶν προσταγμάτων αὐτοῦ πορεύεσθαι, μὴδὲ πολιτεύε-
 » σθαι κατὰ τὸ καθῆκον τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ ἕκαστον βαδίζειν κα-
 » τὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ τὰς πονηράς, ζῆλον ἄδικον καὶ ἀσεβῆ
 » ἀνεληφρότας, δι' οὗ καὶ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον.» (γ)

Ἀποδείξας δὲ ὕστερον διὰ πολλῶν ἐκ τῆς Π. Δ. παραδειγ-
 μάτων, πόσα καὶ ποῖά τινα κακὰ γεννῶνται ἐκ τοῦ φθόνου,
 ἀναφέρει καὶ ἐκ τῆς Καινῆς πρόσφατον παράδειγμα, ὅτι καὶ αὐ-
 τοὶ οἱ πιστοὶ καὶ ἀκράδαντοί τῆς ἐκκλησίας στύλοι διὰ ζῆλον
 καὶ φθόνον κατεδιώχθησαν μέχρι σκληροῦ θανάτου. « Ἄλλ' ἵνα
 » τῶν ἀρχαίων ὑποδειγμάτων παυσώμεθα, ἔλθωμεν ἐπὶ τοὺς
 » ἔγγιστα γενομένους ἀθλητάς· λάβωμεν τῆς γενεᾶς ἡμῶν τὰ
 » γενναῖα ὑποδείγματα. Διὰ ζῆλον καὶ φθόνον ἐκκλησίας πιστοὶ
 » καὶ δικαιοτάτοι στύλοι ἐδιώχθησαν καὶ ἕως θανάτου δεινοῦ.
 » Λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν τοὺς ἀγαθοὺς Ἀποστόλους·
 » Πέτρος διὰ ζῆλον ἄδικον οὐχ ἕνα, οὐδὲ δύο, ἀλλὰ πλείονας
 » ὑπήνεγκε πόρους, καὶ οὕτω μαρτυρήσας, ἐπορεύθη εἰς τὸν ἀ-
 » φειλόμενον τόπον τῆς δόξης· διὰ ζῆλον ὁ Παῦλος ὑπομονῆς
 » βραβεῖον ὑπέσχετο, ἐπτάκις δεσμὰ φορέσας, φυγαδευθείς, λι-
 » θασθείς, κήρυξ γενόμενος ἐν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει,
 » τὸ γενναῖον τῆς πίστεως αὐτοῦ κλέος ἔλαβε, δικαιοσύνην δι-
 » δάξας ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ἐπὶ τὸ τέλος τῆς δούσεως ἔλ-
 » θὼν, καὶ μαρτυρήσας ἐπὶ τῶν ἡγουμένων, οὕτως ἀπηλλάγη

(α) Κεφ. λ. γ'. — (β) Δευτερον. λβ'. 15.

(γ) Σοφ. Σαλωμ. β'. 24.

» τοῦ κόσμου, καὶ εἰς τὸν ἄξιον τόπον ἐπορεύθη, ὑπομονῆς γε-
» νόμενος μέγιστος ὑπογραμμός.» (α)

Διὰ τὴν ἀνακαλέσθη δὲ τοὺς Κορινθίους εἰς τὰ καθήκοντα αὐ-
» τῶν, καὶ νὰ τοὺς προτρέψῃ εἰς μετάνοιαν, προβάλλει εἰς αὐτοὺς
τὸ ἱερὸν τῆς κλήσεως, ἐν ᾗ ἐκλήθησαν, τὸ πολῦτιμον τοῦ κυ-
ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αἷμα, τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς σωτη-
ρίας ἡμῶν, τὴν μετάνοιαν τῶν Νινευιτῶν, τοῦ Ἐνώχ, τοῦ Νῶε,
τοῦ Ἀβραάμ τὴν πίστιν, καὶ τὰς λοιπὰς τῶν πατριαρχῶν ἀρε-
τὰς, τὴν ταπεινότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀγαθότητα καὶ
τὸ ἔλεος τοῦ δημιουργοῦ ἡμῶν, τὰ ἐκ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς τα-
πεινοσύνης προερχόμενα ἀγαθὰ, τῶν ἀψύχων πλάσμάτων τὴν
εἰς τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ ὑποταγὴν, τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης,
τῶν ἀστέρων, τῆς θαλάσσης, καὶ τῆς ἀδύσσου, τελευταῖον τὰς
ἀπείρους εὐεργεσίας τοῦ Κυρίου πρὸς πάντα τὰ πλάσματα, καὶ
κατ' ἐξοχὴν πρὸς τοὺς χριστιανούς. Εἰς ταῦτα δὲ ὑποσυνάπτει
καὶ τὴν ἐξῆς παραινέσιν· « Δίκαιον οὖν ἐστὶ μὴ λειποτακτεῖν ἡμᾶς
» ἀπὸ τοῦ θελήματος αὐτοῦ· μᾶλλον ἀνθρώποις ἄρροσι καὶ ἀνοήτοις
» καὶ ἐπαιρομένοις καὶ ἐγκαυχωμένοις ἀλαζονείᾳ τοῦ λόγου αὐ-
» τῶν προσκόψωμεν, ἢ τῷ Θεῷ. Τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστόν,
» οὗ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐδόθη, ἐντραπῶμεν· τοὺς προηγουμέ-
» νους ἡμῶν αἰδεσθῶμεν· τοὺς πρεσβυτέρους ἡμῶν τιμῇσωμεν·
» τοὺς νέους παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ, τὰς
» γυναῖκας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν διορθώσωμεθα· τὸ ἀξιαγάπη-
» τον τῆς ἀγνείας ἥθος ἐνδειξάσθωσαν· τὸ ἀκέραιον τῆς πραύ-
» τητος αὐτῶν βούλημα ἀποδειξάτωσαν· τὸ ἐπεικὲς τῆς γλώσ-
» σης αὐτῶν διὰ τῆς φωνῆς φανερόν ποιησάτωσαν· τὴν ἀγάπην
» αὐτῶν μὴ κατὰ προσκλίσεις, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς φοβουμένοις τὸν
» Θεὸν ὁσίως ἴσθην παρεχέτωσαν· τὰ τέκνα ὑμῶν τῆς ἐν Χρι-
» στῷ παιδείας μεταλαμβάνετωσαν, μαθήτωσαν, τί ταπεινοφρο-
» σύνη παρὰ Θεῷ ἰσχύει, τί ἀγάπη ἀγνὴ παρὰ τῷ Θεῷ δύνα-
» ται· πῶς ὁ φόβος αὐτοῦ καλῶς καὶ μέγας καὶ σώζων πάν-
» τας τοὺς ἐν αὐτῷ ὁσίως ἀναστρεφομένους ἐν καθαρᾷ διανοίᾳ·

» ἐρευνήτης γάρ ἐστιν ἐννοιῶν καὶ ἐνθυμήσεων· οὐ ἡ πνοὴ αὐ-
 » τοῦ ἐν ἡμῖν ἐστι, καί, ὅταν θέλῃ, ἀνελεῖ αὐτήν.» (α)

Προτρέπει δὲ ἐπομένως ὁ ἅγιος Κλήμης τοὺς Κορινθίους νὰ φοβῶνται τὸν Θεόν, καὶ νὰ ἐλπίζωσιν εἰς τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν εἰς τὴν ἀνάστασιν πίστιν, τῆς ὁποίας φέρει παραδείγματα τινὰ ἐκ τῶν φυσικῶν ὄντων, ὅσον τὸ τοῦ φοίνικος (β), καὶ διὰ τὴν πεποίθησιν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἔχωμεν, ὅτι ὁ Θεὸς φυλάττει ἀκριβῶς τὰς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, καὶ διότι προσ-
 » ἐτι εἶναι ἀδύνατον εἰς τοὺς ἁμαρτωλοὺς νὰ διαφύγωσι τοὺς ὀφθαλ-
 » μούς αὐτοῦ.

Θέλων δὲ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ τάξις τις καὶ διακρίσις μεταξὺ προϊσταμένων καὶ ὑποτεταγμένων εἰς τὴν ἐκκλη-
 » σιαστικὴν ὑπηρεσίαν, μεταχειρίζεται παράδειγμα ἐκ τῶν στρατιω-
 » τικῶν· « Κατανοήσωμεν τοὺς στρατευομένους τοῖς ἡγουμένοις
 » ἡμῶν, πῶς εὐτάκτως, πῶς εὐεκτικῶς, πῶς ὑποτεταγμένως
 » ἐπιτελοῦσι τὰ διατασσόμενα. Οὐ πάντες εἰσὶν ἑπαρχοί, οὐδὲ
 » χιλιάρχοι, οὐδὲ ἐκατόνταρχοι, οὐδὲ πεντηκόνταρχοι, οὐδὲ τὸ
 » καθέξῃς· ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι τὰ ἐπιτασσόμενα
 » ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἡγουμένων ἐπιτελεῖ. Οἱ μεγάλοι
 » δίχα τῶν μικρῶν οὐ δύνανται εἶναι, οὔτε οἱ μικροὶ δίχα τῶν
 » μεγάλων· σύγκρασις τις ἐστὶν ἐν πᾶσι, καὶ ἐν τούτοις χρη-
 » σις.» (γ)

(α) Κεφ. κβ.

(β) Κεφ. κβ. « Ἰδωμεν τὸ παράδοξον σημεῖον, τὸ γινόμενον ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς
 » τόποις, τοῦτέστι τοῖς περὶ τὴν Ἀραβίαν. Ὅρνεον γὰρ ἐστὶν, ὃ προσηγορεύεται
 » φοινῖξ· τοῦτο μονογενὲς ὑπάρχον ζῷον ἐστὶν πεντακόσια· γενόμενόν τε πῶς πρὸς
 » ἀπώλειαν τοῦ ἀποθανεῖν αὐτὸ, σηκὸν ἑαυτῷ ποιεῖ ἐκ λαβάνου καὶ σμύρνης, καὶ
 » τῶν λοιπῶν ἀρωμάτων, εἰς ὃν, πληρωθέντος τοῦ χρόνου, εἰσέρχεται, καὶ τε-
 » λευτηκότος ζωῶν ἀνατρεφόμενος, πτεροφυεῖ· εἴτα γενναῖος γενόμενος, αἶρει τὸν
 » σηκὸν ἑκείνου, ὅπου τὰ ὀστέα τοῦ προγεγονότος ἐστί, καὶ ταῦτα βαστάζων, δια-
 » νεύει ἀπὸ τῆς Ἀραβικῆς χώρας ἕως τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν λεγομένην Ἥλιου-
 » πολιν· καὶ ἡμέρας, βλεπόντων πάντων, ἐπιπτὰς, ἐπὶ τὸν τοῦ ἡλίου βωμὸν τί-
 » θησιν αὐτὰ, καὶ αὐτὸς εἰς τοῦτόσω ἀφορμᾷ. Οἱ εὖν ἱερεῖς ἐπισκοπεύονται τὰς ἀνα-
 » γραφὰς τῶν χρόνων, καὶ εὐρίσκουσιν αὐτὸν, πεντακοσίου τοῦ ἔτους, ἐληλυθῆ-
 » « καί.» — Μνημονεύουσι τὴν ἱστορίαν ταύτην τοῦ φοίνικος ὁ Τερτυλλיאὸς, de
 » resurrect. carn. c. 12., ὁ Ὀριγένης, κατὰ Κίλα, βιβλ. δ', καὶ Κύριλλ. ὁ Ἱερο-
 » σολύμ. κατ'ἀρχ. γ. κ. κεφ. 8.

(γ) Κεφ. κβ. 13.

Ἐρεξῆς δεικνύει ὁ ἅγιος Κλήμης, ὅτι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας θεμελιωτὴς εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός· ὁ μὲν Ἰησοῦς Χριστός, λέγει, ἐπέμφθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· οἱ δὲ Ἀπόστολοι, ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗτοι δὲ στερεωθέντες εἰς τὴν πίστιν διὰ πνεύματος ἁγίου, ἐκήρυξαν πανταχοῦ, ὅτι μέλλει νὰ ἔλθῃ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ κατέστησαν τὰς ἀπαρχὰς τῶν, ὅσους ἐπέστρεψαν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων νὰ πιστεύσωσιν· « Οἱ Ἀπόστολοι ἡμῖν εὐηγγελίσθησαν ἀπὸ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐξεπέμφθη ὁ Χριστὸς οὖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ· ἐγένοντο οὖν ἀμφοτέρα εὐτάκτως ἐκ θελήματος Θεοῦ. Πραγματείας οὖν λαβόντες, καὶ πληροφωρηθέντες διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ πιστωθέντες ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ μετὰ πληροφορίας πνεύματος ἁγίου, ἐξῆλθον εὐαγγελιζόμενοι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ μέλλειν ἔρχεσθαι. Κατὰ χώρας οὖν καὶ πόλεις κηρύσσοντες, καθίστανον τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν, δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι, εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων πιστεύειν. Καὶ τοῦτο οὐ καινῶς· ἐκ γὰρ δὴ πολλῶν χρόνων ἐγγεγραπτο περὶ ἐπισκόπων καὶ διακόνων· οὕτως γάρ που λέγει ἡ Γραφή (α). Καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς διακόνους αὐτῶν ἐν πίστει. » (β)

Τελευταῖον δὲ ἐξομνῶν τὰ ἐκ τῆς ἀγάπης προκύπτοντα ἀγαθὰ, διδάσκει, πῶς δύναται νὰ διατηρηθῇ παρ' αὐτοῖς ἡ ἀγάπη αὕτη καὶ ἡ ὁμόνοια· καὶ ὑποτυπῶν παραδείγματα τινα ἐκ τῶν ἐθνικῶν, οἵτινες καὶ ἀπέθαναν, καὶ εἰς ἐξορίαν κατεδικάσθησαν χάριν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, παροτρύνει αὐτοὺς, τοὺς πρωταίτιους τοῦ σχίσματος, νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τοὺς πρεσβυτέρους, νὰ δεχθῶσι διὰ τῆς μετανοίας τὴν διόρθωσιν, καὶ νὰ προτιμήσωσι μᾶλλον νὰ ᾔναι μικροὶ μὲν, ἀλλ' ἐντιμοὶ εἰς τὸ ποίμνιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ ἀνώτεροι τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἀποβλημένοι ἀπ' αὐτοῦ· « Ὑμεῖς οὖν, οἱ τὴν καταβολὴν τῆς στά-

(α) Ἦσ. ξ'. 17. — (β) Κεφάλ. μβ'.

» σεως ποιήσαντες, ὑποτάγητε τοῖς πρεσβυτέροις, καὶ παιδεύθητε
 » εἰς μετάνοιαν, κάμψαντες τὰ γόνατα τῆς καρδίας ὑμῶν· μάλ-
 » λη ὅτε ὑποτάσσεσθαι, ἀποθέμενοι τὴν ἀλαζόνα καὶ ὑπερήφανον
 » τῆς γλώσσης ὑμῶν αὐθάδειαν· ἄμεινον γὰρ ἔστιν ὑμῖν, ἐν τῷ
 » ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μικροὺς καὶ ἑλλογίμους εὐρεθῆναι, ἢ
 » καθ' ὑπεροχὴν δοκοῦντας, ἐκριθῆναι ἐκ τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ.» (α)

Σφραγίζει δὲ τὴν ἐπιστολὴν, δεόμενος τοῦ Θεοῦ νὰ δίδῃ εἰς
 αὐτοὺς διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πίστιν, φόβον, εἰ-
 ρήνην, ὑπομονὴν, καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς, καὶ ζητεῖ ν' ἀποστεί-
 λωσι πρὸς αὐτὸν ὀπίσω τοὺς κομιστὰς τῆς παρούσης ἐπιστο-
 λῆς, διὰ ν' ἀναγγείλωσιν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, ὅσον τα-
 χύτερον, τῆς ἐπιθυμητῆς εἰρήνης καὶ ὁμονοίας τὴν ἀποκατάστα-
 σιν. « Ὁ παντεπόπτης Θεὸς καὶ δεσπότης τῶν πνευμάτων καὶ
 » κύριος πάσης σαρκός, ὁ ἐκλεχθεὶς τὸν κύριον Ἰησοῦν Χρι-
 » στὸν, καὶ ἡμᾶς δι' αὐτοῦ εἰς λαὸν περιούσιον, δώῃ πάσῃ ψυχῇ,
 » ἐπιτεκμημένη τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ ἅγιον ὄνομα αὐτοῦ, πίστιν,
 » φόβον, εἰρήνην, ὑπομονὴν, μακροθυμίαν, ἐγκράτειαν, ἀγνείαν
 » καὶ σωφροσύνην, εἰς εὐαρέστησιν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, διὰ τοῦ
 » ἀρχιερέως καὶ προεστάτου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ αὐτῷ
 » δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος, τιμὴ, καὶ νῦν, καὶ εἰς πάντας
 » τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Τοὺς δὲ ἀπεσταλμένους ἀφ'
 » ἡμῶν, Κλαύδιον, Ἐρσηβον, καὶ Οὐαλέριον Βίτωναν σὺν καὶ Φορ-
 » τουνάτῳ, ἐν εἰρήνῃ μετὰ χαρᾶς ἐν τάχει ἀναπέμψατε πρὸς ἡ-
 » μᾶς, ὅπως θάττον τὴν εὐχταίαν καὶ ἐπιπόθητον ἡμῖν εἰρήνην
 » καὶ ὁμόνοιαν ἀπαγγέλλωσιν· εἰς τὸ τάχιον καὶ ἡμᾶς χαρῆναι
 » περὶ τῆς εὐσταθείας ὑμῶν.» (β)

Β') Κλήμεντος ἐπιστολὴ β'. Πλήν τῆς πρώτης πρὸς Κο-
 ρινθίους τοῦ ἁγίου Κλήμεντος ἐπιστολῆς, ἀποδίδεται εἰς αὐ-
 τὸν ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Εὐσεβίου καὶ ἄλλῃ, ἥτις ὁμοίως,
 ὡς σημειοῖ αὐτὸς ὁ Εὐσεβίος, δὲν εἶναι οὕτω περιφανὴς, ὡς ἡ
 πρώτη, οὐδὲ ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων (γ)· καὶ ὁ Ἱερώνυμος

(α) Κεφ. λ. σζ'.

(β) Κεφ. λ. νη. ιθ'.

(γ) Εὐσέβ., ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 38. π. ιστίον ε', ὡς καὶ δευτέρᾳ τῆς

μνημονεύει, ὅτι τὴν ἀποδοκίμαζαν οἱ παλαιοὶ (α). ὁ δὲ Φώτιος μαρτυρεῖ, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἐνομίζετο νόθος (ε). Πρὸς δὲ τούτοις ἀπαντῶνται εἰς αὐτὴν ταπειναὶ τινες ἰδέαι καὶ γινώμαι, μὴδεμίαν πρὸς ἀλλήλας συνεχῇ ἀκολουθίᾳ ἔχουσαι, καὶ ἑρμηνεῖαι τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀλλόκοτοι, καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγοι μὴ ἀναγινωσκόμενοι εἰς τὰ εὐαγγέλια, καὶ τινὰ πάλιν λαμβανόμενα ἐκ τοῦ ἀποκρύφου τῶν Αἰγυπτίων εὐαγγελίου (γ). Ἀλλ' ὅμως τῶν κριτικῶν πολλοὶ πολλοὺς λόγους προβάλλουσι, διὰ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύουσι τὴν δευτέραν ταύτην ἐπιστολὴν γνήσιον τοῦ ἁγίου Κλήμεντος σύγγραμμα. Ἀναγινώσκεται, λέγουσιν, εἰς τὸν πέ ἀποστολικὸν κανόνα, καὶ οὐχὶ μόνον ῥητῶς ἀποδίδεται εἰς τὸν Κλήμεντα, ἀλλὰ καὶ συναριθμεῖται, ὡς ἡ πρώτη, εἰς τὴν τάξιν τῶν κανονικῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς βιβλίων (δ). ὁ Ἐπιφάνιος, προσθέτουσιν, ἀναφέρει καὶ ταύτην ἐξ ὀνόματος τοῦ ἁγίου Κλήμεντος (ε), καὶ εἰς τούτου τὸ ὄνομα ἀποδίδουσιν αὐτὴν ὡσαύτως καὶ ὁ

• εἶναι λέγεται τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολή· οὐ μὴν εἴ' ὁμοίως τῇ πρώτῃ καὶ ταύτην γινώσκοντες ἐπιστάμεθα, εἰ μὴ καὶ τοὺς ἀρχαίους αὐτῇ κεχρημένους ἴμεν.»

(α) De script. eccl. c. 13. «fertur et secunda ejus nomine epistola, quae a veteribus reprobat.»

(ε) Μυριόβιβλ. 113. «ἡ δὲ λεγομένη δευτέρα πρὸς τοὺς αὐτοὺς ὡς νόθος ἀποδοκίμαζεται.»

(γ) Φώτ. Μυριόβιβλ. 126. «ἀνεγνώσθη βιβλιόθεριον, ἐν ᾧ Κλήμεντος ἐπιστολαὶ πρὸς Κορινθίους· β' ἐνεφέροντο, ὧν ἡ πρώτη δι' αἰτίας αὐτοῦς ἄγχι, στέττει· καὶ ταρχαῖς καὶ σγίσμασι τὴν πρέπουσαν αὐταῖς εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν ἐμπολιτεύεσθαι λύσαντας, καὶ παραινέει παύσεσθαι τοῦ κακοῦ. . . ἡ δὲ δευτέρα καὶ αὐτὴ νουθεσίαν καὶ παραινέειν κρείττονος εἰσάγει βίου, καὶ ἐν ἀρχῇ Θεὸν τὸν Χριστὸν κηρύσσει, πλὴν ὅτι ῥητά τινὰ ὡς ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἐκκρίνοντα παρέρχεται. . . καὶ ἑρμηνεύει δὲ ῥητῶν τινων ἀλλοτρίους ἔχει· ἄλλως τε δὲ καὶ τὰ ἐν αὐταῖς νοήματα ἐρριμμένα πως καὶ οὐ συνεχῇ τὴν ἀκολουθίαν ὑπῆρχε φυλάττοντα.»

(δ) Καν. ἀποστολ. πέ. «ἔστω δὲ ὑμῖν πᾶσι κληρικοῖς καὶ λαϊκοῖς βιβλία σεβάσματα καὶ ἄγια, τῆς μὲν παλαιᾶς διαθήκης, Μωϋσεως πέντα . . . ἡμέτερα δὲ, τουτέστι τῆς καινῆς διαθήκης, εὐαγγέλια τέσσαρα, . . . Παύλου ἐπιστολαὶ δέκα τέσσαρες, Πέτρου ἐπιστολαὶ δύο, Ἰωάννου τρεῖς, Ἰακώβου μία, Ἰούδα μία, Κλήμεντος ἐπιστολὰ δύο.»

(ε) Αἰρίστ. Ν'. κεφ. 15. «ὡς αὐτὸς Κλήμης αὐτοὺς [Ἐβριοναῖους] κατὰ πάντα ἐλέγχει ἀφ' ὧν ἔγραψεν ἐπιστολῶν ἐγκυκλίων, τῶν ἐν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις ἀναγινωσκομένων.»

Ἰερώνυμος (α), καὶ ὁ Φώτιος (β) ὥστε, ἂν εἶπαν αὐτὴν ὑποβολιμαίαν, δὲν εἶπεν τοῦτο ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ἀπὸ γνώμης ἄλλων. Ὁ δὲ Εὐσέβιος, λέγουσι, δὲν πρέπει νὰ καταταχθῇ μετὰ τῶν νομιζόντων τὴν ἐπιστολὴν ταύτην νόθον, διότι περὶ αὐτῆς δὲν ἐκφράζει, εἰ μὴ ὅτι δὲν ἦταν οὕτω γνωστὴ καὶ περίφημος, ὡς ἡ πρώτη, καὶ ὅτι δὲν τὴν μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι (γ). τοῦτο δὲ πάλιν δὲν πρέπει νὰ φανῇ θαυμαστόν, διότι δὲν ἐγράφη, ὡς ἡ πρώτη, ἐξ ὀνόματος τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐξ ὀνόματος μόνον τοῦ ἐπισκόπου, οὐδὲ ἀνεγνώσθη δημοσίᾳ ἐπ' ἐκκλησίας. Προς εἴ τι δὲ εἰς τῆς δευτέρας ταύτης ἐπιστολῆς τὰ ὀλίγα τεμάχια παρατηρεῖται, λέγουσι, μεγάλη ὁμοιότης πρὸς τὴν πρώτην, καὶ ἐπικρατεῖ πολλαχοῦ τὸ αὐτὸ λεκτικόν, καὶ πολλὰ χωρία ἀπαντῶνται εἰς ἑκατέραν, ἐκ τῶν ἀποκρύφων βιβλίων παραληφθέντα.

Πρὸς τίναν ἐγράφη ἡ δευτέρα ἐπιστολή, ὁ μὲν Εὐσέβιος ἀποσιωπᾷ ὁ Φώτιος ὅμως σαφῶς λέγει, ὅτι ἐστάλη πρὸς τοὺς Κορινθίους (δ). καὶ τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν ἀναγινωσκομένων εἰς τὸ χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη εἰς τὴν τύπωσιν ὁ ἐκδότης Ἰούλιος, αὐτῶν Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ Α', καὶ Κλήμεντος ἐπιστολὴ Β', ὅπου ἂν καὶ λείπῃ τὸ, πρὸς Κορινθίους, ἡ περὶ μελήθη ἐξ ἀπροσεξίας τῶν ἀντιγραφῶν, ἢ, κάλλιον, ὑπονοεῖται ἀπὸ κοινοῦ ἐκ τῆς πρώτης.

Περὶ δὲ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐγράφη ἡ ἐπιστολή, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν βέβαιόν τι ἐξ αὐτῆς. διότι μᾶς διεσώθη ἡ κωπηριασμένη ὁ Φώτιος ὅμως, ἔστις τὴν ἀνέγνωσεν ὅλην, ἐπικρίνων αὐτὴν, γράφει, ὅτι δὲν μνημονεύει παντάπασι τοῦ κορινθιακοῦ σχίσματος, ἀλλ' ὅτι « νουθεσίαν καὶ παραίνεσιν κρείττους » εἰσάγει βίου. » (ε) Ἐντεῦθεν δὲ εἰκάζομεν, ὅτι, ἀποῦ ἐπέστρεψεν

(α) Advers. Jovin. lib. I. c. 7 * ad hos Eunuchos] et Clemens, successor Apostoli Petri, cujus Paulus apostolus meminit, scribit epistolas, omnemque fere sermonem suum virginitalis puritate contexuit. *

(β) Μυριόβιβλ. 126. * ἀνεγνώσθη βιβλιότατον, ἐν ᾧ Κλήμεντος ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους δύο ἀνεφέροντο. *

(γ) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 38.

(δ) Μυριόβιβλ. 126.

(ε) Αὐτῆς.

ἐκ τῆς Κορίνθου εἰς τὴν Ῥώμην ὁ Φορτοῦνατος μετὰ τῶν λοιπῶν συνεταίρων αὐτοῦ, καὶ κατευνασθείσης τῆς στάσεως, ἀποκατεστάθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην ἡ ἡτυχία, ἔγραψεν ὁ Κλήμης τὴν, περὶ ἧς ὁ λόγος, ἐπιστολὴν, ἵσως τὸ 98 ἔτος μ. Χ., διὰ νὰ στερεώσῃ τοὺς Κορινθίους ἐτι μᾶλλον εἰς τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν εἰρήνην.

Ἀνάλυσις. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην προτρέπονται οἱ ἀναγνώσται νὰ διάγῳσι βίον, ἄξιον τῆς κλήσεως αὐτῶν, καὶ πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ἐγχαράσσονται εἰς αὐτοὺς αἱ πρέπουσαι περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἰδέαι, καὶ εὐγνωμοσύνης αἰσθήματα ἐμπνέονται διὰ τὸν φωτισμὸν, τὸν ὁποῖον διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐφωτίσθησαν. Ἀκολουθῶς διδάσκει ὁ συγγραφεὺς, ὅτι ἡ πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὀφειλομένη εὐχαριστία δὲν συνίσταται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὁμολογίαν, ἀλλὰ κυρίως μάλιστα εἰς τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Διαιρεῖ δ' ἔπειτα τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου εἰς δύο τινας καιροὺς, τὸν ἐνεστῶτα, καὶ τὸν μέλλοντα, πολεμοῦντας καὶ ἀντιμαχομένους πρὸς ἀλλήλους, καὶ λέγει, ὅτι ὁ παρῶν καιρὸς εἶναι προσωρισμένος εἰς τὴν μετάνοιαν, καὶ ὑποκειμένος εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπιτήδειος εἰς τὸ νὰ διαφύγῃ τὴν κόλασιν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τοῦ ὁποῖου ὅμως ὁ χρόνος καὶ ἡ ἡμέρα εἶναι παντάπασιν ἄγνωστα. « Ἐστὶ δὲ αὗτος ὁ αἰὼν καὶ ὁ μέλλων δύο ἐχθροί· οὗτος λέγει μοιχεύειν, καὶ φθορὰν, καὶ φιλαργυρίαν, καὶ ἀπάτην· ἐκεῖνος δὲ τούτοις ἀποτάσσεται. Οὐ δυνάμεθα οὖν τῶν δύο φίλοι εἶναι· δεῖ δὲ ἡμᾶς τούτῳ ἀποταξαμένους, ἐκείνῳ χρῆσθαι. Οἴώμεθα, ὅτι βέλτιόν ἐστι τὰ ἐνθάδε μισῆται, ὅτι μικρὰ καὶ ὀλιγοχρόνια καὶ φθαρτὰ· ἐκεῖνα δὲ ἀγαπῆσαι, τὰ ἀγαθὰ καὶ ἀφθαρτὰ· ποιοῦντες γὰρ τὸ θέλημα τοῦ Χριστοῦ, εὐρήτομεν ἀνάπαυσιν· εἰ δὲ μή γε, οὐδὲν ἡμᾶς ῥύσεται ἐκ τῆς αἰωνίου κολάσεως, ἐὰν παρakoύσωμεν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ (α). Ὡς οὖν ἐσμεν ἐπὶ γῆς, μετανοήσωμεν· πηλὸς γὰρ ἐσμεν εἰς τὴν χεῖρα τοῦ τεχνίτου. Ὅν τρόπον γὰρ ὁ κεραμεὺς, ἐὰν ποιῇ σκεῦος, καὶ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ διαστραφῇ ἢ συντριβῇ, πάλιν αὐτὸ ἀναπλάσσει· ἐὰν δὲ προφθάσῃ εἰς

(α) Κεφ. λ. ς'.

« τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς αὐτὸ βαλεῖν, οὐκέτι βοηθήσει αὐτῷ
 « οὕτως καὶ ἡμεῖς, ἕως ἔσμεν ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, ἐν τῇ σαρκί
 « ἃ ἐπράξαμεν πονηρὰ, μετανοήσωμεν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἵνα
 « σωθῶμεν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἕως ἔχομεν καιρὸν μετανοίας
 « μετὰ γὰρ τὸ ἐξελθεῖν ἡμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, οὐκέτι δυνατόν
 « μεθὰ ἐκεῖ ἐξομολογήσασθαι, ἢ μετανοεῖν ἔτι (α). Ἐκδεχώμεθα
 « μεθὰ οὖν καθ' ὥραν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀγάπῃ καὶ δικαιοσύνῃ,
 « καὶ οὐκ οἶδαμεν τὴν ἡμέραν τῆς ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ. » (β)

Γ) Αἱ δύο πρὸς παρθένους ἐπιστολαί. Τὴν παρελθούσαν ἑκατονταετηρίδα ὁ πολυμαθὴς θεολόγος καὶ φιλόλογος Ἰωάννης Ἰάκωβος Βεττεστένιος (γ) προήγαγεν εἰς φῶς καὶ ἐξέδωκεν εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ διὰ τῶν τύπων δημοσιευθεῖσαν Κεινὴν Διαθήκην (δ) δύο ἄλλας τοῦ ἁγίου Κλήμεντος ἐπιστολάς, ἀγνώστους διόλου ἕως τότε, τὰς ὁποίας ἠθέλησε ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς γνησιώτατα τοῦ Κλήμεντος συγγράμματα. Ἀλλ' ἐπολέμησαν τὴν γνώμην αὐτοῦ ταῦτα δύο ἐξίσου ἐπίσημοι ἄνδρες, ὁ Ναθαναὴλ Λάρνερ (ε) καὶ ὁ Γερμανὸς Ἑρμάρρος Βενέμας (ς). Ἐκ τούτων ὁ μὲν πρῶτος, εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀγγλιστὶ συγγραφείσαν διατριβὴν (ζ) ἀποδοκιμάζων εἰς αὐτάς τὸ γνήσιον τοῦ Κλήμεντος, διατείνεται, ὅτι ἐγράφησαν περὶ τὰ μέσα τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος ὑπὸ ἐπισκόπου τινὸς τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας· ὁ δὲ Βενέμας, εἰς τρεῖς αὐτοῦ ἐπιστολάς, σπουδάζει ν' ἀποδείξῃ, ὅτι εἶναι ὑποβολιμαῖαι, καὶ ὅτι ἀνακαλύπτει που εἰς αὐτάς τὸ λεκτικὸν τοῦ Ἰερωνύμου (η). Πρὸς τούτους ἀπήντηтен εὐθὺς ὁ Βεττεστένιος, ὑπερασπίσας πάλιν, καὶ ἰσχυρότερον, τὰς ὁποίας ἐξέδωκεν ἐπιστολάς.

(α) Κεφ. λ. ῥ.

(β) Κεφ. λ. ῥβ'.

(γ) Johannes Jacobus Wettstenius, ἀποθανὼν τὸ 1754 ἔτος.

(δ) Novum Testamentum graecum cum lectionibus variantibus, commentario pleniori ex scriptoribus Hebraeis, Graecis, et Latinis, Amsterdam. 1751.

(ε) Nathanael Lardner, Ἀγγλος, ἀποθανὼν τὸ 1768.

(ς) Hermannus Venema.

(ζ) Lardner dissertation upon the two epistles ascribed to Clement of Rome.

(η) H. Venema in tribus epistolis.

Τοὺς δὲ ὑπὲρ τῆς γνησιότητος αὐτῶν λόγους λαμβάνει ἐκ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Ἱερωνύμου καὶ τοῦ Ἐπιφανίου, τῶν ὁποίων ὁ μὲν πρῶτος ἀναφέρει τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολὰς πρὸς εὐνούχους, εὐνούχιστανας ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅπου γίνεται λόγος περὶ παρθενίας (α)· ὁ δὲ Ἐπιφάνιος μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Κλήμης συνιστᾷ καὶ διδάσκει τὴν παρθενίαν (β). Ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα, ἐνῶ εἰς τὰς δύο κοινὰς πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὰς οὐδαμοῦ ἀναγινώσκονται, ἀπαντῶνται τούναντίον εἰς ἑκατέραν τῶν δύο τούτων, *Πρὸς παρθένους* ἐπιγραφομένων. Προσέτι ἀποδεικνύει ὁ Βεττεστενίος τὸ ἀξιόπιστον καὶ τὴν αὐθεντίαν αὐτῶν ἐκ τοῦ συμφώνου τῆς φράσεως μετὰ τῶν ἄλλων δύο τῶν *Πρὸς Κορινθίους*· διότι περιέχονται καὶ εἰς ταύτας ἐν μέρει αἱ αὐταὶ ἰδέαι καὶ ἔννοιαι, καὶ τὰ αὐτὰ παραδείγματα, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦ συλλογίζεσθαι τρόπον φαίνονται συγγραφεῖσθαι· ἐτι δὲ καὶ τὰ ἥθη τοῦ ἀποστολικοῦ Πιτρὸς κατοπτρίζονται, λέγει, ἐναργῶς εἰς τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος ἐπιστολὰς, καὶ ἡ ἀρέλεια, καὶ ἡ μετριοφροσύνη, καὶ ἡ καλοκἀγαθία, καὶ, συντόμως εἰπεῖν, ἑκατέρω αὐτῶν παριστᾷ ζωηρὰν τὴν εἰκόνα τοῦ Κλήμεντος· καὶ τελευταῖον προσθέτει, ὅτι οὐδετέρω περιέχει τι ἐναντίον πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἀεκατονταετηρίδα ἐπικρατοῦντα ἔθιμα τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ὅτε ἤκουζεν ὁ Κλήμης. Ἀλλ' οἱ πολέμιοι τῆς γνώμης τοῦ Βεττεστενίου κριτικοὶ τολμηρὰν νομίζουσι νὰ παραδεχθῶσι καὶ ν' ἀναγνωρίσωσι γνησίους ἐπιστολὰς, ἀγνώστους οὕτας εἰς πάντας τοὺς ἀρχαίους, καὶ μόλις πρὸ μικροῦ ἀνακαλυφθείσας· οὐδὲ ὑποχωροῦσιν εὐκόλως, ὅτι ὁ Ἱερώνυμος ὁμιλεῖ περὶ τῶν μνημονευομένων τούτων ἐπιστολῶν εἰς τὸ ὅποιον ὁ Βεττεστενίος φέρει ὡς μαρτυρίαν τεμάχιον. Ὁ Ἱερώνυμος, λέγουσιν, εἰς τὸν κατάλογον

(α) Contra Jovinianum. lib. I. c. 7. « Ad hos (Eunuchos) et Clemens, successor apostoli Petri, cujus Paulus apostolus meminit, scribit epistolae, omnemque poene sermonem suum de virginitatis puritate contexit. »

(β) Αἰρέτ. λ'. κερ. 15. « ὡς αὐτὸς Κλήμης αὐτοὺς [Ἐβιωναίους] κατὰ πάντα ἐλέγχει· ἀφ' ὧν ἔγραψεν ἐπιστολὰς ἐγκυκλίων, τῶν ἐν ταῖς ἀγίαις ἐκκλησίαις ἀναγινωσκομένων . . . αὐτοὺς γὰρ παρθενίαν διδάσκει, καὶ αὐτοὶ οὐ θέχονται αὐτὸς· γὰρ ἐγκωμιάζει Ἥλιν καὶ Δαυὶδ καὶ Σαμψὼν, καὶ πάντας τοὺς προφήτας, οὓς οὕτοι βδελύσσονται. »

τῶν ἐνδόξεων τῆς ἐκκλησίας ἀνδρῶν δὲν παρημέλησε τὸν Κλή-
μεντα, ἀλλ' ἀναφέρει τὴν πρώτην αὐτοῦ *Πρὸς Κορινθίους* ἐπιστο-
λὴν, ἔπειτα καὶ τὴν δευτέραν, περὶ τῆς ὁποίας ὁμοῦς βεβαίω-
σται δὲν ἦτον εἰς πάντας παραδεκτὴ ἂν ἐγνώριζε καὶ τὰς δύο ταύ-
τας *Πρὸς παρθένους* ἐπιγραφόμενας, ἐξάπαντος δὲν ἤθελε σιω-
πήσει καὶ περὶ αὐτῶν. Ποῦ λοιπὸν ἀποδίδεται ἡ μαρτυρία, ἡ ἐκ τοῦ
κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ βιβλίου τοῦ Ἱερωνύμου λαμβανομένη; Ἐνταῦ-
θα ἀπαντῶσιν οἱ κριτικοί, ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Ἱερώνυμος τὴν
Β' *πρὸς Κορινθίους* ἐπιστολὴν τοῦ Κλήμεντος, ὅπου περιείχετο
ἴσως μακρὸς τις λόγος περὶ παρθενίας, ὅστις ἂν δὲν ἀναγινώ-
σκεται πλέον, δὲν εἶναι θαυμαστόν, διότι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη δὲν
μᾶς διεσώθη ὁλόκληρος, ὡς ἤδη ὑπὸ πολλῶν ἀπεδείχθη. Ὡς αὐ-
τῶς ἀναιρεῖται, λέγουσι, καὶ τοῦ Ἐπιφανίου ἡ μαρτυρία, ἂν αὐ-
τὴ ἐλήφθη ἐκ τῶν Κλημεντιῶν ἐκείνων ἐπιστολῶν, τῶν ἀναγι-
νωσκομένων τότε εἰς τὰς ἐκκλησίας (α) διότι ἐκ τοῦ Ἱερωνύμου
μανθάνομεν, ὅτι οὐδεμία ἄλλη τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολὴ ἀνεγι-
νώσκετο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐπ' ἐκκλησίας, εἰ μὴ αἱ δύο
μόνον πρὸς Κορινθίους· καὶ, ἐπειδὴ οὐδετέρᾳ τῶν Κορινθιακῶν
τούτων ἐπιστολῶν διεσώθη εἰς ἡμᾶς ἀρτιμελής καὶ ὁλόκληρος,
ὡς σημειῶ ὁ Λάρδνηρος, πολὺ πιθανὸν καὶ εὐκόλον εἶναι, ὅτι ἡ
περικοπὴ ἐκείνη, ὅπου συνιστάτο ἡ παρθενία, καὶ ἐγένετο μνεῖα
τοῦ Ἡλιοῦ, τοῦ Δαυὶδ, καὶ τοῦ Σαμψῶν, ἀνεγινώσκετο εἰς τὰ
ἀπολεσθέντα χωρὶς αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν, καὶ μάλιστα τῆς δευ-
τέρας. Εἰς δὲ τὸν λόγον τοῦ Βεττεστένιου, ὅτι εἰς τὰς προμνη-
σθείσας *Πρὸς παρθένους* ἐπιστολάς οὐδὲν τι ἐναντίον ἀπαντᾷται
πρὸς τὰ ἔθιμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀντιτάττουσιν οἱ κριτικοί, ὅτι
ἀνεκάλυψαν εἰς αὐτάς ἔχνη τινὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου, τοῦ ὁποίου
ἡ γένεσις τίθεται πολὺ μεταγενεστέρᾳ τῆς τοῦ Κλήμεντος ἐπο-
χῆς. Ἐπειτα προσθέτουσιν, ὅτι τὸ ὅμοιον τῆς φράσεως, καὶ
τῶν ἰδεῶν ἡ ταυτότης, δὲν ἀποδεικνύουσι πάντοτε ἓνα καὶ τὸν
αὐτὸν συγγραφεὰ τοῦ πονήματος· καὶ τελευταῖον, ὅτι εἶναι παν-
τάπασι ἀπίθανον, ὁ Κλήμης, Ῥωμαῖος τὸ γένος, νὰ γράψῃ εἰς

(α) Αἰρέτ. λ'. κεφ. 15. « ἂν ὡς ἔγραψεν ἐπιστολῶν ἐγκυκλίων, τῶν ἐν ταῖς
« ἡγίαις ἐκκλησίαις ἀναγιγνωσκομένων. »

τὴν γλῶσσαν τῶν Σύρων· διότι εἰς ταύτην τὴν γλῶσσαν γεγραμμένης ἐξέδωκεν αὐτὰς ὁ Βεττεστένιος, παραθείς αὐτὸς τὴν λατινικὴν μετάφρασιν.

Δ') *Ἀναγνωρισμοί* (Recognitiones). Ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως Φώτιος μαρτυρεῖ, ὅτι ἀνέγνωσε δύο τόμους βιβλίων, εἰς τοὺς ὁποίους περιείχοντο πολλὰ συγγράμματα, φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης Κλήμεντος· ὁ μὲν πρῶτος ἐπιγράφεται *Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων*, σύγγραμμα περιφημότατον εἰς ὅλην τὴν ἀρχαιότητα· εἰς δὲ τὸν δεύτερον περιγράφονται αἱ πράξεις τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, καὶ ἡ συνδιάλεξις αὐτοῦ πρὸς τὸν Σίμωνα τὸν μάγον, καὶ κατὰ τίνα τρόπον ὁ Κλήμης, μετὰ πολυχρόνιον ἀποχωρισμὸν, συντυχὼν πάλιν, ἀεγνώρισε τοὺς γονεῖς αὐτοῦ Φαυστινιανὸν καὶ Ματιθιδίαν, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Φαῦστον καὶ Φαυστίνον· ὅθεν ἀπεδόθη εἰς τὸ βιβλίον καὶ ἡ ἐπιωνυμία τῶν *Ἀναγνωρισμῶν* (α). καλεῖται δὲ πρὸς τοῦτοις καὶ *Περίοδοι* τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, καὶ *Πράξεις*, καὶ πολλοὶ συγχέουν τὸ πόνημα τοῦτο πρὸς τὸν *Διάλογον* τοῦ Πέτρου μετὰ τοῦ Ἀππίωνος, ὅς τις ὁμοῦς πρέπει νὰ διακτελλέται (β).

Ὁ Ὀριγένης ἐξ ὀνόματος τοῦ ἁγίου Κλήμεντος ἀναφέρει πολλὰ χωρία, τὰ ὁποῖα τὴν σήμερον εὐρίσκονται εἰς τὰ βιβλία τῶν Ἀναγνωρισμῶν (γ). τὸ σύγγραμμα ἄρα τοῦτο εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ Ὀριγένους, τῆς ἐποχῆς ὁηλονότι ἐκείνης, καθ' ἣν δὲν

(α) Τὸ ὄνομα ἐπὶ ταύτης τῆς χρήσεως εἶναι ἀρχαῖον· διότι ἤδη εἰς τὴν Ποιητικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπὶ τῶν δραμάτων ἡ στιγμή, καθ' ἣν ἀποχωρισμένοι συγγενεῖς καὶ φίλοι βλέπουσι πάλιν καὶ ἀναγνωρίζουσι ἀλλήλους, λέγεται ἀναγνωρισμός.

(β) Φώτ. Μυριόβιβλ. 112. « ἀνεγνώσθη Κλήμεντος τοῦ Ῥώμης τεύχη βιβλίων δύο, ὧν τὸ μὲν ἐπιγράφεται διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος » . . . « τὸ δὲ τὴν προσφώνησιν ὡς ἐν ἐπιστολῇς εἶδει πρὸς Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν ποιεῖται, ἐν ᾧ αὐτὸν λεγόμενα τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πράξεις, καὶ αἱ πρὸς Σίμωνα τὸν μάγον διαλέξεις, καὶ ἐτι ὁ ἀναγνωρισμὸς Κλήμεντος καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν, διὸ καὶ ἐν τισὶ τῶν βιβλίων ἡ ἐπιγραφὴ Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίου ἀναγνωρισμός. »

(γ) Φιλοκαλ. κεφ. κβ'. « καὶ Κλήμης ὁ Ῥωμαῖος, Πέτρου ἀποστόλου μαθητὴς, συνῶδ' αὐτοῖς ἐν τῇ παρόντι προβλήματι πρὸς τὸν πατέρα ἐν Αἰοδικίᾳ εἰπὼν, ἐν ταῖς Περίodoις, ἀναγκασιότατόν τι, ἐπὶ τέλει τῶν τοιούτων λόγων φησί. » κτλ.

ἐνομιζέτο εἰς ἐτὶ ὑποβολιμαῖον. Μετὰ τὸν Ὀριγένην μνημονεύει τοῦ βιβλίου, ὡς συγγεγραμμένου ὑπὸ Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίου, ὁ Ἐπιφάνιος, παραπονούμενος ὅμως, ὅτι ἐφθάρη καὶ ἐνοθεύθη ὑπὸ τῶν αἵρετικῶν, καὶ μάλιστα τῶν Ἑβιωναίων, διασπειράντων εἰς πολλὰ αὐτοῦ μέρη τὴν κακοδοξίαν αὐτῶν (α). Ὁ δὲ Εὐσέβιος ἀποδοκιμάζει αὐτὸ οὐχὶ μόνον, διότι δὲν ἐπικυροῦται ὑπὸ ἀρχαίων μαρτυριῶν, ἀλλὰ μάλιστα διότι δὲν φοιτᾷ τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας τὸν χαρακτῆρα (β). Ἀποδοκιμάζεται δὲ προσέτι καὶ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῆς Συνόψεως, τῆς ἀποδομῆς εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον (γ), καὶ ὑπὸ τοῦ πάπα Γελασίου (δ), καὶ ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου (ε). Καὶ τῶντι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν κριτικῶν, χωλαίνει τὸ σύγγραμμα περὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἱστορουμένων, καὶ, ὡς κρίνει ὁ Φώτιος, γέμει πολλῶν ἀτοπημάτων, οἷον βλασφημῶν ἐκφράσεων εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ αἵρετικῶν κακοδοξιῶν (ς). Ὅτι δὲ εἶναι ὑποβολιμαῖον, μαρτυρεῖ καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιστολή, ἥτις προτεταγμένη αὐτοῦ ἀναγινώσκεται· διότι ἀναγγέλλει τοῦ ἀπο-

(α) Αἰρέν. λ'. κεφ. 15. « ᾠκῶνται δὲ [Ἑβιωναῖοι] καὶ ἄλλαι τρεῖς βίβλοις, ὅθηναι ταῖς Περιόδοις καλουμέναις Πέτρου, ταῖς διὰ Κλήμεντος γραφεῖσαις, νοθεύσαντες μὲν τὰ ἐν αὐταῖς, ὁλίγα δὲ ἀληθινὰ ἐσάντες. »

(β) Ἐκκλησ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 38. « ἦδη δὲ καὶ ἕτερα πολυεπὴ καὶ μακρὰ συγγράμματα ὡς τοῦ αὐτοῦ ἐχθὲς καὶ πρῶτον τινὲς προήγαγον, Πέτρου δὲ καὶ Ἀππίωνος διαλόγους περιέχοντα· ὧν οὐδ' ὅλως μνήμη τις παρὰ τοῖς παλαιαῖς φέρεται· οὐδὲ γὰρ καθαρὸν τῆς ἀποστολικῆς ὁρθοδοξίας ἀποσώζει τὸν χαρακτῆρα. »

(γ) Τόμ. Β'. σελ. 154. « τῆς Νέας πάλιν Διαθήκης ἀντιλεγόμενα ταῦτα· Περιόδοις Πέτρου, κ.τ.λ. »

(δ) Gelas. in decreto.

(ε) De scriptt. eccl. c. 15. « et disputatio Petri et Appionis longo sermone conscripta [fertur], quam Eusebius in tertio historiae ecclesiasticae volumine coarguit. »

(ς) Φώτ. Μυριόβιβλ. 112. « μυρίων δὲ ἀτοπημάτων ἡ πραγματεία γέμει αὕτη, καὶ τῆς εἰς τὸν υἱὸν βλασφημίας κατὰ τὴν Ἀρείου ὁδὸν ἐστὶν ἀνάπλευς. » — Παρβλ. Εὐγίν. ἐν τῷ, Δοκίμ. τῶν ἐν ταῖς ἐκκλ. τῆς Πόλεως, διγρον. σημ. 28. « εἰς ἔνομα τούτου [τοῦ Κλήμεντος] φέρονται βιβλία μεταξὺ τῶν ἄλλων τέσσα, τὰ ὅποια οἱ μὲν Ἀναγνωρισμοὺς ὠνόμασαν τοῦ Κλήμεντος, οἱ δὲ πρᾶξεις, οἱ δὲ ἱστορίαν, οἱ δὲ χρονικά, οἱ δὲ πρᾶξεις τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, οἱ δὲ περιήγησιν, ἄλλοι περίοδον, ἄλλοι διαλογὸν μετὰ Ἀππίωνος· βιβλίον παλαιὸν μὲν, ὑποβολιμαῖον δὲ ὅμως παρὰ πάντι κρίνόμενον, καὶ πολλῆς λέσχης καὶ φλυαρίας ἀνάπλευς. »

στόλου Πέτρου τὸν θάνατον εἰς τὸν ἀδελφόθεον καὶ ἐπίσκοπον τῶν Ἱεροσολύμων Ἰάκωβον, ἀποθανόντα πολλὰ ἔτη πρὸ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φωτίου δὲν ὑπῆρχεν εἰς πάντα τὰ ἀντίγραφα τῶν Ἀναγνωρισμῶν, καὶ σημεῖοι ὁ αὐτὸς κριτικός, ὅτι ποτὲ μὲν ἐπεγράφετο εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, ὅπως ἀναγινώσκεται τὴν σήμερον· ἀλλαχοῦ δὲ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πέτρου, καὶ συμπεραίνει, ὅτι ἦσαν δύο ἐκδόσεις τῶν *Πράξεων τοῦ Πέτρου*, ἡ μὲν φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστόλου τούτου, ἡ δὲ, τὸ τοῦ Κλήμεντος, ἐκ τῶν ὁποίων, ἀφοῦ διὰ τὸ πολυχρόνιον ἀπωλέσθη ἡ πρώτη, ἐπεκράτησεν ἡ τοῦ Κλήμεντος (α).

Νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν τοῦ συγγραφέως τῶν Ἀναγνωρισμῶν, δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος· ἐάν ὅμως τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἦναι τὸ αὐτὸ καὶ ὁ *Διάλογος* τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πρὸς τὸν Ἀπίωνα, ὡς νομίζει ὁ Κοτελέριος, καὶ τινες τῶν ἐπισήμων κριτικῶν (β), πρέπει ν' ἀποδεχθῶμεν, ὅτι συνεγράφη περὶ τὰ τέλη τῆς β', ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος, μικρὸν πρὸ τοῦ Ὀριγένους· διότι ῥητῶς λέγει ὁ Εὐσέβιος, ὅτι πρὸ ὀλίγου προήχθησαν εἰς φῶς μακρὰ τινα συγγράμματα, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Κλήμεντος φερόμενα, καὶ περιέχοντα τοὺς διαλόγους τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Ἀπίωνος (γ)· ἀλλ' ὁ Φώτιος πάλιν νομίζει τοὺς Ἀναγνωρισμοὺς καὶ τὸν Διάλογον τοῦ Πέτρου πρὸς τὸν Ἀπίωνα διάφορα παντάπασιν ἀλλήλων συγγράμματα (δ). Ὑπάρχουσιν εἰς τοὺς Ἀναγνωρι-

(α) Μυριόβιβλ. 112. « Ἐν τισι δὲ, ὡς ἔφημεν, ἐπιστολὴ προτάσσεται ὡς πρὸς τὸν ἀδελφόθεον Ἰάκωβον, καὶ αὕτη δὲ οὐχ ἡ αὐτὴ, οὐδὲ ὡς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ » προσώπου προσηνεγμένη, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τινων βιβλίων ὡς ἀπὸ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου πρὸς Ἰάκωβον ἐπισταλμένη, ἐφ' ἑτέρων δὲ ὡς ἀπὸ Κλήμεντος πρὸς Ἰάκωβον, ἑλλή καὶ ἄλλη, καθὼς προείπομεν· καὶ ἡ μὲν θρησκ. Πέτρον τὰς οἰκίας συγγράψασθαι πράξεις, καὶ πρὸς Ἰάκωβον αἰτησάμενον ταύτας ἀποστῆναι· ἡ δὲ διαλαμβάνει, ὡς Κλήμης ταύτας κατὰ πρόσταγμα Πέτρου συγγράψει, κηκείνου πρὸς τὴν ἀγῆρω μεταναστάντος, ἀποστελεῖται Κλήμης πρὸς Ἰάκωβον· ἔτι οὖν εἰκάσμεν διαλαβεῖν, ὡς δύο μὲν εἶησαν τῶν Πέτρου πράξεων ἐκ δύοσεis γεγενημένοι, τῷ δὲ χρόνῳ τῆς ἑτέρας διαφύσεως, ἐπεκράτησεν ἡ τοῦ Κλήμεντος. »

(β) Coteler. PP. Apostol. Tom. I, pag. 490.

(γ) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ'. 38.

(δ) Μυριόβιβλ. 113. « ἡ δὲ λεγομένη δευτέρα πρὸς τοὺς αὐτοὺς ὡς νόθος »

σμοὺς ἑνδεκα κεφάλαια περὶ εἰμαρμένης, ἐκ βιβλίου τινὸς ληφθέντα, τὸ ὅποιον συνέγραψεν ὁ Βαρθηθάνης περὶ τὸ 170 ἔτος. δὲν ἔπεται δὲ ἐκ τούτου, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἀναγνωρισμῶν, ὡς νομίζει ὁ Καθέας, καὶ συμφωνεῖ, φαίνεται, καὶ ὁ ἡμέτερος Εὐγένιος (α), ἐνῶ μάλιστα ἡ περὶ τῶν δύο ἀρχῶν κακοδοξία αὐτοῦ πολλαχοῦ τῆς βίβλου κατακρίνεται· ἀλλ' ἀποχρώντως ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὸ βιβλίον ἐνέσπειρεν εἰς αὐτὸ μέρος τῶν ὑπὸ τοῦ Βαρθηθάνους περὶ εἰμαρμένης λεχθέντων, ὅσα ἀναφέρει καὶ ὁ Εὐσέβιος εἰς τὴν *Εὐαγγελικὴν* αὐτοῦ *Προπαρασκευήν*, ὅπου τὸ αὐτὸ χωρίον ἀναγινώσκουμεν, τὸ ὅποιον καὶ ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἀναγνωρισμῶν ἐρανίσθη παρὰ τοῦ Βαρθηθάνους.

Ἀνάλυσις. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος συγγράμματος εἶναι ἐν συνόψει ἡ ἀκόλουθος. Κλήμης, ὁ υἱὸς διασκήμου τινὸς Ῥωμαίου, Φαυστινιανοῦ καλουμένου, πεπαιδευμένος καθ' ὅλους τοὺς κλάδους τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, καὶ ἡθικώτατον ἐπιδιδυκόμενος χαρακτῆρα, κατενοχλεῖται ἀδιαλείπτως ὑπὸ δισταγμῶν καὶ ἀμφιβολιῶν περὶ τῶν ἀξιολόγων περὶ Θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀληθειῶν. Ἀμηχανῶν δὲ, ποῦ νὰ τραπῇ, διὰ νὰ λύσῃ τὰς ἀπορίας ταύτας, μανθάνει, ὅτι εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἡγέρθη μέγας καὶ θαυματουργὸς προφήτης, ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ· καὶ εὐθύς ἤδη ἠσθάνθη εἰς τὴν ψυχὴν γεννώμενον τὸν πόθον νὰ τὸν ἀκροασθῇ, ὁπότε τῶν μαθητῶν τις αὐτοῦ, ὁ Βαρνάβας, ρανεῖς εἰς τὴν Ῥώμην, πείθει διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ τὸν Κλήμεντα, ἔάν θέλῃ ν' ἀποκτήσῃ σαρεστέραν καὶ ἀκριβεστέραν διδασκαλίαν, ν' ἀποδημήσῃ εἰς τὴν Παλαιστίνην πρὸς τὸν ἀπόστολον Πέτρον. Τοῦτον εὕρισκε εἰς τὴν Καισάρειαν, καὶ διδάσκεται ὑπ' αὐτοῦ τὰς πρώτας καὶ προκαταρκτικὰς γνώσεις τῆς χριστιανικῆς πίστεως, περὶ τῆς κατὰ τὴν Παλαιάν καὶ Καινὴν Διαθήκην ἀποκαλύψεως, περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χρι-

• ἀποδοκιμάζεται, ὡς περὶ ὁ ἐπιγραφόμενος ἐπ' ἀριστερῇ αὐτοῦ Πέτρου καὶ Ἀν-
 • πίωνος πολυστιχὸς διάλογος. »

(α) Ἐκατοντατρεῖς. σελ. 228. * Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ 6^ῳ βιβλίῳ ἀπόσπασμα τι τῶν
 • τοῦ Σύρου Βαρθηθάνους ἐκ τοῦ περὶ εἰμαρμένης λόγου ἀναγινώσκεται ἐπὶ λέξεως,
 • ὑπενόησέ τις οὐ πάντῃ ἀλόγως (Καθέας *Λίδων* ἀποστολ. σελ. 30.), μήπως ὁ Βαρ-
 • θεθάνης αὐτὸς τὰ τῶν Ἀναγνωρισμῶν βιβλία συνεξέψυψθη. »

στοῦ, καὶ περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ· πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀποβαλὼν διὰ τὴν ἡθικὴν αὐτοῦ ἐξαχρείωσιν τὴν ἀληθῆ τοῦ θεοῦ ἐπίγνωσιν, ἀποκτᾷ αὐτὴν πάλιν διὰ μόνης τῆς μυστικῆς τοῦ μεγάλου προφήτου, τούτεστι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· πάντα δὲ τῶν φιλοσόφων τὰ δόγματα δὲν ἰσχύουσι νὰ δώσωσιν ἀνώτερον κύρος, ἢ ὅσον ὑπάρχει εἰς τὰς περὶ τούτου προσαγομένας μαρτυρίας· ὅθεν καὶ νομίζονται πάντοτε ἀπλᾶ τινὰ ἀνθρώπινα θεωρήματα. Μόνον ὅτι ὁ ἀληθὴς προφήτης διδάσκει, ὁ μαρτυρηθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ταιούτως, ἔχει διὰ τὴν αὐθεντίαν τοῦ μαρτυροῦντος ἀνώτερον ἢ κατὰ ἄνθρωπον κύρος, κύρος θεῖον, ἀψευδέστατον, καὶ διὰ τοῦτο παρὰ πάντων ὁμολογούμενον. Ἐντεῦθεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι τοῦ Μωϋσέως καὶ πάντων τῶν προφητῶν ἑξοχώτερος, καὶ λέγεται, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ τὸ πάλαι εἰς τοὺς πατριάρχας ἀποκαλυφθεὶς. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον.

Εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἀναφέρεται ἡ δημοσία συνδιάλεξις τοῦ ἀποστόλου Πέτρου μετὰ τοῦ Σίμωνος μάγου. Διαφιλονεικεῖ δὲ ἐνταῦθα ὁ Σίμων, κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν τότε Γνωστικῶν, τὸ χριστιανικὸν τῆς πίστεως κεφάλαιον, ὅτι ὁ Θεός, ὁ δημιουργήσας τὸν κόσμον, καὶ ὑπὸ τῶν προφητῶν καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κηρυχθεὶς, εἶναι ὁ μόνος ἀληθὴς Θεός. Τὸ δὲ ἀμφισβητούμενον τοῦτο ζήτημα ἀναπτύσσεται καὶ εἰς τὸ ἐπόμενον γ' βιβλίον, ἔπου ὁμῶς ἀναιροῦνται διὰ λόγων, ἐκ τῆς ἡθικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως λαμβανομένων, τὰ σαθρὰ τοῦ Σίμωνος ἐπιχειρήματα, ὅτι ἡ αὐστηρὰ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀγάπη ἀποτελοῦσιν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἀπόλυτον ἀντιλογίαν, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ἀποκαθίσταται ἀναγκασία ἡ παραδοχὴ δύο θεῶν.

Ἀπὸ δὲ τοῦ τετάρτου μέχρι τοῦ ἕκτου βιβλίου ἱστορεῖται ἡ περιοδεία τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἀπὸ τῆς Καισαρείας εἰς τὴν Τρίπολιν, καὶ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ ἐρμηνεύεται, τὸ ὁποῖον ἐδίδασκεν εἰς τὰ ἔθνη, πρῶτον περὶ τῆς πρώτης τῶν ἀνθρώπων καταστάσεως, καὶ τῆς πτώσεως αὐτῶν, καὶ ἀποστραφῆς πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν· ἔπειτα περὶ τῆς φύσεως τῶν δαιμόνων, περὶ τῆς ἀμέσου αὐτῶν ἐνεργείας ἐπὶ τὴν ἡθικὴν τοῦ ἀνθρώπου μόρ-

φωσιν, καὶ περὶ τῶν τεχνασμάτων αὐτῶν εἰς τὸ νὰ παγιδεύωσι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ δι' ἀμαθείας καὶ παντὸς εἶδους ἀκολασίας νὰ τοὺς δεσμεύωσιν εἰς τὴν δουλείαν αὐτῶν, καὶ τελευταῖον περὶ τῆς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοῦ κράτους τῶν ἐχθιστῶν τούτων ἀπολυτρώσεως τοῦ πεπτωκότος ἀνθρωπίνου γένους. Ἐφεξῆς εἰς ταύτας τῆς θείας ἀποκαλύψεως τὰς διδασκαλίας ἀντιπαρατίθεται καὶ ἐξελέγχεται τὸ μωρὸν τῆς ἐθνικῆς θρησκείας καὶ τῆς λατρείας αὐτῆς, πᾶσα ὑπὲρ αὐτῆς ἀπολογία ἐκμηδενίζεται, καὶ τέλος πάντων προτροπὴ σύντομος ὑποσυνάπτεται εἰς μετάνοιαν καὶ παραδοχὴν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ὡς μόνῃ σωτηρίου θεραπείας τῶν πολλῶν τούτων πνευματικῶν νόσων.

Τὸ ἕβδομον βιβλίον διηγεῖται τὰς τύχας τῆς οἰκογενείας τοῦ Κλήμεντος, ὅστις ἐπὶ τινος νήτου ἀνευρίσκει τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀπολωλότας νομισθέντας ἀδελφούς.

Εἰς δὲ τὰ τρία τελευταῖα βιβλία πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς τὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ αὐτεξουσίου τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ τῆς θείας προνοίας. Ὁ Φαυστινιανὸς δηλονότι, μετὰ τοῦ ὁποίου συντυγχάνουσιν οἱ ἄνω μνημονευθέντες, πιστεύει εἰς ἀμετάτρεπτον τινα εἰμαρμένην, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποκύπτει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς ὥρας τῆς γεννήσεως αὐτοῦ κατὰ τὴν ιδιότητα τοῦ τότε ἀστερισμοῦ· ἀλλ' ὑπὸ τῶν τέκνων αὐτοῦ τάνάπαλιν ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ δόξα αὕτη ἀναιρεῖται ἐκ τῆς θεωρίας καὶ παρατηρήσεως τῶν συστατικῶν στοιχείων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ὅτι πάντοτε τὰ ἀστρολογικὰ, κοσμογονικὰ, καὶ θεογονικὰ συστήματα τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ φιλοσόφων, ἀκριβέστερον ἐξεταζόμενα, εἶναι κενὰ καὶ μάταια, καὶ εἰς μηδὲν τελειῶντα· τοῦναντίον δὲ τὰ πάντα μαρτυροῦσιν, ὅτι ὑπάρχει αὐτεξουσίος τις δημιουργὸς τοῦ κόσμου καὶ κυβερνήτης τῶν ἀνθρωπίνων τυχῶν. Τὸ ὅλον περφαίνει ἢ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἐπιστροφή τοῦ πατρὸς τοῦ Κλήμεντος Φαυστινιανοῦ.

Τὸ σύγγραμμα τῶν *Σταγυρισμῶν*, τὸ ὁποῖον καὶ ἀρχὰς βεβαίως ἐγράφη ἑλληνιστῇ, σώζεται τὴν σήμερον μόνον εἰς λατινικὴν μετάρρασιν, φιλοπονηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου τῆς Ἀκυ-

λήτας 'Ρουφίνου κατὰ παράκλησιν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Βριξίας Γαυδεντίου, τὸ ἔτος 420.

Ε) *Πέντε ἐπιστολαί*. Τὸ ὄνομα τοῦ Κλήμεντος φέρουσι πέντε ἐπιστολαί, αἵτινες, ἐπειδὴ καὶ ἐκ τῆς χρονολογίας, καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν ἀποδεικνύονται πασιφανέστατα νόθοι, *Ψευδοκλήμεντιοι* ὑπὸ τῶν κριτικῶν ὀνομάζονται. Καὶ ἡ μὲν πρώτη αὐτῶν, γεγραμμένη πρὸς τὸν Ἰάκωβον τὸν ἀδελφόθεον καὶ ἐπισκοπον τῶν Ἱεροσολύμων, εἰ καὶ ὅπως οὖν ἀρχαία, καθὼ μεταπεφρασμένη ὑπὸ τοῦ 'Ρουφίνου εἰς λατινικὴν γλῶσσαν, ἐξελέγχεται ὅμως ὑποβολιμαία, διότι ὁ Κλήμης φαίνεται γράψας αὐτὴν πρὸς τὸν Ἰάκωβον μετὰ τὸ πάθος τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ἐνῷ εἶναι γνωστότατον καὶ βεβαιοτάτον, ὅτι ὁ Ἰάκωβος ἀπέθανε πρὸ τοῦ Πέτρου· διότι πάντες ὁμολογοῦσιν, ὅτι ὁ μὲν Ἰάκωβος ἐφρονέθη ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων τὸ 62 σωτήριον ἔτος· τὸν δὲ Πέτρον ἄλλοι μὲν θέλουν μαρτυρήσαντα τὸ 65, οἱ δὲ πλείστοι, τὸ 66, ἄλλοι, τὸ 67, ἢ 68, οὐδεὶς ὅμως πρὸ τοῦ 65. Ἡ δὲ δευτέρα, πρὸς τὸν αὐτὸν ἀδελφόθεον ἀποστελλομένη, διδάσκει αὐτὸν περὶ τῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ ἐνδυμάτων. Ἡ δὲ τρίτη ἐπιγράφεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τοὺς ἡγεμόνας, μεγάλους καὶ μικροὺς, τοὺς προσελθόντας εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἐνῷ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κλήμεντος οὐδεὶς τούτων συναριθμεῖται εἰς ἐτί εἰς τὴν τάξιν τῶν πιστῶν. Ἡ τετάρτη, ἣτις ἐπιστέλλεται πρὸς τοὺς μαθητὰς Ἰούλιον καὶ Ἰουλιανόν, συνιστᾷ τὰς διὰ τῆς λούσεως Ἰουδαϊκὰς καθάρσεις, καὶ βεβαιῶν, ὅτι ὅς τις ἀμελεῖ αὐτῶν, δὲν πρέπει νὰ ἐλπίσῃ οὐδὲ τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα. Ἐλευταῖον δὲ ἡ πέμπτη, γραφομένη πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ συμμαθητὰς, τοὺς μετὰ τοῦ ἀδελφοθέου Ἰακώβου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα κατοικοῦντας, διηγεῖται, ὅτι ὁ Κλήμης ἦτο παρὼν, ὅτε ὁ Ἀνανίας καὶ ἡ Σαπφείρα ἔπεσαν ἐνώπιον τοῦ ἀποστόλου Πέτρου νεκροί (Πράξ. ε. 1—10.)· τὸ ὅποιον οὐδεμίαν ἔχει πιθανότητα. Ἐπεὶ φαίνεται ἀπίστευτον, ὅτι ἤθελε διδάξει ποτὲ ὁ Κλήμης ὅς' ἀναγινώσκωμεν εἰς ταύτην τὴν ἐπιστολὴν, τὴν κοινὴν δηλονότι πάντων τῶν πραγμάτων χρῆσιν, καὶ αὐτῶν ἐτι τῶν γυναικῶν.

Σ') *Τὰ Κλημένια (Clementina)*. Οὕτω καλοῦνται δέκα

ἐντρία ὁμιλίας, ἀποδιδόμεναι συνήθως εἰς τὸν ἡμέτερον Κλή-
μεντα τὸν Ῥωμαῖον· ἀλλὰ περὶ τούτων νομίζει ὁ Κοτελέριος (α),
ὅτι εἶναι ἴσως ἄλλη ἐκδοσις τῶν Ἀναγνωρισμῶν (β)· καὶ τῶ-
ντι πολλά ὑπάρχουσιν εἰς τὰς ὁμιλίας ταύτας, τὰ ὅποια ἀνα-
γινώσκονται καὶ εἰς τοὺς Ἀναγνωρισμοὺς, καὶ οἱ αὐτοὶ μῦθοι,
αἱ αὐταὶ κακοδοξίαι, ἡ αὐτὴ διαίρεσις τοῦ συγγράμματος ἀπαν-
τῶνται ἐκατέρωθι· εἶναι δὲ γεγραμμένα μετὰ πολλῆς εὐφρα-
δείας, καὶ ἔξοχον μαρτυροῦσι τοῦ συγγραφέως πολυμαθείαν.

Ζ) Ὁ Ῥώμης ἐπίσκοπος οὗτος Κλήμης πιστεύεται κοινῶς,
ὅτι εἶναι ὁ συλλογὴς καὶ ἐκδότης τῶν *ἱερῶν Ἀποστολικῶν*
Κανόνων καὶ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, διὰ τοὺς ἐξῆς
μάλιστα λόγους· α) διότι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπιγράφεται εἰς τὸ
τέλος τοῦ πέ κανόνος, τοῦ τελευταίου (γ)· β) διότι τὸ αὐτὸ
ὄνομα φέρεται εἰς πολλοὺς τῶν ἀρχαιοτάτων σωζομένων κωδῆ-
κων, καὶ εἰς τὰ χειρόγραφα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἀνέγνωσαν ὁ Φώ-
τιος (δ), καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (ε)· καὶ γ) διότι
τοῦ Κλήμεντος πάλιν τὸ ὄνομα διεφύλαξαν πᾶσαι αἱ ἀρχαῖαι
ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ γενόμεναι μεταφράσεις. Ὅσοι ὁμῶς δὲν πεί-
θονται εἰς τοὺς εἰρημένους λόγους, ἀποδέχονται ἐκδόντα τοὺς
ἱεροὺς τῶν Ἀποστόλων κανόνας οὐχὶ τὸν Ῥωμαῖον, ἀλλὰ τὸν
Ἀλεξανδρέα Κλήμεντα, μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα μετ' ἐκεῖ-
νον ἀκμάσαντα· καὶ ἡ γνώμη αὕτη ἔχει ἐπίσης πολλοὺς ὁπα-
δοὺς, καὶ αὐτὸν, ὡς φαίνεται, τὸν ἡμέτερον ἀρχιεπίσκοπον Εὐ-
γένιον (ς).

(α) Cotelier. Tom. I. pag. 607.

(β) Παρβλ. Εὐγίν. Ἐκατοντῆρ. σελ. 220. « τὰ Κλημέντια (ἦτοι Κλήμεντος
» ὁμιλίας: εἴ), ὅτινα οὐδὲν ἄλλο εἶναι· κρίνεται, ἡ ἡ ἑτέρα τῶν ἀναγνωρισμῶν
» ἐκδοσις, ἥτις περ μέμνηται ὁ Ρουφίνος. »

(γ) « Καὶ αἱ διαταγαὶ ὁμῶν τοῖς ἐπισκόποις δι' ἐμοῦ Κλήμεντος, ἐν ὧν βί-
βλοις προσπεφωνημένοι. »

(δ) Μυριόβιβλ. 112. 113.

(ε) Ὁρθόδ. Πίστ. βιβλ. δ'. κεφ. 18. « κανόνες τῶν ἁγίων Ἀποστόλων διὰ
» Κλήμεντος π.δ. »

(ς) Ἐκατοντῆρ. σελ. 228. « κανόνες τῶν Ἀποστόλων νομαζόνται, οὐχ ὡς
» ὑπὸ τούτων αὐτῶν ἐκδοθέντες, ἀλλ' ὡς κατὰ τὴν ἀποστολικὴν διατύπωσιν τε
» καὶ διδασκαλίαν ὑπὸ ἀνδρῶν ἀποστολικῶν θεσπισθέντες, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀλε-
» ξανδρέως Κλήμεντος ἰσως πρώτου συναθροισθέντες. »

Η) Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Κοιλερίου καὶ ἡ ἱστορία τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, *Κλήμεντος τῶν Πέτρου ἐπιθημιῶν καὶ κληρυμάτων ἐπιτομή ἐπιγραφομένη, καὶ στελλομένη πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῶν Ἱεροσολύμων Ἰάκωβον*, ἥτις, πλὴν τῶν Πράξεων τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, περιέχει προσέτι καὶ τὸν βίον τοῦ Κλήμεντος, καὶ ἄλλο κυρίως δὲν εἶναι, εἰ μὴ ἐπιτομή τις τῶν Ἀναγνωρισμῶν, τῶν Κλημεντίων, καὶ τῶν Πράξεων τοῦ μαρτυρίου τοῦ Κλήμεντος. Ὁ συντάξας τὴν εἰρημένην ἐπιτομὴν ἀρῆρσεν ἀπὸ τῶν συγγραμμάτων, ὅθεν συνέλεξε ταῦτα, ὅσα ἐφάνησαν εἰς αὐτὸν περιττά, ἢ ψευδῆ καὶ ἐπιβλαβῆ.

Θ) Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κλήμεντος ἀποδίδονται ψευδεπιγράφως καὶ ἄλογος περὶ προνοίας καὶ δικαιοσύνης, καὶ Αἰτιουργία τις, καὶ λειψανά τινα ἄλλα, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Κοιλερίου ἐκδοθέντα, καὶ ἐρμηνεύοντα τὸ μυτήριον τῆς ἁγίας τριάδος.

Τελευταῖον δὲ ὑπὸ τινων ἀρχαίων λέγεται, ὅτι ὁ Κλήμης μετέφρασεν ἀπὸ τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσης τὴν πρὸς Ἑβραίους τοῦ Παύλου ἐπιστολὴν (α)· καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐγεννήθη, φαίνεται, ἐντεῦθεν, ὅτι εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους Α' τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολὴν ἀπαντῶνται πολλὰ νοήματα καὶ ῥητά, τὰ ὅποια ἀναγινώσκονται καὶ εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους τοῦ Παύλου (β).

§. 3. Διδασκαλία. Α') Περὶ τῶν βιβλίων τῆς ἁγίας Γρα-

(α) Φώτ. Μιριόβιβλ. 232. * ὅτι Ἰησὺς καὶ Εὐκρίτης τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν Παύλου οὐκ ἐκείνου εἶναι φασί, Κλήμης μὲν τοι καὶ Εὐσεβίος, καὶ * πολὺς ἄλλος τῶν θεοφόρων Πατέρων ὁμιλοῦνταίς ἅλλαις συναριθμοῦσι ταύτην ἐπιστολᾷ, καὶ φασὶ αὐτὴν ἐκ τῆς ἐβραϊδὸς μεταφράσαι τὸν εἰρημένον Κλήμεντα. *

(β) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 38. * ὡς περ οὖν ἡμεῖς τοῦ Ἰγνατίου ἐν αἷς κατελείβετο ἐπιστολαῖς, καὶ τοῦ Κλήμεντος ἐν τῇ ἀνωμολογημένῃ παρὰ πάντων, ἣν ἐκ προσώπου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίῳ διετύπωσας. * Ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους πολλὰ νοήματα παραθεῖς, ἥδη δὲ καὶ αὐτολεῖς ῥητοῖς τοῖς ἐξ αὐτοῦ χρησάμενος, σαφέστατα παρίστησι, ὅτι μὴ νέον ὑπάρχει τὸ σύγγραμμα· ὅθεν εὐκότως εἶδον, αὐτὸ τοῖς λοιποῖς ἐγκαταλεχθῆναι καὶ γράμματα τοῦ Ἀποστόλου. * Ἑβραῖοι γὰρ διὰ τῆς πατρὸς γλώττης ἐγγράφως ὠμολογῶντος τοῦ Παύλου, οἱ μὲν τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, οἱ δὲ τὸν Κλήμεντα τοῦτον αὐτὸν ἐρμηνεύειν λέγουσι τὴν γραφὴν· ὃ καὶ μᾶλλον εἴη ἂν ἀληθές, πῶ τὸν ὁμοῖον τῆς φράσεως χαρακτήρα, τὴν τε τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολὴν καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους ἀποσώζειν, καὶ πῶ μὴ πόρρω τὰ ἐν ἑκατέρωσι τοῖς συγγραμμάτι νοήματα καθιστάναι. *

φῆς, καὶ περὶ τῶν παραδόσεων. Ἐκ τῆς πρώτης τοῦ Κλή-
μεντος ἐπιστολῆς πρὸς τοὺς Κορινθίους ἔχομεν καλλίστην μαρ-
τυρίαν ὑπὲρ τῶν βιβλίων τῆς ἁγίας Γραφῆς, διότι ὀνομάζει αὐτὰ
ἀληθεῖς τοῦ ἁγίου πνεύματος ρήσεις, καὶ προτρέπει τοὺς Κο-
ρινθίους νὰ ἐγκύπτωσι εἰς τὴν μελέτην αὐτῶν. « Ἐγκύπτετε
» εἰς τὰς γραφάς, τὰς ἀληθεῖς ρήσεις πνεύματος τοῦ ἁγίου.
» Ἐπίστασθε, ὅτι οὐδὲν ἄδικον, οὐδὲ παραπεποιημένον γέγρα-
» πται ἐν αὐταῖς » (α) — Ἀναφέρει δὲ ὅλας γνώμας καὶ φρά-
σεις, ἀναγινωσκόμενας εἰς τὰς ἐπιστολάς τῶν ἀποστόλων Παύ-
λου, Πέτρου, καὶ Ἰακώβου οὕτω. « Καὶ ἀκολουθήσωμεν τῇ ὁδῷ
» τῆς ἀληθείας, ἀποβρίψαντες ἀρ' ἑαυτῶν πᾶσαν ἀδικίαν καὶ ἁ-
» νομίαν, πλεονεξίαν, ἔρεις, κακοηθείας τε καὶ δόλους, ψι-
» θυρισμούς τε καὶ καταλαλιάς, θεοστυγίαν, ὑπερηφανίαν τε
» καὶ ἀλαζονείαν, κενοδοξίαν τε καὶ ἀφιλοξενίαν. Ταῦτα γάρ
» οἱ πράσσοντες, συγγητοὶ τῷ Θεῷ ὑπάρχουσιν· οὐ μόνον δὲ
» οἱ πράσσοντες αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦντες αὐτοῖς » (β).
Προσέτι μνημονεύει ὅλης σχεδὸν τῆς ἱστορίας τῆς ἐν τῇ ἐκκλη-
σίᾳ τῶν Κορινθίων ἀναφύσεως διχονοίας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ
ἀποστόλου Παύλου, καὶ λαμβάνει αὐτὴν ἐκ τῆς Α' πρὸς Κο-
ρινθίους ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν. « Ἀναλάβετε τὴν
» ἐπιστολὴν τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦ ἀποστόλου· τί πρῶτον
» ὑμῖν ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου ἔγραψεν; ἐπ' ἀληθείας πνευ-
» ματικῶς ἐπέστειλεν ὑμῖν, περὶ αὐτοῦ τε καὶ Κηρᾶ τε καὶ
» Ἀπολλῶ, διὰ τὸ καὶ τότε προεκλίσεις ὑμᾶς πεποιῆσθαι » (γ).
— Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν ὁ Κλήμης περιφράζει εἰς τρία μέ-
ρη περιόδους τινὰς, τὰς ὁποίας μετεχειρίσθη ὁ θεὸς Παῦλος,
γράφων τὴν πρὸς Κορινθίους Β' ἐπιστολὴν, καὶ τὴν πρὸς Κο-
λοσσαεῖς οὕτω. (δ) « Διὰ τούτου ἀτενίζομεν εἰς τὰ ὕψη τῶν
» οὐρανῶν, διὰ τούτου ἐνοπριζόμεθα τὴν ὑπερτάτην δόξιν αὐ-
» τοῦ » (δ) — (ε) « Ὁ ἔπαινος ἡμῶν ἔστω ἐν Θεῷ, καὶ μὴ ἐξ

(α) Κεφ. α'. μ. ε'.

(β) Κεφ. α'. λ. ε'. παρβλ. πρὸς Ῥωμ. ε'. 28—32.

(γ) Κεφ. α' μ. ζ'. παρβλ. πρὸς Κορινθ. Α'. ε'. 12. — καὶ, Κεφ. α'. μ. η'. » ζη-
» τῶν τὸ κοινωφελές πᾶσι, καὶ μὴ τὸ ἑαυτοῦ. » παρβλ. πρὸς Κορινθ. Α'. ε'. 14.

(δ) Κεφ. α'. λ. ε'. παρβλ. πρὸς Κορινθ. Β'. γ'. 18.

« αὐτῶν » (α). — καὶ γ' » « ... Ἐὰν μὴ ἀξίως αὐτοῦ πολιτευόμενοι, τὰ καλὰ καὶ εὐάρεστα ἐνώπιον αὐτοῦ ποιῶμεν μεθ' ὁμονοίας » (β). Ὡς αὐτως μιμεῖται τὸν Ἀπόστολον εἰς τὴν πρὸς Τιμόθεον Α' ἐπιστολὴν, ὅταν λέγῃ « Προςέλθωμεν οὖν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι ψυχῆς, ἁγνὰς καὶ ἀμιάντους χεῖρας αἵροντες πρὸς αὐτόν » (γ)· καὶ ἀλλαχοῦ αὐτολεξεῖ ἀντιγράφει αὐτόν, λέγων, παραδείγμ. γάρ. « ἔτοιμοι εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν » (δ). — Ἐκ δὲ τῆς καθολικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰακώβου ἡρανίσθη παρομοίως οὐχὶ ὀλίγα, χρήσιμα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ· οἷον τό· « Ἀ-βραάμ ὁ φίλος προσαγορευθεὶς » (ε)· καὶ τό· « Ταλαίπωροί » εἰσιν οἱ διψυχοὶ, οἱ διττάζοντες τὴν ψυχὴν » (ς), καὶ ἄλλα. — Τελευταῖον δὲ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου δανείζεται γνώμας, καὶ γράφει· οἷον ἐκ μὲν τῆς Α' « Ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν » (ζ)· καὶ, « Ὑποτασσέσθω ἕκαστος τῷ πλησίον αὐτοῦ » (η)· ἐκ δὲ τῆς Β', τό· « Διὰ φιλοξενίαν καὶ εὐσέβειαν Ἀὐτῷ ἐσώθη ἐκ Σοδόμων, τῆς περιχώρου πάσης κριθείσης διὰ πυρὸς καὶ θείου· πρόδηλον ποιήσας ὁ θεσπότης, ὅτι τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτόν οὐκ ἐγκαταλείπει, τοὺς δὲ ἑτεροκλινεῖς ὑπάρχοντας εἰς κόλασιν καὶ αἰκισμὸν τίθησι » (θ). — Εἰς δὲ τὴν Β' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴν τοῦ Κλήμεντος ἀπαντῶσιν οἱ κριτικοὶ τὸ ἐξῆς ῥητόν, τὸ ὁποῖον θέλουσιν ὅτι ἐλήφθη ἐξ ἀποκρύφου τινὸς συγγράμματος· « Λέγει γάρ ὁ Κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· « εἰ τὸ μικρὸν οὐκ ἐτηρήσατε, τὸ μέγα τίς ὑμῖν δώσει; λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστὸς ἐστι » (ι). Τὸ ῥητόν τοῦτο μνημονεύει καὶ ὁ Εἰρηναῖος, ὡς

(α) Κεφάλ. λ'. παρβλ. πρὸς Κορινθ. Β'. β'. 17, 18. — πρὸς Ῥωμ. β'. 29.

(β) Κεφάλ. κβ'. παρβλ. πρὸς Κολοσσα. α'. 10.

(γ) Κεφάλ. κθ'. παρβλ. πρὸς Τιμόθ. Α'. β'. 8.

(δ) Κεφάλ. β'. παρβλ. πρὸς Τίτ. γ'. 1.

(ε) Κεφάλ. ι'. παρβλ. Ἰακώβ. β'. 23.

(ς) Κεφάλ. κγ'. παρβλ. Ἰακώβ. α'. 8.

(ζ) Κεφάλ. μθ'. παρβλ. Α'. Πέτρ. δ'. 8.

(η) Κεφάλ. λθ'. παρβλ. Α'. Πέτρ. ε'. 5.

(θ) Κεφάλ. ια'. παρβλ. Β'. Πέτρ. β'. 6—9.

(ι) Κεφάλ. ιθ'.

ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος γραφόμενον (α), καὶ περὶ αὐτοῦ σημειοῦσιν οἱ κριτικοί, ὅτι ἀναγινώσκεται εἰς τὸ κατ' Αἰ-
γυπτίους εὐαγγέλιον (β)· ἀλλὰ γράφων ὁ Κλήμης ταῦτα, διὰ
τί ἄρα νὰ μὴ ὑπαινίττεται τὰ παρὰ τῷ ἱερῷ Λουκᾷ ἀναγινω-
σκόμενα; (Λουκ. 15'. 10. 11.)

Ὁ Κλήμης εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους αὐτοῦ ἐπιστολὴν, πρὸς
διάλυσιν καὶ κατάπαυσιν τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Κορινθίων ἀνα-
φουεῶν ταραχῶν, οὐχὶ μόνον τῶν θείων γραφῶν μεταχειρίζεται
τὸ κύρος καὶ τὴν αὐθεντίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν παραδόσεων· διότι
συμβουλεύει τοὺς Κορινθίους εἰς τὰς πρὸς ἀλλήλους διαφορὰς νὰ
ἔχωσι πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ὅσα μετὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν
μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης παρεδόθησαν καὶ ἐτηρήθησαν εἰς τὴν ἐκ-
κλησίαν. « Οἱ Ἀπόστολοι (λέγει) ἡμῖν εὐηγγελίσθησαν ἀπὸ τοῦ
» κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἰησοὺς ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· ἔξε-
» πέμφθη ὁ Χριστὸς οὖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἀπὸ
» τοῦ Χριστοῦ. . . . Καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ
» κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἕρις ἐστὶ ἐπὶ τοῦ ὀνόματος
» τῆς ἐπισκοπῆς· διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν πρόγνωσιν εἰληρό-
» τες τελείαν, κατέστησαν τοὺς προειρημένους, καὶ μετὰ τοῦ ἐπι-
» νομῆν δεδοκάσιν, ὅπως, ἐὰν κοιμηθῶσιν, διαδέξωνται ἕτεροι
» δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν » (γ).

Β') Περὶ τῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ. Μεγάλῃς προσοχῇς ἄξιαι εἶναι αἱ ἰδέαι, τὰς ὁποίας ὁ Κλή-
μης ἐκθέτει εἰς ἑκατέραν τῶν πρὸς Κορινθίους αὐτοῦ ἐπιστολῶν
περὶ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὕτω διὰ τῆς ἐκφράσεως
» τὰ παθήματα αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἦν πρὸ ὀφθαλμῶν ὑμῶν » (δ),
ὀνομάζει ὁ ἀποστολικὸς Πατὴρ τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ, πα-
θήματα τοῦ Θεοῦ, διδαχθεὶς βεβαίως ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύ-
λου, τοῦ ὁποίου ἦτο συνεργὸς, εἰπόντος καὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν αὐ-
τὴν ἔννοιαν περὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ· « Προέχετε οὖν

(α) Irem. advers. haeres. lib. I. c. 64. « similiter Dominus dixit
» ingratias in eum existentibus; si in modico fideles non fuistis, quod
» magnum est quis dabit vobis? »

(β) Grabius Spicileg. SS. Patrum, Tom. I. pag. 33.

(γ) Κεφάλ. μβ'. μδ'.

(δ) Α'. πρὸς Κορινθ. κεφάλ. β'.

« ἐαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμεῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον
 » ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν πε-
 » ριεποίησατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος » (α) καὶ δὲν πρέπει ν' ἀμ-
 » φιδάλλωμεν, ὅτι οὕτως ἐκφραζόμενος ὁ Κλήμης, ἀπέβλεψε πρὸς
 τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου τοὺς λόγους, γράφοντος πρὸς τοὺς Γα-
 λάτας: » Ὡ ἀνάητοι Γαλάται! τίς ὑμᾶς ἐδάσκανε τῇ ἀληθείᾳ μὴ
 » πείθεσθαι; οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐν
 » ὑμῖν ἐσταυρωμένος » (β). Τῆς θείας λοιπὸν φύσεως τὴν μεγαλο-
 πρέπειαν μετὰ τῆς ταπεινότητος τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διὰ τοῦ σταυ-
 ροῦ ὕβρεων ἐνόησι ἐνταῦθα ὁ Κλήμης, καὶ ἀναγνωρίζει ὡς αὐτῶς
 δύο φύσεις ἐν Χριστῷ, ἐν τοῦ θείου Λόγου πρόσωπον, τὸ ὁποῖον
 ἔπαθεν ἐν σαρκί· καὶ τὰ παθήματα ταῦτα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ,
 παθήματα Θεοῦ ὀνομάζων, προβάλλει εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ ἐκ-
 κλησίαν μέγιστον μυστήριον, ὅθεν ἐξάγονται πάντα τὰ διδάγ-
 ματα καὶ πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ ἁγιωτέρου τινὸς βίου. Ἐκ τούτων
 λοιπὸν γίνεται δῆλον, ὅτι οὐχὶ μόνον ὁ Κλήμης, ἀλλὰ καὶ οἱ
 Ῥωμαῖοι, καὶ οἱ Κορίνθιοι, καὶ οἱ λοιποὶ χριστιανοὶ τοῦ αὐτοῦ ἀπο-
 στολικοῦ αἰῶνος ἐδόξασαν καὶ ἐπίστευαν εἰς Θεόν, παθόντα ἐν
 σαρκί· καὶ τοῦτο ἰσχύει πολὺ κατὰ τῆς αἰρέσεως τῶν Ἀρειανῶν,
 τῶν Νεστοριανῶν, καὶ τῶν μετὰ ταῦτα Σωκινιανῶν. Εἰς δὲ
 τὴν Β' ἐπιστολὴν ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς μᾶς διδάσκει εὐθὺς εἰς
 τὴν ἀρχὴν, ὅτι πρέπει νὰ φρονῶμεν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς
 περὶ Θεοῦ. « Ἀδελφοί, οὕτω δεῖ ἡμᾶς φρονεῖν περὶ Ἰησοῦ Χρι-
 » στοῦ, ὡς περὶ Θεοῦ, ὡς περὶ κριτοῦ ζώντων καὶ νεκρῶν »
 καὶ οὐ δεῖ ἡμᾶς μικρὰ φρονεῖν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐν τῷ
 » γὰρ φρονεῖν ἡμᾶς μικρὰ περὶ αὐτοῦ, μικρὰ καὶ ἐλπίζομεν λα-
 » θεῖν » (γ). — Οὕδ' ἐν πρὸς συγκίνησιν τῶν ψυχῶν δύναται νὰ
 λεχθῇ εὐστοχώτερον, ὅσων ὁ ἅγιος Κλήμης εἰς ἑκατέραν τῶν αὐ-
 τοῦ ἐπιστολῶν διδάσκει περὶ τῶν εὐεργεσιῶν, τὰς ὁποίας ἐπε-
 दाφίλευσεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἢ ἐνανθρώπησις τοῦ θείου Λόγου.
 « Αὕτη (λέγει) ἡ ὁδός, ἀγαπητοί, ἐν ᾗ εὗρομεν τὸ σωτήριον ἡμῶν,
 » Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἀρχιερέα τῶν προσφορῶν ἡμῶν, τὸν προσ-

(α) Πρὸς. κ'. 28.

(β) Πρὸς Γαλάτ. γ' 1.

(γ) Κεφ. ελ. ε'.

» τήν καὶ βοήθην τῆς ἀσθενείας ἡμῶν. Διὰ τούτου ἀνενίζομεν
 » εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν· διὰ τούτου ἐνοπριζόμεθα τὴν ἁμα-
 » ρον καὶ ὑπερτάτην ὄψιν αὐτοῦ· διὰ τούτου ἠνέωχθησαν ἡμῶν
 » οἱ ὀρθόκλμοι τῆς καρδίας· διὰ τούτου ἡ ἀσύνητος καὶ ἐσκατα-
 » μένη διάνοια ἡμῶν ἀναθάλλει εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς· διὰ
 » τούτου ἠθέλησεν ὁ δεσπότης τῆς ἀθανάτου γνώσεως ἡμᾶς γεύ-
 » σασθαι· ὅς ὢν ἀπύγασμα τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, τοσοῦτω
 » μείζων ἐστὶν ἀγγέλων, ὅτω διαφορώτερον ὄνομα κεκληρονό-
 » κε » (α). Ταῦτα δὲ πάντα σχεδὸν αὐτολεξεῖ ἐλήφθησαν ἐκ τῆς
 πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἀπόστο-
 λος διὰ τῶν αὐτῶν σχεδὸν λέξεων κατασκευάζει εἰς τὸν Ἰησοῦν
 Χριστὸν τὸ ἐγκώμιον· καὶ ἐντεῦθεν παρεκινήθησάν τινες, ὡς μνη-
 μονεύει ὁ Εὐσέβιος, ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν πρὸς Κορινθίους Α' ἐπι-
 στολὴν τοῦ Κλήμεντος σύγγραμμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου (β).—
 Εἰς τὴν Β' ἐπιστολὴν οὐχ ἦντον λαμπρῶς ἐκθέτει ὡσαύτως τὰς
 μεγάλας τῆς ἐνανθρωπήσεως ὠφελείας· καὶ πρῶτον μὲν ἀπαγο-
 ρεύει νὰ φρονῶμεν ταπεινὰ περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, καὶ τοῦ ἀρ-
 χηγῶ ταύτης τῆς σωτηρίας· ἔπειτα δὲ διδάσκει, ὅτι ἁμαρτάνομεν,
 εἰ μὴ ἐξεύρωμεν, πῶθεν, καὶ πῶς, καὶ παρὰ τίνας, καὶ εἰς ποῖον
 τόπον ἐκλήθημεν, καὶ πόσα ὑπέμεινεν ὁ Ἰησοῦς νὰ πάθῃ δι' ἡ-
 μᾶς· » Πόσα δὲ (λέγει) αὐτῷ ὀφείλομεν ὅσια; τὸ φῶς γὰρ ἡμῖν
 » ἐχαρίσατο, ὡς πατὴρ υἱοῦς ἡμᾶς προσηγόρευσεν, ἀπολλυμένους
 » ἡμᾶς ἔσωσεν. . . . Ἠλέησε γὰρ ἡμᾶς, καὶ σπλαγχνισθεὶς
 » ἔσωσε, θεασάμενος ἐν ἡμῖν πολλὴν πλάνην καὶ ἀπώλειαν, καὶ
 » μηδεμίαν ἐλπίδα ἔχοντας σωτηρίας, εἰ μὴ τὴν παρ' αὐτοῦ· ἐκά-
 » λεσε γὰρ ἡμᾶς οὐκ ὄντας, καὶ ἠθέλησεν ἐκ μὴ ὄντος εἶναι ἡμᾶς »
 (γ). Οἱ λόγοι οὗτοι ἀποδεικνύουσι θαυμασίως τὴν μεγάλην τοῦ ἀν-
 θρώπου ἀθλιότητα πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ τὴν ἐσχάτην ἀνάγκη-
 ν τῆς θεραπευτικῆς τοῦ σωτῆρος χάριτος, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ ἐπί-
 σκοπος παρακατιῶν λέγει· » Πηροὶ ὄντες τῇ διανοίᾳ, προσκυνοῦν-
 » τες λίθους καὶ ξύλα, καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ χαλκόν, ἔργα
 » ἀνθρώπων. Ἀμαύρωσιν οὖν περιχείμενοι, καὶ τοιαύτης ἀχλὺς

(α) Ἐπιστολ. πρὸς Κορινθ. Α'. κεφ. λς'.

(β) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ', κεφ. 38.

(γ) Κεφ. λ. α'.

» γέμοντες ἐν τῇ ὁράσει, ἀνεβλέψαμεν, ἀποθέμενοι ἐκεῖνο, ὃ πί-
» ρικείμεθα νέφος, τῇ αὐτοῦ θελήσει » (α).

Γ') Περὶ τῆς ἀναστάσεως. Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σω-
μάτων διὰ σαφῶν λόγων ὁμιλεῖ ὁ ἅγιος Κλήμης, καὶ διὰ τὴν
πεισθῶμεν εὐκολώτερον περὶ ταύτης τῆς ἀληθείας, μεταχειρίζεται
εἰς τὴν Α' αὐτοῦ ἐπιστολὴν ἀποδείξεις ἀπλᾶς καὶ καταληπτάς.
Καὶ πρῶτον μὲν βεβαιοῖ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ἐξ αὐτῆς τῆς
τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσεως, λέγων, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς
ἐν τῇ ἀναστάσει αὐτοῦ ἔδειξε τῆς μελλούσης ἀναστάσεως τὴν ἀπαρ-
χὴν· ἔπειτα δὲ ἐπικυροῖ αὐτὴν, ἐπιφέρων παρομοιώσιν τινα ἐκ τῆς
νυκτὸς καὶ τῆς ἡμέρας, τῶν διαδεχομένων ἀλλήλας· » Ἡμέρα
» καὶ νύξ ἀνάστασιν ἡμῖν δηλοῦσι· κοιμᾶται ἡ νύξ, ἀνίσταται
» ἡμέρα· ἡ ἡμέρα ἄπεισι, νύξ ἐπέρχεται » (β). Τρίτον, φέρει ἀπό-
δειξιν ἐκ τῆς καθ' ἑκάστην πείρας, ὑπὸ τῆς ὁποίας διδασκόμεθα,
ὅτι οἱ ξηροὶ καὶ γυμνοὶ σπόροι, φυτευθέντες εἰς τὴν γῆν, βλα-
στάνουσι διὰ τῆς θείας προνοίας, καὶ προάγουσι καρπούς· « Βλέ-
» πωμεν τοὺς καρπούς· ὁ σπόρος [κόκκου] τίνα τρόπον γίνεται ;
» Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν, καὶ βληθέντων
» σπερμάτων, αἶψα πέπτωκεν εἰς τὴν γῆν ξηρὰ καὶ γυμνὰ,
» διαλύεται. εἴτ' ἐκ τῆς διαλύσεως ἡ μεγαλειότης τῆς προνοίας τοῦ
» δεσπότη ἀνίστησιν αὐτὰ, καὶ ἐκ τοῦ ἐνὸς πλείονα αὖξει, καὶ
» ἐκφέρει καρπὸν » (γ). Τέταρτον, ὡς ἐπιχείρημα τῶν ὑπ' αὐτοῦ
λεγομένων ἀναφέρει τὴν ἱστορίαν τοῦ φοίνικος, ὃς τις εἰς τοὺς ἀνα-
τολικοὺς τόπους, ἀφοῦ ζῆσθαι πεντακόσια ἔτη, ἀναγεννᾶται, ὡς λέγε-
ται, ἔπειτα, καὶ ἀναζωογονεῖται (δ). Πέμπτον δὲ καὶ τελευταῖον, ἀ-
ποδεικνύει τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ἐκ τῶν περὶ ταύτης τῆς ἀλη-
θείας μάλιστα πραγματευομένων ῥήσεων τῆς ἁγίας Γραφῆς, καὶ
ταύτας μεταχειρίζεται καταλληλότατα εἰς τὸ νὰ κρατῇ τὴν πί-
στιν ἡμῶν εἰς τοῦτο τῆς χριστιανικῆς θρησκείας τὸ κεφάλαιον.
» Ὁ παραγγέλλας μὴ ψεύδεσθαι, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς οὐ ψεύ-
» σεται· οὐδὲν γὰρ ἀδύνατον παρὰ τῷ Θεῷ, εἰ μὴ τὸ ψεύσασθαι.

(α) Ἀδελφ.

(β) Κεφάλ. κβ'.

(γ) Ἀδελφ.

(δ) Κεφάλ. κε'.

» Ἀναζωπυρῆσάτω οὖν ἡ πίστις αὐτοῦ ἐν ἡμῖν, καὶ νοήσωμεν, » ὅτι πάντα ἐγγὺς αὐτῷ ἐστι » (α). Διὰ ταύτης λοιπὸν τῆς διδασκαλίας ἀποδεικνύεται σαφέστατα ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀλήθεια, καὶ ἀδύνατον νὰ μὴ κατανοήσῃ τις τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου τὴν ἰσχύν· ὁ Θεὸς εἰς τὰς ἀγίας Γραφὰς ὑπόσχεται τῶν σωμάτων τὴν ἀνάστασιν· ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶναι ἀδύνατον νὰ ψευθῇ, τὸ μὲν, ἐπειδὴ εἶναι ἡ αὐτοαλήθεια, τὸ δὲ, ἐπειδὴ, καθὼ παντοδύναμος, δύναται νὰ πληρώσῃ ὅσα ὑπεσχέθη· ἀναμφιβόλως ἄρα τὰ σώματα ἡμῶν θέλουν ἀναστῆ. — Εἰς δὲ τὴν Β' ἐπιστολὴν βεβαίως ὁ Κλήμης, λέγων, ὅτι θέλομεν ἀναστῆ εἰς ταύτην ἡμῶν τὴν σάρκα, καὶ ὅτι τῶν καλῶν ἔργων τὴν ἀμοιβὴν θέλομεν λάβει εἰς τοῦτο τὸ ἴδιον ἡμῶν σῶμα· » Καὶ μὴ λεγέτω τις ὑμῶν, ὅτι αὕτη ἡ » σὰρξ οὐ κρίνεται, οὐδὲ ἀνίσταται. Γινώτε ἐν τίνι ἐσώθητε, ἐν » τίνι ἀνεβλέψατε, εἰ μὴ ἐν τῇ σαρκὶ ταύτῃ ὄντες· δεῖ οὖν ἡμᾶς » ὡς νῶν Θεοῦ φυλάσσειν τὴν σάρκα· ὃν τρόπον γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ » ἐκλήθητε, καὶ ἐν τῇ σαρκὶ ἐλευσέσθε. Ὡς Χριστὸς ὁ κύριος, ὁ » σώσας ἡμᾶς, ὃν μὲν τὸ πρῶτον πνεῦμα, ἐγένετο σὰρξ, καὶ » οὕτως ἡμᾶς ἐκάλεσεν· οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν ταύτῃ τῇ σαρκὶ ἀπο- » ληψόμεθα τὸν μισθόν » (β).

Δ') *Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας.* Πολλὰ λόγου ἄξια διδάσκει ὁ ἀρχαιότατος οὗτος Πατὴρ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας· καὶ πρῶτον μὲν θέλει νὰ γίνωνται εἰς τὴν ἐκκλησίαν πάντα κατὰ τινὰ τάξιν· πάντα, λέγει, ὅσα μᾶς διέταξεν ὁ Κύριος, ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν τακτικῶς· εἰς τακτόν τινα χρόνον νὰ τελῶνται αἱ ἱερουργίαι, διότι δὲν διέταξε νὰ γίνωνται ἀτάκτως πως καὶ ὡς ἔτυχε, ἀλλ' εἰς προσδιορισμένους καιροὺς καὶ ὥρας. » Πάντα τάξει ποιεῖν ὀφείλομεν, ὅσα ὁ θεσπότης ἐπιτε- » λεῖν ἐκέλευτε κατὰ καιροὺς τεταγμένους, τὰς τε προσφορὰς » καὶ λειτουργίας ἐπιτελεῖσθαι, καὶ οὐκ εἰκὴ ἡ ἀτάκτως ἐκέ- » λευτε γίνεσθαι, ἀλλ' ὠρισμένοις καιροῖς καὶ ὥραις » (γ). Ἐπει- » τα δὲ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καθηκόντων, τὰ ὅποια ἕκαστος τῶν λειτουργῶν πρέπει νὰ ἔχῃ ἴδια· » Τῷ ἀρχιερεῖ

(α) Κεφάλ. κ'.

(β) Κεφάλ. θ'.

(γ) Ἐπιστολ. Α'. κεφάλ. μ'.

» ἴδια λειτουργίαι δεδομέναι εἰσὶ, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἴδιος ὁ τό-
 » πος προστέτακται, καὶ Λευίταις ἴδια διακονίαί ἐπικείμεναι· ὁ
 » λαϊκὸς ἄνθρωπος τοῖς λαϊκοῖς προστάγμασι δέδεται» (α). καὶ
 ἔπειθε συνάγων πόρισμα, ἀποτείνεται πρὸς τοὺς ὁποίους γρά-
 φει Κορινθίους, καὶ λέγει· « Ἐκαστος ὑμῶν, ἀδελφοί, ἐν τῷ ἰδίῳ
 » τάγματι εὐχαριστεῖτω Θεῷ, ἐν ἀγαθῇ συνειδήσει ὑπάρχων, μὴ
 » παρεκβαίνων τὸν ὠρισμένον τῆς λειτουργίας αὐτοῦ κανόνα, ἐν
 » σεμνότητι» (β). Ἀς ἀποβλέψωμεν, λέγει ἀλλαχοῦ, πρὸς τοὺς εὐ-
 δοκιμοῦντας ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας ἡμῶν, πόσον τακτικῶς, πόσον αὐ-
 στηρῶς, πόσον ὑποταγμένως ἐκπληροῦσι τὰ προστασσόμενα·
 «Οὐ πάντες εἰσὶν ἑπαρχοί, οὐδὲ χιλιάρχοι, οὐδὲ ἑκατόνταρχοι,
 » οὐδὲ πεντηκόνταρχοι, οὐδὲ τὸ καθεξῆς· ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ
 » τάγματι τὰ ἐπιτασσόμενα ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἡγουμέ-
 » νων ἐπιτελεῖ» (γ). Ἐκ τούτων δὲ συμπεραίνομεν, ὅποιά τις
 ἦτο τῶν πρώτων ἡρώων τῆς ἐκκλησίας ἡ πειθαρχία περὶ τὰς ἱεράς
 λειτουργίας καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα· οἱ ἐπίσκοποι δηλονό-
 τι ὑπερεῖχαν τῶν ἀπλῶν πρεσβυτέρων· οἱ πρεσβύτεροι, τῶν δια-
 κόνων· οἱ διάκονοι, τῶν λαϊκῶν.

Ε') Περὶ τῆς μετανοίας καὶ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν.
 Καὶ περὶ τῆς μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως τῶν ἁμαρτιῶν ὁμι-
 λεῖ πολλαχοῦ ὁ Κλήμης, ὡς ὅταν λέγῃ, ὅτι κάλλιον εἶναι εἰς
 τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐξομολογῇται τὰ παραπτώματα, ἢ νὰ σκληρύ-
 νῃ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ὡς ἐσκληρύνθη ἡ καρδία τῶν ἀπατησάν-
 των τὸν οἰκέτην τοῦ Θεοῦ Μωϋσῆν· καὶ ἀποδεικνύει ἐκ τῆς ἀγίας
 Γραφῆς, ὅτι τὴν ἐξομολόγησιν ταύτην ζητεῖ πρὸς τῶν ἀνθρώπων
 καὶ αὐτὸς ὁ Θεός· συμβουλεύει δὲ νὰ γίνεται ἡ ἐξομολόγησις
 πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους· « Ὑποτάγητε τοῖς πρεσβυτέροις, καὶ
 » παιδεύητε εἰς μετάνοιαν, κάμψαντες τὰ γόνατα τῆς καρδίας
 » ὑμῶν· μάθετε ὑποτάσσεσθαι, ἀποθέμενοι τὴν ἀλαζόνα καὶ ὑπε-
 » ρήφανον τῆς γλώσσης ὑμῶν αὐθάδειαν» (δ). Προσέτι διδάσκει,
 ὅτι ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν εἶναι καθολικὴ· ὅτι δὲν ὑπάρχει ἁμάρ-

(α) Αὐτόθε.

(β) Κεφ. α'. μ. β'.

(γ) Κεφ. α'. λ. ζ'.

(δ) Ἐπιστολ. Α'. κεφ. α'. ν. β'.

τημα, τὸ ὅποιον, μετὰ σπουδαίαν καὶ εἰλικρινῇ μετάνοιαν, νὰ μὴ συγχωρῇται διὰ τὴν ἁξίαν τὴν ἐν Χριστῷ· ὅτι πρὸς τὴν ἡμετέραν δικαίωσιν καὶ τῶν παραπτωμάτων ἡμῶν τὴν ἄφεσιν δὲν ἀπαιτεῖται μόνον ἡ πίστις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγάπη· » Μακάριοί ἐσμεν, » ἀγαπητοί, εἰ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ ἐποιούμεεν ἐν ὁμοιοῖα » ἀγάπης εἰς τὸ ἀρεθῆναι ἡμῖν δι' ἀγάπης τὰς ἁμαρτίας· γέγρα- » πται γάρ· μακάριοι, ὧν ἀρέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἀπεκα- » λυρθησαν αἱ ἁμαρτίαι » (α). Διὰ πολλῶν δὲ πρὸς τοῦτοισι ὁ ἅγιος Κλήμης σαφηνίζει, ὅτι καὶ ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ φυλάττωμεν πά- » σας τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ, καὶ πρέπει νὰ τὰς φυλάττωμεν· » Δέον » οὖν ἐστί προθύμους ἡμᾶς εἶναι εἰς ἀγαθοποιῶν Προτρέ- » πεται οὖν ἡμᾶς ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἐπ' αὐτῷ, μὴ ἀργοὺς, μὴ- » τε παρειμένους εἶναι ἐπὶ πᾶν ἔργον ἀγαθόν » κ.τ.λ. (6)

ε') *Περὶ τῶν καθηκόντων τῶν χριστιανῶν.* Εἰς τὴν Β' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴν ἀντιγινώσκομεν πολλὰ περὶ τῶν χρι- » στιανικῶν καθηκόντων. Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς προτρέπει τοὺς Κορινθίους νὰ παραμελήσωσι πάντα τὰ ἐπίγεια, καὶ νὰ ἐπιθυ- » μήσωσι μόνον τὰ οὐράνια· καὶ ὁ ἰσχυρότατος λόγος, τὸν ὅποιον φέρει, διὰ νὰ προσελκύσῃ τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τοῦτο, εἶναι, ὅτι, ἐνόσω ἐπιθυμοῦμεν νὰ κατέχωμεν τὰ ἐπίγεια, ἐκκλινόμεν τῆς εὐθείας ὁδοῦ· » Καὶ γινώσκετε, ἀδελφοί, ὅτι ἡ ἐπιθυμία ἐν τῷ » κόσμῳ τούτῳ τῆς σαρκὸς ταύτης μικρά ἐστίν καὶ ὀλιγοχρό- » νος, ἡ δὲ ἐπαγγελία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη καὶ θαυμαστὴ ἐστίν, » καὶ ἀνάπαυσις τῆς μελλούσης βασιλείας καὶ ζωῆς αἰώνιου. Τί » οὖν ἐστί ποιήσαντα; ἐπιτυχεῖν αὐτῶν, εἰ μὴ τὸ δόσιως καὶ δικαίως » ἀναστρέφεσθαι, καὶ τὰ κοσμικὰ ταῦτα ὡς ἀλλότρια ἡγεῖσθαι, » καὶ μὴ ἐπιθυμεῖν αὐτῶν; ἐν γὰρ τῷ ἐπιθυμεῖν ἡμᾶς κτήσα- » σθαι ταῦτα, ἀποπίπτομεν τῆς ὁδοῦ τῆς δικαίας » (γ). Λέγει δ' ἐ- » πεῖτα, ὅτι ὁ παρὼν καιρὸς καὶ ὁ μέλλων εἶναι πρὸς ἀλλήλους ἐχ- » θροί· ἐπειδὴ ὁ μὲν ἐνεστὼς κηρύττει μοιχείαν, διαφθοράν, φιλαργυ- » ρίαν, καὶ ἀπάτην· ὁ δὲ μέλλων αἰὼν ἀπὸ τούτων πάντων ἀποτάσ- » σεται, καὶ ἀπαρνεῖται αὐτά· ὅθεν, ἐπειδὴ οἱ δύο οὗτοι αἰῶνες εἶναι

(α) Κεφ. λ. ν'.

(6) Κεφ. λ. λδ'.

(γ) Ἐπιστολ. Β'. κεφ. λ. ε'.

πρὸς ἀλλήλους πολέμιοι, συνάγει ὁ Κλήμης, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ εἶμεθα καὶ τῶν δύο φίλοι, ἀλλ' ἀνάγκη, ἀπὸ τῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἀπέχοντες, ν' ἀφιερῶμεν εἰς τὰ τοῦ μέλλοντος (α). Ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶναι ἀποχρώντως ἐναργής καὶ ἰσχυρά, καὶ, ἐὰν ἔχη χρεῖαν μαρτυριῶν, μία ἀντί πασῶν ἃς ἐξαρκέσῃ τὸ λόγιον τοῦ Σωτῆρος (Ματθ. 5'. 24.). — Περὶ δὲ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος διδάσκει, ὅτι δὲν θέλομεν εἰσελθεῖ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐὰν μὴ φυλάξωμεν τὸ βάπτισμα καθαρὸν καὶ ἁμωμον· τουτέστιν, ἐὰν μὴ φυλάξωμεν τὴν ἀθωότητα τοῦ βαπτίσματος, ἢ ἐὰν μὴ ζητήσωμεν διὰ τῆς μετανοίας τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐμολύνθημεν. α Ἡμεῖς, ἐὰν μὴ τη-
 » ρήσωμεν τὸ βάπτισμα ἅγιον καὶ ἀμίαντον, ποῖα πεποιθήσει
 » εἰσελευσόμεθα εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Θεοῦ; ἢ τίς ἡμῶν παρὰ-
 » κλητος ἔσται, ἐὰν μὴ εὐρεθῶμεν ἔργα ἔχοντες ὅσια καὶ δίκαια;»
 (β) — Τὰ χριστιανικὰ καθήκοντα δι' ὀλίγων συμπεριέλαβεν ὁ ἀποστολικὸς Πατὴρ πολλὰ, ὅπου προτρέπει τοὺς Κορινθίους ν' ἀγαπῶσι τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, νὰ σέβωνται τοὺς ἡγου-
 μένους, νὰ τιμῶσι τοὺς πρεσβυτέρους, νὰ διδάσκωσι τοὺς νέους τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, νὰ καθοδηγῶσι τὰς γυναῖκας αὐτῶν εἰς τὸ ἀγαθόν, νὰ δεικνύωσιν ἡθὴ ἀξιεράστα, νὰ μετριάζωσι τὴν γλῶσσαν αὐτῶν διὰ τῆς σιωπῆς· τὰ τέκνα νὰ διδάσκωνται, τί ἰσχύει παρὰ τῷ Θεῷ ἡ ταπεινορροσύνη, τί δύναται παρὰ τῷ Θεῷ ἡ ἀγάπη, πῶς ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ εἶναι καλὸς καὶ μέγας καὶ σώ-
 ζων πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν ἐν καθαρᾷ διανοίᾳ (γ).

§. 4. *Ἐκδόσεις τῶν συγγραμμάτων.* Ἡ ὑπὸ τοῦ Ρουρίνου λατινικὴ μετάφρασις τῶν *Ἀναγνωρισμῶν* ἐτυπώθη τὸ πρῶτον ἐν Βασιλείᾳ 1526, ἔπειτα ἐν Παρίσις 1541 καὶ 1568, ἐν Κολονίᾳ 1569, καὶ ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐν Λουγδούνῳ 1677. Νεωτάτη δὲ καὶ κομψὴ ἔκδοσις αὐτῶν εἶναι ἡ ἐν Λειψίᾳ 1838 ὑπὸ Γερσδορφίου ἐν τῷ Τόμ. Α'. τῆς Bibliotheca PP. latinorum selecta. Πάντα δὲ τὰ ὑποβληματὰ συγγράμ-

(α) Ἐπιστολ. Β'. κεφ. 2. 5'.

(β) Ἀνέκδοτ.

(γ) Ἐπιστολ. Α'. κεφ. 2. καὶ.

ματα τοῦ Κλήμεντος μετὰ τῶν πρὸς Ἰάκωβον ἐπιστολῶν μετετυ-
πώθησαν ἐν τῇ Συλλογ. τῶν Ἀποστολικ. Πατέρ. τοῦ Κοτελε-
ρίου, Τόμ. Α'. καὶ ἐν τῇ Συλλογ. τοῦ Γάλλανδίου, Τόμ. Β'.

ΕΡΜΑΣ.

§. 1. Βίος. Μετὰ τὸν Κλήμεντα τὸν Ῥωμαῖον ἀκολουθεῖ ὁ Ἑρμᾶς, ἀνὴρ καὶ οὗτος ἀποστολικός, οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν ἀρ-
χαιοτάτων Πατέρων τῆς ἐκκλησίας μνημονευόμενος, ἀλλὰ καὶ
ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀποστόλου Παύλου προσαγορευόμενος (α). Πρέ-
πει δὲ νὰ διακριθῇ ὁ Ἑρμᾶς οὗτος ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου Ἑρμοῦ
(β), ὡς σαφῶς διαστέλλει αὐτὸν καὶ ὁ Ἀπόστολος, παρεντιθεὶς
μεταξὺ τῶν δύο τούτων τὸν Πατρόβαρ. Τὸ μὲν ὄνομα αὐτοῦ
μαρτυρεῖ, ὅτι κατήγετο ἀπὸ γενεᾶς ἑλληνικῆς· φαίνεται ὁμοίως
ὅτι διέτριβεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ῥώ-
μην (γ). Πολλοὶ διέχυρίζονται, ὅτι ὁ Ἑρμᾶς ἦτο πρεσβύτερος·
ἀλλ', ἐπειδὴ οὐδεμίαν ἔχομεν ἀποχρῶσαν τούτου ἀπόδειξιν, πα-
ραδεχόμεθα τὴν κοινὴν γνώμην, ἥτις καλεῖ αὐτὸν λαϊκόν· τὸ ὁποῖον
καὶ φαίνεται πιθανόν· διότι αὐτὸς ἔζη μέχρι τινὸς βίον, ξένον
τῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδαγμάτων· ἐπειδὴ αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ,
ὅτι περιέπεσε πολλάκις εἰς ἁμαρτήματα, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις
μέμφεται ἑαυτὸν, ὅτι ἠπάτησε πολλοὺς, ὑποκρινόμενος καὶ ψευ-
δόμενος (δ). Ὅτι ὁ Ἑρμᾶς παρεδόθη εἰς ἄγγελον, διὰ νὰ μετα-
νοήσῃ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, μαρτυρεῖ ὁ Ὁριγένης (ε)· καὶ ὁ
ἄγγελος ἐφάνη εἰς αὐτὸν, ἐνδεδυμένος ἐνδυμα ποιμενικόν, πῆραν
ἀπὸ τῶν ὤμων κρεμασμένην ἔχων, καὶ κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα ῥάβ-
δον (ς)· ὑπὸ τούτου ἐδιδάχθη ὁ Ἑρμᾶς τὰς ἐντολάς, τὰς ὁποίας

(α) Πρὸς Ῥωμ. ις'. 14.

(β) Τοῦ ὁποίου ὀνόματος ἡ εὐθεία εἶναι Ἑρμῆς.

(γ) Herm. Past. lib. I. vision. I. c. 1. « qui enutriverat me, vendi-
dit quamdam puellam Romae... Exacto autem tempore aliquo,
« lavari eam in flumine Tiberi vidi. »

(δ) Past. ibidem, c. 3.

(ε) Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμ. τοῦ Παύλου ἐπιστ. σελ. 630.

(ς) Past. lib. II. in proemio.

γράφει εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν φέρουσι καὶ αὐτὰ τὸ ὄνομα τοῦ Ποιμένος (Pastor). Ὁ δὲ Ἑρμᾶς οὐχὶ μόνον ἐφύλαξε πιστῶς τὰ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου δια-
ταχθέντα (α), ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους ἐκήρυξε κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ
ἀγγέλου τὴν μετάνοιαν, καὶ διὰ τῶν διδασκαλιῶν αὐτοῦ ἐπή-
γαγε μεγάλην τὴν ὠφέλειαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν (β). Ὁ μὲν χρόνος
τοῦ θανάτου τοῦ Ἑρμᾶ ἀγνοεῖται· τοῦτο δὲ μόνον εἶναι γνω-
στὸν, ὅτι ἔζη εἰσέτι περὶ τὸ 95 σωτήριον ἔτος, μικρὸν πρὸ τοῦ
Δομιτιανείου διωγμοῦ, ἐπισκοποῦντος τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν
τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, εἰς τὸν ὅποσον ἐνεχείρισεν ἀντίγραφον τῶν
ᾠδασιῶν αὐτοῦ, διὰ τὴν διακοινώσιν εἰς τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας (γ).

§. 2. Συγγράμματα. Πάντες οἱ ἀρχαῖοι ὁμολογοῦσι τὸ βί-
βλιον, τὸ ἐπιγραφόμενον Ποιμένα, γνήσιον τοῦ Ἑρμᾶ σύγ-
γραμμα· οὕτως ὁ Ὁριγένης εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι ὁ Ἑρμᾶς
συνέγραψε τὴν βίβλον, τὴν καλουμένην Ποιμένα, καὶ νομίζει
αὐτὴν ὠφελιμοτάτην καὶ θεόπνευστον (δ)· ὡσαύτως καὶ ὁ Εὐσέ-
βιος (ε), ὁ Ἰερώνυμος (ς), ὁ Τερτυλλιανὸς (ζ), καὶ Κλήμης ὁ
Ἀλεξανδρεὺς (η)· ἀλλ', ἐνῷ οἱ ἀρχαῖοι εὐρίσκονται κατὰ τοῦτο

(α) Past. lib. I. vis. I. c. 3.

(β) Past. lib. I. ibidem.

(γ) Past. lib. I. vis. II. c. 4.

(δ) In Epist. ad Roman. XVI, 14. « puto quod Hermas iste sit scri-
ptor libelli illius, qui pastor appellatur, quae scriptura valde mihi
utilis videtur, et, ut puto, divinitus inspirata. »

(ε) Ἐκκλ. Ιστορ. βιβλ. γ', κεφ. 3. « ἐπεὶ δὲ ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος ἐν ταῖς ἐπι-
στολαῖς προφέρει τῆς πρὸς Ῥωμαίους, μνήμην πεποιήται μετὰ τῶν ἄλλων καὶ
Ἑρμᾶ, οὗ φασιν ὑπάρχειν τὸ τοῦ Ποιμένος βιβλίον. » κ.τ.λ.

(ς) De script. eccl. c. 10. « Hermas, ejus apostolus Paulus ad Ro-
manos scribens meminit (XVI, 14.), asserant auctorem esse libri,
qui appellatur Pastor, et apud quasdam Graeciae ecclesias etiam
publice legitur. Revera utilis liber, multique de eo scriptorum vete-
rum usurpaverunt testimonia; sed apud Latinos peno ignotus est. »

(ζ) De orat. 12. « nisi si Hermas ille, ejus scriptura fere Pastor in-
scribitur. »

(η) Στρωματ. α'. κεφ. κθ'. §. 181. « οὕτως τοῖνον ἡ δύναμις, ἡ τῷ Ἑρμᾶ
κατὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα, τὰ ὁράματά φησι καὶ ἀποκαλύμματα. » — καὶ,
κεφ. ιζ'. §. 85. « λέγει δὲ καὶ ὁ ποιμὴν ὁ ἄγγελος τῆς μετανόιας τῷ Ἑρμᾶ
περὶ τοῦ ψευδοπροφήτου. » — καὶ, στρωματ. β'. κεφ. α'. §. 3. « φησὶ γὰρ ἐν
τῷ ὁράματι τῷ Ἑρμᾶ ἡ δύναμις ἡ φανείσα. »

πάντες ὁμόψηφοι, ἄλλη τις τῶν νεωτέρων γνώμη σπεύδει νὰ ἀθετήτῃ τὴν παράδοσιν αὐτήν. Ὁ περικλεῆς Ἰταλὸς Μουρατόριος εὗρηκε παλαιὸν τεμάχιον, περιέχον κατάλογον τῶν κανονικῶν βιβλίων τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, συντεταγμένον περὶ τὸ τέλος τῆς 6' ἑκατονταετηρίδος, εἰς τὸ ὁποῖον φέρεται, ὅτι οὐχὶ ὁ ἀποστολικὸς Ἑρμᾶς, ἀλλ' ὁμώνυμος ἄλλος μεταγενέστερος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ πάπα Πίου τοῦ α' (κατὰ τὰ ἔτη 140—152), εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου (α). Ἀλλ' ὅμως πρὸς τὸ ἀξιόπιστον τῶν ἐν τῷ τεμαχίῳ τούτῳ ἀναγινωσκομένων ἀντιτάσσονται οἱ ἐξῆς λόγοι: πρῶτον, παρὰ τοῦ Ἱερωνύμου μαρτυροῦμεν, ὅτι τὸ βιβλίον Ποιμὴν παρὰ μὲν τοῖς Ἑλλήσιν ἦτον ἐν μέρει γνωστὸν, καὶ ἀνεγινώσκετο ἐπ' ἐκκλησίας· παρὰ δὲ τοῖς Λατίνοις, παντάπασιν ἄγνωστον (β). ἀδύνατον λοιπὸν ν' ἀληθεύῃ τοῦτο, ἂν τὸ βιβλίον ἐγγράφῃ τῶντι ἐν Ῥώμῃ, καὶ μάλιστα λατινιστί. Δεύτερον, πάντες σχεδὸν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς συμφωνοῦσιν, ὅτι τὰ βιβλία τοῦ Ἑρμᾶ συνεγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ ἐλληνιστί, καὶ ὅτι ἀπωλέσθη μὲν, πλην ὀλίγων τινῶν τεμαχίων, τὸ ἐλληνικὸν αὐτοῦ κείμενον, διεσώθη δὲ μόνον ἡ ἀρχαία λατινικὴ μετάφρασις· καὶ τρίτον, εὐχολοῦν εἶναι καὶ πιθανόν, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν βιβλίον τοῦ Ἑρμᾶ ἔγινε γνωστὸν εἰς τοὺς Λατίνους κατὰ πρῶτον ἐπὶ τῆς 6' ἑκατονταετηρίδος, καὶ ὅτι διὰ τὴν συγγένειαν τοῦ ὀνόματος κατὰ λάθος ἀπεδόθη τότε εἰς τὸν ἀδελ-

(α) Muratori Antiquitt. Ital. medii aevi, Tom. III. pag. 753. « Pas-
 » torem vero nuperrime temporibus nostris in urbe Roma Hermas con-
 » scripsit, sedente in cathedra urbis Romae ecclesiae Pio episcopo, fra-
 » tra ejus. . . Et ideo legi eum quidem oportet, se publicare vero in ec-
 » clesia populo, neque inter prophetas completum numero, neque inter
 » apostolos in finem temporum potest. » — Παρβλ. καὶ τὴν ὁμοίαν ὁ Μο-
 » σχέμιος, πρὸς ὑποστήριξιν ταύτης τῆς γνώμης, φέρει μαρτυρίαν ἐκ τινος ποιή-
 » ματος τοῦ Ψευδοτερτυλλιανοῦ (Pseudo-Tertullian. carmen contra Marcionit.
 lib. III. c. 9.)

- » Jamque loco nono cathedram suscepit Hyginus,
- » post hunc deinde Pius, Hermas cui germine frater
- » angelicus Pastor, quia tradita verba locutus. »

Moshemii Commentar. de rebus Christianor. ante Constant. Magnum, pag. 163, 39.

(β) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 10. « apud quasdam Graeciae ec-
 » clesias etiam publice legitur (liber Pastor) . . . sed apud Latinos pen-
 » » ignotus est. »

πὸν τοῦ πάπα Πίου Ἑρμᾶν, ζῶντα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἑρμᾶ ἐτιμᾶτο μεγάλως, καὶ πολ-
λάκις συγκατηριθμεῖτο εἰς τὰ κανονικὰ βιβλία τῶν θείων Γρα-
φῶν ὑπὸ πολλῶν τῶν ἀρχαίων τῆς ἐκκλησίας Πατέρων, καὶ
κατ' ἐξοχὴν τῆς Ἀνατολικῆς, μᾶς πληροφοροῦσιν αἱ μαρτυρίαι
τοῦ Εἰρηναίου (α), τοῦ Ὡριγένους (β), καὶ Κλήμεντος τοῦ Ἀλε-
ξανδρέως (γ)· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐφεξῆς χρόνων, οἷον ἐπὶ τοῦ
Εὐσεβίου, πολλοὶ κατέτασσαν τὸν *Ποιμένα* μετὰ τῶν βιβλίων
τῆς ἁγίας Γραφῆς (δ). Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ ἀποκαλῶν τὸν
Ποιμένα βιβλίον ὠφελιμώτατον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἡ ἔνθεος διδα-
σκαλία καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πίστις συνδιαλέγονται μεθ' ἡμῶν,
καὶ μᾶς διδάσκουσιν, ἀναφέρει αὐτὸ μετὰ τῆς Γενέσεως, καὶ τῆς
πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου, ὡς ἂν τὸ κύρος τῶν
πρῶν τούτων ἤθελεν εἶσθαι τὸ αὐτὸ (ε). Τὸν μέγαν Ἀθανάσιον
ἐμιμήθη καὶ ὁ σχολιαστὴς Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου Μάξιμος,
ὅστις φέρει εἰς μαρτυρίαν τὸν *Ποιμένα* μετὰ τῶν προφητειῶν

(α) Advers. haeres. lib. IV. c. 37. « bene ergo pronuntiavit scriptu-
ra, quae dicit; primo omnium crede, quoniam unus est Deus, qui
omnia constituit et consummavit, et fecit ex eo, quod non erat, ut
essent omnia, omnium capax, et qui a nemine capiat. » — Παρῆλ.
Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 8. « οὐ μόνον δὲ οἶδεν (ὁ Εἰρηναῖος), ἀλλὰ
καὶ ἀποδέχεται τὴν τοῦ Ποιμένος γραφὴν, λέγων· καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γραφὴ
ἡ λέγουσα· πρῶτον πάντων πιστεύσον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτί-
σας, καὶ τὰ ἐξῆς. »

(β) Perl ἀρχῶν βιβλ. β'. κεφ. 1. « ut autem ex scripturarum auctoritate
haec ita se habere docemus, audi, quomodo Machabaeorum libris,
etc. . . Sed et in libro Pastoris in primo mandato ita ait: primum
omnium crede, quia unus est Deus. »

(γ) Στρωματ. α. κεφ. κβ'. §. 181.

(δ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 3. « ἰστέον ὡς καὶ τούτο τὸ τοῦ
Ποιμένος βιβλίον πρὸς μὲν τινων ἀντιλέλεκται, δι' οὗς οὐκ ἂν ἐν ὁμολογουμέ-
ναις ταύταις ὑφ' ἐτέρων δὲ ἀναγκαστότατον, οἷς μάλιστα δεῖ στοιχειώσεως· εἰσα-
γωγικῆς, κέριται » — Παρῆλ. Εὐγεν. Βουλγάρ. Ἑκατοντ. §. 280. « ἀλλὰ
φέρονται καὶ τινες, οἱ τὴν συγγραφὴν ταύτην ταῖς κανονικαῖς βίβλοις ἐναρί-
θμειον ἔταξαν. »

(ε) Αἰγ. Περί τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Αἰγ. Τέμ. I. σελ. 55. « ἡ φησι διὰ μὲν
Μωϋσείως· ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· διὰ δὲ τῆς ὤφει-
λιμωτάτης βίβλου τοῦ Ποιμένος· πρῶτον πιστεύσον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ
τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι·
ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος σημαίνων φησί· πιστεῖ νοούμεν καταρτισθαι τοῦς αἰῶνας
ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ ἐκ μὴ φαινομένων τὰ βλέπόμενα γεγονέναι. »

τοῦ Δανιήλ (α). Ὁ δὲ Ἱερώνυμος (β), καὶ ὁ Ρουφίνος (γ), ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὸν τὴν τάξιν, εἰς τὴν ὁποίαν τίθεται τὸ βιβλίον τῆς Σοφίας τοῦ Σαλομῶντος, τῆς Σοφίας τοῦ Σεираχ, τὸ τῆς Ἑσθήρ, τῆς Ἰουδίθ, τοῦ Τωθίτ, καὶ τῶν Μακκαβαίων, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν θαυμαστόν, ὅτι ὁ Ποιμὴν εἰς τοὺς ἀρχαίους κώδικας τῶν θείων Γραφῶν εὐρίσκεται ἐναριθμῖος μετὰ τῶν βιβλίων τούτων. Περὶ δὲ τοῦ κύρους τοῦ Ποιμένου πληροπορούμεθα προσέτι καὶ παρὰ τοῦ Εὐσεβίου, ἱστοροῦντος, ὅτι ἀνεγινώσκετο δημοσίᾳ εἰς τὰς ἐκκλησίας, ὡς ὠφελιμώτατον εἰς τὸ νὰ διδάσκη τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς χριστιανικῆς πίστεως (δ).

Ἄλλ' εἰ καὶ μεγάλως ἐτιμᾶτο τὸ βιβλίον τοῦ Ποιμένου παρὰ τῶν εἰρημένων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ὑπότινων ὅμως πάλιν ἀπερρίπτετο καὶ ἐπολεμεῖτο· οὕτω, παραλείποντες τὸν Τερτυλλιανόν, ὅστις κατεφρόνησε τὸ σύγγραμμα, μεταστὰς εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Μοντανιστῶν (ε), ἀναφέροντες τὸν Ὀριγένη, ἀμφιβάλλοντα περὶ τῆς παραδοχῆς αὐτοῦ (ς), τὸν Ἱερώνυμον, ἀποκλείοντα αὐτὸ τῶν κανονικῶν Γραφῶν (ζ), καὶ τὸν πάπαν Γελάσιον, συναριθμοῦντα αὐτὸ μετὰ τῶν ἀποκρύφων (η).

(α) Εἰς Διονύσιον. Ἀριστοτ. Περὶ θείων ὀνομάτων. κεφ. δ'.

(β) In prologo Galeato.

(γ) Commentar. in symbol. Apostolorum.

(δ) Εὐσέβ. Εὐθὰ ἀνωτέρω· « ὅφ' ἑτέρων δὲ ἀναγκασιότατον, εἰς μάλιστα δεῖ στοιχεῖωσις· εἰς αὐτοὺς κέκριται· ὅθεν ἤδη καὶ ἐν ἐκκλησίαις ἔχμεν αὐτὸ δημοσιευμένον. »

(ε) De pudicitia, c. 10. « Deus bonus est; suis, non ethnicis, sinum subijcit: secunda te poenitentia excipiet. Eris iterum de moecheo christianus. Haec tu mihi benignissimo Dei interpres! sed cederem tibi, si scriptura Pastoris, quae sola moechos amat, divino instrumento meruisset incidi, si non ab omni concilio ecclesiarum, etiam vestrum, inter apocrypha et falsa judicaretur. »

(ς) Εἰς Ματθ. Τόμ. γ'. « εἰ χεὶρ τομῆσαντας καὶ ἀπό τινας φερομένης μὲν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γραφῆς, οὐ παρὰ πάντας δὲ ὁμολογουμένης εἶναι θείας, καὶ τοιοῦτον περὶ αὐτῆς ἀποφασίζον, καὶ ἀπὸ τοῦ Ποιμένου. — καὶ, Homil. VII in Numer. 11. « in libello Pastoris, si cui tamen scriptura illa recipienda videtur. »

(ζ) In prologo galeato. « igitur Sapientia, quae vulgo Salomonis inscribitur, et Jesu filii Sirach liber, et Judit, et Tobias, et Pastor, non sunt in canone. »

(η) Concil. Rom. sub Gelasio· « liber, qui appellatur Pastoris, apocryphus. »

Ὅτε ὁ συγγραφεὺς ἔγραφε τὰς Ὁράσεις αὐτοῦ, φαίνεται, ὅτι διέτριβεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, οὐχὶ μακρὰν τῆς πόλεως Ῥώμης (α). καὶ τὴν μὲν πρώτην ἔγραψε παρὰ τὸν Τίβεριν· τὴν δὲ δευτέραν, ἀπερχόμενος εἰς τὸν ἀγρόν, τὸν ἀπὸ τῆς Καμπανίας ὁδοῦ δέκα σταδίου ἀπέχοντα· τὴν δὲ τρίτην, εἰς τὸ ὄρος Ἀρκαδίαν. Ὅτι δὲ τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔγραψεν κατὰ πρῶτον ἑλληνιστί, οὐδεὶς πλέον ἀμφιβάλλει· διότι καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀναγνώσεως τοῦ λατινικοῦ κειμένου γίνεται ὁ λόγος, ὅτι μεθρημνεύθη ἀπὸ φράσεως ἑλληνικῆς, καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰερωνύμου ὁ Ἑρμᾶς ἦτο γνωστὸς εἰς τοὺς Ἑλληνας μᾶλλον, ἢ εἰς τοὺς Λατίνοους (β). Ἄν δὲ καὶ ἀπωλέσθη τὸ κείμενον τοῦ βιβλίου, σώζεται ὅμως ἐλόκληρος καὶ ἀκεραία ἡ λατινικὴ μετάφρασις, τῆς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς μένει παντάπασιν ἄδελος· ἀλλ', ὅστις ἂν ἦναι, ἡ μετάφρασις αὐτοῦ ἀποδεικνύεται ἀρχαιοτάτη, ὥς εὐχρηστος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀφρικῆς ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Τερτυλλιανοῦ (γ).

Ἐὰν δ' ἐξετάσωμεν τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔγραψεν ὁ Ἑρμᾶς τὸν Ποιμένα, δὲν θέλομεν θυγεῖν νὰ προσδιορίσωμεν αὐτὸν ἀκριβῶς· ἀναγινώσκοντες ὅμως μετὰ προσοχῆς, θέλομεν ἀπαντήσαι τινα, ἐκ τῶν ὁποίων εἰκόζομεν μετὰ πιθανότητος, ὅτι ἔγραψεν περὶ τὸ 99 ἔτος. Καὶ πρῶτον μὲν παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Ἑρμᾶς ἔγραψεν ἐπὶ τῆς ἐπισκοπῆς Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίου (δ). ὁ δὲ Κλήμης ἐπεσκόπησε τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν περὶ τὸ τέλος τῆς ἁ' ἑκατονταετηρίδος· ἔπειτα δὲ φαίνεται ὁ συγγραφεὺς ἀποβλέπων εἰς τινα διωγμὸν, ὅταν ὁμιλῇ περὶ ἀνθρώπων, ὑπομεινάντων διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου διαφόρους κολάσεις, τὰ ἄγρια θηρία, τὰς μαστιγώσεις, τὰ δεσμοκτήρια, τοὺς σταυροὺς (ε), καὶ ὅταν μακαρίζῃ τοὺς ὑποστάντας τὴν ἐπελθοῦσαν μεγάλην κα-

(α) Past. I. vis. I. c. 1.

(β) De script. eccl. c. 10.

(γ) De oration. c. 42.

(δ) Past. lib. I. vis. II. c. 4. « scribes ergo duos libellos, et mites unum Clementi, et unum Grapiae, etc. »

(ε) Lib. I. vis. III. c. 2. « dico ei: domina, vellem scire, quae illi sustinerunt. Audi, inquit: feras, flagella, carceres, crucis, causa nominis ejus. »

τάθλιψιν (α). Ἐκ τῶν δύο δὲ τούτων ἐκφράσεων ὑπαινίσσεται ἴσως ὁ συγγραφεὺς διὰ μὲν τῆς πρώτης τὸν ἐπὶ τοῦ Νέρωνος διωγμὸν διὰ δὲ τῆς δευτέρας, τὸν ἐπὶ τοῦ Δομιτιανοῦ, ὅστις ἤρχισε τὸ 95 ἔτος, ὅτε ἦτον ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης ὁ Κλήμης.

Περὶ δὲ τοῦ λεκτικοῦ τοῦ *Ποιμένος* ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν δράσεων αὐτοῦ ἐξελέγχεται μιμηθεὶς τὸν προφῆτην *Ζαχαρίαν*, καὶ φαίνεται, ὅτι διὰ τοῦτο μάλιστα ἐπρωτίμηνσε τὸ ἔξοχον τοῦτο ὄφρος, διότι ἔκρινεν αὐτὸ ἐπιτηδεύτατον καὶ ἐνεργητικώτατον εἰς τὸ νὰ προσελκύσῃ καὶ νὰ συγκινήσῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

Ἀνάλυσις. Τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἑρμᾶ διαιρεῖται εἰς τρία βιβλία, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον ὀνομάζεται *Ὁράσεις* (*Visiones*), ἢ *Ἐκκλησία*, καὶ περιέχει τέσσαρας ὁράσεις· τὸ δὲ δεύτερον, *Ἐπιτάγματα* (*Mandata*), ἢ *Ποιμὴν* (*Pastor*), περιλαμβάνον δώδεκα ἐπιτάγματα· τὸ δὲ τρίτον καλεῖται *Παραβολαί* (*Similitudines*) (6).

Ὁράσεις. Εἰς τὴν πρώτην ὁρασιν διηγείται ὁ Ἑρμᾶς, ὅτι εὗρεкен εἰς τὴν Ῥώμην νεάνιδά τινα, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισε μικρὰν τὴν ἡλικίαν, καὶ ἠγάπησεν ὡς ἀδελφὴν ταύτην ἰδὼν ποτε, διελογίσθη καθ' ἑαυτὸν, ὅτι ἤθελεν εὐτυχεῖ, ἂν ἔζη μετ' αὐτῆς εἰς γάμον. Μετὰ τοῦτον τὸν διαλογισμὸν (λέγει), χρόνου τινὸς ἐν τῷ μεταξὺ παρελθόντος, ἐνῷ περιερχόμενος ἐθαύμαζε τὴν μεγαλωσύνην τῶν ποιημάτων τοῦ Θεοῦ, ἀπεκοιμήθη, καὶ εἶδε καθ' ὕπνου, ὅτι ἐπῆρθη ὑπὸ πνεύματος, καὶ μετηνέχθη εἰς τόπον τινα, διὰ τοὺς βράχους καὶ τὰ παραβρέοντα ὕδατα ἀδιάδατον· ἔπειτα μετεκοιμήθη (λέγει) εἰς τινα πεδιάδα, ὅπου γονυπετήσας, ἤρχισε νὰ προσεύχεται, καὶ νὰ ἐξομολογῇται τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ. Προσευχόμενος δὲ, εἶδε τοὺς οὐρανούς ἀνοιχθέντας, καὶ

(α) Lib. I. vis II. c. 2. * felices vos, quicumque sustinetis pressuram » supervenientem magnam, et quicumque non negaverit vitam suam. »

(6) Παρβλ. Εὐγέν. Ἐκατοντῶ. σελ. 229. * Ἑρμᾶς, ὁ Κλήμενς· σύγγραφοι· τοῦτου τρία σώζονται βιβλία, ἑλληνιστὶ ἐκδομένα· ὧν τὸ α', ᾧ ἐπιγραφὴ * ἐκκλησία, τέσσαρας ὁράσεις περιέχει, τὰς Ἑρμᾶ γενομένας· τὸ δὲ β', ποιμὴν ἐπιγραφόμενον, δώδεκα ἐπιτάγματα περιλαμβάνει, τὰ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου * ἐν μορφῇ ποιμένος αὐτῷ προβληθέντα· τὸ δὲ γ'. παραβολὰς δέκα ἐπείγει· λίαν * ἐπωφελεῖς, εἰς ὑποθήκην βίου μακαρίου καὶ χριστιανῶ πρόποντος. *

τὴν αὐτὴν γυναῖκα, τὴν ὁποῖαν νεάνιδα ἐπεθύμησε νὰ λάβῃ εἰς γάμον, ἀσπαζομένην αὐτόν, καὶ λέγουσαν, ὅτι ἀνῆλθεν ἐκεῖσε, διὰ νὰ ἐξελέγξῃ ἐνώπιον τοῦ Κυρίου τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς, εἶπεν αὐτῇ, ὁ δημιουργήσας ἐκ τοῦ μηδενὸς τὰ ὄντα, καὶ πολυπλασιάσας αὐτὰ διὰ τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ἐκκλησίαν, ὠργίσθη, διότι ἡμαρτες εἰς ἐμέ. Καὶ τότε, ἀπεκρίθη ὁ Ἑρμᾶς, ἡ ποῦ ποτε σ' ἐλάλησα ἀπρεπῇ τινα λόγον; δὲν σ' ἐσεβάσθην πάντοτε ὡς ἀδελφὴν; Αὐτὴ δὲ ἀπεκρίθη· κακὴ ἐπιθυμία εἰσῆλθεν εἰς τὴν καρδίαν σου· καὶ δὲν νομίζεις ἄρα, ὅτι εἰς τὸν δίκαιον ἄνθρωπον εἶναι τοῦτο μέγα ἁμάρτημα; Ὅταν ὁ δίκαιος ἄνθρωπος ἔχῃ δικαίους διαλογισμοὺς, καὶ βαδίζῃ τὴν εὐθείαν, ἔχει τὸν Θεὸν εὐνοοῦντα· ἀλλ' ὅσοι ὑποθάλπουσιν εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν φαύλους διαλογισμοὺς, ἐφελκύουσιν εἰς ἑαυτοὺς τὸν θάνατον, καὶ μάλιστα ὅσοι ἀγαπῶσι τὸν αἰῶνα τοῦτον, καὶ μέγα φρονεῦσι διὰ τὸν πλοῦτον, μὴ προσδοκῶντες τὰ μέλλοντα, μὴδ' ἐλπίζοντες εἰς τὸν Κύριον. Ἀλλὰ σὺ, εἶπε, προσευχήθητι εἰς τὸν Θεόν, καὶ θέλει συγχωρήσῃ τὰ ἁμαρτήματά σου. Ταῦτα εἰπούσης τῆς γυναίκος, ἐκλείσθησαν πάλιν οἱ οὐρανοί· ὁ δὲ Ἑρμᾶς, ἐκπλαγείς πρὸς τὴν ὄρασιν ταύτην, εἶδε δεύτερον γραῖαν τινα, συρομένην ἐφ' ἀμάξης, ἐνδεδυμένην ἱμάτια λευκά, καὶ ἔχουσαν εἰς τὰς χεῖρας βιβλίον· καὶ αὐτὴ δὲ, ἀφοῦ τὸν ἐπέπληξε διὰ τὴν κακὴν ἐκείνην ἐπιθυμίαν, προσέθηκεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι κατ' αὐτοῦ ὠργισμένος προσέτι καὶ διὰ τὰ τέκνα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἡμαρτον εἰς αὐτόν. Ἀγαπῶν, εἶπεν ἡ γραῦς πρὸς τὸν Ἑρμᾶν, τὰ τέκνα σου, δὲν τὰ ἐνουθέτησες, ἀλλὰ τὰ ἀφῆκες νὰ ἀδικῶσι· διὰ τοῦτο ὠργίσθη ὁ Κύριος κατὰ σοῦ, ἀλλὰ θέλει θεραπεύσει πάντα τὰ κακὰ, τὰ συμβάντα εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ τὰ γενόμενα πρόξενα τῆς φθορᾶς τῶν προσκαίρων πραγμάτων σου· τώρα σ' εὐσπλαχνίσθη· ἐνθαρρύνθητι, ἐνίσχυστον τὴν οἰκογένειάν σου, δίδασκε αὐτὴν καθ' ἑκάστην τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ παύης συμβουλευῶν τὰ τέκνα σου· διότι ὁ Κύριος γινώσκει, ὅτι θέλουσι μετανοήσῃ ἐξ ὅλης αὐτῶν τῆς καρδίας, καὶ θέλει σὲ γράφει ἐν βίβλῳ ζωῆς. Μετὰ τούτους τοὺς λόγους ἤνοιξεν ἡ γραῦς τὸ βιβλίον, καὶ ἀνέγνωσεν ἐξ αὐτοῦ θαυμαστά τινα καὶ μεγαλοπρεπῆ· ἀλλ' ὁ Ἑρμᾶς λέγει, ὅτι ἐκ πάντων τῶν ἀναγνώ-

σθέντων δὲν ἐδυνήθη νὰ τηρήσῃ εἰς τὴν μνήμην ἄλλο, εἰ μὴ μόνον τὰ τελευταῖα ταῦτα· ἰδοὺ ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ διὰ τῆς ἀοράτου αὐτοῦ ἰσχύος καὶ ἀπείρου σοφίας δημιουργήσας τὸν κόσμον, ὁ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου αὐτοῦ στερεώσας τὴν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν θεμελιώσας ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ὁ διὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ καταστήσας τὴν ἀγίαν αὐτοῦ ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν ἠϋλόγητεν· ἰδοὺ, θέλει μεταστήσῃ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὰ ὄρη, τοὺς λόφους καὶ τὰς θαλάσσας, καὶ πάντα θέλουσι γεῖναι εὐθεία διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ, ἐὰν φυλάξωσι τὰς θείας ἐντολάς, τὰς ὁποίας μετὰ μεγάλῃς πίστεως ἔλαβαν. Οὕτως ἀνέγνωσεν ἡ γραῦς, καὶ ἐφάνησαν εὐθὺς δύο ἄνθρωποι, οἵτινες ἐπάραντες αὐτὴν ἐπὶ τοὺς ὤμους, ἐπαρεύθησαν πρὸς ἀνατολάς.

Ἡ δευτέρα ὄρατις περιέχει τὰ ἐξῆς. Τὸ ἐπόμενον ἔτος εἶδεν ὁ Ἑρμᾶς πάλιν τὴν αὐτὴν γραῖαν, οὐχὶ πλέον καθημένην, ἀλλὰ βαδίζουσαν, καὶ ἀναγινώσκουσαν ὑπόμνημα, τὸ ὅποιον ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὡς ἀντιγράφη. Τὸ ἔγραψε γράμμα πρὸς γράμμα, μὴ δυνηθεὶς νὰ διακρίνῃ τὰς συλλαβάς· μετὰ δὲ τὴν ἀντιγραφὴν ἀρηρηπίασθη ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ βιβλίον αἵρνης καὶ ἀοράτως. Μεθ' ἡμέρας δὲ ὕστερον δέκα πέντε, ἀφοῦ νηστεύσας προσευχήθη εἰς τὸν Θεόν, ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτὸν ἡ ἐννοια τοῦ συγγράμματος. Περιείχοντο δὲ εἰς αὐτὸ νοουθεσίαι περὶ τῶν ἁμαρτημάτων τῶν τέκνων καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ἥ τις ἦτο λοιδόρος· ὁ Ἑρμᾶς διετάσσεται νὰ τοὺς διαρλώσῃ, καὶ νὰ μὴ μνησικακήσῃ διὰ τὰς ὁποίας εἶχαν πράξῃ εἰς αὐτὸν ἀδικίας· καὶ ἐπρολόγετο προσέτι ἐνταῦθα, ὅτι ἡ γυνὴ αὐτοῦ θέλει λογισθῇ ὡς ἰδία ἀδελφή, τουτέστιν, ὅτι θέλουν ζῆ εἰς ἐγκράτειαν. Ταῦτα πάντα ἀπεκαλύφθησαν εἰς αὐτὸν, κοιμώμενον, ὑπὸ νέου τινός, ἐρωτήσαντος αὐτόν· ποίαν νομίζεις, ὅτι εἶναι ἡ γραῦς, παρὰ τῆς ὁποίας ἔλαβες τὸ βιβλίον; Ὁ Ἑρμᾶς ἀπεκρίθη· Σίβυλλα. Ἀπατάσαι, εἶπεν ὁ νεανίας· εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Καὶ διὰ τί εἶναι πρεσβύτις; ἠρώτησεν ὁ Ἑρμᾶς. Διότι, ἀπεκρίθη ὁ νεανίας, ὥκοδομήθη πρώτη, καὶ ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη δι' αὐτήν. Ἐπειτα λέγει ὁ Ἑρμᾶς, ὅτι εἶδεν εἰς τὸν αἶκον ἄλλην ὄρασιν, καθ' ἣν ἐφάνη πάλιν ἡ γραῦς, καὶ τὸν ἠρώτησεν, ἂν ἔδωκε τὸ βιβλίον

εἰς τοὺς ἱερεῖς· τὸν παρήγγειλε δὲ νὰ γράψῃ δύο ἀντίγραφα, καὶ νὰ στείλῃ τὸ μὲν πρὸς τὸν Κλήμεντα, τὸ δὲ ἄλλο πρὸς τὴν Γραπτὴν· καὶ ὁ μὲν Κλήμης ἐμελλε νὰ τὸ πέμψῃ εἰς τὰς ἑξὼ πόλεις· ἡ δὲ Γραπτὴ, νὰ τὸ γνωστοποιήσῃ εἰς τὰς χήρας καὶ τὰ ὀρφανὰ· αὐτὸς δὲ ὁ Ἑρμᾶς, νὰ τὸ ἀναγνώσῃ εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην ἐνώπιον τῶν ἱερέων, τῶν κυβερνώντων τὴν ἐκκλησίαν (α).

Εἰς τὴν τρίτην ὄρασιν δεικνύει ἡ γραῦς εἰς τὸν Ἑρμᾶν μέγαν τινὰ πύργον, οἰκοδομούμενον ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἀπὸ πετρῶν τετραγώνων καὶ στυλίων. Τὸ σχεδιάσμα τοῦ πύργου ἦτο τετραγώνον, καὶ εἰργάζοντο περὶ τὴν οἰκοδομὴν αὐτοῦ ἑξ̄ νεανίαι, καὶ πολλοὶ δὲ μυριάδες ἄλλων ἀνθρώπων ἔφεραν πέτρας· καὶ τινες μὲν ἑξ̄ αὐτῶν τὰς ἀνέστυραν ἐκ τοῦ βάθους τοῦ ὕδατος· ἄλλοι δὲ τὰς μετέφεραν εἰς τὴν ξηρὰν, καὶ τὰς ἐδείκνυναν εἰς τοὺς ἑξ̄ νεανίας. Αἱ πέτραι, αἱ ἐξελκόμεναι ἐκ τοῦ ὕδατος, ἦσαν ὅλαι ἤδη κεκομμέναι, ὥστε δὲν ἦτο χρεῖα, εἰ μὴ νὰ πρᾶσαρ-μοσθῶσι, καὶ προσηρμῶζοντο τοσοῦτον προσφυῶς, ὥς τε ὁ πύργος ἐφαίνετο ὅλος ὡς ἐκ μιᾶς πέτρας συγκείμενος. Ἐκ δὲ τῶν πετρῶν, τῶν φερομένων ἐκ τῆς ξηρᾶς, ἄλλας μὲν μετεχειρίζοντο οἱ νεανίαι εἰς τὴν οἰκοδομὴν, ἄλλας δὲ ἀπέβριπταν καὶ συνέτριβαν. Περὶ τὴν οἰκοδομὴν ἐφαίνοντο πολλοὶ ἄλλαι πέτραι, τὰς ὁποίας δὲν μετεχειρίζοντο, διότι αἱ μὲν εἶχαν τύλους, αἱ δὲ ἦσαν ἐσχισμέναι· ἄλλαι λευκαὶ μὲν, ἀλλὰ στρογγύλαι, ἡ τοιαῦται, ὁποῖαι δὲν ἦσαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν χρήσιμαί. Πολλοὶ ἐκεί-
το ἐρριμμένοι μακρὰν τοῦ πύργου, καὶ ἐπιπταν εἰς τὸν δρόμον, ὅπου δὲν ἔμεναν, ἀλλ' ἐκυλόντο εἰς τόπον ἔρημον· ἄλλαι ἐπι-

(α) Past. lib. I. vis. II. c. 4. « scribes ergo duos libellos, et mit-
tes unum Clementi, et unum Graptae. Mittet autem Clemens in ex-
terras civitates; illi enim permissum est. Grapte autem commonebit
viduas et orphanos. Tu autem logetur in hac civitate cum senioribus,
qui praesunt ecclesiae. » — « Γράψεις δύο βιβλία, καὶ δώσεις ἓν Κλήμεντι,
καὶ ἓν Γραπτῇ. Καὶ Γραπτὴ μὲν κοινοποιήσει τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς·
Κλήμης δὲ πέμψει εἰς τὰς ἑξὼ πόλεις· οὐ δὲ ἀναγγελεῖς τοῖς πρεσβυτέρους
τῆς ἐκκλησίας, » παρὰ τῷ Ἀριγῆν, ἐν Φιλικαῖς. ἐκ τοῦ Περί ὀργ. βιβλ. 3.
κεφ. 2. — Ὁ Κλήμης οὗτος εἶναι ἀναμφιβόλως Κλήμης ὁ Πῶρος ἐπίσκοπος,
τοῦ ὁποίου ἡ πνευματικὴ ἔξουσία ἐφειλέετο καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιῶν· ἡ
δὲ Γραπτὴ φαίνεται ὅτι ἦτο διακονιστὴς τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας.

πιαν εἰς τὸ πῦρ, καὶ ἐκαίοντο· καὶ ἄλλαι ἐκρημνίζοντο εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ δὲν ἐδύναντο νὰ κυλισθῶσιν, ὅσον ἂν ἐπεθύμουν. Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ Ἑρμᾶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ὁράσεως ταύτης, ἡ γραῦς εἶπεν. Ὁ πύργος οὗτος, τὸν ὁποῖον βλέπετε οἰκοδομοῦμενον, εἶμαι ἐγὼ αὕτη, τουτέστιν ἡ ἐκκλησία· οἰκοδομεῖται ἐπὶ τῶν ὑδάτων, διότι ἡ ζωὴ ὑμῶν τῶν ἀνθρώπων ἐσώθη διὰ τοῦ ὕδατος, καὶ ἐθεμελιώθη ἐπὶ τοῦ λόγου τοῦ ἐνδόξου καὶ παντοδυνάμου ὁνόματος (α). οἱ ἔξ οὗτοι νεανῖαι, οἱ οἰκοδομοῦντες, εἶναι οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωκεν ἐξουσίαν ἐπὶ πάντων τῶν κτισμάτων· οἱ ἄλλοι, οἱ φέροντες πέτρας, εἶναι ὡσαύτως ἅγιοι ἄγγελοι, ἀλλ' οἱ πρῶτοι εἶναι ἀνώτεροι· αἱ λευκαὶ καὶ τετράγωνοι πέτραι, αἱ προσαρμοζόμεναι καλῶς, εἶναι οἱ ἀπόστολοι, οἱ ἐπίσκοποι, οἱ διδάσκαλοι, καὶ οἱ λειτουργοί, τουτέστιν οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ διάκονοι, εἴτε ἀποθανόντες, εἴτε ζῶντες, οἱ ἐκπληρώσαντες τὰ χρέη αὐτῶν μετὰ ἀγιότητος πρὸς τοὺς ἐκλεκτοὺς τοῦ Θεοῦ, καὶ διατηρήσαντες μετ' αὐτῶν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἔνωσιν· αἱ πέτραι, αἱ ἐξερχόμεναι ἐκ τοῦ βάθους τοῦ ὕδατος, καὶ προσαρμοζόμεναι εἰς τὴν οἰκοδομὴν, εἶναι οἱ ἀποθανόντες καὶ παθόντες διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου· αἱ πέτραι, αἱ προσκομιζόμεναι ἐκ τῆς ξηρᾶς, εἶναι οἱ νεόφυτοι καὶ οἱ πιστοί· αἱ πέτραι, αἱ ἀπορρίπτονται, καὶ διαμένουσιν πλησίον τοῦ πύργου, εἶναι οἱ ἁμαρτάνοντες, καὶ θέλοντες νὰ μετανοήσωσι· καὶ, ἐὰν μὲν μετανοήσωσιν, ἐνὸς οἰκοδομεῖται ὁ πύργος, θέλουσι χρησιμεύσει εἰς τὴν οἰκοδομὴν· τῆς δὲ οἰκοδομῆς ἀποπερατωθείσης, δὲν θέλουσι εὐρεῖ πλέον τόπον· αἱ πέτραι, αἱ συντριβόμεναι καὶ ἀπορρίπτονται μακρὰν, εἶναι οἱ κακοί, καὶ οἱ παραδεχθέντες τὴν πίστιν μεθ' ὑποκρίσεως, καὶ μὴ ἀπαρνηθέντες τὴν κακίαν αὐτῶν· εἶναι ἄχρηστοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν, καὶ δὲν ὑπάρχει δι' αὐτοὺς σωτηρία· αἱ δὲ ἄλλαι πέτραι, αἱ μὴ χωροῦσαι εἰς τὴν οἰκοδομὴν, αἱ τυλῶδεις, εἶναι οἱ γνωρίσαντες μὲν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ μὴ ἐμμείναντες εἰς αὐτήν, καὶ μὴ ἐνωθέντες μετὰ τῶν ἁγίων· αἱ πέτραι, αἱ σχισταί, εἶναι οἱ φυλάττοντες εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν διχόνοιαν, καὶ κατ' ἐπιφάνειαν μόνον ἔχοντες

(α) Διὰ τῆς φράσεως ταύτης σημαίνεται τὸ ἅγιον βίβρισμα.

τὴν εἰρήνην· αἱ πέτραι, αἱ μικραὶ, εἶναι οἱ ἀσπαθέντες μὲν τὴν πίστιν, ἀλλὰ διατηρήσαντες τὰς πλείστας τῶν κακιῶν αὐτῶν· αἱ πέτραι, αἱ λευκαὶ καὶ στρογγύλαι, εἶναι οἱ παραδεχθέντες μὲν τὴν πίστιν, ἀλλ', ὅταν ἔρχεται ὁ διωγμὸς, διὰ τὸν πλοῦτον ἀπαρνούμενοι τὸν Κύριον· δὲν θέλουν χρησιμεύσει εἰς τὴν οἰκοδομήν, εἰ μὴ ὅταν ἀφαιρεθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ πλοῦτος, ὥς εἶναι ἀνάγκη ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῶν στρογγύλων πετρῶν μέγα μέρος. Κρίνε, εἶπεν ἡ γραῦς, ἀπὸ σεαυτοῦ, Ἑρμᾶ· ὅτε ἦτο πλούσιος, ἦτο ἀνωφελής· τώρα εἶσαι ἐπιτήδειος εἰς τὴν ζωὴν. Αἱ πέτραι, αἱ κείμεναι μακρὰν τοῦ πύργου, καὶ κυλιόμεναι εἰς τὴν ὁδὸν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἔρημον, εἶναι οἱ πιστεύσαντες μὲν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμφιβολίαν αὐτῶν ἀφέντες τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν, νομίζοντες νὰ εὕρωσιν ἄλλην ὀρθοτέραν· αἱ πέτραι, αἱ πίπτουσαι εἰς τὸ πῦρ, εἶναι οἱ ἀποστάντες διὰ παντὸς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, καὶ μὴ σκοποῦντες πλέον νὰ μετανοήσωσιν· αἱ πέτραι, αἱ πίπτουσαι παρὰ τὸ ὕδωρ, καὶ μὴ δυνάμεναι νὰ βυθισθῶσιν, εἶναι οἱ ἀκούσαντες μὲν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπιθυμοῦντες τὸ βάπτισμα, ἀλλ', ὅταν ἀποβλέπωσιν εἰς τὴν ἀγιότητα τῆς πίστεως, παλινδρομοῦντες εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ εἰς τὰς κακὰς αὐτῶν ἐπιθυμίας μεταπίπτοντες. Οὕτως ἐρμηνεύσασα ἡ ἐκκλησία εἰς τὸν Ἑρμᾶν τὴν ὄρασιν τοῦ πύργου, ἔδειξεν ἔπειτα εἰς αὐτὸν ἐπὶ τὰ γυναῖκας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἦτον ἡ πίστις, ὕστερον ἡ κολούθει ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἐγκράτεια· μετὰ ταῦτα, ἡ ἀπλότης, ἡ ἀθωότης, ἡ μετριοφροσύνη, ἡ διδασκαλία, ἡ ἀγάπη· ἐκάστη δὲ τούτων ἦτο θυγάτηρ τῆς προηγουμένης· οὕτως ἡ ἀπλότης ἦτο θυγάτηρ τῆς ἐγκρατείας· ἡ ἀθωότης, τῆς ἀπλότητος, καὶ ἐφεξῆς· ἐβάσταζαν δὲ αὐταὶ τὸν πύργον, εἰςπέμπουσαι εἰς τὰ ἔνδον τοὺς ὑπηρετοῦντας αὐτάς.

Ὁ Ἑρμᾶς εἶδε καὶ τετάρτην ὄρασιν τρεῖς ἑβδομάδας ὕστερον μετὰ τὴν τρίτην. Περιπατῶν ποτὲ εἰς τὸ πεδίον, εἰς τόπον τινὰ ἀπόμερον, καὶ προσευχόμενος εἰς τὸν Θεὸν νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ εἰς αὐτὸν ἀποκαλυφθέντα, ἤκουσε φωνήν, λέγουσαν· μὴ φοβοῦ, Ἑρμᾶ· καὶ προχωρήσας ὀλίγον, εἶδε κόριν ἐγειρομένην μέχρι τῶν οὐρανῶν εἰς διάστημα εἴκοσιν ἑξ περίπου βημάτων· ἐνόμισε τὸ πρῶτον, ὅτι παρέτρεχαν ἵπποι, ἀλλὰ βλέπων ἔπειτα

τὴν κόνιν ἐγειρομένην ὑψηλότερον, ἐνόησεν, ὅτι εἶναι θαῦμα· εἶδε δὲ ἐφεξῆς προσβαλοῦσαν ἀκτῖνα ἡλιακὴν, ἣτις κατέδειξε μέγα τι θηρίον, ὡς κῆτος, ἑκατὸν περίπου πόδας ὑψηλὸν, καὶ ἐξερευγόμενον ἐκ τοῦ λάρυγγος ἀκρίδας πυρίνους. Ὁ Ἑρμᾶς ἤρχισε νὰ κλαίῃ, καὶ νὰ δέεται τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπὸ τοῦ τέρατος τοῦτου σωτηρίαν· ἀλλ' ἐνθυμηθεὶς τὸν λόγον νὰ μὴ φοβῆται, ἐνισχύθη ὑπὸ πίστεως, καὶ ἐξέθηκεν ἑαυτὸν τολμηρῶς εἰς τὸ θηρίον. Ἐβάδιζε δὲ αὐτὸ, ὡς ἂν ἐμελλε νὰ καταστρέψῃ πόλιν· ἀλλ', ὅτι ὁ Ἑρμᾶς ἐπλησίασεν, ἐξετάθη τὸ θηρίον κατὰ γῆς, προσφέρον μόνον τὴν γλῶσσαν, καὶ ἀκίνητοῦν, ἕως οὗ διέβη παρ' αὐτὸ ὁ Ἑρμᾶς· ὅστις παρελθὼν τριάκοντα περίπου πόδας, εἶδε παρθένον τινὰ κεκοσμημένην, ὡς ἂν ἐξήρχετο ἐκ τοῦ θαλάμου αὐτῆς, λευχειμονοῦσαν ὅλην μέχρι τοῦ ὑποδήματος, καὶ φοροῦσαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μίτραν. Ὁ Ἑρμᾶς ἀνεγνώρισεν εὐθὺς, ὅτι εἶναι ἡ ἐκκλησία, ἣτις, ἐρωτήσασα αὐτὸν, ἂν ἀπήντησέ τι καθ' ὁδὸν, εἶπε, ὅτι διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν πίστιν ἐξέφυγε τὸ θηρίον· ὁ Κύριος, εἶπεν, ἔπεμψε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, τὸν ἄρχοντα τῶν θηρίων, καὶ ἔκλεισεν αὐτοῦ τὰ στόμα, διὰ νὰ μὴ σε καταράγῃ· ὕπαγε λοιπὸν, καὶ διηγοῦ τὰ θαυμάσια τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ, λέγων, ὅτι τὸ θηρίον τοῦτο εἶναι εἰκὼν τοῦ ἐπελευσομένου διωγμοῦ· ἐὰν ἡ καρδία αὐτῶν ᾔῃαι καθαρὰ καὶ ἁμωμος, τὸ θηρίον δὲν θέλει τοὺς βλάψῃ παντάπασι. — Ταῦτα εἶναι τὰ περιεχόμενα εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ Ἑρμᾶ, τὰς Ὁράσεις.

Τὸ δεύτερον βιβλίον, ἐπιγραφόμενον *Ποιμὴν*, ἄρχεται οὕτως. Προσευχηθεὶς, λέγει ὁ Ἑρμᾶς, εἰς τὸν Θεόν, εἶδον εἰς-ελλόντα ἀνθρωπὸν τινα σεβάσμιον, ἐνδεδυμένον ποιμενικὰ, περιβεβλημένον λευκὸν μανδύαν, καὶ φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων πήραν, καὶ εἰς τὰς χεῖρας βάρδον. Εἶπε δὲ πρὸς με· ἀπεσάλην ὑπὸ τοῦ σεβασμίου ἐκεῖνου ἀγγέλου, διὰ νὰ συγκατοικήσω μετὰ σοῦ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς σου, καὶ διὰ νὰ σὲ δείξω πάλιν πάντα, ὅσα εἶδες· γράψον λοιπὸν πρῶτον τὰ ἐπιτάγματα καὶ τὰς παραβολὰς μου, ὥστε ἀναγινώσκων αὐτὰ συνεχῶς, νὰ τὰ διατηρῇς εὐκολώτερον εἰς τὴν μνήμην. Μετὰ τὸν πρόλογον τοῦτον ἔπονται τὰ ἐπιτάγματα, δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, περιέχοντα τοὺς κυριωτέρους κανόνας τῆς χρι-

στιανικῆς ἡθικῆς. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον διδάσκει ὁ ἄγγελος, τί νὰ πιστεύωμεν περὶ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ φοβώμεθα· εἰς δὲ τὸ δεύτερον, ὅτι πρέπει νὰ ζῶμεν ἐν ἀπλότητι καὶ ἀθωότητι, νὰ δίδωμεν εἰς πάντας ἐλεημοσύνην, καὶ νὰ μὴ δυσφημώμεν τινὰ· εἰς τὸ τρίτον συμβουλεύει νὰ λέγωμεν πάντοτε τὴν ἀλήθειαν, καὶ μηδὲ ποτε νὰ ψευδώμεθα· εἰς τὸ τέταρτον ὑποδεικνύει νὰ τηρῶμεν ἀγνείαν σώματος καὶ ψυχῆς, καὶ τί ὀφείλει νὰ πράττῃ ὁ νυμφίος πρὸς τὴν ἄπιστον νύμφην· εἰς τὸ πέμπτον ὁμιλεῖ περὶ μετανοίας καὶ εὐθύτητος ψυχῆς· εἰς τὸ ἕκτον δεικνύει δύο τινὰς ὁδοὺς, τὴν μὲν τῆς δικαιοσύνης, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ βαδίζωμεν· τὴν δὲ τῆς ἀδικίας, ἀπὸ τῆς ὁποίας πρέπει ν' ἀπεκκλίνωμεν· εἰς τὸ ἑβδομὸν διδάσκει τὸν Θεὸν μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν δαίμονα νὰ φοβώμεθα· εἰς τὸ ὄγδοον μνημονεύει πάντα τὰ ἀγαθὰ, ὅσα πρέπει νὰ πράττωμεν· εἰς τὸ ἔνατον, ὅσα ἀγαθὰ νὰ ζητῶμεν πάντοτε παρὰ Θεοῦ εἰς τὴν προσευχὴν, χωρὶς τινος δισταγμοῦ, ἀλλὰ μετ' ἐπιμονῆς· εἰς τὸ δέκατον ἀπαγορεύει τὴν λύπην, ἣτις ἀποδεικνύεται θυγάτηρ τῆς ἀμφιβολίας καὶ τῆς ὀργῆς· εἰς τὸ ἐνδέκατον σημαίνει τὴν διαφορὰν τῶν ἀληθῶν προφητῶν ἀπὸ τῶν ψευδῶν· καὶ περὶ τούτων ὁμιλεῖ πάλιν τελευταῖον εἰς τὸ δωδέκατον, ὅπου καὶ περὶ τῆς καλῆς καὶ κακῆς ἐπιθυμίας, ἐκ τῶν ὁποίων τὴν μὲν προτρεπόμεθα ν' ἀκολουθῶμεν, τὴν δὲ ν' ἀποφεύγωμεν. Παραδεχθεὶς ὁ Ἑρμᾶς παρὰ τοῦ ἀγγέλου τὰ δώδεκα ταῦτα ἐπιτάγματα, εἶπε πρὸς αὐτόν, ὅτι τὰ εὕρισκεν θαυμαστά, ἀλλ' ἀμφιδάλλει, ἂν ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ τὰ φυλάξῃ· ἔάν τὰ ἀμελήσῃς, ἐπανέλαθεν ὁ ἄγγελος, οὔτε σὺ θέλεις σωθῆ, οὔτε τὰ τέκνα σου, οὔτε ὁ οἶκός σου· διότι σὺ αὐτὸς ἔκρινες, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φυλάξῃ τις αὐτά. Εἶπε τοὺς λόγους τούτους ὁ ἄγγελος ἀγανακτῶν, καὶ δεικνύων πρόσωπον τρομερὸν, ὥστε οὐδεὶς ἤθελεν ὑπομείνει τὴν ὄρασιν αὐτοῦ. Ὁ Ἑρμᾶς ἐφοβήθη, καὶ ὁ ἄγγελος τότε, ἰδὼν αὐτὸν ἐντρομον, ἤρχισε νὰ ὁμιλῇ πρὸς αὐτὸν γλυκύτερον, ἐλέγχων τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἄγνοιαν τοῦ νὰ μὴ βλέπῃ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὑποτάξαντος εἰς τὸν ἄνθρωπον πάντα τὰ κτίσματα, καὶ δόντος εἰς αὐτὸν τὴν δύναμιν νὰ φυλάττῃ τὰ παραγγέλματα αὐτοῦ. Ἐκεῖνος, εἶπε, θέλει εἶσθαι κύριος πάν-

των τούτων τῶν ἐπιταγμάτων, ὅστις ἔχει τὸν Θεὸν εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ ἔχων αὐτὸν μόνον ἐπὶ τῶν χειλέων, θέλει τὰ εὐρεῖ σκληρὰ καὶ δύσκολα. Πρὸς ταῦτα ἀπεκρίθη ὁ Ἑρμᾶς, ὅτι οὐδείς εἶναι, ὅστις νὰ μὴ ζητῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν τοῦ νὰ φυλάττῃ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ δαίμων εἶναι σκληρὸς· αὐτὸς κρατεῖ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄγγελος ἀπεκρίθη ὁ δαίμων οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἔχει ἐπὶ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, τῶν πιστευόντων εἰς αὐτὸν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας· δύναται μὲν νὰ πολεμήτῃ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ νικήσῃ· ἐὰν ἐξεύρῃς ν' ἀντισταθῇς πρὸς αὐτόν, θέλει φύγει παρ' αὐτοῦ.

Τὸ τρίτον μέρος τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἑρμᾶ, ὀνομαζόμενον *Παραβολαί*, γέμει ὡσαύτως ἡθικῶν διδασκαλιῶν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ, ἀλλὰ διδάσκει αὐτὰς διὰ παραβολῶν καὶ συγκρίσεων. Διδάσκει, ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταγινώμεθα εἰς τὸ νὰ σωρεύωμεν πλοῦτον, ἀλλὰ νὰ δίδωμεν ἐλεημοσύνας, καὶ παραβάλλει τὸν μὲν πλοῦσιον πρὸς ἄμπελον, πρὸς πτελέαν δὲ τὸν πτωχὸν, ὅστις ἔρπει πρὸς τὸν πλοῦσιον, ὡς ἡ πτελέα στηρίζει τὴν ἄμπελον, μὴδενὸς καρποῦ ἐξ αὐτῆς ἀπολαμβάνουσα. Ἐντεῦθεν μεταβαίνει εἰς ἄλλας παραβολὰς, καὶ ἐρμηνεύει, ὅτι, ὡς τὸ θαλλερὸν δένδρον διακρίνεται ἀπὸ τοῦ ξηροῦ οὐχὶ ἐν χειμῶνι, ἀλλὰ τὸ θέρος, οὕτω καὶ ὁ δίκαιος ἄνθρωπος θέλει διακριθῇ ἀπὸ τοῦ ἀδίκου οὐχὶ εἰς τοῦτον τὸν κόσμον, ἀλλ' εἰς τὴν μέλλουσαν κρίσιν. Ἐπειτα τὴν νητσίαν παραβάλλει πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν, διὰ τῆς ὁποίας ὁ δούλος σπουδάζει νὰ καλλιεργήσῃ τὴν ἄμπελον τοῦ κυρίου αὐτοῦ πλέον παρὰ τὸ διατεταγμένον. Διὰ δύο δὲ διαφόρων εἰκόνων παριστᾷ ὕστερον τὰς διαφορὰς τῶν χριστιανῶν καταστάσεις· οἱ ἀποστάται, οἱ ἀρνηθέντες τὸν Θεὸν διὰ βλασφημιῶν καὶ προδοσίας τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, μένουσι νεκροὶ χωρὶς μετανόας, εἰ καὶ προβάλλονται εἰς αὐτοὺς αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ· οἱ δὲ ὑποκριταί, οἱ διδάσκοντες κακὰς διδασκαλίας, μάλιστα διὰ ν' ἀποτρέψωσι τοὺς ἄλλους ἀπὸ τῆς μετανόας, δυσκόλως θέλουσιν ἐπιστραφῇ, καὶ δὲν ὑπάρχει δι' αὐτοὺς μετάνοια, ἐὰν μὴ ἐγκολπωθῶσιν αὐτὴν προθύμως. κ.τ.λ.

§. 3. Διδασκαλία. Α') Περὶ τῆς διακρίσεως ἐν τῷ Χριστῷ

φύσεως. Δύο φύσεις, τὴν θεϊαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, διαστέλλει ῥή-
 τως ὁ Ἑρμᾶς ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, λέγων· « *Primum omnium*
 » *domine, inquam, hoc mihi demonstra: petra haec et*
 » *porta quid sunt? Audi, inquit: petra haec et porta*
 » *filius Dei est. Quonam pacto, inquam, domine, petra*
 » *vetus est, porta autem nova? Audi, inquit, insipiens,*
 » *et intellige. Filius quidem Dei omni creatura anti-*
 » *quior est, ita ut in consilio Patri suo adfuerit ad con-*
 » *dendam creaturam. Porta autem propterea nova est,*
 » *quia in consummatione in novissimis diebus appare-*
 » *bit, ut qui assecuturi sunt salutem, per eam intrent*
 » *in regnum Dei.*» (α). ὅπου ὁ Ποιμὴν διδάσκει, διὰ μὲν τῆς
 εἰκόνης τῆς ἀρχαίας πέτρας, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι συνά-
 ναρχος τῷ πατρί· διὰ δὲ τῆς νέας θύρας, ὅτι ἐπ' ἐσχάτων τῶν
 ἡμερῶν ἔλαβε σάρκα, καὶ ἐνηθρώπησε.

Β') Περὶ τοῦ βαπτίσματος, τῆς μετανοίας, τῆς ἐκκλη-
 σιαστικῆς πειθαρχίας, καὶ τοῦ γάμου. Ἐκ τῆς ἀπολύτου
 ἀνάγκης τῆς μεσιτείας τοῦ σωτῆρος πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς αἰω-
 νίου σωτηρίας ἑξάγει ὁ Ποιμὴν ἄλλην ἀλήθειαν τῆς χριστια-
 νικῆς πίστεως, τὴν ἀνάγκην τοῦ βαπτίσματος, καὶ τὴν θαυμα-
 στήν αὐτοῦ ἐνέργειαν· « *Antequam accipiat homo nomen*
 » *fili i Dei, morti destinatus est; at ubi accipit illud*
 » *sigillum, liberatur a morte, et traditur vitae. Illud*
 » *autem sigillum aqua est, in quam descendunt homi-*
 » *nes morti obligati, ascendunt vero vitae assignati; et*
 » *illis igitur praedicatum est illud sigillum, et usi sunt*
 » *eo, ut intrarent in regnum Dei*» (β). Ὁ Ποιμὴν δὲ το-
 σοῦτον ἐπιμένει εἰς ταύτην τὴν γνώμην, ὥστε θέλει, ὅτι καὶ οἱ
 δίκαιοι, οἱ ἀποθανόντες πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, δὲν ἤθελαν δυ-
 νηθῆ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἂν μὴ ἐφω-
 διάζοντο τὸ θεῖον τοῦτο μυστήριον· « *Necesse est*» (λέγει, λα-
 λῶν περὶ τῶν πατριάρχων, τῶν προφητῶν, καὶ τῶν δικαίων,

(α) Past- Similitud. IX, c. 12.

(β) Αὐτόθι, c. 16.

τῶν ζησάντων πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ σωτῆρος) » ut per aqu-
 » am habeant ascendere, ut requiescant. Non poterant
 » enim in regnum Dei aliter intrare, quam ut depone-
 » rent mortalitem prioris vitae (α). Προσθέτει δὲ, ὅτι οἱ
 ἀρχαῖοι οὗτοι ἐσημειώθησαν διὰ τῆς σφραγίδος τοῦ υἱοῦ τοῦ
 Θεοῦ, καὶ οὕτως εἰσῆλθαν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Illi
 » igitur defuncti sigillo filii Dei signati sunt, et intra-
 » verunt in regnum Dei » (β). καὶ ἔπειτα, ὅτι οἱ Ἀπόστο-
 λοὶ καὶ οἱ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν
 ἐκήρυξαν τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἔδωκαν εἰς
 αὐτοὺς τὸ βάπτισμα, τοῦ ὁποῦ μόνου ἐστεροῦντο, διὰ τὴν γεί-
 νωσι μακάριοι » quoniam hi Apostoli et doctores, qui
 » praedicaverunt nomen filii Dei, quum habentes fi-
 » dem ejus et potestatem defuncti essent, praedicave-
 » runt illis, qui ante obierunt, et ipsi dederunt eis il-
 » lud signum » (γ). Παράδοξος τινόντι ἤθελεν εἶσθαι αὐτὴ ἡ
 γνώμη, ἂν ὁ Ποιμὴν ἤθελε τὴν νόσην ἐνταῦθα τὸ βάπτισμα τοῦ
 ὕδατος· ἀλλὰ γίνεται ἴσως λόγος, ὥς τινες ἐρμηνεύουσι, περὶ
 τῆς χάριτος τοῦ βαπτίσματος, ἢ, κάλλιον, κατ' ἄλλους, περὶ
 τοῦ μεταφορικοῦ καὶ καθόλου πνευματικοῦ βαπτίσματος, ὁποῖον
 ἀνήκει εἰς ψυχὰς, ἀποκεχωρισμένας ἤδη τῶν ἰδίων σωματίων (δ).

(α) Αὐτόθι.

(β) Αὐτόθι.

(γ) Αὐτόθι.

(δ) Παρβλ. Κλήμ. Ἀλεξανδρ. στρωματ. β'. κεφ. 9. §. 43. 44. » ὁ Ποιμὴν
 » δὲ ἀπλῶς ἐπὶ τῶν κοιμηθέντων θεῖς τὴν λείαν, δικαίους εἰδὲ τινες ἐν εὐνε-
 » σι καὶ ἐν Ἰουδαίῳ, οὐ μόνον πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας, ἀλλὰ καὶ
 » πρὸ νόμου κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν εὐαρέστησιν, ὡς Ἀβελ, ὡς Νῶε, ὡς εἴ τις
 » ἕτερος δικαίος. Φησὶ γοῦν τοὺς Ἀποστόλους καὶ διδασκάλους, τοὺς κηρύξαντας
 » τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ κοιμηθέντας τῇ δυνάμει καὶ τῇ πίστει,
 » κηρύξαι τοῖς προκοιμημένοις· εἴτα ἐπιφέρει· καὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν
 » σφραγίδα τοῦ κηρύγματος· κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ πάλιν
 » ἀνέβησαν· ἀλλ' οὗτοι ζῶντες κατέβησαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησαν διὰ τούτων οὖν
 » ἰζωοποιήθησαν καὶ ἐπέγνωσαν τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο καὶ
 » συνανέβησαν μετ' αὐτῶν, καὶ συνήρμωσαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, καὶ
 » ἀκατόμητοι συνακοδομήθησαν, ἐν δικαιοσύνῃ ἐκοιμήθησαν καὶ ἐν μεγάλῃ
 » ἀγνείᾳ, μόνῃ δὲ τὴν σφραγίδα ταύτην οὐκ ἔσχον, »

— Περὶ δὲ τῆς μετανοίας ταῦτα διδάσκει ὁ Ποιμὴν » Do-
 • » mine, (λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Ἑρμᾶς) » *audivi a quibusdam*
 » *doctoribus, quod alia poenitentia non est, nisi illa,*
 » *quum in aquam descendimus et accipimus remissio-*
 • » *nem peccatorum nostrorum, ulterius non peccare, sed*
 » *in castitate permanere* » (μετὰ τὴν παραδοχὴν τοῦτου
 » τοῦ μυστηρίου) (α). Recte audisti » ἀπεκρίθη πρὸς αὐτὸν ὁ
 Ποιμὴν· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ βάπτισμα δὲν
 εἶναι κυρίως μετάνοια, ἀλλ' ἄρεσις, καὶ ὅτι ἡ μετάνοια εἶναι
 μόνον δι' ἐκείνους, οἵτινες, κληθέντες εἰς τὴν χριστιανικὴν πί-
 στιν, καὶ συναριθμηθέντες μετὰ τῶν πιστῶν, ἡμαρτον, πειρα-
 σθέντες ὑπὸ τοῦ διαβόλου » Et ideo dico tibi (ἐξακολουθεῖ
 » λέγων ὁ Ποιμὴν), quod post vocationem illam magnam
 » et sanctam, si quis tentatus fuerit a diabolo et pec-
 » caverit, unam poenitentiam habet. Si autem subinde
 » peccet, et poenitentiam agit, non proderit homini ta-
 » lia agenti; difficile enim vivet Deo » (β). διότι, λέγει ἑνω-
 τέρῳ, μὴ μόνον ὑπάρχει μετάνοια διὰ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ·
 » *Servis enim Dei poenitentia una est* » (γ). — Περὶ τῆς
 ἐκκλησιαστικῆς πειθαρχίας, ὅτι οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν τοῦ λοιποῦ
 κλήρου ὑπέρτεροι, ἀπαντῶμεν οὐχὶ σκοτεινὴν τινα μαρτυρίαν τὴν
 ἐξῆς· » De decimo vero monte, in quo arbores erant te-
 » *gentes pecora: tales sunt, qui crediderunt, quidam e-*
 » *piscopi, id est, praesides ecclesiarum* » (δ). καὶ, » Num
 » itaque vobis dico, qui praeestis ecclesiae, et amatis
 » *primos consessus* » (ε). — Περὶ δὲ τοῦ γάμου διδάσκει
 ὁ Ἑρμᾶς, ὅτι ὁ δεσμός αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ λυθῇ διὰ μοι-
 χεῖν ἑτέρου τῶν συζύγων » Quodsi dimiserit (vir) mulie-
 » *rem suam, et aliam duxerit, et ipse moechatur . . . er-*
 » *go non debet, dimissa conjuge sua, vir aliam ducere.*

(α) Past. Mandat. IV. c. 3.

(β) Αὐτῶν.

(γ) Αὐτῶν, c. 1.

(δ) Similitud. IX. c. 27.

(ε) Vision. III. c. 9.

» Hic actus similis est et in viro et in muliere » (α).
 Ἐπειτα δὲ ἀναπτύσσει, πῶς πρέπει νὰ προσφέρεται ὁ ἀνὴρ πρὸς
 τὴν μοιχὸν αὐτοῦ γυναῖκα, παραγγέλλων εἰς τὸν ἄνδρα τὸν χω-
 ρισμὸν ἀπὸ τῆς μοιχαλίδος αὐτοῦ γυναικός· διότι ἄλλως γίνε-
 ται ἔνοχος τῆς ἁμαρτίας αὐτῆς, καὶ μέτοχος τῆς μοιχείας αὐ-
 τῆς· ἐὰν δὲ ἡ ἀποβληθεῖσα γυνὴ μετανοήσῃ, καὶ θελήσῃ νὰ ἐπι-
 στρέψῃ πρὸς τὸν ἄνδρα, διατάσσει αὐτὸν ὁ Ποιμὴν, νὰ τὴν ἀνα-
 δεχθῇ· διότι ἄλλως πράττει μεγάλην ἁμαρτίαν· ἐὰν δὲ ἡ γυνὴ
 μετὰ τὴν μετάνοιαν πέσῃ πάλιν εἰς τὰ αὐτὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἐμ-
 μείνῃ εἰς αὐτὰ, καὶ μὴ μετανοήσῃ, ὑποχρεοῦται ὁ ἀνὴρ ν' ἀπο-
 χωρήσῃ ἀπ' αὐτῆς, διὰ νὰ μὴ γείνῃ τῆς ἁμαρτίας αὐτῆς μέτο-
 χος. Ταῦτα δὲ, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ποιμένου, λέγονται
 καὶ περὶ τοῦ μοιχοῦ ἀνδρός, καὶ περὶ τῆς μοιχοῦ γυναικός·
 » Domine, si quis habuerit uxorem fidelem in Domino,
 » et hanc invenerit in adulterio, numquid peccat vir,
 » si convivat cum illa? Et dixit mihi; quamdiu nes-
 » cit peccatum ejus, sine crimine est vir vivens cum
 » illa. Si autem scierit vir uxorem suam deliquisse, et
 » non egerit poenitentiam mulier, et permanet in for-
 » nicatione sua, et convivit cum illa vir; reus erit pec-
 » cati ejus, et particeps moechationis ejus. Et dixi illi:
 » quid ergo, si permanserit in vitio suo mulier? Et di-
 » xit: dimittat illam vir, et vir per se maneat. Quodsi dimi-
 » serit mulierem suam, et aliam duxerit, et ipse moe-
 » chatur. Et dixi illi: quid si mulier dimissa, poeniten-
 » tiam egerit, et voluerit ad virum suum reverti; non
 » ne recipietur a viro suo? Et dixit mihi: imo, si non
 » receperit eam vir suus, peccat, et magnum peccatum
 » sibi admittit: sed debet recipere peccatricem, quae
 » poenitentiam egit; sed non saepe. Servis enim Dei
 » poenitentia una est. Propter poenitentiam ergo non
 » debet, dimissa conjuge sua, vir aliam ducere. Hic
 » actus similis est it in viro et in muliere. » (β) 'H

(α) Mandat. IV. c. 1.

(β) Past. Mandat. IV. c. 1.

μοιχεία λοιπὸν νομιζέται πάντοτε ὡς νόμιμος αἰτία τοῦ διαζυγίου, ἀλλ' ὅμως οὐδέποτε λύεται ὁ δεσμός τοῦ γάμου.

Γ') *Περὶ τῶν ἀγγέλων.* Δὲν εἶναι παραλείψεως ἄξια, ὅσα εἰς τὰ βιβλία αὐτοῦ παραδίδει ὁ Ἑρμᾶς περὶ τῶν ἀγγέλων. Καὶ πρῶτον μὲν διδάσκει, ὅτι ὑπάρχει καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀγγέλοις τάξις τις καὶ βαθμός, οὕτω δηλονότι, ὥστε νὰ ᾔναι ἄλλοι ἄλλων ἀνώτεροι καὶ ὑπέρτεροι » *Hi sunt angeli Dei, qui primo sunt constituti...* Caeteri autem, qui adportant lapides, qui sunt? Et ipsi sancti angeli Domini; » *sed illi sunt his excellentiores* » (γ). Ἐπειτα δὲ ἐκθέτει, ὅποιον τινὰ ἔχει ἕκαστος αὐτῶν περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου φροντίδα, καὶ ἐνταῦθα λέγει, ὅτι ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ ἔχει τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ, καὶ κυβερνᾷ αὐτόν » *Nuntius autem ille* (λέγει ὁ Ποιμὴν) *Michael est, qui populi hujus habet potestatem, et gubernat eos* » (δ). — Σαφῶς προσέτι ὁ Ποιμὴν ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατέστησεν ἀγγέλους φύλακας τῶν ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ ποιμένων εἰς αὐτὸν παραδοθέντων » *Quoniam eis, quos filio suo tradidit, filius ejus nuntios praeposuit ad conservandos singulos* » (γ). Καὶ, εἰ καὶ ἐνταῦθα γίνεται λόγος, ὡς φαίνεται, περὶ μόνων τῶν προσωρισμένων, βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ὁ Ποιμὴν παραχωρεῖ τὸ αὐτὸ προνόμιον καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους· διότι πρῶτον μὲν παραχωρεῖ αὐτὸ εἰς αὐτοὺς τοὺς νεοφύτους, λέγων, ὅτι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων προτρέπονται εἰς τὰς καλὰς πράξεις » *Qui autem (lapides) adferuntur, et ponuntur in structura turris, ii sunt novelli in fide et fideles. Commonentur autem ab angelis ad benefaciendum, propterea quod non est inventa nequitia in illis* » (δ). Ἐπειτα δὲ καθόλου διδάσκει, ὅτι δύο πνεύματα (Genii), ἢ, κάλλιον, δύο ἄγγελοι εἶναι μετὰ

(α) Vision. III. c. 4.

(β) Similitud. VIII. c. 3.

(γ) Past. Similitud. V. c. 6.

(δ) Vision. III. c. 5.

τοῦ ἀνθρώπου, ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης, ὁ δὲ τῆς ἀδικίας· καὶ ὁ μὲν παροτρύνει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀρετὴν· ὁ δὲ, εἰς τὴν κακίαν· » Duo sunt Genii cum homine, unus aequitatis, » et unus iniquitatis... Aequitatis Genius lenis est et » verecundus, mansuetus et quietus. Quum ergo in cor » tuum ascenderit, continuo loquitur tecum de justitia, » de pudicitia, de castitate, de benignitate, de venia, » de caritate, et de pietate. Haec omnia quum ascen- » derint in cor tuum, scito, quod Genius aequitatis » tecum est: huic ergo Genio crede, et operibus ejus. » Accipe nunc et Genii iniquitatis opera. Primum ama- » rus, iracundus et stolidus est; et opera illius perni- » ciosa sunt, et evertunt servos Dei. » κ τ. λ. (x) — Ἀνα-
φέρει δὲ ὁ Ἑρμᾶς, καὶ ἄγγελόν τινα, τὸν ὅποιον λέγει προϊ-
στάμενον τρομεροῦ τινος θηρίου, καὶ τὸν ὅποιον εἶδε καθ' ὕπνου,
καὶ ὀνομάζει Ἑγριν (Hegrin). » Propter hoc misit Do-
» minus angelum suum, qui est super bestias, cui no-
» men est Hegrin, et obturavit os ejus ne te dilaniaret. »
(6). Περὶ τούτου πολλὰ τινα καὶ διάφορα ὑπεμνημάτισαν οἱ ἐρ-
μηνευταί· καὶ οἱ μὲν ἐπεχέριστην νὰ διορθώσωσι τὸ κείμενον
ἐκ τινος χειρογράφου, ὅπου ἀνεγινώσκετο ἡ φράσις ὡς ἐξῆς·
» Misit Dominus angelum suum super bestiam, cui no-
» men est Hegrin. » οἱ δὲ ὑπόπτευσαν, ὅτι ὁ Ἑρμᾶς ἔγρα-
ψεν ἑλληνιστὶ ἴσως οὕτως· » Ἐπεμψε Κύριος ἄγγελον αὐτοῦ,
» ὅς ἐστιν ἐπὶ θηρίον, ᾧ ὄνομα ἄγριον » (γ), καὶ παραβάλλου-
σι πρὸς ταύτην τὴν ἔννοιαν τὸ τοῦ Ψαλμ. οβ'. 14. » ἐλυμή-
» νατο αὐτὴν σὺς ἐκ θρυμοῦ, καὶ μονὸς ἄγριος κατενεμήσατο
» αὐτήν. » — Ἑρμηνεύουσι δὲ, ὅτι διὰ τοῦ ἄγριου τούτου θη-
ρίου ἠθέλησεν ὁ Ἑρμᾶς νὰ παραστήσῃ κατὰ φράσιν τῆς Ἀπο-
καλύψεως τὸν ἐπικείμενον τότε κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμὸν,
ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ Θεὸς ἔμελλε νὰ σώσῃ ὡς δι' ἀγγέλου τοὺς
ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ.

(x) Mandat. VI. c. 2.

(6) Vision. IV. c. 2.

(γ) Cotelerius, Apparatus ad Bibl. PP. Tom. 1. p. 63.

Δ') Ἡθικά καθήκοντα.. Περὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὁμιλῶν ὁ Ποιμὴν, ἐξίσου διδάσκει καὶ τοὺς ἐλεοῦντας, καὶ τοὺς ἐλεο-
 μένους, προτρέπων τοὺς μὲν νὰ διδῶσιν ἀπλῶς καὶ χωρὶς τι-
 νὸς διακρίσεως εἰς πάντας τοὺς ζητοῦντας· τοὺς δὲ, νὰ ζητῶ-
 σιν, ὅταν ἔχῃσι τῶντι χρεῖαν· διότι ἄλλως μέλλουσι νὰ ὀ-
 σωσιν αὐστηρὸν λόγον. Διὰ δὲ τῆς παραβολῆς τῆς ἀμπέλου καὶ
 τῆς πτελέας ἐκθέτει ὁ Ποιμὴν, ποία τις εἶναι τῆς ἐλεημοσύ-
 νης ἡ ὠφέλεια· » Sicuti vitis ulmo sustentatur, ut fru-
 » cium afferat, sic dives a paupere adjuvatur, cui ele-
 » mosynam erogat; quia pauper orat ad Dominum
 » pro divite » (α). — Περὶ τῆς προσευχῆς πραγματευόμενος ὁ
 Ποιμὴν, θέλει πρὸ πάντων νὰ καταγινώμεθα περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ-
 το ἔργον ἐπιμελῶς, καὶ νὰ προσευχώμεθα εἰς τὸν Θεὸν ἐξ ὁ-
 λῆς τῆς δυνατῆς εἰς τὴν εὐσπλαχνίαν αὐτοῦ πίστεως, ὅσον ἂν
 ἄμετρα καὶ μεγάλα ἦναι τὰ ἁμαρτήματα, ὑπὸ τῶν ὁποίων κα-
 τεχόμεθα· διότι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι, ὡς οἱ ἄνθρωποι, μνήμων τῶν
 ἀδικιῶν, ἀλλ' οἰκτεῖρει τὸ πλάσμα αὐτοῦ· » Non est enim
 » Deus sicut homines, memores injuriarum, sed est im-
 » memor injuriarum, et miseretur figmenti sui. » (β). Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ, λέγει, πρὶν προσέλθωσιν εἰς τὸν Θεὸν διὰ
 τῆς προσευχῆς, πρέπει νὰ καθαρίσωσι πρότερον τὴν καρδίαν αὐ-
 τῶν ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, καὶ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν Θεὸν
 μετὰ καρδίας ἐλικρινοῦς καὶ καθαρᾶς· » Ergo purifica cor
 » tuum ab omnibus vitiis hujus seculi... et accipies
 » omnia bona, quae petis;... Qui ergo tales non sunt,
 » omnino nihil impetrant eorum, quae petunt » (γ). Ἐάν ὁμοως συμβαίῃ νὰ μὴ λάβωμεν παρὰ Θεοῦ ὅσα αὐτὸν αἰ-
 τοῦμεν, δὲν πρέπει ν' ἀμυβᾶλλωμεν, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον νὰ προσ-
 ευχώμεθα, μηδέποτε κατ' αὐτοῦ παραπονούμενοι, ἀλλὰ μόνον
 ἡμᾶς αὐτοὺς αἰτιώμενοι· διότι ὁ Θεὸς εἶναι πάντοτε ἑτοιμος
 νὰ ἐπιδαφιλῇ τὸ ἔλεος αὐτοῦ· » Si autem cessaveris pe-
 » tendo, de te queraris, non de Deo, quod non dede-

(α) Similitud. II.

(β) Mandat. IX.

(γ) Ἀδ:δθι.

» rit tibi. » (α). Ἐκ τούτων δὲ δύο μάλιστα μαυθάνομεν πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐπίσης ἀμφοτέρω ἀναγκαῖα· τὸ μὲν, ὅτι διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν δὲν πρέπει νὰ ἐκκλίνωμεν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς προσευχῆς· τὸ δέ, ὅτι εἶναι ἀνάγκη, πρὶν ζητήσωμεν τι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ν' ἀποβάλλωμεν τοῦλάχιστον τὴν κλίσιν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, καὶ νὰ προσδράμωμεν εἰς τὴν ἀληθῆ μετάνοιαν· διότι, ἐὰν ἀμελήσωμεν ταῦτα, αἱ δεήσεις ἡμῶν καὶ προσευχαὶ θέλουσιν εἶσθαι μάταιαι, καὶ θέλουσιν ἀποθῆ ἄκαρποι. — Περὶ τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ ἡ κυριωτέρα γνώμη τοῦ Ποιμένου εἶναι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, φοβούμενος τὸν Θεόν, θέλει ἐργάζεσθαι πάντα τὰ ἀγαθὰ ἔργα· ὅθεν διὰ τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ δυνάμεθα νὰ πράττωμεν πάντα τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης. Διδάσκει δ' ἐπειτα, ὅτι ὁ φόβος οὗτος εἶναι πρὸς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ἀναγκαῖος, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἐπιφέρομεν νίκην κατὰ τοῦ διαβόλου, καὶ λαμβάνομεν ἐξουσίαν ἐπ' αὐτοῦ· διότι κατὰ ἀλήθειαν ὁ διάβολος ἐπὶ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ οὐδεμίαν δύναμιν ἔχει. » *Hic est timor, quo timere oportet, ut* » *salvus esse possis. Diabolum autem ne timeas: timens* » *enim Dominum dominaberis illius: quia virtus in illo* » *nulla est* » (β). — Διὰ δύο λόγους ἀποδεικνύει ὁ Ποιμὴν, ὅτι πρέπει ν' ἀπέχωμεν ἀπὸ τοῦ πλῆθους τῶν ἐνταῦθα προκαίρων πραγμάτων, καὶ νὰ μετριάζωμεν τὴν μεγάλην ἡμῶν περι αὐτὰ σπουδὴν· τὸ μὲν, διότι περὶ πολλὰ ἀσχολούμενοι, πολλὰ ἁμαρτάνομεν, καὶ οὕτω δὲν βουλεύομεν εἰς τὸν Θεόν· » *Ab-* » *stine te a multis negotiis, et nihil delinques. Qui-* » *cumque enim multa negotia agunt, multa delinquant;* » *quia constricti sunt circa negotia sua, et non serviunt* » *Deo* » (γ). τὸ δέ, διότι παρεπίδημοι ὄντες εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, δὲν πρέπει νὰ προσκολλώμεθα εἰς ταῦτα τὰ πρόσκαιρα, ἀλλὰ ν' ἀποβλέπωμεν πάντοτε πρὸς τὴν μέλλουσαν αὐράνιον ἡμῶν πολιτείαν· » *Scitis vos, Domini servos in peregrina-* » *natione morari? Civitas enim vestra longe est ab hac*

(α) Ἀπόστολος.

(β) Mandat. VII.

(γ) Similitud. IV.

» civitate. Si ergo scitis civitatem vestram, in qua habitaturi estis, quid heic emitis agros, et apparatis lautitias et aedificia, et habitationes supervacuas? Haec enim qui comparat in hac civitate, non cogitat in suam civitatem redire » (α). Ἀντί δὲ τούτων, ἀντί τοῦ ν' ἀγοράζωσιν οἱ χριστιανοὶ ἀγροὺς, καὶ νὰ οἰκοδομῶσιν οἰκίας, ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν ὁ ἄγγελος νὰ δίδωσιν ἐλεημοσύνας, νὰ ὑποστηρίξωσι γῆρας καὶ ὀρφανὰ, καὶ οὕτω μόνον, κατὰ τὸν Ποιμένα καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν, μεταχειρίζονται καλῶς τὰ πρόσκαιρα ἀγαθὰ » Pro agris ergo, quos emere volueritis, redimite » animas de necessitatibus, prout quisque potest; et vi- » duas absolvite, orphanis judicate, et opes ac divitias » vestras in hujusmodi operibus consumite » (β). — Περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς διδάσκει, ὅτι ἀποδιώκει ἐκ τῆς καρδίας τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἐμποδίζουσα τῶν δεήσεων ἡμῶν τὸ ἀποτέλεσμα, καὶ γεννῶσα τὴν μακίαν, καὶ μυρία ἄλλα κακὰ διὰ τοῦτο λέγει περὶ τοῦ παρωργισμένου καὶ τεθλιμμένου ἀνθρώπου, ὅτι ἡ δεήσις αὐτοῦ δὲν ἔχει δύναμιν ν' ἀναβῇ εἰς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ. » Oratio tristis hominis non habet virtutem, ut » ascendat ad altare Dei. » (γ). — Ἐκ τῶν πολλῶν δὲ, τὰ ὁποῖα συμβουλεύει ὁ Ποιμὴν κατὰ τῆς ἀκρατείας, ταῦτα μάλιστα συμβάλλουσι πρὸς οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν· πρῶτον μεγάλην ἀμαρτίαν ὀνομάζει πάντα δὴποτε λογισμὸν περὶ ξένου γάμου καὶ περὶ μοιχείας· ἔπειτα δὲ διδάσκει, ὅτι εἰς καρδίαν καθαράν καὶ ἀγνήν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐνικῇται μικρὸς διαλογισμὸς, καὶ προβάλλει μέσον ἐνεργητικώτατον εἰς τὸ ν' ἀποσοβῶμεν τοιοῦτους πονηροὺς διαλογισμοὺς, τὸ νὰ εἰμεθα ὠπλισμένοι πάντοτε τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ (δ). — Περὶ δὲ τῆς δυσφημίας διατάσσει ὁ Ποιμὴν νὰ μὴ διαβάλλωμεν, μηδὲ νὰ δυσφημῶμεν τινα, ἐπίσης αὐστηρῶς ἀπαγορεύων καὶ ν' ἀκροώμεθα τοὺς διαβάλλοντας καὶ λοιδοροῦντας. » Primum de nullo male lo-

(α) Similitud. I.

(β) Αὐτῶν.

(γ) Mandat. X. c. 3.

(δ) Vision. I. c. 1.

« quaris, neque libenter audias male loquentem. Sin
 » vero et tu audieris, particeps eris peccati male lo-
 » quentis; et credens, tu quoque peccatum habebis, quia
 » credidisti male loquenti de fratre tuo. Perniciosa est
 » detractio; inconstans daemonium est; nunquam in
 » pace consistit, sed semper in discordia manet » (α).

BAPNABAS.

§. 1. *Βίος.* Ὁ Βαρνάβας, ὅστις Ἰωσῆς πρότερον καλούμε-
 νος, μετωνομάσθη οὕτως ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων (ε), ἦτον ἐκ τῆς
 φυλῆς τοῦ Λευὶ, τὸ γένος Κύπριος· διδασκάλους δὲ τὴν σωτήριον
 τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ἐπώλητε τὸν ὅποιον εἶχεν
 ἀγρὸν, καὶ ἔδωκε τὰ χρήματα εἰς τοὺς Ἀποστόλους (γ). Τινὲς
 τῶν ἀρχαίων γνωματεύουσιν, ὅτι ἦτον ἐκ τῶν ἐβδόμηκοντα δύο
 μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ (δ). ἀλλ' ἐκ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελιστοῦ Λου-
 καῖ γίνεται φανερόν, ὅτι προσῆλθεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους μετὰ

(α) Mandat. II.

(β) Πράξ. δ'. 36. Τὸ ὄνομα εἶναι ἑβραϊκόν, תרבות — τούτεστι, Βαρ-
 νάβουα (υἱὸς παρακλήσεως, filius consolationis)· ἐ-
 τυμολογούμενον παρὰ τὸ תרבות (υἱὸς), καὶ נחם נאב — σημαίνει δὲ τοῦ-
 το κυρίως τὸ προσητεύειν, καὶ, ἐπειδὴ τῶν προφητῶν ἔργον ἦτο νὰ
 παρακαλῶσι, τούτεστι νὰ παραμυθῶσι τοὺς ἀνθρώπους, εἰκάζουσι τινες,
 ὅτι ἔλαβε παρὰ τῶν Ἀποστόλων τὴν εἰρημίνην ἐπικουρίαν εἰς οἰκον τοῦ προ-
 φητικοῦ χαρίσματος· ἄλλοι δὲ ἐρμηνεύουσιν, ὅτι ἐκλήθη υἱὸς παρα-
 κλήσεως, διὰ τὴν παραμυθίαν, τὴν ὅποιαν ἐμελλε νὰ προσενηύξη εἰς τὰς
 ψυχὰς τῶν χριστιανῶν διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ· καὶ ἕτεροι τελευταίον
 ἐξηγοῦσι τὴν φράσιν διὰ τοῦ, υἱὸς διδασκαλίας, λαμβάνοντες τὸ
 παρσκαλεῖν, καὶ τὸ ἑβραϊκόν καὶ ἐπὶ τῆς σημασίας ἀπλῶς τοῦ διδά-
 σκειν, καὶ λέγοντες, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι ἔδωκαν εἰς αὐτὸν τοῦτο τὸ ὄνομα,
 ὡς ἀνακαλύψαντες παρ' αὐτοῦ ἀξίου διδασκάλου πλεονεκτήματα.

(γ) Πράξ. δ'. 36. 37.

(δ) Κλήρ. Ἀλεξ. στρώματ. β'. κεφ. 10. §. 116. « οὐ μοι δεῖ πλειόνων λό-
 » γων, παραθεμένων μάρτυν τῶν ἀποστολικῶν Βαρνάβαν· ὁ δὲ τῶν ἐβδόμηκοντα
 » ἦν, καὶ συνεργὸς τοῦ Παύλου. — Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. α'. κεφ. 12.
 » τῶν δ' ἐβδόμηκοντα μαθητῶν κατάλογον μὲν οὐδεὶς οὐδαμῇ φέρεται· λέγε-
 » ται γὰρ μὲν εἶς αὐτῶν Βαρνάβας γιγνόναι. »

τὴν εἰς οὐρανούς τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψιν. Πρὸς κολληθεὶς δὲ εἰς τὸν θεὸν Παῦλον εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ (α), ἐπέμφθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων εἰς πολλοὺς ἔξω τῆς Παλαιστίνης τόπους πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας (β). συνώδευσεν ἔπειτα τὸν Παῦλον εἰς ἀποστολικήν τινα πορείαν, (γ), καὶ ἐπιστρέψαντες, ἦλθαν ὁμοῦ εἰς τὴν ἐν Ἱερουσολύμοις σύνοδον (δ), καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Ἀντιόχειαν (ε). Ἐνταῦθα ἀπεχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ὁ Βαρνάβας παραλαβὼν τὸν (Ἰωάννην) Μάρκον, ἐξέπλευσεν εἰς τὴν Κύπρον (ς). Τὰ περαιτέρω αὐτοῦ συμβάντα μνημονεύονται ἐκ παραδόσεως διαφόρων· καὶ οἱ μὲν λέγουσιν, ὅτι ἀπῆλθεν εἰς τὸ Μεδιόλανον, ἔπου καὶ κατέστη τῆς ἐκεῖ συσταθείσης ἐκκλησίας ἐπίσκοπος· ἄλλοι δὲ διηγοῦνται, ὅτι διατρίψας ὀλίγον χρόνον ἐν Ῥώμῃ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ, ἀπέθανε τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἐν Σαλαμῖνι τῆς Κύπρου, λιθοβοληθεὶς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων· καὶ τωρόντι, ὡς ἱστορεῖ Θεόδωρος ὁ Ἀναγνώστης, τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀνευρέθη εἰς ταύτην τὴν νῆστον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος (τὸ 488 σωτήρ. ἔτ.), ἔχον ἐπὶ τοῦ στήθους κείμενον τὸ εὐαγγέλιον τοῦ ἱεροῦ Ματθαίου, γεγραμμένον ἑλληνιστὶ δι' ἰδίας αὐτοῦ χειρὸς (ζ).

Ἡ ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ ἐκκλησία, καὶ ἡ Δυτικὴ, ἐορτάζουσι τὴν μνήμην τοῦ ἀποστόλου Βαρνάβα κατὰ τὴν 12 τοῦ ἰουνίου μηνός.

§. 2. Συγγράμματα. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Βαρνάβα σφίζεται ἐπι-

(α) Πράξ. 9'. 27.

(β) Πράξ. 14'. 20—26.

(γ) Πράξ. 15'. 2. καὶ 19.

(δ) Πράξ. 15'. 2.

(ε) Αὐτ. 11, 35.

(ς) Αὐτ. 13, 37—40.

(ζ) Θεόδ. Ἀναγνώστ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 6'. « Βαρνάβα τοῦ ἀποστόλου τὸ λαίψανον εὐρέθη ἐν Κύπρῳ ὑπὸ δένδρον κισσάκην, ἔχον ἐπὶ στήθους τὸ κατὰ Ματθαίου εὐαγγέλιον, ἰδιογράφων τοῦ Βαρνάβα . . . Τὸ δὲ τοιοῦτον εὐαγγέλιον Ζήνων ἀπέθετο ἐν τῇ παλατίᾳ, ἐν τῇ ἑλλῶ στεφάνῳ. » — Παρ. βλ. Εὐγέν. Ἐκκονταντατέρ. §. 185. « οὗτος (Βαρνάβας) πολλαχρὸν κηρύξας τὸ εὐαγγέλιον, καὶ μετὰ Παύλου συνοδοιπορῶν, καὶ ἰδίᾳ, πολλὰς τε ἐκκλησίας συνέστηκε, καὶ μάλιστα, τὴν ἐν Μεδιολάνοις, ἣς περ καὶ πρῶτος κατέστη ἐπίσκοπος· ταυταῖον ἐν Κύπρῳ τῇ πατρίδι αὐτοῦ, τὸν μαρτυρικὸν ὑποτάς θάνατον, ἐκεῖ τὸν δεῦρον ἐτέλεσε τῆς ἀποστολῆς· ἔνθα ὑπερὸν ἐπὶ Ζήνωνος τοῦ βασιλέως τὸ λαίψανον αὐτοῦ εὑρέται. »

στολή, τὴν ὁποίαν οἱ μὲν ἀρχαῖοι ὁμολογοῦσι τῶντι ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένην· οἱ δὲ νεώτεροι, τοῦναντίον, περὶ τοῦ γνησίου αὐτῆς ἀμφισβητοῦντες, ἀποφαίνονται αὐτὴν ψευδεπίγραφον. Καὶ ἐάν μὲν ἐξετάσωμεν τοὺς ἐξωτερικοὺς ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τῆς ἐπιστολῆς λόγους, ἀπαντῶμεν κατὰ πρῶτον τὴν μαρτυρίαν Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, ὅστις καὶ πολλάκις ἀναφέρει, καὶ ῥητῶς ἀποδίδει αὐτὴν εἰς τὸν Βαρνάβαν (α), στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἀποστολικῆς αὐτῆς αὐθεντίας καὶ τοῦ κανονικοῦ κύρους (β). Ἐπειτα δὲ, ὁ σοφὸς αὐτοῦ μαθητὴς Ὡριγένης, ὁ καλλίστα γινώσκων τὴν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Βαρνάβα μνημονεῦει τὴν ἐπιστολὴν πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ (γ), καὶ πού ὀνομάζει αὐτὴν *καθολικὴν* (δ). Ὁ δὲ Ἰερώνυμος εἰς τὸν κατάλογον τῶν χριστιανῶν συγγραφέων σαφέστατα λέγει, ὅτι Βαρνάβας, ὁ Λευίτης καὶ ἀπόστολος, ἔγραψε πρὸς εὐκοδομήν τῆς ἐκκλησίας ἐπιστολήν, ἐν τοῖς ἀποκρύφοις ἀναγινωσκομένην (ε).

Ἐάν δ' ἐρευνήσωμεν τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ ἐναντίοι τῆς γνησιότητος τῆς ἐπιστολῆς στηρίζουσι τὴν κρίσιν αὐτῶν, θέλομεν εὐρεῖ κυρίως ἐν μόνον διφορούμενον χωρίον παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ, ὅπου οὗτος κατατάσσει τὴν ἡμετέραν ἐπιστολὴν εἰς τὰ νόθα τῆς ἀγίας Γραφῆς συγγράμματα, μετὰ τῶν Πράξεων τοῦ Παύλου, τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Πέτρου, καὶ τοῦ Ποιμένου τοῦ Ἑρμῆ (ς), καὶ ὅθεν συνάγουσιν, ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς

(α) Στρωματ. β'. κεφ. 7. §. 31. « Εἰκότως οὖν ὁ ἀπόστολος Βαρνάβας, ἀφ' οὗ, φησιν, ἔλαβον μέρος, ἐπορεύσας κατὰ μικρὸν ὑμῖν πῆμψαι, ἵνα μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν τελεῖαν ἔχητε καὶ τὴν γνῶσιν. » — καὶ, κεφ. 15. §. 67.

(β) Αὐτῶν, κεφ. 20. §. 116. « οὗ μοι διὰ πλειόνων λόγων, παραθεμένῳ μάρτυρι τὸν ἀποστολικὸν Βαρνάβαν, . . . κατὰ λίξιν ὡς πὺς λέγοντα. » κ.τ.λ.

(γ) Περὶ θρησκ. βιβλ. α. κεφ. 4. « eadem quoque Barnabas in epistola sua declarat, cum duas vias esse dicit, unam lucis, alteram tenebrarum. »

(δ) Κατὰ Κλήμην βιβλ. α. κεφ. 63. « γέγραπται δὲ ἐν τῇ Βαρνάβα καθολικῇ ἐπιστολῇ. »

(ε) De scriptt. eccl. c. 6. « Barnabas Cyprius, qui et Ioseph Levites, cum Paulo gentium apostolus ordinatus unam ad aedificationem ecclesiae pertinentem epistolam composuit, quae inter apocryphas scripturas legitur. »

(ς) Ἑκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 25. « ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν

κός αὐτός ἱστοριογράφος δὲν νομίζει αὐτὴν γνήσιον τοῦ Βαρνάβα πῶνιμα. Ἀλλὰ τὸ πόρισμα τοῦτο εἶναι παντάπασιν ἀνυπόστατον· διότι ὁ Εὐσέβιος θέλων ἐνταῦθα νὰ γνωστοποιήτῃ μόνον εἰς τοῦς ἀναγνώσττας τὰ θεῖα ἐκεῖνα συγγράμματα, τὰ ὅποια ἡ ἐκκλησία περδεχθῇ ὡς κανονικά, διαιρεῖ αὐτὰ ἱστορικῶς τὰ μὲν εἰς βιβλία, παραδεδεγμένα πανταχοῦ καὶ πάντοτε, τὰ δὲ μὴ ἀναγνωρίζόμενα πανταχοῦ, ἀλλὰ που καὶ ἀντιλογίαν τινὰ εὕρισκοντα (α). Διὰ νὰ καταταχθῇ λοιπὸν βιβλίον τι εἰς τὸν κανόνα, δὲν ἤρκει μόνον νὰ ᾔται τινος τῶν Ἀποστόλων, ἢ τῶν μαθητῶν τῶν Ἀποστόλων, ἀλλ' ἔπρεπε προσέτι νὰ ᾔται παραδεδεγμένον καὶ ὑπὸ πατρῶν τῶν ἐκκλησιῶν· ἄλλως καὶ ὁ Ποιμὴν τοῦ Ἑρμῆ, καὶ ἡ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ τοῦ Κλήμεντος ἤθελαν συναριθμεῖσθαι μετὰ τῶν κανονικῶν βιβλίων. Ὅθεν ἀθανέστατον ἀποβαίνει τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βαρνάβα διὰ τοῦτο δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν ἀποστολικὸν τοῦτον Πατέρα, διότι, ἂν ᾔτο τῶν αὐτοῦ, ἤθέλαμεν τὴν ἰδεῖ κατατεταγμένην εἰς τὰ κανονικά τῆς ἁγίας Γραφῆς βιβλία· ἐπειδὴ, διὰ νὰ κηρυχθῇ βιβλίον τι ὡς τοιοῦτον, εἶναι ἀνάγκη, ὅποιου δὴ ποτε συγγραφέως ἂν ᾔται, ν' ἀναγνωρισθῇ παρὰ πάσης τῆς ἐκκλησίας (β).

Ὅσοι δὲν θέλουσι νὰ παραδεχθῶσι τῆς ἐπιστολῆς τὸ γνήσιον, ἀγωνίζονται προσέτι ν' ἀποδείξωσιν αὐτὴν καὶ ἀναξίαν τοῦ Βαρνάβα, λέγοντες, ὅτι τηλικαῦτος Ἀπόστολος, ὅποιος αὐτός ᾔτο, πεπληρωμένος ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ συνεργός τοῦ Παύ-

» Παύλου πράξεων ἡ γραφὴ, ὅτε λεγόμενος ποιμὴν, καὶ ἡ ἀποκάλυψις Πί-
» τρου καὶ πρὸς τοῦτους ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολὴ, καὶ τῶν Ἀποστόλων.)
» αἱ λεγόμεναι διδασκαί. »

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ', κεφ. 13. « κίχρηται (Κλήμης ὁ Ἀλεξ.
» δ' ἐν αὐτοῖς καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν ἀντιλεγόμενων γραφῶν μαρτυρίαις, τῆς τε λε-
» γομένης Σολομώντος Σοφίας, καὶ τῆς Ἰησοῦ τοῦ Σιρᾶχ, καὶ τῆς πρὸς Ἑ-
» βραίους ἐπιστολῆς, τῆς τε Βαρνάβα, καὶ Κλήμεντος, καὶ Ἰούδα. » — καὶ
κεφ. 14.

(β) Παρβλ. Εὐγέν. Ἐκκτοντρεῖ. σελ. 226, ὅπου ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀκανονιστῶν συγγραμμάτων. » Βαρνάβας εἰς τῶν Ὁ., ἡ μόνον τοῖς Ἀποστόλοις συναρθεῖς
» μετὰ τὴν ἀνάληψιν, καὶ τῷ Παύλῳ πρὸς τὸ κήρυγμα συναδοιπορήσας, λέγεται,
» ὅτι συνέγραψεν ἐπιστολὴν, ἣτις ἐν τοῖς νόθοις τε καὶ ἀντιλεγόμενοις ἡρίμνηται,
» οὕχ ὡς ἐπιθετικῶς καὶ ἀναμφιλέκτως ψευδεπίγραφος ὁμῶς, κατὰ τὴν τῶν πλειό-
» νων κρίσιν, ἀλλ' ὡς ἔξω τοῦ κανόνος οὖσα. »

λου, δυσκόλως ἤθελε γράψει· ἔσ' ἀναγινώσκονται ἐν αὐτῇ, ἀλληγορίας δηλονότι βεβιασμένας, ἐρμηνείας τῆς ἁγίας Γραφῆς παραδόξους καὶ ξένας, καὶ ἄλλα πρόμοια, εἰς τὸ πρῶτον τῆς ἐπιστολῆς μέρος εὐρισκόμενα. Πρὸς ταῦτα ἀπαντῶμεν, ὅτι· αἱ ὀλίγαι αὗται σημειούμεναι ἐλλείψεις δὲν ἐμπόδιον παντάπασιν τὸν Κλήμεντα, τὸν Ὀριγένη, τὸν Εὐσέβιον, καὶ τὸν Ἱερώνυμον, ἀπὸ τοῦ ν' ἀποδώσωσιν αὐτὴν εἰς τὸν Βαρνάβαν· καὶ φαίνεται τωρόντι τολμηρὸν, νὰ φανταζώμεθα ἡμᾶς αὐτοὺς κατὰ τοῦτο ὀξυδερκεστέρους παρὰ τοὺς μεγάλους ἐκείνους τῆς ἀρχαιότητος κριτικούς. Ἐκεῖνοι, καθὼς ζῶντες εἰς ἐποχὴν, κατ' ἀσύγκριτον λόγον πλησιαιτέραν πρὸς τοὺς ἀποστολικούς χρόνους παρὰ τὴν ἡμετέραν, καὶ ἔχοντες πλῆθος ἄμετρον βιβλίων, συντεταγμένων ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῶν Ἀποστόλων, μὴ διασωθέντων εἰς ἡμᾶς, ἐδύναντο πάντως νὰ γνωρίζωσι κάλλιον ἡμῶν τὴν λέξιν καὶ τὴν φράσιν, τὴν ἰδίαν εἰς τοὺς Ἀποστόλους, τοὺς συνεργοὺς, καὶ τοὺς μαθητάς αὐτῶν. Ἄν λοιπὸν ἐκεῖνοι εὗρηκαν, ὅτι αἱ ἀλληγορίαι, αἱ μυστικαὶ ἐρμηνεῖαι, οἱ περὶ τῶν ζώων μῦθοι, καὶ ὅς' ἄλλα τοιαῦτα ἀπαντῶνται εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βαρνάβα, ἦτο πιθανὸν ὅτι ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ, πόθεν δυνατόι τις τὴν σήμερον νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι ἐγράφησαν ὑπ' ἄλλου; Ἡ μήπως οἱ ἐκ τῆς συναγωγῆς πιστεύσαντες ἀρχαῖοι χριστιανοί, δὲν ἐδιδάχθησαν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων νὰ ἐρμηνεύωσι πᾶσαν τὴν ἁγίαν Γραφὴν ἀλληγορικῶς, καὶ νὰ κάμνωσι παρατηρήσεις τινὰς περὶ τῶν ιδιοτήτων τῶν ζώων, τῶν ὁποίων ὁ νόμος ἀπηγόρευε τὴν βρώσιν; Τί θαυμαστὸν λοιπὸν, ἂν ὁ Βαρνάβας, Ἰουδαῖος τὸ γένος, γράφων πρὸς χριστιανούς, ἡρμήνευτεν ἀλληγορικῶς πολλὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης χωρία, διὰ νὰ τὰ ἀναγάγῃ εἰς τὴν Νέαν, καὶ ἂν ἐσημείωτεν ιδιότητάς τινας τῶν ζώων, τῶν ἀπηγορευμένων ἔντων εἰς τοὺς Ἰουδαίους νὰ τρώωσιν; Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ῥωμαίου Κλήμεντος, καὶ τοῦ Ἀλεξανδρέως Κλήμεντος οἱ στρωματεῖς, γέμουσι τοιούτων ἀλληγοριῶν καὶ εἰκόνων· ἡ ἱστορία μάλιστα τοῦ φοίνικος, ἡ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Ῥώμης ἐπισκόπου Κλήμεντος εἰς τὴν Α' αὐτοῦ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴν, διὰ τὴν ὁποίαν μέμεται αὐτὸν καὶ ὁ κριτικώτατος Φώτιος (α), φαί-

(α) Μυριέβιβλ. 126. • αἰτιάζετο δ' ἅπτες αὐτὸν [τὸν Κλήμεντα] ἐν ταύταις

νεται μυθωδεστέρᾳ, ἢ ὅσα λέγει ὁ Βαρνάβας περὶ ζώων τι-
νων ἰδιότητων.

Τελευταῖον δὲ οἱ νεώτεροι οὗτοι κριτικοὶ κατηγοροῦσι τὸν συγ-
γραφέα τῆς ἐπιστολῆς, ὅτι δὲν φυλάττει τὸ πρὸς τοὺς Ἀποστό-
λους ὀφειλόμενον σέβας, καὶ ἀφίσταται τῆς ἀληθείας, ὅταν λέ-
γῃ, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκάλεσεν εἰς ἀποστόλους ἄνδρας, πᾶν
μέτρον ἁμαρτίας καὶ ἀνομίας ὑπερβαίνοντας (α)· καὶ εἰς ταύτην
τὴν κατηγορίαν σπουδάζουσι πάλιν νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν περὶ
τοῦ ψευδεπιγράφου κρίσιν αὐτῶν. Πρὸς ἀναίρεσιν ὁμοῦς αὐτῆς
ἀρκεῖ μόνον νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὁ Βαρνάβας μετεχειρίσθη τὴν
ἐκφρασιν ταύτην, διὰ νὰ καταδείξῃ μάλιστα τὴν ὑπερβάλλουσαν
τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεῖαν δύναμιν, καὶ ὅτι καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦ-
λος πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν λέγει τὸ αὐτὸ περὶ ἑαυτοῦ (ε), μη-
δενὸς μηδέποτε διὰ τοῦτο σκανδαλισθέντος.

Ἀνάλυσις τῆς ἐπιστολῆς. Πρὸς τίνας ὁ Βαρνάβας ἔγραψε
τὴν ἐπιστολήν, δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸν, διότι λείπει ἡ ἐπιγραφή
αὐτῆς· ἐὰν ὅμως ἐξετάσωμεν ἀκριβῶς τῆς ὅλης ἐπιστολῆς τὴν
ὕψην, θέλομεν ἰδεῖ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἔχει κυρίως ὑπ' ὄψιν τοι-
οῦτους ἐξ Ἰουδαίων χριστιανούς, οἵτινες, πλὴν τοῦ εὐαγγελίου,
ἦσαν εἰσέτι προσκεκολλημένοι παρὰ πολὺ εἰς τὸν μωσαϊκὸν νό-
μον, τοὺς ὁποίους ἤθελε ν' ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῶν ἐσφαλμένων ταύ-
των περὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἰδεῶν.
Ἡ ἐπιστολὴ διαίρεται εἰς δύο ἅνισα μέρη, τῶν ὁποίων τὸ μὲν
πρῶτον πραγματεύεται τὴν δογματικὴν τῆς πίστεως σύστασιν
(κεφάλ. α—ιζ'), τὸ δὲ δεύτερον, τὴν χρῆσιν αὐτῆς (κεφάλ. ιη
—κβ'). Μετὰ τὸν ἐν τῇ ἀρχῇ ἀσπασμὸν ὁ συγγραφεὺς ὁμο-
λογεῖ, ὅτι πρὸς οὐδὲν ἄλλο τέλος ἐπεχείρησε νὰ γράψῃ, εἰ μὴ
διὰ νὰ καταστήσῃ τὴν πίστιν αὐτῶν (πρὸς τοὺς ὁποίους γρά-

» [ταῖς πρὸς Κορινθ. δυοῖν ἐπιστολαῖς], ὅτι τε τοῦ Ὁκειανοῦ ἔξω κόσμος· τινὰς
» ὑποτίθεται εἶναι, καὶ δεύτερον ἵσως, ὅτι ὡς παναληθεστάτῃ τῇ κατὰ τὸν
» φοῖνικα τὸ ὄνειρον ὑποδείγματι κέχρηται. »

(α) Κεφάλ. ε. » Ὅτε δὲ τοὺς ἰδίους Ἀποστόλους μέλλοντας κηρύττειν τὸ εὐαγγέ-
» lion αὐτοῦ ἐξελέξατο, ὅντας ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομωτέρους, ἵνα δείξῃ, ὅτι
» οὐκ ἤλθε καλεῖσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν, τότε ἐφανέρωσεν
» ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ εἶναι. »

(β) Πρὸς Τιμόθ. Α'. ἀ. 13. 15.

φει) τελειοτέραν, καὶ νὰ δείξῃ, ὅτι διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐπλήρωσε τοὺς προφῆτας αὐτοῦ πνεύματος ἁγίου, διὰ νὰ προαναγγείλωσιν εἰς πάντας, ὅτι θέλει κάμει νέαν διαθήκην διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ἀρχόμενος τῆς ὑποθέσεως τοῦ λόγου, βεβαιοῖ, ὅτι ἡ μωσαϊκὴ διὰ τῶν θυσιῶν λατρεία δὲν ἐδύνατο νὰ ᾔναι ἡ ἀληθὴς καὶ μόνιμος, ἀλλ' ἐπρεπε διὰ τοῦτο μάλιστα νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν νέαν χριστιανικὴν, διότι ὁ Θεὸς εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην οὐδέποτε ἐξήτησε τὰς ἐξωτερικὰς ἐκείνας καὶ αἱμακτὰς, ἀλλὰ τὰς ἐσωτερικὰς ταύτας καὶ πνευματικὰς θυσίας, ὅπως προσφέρουσιν αὐτὰς οἱ χριστιανοί.

» Et projecit Moyses tabulas lapideas de manibus suis,
 » et confractum est testamentum eorum, ut dilectio Iesu
 » consignetur in praeordiis vestris in spem fidei illius»

(α). Ἐφεξῆς δ' ἐρμηνεύει τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως. Ὁ σκοπὸς, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐράνη ἐν σαρκί, καὶ ὑπέβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὰ πάθη καὶ τὸν θάνατον, ἦτο, νὰ παύσῃ τὴν ἁμαρτίαν, νὰ καθαρίσῃ ἡμᾶς διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, νὰ καταργήσῃ τοῦ θανάτου τὸ κράτος, καὶ νὰ μᾶς εἰσαγάγῃ εἰς τὴν ἐπαγγελμένην πνευματικὴν κληρονομίαν, τῆς ὁποίας σύμβολον ἦτον ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας (κεφάλ. ε—ς'). Πρὸς μεγαλειτέραν δὲ τῶν λεγομένων ἐπικύρωσιν, ἐξηγεῖ ὁ συγγραφεὺς ἐθιμάτινα τῶν θυσιῶν τῆς Π. Δ. μυστικῶς εἰς τὸ πάθος καὶ τὸν ἱλαστικὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἄλλα πάλιν τοῦ νόμου παραγγέλματα, οἷον τὴν περιτομὴν καὶ τὴν περὶ τὰ βρώματα διάκρισιν, ἐρμηνεύει τροπολογικῶς καὶ μυστικῶς, καὶ ἄλλα εἰς τὴν Πεντάτευχον ἱστορούμενα, οἷον τὴν ἔκτασιν τῶν χειρῶν τοῦ Μωϋσέως καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς πρὸς τοὺς Ἀμαληκίτας μάχῃ, καὶ τὸν ἐπὶ τῆς ἐρήμου στηθέντα χαλκοῦν ὄφιν, ἀνάγει ἀλληγορικῶς καὶ μυστικῶς εἰς τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ (κεφάλ. ζ'—ιβ'). Τὸν αὐτὸν τρόπον ἀποδεικνύει προσέτι, ὅτι ἡ διαθήκη τῶν ἐπαγγελιῶν μετέβη ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων εἰς τοὺς χριστιανοὺς, ἐπειδὴ οὗτοι, ὡς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς ἠθέλητε, ῥυσθέν-

(α) Κεφάλ. α—δ'.

τες ἤδη ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἁγιασθέντες, καθιέρωσαν ἑαυτοὺς ὅλως εἰς τὴν λατρείαν αὐτοῦ, καὶ οὕτως, ἀντὶ τοῦ ἐρημαθέντος ἐπιγείου τῶν Ἱεροσολύμων ναοῦ, οἰκοδομοῦνται αὐτοὶ ζῶντες ναοὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (κεφάλ. ιγ'—ιζ'). Τὸ δεῦτερον παραινетиκὸν μέρος τῆς ἐπιστολῆς πραγματεύεται περὶ τῶν δύο τοῦ ἀνθρώπου ὁδῶν, περὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ φωτός, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἴστανται ὁδηγοὶ οἱ ἀγαθοὶ ἄγγελοι, καὶ περὶ τῆς ἐδοῦ τοῦ σκότους, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐξουσιάζουσιν οἱ ἄγγελοι τοῦ σατανᾶ· καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης διδάσκει, τί ἔχει ὁ χριστιανὸς νὰ ἐκλέξη, καὶ τί ν' ἀποφύγῃ, διὰ νὰ γείνη μέτοχος τῆς σωτηρίας· περὶ δὲ τῆς δευτέρας, ποῖαί τινες ἁμαρτίαι καὶ κακίαι φέρουσιν εἰς τὸν αἰώνιον ὄλεθρον (κεφάλ. ιη'—ιβ').

Ὁ χρόνος τῆς συντάξεως τῆς ἐπιστολῆς εἶναι ἄγνωστος, καὶ τοῦτο μόνον ὡς βέβαιον θυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ σαφῶς καὶ ἀπαρκαλύπτως περὶ τῶν ὑπαρχόντων ἐρεϊπίων τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ (α), δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐγγράφῃ πρὸ τοῦ ἔτους 72· πόσον ὁμως μετὰ ταῦτα, πρέπει νὰ μείνῃ ἀόριστον, διότι περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Βαρνάβας ἀπέθανεν, οὐδένα ἔχομεν βέβαιον προσδιορισμόν (β).

Τὸ πάλαι ἐφέρετο ἐν ὀνόματι τοῦ ἀποστολικοῦ ἀνδρὸς Βαρνάβα εὐαγγέλιον, ὑπὸ ψευδαποστόλων τινῶν καὶ ἀπατεῶνων συντεταγμένον· ἀλλὰ κατεκρίθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης Γελασίου, καὶ μετὰ τῶν ἀποκρύφων καὶ νόθων εὐαγγελίων συνηριθμήθη. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀπωλέσθη, καὶ δὲν σώζεται πλέον οὔτε ἀντίγραφον, οὔτε ἀντίτυπον αὐτοῦ· ἀλλ' οἱ Ἀραβες συνέγραψαν ὕστερον ἄλλο ὡς αὐτῶς ψευδεπίγραφον εὐαγγέλιον τοῦ Βαρνάβα, καὶ ἐπεσώρευσαν εἰς αὐτὸ μυρίας ὕβρεις εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ πολλὰ, τοῦναντίον, ἐγκώμια εἰς τὸν ψευδοπροφήτην αὐτῶν (γ). Ἐγγράφῃ δὲ τοῦτο ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Φριδερίκου τοῦ Β' (ἀπὸ τοῦ 1211 μέχρι τοῦ 1245 ἔτους), καὶ μετεφράσθη ἔπειτα περὶ τὰ μέσα τῆς 12 ἑκατονταε-

(α) Κεφ. ιζ. ιε'. « διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτοῦς, καθήρεθον (ὁ ναός) ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. »

(β) Gallandi Biblioth. vet. PP. Tom. I. Proleg. p. XXXIII.

(γ) Fabric. Cod. Apocryph. N. T. Tom. II. p. 373. 199.

τηρίδος εἰς τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ μόνην σῶζεται ἀνέκδοτον.

§. 3. Διδασκαλία. Α') Περὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς. Τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰ καὶ ὁ Βαρνάβας ἀναφέρει τὰς ῥήσεις κατὰ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο', φαίνεται ὅμως, ὅτι ἀκολουθεῖ ἐνίοτε καὶ τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον· διότι μνημονεύων τὸ τοῦ Ἡσ. κή. 16. « ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῖ, ἐκ- » λεκτὸν, ἀκρογωνιαίον, ἔντιμον, εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς », ἐπι- φέρει ἔπειτα· « καὶ ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶ- » να », ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ βεβαίως, ἐπειδὴ παρὰ τοῖς Ο' ἀναγι- » νώσκωμεν· « καὶ ὁ πιστεύων, οὐ μὴ κατασχυνοῖ » (α). — Ὡς αὐτῶς ἄλλοτε, λαμβάνων εἰς μαρτυρίαν τὸ τῆς Γεν. 6', 2. « καὶ συνετέλεσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτη τὰ ἔργα αὐ- » τοῦ », ἀναφέρει τὴν ῥῆσιν κατὰ τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον· « καὶ » συνετέλεσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ », ὡς σημειοῖ καὶ ὁ Ἰερώνυμος, ὅτι ἐκεῖ ἀναγινώσκεται οὕτω· « pro sexta » die, in Hebraeo diem septimam habet. » (ε)

Β') Περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὅτι ὁ υἱὸς ἐγεννήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πατρὸς πρὸ καταβολῆς κόσμου, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἐδη- μιουργήθη τὸ πᾶν, διδάσκει ὁ Βαρνάβας, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Σω- τήρος ἡμῶν, εὐθὺς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ· « Εἰ » ad hoc Dominus sustinuit pati pro anima nostra, cum » sit orbis terrarum dominus; cui dixit Deus ante con- » stitutionem saeculi: faciamus hominem ad imaginem » et similitudinem nostram » (γ). καὶ παρκατιῶν λέγει, ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι ἔργον τῶν χειρῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Τότε » ἐφανερώσεν ἐαυτὸν υἱὸν Θεοῦ εἶναι. Εἰ γὰρ μὴ ἦλθεν ἐν » σαρκί, πῶς ἂν ἐσώζημεν ἄνθρωποι, βλέποντες αὐτόν; ὅτι » τὸν μέλλοντα μὴ εἶναι ἥλιον, ἔργον χειρῶν αὐτοῦ ὑπάρχον- » τα, βλέποντες, οὐκ ἰσχύουσιν εἰς ἀκτίνας αὐτοῦ ἀντοφθαλ-

(α) Βαρνάβ. ἐπιστ. κεφ. ε'.

(ε) Κεφάλ. ιε'.

(γ) Κεφάλ. ε'. Κατὰ τὴν λατινικὴν μετάφρασιν, διότι τῶν πρώτων τεσσάρων κεφαλαίων καὶ τοῦ ἡμίσεος πέμπτου λείπει τὸ ἑλληνικὸν κείμενον.

« μῆται» (α). Τελευταῖον δὲ βεβαιοῖ τὴν ἴσιν μετὰ τοῦ πατρὸς θεότητα τοῦ υἱοῦ καὶ διὰ τῆς ἐξῆς φράσεως· « Ἐχεις καὶ ἐν τούτῳ τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν αὐτῷ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν» (β). Προσέτι, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν εἶναι μόνον ἀληθὴς Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀληθὴς ἄνθρωπος, σαφῶς ἐμολογεῖ ὁ Βαρνάβας, γράφων, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Χριστὸς, ἐφανερώθη ἐν σαρκί, καὶ ἔπαθε δι' ἡμᾶς· « Οὐκοῦν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰς τοῦτο ἦλθεν ἐν σαρκί, ἵνα τὸ τέλειον τῶν ἁμαρτιῶν κεφαλαιώσῃ τοῖς διώξασιν ἐν θανάτῳ τοὺς προφῆτας αὐτοῦ. Οὐκοῦν εἰς τοῦτο ὑπέμεινε· λέγει γὰρ ὁ Θεός· τὴν πηγὴν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, ὅτι ἐξ αὐτῶν ἔστιν πατάξω τὸν ποιμένα, τότε σκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης· αὐτὸς ἠθέλησεν οὕτω παθεῖν» (γ).

Γ') Περὶ τοῦ βαπτίσματος. Περὶ τῆς θαυματουργοῦ δυνάμεως τοῦ θείου μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος διδάσκει ὁ Βαρνάβας, ὅτι, ὅταν καταδύωμεν εἰς τὸ ὕδωρ, καταβαίνομεν πλήρεις ἁμαρτιῶν καὶ ῥύπου· ἀλλ', ἅμα ἀναβαίνομεν, ἀρχίζομεν καὶ καρποφοροῦμεν εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν διὰ τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐλπίδος, τὴν ὁποίαν ἔχομεν διὰ τῆς ἐπιπνοίας τοῦ ἁγίου πνεύματος· « Εἶτα τί λέγει; Καὶ ἦν ποταμὸς ἔλακον ἐκ δεξιῶν, καὶ ἀνέβαινε ἐξ αὐτοῦ δένδρα ὡς ῥαῖα· καὶ ὅς ἐὰν φάγῃ ἐξ αὐτῶν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· τοῦτο λέγει, ὅτι ἡμεῖς μὲν καταβαίνομεν εἰς τὸ ὕδωρ, γέμοντες ἁμαρτιῶν καὶ ῥύπου, καὶ ἀναβαίνομεν καρποφοροῦντες ἐν τῇ καρδίᾳ τὸν φόβον, καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς τὸν Ἰησοῦν ἔχοντες ἐν τῷ πνεύματι. Καὶ ὅς ἐὰν φάγῃ ἀπὸ τούτων, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· τοῦτο λέγει· ὅς ἂν, φησὶν, ἀκούσῃ τούτων καλουμένων, καὶ πιστεύσῃ, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα» (δ). — Τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Χριστιανοῦ ὑπὲρ τὸν Ἑβραῖον μᾶς δεικνύει ὁ Βαρνάβας, ὅταν διδάσκῃ, ὅτι οὐχὶ οἱ Ἑβραῖοι, ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ μόνον εἰσῆλθαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ σπέρμα τοῦ Ἀ-

(α) Αὐτόθι.

(β) Κεφ. αλ. ιθ'. Παρβλ. πρὸς Κολοσσ. ι. 10. 17.

(γ) Κεφ. αλ. εἰ.

(δ) Κεφ. αλ. ιθ'.

βραχὺ ἐπηγγελμένην γῆν· ἡμᾶς λοιπὸν, λέγει, εἰσέγαγεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν (α). Ἐπειτα δὲ ἐρμηνεύων, ὅσα εἰς τὴν Π. Δ. ἐσήμαιναν συμβολικῶς τὸν θάνατον τοῦ Σωτῆρος, βεβαιῶν, ὅτι ταῦτα εἰς μὲν τοὺς χριστιανοὺς ἐγειναν γνῶστα, εἰς δὲ τοὺς Ἰουδαίους, ἀποσκληρυνθέντας, ἔμειναν σκοτεινά. Κατὰ τὸν Βαρνάβαν λοιπὸν οὐδεμία ἄλλη αἰτία τῆς ἀποτυφλώσεως τῶν Ἰουδαίων ὑπάρχει, εἰ μὴ ἡ ἰδίᾳ αὐτῶν ἰσχυρογνωμοσύνη, καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ θεοῦ λόγου ἀποστασία. Ὁ Μωϋσῆς, λέγει, ἔλαβεν ἀληθῶς τὰς πλάκας τοῦ νόμου· ἀλλ', ἐπειδὴ οἱ Ἰσραῖλοι διὰ τὴν ἀπιστίαν δὲν ἦσαν αὐτῶν ἄξιοι, παρεδόθησαν εἰς τοὺς χριστιανοὺς, οἵτινες παρέλαβον αὐτάς παρὰ τῶν χειρῶν τοῦ Σωτῆρος· « Δέδωκεν· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι λαβεῖν διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. . . . Καὶ συνῆκε Μωσῆς, ὅτι » ἐποίησαν πάλιν χωνεύματα, καὶ ἔρριψεν ἐκ τῶν χειρῶν τὰς » πλάκας, καὶ συνετρίβησαν αἱ πλάκες τῆς διαθήκης Κυρίου· » Μωσῆς μὲν γὰρ ἔλαβεν, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι. Πῶς » ἡμεῖς ἐλάβομεν, μάθετε » κ. τ. λ. (β).

Δ) *Περὶ τῶν ἀγγέλων.* Ὁμιλῶν ὁ Βαρνάβας περὶ τῶν δύο ἀντιθέτων ὁδῶν, τοῦ φωτός, καὶ τοῦ σκοτός, λέγει, ὅτι ὑπάρχουσιν ἄγγελοι ἀγαθοί, καὶ ἄγγελοι πονηροί, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν, παρὰ Θεοῦ ἀποστελλόμενοι, ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ φωτός· οἱ δὲ, ὑπηρεταὶ ὄντες τοῦ σατανᾶ, προίττανται τῆς ὁδοῦ τοῦ σκοτός· καὶ ταῦτα μαρτυροῦσιν ἀποχρώντως τὴν περὶ τῶν φυλάκων ἀγγέλων παράδοσιν.

Ε) *Περὶ τῆς καταργήσεως τοῦ ἀρχαίου νόμου.* Τὸ ἄχρηστον καὶ ἀνίσχυρον τῶν θυσιῶν καὶ τῶν τελετῶν τοῦ ἀρχαίου νόμου ζητῶν ὁ Βαρνάβας νὰ ἀποδείξῃ, διδάσκει, ὅτι ταῦτα πάντα κατήργησεν ὁ Θεός, διὰ νὰ λάβῃ χώραν ἡ σωτηριώδης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ θυσία, ἥτις δὲν ἐπιβάλλει ζυγὸν ἀνάγκης. « Ada- » peruit enim nobis per omnes Prophetas, quia non » utitur nostris ostiis, neque victimis neque oblationi- » bus, haec dicens. . . . Haec ergo vacua fecit, ut nova

(α) Κεφάλ. 5'.

(β) Κεφάλ. 18'.

« lex Domini nostri Jesu Christi, quae sine iugo necessitatis est, humanam habeat oblationem » (α). Καὶ ὁ ζυγὸς οὗτος, τοῦ ὁποίου στερεῖται ὁ εὐαγγελικὸς νόμος, ἄλλος δὲν εἶναι κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Βαρνάβα, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τῆς δουλείας, καθ' ἣν διακρίνεται ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀπὸ τῆς Καινῆς, ὡς φαίνεται ὁμολογῶν καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος (β). Προσθέτει δὲ ὀλίγον κατωτέρω ὁ Βαρνάβας, ὅτι ὁ Μωϋσῆς συνέτριψε τὰς λιθίνους πλάκας, ὅπου ἦσαν ἐγγεγραμμένοι ὁ παλαιὸς νόμος, οὐχὶ μόνον διὰ τὴν ἀπειρίαν, ὅτι κατελύθη ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς Ἑβραίους διὰ τὴν εἰδωλολατρειάν αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν σφραγισθῆ καὶ τὴν στερεωθῆ ἡ ἀγάπη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν. « Et projecit Moyses tabulas lapideas de manibus suis, ut dilectio Jesu consignetur in praecordiis vestris » (γ). Καταφαίνεται λοιπὸν ἐνταῦθα καὶ εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον ἡ διαφορὰ τῶν δύο διαθηκῶν, ἥτις συνίσταται εἰς τὸν φόβον καὶ τὴν ἀγάπην· καὶ ὁ μὲν φόβος ἀποβλέπει τοὺς Ἑβραίους· ἡ δὲ ἀγάπη, τοὺς χριστιανούς. — Τὴν περιτομὴν τοῦ σώματος ἀποδεικνύει περιττὴν καὶ ἀνωφελῆ χωρὶς τῆς περιτομῆς τῆς καρδίας, καὶ χωρὶς τῆς εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ πίστεως, τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅπως διδάσκει καὶ ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν (δ). « Οὐκοῦν περιέτεμεν ἡμῶν τὰς ἀκοὰς, ἵνα ἀκούσαντες λόγον, πιστεύωμεν· ἡ γὰρ περιτομή, ἐφ' ἣ πεποιθασί, καὶ τήρηται » (ε). Ἐκεῖνη δὲ ἡ περιτομή, λέγει ὁ Βαρνάβας, εἶναι ἀληθής, διὰ τῆς ὁποίας περιτέμνονται οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὴν καρδίαν, καὶ γίνονται ταπεινοὶ καὶ εὐπειθεῖς· διότι τὴν περιτομὴν τοῦ σώματος δὲν διέταξε κατ' ἐξοχὴν ὁ Θεός· ἐπειδὴ καὶ οἱ Σῦροι πάντες, οἱ Ἀραβες, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ θύοντες εἰς τὰ εἰδῶλα, περιτέμνονται, ἀλλὰ διὰ τοῦτο λογίζονται ἄρα μέτοχοι τῆς Καινῆς Διαθήκης; « Λέγει πρὸς αὐτούς· τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν· ὧδε εὕρισκω ἐντολήν, μὴ σπείρητε

(α) Κεφ. λ. β'.

(β) Πρὸς Γαλ. ε. 1. καὶ ἐφε.

(γ) Κεφ. λ. δ'.

(δ) Πρὸς Γαλ. ε. 2 — 7.

(ε) Κεφ. λ. θ'.

« ἐπ' ἀκάνθαις, περιτεμήθητε δὲ τῷ Κυρίῳ ὑμῶν· καὶ τί λέγει;
 « Καὶ περιτεμήθητε τὸ σκληρόν τῆς καρδίας ὑμῶν, καὶ τὸν τρά-
 « χηλον ὑμῶν οὐ μὴ σκληρύνετε. Καὶ πάλιν· Ἰδοὺ λέγει ὁ Κύ-
 « ριος· πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα, ἀκρόβυττα, ὃ δὲ λαὸς οὗτος
 « ἀπερίτμητος καρδίᾳ. Ἀλλὰ ἔρεϊς καὶ μὴν περιτέμενται ὁ λαὸς
 « εἰς σπραγίδα. Ἀλλὰ καὶ πᾶς Σύρος, καὶ Ἀραψ, καὶ πάντες
 « οἱ ἱερεῖς τῶν εἰδώλων· ἄρα οὖν ἀκαθεῖνοι ἐκ τῶν διαθηκῶν αὐ-
 « τοῦ εἰσιν; ἀλλὰ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἐν περιτομῇ εἰσι. Μήτετε
 « οὖν, τέκνα, περὶ πάντων πλουσίως, ὅτι Ἀβραάμ, ὁ πρῶτος
 « περιτομῇν δοὺς ἐν πνεύματι, προβλέψας εἰς τὸν υἱόν, περιέ-
 « τεμε λαβὼν τριῶν γραμμῶν δόγματι· λέγει γάρ· καὶ πε-
 « ρίεταμεν Ἀβραάμ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἄνδρας δέκα καὶ ὀκτώ
 « καὶ τριακοσίους. Τίς οὖν ἡ δοθεῖσα τούτῳ γνώσις; μάθετε
 « τοὺς δεκαοκτὼ πρῶτους, εἴτα τοὺς τριακοσίους· τὸ δὲ δέκα
 « καὶ ὀκτὼ, ἰῶτα δέκα, ἦτα ὀκτὼ· ἔχεις Ἰησοῦν· ὅτι δὲ σταυ-
 « ρὸς ἐν τῷ Τ ἐμελλεν ἔχειν τὴν χάριν, λέγει τοὺς τριακο-
 « σίους· δηλοῖ οὖν τὸν μὲν Ἰησοῦν ἐν τοῖς δυοῖν γράμμασι, καὶ
 « ἐν ἐνὶ τὸν σταυρόν· (α). — Λαμβάνων ὁ Βαρνάβας ἀφορμὴν
 ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἑξόδῳ (6) ἱστορίας, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι, πολεμοῦντες
 πρὸς τοὺς Ἀμαληκίτας, ἐνίκων μὲν, ἐνόσω ὁ Μωϋσῆς ἐκράτει
 ὑψωμένας τὰς χεῖρας, ἂν δὲ ἤθελε τὰς καταβιβάσει, ὑπερίσχυαν
 οἱ Ἀμαληκίται, διδάσκει, ὅτι ἕκτοτε ἔκπεπε νὰ γνωρίσωσιν οἱ
 Ἰσραηλῖται, ὅτι δὲν θέλουσι τύχει τῆς σωτηρίας, εἰ μὴ διὰ τῆς
 εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστεως· » Λέγει δὲ πάλιν ἐν τῷ Μωσῇ,
 « πολεμουμένου τοῦ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ ἵνα ὑπο-
 « μνήσῃ αὐτοὺς πολεμουμένους, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν
 « παρέδόθησαν εἰς θάνατον, λέγει εἰς τὴν καρδίαν Μωσῆ τὸ πνεῦ-
 « μα, ἵνα ποιήσῃ τύπον σταυροῦ καὶ τοῦ μέλλοντος πάσχειν·
 « ὅτι ἐὰν μὴ ἐλπίσωσιν ἐπ' αὐτῷ, εἰς τὸν αἰῶνα πολεμηθήσονται.
 « Τίθησιν οὖν Μωσῆς ἐν ἐφ' ἐν ὄπλον ἐν μέσῳ τῆς πυγμῆς,
 « καὶ σταθεὶς ὑψηλότερος πάντων, ἐξέτεινε τὰς χεῖρας, καὶ οὐ-
 « τως πάλιν ἐνίκα ὁ Ἰσραὴλ· εἴτα, ὁπότε πάλιν καθεῖλε, πά-

(α) Ἀδελφί.

(6) ιζ'. 11.

« λιν ἐθνατοῦντο. Πρὸς τί ; ἵνα γινῶσιν, ὅτι οὐ δύνανται σωθῆ-
 ναι, ἐὰν μὴ ἐπ' αὐτῷ ἐλπίσωσι » (α). — Περὶ τῆς ἡμέρας τοῦ
 σαββάτου, καθὼ διατεταγμένης εἰς τὸν μωσαϊκὸν νόμον ὑπὸ τοῦ
 Θεοῦ ὡς ἱερᾶς, διδάσκει ὁ Βαρνάβας, ὅτι τὸ σάββατον τῶν χρι-
 στιανῶν εἶναι ἡ ἡμέρα ἡ ὁγδόη, ἡ ἡμέρα τῆς ἀναστάσεως τοῦ
 Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐρμηνεύει προσέτι, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλο
 σάββατον, καθόλου πνευματικόν, καὶ ἀρχὴ ὃν τῆς αἰωνίου ζωῆς·
 ὅτι ἡμεῖς ἐκ τούτου τοῦ σαββάτου ἀποβλέπομεν εἰς ἐκεῖνο, καθ'
 ὃ θέλει ἔλθει ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν κρίνῃ τοὺς ἀσεβεῖς,
 καὶ τὰ μεταλλάξῃ τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέ-
 ρας· τοῦτο δὲ τὸ σάββατον, λέγει, θέλομεν καταστήσει εἰς ἡμᾶς
 αὐτοὺς ἅγιον διὰ τῶν καλῶν ἔργων, ὅσα ἂν πράξωμεν εἰς τὴν
 παροῦσαν ζωὴν. » Ἐτι καὶ περὶ τοῦ σαββάτου γέγραπται ἐν
 « τοῖς δέκα λόγοις, ἐν οἷς ἐλάλησεν ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ πρὸς
 « Μωσὴν κατὰ πρόσωπον· Καὶ ἁγιάσατε τὸ σάββατον Κυρίου
 « χερσὶ καθαφαῖς καὶ καρδίᾳ καθαρᾷ. Καὶ ἐν ἐτέρῳ λέγει· ἐὰν
 « φυλάξωσιν οἱ υἱοί μου τὰ σάββατα, τότε ἐπιθήσω τὸ ἔλεός μου
 « ἐπ' αὐτοῖς. Τὸ σάββατον λέγει ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως... Καὶ
 « κατέπαυσεν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ· τοῦτο λέγει· ὅταν ἔλθῶν ὁ
 « υἱὸς αὐτοῦ καταργήσῃ τὸν καιρὸν αὐτοῦ, καὶ κρίνῃ τοὺς ἀσε-
 « βεῖς, καὶ ἀλλάξῃ τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέ-
 « ρας, τότε καλῶς καταπαύσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ. Πέ-
 « ρας γέ τοι λέγει· ἁγιάσεις αὐτὴν ἐν χερσὶ καθαφαῖς, καὶ καρ-
 « δία καθαρᾷ. Εἰ οὖν, ἡ ἡμέρα ἡ ἡμέρα, νῦν τις δύναιται
 « ἁγιάσαι, εἰ μὴ καθαρὰ ὦν τῇ καρδίᾳ ἐν πᾶσι, πεπλανήμεθα.
 « ... Τὰς νεομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ σάββατα ὑμῶν οὐκ ἀνέχο-
 « μαί. Ὁρᾶτε, πῶς λέγει· οὐ τὰ νῦν σάββατα ἐμοὶ δεκτά· ἀλλ'
 « ἡ πεποίηκα, ἐν ᾧ καταπαύσας τὰ πάντα, ἀρχὴν ἡμέρας ὁγ-
 « δῆς ποιήσω, ὅ ἐστιν, ἄλλου κόσμου ἀρχήν. Διὸ καὶ ἄγομεν
 « τὴν ἡμέραν τὴν ὁγδόην εἰς εὐφροσύνην, ἐν ᾗ καὶ ὁ Ἰησοῦς
 « ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, καὶ φανερωθεὶς, ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς »
 (β). — Ἀποφαίνεται δὲ πρὸς τοῦτοις ὁ Βαρνάβας εἰς τὴν ἐπι-

(α) Κεφάλ. 18^ο.

(β) Κεφάλ. 14.

στολήν αὐτοῦ καὶ γνώμην περὶ τῆς διαρκείας τοῦ κόσμου, λέγων, ὅτι εἰς ἑξ̄ χιλιάδας ἐτῶν θέλει γείνειν ἡ συντέλεια τοῦ αἰῶνος, ἡ τοῦ παντός· σπουδάζει δὲ ν' ἀποδείξῃ τοῦτο ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὅτι ὁ Θεὸς, ὡς εἰς ἑξ̄ ἡμέρας ἐτελείωσεν τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου (α), οὕτω πάλιν εἰς ἑξ̄ χιλιάδας ἐτῶν θέλει καταστρέφει αὐτήν· διότι, λέγει, παρὰ τῷ Θεῷ αἱ ἡμέραι ἰσοδυναμοῦσιν ὡς χίλια ἔτη (β). « Προσέχετε, τέκνα, τί λέγει » τό· Συνετέλεσεν ἐν ἑξ̄ ἡμέραις· Τοῦτο λέγει, ὅτι συντελεῖ [ὁ Θεός] Κύριος ἐν ἑξακισχιλίοις ἔτεσι τὰ πάντα· ἡ γὰρ ἡμέρα παρ' αὐτῷ χίλια ἔτη· αὐτὸ δὲ μαρτυρεῖ, λέγων· Ἰδοὺ σήμερον ἡμέρα ἐστὶν ὡς χίλια ἔτη. Οὐκοῦν, τέκνα, ἐν ἑξ̄ ἡμέραις, ἐν τοῖς ἑξακισχιλίοις ἔτεσι συντελεσθήσεται τὰ πάντα » (γ). Ἡ γνώμη αὕτη πρέπει νὰ φανῇ πολὺ παράδοξος, εἰ καὶ τινες τὴν παραδέχονται, νομίζοντες, ὅτι ἀποδεικνύεται ὁρθὴν τὸ πιθανὸν αὐτῆς· ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν, καὶ φανταζόμενοι μάλιστα, ὅτι ἀνευρίσκονται ἔχνη αὐτῆς ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ τοῦ Παύλου (δ), ὅπου σημειοῦται ἡ αἰώνιος κατάπαυσις κατὰ τὴν ἐξδόμεν ἡμέραν καὶ τὸ σάββατον.

ς) Ἦθικὰ καθήκοντα. Εἰς τὴν διάκρισιν τῶν δύο ὁδῶν, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, ἀναπτύσσει ὁ Βαρνάβας πολλοῦ λόγου ἀξίαν διδασκαλίαν περὶ τῶν ἠθικῶν καθηκόντων τῶν χριστιανῶν, συγκεφαλαιουμένων μάλιστα εἰς τὰ ἐλίγχα ταῦτα· ν' ἀγαπῶμεν τὸν πλησίον ἡμῶν πλέον, ἢ ἡμᾶς αὐτούς· νὰ συγκοινωνῶμεν κατὰ πάντα μετὰ τοῦ πλησίον, καὶ νὰ μὴ κρατῶμεν ἰδίον τι (ε)· ν' ἀγαπῶμεν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ πάντας τοὺς λαλοῦντας πρὸς ἡμᾶς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· νὰ ἐξομολογώμεθα τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· καὶ νὰ προσέχωμεν, μήποτε προσέλθωμεν εἰς τὸν Θεὸν διὰ τῆς προσευχῆς μετὰ συνειδήσεως πονηρᾶς· « Ἡ οὖν ὁδὸς τοῦ φωτός ἐστὶν αὕτη. Ἐάν τις θέλων

(α) Γενέσ. 6'. 2.

(β) Ψαλμ. πθ'. 4.

(γ) Κεφ. 2λ. 16.

(δ) 8'. 3—6.

(ε) Καὶ ἡ ἐντολὴ αὕτη ἔχει πολὺ ἐπὶ τῶν πρώτων ἐκείνων χρόνων· Πράξ. 6'. 44. 45. 8'. 32.

» δδένειν ἐπὶ τὸν ὠρισμένον τόπον, σπεύσει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ.
 • • Ἔστιν οὖν ἡ δοθεῖσα ἡμῖν γνῶσις τοῦ περιπατεῖν ἐν αὐτῇ,
 » τοιαύτη· ἀγαπήσεις τὸν σε ποιήσαντα· δοξάσεις τὸν σε λυτρω-
 » σάμενον ἐκ θανάτου· ἔση ἀπλοῦς τῇ καρδίᾳ, καὶ πλούσιος τῷ
 » πνεύματι· οὐ κολληθήσῃ μετὰ τῶν πορευομένων ἐν ὁδῷ θανά-
 » του· μισήσεις ποιεῖν ὃ οὐκ ἀρεστὸν τῷ Θεῷ· μισήσεις πᾶσαν
 » ὑπόκρισιν· οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃς ἐντολὰς Κυρίου· οὐχ ὑψώσεις σεαυ-
 » τόν, ἔση δὲ ταπεινόφρων· οὐκ ἄρεις ἐπὶ σεαυτὸν δόξαν· οὐ
 » λήψῃ βουλήν πονηράν κατὰ τοῦ πλησίον σου· οὐ δώσεις τῇ
 » ψυχῇ θράσους· οὐ πορνεύσεις· οὐ μοιχεύσεις· οὐ παιδοφθο-
 » ρεύσεις· οὐ μὴ σοι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξέλθῃ ἐν ἀκαθαρσίᾳ τι-
 » νῶν· οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐλέγχας τινὰ ἐπὶ παραπτώματα· ἔση
 » πραῦς· ἔση ἡσύχιος· ἔση τρέμων τοὺς λόγους, οὕτως ἤκουσας·
 » οὐ μὴ μνησικακήσῃς τῷ ἀδελφῷ σου· οὐ μὴ διψυχήσῃς, πό-
 » τερον ἐστὶν, ἢ οὗ· οὐ μὴ λάβῃς ἐπὶ ματαίῳ εἰς ὄνομα Κυ-
 » ρίου· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὑπὲρ τὴν ψυχὴν σου· οὐ φο-
 » νεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ, οὐδὲ πάλιν γεννηθὲν ἀνελείς· οὐ μὴ
 » ἄρῃς τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου, ἢ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς
 » σου, ἀλλ' ἀπὸ νεότητος διδάξεις φόβον Κυρίου· οὐ μὴ γένῃ
 » ἐπιθυμῶν τὰ τοῦ πλησίον σου, οὐδὲ μὴ γένῃ πλεονέκτης, οὐδὲ
 » κολληθήσῃ ἐκ ψυχῆς σου μετὰ ὑψηλῶν, ἀλλὰ μετὰ δικαίων
 » καὶ ταπεινῶν ἀναγραφῇ· τὰ συμβαίνοντά σοι ἐνεργήματα,
 » ὥς ἀγαθὰ πρόσδεξαι· οὐκ ἔση δίγνωμος, οὐδὲ διγλωσσος· πα-
 » ρίς γὰρ θανάτου ἐστὶν ἡ διγλωσσία· ὑποταγήσῃ κυρίῳ, κυρίοις
 » ὥς τύπῳ Θεοῦ, ἐν αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ· οὐ μὴ ἐπιτάξῃς παι-
 » δίτῃ, ἢ δοῦλῳ σου ἐν πικρίᾳ, τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἐλπίζουσι·
 » μὴ ποτε οὐ φοβηθήσῃ τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις Θεόν, ὅτι ἦλθεν οὐκ
 » ἐπὶ πρόσωπον καλέσαι, ἀλλ' ἐφ' οὗς τὸ πνεῦμα ἠτοίμασε· κοι-
 » νωνήσεις ἐν πᾶσι τῷ πλησίον σου, οὐκ ἐρεῖς ἴδια· εἰ γὰρ ἐν
 » τοῖς ἀρθάρτοις κοινωνοὶ ἐστε, πόσω μᾶλλον ἐν τοῖς φθαρτοῖς;
 » οὐκ ἔση πρόγλωσσος, παλὺς γὰρ στόμα θανάτου· ὅσον δύνασαι,
 » ὑπὲρ τὴν ψυχὴν σου ἀγνεύσεις· μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν
 » ἐκτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν· ἀγαπήσεις
 » ὥς κόρην ὀφθαλμοῦ σου πάντα τὸν λαλοῦντά σοι λόγον τοῦ
 » Κυρίου· μνησθήσῃ αὐτὸν ἡμέρας κρίσεως νυκτὸς καὶ ἡμέρας.

» ἐκζητήσεις καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων,
 » καὶ διὰ λόγου σκοπῶν, καὶ πορευόμενος εἰς τὰ παρακαλέσαι,
 » καὶ μελετῶν εἰς τὸ σῶσαι ψυχὴν τῷ λόγῳ· καὶ διὰ τῶν χει-
 » ρῶν σου ἐργάτη εἰς λύτρωσιν τῶν ἁμαρτιῶν σου· οὐ διστάσεις
 » δεῦναι, οὐδὲ διδοῦς· γογγύσεις· παντὶ αἰτοῦντί σε δίδου· γνώ-
 » σῃ δέ, τίς ὁ τοῦ μισθοῦ καλὸς ἀνταποδότης· φυλάξεις ἃ πα-
 » ρέλαβες, μήτε προστιθείς, μήτε ἀραιρῶν· εἰς τέλος μισήσεις
 » τὸν πονηρόν· κρινεῖς δικαίως· οὐ ποιήσεις σχίσμα· εἰρηνεύσεις
 » δὲ μαχομένους συνάγων· ἐξομολογήτη ἐπὶ ἁμαρτίαις σου· οὐχ
 » ἤξεις ἐν προσευχῇ σου ἐν συνειδήσει πονηρᾷ. Αὕτη ἐστὶν ἡ
 » ὁδὸς τοῦ φωτός (α). » — Εἰς δὲ τὰ ἔργα τοῦ σκότους κατα-
 τίσσει ὁ Βαρνάβας τὴν εἰδωλολατρείαν, τὴν θρασύτητα, τὴν ὑ-
 πόκρισιν, τὸν φόβον, τὴν κλοπὴν, τὸν δόλον, τὴν ἀλαζονείαν, τὴν
 φιλαργυρίαν, τὴν μαχεῖαν, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ σκότους λέγει ὅτι
 βυθίζουσιν οἱ διώκται τῶν ἀγαθῶν, οἱ ἐρασταὶ τοῦ ψεύδους, πάν-
 τες οἱ ἀγαπῶντες τὰ κενὰ καὶ μάταια, καὶ μὴ ἐλεοῦντες τοὺς
 πτωχοὺς· » Ἡ δὲ τοῦ μέλανος ὁδὸς ἐστὶ σκοτία, καὶ κατάρas
 » μετή· ἐστὶ γὰρ ὁδὸς θανάτου αἰωνίου μετὰ τιμωρίας· ἐν ἧ
 » ἐστὶ τὰ ἀπολύντα τὴν ψυχὴν αὐτῶν, εἰδωλολατρεία, θρασύ-
 » τηs, ὕψος, θυνάμειος, ὑπόκρισις, διπλοκαρδία, μοιχεία, φόβος,
 » ἀρπυγή, ὑπερηφανία, παράδεισις, δόλος, κηκία, αὐθάδεια, φαρ-
 » μακεία, μαχεῖα, πλεονεξία, ἀφροβία Θεοῦ διώκται τῶν ἀγαθῶν,
 » μισοῦντες ἀλήθειαν, ἀγαπῶντες ψεῦδος, οὐ γινώσκοντες μισθὸν
 » δικαιοσύνης, οὐ κολλῶμενοι ἀγαθῷ, οὐ κρίνεται δικαίᾳ χηρᾷ
 » καὶ ὀρφανῷ προσέχοντες, ἀγρυπνοῦντες οὐκ εἰς φόβον Θεοῦ,
 » ἀλλ' ἐπὶ τὸ πονηρόν· ὧν μακράν καὶ πόρρον πρᾶπτης καὶ ὑπο-
 » μονή· ἀγαπῶντες μάταια, διώκοντες ἀνταπόδομα, οὐκ ἐλεοῦν-
 » τες πτωχόν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ τῷ καταπονουμένῳ, εὐχερεῖς
 » ἐν καταλαλῇ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς, φονεῖς τέ-
 » κνων, φθορεῖς πλάσματος Θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι τὸν ἐνδεόμε-
 » νον, καταπονοῦντες τὸν θλιβόμενον, πλουσίῳ παράκλητοι, πε-
 » νήτων ἄνομοι κριταί, πανταμάρτητοι » (β).

§. 4. Ἐκδόσεις. Τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βαρνάβα ἐξέδωκε πρῶ-

(α) Κορ. α'. ε'.

(β) Κορ. κ'.

τος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Οὐττερος ἐν Ὁξωνίῳ, 1643· ἔπειτα τὴν ὁποίαν ὁ Βενεδικτῖνος μοναχὸς Οὐγων Μέναρδος παρεσκεύασεν ἐκδοσὶν αὐτῆς, διὰ τύπων ἐδημοσίευσέ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάγματος μοναχὸς Λουκ. Δαχερῦς (D' Achery), ἐν Παρίσι. 1645. εἰς 4ον. ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ. Τὸ τρίτον δ' ἐτύπωσε τὴν ἐπιστολὴν ἐν Ἀμστελδάμῳ, 1646, μετὰ σημειώσεων, ὁ Ἰσαάκ Βέσσιος, παραβαλὼν τὸ κείμενον πρὸς τρία ἄλλα χειρόγραφα, τὸ ἐν Φλωρεντίᾳ, τὸ ἐν Βατικανῷ, καὶ τὸ τοῦ ἐν Ῥώμῃ μοναστηρίου τῶν Τεατίνων. Ὁ Κοτελέριος ἐπεχείρησε νέαν λατινικὴν μετάφρασιν, τὴν ὁποίαν μετὰ τοῦ κειμένου παρεδέχθη ἐν τῇ Συλλογ. τῶν Ἀποστολικ. Πατέρ. ἐν Παρίσι. 1672, μετατυπωθεῖσαν ἐφεξῆς ὑπὸ Ἰωάννου Κληρικῶ (J. Clericus) ἐν Ἀντουερπίᾳ, 1698, καὶ ὑπὸ Ἰ. Δαυϊτίου μετὰ τινων σημειώσεων ἐπαυξηθεῖσαν, 1724. Πλὴν δὲ τοῦ Φέλλου, καὶ Μοϋνίου (Le Moynes) μετετύπωσε τὴν ἐπιστολὴν καὶ Ρίχ. ὁ Ῥουσέλιος ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσῃ Συλλογ. τῶν Ἀποστολ. Πατέρ. ἐν Λονδίῳ, 1746. Ὁ δὲ Γαλλάνδιος ἐν τῇ Biblioth. vett. PP. παρεδέχθη τὸ ὑπὸ τοῦ Κοτελερίου κείμενον, μετὰ ἰδίων καὶ ξένων σημειώσεων.

Ι Γ Ν Α Τ Ι Ο Σ.

§. I. Βίος. Ὁ μαθητὴς τῶν Ἀποστόλων, ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχείας, καὶ μάρτυς Ἰγνάτιος ἐπαναμάσσεται καὶ θεοφόρος, διὰ ταύτην μάλιστα τὴν αἰτίαν, ὥς τινες εἰκάζουσι, διότι αὐτὸς λέγεται ὡς τὸ παιδίον, τὸ ὁποῖον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔστησεν εἰς τὸ μέσον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰπὼν, ὅτι ἐκεῖνος θέλει εἶσθαι ἐξ αὐτῶν μέγας εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅστις ἂν ταπεινώσῃ ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον τοῦτο (α). Προβάλλει δὲ τὴν γνώμην ταύτην ὁ ἱστοριογράφος Νικηφόρος ὁ Κάλлистος (β), τὸν

(α) Ματθ. ιη. 1—5.

(β) Ἑκκλ. ἱστορ. βιβλ. β'. κεφ. 35. « μετὰ δὲ τούτων, τὸν ὄντως θεόληπτον τὸν θεοφόρον ἐτίθει Ἰγνάτιον· ὃν ἔτι νήπιον ὄντα, ὡς ἀπολὺν καὶ ἀκέραιον

ὅποιον ἀκολουθήσαντες ἔπειτα καὶ ἄλλοι, δι΄επιθυμούντων, ὅτι ἐπικυροῖ τὴν γνώμην αὐτῶν καὶ αὐτὸς ὁ Ἰγνάτιος (α). Ἔτεροι ὁμῶς ἐρμηνεύουσι τὸ ἐπώνυμον θεοφόρος ὡς συνώνυμον ἀπλῶς τοῦ χριστοφόρος, ὀνόματος, ἀποδιδωμένου εἰς τοὺς πρώτους χριστιανούς, καὶ μάλιστα τοὺς ζηλωτὰς καὶ πιστοὺς, τοὺς φέροντας τρόπον τινὰ ἐγγεγραμμένον ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν τὸν Χριστόν, καὶ προτιμῶντας κάλλιον τὸν θάνατον, ἢ τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ, ὡς ἐξηγεῖ τὴν λέξιν ὁ Ἰγνάτιος αὐτὸς ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ (β).

Περὶ τῆς γενέσεως, τῆς ἀνατροφῆς, καὶ τῶν πρώτων περιστάσεων τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου, οἰωπῶσιν οἱ ἀρχαῖοι τῆς ἐκκλησίας συγγραφεῖς ὥστε, ἐὰν πιστεύωμεν τὴν ἀνωτέρω τοῦ Νικηφόρου γνώμην καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, μετὰ πιθανότητος μόνον εἰκάζομεν, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἦτο τὸ γένος Ἰουδαῖος, τὴν ἡλικίαν, ὅτε ἔλαθεν αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὰς χεῖρας, ἰσως ἐκκαιδεκαετῆς, καὶ ὅτι ἐγεννήθη τὸ κδ' ἢ κέ σωτήριον ἔτος. Βεβαιότερον δὲ, καὶ ὁμολογούμενον ὑπὸ τοῦ Φίλωνος καὶ Ἀγαθόποδος, τῶν διακόνων, τοῦ μὲν τῆς ἐν Ταρσῷ, τοῦ δὲ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίας, τῶν ἀκολουθητῶν αὐτὸν εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ μαρτύριον, καὶ συγγραψάντων ἔπειτα ἀκριβῶς τὰ κατὰ τὸ μαρτύριον τοῦτ' ἀσχυμβάντα, εἶναι, ὅτι ὑπῆρξε μαθητῆς τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου (γ), καὶ συμμαθητῆς τῶν ἁγίων Πολυκάρπου καὶ Παπίας.

• ἐνδεικνύμενος, εἰ μὴ ἐκεῖνον γένοντο, διδάσκον, ἥμιστι ἔλεγε τῆς κηρυττομένης βασιλείας ἐπιτυχεῖν. •

(α) Ἐπιστολ. πρὸς Σμυρν. κεφ. γ'. • ἐγὼ γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ καὶ αὐτὸν οἶδα, καὶ πιστεύω ὅτι. • — Ἦθεν, ὡς φαίνεται, ἐξάγεται, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος εἶδε τὸν σωτῆρα Ἰησοῦν καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως. Ἀλλ' ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος (Ὁμιλ. μβ. καὶ, εἰς Ματθ. ιη.) μᾶς βεβαιεῖ, ὅτι οὐδέποτε ἐχρημάτισεν αὐτόπτης τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἰγνάτιος. — Παρβλ. Εὐγεν. Βουλγάρ. Ἐκκοντ., β. §. 81.

(β) Μαρτύριον τοῦ ἁγ. ἱερομάρτυρ. Ἰγνατ. τοῦ θεοφ. §. 2. • Τραϊανὸς εἶπε • καὶ τίς ἐστὶ θεοφόρος; Ἰγνάτιος ἀπεκρίνατο ὁ Χριστὸν ἔχων ἐν σπέρνεσι. • — Παρβλ. Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. η'. κεφ. 10. • διὸ καὶ ζηλώσαντες τὰ μείζονα χαρίσματα οἱ χριστοφόροι μάρτυρες, πάντα μὲν πόνον καὶ παντοίας αἰκισμῶν ἐπινοίας οὐκ εἰσέπαζ, ἀλλ' ἤδη καὶ δευτέρον τινὲς ὑπέμειναν. •

(γ) Μαρτύρ. §. 1. • Ἄρτι διαδεξαμένου τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν Τραϊανοῦ, Ἰγνάτιος ὁ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου μαθητῆς, ἀνὴρ ἦν τοῖς πᾶσιν ἀποστολικός; • καὶ ἐκυβέρνα τὴν ἐκκλησίαν Ἀντιοχείων ἐπιμελῶς. •

Ἄν ὁ Ἰγνάτιος ἀνέβη εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν ὀρόνον τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίας εὐθὺς μετὰ τὸν Πέτρον, ἢ μετὰ ταῦτα διεδέχθη τὸν Εὐδόδιον, περὶ τὸ ἔτος 68, ἢ 69, ἢ καὶ 70, ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τῶν παλαιῶν· διότι δεύτερον μὲν τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον θέλει αὐτὸν ὁ Εὐσέβιος (α), ὁ Χρυσόστομος (β), καὶ ὁ Θεοδώρητος (γ)· τρίτον δὲ ἀπὸ τοῦ Πέτρου, ὁ Ἰερώνυμος (δ), καὶ ἄλλοι (ε). Ὁ δὲ Βαρώνιος (ς), θέλων νὰ συμβιβάσῃ τὴν διαφωνίαν, ὑπομνηματίζει, ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ὁ Εὐδόδιος καὶ ὁ Ἰγνάτιος προεχειρίσθησαν τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοποι, ὁ μὲν, κατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Πέτρου, ὁ δὲ Ἰγνάτιος ὑπὸ τοῦ Παύλου, διὰ νὰ ἐπισκοπῶσιν ὁ μὲν τοὺς ἐξ Ἰουδαίων χριστιανούς, ὁ δὲ, τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν προσερχομένους.

Ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς, ἐπαρθείς διὰ τὰς λαμπρὰς αὐτοῦ νίκας κατὰ τῶν Σκυθῶν καὶ Δακῶν καὶ πολλῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἠθέλησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸν πόλεμον καὶ πρὸς τοὺς χριστιανούς, τῶν ὁποίων τὴν αὐξήσιν καὶ ἐξάπλωσιν ἐροβείτο· ὅθεν καὶ διέταξε νὰ προσκυνήσῃσι πάντες τὰ εἰδῶλα, θάνατον ἐπιβάλλων τὴν ἑμίαν εἰς τοὺς τολμῶντας ν' ἀντιστῶσι. Στρατεῦον δὲ τὸ ἔνατον ἔτος τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ (106 μ. Χ.) κατὰ τῆς Ἀρμενίας καὶ τῶν Πάρθων, διήλθε καὶ διὰ τῆς Ἀντιοχείας, ὅπου, ὡς φαίνεται, ἔφθασε καὶ εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ ἡ μεγάλη φήμη

(α) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ' κεφ. 36. «ὁ παρὰ πλείστοις εἰσέτι νῦν διαβέβητος Ἰγνάτιος, τῆς κατ' Ἀντιόχειαν Πέτρον διαδοχῆς δεύτερος τῇ ἐπισκοπῇ κεκληρωμένος». — Παρβλ. τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰερωνύμου λατινιστὶ μεθερμηνευμένον τοῦ Εὐσεβ. Chronicon, ad annum 11 Trajani «Ignatius quoque Antiochenae ecclesiae episcopus, Romam perductus, bestiiis traditur, post quem tertius episcopus constituitur Eron.»

(β) Ὁμ. λ. μβ'.

(γ) Ἐν Διαλόγ. Α'.

(δ) De scriptt. eccl. c. 16. «Ignatius Antiochenae ecclesiae tertius post Petrum apostolum episcopus.»

(ε) Παρβλ. Εὐγίν. Ἐκατοντηρ. σελ. 217. «μετὰ Πέτρον τὸν κορυφαῖον, περὶ οὗ ὁ Νικηφόρος ἐν τῇ χρονογραφίᾳ λέγει, ὅτι ἐπεσκόπευσεν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἔτη 14. κατεστάθη ἐπίσκοπος ὁ Εὐδόδιος, ἔτη 23. 6'. Ἰγνάτιος περὶ τὸ 29'. ἢ δ. ἔτη 38.»

(ς) Annal. ecclesiast. ad annum 43.

τοῦ τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας ἐπιτρόπου. Ὁ Ἰγνάτιος, μαθὼν τὴν ἔλευσιν τοῦ Τραϊανοῦ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, φοβούμενος, καὶ με-
γάλως φροντίζων περὶ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ, ᾗδελθε νὰ παρα-
σταθῇ ἐκουσίως ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, καὶ νὰ ὁμι-
λήσῃ πρὸς αὐτὸν μετὰ ζήλου ὑπὲρ τῆς πίστεως (α). Ἀλλ' ὁ
Τραϊανὸς, ἀκροαθεὶς αὐτόν, καὶ ἰδὼν αὐτοῦ τὸ ἀματάπειστον
εἰς τὸ νὰ προσκυνήσῃ τὰ εἰδωλα, ἐξέδωκεν ἀπόφασιν, νὰ δεθῇ,
καὶ νὰ ἀπαχθῇ εἰς τὴν Ῥώμην ὑπὸ στρατιωτῶν, διὰ νὰ κα-
τασπαράχθῃ ἐκεῖ ὑπὸ τῶν θηρίων πρὸς τέρψιν τοῦ λαοῦ (β).
Τότε ὁ θεοφόρος Ἰγνάτιος, ἀκούσας τὴν ἀπόφασιν ταύτην, μετὰ
χαρᾶς ἀνέκραξεν· « Εὐχαριστῶ σοι, δέσποτα, ὅτι με τελείψῃ τῇ
» πρὸς σὲ ἀγάπῃ τιμησαὶ κατηξίωσας, τῇ ἀποστόλῳ σου Παύλῳ δε-
» σμοῖς συνδήσας σιζηροῖς (γ) »· εὐθὺς δ' ἔπειτα συλληφθεὶς, καὶ δε-
θεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, ἀπῆλθε προθύμως ἀπὸ τῆς Ἀντιοχείας
εἰς τὴν Σελεύκειαν, ὅθεν ἤρχισε τὸν εἰς Ῥώμην πλοῦν, φυλαττόμε-
νος ὑπὸ στρατιωτῶν, καὶ παρακολουθούμενος ὑπὸ τριῶν αὐτοῦ μα-

(α) Μαρτύρ. §. 2. « ὡς δὲ κατὰ πρόσωπον ἔστη Τραϊανοῦ τοῦ βασιλέως
» τίς ἐγώ, κακοδαίμων, τὰς ἡμετέρας σπουδαίῳ διατάξαι ὑπερβαίνειν, μετὰ τοῦ
» καὶ ἑτέρους ἀντιπεῖθαι, ἵνα κακῶς ἀπολοῦνται; Ἰγνάτιος εἶπεν· οὐδαίς ὁμο-
» φόρον ἀποκαλεῖ κακοδαίμονα· ἀρετῆς γὰρ ἀπὸ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ τὰ
» δαιμόνια. Εἰ δὲ οἱ τοῦτοις ἐπαχθῇ· ἔγωγε, καὶ κακὸν με πρὸς τοὺς δαίμονας
» ἀποκαλεῖς, συνεμολογῶ· Χριστὸν γὰρ ἔχων ἐπιστρέφω βασιλεῖ, τὰς τοῦτων
» καταλύω ἐπιβουλὰς. Τραϊανὸς εἶπε· καὶ τίς ἐγὼ θεοφόρος; Ἰγνάτιος ἀπε-
» κρίνατο· ὁ Χριστὸν ἔχων ἐν στήθεσι. Τραϊανὸς εἶπεν· ἡμεῖς οὐ σοι δοκοῦμεν
» κατὰ νόον μὴ ἔχειν Θεοῦ, οἳ καὶ χρώμεθα συμμάχοι· πρὸς τοὺς πολεμίους;
» Ἰγνάτιος εἶπε· τὰ δαιμόνια τῶν ἰθὺν Θεοῦ προσαγορεύεις πλάνωμενος· εἰς
» γὰρ ἐστὶ Θεός, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ
» πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ εἰς Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ μετογενής,
» οὗ τῆς βασιλείας ὄναρμην. Τραϊανὸς εἶπε· τὸν σταυρωθέντα λέγεις ἐπὶ Πον-
» τίου Πιλάτου; Ἰγνάτιος εἶπε· τὸν ἀνασταυρωθέντα τὴν ἰσὺν ἀμαρτανίαν μετὰ τοῦ
» τούτου εὐρετοῦ, καὶ πάντας καταδικάσαντα δαιμονικὴν πλάνην καὶ κακίαν
» ὑπὸ τοῦ πύθου τῶν αὐτῶν ἐν καρδίᾳ φοροῦντων. Τραϊανὸς εἶπε· οὐ οὐ ἐν
» ἐαυτῷ φέρετε τὸν σταυρωθέντα; Ἰγνάτιος εἶπε· ναί· γέγραπται γάρ· Ἐνσκήτω
» ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω ».

(β) Ἀυτοῦ. « Τραϊανὸς ἀπεφρίκντο· Ἰγνάτιον προστάττειν, τὸν ἐν ἐαυτῷ
» λέγοντα περιφέρειν τὸν ἐσταυρωμένον, δέξιμον ὑπὸ στρατιωτῶν γενόμενον
» ἔγειναι παρὰ τὴν μεγάλην Ῥώμην, βρώμα γεννηόμενον θηρίων εἰς τέρψιν
» τοῦ δήμου ».

(γ) Μαρτύρ. §. 2.

Θητῶν. Δὲν ὤκησε δὲ καὶ νὰ γράψῃ εὐθὺς τότε πρὸς τὴν ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίαν, παρακαλῶν αὐτὴν, νὰ μὴ ζητήσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ ἄρεσιν τῆς ἐπικειμένης καταδίκης, καὶ τὸν στερήσῃ οὕτω τῆς ποθομένης ἐλπίδος (α). Μετὰ μακρὸν δὲ πλοῦν πρὸς ὁρμίζεται ὁ ἅγιος μάρτυς εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πόρτου, πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως, ὅθεν ἐρχεται εἰς τὴν Ῥώμην· ἐνταῦθα δὲ περικυκλούμενος πανταχόθεν ὑπὸ τῶν πιστῶν τῆς ἐκεῖ χριστιανικῆς κοινότητος, γονυπετήσας πρότερον, προσηυχῆθη εἰς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν, ὑπὲρ τῆς παύσεως τοῦ διωγμοῦ, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης τῶν ἀδελφῶν· ἔπειτα δὲ ἀπαχθεὶς μετὰ σπουδῆς εἰς τὸ ἀμφιθέατρον, ἐξετέθη παραχρῆμα εἰς τὰ θηρία, κατὰ τὴν ἰγ' τῶν καλανδῶν Ἰανουαρίων, τοιῦτοστι τὴν κ' τοῦ δεκεμβρίου μηνὸς τοῦ ἔτους 110, καθ' ἣν ἡμέραν ἐπανηγυρίζοντο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων τὰ *sigillaria* (β). Ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης ἄθροος ἔδραμε νὰ ἴδῃ τὸ θέαμα, καὶ τὰ θηρία ἐφάνησαν τοσούτον ἀπληγῇ, ὥστε εἰς ὀλίγου χρόνου διάστημα κατέβρωσαν τὸν μάρτυρα. Ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ δὲν ὑπελείφθησαν, εἰ μὴ τὰ μεγαλείτερα ὀστέα, τὰ ὁποῖα, περιτυλιχθέντα εἰς θόβην, μετεκομίσθησαν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ὡς ἀνεκτίμητος θησαυρὸς, καὶ ἐτάφησαν εἰς τὸ κοιμητήριον τὸ ἔξω τῆς θαρνιτικῆς πύλης (γ). Ἐντεῦθεν δὲ πάλιν ἀνορυχθέντα, ἐνταφιάσθησαν εἰς

(α) Εὐθεία· ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ' κεφ. 36. « πρὸς ταῦταις καὶ τῇ Ῥωμαίων » ἐκκλησίᾳ γράφει, ἥ καὶ παράκλησιν προτείνει, ὡς μὴ παρατηγόμενοι τοῦ » μαρτυρίου, τῆς ποθομένης αὐτῶν ἀποστερήσαιεν ἐλπίδος. . . Γράφει δὲ εὖ » κατὰ λέξιν· Ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης θηριομαχῶ διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, » νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἀνδεδεμένους δίκῃ λεοπαρδῶν, ὅ ἐστι στρατιωτικῶν τέχμα, » οἳ καὶ εὐεργετούμενοι, χεῖρους γίνονται· ἐν δὲ τοῖς ἀδικήμασιν αὐτῶν μᾶλλον » μαθητεύομαι, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο δεδικαίωμα· Ὁσίμην τῶν θηρίων, τῶν ἐμὲ » ἐτοιμῶν, ἃ καὶ εὐχόμαι σύντομά μοι εὐρεθῆναι, ἃ καὶ κολασέωσιν συντόμως » με καταπαγεῖν, οὐχ ὡς πέρ τινων δειλαιόμενα οὐχ ἤφατο. Ἐγὼ δ' αὐτὰ » ἅλονται μὴ θάλη, ἐγὼ προσβιάσομαι. Συγγνώμην μοι ἔχετε· τί μοι συμφέρει, » ἐγὼ γινώσκω· ὅτι ἄρχομαι μαθητῆς εἶναι· μὴδὲν με ζηλώσει τῶν ὁρατῶν » καὶ ἀοράτων, ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω· πῶρ καὶ σταυρὸς θηρίων τε συ- » στάσεις, σκορπισμὸς ὀστέων, συγκοπαὶ μελῶν, ἀλεσμός· ὅλου τοῦ σώματος, » κολάσεις τοῦ διαβόλου, εἰς ἐμὲ ἐρχέσθωσαν, μόνον, ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω »

(β) *Sigillaria*, ἑορτὴ, καλούμενῃ οὕτως ἀπὸ μικρῶν τινῶν ἀγαλματίων, τὰ ὁποῖα οἱ γονεῖς ἐχάρizan θεμοσίᾳ εἰς τὰ τέκνα.

(γ) Μαρτύρ. §. 6. « οὕτως θηροῖν ὡμοῖς παρὰ τῇ νασὶ παρεβάλλετο, ὡς

τὸ Τυχαῖον, τὸν ἱερὸν τῆς Τύχης ναόν, καὶ τελευταῖον, τῆς Ἀντιοχείας ἐκπολιορκηθείσης περὶ τὸ ἔτος 540 ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Χοσρόου, μετεκομίσθησαν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, καὶ ἐναπετέθησαν μετὰ τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου τούτου, ὡς πρὸς ἴτως· αὐτὸς δ' Ἰγνάτιος ἠδ-
 χήθη νὰ ταρῇ ἐν Ῥώμῃ, γράφων ἐκ Σμύρνης πρὸς τοὺς Ῥω-
 μαίους· «Μᾶλλον κατακεύσταται τὰ θηρία, ἵνα μοι τάφος γένων-
 »ται, καὶ μηδὲν καταλίπωσι τῶν τοῦ σώματός μου, ἵνα μὴ
 »κοιμηθῇς, βρῆς τινι εὖρεθῇσιμαί.» (α).

§. 2. Συγγράμματα. Εὐθὺς μετὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ
 θεοφόρου Ἰγνατίου, ὁ ἐπίσκοπος τῆς Σμύρνης Πολύκαρπος, ὁ
 καὶ μαθητὴς αὐτοῦ χρηματίσας, συνέλεξεν ὅσας ἐκεῖνος ἔγραψεν
 ἐπιστολάς, καὶ ἐπεμψεν αὐτάς πρὸς τοὺς χριστιανούς τῶν Φι-
 λίππων, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Πολυκάρπου αὐ-
 τοῦ πρὸς τοὺς Φιλιππησίους (β). Ὅτι δὲ ὁ Ἰγνάτιος ἔγραψεν
 ἐπιστολάς, βεβαιοῦσι καὶ ὁ Εἰρηναῖος (γ), καὶ ὁ Ὀριγένης, διαφρ-

«παρ' αὐτὰ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἰγνατίου πληροῦται τὴν ἐπιθυμίαν· κατὰ τὸ
 »γεγραμμένον, ἐπιθυμία δικαίου δεσπῇ· ἵνα μηδὲν τῶν ἀδελφῶν ἐπαχθῇς διὰ
 »τῆς συλλογῆς τοῦ λειψάνου γένηται, καθὼς· φθίνας ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ ἰδίᾳ
 »ἐπαυῖται γενέσθαι τελείωσιν. Μόνα γὰρ τὰ τραχύτερα τῶν ἁγίων αὐτοῦ λει-
 »ψάνων περιλείφθη, ἅτινα εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἀπεκομίσθη, καὶ ἐν λίμῃ κα-
 »τετίθη, θησαυρὸς ἀτίμητος ὑπὸ τῆς ἐν τῷ μάρτυρι χάριτος τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ
 »καταλειφθέντα.» §. 7. «Ἐγένετο δὲ ταῦτα τῇ πρὸ δεκατριῶν Καλανδῶν
 »Ἰανουαρίων, τοῦτέστι Δεκεμβρίῳ εἰκάδι, ὑπατεύοντων παρὰ Ῥωμαίοις Σύρα
 »καὶ Σενακίου τὸ δεύτερον. Τούτου αὐτόπται γινόμενοι μετὰ θαυμάτων, καὶ
 »οἰκόν τε παννυχίσαντες, καὶ πολλὰ μετὰ γονυκλισίας καὶ δεισιμας παρακαλέ-
 »σαντες τὸν Κύριον πληροφορεῖσθαι τοὺς ἀσθενεῖς ἡλᾶς ἐπὶ τοῖς προγεγονόσι...
 »ὀμνήσαντες τὸν Θεὸν τὸν δότην τῶν ἰσχυρῶν, καὶ μακαρίζοντες τὸν ἅγιον,
 »ἐρανερῶσαμεν ὑμῖν καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὸν χρόνον.» κ. τ. λ. — Hieronym.
 de scriptt. eccl. c. 16. «Passus est (S. Ignatius) anno undecimo Tra-
 »iani. Reliquiae corporis ejus Antiochiae jacent, extra portam Daphni-
 »ticam, in coemiterio.»

(α) Καρ. β'.

(β) Παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ, ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 36. «ἐκ τῆς ἐπιστολῆς Ἰγνα-
 »τίου, τὰς πεμφθείσας ἡμῖν ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἄλλας, ὅσας ἔχομεν παρ' ἡμῖν, ἐ-
 »πέμψαμεν ὑμῖν, καθὼς ἐνετείλασθε. Αἵτινες ὑποπετυγμέναι εἰσὶ τῇ ἐπιστολῇ
 »ταύτῃ· ἐξ ὧν μεγάλα ὠφελήθηται διηγήσασθε· περιέχουσι γὰρ πίστιν καὶ ὑπο-
 »μονὴν καὶ πᾶσαν οἰκοδομήν, τῇ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν ἀνήκουσαν.»

(γ) Advers. haeres. V, 28. 4. «quemadmodum quidam de nostris
 »dixit, propter martyrium in Deum adjudicatus ad bestias: Quoniam

ρους ῥήτεις ἐξ αὐτῶν ἀναφέροντες (α). Καὶ ταύτας μὲν τὰς μαρ-
 τυρίας ἔχομεν παρὰ συγγραφῶν, ἀκμασάντων κατὰ τὴν β' καὶ
 γ' ἑκατονταετηρίδα· κατὰ δὲ τὴν δ' μνημονεύει τῶν ἐπιστολῶν
 τοῦ ἡμετέρου μάρτυρος ὁ Εὐτέβιος, προσεπισημειῶν καὶ τὸν ἀ-
 ριθμὸν αὐτῶν (β). Ἐξ αὐτοῦ πληροφοροῦμεθα, ὅτι ἐπεὶ ἐπι-
 στολαὶ τοῦ μάρτυρος Ἰγνατίου ὑπῆρχαν ἀναμφισβήτητοι, καὶ μά-
 λιστα αἱ αὐταί, τὰς ὁποίας ἔχομεν καὶ νῦν, καθὼς γραφεῖσται
 ἀπὸ τῶν αὐτῶν τόπων, πρὸς τὰ αὐτὰ πρόσωπα, καὶ πρὸς τὸ
 αὐτὸ τέλος, κατὰ λέξιν περιέχουσαι τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐτέβιου ἀνα-
 φερόμενα χωρία. Μετὰ τὸν Εὐτέβιον παρεδέχθησαν τὰς εἰρη-
 μένας ἐπιστολάς ὁμοφώνως πάντες οἱ χριστιανοί, καὶ ἐμνημό-
 νευσαν αὐτῶν πολλοὶ τῶν ἁγίων τῆς ἐκκλησίας Πατέρων καὶ
 συγγραφῶν. Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὅστις βεβαίως δὲν ἐπέσθη
 εἰς τὸ κύρος τοῦ Εὐτέβιου, διότι ἔσως οὐδὲ εἶδε τὴν ἐκκλησια-
 στικὴν αὐτοῦ ἱστορίαν, ἀναφέρει (γ) ῥητίν τινα τοῦ Ἰγνατίου, ἀνα-
 γινωσκομένην εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους αὐτοῦ ἐπιστολῇ· ὁ ἅγιος
 Ἰωάννης Χρυσόστομος (δ) ἐγκωμιάζει μεγάλως τὴν διαθυλλου-

» Frumentum sum Christi et per dentes bestiarum molar, ut mundus
 » panis Dei inveniar. » Παρβλ. Ἰγν. ἐπιστ. πρὸς Ῥωμ. κεφ. δ'.

(α) Origen. Homil. VI in Luc. » eleganter in cujusdam martyris e-
 » pistola reperi (Ignatium dico episcopum Antiochiæ post Petrum se-
 » cundum) : principem sæculi hujus latuit virginitas Mariæ. » Παρβλ.
 Ἰγν. ἐπιστ. πρὸς Ἐφεσ. κεφ. ιθ'. — Prol. in Cant. cantic. Tom. III.
 p. 30. » memini aliquem sanctorum dixisse, Ignatium nomine, de Chri-
 » sto : Meus autem amor crucifixus est. » Παρβλ. Ἰγν. ἐπιστ. πρὸς
 Ῥωμ. κεφ. ζ'.

(β) Ἐκκλ. ἱστορ. ἐνθα ἀνωτέρω. » Οὕτω δὴτα ἐν Σμύρῃ γενόμενος (ὁ Ἰγν. -
 » τισ), ἐνθα ὁ Πολύκαρπος ἦν, μίαν μὲν ἐπιστολὴν τῇ κατὰ τὴν Ἐφεσον ἐκ-
 » κλησίᾳ γράφει, ποιμένος αὐτῆς μνημονεύων Ὀνησίμου· ἑτέραν δὲ τῇ ἐν Μα-
 » γνησίᾳ τῇ πρὸς Μαϊάνδρην, ἑθα πάλιν ἐπισκόπου Δίμα μνημὴν παποῖται·
 » καὶ τῇ ἐν Τράλλεσι δὲ ἄλλῃν, ἧς ἄρχοντα τότε εἶτα Πολύδειον ἱστορεῖ. Πρὸς
 » ταύταις καὶ τῇ Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ γράφει. . . Ἡδὲ δ' ἐπέκεινα τῆς Σμύρνης
 » γενόμενος, ἀπὸ Τρωάδος τοῖς τε ἐν Φιλαδελφείᾳ αὐτῆς διὰ γραφῆς ὁμιλεῖ,
 » καὶ τῇ Ἑμυρναίων ἐκκλησίᾳ, ἰδίως τε τῷ ταύτης προηγουμένῳ Πολυκάρπῳ· δι-
 » οῖα δὲ ἀποστολικὸν ἄνδρα εὖ μάλα γνωρίζων, τὴν κατ' Ἀντιόχειαν αὐ-
 » τῷ ποιμνῇ, ὡς ἂν γνήσιος καὶ ἀγαθὸς ποιμὴν, παρατίθεται, τὴν περὶ αὐτῆς
 » φροντίδα διὰ σπουδῆς ἔχειν αὐτὸν ἀξιῶν. »

(γ) Ἐν τῷ, περὶ τῶν γενομένων. ἐν τῇ Ἀριμίνῃ τῆς Ἰταλ. καὶ ἐν Σελευκείᾳ
 τῆς Ἰσαυρ. συνδ. κεφ. μζ'.

(δ) Οὐμλ. εἰς Ἰγν. τὸν μάρτυρ. β.

μένην εὐχὴν τοῦ μάρτυρος, τὴν ὁποῖαν ἐκφράζει εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν (α). Ὁ ἱερός Ἰερώνυμος ἀνεγνώρισεν ἀληθεῖς τὰς ἐπὶ τοῦ Ἰγνατίου ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας ἀριθμεῖ ὁ Εὐσέβιος, καὶ τισαύτας τὸν ἀριθμὸν σημειοῖ καὶ αὐτὸς γραφεύσας (β). Ὁ Θεοδώρητος μεταχειρίζεται κατὰ τῶν αἰρετικῶν τὸ κύρος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου, ὡς γνησίων αὐτοῦ, καὶ ἀντὶφέρει μακρὰ χωρία, λαμβανόμενα ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τῶν πρὸς τοὺς Σμυρναίους, Ἐφεσίους καὶ Τραλλιεσίους (γ). Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης Γελάσιος μνημονεύει ὡσαύτως ῥητοῦ τινος, ἀπαντωμένου εἰς τὴν πρὸς Σμυρναίους ἐπιστολὴν (δ) καὶ πολλοὶ δὲ ἄλλοι προσέτι πολλὰς περὶ λαμβάνουσι ῥήσεις εἰς τὰ συγγράμματα αὐτῶν ἐκ τῶν τοῦ Ἰγνατίου ἐπιστολῶν.

Πρὶν ὅμως ἐξετάσωμεν τῶν ἐπιστολῶν τούτων τὰ περιεχόμενα, εἶναι ἀνάγκη νὰ διαρέσωμεν αὐτὰς εἰς τρεῖς τάξεις. Καὶ ἡ μὲν πρώτη περιέχει τὰς τρεῖς ἐπιστολάς, τὰς σωζομένας μόνον εἰς λατινικὴν γλῶτταν, καὶ γεγραμμένας πρὸς τὴν παρθένον *Μαρίαν*, καὶ πρὸς τὸν ἀπόστολον *Ἰωάννην*· ἡ δὲ δευτέρα περὶ λαμβάνει τὰς ἑλληνικάς, τῶν ὁποίων οὔτε ὁ Εὐσέβιος, οὔτε ὁ Ἰερώνυμος μνημονεύει, πέντε οὗτας τὸν ἀριθμὸν, τουτέστι, τὴν πρὸς *Μαρίαν τὴν Κασσοβολίτιν* (ε), τὴν πρὸς τὴν

(α) Κεφλ. ε. * ὁναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἡτοιμασμένων, καὶ εὐχομαι * εἰσιμίμιοι ἐβρεθῆναι * ἃ καὶ κατακτείνω συντόμως με καταφαγεῖν. *

(β) De scriptt. eccl. c. 16. * cumque navigans Smyrnam venisset, * ubi Polycarpus, auditor Ioannis, episcopus erat, scripsit unam epistolam ad Ephesios; alteram ad Magnesianos; tertiam ad Trallenses; quartam ad Romanos; et inde egrediens scripsit ad Philadelphicos, et ad Smyrnaeos, et proprie ad Polycarpum, commendans illi Antiochenensem ecclesiam. * — Advers. Heluid. c. 9. * Numquid possum tibi totam veterum scriptorum seriem commovere, Ignatium, Polycarpum, Ireneum, Justinum martyrem, multosque alios apostolicos et eloquentes viros, qui. . . plena sapientia volumina conscripserunt. * — Comment. lib. I. in Matth. 1. v. 18. * martyr Ignatius etiam quartam addidit causam, cum a desponsata conceptus sit (Christus), ut partus ejus, inquiens, celaretur diabolo. *

(γ) Ἐν τοῖς διαλόγοις, Ἀτρέπτω, Ἀναγνώτῳ, καὶ Ἀναθεῖ.

(δ) De duabus naturis in Christo.

(ε) Νομίζεται, ὅτι εἶναι ἡ αὐτὴ, τὴν ὁποῖαν ἀνέχεται ἡ ἐπιστολὴ Παύλου ἐν τῇ πρὸς Ῥωμ. ιγ'. β.

ἐν Ταρσῷ ἐκκλησίαν, τὴν πρὸς τοὺς Ἀντιοχείας, τὴν πρὸς Ἡρώνα, τὸν διάκονον τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίας, καὶ τὴν πρὸς τοὺς Φιλιππησίους. Τὴν δὲ τρίτην ἀποτελοῦσιν αἱ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου ἀναφερόμεναι ἐπὶ, δηλονότι, ἡ πρὸς Συμωναίους, ἡ πρὸς Πολύκαρπον, ἡ πρὸς Ἐγεσίους, ἡ πρὸς Μαγνηταίους, ἡ πρὸς Φιλαδελφεῖς, ἡ πρὸς Τραλλιησίους, καὶ ἡ πρὸς Ῥωμαίους. Περὶ πασῶν δὲ τῶν ἐπιστολῶν τούτων προβάλλονται τρεῖς διαφοροὶ γινῶμαι, ἧ ὅτι πᾶσαι καθόλου, καὶ αὐταὶ αἱ λατινικαὶ τρεῖς, ἀποδεκταί· ἡ, μηδεμιᾶς γνησίας ὁμολογουμένης, ἀπορρίπτεται πᾶσαι ἀνεξαίρετως (α)· ἡ, ἀποδοτέα εἰς τὸν Ἰγνατίον μόνον αἱ ἐπὶ, τῶν ὁποίων γίνεται μνεία παρὰ τοῦ Εὐσεβίου καὶ τοῦ Ἱερωνύμου, αἱ δὲ λοιπαὶ πᾶσαι ὡς ὑποβολιμαῖαι καὶ νόθοι ἀποδοκιμαστέαι.

Καὶ πρῶτον μὲν πρέπει νὰ ληρθῇ ὡς βέβαιον καὶ ἀναντιρρήτον, ὅτι αἱ τρεῖς λατινικαὶ ἐπιστολαί, τῶν ὁποίων δύο μὲν γράρονται πρὸς τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην, μία δὲ πρὸς τὴν παρθένον Μαρίαν, εἶναι ὑποβολιμαῖαι· διότι πρῶτος ἀναφέρει αὐτάς ὁ κατὰ τὴν 16ᾴ ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσας τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας Πατὴρ Βερνάρδος (6)· διότι ἦσαν ἄγνωστοι εἰς τοὺς ἀρχαίους Πατέρας· διότι οὐδέποτε εὗρέθη τὸ ἐλληνικὸν αὐτῶν κείμενον· διότι τὸ ὕψος, εἰς τὸ ὅποιον εἶναι συντεταγμένοι, ἀποδεικνύουσιν αὐτὰς γραφεῖσας ἀπ' ἀρχῆς λατινιστῇ, καὶ ὑπὸ Λατίνου· καὶ διότι γέμουσι ταπεινῶν ἰδεῶν, ἀναξίων παντάπασι τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου.

Ἐπειτα δὲ ὡσαύτως δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία, ὅτι αἱ πέντε ἐλληνικαὶ ἐπιστολαί, αἱ μὴ μνημονευόμεναι ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου καὶ τοῦ Ἱερωνύμου, εἶναι καὶ αὐταὶ νόθοι· διότι α) ἂν ἐσώζοντο κατὰ τοὺς χρόνους τῶν συγγραφέων τούτων, ἤθελεν εἶσθαι ἀδύνατον νὰ μὴ τὰς ἰδῶσιν οὗτοι, ἢ νὰ μὴ ἀκούσωσι νὰ λέγῃσι περὶ αὐτῶν· καὶ λοιπὸν δύναται τις ἄρα νὰ πεισθῇ, ὅτι, καὶ τοὶ ἰδόντες, δὲν ὠμίλησαν ὁμῶς περὶ αὐτῶν, καταγράφοντες τὸν κατάλογον τῶν τοῦ Ἰγνατίου ἐπιστολῶν; — 6)

(α) Τῆς γνώμης ταύτης πρῶτος ὑπέρμαχος ἀνεδείχθη ὁ Καλβίνος.

(6) S. Bernard, Sermon VII in Psalm. 90.

διότι ἦσαν ἄγνωστοι οὐχὶ μόνον εἰς τὸν Εὐσέβιον καὶ τὸν Ἱερώνυμον, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἐρεξῆς Πατέρας τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, μὴ ἀναφέροντας, εἰ μὴ τὰς ἐπτά, ὅσας καὶ ὁ Εὐσέβιος εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ — καὶ γ' ὁδὸν περιέχουσι πολλὰ, μὴ ἀναγόμενα εἰς τοῦ Ἱγνατίου τοὺς χρόνους· οὕτω, παραδείγμ. χάρ. γίνεται εἰς αὐτὰς λόγος περὶ τῶν αἵρέσεων, ἀναφυσισῶν μάλιστα πολλὸν χρόνον ὕστερον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μάρτυρος· γίνεται λόγος περὶ τῶν ὑποδιακόνων, ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν, θυρωρῶν, καὶ ἐπορκιστῶν, ἐνῶ πᾶσαι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ αὐταὶ τάξεις, ὡς εἶναι γνωστὸν, κατεστάθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἱγνατίου.

Λείπεται ἔτι νὰ ἐξετάσωμεν, ἂν αἱ λοιπαὶ ἐπτά ἐπιστολαὶ ἦναι τῶντι γνήσιον τοῦ θεοφόρου Ἱγνατίου σύγγραμμα. Καὶ περὶ τῆς γνησιότητος λοιπὸν αὐτοῦ λέγομεν, ὅτι οὐδεμία πρέπει νὰ ὑπάρχῃ πλέον ἀμφισβήτησις, μαρτυροῦντος ὑπὲρ αὐτῆς παντός σχεδὸν τοῦ τῶν ἀρχαίων Πατέρων τῆς ἐκκλησίας χοροῦ. Οἱ συγγραφεῖς, οἱ ἰδόντες τὸν ἅγιον Ἱγνάτιον, ὡς ὁ ἐπίσκοπος τῆς Σμύρνης Πολύκαρπος, καὶ οἱ εὐθὺς μετ' αὐτὸν ἀκμάταντες, ὡς ὁ Εἰρηναῖος καὶ Ὁριγένης, ἐγνώρισαν τὰς ἐπιστολάς ταύτας, καὶ εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν συγγράμματα τὰς ἐμνημόνευσαν· τίς δύναται λοιπὸν ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅτι δὲν εἶναι αὐταὶ αἱ γνήσιαι ἐπιστολαί, τὰς ὁποίας συνέλεξεν ὁ Πολύκαρπος; ἢ τίς ὁ λόγος, ὅτι ἀπὸ τοῦ Πολυκάρπου μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Εὐσεβίου ἀπωλέσθησαν, καὶ ἀντικατεστάθησαν ἄλλαι ὑποβολιμαῖαι; Πρὸς-θεὸς δὲ εἰς ταῦτα, ὅτι αἱ εἰρημέναι ἐπιστολαὶ δὲν περιέχουσιν τι ἀνοίκειον οὔτε εἰς τὸ πρόσωπον, οὔτε εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἱγνατίου· οὐδεὶς ἀναχρονισμὸς ὑπάρχει ἐνταῦθα, οὐδὲν χρονολογικὸν ἀμάρτημα, τὰ συνήθη τῶν ὑποβολιμαίων συγγραμμάτων γνωρίσματα· δὲν γίνεται λόγος ἐνταῦθα περὶ αἵρέσεώς τινος, συσταθείσης ὕστερον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μάρτυρος· ὅσαι δὲ πεπλανημέναι δόξαι πολεμοῦνται, ἐπεκράτουν ἤδη ἐπὶ τοῦ Ἱγνατίου, ὡς ἡ κακοδοξία τῆς αἵρέσεως τοῦ Σίμωνος μάγου, καὶ ἡ τῶν Ἑβιωνιτῶν περὶ τὸ πάθος καὶ τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· τοῦναντίον δὲ ἀναγινώσκομεν εἰς αὐτὰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς παραδόσεως τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὁ συγγραφεὺς μετὰ

τῆς ἱερᾶς σοφίας δὲν ἀναμιγνύσι τι ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς· τελευ-
ταῖον δὲ αἱ ἐπὶ αὐταὶ ἐπιστολαὶ εἶναι γεγραμμέναι μετὰ με-
γάλης ἀπλότητος, καὶ φέρουσι τῶντι ἀποστολικὸν χαρακτῆρα.
Ὅθεν πάντες οἱ λόγοι, οἱ ἀποδεικνύοντες τὸ ὑποβολιμαῖον καὶ
νόθον τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν, ἐξελέγχουσι σαφέστατα τὸ γνή-
σιον τούτων.

Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τῶν ἐπιστολῶν πρῶτον μὲν
ὡς ἔμυλογοῦμενον ἐξεύρομεν, ὅτι καὶ αἱ ἐπὶ ἐγράφησαν, ὅτε ὁ
μάρτυς ἦτον εἰς τὰ δεσμά, καὶ ἀπήγετο ἀπὸ τῆς Ἀντιοχείας
εἰς τὴν Ῥώμην, διὰ τὴν ἐκτεθῆ εἰς τὰ θηρία· ἔπειτα δὲ εἶναι
ὡς αὐτὸς βέβαιον, ὅτι τέσσαρες ἐγράφησαν εἰς τὴν Σμύρνην,
ἕπου διέτριψεν ἰσως πλείοτερόν τινα χρόνον, καὶ ὁ Ἱερώνυμος
ἀναφέρει αὐτὰς κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν· α. τὴν πρὸς Ἐφε-
σίους· β. τὴν πρὸς Μαγνησίους· γ. τὴν πρὸς Τραλλιτίους·
καὶ δ. τὴν πρὸς Ῥωμαίους. Καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν μετ' ἀκρι-
θείας νὰ εἰπώμεν, ἂν ταύτην τὴν τάξιν τῶντι ἠκολούθησεν ὁ
Ἱγνάτιος εἰς τὴν γραφὴν, ἢ ἄλλην τινά· τοῦτο δὲ μόνον φαί-
νεται πολὺ πιθανόν, ὅτι ἡ πρὸς Ῥωμαίους ἐγγραφή τελευταία,
διότι ἀναφέρει ἐν αὐτῇ, ὅτι ἐγραψεν ἤδη πρὸς τὰς ἄλλας ἐκ-
κλησίας, καὶ ὅτι ἄσμενος ἀπέρχεται εἰς τὸ μαρτύριον. Τὰς δὲ
λοιπὰς τρεῖς ἐγραψε μετὰ τὴν ἐκ Σμύρνης ἀποδημίαν αὐτοῦ,
εὐρισκόμενος εἰς τὴν Τρωάδα, ὅθεν ἐμελλε νὰ κατευθυνθῇ εἰς
τὴν Νεάπολιν· καὶ φαίνεται, ὅτι ἡ πρὸς Σμυρναίους καὶ ἡ πρὸς
τὸν Πολύκαρπον ἐγράφησαν ἑμῶ, ἢ δὲ πρὸς τοὺς Φιλαδελφεῖς,
τελευταία· διότι λέγει εἰς ταύτην, ὅτι αἱ ἄλλαι πόλεις ἔστει-
λαν εἰς τὴν Συρίαν ἐπισκόπους καὶ διακόνους, καὶ εἰς τὴν πρὸς
τὸν Πολύκαρπον ἐπιστολὴν παραγγέλλει νὰ στείλωσιν ὡς αὐτὸς
εἰς τὰ ἐκεῖ ἐπίσκοπον.

Ἀνάγνωσις. Εἰς τὴν πρὸς Σμυρναίους ἐπιστολὴν ὁ θεοφό-
ρος Ἱγνάτιος σπουδάζει νὰ στηρίξῃ τοὺς χριστιανοὺς τούτους
εἰς τὴν πίστιν τῆς ἀληθοῦς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν,
καὶ ν' ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς μισαρᾶς τῶν δοκητῶν καὶ Φαν-
ταστικῶν λεγομένων αἵρετικῶν διδασκαλίας, τῶν δοξαζόντων,
ὅτι κατὰ δόκητιν μόνον καὶ φαντασίαν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγει-
νεν ἄνθρωπος, μῆτε ἀληθῆ προελαβὼν σάρκα, μῆτε τῶντι παθῶν·

» Ταῦτα γὰρ πάντα ἔπαθε δι' ἡμᾶς, καὶ ἀληθῶς ἔπαθε, καὶ
 » οὐ δοκῆσει, ὡς καὶ ἀληθῶς ἀνέστη· ἀλλ' οὐχ ὥς πέρ τινες τῶν
 » ἀπίστων, ἐπαισχυνόμενοι τὴν τοῦ ἀνθρώπου πλάσιν, καὶ τὸν
 » σταυρὸν, καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον, λέγουσιν, ὅτι δοκῆσει, καὶ
 » οὐκ ἀληθείᾳ ἀνείληρε τὸ ἐκ τῆς παρθένου σῶμα, καὶ τῷ θο-
 » κεῖν πέπονθεν, ἐπιλαθόμενοι τοῦ εἰπόντος· ὁ λόγος σὰρξ ἐγέν-
 » νετο· καὶ, λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν
 » ἐγερῶ αὐτόν· καὶ, ἐὰν ὑψωθῶ ἀπὸ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω
 » πρὸς ἑμαυτὸν (α). Ταῦτα δὲ περαινῶ ὑμῖν, ἀγαπητοί, εἰ-
 » δώς, ὅτι καὶ ὑμεῖς οὕτως ἔχετε· προσφυλάσσω δὲ ὑμᾶς ἀπὸ
 » τῶν θηρίων τῶν ἀνθρωπομορφῶν, ἃ οὐ μόνον ἀποστρέφονται
 » χρῆ, ἀλλὰ καὶ φεύγειν μόνον δὲ προσεύχεσθε ὑπὲρ αὐτῶν,
 » ἐὰν πως μετανοήσωσιν. Εἰ γὰρ τῷ δοκεῖν ἐν σώματι γέγο-
 » νεν ὁ Κύριος, καὶ τῷ δοκεῖν ἐσταυρώθη, καὶ γὰρ τῷ δοκεῖν δέ-
 » δεμαι· τί δὲ καὶ ἑμαυτὸν ἐκδοτὸν δέδωκε τῷ θανάτῳ, πρὸς
 » πῦρ, πρὸς μάχαιραν, πρὸς θηρία; ἀλλ' οὐ τῷ δοκεῖν, ἀλλὰ τῷ
 » ὄντι πάντα ὑπομένω διὰ Χριστόν, εἰς τὸ συμπαθεῖν αὐτῷ,
 » αὐτοῦ με ἐνδυναμοῦντος» (β). Ἐπειτα δὲ συμβουλεύει τοὺς
 Σμυρναίους νὰ φεύγωσι τὰς διχονοίας, ὡς τὴν πηγὴν πάντων
 τῶν κακῶν, νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν, νὰ τι-
 μῶσι τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς διακόνους, καὶ νὰ μὴ πράττω-
 σί τι χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου, μήτε νὰ ἦναι συγκεχωρημένον χω-
 ρὶς αὐτοῦ νὰ βαπτίζωσι, καὶ νὰ τελῶσι τὰς ἀγάπας· «Τὰς
 » δὲ θυγῶνίμους αἰρέσεις, καὶ τοὺς τὰ σχίσματα ποιοῦντας,
 » φεύγετε, ὡς ἀρχὴν κακῶν· πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολου-
 » θεῖτε, ὡς ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς τῷ πατρί· καὶ τῷ πρεσβυ-
 » τερίῳ δέ, ὡς τοῖς Ἀποστόλοις· τοὺς δὲ διακόνους ἐντρέπεσθε,
 » ὡς Θεοῦ ἐντολὴν διακονοῦντας· μηδεὶς χωρὶς ἐπισκόπου τι
 » πράσσει τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἐκείνη βεβαία
 » εὐχαριστία ἡγείσθω ἡ ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον οὖσα, ἥ ᾧ ἂν αὐ-
 » τὸς ἐπιτρέψῃ· ὅπου ἂν φανῇ ὁ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τὸ πλῆθος
 » ἔστω, ὡς περ ὅπου ὁ Χριστὸς, πᾶσα ἡ οὐράνιος στρατιὰ πα-

(α) Κεφ. α'. β'.

(β) Κεφ. α'. β'.

• • » ρέστηκεν, ὡς ἀρχιστρατήγῳ τῆς δυνάμεως Κυρίου, καὶ δια-
 » νομεῖ πάσης νοητῆς φύσεως. Οὐκ ἔξόν ἐστι χωρὶς τοῦ ἐπι-
 » σκόπου οὔτε βαπτίζειν, οὔτε προσφέρειν, οὔτε θυσίαν προσ-
 » κομίζειν, οὔτε δοχὴν ἐπιτελεῖν· ἀλλ' ὃ ἂν ἐκείνῳ δοκῇ κατ'
 » εὐαρέστησιν Θεοῦ, ἵνα ἀσφαλές ᾖ καὶ βέβαιον πᾶν, ὃ ἂν πράσ-
 » σῃτε» (α). Τελευταῖον δὲ τοὺς εὐχαριστεῖ δι' ὅσῃ ἀγάπῃ
 ἔδειξαν πρὸς αὐτόν, παρεπιδημοῦντα παρ' αὐτοῖς, τοὺς βεβαιεῖ, ὅτι
 αἱ εὐχαὶ αὐτῶν περὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίας εἰσηκούσθησαν,
 ἀπολαυσούσης ἡδὴ εἰρήνῃ, καὶ τοὺς παρακαλεῖ νὰ πέμψωσιν εἰς
 τὴν Συρίαν πρέσβυν, διὰ νὰ δοξολογήσῃ τὸν Θεὸν μετὰ τῶν ἐν
 Ἀντιοχείᾳ πιστῶν περὶ τῆς ἐπικρατούσης εἰρήνης καὶ ἡσυχίας·
 « Καθὰ με ἀνεπαύσατε, ἀδελφοί, καὶ ὑμᾶς Ἰησοῦς ὁ Χριστός·
 » ἀπόντα με καὶ παρόντα ἡγαπήσατε· ἀμείψεται ὑμᾶς ὁ Θεός,
 » δι' ὃν ταῦτα εἰς τὸν δέσμιον αὐτοῦ ἐνεδείξασθε· εἰ γὰρ καὶ
 » μὴ εἰμι ἱκανός, ἀλλὰ τὸ τῆς προθυμίας ὑμῶν μέγα· ὁ τιμῶν
 » γὰρ προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται·
 » ὅθλον ὅτι καὶ ὁ τιμῶν δέσμιον Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαρτύρων
 » λήψεται μισθόν (β) . . . Αἱ προσευχαὶ ὑμῶν ἤγγισαν εἰς τὴν
 » Ἀντιοχείαν ἐκκλησίαν, καὶ εἰρηνεύεται· ὅθεν δεδεμένος, πάν-
 » τας ἀσπάζομαι, οὐκ ὦν ἄξιός, ἐκεῖθεν ἐσχατος αὐτῶν ὢν . . .
 » Ὅπως οὖν ὑμῶν τὸ ἔργον τέλειον γένηται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ
 » ἐν τῇ οὐρανῷ, πρέπει εἰς Θεοῦ τιμὴν χειροτανῆσαι τὴν ἐκ-
 » κλησίαν ὑμῶν θεοπροσβύτην, εἰς τὸ γενόμενον ἐν Συρίᾳ, συγ-
 » χαρῆναι αὐτοῖς, ὅτι εἰρηνεύουσι, καὶ ἀπέλαβον τὸ ἴδιον μέγε-
 » θος, καὶ ἀποκατεστάθῃ αὐτοῖς τὸ ἴδιον σωματίον» (γ).

Ἐπιστολὴ πρὸς Πολύκαρον. Ὁ μάρτυς Ἰγνατίος σκοπὸν
 εἶχε νὰ γράψῃ καὶ πρὸς πολλὰς ἄλλας τῆς Ἀσίας ἐκκλησίας,
 ἀλλ', ἐπειδὴ τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ δὲν τὸν ἐπέτρεπε πλέον νὰ
 ἐκτελέσῃ τὸν τοιοῦτον σκοπὸν, ἀνέθηκε τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὸν
 φίλον αὐτοῦ καὶ ἐπίσκοπον τῆς Σμύρνης Πολύκαρον. Ἐφρόν-
 τιζε δὲ μάλιστα περὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐγκαταλειφθείσης ἐκ-

(α) Κεφ. λ. ἡ.

(β) Κεφ. λ. θ'.

(γ) Κεφ. λ. ιδ.

κλησίας, πρὸς τρέπων τὰς λοιπὰς κοινότητας νὰ συνδέσωσιν ἔτι μᾶλλον τὸν πρὸς ἀλλήλας δεσμόν τῆς ἀγάπης διὰ τὴν πεινοῦσαν ἀδελφικὴν αὐτῶν ἐκκλησίαν, προφυλάττουσιν αὐτὴν ἀπὸ παντὸς ἐπαπειλούμενου κινδύνου. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν, περὶ ἧς ὁ λόγος, ἐπιστολὴν ὁ θεοφόρος ἐπίσκοπος γράφει πρὸς τὸν ἱερὸν Πολύκαρπον ἐξαιρέτους παραινέσεις, καὶ συνιστᾷ εἰς αὐτὸν τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δικτήρησιν τῆς ἐνώσεως· τὸν συμβουλεύει νὰ ἐπαγρυπνῇ ἀκαταπαύστως ἐπὶ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ· νὰ προσφέρῃ εἰς τὰς ψυχικὰς νόσους ἀνάλογον θεραπείαν· νὰ ἐπιτιμᾷ τοὺς πονηροὺς μετ' ἀγάπης καὶ γλυκύτητος· νὰ προσεύχεται εἰς τὸν Θεὸν ἀδιαλείπτως, καὶ νὰ ζητῇ παρ' αὐτοῦ τὴν θείαν χάριν· νὰ ἐργάζεται ἀκαταπαύστως, ὡς ἀθλητὴς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· νὰ ἐπιμελῇται τῶν χηρῶν· νὰ μὴ περιφρονῇ τοὺς ποταπωτέρους ἀνθρώπους· νὰ μὴ ὑποφέρῃ, ὥστε νὰ πράττεται τι χωρὶς αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς δὲ νὰ μὴ πράττῃ τι, ἀπᾶν πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· νὰ παραγγέλλῃ τὰς γυναῖκας νὰ εὐχαριστῶνται εἰς τοὺς ἀνδρας αὐτῶν, καὶ τοὺς ἀνδρας, ν' ἀγαπῶσι τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας· νὰ συνιστᾷ τὴν ἀγνείαν, ἣτις εἶναι ἡνωμένη μετὰ τῆς ταπεινότητος, καὶ νὰ πείθῃ τοὺς χριστιανοὺς, ὅτι ὁ γάμος, διὰ νὰ ᾔῃαι κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ τελῇται ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐπισκόπου· « Παρακαλῶ σε ἐν χάριτι, ἣ ἐνδεδύσαι, »
 « προσθεῖναι τῷ ὁρόμῳ σου, καὶ πάντας παρακαλεῖν, ἵνα σώ- »
 « ζωνται· ἐκδίδει σου τὸν τόπον ἐν πάσῃ ἐπιμελείᾳ σαρκικῇ τε »
 « καὶ πνευματικῇ· τῆς ἐνώσεως φρόντιζε, ἥς οὐδὲν ἄμεινον· πάν- »
 « τας βάσταζε, ὡς καὶ σε ὁ Κύριος· πάντων ἀνέχου ἐν ἀγά- »
 « πῃ, ὡς περ καὶ ποιεῖς· προσευχῇς σγόλαζε ἀδικαίετοις· αἰτοῦ »
 « σύνεσιν πλείονα ἥς ἔχεις· γρηγόρει, ἀκρόμητον πνεῦμα κεκτη- »
 « μένος... Πάντων τὰς νόσου· βάσταζε, ὡς τέλειος ἀθλητὴς, »
 « ὡς καὶ ὁ Κύριος πάντων (α) ... Καλοὺς μαθητὰς ἐὰν φιλῇς, »
 « χάρις σοι οὐκ ἔστι· μᾶλλον δὲ τοὺς λοιμοτέρους ἐν πράττει »
 « ὑπότασσε· οὐ πᾶν τραῦμα τῇ αὐτῇ ἐμπλάστῳ θεραπεύεται »
 « (ε) ... Φρόνιμος γίνου ὡς ὁ ὅρις, καὶ ἀκέραιος ἐσθελί, ὡς πε-

(α) Κεφ. λ. α.

(ε) Κεφ. λ. ε'.

» ριστερὰ (α) . . . Νῆρε, ὡς Θεοῦ ἀθλητῆς, οὗ τὸ θέλημα, ἀ-
 » φθαρσία, καὶ ζωὴ αἰώνιος . . . Οἱ δοκοῦντες ἀξιόπιστοι εἶναι,
 » καὶ ἑτεροδιδασκαλοῦντες, μὴ σε καταπληττέωσαν· στήθι δὲ
 » ἔδραϊος, ὡς ἄκμων τυπτόμενος· μεγάλου ἐστὶν ἀθλητοῦ δέρε-
 » σθαι καὶ νικᾶν, μάλιστα δὲ ἔνεκεν Θεοῦ πάντας ὑπομένειν
 » ἡμᾶς δεῖ, ἵνα καὶ αὐτὸς ἡμᾶς ἀναμείνῃ εἰς τὴν βασιλείαν (β) . . .
 » Αἱ χῆραι μὴ ἀμελείσθωσαν· μετὰ τὸν Κύριον σὺ αὐτῶν φρον-
 » τιστὴς ἔστο· μηδὲν ἄνευ τῆς γνώμης σου γινέσθω, μηδὲ σὺ
 » ἄνευ Θεοῦ γνώμης τι πράσσεις, ὑπὲρ οὐδὲ πράττεις. Εὐστάθει·
 » πυκνότερον συναγωγὰ γινέσθωσαν· ἐξ ὀνόματος πάντας ζή-
 » τει· δούλους καὶ δούλας μὴ ὑπερηφάνει, ἀλλὰ μηδὲ αὐτοὶ φυ-
 » σιούσθωσαν, ἀλλ' εἰς δόξαν Θεοῦ πλεῖον δουλεύετωσαν (γ) . . .
 » Τὰς κακοτεχνίας φεῦγε, μᾶλλον δὲ περὶ τούτων ὁμιλίαν μὴ
 » ποιοῦ· ταῖς ἀδελφαῖς μου προσάλει ἀγαπᾶν τὸν Κύριον, καὶ
 » τοῖς συμβίοις ἀρκεῖσθαι, σαρκὶ καὶ πνεύματι· ὁμοίως καὶ τοῖς
 » ἀδελφοῖς μου παρὰγγελλε, ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀγα-
 » πᾶν τὰς συμβίους, ὡς ὁ Κύριος τὴν ἐκκλησίαν. Εἴτις δύνα-
 » ται ἐν ἀγνείᾳ μένειν εἰς τιμὴν τῆς σαρκὸς τοῦ Κυρίου, ἐν
 » ἀκαυχησίᾳ μενέτω· ἐὰν καυχῆσθαι, ἀπώλετο· καὶ ἐὰν γνω-
 » σθῇ πλὴν τοῦ ἐπισκόπου, ἐφθαρται. Πρέπει δὲ τοῖς γαμοῦσι
 » καὶ ταῖς γαμοῦταις μετὰ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἑνωσιν
 » ποιεῖσθαι, ἵνα ὁ γάμος ᾗ κατὰ Κύριον, καὶ μὴ κατ' ἐπιθυ-
 » μίαν· πάντα εἰς τιμὴν Θεοῦ γινέσθω (δ). Ἐπειτα δὲ ἀπο-
 » τεινόμενος πρὸς τοὺς πιστοὺς, λέγει, ὅτι πρέπει νὰ ὑποτάσσ-
 » ωνται εἰς τὸν ἐπίσκοπον, εἰς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς δια-
 » κόνους, καὶ ἅπαντες νὰ συγκοπιῶσιν ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν σωτη-
 » ρίας· τελευταῖον δὲ παρὰγγελλε τὸν Πολύκαρπον νὰ συγχροτῇ τῇ
 » συμβούλιον, καὶ νὰ χειροτονήσῃ ἐπίσκοπον, διὰ ν' ἀποστείλῃ αὐ-
 » τὸν εἰς τὴν Συρίαν· « Τῷ ἐπισκόπῳ προσέχετε, ἵνα καὶ ὁ Θεὸς
 » ὑμῶν ἀντίψυχον ἐγὼ τῶν ὑποτασσομένων ἐπισκόπῳ, πρεσβυ-
 » τερῷ, διακόνις· μετ' αὐτῶν μοι τὸ μέρος γένοιτο ἔχειν παρὰ

(α) Κεφ. λ. γ'.

(β) Κεφ. λ. δ'.

(γ) Κεφ. λ. ε'.

(δ) Αὐτ. 101.

» Θεοῦ συγκοπιᾷτε ἀλλήλοις, συναθλείτε, συντρέχετε, συμπά-
 » σχετε, συγκοιμᾶσθε, συνεγείρεσθε, ὡς Θεοῦ οἰκονόμοι, καί
 » πάρεδροι, καὶ ὑπηρέται. Ἀρέσκετε ᾧ στρατεύεσθε, ἅρ' οὐ καί
 » τὰ ὀφώνια κομίσεσθε· μήτις ὑμῶν δεστέρωρ εὐρεθῇ τὸ βῆ-
 » πτισμα ὑμῶν μενέτω ὡς ὄπλα· ἡ πίστις, ὡς περικεφαλαία·
 » ἡ ἀγάπη, ὡς δόρυ· ἡ ὑπομονή, ὡς πανοπλία (α). . . Πρέπει,
 » Πολύκαρπε θεομακχεριστότατε, συμβουλίον ἀγαγεῖν θεοπρεπέ-
 » σιατον, καὶ χειροτονῆσαι εἷνα ἀγκηπτόν λίαν ἔχετε, καὶ
 » ἄκνον, ὃς δυνήσεται θεόδρομος καλεῖσθαι τοῦτον καταξιώσαι
 » πορευθῆναι εἰς Συρίαν, ἵνα πορευθεῖς εἰς Συρίαν, δοξάσῃ ὑ-
 » μῶν τὴν ἄκνον ἀγάπην εἰς δόξαν Θεοῦ (β).

Εἰς τὴν πρὸς Ἑρσίου ἐπιστολὴν ἐκράζει τὴν ὁποίαν
 ἠελάνθη χαρὰν, ἰδὼν τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν Ὀνήσιμον, ἐλθόντα
 νὰ τὸν ἐπισκερθῇ μετὰ τινος διακόνου, καλουμένου Βίξδου, καὶ
 δύο ἄλλων πιστῶν. Προτρέπει δὲ τοὺς Ἑρσίους νὰ ζῶσιν ἀ-
 γίως, ὑποτασσόμενοι εἰς τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς πρεσβυτέρους
 αὐτῶν, καὶ ὅτις μετ' ἀλλήλων ἠνωμένοι, λέγων, ὅτι ὅσοι δὲν
 εἶναι ἠνωμένοι μετὰ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ δὲν συμπαρευρίσκονται
 εἰς τὰς κοινὰς τῶν χριστιανῶν δεήσεις, ὅπου προεδρεύει ὁ ἐπί-
 σκοπος, οὗτοι εἶναι ἔξω τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐστερημένοι τοῦ οὐ-
 ρανίου ἄρτου· ὑπεθυμίζει δὲ αὐτοὺς νὰ φεύγωσι τὰς αἵρέσεις καὶ
 τοὺς αἰρετικούς, πιστεύοντες ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι Θεός,
 σάρκα φερέσας, ἀπαθὴς μὲν, καθὼς Θεός, παθητός, δὲ, ὡς ἄν-
 θρωπος. Ὑστερον δὲ ἐπαινέσας τὴν εὐτέθειαν αὐτῶν, τοὺς πα-
 ροτρύνει νὰ δέωνται τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ παντός τοῦ κόσμου, νὰ ἐκ-
 κλησιάζωνται συνεχῶς, διὰ νὰ συμπροσεύχωνται κοινῶς, καὶ νὰ
 φιλέτωσιν ἀπχράδην τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην· ἐπὶ τέλους
 δὲ τοὺς παρακαλεῖ, προσευχόμενοι, νὰ μνημονεύωσιν αὐτοῦ καὶ
 τῆς τῶν Ἀντιοχείων ἐκκλησίας· ὁ Ἐγὼ μὲν οὖν τὴν πολυπλή-
 » θεαν ὑμῶν ἐν δόξῃ Θεοῦ ἀπείληρα ἐν Ὀνησίμῳ, τῷ ἐπ'
 » ἀγάπῃ ἀδιηγῆτό, ὑμῶν δὲ ἐπισκόπῳ· ὃν εὐχομαι κατὰ Χρι-
 » στὸν Ἰησοῦν ὑμᾶς ἀγαπᾶν καὶ πάντας ἡμᾶς ἐν ὁμοίωματι αὐ-

(α) Κερῆλ. ε'.

(β) Κερῆλ. ζ'.

» τοῦ εἶναι· εὐλογητὸς γὰρ ὁ Θεός, ὁ χαρισάμενος ὑμῖν, τοιού-
 » τοις οὖσι, τοιοῦτον ἐπίσκοπον κεκτηῖσθαι ἐν Χριστῷ· περὶ δὲ
 » τοῦ συνδούλου ἡμῶν Βιόρρου, τοῦ κατὰ Θεὸν διακόνου ὑμῶν,
 » καὶ ἐν πᾶσιν εὐλογημένου, εὐχομαι παρμεῖναι αὐτὸν ἁμῶν
 » εἰς τιμὴν τῆς ἐκκλησίας, καὶ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν τοῦ μακα-
 » ριωτάτου (α). . . Πρέπον οὖν ὑμᾶς ἐστι κατὰ πάντα τρόπον
 » δοξάζειν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν δοξάζαντα ὑμᾶς, ἵνα ἐν μιᾷ
 » ὑποταγῇ ᾗτε, κατηρτισμένοι τῷ αὐτῷ νοῖ, καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ,
 » καὶ τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες περὶ τοῦ αὐτοῦ, ἵνα ὑποτασσό-
 » μενοι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ, κατὰ πάντα ᾗτε ἡ-
 » γασμένοι (β). . . Μηδαὶς πλανήσθω· ἐὰν μή τις ἐντὸς ἧ τοῦ
 » θυσιαστηρίου, ὑπερεῖται τοῦ ἄρτου τοῦ Θεοῦ· εἰ γὰρ ἐνός καὶ
 » δευτέρου προσευχὴ τοσαύτην ἰσχὺν ἔχει, ὥστε τὸν Χριστὸν ἐν
 » αὐτοῖς ἐστάναι, πόσω μᾶλλον ᾗτε τοῦ ἐπισκόπου καὶ πάσης
 » τῆς ἐκκλησίας προσευχὴ σύμφωνος, ἀνιῶσα πρὸς Θεὸν, πείσει
 » παρασχεθῆναι αὐτοῖς πάντα τὰ ἐν Χριστῷ αἰτήματα; Ὁ οὖν
 » τῶν τοιούτων χωριζόμενος, καὶ μὴ συνερχόμενος ἐν βουλῇ
 » θυσιῶν καὶ ἐκκλησίας, πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανῷ,
 » λύκος ἐστὶν ἐν προβάτου θορᾷ, ἡμέρον ἐπιδεικνύς μορφήν (γ).
 » . . Αὐτὸς μέντοι Ὁμήτιμος ὑπερεπαίνει ὑμῶν τὴν ἐν Θεῷ εὐ-
 » ταξίαν, ὅτι πάντες κατὰ ἀλήθειαν ζῆτε, καὶ ὅτι ἐν ὑμῖν οὐ-
 » δεμία αἵρεσις κατοικεῖ· ἀλλ' οὐδὲ ἀκούετέ τινος, ἢ μόνου Ἰη-
 » σοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ ποιμένος καὶ διδασκάλου, καὶ ἐστὲ,
 » ὡς Παῦλος ὑμῖν ἔγραψεν, ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα, διὰ τὸ καὶ
 » ἐν μιᾷ ἐλπίδι κεκληθῆναι τῆς πίστεως (δ). . . Τινὲς δὲ φαυλό-
 » τατοι εἰώχασι δόλῳ πονηρῷ τὸ ὄνομα περιφέρειν, ἄλλα τινα
 » πράττοντες ἀνάξια Θεοῦ, καὶ φρονούντες ἐναντία τῆς τοῦ Χρι-
 » στοῦ διδασκαλίας, ἐπ' ὀλέθρῳ ἑαυτῶν καὶ τῶν πειθομένων αὐ-
 » τοῖς· οὗς δεῖ ὑμᾶς ὡς θηρία ἐκκλίνειν . . . Εἰσι γὰρ κύνες ἐνεοί,
 » οὐ δυνάμενοι ὑλακτεῖν, λυσσῶντες λαθροθῆκται, οὗς φυλάσσε-
 » σθαι χρή (α). . . Καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων δὲ ἀνθρώπων ἀδιαλεί-

(α) Κεφ. α. α.

(β) Κεφ. β. β'.

(γ) Κεφ. γ. γ'.

(δ) Κεφ. δ. δ'.

» πτωσ' προσεύχεσθε· ἔστι γὰρ αὐτοῖς ἐλπίς μετανοίας, ἵνα Θεοῦ
 » τύχωσι. . . . Στήκετε, ἀδελφοί, ἐδραῖοι ἐν τῇ πίστει Ἰησοῦ
 » Χριστοῦ, καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ, ἐν πάθει αὐτοῦ καὶ ἀνασά-
 » σει· πάντες ἐν χάριτι ἐξ ὀνόματος συναθροίζεσθε κοινῇ, . .
 » ὑπακούοντες τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῷ πρεσβυτέρῳ, ἀπεριπάσῳ
 » διανοία (α). . . . Μνημονεύετε μου, ὡς καὶ ὑμῶν Ἰησοῦς ὁ Χρι-
 » στὸς, ὁ εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· προσεύχεσθε ὑπὲρ τῆς ἐκ-
 » κλησίας Ἀντιοχείας τῆς ἐν Συρίᾳ, ὅθεν δεδεμένος εἰς Ῥώ-
 » μην ἀπάγομαι, ἐσχατος ὢν τῶν ἐκεῖ πιστῶν, ὃς περ ἡξιώθη
 » Θεοῦ τιμὴν φορῆσαι ταυτασί τὰς ἀλύσεις » (β).

Εἰς τὴν πρὸς Μαγνησίους ἐπιστολὴν προτρέπει ὁ Ἰγνάτιος
 ταύτης τῆς Ἐκκλησίας τοὺς χριστιανοὺς ν' ἀπονέμωσιν εἰς τὸν
 ἐπίσκοπον αὐτῶν Δάμαν, καίτοι νέον ὄντα τὴν ἡλικίαν, τὴν προσή-
 κουσιν τιμὴν. » Καὶ ὑμῖν δὲ πρέπει μὴ καταφρονεῖν τῆς ἡλι-
 » κίας τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ κατὰ γνώμην Θεοῦ πατρὸς πᾶσαν
 » ἐντροπὴν αὐτῷ ἀπονέμειν, καθὼς ἔγνω καὶ τοὺς ἁγίους πρε-
 » σβυτέρους, οὐ πρὸς τὴν φαινομένην ἀφορῶντες νεότητα, ἀλλὰ
 » πρὸς τὴν ἐν Θεῷ φρόνησιν· ἐπεὶ περ οὐχ οἱ πολυχρόνιοί εἰσι
 » σοφοί, οὐδὲ οἱ γέροντες ἐπίστανται σύνεσιν, ἀλλὰ πνεῦμα, ὃ
 » ἔστι ἐν βροτοῖς » (γ). Τοὺς παραινεῖ νὰ μὴ πράττωσιν τι χω-
 ρὶς αὐτοῦ. » Πρέπον οὖν ἔστι καὶ ὑμῶν ὑπακούειν τῷ ἐπισκόπῳ
 » ὑμῶν, καὶ κατὰ μηδὲν αὐτῷ ἀντιλέγειν· φοβερὸν γὰρ ἔστι
 » τῷ τοιοῦτῳ ἀντιλέγειν· οὐ γὰρ τουτοῖ τὸν βλέπομενον πλανᾷ
 » τις, ἀλλὰ τὸν ἀόρατον παραλογίζεται, τὸν μὴ δυνάμενον πα-
 » ρά τινος παραλογισθῆναι. . . . Εἴτινες ἐπίσκοπον μὲν λέγουσι,
 » χωρὶς δὲ αὐτοῦ πάντα ποιοῦσι, τοῖς τοιοῦτοις ἐρεῖ καὶ αὐτὸς,
 » ὃς καὶ ὁ ἀληθινὸς καὶ πρῶτος ἐπίσκοπος, καὶ μόνος φύσει
 » ἀρχιερεὺς· τί με καλεῖτε, Κύριε, Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ὅ λέ-
 » γω; οἱ γὰρ τοιοῦτοι οὐκ εὐσυνείδητοι, ἀλλ' εἰρωνεῖς τινες καὶ
 » μόρφωνες εἶναι μοι φαίνονται » (δ). Τοὺς συμβουλεύει νὰ μὴ

(α) Κεφ. 1.

(β) Κεφ. 1. κα.

(γ) Κεφ. 7.

(δ) Κεφ. 1.

ζῶσιν ὡς Ἰουδαῖοι, ἀλλ' ὡς χριστιανοί. Μηκέτι οὖν σαββα-
 » τίζωμεν ἰουδαϊκῶς, ὥς ἀργαίαις χαίροντες· ὁ μὴ ἐργαζόμε-
 » μενος γὰρ, μὴ ἐσθιέτω... ἀλλ' ἕκαστος ἡμῶν σαββατιζέτω
 » πνευματικῶς, μελέτη νόμου χαίρων, οὐ σώματος ἀνέσει, δη-
 » μιουργίαν Θεοῦ θαυμάζων, οὐχ ἔωλα ἐσθίων, καὶ χλιαρὰ πί-
 » νων, καὶ μεμετρημένα βαδίζων, καὶ ὀρχήσῃ καὶ κρότοις νοῦν
 » οὐκ ἔχουσι χαίρων· καὶ μετὰ τὸ σαββατίσαι ἐορταζέτω πᾶς φι-
 » λόχριστος τὴν κυριακὴν, τὴν ἀναστάσιμον, τὴν βασιλίδαν, τὴν
 » ὑπατον πατρῶν τῶν ἡμερῶν, ἣν περιμένων ὁ προφήτης ἔλεγεν·
 » εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀγδόης· ἐν ἣ καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀνέτειλε,
 » καὶ τοῦ θανάτου γέγονε νίκη ἐν Χριστῷ (α)... Αὐλίσθητε
 » ἐν Χριστῷ, ἵνα μὴ ὁ ἀλλότριος ὑμῶν κυριεύῃ· ἄτοπόν ἐστιν
 » Ἰησοῦν Χριστὸν λαλεῖν ἐπὶ γλώσσης, καὶ τὸν παυθέντα ἰου-
 » δαῖτμόν ἐπὶ διανοίας ἔχειν· οὗ γὰρ χριστιανισμός, οὐκ ἐστιν
 » ἰουδαϊσμός » (β). Ἐν τέλει δὲ συνιστᾷ εἰς αὐτοὺς· νὰ μνημο-
 » νεύωσιν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν προσευχῶν· » Μνημονεύετε μου ἐν ταῖς
 » προσευχαῖς ὑμῶν, ἵνα Θεοῦ ἐπιτύχω· καὶ τῆς ἐν Συρίᾳ ἐκ-
 » κλησίας, ἧς οὐκ ἄξιός εἰμι καλεῖσθαι ἐπίσκοπος » (γ).

Εἰς τὴν πρὸς Φιλαδέλφους ἐπιστολὴν συγχαίρει αὐτοὺς
 διὰ τὸν ἀγαθὸν αὐτῶν ἐπίσκοπον, καὶ τοὺς παρακινεῖ ν' ἀπο-
 φεύγωσι τὰς κακὰς διδασκαλίας, καὶ τοὺς πρωταιτίους τῶν σχι-
 σμάτων καὶ τῶν διχονοιῶν, ὅντες πάντες ἠνωμένοι μετὰ τοῦ
 ἐπισκόπου αὐτῶν· » Θεασάμενος ὑμῶν τὸν ἐπίσκοπον, ἔγνων,
 » ὅτι οὐκ ἀφ' ἐαυτοῦ, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου ἡξιώθη τὴν διακονίαν,
 » τὴν εἰς τὸ κοινὸν ἀνήκουσαν ἐγχειρισθῆναι, ἀλλ' ἐν ἀγάπῃ
 » Ἰησοῦ Χριστοῦ... συνήρμωσται γὰρ ταῖς ἐντολαῖς Κυρίου
 » καὶ τοῖς δικαιώμασιν, ὡς χορδαὶ τῇ κιθάρᾳ, καὶ ἐστιν ἄμεμ-
 » πτος οὐχ ἥτιον Ζαχαρίου τοῦ ἱερέως (δ)... Φεύγετε τὸν με-
 » ρισμὸν τῆς ἐνόητος καὶ τῆς κακοδιδασκαλίας τῶν αἵρεσιω-
 » τῶν, ἐξ ὧν μόλυσμός ἐξῆλθεν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν· ὅπου δὲ
 » ὁ ποιμὴν ἐστιν, ἐκεῖ ὡς πρόβατα ἀκολουθεῖτε· πολλοὶ γὰρ λύκοι,

(α) Κεφῆλ. θ'.

(β) Κεφῆλ. ι.

(γ) Κεφῆλ. ιδ'.

(δ) Κεφῆλ. α'.

« κωδίοις ἡμφιεσμένοι, ἡδονῇ κακῇ αἰχμαλωτίζουσι τοὺς θεοδρό-
 » μους, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνότητι ὑμῶν οὐχ ἔξουσι τόπον. Ἀπέχεσθε
 » οὖν τῶν κακῶν βοτανῶν, ἄστινας Ἰησοῦς Χριστὸς οὐ γεωρ-
 » γεῖ, ἀλλ' ὁ ἀνθρωποκτόνος θῆρ, διὰ τὸ μὴ εἶναι αὐτὰς φυ-
 » τείαν πατρὸς, ἀλλὰ σπέρμα τοῦ πονηροῦ· οὐχ ὅτι παρ' ὑμῖν
 » μερισμὸν εὗρον, ταῦτα γράφω, ἀλλὰ προασφαλίζομαι ὑμᾶς,
 » ὡς τέκνα Θεοῦ » (α). Τελευταῖον δὲ ἀποδοκιμάζει τοὺς μὴ
 θέλοντας νὰ πιστεύωσι τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ γεγραμμένα,
 λέγων, ὅτι τὸ εὐαγγέλιον εἶναι ἡ τελείωσις καὶ ἡ πληρώσις
 πάντων τῶν ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου νόμου προεικονιζομένων· « Ἄ-
 » γαρ οἱ προρῆται κατήγγελλον, λέγοντες, ἕως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπό-
 » κειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν, ταῦτα ἐν τῷ εὐαγγελίῳ
 » πεπλήρωται. Περσευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βα-
 » πτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ
 » τοῦ ἁγίου πνεύματος. Πάντα οὖν ἡμοῦ καλὰ, ὁ νόμος, οἱ
 » προρῆται, οἱ ἀπόστολοι, τὸ πᾶν συνάθροισμα, τὸ δι' αὐτῶν πι-
 » στεύσαν· » (β).

Εἰς τὴν *Πρὸς Τραπεζοῦς* (γ) ἐπιστολὴν ἐπαινεῖ αὐτοὺς
 ὁ Ἰγνάτιος διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν παρ' αὐτοῖς ὁμολοσίαν, καὶ τὴν
 ὑποταγὴν, τὴν ὁποίαν φέρουσι πρὸς τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν καὶ
 τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, προτρέπων αὐτοὺς νὰ ἐμμέ-
 νωσι καὶ τοῦ λοιποῦ εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην καὶ τὴν ἐνωτικὴν
 φυλαττόμενοι ἀπὸ τῶν αἵρετικῶν· « Ἀμωμον διάνοιαν καὶ ἀνω-
 » πόκριτον ἐν ὑπομονῇ ἔγνω ὑμᾶς ἔχοντας, οὐ κατὰ χρῆσιν
 » ἀλλὰ κατὰ κτῆσιν, καθὼς ἐδήλωσε Πολύβιος, ὁ ἐπίσκοπος
 » ὑμῶν, ὃς παρεγένετο θελήματι Θεοῦ πατρὸς, καὶ κυρίου Ἰη-
 » σοῦ Χριστοῦ, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, συνεργείᾳ πνεύματος, ἐν Σμύρ-
 » νῃ (α). . . Τῷ ἐπισκόπῳ ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ· αὐτὸς
 » γὰρ ἀγρυπνεῖ ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσῃ
 » Θεῷ. . . Ἀναγκαῖον οὖν ἐστίν, ὅσα περ ποιεῖτε, ἄνευ τοῦ ἐπι-
 » σκόπου μηδὲν πράττειν ὑμᾶς· ἀλλ' ὑποτάσσεσθε καὶ τῷ πρε-

(α) Κεφᾶλ. β'. γ'.

(β) Κεφᾶλ. θ'.

(γ) Τῶν Τραπεζοῦς πρῶτος οἰκιστὴς λέγεται εὐγενὴς τις Τρῶς, Ἀτταλὸς
 καλούμενος, ὃς τις μετὰ τῇ ἄλυσιν τῆς ἀρχαίας Τραπεζοῦς εἰς μνήμην αὐ-
 τῆς ἐκτίσας νέαν πόλιν, καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν Τραπεζεῖς, τοῦτέστι Τροία ἄλλ.

» σθυτερίῳ, ὡς ἀποστόλοις Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ὑμῶν,
 » ἐν ᾧ διάγοντες, ἐν αὐτῷ εὐρεθησόμεθα· δεῖ δὲ καὶ τοὺς δικ-
 » κόνους ὄντας μυστηρίων Χριστοῦ Ἰησοῦ, κατὰ πάντα τρόπον
 » ἀρέσκειν· οὐ γὰρ βρωτῶν καὶ ποτῶν εἰσι διάκονοι, ἀλλ' ἐκ-
 » κλησίας Θεοῦ ὑπηρεταί (β) . . . Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, οὐκ ἐγὼ,
 » ἀλλ' ἡ ἀγάπη Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες,
 » καὶ μὴ ἐν ὑμῖν σχίσματα· ἥτε δὲ κατηρτισμένοι τῇ αὐτῇ γνώ-
 » μῃ, καὶ τῷ αὐτῷ νοί· εἰσὶ γὰρ τινες ματαιολόγοι, καὶ φρε-
 » ναπάται, οὐ χριστιανοί, ἀλλὰ χριστέμποροι, ἀπάτη περιφέ-
 » ροντες τὸ ὄνομα Χριστοῦ, καὶ κατηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ
 » εὐαγγελίου, καὶ τὸν ἰὸν προσπλέκοντες τῆς πλάνης τῇ γλυ-
 » κείᾳ προσηγορίᾳ, ὥς περ οἶνομέλιτι κώνειον κεραυνῶντες, ἵνα
 » ὁ πίνων τῇ γλυκυτάτῳ κλαπείῃ ποιότητι τὴν γευστικὴν αἴ-
 » σθησιν, ἀφυλάκτως τῷ θανάτῳ περιπατῇ» (γ). Ἐπειτα προ-
 » βάλλει εἰς αὐτοὺς τὰ κυριώτερα τῆς ἐκκλησίας δόγματα, ὅτι
 » ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγεννήθη ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας, ὅτι ἀνέ-
 » λαβεν ἀληθινὸν σῶμα, καὶ ἔπαθε, καὶ ἀπέθανεν ἀληθῶς, καὶ οὐ-
 » χὶ κατὰ δόκησιν, ὡς τῶν αἰρετικῶν τινες τότε ἐδίδασκαν. «Κω-
 » φώθηκε οὖν, ὅταν ὑμῖν χωρὶς Ἰησοῦ Χριστοῦ λαλῇ τις, τοῦ
 » υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ Δαυὶδ, τοῦ ἐκ Μαρίας, ὃς
 » ἀληθῶς ἐγεννήθη καὶ ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐκ παρθένου, ἀλλ' οὐχ
 » ὥς αὐτῶς· οὐδὲ γὰρ ταῦτόν Θεός καὶ ἄνθρωπος· ἀληθῶς ἀνέ-
 » λαβε σῶμα· . . . ἔφαγε, καὶ ἔπιεν ἀληθῶς· ἐσταυρώθη, καὶ
 » ἀπέθανεν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου· ἀληθῶς δὲ, καὶ οὐ δοκῇται,
 » ἐσταυρώθη, καὶ ἀπέθανε, βλεπόντων οὐρανίων, καὶ ἐπιγείων,
 » καὶ καταχθονίων· οὐρανίων μὲν, ὡς τῶν ἁσωμάτων φύσεων·
 » ἐπιγείων δὲ, Ἰουδαίων καὶ Ῥωμαίων, καὶ τῶν παρόντων κατ'
 » ἐκεῖνο καιροῦ ἀνθρώπων, σταυρουμένου τοῦ Κυρίου· καταχθο-
 » νίων δὲ, ὡς τοῦ πλήθους, τοῦ συναναστάντος τῷ Κυρίῳ· πολλὰ
 » γὰρ, φησι, σῶματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθη, τῶν
 » μνημείων ἀνεωχθέντων» (δ).

(α) Κεφ. λ. α'.

(β) Κεφ. λ. β'.

(γ) Κεφ. λ. γ'.

(δ) Κεφ. λ. θ'.

Εἰς δὲ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν δεικνύει τὸν πόθον αὐτοῦ καὶ τὸν ζῆλον εἰς τὸ νὰ ὑπομείνῃ τὸ μαρτύριον, καὶ παρκαλεῖ αὐτοὺς νὰ μὴ τὸν στερήσωσι τὸν ἐνδοξὸν τοῦτον στέφανον, ἐμποδίζοντες, ὥστε νὰ μὴ ἐκτεθῇ βραχὺ τῶν ἀγρίων θηρίων εἰς τῆς Ῥώμης τὸ ἀμφιθέατρον· α' Ἐγὼ γράφω πάσαις » ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ ἐντελοῦμαι πᾶσιν, ὅτι ἐκὼν ὑπὲρ Θεοῦ » ἀποθνήσκω, ἐάν περ ὑμεῖς μὴ κωλύσῃτε· παρακαλῶ ὑμᾶς, » μὴ εὐνοια ἄκαιρος γένηθῃ μοι· ἄφετέ με θηρίων εἶναι βρω- » μα, δι' ὧν ἐστὶ Θεοῦ ἐπιτυχεῖν· οἷτός εἰμι τοῦ Θεοῦ, καὶ » δι' ὁσόντων θηρίων ἀλλήθωμαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος Θεοῦ εὐ- » ρεθῶ· μᾶλλον κολακεύσατε τὰ θηρία, ἵνα μοι τάφος γένων- » ται, καὶ μηθὲν καταλίπωσι τῶν τοῦ σώματός μου, ἵνα μὴ » κοιμηθῆις, βρῆς τινα εὐρεθῆσμαι. Τότε δὲ ἔσομαι ἀληθῆς » μαθητῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτε οὐδὲ τὸ σῶμά μου ὁ κόσμος » ὄψεται. Αἰτανεύσατε τὸν Κύριον ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα διὰ τῶν ὀρ- » γάνων τούτων Θεῷ θυσία εὐρεθῶ (α). Ὀναίμην τῶν θηρίων, » τῶν ἐμοὶ ἡτοιμασμένων· ἃ καὶ εὐχομαι σύντομά μοι εὐρε- » θῆναι· ἃ καὶ κολακεύσω συντόμως με καταφαγεῖν, οὐχ ὥς » πέρ τινων δειλαινόμενα, οὐχ ἤψαντο· καὶ αὐτὰ δέ, ἐάν ἐκόν- » τα μὴ θέλῃ, ἐγὼ προσβιάζομαι (β)... Πῦρ καὶ σταυρὸς, θη- » ρίων τε συστάσεις, ἀνατομαί, δεικνύσεις, σκορπισμοὶ ὁστέων, » συγκοπαὶ μελῶν, ἀλητμοὶ ὅλου τοῦ σώματος, καὶ κόλασις » τοῦ διαβόλου ἐπ' ἐμὲ ἐρχέσθω, μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπι- » τύχω. Οὐδὲν με ὠρελήσει τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, οὐδὲ αἱ » βασιλεῖαι τοῦ αἰῶνος τούτου· καλὸν ἐμοὶ ἀποθανεῖν διὰ Ἰη- » σοῦν Χριστόν, ἢ βασιλεύειν τῶν περάτων τῆς γῆς· τί γὰρ » ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐάν τὸν κόσμον ὅλον κερδήτῃ, τὴν δὲ ψυ- » χὴν αὐτοῦ ἀπολέσῃ;» (γ).

§. 3. Διδασκαλία. Α') Περὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς, καὶ τῆς παραδόσεως. Ὁ θεοφόρος μάργς Ἰγνάτιος εἰς τὰς γεννήσεις αὐτοῦ ἐπιστολάς· οὐδὲν μετεχειρίσθη ἀπόκρυφον βιβλίον τῆς ἁγίας

(α) Κεφ. λ. β'.

(β) Κεφ. λ. ε'.

(γ) Κεφ. λ. ζ'.

Γραφῆς, οὐδὲ αὐτὸ τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον, ὡς νομίζει ὁ Ἱερώνυμος (α). Διαιρεῖ δὲ τὰς ἱερὰς γραφὰς πάσας εἰς τρεῖς μέρη, εἰς Εὐαγγέλιον, Ἀποστόλους, καὶ Προφήτας. « Προσφυγὼν » τῷ εὐαγγελίῳ ὡς σαρκεὶ Ἰησοῦ, καὶ τοῖς Ἀποστόλοις, ὡς πνευματικῷ ἐκκλησίᾳ. . . καὶ τοὺς προφήτας δὲ ἀγαπῶμεν » (β). καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης τὰ βιβλία, ἐκ τῶν ὁποίων ἔλαβε τὰς μαρτυρίας, εἶναι ταῦτα τὰ εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου καὶ Ἰωάννου, αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ἡ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου, ἡ Α' καὶ Β' πρὸς Κορινθίους, ἡ πρὸς Γαλάτας, ἡ πρὸς Ἑβραίους, ἡ πρὸς Φιλιππησίους, ἡ Α' πρὸς Θεσσαλονικεῖς, ἡ Β' πρὸς Τιμόθεον, ἡ πρὸς Φιλήμονα, καὶ ἐκ τῶν καθολικῶν ἐπιστολῶν ἡ Α' τοῦ Πέτρου, καὶ ἡ Γ' τοῦ Ἰωάννου. — Περὶ τῆς παραδόσεως τῆς ἐκκλησίας εἰς μὲν τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ἰγνατίου οὐδὲν ἀπαντᾷται· ἀλλ' ὅμως μανθάνομεν ἀλλαχόθεν, ὅτι πλὴν τῶν οὐσιωδεστέρων δογμάτων, τὰ ὅποια ὁ μάρτυς οὗτος ἐστήριζεν εἰς ὅσας διήρχετο ἐκκλησίας, ἀποδημῶν εἰς τὴν Ῥώμην, συνίστα προετί καὶ νῦν ἔχωνται αὐστηρῶς τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων (γ).

Β') Περὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν λειτουργιῶν αὐτῆς, περὶ σχίσματος, αἵρέσεως, καὶ αἵρετικῶν. Ἡ ἀληθὴς ἐκκλησία, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰγνατίου, γινώσκεται μάλιστα ἐντεῦθεν, ὅτι εἶναι μία. « Ἐν δὲ καὶ τὸ κήρυγμα, καὶ ἡ πίστις μία, » καὶ τὸ βάπτισμα ἓν, καὶ μία ἡ ἐκκλησία, ἣν ἰδρύσαντο οἱ ἅγιοι. « Ἀπόστολοι ἀπὸ περάτων ἕως περάτων, ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, οἰκείοις ἰδρῶσι καὶ πόνοις » (δ). καὶ ἀσθαρτος. « Διὰ

(α) Εἰς τὴν πρὸς Σμυρν. κεφ. γ'. ἀναφέρει τὴν ἐξῆς τοῦ Ἰησοῦ ῥῆσιν· « ἔφη αὐτοῖς· λάβετε, ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι οὐκ εἰμι θαιμῶνιον ἀσώματον. », περὶ τῆς ὁποίας ὁ Ἱερώνυμος (de scriptis. eccl. c. 16.) σημειεῖ, ὅτι ἐλήφθη ἐκ τοῦ καθ' Ἑβραίους εὐαγγελίου· ἀλλ' ἴσως ὡς γράφων ἀπὸ μνήμης· ὁ Ἰγνατίος, μετέβαλε τὸ τοῦ Λουκ. κδ'. 39.

(β) Πρὸς Φιλαδέλφ. κεφ. ε'.

(γ) Παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 36. « τὰς κατὰ πλῆνιν, αἷς ἐπεσῆμαι, παροικίας ταῖς διὰ λόγον ὁμιλίας τε καὶ προτροπαῖς ἐπιβήμωνδε, ἐν πρώτοις μάλιστα προσυλάττεσθαι τὰς αἵρέσεις, ἔπει τότε πρώτων ἀνακυβίσας καὶ ἐπιπολαζούσας, παρῆναι, προδριπέ τε ἀπρὸς ἔχεισθαι τῆς τῶν Ἀποστόλων παραδόσεως, ἣν ὑπὲρ ἀσφαλείας καὶ ἐγγράφως ἤδη μαρτυρούμενος, διατυποῦσθαι ἀναγκαῖον ἡγήετο. »

(δ) Πρὸς Φιλαδέλφ. κεφ. β'.

» τοῦτο μῦρον ἔλαβεν ὁ Κύριος ἐπὶ κεφαλῆς, ἵνα ἡ ἐκκλησία
 » πνέῃ τὴν ἀφθαρσίαν » (ε). καὶ οὕτω διατεταγμένη, ὥστε οἱ ἐ-
 »πίσκοποι νὰ ᾔναι τῶν πρεσβυτέρων ἀνώτεροι, οὗτοι δὲ, τῶν δια-
 »κόνων διότι χωρὶς τῶν λειτουργῶν τούτων ἐκκλησία δὲν ὑπάρ-
 »χει. » Τῷ ἐπισκόπῳ ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ... ἀναγκαῖον
 » οὖν ἐστίν, ὅσα περ ποιεῖτε, ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν πράτ-
 »τειν ὑμᾶς· ἀλλ' ὑποτάσσεσθε καὶ τῷ πρεσβυτέρῳ, ὡς Ἀπο-
 »στόλοις Ἰησοῦ Χριστοῦ... δεῖ δὲ καὶ τοὺς διακόνους ὄντας
 » μυστηρίων Χριστοῦ Ἰησοῦ κατὰ πάντα τρόπον ἀρέσκειν (γ).
 » Ὑμεῖς δὲ ἐντρέπεσθε αὐτούς, ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν, οὗ φύλακές
 » εἰσι τοῦ τόπου, ὡς καὶ ὁ ἐπίσκοπος τοῦ πατρὸς τῶν ὁλῶν
 » τύπος ὑπάρχει· οἱ δὲ πρεσβύτεροι, ὡς συνέδριον Θεοῦ, καὶ
 » σύνδεσμος Ἀποστόλων Χριστοῦ· χωρὶς τούτων ἐκκλησία ἐκ-
 » λεκτὴ οὐκ ἔστι (δ). Οἱ λαϊκοὶ τοῖς διακόνους ὑποτασσέσθωσαν·
 » οἱ διάκονοι, τοῖς πρεσβυτέροις· οἱ πρεσβύτεροι, τῷ ἐπισκόπῳ·
 » ὁ ἐπίσκοπος, τῷ Χριστῷ » (ε). — Πόσον ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος
 ἐβδελύσσετο τὰ σχίσματα, τὰς αἵρέσεις, καὶ τοὺς αἵρετικούς,
 πληροφορούμεθα ἐκ τῶν ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα ἀποδίδει εἰς αὐτούς,
 καὶ ἐκ τῆς περὶ τῶν ἀνθρώπων τούτων περιγραφῆς· » Πολλοὶ
 » λύκοι κωδίοις ἡμφιεσμένοι, ἡδονῇ κακῇ αἰχμαλωτίζουσι τοὺς
 » θεοδόξους... Ἀπέχεσθε οὖν τῶν κακῶν βοτανῶν, ἃς τινας
 » Ἰησοῦς Χριστὸς οὐ γεωργεῖ, ἀλλὰ σπέρμα τοῦ πονηροῦ...
 » Στῆλαί εἰσι καὶ τάφοι νεκρῶν, ἐφ' οἷς γέγραπται μόνον ὀνό-
 » ματα νεκρῶν ἀνθρώπων. Φεύγετε οὖν τὰς κακοτεχνίας καὶ
 » ἐνέδρας τοῦ πνεύματος, τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τοῦ
 » αἵματος τούτου (ς). Προφυλάσσω δὲ ὑμᾶς ἀπὸ τῶν θηρίων τῶν
 » ἀνθρωπομόρφων, ἃ οὐ μόνον ἀποστρέφονται χρεὶ, ἀλλὰ καὶ
 » φεύγειν (ζ). Τὰς δὲ θυζωνύμους αἵρέσεις, καὶ τοὺς τὰ σχί-

(α) Πρὸς Φιλαδέλφ. κεφαλ. β'.

(β) Πρὸς Ἐφεσ. κεφαλ. ιζ'.

(γ) Πρὸς Τραπεζοῦς. κεφαλ. β'.

(δ) Αὐτόθι, κεφαλ. γ'.

(ε) Πρὸς Σμυρν. κεφαλ. ή.

(ς) Πρὸς Φιλαδ. κεφ. β'.

(ζ) Πρὸς Πολύκαρπ. κεφαλ. γ'.

σμάτα ποιούντας φεύγετε ὡς ἀρχὴν κακῶν (α). Δὲν ἐδό-
 ξαζεν ἡμῶς, ὅτι τῶν σχισματικῶν καὶ τῶν αἰρετικῶν τὰ ἁμαρ-
 τήματα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συγχωρηθῶσιν· ἀλλὰ μάλιστα κα-
 θόλου ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ Θεὸς θέλει συγχωρήσει πάντας τούτους,
 εἰς δι' ἐλικορνοῦς μετανοίας ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν ἐνότητά τῆς
 ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐπισκόπου. «Μόνον δὲ προσεύχεσθε ὑπὲρ αὐ-
 τῶν, ἵνα πῶς μετανοήσωσι (β). Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ,
 ὡς οἱ ἀν' μετανοήσαντες ἔλθωσιν ἐπὶ τὴν ἐνότητά τῆς ἐκκλη-
 σίας, προσδέχεσθε αὐτοὺς ματὰ πάσης πραότητος (γ). Πᾶσιν
 οὖν τοῖς μετανοοῦσιν ἀφήσιν ὁ Θεός, ἵνα συνδράμωσιν εἰς ἐνό-
 τητά Χριστοῦ, καὶ εἰς συνεξόριον τοῦ ἐπισκόπου» (δ).

Γ') Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, περὶ τῆς ἀδιότητος καὶ τοῦ
 ὁμοουσιοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, περὶ τῶν δύο ἐν Χριστῷ γνῶ-
 σεων, καὶ περὶ τῆς θεοτόκου Μαρίας. Εἰς τὴν πρὸς Φιλίπ-
 πησίους ἐπιστολὴν διακεκριμένως καὶ σαφέστατα ὁμιλεῖ ὁ μάρ-
 τυς Ἰγνάτιος περὶ τῶν τριῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος,
 διδάσκων, ὅτι, εἰ καὶ τρία πρόσωπα, εἰς ὅμως ὑπάρχει Θεός·
 «Εἷς ἐστὶν ὁ τῶν ὅλων Θεός, ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ τὰ
 πάντα· εἷς δὲ καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς, ὁ τῶν ὅλων κύριος,
 δι' οὗ τὰ πάντα· ἐν δὲ καὶ πνεῦμα ἅγιον, τὸ ἐνεργήσαν ἐν
 «Μωσῇ καὶ Προφήταις καὶ Ἀποστόλοις. . . Πάντα δὲ ταῦτα
 κατὰ χαρίσματα δηλόν, ὅτι ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα· οὔτε
 οὖν τρεῖς πατέρες, οὔτε τρεῖς υἱοί, οὔτε τρεῖς παράκλητοι· ἀλλ'
 «εἷς πατὴρ, καὶ εἷς υἱός, καὶ εἷς παράκλητος· διὸ Κύριος ἀπο-
 στέλλων τοὺς Ἀποστόλους μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη, ἐνε-
 στείλατο αὐτοῖς βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ
 υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· οὔτε εἰς ἕνα τριώνυμον, οὔτε
 «εἰς τρεῖς ἐνανθρωπήσαντας, ἀλλ' εἰς τρεῖς ὁμοιότους· εἷς γὰρ
 «ὁ ἐνανθρωπήσας, οὔτε ὁ πατὴρ, οὔτε ὁ παράκλητος, ἀλλὰ μόν-
 «ος ὁ υἱός, οὐ δοκῆται, οὐ φαντασίᾳ, ἀλλ' ἀληθείᾳ» (ε).—
 Ὅτι δὲ ὁ υἱός τοῦ Θεοῦ, ὁ Ἰησοῦς, εἶναι συναΐδιος καὶ ὁμοού-
 σιος τῷ πατρί, καὶ Θεὸς αὐτός, τὰ δύο ταῦτα ἔχων προσόντα,

(α) Πρὸς Σμυρν. κεφ. λ. ε. (β) Αὐτόθι, κεφ. λ. δ'. (γ) Πρὸς Φιλ. κεφ. γ'. (δ) Αὐτόθι, κεφ. λ. η. (ε) Πρὸς Φιλίππη. κεφ. α.

καὶ Θεὸς δὲ ἀληθής, πολλὰ τοῦ τῶν ἐπιστολῶν ἐκφράζει ῥητῶς ὁ Ἰ-
 γνάτιος· «Προσδόκα Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἀχρονον ἐν
 »χρόνῳ, τὸν ἀόρατον τῇ φύσει, ὁρατὸν ἐν σαρκί, τὸν ἀψηλάφητον
 »καὶ ἀναφῆ, ὡς ἀσώματον· οἱ ἡμᾶς δὲ ἅπτον καὶ ψηλαφητόν
 »ἐν σώματι· τὸν ἀπαθῆ, ὡς Θεόν, οἱ ἡμᾶς δὲ παθητόν, ὡς ἀν-
 »θρώπον, τὸν κατὰ πάντα τρόπον οἱ ἡμᾶς ὑπομεινάντα» (α).
 »Ἐχομεν ἱατρὸν καὶ τὸν κύριον ἡμῶν Θεόν Ἰησοῦν τὸν Χρι-
 »στὸν, τὸν πρὸ αἰώνων υἱὸν μονογενῆ καὶ λόγον... Ὁ κύριος
 »ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶν-
 »τος, πρῶτος ἐποίησε, καὶ τότε ἐδίδαξε (β). Ἐν θελήματι Θεοῦ
 »τοῦ ποιήσαντος τὰ πάντα, ἃ ἐστὶ κατὰ πίστιν καὶ ἀγάπην Ἰη-
 »σοῦ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν» (γ).—Περὶ δὲ
 τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων λαλεῖ οὕτω πως· «Πεπληροφο-
 »ρημένους ὡς ἀληθῶς εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν,
 »τὸν τοῦ Θεοῦ υἱόν, τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως, τὸν Θεόν
 »ἐλάγον, τὸν μονογενῆ υἱόν, ὄντα δὲ ἐκ γένους Δαυὶδ κατὰ
 »σάρκα (δ). Κωφώθητε οὖν, ὅταν ὑμῖν χωρὶς Ἰησοῦ Χριστοῦ
 »λαλῇ τις, τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ Δαυὶδ, τοῦ ἐκ
 »Μαρίας, ὃς ἀληθῶς ἐγεννήθη καὶ ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐκ παρθέ-
 »νου (ε).»—Καὶ περὶ τῆς παρθενίας τῆς θεοτόκου λέγει· «Οὐ-
 »τος ἐκυφορήθη ἐκ Μαρίας καὶ ὁικονομίαν, ἐκ σπέρματος μὲν
 »Δαυὶδ, πνεύματος δὲ ἁγίου· ἰδοὺ γάρ, φησιν, ἡ παρθένος ἐν
 »γαστρὶ λήφεται, καὶ τέκεται υἱόν, καὶ κληθήσεται Ἑμμανουήλ·
 »οὗτος ἐγεννήθη, ἐδακρίσθη ὑπὸ Ἰωάννου, ἵνα πιστοποιήσεται
 »τὴν διάταξιν τὴν ἐγγεμισθεῖσαν τῷ προφῆτῃ. Καὶ ἔλαθε τὸν
 »ἄρχοντα τοῦ αἵωνος τούτου ἡ παρθενία Μαρίας, καὶ ὁ τοκε-
 »τὸς αὐτῆς, ὁμοίως καὶ ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου, τρία μυστήρια
 »κρυψύης, ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ ἐπράχθη, ἡμῖν δὲ ἐφανερώθη» (ζ).

Δ') Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας, καὶ περὶ

(α) Πρὸς Πολύκαρπ. κεφ. λ. γ'.

(β) Πρὸς Ἐφεσ. κεφ. λ. γ'.

(γ) Πρὸς Ῥωμ. κεφ. α'.

(δ) Πρὸς Σμυρν. κεφ. δ'.

(ε) Πρὸς Τραλλητ. κεφ. θ'.

(ζ) Πρὸς Ἐφεσ. κεφ. ιθ'.

τοῦ θυσιαστηρίου τῶν χριστιανῶν. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων συγγραφέων τῆς ἐκκλησίας κατ' ἐξοχὴν ὁ μάρτυς Ἰγνάτιος διδάσκει σαφῶς τὴν ἀληθῆ παρουσίαν τοῦ ἐπὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας σώματος τοῦ Χριστοῦ· διότι ὁμιλῶν περὶ τῶν αἰρετικῶν, τῶν μιαιῶς φλυαροῦντων, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν ἔλαβεν ἀληθῆ σάρκα, ἀλλὰ πλαστήν τινα καὶ κατὰ φαντασίαν μόνον, προσφέρει τὰ ἑξῆς ταῦτα σημειώσεως ἄξιαν » Εὐχαριστίας » καὶ προσευχῆς ἀπέχονται, διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν εὐχαριστίαν· σάρκα εἶναι τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν » ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν παθοῦσαν, ἣν τῇ χρηστότητι ὁ πατήρ ἤγειρεν » (α). Ἐκ τῆς ῥήσεως ταύτης τοῦ Ἰγνατίου εὐκόλως πειθόμεθα, ὅτι ὁ ἱερὸς μάρτυς σκοπὸν ἔχει νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἀληθῆ τοῦ κυριακοῦ σώματος παρουσίαν εἰς τῆς θείας εὐχαριστίας τὸ μυστήριον· καὶ τῶντι τί σαφέστερον, ἢ τί βεβαιότερον δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ ταύτης τῆς ἀληθείας πρὸς τὰς νῦν ἐπικρατούσας δοξασίας χριστιανικῶν τινων θρησκειῶν, ἢ ὅσα δογματίζει ἐνταῦθα ὁ Ἰγνάτιος, τουτέστιν, ὅτι ἡ εὐχαριστία εἶναι ἡ σὰρξ, τὸ σῶμα τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ σῶμα, τὸ παθὼν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, τὸ ὁποῖον ἔπειτα ὁ πατήρ ἀνέστησε; Συγχρόνως δὲ διασαφεί ὁ μάρτυς, ὅτι τὸ μυστήριον τοῦτο, μεταλαμβανόμενον ὑπὸ τῶν πιστῶν, χρησιμεύει ὡς φάρμακον, πρόξενον τῆς ἀθανασίας· » Ἐνα ἄρτον κλῶντες, » ὅς ἐστι φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, ἀλλὰ » ζῆν ἐν Θεῷ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθαρτήριον ἀλεξίκακον » (β). — Περὶ δὲ τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου τῶν χριστιανῶν γράφων· » Ἐάν μὴ τις ἐντός ἧ τοῦ θυσιαστηρίου, ὑστερεῖται τοῦ ἄρτου τοῦ Θεοῦ » (γ)· καὶ, » μία ἐστὶν ἡ σὰρξ, τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, καὶ ἐν αὐτῇ τὸ αἷμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυθὲν, εἷς καὶ ἄρτος τοῖς πᾶσιν ἐθρύφθη, καὶ ἐν ποτήριον τοῖς ὅλοις διενεμήθη, ἐν θυσιαστήριον πάσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ » (δ), ἀποδεικνύει ἀρκούντως, ὅτι ἡ λέξις θυσιαστήριον ἤδη ἀπὸ τῶν ἀποστολι-

(α) Πρὸς Σμυρν. κεφ. ζ'.

(β) Πρὸς Ἐφεσ. κεφ. κ'.

(γ) Αὐτ. τοῦ, κεφ. ε'.

(δ) Πρὸς Φιλαδέλφ. κεφάλ. δ'.

κῶν χρόνων, ἐπὶ τῆς κυρίας σημασίας, ἐδήλου αὐτὴν τὴν ἱερὰν τράπεζαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας θύεται ἀναιμάκτως τὸ πανάχαρτον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σῶμα.

Ε') *Ἠθικὰ καθήκοντα*. Παρὰ τὰ καθήκοντα τῶν ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων, πραγματεύεται ὁ Ἰγνάτιος προσέτι, εἰς τὴν πρὸς τὸν Πολύκαρπον ἐπιστολὴν, ἰδίᾳ καὶ περὶ τῶν καθήκοντων τῶν χριστιανῶν, μεγάλως ἐγκωμιάζων τοὺς δυναμένους νὰ διάγωσιν *ἀγαμὸν βίον*, ἀλλὰ καὶ μὴ καυχωμένους διὰ τοῦτο· παρὰ δὲ τῶν συναπτομένων εἰς γάμον ἀπαιτεῖ νὰ τελῶσι τὸ μυστήριον τοῦτο κατὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου· «*Εἴ τις δύναται ἐν ἀγνείᾳ μένειν εἰς τιμὴν τῆς σαρκὸς τοῦ Κυρίου, ἐν ἀκαυχησίᾳ μενέτω· ἐὰν καυχῆται, ἀπώλετο· καὶ ἐὰν γνωσθῇ πλήν τοῦ ἐπισκόπου, ἐρθρατα· πρέπει δὲ τοῖς γαμοῦσι καὶ ταῖς γαμοῦταις μετὰ γνώμης ἐπισκόπου τὴν ἐνωσιν ποιεῖσθαι, ἵνα ὁ γάμος ᾗ κατὰ Κύριον, καὶ μὴ κατ' ἐπιθυμίαν*» (α). Εἰς δὲ τὴν *πίστιν* καὶ τὴν *ἀγάπην* οὕτω πως στηρίζει ὁ θεοφόρος τοὺς χριστιανούς· «*Ἀρχὴ ζωῆς, πίστις· τέλος δὲ, ἀγάπη*· τὰ δὲ δύο ἐν ἐνότητι γενόμενα, Θεοῦ ἀνθρωπὸν ἀποτελεῖ· τὰ δὲ ἄλλα πάντα εἰς καλοῦ ἀγαθίαν ἀκόλουθά ἐστιν. Οὐδεὶς πιστὶν ἐπαγγελλόμενος, ἐρείλει ἀμαρτάνειν· οὐδὲ ἀγάπην κημένος, μισεῖν τὸν ἀδελφόν· ὁ γὰρ εἰπὼν, ἀγαπήσεις κύριον τὸν Θεόν σου, εἶπε, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν· οἱ ἐπαγγελλόμενοι Χριστοῦ εἶναι, οὐκ ἐξ ὧν λέγουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν πράττουσι, γνωρίζονται· ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται· ἁμεινόν ἐστι σιωπᾶν καὶ εἶναι, ἢ λαλεῖν καὶ μὴ εἶναι. Οὐκ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει· καρδίᾳ πιστεύεται, στόματι δὲ ὁμολογεῖται· τῇ μὲν, εἰς δικαιοσύνην· τῷ δὲ, εἰς σωτηρίαν» (β)· καὶ ἀποδεικνύει εἰς αὐτοὺς, πόσον ὠφέλιμον εἶναι νὰ συμπροσεύχωνται πάντες κοινῇ· «*Εἰ γὰρ ἐνὸς καὶ δευτέρου προσευχὴ τασαύτην ἰσχὺν ἔχει, ὥστε τὸν Χριστὸν ἐν αὐτοῖς ἐστάναι, πόσω μᾶλλον ἢ τε τοῦ ἐπισκόπου καὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας προσευχὴ σύμφωνος, ἀνιού-*

(α) Πρὸς Πολύκαρπ. κεφ. λ. ε'.

(β) Πρὸς Ἐφεσ. κεφ. λ. θ'.

• σα πρὸς Θεὸν, πείσει παρασχεθῆναι αὐτοῖς πάντα τὰ ἐν Χριστῷ αἰτήματα ; • (α)

§. 4. Ἐκδόσεις. Κατὰ πρῶτον ἐξεδόθησαν αἱ τρεῖς μικραὶ λατινικαὶ ἐπιστολαὶ ἐν Κολονίᾳ, 1448, καὶ ἐρεξῆς ἐν Παρισίοις, 1495. ἄλλαι δὲ ἑνδεκα ἐπιστολαί, γνήσiai καὶ μὴ, ὡσαύτως εἰς γλῶσσαν λατινικὴν, ἐξεδόθησαν μετὰ τῶν συγγραμμάτων Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τὸ 1498, μετατυπωθεῖσαι ἔπειτα ἐν Ἀργεντοράτῳ 1502, ἐν Παρίσι. 1515, ἐν Βασιλ. 1520, καὶ ἐν Αὐγούστῃ 1529. Τὰς ἑνδεκα δὲ ταύτας συνήψεν ὁ ἐκ Λουγδούνου Συμποριανὸς Χαμπέριος μετὰ τῶν τριῶν ἐτέρων, προσθεὶς ἐτι καὶ τετάρτην, τὴν Πρὸς *Marīan tὴν Κασσοβολίτιν*, καὶ οὕτως ἐφάνη συλλογὴ τις ἐκ δέκα πέντε ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου, ἐν Κολονίᾳ 1536, μετατυπωθεῖσα ἐν Ἀντουερπίᾳ 1540, Βενετίᾳ 1546, Παρίσι. 1569, Βασιλ. 1550, 1555, καὶ ἐν ταῖς τῆς Κολον. καὶ τοῦ Λουγδ. Βιβλιοθήκ. τῶν Πατέρ. Ἀλλὰ μέχρι τοῦδε εἶχε δημοσιευθῆ διὰ τῶν τύπων μόνον ἡ λατινικὴ μετάφρασις τῶν ἐπιστολῶν· ἦδη δὲ πρῶτος ὁ Βαλ. Πακαῖος ἐξέδωκε δώδεκα ἐπιστολῶν τὸ ἐλληνικὸν κείμενον, κατὰ τι ἐν Αὐγούστῃ σωζόμενον χειρόγραφον, ἐν Διλλιγγίᾳ 1557, Παρίσι. 1558 καὶ 1562. Σχεδὸν δὲ συγχρόνως μετὰ τῆς ἐκδόσεως ταύτης εἶδε τὸ φῶς καὶ ἄλλη, κατ' ἄλλο χειρόγραφον, δι' ἐπιμελείας Ἀ. Γεσνέρου, ἐν Τυρίγῳ 1559, καὶ μετὰ νέας μεταφράσεως καὶ σημειώσεων ἐν Ἀντουερπ. 1566 καὶ 1572, ἐν Παρίσι. 1608, καὶ ἐν Γενεύῃ 1623, μετὰ σχολίων.

Πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω σημειωθεῖσαι ἐκδόσεις περιεῖχαν τὰς νόθους καὶ ὑποβολιμαίας ἐπιστολάς τοῦ Ἰγνατίου· ὁ δὲ Ἀγγλος ἀρχιεπίσκοπος Οὐττερος πτύχῃσθε πρῶτος ὁ ἀνακαλύψῃ ἐν τῷ Κολλεγιῳ τῆς Κανταβριγίας ἀρχαίαν λατινικὴν μετάφρασιν τῶν μικροτέρων γνησίων ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας καὶ ἐξέδωκεν ἐν Ὁξωνίῳ, 1644. Μετὰ δύο δ' ἔτη ὕστερον εὐρὼν ὁ Ἰσαὰκ Βόσσιος εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ βιβλιοθήκῃ τῶν Μεδίκων ἐλληνικὸν χειρόγραφον τῶν ἐπιστολῶν τούτων, ἐτύπωσεν αὐτάς, μετὰ τῆς

(α) Αὐτῶν, κεφαλ. 5'.

λατινικῆς τοῦ Οὐστέρου μεταφράσεως, ἐν Ἀμστελδάμῳ 1646. Ἀλλ' εἰς τὸ ἑλλίπεδ' τῆς Φλωρεντίας χειρόγραφον ἔλειπεν ἡ Πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολή, ὅθεν καὶ ἀπεπειράθη ὁ Βόσσιος ν' ἀποδώτῃ αὐτὴν ἐκ τῶν ὑποβολιμαίων, καὶ ἐκ τῆς λατινικ. μεταφράσεως. Ἡ ἐκδοσις δὲ αὕτη ἀνεράνη τὸ 1680 ἐν Λονδίῳ, ὅπου πρότερον ἤδη, τὸ 1647, εἶχεν ἐκδῶται ὁ Οὐστερος νέαν μεταφράσιν τοῦ κατὰ τὸν Βόσσιον ἑλλην. κειμένου. Τελευταῖον καὶ ὁ Κοτελέριος, ὡς καὶ ἄλλων συγγραμμάτων τῶν Ἀποστολ. Πατέρ., οὕτω καὶ τῶν μικρῶν τούτων τοῦ Ἰγνατίου ἐπιστολῶν ἐπεχείρησε νέαν μεταφράσιν, τὴν ὁποίαν παρεδέχθη ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἐκδόσει. τῶν Ἀποστολ. Πατέρ., ἐν Παρίσι. 1672, Τόμ. Β'. Ἀφοῦ δὲ τὸ 1689 ἀνεκαλύρθη ὑπὸ τοῦ Θεοδ. Ρυϊνάρτου τὸ Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου, καὶ ἐν αὐτῷ ἀνευρεθὲν τὸ ἑλλην. κείμενον τῆς Πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς, ἐξεδόθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν Παρίσι. κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἤρχισαν ἔκτοτε νὰ ἐκδίδωνται πᾶσαι αἱ γνήσιαι τοῦ θεοφόρου μάρτυρος ἐπιστολαί. Πασῶν δὲ τῶν ἐκδόσεων ἡ ἐκπρεπεστάτη εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ Σμιθίου, ἐν Ὁξονίῳ 1709, 4ον., τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν ἔπειτα ὁ Ἄνδρ. Γαλλάνδιος ἐν τῇ Βιβλιοθ. τῶν Πατέρ. Τόμ. Α', ὁ Α. Φρέϋρς ἐν ταῖς *Epistolae SS. Patrum Apostolicor. Basil.* 1742, ὁ Ρίχ. Ρουσσέλιος ἐν τοῖς *Opera genuina SS. PP. Apostt. Londini* 1746, καὶ ὁ Ὁρνέμαννος (*Car. F. Hornemann*), ἐν Ἀφνίᾳ 1828. 29. Ὁ δὲ Thilo εἰς τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ (ἐν Ἀλλῃ, 1821) ἠκολούθησε τὸ κείμενον τοῦ Βόσσιου.

ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ.

§. 1. *Βίος.* Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ μάρτυρος Ἰγνατίου ἤκμασε καὶ ὁ ἅγιος Πολύκαρπος· τὸ ἔτος ὅμως τῆς γενέσεως αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς, ἀλλ' ἐξ εἰκασίας μόνον λέγεται, ὅτι ἐγεννήθη πολὺ πρότερον, πρὶν ὁ ἀπόστολος Παῦλος γράψῃ πρὸς τοὺς Φιλιππησίους, τουτέστι πρὸ τοῦ ξδ' σωτηρίου

ἐτους· καὶ τοῦτο ἐντεῦθεν συμπεραίνεται, διότι ὁ Πολύκαρπος, εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολὴν αὐτοῦ, ὁμολογεῖ, ὅτι, ὅποτε ὁ Ἀποστόλος ἔγραψε πρὸς τὴν ἐκκλησίαν αὐτῶν, δὲν ἐγίνωσκεν εἰς ἐτὶ τὸν ἀληθῆ Θεόν. Εἰς τὰς ἀποκρύφους Πράξεις τοῦ Πολυκάρπου, καὶ εἰς τινὰ τῶν μαρτυρολογίων ἀναγινώσκουμεν, ὅτι ὁ ἅγιος οὗτος, γεννηθεὶς ἐν τῇ Ἀσίᾳ, νέος ὢν, ὑπέπεσεν εἰς τὴν δουλείαν· γυνὴ δέ τις, ὀνομαζομένη Καλλιστιόνη, ἔξαγοράσασα αὐτὸν, καὶ διδάξασα τὴν θρησκείαν, τὸν ἀνέδειξεν ἔπειτα κληρονόμον αὐτῆς· ὁ δὲ Πολύκαρπος μαθητεύσας παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ τῆς Σμύρνης Βουκόλῳ, καὶ μετὰ ταῦτα παρὰ τῷ ἀποστόλῳ Ἰωάννῃ, κατεστάθη ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐπίσκοπος τῆς Σμύρνης. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ἐχηρμάτισε μαθητὴς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, καὶ συναναστραφεὶς οἰκειότατα μετὰ πολλῶν ἄλλων, ἰδόντων αὐτοφει ἐπὶ τῆς γῆς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐδιδάχθη ὑπ' αὐτῶν τὴν θείαν διδασκαλίαν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Εἰρηναῖος (α), καὶ ὁ Εὐσέβιος (β). Ὅτι δὲ ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου προεχειρίσθη τῆς ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, βεβαίῳ ὁ Τερτυλλιανὸς (γ), καὶ ὁ Ἰερώνυμος (δ). Μετὰ πόσης δὲ συνέσεως καὶ ἀγάπης Θεοῦ καὶ ἐπιμελείας καὶ ζήλου ὁ ἅγιος Πολύκαρπος ἐπεσκόπησε τὴν ἐπιτετραμμένην εἰς αὐτὸν Σμυρναίαν ἐκκλησίαν, μανθάνομεν οὐχὶ μόνον ἐντεῦθεν, ὅτι ὠνομάσθη ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, ὡς διὰ τῆς προσηγο-

(α) Κατὰ αἵρεσιν. βιβλ. γ'. κεφ. 3. « καὶ Πολύκαρπος ὑπὸ Ἀποστόλων μαθητευθεὶς, καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Χριστὸν ἑωρακόσι. » Παρβλ. Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 14.

(β) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 36. « διέπραπε γαμῆν κατὰ τούτους ἐπὶ τῆς Ἀσίας τῶν Ἀποστόλων ὁμιλητῆς Πολύκαρπος. »

(γ) De praescript. cap. 32. « Smyrnaeorum ecclesia Polycarpum ab Johanne collocatum refert. »

(δ) De scriptis. eccl. c. 17. « Polycarpus, Joannis apostoli discipulus, et ab eo Smyrnae ordinatus episcopus. » — Παρβλ. Εἰρην. ἐνθα ἀνωτέρω, παρὰ τῷ Εὐσεβ. αὐτόθι· « καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ μόνον ὑπὸ Ἀποστόλων μαθητευθεὶς, καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Χριστὸν ἑωρακόσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος, ὃν καὶ ἡμεῖς ἑωράκαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ. » καὶ Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 36. « διέπραπε γαμῆν κατὰ τούτους ἐπὶ τῆς Ἀσίας τῶν Ἀποστόλων ὁμιλητῆς Πολύκαρπος, τῆς κατὰ Σμύρναν ἐκκλησίας πρὸς τῶν αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ Κυρίου τὴν ἐπισκοπὴν ἐκχειρισμένος. »

ρίας ταύτης λέγεται ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης ὑπαινιττόμενος αὐτὸν εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν (), ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Εἰρηναίου πρὸς τινὰ Φλωρίνον καλούμενον, ὅπου ζωηρότατα ζωγραφούνται τὰ ψυχικά προτερήματα, ἡ ἀγάπη, ἡ διδασκαλία, καὶ τὸ αὐστηρὸν τῶν ἡθῶν τοῦ Πολυκάρπου (ε). Τοὺς αἵρετικούς ἐδεδύσσετο ὁ σεβάσμιος ἐπίσκοπος παρὰ πολὺ, καὶ συχνάκις διηγείτο, ὅτι ὁ θεολόγος Ἰωάννης, ἰδὼν εἰσελθόντα εἰς τὸ βαλανεῖον, ὅπου ἦτο, τὸν αἵρετικὸν Κήρινθον, ἀπεπήδησεν ἐκείθεν ἄλουτος, φοβηθεὶς, μὴ κρημνισθῇ τὸ βαλανεῖον, ὅντος ἐν αὐτῷ τοῦ ἐχθροῦ τῆς ἀληθείας Κηρίνου· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πολύκαρπος, ἀπαντήσας ποτὲ τὸν Μαρκίωνα, καὶ παρακινήθεις ὑπ' αὐτοῦ νὰ τὸν γνωρίσῃ, καὶ νὰ τὸν ἀπασθῇ, εἶπε· σὲ γνωρίζω ὡς τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ σατανᾶ (γ).

(α) Β'. 8. — Παρβλ. Εὐγὲν. Ἑκατοντρεῖς. §. 281. « ὁ θεὸς Πολύκαρπος Σμύρνης ἐπίσκοπος ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου χειροτονεῖται· ὅθεν καὶ τοῦτον εἶναι » τὸν ἀγγελὸν τῆς Σμυρναίων ἐκκλησίας, περὶ τοῦ λόγου γίνεται ἐν τῇ Ἀποκαλύψει.

(ε) Παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ, ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ε. κεφ. 20. « Εἶδον γὰρ σε, παῖς ὦν » εἶπεν, ἐν τῇ κατ' ὅλῃ παρὰ τῷ Πολυκάρπῳ, λαμπρῶς πράττοντα ἐν τῇ βασιλείᾳ· καὶ αὐτῷ, καὶ περὶ τῶν εὐδοκίμων παρ' αὐτοῦ· μᾶλλον γὰρ τὰ τότε διαμνησκόμενος τῶν ἐναγχοῦς γινόμενων. Αἱ γὰρ ἐκ παιδῶν μαθήσεις, συναυξοῦσαι τῇ ψυχῇ, ἐνοῦνται αὐτῷ, ὥστε με εὐνοῦσαι εἰπεῖν καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ καθιζόμενος, διελέγετο ὁ μακάριος Πολύκαρπος, καὶ τὰς προσόδους αὐτοῦ καὶ τὰς εἰσόδους, καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ βίου, καὶ τὴν τοῦ σώματος ἰδέαν, καὶ τὰς διαλέξεις, αἱ ἐποιεῖτο πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ τὴν κατὰ Ἰωάννου συναναστροφὴν ὡς ἀπήγγελλε, καὶ τὴν μετὰ τῶν λοιπῶν, τῶν ἑωρακῶτων τὸν Κύριον· καὶ ὡς ἀπεμνημόνευε τοὺς λόβους αὐτῶν, καὶ περὶ τοῦ Κυρίου τίνα ἦν, ἃ παρ' ἐκείνων ἀκηκαί, καὶ περὶ τῶν ἐνιστάμενων αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας, ὡς παρὰ αὐτοπτῶν τῆς ζωῆς τοῦ λόγου παρεληφώς ὁ Πολύκαρπος, ἀπήγγελλε πάντα σύμφωνα ταῖς γραφαῖς. Ταῦτα καὶ τότε διὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐπ' ἐμοὶ γεγονὸς, σπουδαίως ἤκουον, ὑπομνηματιζόμενος αὐτὰ οὐκ ἐν χάρτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ ἑμῇ καρδίᾳ· καὶ αἶτις διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ γνησίως αὐτὰ ἀναμνησκόμεμαι· καὶ εὖναι διαμαρτυράσθαι ἑμπροσθεν τοῦ Θεοῦ, ὅτι, εἴτι τοιοῦτον ἀκηκαί ἐκεῖνος ὁ μακάριος καὶ ἀποστολικὸς πρεσβύτερος, ἀνακράξας ἂν, καὶ ἐμπαρξας τὰ ῥήματα αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸ σύνθημα εἰπὼν· ὦ καλὲ Θεὲ, εἰς οἷους με κειροῦς τετήρηκας, ἵνα τοῦτων ἀνέχωμαι· περὶ οὗτοι ἂν καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ καθιζόμενος, ἡ ἑστώς, τῶν τοιούτων ἀκηκαί λόγων.

(γ) Εὐσεβίῳ, ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ε'. κεφ. 14. « καὶ εἶδον οἱ ἀκηκόες αὐτοῦ, ὅτι Ἰωάννης, ὁ τοῦ Κυρίου μαθητής, ἐν τῇ Ἐφέῳ πορευθεὶς λούεσθαι, καὶ ἰδὼν ἔσω Κήρινθον, ἐξήλτο τοῦ βαλανεῖου μὴ λουόμενος, ἀλλ' ἐπειπὼν· σφύμεν, μὴ καὶ τὸ βαλανεῖον συμπέσῃ, ἔκδοι ὄντος Κηρίνου, τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πολύκαρπος Μαρκίῳ ποτε, εἰς εὖναι αὐτῷ ἐλθόντι, καὶ φησάντι· ἐπιγίνωσκε ἑλθόν· ἀπεκρίθη· ἐπιγινώσκω τὸν πρωτότοκον τοῦ σατανᾶ. »

Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἀντωνίου, περὶ τὸ σωτήριον ἔτος
 157 ἢ 158, ὁ ἅγιος Πολύκαρπος ἦλθεν εἰς τὴν Ῥώμην, ἐπι-
 σκοποῦντος τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀνικητοῦ ἀφορμὴν δὲ
 εἰς ταύτην τὴν ἀποδημίαν ἔδωκε διαφορὰ τις γνωμῶν, προκύψα-
 σα περὶ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν πρέπει νὰ τελεῖται τὸ ἅγιον πά-
 σχα (α). Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δηλονότι, ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ
 Δύσει ἐπεκράτει ἀνάκαθεν συνήθεια νὰ εορτάζηται τὸ πάσχα καθ'
 ἡμέραν κυριακὴν εἰς δὲ τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀσίας ἐπανηγυρί-
 ζετο πάντοτε τὴν ἰδ' τοῦ μηνὸς νισάν, καθ' ὁποίαν δὴ ποτε ἡμέ-
 ραν τῆς ἐβδομάδος ἂν ἔπιπτεν ἑστηρίζετο δὲ, λέγεται, ἡ συνή-
 θεια αὕτη, σύμφωνος οὕτα πρὸς τὸν ἰουδαϊκὸν νόμον, εἰς τινα
 παρὰ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου παράδοσιν. Συνδιαλεχθέντες δὲ
 ὁ Ἀνίκητος καὶ ὁ Πολύκαρπος πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς εἰρη-
 μένης διαφορᾶς, καὶ περὶ ἄλλων τινῶν κεφαλαίων, ἀγνώστων
 εἰς ἡμᾶς, συνερώνησαν νὰ μὴ λύσῃσι διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο τὸν
 δεσμόν τῆς ἀγάπης· διότι οὔτε ὁ Ἀνίκητος ἐδυνήθη νὰ πείσῃ τὸν
 Πολύκαρπον νὰ μὴ τηρῇ, ὅσα ἔλεγεν ὅτι ἐτήρησε πάντοτε μετὰ
 τῶν Ἀποστόλων οὔτε τὸν Ἀνίκητον ἔπεισεν ὁ Πολύκαρπος, λέ-
 γοντα, ὅτι ὀφείλει νὰ φυλάττῃ τῶν προκατόχων αὐτοῦ τὴν συνή-
 θειαν. Καίτοι δὲ διχογνωμοῦντες, ἐκοινώνησαν ὅμως οἱ ἐπίσκο-
 ποι πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ Ἀνίκητος ἔδαιξεν εἰς τὸν συνάδελφον
 αὐτοῦ μεγάλας τιμὰς, παραχωρήσας τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐκκλησίαν
 εἰς τὸ νὰ τελέσῃ ἐκεῖνος τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας (β).
 Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Πολύκαρπος κατελάμπρυνεν ἐπὶ πολλὸν χρό-
 νον τὴν ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ καὶ διδασκα-
 λίας, ἀπ' ὧν τελευταῖον μαρτυρικὸν μὲν, ἀλλ' ἐνδοξον ὀθόνατον,

(α) Εὐσεβ. αὐτόθι· « ἐπὶ δὲ τῶν δηλουμένων, Ἀνικητοῦ τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας
 • ἡγουμένου, Πολύκαρπον, ἐπὶ περιόντα τῷ βίῳ, γενέσθαι τε ἐπὶ Ῥώμῃ, καὶ εἰς
 • ἐμίλιαν τῷ Ἀνικητῷ ἔλθειν διὰ τι ζήτημα περὶ τῆς κατὰ τὸ πάσχα ἡμέρας,
 • Εἰρηναῖος ἱστορεῖ [κατὰ αἰρέσιν βιβλ. γ'. κεφ. 3] — Hieronym. de scripti-
 • ceccl. c. 17. « hic (Polycarpus) propter quasdam super die paschatis quae-
 • stiones sub imperatore Antonino, ecclesiam in urbe regente Aniceto,
 • Romam venit. »

(β) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. β. βλ. δ. κεφ. 24. « καὶ τοῦ μακαρίου Πολυκάρπου ἐπι-
 • δεικνύσαντος τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀνικητοῦ, καὶ περὶ ἄλλων τινῶν μικρὰ σχόντες πρὸς
 • ἀλλήλους, εὐθὺς εἰρήνευσαν, περὶ τοῦτου τοῦ κεφαλαίου μὴ φιλορισταύαντες πρὸς

λυσσῶντος ἐν τῇ Ἀσίᾳ τοῦ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοῦ, ἐπὶ τοῦ ἀνθυπάτου αὐτῆς Στατίου Κουαδράτου, καὶ τοῦ αυτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου. Τὸ μαρτύριον αὐτοῦ περιγράφει ἀκριβέστατα ἐπιστολὴ τις ἐκ τῆς κοινότητος τῆς Σμύρνης πρὸς αὐτὴν ἐκκλησίαν τοῦ Πόντου, τῆς ὁποίας μέρος ἀναφέρει ὁ Εὐσέβιος (α), καὶ τὴν ὁποίαν ὁλόκληρον ἐξέδωκαν τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους πολλοί· ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς ἐπιστολῆς ἐκθέτομεν καὶ ἡμεῖς ἐν συντόμῳ τὴν ἐξιστόρησιν ὡς ἑξῆς.

Ἀκούσας ὁ θαυμασιώτατος Πολύκαρπος τὰς κατακραυγὰς τοῦ ἐθνικοῦ λαοῦ, ζητοῦντος ἐπιμόνως τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἠθέλησε μὲν κατ' ἀρχὰς νὰ μείνῃ ἡσυχος καὶ ἄφροντις, καὶ νὰ ἀφήσῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τοῦ Θεοῦ τὰς χεῖρας· ἀλλ' ὑπενδούς εἰς τὰς παρακλήσεις τῆς κοινότητος, ὑπεξέφυγεν εἰς τι πλησίον κείμενον ἀγρίδιον, ὅπου διέτριβε μετὰ τινων φίλων προσευχόμενος ἡμέρας καὶ νυκτός, ὡς συνείθιζεν, ὑπὲρ πασῶν τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησιῶν· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐντεῦθεν ἐζητήθη, ἀνεχώρησεν εἰς ἄλλο πλησιόχωρον ἀγρίδιον· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐπροδόθη εἰς τοὺς ὑπηρέτας τῆς ἀστυνομίας ὑπὸ χαμερπῶν τινων ἀνθρώπων. Καὶ δὲν εὗρηκαν μὲν αὐτὸν πλέον ἐκεῖ, ἀλλὰ δύο δοῦλοι, μὴ δυνηθέντες ν' ἀνθεξώσιν εἰς τὰ μαρτύρια, κατεμήνυσαν τὸ καταφύγιον τοῦ ἐπισκόπου. Ἀνακαλυφθεὶς δὲ ὁ Πολύκαρπος κεκρυμμένος εἰς τὸ ἀνώγειον τοῦ οἴκου, ἐδύνατο μὲν ἀπὸ τῆς ὁμαλῆς στέγης νὰ μεταβῇ εἰς ἄλλην οἰκίαν, ἀλλὰ μὴ θελήσας, ἀφῆθη εἰς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου (β). Καταβάς λοιπὸν πρὸς τοὺς ὑπηρέτας τῆς

« αὐτοῦς· οὗτε γὰρ ὁ Ἀνίκητος τοῦ Πολύκαρπου· πεῖσαι ἐδύνατο μὴ τηρεῖν, ὅτε
 « μετὰ Ἰωάννου τοῦ μαθητοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων, αἱ
 « συνδιέτριψαν, καὶ τετηρηκότα· οὗτε μὲν ὁ Πολύκαρπος τὸν Ἀνίκητον ἐπεισε τη-
 « ρεῖν, λέγοντα τὴν συνήθειαν τῶν πρὸ αὐτοῦ προσκυτῆρων ἀρελεῖν κατέχειν. Καὶ
 « τούτων οὕτως ἔχόντων, ἐκαινώνησαν αὐτοῖς· καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρεχώρησεν
 « ὁ Ἀνίκητος τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πολυκάρπῳ, κατ' ἐντροπὴν δηλονότι, καὶ μετ'
 « εἰρήνης ἀπ' ἀλλήλων ἀπῆλλάγησαν, πάσης τῆς ἐκκλησίας εἰρήνην ἔχόντων τῶν
 « τηρούντων, καὶ μὴ τηρούντων. »

(α) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β'. κεφ. 15.

(β) Μαρτύρ. τοῦ ἁγ. Πολυκάρπ. ἡ Ἐπιστολ. τῆς ἐν Σμύρν. ἐκκλ. κεφ. ζ'. α' Ε-
 « χόντες οὖν τὸ παιδάριον τῇ παρασκευῇ δειπνοῦ ὦραν, ἐξῆλθον διωγμῆται καὶ
 « ἱππαῖς, μετὰ τῶν συνήθων αὐτοῖς ὄπλων, ὡς ἐπὶ ληροτῇν τρέχοντες. Καὶ ὅψι τῆς
 « ὥρας συναπελθόντες, ἔκεινον μὲν εὖρον ἐν τινι θωματίῳ κατακαίμενον ὑπερφῶ·
 « καθεῖθεν ἠδύνατο εἰς ἕτερον χωρίον ἀπελθεῖν, ἀλλ' οὐκ ἐβουλήθη, εἰπὼν· τὸ
 « θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω. »

ἀστυνομίας, διέταξε νὰ τοὺς περιποιηθῶσι καλῶς, καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτῶν ὥραν, διὰ νὰ προσευχηθῇ ἡσύχως· παρελθούσης δὲ τῆς ὥρας, ἀπήχθη ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ ὄνου εἰς τὴν πόλιν, καθ' ἡμέραν τοῦ μεγάλου σαββάτου. Καθ' ὁδὸν ὑπήντησεν αὐτὸν ὁ εἰρήναρχος, ἐρχόμενος ἐξωθεν ἐπ' ὀχήματος μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· δεχθεὶς δὲ αὐτὸν εἰς τὸ ὄχημα, καὶ φιλικῶς προσομιλήσας, τὸν παρεκίνησε νὰ εἴπῃ μόνον, κύριε Καῖσαρ, καὶ νὰ εἰδωλοθυτήσῃ, ἐὰν θέλῃ νὰ σωθῇ (α). Ὁ Πολύκαρπος τὸ μὲν πρῶτον δὲν ἀπεκρίθη παντάπασιν· ἐπειδὴ δ' ἐπέμενεν εἰς τὸ ζήτημα ὁ εἰρήναρχος, εἶπεν ἔπειτα, ὅτι δὲν θέλει πράξει τὸ ὁποῖον τὸν συμβουλευούσι (β). Τότε ἰδόντες καὶ αὐτοί, ὅτι δὲν θέλουσι τὸν πείσει, ἐκρήμνισαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀμάξης τοσοῦτον ὀρμητικῶς, ὥστε πεσὼν, συνέτριψε τὸ ἀντικνήμιον. Ἀναστὰς δὲ, ὡς ἂν μὴ ἔπαθέ τι, ἐπορεύετο ἡτυχος εἰς τὸ στάδιον· τότε ἠκούσθη φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ, λέγουσα· « Ἴσχυε καὶ » ἀνδρίζου, Πολύκαρπε. » Προσαχθεὶς δὲ ἐνώπιον τοῦ ἀνθυπάτου, ἐβιάζετο ὑπ' αὐτοῦ νὰ ὁμόσῃ, καὶ νὰ καταρασθῇ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· ὁ δὲ γέρων ἀπεκρίθη· « Ὁγδοήκοντα καὶ ἐξ ἑτῆ ἔχω » δουλεύων αὐτῷ, καὶ οὐδέν με ἠδίκησε· καὶ πῶς δύναμαι βλασφημηῆσαι τὸν βασιλέα μου, τὸν σῶσαντά με ; » (γ) Ἐπιμένοντος δὲ τοῦ ἀνθυπάτου, εἶπε πάλιν· « Εἰ κενοδοσεῖς, ἵνα ὁμώσω » τὴν Καῖσαρος τύχην, (ὡς σὺ λέγεις) προσποιεῖς δὲ ἀγνοεῖν » με, τίς εἰμι, μετὰ παρρησίας ἄκουε· χριστιανὸς εἰμι. Εἰ δὲ » μαθεῖν θέλεις τὸν τοῦ χριστιανισμοῦ λόγον, δὸς ἡμέραν, καὶ » ἄκουσον » (δ). Ὁ ἀνθύπατος, ὅστις ἔδειξε τότε, πόσον ὀλίγον τὸν ἔμελε περὶ θερητικῶν πραγμάτων, καὶ πόσον ἀσμένως ἤθελε σώσει τὸν γέροντα, ἂν ἐδύνατο νὰ καταπραῦνῃ τὸν λαόν, εἶπε· « Πείσον τὸν δῆμον. » Τότε ὁ Πολύκαρπος ἀπεκρίθη· « Σὲ μὲν καὶ λόγου ἡξίωσα· δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον,

(α) Αὐτόθι, κεφ. ἡ. « Τί γὰρ κακὸν ἐστιν εἰπεῖν, κύριε Καῖσαρ, καὶ ἐπιθῆσαι, » καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, καὶ διασώζεσθαι ; »

(β) Αὐτόθι· « Οὐ μέλλω ποιεῖν ὃ συμβουλευέτέ μοι. »

(γ) Κεφ. θ'.

(δ) Κεφ. ι.

» τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς, ἀπονέμειν· ἐκείνους δὲ οὐχ ἡγοῦμαι
 » ἀξίους τοῦ ἀπολογεῖσθαι αὐτοῖς » (α). Ἀφοῦ δὲ ὁ ἀνθύπατος
 ματαίως τὸν ἠπειλήσε διὰ τῶν ἀγρίων θηρίων καὶ τῆς πυρᾶς,
 διέταξε τὸν κήρυκα νὰ κηρύξῃ εἰς τὸ μέσον τοῦ σταδίου τρίς·
 » Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν χριστιανὸν εἶναι » (β)· καὶ εἰς
 τὸ κήρυγμα τοῦτο ἐξεφράζετο καὶ ἡ καταδίκη. Τότε ἔβαν τὸ
 πλῆθος τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων, τῶν κατοικοῦντων τὴν
 Σμύρνην, ἐκραύγασε μεγαλοφώνως· » Οὗτός ἐστιν ὁ τῆς ἀσε-
 » βείας διδάσκαλος, ὁ πατὴρ τῶν χριστιανῶν, ὁ τῶν ἡμετέρων
 » Θεῶν καθαιρέτης, ὁ πολλοὺς διδάσκων μὴ θύειν, μηδὲ προσκυ-
 » κεῖν τοῖς Θεοῖς » (γ). Ἐπεὶ δὲ ὁ ἀνθύπατος συγκάτενευσεν
 εἰς τὸν λαὸν ν' ἀποθάνῃ ὁ Πολύκαρπος τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς θά-
 νατον, προθυμότατα ἔδραμαν καὶ ἐθνικοὶ καὶ Ἰουδαῖοι νὰ κομί-
 σωσιν ἐκ τῶν ἐργαστηρίων καὶ βαλανείων τὰ ἀναγκαῖα ξύλα·
 ὅτε δὲ ἤθελαν νὰ τὸν προσηλώσωσι πρότερον εἰς τὴν δοκὸν, καὶ οὖ-
 τως ἔπειτα νὰ τὸν ρίψωσιν ἐπὶ τὴν πυρὰν, εἶπεν ὁ ἐπίσκοπος· » Ἄ-
 » φετέ με οὕτως· ὁ γὰρ δούς μοι ὑπομῖναι τὸ πῦρ, δώσει καὶ
 » χωρὶς τῆς ἡμετέρας ἐκ τῶν ἡλίων ἀσφαλείας ἀτάλευστον ἐπι-
 » μῖναι τῇ πυρᾷ » (δ). Ὑστερον δὲ, πρὶν ἀναρθῇ ἡ πυρὰ, δε-
 δεμένος ὅπισω τᾶς χεῖρας, προσηυχῆθη τοιοῦτοτρόπως· » Κύριε
 » ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ εὐλογητοῦ παι-
 » δός σου Ἰησοῦ Χριστοῦ πατὴρ, δι' οὗ τὴν περὶ σοῦ ἐπίγνωσιν
 » εἰλήραμεν, ὁ Θεὸς ἀγγέλων καὶ δυνάμεων, καὶ πάσης τῆς κτί-
 » σεως, καὶ παντός τοῦ γένους τῶν δικαίων, οἱ ζῶσιν ἐνώπιόν
 » σου· εὐλόγω σε, ὅτι ἡξίωσάς με τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ταύτης,
 » τοῦ λαβεῖν με μέρος ἐν ἀριθμῷ τῶν μαρτύρων σου, ἐν τῷ
 » ποτηρίῳ τοῦ Χριστοῦ σου, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου, ψυ-
 » χῆς τε καὶ σώματος, ἐν ἀφθαρσίᾳ πνεύματος ἁγίου· ἐν οἷς
 » προσδεχθεῖν ἐνώπιόν σου σήμερον ἐν θυσίᾳ πίονι καὶ προς-

(α) Κεφ. ι. — Καὶ δικαίως, διότι τότε ἤθελαν εἰσθαι, ρίπτειν τοὺς μαρ-
 γαρίτας ἐμπροσθέν τῶν χαίρων, ἃν ὀμίλει περὶ τοῦ εὐαγγελίου πρὸς
 τὸ ἄγριον καὶ μαινόμενον λαῖνον πλῆθος.

(β) Κεφ. ιβ'.

(γ) Αὐτῷ.

(δ) Κεφ. ιγ'.

« δεκτῇ, καθὼς προητοίμασας, καὶ προεφανέρωσας, καὶ ἐπλήρω-
 » σας, ὁ ἀψευδὴς καὶ ἀληθινὸς Θεός. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ πάν-
 » των αἰνῶ σε, εὐλογῶ σε, δοξάζω σε, σὺν τῷ αἰωνίῳ καὶ ἐπου-
 » ρανίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ, ἀγαπητῷ σου παιδί, μεθ' οὗ σοι καὶ
 » πνεύματι ἁγίῳ ἡ δόξα, καὶ νῦν, καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶ-
 » νας. Ἀμήν » (α). Ἀναρθείσης δὲ τῆς πυρᾶς, ἐρρίβθη γεν-
 ναϊότατα εἰς τὴν φλόγα· ἀλλὰ, πρὸς ἐκπληξιν πάντων τῶν πα-
 ρεστῶτων, ἐφάνη τότε θαῦμα μέγιστον· τὸ πῦρ δηλονότι, ἀντι-
 τοῦ νὰ καύσῃ τὸ σῶμα, σχηματίσαν εἶδος καμάρας, περιεκά-
 λυψεν αὐτὸ σῶον καὶ ἀβλαβές· ἕως οὗ οἱ ἄνθρωποι, ἰδόντες, ὅτι
 τὸ σῶμα δὲν δύναται νὰ παραναλωθῇ ὑπὸ τοῦ πυρός, διέταξαν
 δῆμιόν τινα νὰ τὸ κεντήσῃ διὰ τοῦ ξίφους, καὶ τότε ἐκρεῦσαν
 πλήθος αἵματος, κατέσβεσε τὸ πῦρ (β). Ἐμαρτύρησε δὲ τὴν κγ'
 φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 167, καθ' ἣν ἡμέραν μέχρι τῆς σήμερον
 ἐορτάζει τὴν μνήμην αὐτοῦ ἡ ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ ἐκκλησία.

§. 2. Συγγράμματα. Ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιστολῶν, τὰς ὁ-
 ποίας ὁ μάρτυς Πολύκαρπος ἔγραψε πρὸς τὰς πλησιοχώρους
 ἐκκλησίας (γ), τὴν σήμερον μία μόνη σώζεται, γεγραμμένη πρὸς
 τοὺς Φιλιππησίους, τῆς ὁποίας μνημονεύουσιν ὁ Εἰρηναῖος (δ),

(α) Κεφ. 18'.

(β) Κεφ. 16. 18'. « Τὸ γὰρ πῦρ, καμάρας εἶδος ποιήσαν, ὥσπερ ὁδὸν πλοίου
 » ὑπὸ πνεύματος πληρουμένη, κύκλῳ περιετείχετο τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος. Καὶ
 » ἦν μέσον οὐχ ὡς αὐτὴ καιομένη, ἀλλ' ὡς ἄρτος ὀπτόμενος, ἡ δὲ χύσις καὶ ἄρ-
 » γυρος ἐν καμίνῳ πυρούμενος· καὶ γὰρ εὐωδίας τσαυτὴς ἀντελαβόμεθα, ὡς λι-
 » θανωτοῦ πνέοντος, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν τιμίων ἀρωμάτων. Πέρας οὖν ἰδόντες οἱ
 » ἄνθρωποι οὐ θυνάμειον αὐτοῦ τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ πυρός διαπανθῆναι, ἐκέλευσαν
 » προελθόντα αὐτῷ κομφέκτορα, παραβῆσαι ἐπιθίδιον. Καὶ τοῦτο ποιήσαντες, ἐξῆλ-
 » θεν ἐπ' ἀριστερᾷ πλήθος αἵματος, ὥστε κατασβεσθαι τὸ πῦρ, καὶ θανατῶσαι πάντας
 » τὸν ἔχλον, εἰ τσαυτὴ τις διαφορά μεταξὺ τῶν ἀπίστων καὶ τῶν ἐκλεκτῶν. »

(γ) Εἰρην. παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε'. κεφ. 20. « καὶ ἐκ τῶν ἐπιστο-
 » λῶν δὲ αὐτοῦ, ὧν ἐπέστελλαν ἦτοι ταῖς γειννώσαις ἐκκλησίαις, ἐπιστηρίζων αὐ-
 » τὰς, ἡ τῶν ἀδελφῶν τιαι, νοουστῶν αὐτοὺς καὶ προτρεπόμενος, δύναται φανε-
 » ρωθῆναι. »

(δ) Advers. haeres. III, 3. « est autem ea epistola Polycarpi ad
 » Philippenses scripta perfectissima, ex qua et characteres fidei ejus,
 » et praedicationem veritatis qui volunt et curam habent salutis suae,
 » possunt discere. — Παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε'. κεφ. 14.

ὁ Εὐσεβίος (α), ὁ Ἱερώνυμος (β), καὶ ὁ Φώτιος (γ), ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἐπαινοῦντες αὐτήν, καὶ ὡς τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου παραδεχόμενοι. Ἄλλ' ὅμως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἠγέρθησαν ὡς ἀντιπολεμήσωσι καὶ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς τὸ γνήσιον, τῶν κριτικῶν τινες, ἐν οἷς διαπρέπει ὁ Δαλλαῖος (δ). Οὗτος λέγει, ὅτι τοῦ Πολυκάρπου ἡ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολὴ ἀπορρίπτεται καὶ ἀποδοκιμάζεται ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Νικηφόρου, εἰς τὴν Στιχομετρίαν αὐτοῦ (ε). Ἄλλ' ὁ λόγος οὗτος εἶναι ἀσθενέστατος, ὥστε ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τὰς αὐθεντικὰς καὶ ἀξιοπίστους μαρτυρίας τοῦ Εἰρηναίου, Εὐσεβίου, Ἱερωνύμου, καὶ Φωτίου· διότι πρῶτον μὲν δὲν εἶναι εἰς-ἑτι ὁμολογουμένως γνωστὸν, τίς ταύτης τῆς Στιχομετρίας ὁ συγγραφεὺς· καὶ, ἂν τις ἤθελε διίσχυρισθῇ, ὅτι εἶναι ὁ Νικηφόρος, οὗτος νομίζεται πάλιν, παραβαλλόμενος πρὸς τοὺς τρεῖς ἀρχαιότερους, νεώτερος συγγραφεὺς, ὅθεν καὶ οὐχὶ ἐξίσου τῆς αὐτῆς ἀπολαύων αὐθεντίας, τὴν ὁποίαν, φέρ' εἰπεῖν, ὁ Εἰρηναῖος μά-λιστα, ὁ μαθητὴς τοῦ Πολυκάρπου. Ἐπειτα δὲ ὁ Νικηφόρος δὲν ἀποδοκιμάζει τὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολήν, ἀλλὰ μό-νον συγγράμματά τινα ἄλλα, ἀποδιδόμενα εἰς τὸν μάρτυρα Πολύκαρπον· καὶ διὰ τούτων πρέπει νὰ νοήσωμεν τὸ βιβλίον αὐ-τοῦ, *Διδασκαλία*· διότι ἄλλως ἠθέλαμεν ἀναγκασθῇ ν' ἀποδοκιμάσωμεν καὶ τὴν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολήν, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ἀναγινώσκεται εἰς

- (α) Ἐκκλ. Ιστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 14. « ὁ μέντοι Πολύκαρπος ἐν τῇ δηλωθείσῃ πρὸς Φιλιππησίους αὐτοῦ γραφῇ, φερομένη εἰς δεῦρο, κέχρηται τοῖς μαρτυρίαις »
 (β) ἀπὸ τῆς Πέτρου προτέρας ἐπιστολῆς.

- (δ) De scriptis, eccl. c. 17. « Polycarpus scripsit ad Philipponenses valde utilem epistolam, quae usque hodie in Asiae conventibus legitur. »

- (γ) Μυριόβιβλ. 126. « ἐν τῇ αὐτῇ δὲ βιβλιοθήκῃ ἀνεγνώσθη καὶ Πολυκάρπου ἐπιστολὴ πρὸς Φιλιππησίους, γέμουσα πολλῆς νοουθεσίας κατὰ σαφηνείας καὶ ἀ-πλόττητος κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν τῆς ἐρμηνείας τύπον. »

- (δ) Daillé, ἀποκρινόμενος ἐν Παρισίαις τὸ 1670.

- (ε) Ἀπέθανεν ὁ Νικηφόρος τὸ ἔτος 828 εἰς τι μοναστήριον, ὅπου ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου διὰ τὸν μέγαν αὐτοῦ πρὸς τὴν προσηνέ-σιν τῶν εἰκότων ζῆλον. Τὸ δὲ ἀποδιδόμενον εἰς αὐτὸν σύγγραμμα, ἡ Στιχομε-τρία, εἶναι κατάλογος τῶν βιβλίων τῆς ἁγίας Γραφῆς, εἴτε κανονικῶν, εἴτε ἀπο-κρύφων, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στίχων αὐτῶν.

τὴν εἰρημένην Στιχομετρίαν μετὰ τῶν ἀποκρύφων συγγραμμάτων εὐθὺς πρὸ τῆς τοῦ Πολυκάρπου. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἀλαγχόθεν ἀποδεικνύεται, ὅτι ὑπῆρχε βιβλίον, ἐπιγραφόμενον *Διδασκαλία τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου*, ὡς καὶ ἄλλο, *Διδασκαλία τοῦ ἁγίου Κλήμεντος*· διότι μνημονεύεται ὑπὸ Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ, ὑπὸ τοῦ Παχυμέρη, Ὁνωρίου, καὶ Νικηφόρου τοῦ Καλλίστου. Ὁ Δαλλαῖος, συνιδὼν, φαίνεται, καὶ αὐτὸς τὸ ἀσθενές τοῦ ἐπιχειρήματος, τοῦ κατὰ τῆς γνησιότητος τῆς ἐπιστολῆς, λέγει ὕστερον, ὅτι, ἐὰν τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἐπιστολῆς ὑποτεθῇ γνήσιον, τὸ δεύτερον ὁμῶς, ὅπου ὁ μάρτυς ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ θεοφόρου Ἰγνατίου, εἶναι ὑποβολιμαῖον· καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τούτου ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ καταπαύει ἐκεῖ, ὅπου ὁ συγγραφεὺς ἐπικαλεῖται τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ ὅτι τὰ ἐπόμενα πρέπει νὰ ὑποληφθῶσιν ὡς προστεθέντα μετὰ ταῦτα, καὶ ὡς μηδεμίαν ἀξιοπιστίαν ἔχοντα. Ἀλλ' ὁ Δαλλαῖος δὲν δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, μὴ συναπορρίπτων καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐσεβίου καὶ τοῦ Φωτίου, οἵτινες ῥητῶς ἀναφέρουσι τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος, καὶ μάλιστα τὸ περὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου (α). Ὡς-αὐτως δὲ οὐδαίς πείθεται εἰς τὸν Δαλλαῖον, λέγοντα, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ κυρίως καταπαύει ἀνωτέρω· διότι πολλάκις ἡ πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν προσφώνησις ἐτίθετο εἰς τὸ μέσον τῆς ἐπιστολῆς, καὶ μετὰ ταύτην ἠκολούθει πάλιν ἡ ὑπόθεσις τοῦ λόγου, ὡς βλέπομεν τοῦτο εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, οἷον ἐν τῷ ιε' κεφ. τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς, ὅπου μετὰ τὴν προσφώνησιν (στ' 5.) ἀκολουθεῖ ἔτι κατόπιν ἐν κεφάλαιον καὶ ἡμῖς.

Ὁ χρόνος, καθ' ὃν ὁ Πολύκαρπος ἔγραψε τὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολήν, προσδιορίζεται ἐν γένει ἐκ τοῦ ἔτους, ὅτε

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 36. « καὶ ἐξῆς ἐπιφέρει· ἐγὼ ἀψάτέ μοι « καὶ ὑμεῖς, καὶ Ἰγνάτιος, ἵνα, ἐάν τις ἀπέρχηται εἰς Συρίαν, καὶ τὰ παρ' ὑμῶν « ἀποκομίσῃ γράμματα. . . Τὰς ἐπιστολάς Ἰγνατίου, τὰς πεμφθείσας ἡμῖν ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἄλλας, ὅσας εἶχμεν παρ' ἡμῖν, ἐπέμψαμεν ὑμῖν, καθὼς ἐνεταίλασθε· « αἱ τινες ὑποτεταγμέναι εἰσὶ τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ » κ. τ. λ. — Φώτ. Μυριόβιβλ. 126. « λέγει· δὲ καὶ τὰς ἐπιστολάς αὐτοῖς Ἰγνατίου τοῦ θεοφόρου ἀποσταλκέναι, « καὶ αἰτεῖται ἀναδιδοῦσθαι παρ' αὐτῶν, εἴτι περὶ ἐκείνου διακούσαιν. »

ἐμαρτύρησεν ὁ θεοφόρος Ἰγνάτιος· καὶ ὅτι κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος ὁ Πολύκαρπος ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν, καθ' ὃ ὁ Ἰγνάτιος ἀπῆγεται δέσμιος εἰς τὴν Ῥώμην, ἥ, τὸ πολὺ, τὸ ἀμέσως ἐπόμενον ἔτος, πληροφοροῦμεθα ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιστολῆς, ὅπου ζητεῖ παρὰ τῶν Φιλιππησίων ν' ἀναγγείλωσιν εἰς αὐτὸν, ἂν ἤκουσάν τι περὶ τοῦ Ἰγνατίου, ἀπαγομένου εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ (α). Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου συνέβη τὸ 110 σωτήριον ἔτος, κατὰ τὸ αὐτὸ ἄρα ἔτος, ἥ, τὸ πολὺ, τὸ ἐφεξῆς 111, ἐγράφη καὶ ἡ ἐπιστολή.

Ἀνάλυσις. Εὐθὺς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς ὁ μάρτυς Πολύκαρπος συγχαίρει τοὺς Φιλιππησίους, διότι ἐξένισαν τὸν θεοφόρον Ἰγνάτιον καὶ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ, τῶν ὁποίων τὰ δεσμά, λέγει, εἶναι τὰ διαδήματα τῶν ἀληθῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐκλελεγμένων. Ἐπειτα ἐγκωμιάζει τῶν Φιλιππησίων τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην, διαμείνας ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων μέχρι τοῦδε στερεὰν καὶ ἁμωμον· « Καὶ ὅτι » ἡ βεβαία τῆς πίστεως ὑμῶν ρίζα ἐξ ἀρχαίων καταγγελλομένη χρόνων, μέχρι νῦν διαμένει, καὶ καρποφορεῖ εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν » (β). ὅθεν λαμβάνει ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ τοὺς προτρέψῃ, νὰ τὴν διατηρῶσι τοιαύτην καὶ τοῦ λοιποῦ, καὶ νὰ τὴν αὐξάνωσι καθ' ἐκάστην ἐπὶ πλέον. Καὶ διὰ νὰ διδάξῃ αὐτοὺς τὸν τρόπον τοῦ νὰ πράξωσι τοῦτο εὐκολώτερον, ἀπαριθμεῖ καθ' ἕκαστον τὰ καθήκοντα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Παραγγέλλει λοιπὸν νὰ φυλάττωσι τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου· ν' ἀγαπῶσι τὰς γυναῖκας, καὶ αἱ γυναῖκες τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας, ἀγάπην ἀληθῆ, καὶ τοὺς λοιποὺς ν' ἀγαπῶσιν ἐν ἀγνείᾳ, καὶ ἐξίσου· ν' ἀνατρέφωσι τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν φόβῳ Κυρίου· νὰ προσεύχωνται ἀδιαλείπτως ὑπὲρ πάντων· νὰ ἐκκλίνωσιν ἀπὸ πάσης διαβολῆς, ἀπάτης, φιλαργυρίας, καὶ ἀπὸ παντὸς κακοῦ, ἐνθυμούμενοι, ὅτι ὑπάρχουσι θυσιαστήρια τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον δὲν λανθάνουσιν οὐδ' αὐτὰ τῆς καρδίας ἡμῶν τὰ κρυπτά. « Ὅπλισώμεθα τοῖς ὅπλοις τῆς δικαιο-

(α) Ἐπιστολ. καρ. ιγ'. (λείπει τὸ ἑλληνικὸν καίμενον) « et de ipso Ignatio » et de his, qui cum eo sunt, quod certius agnoveritis, significato.

(β) Κεφάλ. α.

« σύνης, καὶ διδάξωμεν ἑαυτοὺς· πρῶτον, πορεύεσθαι ἐν τῇ ἐν-
 « τολῇ τοῦ Κυρίου· ἔπειτα καὶ τὰς γυναῖκας ὑμῶν ἐν τῇ δο-
 « θεσίᾳ αὐταῖς πιστεῖ καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγνείᾳ, στεργούσας τοὺς
 « ἑαυτῶν ἄνδρας ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ, καὶ ἀγαπώσας πάντας ἐξ
 « Ἰσου ἐν πάσῃ ἐγκρατείᾳ, καὶ τὰ τέκνα παιδεύειν τὴν παιδείαν
 « τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ· τὰς χήρας· σωφρονούσας περὶ τὴν τοῦ
 « Κυρίου πίστιν, ἐντυγχανούσας ἀδιαλείπτως περὶ πάντων, μα-
 « κρὰν οὖσας πάσης διαβολῆς, καταλαλιᾶς, ψευδομαρτυρίας, φι-
 « λαργυρίας, καὶ παντὸς κακοῦ· γινωσκούσας, ὅτι εἰσὶ θυσια-
 « στήρια Θεοῦ, καὶ ὅτι πάντα ἡμῶν σκοπεῖται, καὶ λείληθεν αὐ-
 « τὸν οὐδὲν, οὔτε λογισμῶν, οὔτε ἐννοιῶν, οὔτε τι τῶν κρυπτῶν
 « τῆς καρδίας» (α). Οἱ διάκονοι, διδάσκει, ὀφείλουσι νὰ ᾔναι
 ἀνεπιλήπτοι, καὶ ἐγκρατεῖς κατὰ πάντα· οἱ νέοι ὡσαύτως νὰ ᾔ-
 ναι ἀθῶοι, φροντίζοντες πρὸ πάντων περὶ τῆς σωτηροσύνης· αἱ
 δὲ παρθένοι νὰ ζῶσιν ἐν ἀμέμπτῳ καὶ ἀγαθῇ συνειδήσει· «Βιδό-
 « τες οὖν, ὅτι Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται, ὀφείλομεν ἀξίως τῆς ἐν-
 « τολῆς αὐτοῦ καὶ δόξης περιπατεῖν. Ὅμοιως διάκονοι ἄμεμ-
 « πτοι κατενώπιον αὐτοῦ τῆς δικαιοσύνης, ὡς Θεοῦ ἐν Χρι-
 « στῷ διάκονοι, καὶ οὐκ ἀνθρώπων· μὴ διάβολοι, μὴ δίγλωσσοι,
 « ἀφιλάργυροι, ἐγκρατεῖς περὶ πάντα, εὐσπλαγχοι, ἐπιμελεῖς,
 « πορευόμενοι κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Κυρίου... Ὅμοιως καὶ
 « νεώτεροι ἄμεμπτοι ἐν πᾶσι, πρὸ παντὸς προνοοῦντες ἀγνεύας,
 « καὶ χαλιναγωγοῦντες ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Καλὸν γὰρ
 « τὸ ἀνακύπτεσθαι ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν ἐν τῷ κόσμῳ· ὅτι πᾶ-
 « σα ἐπιθυμία κατὰ τοῦ πνεύματος στρατεύεται· καὶ οὔτε πόρ-
 « νοι, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἄρτενοκοῖται βασιλείαν Θεοῦ κληρο-
 « νομήσουσιν, οὔτε οἱ ποιοῦντες τὰ ἄτοκα. Διὸ δεόν ἀπέχεσθαι
 « ἀπὸ πάντων τούτων, ὑποτασσόμενους τοῖς πρεσβυτέροις καὶ
 « διακόνοις, ὡς Θεῷ καὶ Χριστῷ· τὰς παρθένους ἐν ἀμώμῳ
 « καὶ ἁγῇ συνειδήσει περιπατεῖν» (β). Οἱ πρεσβύτεροι νὰ κλί-
 νωσι πρὸς τὴν συμπάθειαν καὶ τὸ ἔλεος, νὰ ἐπισκέπτονται τοὺς
 ἀσθενεῖς, νὰ προνοῶσι περὶ τῆς χήρας, τοῦ ὀρφανοῦ, καὶ τοῦ

(α) Κεφ. λ. β'.

(β) Κεφ. λ. ε'.

πτωχοῦ, ὃ ἀπέχωσιν ἀπὸ ὀργῆς, φιλοπροσωπίας, ἀδίκου κρίσεως, καὶ φιλαργυρίας· νὰ μὴ ᾔναι εἰς ὑπερβολὴν αὐστηροί, γινώσκοντες, ὅτι πάντες ὑποκείμεθα εἰς ἁμαρτίας· « Καὶ οἱ πρεσβύτεροι δὲ εὐσπλαγχοί, εἰς πάντας ἐλεήμονες, ἐπιστρέφοντες τὰ » ἀποπεπλανημένα, ἐπισκεπτόμενοι πάντας ἀσθενεῖς, μὴ ἀμολοῦντες χήρας, ἢ ὀρφανοῦ, ἢ πένητος, ἀλλὰ προνοοῦντες αἰ τοῦ καλοῦ ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀπεχόμενοι πάσης » ὀργῆς, προσωποληψίας, κρίσεως ἀδίκου· μακρὰν ὄντες πάσης » φιλαργυρίας· μὴ ταχέως πιστεύοντες κατά τινας· μὴ ἀπότομοι ἐν κρίσει· εἰδότες, ὅτι πάντες ὀφειλέται ἐσμέν ἁμαρτίας » (α). Ὑστερον δὲ ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος, καὶ περὶ τοῦ ἀληθοῦς θανάτου αὐτοῦ, λέγων μετὰ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου, ὅτι ὅστις ἂν μὴ ὁμολογῇ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐλθόντα ἐν σαρκί, εἶναι ἀντίχριστος· καὶ προσθέτει δὲ, ὅτι ὁ διαστρέφων τὴν ἀλήθειαν τοῦ σταυροῦ, εἶναι ἐκ τοῦ διαβόλου, καὶ ὁ μεθοδεύων τὰ λόγια τοῦ Κυρίου πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας, καὶ ἀρνούμενος τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν μέλλουσαν κρίσιν, πρέπει νὰ νομίζεται ὡς πρωτότοκος υἱὸς τοῦ σατανᾶ (β). Ὑποβάλλει δ' ἐφεξῆς εἰς ὅσιν αὐτῶν, ὅσα ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔπαθε, διὰ νὰ μᾶς προμηθεύσῃ τὴν ζωὴν, καὶ προτρέπει αὐτοὺς νὰ μιμηθῶσι τὰ παραδείγματα τῆς ὑπομονῆς, τὰ ὅποια εἶδαν οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς μακαρίους Ἰγνατίον, Ζώσιμον, καὶ Ῥούφρον, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Παῦλον, καὶ τοὺς λοιποὺς Ἀποστόλους, τοὺς εὕρισκομένους εἰς τὸν ὀφειλόμενον τόπον πλησίον τοῦ Κυρίου, μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ συνέπαθαν· Παρακαλῶ οὖν πάντας ὑμᾶς πειθαρχεῖν τῷ λόγῳ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἀσκεῖν πᾶσαν ὑπομονήν, ἣν ἴδετε » κατ' ὀφθαλμοῦς, οὐ μόνον ἐν τοῖς μακαρίσις Ἰγνατίῳ καὶ Ζωσίμῳ καὶ Ῥούφῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις τοῖς ἐξ ὑμῶν, καὶ ἐν αὐτῷ Παύλῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς Ἀποστόλοις· πεπεισμένους, » ὅτι οὗτοι πάντες οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, ἀλλ' ἐν πίστει καὶ δικαιοσύνῃ· καὶ ὅτι εἰς τὸν ὀφειλόμενον τόπον εἰσὶ παρὰ τῷ

(α) Κεφ. λ. ε'.

(β) Κεφ. λ. ζ'.

> Κυρίῳ, ᾧ καὶ συνέπαθον· οὐ γὰρ τὸν νῦν ἡγάπησαν αἰῶνα,
 » ἀλλὰ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα, καὶ δι' ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ
 » ἀναστάντα» (α). Μεταβαίνει δὲ μετὰ ταῦτα ὁ Πολύκαρπος
 εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πρεσβυτέρου τῶν Φιλιππησίων Οὐάλεντος,
 ὅστις εἶχε καταστήσει ἑαυτὸν ἀνάξιον τῆς ἱερουσῆνης διὰ τι ἔγ-
 κλημα, εἰς τὸ ὅποιον ὑπέπεσε μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ· τοὺς
 συμβουλευεὶ νὰ μὴ νομίζωσιν αὐτοὺς ὡς ἐχθροὺς, ἀλλὰ νὰ τοὺς
 ἀνακαλέσωσιν ὡς μέλη ἀποπλανηθέντα· « *Nimis, (λέγει) con-*
 » *tristatus sum pro Valente, qui presbyter factus est*
 » *aliquando apud vos, quod sic ignoret is locum, qui*
 » *datus est ei . . . Valde ergo, fratres, contristor pro illo*
 » *et pro conjuge ejus : quibus det Dominus poeniten-*
 » *tiam veram. Sobrii ergo estote et vos in hoc ; et non*
 » *sicut inimicos tales existimetis, sed sicut passibilia*
 » *membra et errantia eos revocate, ut omnium vestrum*
 » *corpus salvetis. Hoc enim agentes, vos ipsos aedifi-*
 » *catis»* (β). Ἐπαινῶν δ' ἔπειτα τὴν περὶ τὰς θείας γραφὰς
 μελέτην τῶν Φιλιππησίων, παροτρύνει αὐτοὺς νὰ προσεύχωνται
 ὑπὲρ πάντων τῶν ἁγίων, ὑπὲρ τῶν βασιλέων, τῶν ἐν ἐξουσίᾳ
 ὄντων, καὶ τῶν ἡγεμόνων, ὑπὲρ τῶν διωκτῶν καὶ ἐχθρῶν τοῦ
 σταυροῦ, διὰ νὰ γείνη εἰς πάντας κατὰδηλος ὁ καρπὸς τῆς πί-
 στεως αὐτῶν· « *Pro omnibus sanctis orate. Orate etiam*
 » *pro regibus et potestatibus et principibus, atque pro*
 » *persequentibus et odientibus vos, et pro inimicis cru-*
 » *cis ; ut fructus vester manifestus sit in omnibus, ut*
 » *sitis in illo perfecti»* (γ). Τελευταῖον δὲ καταπαύει τὴν
 ἐπιστολὴν, ἀνυγγέλλων εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἐξαποστέλλει τὰς ἐπιστο-
 λὰς τοῦ Ἰγνατίου, ὅσας ἐδυνήθη νὰ λάβῃ, καὶ λέγων, ὅτι θέλου-
 σιν ὠφελῆσθαι ἐξ αὐτῶν μεγάλως, διότι περιέχουσιν « *πίστιν καὶ*
 » *ὑπομονήν, καὶ πᾶσαν οἰκοδομήν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν ἀνή-*
 » *κουσαν»* (δ).

(α) Κεφ. λ. θ'.

(β) Κεφ. λ. ιδ'.

(γ) Κεφ. λ. ιε'.

(δ) Κεφ. λ. ιγ'.

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου φέρονται καὶ ὀλίγα τινὰ ἄλλα συγγράμματα, ὡς ἐπιστολὴ τις πρὸς Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην, μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Σουῖδα (α), καὶ τινὰ τεμάχια, τὰ ὅποια ὅμως πάντα ἀπεδείχθησαν ὑποβολιμαῖα· διότι ὁ Ἱερώνυμος (β) λέγει, ὅτι εἶχε διαδοθῇ φήμη, ὅτι ὑπεβλήθησαν ὑπ' ὧν αὐτοῦ τὰ βιβλία τοῦ Ἰωσήφ, τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου, καὶ τοῦ Παπία, ἀλλ' ὅτι δὲν ἦσαν ἀληθῆ.

§. 3. *Διδασκαλία.* Α') *Περὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς.* Ὁ μάρτυς Πολύκαρπος, ὅστις οὐδέποτε ἐμνημόνευσεν ἀποκρύφου τινὸς τῆς ἁγίας Γραφῆς βιβλίου, ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῇ αὐτοῦ λαμβάνει μαρτυρίας ἐκ τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου, ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς πρὸς Ῥωμαίους, ἐξ ἑκατέρας τῆς πρὸς Κορινθίους, ἐκ τῆς πρὸς Γαλάτας, πρὸς Ἑβραίους, πρὸς Φιλιππησίους, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πρὸς Θεσσαλονικεῖς, καὶ τῶν πρὸς Τιμόθεον, ἐκ τῆς Α' τοῦ Πέτρου, Α' τοῦ Ἰωάννου, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Ἰούδα.

Β') *Περὶ τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ.* Περὶ τοῦ δόγματος τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν ὁ ἅγιος Πολύκαρπος τὴν αὐτὴν ὁμολογεῖ διδασκαλίαν, τὴν ὅποιαν καὶ ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν διδάσκει εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν· ἐρώθημεν, λέγει, διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ταυτέστιν οὐχὶ ἐκ τῶν καλῶν ἡμῶν ἔργων, ἀλλὰ διὰ μόνου τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Εἰς ὃν » οὐκ ἰδόντες πιστεύετε, πιστεύοντες δὲ, ἀγαλλιᾶσθε χαρὰ ἀνεκ- » λαλήτω καὶ δεδοξασμένη· εἰς ἣν πολλοὶ ἐπιθυμοῦσιν εἰσελθεῖν, » εἰδότες, ὅτι χάριτί ἐστε σεωσάμενοι, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλὰ θε- » λήματι Θεοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ » (γ). — Περὶ δὲ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ σαφέστατα λέγει ταῦτα. » *Deus autem et* » *pater domini nostri Jesu Christi, et ipse sempiternus* » *pontifex, Dei filius Jesus Christus, aedificet vos in*

(α) Ἐν λέξ. Πολύκαρπος. » Ἐγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς Φιλιππησίους πᾶν θαυμα- » στήν, καὶ πρὸς τὸν μέγαν Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην, καὶ πρὸς ἄλλας ἐκκλησίας. »

(β) *Epistol. 28. ad Boticum.*

(γ) Καρὰλ. α.

» fide et veritate, et in omni mansuetudine, et sine iracundia, et in patientia et longanimitate et tolerantia et castitate; et det vobis sortem et partem inter sanctos suos, et nobis vobiscum et omnibus, qui sunt sub eo-
 » ΙΟ » (α). Ἐπικαλεῖται λοιπὸν ἐνταῦθα ὁ ἱερὸς μάρτυς τὸν Ἰησοῦν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μετὰ τοῦ πατρὸς Θεοῦ, ὡς δοτῆρα τῆς χάριτος ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ τῆς δόξης ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ ὅτι τοιαύτη τις ἐπίκλησις ἀνήκει εἰς μόνον τὸν Θεόν, καὶ εἰς οὐδένα ἄλλον, καὶ ἡ ἀγία Γραφή μᾶς διδάσκει, καὶ ὁ ὁρθὸς λόγος, καὶ σύμπας ὁ τῶν τῆς ἐκκλησίας Πατέρων καὶ συγγραφέων χορὸς.

Γ) Περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως, τοῦ πάθους, τοῦ θανάτου, καὶ τῆς ἀληθοῦς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀναστάσεως. Ὅτι ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐγένετο καὶ ἀληθὴς ἄνθρωπος, περὶ τούτου ἐναργῶς ἐκφράζεται ὁ Πολύκαρπος· διότι ἀποδίδει εἰς αὐτὸν σῶμα καὶ στόμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως οὐδεὶς ποτε δόλος εὗρέθη (β), καὶ αἷμα (γ), καὶ λέγει, ὅτι ἔπαθε, καὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν (δ), καὶ ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν (ε)· ὀνομάζει αὐτὸν ἀρχιερέα, ὁποῖος δὲν ἐδύνατο νὰ ᾔνοι χωρὶς ἀνθρωπίνης φύσεως (ς)· καὶ τελευταῖον σαφηνίζει τὴν διδασκαλίαν ταύτην, ἐπιφέρον, ὅτι « Ὅς ἂν μὴ ὁμολογῇ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι, ἀντίχριστός ἐστι » ὅπου οὐχὶ μόνον στηρίζει τὸ ὁρθόδοξον περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ δόγμα, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν ἐναντίαν πιστεύοντα, ὡς αἵρετικὸν κηρύττει καὶ ἀντιχριστιανικόν (ζ).

Δ) Περὶ τῶν παραδόσεων. Ὅτι πρέπει νὰ φυλάττωμεν τὰς παραδόσεις, μᾶς διδάσκει ὁ Πολύκαρπος, ὅταν παραγγέλλῃ νὰ ἐμμένωμεν εἰς τὰ ἀπ' ἀρχῆς εἰς ἡμᾶς παραδοθέντα· ἐντεῦθεν ὁ Εἰρηναῖος ἀ-

(α) Κεφ. αλ. ιβ'.

(β) Κεφ. αλ. η'.

(γ) Κεφ. αλ. β'.

(δ) Κεφ. αλ. δ.

(ε) Κεφ. αλ. α. θ'. ιβ'.

(ς) Παρ. βλ. Πρὸς Ἑβρ. β'. 17. 18.

(ζ) Κεφ. αλ. ζ'.

» ναφέρει· Polycarpum haec semper docuisse, quae ab Apostolis didicerat, eademque et ecclesiam tradere, et sola vera esse. Et cum Romam venisset, multos ex haereticis ad ecclesiam convertisse, cum unam et solam hanc veritatem ab Apostolis se accepisse, testaretur, quae etiam ab ecclesia tradita sit » (α). — Σημειώσεως δὲ ὅτι εἶναι καὶ ἡ γνώμη αὐτοῦ περὶ τῶν μαρτύρων, εὐθὺς μετὰ θάνατον μετόχων τῆς οὐρανοῦ δόξης γινομένων· » Οὗτοι πάντες οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, ἀλλ' ἐν πίστει καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ εἰς τὸν θρηνούμενον αὐτοῖς τόπον εἰσὶ παρὰ Κυρίῳ, ᾧ καὶ συνέπαθον » (β).

Ε') *Περὶ τῶν ἠθικῶν καθηκόντων.* Ἐγενε περὶ αὐτῶν λόγος εἰς τὴν Ἀνάλυσιν τῆς ἐπιστολῆς.

§. 4. *Ἐκδόσεις.* Ὁ Ἰωάννης Φάβερὸς ἀνακαλύψας πρῶτος τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μάρτυρος Πολυκάρπου εἰς λατινικὴν μετάφρασιν, ἐξέδωκεν αὐτὴν μετὰ τῶν συγγραμμάτων Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ ἑνδεκα ἐπιστολῶν τοῦ Θεοφύλου Ἰγνατίου, ἐν Παρισ. 1498. Ἐπειτα δὲ μετετυπώθη πολλάκις ἐν Ἀργεντοράτῳ 1502, ἐν Βασιλείᾳ 1520, ἐν Κολοῖᾳ 1536, 1557, 1569, ἐν Ἰγγολσταδῷ 1546, κ. τ. λ. Τὸ δὲ ἑλληνικὸν κείμενον μετὰ τῆς ἀρχαίας λατιν. μετεφράσεως ἐδημοσίευσεν κατὰ πρῶτον Πέτρος ὁ Ἀλλοῖσιος (Halloix, Duaci 1633), κατ' ἀντίγραφον τι τοῦ Φραγκίσκου Τουρριανού, καὶ μετὰ δέκα τέσσαρα ἔτη ὕστερον ἀνεφάνη νέα ἔκδοσις αὐτοῦ, ἐπιμελέστερον ἐπεξεργασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Οὐτέρου, ἐν Λονδίῳ 1647, κατ' ἄλλο χειρόγραφον, ὑπὸ τοῦ Κλ. Σκληματίου ἀντιγραφέν, καὶ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀλλοῖσιου ἐκδομένον κείμενον παραβληθέν. Κατὰ τὴν ἔκδοσιν ταύτην παρεδέχθη τὸ ἑλληνικ. κείμενον τῆς ἐπιστολῆς καὶ ὁ Κοτελέριος ἐν τῇ ἑαυτοῦ Συλλογῇ τῶν Ἀποστολικ. Πατέρ., προς-

(α) Iren. advers. haeres. III, 3. — Παρβλ. Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 8^η. κεφ. 14. » ὅς καὶ ἐπὶ Ἀνικητοῦ ἐπιδημήσας τῇ Ῥώμῃ, πολλοὺς ἀπὸ τῶν προειρημένων αἰρετικῶν ἐπίστρεψεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, μίαν καὶ μόνην » ταύτην ἀληθῆσαν κηρύξας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων παρεληφέναι, τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδομένην.

(β) Κεφάλ. 8^{ον}.

Θεὸς μόνον καὶ νέαν τινὰ λατινικ. μετάφρ. ἐν Παρισ. 1672. Ἐφεξῆς δὲ ἐφάνησαν αἱ ἀκόλουθοι ἐκδόσεις· ἡ τοῦ Στεφ. Μοῦνιου, ἐν Λουγδ. Βατ. 1694· ἡ τοῦ Κληρικοῦ, ἐν Ἀμστελ. 1698· ἡ τοῦ Ἀλδρίχου, 1708, καὶ ἡ τοῦ Θωμᾶ Σμιθίου, 1709, ἀμφοτέραι ἐν Ὁξωνίῳ· ἡ τοῦ Φρεΐου, ἐν Βασιλ. 1742, καὶ ἡ τοῦ Ρουσελίου, ἐν Λονδίῳ, 1746, καὶ ἡ τοῦ Γαλλανδίου, ἐν ταῖς ὑπ' αὐτῶν Biblioth. PP. Apostt.

ΠΑΠΙΑΣ.

§. 1. *Blos.* Εἰς τῶν μαθητῶν καὶ φίλων τοῦ μάρτυρος Πολυχάρπου ἦτο καὶ ὁ Παπίας, ἐπίσκοπος τῆς Ἱεραπόλεως, μετὰ ξὺ Φρυγίας καὶ Λυδίας κειμένης, πλησίον τῆς Λαοδικείας (α). Ὅσα περὶ αὐτοῦ εἶναι γνωστὰ, ὀφείλομεν ταῦτα εἰς τὸν Εἰρηναῖον, τὸν Εὐσέβιον, καὶ τὸν Ἱερώνυμον· τῶν ὁποίων ὁ μὲν πρῶτος λέγει ἀπλῶς, ὅτι ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ Ἰωάννῃ (β)· ὁ δὲ Ἱερώνυμος διακρίνει, τίνος Ἰωάννου μαθητῆς ἦτο, τοῦτέστι τοῦ εὐαγγελιστοῦ (γ)· ὁ δ' Εὐσέβιος ἐξ αὐτοῦ τοῦ Παπία σπουδάζει ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἐδιδάχθη οὐχὶ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλου τινὸς πρεσβυτέρου, καὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα φέροντος (δ). Ἐὰν δ' ἐξετάσωμεν, ποῖα τῶν δύο τούτων

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 36. « καθ' ὃν ἐγνωρίζετο Παπίας, τῆς ἐν Ἱεραπόλει παροικίας καὶ αὐτὸς ἐπίσκοπος, ἀνὴρ τὰ πάντα ὅτι μάλιστα λογιώτατος, καὶ τῆς Γραφῆς εἰδήμων. »

(β) *Advers. haeres.* V, 33. « haec Papias, Joannis auditor, Polycarpi contubernalis. »

(γ) *Epist.* 29. ad Theodotum. « refert Irenaeus vir apostolicorum temporum, et Papias auditoris evangelistae Joannis discipulus. »

(δ) Ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 39. « αὐτὸς γε μὴ, ὁ Παπίας κατὰ τὸ προῖμιον τῶν αὐτοῦ λόγων ἀκροατὴν μὲν καὶ αὐτόπτην οὐδαμῶς ἑαυτὸν γενέσθαι τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων ἐμφαίνει, παρειληφέναι δὲ τὰ τῆς πίστεως παρὰ τῶν ἐκείνους γνωρίμων διδάσκει, δι' ὧν φησι λέξεν· Οὐκ ἐκνήσω δέ σοι καὶ ὅσα ποτὲ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καλῶς ἔμαθον, καὶ καλῶς ἐμνημόνευσα, συγκατατάξαι ταῖς ἐρμηνείαις διαβεβαιούμενος ὑπὲρ αὐτῶν ἀληθεῖαν. Οὐ γὰρ τοῖς τὰ πολλὰ λέγουσιν ἔχαιρον, ὥς περ οἱ πολλοὶ, ἀλλὰ τοῖς ἐληλυθὲ διδάσκουσιν· οὐδὲ τοῖς τὰς

γνώμων πρέπει νὰ ἐκκηκήσῃ, ἀναμφιβόλως θέλωμεν εὐρεῖ ἐπικρα-
τεστέραν τὴν πρώτην· διότι μαρτυροῦσιν ὑπὲρ αὐτῆς πολλοὶ τῶν
ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων· οὕτω, πλὴν τοῦ Ἰερωνύμου (α), ἀνα-
φέρουσι προσέτι, ὅτι ὁ Παπίας ἦτο μαθητὴς τοῦ εὐαγγελιστοῦ
Ἰωάννου, καὶ οἱ ἐξῆς· Ἀναστασίος ὁ Συναΐτης (β), ὁ ἱερὸς Μά-
ξιμος (γ), Ἀνδρέας ὁ Καισαρεύς (δ), ὁ Οἰκουμένιος (ε), καὶ τὰ
ἀρχαῖα μαρτυρολόγια· ἡ δὲ δευτέρα γνώμη ἔχει ὑπὲρ ἐαυτῆς
τινὰς μόνον τῶν νεωτέρων.

Τὸ ἔτος, καθ' ὃ ἐγεννήθη ὁ Παπίας, εἶναι ἀόριστον· ὡσαύ-
τως σχεδὸν καὶ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ ἂν ἀπέθανε
μαρτυρήσας. Μάρτυρα ὀνομάζει αὐτὸν ὁ πατριάρχης Φώτιος, ἡ
μᾶλλον παρὰ τῷ Φωτίῳ Στέφανος ὁ Γόδαρος (ζ)· καὶ ἐντεῦθεν

• ἄλλοι τῆς ἐντολῆς μνημονεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς τὰς παρὰ τοῦ Κυρίου τῇ πίστει
• δεδομέναις, καὶ ἀπ' αὐτῆς παραγινόμεναις τῆς ἀληθείας· εἰ δὲ που καὶ παρηκολού-
• θηκῶς τις τοῖς πρεσβυτέροις ἔλθοι, τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους· τί
• Ἀνδρέας, ἡ τί Πέτρος εἶπεν, ἡ τί Φίλιππος, ἡ τί Θωμᾶς, ἡ Ἰάκωβος· ἡ τί
• Ἰωάννης, ἡ Ματθαῖος, ἡ τις ἕτερος τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν, ἃ τε Ἀριστίων,
• καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης· οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ λέγουσιν· οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν
• βιβλίων τοσούτον με ὥρεται ὑπελκύεσθαι, ὅσον τὰ παρὰ ζωῆς φωνῆς καὶ με-
• νοῦσης· Ἐνθα καὶ ἐπιστῆσαι ἔβαν δις καταρτίσασθαι αὐτῷ τὸ Ἰωάννου ὄνομα·
• ὡς τὸν μὲν πρότερον Πέτρον καὶ Ἰακώβον καὶ Ματθαῖον, καὶ τοὺς λοιποὺς ἄποστο-
• λους· συγκαταλέγει, σαφῶς δηλοῦν τὴν εὐαγγελιστήν· τὸν δ' ἕτερον Ἰωάννην δια-
• στείλας τὸν λόγον, ἑτέροις παρὰ τὸν τῶν Ἀποστόλων ἀριθμὸν κατατάσσει,
• προτάξας κύριον τὸν Ἀριστίωνα σαφῶς τε αὐτὸν πρεσβύτερον ὀνομάζει· ὡς καὶ
• διὰ τούτων ἀποδείκνυσθαι τὴν ἱστορίαν ἀληθεῖ, τῶν δύο κατὰ τὴν Ἀσίαν ὁμο-
• νομίᾳ καυχῆσθαι εἰρηκέντων, δύο τε ἐν ἑφῆσσι γενέσθαι μνήματα, καὶ ἑκάτερον
• Ἰωάννου· ἔτι νῦν λέγεσθαι· οἷς καὶ ἀναγκαῖον προσέχεν τὸν νοῦν. Εἰκός γάρ
• τὸν δευτέρον, εἰ μὴ τις ἐβίλοι τὸν πρῶτον, τὴν ἐπ' ὀνόματος φερομένην ἀποκά-
• λυψιν ἐωρακέναι. Καὶ ὁ νῦν ὃς ἡμῖν δηλούμενος Παπίας, τοῦ μὲν τῶν Ἀ-
• ποστόλων λόγους παρὰ τῶν αὐτοῖς παρηκολοθησάντων ἀμολογεῖται παρειληφέναι,
• Ἀριστίωνος δὲ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου αὐτήκεον ἐκείνῳ φησι γενέσθαι· ὁ-
• νομασίᾳ γοῦν πολλῇ· αὐτῶν μνημονεύσας, ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι τίθειεν
• αὐτῶν παραδόσεις. Καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν οὐκ εἰς τὸ ἔχρησται εἰρηάζω.

(α) Epist. 29. ad Theodotum.

(β) Βιβλ. ζ'. εἰς τὴν Ἑξαήμερ.

(γ) Σχολ. εἰς τὸ τοῦ Διονυσ. τοῦ Ἀριστοπαγίτ. Περὶ ἐκκλ. ιερογρ. ζ'.

(δ) Εἰς Ἀποκάλυψ. κεφ. λδ'.

(ε) Εἰς τὰς Π. αἵ. τῶν Ἀποστόλ. κεφ. β'.

(ζ) Μυριόβιβλ. 232. • Ἐντεῦθεν δὲ περὶ τινων εἰδικῶν κεφαλῶν τὸν ἀριθμὸν

• ὀκτωκαίδεκα διαλαμβάνει, οἷον τίνας εἶχεν ὑπολήψεις Σεβήρος περὶ τῶν τῆς

• ἐκκλησίας ὁρίων μυστηγῶν, καὶ ὅπως διετέθη πρὸς τὰ εἰρημένα παρὰ Κυρί-λ-

τῶν ἑρμηνευτῶν τινες ἱστοροῦσιν ἐκ τῶν Πράξεων τοῦ Ὀνησίμου, τοῦ μαθητοῦ τοῦ Παύλου (α), ὅτι ὁ Ὀνήσιμος καὶ ὁ Παπίας, ἀπαχθέντες ἀμφοτέρω εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ δικαστήριον τοῦ Τερτύλλου, ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακάς, καὶ ὑπεβλήθησαν εἰς τὰ μαρτύρια. Ἀλλ', ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη ἱστορία στηρίζεται μόνον εἰς τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων τοῦ Ὀνησίμου, ὁ δὲ Ὀνήσιμος οὗτος κατ' ἄλλην παράδοσιν λέγεται προχειρισθεὶς ἐπίσκοπος τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Βεροίας, καὶ μαρτυρήσας ἐκεῖ, ὁρθότερα φαίνεται ἡ γνώμη τῶν παρδεχομένων τὸν Παπίαν μαρτυρήσαντα κατὰ τὸν αὐτὸν μετὰ τοῦ Πολυχάρπου χρόνον, ὥς βεβαίῳ καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας Χρονικοῦ, ὅτι μετὰ τοῦ ἁγίου Πολυχάρπου ἄλλοι ἑννέα ἐκ τῆς Φιλαδελφείας ὑπέστησαν τὸ μαρτύριον εἰς τὴν Σμύρνην, εἰς δὲ τὴν Πέργαμον ἄλλοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Παπίας, καὶ ἕτεροι πολλοὶ προσέτι, τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι γεγραμμένα τὰ μαρτύρια.

§. 2. Συγγράμματα. Ὁ Εἰρηναῖος, καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁ Εὐσέβιος, ἀναφέρει, ὅτι πέντε βιβλία συνέγραψεν ὁ Παπίας, καλούμενα *Λογίων κυριακῶν ἐξηγήσεις* (β), ἡ, ὡς μεταφράζει ὁ Ἱερώνυμος (γ), *Explicatio sermonum Domini*. Ἐκ τούτων τεμάχια τινα περὶ τοῦ χιλιασμοῦ σώζονται παρὰ τῷ Εἰρηναίῳ, καὶ ὀλίγ' ἄλλα παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ· τὸ δὲ ὅλον σύγγραμμα ἀπωλέσθη. Τὰ δὲ εἰς τὸν Οἰκουμενιον καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν ἐπομένων ἑκα-

• λου καὶ Ἰωάννου ἐν τῇ πρὸς Θωμᾶν τὸν ἐπίσκοπον Τερμανικεῖας, καὶ ὅτι τῷ
• ἐν ἁγίῳ Γρηγορίῳ, τῷ ἐπισκόπῳ Νύκσης, τὰ εἰρημένα περὶ ἀποκαταστάσεως
• οὐκ ἀποδέχεται, οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ Παπίαν τὸν Ἱερουσαλῆμ ἐπίσκοπον καὶ μάρ-
• τυρα, οὐδὲ Εἰρηναῖον τὸν οἰκονομὸν ἐπίσκοπον Λουδοῦνον » κ.τ.λ.

(α) Ὁ Ὀνήσιμος ἦτον ἐκ τῆς Φρυγίας, δοῦλος τοῦ φίλου τοῦ ἀποστόλου Παύλου Φιλήμονος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου, φεραθεὶς κλέπτης, ἐξαπέτευσε, καὶ διεσώθη εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐνταῦθα εὗρεν τὸν Παῦλον, ἐβιβάχθη ὑπ' αὐτοῦ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὴν, διὰ τὴν φέρη πρὸς τὸν Φιλήμονα, ὅστις ἔβλεπεν τὸν δοῦλον αὐτοῦ γενόμενον χριστιανὸν, τὸν ἀπηλευθέρωσε.

(β) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 39. « τοῦ δὲ Παπία συγγράμματα πέντε » τὸν ἀριθμὸν φέρεται, α καὶ ἐπιγράφεται λογίων κυριακῶν ἐξηγήσεις· τούτων » καὶ Εἰρηναῖος ὡς μόνων αὐτῷ γραφέντων μνημονεύει, ὡς πως λέγων· Ταῦτα » δὲ καὶ Παπίας, Ἰωάννου μὲν ἀκουστής, Πολυχάρπου δὲ ἑταῖρος γεγονώς, ἀρ- » χιεὶς ἀνὴρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν αὐτοῦ βιβλίων· ἔστι γάρ » αὐτῷ πέντε βιβλία συντεταγμένα. »

(γ) De scripti. eccl. c. 18.

τονταετηρίδων συγγραφείς περί τοῦ θανάτου τοῦ προδότου Ἰούδα ἀπαντῶμενα, ὅτι δὲν ἀπέθανε τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον, ἀλλὰ καταπατήθεις, συνετρίβη ὑπὸ ἀμάξης, ὡς ληφθέντα δῆθεν ἐκ τῶν βιβλίων τοῦ Παπία, φαίνονται τοσοῦτον μικροπρεπῆ καὶ μάταια, ὥστε μένει πάντοτε ἀμφιβολία, ἂν ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἱεραπόλεως Παπία.

§. 3. *Διδασκαλία.* Α') *Περὶ τῶν παραδόσεων.* Τὸ πρῶτον παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ τεμάχιον τοῦ Παπία διασωθὲν ἐκ τοῦ προοιμίου τῆς πενταβίβλου αὐτοῦ συγγραφῆς, συνιστᾷ μάλιστα τὸ ἐξοχον καὶ ἄξιον λόγου τῶν ἱερῶν παραδόσεων· ὅθεν γίνεται δῆλον, ὅτι μεγάλως ἠσπάζετο ὁ ἀποστολικὸς οὗτος ἀνὴρ τὰς ἀγράφους τῆς ἐκκλησίας παραδόσεις· » Αὐτός γε μὴν ὁ Παπίας (λέγει ὁ » Εὐσεβίος (α)) κατὰ τὸ προσίμιον τῶν αὐτοῦ λόγων, ἀκροατὴν » μὲν καὶ αὐτόπτην οὐδαμῶς ἐκυτὸν γενέσθαι τῶν ἱερῶν Ἀπο- » στόλων ἐμφαίνει, παρειληφέναι δὲ τὰ τῆς πίστεως παρὰ τῶν » ἐκείνοις γνωρίμων διδάσκει, δι' ὧν φησι λέξεων· Οὐκ ὀκνήσω » δέ σοι καὶ ὅσα ποτὲ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καλῶς ἔμαθον, » καὶ καλῶς ἐμνημόνευσα, συγκατατάξαι ταῖς ἐρμηνείαις, δια- » θεβαιούμενος ὑπὲρ αὐτῶν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ τοῖς τὰ πολλὰ λέ- » γουσιν ἔχαιρον, ὥς περ οἱ πολλοί, ἀλλὰ τοῖς ἀληθῆ διδάσκου- » σιν· οὐδὲ τοῖς τὰς ἀλλοτρίας ἐντολὰς μνημονεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς » τὰς παρὰ τοῦ Κυρίου τῇ πίστει δεδομένας, καὶ ἀπ' αὐτῆς πα- » ραγινόμενας τῆς ἀληθείας· . . . οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων το- » σοῦτόν με ὠφελεῖν ὑπελάμβανον, ὅσον τὰ παρὰ ζώτης φωνῆς » καὶ μενούσης. »

Β') *Περὶ δύο κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους θαυμάτων.* Εἰς τὸ δεύτερον παρὰ τοῦ Εὐσεβίου ἀναφερόμενον τεμάχιον δύο θαύματα διηγεῖται ὁ Παπίας, τὰ ὅποια ἔμαθεν, ὡς λέγει, παρὰ τῶν ἐν Ἱεραπόλει θυγατέρων τοῦ ἀποστόλου Φιλίππου· καὶ τὸ μὲν εἶναι ἀνάστασις νεκροῦ, γενομένη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ· τὸ δὲ δεύτερον, ὅτι ὁ Ἰουστός, ὁ ἐπικληθεὶς Βαρσαβᾶς, καίτοι πιδὼν δηλητήριον φάρμακον, οὐδεμίαν ὁμῶς ἔπαθε βλάβην. » Α-

(α) Ἐκκλ. Ιστορ. βιβλ. γ', κεφ. 39.

ξιον δὲ (λέγει πάλιν ὁ Εὐσέβιος (α)) » ταῖς ἀποδοθείσαις τοῦ Πα-
 » πία φωναῖς προσάφαι λέξεις ἐτέρας αὐτοῦ, δι' ὧν παράδοξά τι-
 » να ἱστορεῖ καὶ ἄλλα, ὡς ἂν ἐκ παραδόσεως εἰς αὐτὸν ἐλθόντα.
 » Τὸ μὲν οὖν κατὰ τὴν Ἱεράπολιν Φίλιππον τὸν Ἀποστόλον
 » ἅμα ταῖς θυγατράσι διατρίψαι, διὰ τῶν πρόσθεν δεδῆλωται
 » ὡς δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ὁ Παπίας γενόμενος, διήγησιν παρει-
 » ληφέναι θαυμασίαν ὑπὸ τῶν τοῦ Φιλίππου θυγατέρων μνημο-
 » νέυει, τὰ νῦν σημειωτέον. Νεκροῦ γὰρ ἀνάστασιν κατ' αὐτὸν
 » γεγονυῖαν ἱστορεῖ, καὶ αὖ πάλιν ἕτερον παράδοξον περὶ Ἰουδων,
 » τὸν ἐπικληθέντα Βαρσαβᾶν, γεγονός, ὡς δηλητήριον φάρμακον
 » ἐμπιόντος, καὶ μηδὲν ἀηδὲς διὰ τὴν τοῦ Κυρίου χάριν ὑπομεί-
 » ναντος. Τοῦτον δὲ τὸν Ἰουδον μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνά-
 » ληψιν τοὺς ἱεροὺς Ἀποστόλους μετὰ Μαθθαίᾳ στήσθαι τε καὶ ἐ-
 » πεύξασθαι ἀντὶ τοῦ προδότου Ἰούδα ἐπὶ τὸν κληρὸν τῆς ἀνα-
 » πληρώσεως τοῦ αὐτῶν ἀριθμοῦ, ἢ τῶν Πράξεων ὧδε πως ἱστορεῖ
 » Γραφή· Καὶ ἔστησαν δύο, Ἰωσήφ, τὸν καλούμενον Βαρσαβᾶν,
 » ὃς ἐπεκλήθη Ἰουδτος, καὶ Μαθθίαν, καὶ προσευξάμενοι, εἴ-
 » πον » κ.τ.λ.

Γ') *Περὶ τῶν δύο εὐαγγελιστῶν Ματθαίου καὶ Μάρκου.*
 Τὸ τρίτον τεμάχιον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Παπία, τὸ περισω-
 θέν εἰς ἡμᾶς παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ, περιέχει τὰς περὶ τῶν εὐαγ-
 γελιστῶν Ματθαίου καὶ Μάρκου παραδόσεις αὐτοῦ, τουτέστιν· ὅτι
 ὁ μὲν Μάρκος συνέταξε τὸ εὐαγγέλιον ἐξ ὧσιν ἤκουσε παρὰ τοῦ
 Πέτρου, εἴτε περὶ τῶν πράξεων, εἴτε περὶ τῶν λόγων τοῦ Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδεμίαν ἐφύλαξε τῆς ἐξιστορήσεως
 τάξιν· ὁ δὲ Ματθαῖος ἔγραψε τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ ἐβραϊστὶ, με-
 θερμηνευθὲν ἔπειτα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Τελευταῖον δὲ ὁ
 Εὐσέβιος ἀναφέρει, ὅτι ὁ Παπίας ἡρμήνευσε τὴν ἱστορίαν περὶ
 τῆς γυναικὸς, τῆς διὰ πολλὰς ἁμαρτίας κατηγορηθείσης ἐνώπιον
 τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος ἐν τῷ καθ'
 Ἑβραίου εὐαγγελίῳ· » Καὶ ἄλλας δὲ (6) τῇ ἰδίᾳ γραφῇ παρα-
 » δίδωσιν Ἀριστιωνος τοῦ πρόσθεν δεδηλωμένου τῶν τοῦ Κυρίου

(α) Ἀντόθι.

(6) Εὐσέβ. αὐτόθι.

» λόγων διηγήσεις, καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου παραδόσεις,
 » ἐφ' ὧς τοὺς φιλομαθεῖς ἀναπέμψαντες, ἀναγκαιῶς νῦν προσθή-
 » σομεν ταῖς προεκτεθείσαις αὐτοῦ φωναῖς παράδοσιν, ἥ περὶ
 » Μάρκου, τοῦ τὸ εὐαγγέλιον γεγραφότος, ἐκτίθεται διὰ τούτων·
 » Καὶ ταῦτα ὁ πρεσβύτερος ἔλεγε· Μάρκος μὲν ἐρμηνευτὴς Πέ-
 » τρου γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν, οὐ μέντοι
 » τάξει τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἢ λεχθέντα, ἢ πραχθέντα· οὔτε γάρ
 » ἤκουσε τοῦ Κυρίου, οὔτε παρηκολούθησεν αὐτῷ· ὕστερον δέ, ὡς
 » ἔφην, Πέτρῳ, ὃς πρὸς τὰς χρεῖας ἐποιεῖτο τὰς διδασκαλίας,
 » ἀλλ' οὐχ ὥς περ σὺ ταξιν τῶν κυριακῶν ποιούμενος λόγων, ὡς
 » τε οὐδὲν ἡμαρτε Μάρκος, οὕτως ἔνια γράψας, ὡς ἀπεμνημό-
 » νευσεν· ἐνὸς γὰρ ἐποιήτατο πρόνοιαν, τοῦ μηδὲν, ὃν ἤκουσε,
 » παραλιπεῖν, ἢ ψεύσασθαι τι ἐν αὐτοῖς. Ταῦτα μὲν οὖν ἰστόρη-
 » ται τῷ Παπῇ περὶ τοῦ Μάρκου· περὶ δὲ τοῦ Ματθαίου ταῦτ'
 » εἴρηται· Ματθαῖος μὲν οὖν ἐβραῖδι διαλέκτῳ τὰ λόγια συνεγρά-
 » ψατο· ἡρμήνευσε δ' αὐτὰ, ὡς ἡδύνατο ἕκαστος. Κέχρηται δ' ὁ
 » αὐτὸς μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Ἰωάννου προτέρας ἐπιστολῆς, καὶ
 » τῆς Πέτρου ὁμοίως· Ἐκτίθεται δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυ-
 » ναικός, ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ Κυρίου,
 » ἣν τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον περιέχει. Καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν
 » ἀναγκαιῶς πρὸς τοῖς ἐκτεθεῖσιν ἐπιτετηρήσθω »

Δ') Περὶ τῆς δόξης τῆς χιλιετοῦς βασιλείας. Ἐκ τοῦ τε-
 τάρτου βιβλίου τοῦ Παπῆ ἀναφέρει ὁ Εἰρηναῖος τεμάχιον, ὅ-
 που ἐγκρίνει τὴν περὶ χιλιετοῦς βασιλείας γνώμην. « Presby-
 » teri meminere, qui Johannes discipulum Domini
 » viderunt, audivisse se ab eo, quemadmodum de tem-
 » poribus illis docebat Dominus, et dicebat: Venient dies,
 » in quibus vineae nascentur, singulae decem millia
 » palmitum habentes, et in uno palmite dena millia fla-
 » gellorum, et in unoquoque flagello dena millia bo-
 » trum, et in unoquoque botro dena millia acinorum,
 » et unumquodque acinum dabit viginti quinque me-
 » tretas vini. Et cum eorum apprehenderit aliquis san-
 » ctorum botrum, alius clamabit botrus: ego melior sum,
 » sume me, per me Dominum benedic. Similiter et

1. granum tritici decem millia spicarum generaturum,
 » et unamquamque spicam habituram decem millia gra-
 » norum, et unumquodque granum quinque bilibres si-
 » milae, clarae, mundae: et reliqua autem poma, et se-
 » mina, et herbam, secundum congruentiam iis conse-
 » quentem: et omnia animalia iis cibis utentia, quae a
 » terra accipiuntur, pacifica et consentanea invicem fie-
 » ri, subjecta hominibus cum omni subjectione. Haec
 » autem et Papias... Haec autem credibilia sunt cre-
 » dentibus. Et Juda proditore non credente, sed inter-
 » rogante: quomodo ergo tales geniturae a Domino per-
 » ficientur, dixisse Dominum: videbunt qui venient in
 » illa» (tempora δηλαδή) (α). Ἡ παραβολὴ αὕτη τοῦ Ἰησοῦ
 Χριστοῦ, ἃν ᾗται ἀληθής καὶ γνησία, φαίνεται, ὡς μαρτυρεῖ ὁ
 Εὐσέβιος, ὅτι διεσώθη ἐξ ἀγράφου παραδόσεως, καὶ ὁ Παπίας,
 ἄνθρωπος μικρόνους, κακῶς ἐνοήσας, ἡρμήνευσεν αὐτὴν ἐπὶ τῆς
 βασιλείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστα-
 σιν θελεῖ ὑπάρχει χιλιὰς τις ἐτῶν, καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ
 θελεῖ συνίστασθαι σωματικῶς ἐπὶ ταύτης τῆς γῆς (β).

Ε') Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰούδα. Ὁ Οἰκουμένος καὶ ὁ
 Θεοφύλακτος (γ) ἀποδίδουσιν εἰς τὸν Παπίαν ἰδίαν τινὰ γνώμην
 περὶ τοῦ θανάτου τοῦ προδότου Ἰούδα, καθ' ἣν οὗτος ἱστορεῖται,
 ὅτι, ἀφοῦ ἐκρέμασεν ἑαυτὸν, πρησθεὶς τὸ σῶμα ἐπὶ τοσοῦτον,

(α) Iren. advers. haeres. V. 33.

(β) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 39. « καὶ ἄλλα θὲ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς
 » ὡς ἐκ παραδόσεως ἀγράφου εἰς αὐτὸν ἤκοντα παρατίθεται, ἕνας τέ τινας πα-
 » ραβολὰς τοῦ σωτῆρος καὶ διδασκαλίας αὐτοῦ, καὶ τινὰ ἄλλα μυθικώτερα· ἐν οἷς
 » καὶ χιλιὰς τινὰ φησὶν ἐτῶν ἔσεσθαι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, σωματι-
 » κῶς τῆς τοῦ Χριστοῦ βασιλείας ἐπὶ ταυτηρὶ τῆς γῆς ὑποσχεσμένης. Ἄ καὶ ἡγοῦ-
 » μαι τὰς ἀποστολικὰς παρεκτεταμένον διηγήσεις, ὑπολαβεῖν, τὰ ἐν ὑποδείγμασι
 » πρὸς αὐτῶν εἰρημένα μὴ συνεσπράγμένα. Σφόδρα γάρ τι σικκρὸς ὢν τὸν νοῦν, ὡς
 » ἂν ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων τεκμηράμενον εἰπεῖν, φαίνεται· πλὴν καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν
 » πλείστοις ὁμοίως τῶν ἐκκλησιαστικῶν τῆς ὁμοίας αὐτῶν δόξης παραίτιος γέγονε,
 » τὴν ἀρχαιότητα πάντοτε προβεβλημένοις, ὡς περ εὖν Εἰρηναίῳ, καὶ εἰς ἄλλους
 » τὰ ὁμοία φρονῶν ἀναπέφηνε. »

(γ) Ἀμφότεροι εἰς τὰς Πράξ. τῶν Ἀποστ. α'. 18.

ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ διέλθῃ, ὅθεν εὐκόλως διήρχετο ἅμαξα, ἐπιέσθη ὑπὸ τῆς ἀμάξης, καὶ οὕτως ἐξεχύθησαν αὐτοῦ τὰ ἐγκυατά (α).

Σ') Περὶ τῶν τεσσάρων παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς Μαρτῶν. Ὁ θεολόγος Γράβιος διέσωσε (β) καὶ ἕκτον τεμάχιον ἐκ τῶν βιβλίων τοῦ Παπία, ὅπου ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις μνημονευομένων τεσσάρων Μαρτῶν, οὕτω » Maria mater Do-
» mini : Maria Cleopae, sive Alphaei uxor, quae fuit
» mater Jacobi episcopi et apostoli, et Simeonis et Thad-
» daei, et cujusdam Joseph : Maria Salomae, uxor Ze-
» bedaei, mater Joannis evangelistae, et Jacobi : Maria
» Magdalene. Istae quatuor in evangelio reperiuntur.
» Jacobus et Judas et Joseph filii erant materterae Do-
» mini. Jacobus quoque et Joannes alterius materterae
» Domini fuerunt filii. Maria Jacobi minoris et Joseph
» mater, uxor Alphaei, soror fuit Mariae matris Domi-
» ni, quam Cleophae Joannes nominat, vel a patre, vel
» a gentilitatis familia, vel alia causa, a viro, vel a vi-
» co dicitur : hanc eandem Cleophae quidam dicunt, quod
» duos viros habuerit. »

Τὰ περιωθένια τεμάχια τοῦ Παπία ὑπάρχουσιν ἐκδεδομένα εἰς τὰς Συλλογὰς τοῦ Ἀλλοῦτίου, τοῦ Γραβίου, καὶ εἰς τὴν τοῦ Γαλλανδίου Bibliotheca vett. PP.

(α) Παρβλ. Εὐγεν. Ἑκατοντῶδ. ζ. 135. σημ. 37.

(β) Εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ Spicilegium SS. Patrum etc. Oxonii, 1724.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΗΣ.

§. 1. Βίος. α Τὸν ἐλλογιμώτατον τοῦτον ἄνδρα, καὶ τῆς
 • ἐλληνικῆς παιδείας εἰς ἄκρον ἐληλακότα» (α), ὁ μὲν Καισά-
 ριος (β), ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, λέ-
 γει γεννηθέντα ἐν Θράκῃ (γ)· ὁ δὲ ἱερὸς Χρυσόστομος, ἐν
 Ἀθήναις, τὰς ὁποίας, διὰ τὴν ἐν αὐταῖς κατ' ἐξοχὴν ἀκμά-
 ζουσιν ἐθνικὴν θρησκείαν, ὀνομάζει πάλιν δεισιδαιμονεστά-
 την (δ)· καὶ τὴν δευτέραν ταύτην γνώμην φαίνεται ὅτι παρε-
 δέχθησαν ἐν γένει πάντες. Τὸ πρῶτον φῶς εἶδεν ὁ Διονύσιος
 περὶ τὸ ἔνατον ἔτος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ δὲ αὐτοκράτο-
 ρος Αὐγούστου πεντηκοστὸν, καὶ διαφόρους χώρας περιηγήθη
 ἔπειτα, εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, χάριν ἐκμαθήσεως
 τῆς φιλοσοφίας· ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐβδόμην αὐτοῦ πρὸς τὸν Πο-
 λύκαρπον ἐπιστολὴν διηγεῖται, ὅτι εἰκοσιπενταετὴς ὢν, διέτρι-
 βεν ἐν Ἡλιουπόλει μετὰ τοῦ φιλοσόφου Ἀπολλοφάνους, ὅτε, ἀπο-
 θνήσκοντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, συνέβη ὁ θαυμαστός
 ἐκεῖνος τοῦ ἡλίου σκοτασμός, τοῦ ὁποίου μνημονεύουσιν οἱ εὐ-
 αγγελισταί. Ὁ Διονύσιος συγκατηριθμήθη μετὰ ταῦτα μέλος εἰς
 τὸ ἐν Ἀθήναις ἐμβριθὲς δικαστήριον τοῦ Ἀρείου πάγου· διότι,
 ἂν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐξουσίαζαν τότε πανταχοῦ, αἱ Ἀθηναὶ ὅμως
 καὶ ἡ Λακεδαιμόνων ἐκυβερνῶντο εἰςέτι κατὰ τοὺς ἀρχαίους αὐ-
 τῶν νόμους (ε)· καὶ, ὥς ἀναφέρει ὁ κατὰ τὴν δ' ἑκατονταετη-

(α) Σουίθας ἐν λέξ.

(β) Ἀποθανὼν περὶ τὸ ἔτος 369.

(γ) Ἐρωτήματ. θεολογικ. καὶ φιλοσοφικ. ριβ'. ἐν τῇ Βιβλιοθ. τῶν Πατρ. Τόμ.
 1Α'. σελ. 617.

(δ) Περὶ ἱερουσλν. λόγ. δ'. κεφ. ζ'. « ὁ δὲ Ἀρεοπαγίτης ἐκεῖνος, ὁ τῆς δεισιδαι-
 • μονιστάτης πόλεως ἐκεῖνης, οὐκ ἀπὸ δημογορίας μόνης ἠκολούθησεν αὐτῷ μετὰ
 • τῆς γυναικός ; »

(ε) Μάξιμ. ἐν Προλγ. « καὶ γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι τότε ἐκράτουν, ἀλλ' οὐκ αὐ-

ρίδα ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Ἀστέριος (α), ἦτο μάλιστα πρόεδρος αὐτοῦ, ὅτε δ' ἀπόστολος Παῦλος ἐλθὼν κατὰ τὸ νῆ σωτήριον ἔτος εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔδωκε λόγον τῆς χριστιανικῆς αὐτοῦ πίστεως ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἐκείνου (β). Τοσαύτην δ' ἐντύπωσιν ἐγέννησεν εἰς τὸν Διονύσιον ἡ δύναμις τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν κηρυττομένης ἀληθείας, ὥστε παρὰ χρεῖμα ἐπίστευσεν εἰς τὸν Χριστὸν αὐτὸς, καὶ ἡ γυνή, ἡ καλουμένη Δάμαρις, καὶ τινες ἄλλοι (γ). Προσελθὼν δὲ εἰς τὴν εὐαγγελικὴν πίστιν ὁ Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος, κατεστάθη πρῶτος ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν, ὡς μαρτυρεῖ περὶ τούτου ἄλλος τις Διονύσιος, ὁ ἐπίσκοπος τῶν Κορινθίων, ὁ ἀκμάσας περὶ τὸ ἔτος 170 (δ).

Οἱ Γάλλοι, ἐπιθυμοῦντες ἴτως ν' ἀνάγωσι τὴν πρώτην σύστασιν τῆς χριστιανικῆς αὐτῶν ἐκκλησίας μέχρις αὐτῆς τῆς πρώτης ἐκατονταετηρίδος, καὶ νὰ προσκυνῶσιν ἄμεσον μαθητὴν τῶν Ἀποστόλων ὡς πολιοῦχον καὶ προστατὴν τοῦ βασιλείου αὐτῶν

• τὸν ὁμοῦς ἀρῆκαν Ἀθήνας καὶ Λακεδαιμονίαν. — Σομεῶν Μεταφραστ. ἐν Βίβ. τοῦ ἀγ. Διονυσ. τοῦ Ἀρεοπαγ. • εἰ γὰρ καὶ Ῥωμαῖοι πάντων τότε ἐκράτουσαν, ἀλλ' • Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους αὐτοὺς ὁμοῦς ἀρῆκαν.»

(α) Ὁμιλ. κ.

(β) Πράξ. ιζ'. 22. καὶ ἐρξ.

(γ) Πράξ. ιζ'. 32-34. — Περὶ δὲ τῆς γυναικὸς ταύτης πολλοὶ τῶν Πατέρων ὑπομνηματίζουσιν, ὅτι ἦτο σύζυγος τοῦ Διονυσίου. Χρυστόστομ. Περὶ ἱερουσάλης, λόγ. δ'. κεφ. 7. — Ambros. epistol. ad Vercellen. — Augustin. serm. de semin. — Ἀστέρ. Ὁμιλ. κ.

(δ) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 4. • ἐπὶ τούτοις καὶ τὸν Ἀρεοπαγίτην ἐκεῖνον, Διονύσιος ὄνομα αὐτοῦ, ὃν ἐν Πράξεσι μετὰ τὴν ἐν Ἀρείῳ πύγῃ πρὸς Ἀθηναίους Παύλου δημηγορίαν πρῶτον πιστεῦσαι ἀνέγραψεν ὁ Δουκῆς, τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκκλησίας πρῶτον ἐπίσκοπον ἀρχαίαν τις ἑτερος Διονύσιος, τῆς Κορινθίων παροικίας ποιμὴν, ἱστορεῖ γεγονέναι. — καὶ βιβλ. δ'. κεφ. 23. • ὅμοιοι δ' (ὁ Κορινθίων ἐπίσκοπος) ἐπὶ τούτοις, ὡς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου προτραπείς ἐπὶ τὴν πίστιν κατὰ τὰ ἐν ταῖς Πράξεσι δεδηλωμένα, πρῶτος τῆς Ἀθηναίων παροικίας τὴν ἐπισκοπὴν ἐγκρατεῖστο. — Ἐκ τοῦ Μηναίου ὅμοιοι (εἰς δ' ὁκτωβρ.) ἐξάγεται, ὅτι πρῶτος τῶν Ἀθηνῶν ἐπίσκοπος ἐχρημάτισεν ὁ ἱερῶς, περὶ τοῦ ὁποῦ ἀναγινώσκεται ἐκεῖ • Προκατηχηθεὶς καὶ παρὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἐπίσκοπος χειροτονεῖται Ἀθηνῶν. • Ἄν δὲ ὁ ἱερῶς, προσχειρισθὲν ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν, τότε βεβαίως ἦτον ὁ πρῶτος, ὁ δὲ Διονύσιος, δεύτερος· διότι τὸν Διονύσιον διεδέχθη ὁ Πούπλιος, καὶ τὸν Πούπλιον, ὁ Κοβρέτος.

ἅγιον, συνέχεαν μέχρι τινός τὸν ἡμέτερον Ἀρεοπαγίτην Διονύσιον μετ' ἄλλου Διονυσίου, πρώτου ἐπισκόπου τῶν Παρισίων, ἀποσταλέντος κατὰ τὴν γ' ἑκατονταετηρίδα, περὶ τὸ 245 ἔτος, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου, εἰς τὰς Γαλλίας, ὅπου καὶ ὑπέστη τὸ μαρτύριον, κοπείς διὰ ξίφους τὴν κεφαλὴν, μετὰ τῶν ἀκολουθῶν αὐτοῦ Ρουστικοῦ καὶ Βλευθερίου, τοῦ μὲν πρεσβυτέρου ὄντος, τοῦ δὲ, διακόνου. Ὁ ἄββας Ἰλδουίνος (Hilduinus), κατὰ τὴν θ' ἑκατονταετηρίδα, ἐπεχείρησε πρῶτος ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τῶν Παρισίων Διονύσιος ἐκείνος ἦτον ὁ Ἀρεοπαγίτης οὗτος, ὁ τῶν Ἀθηνῶν ἐπίσκοπος (α') καὶ ἡ γνώμη αὕτη μετέβη διὰ τοῦ Ἰλδουίνου ἀπὸ τῶν Παρισίων εἰς τὴν Ῥώμην· ἀπὸ δὲ τῶν Ῥωμαίων εἰς τοὺς Ἕλληνας, διὰ Μεθοδίου τοῦ συγχρόνου αὐτοῦ· ἀπὸ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἐπανήλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν διὰ τοῦ εἰς τὸ λατινικὸν ὑπὸ Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου μεταφρασθέντος βίου τοῦ ἁγίου Διονυσίου, συνταχθέντος ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ιζ' αἰῶνος οἱ πλείστοι τῶν Γάλλων κριτικῶν ἐγνώρισαν τὴν γενομένην σύγχυσιν, καὶ διέκριναν ἀπ' ἀλλήλων τοὺς δύο Διονυσίους (β').

Τὸ ὄνομα τοῦ μάρτυρος ἀποδίδει εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον πρῶτος ὁ πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος (γ'), καὶ μετ'

(α) Hilduini vita S. Dionysii.

(β) Παρ. βλ. Εὐγέν. Ἐκατοντ. β. §. 206. « τὸν Διονύσιον πρῶτον ἐπὶ πολλοὺς ἔκαυον· καὶ τοὶ τῶς μετὰ πολλὰς καὶ περιττὰς συζητήσεις ἐγνώρισαν καὶ αὐτοὶ τὴν ὕβιν περὶ τοῦτου ἐξαπάτην. » — August. Calmet Dictionn. de la Bible, Tom. I. pag. 339. « Les Latins, depuis le temps de Louis le Débonnaire se sont persuadés, que saint Denys l'Aréopagite, premier évêque d'Athènes, était le même que saint Denis premier évêque de Paris. On a beaucoup écrit sur ce sujet dans le dernier siècle, et il semble qu'à présent les disputes sont cessées, et que la distinction de deux saints Denis est bien reconnue. » — Elies du Pin, Nouvelle Bibliothèque des auteurs ecclésiastiques, Tom. I. pag. 34. « Je ne m'arreste point à montrer, qu'il n'est jamais venu en France, et que le saint Denis, qui a esté le premier apôtre de notre royaume, est différent de l'Aréopagite. C'est une question, qui a esté tellement éclaircie en notre temps, qu'il n'y a presque plus personne, qui ait tant soit peu de bonne foi, qui en puisse douter. »

(γ) Ἐπιστολ. πρὸς τὸν πᾶσαν Ὁμόριον. Collect. Concilior. ed. Mansi, Tom. II. column. 400.

αὐτὸν ὁμοφρόνως πάντες βεβαιοῦσιν, οὐκ ἐμαρτύρησεν ἐν Ἀθήναις, ἀποθανὼν τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς θάνατον· ὁ χρόνος ὁμοίως, καθὼν ἀπέθανε, δὲν εἶναι ἀποχρώτως γνωστός· διότι οἱ μὲν λέγουσιν, ἐπὶ τοῦ Δομιτιανοῦ· οἱ δὲ, ἐπὶ τοῦ Τραϊανοῦ (καὶ τούτων ἡ γνώμη φαίνεται ἐπικρατεστέρα)· καὶ ἄλλοι, ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ. Εἰς τὰ πλεῖστα καὶ ἀρχαῖα μαρτυρολόγια, καὶ εἰς τὰ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τὸ μαρτύριον Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου σημειοῦται κατὰ τὴν γ' τοῦ ὁκτωβρίου, ὡς μέχρι τῆς σήμερον κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν πανηγυρίζει ἡ ἐκκλησία τὴν μνήμην αὐτοῦ· τὸ δὲ ῥωμαϊκὸν μαρτυρολόγιον γράφει αὐτὸ κατὰ τὴν θ' τοῦ αὐτοῦ μηνός.

§. 2. Συγγράμματα. Σώζονται εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῶν ἁγίων Πατέρων, καὶ φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ ἡμετέρου ἁγίου Διονυσίου τὰ ἑξῆς συγγράμματα· α) *Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας*· β) *Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας*· γ) *Περὶ θεῶν ὀνομάτων*· δ) *Περὶ μυστικῆς θεολογίας*· εἰ) τέσσαρες *Ἐπιστολαὶ πρὸς Γάϊον θεραπευτήν*· ς) *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀφρόδιον λειτουργόν*· ζ) *Ἐπιστολὴ πρὸς Σωσίπατρον ἱερέα*· η) *Ἐπιστολὴ πρὸς Πολύκαρπον ἱεράρχην*· θ) *Ἐπιστολὴ πρὸς Δημόφιλον θεραπευτήν*· ι) *Ἐπιστολὴ πρὸς Τίτον ἱεράρχην*· ια) *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἰωάννην θεολόγον, ἀπόστολον, καὶ εὐαγγελιστήν*· καὶ ιβ) *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀπολλογάτην φιλόσοφον*.—Περὶ τούτων πάντων μεγάλη ὑπάρχει διαφωνία παρὰ τοῖς κριτικοῖς, ἀνὰ πρῆπτον νὰ νομισθῶσι γνήσια τοῦ Ἀρεοπαγίτου συγγράμματα. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν φαίνονται ἀμφιβάλλοντες ἤδη καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὀλίγοι τινές· ἀλλ' οἱ τὰ μέγιστα ἀμφιβάλλοντες, ἢ, κάλλιον, οἱ ἐπιμένοντες ν' ἀποδείξωσιν αὐτὰ ἀντικρὺς νόθα καὶ ὑποβολιμαῖα, εἶναι οἱ νεώτεροι τῶν Εὐρωπαίων σοφῶν, καὶ μάλιστα οἱ ὁπαδοὶ τῆς τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ Ἀναμορφωτῶν ἐκκλησίας, οἵτινες καὶ ἐναντίους λόγους ἀντιπαράταττοισι πρὸς τὰς ἀντιβρῆσεις τῶν ὑπερασπιζόντων τὸ γνήσιον αὐτῶν. Ἡμεῖς, ἱστορικῶν ἐρευνητῶν ἐκπληροῦντες χρέος, θέλομεν ἐκθέσει πρῶτον τὰς κρίσεις τῶν ἐναντίων τούτων, καὶ ἀντιτάξει ἔπειτα πρὸς αὐτάς τῶν ἄλλων τὰ ἐπιχειρήματα, γενναῖα καὶ ταῦτα καὶ ἰσχυρὰ, διὰ τὰ ὁποῖα καὶ ἡ ὀρθόδοξος ἡμῶν

Ἀνατολική ἐκκλησία ἀπεδέχθη καὶ ἀνεγνώρισε τοῦ Ἀρεοπαγίτου τὰ συγγράμματα, ὡς γνησίαν περιέχοντα ἀποστολικὴν διδασκαλίαν. — Λέγουσι λοιπὸν οἱ ἐναντίοι τῆς γνησιότητος ἐκεῖνοι κριτικοί.

Α) Τὰ συγγράμματα ταῦτα τοῦ Διονυσίου, ἄγνωστα ὄντα εἰς πάντας τοὺς ἀρχαίους, ἐμνημονεύθησαν κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν Σεβηριανῶν, ἐπὶ τινος συνδιαλέξεως, μετὰ τῶν καθολικῶν ἐπισκόπων ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένης, εἰς τὸ παλάτιον τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, τὸ ἔτος 532. Ἡ παντελὴς σιωπὴ τῶν ἀρχαίων δίδει μεγάλας ὑπονοίας κατ' αὐτῶν· ἐπειδὴ τίς θέλει φαντασθῇ, ὅτι συγγραφεὺς τοσοῦτον περίθλεπτος, ὅποιος ὁ ἅγιος Διονύσιος, ἂν τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἤσαν γνήσια, ἤθελε μείνει ἄγνωστος εἰς τὸν Εὐσέβιον καὶ τὸν Ἰερώνυμον, καὶ τίς θέλει πιστεύσει, ὅτι γινώσκοντες αὐτὸν, δὲν ἤθελαν τὸν ἀναφέρει αὐτοί, οἱ καταγράφοντες ἀκριβῆ καταλόγον πάντων τῶν συγγραφέων, ὅσους ἐγίνωσκαν, καὶ μὴ λησμονοῦντες μὴδ' αὐτοὺς τοὺς μὴ μεγάλην ἔχοντας φήμην; Εἶναι δυνατόν, ὃ Εὐσέβιος, λαλῶν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτοῦ ἱστορίαν δις περὶ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, νὰ μὴ σημειώσῃ κατὰ τὴν συνήθειαν, ὅτι συνέταξε καὶ συγγράμματα; Ὁ Ἰερώνυμος εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτοῦ πρὸς Μάγνον οὐδένα συγγραφεὰ παραλείπει, πρὸς δικαιολογίαν, ὅτι δύναται τις νὰ μεταχειρίζεται ἐξωτερικὰ βιβλία· τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἤθελαν χρησιμεύσει εἰς αὐτὸν ὡς ἀξιόλογον παράδειγμα· διὰ τί ἄρα δὲν ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν τι; Ὁ Ἰερώνυμος μνημονεύει εἰς τὸν κατάλογον αὐτοῦ τὸν Κοδράτον, ἐπίσκοπον τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὸν Ἀθηναῖον φιλόσοφον Ἀριστείδην, τοὺς ἀπολογητὰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως· εἶναι δυνατόν, ὅτι ὁ ἅγιος Διονύσιος ἦτον ἄγνωστότερος παρὰ τοὺς δύο τούτους, ἢ ὅτι ὀλιγώτερον αὐτῶν ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ Ἰερωνύμου; Πῶς εἶναι δυνατόν, ὥστε πάντες οἱ ἀρχαῖοι, ὅσοι ὠμίλησαν περὶ τοῦ Ἀρεοπαγίτου Διονυσίου, οἷον ὁ ἐπίσκοπος τῶν Κορινθίων Διονύσιος, ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, ὁ ἅγιος Ἀμβρόσιος, ὁ Καισάριος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ θεολόγου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, νὰ μὴ εἰπώσι τι περὶ τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων; Τελευταῖον δὲ

διὰ τί τὰ βιβλία ταῦτα, τὰ πολλάς ὑποθέσεις περὶ τῶν δογμα-
των καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς πίστεως περιέχοντα, καὶ διὰ τοῦ-
το μέγα φέροντα κύρος, ὡς γραφέντα ὑπὸ τοιοῦτου ἀρχαίου
καὶ ἐπισήμου συγγραφέως, ὁποῖος Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης,
διὰ τί οὐδέποτε κατὰ τινος τῶν αἰρετικῶν ἐπροβλήθησαν; Ἀλ-
λὰ τίνες προβάλλουσιν αὐτὰ, καὶ προάγουσι κατὰ πρῶτον εἰς
φῶς; Οἱ αἰρετικοὶ καὶ οἱ αἰρετικοὶ συνεθίζουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πο-
λὺ νὰ μεταχειρίζονται ὑποβολιμαῖα συγγράμματα. Πῶς δὲ τὰ
προβάλλουσι καὶ αὐτοί; Ὡς συγγράμματα ἀδελφία. (α)

Β') Ὁ κριτικώτατος Φώτιος λέγει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Μυ-
ριοβιβλίου, ὅτι πρεσβύτερός τις Θεόδωρος συνέταξε σύγγραμμα,
ἀναιρῶν τὰς ἐνστάσεις, τὰς γενομένας κατὰ τούτων τῶν βιβλίων,
καὶ ἀναφέρει αὐτὰς, ἀλλὰ δὲν μνημονεύει παντάπασιν τῶν λόγων,
διὰ τῶν ὁποίων ἐκεῖνος ἔλυσε τὰς ἀπορίας ταύτας· ὅθεν καὶ ἀπο-
σιωπήσας αὐτοῦ; ὁ Φώτιος, ὑπέδειξεν, ὅτι τοὺς ἔκρινεν ἀσθε-
νεστάτους (β).

(α) Collect. Concilior. ed. Mansi, Tom. VIII. column. 821. « Illa testi-
monia, quae vos Dionysii Areopagitae dicitis, unde potestis ostendere
vera esse, sicut suspicamini? Si enim ejus erant, non potuissent latere
B. Cyrillum. Et B. Athanasius si pro certo scisset, ejus fuisse, ante
omnia in Nicaeno concilio de consubstantiali trinitate eadem testimonia
protulisset. Si autem nullus ex antiquis eorum recordatus est, unde nunc
potestis ostendere, quia illius sunt, nescio. »

(β) Φώτ. Μυριόβιβλ. 1. « Ἀνεγνώσθη Θεόδωρος πρεσβύτερου, ὅτι γνησίᾳ ἡ τοῦ
ἀγίου Διονυσίου βίβλος· διελύοντο δὲ ἐν τῷ λόγῳ ἐνστάσεις τέσσαρες· μία μὲν, ὅτι,
εἰ ἦν γνησία, πῶς οὐκ ἐμνήσθησαν τῶν ἐν αὐτῇ ῥητῶν τε καὶ χρησίων τινες τῶν
μεταγενεστέρων πατέρων; δευτέρα δὲ, ὅτι Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, ἀναγραφὴν ποιη-
σάμενος τῶν συγγραμμάτων τοῖς μακαρίοις πατράσιν ἡμῶν βιβλίων, οὐδεμίαν
ταύτης μνήμην ἐποίησεν· τρίτη δὲ, ὅτι πῶς τῶν κατὰ προκοπὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
καὶ διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου αὐξηθέντων παραδόσεων ἡ βίβλος αὐτῇ λεπτομερῆ τὴν
ἐξήγησιν ποιεῖται· ὁ μὲν γὰρ μέγας Διονύσιος σύγχρονος ἦν, ὡς ὅληον ἐκ τῶν
Πράξεων, τοῖς ἀποστόλοις· ἃ δὲ ἡ βίβλος περιέχει, τῶν κατὰ προκοπὴν καὶ ἐς ὁ-
στερον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐξηθέντων παραδόσεων ἔστιν ἀναγραφὴ· ἀπίθανον οὖν, φησί,
μᾶλλον δὲ κακόηλστον, τὰ μετὰ πολλὸν χρόνον τῆς τελευταίας τοῦ μεγάλου Διο-
νυσίου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐξηθέντα Διονύσιον ὑπολαμβάνειν ἀναγράψαι· τετάρτη δὲ,
πῶς μέμνηται τῆς τοῦ θεοφάνους Ἰγνατίου ἐπιστολῆς ἡ βίβλος; ὁ μὲν γὰρ Διονύ-
σιος τοῖς τῶν ἀποστόλων ἡμᾶς χρόνοις· Ἰγνάτιος δὲ ἐπὶ Τραϊανοῦ τὸν διὰ μαρ-
τυρίου ὄλησεν ἄγων, δε καὶ πρὸ βραχὺ τῆς τελευταίας ταύτης τῆς ἐπιστολῆς, ἥς
ἡ βίβλος μνημονεύει, γράφει. Ταύτας οὖν τὰς τέσσαρας ἀπορίας διαλύσαι ἐπαγω-
νισάμενος, βεβαιῶ, τὸ γ' ἐπ' αὐτῷ, γνησίαν εἶναι τοῦ μεγάλου Διονυσίου τὴν βί-
βλον. »

Γ') Ἡ λέξις καὶ ἡ ῥαίσις τῶν συγγραμμάτων τούτων, καὶ ἡ μέθοδος αὐτῶν, πολὺ ἀπέχουσιν ἀπὸ τοῦ τρόπου, καὶ ὁ ἔ- γραφὴν οἱ κατὰ τὴν α' καὶ τὴν β' ἑκατονταετηρίδα τῆς ἐκκλη- σίας συγγραφεῖς· τὸ λεκτικὸν τῶν βιβλίων τοῦ Ἀρεοπαγίτου εἶ- ναι βεβιασμένον· ὁ συγγραφεὺς ἀφίσταται ἀπὸ ἐκφράσεων συνή- θων καὶ φυσικῶν, καὶ μεταχειρίζεται λέξιν μεταφορικὴν· φυ- λάττει πολλὴν τέχνην· εἰς τὰς περιόδους καὶ περὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἰδεῶν· καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ, ὅτι ἐγράφησαν μετὰ πολλῆς σκέψεως καὶ μελέτης· τὸ ὁποῖον δὲν ἀρμόζει παντάπασιν εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον, οὐδὲ εἰς τὸ ὕψος τοῦ κατ' αὐτὸν αἰῶνος.

Δ') Ἡ ὑπόθεσις τῶν Ἀρεοπαγιτικῶν συγγραμμάτων δὲν ἀρ- μόζει ἐπίσης εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν χρόνων τοῦ Διονυσίου· διότι οἱ χριστιανοὶ τῶν πρώτων ἑκατονταετηρίδων συνέγραψαν τριῶν εἰ- δῶν συγγράμματα, ἡ ἀπολογίᾳ ὑπὲρ τῆς πίστεως, ἡ ἐπιστολὰς πρὸς οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν καὶ προτροπὴν εἰς τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ἡ πραγματείας κατὰ τῶν αἵρετικῶν· τὰ δὲ βιβλία ταῦ- τα, τὰ ἀποδιδόμενα εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον, διαφέρουσιν ἐκείνων κατὰ πάντα· διότι πρῶτος σκοπὸς αὐτῶν φαίνεται ὅτι εἶναι, νὰ ὁμιλήτωσι περὶ τῶν μυστηρίων, καὶ νὰ ἐρμηνεύσωσιν αὐτὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, καὶ δι' ὧν πλατωνι- κῶν· ἐνασχολοῦνται περιέργως περὶ τὰς διαφόρους τάξεις τῶν ἀγγέλων· ἀποδοκιμάζουσι τεχνηέντως τὴν κακοδοξίαν τῶν Ne- στοριανῶν, Εὐτυχιανῶν, καὶ Ἀνθρωπομορφιτῶν· ὁμιλοῦσι περὶ τῆς ἐκκλησίας· ὡς ἐν ἀκμῇ καὶ εἰρηνικῇ καταστάσει οὗτης· ἀποσιωπῶσι τοὺς κατ' αὐτῆς διωγμούς, καὶ τοὺς μάρτυρας· τε- λευταῖον δὲ, εἰάν τις παραβάλλῃ τὰ συγγράμματα ταῦτα πρὸς τὰ τῶν ἀρχαίων, θέλει κατανοήσῃ εὐθὺς τὴν μεγάλην διαφορὰν καὶ περὶ τὸν τρόπον τοῦ πραγματεῦσθαι, καὶ περὶ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λόγου αὐτῆν.

Ε') Ὁ συγγραφεὺς τῆς βίβλου τῶν θείων ὀνομάτων ἀπieroῦ αὐ- τὴν εἰς τὸν Τιμόθεον, τὸν μαθητὴν τοῦ ἀποστόλου Παύλου, καὶ ἐπίσκοπον μετὰ ταῦτα προχειρισθέντα τῆς Ἐφέσου· καὶ ὁμοῦς ἀ- ναφέρει ἐπιστολὴν τινα τοῦ θεοφόρου Ἰγνατίου· ἀλλ' ὁ Τιμόθεος εἶχεν ἀποθάνει, ὅτε ὁ μάρτυς Ἰγνάτιος ἔγραψε τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ, καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Ὀνήτιμος· πρὸς δὲ τούτοις προς-

φωνεῖ τὸν Τιμόθεον διὰ τοῦ ἐπιθέτου παῖς, ἐνῷ πάντως ἦτο πρεσβύτερος τοῦ ἁγίου Διονυσίου.

Σ') Εἰς τὴν αὐτὴν βίβλον τῶν θεῶν ὀνομάτων μνημονεύει ῥη- τοῦ τινος ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς τοῦ Ἰγνατίου, γρα- φείσης ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τούτου μικρὸν πρὸ τοῦ μαρτυρικοῦ αὐ- τοῦ θανάτου· ἀλλ' ὁ μὲν ἅγιος Ἰγνάτιος ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Τραϊα- νοῦ· ὁ δὲ Διονύσιος, ἐπὶ Δομιτιανοῦ· ἄρα ὁ Διονύσιος εἶχεν ἀπο- θάνει, ὅτε ἔγραψεν ὁ Ἰγνάτιος ταύτην τὴν ἐπιστολήν.

Ζ') Ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῶν μυστηρίων τῆς ἁγίας Τριά-δος καὶ τῆς θείας οἰκονομίας διὰ φράσεων, εὐχρηστικῶν γενομέ-νων εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος· περιγράφει τὰς τελετάς τοῦ βαπτίσματος τοιαύτας, ὅποια ἦσαν, ἀφοῦ ἡ ἐκκλησία, ἀπαλλαγείσα τῶν διωγμῶν, ἤρχισε νὰ φυλάττῃ αὐ- τὰς μετὰ πομπῆς· ἱστορεῖ τὰ περὶ τοὺς ἐνεργουμένους, κατη- χουμένους, καὶ μετανοοῦντας τηρούμενα, καὶ καθόλου ὁμιλεῖ περὶ πραγμάτων, τὰ ὅποια κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους δὲν ἦσαν παντάπασιν ἐν χρήσει.

Η') Εἶναι ὁμολογούμενον, ὅτι ἡ σύστασις τοῦ μοναχικοῦ βίου δὲν ἀναφέρεται τοσοῦτον ἀρχαία, ὅσον ὁ Ἀρεοπαγίτης Διονύ-σιος, ἀλλὰ πολὺ μεταγενεστέρα· καὶ ὅμως ὁ συγγραφεὺς τοῦ *Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας* βιβλίου λαλεῖ περὶ τοῦ μοναχι-κοῦ βίου ὡς συσταθέντος ἀρχαιότερον αὐτοῦ, καὶ προσθέτει, ὅτι οἱ διδάσκαλοι αὐτοῦ ὠνόμαζαν τοὺς μοναχοὺς θεραπευτάς.

Καὶ οὗτοι λοιπὸν εἶναι οἱ κυριώτεροι λόγοι, διὰ τῶν ὁποίων οἱ νεώτεροι μάλιστα τῶν κριτικῶν ἀγωνίζονται ν' ἀποδείξωσι τὸ νόθον τῶν Ἀρεοπαγιτικῶν συγγραμμάτων, καὶ ν' ἀπορρίψωσι τὸ κῦρος αὐτῶν (α')· πρὸς τούτους ἀντιτάσσομεν τώρα καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς γνησιότητος ἐπιχειρήματα.

(α) Ἡμετέρους δὲ συγγραφεῖς, ἀποφαινομένους περὶ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου γνώ-μην, σύμφωνα κατὰ τὸ μέλλον καὶ ἦσαν πρὸς τοὺς εἰρημένους κριτικούς, εὐλογο-μεν, ἀπὸ τῆς περιλήψεως ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῶν τελευταίων τούτων χρόνων, τοὺς ἔξῃς Μελετήτορας, τὸν Ἀθηναῶν ἐπίσκοπον (Ἐκκλ. ἱστορ. Τόμ. Α'. σελ. 173.)· «Καθὼς παλαιότερον πολλοὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων νομίζοντας τὰ συγγράμματα » τοῦ Διονυσίου νόθα, δὲν τὰ ἰδέχοντο, τὰ ὅποια βεβαιῶναι καὶ Θεόδωρος ὁ πρε- » σβύτερος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς μυριβιβλίου τοῦ Φωτίου, οὕτω καὶ τώρα ἀπὸ τῶς

Α') Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης, ὁ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἀκμάσας, ἀναφέρει, ὅτι Διονύσιος, ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπί-

σκοπικὸς· Αὐτοκράτορας, Αὐτοκρατορὶς, καὶ ἄλλους πολλούς, νομίζονται Ψευδοδιονυσίου τινὸς νὰ εἶναι, ὅπου νὰ ἔχρημάτιζαν ἐπίσκοπος μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν Ἀλεξανδρῆ· διότι εἰς τὸ περὶ οὐρανοῦ ἱεραρχίας μνήμην ποιείται περὶ τούτου. . . Ἐκεῖνοι, ὅπου ἀποβάλλουσι ταῦτα, πρὸς τὸ ἄλλα ἐπιχειροῦντα λέγουσιν, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἐν τῇ πρὸς Φιλαδέλφειν ἐπιστολῇ διαλαμβάνει, πῶς ὁ Τιμόθεος, ὅταν ἔγραψεν αὐτὴν τὴν ἐπιστολὴν, νὰ ἦτον ἀπολαμμένος, καθὼς καὶ εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολὴν, ὅπου μνείαν ποιεῖται τοῦ τότε ἐπισκόπου Ἐφέου, τοῦ μετὰ τοῦ Τιμοθέου (:) γινομένου· ἐξ ὧν φαίνεται, πῶς τὰ βιβλία περὶ οὐρανοῦ ἱεραρχίας, περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, περὶ θείων ὀνομάτων, περὶ μυστικῆς θεολογίας, καὶ αἱ ἐπιστολαί, νὰ εἶναι νόθα, διότι ὅλα αὐτὰ ἔγγραψαν καὶ ἀνετίθησαν εἰς τὸν Τιμόθεον, ὅταν αὐτὸς διὰ τοῦ μαρτυρίου μετέστη εἰς τὰς οὐρανοῦς μονάς. « Ἀνάγνωθι καὶ τὴν εἰς ταῦτα σημειώσιν τοῦ ἐκδότου Πενδύτου. » Ἐχουσι καὶ ἕτερον δικαιολόγημα, οὗ ἐξιοκαταφρόνητον, ὅσοι νόθα νομίζουσι τὰ συγγράμματα, ὅπου φέρουσι τὸ ὄνομα Διονυσίου· γίνονται λόγος εἰς αὐτὰ τὰ συγγράμματα, λέγουσιν αὐτοί, περὶ μοναχῶν, εἰς καιρὸν ὅπου τότε οὐκ ἦν μόνον μοναχοί [οὐκ] ἦσαν, ἀλλ' οὐτε τὸ αὐτῶν ὄνομα ἦν γνωστόν. » — Εὐ γὰρ ἐν τῷ τὸν Β ο ὕ λ γ ρ ι ν (Ἐκκτοντατὸν. σελ. 227.)· « Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, εἴτινα ἄλλα συνέγραψε παρὰ τὰ καθ' ἡμᾶς ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ περιφερόμενα, ἠέηλον· περὶ τούτων ὁμῶς καὶ πάλαι ἐχρητέτο, ἃ εἶναι γνήσια· καὶ ὡς παντάπασιν ὡς ὑπεβόλημαί, καὶ τοῦ δ' ἐκκλησιαστικοῦ αἵματος γεννήματα, κοινῶς αὐτὰ ἔκουρττονται. » καὶ (εἰς Ζοιρικῆς. Τόμ. Α'. σελ. 3.)· « Οὐδὲν τι εἰσικεν ὁ συγγραφεὺς [Ζοιρικῆς] ἐνδοκάζειν περὶ τῆς τῶν βιβλίων, τῶν τῷ ἱερῷ Διονυσίῳ ἐπιγραφμένων, γνησιότητος. Οὐ γὰρ ἂν, εἴπερ, ταῖς ἐκ τοῦ Δ' ἐκκλησιαστικοῦ αἵματος μαρτυρίαις τὰς ἐξ αὐτῶν περικοπὰς συγκατέλεξε ταύτας. Οἱ μὲν τοι πλείστοι τῶν καθ' ἡμᾶς οὐχ ὑπὸ τοῦ ἀποστολικοῦ ἀνδρός, τοῦ ἐν ἔτει 52 τῇν εἰς Χριστὸν ἐντέθειαν ἐλπομένου, κατὰ δὲ τὸ 95 ἐπὶ Δομετιανοῦ τὸν μαρτυρικὸν στέφανον ἀνακηρύξαντος, ἐκπονήθησαν· αὐτὰ φησὺνται· ἀλλ' ὑπὸ φιλοσόφου τινὸς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ὀργακένοντος, μετὰ δὲ Πλατωνικῆς ἐμφασίως τε καὶ ὄγκου τὰ χριστιανῶν διεμνηνεύσαι ἐπιβαλομένου, σπουδασιόθηται φασί, καὶ τῷ θεοποσίῳ Διονυσίῳ καθυποβλήθησαν, ὡς ἂν καὶ ἐκ τοῦ προσώπου πλείον ἔχῃ τὸ ἀξιόπιστον τὰ λεγόμενα καὶ ἀλβέτιμον. Συγγραφῆναι δὲ τὸ βιβλίον περίπου τὸ τέλος τῆς Δ' ἡ καὶ ἐφεξῆς ὕστερον, μετὰ τὴν Δ' ἐκκτονταετηρίδα ἐξίπταντος, κ. τ. λ. » — Ἀ ν θ ι μ ο ν τ ὸν Γ α ς ῆ ν (Βιβλιοθ. Ἑλλῆν. Τόμ. Β'. σελ. 186. 187.)· « Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τούτου τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπισκόπου χρηματίσαντος, καὶ ὁ ὁποῖος ἔζη εἰς τὸν καιρὸν τῶν Ἀποστόλων, καὶ ὑπὸ τοῦ Δομετιανοῦ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ὑπέφερε, φέρεται μία συλλογὴ συγγραμμάτων, τὴν ἐποιοῦν οἱ πρόκριτοι τῶν παπαιευμένων ἀπέδειξαν ὅτι αὕτη ψευδὴς φέρει τὸ ὄνομα ἐκείνου τοῦ θείου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, καὶ ὅτι εἶναι καρπὸς νεωτέρων αἰώνων, καὶ κατὰ μὲν τὴν ἀπόδειξιν συμφωνοῦσιν ὅλοι κοινῶς, κατὰ δὲ τὸν χρόνον καθ' ὃν συνιστάται ἀσυμφωνοῦσιν, ἐπειδὴ μερικὸι ἐξ αὐτῶν θέλουσιν ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ Δ' αἵματος, ἄλλοι δὲ τοῦ Ε', καὶ αὕτη ἡ τελευταία εἶναι ἡ πιθανωτέρα, ἡ ὁποία θεμελιονταὶ ἐπάνω εἰς τὴν τῶν Σιδηριανῶν ἀνακαλεῖται, ἡ τοῦλάχιστον οἱ ἐρρῶδοξοι ἐφύλαξαν ταύτην, ἀποκρινόμενοι πρὸς

σκοπος, ὁ μαθητὴς τοῦ Ὀριγένους, ὁ ἀποθανὼν τὸ σωτήριον ἔτος 260, ἐγράψατο σχόλια εἰς τὸν Ἀρεοπαγιτὴν Διονύσιον ἔθεν γίνεται ὅπλον, ὅτι τὰ συγγράμματα ἐγράψαν ἀρχαιότερον τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος (α).

Β') Λεόντιος ὁ Βυζάντιος, ὁ σχολαστικὸς (κατὰ τὸ 610 ἔτος), κατ' ὄνομα συναριθμεῖ τὸν Ἀρεοπαγιτὴν Διονύσιον εἰς

• τοὺς Σεβηριανούς, καὶ ἐπὶ ἀποδεικνύεται ἰσχυρότατα ἐκ τούτου, ὅτι περὶ ταύτης
 • οὐδεμίαν μνησίαν εὐρίσκωμεν εἰς τοὺς παλαιούς Πατέρας τῆς ἐκκλησίας, ἐν ᾧ
 • ἀναφέρουσι τόσους ἄλλους παλαιότερους αὐτῶν. Καὶ πρὸς τούτοις εἰς ταύτην τὴν
 • ψευδοπύραρον συλλογὴν, φαίνονται τόσαι ἄλλαι συνήθειαι τῆς ἐκκλησίας, τὰς
 • ὁποίας εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Ἀρεοπαγιτοῦ, ἡ ἐκκλησία ἔδεν τὰς εἶχεν εἰς χρῆσιν,
 • καὶ μάλιστα τὰ ὀνόματα τῶν Μοναχῶν. Ὁ Βασιλεὺς ἀποδεικνύει ὅτι ὁ συγγραφεὺς
 • ταύτης εἶναι Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ δὲ Ἄα Ερδξε θέλει τὸν Ζωνάσιον, ἀλ-
 • λὰ καὶ οἱ δύο εἶναι μακρὰν τῆς ἀληθείας ἀποδείξεις. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι
 • αὕτη ἐκλεκτὴ ὑπὸ τινος Ἀπολλινάριου τοῦ πέμπτου Αἰῶνος, ἥτις συνέταται
 • ἀπὸ ὑποθέσεως τοιαύτης· Περὶ οὐρανίου ἱεραρχίας, περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱερα-
 • ρχίας, περὶ Θεῶν ὀνομάτων, περὶ μυστικῆς Θεολογίας, καὶ ἀπὸ ἐπιστολάς, —
 • καὶ Νε κ ο λ α ο ν τ ο ν Α σ γ ὶ δ η ν (Ἐν τῷ, Ἀληθοφανήσεως μητρικῇ πρὸς
 • ψευδοφανήσεως ἀντιμετρικῇ, ἐκτεθεῖσαι ὑπὸ Ν. Λογάδου, δικαιοφύλακος τῆς τοῦ
 • Χριστοῦ μεγίστης ἐκκλησίας. Ἐν Βενετίᾳ, 1833. σελ. 6.) • Ἄν ἐλ, ὡς πρὸς τι-
 • νας ἱκανοὺς παλαιούς τε καὶ νεωτέρους, τὰ τοῦ Διονυσίου λογίζονται ψευδοπύ-
 • ραφα, ὅμως ὡς πρὸς τὴν παράδοσιν, ἥτις ἔφθασεν ἕως τῶν ἡμερῶν τοῦ ψευ-
 • δεπιγράψαντος, ἀπὸ διαδοχῆς εἰς διαδοχὴν ἀλυσιδωτῶς, ἔχουσι βεβίως ὑπέρμεγα
 • • εἰς τοὺς ἀπαθῶς τὰ πρόγματα κρίνοντας, καὶ οὐχὶ πεισματωδῶς διὰ αὐτομάτα.
 • καὶ (σελ. 60—61.) • Ἰστέον δὲ, ὅτι τῶν παλαιῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας οὐ-
 • • ζας (!) μνημονεύει Διονύσιος Ἀρεοπαγιτοῦ, εἰ μὴ μόνος ὁ θεολ. Γρηγόριος Ἀσ-
 • • ρίνως, εἰς τὰ Γενέθλ. τοῦ Χριστοῦ, ἐν οἷς λέγει· Οὕτω μὲν τὰ ἅγια τῶν ἁ-
 • • γίων, ἃ καὶ τοῖς Σεραφίμ συγκυλῶνται, καὶ δοξάζονται τριῶν ἁγιασμοῖς, εἰς
 • • μίαν συννοεῖς κοινότητα καὶ θεότητα ὃ καὶ ἄλλω τινὶ τῶν πρὸ ἡμῶν περιλασ-
 • • ρηται καλλιστά τε καὶ ὀψιλότατα· διότι λέγουσιν, ὅτι μὲ ταύτην τὴν ἀοριστίαν,
 • • προσδιοριζομένην ὅμως μὲ τὸ, πρὸ ἡμῶν, τὸν Ἀρεοπαγιτὴν ἔνομιζεν ὁ πατὴρ, τὸν
 • • ἄριστον τὸν Σεραφικὸν ὕμνον τοῦ Ἡσαίου διερμηνεύοντα. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Γρηγόρ.
 • • ἤκμασε περὶ τὰ μέγα τοῦ Δ'. αἰῶνος, λοιπὸν ὁ Διονύσιος ἐπεται ὅτι ἤκμαζε
 • • περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ'. αἰῶνος, ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ'. (!) ἐπομένως ἦν προγε-
 • • νέστερος καὶ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, ἢ καὶ σύγχρονος τῷ Ἰλαρίτῳ. » (!)
 • (α) Ἀναστὰς Σιναιτ. Ὁδηγ. κατὰ Ἀκκαθλ. σελ. 340. • Πάλιν τε μίαν οὐσίαν
 • • λαλοῦσας τῆς ἐκκλησίας εἶναι πάντας τοὺς ἁγίους ἀγγέλους, ὁ αὐτὸς θεὸς καὶ
 • • ἀποστολικὸς Διονύσιος πολλὰς οὐσίας ὀνομάζει· τὰς ἄνω δυνάμεις· ὁ γοῦν μέγας
 • • Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐπίσκοπος, ὁ ἀπὸ ῥητόρων, ἐν τοῖς σχολαίοις, οἷς πε-
 • • ποίηκεν εἰς τὸν μακάριον συνάντησιν αὐτοῦ Διονύσιον, οὕτω λέγει, ἐπὶ ἀγίν-
 • • νητον εἰώθε καλεῖν ἢ ἔξω φιλοσοφία πάναν ἀόρατον φῶσιν· ὁμοίως καὶ οὐσίας,
 • • τὰς ὁποῦσά τις κἀκ τούτου, φησὶ, κατὰ τοὺς ἔξω εἰρηναίᾳ τῷ ἁγίῳ Διονυσίῳ
 • • αἱ τοιαῦται φωναὶ καταχρηστικῶς. — Παρελ. Μάξιμ. Σχόλ. εἰς τὸ Διον. τοῦ
 • Ἀρεοπαγ. Περὶ οὐραν. ἱεραρχ. κεφ. 4.

• τούς διδασκάλους καὶ Πατέρας, τοὺς ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τοῦ
 • αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου εἰς τὴν ἐκκλησίαν δια-
 λάμψαντας (α).

Γ) Οἱ Πατέρες καὶ συγγραφεῖς τῆς ἐκκλησίας, οἱ τοῦ Διο-
 νυσίου μεταγενέστεροι, ῥητῶς δὲν ἐμνημόνευσαν τῶν συγγραμ-
 μάτων αὐτοῦ, ἢ διότι δὲν ἠθέλησαν, ἢ διότι δὲν ἐδυνήθησαν.
 καὶ δὲν ἐδυνήθησαν μὲν, ὅσοι τὰ ἡγνόουν· δὲν ἠθέλησαν δέ, εἰς
 ὅσους ἦσαν γνωστά· αἷτια δὲ ἐπιφέρονται τὰ ἑξῆς. Δὲν ἠθελαν
 νὰ γείνωσι τὰ συγγράμματα ταῦτα πολὺ κοινὰ εἰς πάντας, ἀλ-
 λά νὰ εὐρίσκωνται μόνον παρὰ τοῖς ἐπισκόποις, ὅπως, ὡς φαί-
 νεται, καὶ ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς πύχματο καὶ ἐπεθύμει· πρὸς δὲ
 τούτοις οἱ ἀρχαῖοι τῆς ἐκκλησίας Πατέρες, πλην τῆς ἁγίας
 Γραφῆς, οὐδέποτε σχεδὸν ἀνέφεραν ὀνομαστί καὶ ἄλλους συγ-
 γραφεῖς, ἢ, ἐάν ποτε ἀναφέρωσι τινας, μεταχειρίζονται τὰς μαρ-
 τυρίας αὐτῶν μόνον ἐπὶ τῶν πρὸς τοὺς αἰρετικούς ἀντιρρήσεων.
 Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ὕλη, τὴν ἐποίαν ἐπραγματεύθη ὁ Διονύσιος,
 οἷον τὰ Περὶ τῆς οὐρανίας καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, τὸ
 Περὶ θεῶν ὀνομάτων, καὶ τὰ παρόμοια, μηδὲν, ἢ ὀλίγον ἀπέ-
 θλεπε τὰς τότε ἐπικρατούσας αἵρέσεις, διὰ τοῦτο καὶ ὀλίγον,
 ἢ οὐδαμῶς ἤθελε χρησιμεύσει ἡ ὕλη αὐτὴ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα
 ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς καὶ διδασκάλους, τοὺς συγγράφον-
 τας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ συνήθως πραγματείας κατὰ αἰ-
 ρετικῶν.

Δ') Ὅτι Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, ὁ καταγράψας τὸν κατάλο-
 γον τῶν ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων συγγεγραμμένων βιβλίων,
 οὐδεμίαν μνηεῖαν ἐποίησε τῶν τοῦ Ἀρεοπαγίτου συγγραμμάτων,
 ἐρμηνεύεται ἐντεῦθεν, ὅτι ἢ τὰ ἡγνόει, ἢ δὲν ἔκρινεν εὐλογον
 νὰ τὰ κοινοποιήσῃ διὰ τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν αἰτίαν· διότι
 καίτοι ἔχοντες αὐτὰ, δὲν ἠθέλησαν ὅμως νὰ τὰ μεταχειρισθῶσιν

(α) Περὶ αἵρέε. Πρῶτ. γ'. » Ἐγένοντο δὲ ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς ἀπὸ τῆς γεννή-
 » σεις τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου, διδάσκαλοι καὶ πατέρες
 » οἷον· Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος, Εἰρηναῖος, Ἰουστίνος φιλόσοφος καὶ μάρτυς, Κλή-
 » μης καὶ Ἰππολύτος, ἐπίσκοποι Ῥώμης, Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, Μεθόδιος
 » ἐπίσκοπος Πατρῶν, Γρηγόριος ὁ Θεματουργός, Πέτρος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπί-
 » σκοπος καὶ μάρτυς »

οἱ καθολικοί· ἐπεὶ δὲ τί ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς σαφές περὶ τῆς αἰδίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ θεότητος εἰρημένον, τὸ ὅποιον νὰ μὴ περιέχεται σαφέστερον εἰς τὰ ἱερὰ βιβλία τῆς ἁγίας Γραφῆς; Καὶ τῶνόντι, πρὸς τὸν ἄρθρον ὑπάρχοντα τῶν θεοπνευστων γραφῶν θησαυρὸν, μάταιον ἐπιχείρημα ἤθελε φαίνεσθαι νὰ καταφεύγῃ τις ἀλλαγῶτε, ὅταν ὁμιλῇ περὶ τοιούτων θεοπρεπῶν ὑποκειμένων· διὰ τοῦτο οὐδ' ὁ μακάριος Εἰρηναῖος, ὁ εὐκρινέστατος θεολογῆσας περὶ τῆς τοῦ υἱοῦ μετὰ τοῦ πατρὸς αἰδίου συνυπάρξεως, ἐμνημονεύθη ποτὲ ὑπὸ τῶν ἄλλων τῆς ἐκκλησίας συγγραφέων (7). Ὁ δὲ Εὐθέσιος οὐχὶ μόνον τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ὅστις ἦτον ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν, τὰ συγγράμματα ἀπεσιώπησεν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ὑμεναίου, καὶ τοῦ Ναρκίσσου, τῶν ἱερατευσάντων εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ πεμπόλων ἄλλων, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ὁμολογητοῦ Μαξίμου (8).

Ε') Πρὸς τὸν λόγον, ὅτι εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Διονυσίου γίνεται μνεία ῥήτου τινος τοῦ θεοφόρου Ἰγνατίου, ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς αὐτοῦ γραφείσης, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ, ἐνῷ ὁ Ἀρεοπαγίτης κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς ἤθησε χρόνους, ἀπαντῶμεν, ὅτι ἐπίσης, ὡς ὁ Διονύσιος, καὶ ὁ Ἰγνάτιος κατὰ τὸν ἀποστολικὸν ἤθησεν αἰῶνα, καὶ ὁ Ἰγνάτιος μάλιστα ἐμαρτύρησε πρὸ τοῦ Διονυσίου· διότι ἐκεῖνος μὲν ἐτελεύτησεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ, οὗτος δὲ ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ, τοῦ διαδεχθέντος τὸν Τραϊανόν· ἢ, κάλλιον, καὶ οὗτος, καὶ ἐκεῖνος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Τραϊανοῦ· ἀλλ' ὁ μὲν Ἰγνάτιος, τὸ ἐνδέκατον τοῦ Τραϊα-

(7) Iren. advers. haeres. II. 33.

(8) Εἰς τὰ τοῦ ἁγ. Διονυσ. Πρόλογ. « Πρὸς οὐ; λεκ.έον, ὡς πάμπολλα παρῆεν »
 « Εὐθέσιος, οὐκ ἐλθόντα περὶ χιτῆς οικείας· καὶ γὰρ οὔτε φρονί, ἅπαντα καθά- »
 « πας συναγροχέαι· μάλλον γε μὴν ὁμολογεῖ καὶ ἀριθμοῦ κρείττονα βιβλία κα- »
 « θετά· αἱ, μετὰ μὲν εἰς αὐτὸν ἐληλυθότα· καὶ πολλῶν ἐνδύσμεν μνημονεύσαι, μὴ »
 « κτηθέντων αὐτοῦ· καὶ ταῦτα τῆς αὐτοῦ χώρας, ὡς Ὑμεναίου καὶ Ναρκίσσου, »
 « τῶν ἱεροσολύμων ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐγὼ γοῦν ἐνέτυχόν τιαι τῶν Ὑμεναίου· καὶ »
 « μὴν οὔτε Πανταίου τοῦς πότους ἐνέγραψεν, οὔτε τοῦ Ῥωμαίου Κλήμεντος, πλὴν »
 « δύο καὶ μόνων ἐπιστολῶν· ἀλλ' οὔτε πλείστων ἐτέρων. Ὁ γὰρ Ὀριγένης οὐκ »
 « οἶδα εἰ πάντων, μόλις δὲ τετάρων ἐμνήσθη. Διάκονος δὲ τις Ῥωμαῖος, Πέ- »
 « τρος ἐνομα, διηγῆσατό μοι, πάντα τὰ τοῦ θείου Διονυσίου σῶζεσθαι, κατὰ τὴν »
 « ἐν Ῥώμῃ τῶν ἁγίων βιβλιοθήκην ἀνατεθειμένα. »

νοῦ ἔτος· ὁ δὲ Διονύσιος, τὸ τελευταῖον, τουτέστι τὸ εἰκοστὸν τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ πρῶτον τῆς τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἐπειτα δὲ ἀποκρινόμεθα προσέτι, ὅτι τὸ ῥητὸν ἐκεῖνο ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς τοῦ Ἰγνατίου δὲν ἐμνημόνευσεν ὁ Διονύσιος, ἀλλὰ παρενέβαλεν εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἀνεπιτηδεύως ἀμαθῆς τις ἀντιγραφεὺς, ἰδὼν αὐτὸ ἴσως ἐν τῷ περισελιδίῳ ὑπὸ τινος ἀναγνώστου σεσημειωμένον, ὥς ἀποδεικνύμεν διὰ τῶν ἐξῆς. Εἰς τὸ Περὶ θείων ὀνομάτων βιβλίον τοῦ Ἀρεοπαγίτου (α) ἀναγινώσκουμεν· «Γράφει δὲ καὶ ὁ θεῖος Ἰγνάτιος· Ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται» τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷται ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ τοῦ Ἰγνατίου (β)· ὅτι δὲ τὸ ῥητὸν τοῦτο, καὶ ὀλίγοι τινὲς στίχοι, προσετέθησαν μεταγενέστερον, ἀποδεικνύεται ἅ) ἐκ τοῦ, ὅτι χωρὶς τοῦ ῥητοῦ καὶ τῶν στίχων ἐκείνων ὁ λόγος τοῦ Διονυσίου φαίνεται πολὺ κάλλιον συνεχόμενος, ἢ μετὰ τοῦ ῥητοῦ καὶ τῶν στίχων· διότι, ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς προτίθεται ἐνταῦθα ν' ἀποδείξῃ καὶ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ ἐκ τῆς Καινῆς, καὶ ἐκ μαρτυρίας ἄλλων, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ ἔρωτος λαμβάνεται καὶ ἐπὶ τῶν θείων, ἐὰν ἀφαιρέσωμεν τοῦ Ἰγνατίου τὴν ῥῆσιν, θέλομεν ἰδεῖ, ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἀπαιτουμένην τάξιν ἔπονται πρῶτον αἱ μαρτυρίαι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν Παροιμ. καὶ τοῦ τῆς Σοφ. Σαλωμ.), ἔπειτα αἱ τῆς Νέας (ἐκ τῆς πρὸς Γαλάτ. ἐπιστολ.), καὶ τελευταῖον αἱ τῶν ἄλλων (τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Ἱεροθέου) (γ). Ἀλλ', ἐὰν ἀρῇσωμεν τὴν προσθήκην τῶν στίχων καὶ τοῦ ῥητοῦ, θέλομεν κατανοῆσαι παρὰ χρῆμα, ὅτι διακόπτεται ἡ συνέ-

(α) Κεφ. 8. §. 11. 12.

(β) Κεφ. 1. «Ὡς γράφω ὑμῖν, ἐρῶν τοῦ ἀποθανεῖν· ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοὶ πῦρ φιλέλλον.»

(γ) Ὡς ἀκολούθως· «§. 11. . . Πλὴν ἵνα μὴ ταῦτα εἰπεῖν δοκῶμεν, ὥς τὰ θεῖα λόγια παρακινεῖν, ἀκούετωσαν αὐτῶν οἱ τὴν ἔρωτος ἐπωνυμίαν διαβάλλοντες. Ἐρᾶσθαι αὐτῆς, φησι, καὶ τηρεῖν σε· περιχαράσσον αὐτὴν, καὶ ἰδύσθαι σε· τίμησον αὐτήν, ἵνα σε περιλάβῃ καὶ ἴσῃ ἄλλα κατὰ τὰς ἐρωτικὰς θεολογίας ὑμνεῖται. §. 12. Καὶ ἐν ταῖς προεισγωγαῖς τῶν λογίων εὐρῆσαι τινὰ λέγοντα περὶ τῆς θείας σοφίας· Ἐρκατῆς ἐγενόμην τοῦ κάλλους αὐτῆς· ὥστε τοῦτο δὴ τὸ τοῦ ἔρωτος ὄνομα μὴ φοβηθῶμεν, μηδὲ τις ἡμᾶς θορυβεῖτω λόγος περὶ τούτου δεδιπόμενος· ἐμοὶ γὰρ δοκοῦν οἱ θεολόγοι κοινὸν μὲν ἡγεῖσθαι τὸ τῆς ἀγάπης καὶ τὸ τοῦ ἔρωτος ὄνομα, διὰ τοῦτο δὲ τοῖς θεοῖς μᾶλλον ἀναθεῖναι τὴν ὄντως ἔρωτα, διὰ τὴν ἀποπνίξιν τῶν τοιούτων ἀνδρῶν πρόληψιν.»

χειν τοῦ λόγου, καὶ ὅτι μετὰ τῶν μαρτυριῶν, τῶν λαμβανομένων ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἀπαντιᾶται αἰρνης ξένον τι καὶ ἀνακόλουθον πρὸς τὴν διην τῆς ἐννοίας συνάφειαν (α). — καὶ β') διότι τοῦ Ἰγνατίου τὸ ῥητὸν δὲν φαίνεται παντάπασι κατάλληλον πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ, ὅ,τι ὁ Διονύσιος ἤθελε νὰ ἐκφράσῃ σκοπὸς τοῦ Διονυσίου ἦτο ν' ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ ὄνομα ἔρως λαμβάνεται ὑπὸ τῶν ἱερῶν συγγραφῶν ἐπὶ καλοῦ, ἀντὶ τῆς ἀγάπης τῆς πνευματικῆς· ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰγνατίου δὲν λαμβάνεται διόλου κατὰ τὴν σημασίαν ταύτην, ἀλλ' ἀντὶ τῆς ἐπιγείου ἐπιθυμίας καὶ ἀγάπης, περὶ τῆς ὁποίας λέγει, ὅτι εἰς αὐτὸν ἐσταυρώθη, τουτέστιν ἐνεκρώθη, καὶ ἀπέθανε, καὶ δὲν ἀγαπᾷ πλέον ἄλλο τι, εἰ μὴ τὸν Θεόν, ἀποσθεσθέντος ὅλως τοῦ πυρὸς πάσης δῆποτε ἄλλης ἀγάπης, ἐξαλειφθείσης δηλονότι πάσης τῶν ἐπιγείων πραγμάτων ἐπιθυμίας (β).

γ') Πρὸς τὴν ἔνστασιν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῶν βιβλίων τούτων πολλὰ γράφει περὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν, περὶ ναῶν καὶ θυσιαστηρίων, περὶ μοναχικοῦ βίου, καὶ ἄλλων τοιούτων, τὰ ὅποια πάντα ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων δὲν εἶχαν εἰσέτι συσταθῇ, ἀλλ' ἐξηπλώθησαν καὶ πύξήθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετὰ ταῦτα, ἢ ἐξῆς ἀπάντησις. Ὅλῃγαι τὸν ἀριθμὸν εἶναι αἱ τελεταί, αἱ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου περιγραφόμεναι, καὶ αὐταὶ μυστηρίων τινῶν μόνον, καὶ οὐχὶ πάντων, οἷον τοῦ τῆς θείας εὐχαριστίας, τοῦ βαπτίσματος, τοῦ χρίσματος, καὶ τῆς ἱερωσύνης, πᾶσαι εὐχρηστοὶ καὶ συνήθεις κατὰ τὸν ἀποστολικὸν αἰῶνα, ἂν καὶ οὐχὶ μετὰ πάσης τῆς πομπῆς καὶ τελειότητος, τὴν ὁποίαν βαθυμυθὸν ἔλαβαν ἐπὶ τῶν ἐφεξῆς ἑκατονταετηρίδων. Περὶ τῶν τελετῶν λοιπὸν τούτων

(α) Ἡ προσθήκη, ἀναγινωσκόμενη μετὰ τοῦ τέλους τοῦ §. 11. καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ §. 12. ἔχει οὕτω. « Καὶ τοὶ ἐδοξέ τιαι τῶν καθ' ἡμᾶς ἱερολόγων καὶ » θεοτότερον εἶναι τὸ τοῦ ἔρωτος ὄνομα τοῦ τῆς ἀγάπης. Γράφει δὲ καὶ ὁ θεός » Ἰγνατίος. Ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται. »

(β) « Ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοὶ πῦρ φιλέδουλον ὄντω δὲ » ἔω καὶ λαλοῦν ἐν ἐμοί, ἔσθλὸν μοι λέγον· Δεῦρο πρὸς τὸν πατέρα. » — Παρβλ. Πρὸς Γαλάτ. γ', 14., ὅπου φαίνεται ὅτι ἀπέβλεψε κυρίως ὁ Ἰγνατίος· διότι καὶ παρ' αὐτοῦ, καὶ παρὰ τῇ ἀποστόλῃ Παύλῳ ἡ ἔννοια εἶναι ἡ αὐτὴ, εἰ καὶ παραλλάσσει ἡ λέξις. « Δὲν ἔχω τι πλέον κοινὸν πρὸς τὸν κόσμον δὲν ἔχω τι κοινὸν πρὸς τὸν ἔρωτα τοῦ κόσμου. »

καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν ἐθίμων οὐδὲν εἶπεν ὁ Ἀρεοπαγίτης, τὸ ὅ-
ποῖον ἤθελε φανῇ παντάπασι ξένον πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δι-
δασκαλίαν τοῦ ἀμέσως ἐπομένου δευτέρου αἰῶνος, ὡς γίνεται δη-
λον, ὅταν τὰ γραφόμενα αὐτοῦ παραβληθῶσι πρὸς ὅσα περὶ τῶν
αὐτῶν διδάσκουσιν οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, Κύριλλος ὁ
Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος, Βασίλειος ὁ μέγας, ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ
Χρυσόστομος, ὁ ἱερὸς Ἀμβρόσιος, ὁ Ἱερώνυμος, ὁ Αὐγουστίνος,
καὶ ἄλλοι. Περὶ δὲ τῶν μοναχῶν, τῶν ἀπαντωμένων δέθεν εἰς τὰ
συγγράμματα τοῦ Διονυσίου, διὰ τοῦ ὁποῦ ἐπιχειρήματος θέ-
λουσιν οἱ ἐναντίοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν περὶ νοθείας αὐτῶν γνώμην,
λέγομεν, ὅτι ἀπατῶνται μεγάλως, ἐὰν νομίζωσιν αὐτοὺς τοιοῦ-
τους, ὅποιοι τὸ πάλαι μὲν ἐμόναζαν εἰς τὰ δάση καὶ τὰς ἐρη-
μίας, νῦν δὲ ζῶσιν εἰς τὰ κοινόδια καὶ μοναζήρια. Μεγάλῃ ὑπάρ-
χει ἐκατέρων ἡ διαφορά· ὅθεν καὶ μεγάλως ἀπεπλανήθη τῆς ἀ-
ληθείας Ἰωσήφ ὁ Σκαλιγῆρος, ὑπολαβὼν τὸν Διονύσιον ὁμιλή-
σαντα περὶ ἐρημιτῶν, ἢ κοινοβιατῶν, ὅποιοι ἐχρημάτισαν ἐπὶ τοῦ
μοναχοῦ Παύλου, ἢ Ἀντωνίου (α). Ὁ Διονύσιος οὐδὲ γὰρ λέγει
περὶ ἐρημιτῶν καὶ κοινοβιατῶν, οὐδὲ ὡς αὐτῶς περὶ ἄλλων μο-
ναχικῶν ταγμάτων, τὰ ὅποια ἦσαν ἀπὸ τῶν ἐπισκόπων ἀνεξάρ-
τητα· τοῦναντίον μάλιστα διδάσκει, ὅτι οἱ μοναχοὶ ἀπετελοῦν μέ-
ρος τῶν λαϊκῶν· διδάσκει, ὅτι συνείθιζαν νὰ παιδεύωνται ὑπὸ τῶν
ἱερέων· διδάσκει, ὅτι ἦσαν ἐφάμιλλοι τοῦ τελειοτέρου βίου τῶν
ἐπισκόπων· διδάσκει, ὅτι ἐκαλοῦντο μοναχοί, οὐχὶ καθὼς ζῶντες
μεμονωμένοι, ἀλλὰ καθὼς ἐτάγοντες βίον, τῶν κοσμικῶν φροντί-
δων ἀλλότριον, καὶ εἰς τὸν Θεὸν μόνον καθωσιωμένον· διδάσκει,
ὅτι ἐλέγοντο καὶ θεραπεύται » ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ καθαρᾶς ὑπὴ-

(α) Joseph Scaliger in Elencho: « Ante Paulum nullus eremita fuit, nul-
» li κοινῶν μονάζοντες in Christianismo . . . Eos sane non tacuissent, quot-
» quot a Justino martyre viri ecclesiastici ad Cyprianum usque scripserunt.
» Neque tot examina monachorum potuissent esse, quin (ut Tertullianus
» loquitur) aliquam contessionationem cum ecclesiis atque episcopis ha-
» berent. Denique multa de illis apud scriptores ecclesiasticos testimonia
» extarent. At nulla exstant. Et vetustissimus scriptor Tertullianus satis
» aperit, suo aevo nullos eremicolas fuisse. Non sumus, inquit, silvico-
» lae et exules vitae. Monachatus igitur ignotum vitae propositum prisco
» christianismo. »

» ρεσίας καὶ θεραπείας. » Ἀλλὰ τοιοῦτοι μοναχοί, μέρος τοῦ λαοῦ ἀποτελοῦντες, καὶ μετὰ τῶν λαϊκῶν ἀναστρεφόμενοι, ὑποκείμενοι οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς ἐπισκόπους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ ἡ ἰδίᾳ εἰς τὰ κελλία αὐτῶν, ἡ κοινῇ ζῶντες ζωὴν ἀγνὴν καὶ καθαρὰν, εἰς τοὺς ὁποίους ἐν τῷ ναῷ ἦτο τεταγμένος ὁ πρῶτος τῶν λαϊκῶν τάπος, καὶ ὁ πλησιέστατος πρὸς τοὺς ἱερεῖς (ὡς μαρτυροῦμεν ἐκ τῆς πρὸς Δημόφιλον ἐπιστολῆς τοῦ Διονυσίου) τοιοῦτοι, λέγομεν, μοναχοὶ οὗτ' ἐπὶ τοῦ Ἀντωνίου, οὔτε μετὰ ταῦτα ἱστοροῦνται, που χρηματίζαντες. Ὁ Διονύσιος λοιπὸν ἀναφέρει μοναχοὺς, τῶν ὁποίων κατὰ τὴν γ' ἐκατονταετηρίδα καὶ ἐφεξῆς οὐδεμία πλέον γίνεται μνεία· διότι τὸ τοιοῦτον, οὕτως εἰπεῖν, τάγμα αὐτῶν ἦνθησε μόνον ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας. Ἀλλὰ πόθεν ἄρα ἐγενήθη; Πάντως ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκ τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων, ὅπου συνιστᾶται ἡ τελειότης τοῦ χριστιανικοῦ βίου (α).

Ζ') Ζητεῖται, ἂν ὁ Τιμόθεος, εἰς τὸν ὅποιον ἀνατίθενται τὰ Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, Περὶ θείων ὀνομάτων, καὶ λοιπὰ τοῦ Διονυσίου συγγράμματα, εἶναι ὁ γνωστὸς ἐκεῖνος Τιμόθεος, ὁ μαθητὴς καὶ ἀκόλουθος τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἢ ἄλλος, τὸν ὅποιον προβάλλει ὁ Βαρώνιος. Ὁ κριτικὸς δηλονότι οὗτος, ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ λύσῃ τὴν ἀπορίαν, πῶς εἰς τὸ Περὶ θείων ὀνομάτων σύγγραμμα, ὅπου ἀναφέρεται ῥῆσις τις ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰγνατίου, ἀνατίθεται τὸ βιβλίον τοῦτο εἰς τὸν Τιμόθεον, ἐνῷ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἰγνατίου μαρτυρεῖται, ὅτι ὁ Τιμόθεος δὲν ἔζη πλέον τότε, ἀναγκάζεται νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἄλλος Τιμόθεος πρέπει νὰ ᾔῃ οὗτος, μεταγενέστερος τοῦ Ἰγνατίου (β). Ἀλλ' ὁ Βαρώνιος σφάλλει προφανῶς, παραδεχόμε-

(α) Παρβλ. Ματθ. ιθ'. 12. 24. Πρὸς Κορινθ. Α'. γ'. 32. 33.

(β) « Ceterum quis nos compellit, ut affirmemus auctorem ea scripsisse » ad Timotheum Pauli discipulum, Episcopum Ephesiorum? Nam germana et ab auctore illa operi de ecclesiastica hierarchia proposita est inscriptio: Compresbytero Timotheo Dionysius presbyter etc. . . In libris illis, qui dicati leguntur Timotheo, reperitur una sententia ex epistola S. Ignatii ad Romanos paulo ante martyrium scripta. Atqui cum illa scriberetur epistola (nempe Trajani imp. anno decimo, aut undecimo),

γος τὴν ῥῆσιν ἐκείνην γνήσιως ὑπὸ τοῦ Διονυσίου εἰς τὸ σύγγραμμα παραληφθεῖσαν· διότι σαφῶς ἀπεδείχθη ἀνωτέρω, ὅτι εἶναι μεταγενεστέρα ἀμαθὺς ἀντιγραφῆς προσθήκη. Καὶ ἄλλο ὁμῶς ἐπιχείρημα πρὸς τὴν περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ Τιμόθεου ἀπορίαν ἔχει ὁ Βαρώνιος τοῦτο, ὅτι ὁ Διονύσιος ὀνομάζει αὐτὸν παῖδα (α), καὶ φαίνεται ὁμοίως ἐννοῶν ἄλλον νεώτερον· διότι τὸν μέγαν ἐκείνον Τιμόθεον, τὸν ἀρχαῖον ἀκόλουθον καὶ μαθητὴν τοῦ Παύλου, δὲν ἤθελεν ὁ Διονύσιος ὀνομάζει παῖδα. Πλὴν ἄλλὰ καὶ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἀναιρεῖται εὐκόλως· ὅτι ὁ Τιμόθεος ἦτο πολὺ νεώτερος τοῦ Διονυσίου, πληροφοροῦμεθα ἐντεῦθεν, διότι ὁ Παῦλος, γράφων πρὸς αὐτὸν, ἐπίσκοπον ἤδη ὄντα τῶν Ἐφεσίων, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνος, λέγει (β)· » Μηδεὶς σου » τῆς νεότητος κατασφραγίστω· « καὶ ὅτι πάλιν ὁ Διονύσιος ἦτο πολὺ πρεσβύτερος τὴν ἡλικίαν, μαθάνομεν ἐντεῦθεν, διότι ἐχρημάτισε δικαστὴς τοῦ Ἀρείου πάγου· ὅθεν ὁρθῶς ὁ Μάξιμος σχολιάζει περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Διονυσίου πρὸς τὸν Τιμόθεον ἀποδιδομένης προσηγορίας τοῦ παιδός (γ)· » Ἀτὲ προβεβηκὸς αὐτὸν τοῖς ἔτεσι, καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ προέχων. « Ἐπειτα μᾶς εἶναι προσέτι γνωστὸν, ὅτι τοῦ πρώτου αἰῶνος οἱ χριστιανοὶ πάντες ἐκαλοῦντο παῖδες, διὰ τῶν ἡθῶν τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀκακίαν· οἱ δὲ ἐπίσκοποι, καὶ οἱ λοιποὶ τῆς ἱερωσύνης μετέχοντες, παῖδες ἱεροῶς Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς καλεῖ καὶ αὐτὸς τοὺς χριστιανοὺς παῖδας (δ). — Τελευταῖον δὲ, ὅτι ὁ παρὰ τῷ Διονυσίῳ Τιμόθεος

» jam mortuus erat Timotheus Ephesiorum episcopus, ut patet ex epistola eiusdem Ignatii ad Philadelphenses, sub idem tempus exarata, ubi illius meminit tamquam e vita egressi. Ergo stare haec simul non possunt, scriptos esse hos libros Dionysio Areopagita post mortem Ignatii martyris (quemadmodum citata ejus sententia tendentis ad mortem indicat), et dicatos esse Timotheo, qui jam ante Ignatium excesserat.»

(α) Περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. κεφ. β. » Ὅτι μὴν ἡ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, παίδων ἰερῶν ἱερώταται. «

(β) Πρὸς Τιμόθ. Α'. β'. 12.

(γ) Περὶ εὐραν. ἱεραρχ. κεφ. β'.

(δ) Παιδαγωγ. βιβλ. δ. κεφ. 2. » Κοίτα δὲ ὁ παιδαγωγὸς ἡμῶν, ὃ παῖδες ὤ- » μεῖς, τῷ πατρὶ αὐτοῦ τῷ Θεῷ. « Καὶ ἐπὶ ταύτης τῆς σημασίας ἀποδέχεται καὶ ὁ Μάξιμος, ὅτι ἐρρέθη τὸ τοῦ Διονυσίου· » Ἡ ἐπειδὴ τοῦς κατὰ Θεὸν ἀκακίαν » ἀκούοντας, παῖδας ἐκαλοῦν, ὡς καὶ Παπίας δηλοῖ βιβλίῳ τῶν Κυριακῶν ἑρμηνεί- » σεων, καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν τῷ Παιδαγωγῷ. «

εἶναι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος τοῦ Παύλου, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τούτων· α) Πᾶν δὴποτε κύριον ὄνομα, εἰς πολλοὺς ἀποδιδόμενον, ὅταν τίθεται ἀπολύτως, λαμβάνεται πάντοτε ἐπὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν γνωστοῦ ὄντος προσώπου· οὕτω καὶ παρὰ τοῖς ἐξωτερικοῖς συγγραφεῦσι· *Caesar*, ἀντὶ τοῦ *Ἰουλίου Καίσαρος*· *Cicero*, ἀντὶ τοῦ ῥήτορος *Μάρκου Τυλλίου*· τὸ αὐτὸ καὶ παρὰ τοῖς ἱεροῖς· *Πέτρος*, ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων· *Παῦλος*, ὁ διδάσκαλος τῶν ἔθνων· *Ἰγνάτιος*, ὁ θεοφόρος καὶ μάρτυς, ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχείας. Καὶ ἐνταῦθα λοιπόν, *Τιμόθεος*, ἐπεὶ τὸ ὄνομα κεῖται ἀπολύτως, νοεῖται ὁ ἐξοχος ἐκεῖνος, ὁ τοῦ Παύλου μαθητὴς· δὲν ἀντίκειται δὲ πρὸς τοῦτο τὸ ἐπόμενον ἐπίθετον *πρεσβύτερος* (α). διότι τὸ ὄνομα τοῦτο κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐκκλησίας ἐνηλλάσσετο πολλάκις μετὰ τοῦ, *ἐπίσκοπος*, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Διονύσιος, καίτοι Ἀθηναίων ἐπίσκοπος, γράφεται *πρεσβύτερος* — β) Ἐν τῷ *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* (β) λέγεται, ὅτι ὁ Τιμόθεος, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ Διονύσιος γράφει, συμπαρευρέθη μετὰ τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ ἁγίου Ἰεροθέου καὶ αὐτοῦ τοῦ Διονυσίου εἰς τὴν τελευτὴν τῆς κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου· ποῖος δὲ ἄλλος Τιμόθεος ἤθελεν εἶσθαι ἀξιώτερος νὰ συμπαρευρεθῇ εἰς τὴν ἐνδοξον ταύτην κηδεῖαν, παρὰ τὸν μαθητὴν καὶ ἀκόλουθον τοῦ Ἀποστόλου, τὸν μέγαν ἐκεῖνον Τιμόθεον; — γ) Τοσοῦτον τιμᾷ ὁ Διονύσιος τὸν Τιμόθεον τοῦτον, ὥστ' ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν τὴν περὶ τῶν οἰκείων συγγραμμάτων κρίσιν, καὶ ἀσμένως δέχεται καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ διόρθωσιν τινῶν· ὅθεν δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ Διονύσιος ἀπέδωκε τοσαύτην τιμὴν εἰς ἄλλον παρὰ τὸν ἐπίσκοπον τοῦτον Τιμόθεον. — δ) Πολλαχού μαρτυρεῖ ὁ Διονύσιος, ὅτι γράφει οὐχὶ πρὸς ἱερεὰ ἢ πρεσβύτερον ἀπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἐπίσκοπον καὶ ἱεράρχην (γ).

Η') Ἡ φράσις τοῦ λόγου πάντων τούτων τῶν συγγραμμά-

(α) = Τῷ συμπρεσβυτέρῳ Τιμοθέῳ Διονύσιος ὁ πρεσβύτερος. *

(β) Κεφ. λ. γ'.

(γ) Περὶ οὐραν. ἱεραρχ. κεφ. λ. θ'. * Καὶ τοῦτο διὰ τὴν σὴν ἱεραρχικὴν σύναξιν ὑπομνήσομεν, ὅτι καὶ τῷ Φαραώ, κ.τ.λ. — Περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. κεφ. ζ'. * Δεῖ δὲ τὴν σὴν ἱεραρχικὴν σύναξιν μὴ χαλεπαίνειν ἐπὶ τοῖς πεπλανημένοις. *

των εἶναι τοιαύτη, ὅποια καταδεικνύει εὐθὺς τὸν συγγραφεὰ σύγχρονον ὄντα τῶν Ἀποστόλων, μέγαν φιλόσοφον, ἔξοχον θεολόγον, καὶ τελευταῖον ἄνδρα, περὶ τὰ ὑψηλότετα κεφάλαια τῆς πίστεως καὶ πραγμάτων καὶ λέξεων εἰδημονέστατον, καὶ ἀληθῆ τοῦ Παύλου μαθητὴν καὶ ἀκόλουθον. Ἡ ὕλη, τὴν ὁποίαν πραγματεύεται, εἶναι Θεός, τριάς, ἄγγελοι, ἐκκλησία, ἱεράρχαι, μυστήρια, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιομάτων περιγραφή, ἀναγκαῖα πάντα εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἐπισκόπων· τὸ δὲ λεκτικόν, ἁνδρός καὶ περὶ τὴν θεωρίαν δεινοτάτου, καὶ περὶ τὴν εὐρεσιν τῶν πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην καταλλήλων λέξεων ἐμπειροτάτου· διότι εἰς τοσοῦτον αἶρεται ὕψος, καὶ τοιαύτην μεταχειρίζεται καινότην πρὸς σκιαγράφειν πραγμάτων; ἄλλως ἀνερμηνεύτων, καὶ εἰς τοσοῦτον βάθος εἰσδύει τῶν ἐνθυμημάτων καὶ νοημάτων, ὥστε δικαίως περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ Σουΐδας (α)· » Εἰ γάρ τις ἀπί-
 » δοι πρὸς τὰ κάλλη τῶν αὐτοῦ λόγων, τὰ βάθη τῶν νοημά-
 » των, οὐκ ἀνθρωπίνης φύσεως ταῦτα νομίσοι γεννήματα, ἀλλὰ
 » τινος ἀκηράτου καὶ θείας δυνάμεως. » Τὸ αὐτὸ ἐσημείωσε καὶ Οὐγὼν ὁ ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτορος (Hugo a Sancto Victore); εἰπὼν, ὅτι τὰ περὶ τῶν Σεραφίμ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου γραφέντα ὁμοιάζουσιν ἀγγέλου μᾶλλον, ἢ ἀνθρώπου ἔκφρασιν· καὶ τὴν αὐτὴν ἐκφέρουσι γνώμην καὶ μεταγενέστεροι ἄλλοι συγγραφεῖς (β). Περὶ δὲ τῆς ἐποχῆς τοῦ λεκτικοῦ ἰδιώματος βεβαιότατον ἐξ αὐ-

(α) Ἐν λξξ. Διονύσι. Ἀρεοπαγ.

(β) Leonardus Lessius in Epistola Operibus S. Dionysii Areopagitae a Petro Lamselio praefixa. » Quod ad elocutionem attinet, » eam quoque angelicam potius dixeris, quam humanam: adeo subli- » mis est nimirum, ut conceptionum sublimitatem orationis sublimitas » exaequet. » etc. — Nicolaus Causinus in Eloquentiae Paral- » lelis. » Num videtur hic de Deo et pulcherrimo ejus opificio verba fa- » ciens, quasi aquila ex hominum conspectu subductus contentissimo » volatu se in altas nubes indere, et illic inter fulminum jactus, inter » nives et grandines ludere, mox inter stellas spatari? Verum ubi tria- » dem illam speculatur, ubi de Verbo divino disserit, et mysteriorum » divinorum majestatem depingit, non jam est aquila, sed angelus quis- » piam loquens e turbine, aut ut Elias igneo curru devectus supra nu- » bes et pluvias et ventos, et quidquid mortale est, audacissimo nisu » consurgit. »

τῶν τῶν συγγραμμάτων ἐξάγεται ἐπιχείρημα, ὅτι συνεγράψαν κατὰ τὸν πρῶτον τῆς ἐκκλησίας αἰῶνα, διότι ὁ συντάκτης αὐτῶν οὐδενὸς συγγραφέως, ἢ ἄλλου ἐνδόξου ἀνδρὸς ἐμνημόνευτεν, ὅστις νὰ μὴ ἐξησεν ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, καὶ διότι, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ κυριώτατον, ὀνομάζει ἑαυτὸν τοῦ ἀποστόλου Παύλου μαθητὴν, καὶ γράφει πρὸς τὸν Τίτον, πρὸς τὸν Τιμόθεον, καὶ πρὸς ἄλλους ἀδελφάς, πάντας κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκείνον ἀκμάσοντας.

Θ') Ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τῶν συγγραμμάτων Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου μαρτυροῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν εὐθὺς ἀπὸ τῆς γ' ἐκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς ἀκμασάντων Πατέρων καὶ συγγραφέων τῆς ἐκκλησίας, ὅσοι εἰς τὰ ἱερὰ αὐτῶν πονήματα ἐμνημόνευσάν πως τοῦ ἡμετέρου τούτου ἀποστολικοῦ διδασκάλου· διότι ὁμιλοῦσι περὶ αὐτοῦ ὡς περὶ γνησίου συγγραφέως τῶν, περὶ ὧν ὁ λόγος, βιβλίων. Ὁ Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης ἐξελέγγετα καὶ μιμηθεὶς αὐτὸν εἰς τινὰ παρομοίωσιν (α)· ὡσαύτως καὶ ὁ μέγας τῆς Ναζιανζοῦ θεολόγος Γρηγόριος ἀπεμιμήθη ἐνιαχοῦ τὸν Διονύσιον καὶ κατὰ τὰς λέξεις, καὶ κατὰ τὰς ἐννοίας (β). Καὶ τὴν εὐχέρειαν ταύτην περὶ τὴν μίμησιν ἀπέκτησεν ἐξάπαντος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς

(α) Ἐν Στρωματ. δ'. « καθάπερ οὖν ἐν θαλάττῃ ἀπὸ ἀγκύρας τοποῦμενοι, ἡ-
« κουσι μὲν τὴν ἄγκυραν, οὐκ ἐκείνην δὲ ἐπισπῶνται, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν ἄγκυ-
« ραν· οὕτως οἱ κατὰ τὸν γνωστικὸν βίον ἐπισπῶμενοι τὸν Θεόν, ἑαυτοὺς ἔλα-
« θον προσαγόμενοι πρὸς τὸν Θεόν· Θεὸν γὰρ ὁ θεραπεύων, ἑαυτὸν θεραπεύει »
Πατρ. Διονυσ. Περὶ θείων ὀνομ. κεφ. γ'. « ἥ ὥστε εἰς ναῦν ἐμβιβηκότας καὶ ἀ-
« τεχόμενοι τῶν ἐκ τινος πέτρας εἰς ἡμᾶς ἐκτεινομένων πεισμάτων, καὶ οἷον ἡ-
« μῖν εἰς ἀντίληψιν ἐκδομένων, οὐκ ἐφ' ἡμᾶς τὴν πέτραν, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς τῇ
« ἀληθείᾳ καὶ τῇ ναὺν ἐπὶ τὴν πέτραν προσήγομεν. » Ἐνθα παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ
ἀπὸ τοῦ Διονυσ. εἰς ναῦν ἐμβιβηκότας, εἰρημένον, ὁ Κλήμης ἐξήρατα
διὰ τοῦ, ἐν θαλάττῃ καὶ ὅτι ἐκεῖνος περιφραστικῶς ἔγραψεν, ἀντεχόμε-
νοι τῶν ἐκ τινος πέτρας εἰς ἡμᾶς ἐκτεινομένων πεισμά-
των, ὁ Κλ. συντομώτερον εἶπεν, ἀπὸ ἀγκύρας τοποῦμενοι καὶ πάλιν
ὅπου ὁ Διον. ἔχει, ἐπὶ τὴν πέτραν, ὁ Κλ. ἐκθέτει διὰ τοῦ, ἐπὶ τὴν
ἄγκυραν. Οὕτω καὶ, Περὶ οὐραν. ἱερ. κεφ. ιζ., καὶ ἐν τῇ, Περὶ θείων ὀνομ. ὁ
Διονύσιος. ἐκθέτει τὴν περὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν ἀποφαστικῶς, καὶ πὺν
τρόπον τοῦτον περὶ τῆς αὐτῆς τοῦ λόγου ὑποθέσεως ἐμιμήθη καὶ ὁ Κλ. στρωματ. Ε.
(β) Ὡς ὅτε, ὁμιλῶν περὶ Θεοῦ, λέγει· Ὁμιλ. β'. εἰς τὸ Πάσχα· ἔλον ἐν ἑαυ-
« τῷ συλλαβῶν· ἔχει τὸ εἶναι. » Πατρ. Περὶ θείων ὀνομ. κεφ. ε'. « ἔλον ἐν ἑαυτῷ
« τὸ εἶναι· συνειληφῶς » καὶ, « πέλαγος εὐθείας ἀπειρον καὶ ἀόριστον (ὁ Θεός). »
Πατρ. Περὶ οὐραν. ἱερ. κεφ. θ'. « θεαρχικοῦ φωτὸς ἀπειρὸν τε καὶ ἀφθονον πέ-
« λαγος. »

μελέτης τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ὅτε διατρίβων ἐν Ἀθήναις, ἐνησχολεῖτο περὶ τὴν σπουδὴν τῶν ἐξόχων φιλοσόφων καὶ θεολόγων. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν καὶ περὶ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἀνθήσαντος καὶ τούτου ἐν τῇ αὐτῇ πόλει οὐχ ἦττον τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Ἐνταῦθα λαβὼν, φαίνεται, μάλιστα εὐκαιρίαν ν' ἀναγνώσῃ τὰ συγγράμματα τοῦ Διονυσίου, καὶ ἐκπλαγείς διὰ τὸ ὑψηλὸν καὶ θεῖον τῶν ἐν αὐτοῖς ἐννοιῶν, ὠνόμασεν αὐτὸν τὸ πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ (α).

Πρὸς δὲ τούτοις ἀναφέρουσι τὸν Διονύσιον καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ καὶ οἱ ἐξῆς· *Εὐφραίμιος* ὁ Ἀρτιοχείας (τὸ ἔτος 540) (β), ὁ *μοναρχὸς Ἰώβιος* (τὸ 480—520) (γ), Ἰωάννης ὁ *Σκυθοπολίτης* (τὸ 550), *Σωφρόνιος* ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων (τὸ 630), Ἀνδρέας ὁ Κρήτης (τὸ 680), Ἰωάννης ὁ *Δαμασκηνός* (τὸ 730), *Μιχαὴλ* ὁ Σύγκελλος, ὁ Ἱεροσολύμων πρεσβύτερος (τὴν θ' ἑκατονταετηρίδα), γράψας καὶ ἐγκώμιον εἰς τὸν Διονύσιον· Ἀρέθας *Καισαρείας* ἐπίσκοπος (τὴν ἰ' ἑκατοντρδ. 914), *Συμεὼν* ὁ *Μεταφραστῆς* (τὴν ἰ' ἑκατοντρδ.), γράψας καὶ αὐτὸς Βίον καὶ Πολιτείαν τοῦ Διονυσίου· ὁ *Σουλδας*, ὅστις ἱστορεῖ, ὅτι τινὲς τῶν ἐξωτερικῶν φιλοσόφων μετεχειρίσθησαν πολλάκις οὐχὶ μόνον τὰς θεωρίας καὶ τὰς ἐννοίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς λέξεις τοῦ Ἀρεοπαγίτου, καὶ ἐντεῦθεν ὑποπτεύει, ὅτι, διὰ νὰ σφετερισθῶσιν αὐτοὶ τὰ συγγράμματα ταῦτα, ἐκράτησαν αὐτὰ ἴτως ἐπὶ πολὺν χρόνον κεκρυμμένα (δ). *Νικηφόρος Κάλλιςτος*

(α) Ὁμιλ. εἰς τοὺς Ψευδοπροφ. « τοῦ Εὐδεδίος, ἡ εὐδεδία τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων διάδοχος; τοῦ Ἰγνατίου, τὸ τοῦ Θεοῦ οἰκητήριον; τοῦ Διονυσίου, τὸ πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ; τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ γλυκύτατος καὶ εὐνοῦντατος; » κ.τ.λ. — Τὴν ὁμίλιαν ταύτην τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ματαίως ἀγωνίζονται τῶν ἐναντιῶν τινὲς νὰ ἐξελέγξωσι νόθον, ἀποδίδοντες αὐτὴν εἰς τὸν μεταγενέστερον πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννην τὸν Νηστευτὴν ἢ γρηγοριανὸν αὐτῆς ἀδιαφιλονεικτοῦς ἀπεδείχθη ὑπὸ τοῦ πολυμαθοῦς κριτικῆς Πέτρου Ἀλλοιζίου· De S. Dionysii Areopagitae vita et operibus, quaestiones quatuor; in quest. II.

(β) Παρὰ τῷ Φωτ. Μυριόβιβλ. 229. « ὅτι ζητοῖν, ἐν πρόσωπον, τουτέστι, μὴ ὑπόστασιν τοῦ λόγου σεσαρκωμένην κηρύττομεν, ἐπειδὴ καὶ ἀπλοῦς Ἰησοῦς συντίθη, κατὰ τὸν ἐν ἁγίοις Ἀρεοπαγίτην Διονύσιον. »

(γ) Παρὰ τῷ Φωτ. αὐτόθι, 222.

(δ) Σουλδας ἐν λείξ. « Ἰστέον δὲ, ὡς τινες τῶν ἐξω σοφῶν, καὶ μάλιστα Περικλῆς,

ὁ *Ξαρθόπουλος* (κατὰ τὴν ιδ' ἑκατοντιδ.), καὶ ἕτεροι πολλοί. Ἐκ δὲ τῶν Λατίνων, πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ πάπας *Γρηγόριος* ὁ μέγας μνημονεύει καὶ ἐγκωμιάζει τοῦ Διονυσίου τὰ πονήματα· ὁ δὲ *Ἰωάννης Σκώτος* *Ἐργέτας* μετέφρασεν αὐτὰ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, καὶ *Ἀναστάσιος* ὁ *Βιβλιοθηκάριος* ἔπεμψε τὴν μετάφρασιν πρὸς τὸν βασιλέα Κάρολον τὸν φαλακρὸν μετὰ προοιμίου καὶ σημειώσεων. — Τοὺς νεωτέρους χρόνους, κατὰ τὴν ις' ἑκατονταετηρίδα, καὶ ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως *Ἰερεμίας*, μετὰ τοῦ ὁποῖου οἱ ἐν Περτεμβέργῃ Λουθηρανοὶ θεολόγοι ἐπραγματεύοντο τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἑνωσιν, μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία μετὰ τὴν τῶν Ἀποστόλων παράδοσιν ἀνέκαθεν ἐπέβετο καὶ μεγάλως ἐτίμα τὴν διδασκαλίαν τοῦ Διονυσίου (α).

Ἀράδουσις. α) *Περὶ οὐρανίας ἱεραρχίας.* Εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ, ἀνατίθεται εἰς τὸν Τιμόθεον, εὐθὺς ἐν προοιμίῳ ὁμολογῆσαι ὁ συγγραφεὺς πρότερον, ὅτι πᾶν φῶς μεταδίδεται εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς, μεταβαίνει ἔπειτα εἰς τὴν περὶ τῶν οὐρανίων ὑπόθεσιν τοῦ λόγου, ἐπικαλούμενος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν ἀντίληψιν. Καὶ πρῶτον μὲν ἐρμηνεύει, διὰ τί ἡ θεία Γραφὴ μᾶς παρίστα πανταχοῦ τοὺς ἀγγέλους δι' εἰκότων ξένων τῆς φύσεως αὐτῶν· μετὰ δὲ ταῦτα ὀρίζων καὶ διαιρῶν πᾶσαν ἐν γένει τὴν ἱεραρχίαν, ἀναπτύσσει, ποῖος ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος, καὶ ποῖα τὰ ἔργα αὐτῆς. Ἐντεῦθεν προχωρῶν εἰς αὐτῆς τῆς ἀγγελικῆς ἱεραρχίας τὴν ἐξήγησιν, λέγει, ὅτι οὐδὲν τῶν ἄλλων πλασμάτων φέρει τὸν ἀν-

» θεωρήσαι· πολλάκις τοῦ μακαρίτου Διονυσίου κίχρηται, καὶ αὐταῖς δὲ ξηραῖς
» ταῖς λέξεσι· καὶ ἔστιν ὑπόνοιαν ἐκ τούτου λαβεῖν, ὡς οἱ ἐν Ἀθήναις παλαιότε-
» ροι τῶν φιλοσόφων, σφραγισμένοι τὰς αὐτοῦ πραγματείας, ὡς αὐτὸς μνημονεύει
» πρὸς Τιμόθεον ἡμέτερον, ἀπέκρυψαν, ἵνα πατέρες αὐτοὶ δοθῶσι τῶν θείων αὐτοῦ
» λόγων.»

(α) *Acta et Scripta Theologorum Wirtembergensium et Patriarchae Constantinopolitani D. Jeremiae, quae utrique ab anno 1576 usque ad annum 1584, de Augustana confessione inter se miserunt; graece et latine ab eisdem theologis edita.* Ἐν τῇ Α' Ἀποκρ. κεφ. ζ'. « τὸ δὲ τοῦ θείου μύ-
» ρου μυστήριον οὗ ἐμφέρεται μὲν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ, παραδίδεται γεμῆν ὑπὸ
» τῶν μαθητῶν τοῦ λόγου· καθὼς ὑπὸ τοῦ θείου Παύλου διδασθεὶς ὁ ἱερώτατος
» Διονύσιος ἐν τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ συγγράμμασι παραδίδωκεν· ἐν δὲ ἄνδρα μετὰ τοῦ
» Ἀποστόλου ἡ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία γιγαίρει.»

- Θρωπον τοσούτον εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ, ὅτον οἱ ἄγγελοι.
- Διδάσκει δὲ, ὅτι διὰ τῆς ὑπουργίας αὐτῶν οὐχὶ μόνον μᾶς ἀπεκαλύφθησαν αἱ θεῖαι δράσεις εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἀλλὰ μᾶς ἀνηγγέλθη πρὸς τοῦτοις εἰς τὴν Νέαν καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἢ ἐναρ୍କωσις· ὅτι οἱ ἄγγελοι διαιροῦνται εἰς τρεῖς ἱεραρχίας, καὶ ἐκάστη τούτων ὑποδιαίρεται εἰς τρεῖς βαθμούς· καὶ ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τὰ σεραφίμ, τὰ χερουβίμ καὶ τοὺς θρόνους· ἡ δὲ δευτέρα, τὰς κυριότητες, τὰς δυνάμεις, τὰς ἐξουσίας· ἡ δὲ τρίτη, τὰς ἀρχάς, τοὺς ἀρχαγγέλους, καὶ τοὺς ἀγγέλους. Ἐφεξῆς δὲ λύει ἀπορίας τινάς, διὰ τί ἄρα ὁ ἐπίσκοπος λέγεται ἄγγελος τοῦ Κυρίου τοῦ παντοκράτορος· διὰ τί ἐκ τῆς τάξεως τῶν σεραφίμ ἀπεστάλη εἰς πρὸς τὸν Ἡσαΐαν, καὶ πόσος εἶναι τῶν ἀγγέλων ὁ ἀριθμός· τελευταῖον δὲ περαίνει τὸν λόγον, ἐρμηνεύων τὰς ὕλικὰς καὶ σωματικὰς εἰκόνας, διὰ τῶν ὁποίων εἰκονίζονται εἰς τὴν ἀγίαν Γραφὴν οἱ ἄγγελοι.

β) *Περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας.* Ἐνταῦθα ὁ ἅγιος Διονύσιος παραγγέλλων εἰς τὸν Τιμόθεον νὰ μὴ φανερώσῃ τὰ ἱερὰ μυστήρια εἰς τοὺς μὴ κατηχημένους, δεικνύει, ἀπὸ τίνος πηγῆς ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία ἀρύεται τὰς διασαφῆσεις καὶ ἐρμηνείας αὐτῆς, κατὰ τί συμφωνεῖ πρὸς τὴν οὐράνιον, ἢ διαφέρει ἀπ' αὐτῆς, τίς ὁ ὁρισμός, ἡ ἀρχή, καὶ τὸ τέλος αὐτῆς, καὶ διὰ τί μᾶς παραδίδεται κεκαλυμμένη εἰς σύμβολα καὶ εἰκόνας ὕλικας. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξετάζων καθ' ἑν ἕκαστα τὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, δμιλεῖ περὶ τῶν μυστηρίων τοῦ βαπτίσματος, τῆς θείας εὐχαριστίας, τοῦ ἁγίου μύρου, τῆς χειροτονίας τῶν ἱερῶν τῆς ἐκκλησίας λειτουργῶν, καὶ περὶ τῆς τάξεως τῶν μοναχῶν. Εἰς ταῦτα ὑποσυνάπτει ἀκριβῆ περιγραφὴν τῶν τελειῶν, καθ' ἃς θάπτονται τῶν νεκρῶν τὰ σώματα, καὶ διαλέγεται περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν νηπίων. Ἐπειτα δὲ παρακαλεῖ τὸν Τιμόθεον, ἐὰν ἔχη, ἢ δύναται νὰ λάβῃ πλεον σαφεστέρας τούτων τῶν μυστηρίων γνώσεις, νὰ διακοινώσῃ ταύτας ἀσμένως καὶ εἰς αὐτόν.

γ) *Περὶ θεῶν ὀνομάτων.* Εἰς τὸ τρίτον τοῦτο βιβλίον ἐμολογεῖ ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὅτι θελεῖ προαγματευθῇ τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὅπου ἀπαντῶνται πάντα τοῦ ὄντος Θεοῦ τὰ ὀνόματα. Καὶ περὶ τῶν θεῶν τούτων ὀνομάτων λέγει, ὅτι εἶναι

διττά· τὰ μὲν ἀπόλυτα λεγόμενα καὶ οὐσιώδη, πρέποντα εἰς τὴν θεῖαν φύσιν καὶ εἰς τὰ τρία τῆς ἁγίας τριάδος πρόσωπα ἀδικαιρέτως· τὰ δὲ ἀναφορικά καλούμενα, καὶ ἰδίᾳ εἰς ἓν μόνον πρόσωπον τῆς ἁγίας τριάδος ἀποδιδόμενα. Αὐλήτας δὲ κατ'εὐκαιρίαν εἰς τὴν ἀρχὴν περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς γενέσεως τοῦ κακοῦ, καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ὑποπέσωσιν εἰς αὐτὸ οἱ ἄγγελοι, ἀναπτύσσει, διὰ τί ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ζωὴ, παρὰ τοῦ ὁποίου τὰ λοιπὰ ὄντα λαμβάνουσι τὴν ἐκυτὼν· πῶς εἶναι αὐτόχρημα ἡ σοφία, ἡ πηγὴ παντὸς λόγου, καὶ πάσης σοφίας καὶ νοήσεως· πῶς γινώσκει τὰ πάντα, καὶ γινώσκεται ὑπὸ τῶν πλασμάτων· πῶς ὁ λόγος εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ τῆς πίστεως ἡμῶν τὸ θεμέλιον· πῶς ἐκ τῆς ἀπείρου αὐτοῦ δυνάμεως παράγονται αἱ ἄλλαι δυνάμεις· πῶς ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ εἶναι σωτηρίᾳ καὶ ἀπολύτρωσις πάντων· πρὸς δὲ τοῦτοις, ποῖα λέγεται ἀνάπαυσις καὶ κίνησις τοῦ Θεοῦ, διὰ τί ὁ Θεὸς ὀνομάζεται παντοκράτωρ, ἀρχαῖος τῶν ἡμερῶν, ἀρχαῖος καὶ νέος. Ἐπειτα δὲ ὁμιλῶν περὶ τῆς εἰρήνης τοῦ Θεοῦ, τοῦ πρωταίτιου ὄντος πάσης εἰρήνης, ἀποδεικνύει, ὅτι τὴν εἰρήνην ταύτην πάντες ἐπιθυμοῦσι· καὶ ἐπαναστρέφας πάλιν εἰς τῶν θεῶν ὀνομάτων τὴν ἐρμηνείαν, ἐξηγεῖ, διὰ τί ὁ Θεὸς καλεῖται ἅγιος τῶν ἁγίων, βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, κύριος τῶν κυριευόντων, Θεὸς τῶν θεῶν. Πρὸς τὸ τέλος δὲ τοῦ συγγράμματος ἐγγίζων, λέγει, ὅτι, ἂν εἴπῃ τι ἀτελέστερον, ἐλπίζει νὰ διορθώσῃ τοῦτο ἡ πολυμαθεῖα τοῦ Τιμοθέου, πρὸς τὸν ὁποῖον ὑπόσχεται, ὅτι θέλει γράψῃ ὑπερὸν περὶ συμβολικῆς θεολογίας.

δ) *Περὶ μυστικῆς θεολογίας.* Ἀρχόμενος τοῦ βιβλίου τούτου ὁ Διονύσιος διὰ τῆς ἐπικλήσεως τῆς ἁγίας τριάδος, διδάσκει τὸν Τιμοθέον, ὅτι τὰ μυστήρια θέν πρέπει νὰ διακοινῶνται εἰς τοὺς ἐθνικοὺς, καὶ τὸν προτρέπει ν' ἀνυψώτῃ ἑαυτὸν ὑπὲρ πάντα τὰ νοητὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ, διὰ νὰ φθάσῃ οὕτως εἰς τὴν μυστικὴν τοῦ Θεοῦ θεωρίαν.

ε) *Ἐπιστολαὶ Γαῖω θεραπευτῇ.* Τέσσαρες τὸν ἀριθμὸν, συντομώταται, καὶ τεμάχια μᾶλλον ἐπιστολῶν, ἡ ὁλόκληροι ἐπιστολαὶ φαινόμεναι· ἡ δὲ ὑπόθεσις καὶ τῶν τεσσάρων εἶναι περὶ τῆς τελειοτάτης τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώσεως, περὶ τῆς ἐξηγήσεως τῆς

παρὰ τῷ προφῆτῃ Μαλαχία (α) ῥήσεως, ἐρμηνευομένης ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τοῦ, ὅτι ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, Θεὸς ἀληθὴς ὢν, ἐγένετο ἀληθὴς ἄνθρωπος, καὶ ἔχει Θεανδρικήν ἐνέργειαν.

ς') *Ἐπιστολὴ Λωροθέω Λειτουργῷ*. Εἰς ταύτην διδάσκει ὁ Διονύσιος, ὅτι τότε γινώσκεται ἀληθῶς ὁ Θεός, ὅτε γινώσκεται ὢν ὑπὲρ πάντων γινῶσιν καὶ ἐπιστήμην.

ζ') *Ἐπιστολὴ Σωσιπάτρῳ ἱερεῖ*. Ἡ πρὸς Σωσίπατρον τὸν πρεσβύτερον ἐπιστολὴ εἶναι μὲν τῶν λοιπῶν βραχυτάτη, ἔχει ὁμῶς καὶ μορφήν καὶ εἶδος ἐπιστολῆς, συμβουλευόντος ἐν αὐτῇ τοῦ ἱεροῦ συγγραφέως φιλικῶς τὸν Σωσίπατρον νὰ μὴ φροντίζῃ τοσοῦτον περὶ τῆς κατὰ τῶν αἵρετικῶν ἀντιζήτησεως, ὅσον μᾶλλον περὶ τῆς στηρίξεως τῆς ἀληθείας.

η) *Ἐπιστολὴ Πολυκάρπῳ ἱεράρχῃ*. Εἰς ταύτην παρακαλεῖ τὸν Πολύκαρπον νὰ παρακινήσῃ τὸν σοφιστὴν Ἀπολλοράνην εἰς τὸ ν' ἀσπασθῇ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, παθόμενος μάλιστα εἰς τὸν θαυμαστὸν τοῦ ἡλίου σκοτασμὸν, τὸν ὅποιον εἶδαν ἀμφότεροι ἐν Ἡλιουπόλει κατὰ τὸν χρόνον τῆς σταυρώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

θ') *Ἐπιστολὴ Δημοφίλῳ θεραπευτῇ*. Διὰ ταύτης ἐπιπλήττων τὸν Δημόφιλον, ὅτι μετεχειρίσθη σκληρῶς μετανοοῦντά τινα, ἀπολυθέντα ὑπὸ ἱερέως, καὶ τὸν ἱερέα δὲ αὐτόν, παρὰ τοῦ ὁποίου ἐκεῖνος ἔτυχε τῆς τῶν ἀμαρτημάτων ἀπολύσεως, συνιστᾷ τὴν πραότητα, καὶ διὰ παραδειγμάτων τοῦ Μωυσέως, τοῦ Δαυὶδ, τοῦ Ἰωσήφ, τῶν ἀγγέλων, καὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ ἱερεῖς δὲν πρέπει νὰ καταμηνύωνται ὑπὸ τῶν μοναχῶν, καὶ ὅτι πρὸ αὐτοῦ οὐδεὶς ἄλλος εὗρεθῇ πολμήτας τοιοῦτό τι.

ι) *Ἐπιστολὴ Τίτῳ ἱεράρχῃ*. Εἰς μὲν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς ἐρμηνεύει, τί σημαίνουναι αἱ ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς εἰς τὸν Θεὸν ἀποδιδόμεναι συμβολικαὶ εἰκόνες καὶ παραστάσεις· ἔπειτα δὲ ἀναπτύσσεται, ὅσα ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ὁ Τίτος νὰ μάθῃ, τουτέστι, τί ὁ ὕπνος καὶ ἡ ἐγρήγορσις τοῦ Θεοῦ.

ιβ) *Ἐπιστολὴ Ἰωάννῃ θεολόγῳ, ἀποστόλῳ, καὶ εὐαγγελιστῇ*. Προαναγγέλλει δὲ αὐτῇς ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, ἐξόριστον ὄντα ἐν τῇ νήτῳ Πάτμῳ, τὴν ταχεῖαν ἀπὸ τῆς ἐξορίας ἐπιστροφὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν.

(α) γ'. 1.

15) Ἐπιστολὴ Ἀπολλοφάνει σοφιστῇ. Εἰς τινὰς ἐκδόσεις τῶν τοῦ Διονυσίου συγγραμμάτων προστίθεται καὶ ἡ πρὸς Ἀπολλοφάνην τὸν σοφιστὴν ἐπιστολὴ (α), διὰ τῆς ὁποίας συγχάριται αὐτὸν διὰ τὴν παραδοχὴν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ ὁμιλεῖ πάλιν περὶ τῆς ἐκλείψεως, τῆς ἐπιτυμβάσεως εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀλλ' ἡ ἐπιστολὴ αὕτη οὐχὶ μόνον φέρει ἐν ἐκτῇ πολλὰ νοθείας τεκμήρια, ἀλλ' εἴτι καὶ ἐξελέγχεται μὴ οὕτως τοῦ αὐτοῦ συγγραφῆως, τοῦ γράψαντος τὰς ἀνωτέρω δέκα διότι παρὰ τὴν διαφορὰν τοῦ λεκτικοῦ, οὔτε εἰς τὰ χειρόγραφα συμπεριλαμβάνεται, οὔτε εἰς τὰς ἐπιστημοτέρας ἐκδόσεις, πλὴν τῆς ἐν Λουγδούνῃ ἐκδοθείσης Βιβλιοθήκης τῶν ἁγίων Πατέρων· προσέτι δὲ ἄγνωστος ἦτον ὅλως καὶ εἰς τὸν Μάξιμον, τὸν ἀκριβῆ ἐξερευνητὴν καὶ σχολιαστὴν τῶν Ἀρεοπαγιτικῶν βιβλίων, ὡς μὴ σημειώσαντα, μὴδὲ σχολιάσαντά τι περὶ αὐτῆς.

§. 3. Διδασκαλία. Α') Περὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς παραδόσεως. Διπλοὺν κανόνα τῆς πίστεως ἡμῶν δρέκει ὁ θεὸς Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος, τὸν γραπτὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, καὶ τὸν ἐξ ἀγράφου παραδόσεως. « Οὕτως γὰρ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας » ἐστὶ τὰ θεοπαράδοτα λόγια· σεπτότατα δὲ λόγια ταῦτά φαμεν, » ὅσα πρὸς τῶν ἐνθέων, ἡμῶν ἱεροτελεστιῶν ἐν ἁγιογράφοις ἡμῶν » καὶ θεολογικαῖς δεδωρηται δέλοις· καὶ μὴ ὅσα πρὸς τῶν αὐτῶν » τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν αὐλωτέρᾳ μύσει, καὶ γείτονί πως ᾗτη τῆς » οὐρανίας ἱεραρχίας, ἐκ νοῦς εἰς νοῦν διὰ μέσου λόγου, σωματικοῦ μὲν, αὐλωτέρου δὲ ὅμως, γραφῆς ἐκτός, οἱ καθηγεμόνες » ἡμῶν ἐμυθήσαν » (ε). Ἐν συντόμῳ δὲ ἀριθμῶν πάντα τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης τὰ βιβλία, καὶ τὰ » θεῶν ἐρώτων ἄσματα », τουτέστι τὸ Ἄσμα τῶν ἁγμάτων, καὶ » τὴν » κρυφίαν καὶ μυστικὴν ἐποψίαν τοῦ τῶν μαθητῶν ἀγαπητοῦ καὶ » θεσπεσίου », τουτέστι τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου (ὅπως

(α) Ὁ Ἀπολλοφάνης ἦτο διδάσκαλος τοῦ Λαοδικεῶς Πελέμωνος· ὁ δὲ Πελέμων, διδάσκαλος τοῦ φιλοσόφου Ἀριστείδου, ὅστις ἐνεχείρισεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανὸν ἀπολογίαν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν· Σουίδας· « Συνῆν δὲ αὐτῷ Ἀπολλοφάνης ἐκ » καί τις ὁ σοφιστής, αὐτὸς Πελέμων ὁ Λαοδικεὺς ἐν Συρίῳ· διήκουσεν, ὁ διδάσκαλος » Ἀριστείδου. »

(ε) Περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. κριτ. α'.

ἐπ' αὐτῆς ἐρμηνεύει τὴν περίφηρον ταύτην Γεώργιος ὁ Παχυμέ-
ρης (α), καὶ ὁ ἱερὸς Μάξιμος (β), προσσημειοὶ καὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐ-
κάστου αὐτῶν οὕτω » Πᾶσα μὲν γὰρ ἱερὰ καὶ ἀγιόγραφος δέλτος
» ἡ, τὴν ἐκ Θεοῦ τῶν ὄντων γεννητὴν ὑπαρξίν τε καὶ διακό-
» σμῃσιν (Γένεσις), ἡ τὴν νομικὴν ἱεραρχίαν καὶ πολιτείαν (Ἐ-
» ξοδος, Λευιτικόν, Δευτερονόμιον), ἡ τῶν τοῦ Θεοῦ λαοῦ κλη-
» ροδοσιῶν διανεμήσεις καὶ κατασχέσεις (Ἀριθμοί, Ἰησοῦς τοῦ
» Ναυῆ), ἡ κριτῶν ἱερῶν, ἡ βασιλείων σοφῶν, ἡ ἱερῶν ἐνθέων
» σύνεσιν (Κριταί, τὰ βιβλία τῶν Βασιλείων, τῶν Παραλειπομέ-
» νων), ἡ παλαιῶν ἀνδρῶν ἐν ποικιλίᾳ καὶ πλήθει τῶν ἀνιόν-
» των ἀκατάστειστον ἐν καρτερίᾳ φιλοσοφίαν (Ἰώβ, Ἱερεμίας, Ἰου-
» δῖθ, Ἑσθήρ, Γωδίτ, Ἑσδρας), ἡ τῶν πρακτικῶν σοφῶν ὑπο-
» θήκης (Παροιμίαι τοῦ Σολομῶντος, Σοφία Σειράχ, Ἐκκλη-
» σιαστής), ἡ τῶν θείων ἐρώτων ἅσματα καὶ ἐνθέους εἰκόνας
» (Ψαλμοί, Ἄσμα ἁσμάτων), ἡ τῶν ἐσομένων τὰς ὑποφητικὰς
» πρακτικὰς ἐκφράσεις (οἱ μεγάλοι καὶ ἐλάσσονες Προφῆται), ἡ τὰς ἀν-
» θρωπῶν Ἱησοῦ Θεουργίας (τὰ Εὐαγγέλια), ἡ τὰς τῶν αὐτοῦ μα-
» θητῶν θεοπαραδότους καὶ θεομιμήτους πολιτείας καὶ ἱερὰς δι-
» δασκαλίας (αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ αἱ ἐπιστολαὶ αὐ-
» τῶν), ἡ τὴν κρυφίαν καὶ μυστικὴν ἐπορίαν τοῦ τῶν μαθητῶν
» ἀγαπητοῦ καὶ θεσπεσίου (Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου), ἡ τὴν
» ὑπερκόσμιον Ἱησοῦ θεολογίαν (τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου),
» τοῖς πρὸς θέωσιν ἐπιτηδεύουσιν ὑφηγήτατο, καὶ ταῖς ἱεραῖς τῶν
» τελετῶν καὶ θεοειδέσιν ἀναγωγαῖς συνεβρίζωσθε » (γ). Μετα-
χειρίζεται δὲ ῥήσεις ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰακώβου, τοῦ Ἰούδα,
ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως, καὶ ἐκ τῶν εὐαγγελίων.

Β') Περὶ τοῦ ἐνὸς καὶ τριαδιαίου Θεοῦ, καὶ περὶ τῆς
θεότητος τοῦ Ἱησοῦ Χριστοῦ. Περὶ μὲν τοῦ Θεοῦ διδάσκει ὁ
ἱερὸς Διονύσιος, οἷοι εἶναι εἰς, ἀγαθός, ἅγιος, δίκαιος, παντοδύνα-
μος, αἰδώς, παντογνώστης· περὶ δὲ τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας τριά-

(α) » Τὴν μυστικὴν δὲ ἐπορίαν οἶμαι λέγειν τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου
» καὶ εὐαγγελιστοῦ »

(β) » Νομίζω, ὡς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου θεολογ., ἡ τὸ εὐαγγέλιον
» αὐτοῦ, β καὶ πολλόν. »

(γ) Περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. κερ. γ'. θεωρ. γ'.

δος, ὅτι τὰ ἀπόλυτα, ἡ ἡνωμένα ὀνόματα, τὰ πρέποντα εἰς τὸν Θεὸν διὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως αὐτοῦ, λέγονται ἐπὶ πάσης τῆς ἁγίας τριάδος συνάμα, οἷον τὰ, ἀγαθός, κύριος, ζωοποιῶν, σοφός, καὶ τὰ παρόμοια· τὰ δὲ ἀναρροικά, ἡ διακεκριμένα, τὰ ἀρμόζοντα εἰς τὸ θεῖον διὰ τὸν λόγον τῆς ὑποστάσεως, δὲν ἀποδίδονται εἰς πάντα τῆς ἁγίας τριάδος τὰ πρόσωπα, ἀλλ' εἰς τὸ ὅποιον μόνον εἶναι οἰκεῖν, ὡς τὸ τοῦ πατρὸς, τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· «Τὰ μὲν οὖν ἡνωμένα τῆς ὕλης θεότητός ἐστιν, « ὡς ἐν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσεσι διὰ πλείονων ἐκ τῶν λογίων ἀπεδείξαμεν, τὸ ὑπεράγαθον, τὸ ὑπέρθεον, τὸ ὑπερούσιον, τὸ ὑπέρζων, τὸ ὑπέρσφορον, καὶ ὅσα τῆς ὑπεροχικῆς ἐστὶν ἀφαιρέσεις· μεθ' ὧν καὶ τὰ αἰτιολογικά πάντα, τὸ ἀγαθόν, τὸ καλόν, τὸ δν, τὸ ζωογόνον, τὸ σοφόν, καὶ ὅσα ἐκ τῶν ἀγαθοπρεπῶν αὐτῆς δωρεῶν ἢ πάντων ἀγαθῶν αἰτία « κατονομάζεται· τὰ δὲ διακεκριμένα, τὸ πατὴρ, ὑπερούσιον « ὄνομα καὶ χρῆμα, καὶ υἱοῦ καὶ πνεύματος, οὐδεμιᾶς ἐν τούτοις « ἀντιτροφῆς, ἡ ὅλως κοινότητος ἐπισταχόμενης » (α). Ἡ δὲ διακρίσις τῶν τριῶν τῆς ἁγίας τριάδος προσώπων στηρίζεται, λέγει, εἰς μόνας τὰς ἐνυποστάτους ὑπάρξεις, τοῦ πατρὸς, τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἡ εἰς τὴν γινώσιν τοῦ ἀγεννήτου, τοῦ μονογενοῦς, καὶ τοῦ ἐκπορευομένου (β). — Τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὁμολογεῖ ἀληθῆ ὄντα Θεόν, καὶ λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ γενόμενον ἄνθρωπον, ἡ μᾶλλον ἀνθρώπου, θεο-άνθρωπον, καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ ὀνομάζει θεανδρικά· « Δια- « κέριται δὲ τῆς ἀγαθοπρεποῦς εἰς ἡμᾶς θεουργίας, τὸ καθ' « ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν ὀλικῶς καὶ ἀληθῶς οὐσιωθῆναι τὸν ὑπερούσιον « λόγον, καὶ δοῦναι καὶ παθεῖν ὅσα τῆς ἀνθρωπικῆς αὐτοῦ θεουργ- « γίας ἐστὶν ἔκκριτα καὶ ἐξαίρετα· τούτοις γάρ ὁ πατήρ καὶ τὸ « πνεῦμα κατ' οὐδένα κεκοινώνηκε λόγον εἰ μὴ πού τις φράξῃ κα- « τὰ τὴν ἀγαθοπρεπῆ καὶ φιλόανθρωπον βούλησιν, καὶ κατὰ πᾶ- « σαν τὴν ὑπερκειμένην καὶ ἄρρητον θεουργίαν, ἣν δέδρακε καθ' « ἡμᾶς γεγονῶς ὁ ἀναλλοίωτος, ἡ Θεός καὶ Θεοῦ λόγος (γ).

(α) Περὶ θεῶν ὀνομαστ. κεφ. β'.

(β) Περὶ θεῶν ὀνομαστ. σποράστην.

(γ) Ἀποστόλ. κεφ. β'.

« Πῶς, φῆς, Ἰησοῦς ὁ πάντων ἐπέκεινα, πᾶσιν ἔστιν ἄνθρωπος
 » οὐσιωδῶς συντεταγμένος· οὐ γὰρ ὡς αἷτιος ἀνθρώπων, ἐνθάδε
 » λέγεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς αὐτὸ κατ' οὐσίαν ὄντην ἀληθῶς ἄν-
 » θρώπος ὢν· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἀνθρωπικῶς ἀρρορίζομεν, οὐδὲ γὰρ
 » ἄνθρωπος μόνον, ἀλλ' ἄνθρωπος ἀληθῶς, ὁ διαφερόντως φιλάν-
 » θρωπος ὑπὲρ ἀνθρώπων, καὶ κατὰ ἀνθρώπους ἐκ τῆς τῶν ἄν-
 » θρώπων οὐσίας ὁ ὑπερούσιος οὐσιωμένος . . . καὶ γὰρ, ἵνα συ-
 » νελόντες εἴπωμεν, οὐδὲ ἄνθρωπος ἦν, οὐχ ὡς μὴ ἄνθρωπος,
 » ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνθρώπων ἀνθρώπων ἐπέκεινα, καὶ ὑπὲρ ἄνθρω-
 » πον ἀληθῶς ἄνθρωπος γεγονώς· καὶ τὸ λοιπὸν, οὐ κατὰ Θεὸν
 » τὰ θεῖα δράσας, οὐ τὰ ἀνθρώπεια κατὰ ἄνθρωπον, ἀλλ' ἄν-
 » δρωθέντος Θεοῦ, καινὴν τινα τὴν θεανδρικήν ἐνέργειαν ἡμῖν πε-
 » πολιτευμένος » (2).

Γ') Περὶ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς θείας εὐχαριστίας. Τὴν
 διδασκαλίαν τῶν μυστηρίων ἀρχεται ὁ Ἀρεοπαγίτης ἀπὸ τοῦ βα-
 πτίσματος, ὀνομάζων αὐτὸ » ἀρχὴν τῆς τῶν σεπτοτάτων ἱερουργ-
 » γίας ἐντολῶν », καὶ μυστήριον, διὰ τοῦ ὁποῦ ἀπολαύομεν
 τῆς πνευματικῆς ζωῆς, καὶ γινόμεθα υἱοὶ Θεοῦ (3). Ἑρμηνεύων
 δ' ἐπειτα ἐκάστην τῶν τελειῶν τοῦ βαπτίσματος ἰδίᾳ, περὶ τῆς
 τριπλῆς καταδύσεως διδάσκει, ὅτι ἐμφαίνει συμβολικῶς τὸν θά-
 νατον τῆς τριημερονύκτου τοῦ Ἰησοῦ ταφῆς· » Τὸν οὖν ἱερῶς
 » βαπτιζόμενον ἡ συμβολικὴ διδασκαλία μυσταγωγεῖ ταῖς ἐν τῷ
 » ὕδατι τρισὶ καταδύσεσι τὸν θεαρχικὸν τῆς τριημερονύκτου τα-
 » φῆς Ἰησοῦ τοῦ ζωοδότου μιμεῖσθαι θάνατον, ἐν ᾧ κατὰ τὴν τοῦ
 » λογίου μυστηριώδη καὶ κρυφίαν πράξιν οὐδὲν εὗρηκεν ὁ τοῦ
 » κόσμου ἄρχων » (4). — Τὴν θείας εὐχαριστίας ἀποκαλεῖ
 » τελειῶν τελειήν », τοιούτῃ μυστήριον τῶν μυστηρίων (5), καὶ
 » κοινωνίαν καὶ σύνταξιν » (6), ἐπειδὴ συνάγει ἡμᾶς εἰς ἔνωσιν
 μετὰ τοῦ Θεοῦ.

Δ') Περὶ τῆς γειέσεως τοῦ κακοῦ. Ὁμιλῶν ὁ ἱερός Διο-

(2) Ἐπιστολὴ Β'. Γαλῶν.

(3) Περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. κεφ. β'.

(4) Αὐτῶν.

(5) Αὐτῶν, κεφ. γ'.

(6) Αὐτῶν.

νόσιος περί τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως τοῦ κακοῦ, διδάσκει πρὸ πάντων, ὅτι τὸ κακὸν δὲν εἶναι ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ· διότι, ἂν ἦτον ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, δὲν ἤθελεν εἶσθαι κακόν· ἀποδεικνύων δὲ αὐτὸ ἐκ πολλῶν καὶ μερικῶν ἐλλείψεων γεννώμενον, συμπεραίνει, ὅτι εἶναι ἐξασθενής τις καὶ ἐλλείψις τοῦ ἀγαθοῦ· «Τὸ κακὸν οὐκ ἔστιν ἐκ τἀγαθοῦ· καὶ, εἰ ἐκ τἀγαθοῦ ἔστιν, οὐ κακόν· οὐδὲ γὰρ πυρὸς τὸ ψύχειν, οὔτε ἀγαθοῦ τὸ μὴ ἀγαθὰ παράγειν· καὶ, εἰ τὰ ὄντα πάντα ἐκ τἀγαθοῦ· φύτις γὰρ τῷ ἀγαθῷ τὸ παράγειν καὶ σῶζειν· τῷ δὲ κακῷ, τὸ φθείρειν καὶ ἀπολλύειν· οὐδὲν ἔστι τῶν ὄντων ἐκ τοῦ κακοῦ· . . . συνελόντι δὲ φάναι, τὸ ἀγαθὸν ἐκ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ὅλης αἰτίας· τὸ δὲ κακὸν, ἐκ πολλῶν καὶ μερικῶν ἐλλείψεων» (α).

Β') *Ἠθικὰ καθήκοντα.* α) *Πίστις.* Τὴν πίστιν θεμέλιον ὀνομάζει τῶν πιστῶν, τὸ ὅποιον στηρίζει αὐτοὺς εἰς τὴν ἀλήθειαν· τὸν δὲ πιστεύοντα εἰς τὴν ἀλήθειαν, κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφήν, οὐδὲν θέλει ἰσχύσει νὰ μεταταλῇ ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς θεμελίου τῆς πίστεως, ἐνῶ καὶ οἱ ἡμέτεροι τῆς θείας σοφίας διδάσκαλοι, ἀπονητκόντες καθ' ἐκάστην ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, μαρτυροῦσι καὶ διὰ λόγων, καὶ δι' ἔργων, ὅτι ἡ μοναδικὴ γνώσις τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας εἶναι πασῶν τῶν ἄλλων καὶ ἀπλουσιότης, καὶ θειότης, ἥ, κάλλιον, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ μόνη, καὶ μία, καὶ ἀπλὴ θεογνωσία· «Ἡ θεία πίστις ἔστιν ἡ μόνημος τῶν πεπιστευμένων ἱδρυσις, ἡ τούτους ἐκιδρύουσα τῇ ἀληθείᾳ· . . . τὸν ἐν ἀληθείᾳ πιστεύσαντα κατὰ τὸν ἱερὸν λόγον οὐδὲν ἀποκινήσει τῆς κατὰ τὴν ἀληθῆ πίστιν ἐρείας· . . . οὕτω γοῦν οἱ τῆς κατ' ἡμᾶς θεοσοφίας ἀρχηγικοὶ κατηγεμῶνες ὑπὲρ ἀληθείας ἀπονήσκουσι πᾶσαν ἡμέραν, μαρτυροῦντες, ὡς εἰκός καὶ λόγῳ παντὶ καὶ ἔργῳ, τῇ ἐνιαίᾳ τῶν χριστιανῶν ἀληθείᾳ, τὸ πασῶν αὐτὴν εἶναι καὶ ἀπλουσιότεραν καὶ θειότεραν· μᾶλλον δὲ, τὸ αὐτὴν εἶναι τὴν μόνην ἀληθῆ, καὶ μίαν, καὶ ἀπλὴν θεογνωσίαν» (β).—β') *Προφῆτος σύστασις.* Εἰς

(α) Περί θεῶν ὀνομάτ. κεφ. δ'.

(β) Περί θεῶν ὀνομάτ. κεφ. ζ'.

πολλοὺς τῶν ἱερέων καὶ πνευματικῶν πατέρων συνιστᾷ ὁ Ἀρεοπαγίτης τὴν πραότητα, προβάλλων εἰς παράδειγμα, ὅτι πάντες οἱ ἐξαίρετοι τοῦ Θεοῦ φίλοι, ὁ Μωϋσῆς, ὁ Δαυὶδ, ὁ Ἰωβ, ὁ Ἀβελ, ὁ Ἰωσήφ, διέπρεψαν κατὰ τὴν πραότητα. « Αἱ τῶν Ἑβραίων ἱστορίαι φασίν, ὅ γε γένναίε Δημόφιλε, καὶ τὸν ἱερόν ἐκεῖνον Μωσῆα διὰ τὴν πολλὴν πραότητα τῆς θεοφανείας ἤξιωμένον. . . καὶ γὰρ ἦν πρῶτος σφόδρα καὶ ὑπὲρ τούτου λέγεται θεράπων Θεοῦ, καὶ εἰς θεοπτίαν ἀπάντων προφητῶν ἀξιώτερος. . . Τί δὲ τὸν θεοπάτορα Δαυὶδ ἐποίει θεοφιλή; καὶ γὰρ ἀγαθὸν ὄντα καὶ περὶ ἐχθροῦς, εὖρηκά, φησιν ὁ ὑπεράγαθος καὶ φιλάγαθος, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου. . . Καὶ Ἰωβ ὡς ἀκακίας ἐχόμενος ἐδικαιοῦτο καὶ Ἰωσήφ τοὺς ἐπιβούλους ἀδελφοὺς οὐκ ἡμύνετο καὶ Ἀβελ ἀπλῶς καὶ ἀνυπόπτως συνεπορεύετο τῷ ἀδελφοκτόνῳ καὶ πάντας ἡ θεολογία τοὺς ἀγαθοὺς ἀνακηρύττει μὴ προενοοῦντας τὰ κακὰ, μὴ προσποιούντας, ἀλλὰ μηδὲ πρὸς τῆς ἄλλων κακίας ἐκ τὰγαθοῦ μεταποιουμένους » (α).—γ) *Προσευχή*. Περὶ τῆς προσευχῆς διδάσκει, ὅτι μᾶς καθιστᾷ ἐπιτηδεῖους τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως. « Χρὴ γὰρ ἡμᾶς ταῖς εὐχαῖς πρῶτον ἐπ' αὐτὴν (τὴν ἁγίαν τριάδα) ὡς ἀγαθαρχίαν προσανάγεσθαι, καὶ μᾶλλον αὐτῇ πλησιάζοντας, ἐν ταύτῃ μυῖσθαι τὰ πανάγαθα δῶρα, τὰ περὶ αὐτὴν ἰδρυμένα καὶ γὰρ αὕτη μὲν ἅπασι πάρεστιν, οὐ πάντα δὲ αὐτῇ πάρεστι· τότε δὲ, ὅταν αὕτη ἐπικαλῶμεθα πανάγνοις μὲν εὐχαῖς, ἀνεπιβολώτῳ δὲ νῷ, καὶ τῇ πρὸς θεῖαν ἔνωσιν ἐπιτηδειότητι, τότε καὶ ἡμεῖς αὐτῇ πάρεσμεν. . . Ἡμᾶς οὖν αὐτοὺς ταῖς εὐχαῖς ἀνατείνωμεν ἐπὶ τὴν τῶν θεῶν καὶ ἀγαθῶν ἀκτίων ὑψηλοτέραν ἀνάευσιν » (β). Τῶν δὲ ἱερῶν ῥηδῶν καὶ ἀναγνώσεων τὰ ἀποτελέσματα οὕτω πως περιγράφει. « Ἐπίσης δὲ πάλιν αἱ τῶν λογίων ῥῆσαι καὶ ἀναγνώσεις τοὺς μὲν ἀτελεστερέους μαιεύονται πρὸς ζωηρόρον νόησιν. . . τοῖς δὲ εἰς νοῦν ἱερόν ἐκ τῶν χειρόνων μεταφοιτήσασιν ἔξιν ἱερὰν ἐντίθενται πρὸς τὸ μὴ αὖθις ὑπὸ κακίας ἀλῶναι τοὺς

(α) Ἐπιστ. ἡ. Δημοφίλῳ θεραπευτῇ.

(β) Περὶ θεῶν ὀνομάτων. κεφ. γ'.

» δὲ πρὸς τὸ εἶναι πανάγνους ἐνδεεῖς τελείως ἀποκαθαίρουσι· τοὺς
 » δὲ ἱεροὺς ἄγουσιν ἐπὶ τὰς θείας εἰκόνας καὶ ἐποψίας αὐτῶν
 » καὶ κοινωνίας» (α).

Σ') *Περὶ τῆς κατὰ τὴν σταυρώσειν τοῦ Σωτῆρος ἡλιωκῆς ἐκλείψεως.* Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, γράφων πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Σμύρνης Πολύκαρπον περὶ τοῦ σοριστοῦ Ἀπολλοφάνους, ἐθνικοῦ τὴν θρησκείαν ὄντος, ποῖά τινα ἐπιχειρήματα πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ, ὥστε νὰ πείσῃ αὐτὸν εἰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὴν παραδοχὴν, πρὸς τοῖς ἄλλοις προβάλλει νὰ τὸν ὑπομνήσῃ μάλιστα τὴν ἐπὶ τῆς σταυρώσεως τοῦ Σωτῆρος συμβῆσαν ἐκλείψιν τοῦ ἡλίου, τὴν ὁποίαν εἶδαν ἀμρότεροι ἐν Ἡλιουπόλει τῆς Αἰγύπτου διατρίβοντες· ὁπότε ὁ μὲν Ἀπολλοφάνης, ὅλος ἐνθους τότε γενόμενος, εἶπε περὶ αὐτῆς, ὅτι ἐμφαίνει θεῶν πραγμάτων μεταβολήν· « Ἀλλ' ἐξέστω αὐτῷ τούτοις » διὰ τὴν ἄγνοιαν, ἢ τὴν ἀπειρίαν ἀπιστεῖν. Εἶπέ δὲ αὐτῷ· « Τί λέγεις περὶ τῆς ἐν τῷ σωτηρίῳ σταυρῷ γενομένης ἐκλείψεως; ἀμφοτέρω γὰρ τότε κατὰ Ἡλιούπολιν ἅμα παρόντε » τε καὶ συνεστῶτε, παραδόξως τῷ ἡλίῳ τὴν σελήνην ἐμπύπτουσαν ἐωρῶμεν (αὐτὴ γὰρ ἦν συνόδου καιρὸς), αὐθις τε αὐτὴν » ἀπὸ τῆς ἐννάτης ὥρας ἄχρι τῆς ἑσπέρας εἰς τὸ τοῦ ἡλίου » διάμετρον ὑπερφυῶς ἀντικαταστάσαν. Ἀνάμνησεν δέ τι καὶ ἑ- » τερον αὐτόν· οἶδε γὰρ, ὅτι καὶ τὴν ἐμπύπτωσιν αὐτὴν ἐξ ἀνα- » τολῶν ἐωράκαμεν ἀρξαμένην, καὶ μέχρι τοῦ ἡλιακοῦ πέρατος » ἐλθοῦσαν, εἶτα ἀναποδίσασαν, καὶ αὐθις οὐκ ἐκ τοῦ αὐτοῦ » καὶ τὴν ἐμπύπτωσιν καὶ τὴν ἀνακάθαρσιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κατὰ » διάμετρον ἐναντίου γεγενημένην. Τοσαῦτά ἐστι τοῦ τότε και- » ροῦ τὰ ὑπερφυῆ καὶ μόνῳ Χριστῷ τῷ παναιτίῳ δυνατὰ, τῷ » ποιοῦντι μεγάλα καὶ ἐξαίσια, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. Ταῦτα, » εἴ σοι θεμιτόν, εἶπέ, καί, εἰ δυνατόν, Ἀπολλοφάνης, ἐξέλεγ- » χε, καὶ πρὸς ἐμέ τὸν τότε καὶ συμπρόντα σοι, καὶ συνεω- » ρακότα, καὶ συνανακρίναντα πάντα, καὶ συναγόμενον. Ἀμέλει » καὶ μαντείας τότε οὐκ οἶδ' ὅθεν ὁ Ἀπολλοφάνης ἀπάρχεται; » καὶ πρὸς ἐμέ, ὥσπερ τὰ γιγνόμενα συμβάλλων, ἔφη· Ταῦτα,

(α) Περὶ ἐκκλ. ἱερειῶν. κεφ. δ'.

» ὡ καλὲ Διονύσιε, θεῶν ἀμοιβαί πραγμάτων » (α)· ὁ δὲ Διονύσιος αὐτὸς, τῶν εἰδωλολατρῶν εἰσέτι τὴν θρησκείαν προσδεύων, ἐκ παραδόσεως φέρεται ἀναφωνήσας, ὅτι ὁ ἄγνωστος Θεὸς πάσχει ἐν σαρκί (β). — Ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τῆς σταυρώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ συνέβη τῶντι ἐκλείψει ἡλίου, ἢ, κάλλιον, σκότος ἐπέπεσεν ἐφ' ὅλην τὴν γῆν, περὶ τοῦτου μᾶς πληροφοροῦσιν ἀψευδέστατα οἱ τρεῖς θεόπνευστοι εὐαγγελισταί (γ)· τὸν δὲ τρόπον, καθ' ὃν ἔγεινε τὸ φαινόμενον τοῦτο, καὶ ἀπεδείχθη τεράστιον θαῦμα, μᾶς ἐρμηνεύει σαφῶς ὁ Διονύσιος. Καὶ λέγει λοιπὸν πρῶτον μὲν, ὅτι ἡ ἐκλείψει τότε συνέβη, ὅτε κυρίως δὲν ἔπρεπε νὰ συμβῇ (δ)· διότι ἡ τακτικὴ τοῦ ἡλίου ἐκλείψει οὐδέποτε συμβαίνει ἐν καιρῷ πανσελήνου· καὶ ὅτι ἡ σελήνη ἦτο τότε πλησιφαῆς, τεσσαρεσκαίδεκαταῖα, εὐκόλως γίνεται ὅλον ἐκ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, τὴν ὁποίαν οἱ Ἰουδαῖοι οὐδέποτε ἄλλοτε πανηγυρίζουσιν, εἰ μὴ κατὰ τὴν πανσελήνον. Ἐπειτα δὲ, ὅτι ἡ φαῦσις μετὰ τὴν σκότῳσιν δὲν ἔγεινε κατὰ τὴν συνήθη καὶ φυσικὴν τάξιν· διότι ἐπὶ τακτικῆς τοῦ ἡλίου ἐκλείψεως ἀνάγκη νὰ γίνεταί καὶ ἡ ἔμπτωσις, τουτέστιν ἡ σκότῳσις, καὶ ἡ ἀνακάθαρσις, δηλονότι ἡ φαῦσις, ἐκ τοῦ αὐτοῦ μέρους τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου. Παραδείγμ. χάρ. ὅταν ἡ σελήνη ὑποτρέχῃ τὸν ἥλιον, φέρ' εἰπεῖν, ἐξ ἀνατολῶν, ἀντιπράττει πρῶτον τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου, τὸ ὁποῖον καὶ ἤρchiσε νὰ ὑποτρέχῃ· ἐκείθεν λοιπὸν, ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους ἀρχίζει ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου καὶ νὰ φωτίζεται, ἐπειδὴ ἡ σελήνη τρέχει ἐπὶ δυσμᾶς, καὶ παρερχομένη καὶ περιτρέχουσα τὸν ἥλιον, ἀνακαλύπτει πρῶτον τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον καὶ πρῶτον ἐκάλυψε, τουτέστι τὸ ἀνατολικόν. Τὴν ἡμέραν ὅμως τῆς σταυρώσεως τοῦ Σωτῆρος ἡ σε-

(α) Ἐπιστολ. ζ'. Πολυχάρτων ἱεράρχη, §. 2. 3.

(β) Μιχαὴλ Σύγκελ. Ἐγκώμ. εἰς τὸν ἁγ. Διονύσι. « Ἐπὶ τῇ παραδείξῃ σφόδρα » τεθηπὼς, καὶ τὴν ἀνθρωπείαν ὑπερβεβηκὼς γνώσιν, κατανοήσας τὸ γεγονός, ὁ » ἄγνωστος, ἔφη, ἐν σαρκὶ πάσχει Θεός, δι' ὃν τὸ πᾶν ἐξέφωται τε καὶ σκεταί » ται. » — Παρελ. καὶ Σουλδ. ἐν λέξ. — Κατὰ δὲ ἄλλους· « ἡ τὸ θεῖον πάσχει, » ἡ τῷ πάσχοντι συμπάσχει. » — καὶ κατὰ τὸ Breviarium Romanum; « Aut » Deus naturae patitur, aut mundi machina dissolvetur. »

(γ) Ματθ. κζ'. 45. Μάρκ. ιε'. 33. Λουκ. κγ'. 44.

(δ) « Οὐ γὰρ ἦν συνόδου καιρὸς. »

λήνῃ ἐξ ἀνατολῶν ἐλθοῦσα, ὑπέδραμε τὸν ἥλιον, καὶ ἔφραξεν ὅλον τὸν δίσκον αὐτοῦ· ἔπειτα δὲν παρήλθε πλέον ἐπὶ δυσμᾶς, ἀλλ' ἀνεπώδισε πάλιν ἐπὶ ἀνατολᾶς, καὶ ἐγύμνωσε πρῶτον τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου· διότι ἀνέδραμεν εἰς τὰ βόρῃα, ἐπὶ τὴν ἐναντίαν τοῦ ἡλίου διάμετρον πρὸς ἀνατολᾶς· ὥστε ἡ σκότισις καὶ ἡ φαῦσις δὲν ἐγένεον ἐκ τοῦ αὐτοῦ μέρους. Τοιαύτην λοιπὸν ἔκτακτον καὶ παράδοξον ἔκλειψιν παρετήρησε τότε ἀστρονομικῶς μετὰ τοῦ Ἀπολλοράνου ὁ σοφὸς Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος, καὶ ἐσημείωσεν αὐτὴν γενομένην παρὰ τοὺς τεταγμένους τῆς φύσεως κανόνας. Καὶ ἄλλων δὲ ἐθνικῶν ἀνδρῶν μαρτυρίαι φέρονται ἀναγεγραμμέναι περὶ τῆς εἰρημένης ἔκλειψης, οἷον τοῦ χρονογράφου Φλέγοντος, τοῦ ἀπελευθέρου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ (α), καὶ τοῦ ἱστορικοῦ Θαλλοῦ (β).

§. 4. *Ἐκδόσεις.* Κατ' ἀρχὰς τοῦ Ἀρεοπαγίτου Διονυσίου τὰ συγγράμματα ἐξεδόθησαν λατινιστὶ μόνον, καὶ πρῶτον μάλιστα ἐκ τῆς μεταφράσεως Ἀμβροσίου τοῦ ἐκ τοῦ Καμαλδουλείου τάγματος μοναχοῦ, ἐν Ἀργεντοράτῳ 1498, ἔπειτα δὲ καὶ κατὰ τὴν μετάφρασιν Μαρσιλίου Φικίνου, τὸ 1504, ἐν Κομπλουτῳ. Τὴν ἔκδοσιν ταύτην ἠκολούθησεν ἡ ἐν Παρισίοις, 1505 ὡσαύτως κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ εἰρημένου Ἀμβροσίου, καὶ πάλιν ἄλλη ἐν τῇ αὐτῇ πόλει, τὸ 1515, μετὰ ὑπομνημάτων τοῦ Κλιχτουέου. Κατὰ δὲ τὴν ἀρχαιοτάτην μετάφρασιν τοῦ Ἰωάννου Σκώτου Ἐριγένεα, μετὰ ἐρμηνειῶν καὶ σημειώσεων Διονυσίου τοῦ Καρθασιανοῦ, ἐτυπώθησαν ἐν Κολονίᾳ, τὸ 1546, εἰς φύλλ., καὶ τελευταῖον κατὰ τινὰ νέαν τοῦ μοναχοῦ Ἰωακείμ Περιονίου, ἐν Ἀργεντοράτῳ, 1557, καὶ ἀλλαχοῦ πολλάκις. — Ἡ ἀρχαιοτάτη ἑλληνικὴ ἔκδοσις εἶναι ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ γενομένη τὸ 1516 μετὰ γλωσσarioῦ, τὴν ὁποίαν ἐφεξῆς διεδέχθησαν ἡ ἐν Βυσιλείᾳ 1539, ἡ ἐν Κολον. 1546, ἡ ἐν Παρις. (μετὰ σχολίων τοῦ Μα

(α) Παρὰ τῷ Φιλοπόμῳ, *Περὶ δημιουργ. κόσμου*, βιβλ. 6^η. κεφ. 21. « λέγει ὅτι γὰρ, ὅτι τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς σβ' ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἥλιος ἔκλειψις μεγίστη, καὶ τὸν οὐκ ἐγνώσαντων πρότερον· καὶ οὗς ὥρα ἕκτῃ τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστέραις ἐν οὐρανῷ φανθῆναι. »

(β) Κατὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰουλίου τοῦ Ἀφρικανοῦ, συγγραφέως τῆς 6^{ης} ἑκπερδ. « Τοῦτο τὸ σκότος ἔκλειψιν ἡλίου Θαλλὸς ἀποκαλεῖ ἐν τρίτῃ τῶν ἱστοριῶν, καὶ ἐμοὶ δοκεῖ, ἀλόγως. »

ξίμου και Παχυμέρη) 1562, και ἄλλαι. — Ἑλληνιστὶ δὲ και λα-
τινιστὶ ἐράνησαν εἰς φῶς κατὰ πρῶτον δι' ἐπιμελείας τοῦ Ἰησοῦ-
του Λανσελίου, ἐν Παρίσι. 1615· ἔπειτα μετὰ τῶν ὑπομνημάτων
τοῦ Παχυμέρη και Μαξίμου, διὰ σπουδῆς τοῦ Ἰησοῦτου Βαλτ.
Κορδερίου, ἐν Ἀντουερπία, 1633. II εἰς φύλλ., και τὸ 1755,
ἐξεδόθησαν τελευταῖον μετὰ τῆς παραφράσεως τοῦ Παχυμέρη,
και μετὰ τῶν σημειώσεων τοῦ Κορδερίου, διαφόρων ἀναγνωσμά-
των, και ἄλλων προσθηκῶν, ὑπὸ Γ. Κωνσταντίνου, ἐν Βενετία, II.
Τόμ. εἰς φύλλ. — Γερμανικὴν μετάφρασιν, ἐπιγραφομένην, Die
angeblichen Schriften des Areopagiten Dionysius über-
setzt, mit Anmerkungen, ἐξέδωκεν δ' I. Γ. Β. Ἑγγέλχαρδος,
Sulzbach, 1824. 8.

ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΚ ΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ.

ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΣ.

§. 1. *Bios*. Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 6' ἑκατονταετηρίδος, κατὰ τὸ 105 σωτήριον ἔτος, ἐγεννήθη ὁ Ἰουστίνος ἀπὸ πατρὸς Πρίσκου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Βακχείου, ἀνδρῶν Ἑλλήνων, καὶ τῆς εἰδωλολατρείας ὀπαδῶν (α). Πατὴρ αὐτοῦ ἦτον ἡ Παλαιστίνη, καὶ μάλιστα ἡ πόλις τῆς Σαμαρείας, ἡ πάλαι μὲν ποτε Συχέμ, τότε δὲ Φλαυίη Νεάπολις καλουμένη, ἀπὸ Φλαυίου τοῦ Οὐεσπασιανοῦ (β). Ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος φαίνεται ὑπολαβὼν, ὅτι ὁ μάρτυς Ἰουστίνος ἦτο καὶ τὸ γένος καὶ τὴν θρησκείαν Σαμαρείτης· διότι λέγει αὐτὸν μεταβάντα εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἀπὸ τῆς τῶν

(α) Ὁ Ἰερώνυμος (De scriptt. eccl. c. 23.) ἀναγνῶν· εἰς τὴν Α' Ἀπολογία· τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου Πατρὸς τὰ ὀνόματα « Ἰουστίνος Πρίσκου τοῦ Βακχείου, » ἐνόμισεν, ὅτι ἐκότερον, καὶ τὸ Πρίσκος, καὶ τὸ Βακχεῖος, ἦσαν ὀνόματα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· καὶ τὸ ἀμάρτημα τοῦτο παρεδέχθησαν ὁ Χριστοφόρος, καὶ ἄλλοι τοῦ Ἰουστίνου μεταφράσαι· ἀλλ' ὁ Ρουφίνος ἔπειτα συνιδὼν αὐτὸ, μετέφρασε· « Justinus Prisci filius Bachiadis, » καὶ τὴν διόρθωσιν τοῦ Ρουφίνου ταύτην ἠκολούθησαν ὁ Οὐαλθίσιος, ὁ Γράβιος, ὁ Τυλλεμόντιος, καὶ ἄλλοι.

(β) Ἡ πόλις αὕτη, ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων τῆς Σαμαρείας, ἔλαβε τέσσαρα ὀνόματα· καὶ τὸ μὲν πρῶτον, τὸ καὶ ἀρχαιότερον, εἶναι Συχέμ, ἀπεντῶμενον ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ, καὶ παρὰ τῇ Ἰωσήφ· τὸ δὲ δεύτερον, Μαμορθέ (Plin. hist. natur. V, 14. « intus autem Samariae oppida: Neapolis, quod antea Mamor- » tha dicebatur; Sebaste, in monte, et altiore, Gamala. »)· τὸ τρίτον, Νεάπολις, ὡς παρὰ τῇ Εὐσεβίῳ καὶ Ἐπιφανίῳ εὐρίσκεται· καὶ τὸ τέταρτον, Φλαυία, ἀφ' οὗ ὁ αὐτοκράτωρ Φλαυῖος ὁ Οὐεσπασιανὸς κατέστησεν ἐκεῖ ἑλληνικὴν ἀποικίαν, ὡς ἀναγινώσκωμεν εἰς τοιαύτης ἐποχῆς νομίσματα· Φλαυιοπολιτῶν Σαμαρείων, ἢ, ΦΛ. Ν. Π. ΣΥΡΙΑΣ ΠΑΛ.—Κατ' ἄλλους ὅμως ἡ Φλαυία εἶναι ὅλως νέα τῇ τότε πόλις, κτισθεῖσα ἐπὶ τῶν εἰρειπύων τῆς ἀρχαίας Συχέμ.

Σαμαρειτῶν (α). ἄλλ' αὐτὸς ὁ Ἰουστίνος, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐπιστροφῆς, βεβαιῶν, ὅτι πρεσβεύων τὴν ἐλληνικὴν θρησκείαν καὶ φιλοσοφίαν, κατανοήσας τὸ ψευδὲς αὐτῆς καὶ μάταιον, προσῆλθεν εἰς τὴν χριστιανικὴν ὥστε, ἐὰν ὀνομάζῃ τὸ γένος αὐτοῦ γένος τῶν Σαμαρειτῶν (β), λέγει τοῦτο, ὡς γεννηθεὶς ἐξ αὐτοῦ, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτικὴν ὡς καὶ ὁ ἀποστολὸς Παῦλος ἦτο πολίτης Ῥωμαῖος, καὶ ἐκ τῆς Ταρσοῦ εἰ καὶ Ἰουδαῖος, καὶ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Βενιαμίν.

Ὁ Ἰουστίνος ἐξ ἀπαλῆς ἡλικίας παρεδόθη μετὰ πάσης προθυμίας εἰς τὰ γράμματα, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἔπειτα εἰς τὴν φιλοσοφίαν, προπαρασκευάσας εἰς αὐτὸν τὴν ὁδὸν τοῦ νὰ ἐγκολπωθῇ τὴν χριστιανικὴν πίστιν πῶς δὲ τοῦτο συνέβη, ἄξιον εἶναι ν' ἀκούσωμεν παρ' αὐτοῦ τούτου ἱστορούμενον τὸν τρόπον, διὰ νὰ γείνη ἐπὶ μᾶλλον κατάδηλος τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἡ ἀλήθεια.

Ἐνασχολούμενος (διηγεῖται ὁ Ἰουστίνος περὶ ἐαυτοῦ) περὶ τὴν μάθησιν τῆς φιλοσοφίας, προσεκολλήθη εἰς τινα Στωϊκόν, μετὰ τοῦ ὁποίου συνδιέτριψα ἱκανὸν χρόνον, ἀλλ', ἐπειδὴ περὶ Θεοῦ οὐδεμίαν ἤκουον παρ' αὐτῶ ἀνωτέραν διδασκαλίαν, παρεδόθη ὕστερον εἰς ἄλλον, ἐκ τῆς σχολῆς ὄντα τῶν Περιπατητικῶν (γ). Καὶ τοῦτον ὁμῶς ἀφῆκα μετ' ὀλίγον, ἀγανακτήσας, διότι μετὰ τὰς πρώτας ἡμέρας μ' ἐζήτησε μισθόν, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν μὴδὲ νομίσας αὐτὸν παντάπασι φιλόσοφον (δ). Ἐπειδὴ δ' ἐπεθύμουν πάντοτε ἐκ ψυχῆς νὰ διδαχθῶ τὸ ἐξαίρετον μάλιστα μέρος τῆς φιλοσοφίας, τὸ περὶ Θεοῦ, προσῆλθον εἰς Πυθαγόρειόν τινα φιλόσοφον, μεγάλῃς ἀπολαύοντα ὑπολήψεως· ἀλλ' ἐρωτηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, ἂν ἐξεύρω τὰς προπαρασκευαστικὰς ἐπιστήμας, τὴν μουσικὴν, τὴν ἀστρονομίαν, καὶ τὴν γεωμετρίαν, καὶ ὁμολογήσας, ὅτι δὲν τὰς ἐδιδάχθην, ἠναγκάσθην νὰ παραιτήσω καὶ αὐτόν (ε). Εἰς ἀμυχανίαν δὲ εὗρισκόμενος, ἀλλὰ καὶ μὴ θέλων

(α) Ἐπιφάν. αἰρέτ. β. 1. « ἀπὸ Σαμαρειτῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκέναι. »

(β) Διάλογ. πρὸς Τρύφ. κεφ. ρκ'. « ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ ἐμοῦ, λέγω δὲ τῶν Σαμαρειτῶν. »

(γ) Αὐτόθι, κεφ. β'.

(δ) Αὐτόθι.

(ε) Αὐτόθι.

νά διαπνήττω πολλὸν χρόνον εἰς τὴν μελέτην τῶν προπαρασκευαστικῶν ἐκείνων ἐπιστημῶν, ἀπεφάσισα τελευταῖον ν' ἀκολουθήσω τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν εἰς περίβλεπτόν τινα Πλατωνικόν, διατρίβοντα τότε εἰς τὴν πόλιν μου καὶ τρσοῦτον ἡμεσχόμεν εἰς αὐτήν, ὥστ' ἐντός ὀλίγου ἐνόμισα ἐμαυτὸν σοφόν, ἐλπίζων, ὅτι θέλω κατανοῆσαι παρעυθὺς καὶ τὸ θεῖον πρὸς τοῦτων δὲ τὸν σκοπὸν ἔκρινα εὐλογον ν' ἀποφύγω τῶν ἀνθρώπων τὴν συναναστροφὴν, καὶ ν' ἀποσυρῶ εἰς ἐρημίαν (α). Ἐνῶ δ' ἐπορεύομην εἰς τὸν σκοπούμενον τόπον, μὲ παρεκαλούθητε γέροντες ἀνὴρ, πρῶτον καὶ σεμνὸν ἥθος ἐπιδεικνύμενος, ὅστις μὲ ἠρώτησεν, ἂν τὸν γνωρίζω, καὶ τί ἐζήτηρον ἐκεί (β); λόγου δ' ἔπειτα ἐμπεσόντος περὶ ὁρισμοῦ τῆς φιλοσοφίας, ἔλαβεν εὐκαιρίαν νά ῥημιλήσῃ περὶ Θεοῦ, περὶ τῆς ἐπιγνώσεως αὐτοῦ, περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, καὶ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ὅσα εἰς τὰ μυατήρια ταῦτα οὔτε ὁ Πλάτων ἐδυνήθη νά ἐξιχνιάσῃ, οὔτε ὁ ὀρθὸς λόγος νά κατανοήσῃ, ἀπεκαλύφθησαν εἰς τοὺς προφήτας, ἀνδράς παλὸ ἀρχαιοτέρους τῶν φιλοσόφων, οἵτινες, πληρωθέντες πνεύματος ἁγίου, μόνοι καὶ εἶδαν, καὶ εἶπαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀλήθειαν, γενόμενοι ἀξιόπιστοι αὐτῆς μάρτυρες καὶ διὰ τῶν θαυμάτων, τὰ ὅποια ἐτέλουν, καὶ κατεγγέλλοντες τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· τοῦτων τὰ συγγράμματα παρακινήσεις ὑπὸ τοῦ πρεσβύτου νά ἐκμελετήσω, ἥσθάνθην ἕκτοτε σφοδρὰν ἐπιθυμίαν ν' ἀναγνώσω τῶν προφητῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων τὰ ἱερὰ βιβλία » (γ).

Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ βασιλείου οἱ πολέμιοι τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἠγωνίζοντο κατὰ πάντα τρόπον νά καταθλίψωσι τοὺς χριστιανοὺς, διαβάλλοντες καὶ συκοφαντοῦντες αὐτούς· καὶ ὁ διωγμὸς οὗτος, τοῦ ὁποῦ μνημονεύει ὁ ἡμέτερος χριστιανὸς φιλόσοφος, εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ κατὰ τὸ 120 σωτήριον ἔτος ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ κινήσεις, οὐχὶ βεβαίως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος αὐτοῦ, εὐνοοῦντος πάντοτε τοὺς χριστιανοὺς, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐπάρχων καὶ ἀνθυπάτων, τῶν συγκατατιθεμένων καὶ

(α) Αὐτόθι.

(β) Αὐτόθι, κεφ. γ'.

(γ) Αὐτόθι, κεφ. ζ'. σ.

ὑπενδιδόντων εἰς τὴν μανίαν τοῦ λαοῦ. Βλέπων δὲ ὁ Ἰουστίνος τοὺς χριστιανούς ἀπερχομένους ἀρόβως εἰς τὸν θάνατον, καὶ ἀτρομήτους ὄντας πρὸς πάντα, ὅσα νομίζονται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων φοβερά, ἐνόησεν, ὅτι ἀδύνατον νὰ ᾔηαι οἱ χριστιανοὶ ἄνθρωποι κακοὶ καὶ φιλήδονοι, ὡς περὶ αὐτῶν διέτρεχε κοινῶς ἡ σήμε (α), ἀλλ' ἐπληροφόρηθη μάλιστα τούναντίον, ὅτι ἡ κατ' αὐτῶν συκοφαντία συνιστᾷ τὸν ἄμεμπτον αὐτῶν βίον. Οὕτω λοιπόν, ἀπορρίψας πάντα τῶν φιλοσόφων τὰ διάφορα συστήματα, τὸ ἔτος 133, τριακοντούτης τὴν ηλικίαν, προσῆλθεν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίσιν, παρρησίᾳ ὁμολογῆσας τὴν θεῖαν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν. Καί τοι δὲ χριστιανὸς γενόμενος, ἔκρινεν ὅμως εὐλογον νὰ κρατήσῃ καὶ τοῦ λοιποῦ τὸν φιλασσορικὸν τριβῶνα (pallium), τὸν ὁποῖον ἐφόρουσιν οὐχὶ μόνον οἱ φιλόσοφοι καὶ πεπαιδευμένοι, ἀλλ' ἔτι καὶ πολλοὶ τῶν χριστιανῶν, διὰ νὰ δεικνύωσιν οὐχὶ ὅτι εἶναι φιλόσοφοι, ἀλλ' ὅτι ἐπαγγέλλονται αὐστηρότερόν τινα βίον (β).

Εἰς τὴν Ῥώμην ἦλθεν ὁ χριστιανὸς φιλόσοφος δις, καὶ διέτριψε παρὰ τῷ Μαρτίνῳ Τιμωθίνῳ, ὅπου ἐπολέμησε διὰ συγγράμματος τὸν αἰρεσιάρχη Μαρκίωνα, μκινόμενον εἰς ὑπερβολὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν (γ), καὶ ἐνεχείρισε προσέτι ὑπὲρ τῶν

(α) Ἀπολογ. Β'. κερ. 16. « καὶ γὰρ αὐτὸς ἰδὼ, τοῖς Πλάτωνος χαίρων διδασκαλίαις, διαβαλλομένους ἀκούων χριστιανούς, ἀρῶν δὲ ἀρόβως πρὸς θάνατον, καὶ πάντα τὰ ἄλλα νομίζοντα φοβερά, ἐνόησεν ἀδύνατον εἶναι ἐν κακίᾳ καὶ φιληδονίᾳ ὑπάρχειν αὐτοῖς· τίς γὰρ φιλήδονος, ἡ ἀκρατής, καὶ ἀνθρωπίνων σαρκῶν βορρὴν ἡγουμένος, δύναται ἐν θανάτῳ ἀποστήθεαι, ὅπως τῶν αὐτοῦ ἡρώων στεφύλη, ἀλλ' οὐκ ἐκ παντὸς ἔστι μὲν βίη τὴν ἐλευθερίαν βίωσθαι, καὶ λαυθάνειν τοὺς ἀρχοντας ἐκπαρῶτα, οὐχὶ ὅτι γε αὐτοὶ ἀκατήγγελοι φρονεῖν ὁρῶμενοι; »

(β) Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ'. κερ. 19. « Διὸ καὶ πρότερον κοινῇ ἐβλήθη ἡρώμικος (Μαρκεῖ, ὁ ἐπίκουρος Ἀλεξάνδρειας), ἀποδυτάμενος, καὶ φιλόσοφον ἀναλαβὼν σχῆμα, μέχει τοῦ σούρου τηρεῖ, βιβλίστα τῶν Ἑλλήνων κατὰ δύναμιν εὐπύεται φιλοσοφῶν. »

(γ) Παρβλ. Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ'. κερ. 11. « μάλιστα δὲ ἤμαρ ἐπὶ αὐτῷ Ἰουστίνῳ, ἐν φιλοσοφίᾳ σχῆματι πρεσβύων τὸν θεῖον λόγον, καὶ τοῖς κίονος σύγγραμμα, μηχανομενέ, ὡς καὶ δι' συνέτακτα καρδὸν γνωρίζουσιν τῷ βίῳ τίνδερος· φησὶ δὲ οὕτως· Μαρκίωνες δὲ τινες Ποντικῶν, ὡς καὶ νῦν ἐτι εἰσι, διδασκῶν τοῦ πεποιημένου, ἄλλον τινὰ εἶναι νομίζειν μετὰ τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ, ὅς καὶ κατὰ πᾶσι γένος ἀνθρώπων διὰ τῆς πᾶσι δαμνῶν συλλήψεως πολλοὺς πᾶσι πᾶσι βλάστησεν λέγειν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς παντὸς εἶναι τοῦ Χριστοῦ, ἄλλον δὲ τινὰ ὡς ὅτι μετὰ τούτων ὁμολογεῖν πᾶσι ποιηκέναι. »

ὁμοπίστων αὐτοῦ δύο ἀπολογίας εἰς τοὺς αὐτοκράτορας, τοὺς ἀσπόνδους τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐχθροὺς, μηδὲν φοβηθεὶς τὰς ἐπιβουλὰς, τὰς μηχανωμένας κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ κατὰ τοῦ εὐαγγελίου λυσσῶντος κυνικοῦ φιλοσόφου Κρίακεντος (α). ἐν δὲ τῇ Ἐφέσῃ ἐνίκητε τὸν Ἰουδαῖον Τρύφωνα, συνδιαλεχθέντα μετ' αὐτοῦ.

Τίς δὲ κριτὴς κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν ἀθῶον Ἰουστίνον, ἢ τίς ἐπαρχος, ἄρα ὁ Λώλλιος Οὐρβικός (Lollius Urbicus), ἢ ὁ Ρουστικός (Rusticus), κατὰ ποῖον ἔτος, ἢ ἐπὶ τίνων αὐτοκρατόρων, περὶ τούτων πάντων διαφωνοῦσιν αἱ γνώμαι τῶν περὶ τὴν φιλολογίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων ἀσχολουμένων. Ὁ μὲν Γαλλάνδιος καὶ Οὐαλῆτιος εἰκάζουσιν, ὅτι ὁ Ἰουστίνος ὑπέστη τὸ μαρτύριον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς, τὸ 150 ἔτος, ἀροῦ ἔγραψε τὴν δευτέραν Ἀπολογίαν· ὁ δὲ Μαζώχιος (Mazochius) θέτει τὸ πάθος τοῦ μάρτυρος εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν ἐτῶν 165, 167, 169, καὶ 170· ὁ δὲ Βαρώνιος ὑπομνηματίζει, ὅτι ὁ μαρτυρικός αὐτοῦ θάνατος συνέβη τὸ ἔτος 165, ἐπὶ τοῦ ἐπαρχοῦ Ρουστικοῦ, καὶ τῶν αὐτοκρατόρων Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Οὐέρρου· ἄλλοι δὲ πάλιν προσδιορίζουσιν αὐτὸ κατὰ τὸ ἔτος 167. Τελευταῖον δὲ, ὅτι τῆς κατατομίας τὸν θάνατον ἀπέθανεν ὁ ἡμέτερος ἅγιος Ἰουστίνος, γίνεται ὀφλόν ἐκ τῶν Πράξεων τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ, αἱ τινες ἐκρίθησαν γνήσιαι ὑπὸ πολλῶν τῶν νεωτέρων κριτικῶν. Ἐκεῖ δηλονότι ἀναγινώσκουμεν, ὅτι, ἀροῦ ὁ ἐπαρχος Ρουστικός ἀνέκρινε τὸν Ἰουστίνον μετ' ἄλλων ἑξ, τοῦ Χαρίτωνος, τῆς Χαριτοῦς, τοῦ Εὐελπίστου, τοῦ Ἰέρακος, τοῦ Παίονος, καὶ τοῦ Λιβεριανοῦ, καὶ ματαίως τοὺς παρήγγειλε νὰ θύσωσιν εἰς τοὺς θεοὺς, διέταξε νὰ μαστιγωθῶσι πρότερον, καὶ ἔπειτα ν' ἀποκεφαλισθῶσι, τὴν α' τοῦ Ἰουνίου μηνός, καθ' ἣν ἡμέραν ἡ ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ ἐκκλησία πανηγυρίζει εἰς ἐτὶ τὴν μνήμην αὐτῶν (β).

(α) Ἀπολογ. Β'. κεφ γ. « καὶ γὰρ οὐκ προσδοκῶ ὑπὸ τινος τῶν ἀναιρεμένων ἐπιβουλεύσθαι, καὶ εὖτε ἐμπαγῆναι, ἢ καὶ ὑπὸ Κρίακεντος τοῦ φιλοσόφου καὶ φιλοκόμπου· οὐ γὰρ φιλόσοφος εἰπεῖν ἄξιον τὸν ἄνθρωπον, ὅς γε περὶ ἡμῶν ὁ μὴ ἐπίσταται δημοσίᾳ καταμαρτυρεῖ, ὡς ἀθῶον καὶ ἀσεβῶν χριστιανῶν ὄντων » κ.τ.λ.

(β) Μαρτύριον τῶν ἁγ. Ἰουστίν. Χαρίτων. κ.τ.λ. §. 5. 6. « Ὁ ἐπαρχος λέγει

§. 2. Συγγράμματα. Ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ, τοῦ ἐγερθέντος κατὰ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀδριανοῦ, διατρίβων ἐν Τῶμῃ ὁ ἅγιος Ἰουστίνος, συνέταξεν ἔξοχον Ἀπολογία·ν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν, καὶ κατεύθυνεν αὐτὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς καίσαρας αὐτοῦ υἱοὺς, ἐπιγραφομένην οὕτως· » Αὐτοκράτορι Τί- » τῳ Αἰλίῳ Ἀδριανῷ, Ἀντωνίνῳ Εὐσεβεῖ, Σεβαστῷ Καίσαρι, » καὶ Οὐρηρσίμῳ υἱῷ φιλοσόφῳ, καὶ Λουκίῳ φιλοσόφῳ Καίσα- » ρος φύσει υἱῷ, καὶ Εὐσεβοῦς εἰςποιητῷ, ἐραστῇ παιδείας, ἱερᾷ » τε συγχλήτῳ, καὶ δῆμῳ παντὶ Ῥωμαίων, ὑπὲρ τῶν ἐκ παν- » τὸς γένους ἀνθρώπων ἀδίκως μισουμένων καὶ ἐπηρεαζομένων, » Ἰουστίνος Πρίτκου τοῦ Βακχείου, τῶν ἀπὸ Φλαυίας νέας πό- » λεως τῆς Συρίας Παλαιστίνης, εἰς αὐτῶν ὧν, τὴν προσφώνη- » σιν καὶ ἐντευξιν πεποιήμαι » (α). — Πρὸ τοῦ 150 ἔτους δὲν

» πρὸς τὸν Ἰουστίνον· Ἄκουε, ὁ λεγόμενος λόγιος, καὶ νομίζων ἀληθεύς· εἰδέναι
» λόγου· ἴδὼν μαρτυρούς ἀποκριθεὶς, πείσεται, ὅτι μέλλεις ἀναθάναι εἰς τὸν
» οὐρανόν; Ἰουστίνος εἶπεν· Ἐλπίζω ἔχειν αὐτοῦ τὰ ὄργανα, ἴδὼν ὑπομείνω ταύ-
» τα· οἶδα γὰρ πᾶσι τοῖς οὕτω βιάσασι παραμένειν τὸ θεῖον χάρισμα μέχρι τῆς ἐκ-
» πληρώσεως τοῦ παντὸς κόσμου. Ῥουσιτικός ἐπαρχος εἶπε· Σὺ οὖν ὑπονοεῖς, ὅτι
» ἀναβή·ν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἁμοιβᾶς τινας ἀποληψόμενος; Ἰουστίνος εἶπεν· Οὐχ
» ὑπονοῶ, ἀλλ' ἰπῖσταμαι, καὶ πεπληροφόρημαι. Ῥουσιτικός ἐπαρχος εἶπε· Τὸ λοι-
» πὸν ἔλωμεν εἰς τὰ προκείμενα καὶ καταπειγόν πρᾶγμα. Συνελθόντες οὖν ὁμο-
» θυμαδὲν, θύσατε τοῖς θεοῖς! Ἰουστίνος εἶπεν· Οὐδεὶς εὖ φρονῶν ὑπὸ εὐσεβείας
» ἀείδειν ἐκπίπτει. Ῥουσιτικός ἐπαρχος εἶπεν· εἰ μὴ πείθεται, τιμωρηθήσεθε ἀνη-
» λεῶς. Ἰουστίνος εἶπε· Δι' εὐχῆς ἔχομεν διὰ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν
» τιμωρηθέντες σωθῆναι, ὅτι τοῦτο ἡμῖν σωτηρία καὶ παῤῥησία γενήσεται· ἐπὶ τοῦ
» φοβερωτέρου καὶ παγκοσμίου βήματος τοῦ δεσπότου ἡμῶν καὶ σωτῆρος. Ἠκού-
» τως δὲ καὶ οἱ λοιποὶ μάρτυρες εἶπον· Πολεῖ ὁ θεὸς! ἡμεῖς γὰρ χριστιανοὶ ἴμεν,
» καὶ εἰδῶλοις οὐ θύομεν.

» Ῥουσιτικός ἐπαρχος ἀπεφώνηκε λέγων· Οἱ μὴ βουλευθέντες θῆσαι τοῖς θεοῖς, καὶ
» εἶσαι τῷ τοῦ αὐτοκράτορος προτάγματι, μαρτυρωθέντες ἀπαχθῆναι, μεγαλι-
» κῆν ἀποτινόντες δίκην κατὰ τὴν τῶν νόμων ἀκολουθίαν.

» Οἱ ἅγιοι μάρτυρες δοξάζοντες τὸν Θεόν, ἐξεληθέντες ἐπὶ τὸν συνθήῃ τόπον, ἀ-
» πατήθησαν τὰς κεφαλὰς, καὶ ἐτελείωσαν αὐτῶν τὴν μαρτυρίαν ἐν τῇ τοῦ σωτῆ-
» ρος ὁμολογίᾳ. Τινὲς δὲ τῶν πιστῶν, λαθραίως αὐτῶν τὰ εἴματα λαβόντες, κα-
» τέθεντο ἐν τόπῳ ἐπιτηδείᾳ, συνεργασίας αὐτοῖς τῆς χάριτος τοῦ κυρίου ἡμῶν
» Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(α) Πρὸς κατάληξιν τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερομένων ὀνομάτων εἶναι ἀνάγκη
να σημειώσωμεν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀντωνίνος ὁ Εὐσεβὴς, θετὸς υἱὸς τοῦ Ἀδριανοῦ,
υἱοθέτησε τὸν Μάρκον Ἀντωνίνον τὸν φιλόσοφον, καὶ τὸν Λούκιον Οὐῆρον, υἱὸν
τοῦ Αἰλίου Οὐῆρου, τὸν ὁποῖον λέγουσι τινες υἱοθετηθέντα ὑπὸ Μάρκου τοῦ φιλο-

ἔγραψε βεβαίως ὁ Ἰουστίνος ταύτην τὴν Ἀπολογία· διότι εἰς δύο αὐτῆς τόπους· ὁμιλεῖ περὶ τῶν ὁπιδῶν τοῦ Μαρκίωνος, ἐλθόντος εἰς τὴν Ῥώμην μόλις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνίου, τὸ τέταρτον δηλαδὴ εἰς τῆς βασιλείας τοῦ Ἀντωνίνου, καὶ αἰρεσιάρχου γενομένου περὶ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοῦ αυτοκράτορος· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἰουστίνος ὁμολογεῖ, ὅτι, ὅπότε ἔγραψεν, ἑκατὸν πενήκοντα ἔτη εἶχαν παρελθεῖ ἀπὸ τῆς γενέσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (α).

Ἀνάλογισ. Εἰς ταύτην τὴν Ἀπολογία ὁ χριστιανὸς φιλόσοφος, διὰ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἄδικον ἦτο νὰ τιμωρῶνται καὶ νὰ καταδικάζωνται οἱ χριστιανοί, ἀθῶοι ὄντες τῶν ὁποίων κατηγοροῦντο ἐγκλημάτων, δίδει λόγον εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ περὶ τῆς διδασκαλίας, τῶν ἡθῶν, ἐθίμων, καὶ τελετῶν αὐτῶν· καὶ ἡ περὶ τούτων πραγματεία ἀποκαθιστᾷ τὴν ἀπολογία πολλοῦ λόγου ἄξιον ὑπόμνημα τῆς ἀρχαιότητος, καθὼ ἀναπτύσσουσιν τὸ πλεῖστον μέρος τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, οἷον τὸ δόγμα περὶ τῆς ἁγίας τριάδος, τὸ περὶ τῆς ἐνσάρχου οἰκονομίας καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς, τὰς ἀποδείξεις τῆς εὐαγγελικῆς θρησκείας, τὸ ἀμεμπτον τῶν ἡθῶν τῶν χριστιανῶν, τὴν περιγραφὴν τῶν συνελύσεων αὐτῶν, καὶ τὰ περὶ τῶν τελετῶν τῶν δύο μυστηρίων, τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ τῆς θείας εὐχαριστίας.

Τὸ ἀποτέλεσμα δὲ, τὸ ὁποῖον ἐγέννησε τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Ἰουστίνου τὸ σύγγραμμα τούτο, μαυθάνομεν παρὰ τοῦ Εὐσεβίου, ὃς τις μνημονεύσας τὴν ἐπιγραφὴν αὐτοῦ, ἱστορεῖ ἔπειτα, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας, νὰ μὴ ἐνοχλῶσι τοὺς χριστιανούς, εἰ μὴ ἂν ἤθελαν ἀποδειχθῇ ἐπιβουλευόμενοι τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν· καὶ, ἂν τις ὅμως ἤθελεν ἐπιμένει νὰ κατα-

σῶν· ὥστε ὁ ὀνομαζόμενος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ πρῶτος εἶναι Ἀντωνίνος ὁ Εὐσεβὴς· ὁ δεύτερος, ὁ καλούμενος Οὐερίστιμος, εἶναι ὁ Μάρκος Ἀντωνίνος ὁ φιλόσοφος, δευτέρου υἱοῦ τοῦ Ἀντωνίνου καὶ ὁ τρίτος, ὁ Λεύκιος Οὐῆρος, καίσαρ, καὶ ὁ τρίτος υἱὸς Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς. Πιθίζεται δὲ ὁ Ἰουστίνος νὰ ὀνομάσῃ αὐτοὺς φιλοσόφους καὶ εὐσεβεῖς, διὰ ν' ἀποκτήσῃ τρόπον τινα τὴν εὐνοίαν αὐτῶν, καὶ νὰ τοὺς ὑπεχαιρέσῃ ν' ἀποκαθώσῃ μετ' ἐπιστάτας τοὺς ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν λόγους.

(α) Ἀπολογ., Δ'. κεφ. με'. «Ἐπεὶ δὲ μή τις ἀλογιστάνωνται εἰς ἀποτροπὴν τῶν ἐκδιδωγμένων ὑφ' ἡμῶν εἰπωσιν, πρὸ ἐτῶν ἑκατὸν πενήκοντα γεγονυῖναι τὸν Χριστὸν λέγειν ἡμᾶς· ἐπὶ Κορνήλιου· δεδωχέναι δὲ ἄφαρ ἐκδοῦν αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ χαίνοντος ἐπὶ Νόντιου Πιλᾶτου· κ.τ.λ.

μηνύη ἀπλῶς χριστιανόν τινα, ὁ μὲν κατηγορούμενος· ὃ ἀπολύεται τοῦ ἐγκλήματος, νὰ θεωρῇται δὲ ἔνοχος ὁ κατηγορῶν (α).

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἡ Ἀπολογία αὕτη, τῇ ὁποίᾳ ὁνομάζουσι κοινῶς δευτέρα, εἶναι κατ' ἀλήθειαν πρώτη, ἡ δὲ πρώτη, τὰνάπαλιν δευτέρα, ὡς πληροφоруμέθα παρὰ τοῦ Εὐσεβίου, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἰουστίνου, ἐκ τῶν ὁποίων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ δευτέρα Ἀπολογία ἐγράφη μικρὸν πρὸ τοῦ μαρτυρικοῦ αὐτοῦ θανάτου, μηχανουργηθέντος ὑπὸ τοῦ κυνικοῦ φιλοσόφου Κρίσκεντος (β). Ἡ δὲ σύγχυσις τῶν δύο Ἀπολογιῶν ἐγεννήθη πάλιν ἐκ τοῦ Εὐσεβίου, ὅστις ἀλλαγῇ τῆς αὐτοῦ ἱστορίας ὀνομάζει τὴν δευτέραν προτέρα (γ). ἀλλὰ κατὰ τὴν περατήρησιν τῶν χριστιανῶν ἡ λέξις προτέρα πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς τὸ δευτέρα.

Τὴν δευτέραν λοιπὸν Ἀπολογία ἐγραψεν ὁ Ἰουστίνος, ἀφοῦ συνδιελέχθη εἰς τὴν Ἀσίαν μετὰ τοῦ Ἰουδαίου Τρύφωνος, καὶ ἐπανῆλθε τὸ δεύτερον εἰς τὴν Ῥώμην, πρὸς τὴν σύγκλητον τὴν

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 12. 13. « Ἐντευχθεὶς δὲ καὶ ὁ ἑτέρων ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἀδελφῶν, παντοίας ὑβρεὶς πρὸς τοὺς ἐπικυρίων ὁ δὴμῶν καταπονομένων, τοιαύτης ἡρώσε τὸ κοινὸν διατάξας· Ἀυτοκράτωρ Καὶ σορ Μάρκος Ἀύρηλιος Ἀντωνίνος σιδατὸς, Ἀρμένιος, ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ πέμπτον καὶ δέκατον, ὕπατος τὸ τρίτον, τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας χαιρεῖν. Ἐγὼ μὲν εἶδα, ὅτι καὶ τοῖς θεοῖς ἀπειλές ἐστι, μὴ λανθάνειν τοὺς τοιούτους· περὶ γὰρ μάλλον ἐκείνοι κολάσονται ἢ τοὺς μὴ βουλομένους αὐτοὺς προσκυνεῖν, ἢ ὑμεῖς· οὐδ' εἰς παραγῇ ἐμβάλλετε, βεβαιούντες τὴν τιμὴν αὐτῶν, ἣν περ ἔχουσιν, ὡς αὐτῶν κατηγοροῦντες· εἴη δ' ἂν κἀκεῖνοις κεραιὸν τὸ δοκεῖν κατηγοροῦντος· τεθνᾶναι μάλλον, ἢ ζῆν, ὑπὲρ τοῦ εὐαίσιου Θεοῦ· οὐδὲν καὶ νικῶσι, περιέμενοι τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς, ἢ περ πειθόμενοι οἷς ἀξιοῦσι πρᾶττειν αὐτούς. . . Ὑπὲρ δὲ τῶν τοιούτων ἦδη καὶ πολλοὶ τῶν περὶ τὰς ἐπερχίας ἡγεμόνων καὶ τῶν θεοκρατῶν ἡμῶν ἐγραψαν πατρὶ· οἷς καὶ ἀντέγραψε μὲν ἐνοχλεῖν τοῖς τοιούτοις, εἰ μὴ φαίνονται τι περὶ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν ἐγγχεροῦντες. Καὶ ἐμοὶ δὲ περὶ τῶν τοιαύτων πολλοὶ ἐσημαῖαν, οἷς δὴ καὶ ἀντέγραψα, κατακυλοῦσθαι τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ. Εἰ δὲ τις ἐπιμένει τινὰ τῶν τοιούτων εἰς πράγματα φέρων ὡς δὴ τοιοῦτον, ἐκεῖνος ὁ καταφερόμενος ἀπολειψθεὶς τοῦ ἐγκλήματος, καὶ ἐὰν σφηνῇται τοιοῦτος ἄν, ὃ δὲ καταφέρων, ἔνοχος ἔσται δίχης.»

(β) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 16. « Κατὰ τοῦτους δὲ καὶ ὁ μικρὸν πρὸς οὐκ ἦλθ' ἐδηλωθεὶς Ἰουστίνος, δεύτερον ὑπὲρ τῶν κατ' ἡμᾶς δογματῶν βιβλίον ἀναθεῖς τοῖς δεδωλωμένοις ἄρχουσιν, οἷσις κατακοσμεῖται μαρτυρίᾳ, φιλοσόφου Κρίσκεντος . . . τὴν ἐπιβουλὴν αὐτῷ καταρτίζαντες.» — Ἀπολογ. Β'. κεφ. γ'. « καὶ γὰρ αὐτὸν προεβόκα ὑπὸ τινος τῶν ὁμοεισῶν ἐναντὶ ἐπιβουλοῦσθαι, καὶ εὖλα ἰμπαρῆναι, ἢ καὶ ὑπὸ Κρίσκεντος τοῦ φιλοσόφου καὶ φιλοκόμπτου.»

(γ) Εὐσεβ. αὐτόθι, κεφ. 17. « τὸ δ' αὐτὸς ἀνὴρ πρὸ τοῦ κατ' αὐτὸν ἀγῶνος ἐτέρων πρὸ αὐτοῦ μαρτυρησάντων ἐν τῇ προτέρᾳ αὐτοῦ μηνυμένους ἀπολογία.»

ῥωμαϊκὴν· ἀλλὰ κατὰ τίνα χρόνον, καὶ ἐπὶ τίνων αὐτοκρατόρων, οὐδ' ἐνταῦθα συμφωνοῦσιν οἱ κριτικοί· διότι ὁ μὲν Οὐαλήσιος, καὶ πολλοὶ μετ' αὐτοῦ, δοξάζουσιν, ὅτι ἐγράφη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς· ἄλλοι δέ, ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λουκίου Οὐήρου. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι προβάλλουσι τοὺς ἐξῆς λόγους· α) εἰς ταύτην τὴν Ἀπολογίαν ἀναφέρεται, ὅτι γυνή τις, θέλουσα νὰ διαζευχθῇ ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς, ἔδωκεν ἀναφοράν εἰς τὸν αὐτοκράτορα· σοὶ τῷ αὐτοκράτορι (α), καὶ οὐχί, ἡμῖν τοῖς αὐτοκράτορι· τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ εἴπῃ, ἂν ἐνεχειρίζετο εἰς τὸν Μάρκον Αὐρηλίον, συμβαλλεῦντα μετὰ τοῦ Λουκίου Οὐήρου. — β) διότι χριστιανὸς τις Λούκιος ἐπέπληξε τὸν Οὐρηκὸν (β) οὕτως· « Οὐ πρόποντα εὐσεβεῖ αὐτοκράτορι, οὐδὲ φιλοσόφου καίσαρος παιδί, αὐδὲ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ κρίνεις, ὡς Οὐρηκὲς » (γ)· ὁ Εὐσεβὴς οὗτος αὐτοκράτωρ, λέγει ὁ Οὐαλήσιος, εἶναι Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβής· ὁ δὲ φιλόσοφος παῖς τοῦ καίσαρος, ὁ Μάρκος Ἀντωνῖνος, ὁ ἐπικαλούμενος φιλόσοφος. — γ) διότι ὁ Οὐρηκὸς, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος εἰς τὴν Ἀπολογίαν, ὡς ὄντος κριτοῦ (praelectus) εἰς τὴν Ῥώμην, ἐξήσκει τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς. — Οἱ δὲ ἄλλοι ἀναιροῦσι τοὺς εἰρημένους λόγους διὰ τῶν ἀκολουθῶν α) ὁμιλεῖ ὁ Ἰουστίνος ἐνταῦθα περὶ ἐνὸς αὐτοκράτορος, ἐπειδὴ ὁ Λούκιος Οὐήρος ἦτον ἀπὸν, καὶ ἴσως τότε εἶχε στρατεύσει πρὸς τοὺς Πέρσας. — β) εἶναι δυνατόν, ὅτι τὸ ἐπίθετον τοῦ Εὐσεβοῦς ἐδόθη εἰς τὸν Μάρκον Αὐρηλίον Ἀντωνῖνον τὸν φιλόσοφον, καὶ ὅτι ὁ φιλόσοφος παῖς τοῦ καίσαρος εἶναι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κόμμοδος. — γ) εἶναι ἐνδεχόμενον, ὅτι ὁ Οὐρηκὸς ὑπῆρξε κριτὴς ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τοῦ φιλοσόφου, καὶ ἐπὶ τοῦ τέλους τῆς τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς.

Ἡ δευτέρα Ἀπολογία δὲν διετώθη εἰς ἡμᾶς ἀκέραιος, ἀλλ' ἐν μέρει ἑλληνίσθη· παραπονεῖται δὲ ἐν αὐτῇ ὁ συγγραφεὺς κατὰ τῶν καταβλήψεων καὶ κακώσεων, τὰς ὁποίας οἱ χριστιανοὶ ἀδίκως ἔπασχον ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν.

(α) Ἀπολογ. Β'. κεφ. β'. « καὶ ἡ μὲν βιβλίον σοὶ τῷ αὐτοκράτορι ἀναδίδωκε, πρῶτον συγχαρῆναι αὐτῇ, δικαιοτάτῃ τὰ ἐκείνης ἀξιούσα. » κ.τ.λ.

(β) Ἡ Οὐρηκὸς, ἡ κατὰ τὸν Εὐλείδιον (ἐνθα ἀνωτέρω) Οὐρηκίτης.

(γ) Ἀπολογ. Β'. κεφ. β'.

Ὀλίγον μετὰ τὴν πρώτην Ἀπολογίαν ὕστερον ὁ μάρτυς Ἰουστίνος ἔγραψε *Διάλογον πρὸς Τρύφωναν* κατὰ τῶν Ἰουδαίων. Πάντες οἱ ἀρχαῖοι τῆς ἐκκλησίας συγγραφεῖς, μηδενὸς ἐναντιούμενον, ὁμολογοῦσιν, ὅτι ὁ ἡμέτερος Ἰουστίνος εἶναι ὁ μόνος καὶ ἀληθὴς καὶ γνήσιος τοῦ βιβλίου τούτου συγγραφεὺς (α). Ἀλλὰ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης ἡ ἐκατονταετηρίδος, τουτέστι τοῦ ἔτους 1700, Γερμανὸς τις, Θεόφιλος Κόχιος (β) καλούμενος, ἐπεχείρησε ν' ἀποδείξῃ αὐτὸ ὑποβλημικόν, καὶ νὰ τὸ ἀπώσῃ εἰς Τρύφωνα τινα, μαθητὴν τοῦ Ὀριγένης (γ). Πρὸς τὸν κριτικὸν τοῦτον ἐφιλοτιμήθησαν εὐθὺς διάφοροί τινες ν' ἀντιγράψωσι, καὶ ἕκαστος αὐτῶν ἐσπούδασε νὰ ὑπερασπίσῃ, ὅπως κάλλιστα ἐδύνατο, τὴν γνησιότητα τοῦ Διαλόγου, καὶ μάλιστα τελευταῖον, τὸ 1709 ἔτος, ἀνώνυμός τις συγγραφεὺς οὕτως ἐπιτηδεύων ἀνῆρσε τοῦ ἀντιπάλου τὰ ἐπιχειρήματα, ὥστε καὶ ἐξηλήθε τοῦ κριτικοῦ τούτου ἀγῶνος νικητής.

Τὸν πρὸς Τρύφωνα Διάλογον προσφωνεῖ ὁ ἅγιος μάρτυς εἰς τινα *Μάρκον Πομπήϊον*, τὸν ὁποῖον προσαγορεύει *φιλιτατον* (δ), καὶ διὰ τοῦτο δικαίως νομιζόμενον χριστιανόν· ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὸν Γράβιον (ε), ὁ Μάρκος οὗτος ἦτον ἐπίσκοπος τῶν Ἱεροσολύμων· ἀλλ' ὁ ἱερεὺς Ἰουστίνος οὐδαμῶς ὀνομάζει αὐτὸν ἐπισκοπον, οὐδ' ἀναφέρει, ὅτι εἶχε τοιοῦτο ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα.

Ὅτι δὲ ὁ Ἰουδαῖος Τρύφων, ὁ συνδιαλεχθεὶς μετὰ τοῦ Ἰουστίνου, ἦτο τῶν τότε Ἑβραίων περιρρημότατος, μαρτυρεῖ ὁ Εὐσέβιος (ς), καὶ ὁ λεξικογράφος Σουλδας, ἀποκαλῶν αὐτὸν « ἀρχηγὸν τῶν ἐν Ἐφέσῳ Ἰουδαίων » (ζ). Ἐντεῦθεν πολλοὶ τῶν

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ', κεφ. 18. « καὶ διάλογον δὲ πρὸς Ἰουδαίους συνέταξεν, ὃν ἐπὶ τῆς Ἐφεσίων πόλεως πρὸς Τρύφωνα, τῶν τότε Ἑβραίων ἐπιστημότατον, πεποίηται. »

(β) Gottlieb Koch.

(γ) Τὸ σύγγραμμα τοῦ Κοχίου ἐπιγράφεται· D. Justini dialogus juxta regulas criticae examinatus, ac suppositionis convictus. Kilonii, 1700. 8.

(δ) Διάλογ. πρὸς Τρύφ. κεφ. ρα'. « ταῦτα εἰπὼν, ὃ φιλιτατε Μάρκε Πομπήϊε, ἡ παυσίμην. »

(ε) Grabo Spicileg. Tom. II, pag. 160.

(ς) Βικλ. ιστορ. βιβλ. δ', κεφ. 18. « καὶ διάλογον δὲ πρὸς Ἰουδαίους συνέταξεν, ὃν ἐπὶ τῆς Ἐφεσίων πόλεως πρὸς Τρύφωνα, τῶν τότε Ἑβραίων ἐπιστημότατον, πεποίηται. »

(ζ) Ἐν λξ. Ἰουστίνος.

κριτικῶν εἰκάσαν, ὅτι ὁ Τρύφων οὗτος εἶναι ὁ αὐτός καὶ ὁ ῥαβ-
βῖνος *Τραφῶνης*, ἀνὴρ ὀνομαστός παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ ἡ
διδάσκαλος, ἡ συνεργὸς χρηματίσας τοῦ ῥαββίνου Ἀκιδᾶ (α), τοῦ
διεγείραντος τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀποστασίαν, καὶ φονευθέντος κατὰ τὸν
πόλεμον (β). Ὅπως δ' ἂν ἐχῇ τὸ πρᾶγμα, ταῦτα περὶ ἐαυτοῦ
λέγει ὁ Τρύφων (γ)· « Τρύφων καλοῦμαι, εἰμὶ δὲ Ἑβραῖος ἐκ
» περιτομῆς, φυγὼν τὸν νῦν γενόμενον πόλεμον, ἐν τῇ Ἑλλάδι
» καὶ τῇ Κορίνθῳ τὰ πολλὰ διάγων. » — καὶ ἐκ τῶν λόγων τού-
των ὁ ἐξοχὸς κριτικὸς καὶ θεολόγος *Μογγερβέτος* (δ) ζητεῖ νὰ
εὕρῃ ἐξ εἰκασίης τὸν χρόνον τῆς τοῦ Διαδόγου συγγραφῆς (ε).

(α) Ὁ Ἀκιδᾶς, ἐκ τῶν πρώτων ῥαββίνων τῆς ἐν Τιβεριάδι σχολῆς, ἤματι κατὰ
τὸν 6^{ον} τῆς ἐκκλησίας αἰῶνα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο βοσκὸς· ἔπειτα δὲ, ἰπικὴν
τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἡ θυγάτηρ ὑπασχέθη, ἐὰν γαίην σφῶς, νὰ τὸν νυμφευθῇ, ὁ ἔως
τὸν προέτρεψε νὰ παραδῶρῃ ἐαυτὸν εἰς τὴν παιδείαν. Εὐθὺς ὅμως μετὰ ταῦτα προ-
κολληθεὶς εἰς τὸν ψευδομεσσίαν Βαρχωχιζᾶν, καὶ ἐξαρμύσας εἰς αὐτὸν τὴν προ-
φητεῖαν τοῦ Βαλαὰμ, διεγείρει τοὺς Ἰουδαίους εἰς ἀποστασίαν, καὶ ἔπραξε μετ'
αὐτῶν πολλὰς θλίψεις, διὰ τὰς ὁποίας καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος
Ἀδριανοῦ εἰς θάνατον. Οἱ ῥαββῖνοι ἀποδίδουσι εἰς αὐτὸν εὐφημα *Περὶ δὴ-
μίουργίας*, ἐπιγραφόμενον Ἀ β ρ α δ μ.

(β) Οὗτος περὶ αὐτοῦ κρίνουσιν ὁ Βαρτολλώκιος, ὁ Αἰγυπσίτιος, ὁ Ῥελανδός,
ὁ Κασέας, ὁ Γράβιος, καὶ ὁ Δάνσιος.

(γ) Διάλογ. κεφ. ε.

(δ) Longuerue, ἀποθνήσκων ἐν Παρίσι τοῦ 1733.

(ε) Longuerue, *Dissertatio de vita S. Iustini M.* p. 223. « Non multo
» post Apologiam I, Justinus ex Italia proficiscens, reversus est in Asiam,
» anno aerae christianae 140 circiter, quod clarius mox patebit. Ephesum
» itaque veniens, ibi reperit quendam Judaeum Tryphonem nomine, quo-
» rum disputationem ingressus est copiosam, quam ipsemet scripto tradi-
» dit. Ibidem meminit apologiae suae imperatori oblatae, ubi de cultu Si-
» monis Magi velut a Romanis recepto, conquestus est. Tunc Trypho
» potissimum Corinthi haerebat. Fugerat enim nuperrime confectum bel-
» lum, velut ipsomet ait Trypho· *φυγὼν τὸν νῦν γενομένον πόλεμον*. Belli sub
» Antonino seniore contra Judaeos gesti meminit Capitolinus (in vita Pii
» imperatoris, cap. 3.) Judaeos, inquit, rebellantes conludit per legatos
» et praesides. Id autem gestum est ante finem anni 139. Tunc enim, ut
» ex nummis fit manifestum, cum consulatum secundum Pius ageret, di-
» ctus est imperator II, quem numerum deinde princeps patris amantissi-
» mus non multiplicavit; et tranquille imperans nulla bella gessit, a nullis
» hostibus, quos vinceret, aut reprimeret, locessitus. Bellum ergo, quod
» fugerat Trypho, sub Antonino gestum est: ne ad anterius sub Hadriano,
» quod ad rem nequaquam pertinet, recurramus. Disceptationem autem
» egit cum Tryphone Justinus Ephesi, ut nos docet Eusebius.»

Ἀποτελοῦσι δὲ τὸν Διάλογον δύο συνδιαλέξεις, πρὸς τὰς δύο αἰ-
 ποίας ὁ ἱερός Ἰουστίνος ἐδαπάνησε δύο ἡμέρας· πᾶσα δὲ ἡ προ-
 κειμένη τοῦ λόγου ὑπόθεσις περιστρέφεται εἰς τὴν ἐξ ἀπειρῶν ῥη-
 τῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι
 ὁ μεσσίας καὶ ὁ λόγος, ὅστις κατ' ἀρχὰς μὲν ὥρθη εἰς τοὺς πα-
 τριάρχας, ἔπειτα δὲ ἠθέλησε νὰ ἐνανθρωπήσῃ, καὶ νὰ γεννηθῇ ἐκ
 παρθένου διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν.

*Συγγράμματα, κοινῶς μὲν καὶ κατὰ πιθανότητα, οὐχὶ δὲ καὶ
 ἀναμφισβητήτως εἰς τὴν μάρτυρα Ἰουστίνου ἀποδιδόμενα. —*
 Ἐκ τῶν πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου
 ἀναφέρει ὁ Εὐσέβιος βιβλίον ἐπιγραφόμενον *Ἐλεγχον* (α)· ἀλλὰ
 σύγγραμμα τοῦ μάρτυρος, τοιαύτην τινα φέρον ἐπιγραφὴν, οὐδὲν
 διεσώθη εἰς ἡμᾶς· ἔθεν οἱ κριτικοί, οὐχὶ ἀνευ μεγάλης πιθανότη-
 τας, ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι ὁ Εὐσέβιος νοεῖ τὸν μέχρι τῆς σήμερον
 διασωθέντα *Λόγον ΠαραINETIKON* πρὸς Ἑλληνας, παρατηροῦν-
 τες, ὅτι τὸν παραινετικὸν τοῦτον λόγον πάντες ὁμοφώνως οἱ ἀρ-
 χαῖοι, τοῦλάχιστον μηδενὸς ἀντιλέγοντος, ἀπονέμουςιν εἰς τὸν
 ἡμέτερον μάρτυρα Ἰουστίνον· καὶ, ἐάν τις διεσχυρίζωνται, ὅτι δὲν
 ἀνευρίσκουσι τὴν αὐτὴν ὁμοιότητα τοῦ λεκτικοῦ, τὴν ὁποίαν καὶ
 εἰς τὰ γνήσια αὐτοῦ συγγράμματα, ὁμολογοῦσιν ὅμως, ὅτι δὲν
 ὑπάρχει πάλιν τοσαύτη ἀνομοιότης, ὥστε νὰ νομισθῇ τὸ βιβλίον
 ὑποβολιμαῖον. Καὶ τῶντι τίς δὲν ἐξεύρει, ὅτι οἱ συγγραφεῖς εἰς διά-
 φορα αὐτῶν πονήματα μεταβάλλουσι ἐνίοτε τὸ λεκτικόν, μὴ με-
 ταχειρίζονται πάντοτε τὸ αὐτὸ ὅρος; Ὅπως δὲ ἂν ἔχῃ τὸ πρῶ-
 νμα, περὶ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ πρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ ᾔται ἰκανὴ
 ἀπόδειξις αὐτῇ, ὅτι ἄξιον κρίνεται τὸ σύγγραμμα τοῦ ἡμετέρου
 φιλοσόφου καὶ μάρτυρος, καὶ ὅτι Στέφανος ὁ Γόδαρος, ὁ περὶ
 τὸ τέλος τῆς ε' ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας, λαμβάνει μαρτυρίαν
 ἐκ τοῦ ΠαραINETIKOῦ τούτου, ὥς ἐκ τινος γνησίου συγγράμματος
 τοῦ Ἰουστίνου (β).

(α) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 18. » καὶ αὖθις ἕτερον πρὸς Ἑλληνας εἰς ἡμᾶς
 » ἐλθόντων αὐτοῦ σύγγραμμα, ὃ καὶ ἐπιγραφὴν ἔλαχεν. »

(β) Φώτ. Μυριόβιβλ. 232. » ὅτι πᾶν γέννητὸν φθαρτὸν ἐστὶ καὶ θνητὸν,
 » βουλῆσαι δὲ Θεοῦ διαμένει ἄλυτον καὶ ἀφθαρτον· καὶ ἐκ τοῦ ἰκανοῦ, ὅτι τὸ
 » πᾶν φθαρτὸν οὐ δύναται ἀφθαρτον εἶναι βουλῆσαι Θεοῦ· ἐναντία γὰρ ἑστῆκε

Ἀνάγνωσις τοῦ Λόγου Παραρηκετικοῦ πρὸς Ἑλληνας. Εὐ-
 θὺς εἰς τὸ προσίμιον δέεται ὁ Ἰουστίνος τοῦ Θεοῦ, εἰς αὐτὸν
 μὲν νὰ χαρίσῃ δύναμιν λόγου, τοὺς δὲ Ἑλληνας νὰ ἐμπνεύσῃ,
 ὥστε ἀπαλλαγέντες τῆς προγονικῆς πλάνης, νὰ ἐκλέξωσι τὴν
 συμφέρουσαν χριστιανικὴν θρησκείαν. » Ἀρχόμενος τῆς πρὸς ὑμᾶς
 » παραινέσεως, ὦ ἄνδρες Ἑλληνες, εὐχομαι τῷ Θεῷ ἐμοὶ μὲν
 » ὑπάρξαι τὰ θέοντα πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν· ὑμᾶς δὲ, τῆς προτέρας
 » ἀρεμέτους φιλονεικίας, καὶ τῆς τῶν προγόνων πλάνης ἀπαλλα-
 » γέντας, ἐλθεῖναι τὰ λυσιτελοῦντα νυνί· οὐδὲν οἰομένους περὶ τοῦς
 » προγόνους ὑμῶν ἔσεσθαι πλημμελὲς παρ' ὑμῶν, εἰ τάναντί·
 » νυνὶ τῶν πρότερον μὴ καλῶς δοξάντων αὐτοῖς, χρήσιμα φαί-
 » νοιτο παρ' ὑμῖν· ἡ γὰρ τῶν πραγμάτων ἀκριβὴς ἐξέτασις καὶ
 » τὰ δοξάντα καλῶς ἔχειν πολλάκις ἀλλοιότερα δείκνυσιν, ἀκρι-
 » βεστέρᾳ πείρᾳ τᾷληθὲς βεβαιώσασα » (α). Ἐπειτα δὲ, ἐπειδὴ
 μέλλει νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας, τῆς ὁποίας οὐ-
 δὲν ἄλλο ὑπάρχει προτιμότερον, λέγει, ὅτι ἔκρινεν εὐλογον νὰ
 ἐξετάσῃ, τίνες, καὶ πόσοι, καὶ κατὰ τίνας χρόνους ὑπῆρξαν καὶ
 τῆς χριστιανικῆς πίστεως οἱ διδάσκαλοι, καὶ τῆς ἐθνικῆς οἱ ἀρ-
 χηγέται (β). Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδεικνύει, ὅτι ματαίως οἱ ποιη-
 ταὶ καλοῦνται ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν πρῶτοι τῆς θρησκείας διδάσκα-
 λοι, ἐπειδὴ διδάσκουσιν, ὡς ὁ Ὀμηρὸς καὶ ὁ Ἡσίοδος, γελοῖαν τι-
 νὰ γενεαλογίαν τῶν θεῶν, καὶ αἰσχροὺς ἔρωτας, καὶ ὀργὴν καὶ
 ἔριδας, καὶ μάχας, καὶ ὁσμὰ, καὶ τραύματα, καὶ τὰ τοιαῦτα·
 » Τίνες τοίνυν, ὦ ἄνδρες Ἑλληνες, τῆς θεοσεβείας ὑμῶν διδα-
 » σκάλους εἶναί φατε; Τοὺς ποιητάς; Ἄλλ' οὐ συνοίσει ὑμῖν πρὸς
 » ἄνδρας, τὰ τῶν ποιητῶν εἰδότας, λέγειν. Ἰσασὶ γὰρ τὴν ὑπ'
 » αὐτῶν γελοισιτάτην περὶ θεῶν θεογονίαν λεγομένην, ὡς ἐ-
 » στιν ἡμῖν ἀπὸ τοῦ κορυφασιότατου παρ' ὑμῖν καὶ πρώτου τῶν
 » ποιητῶν Ὀμήρου μαυθάνειν· οὗτος γὰρ πρῶτον μὲν τὴν τῶν
 » θεῶν γένεσιν ἐξ ὕδατος τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι φησί· οὕτω γὰρ

» ἑαυτῷ ὁ τοῦτο λέγων, καὶ ἀδύνατα χαρίζεται τῷ δημιουργῷ· τούτης δὲ τῆς δο-
 » ξης χρῆσιν μὲν παρέθηκεν ἐκ τοῦ μάρτυρος Ἰουστίνου.»

(α) Κεφ. λ. α΄.

(β) Λύκ. 11.

» γέγραπεν· Ὡκεανόν τε, θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν. Ἐ-
 » πείτα δὲ καὶ ἃ περὶ τοῦ πρώτου παρ' αὐτοῖς νομιζομένου Θεοῦ
 » λέγει, ὃν καὶ πατέρα ὀνομάζει πολλάκις ἀνδρῶν τε θεῶν τε,
 » ἀναγκαῖον ὑπομνήσαι· ἔφη γάρ· Ζεὺς, ὃς τ' ἀνθρώπων ταμίης
 » πολέμοιο τέτυκται. Αὐτὸν τοίνυν οὐ πολέμου ταμίαν μόνον τῷ
 » στρατεύματι, ἀλλὰ καὶ ἐπιτορκίας Τρωσὶ διὰ τῆς αὐτοῦ θυγα-
 » τρός αἴτιον γεγενῆσθαι φησὶ καὶ τοῦτον ἔρῳντα, καὶ σχετιάζ-
 » ζοντα, καὶ ὀλοφυρόμενον, καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων θεῶν ἐπιβουλευό-
 » μενον Ὅμηρος εἰσάγει... Ταῦτα καὶ τοιαῦτα περὶ θεῶν ἐδί-
 » δαξεν ὑμᾶς Ὅμηρος, καὶ οὐχ Ὅμηρος μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἡ-
 » σίοδος ὥστε, εἰ μὲν πιστεύετε τοῖς κορυφαιοτάτοις ὑμῶν ποιηταῖς,
 » τοῖς καὶ γεγενησάσι τοὺς θεοὺς ὑμῶν, ἀνάγκη ὑμᾶς ἢ τοι-
 » ούτους αὐτοὺς εἶναι νομίζειν, ἢ μὴδ' ἕλως θεοὺς αὐτοὺς εἶναι
 » πιστεύειν » (α). Ἐπειτα δὲ, ὅτι καὶ οἱ φιλόσοφοι ὡσαύτως δὲν
 » δύνανται νὰ ὀνομασθῶσι τῆς θεοσεβείας θεμελιῳταί, διότι αἱ
 » γινῶμαι αὐτῶν περὶ θεῶν τοσοῦτον εἶναι ποικίλαι καὶ ψευδεῖς,
 » ὥστε ἀποβαίνουσι καὶ τῶν ποιητῶν γελοιότεροι· καὶ περιγράφει
 » ἐφεξῆς τὰ διάφορα αὐτῶν συστήματα· » Εἰ δὲ τοὺς ποιητὰς πα-
 » ραιτεῖσθε λέγειν, ἐπειδὴ μύθους τε αὐτοῖς πλάττειν ἐξεῖναι φα-
 » τε, καὶ πολλὰ πόρρω τῆς ἀληθείας περὶ θεῶν μυθῶδως δι-
 » ξιέναι, τίνας ἐτέρους τῆς θεοσεβείας ὑμῶν διδασκάλους ἔχειν
 » οἴσθε; ἢ πῶς ταύτην αὐτοὺς μεμαθηκέναι φατέ; ἀδύνατον
 » γάρ τοὺς μὴ πρότερον παρὰ τῶν εἰδότεων μεμαθηκότας τὸ οὐ-
 » τω μεγάλα καὶ θεῖα πράγματα γινώσκειν. Τοὺς σοφοὺς πάν-
 » τως δέηπου καὶ φιλοσόφους λέξετε· ἐπὶ τούτους γὰρ, ὥσπερ ἐπὶ
 » τεῖχος ὀχυρὸν, καταφεύγειν εἰώθατε, ἐπειδὴν τις ὑμῖν τὰς
 » περὶ θεῶν ἀπαγγέλλῃ δόξας. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἀπὸ τῶν πα-
 » λαιῶν καὶ πρώτων ἄρξασθαι προσήκει, ἐντεῦθεν ἀρξάμενος, τὴν
 » ἐκάστου δόξαν ἐκθήσομαι, πολλῶν γελοιωτέραν τῆς τῶν ποιητῶν
 » θεολογίας οὖσαν (β). Ἐκ τούτου λοιπὸν ὁ Ἰουστίνος συνάγει
 » πόρισμα, ὅτι εἰς μόνους τοὺς προφῆτας ἡμῶν πρέπει νὰ δοθῇ πᾶσα
 » ἀκρόασις· διότι οὐχὶ ἐξ ἀνθρωπίνης τινὸς τέχνης, ἀλλὰ δι' ἐνε-ρ-

(α) Κεφάλ. β'.

(β) Κεφάλ. γ'.

γαίας τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔμαθον, τίς ὁ ἀληθὴς Θεός, διδάξαν-
 τες ἡμᾶς περὶ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ ὁμοφώνως πάντοτε τὰ αὐτά. οὐ-
 κὼν, ἐπειδὴ περ οὐδὲν ἀληθὲς περὶ θεοσεβείας παρὰ τῶν ἡμε-
 ρῶν διδασκάλων μαθάνειν ἐστὶ δυνατόν, ἱκανὴν ὑμῖν ἀποδείξιν
 τῆς ἐαυτῶν ἀγνοίας διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους στάσεως παρεσχ-
 ῶκότων, ἀκόλουθον ἡγεῖμαι ἀνελθεῖν ἐπὶ τοὺς ἡμετέρους προ-
 γόνους, τοὺς καὶ τοὺς χρόνους τῶν παρ' ὑμῖν διδασκάλων πολλῶ
 προσιληρότας, καὶ μηδὲν ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν φαντασίας διδά-
 ξοντας ἡμᾶς, μηδὲ πρὸς ἀλλήλους διενεχθέντας, ἣ τὰ ἀλλήλων
 ἀνατρέπειν πειρωμένους, ἀλλ' ἀφιλονείκως καὶ ἀστασιástως τὴν
 παρὰ Θεοῦ δεξαμένους γνῶσιν, καὶ ταύτην διδάσκοντας ἡμᾶς.
 κ.τ.λ. (α). Καί, πρὸς βεβαιωτέραν πίστωσιν, ἀποδεικνύει ἐκ μαρ-
 τυριῶν ἐθνικῶν συγγραφέων, τοῦ Πολέμωνος, τοῦ Ἀππίωνος, τοῦ
 Ἡταλεμαίου, τοῦ Μενδησίου, τοῦ Ἑλληνίκου, τοῦ Φιλοχόρου, τοῦ
 Καστορος, τοῦ Θαλλοῦ, τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ πολυίστορος, τοῦ
 Σικελιώτου Διοδώρου, καὶ τῶν Ἰουδαίων Φίλωνος καὶ Ἰωσήπου,
 ὅτι ὁ Μωϋσῆς εἶναι πάντων τῶν συγγραφέων ὁ ἀρχαιότατος,
 καὶ διὰ τοῦτο ὁ πρῶτος διδάξας τὴν εἰς Θεὸν εὐσέβειαν. Ὡς δὲ
 βεβαιοῦται, ὅτι ὁ Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται εἶναι τῶν φιλοσόφων
 πάντων ἀρχαιότεροι, οὕτω πάλιν πληροφορεῖ ὁ συγγραφεὺς, ὅτι
 καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ φιλόσοφοι καὶ ποιηταί, ὅσοι ἔγραψαν ἀληθέ-
 στερόν πως περὶ Θεοῦ καὶ θρησκείας, ἡρανίσθησαν ταῦτα ἐκ τῶν
 ἱερῶν συγγραμμάτων ἐκείνων. Οὕτως ὁ Πλάτων, καίτοι εὐνοῶν
 τρόπον τινὰ τὴν περὶ πολυθείας γνώμην διὰ φόβον, μὴ ἀναγ-
 κασθῇ νὰ πῇ καὶ αὐτὸς τὸ κώνειον, ὥς ὁ Σωκράτης, φαίνεται
 ὁμῶς, ὅτι οὐχὶ μόνον ἐκ τοῦ Μωϋσέως ἔμαθεν, ὅσα διδάσκει
 περὶ τοῦ ὄντος Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων προφητῶν
 παρεδέχθη τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ ἐπίγνωσιν, τὴν ἀνάστασιν τῶν
 σωμάτων, καὶ τὴν μέλλουσαν κρίσιν. Ὁ Πλάτων δέ, ἀποδεξά-
 μενος μὲν, ὥς ἔοικε, τὴν περὶ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ Μωϋ-
 σέως καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν διδασκαλίαν, ἣν ἐν Αἰγύπτῳ
 γενόμενος ἔγνω, διὰ δὲ τὰ συμβεβηκότα Σωκράτει δεδιώς,
 μήπως καὶ αὐτὸς Ἀνυτόν τινα ἢ καὶ Μέλητον καθ' ἑαυτοῦ

(α) Κοράλ. γ.

« γενέσθαι παρασκευάσθῃ . . . φόβῳ τοῦ κωνείου ποικίλον τινα
 » καὶ ἐσχηματισμένον τὸν περὶ Θεῶν γυμνάζει λόγον, εἶναι τε
 » Θεοὺς τοῖς βουλομένοις, καὶ μὴ εἶναι, οἷς τάναντία δοκεῖ. τῷ
 » λόγῳ κατασκευάζων (α) . . . Ταῦτα τοῖνον ἐν Αἰγύπτῳ μα-
 » θὼν ὁ Πλάτων, καὶ σφόδρα ἀρεσθείς τοῖς περὶ ἑνὸς Θεοῦ
 » εἰρημένοις, τοῦ μὲν ὀνόματος Μωσέως, διὰ τὸ ἓνα καὶ μό-
 » νον διδάσκειν Θεόν, μνημονεῦται παρ' Ἀθηναίοις οὐκ ἀσφαλές
 » ἡγεῖτο, δεδιὼς τὸν Ἄρειον πάγον· τὸ δὲ καλῶς εἰρημένον ὑπ'
 » αὐτοῦ οὐχ ὡς παρ' ἐκείνου μαθὼν, ἀλλ' ὡς ἐκυτοῦ ἐκτιθέμε-
 » νος δόξαν ἐν τῷ ἐμπουδαμένῳ αὐτοῦ λόγῳ Τιμαίῳ, ἐν ᾧ
 » καὶ θεολογεῖν ἐπεφέρει, τὸ αὐτὸ, ὃ καὶ περὶ Θεοῦ Μωϋσῆς,
 » γέγραπεν· ἔφη γάρ· Ἔστιν οὖν κατ' ἐμὴν δόξαν διαιρετέον
 » πρῶτον, τί τὸ ὃν μὲν αἶι, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον, καὶ τί τὸ γί-
 » νόμενον μὲν, ὃν δὲ οὐδέποτε. Τοῦτο, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, τοῖς
 » νοεῖν δυναμένοις οὐ δοκεῖ ἓν καὶ ταῦτ' εἶναι, τῷ ἄρθρῳ μό-
 » νῳ διαλλάττον· Ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς Ὁ ὢν ἔφη· ὁ δὲ Πλά-
 » των, τὸ ὃν· ἑκάτερον δὲ τῶν εἰρημένων τῷ αἶι ὄντι Θεῷ
 » προσήκειν φαίνεται· αὐτὸς γάρ ἐστι μόνος ὁ αἶι ὢν, γένεσιν
 » δὲ μὴ ἔχων. » κ.τ.λ. (β). Εἰς ταῦτα προσθέτει, ὅτι καὶ ὁ Ὀ-
 » μηρος ἀπήνθισεν ὡς αὐτως ἐκ τοῦ Μωϋσέως ὅσα ἔγραψε περὶ
 τοῦ ἐπιγείου παραδείτου, περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ φωτός,
 περὶ τοῦ διαβόλου, πειράσαντος τὴν Εὐάν, καὶ περὶ τῆς μα-
 ταίας οἰκοδομῆς τοῦ πύργου τῆς Βαβυλῶνος. Ὑστερον δὲ ἐπα-
 ναστραφεὶς εἰς τὸν Πλάτωνα, ἀπαριθμεῖ πολλὰ, ὅσα ἐκεῖνος ἔ-
 λαβεν ἐκ τῶν προφητῶν καὶ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων
 πάντων συνάγει, ὅτι εἶναι ἀνάγκη, οἱ πρεσβεύοντες τὴν ἐθνικὴν
 θρησκείαν, ἀποστάντες τῆς προγονικῆς αὐτῶν πλάνης, νὰ παρα-
 δεχθῶσι τὴν ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν ἀληθῆ θεοσέβειαν. « Καί-
 » ρος οὖν ἦκει νῦν, πεισθέντας ὑμεῖς, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, ἀπὸ
 » τῶν ἔξωθεν ἱστοριῶν, ὅτι πολλῶ πρεσβύτατος Μωσῆς καὶ οἱ
 » λοιποὶ προφῆται γεγονάσι πάντων τῶν παρ' ἡμῖν σοφῶν γε-
 » γενῆσθαι νομισθέντων, τῆς παλαιᾶς μὲν ὑμεῖς τῶν προγόνων

(α) Κεφ. λ. κ'.

(β) Κεφ. λ. κβ'.

» ἀποστῆναι πλάνης, ἐντυχεῖν δὲ ταῖς θεαῖς τῶν προφητῶν ἱστο-
 » ρίαις, καὶ γινῶναι παρ' αὐτῶν τὴν ἀληθῆ θεοσεβείαν, οὐ λό-
 » γων ὑμῖν ἀπαγγελλόντων τέχνας, οὐδὲ πιθανῶς καὶ πιστευ-
 » τικῶς λεγόντων (ταῦτο γὰρ ἴδιον τῶν τὴν ἀλήθειαν κλέπτειν
 » ἐβελόντων), ἀλλ' ἀπλῶς τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασί τε καὶ ῥή-
 » μασι χρωμένων, καὶ ταυτ' ὑμῖν ἀπαγγελλόντων, ἃ τὸ ἅγιον
 » ἐπ' αὐτοὺς κατελθὼν πνεῦμα τοῦς τὴν ἀληθῆ θεοσεβείαν μαν-
 » θάνειν βουλομένους δι' αὐτῶν διδάσκειν προήρηται» (α). Κα-
 ταπαύει δὲ τελευταῖον ὁ Ἰουστίνος τὸν λόγον, παραγγέλλων,
 ὅτι εἰς οὐδένα ἄλλον φιλόσοφον πρέπει νὰ δίδεται ἀκρόασις
 καὶ προσοχή, εἰ μὴ εἰς τὸν Ἀκμωνα καὶ τὸν Ἑρμῆν, ἀπο-
 φαινομένους περὶ Θεοῦ, ὅτι αὐτὲ νὰ νοηθῇ εἶναι δυνατόν, οὔτε
 νὰ κατονομασθῇ, καὶ ὅτι ἐκ μόνων τῶν ἡμετέρων προφητῶν δύ-
 νηται νὰ διδαχθῇ ἡ ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ ἐπίγνωσις, καὶ τῆς ὀρ-
 θῆς θρησκείας ἡ διδασκαλία. « Εἰ δέ τις οἴοιτο παρὰ τῶν πρεσ-
 » βυτάων παρ' αὐτοῖς ὀνομασθέντων φιλοσόφων τὸν περὶ Θεοῦ
 » μεμαθηκέναι λόγον, Ἀκμωνός τε καὶ Ἑρμοῦ ἀκουέτω, Ἀκ-
 » μωνος μὲν ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λόγοις πάγκρυφον τὸν Θεὸν ὀνο-
 » μάζοντος, Ἑρμοῦ δὲ σαφῶς καὶ φανερώς λέγοντος· Θεὸν νοῆ-
 » σαι μὲν ἔστι χαλεπὸν, φράσαι δὲ ἀδύνατον, ὧ καὶ νοῆσαι δυ-
 » νατόν. Πανταχόθεν τοίνυν εἰδέναι προσήκει, ὅτι οὐδαμῶς ἐτέρως
 » περὶ Θεοῦ ἢ τῆς ὀρθῆς θεοσεβείας μανθάνειν οἷόν τε, ἢ παρὰ
 » τῶν προφητῶν μόνον, τῶν διὰ τῆς θείας ἐπιπνοίας διδασκόν-
 » των ὑμᾶς» (β).

Λόγος πρὸς Ἑλληνας. Ὁ λόγος οὗτος εἶναι τοσοῦτον ἐπί-
 τομος, ὥστε φαίνεται λόγου τεμάχιον μᾶλλον, ἢ ἀκέραιος λό-
 γος· ἔθεν δυσκόλως ἤθελέ τις ἀποφασίσαι, ἂν ᾖναι τῶνόντι τοῦ συγ-
 γραφέως, τοῦ ὁποίου φέρει τὸ ὄνομα, ἢ ἄλλου, ἐνῷ μάλιστα οὐ-
 δὲν ἐν αὐτῷ ἀπαντᾶται, τὸ ὁποῖον δύναται βεβαιότερον ὁπωσοῦν,
 ἢ ἐξ ὁποίων δῆποτε τεκμηρίων, νὰ προδῶσῃ τὸν συγγραφέα· διότι,
 μὴδὲν ἄλλο περιέχοντος τοῦ λόγου, εἰ μὴ μακρὰν τινα σειρὰν καὶ
 ἄλυσιν μαρτυριῶν, λαμβανομένων ἐκ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν φιλο-

(α) Κεφάλ. λβ.

(β) Κεφάλ. λη.

σόφων, εὐχολον ἦτον εἰς ἕκαστον ἐπίσης, ὡς εἰς τὸν Ἰουστίνον, νὰ συντάξῃ τοιοῦτον ὑπομνηματισμόν. Ἀλλ' ὅμως γίνεται δῆλον, ὅτι συνετάχθη ὑπὸ συγγραφέως, ὅστις, διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ τοὺς ἔθνικοὺς εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς παρέδεχθη, ἐπιχειρεῖ ν' ἀποδείξῃ διὰ βραχέων, πόσων αἰσχροουργιῶν γέμει ἡ λατρεία καὶ ἡ θρησκεία τῶν ἐθνικῶν. Καὶ τοῦτο φαίνεται ἀρμόζον παρὰ πολὺ εἰς τὸν Ἰουστίνον, ὅστις σκοπὸν μόνον εἰς τὰς συνδιαλέξεις αὐτοῦ εἶχε προβάλλει πάντοτε τὴν καταστροφὴν τῆς ἐλληνικῆς διδασκαλίας καὶ δεισιδαιμονίας. Ἐντεῦθεν μόλις δύο τῶν κριτικῶν (α) ἀνέστησαν ν' ἀρνηθῶσιν εἰς τὸν Ἰουστίνον τοῦ συγγράμματος τούτου τὴν γνησιότητα, ἐνῶ οἱ λοιποὶ πάντες ἀναγνωρίζουσιν, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Εὐσέβιος λέγει (β) «Καὶ ἄλλος ὁ πρὸς Ἕλληνας, ἐν ᾧ μακρὸν » περὶ πλείστων παρ' ἡμῖν τε καὶ τοῖς Ἕλλησιν φιλοσόφοις ζητούμενων κατατείνας λόγον, περὶ τῆς τῶν δαιμόνων διαλαμ- » βάνει φύσεως· ὃ οὐδὲν ἂν ἐπείγοι τανῶν παρατίθεσθαι.»

Ὁ ἅγιος Ἰουστίνος ἔγραψε πρὸς τούτοις βιβλίον *Περὶ μοναρχίας*, ὅπου πραγματεύεται τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι ἄρχων καὶ δεσπότης πάντων εἶναι εἰς μόνος ὁ Θεός. Μνημονεύουσι δὲ τοῦ συγγράμματος ὁ Εὐσέβιος (γ), ὁ Ἰερώνυμος (δ), καὶ ὁ Φώτιος (ε), καὶ περὶ αὐτοῦ κρίνει ὁ Δουπῆνος, ὅτι διεσώθη μόνον τὸ δεύτερον μέρος, εἰκάζων τοῦτο ἐκ τῆς ἐν τῇ ἀρχῇ ἀναγινωσκομένης ταύτης φράσεως: «Ἐγὼ δὲ, ὡς μικρῷ πρόσθεν ὑπέστην, φιλοθέω τῇ » γνώμῃ κεχρημένος, φιλανθρώπως χρῆσθαι τῇ φωνῇ» (ς). Περὶ

(α) Ὁ Ποσειδωνος, καὶ ὁ Βελλαρμίνος.

(β) Ἑκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ' κεφ. ιη΄.

(γ) Αὐτόθι. « καὶ παρὰ τοὺς ἄλλοις περὶ Θεοῦ μοναρχίας, ἣν οὐ μόνον ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν γραφῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐλληνικῶν συνίστηται βιβλίων.»

(δ) De script. eccl. c. 23. « sed (extat ejus) et aliam de monarchia » Dei.»

(ε) Μερσιέβλ. 125. « ἔστι δὲ αὐτῇ καὶ ὁ περὶ Θεοῦ μοναρχίας.»

(ς) Du Pin, Biblioth. des auteurs ecclesiast. T. I. p. 57. 58. « On peut » y joindre un fragment de son traité de la Monarchie, dans lequel, dit » Eusebe, il prouvait l'unité d'un Dieu non seulement par l'autorité de » l'écriture sainte, mais aussi par le témoignage des auteurs profanes. La » première des deux parties de cet ouvrage est perdue, mais il me semble,

δὲ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ, ἐπειδὴ κατὰ τὸ λεκτικὸν δὲν ἀπαντᾷται πολλὴ ἀγομοιότης πρὸς τὰ ἄλλα τοῦ Ἰουστίνου πονήματα, καὶ ἀνέκαθεν ἀποδίδεται εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὡς παρατηροῦμεν εἰς πάντα τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα, δὲν ἔχοντι τι νὰ ἀντιέπωμεν. Ἀλλὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐγράφη, ἀγνοοῦμεν ἀκριβῶς, καὶ δὲν ἐξεύρομεν, εἰ μὴ ὅτι ὁ Εὐσέβιος τάσσει αὐτὸ μετὰ τὸν Πρὸς Τρύφωνα Διάλογον.

Διδάσκει δὲ ὁ Ἰουστίνος ἐν τῷ *Περὶ μοναρχίας Θεοῦ*, ὅτι ἐκ μόνης τῆς μαρτυρίας τῶν ἐθνικῶν ποιητῶν ἀποδεικνύεται τοῦ Θεοῦ ἡ ἐνότης, καὶ ἡ ἐπὶ πάντων τῶν ὄντων δεσποτεία αὐτοῦ. Ἔθεν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀναφέρει πᾶμπολλα χωρία ἐκ ποιημάτων τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους, Εὐριπίδου, Φιλίππου, Πλάτωνος, καὶ Μενάνδρου, διὰ τῶν ὁποίων προσέτι ἐπικυροῖ τὴν εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους προσδοκωμένην μετὰ θάνατον τῶν καλῶν καὶ φαύλων πράξεων ἀμοιβήν.

Ἐπιστολὴ πρὸς Διόγνητον. Ἄν καὶ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ὑπὸ πάντων σχεδὸν τῶν ἀρχαίων ἀποδίδεται χωρὶς τινος δισταγμοῦ εἰς τὸν ἡμέτερον μάρτυρα Ἰουστίνον, κριτικοὶ τινες ὁμῶς τῶν ἐπισημοτέρων παρετήρησαν, ὅτι συνεγράφη πάντως ὑπ' ἄλλου τινὸς πολὺ ἀρχαιοτέρου ἀνδρός· καὶ δὲν φαίνονται παντάπασιν ἀσθενῆ, τὰ ὅποια πρὸς βεβαίωσιν τῆς παρατηρήσεως ταύτης προβάλλουσιν ἐπιχειρήματα, λαμβανόμενα ἐκ τοῦ χαρακτῆρος μάλιστα τοῦ γράφοντος, καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ χρόνου καὶ τοῦ λεκτικοῦ. Πραγματεύεται δ' ἐν αὐτῇ ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς μακτικότητος τῶν εἰδώλων, περὶ τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ, περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τῶν ἄλλων μυστηρίων, καὶ περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν διωγμῶν τῶν χριστιανῶν· τὰ ὅποια πάντα ὁ Διόγνητος, ἀνὴρ ἐθνικὸς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ξένος τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἐπεθύμει νὰ μάθῃ ἀκριβέστερον (α).

- » qu' il n' y a aucun lieu de douter, que le traité qui porte presentement le titre de la Monarchie, n' en soit la seconde partie: d' autant plus qu' il commence en cette manière. Après m' être servi de l' autorité divine, je me servirai aussi de la voix des hommes: ce qui fait voir clairement, que ce qui nous reste est la seconde partie de l' ouvrage, dont parle Eusebe.

(α) Τίς δὲ κυρίως ἦτον ὁ Διόγνητος οὗτος, ἀμφιβάλλεται· διότι πολλοὶ τῶν

Ἀνατροπὴ δογμάτων τινῶν ἀριστοτελικῶν. Ἐν τῇ συλλογῇ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου πρὸς τοὺς ἄλλους εὐρίσκεται καὶ πραγματεία κατὰ διαφόρων δογμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς τινα πρεσβύτερον Πύλλον, ἄγνωστον ἄλλως ὄντα, ἀνατεθειμένη, καὶ κατὰ παραγγελίαν αὐτοῦ συγγραφείσα (α). Τὸ γνήσιον τούτου τοῦ βιβλίου ἀναγνωρίζει ὁ Καβέας· ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην τῶν λοιπῶν κριτικῶν ἐγγράφη εἰς φράσιν, τὴν ὁποίαν οἱ Πατέρες καὶ οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς οὐδέποτε μετεχειρίσθησαν πρὸ τῆς δ' καὶ ἑκατονταετηρίδος· διότι, εἰ καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς πάντες ὁμοφώνως ἀπεδοκίμασαν τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλ' οὐδαμῶς ἀναγινώσκμεν, ὅτι ἀνῆρσαν αὐτὸν διὰ μόνης τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου, ἥ δι' ἰδίων ἐπινοηθέντων ἐπιχειρημάτων, καὶ χωρὶς μαρτυριῶν ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς· διὸ ἡ πραγματεία αὕτη φαίνεται προενεχθεῖσα εἰς φῶς κατὰ τὴν 5' ἑκατονταετηρίδα, ἡ ἀρχομένης τῆς ἐβδόμης.

Ἀποκρίσεις πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους περὶ τινῶν ἀναγκαίων ζητημάτων. Ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο τοῦ μάρτυρος Ἰουστίνου εἶναι ὑποβολιμαῖον, ἀποδείκνυσιν αὐτὰ τὰ πράγματα· διότι οὐχὶ μόνον μνημονεύεται ἐνταῦθα ὁ πολὺ τοῦ Ἰουστίνου μεταγενέστερος ἐπίσκοπος τοῦ Λουγδούνου Εἰρηναῖος (β), ἀλλὰ καὶ παραπέμπει ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἀναγνώστας εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ὠριγέ-

παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἐπιφανῶν ἔσσαν τότε τὸ ὄνομα τοῦτο· ὁ δὲ Δουπύνος σημαιοί, δεῖ εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ αυτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Ἰουλίου Καπιτωλίνου γίνεσθαι λόγους περὶ ἐπιτηδείου τινὸς ζωγράφου, Διογνήτου καλουμένου. Dupin, Biblioth. T. I. p. 61. « Il est parlé dans les ouvrages de l'empereur Marc Aurele, et dans Julius Capitolinus d'un nommé Diognet habile peintre. »

(α) Φώτ. Μυριόβιβλ. 125. « ἀναγνώσθη Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος . . . καὶ ἐπὶ ἑτέρα αὐτοῦ πραγματεία κατὰ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ἀκροάσεως, ἧτοι κατὰ εἶδους καὶ ὕλης καὶ στερήσεως, ἐπιχειρηματικοὶ καὶ βίαιοι καὶ χειρῶδεις λόγοι, καὶ κατὰ τοῦ πέμπτου σώματος ὁμοίως, καὶ κατὰ τῆς αἰθέρος κινήσεως, ἣν Ἀριστοτέλης δεινότῃ λογισμῶν ἐναπέτακε. »

(β) Ἀπόκρισ. εἰς τὴν Ἐρώτησ. ριέ. « ἐκ τῶν ἀποστολικῶν δὲ χρόνων ἡ τοιαύτη συνθήκη ἐλαβε τὴν ἀρχὴν (τοῦ μὴ κλίνειν γόνυ ἐν τῇ κυριακῇ), καθὼς φησὶν ὁ μακάριος Εἰρηναῖος, ὁ μάρτυς καὶ ἐπίσκοπος Λουγδούνου, ἐν τῷ περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ, ἐν ᾧ μνησθῆναι καὶ περὶ τῆς πεντηκοστῆς, ἐν ᾗ εὐκλίνεσθαι γόνυ. »

νοους, διὰ τὰ διδασχθῶσιν ἐξ αὐτῶν τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἑβραϊκῶν ὀνομάτων (α), ἐνῶ οὐδεὶς ἄγνωστὸς, ὅτι ὁ Ἰουστίνος εἶναι ἀρχαϊότερος. Προσέτι δὲ γίνεται ἐνταῦθα λόγος καὶ περὶ τῶν Μανιχαίων (β), οἳ τινες ἦσαν πάλιν καὶ αὐτοῦ τοῦ Ὀριγένης μεταγενέστεροι καὶ τελευταῖον καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ, ὅτι ἔγραψε τὸ βιβλίον, ἀφοῦ ἀπηγορεύθη καὶ ἐσβέβηθη τῶν ἐθνικῶν ἡ ἀσέβεια καὶ εἰδωλολατρεία (γ)· ὥστ' ἐκ τούτου καταφαίνεται, ὅτι τὸ σύγγραμμα δὲν ἐξεδόθη, εἰ μὴ πρὸ τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Καὶ βεβαίως, ὅτι συνετάχθη μετὰ τὴν ἁ ἐν Νικαίᾳ γενομένην οἰκουμένην σύνοδον, ἀναντιρρόητως ἀποδεικνύουσιν, ὅσα ὁ συγγραφεὺς διδάσκει περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας τριάδος, ὅπου μεταχειρίζεται οὐχὶ μόνον τὰς λέξεις ὑπόστασις καὶ πρόσωπον, ἀλλὰ καὶ τὴν, ὁμοούσιος, τὰς ὁποίας πρὸ ταύτης τῆς ἐποχῆς οὐδεὶς εἰσέτι τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων εἶχε μεταχειρισθῇ (δ). Ἐάν δὲ ὁ Φώτιος κατατάσῃ τὰς

(α) Ἀπόκρισ. εἰς τὴν Ἑρώτησ. πθ'. (ὁ λόγος περὶ τῶν ὀνομάτων τοῦ Βεελζεβούλ τοῦ Βέλζαρ) « οἱ γὰρ ἐπέχρηστο οἱ ἐπισκοποὶ ὀνόμασι πρὸς τὰ προκειμένα αὐτοῖς ἔργα, πάντα ἀναγκαίως παρ' αὐτῶν ἐμάνθανον· κατὰ γὰρ τὸν τρόπον τῆς θεραπείας, οὕτω καὶ τὴν προσευχὴν τῆς κλήσεως αὐτῶν ὀνομαζόν· εἰρηται δὲ τῷ Ὀριγένηι τούτων τῶν ὀνομάτων ἡ ἐρμηνεία ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν ἑβραϊκῶν ὀνομάτων. » — καὶ, Ἀπόκρισ. εἰς τὴν Ἑρώτησ. πς'. « Εἴρηται τῷ Ὀριγένηι, ἀντὶ ἐπισταμένῳ τὴν τῶν Ἑβραίων διάλεκτον, πάντων τῶν ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς φερομένων ἑβραϊκῶν ὀνομάτων ἡ μέτρων ἡ ἐρμηνεία· ἐκείνην ζητήσας, εὐρήσεις ἐν αὐτῇ τὴν πάντων ἐρμηνείαν, ὣν ἐζητήσας. »

(β) Ἑρώτησ. ρζ'. « Εἰ δὲ ἀληθεύει, ἀγαθὰ δὲ καὶ φαῦλα ἐν τῇ κτίσει ὑπάρχουσι, πῶς τὰ μὲν ἀγαθὰ ἀγαθῶς, τὰ δὲ φαῦλα φαύλῳ δημιουργῶσι οὐ γνωρίζονται, καὶ δύο ἐναντία, ἀρχαὶ κατὰ Μανιχαίους δεικνύνται; »

(γ) Ἑρώτησ. ρς'. « Εἰ τοὺς εὐσεβεῖς ἀμείβεται ὁ Θεὸς τῇ κατὰ τὸνδε τὸν βίον λαμπρότητι, ὥς τὸν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ τοὺς εἰς αὐτῶν, πλοῦτον, καὶ εὐπαιδίαν, καὶ καρπῶν εὐφορίαν, πόθεν καὶ τὰ ὅμοια παρίστανται Ἑλλήνων, ἡ νίκη τὰ εἰδωλα πανταχοῦ ἐνερπάτου; πῶς δὲ ὁ ἑλληνισμὸς οὐ δεικνύεται δοῶντες, ὅτι ἕως μὲν ἐκεῖνος κατεῖχε τὰς πόλεις, πᾶσαν αἱ πόλεις καὶ οἱ ἀγροὶ εὐπραγίαν ἐκείνηντο, καὶ ταῦτα συχνότερον πολεμουμένοι· ἀφ' οὗ δὲ αὐτὰς τὸ χριστιανικὸν κατέλαθε κήρυγμα, καὶ οἶκον, καὶ οἰκούντων, καὶ τῆς λοιπῆς εὐθηνίας κατέστησαν Ἴερημοι; »

(δ) Ἑρώτησ. ρυδ'. « Πῶς ὁ Θεὸς ἀσύνθετος λέγεται, τὴν ἐκ δύο προσώπων ὁμοουσίῳν νοουμένην, πατὴρ λέγω καὶ υἱὸν, καὶ ἐνὸς προσώπου ἰδιαζούσης οὐσίας ἐκ τοῦ προχείρου ὑπόλοιπον διδόντος, τοῦ πνεύματός φημι τοῦ ἁγίου, τὴν σύνθεσιν ἔχων, καὶ εἰς καλεῖται καὶ ἀπερίγραπτος, τοσαύτης καὶ τριαύτης οὐσίας τῆς τῶν ὑποστάσεων αὐτοῦ, εἰς τὴν τῶν προσώπων, διακρίσεως καὶ διαίρεσιν; »

Ἀποκρίσεις ταύτας εἰς τὰ γνήσια τοῦ Ἰουστίνου συγγράμματα (α), τοῦτο μαρτυρεῖ ἐν τῶν δύο, ἥ ὅτι ὁ Φώτιος ἄλλα διάφορον παρὰ τὸ, περὶ οὗ ὁ λόγος, σύγγραμμα ἐννοεῖ, ἥ ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Φωτίου τὸ βιβλίον κοινῶς ᾗδ' ἀπεδίδετο εἰς τοῦ Ἰουστίνου τὸ ὄνομα. Ἡ δὲ τῶν νεωτέρων κριτικῶν ἐξακριβώσις ἀπονέμει τὸ βιβλίον εἰς τὸν Θεοδώρητον καὶ διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ λεκτικοῦ, καὶ δι' ἰδίᾳς τινὰς φράσεις, τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις ὑπάρχει πολλή παρὰ τῷ Θεοδώρῳ, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς εἰς τὴν Ὀκτάτευχον Ζηήσεσιν αὐτοῦ.

Ἐρωτήσεις χριστιανικαὶ πρὸς τοὺς Ἑλληνας. Περιέχει τὸ πόνημα τοῦτο πέντε ἐρωτήσεις, χριστιανικὰς μὲν λεγόμενας, ἀλλ' ἀποζύσας τῆς φιλοσοφικῆς λεπτολογίας μᾶλλον, ἢ τῆς ἀπλότητος τῶν χριστιανῶν. Ὁ δὲ συγγραφεὺς ἀποκρίνεται εἰς αὐτὰς πρῶτον, ὅπως ἂν ἤθελεν ἀποκριθῇ ἐθνικὸς φιλόσοφος, καὶ ἀναιρεῖ ἔπειτα τὴν πρώτην ταύτην ἀπόκρισιν, συμβιβάζων τὸν χριστιανισμόν μετὰ τῆς φιλοσοφίας. — Εἰς τὸ αὐτὸ βιβλίον συμπεριλαμβάνονται καὶ τινὰ φιλοσοφικὰ ἀξιώματα, καὶ πολλὰ ζητήματα περὶ τῶν αὐλῶν ὄντων καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἐπιγραφόμενα, Ἐρωτήσεις ἑλληνικαὶ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς, περὶ τοῦ ἀσωμάτου, καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα κρίνονται ἐξυφανθέντα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως μετὰ τὴν γένεσιν τῆς τῶν Μανιχαίων αἵρέσεως, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ἀλλαχοῦ· ἐπειδὴ δὲ αὕτη ἐφάνη πλέον τῶν ἑκατὸν ἐτῶν ὕστερον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστίνου, ἐξ ἀνάγκης ἔπεται, ὅτι τὸ βιβλίον εἶναι ὑποβολιμαῖον.

Ἐπιστολὴ Ζηῆ καὶ Σερίμῳ. Προδίδεται ἡ ἐπιστολὴ νόθος καὶ ἐκ τοῦ διαφόρου λεκτικοῦ, καὶ ὡς περιέχοντα μέγα πλῆθος παραγγελεμάτων πρὸς μοναχοὺς μᾶλλον, ἢ πρὸς ἀπλῶς χριστιανούς· ὅποια, φέρ' εἰπεῖν, εἶναι, ὅτι δὲν πρέπει νὰ δίδωσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν διγύνοισιν (β). ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀποχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων ἐν καιρῷ τῶν κοινῶν προσευχῶν νὰ μὴ ἐπι-

(α) Νοτιόβιβλ. 125. « ἔτι τε ἀπορίων κατὰ τῆς εὐσεβείας κεφαλαῖαι εἰ-
• πύσεις. »

(β) « Μίχης τε καὶ Ζηλοτυπίας κοσμητικῆς μακρὰν ἵστασθαι. »

θυμῶσι τὰ πρῶτα καὶ ἐνδοξότερα ἁλώματα· νὰ τηρῶσι σιωπὴν καὶ μετριοφροσύνην· νὰ μὴ λαλῶσι περὶ κοσμικῶν πραγμάτων· καὶ πολλά ἄλλα παρόμοια παραγγέλματα, τὰ ὅποια, εἰ καὶ χρήσιμα, ὑπαγορεύονται ὁμῶς ὑπὸ πνεύματος ἄλλου αἰώνος παρὰ τὸν, καθ' ὃν ἤμαρξεν ὁ Ἰουστίνος, καὶ φαίνονται ἀπειθυσιώμενα πρὸς κοινοβιάτας. Πολλοὶ τῶν κριτικῶν νομίζουσιν, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐγγράφη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 5' ἑκατονταετηρίδος, ὑπὸ τινος ἀββᾶ καὶ μοναχοῦ Ἰουστίνου, τοῦ ὁποίου γίνεται μνεία ἐν τῷ βίῳ τοῦ μάρτυρος Ἀναστασίου τοῦ Πέρσου (α). Ἄλλοι δὲ πάλιν ἀπαντῶντες τὴν αὐτὴν τοῦ λόγου ὑπόθεσιν καὶ εἰς τὴν, περὶ ἧς πραγματευόμεθα, ἐπιστολὴν, καὶ εἰς διαφόρους ἄλλας Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου (β), ταῦτον ὑπολαμβάνουσι συγγραφεὰ αὐτῆς. Ὅπως δὲ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς δύναται τις νὰ πεισθῇ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐγγράφη ὑπ' ἄλλου τινὸς Ἰουστίνου, διαφόρου παρὰ τὸν ἡμέτερον· διότι ἀναγινώσκομεν· « Ἰουστίνος Ζητᾶ καὶ Σεργῆν τοῖς ἀδελφοῖς χαίρειν, » ἐνῷ ὁ ἡμέτερος Ἰουστίνος γράφεται πάντοτε « φιλόσοφος καὶ μάρτυς. »

Λυπηρὸν εἶναι, ὅτι, τοσούτων ὑποβολιμαίων συγγραμμάτων τοῦ Ἰουστίνου σωζομένων, σχεδὸν τὰ πλεῖστα τῶν γνησίων αὐτοῦ ἀπωλέσθησαν ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου, ὥς τε τὴν σήμερον δέν μὲν μένουσιν, εἰ μὴ αἱ ἐπιγραφαί. Ἐκ τούτων δὲ τὸν πρῶτον τόπον κατέχει τὸ Κατὰ πασῶν τῶν αἵρέσεων σύνταγμα, τοῦ ὁποίου μνημονεύει αὐτὸς ὁ ἅγιος Ἰουστίνος (γ), ὁ Εὐσέβιος (δ), ὁ Ἰερώνυμος (ε), καὶ ὁ Φώτιος (ς). Ἐπειτα τὸ Κατὰ τοῦ αἵρετικοῦ Μαρκίου συνῆημα, ὡς μαρτυ-

(α) Ἀποθανόντος τὸ 628 ἔτος.

(β) Ἀποθ. τὸ ἔτος 440. — Βιβλ. δ. Ἐπιστ. 89. 203. 479. 495. βιβλ. ε'. Ἐπιστ. 65. καὶ βιβλ. δ. Ἐπιστ. 45.

(γ) Ἀπολογ. Α'. κεφ. κς'. « ἔστι δὲ ἡμῖν καὶ σύνταγμα κατὰ πασῶν τῶν γενημένων αἵρέσεων συνταταγμένον, ᾧ εἰ βούλεσθε ἐντυχεῖν, δώσομεν. »

(δ) Βουλ. Ἰστορ. βιβλ. δ'. κεφ. ια'. « τούτοις ἐπιφέρει λέγων· ἔστι δὲ ἡμῖν καὶ σύνταγμα » κ. τ. λ.

(ε) De script. eccl. c. 23. « et alium librum contra omnes haereses, cuius fecit mentionem in Apologetico. »

(ς) Μυριόβιβλ. 125. « ἔστι δὲ αὐτῶν... καὶ ἡ κατὰ πασῶν αἵρέσεων χρήσιμος πραγματεία. »

ροῦσιν οἱ αὐτοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, ὁ Εὐσέβιος (α), ὁ Ἰερώνυμος (β), ὁ Φώτιος (γ), καὶ παρὰ τοὺτους ὁ Βίρριναῖος, διασώσας ἐξ αὐτοῦ καὶ δύο ῥητὰ (δ). Καὶ ἄλλα δύο βιβλία τοῦ Ἰουστίνου, ἐπονομαζόμενα τὸ μὲν Ὑπόλητος, τὸ δὲ Περὶ ψυχῆς, ἀναφέρουσιν ὁ Εὐσέβιος (ε), καὶ ὁ Ἰερώνυμος (ς)· καὶ τί μὲν περιείχετο εἰς τὸ πρῶτον, οὐδεὶς μέχρι τοῦδε μᾶς ἐδίδαξε· περὶ δὲ τοῦ δευτέρου οὕτω λέγει ὁ Εὐσέβιος (ζ)· « Ἐν ᾧ διαφόρους πύσεις προτείνας περὶ τοῦ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν προβλήματος, τῶν περὶ Ἑλλήσι φιλοσόφων παρατίθεται τὰς δόξας, αἷς καὶ ἀντιλέξειν ὑπισχνεῖται, τὴν τε αὐτὸς αὐτοῦ δόξαν ἐν ἑτέροις παραθήσεσθαι συγγράμμασιν. » Ἐπειδὴ δὲ τὸ δεύτερον τοῦτο Περὶ ψυχῆς σύγγραμμα δὲν ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Φωτίου, βετις ἀποσιωπᾷ αὐτὸ, ἀναφέρων μόνον τὸ πρῶτον (γ), συμπεραίνομεν, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἡ ἑμενέου κεκρυμμένον, ἡ εἶχεν ἤδη ἐκλείψει παντάπασιν. (1) *Justinus*

Ὁ Εὐσέβιος, ἀφοῦ κατηρέθυσεν τὰ ἐπιστημότερα τοῦ Ἰουστίνου συγγράμματα, προσθέτει, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ἑτι πάμπολλα, παρὰ πολλοῖς χριστιανοῖς σωζόμενα (θ)· καὶ οὕτως Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης (ι) ἀποδίδει εἰς τὸν ἡμέτερον μάρτυρα

(α) Αὐτόθι· « δε δὲ καὶ γράψας κατὰ Μαρκίανος σύγγραμμα, μνημονεύει, ὡς καὶ ἔνι συνέταττε καὶρὸν γνωρίζομένου καὶ βίῃ τινός »

(β) Αὐτόθι· « sed et contra Marcianem insignia volumina. »

(γ) Αὐτόθι· « [ἔστι δὲ αὐτῷ] καὶ μὴ καὶ κατὰ Μαρκίανος. »

(δ) Iren. advers. haeres. IV. 14. « praeclare Justinus in eo libro, quem scripsit contra Marcionem, ait, quoniam ipse quoque Dominus non cre- didisset alterum Deum annuntiantem. » — καὶ V. « bene Justinus in suo libro ait, quoniam ante adventum Domini nunquam ausus est Satanas blasphemare Deum, quippe nondum sciens suam damnationem. » — *Πρόβλ. Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. θ'. κεφ. ιη'.*

(ε) Αὐτόθι. *ἱστορ. βιβλ. θ'. κεφ. 18.* « ἐπὶ τούτοις [εἰς ἡμᾶς ἐλήλυθεν αὐτοῦ] σύγγραμματα ἐπιγεγραμμένον Ὑπόλητος, καὶ ἄλλα σχολικὰ περὶ ψυχῆς. »

(ς) Αὐτόθι· « et alium librum, quem praenotavit Psaltem, et alium de anima. »

(ζ) Αὐτόθι.

(η) *Μετ' Εὐσέβ. 125.* « ἔστι δὲ αὐτῷ . . . καὶ ὁ ἐπιγραφόμενος Ὑπόλητος. »

(θ) Αὐτόθι· « πλείστα δὲ καὶ ἕτερα παρὰ πολλοῖς φέρεται διασωθέντων τῶν αὐτοῦ πένων. »

(ι) Ἀναστάσιος τὴν ε' ἐκατονταετηρίδα.

καὶ φιλόσοφον Ὑπόμνημα σαφὲν εἰς τὴν ἐξαήμερον· ἀλλ', ἐπειδὴ παρὰ τὸν Συναίτην ἄλλος περὶ τούτου δὲν βεβαίῳ, οὐδ' ὑπάρχει που τὸ ὑπόμνημα· ἐκεῖνο, δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὀριστότερόν τι περὶ αὐτοῦ.

Εἰς τὸν Β' Τόμ. τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου ἀναγινώσκεται ἀρχὴ τις καὶ βραχὺ τεμάχιον Λόγου τινὸς περὶ προορίας καὶ πίστεως, συντεθειμένου, ὡς κοινῶς φέρεται, ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου πρὸς τὸν σοφιστὴν Εὐφράσιον, μνημονευμένου δὲ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ καὶ πρὸς Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ (α). ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιν τῶν νεωτέρων ὅλος οὗτος ὁ Λόγος πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς ἄλλον τινὰ Ἰουστίνον (β).

Ὁ Ἱερώνυμος, ὁμιλῶν περὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Ἰουστίνος καὶ ὁ Εἰρηναῖος μεθρημύνευσαν τὴν Ἀποκάλυψιν αὐτοῦ (γ). ἐὰν δὲ ὁ Ἱερώνυμος ἔννοῃ, ὅτι ὁ Ἰουστίνος καὶ ὁ Εἰρηναῖος συνέταξαν ὑπόμνημά τι εἰς ἅπασαν τὴν Ἀποκάλυψιν, τοῦτο εἶναι ἀθέβαιον, οὐδ' ἐμνημόνευσάν ποτε ἄλλοι συγγραφεῖς τοιοῦτό τι· ὅθεν καὶ οἱ κριτικοὶ ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι ὁ Ἱερώνυμος δὲν λαλεῖ περὶ διεξοδικοῦ τινος συγγράμματος τοῦ Ἰουστίνου, ἀλλὰ περὶ ῥήσεών τινων τῆς Ἀποκαλύψεως, καὶ μάλιστα περὶ τῆς ἐπιγείου τοῦ Χριστοῦ βασιλείας κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου, τὰ ὁποῖα ὁ ἡμέτερος μάρτυς ἠρμήνευσεν εἰς τὰ ἑαυτοῦ συγγράμματα.

Ὁ Γαλῆτης Πέτρος Ἀλλοῖσιος (δ) ἐκ τινος φράσεως τῆς Β' Ἀπολογίας εἰκάζει, ὅτι ὁ Ἰουστίνος μᾶς κατέλιπε γραπτὴν καὶ τὴν ἐν Ῥώμῃ μετὰ τοῦ κυνικοῦ φιλοσόφου Κρίσκεντος συνδιάλεξιν· διότι οὕτω λέγει ὁ μάρτυς πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας· «Καὶ ὅτι ἀληθὴ λέγω, εἰ μὴ ἀνηνέχθηται ὑμῖν αἱ κοινωνίαι τῶν λό-

(α) Ἀμείνωντος τὴν 17' ἑκατονταστηρίδα. — Πανοπλ. μέτ. 6'. σελ. 16.

(β) Μόνον εἰς τὴν χειρόγραφον ἐκ τῶν ἐν Ῥώμῃ βιβλιοθηκῶν ἀπαντῶνται τὰ εἰρηναίου τοῦ περὶ προορίας καὶ πίστεως λόγου τούτου ἀποσπάσματα.

(γ) De script. eccl. c. 9. «scripsit Apocalypsim, quam interpretantur Justinus martyr, Irenaeus.»

(δ) En Illustrium ecclesiae orientalis scriptorum, qui sanctitate et eruditione Poruerunt, vitae.

γων [μετὰ τοῦ Κρίσκεντος], ἑτοιμός εἰμι καὶ ἐφ' ὑμῶν κοι-
 νῶναι τῶν ἐρωτήσεων πάλιν βασιλικὸν δ' ἂν καὶ τοῦτο ἔργον
 » εἶη » (α). Ἄλλοι ὁμῶς κριτικοὶ γνωματεύουσιν ὁρθότερον, ὅτι
 ἐκ τῆς φράσεως ταύτης ἐξηγεῖται μᾶλλον, ὅτι ὁ Ἰουστίνος δὲν
 ἀφῆκε τι γεγραμμένον περὶ ἐκείνης τῆς διαλέξεως· τὸ δὲ ῥῆμα
 ἀνηνέχθησαν σημαίνει οὐχὶ ὅτι οἱ αὐτοκράτορες ἐδύναντο νὰ
 μάθωσιν αὐτὴν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἐπίτηδες πρὸς τοῦτο συν-
 τεταγμένου βιβλίου, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξ ἀνθρώπων, παρόντων τότε
 ἐκεῖ· διότι τινόντι, ἂν ὁ Ἰουστίνος εἶχε συγγράψει εἰς ἰδιαί-
 τερον βιβλίον τὴν μετὰ τοῦ Κρίσκεντος συνδιάλεξιν, δὲν ἦτον ἀ-
 νάγκη νὰ τὴν ἐπαναλάβῃ πάλιν ἐνταῦθα ἐνώπιον τῶν αὐτοκρα-
 τῶρων· ἤθελεν εἶσθαι ἱκανόν, ἂν μόνον ἔσταλλε πρὸς αὐτοὺς τὸ
 βιβλίον πρὸς ἀνάγνωσιν. Καὶ ὅτι ἡ κρίσις αὕτη εἶναι ὀρθή καὶ
 ὑγιής, γίνεται ὁλόν καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς λόγων τοῦ Ἰουστίνου· » Εἰ
 » δὲ καὶ ἐγνώσθησαν ὑμῖν αἱ ἐρωτήσεις μου, καὶ αἱ ἐκείνου ἀπο-
 » κρίσεις, φανερόν ὑμῖν ἔστιν, ὅτι οὐδὲν ἐπίσταται, ἢ, εἰ καὶ ἐπί-
 » σταται, διὰ τοῦ· ἀκούοντας δὲ οὐ τολμᾷ λέγειν, ὁμοίως Σωκρά-
 » τει, ὥς προέφην, οὐ φιλόσοφος, ἀλλὰ φιλόδοξος ἀνὴρ δεί-
 » κνυται » (β).

Μετὰ μεγάλης πιθανότητος ἀποδίδουσί τινες εἰς τὸν ἡμέτε-
 ρον μάρτυρα Ἀποδείξειν τινα περὶ τῆς ἀναστάσεως, λέγοντες,
 ὅτι ὁ ἅγιος Μεθόδιος, ὁ ἐπίσκοπος τῶν Τυρίων, ὁ ἐπὶ τοῦ Διο-
 κλητιανοῦ μαρτυρήσας, ἀναφέρει χωρίον τι ἐκ τοῦ φέροντος τὸ
 ὄνομα τοῦ Ἰουστίνου συγγράμματος τούτου (γ), καὶ ὁ ἅγιος Ἰω-
 ἄννης ὁ Δαμασκηνὸς κατέγραψεν εἰς τὰ Παράλληλα αὐτοῦ τρία
 τεμάχια ἐκ τοῦ Περί ἀναστάσεως τούτου βιβλίου, τὰ ὅποια
 ἐξέδωκεν ὕστερον ἰδιαίτερώς καὶ ὁ Γράβιος (δ). Ὅτι ὁμῶς τὸ
 Περί ἀναστάσεως σύγγραμμα εἶναι ὑποβοηματοῦν τοῦ Ἰουστίνου,

(α) Ἀπολογ. Β', κατ. γ'.

(β) Αὐτῶν.

(γ) Παρὰ τῷ Φωτ. Μυριόβιβλ. 234. » Ἰουστίνος δὲ ὁ Νεαπολίτης, ἀνὴρ οὗτε
 » χρόνῳ πῶρῶ ὢν τῶν Ἀποστόλων, οὗτε τῇ ἀρετῇ, κληρονομεῖσθαι μὲν τὸ ἀπονη-
 » σκον, κληρονομεῖν δὲ τὸ ζῶν λέγει, καὶ ἀπονήσκειν μὲν σάρκα, ζῆν δὲ τὴν βα-
 » σιλείαν τῶν οὐρανῶν.»

(δ) Ἰδὲ Τόμ. Β', τῶν συγγραμμάτων Ἰωάν. τοῦ Δαμασκ. σελ. 756.

ἀποδεικνύουσιν οὐχὶ μόνον ἢ παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ, Ἱερωνύμῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀρχαιοτέροις τοῦ Δαμασκηνοῦ συγγραφεῦσι βιβλιότησι σωπῇ, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ περισωζόμενα τρία τεμάχια, μαρτυροῦντα ἐκ τοῦ ὕφους, ὅτι εἶναι τοῦ συγγραφέως, τοῦ συντάξαντος τὰς Ἑρωτήσεις ἐκκλησιαστικὰς πρὸς τοὺς χριστιανοὺς. Εἰς τοὺς λόγους δὲ τούτους προστίθεται καὶ ὁ ἐξῆς, ὅτι τὸ μὲν ἀξιόπιστον τοῦ ἁγίου Μεθοδίου δὲν φαίνεται ἐνταῦθα τσσαῦτον ἰσχυρόν, ὥς παρασιωπῶντος παντάπασιν τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἰουστίνου, ὅθεν λαμβάνει τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ δόξαν· τὸ δὲ κύριον τοῦ Δαμασκηνοῦ Ἰωάννου περὶ μὲν τὰ δόγματα καὶ πᾶσαν ἐν γένει τὴν θεολογίαν κρίνεται μέγιστον, ἀλλ' οὐχὶ ἐπίσης τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς κριτικῆς.

Κρίσιν δὲ καθόλου περὶ τοῦ ἡμετέρου μάρτυρος Ἰουστίνου ἀναγινώσκασκεν παρὰ τοῦ Φωτίου (α) ταύτην· «Ἔστι δὲ φιλοσοφίας μὲν ὁ ἀνὴρ τῆς τε καὶ ἡμᾶς, καὶ μάλιστα γὰρ τῆς « θύραθεν, εἰς ἄκρον ἀνηγμένος, πολυμαθὴς τε καὶ ἱστοριῶν « περιρρέεστος, πλούτῳ ῥητορικῆς δὲ τέχναις οὐκ ἔτχε σπουδῇ ἐπιχεῖναι τὸ ἔμφυτον αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας κάλλος· « διὸ καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ, ἄλλως ὄντες δυνατοί, καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν διασώζοντες, τῶν ἐκείθεν οὐκ εἰσὶν ἀποστάζοντες « ἡδυσμάτων, οὐδὲ τῷ ἐπαγωγῷ καὶ θελκτικῷ τούτους πολλοὺς « τῶν ἀκροατῶν ἐρελκόμενοι.»

§. 3. Διδασκαλία. Οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων, τῶν ὁπίωιν τὰ συγγράμματα ἔρρασαν εἰς ἡμᾶς, ἐξηρεῶντες οὕτως ἐπιμελῶς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, καὶ οὕτως ἀκριβῶς ἔγραψε περὶ τῶν τῆς πίστεως ἡμῶν μυστηρίων καὶ δογμάτων, καὶ τῶν ἐθίμων τῆς ἐκκλησίας, ὡς ὁ ἅγιος φιλόσοφος καὶ μάρτυς Ἰουστίνος. Καὶ ἰδοὺ ἐκθέτομεν ἡδὴ, ὅσον ἐνδέχεται, ἐπιτετημένως καὶ διὰ βραχείων τὴν πολλοῦ λόγου ἀξίαν διδασκαλίαν αὐτοῦ.

Α) Περὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς. Τὴν ἀρχαιότητα τῆς ἁγίας Γραφῆς ὁ ἱερεὺς Ἰουστίνος ὁμολογεῖ ὑπερναβαίουσαν πάντων τῶν ἐξωτερικῶν συγγραφέων τὰ πονήματα· αὐτοῦν ἔπειδὴ περ

(α) Μυριόβιβλ. 234.

» οὐδὲν ἀληθές· περὶ θεοσεβείας παρὰ τῶν ὑμετέρων διδασκάλων
 » μανθάνειν ἐστὶ δυνατόν, ἱκανὴν ὑμῖν ἀποδείξιν τῆς ἑαυτῶν
 » ἀγνοίας διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους στάσεως παρεσχηκότων, ἀκό-
 » λουθον ἡγοῦμαι ἀνελθεῖν ἐπὶ τοὺς ἡμετέρους προγόνους, τοὺς
 » καὶ τοὺς γρόνους τῶν παρ' ὑμῖν διδασκάλων πολλῶ προει-
 » ληρότας· (α), καὶ βεβαιοῖ, ὅτι ὁ Μωϋσῆς εἶναι πάντων τῶν
 συγγραφῶν ὁ ἀρχαιοτάτος, παρὰ τοῦ ὁποίου οἱ φιλόσοφοι καὶ
 οἱ ποιηταὶ ἔλαβαν, ὅ,τι ἀληθέστερον καὶ ὀρθότερον εἶπαν περὶ
 θρησκείας καὶ θεότητος, ἀποδεικνύων τοῦτο ἐκ διπλοῦ τινος ἐπι-
 χειρήματος, καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας τῶν ἔξω συγγραφῶν, καὶ
 ἐκ τῆς εὐρέσεως τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων· « Οὐ γὰρ ἀπὸ
 » τῶν θείων καὶ παρ' ἡμῖν ἱστοριῶν μόνον ταῦτα ἀποδείξαι
 » πειρῶμαι, αἷς ὑμεῖς οὐδέπω διὰ τὴν παλαιὰν τῶν προγόνων
 » ὑμῶν πλάνην πιστεύειν βούλεσθε, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑμετέρων καὶ
 » μηδὲν τῇ ἡμετέρᾳ θρησκείᾳ διχφεραυσῶν ἱστοριῶν, ἵνα γνῶτε,
 » ὅτι πάντων τῶν παρ' ὑμῖν εἴτε σοφῶν, εἴτε ποιητῶν, εἴτε
 » ἱστοριογράφων, ἢ φιλοσόφων, ἢ νομοθετῶν, πολλῶ πρεσβύτα-
 » τος γέγονεν ὁ πρῶτος τῆς θεοσεβείας διδάσκαλος ἡμῶν Μωϋ-
 » σῆς γεγωνώς, ὡς δηλοῦσιν ἡμῖν αἱ τῶν Ἑλλήνων ἱστορίαι (β).
 » . . . Πανταχόθεν οὖν γινῶναι ῥᾶδιον, ὅτι πολλῶ ἀρχαιοτάτην
 » παστῶν τῶν ἔξωθεν ἱστοριῶν τὴν Μωϋσέως ἱστορίαν εἶναι συμ-
 » βαίνει. Ἄλλως τε οὐδὲ τοῦτο ἀγνοεῖν ὑμᾶς προσήκει, ὅτι οὐ-
 » δὲν Ἑλλῆσι πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἀκριβές ἱστορήται, οὐδ' ἐστὶ
 » τι σύγγραμμα παλαιόν, Ἑλλήνων ἢ βαρβάρων σημαῖνον πρᾶ-
 » ξιν· μόνη δὲ ἡ τοῦ προφήτου Μωσέως προὔπῃρχεν ἱστορία,
 » ἣν ἐκ τῆς θείας ἐπιπνοίας Μωσῆς γέγραφε τοῖς τῶν Ἑβραίων
 » γράμμασι· τὰ γὰρ τῶν Ἑλλήνων οὐδέπω ἦν, ὡς δηλοῦσι καὶ
 » αὐτοὶ οἱ τῶν γραμμάτων διδάσκαλοι, φάσκοντες Κάδμον πρῶ-
 » τον ἐκ Φοινίκης αὐτὰ κομίσαντα Ἑλλῆσι μεταδοῦναι. Καὶ ὁ
 » πρῶτος δὲ τῶν παρ' ὑμῖν φιλοσόφων μαρτυρεῖ Πλάτων, ὅστε-
 » ρον εὗρίσκειν αὐτὰ » (γ). — Οὐδὲν δὲ ἐπιτηδειότερον καὶ βε-

(α) Λόγ. Προτρεπτικ. πρὸς Ἑλλήν. κεφ. ε'.

(β) Αὐτόθι, κεφ. θ'.

(γ) Αὐτόθι, κεφ. ιε'.

βαιότερον δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς θεοπνευστίας τῆς ἁγίας
 Γραφῆς, ἢ ὅσα λέγει πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ὁ ἡμέτερος μάρτυς·
 « Ἴν' αὐτὸ τὸ θεῖον ἐξ οὐρανοῦ κατεῖν πληκτικρον, ὥς περ ὀργά-
 νῳ κιθάρας τινὸς ἢ λύρας, τοῖς δικαίοις ἀνδράσι χρώμενον,
 » τὴν τῶν θεῶν ἡμῖν καὶ οὐρανίων ἀποκαλύψῃ γινώσιν » (α).—Εἰς
 τὸν Πατρινεϊκὸν πρὸς τοὺς Ἕλληνας λόγον διηγείται ὁ ἅγιος
 Ἰουστίνος ἐν συντόμῳ τὴν ἱστορίαν τῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσ-
 σαν μεταφράσεως τῆς ἁγίας Γραφῆς ὡς ἀκολούθως· « Εἰ δέ τις
 » φάσκει καὶ τὴν Μωσέως καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν τοῖς Ἑλ-
 » λήνων γεγράφθαι γράμμασι, γινώτω ταῖς ἐξωθεν ἐντυχῶν ἱστο-
 » ρίαις, ὅτι Πτολεμαῖος, ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς, βιβλιοθή-
 » κην ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ κατασκευάσας, καὶ πανταχόθεν συ-
 » ναγαγὼν βιβλία, καὶ πληρώσας αὐτὴν, ἔπειτα μαθὼν, ὅτι ἁ-
 » ραίας ἱστορίας, τοῖς τῶν Ἑβραίων γράμμασι γεγραμμένας,
 » σῶζεσθαι ἀκριβῶς συμβαίνει, γινῶναι τὰ γεγραμμένα βουλό-
 » μενος, σοφοὺς ἀνδρας ἐβδομήκοντα, τοὺς καὶ τὴν Ἑλλήνων
 » καὶ Ἑβραίων διάλεκτον εἰδόντας, ἐρμηνεύσαι αὐτοῖς τὰς βί-
 » βλους προσέταξεν, ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ μεταστελλάμενος· καί,
 » ἵνα πάσης ὀχλήσεως ἔκτος ὄντες, θάπτον ἐρμηνεύωσι, προς-
 » ἔταξεν αὐτοῖς μὴ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, ἀλλ' ἀπὸ ἐπτά σταδίων,
 » ἔνθα τὸν φάρον ὠκοδομηθῆναι συμβαίνει, ἰσαριθμοὺς τῶν ἐρ-
 » μηνευόντων οἰκίστους γενέσθαι μικροὺς, ἐπὶ τῷ ἑκαστῷ ἰδίᾳ
 » καθ' ἑαυτὸν τὴν ἐρμηνείαν πληρῶσαι, προστάξας τοῖς ἐφεστώ-
 » σιν ὑπηρέταις, πάσης μὲν αὐτοὺς θεραπείας τυγχάνειν, εἰρ-
 » γεσθαι δὲ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμιλίας, ἵνα τὰ τῆς ἐρμηνείας
 » ἀκριβὲς καὶ διὰ τῆς τούτων συμφωνίας γνωσθῇναι δυνήθῃ.
 » Ἐπεὶ δὲ ἔγνω τοὺς ἐβδομήκοντα ἀνδρας μὴ μόνον τῇ αὐτῇ
 » διανοίᾳ, ἀλλὰ καὶ ταῖς αὐταῖς λέξεσι χρησασμένους, καὶ μηδὲ
 » ἄχρι μᾶς λέξεως τῆς πρὸς ἀλλήλους συμφωνίας διαμαρτη-
 » κόντας, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν γεγραφότας, ἐκ-
 » πλαγεῖς, καὶ θεῖα δυνάμει τὴν ἐρμηνείαν γεγράφθαι πιστεύσας,
 » πάσης μὲν τιμῆς ἀξίους αὐτοὺς, ὡς θεοφίλεις ἀνδρας, διέ-
 » γνω, μετὰ πολλῶν δὲ δώρων αὐτοὺς εἰς τὴν ἑαυτῶν πα-

(α) Αὐτόθι, κεφ. η'.

« τριῖα ἐπανελθεῖν προσέταξε· τὰς δὲ βίβλους ἐκθειάσας, ὡς
 « ἡ εἰκός, ἐκείσε ἀνέθηκε. Ταῦτα οὐ μύθους ὑμῖν, ὦ ἄνδρες Ἑλ-
 « ληνες, οὐδὲ πεπλατμέναις ἱστορίας ἀπαγγέλλομεν· ἀλλ' αὖ-
 « τοι ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ γενόμενοι, καὶ τὰ ἰχνη τῶν οἰκίσκων
 « ἐν τῇ Φάρῳ ἑωρακότες ἐτι σωζόμενα, καὶ παρὰ τῶν ἐκεῖ, ὡς
 « τὰ πάτρια παρεληφότων, ἀκηκοότες, ταῦτα ἀπαγγέλλομεν, ἃ
 « καὶ παρ' ἐτέρων ἔξεστιν ὑμῖν μαθάνειν, καὶ μάλιστα παρ' αὐ-
 « τῶν τῶν περὶ τούτων ἱστορησάντων σοφῶν καὶ δοξίμων ἄν-
 « δρῶν, Φίλωνός τε καὶ Ἰωσήπου, καὶ ἐτέρων πλείονων » (α).
 Δύο τινὰ λοιπὸν διδάσκει ἐνταῦθα ὁ Ἰουστίνος· πρῶτον, ὅτι ἡ
 μετὰφρασις τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐγένετο ὑπὸ ἑβδομήκοντα ἀνδρῶν
 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ διαταγὴν Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου· καὶ
 δευτέρον, ὅτι ἐπιλοπονήθη ὑπ' αὐτῶν, διατρίβοντος ἑκάστου εἰς
 τὸν ἴδιον ἐαυτοῦ οἰκίσκον. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου εἶναι ὁμο-
 λογούμενον, ὅτι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς δὲν ἠκολούθησεν ἄλ-
 λην παρὰ τὴν τοῦ Φίλωνος καὶ Ἰωσήπου γνώμην· περὶ δὲ τοῦ
 δευτέρου, περὶ τῶν ἰδιαιτέρων δηλονότι οἰκίσκων τῶν ἑβδομήκον-
 τα ἀνδρῶν, φαίνεται θυμαστὸν, πόσον ἀποτόμως ἐκσυρίττεται
 ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου (β). — Ἐν τῇ πρώτῃ Ἀπολογίᾳ ὁμιλῶν
 ὁ Ἰουστίνος περὶ τῆς αὐτῆς μεταφράσεως, λέγει· « Ὅτε δὲ
 « Πτολεμαῖος, ὁ Αἰγυπτίων βασιλεὺς, βιβλιοθήκην κατεσκεύα-
 « ζε, καὶ τὰ πάντων ἀνθρώπων συγγράμματα συνάγειν ἐπειράθη,
 « πυθόμενος καὶ περὶ τῶν προφητειῶν τούτων, προσέπεμψε τῷ
 « τῶν Ἰουδαίων τότε βασιλεύοντι Ἡρώδῃ, ἀξίων διαπεμφθῆναι
 « αὐτῷ τὰς βίβλους τῶν προφητειῶν. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς Ἡ-
 « ρῶδης τῇ προειρημένῃ ἐβραίδι αὐτῶν φωνῇ γεγραμμένα τοῖς
 « Αἰγυπτίοις, πάλιν αὐτὸν ἤξιώσε πέμψας, τοὺς μεταβαλοῦν-
 « τας αὐτὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἀνθρώπους ἀποστείλαι· καὶ,
 « τούτου γενομένου, ἔμειναν αἱ βίβλοι καὶ παρ' Αἰγυπτίοις μέ-

(α) Αὐτόθι, κεφ. ιγ'.

(β) Hieronym. Praefat. in Pentateuch. V. « et nescio, qui primus au-
 « ctor septuaginta cellulas Alexandriae mendacio suo extraxerit; quibus
 « divisi eadem scriptitarunt, cum Aristaeas, ejusdem Ptolomaei ὁπεραπι-
 « στής, et multo post tempore Josephus nihil tale retulerunt; sed in unica
 « basilica congregatos contulisse scribunt, non prophetasse ».

« χρί τοῦ δεῦρο, καὶ πάντα τοῦ παρὰ πάντων εἰσὶν Ἰουδαίους » (α).
 Περί τῶν δύο δὲ τούτων ἀποστολῶν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύ-
 πτου πρὸς τὸν τῆς Ἰουδαίας οὐδὲ λέξις ἀπαντᾷται εἰς τὸν Ἀρι-
 σταίαν καὶ τοὺς λοιποὺς συγγραφεῖς, τοὺς γράψαντας περὶ αὐ-
 τῆς τῆς μεταρράσεως πρὸ τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου. Ἄξιός δὲ ση-
 μειώσεως εἶναι ἐνταῦθα ὁ ἀναχρονισμός, καθ' ὃν ὁ βασιλεὺς
 Ἡρώδης ἀναφέρεται ἐπὶ τῶν χρόνων Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλ-
 φου, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὁ Πτολεμαῖος εἶναι πολλὸ τοῦ Ἡρώ-
 δου προγενέστερος. — Καίτοι ὁ Ἰουστίνος βεβαίως ἀναντιρρήτον
 τὴν ὁλοκληρίαν καὶ ἀκραιότητα τῶν ἱερῶν βιβλίων τῆς Πα-
 λαιᾶς Διαθήκης, μέμμεται ὁμως τοὺς Ἰουδαίους ὡς ἀπὸ μίσους
 πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ἐπιχειρήσαντας νὰ νοθεύσωσι
 καὶ νὰ διαφθείρωσι πολλαχοῦ τὸ κείμενον τῆς τῶν Ὁ μεταφρά-
 σεως « Ἐάν οὖν ἀποδείξω τὴν προφητείαν ταύτην τοῦ Ἡσαίου
 » εἰς τοῦτον τὸν ἡμέτερον Χριστὸν εἰρημένην, ἀλλ' οὐκ εἰς τὸν
 » Ἐζεκίαν, ὡς φατε ὑμεῖς, οὐχὶ καὶ ἐν τούτῳ δυσωπήσω ὑμᾶς
 » μὴ πείθεσθαι τοῖς διδασκάλοις ὑμῶν, οἵτινες τολμῶσι λέγειν
 » τὴν ἐξηγήσιν, ἣν ἐξηγήσαντο οἱ ἐβδομήκοντα ὑμῶν πρεσβύτεροι,
 » παρὰ Πτολεμαίῳ τῷ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεῖ γενόμενοι, μὴ
 » εἶναι ἐν τισὶν ἀληθῆ; Ἄ γὰρ ἂν διαρρήδην ἐν ταῖς γραφαῖς
 » φαίνονται ἐλέγχοντα αὐτῶν τὴν ἀνόητον καὶ φίλαυτον γνώμην,
 » ταῦτα τολμῶσι λέγειν μὴ οὕτω γεγράφθαι ἢ δ' ἂν καὶ ἑλ-
 » κειν πρὸς ὅς νομίζουσι δύνασθαι ἀρμόζειν, πράξεις ἀνθρωπείους,
 » ταῦτα οὐκ εἰς τοῦτον τὸν ἡμέτερον Ἰησοῦν Χριστὸν εἰρησθαι
 » λέγουσιν, ἀλλ' εἰς ὃν αὐτοὶ ἐξηγεῖσθαι ἐπιχειροῦσιν » (6) καί
 » Ἄλλ' οὐχὶ τοῖς διδασκάλοις ὑμῶν πείθομαι, μὴ συντεθειμέ-
 » ναις καλῶς ἐξηγεῖσθαι τὰ ὑπὸ τῶν παρὰ Πτολεμαίῳ τῷ Αἰ-
 » γυπτίων γενομένῳ βασιλεῖ ἐβδομήκοντα πρεσβυτέρων, ἀλλ'
 » αὐτοὶ ἐξηγεῖσθαι πειρῶνται. Καὶ ὅτι πολλὰς γραφὰς τέλεον
 » περιεῖλον ἀπὸ τῶν ἐξηγήσεων τῶν γεγεννημένων ὑπὸ τῶν παρὰ
 » Πτολεμαίῳ γεγεννημένων πρεσβυτέρων, ἐξ ὧν διαρρήδην οὐ-
 » τος αὐτὸς ὁ σταυρωθεὶς, ὅτι Θεὸς, καὶ ἄνθρωπος, καὶ σταυ-

(α) Ἀπολογ. Α', κεφ. λδ.

(6) Διάλογ. πρὸς Τρόφ. κεφ. ζή.

ῥοούμενος, καὶ ἀπονήσκων, κεκηρυγμένος ἀποδείκνυται, εἴ-
η δέναι ὑμᾶς βόλομαι (α). Δέν πρέπει ὅμως νὰ ὑπολάβωμεν,
ὅτι ὁ Ἰουστίνος ἔχει τὴν αὐτὴν γνώμην καὶ περὶ τοῦ ἑβραϊ-
κοῦ κειμένου, ὡς διαφθαρέντος ὤφθην καὶ τούτου ὑπὸ τῶν Ἰου-
δαίων· διότι ἐνταῦθα, ὡς σαφὲς παρατηρεῖται, ὁμιλεῖ μόνον
περὶ τῆς τῶν Ὁ' μεταφράσεως. — Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς Πα-
λαιᾶς Διαθήκης· ἐκ δὲ τῶν ἱερῶν βιβλίων τῆς Νέας, ὁ μάρτυς
Ἰουστίνος μεταχειρίζεται πολλάκις ῥητὰ ἐκ τῶν τεσσάρων εὐαγ-
γελίων, ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ἐκ τῶν ἐπιστολῶν
τοῦ Παύλου, τῆς πρὸς Ῥωμαίους, τῆς Α' πρὸς Κορινθίους, τῆς
πρὸς Γαλάτας, τῆς πρὸς Κολοσσαεῖς, τῆς Β' πρὸς Θεσσαλο-
νικεῖς, τῆς πρὸς Ἑβραίους, ἐκ τῆς καθολικῆς Β' ἐπιστολῆς τοῦ
Πέτρου, καὶ ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως, τὴν ὅποιαν ῥητῶς ἀποσπᾷ
εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, ἐνῶ ἀρχαιότεροί τινες τοῦ Ἰου-
στίνου ἀμφέβαλλον περὶ τοῦ γνησίου αὐτῆς συγγραφέως (β). Ἀ-
πόκρυφον δὲ βιβλίον οὐδὲν μετεχειρίσθη ὁ Ἰουστίνος, εἰ καὶ τινες
νομίζουσιν, ὅτι ἐξ ἀποκρύφου τινὸς συγγράμματος παρέλαβε τὸ
ἐξῆς ἐν τῇ πρὸς Τρύφωνα Διαλόγῳ (γ) ἀναγνωσόμενον ῥη-
τόν· « Διὸ καὶ ὁ ἡμέτερος κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἶπεν· ἐν οἷς
» ἂν ὑμᾶς καταλάβω, ἐν τούτοις καὶ κρινῶ. » Τὸ ἀπόφθεγμα
τοῦτο πολλοὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, ὡς Κλήμης ὁ Ἀ-
λεξανδρεὺς (δ), ἀποδίδουσιν οὐχὶ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀλλ'
εἰς τὸν Θεὸν πατέρα, λαλήσαντα οὕτω διὰ τινος τῶν προφητῶν,
τὸν ὅποιον καὶ ἀναφέρει κατ' ὄνομα ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλί-
μακος (ε), λέγων, ὅτι εἶναι ὁ Ἰεζεκιήλ (ς)· ἐὰν ὅμως ὀρθῶς
ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, πάντως ὁ Ἰουστίνος ἀναφέ-
ρει αὐτὸ οὐχὶ ἐκ τῶν γνωστῶν ἐκδομένων βιβλίων τῆς Καινῆς

(α) Αὐτόθι, κεφ. σδ'.

(β) Αὐτόθι, κεφ. πδ'. « καὶ ἐπεὶ καὶ παρ' ἡμῖν ἀνὴρ τις, ὃ ὄνομα Ἰωάννης, εἰς
» τῶν Ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, ἐν ἀποκαλύψει, γενομένη αὐτῷ, χίλια ἔτη ποιήσει
» ἐν Ἱερουσαλὴμ τοὺς τῷ ἡμετέρῳ Χριστῷ πιστευούσας » κ.τ.λ.

(γ) Κεφ. μζ'.

(δ) Τίς ὁ σωζόμεν. πλοῦς, §. 40.

(ε) Ὁ ἀκμάς κατὰ τὴν ς' ἑκατονταετηρίδα.

(ς) Κλήμης. παραβλ. βαθμ. Γ'. σελ. 159. « ἡ τοῦ Ἰεζεκιήλ φωνή· ἐν ᾧ ἔρω σε,
» ἐν αὐτῷ καὶ κρινῶ σε, εἶπεν ὁ Θεός. » — Παραβλ. Ἰεζεκ. Γ'. 8. ιθ'. 30.

Διαθήκης, ἀλλ' ὥς διαπωθέν ἐκ τῆς ἀγράφου παραδόσεως, ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἐν ταῖς Πράξεσι (α).

Β') Περὶ τῆς φύσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Μετὰ τὴν περὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς διδασκαλίαν ἄξιον εἶναι νὰ θεωρήσωμεν, πῶς ὁ ἅγιος οὗτος φιλόσοφος ἡρμήνευε καὶ ἀνέπτυσσε τὴν θείαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ φύσιν. Καὶ ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὁ ἀπολογητὴς δὲν ἐλάλησεν ἐπίσης σαφῶς καὶ διακεκριμένως πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς, ὥς καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· ἀλλ' εἰς ἐκείνους μὲν περιεκάλυψε τρόπον τινὰ τὸ μυστήριον· πρὸς δὲ τοὺς Ἰουδαίους διαλεγόμενος, ἐδαπάνησε μέγα μέρος τοῦ διαλόγου περὶ τὴν ἀποδείξιν, πρῶτον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστὸς, ὁ μεσσίας· ἔπειτα, ὅτι δὲν εἶναι μόνον μεσσίας, ἀλλὰ καὶ Θεός· καὶ τρίτον, ὅτι ὁ υἱὸς οὗτος τοῦ Θεοῦ ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀναστὰς ἐθεμελίωσε καὶ ὠκοδόμησε τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, προσκαλέσας τὰ ἔθνη, καὶ ἀποβρίψας τοὺς Ἰουδαίους· ἀποδεικνύει δὲ ταῦτα πάντα, ὅπως προεῖρήθησαν ὑπὸ τῶν προφητῶν. — Ἐν τῇ Α' Ἀπολογίᾳ (6) λέγει ὁ Ἰουστίνος περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ὁ Λόγος ἔλαβε μορφήν, ἐγένετο ἄνθρωπος, καὶ ὠνομάσθη Ἰησοῦς Χριστός· «Ὁ δὲ γὰρ μόνον Ἕλλησι διὰ Σωκράτους ὑπὸ λόγου ἠλέγχθη ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐν βαρβάραις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου μορφωθέντος, καὶ ἀνθρώπου γενομένου, καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ κληθέντος» (γ). Ἐφεξῆς δὲ μέμφεται τοὺς Ἰουδαίους, ὡς διδάσκοντας, ὅτι ὁ

(α) κ'. 35.

(6) Κεφ. 6.

(γ) Σημειώσω δὲ, ὅτι ὁ Λόγος λαμβάνεται πάντοτε παρὰ τοῖς ἁγίοις Πατρῶσι ἐπὶ τῆς ἐπωνυμίας τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸ υἱὸς Θεοῦ ἰσοδυναμεῖ πάντοτε πρὸς τὸ Θεὸς ἔκ Θεοῦ, ἢ Θεὸς ἐκ Θεοῦ πατρός· ὡς καὶ τὸ υἱὸς ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγεται διὰ τὴν ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας πρόσληψιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἰδοὺ δὲ καὶ μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ Ἰουστίνου, ἐκ τῶν ὁποίων βεβαιοῦται ἡ ἐξήγησις αὐτῇ. Ἀπολογ. Α'. κεφ. κβ'. «υἱὸς δὲ Θεοῦ ὁ Ἰησοῦς λεγόμενος, εἰ καὶ κατ'ὼς μόνον ἄνθρωπος, διὰ σοφίαν ἄξιος υἱὸς Θεοῦ λεγόμενος... εἰ δὲ καὶ ἰδίως παρὰ τὴν κοινὴν γένεσιν γεγενῆσθαι αὐτὸν ἐκ Θεοῦ λέγομεν λόγον Θεοῦ, ὡς προεφημεν.» — καὶ κεφ. κδ'. «καὶ οὐχὶ διὰ τὰ ταῦτα λέγειν αὐτοῖς παραδεχθῆναι ἀξιούμεν, ἀλλ' ὅτι τὸ ἀληθὲς λέγομεν, καὶ Ἰησοῦς Χριστὸς μόνος ἰδίως υἱὸς τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, λόγος αὐτοῦ ὑπάρχων καὶ πρωτότοκος, καὶ δύναμις· καὶ τῇ βουλῇ αὐτοῦ γενόμενος ἄνθρωπος, ταῦτα ἡμεῖς ἰδίδμεν, ἐπ' ἀλλαγῇ καὶ ἐπαναγωγῇ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.»

πατὴρ ὁ αἰώνιος ἐφάνη εἰς τὸν Μωϋσῆν· » Ἰουδαῖοι οὖν, ἡγή-
 » σάμενοι ἅει τὸν πατέρα τῶν ὅλων λελαληκέναι τῷ Μωσεί, τοῦ
 » λαλήσαντος αὐτῷ ὄντος υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἄγγελος καὶ
 » ἀπόστολος κέκληται, δικαίως ἐλέγχονται καὶ διὰ τοῦ προ-
 » φητικοῦ πνεύματος, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, ὡς οὔτε τὸν πα-
 » τέρα, οὔτε τὸν υἱὸν ἐγνώσαν· οἱ γὰρ τὸν υἱὸν πατέρα φάσκον-
 » τες εἶναι, ἐλέγχονται μήτε τὸν πατέρα ἐπιστάμενοι, μήθ' ὅτι
 » ἐστὶν υἱὸς τῷ πατρὶ τῶν ὅλων γινώσκοντες· ὃς καὶ λόγος πρω-
 » τότοκος ὢν τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸς ὑπάρχει. Καὶ πρότερον διὰ
 » τῆς τοῦ πυρὸς μορφῆς καὶ εἰκόνος ἀσωμάτου τῷ Μωσεί καὶ
 » τοῖς ἐτέροις προφήταις ἐφάνη· νῦν δ' ἐν χρόνοις τῆς ὑμετέ-
 » ρας ἀρχῆς, ὡς προείπομεν, διὰ παρθένου ἀνθρώπου γενόμενος
 » κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς βουλὴν, ὑπὲρ σωτηρίας τῶν πιστευόντων
 » αὐτῷ καὶ ἐξουθενήθη καὶ παθεῖν ὑπέμεινεν, ἵνα ἀποθανὼν
 » καὶ ἀναστὰς νικήσῃ τὸν θάνατον. Τὸ δὲ εἰρημένον ἐκ βράτου
 » τῷ Μωσεί· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεὸς
 » Ἰσαάκ καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ καὶ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου, ση-
 » μαντικὸν τοῦ καὶ ἀποθανόντος ἐκείνου μένειν καὶ εἶναι αὐ-
 » τοῦ τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπου » (α). Ἐκ δὲ τῶν λεγομένων τού-
 » των γίνεται δῆλον ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καταγγέλλεται ὑπὸ
 τοῦ φιλοσόφου τούτου μάρτυρος ἐπίσης ἀληθῆς Θεός, ὡς καὶ ὁ
 πατὴρ· καὶ β') ὅτι ἀναιρεῖται ἡ γνώμη, τὴν ὁποίαν εἶχαν οἱ Ἰου-
 δαῖοι, λέγοντες, ὅτι ὁ πατὴρ ὤρθη εἰς τὸν Μωϋσῆν, ἐνῷ ὁ Ἰου-
 στῖνος ἀποδεικνύει τὸ ἐναντίον, τὸν μὲν πατέρα ἀόρατον, τὸν δὲ υἱὸν
 μόνον λαλήσαντα πρὸς τὸν Μωϋσῆν, καὶ εἰπόντα τό· » Ἐγὼ
 » εἰμι ὁ ὢν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ » κ.τ.λ. — Τὴν τοῦ Ἰουστίνου δὲ
 περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, τοῦ ὄντος Θεοῦ, καὶ γενομέ-
 νου ἀνθρώπου, μᾶς ἀναπτύσσει ἀπαρακαλυπτότερον ὁ πρὸς τὸν
 Τρύφωνα Διάλογος αὐτοῦ, ὅπου πρώτην μαρτυρίαν πρὸς ἀπόδει-
 ξιν τῆς θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ μεταχειρίζεται
 τὰς προφητείας, λέγων· » Ἐγὼ, ὡς βούλει, ὦ Τρύφων, ἐλεύ-
 » σομαι πρὸς ἃς βούλει ταύτας ἀποδείξεις ἐν τῷ ἀρμόζοντι τό-
 » πῳ, ἔρην· ταῦν δὲ συγχωρήσεις μοι πρῶτον ἐπιμνησθῆναι ὧν

(α) Ἀπολογ. Α'. κεφάλ. Εγ'.

» περ βούλομαι προσηγείων, εἰς ἐπίδειξιν, ὅτι καὶ Θεὸς καὶ κύ-
 » ριος τῶν δυνάμεων ὁ Χριστός, καὶ Ἰακώβ καλεῖται ἐν παρα-
 » βοῇ ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ οἱ παρ' ὑμῖν ἐξηγῆται, ὡς
 » Θεὸς βοᾷ, ἀνότητοί εἰσι, μὴ εἰς τὸν Χριστὸν εἰρησθαι λέγοντες,
 » ἀλλ' εἰς Σαλομῶνα, ὅτε εἰσέφερε τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου εἰς
 » τὸν ναόν, ὃν ᾠκοδόμησεν » (α). — Ἐπειτα ἐρμηνεύει ἔλον τὸν
 κγ' Ψαλμὸν ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου,
 ὡς βασιλείως τῆς δόξης, ὡς κυρίου τῶν δυνάμεων, ὡς Θεοῦ
 σωτῆρος· καὶ παρακατιῶν βεβαίῳ, ὅτι καὶ ἄλλοι Ψαλμοὶ ὡσαύ-
 τως, οἷον ὁ μς' καὶ ἡή, ἐρρέθησαν εἰς τὸν Χριστόν. » Καὶ ἐν
 » ἐννενηκοστῷ ὁδοῶν Ψαλμῷ ὀνειδίζει ὑμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἁ-
 » γιον, καὶ τοῦτον, ὃν μὴ θέλετε βασιλέα εἶναι, βασιλέα καὶ
 » κύριον καὶ τοῦ Σαμουὴλ καὶ Ἀαρὼν καὶ Μωσέως καὶ τῶν
 » ἄλλων πάντων ἀπλῶς ὄντα μηνύει. Εἰσὶ δὲ οἱ λόγοι τοῦ Ψαλ-
 » μοῦ οὗτοι· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ὀργιζέσθωσαν λαοί· » κ.τ.λ.
 (β). — Συνοπτικῶς δὲ εἰς τοῦτον τὸν διάλογον περὶ τοῦ Λόγου,
 ἢ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, διδάσκει τὰ ἑξῆς ταῦτα· α') ὅτι ὁ Χριστός
 εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ· β') ὅτι ἐγεννήθη ἀπ' αἰῶνος πρὸ πάντων
 τῶν πλασμάτων κατὰ βούλησιν τοῦ πατρὸς· γ') ὅτι ἡ φύσις αὐ-
 τοῦ εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἡ φύσις τοῦ πατρὸς, ἐξίσου δηλονότι ἀκα-
 τάληπτος· δ') ὅτι ὁ Χριστός οὗτος παρὰ τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ποτὲ
 μὲν λέγεται υἱός, ποτὲ δὲ, σοφία· καὶ ἄλλοτε μὲν ἀγγελος, ἄλ-
 λοτε δὲ, Θεός, καὶ κύριος, καὶ λόγος· ε') ὅτι εἶναι Θεός, καὶ
 μάλιστα αὐτὸς ἐκεῖνος, ὁ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ Θεὸς τῶν πα-
 τριαρχῶν ὀνομασθεὶς, καὶ τοῦ Μωϋσέως, καὶ πάντων τῶν προ-
 φητῶν καὶ Ἰσραηλιτῶν· καὶ ς') ὅτι ἐγενεῖν ἀληθὴς ἄνθρωπος,
 καὶ γεννηθεὶς ἐκ παρθένου, ἐσταυρώθη ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν
 ἀνθρώπων, καὶ ἀπέθανε. — Ἐνθα δὲ ὁ φιλόσοφος μάρτυς, ἱστο-
 ρῶν τὴν γένεσιν τοῦ Σωτῆρος, διηγεῖται, ὅτι ὁ Ἰωσήφ καὶ ἡ Μα-
 ρία, ἐλθόντες εἰς τὴν Βηθλεὲμ, καὶ μὴ εὐρόντες ἐκεῖ καταλύ-
 μα, κατέλυσαν εἰς τι σπήλαιον, πλησίον τῆς κώμης, ὅπου ἡ
 παρθένος ἔτεκε τὸν Σωτῆρα, καὶ προσεκύνησαν αὐτὸν οἱ ἐκ τῆς

(α) Διάλογ. πρὸς Τρύφων. κεφ. λς'.

(β) Αὐτόθι, κεφ. λζ'.

Ἀραβίας ἐλθόντες μάγοι (α), δύο τινὰ ἀπαντῶνται ἄξια σημειώσεως· πρῶτον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγεννήθη οὐχὶ εἰς αὐτὴν τὴν κώμην Βηθλεὲμ, ἀλλ' εἰς σπήλαιόν τι, παρὰ τὴν κώμην ταύτην προσκείμενον· καὶ δεύτερον, ὅτι εἰς προσκύνησιν αὐτοῦ ἦλθαν οἱ μάγοι ἐκ τῆς Ἀραβίας. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου ὁ μὲν κριτικὸς Τιλλεμόντιος ὑπομνηματίζει, ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰουστίνου, ὡς ἀνδρὸς γεννηθέντος ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, ἔχει ἐνταῦθα μέγα κύρος· ὁ δὲ Κασσιδόριος τούναντίον ἀντιτάσσει πρὸς αὐτὸν τὸν Ὀριγένη, γράφωντα (β), ὅτι τὸ σπήλαιον, ὅπου ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐγεννήθη, ἐδεικνύετο ἐντὸς τῆς Βηθλεὲμ· περὶ δὲ τῆς ἐλευσεως τῶν μάγων κοινοτέρα γνώμη ἐπικρατεῖ, ὅτι ἦλθαν ἐκ τοῦ βασιλείου τῆς Περσίας.

Γ') Περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ τῆς ἁγίας τριάδος. Θέλων ὁ ἅγιος Ἰουστίνος ν' ἀποδείξῃ, ὅτι εἰς τὴν λατρείαν τῶν χριστιανῶν δὲν ὑπάρχει τι ἐπιλήψιμον καὶ μεμπτόν, ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ ἀδίκως ὑπὸ τῶν ἔθνικῶν προσαγορεύονται ἄθεοι, λέγει· « Ἄθεοι μὲν οὖν ὡς οὐκ ἐσμέν, τὸν δημιουργὸν τοῦδε τοῦ παντός σεβόμενοι, ἀνευδεῖ αἱμάτων καὶ σπονδῶν καὶ θυμιάματων, ὡς ἐδιδάχθημεν, λέγοντες, λόγῳ εὐχῆς καὶ εὐχαριστίας ἐφ' οἷς προσφερόμεθα πᾶσιν, ὅτῃ δυνάμεις, αἰνοῦντες, μόνῃ· ἄξιαν αὐτοῦ τιμὴν ταύτην παραλαβόντες, τὸ τὰ ὑπ' ἐκείνου εἰς διατροφήν γενόμενα οὐ πυρὶ δαπανᾶν, ἀλλ' ἐαυτοῖς καὶ τοῖς δεομένοις προσφέρειν, ἐκείνῳ δὲ εὐχαρίστους ὄντας . . . Τὸν διδάσκαλόν τε τοῦτον γενόμενον ἡμῶν, καὶ εἰς τοῦτο γεννηθέντα Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, τοῦ γενομένου ἐν Ἰουδαίᾳ ἐπὶ χρόνοις Τιβερίου Καίσαρος ἐπὶ τρόπου, υἱὸν αὐτοῦ τοῦ ὄντως Θεοῦ μαθόντες, καὶ ἐν δευτέρᾳ χώρα ἔχοντες, πνευμά τε προφητικῶν ἐν τρίτῃ τάξει ὅτι μετὰ λόγου τιμῶμεν, ἀποδείξομεν » (γ)· καὶ ταύτην αὐτοῦ τὴν ὁμο-

(α) Διάλογ. πρὸς Τρύφ. κεφ. σθ'. « γεννηθέντος δὲ τότε τοῦ παιδίου ἐν Βηθλεὲμ, ἐπειδὴ Ἰωσήφ οὐκ εἶχεν ἐν τῇ κώμῃ ἐκεῖνῃ τοῦ καταλῦσαι, ἐν σπηλαίῳ τινὶ σὺν νεγγυς τῆς κώμης κατέλυσε· καὶ τότε αὐτῶν ὄντων ἐκεῖ, ἐπετόκει ἡ Μαρία τὸν Χριστόν, καὶ ἐν φάτῃ αὐτὸν ἐταφείκει, ὅπου ἐλθόντες οἱ ἀπὸ Ἀραβίας μάγοι εὗρον αὐτόν. »

(β) Κατὰ Κίλα. βιβλ. δ'.

(γ) Ἀπολογ. Δ'. κεφ. ιγ'.

λογίαν ἐπιβεβαίωσι καὶ ἀλλαγῇ » Ἄλλ' ἐκείνόν τε, καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ υἱόν, ἐλθόντα, καὶ διδάξαντα ἡμᾶς ταῦτα, καὶ τὸν τῶν ἄλλων ἐπομένων καὶ ἐξομοιουμένων ἀγαθῶν ἀγγέλων στρατόν, πνευμά τε τὸ προφητικὸν σεβόμεθα, καὶ προσκυνούμεν, λόγῳ καὶ ἀληθείᾳ τιμῶντες, καὶ παντὶ βουλομένῳ μαθεῖν, ὥς ἐδιδάχθημεν, ἀφθόνως παραδιδόντες » (π). Ἐντεῦθεν δὲ προφανέστατα ἐξάγεται, ὅτι ὁ ἡμέτερος μάρτυς ἐδίδαξε καὶ ἐπίστευσεν εἰς μίαν θείαν φύσιν ἐν τρισὶ προσώποις, πατρὶ, υἱῷ, καὶ πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ὅτι τὸ ἅγιον πνεῦμα εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς τριάδος, μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ συμπροσκυνούμενον.

Δ) *Περὶ τῶν ἀγγέλων.* Εἰς τοὺς ἀγγέλους, ὥς καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀνομολογεῖ ὁ ἅγιος Ἰουστίνος τὸ αὐτεξούσιον καὶ τὴν ἐλευθέραν θέλησιν » Βουλόμενος γὰρ τούτους ἐν ἐλευθέρᾳ προαιρέσει καὶ αὐτεξουσίου γενομένους, τοὺς τε ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ὁ Θεὸς πράττειν, ὅσα ἔκαστον ἐνεδυνάμωσθε δύνασθαι ποιεῖν, ἐποίησε » (6) καὶ ὀνομάζει αὐτοὺς ἀθανάτους » Ἄλλ' ὅτι μὲν οὖν εἰσὶν ἄγγελοι, καὶ αἰεὶ μένοντες, καὶ μὴ ἀναλύόμενοι εἰς ἐκεῖνα, ἐξ οὗπερ γεγόνασιν, ἀποδείκνυται » (γ). Διαστέλλει δὲ τοὺς ἀγαθοὺς ἀγγέλους ἀπὸ τῶν πονηρῶν, τοὺς ὁποίους ἀποκαλεῖ δαίμονας, διδάσκων, ὅτι οἱ πονηροὶ οὗτοι ἄγγελοι, ἀρχηγὸν ἔχοντες τὸν ὄφιν καὶ σατανᾶν καὶ διάβολον καλούμενον, θέλουσιν ἀποπεμφθῆ μετὰ τῶν παρακολουθούντων αὐτοὺς ἀνθρώπων εἰς τὸ πῦρ, διὰ τὸ καλᾶσθαι αἰώνως. » Παρ' ἡμῖν μὲν γὰρ ὁ ἀρχηγέτης τῶν κακῶν δαιμόνων ὄφις καλεῖται καὶ σατανᾶς καὶ διάβολος, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων συγγραμμάτων ἐρευνήσαντες, μαθεῖν δύνασθαι, ὅτι εἰς τὸ πῦρ πεμφθῆ σέσθαι μετὰ τῆς αὐτοῦ στρατιᾶς καὶ τῶν ἐπομένων ἀνθρώπων κολασθησομένους τὸν ἀπέραντον αἰῶνα, προσμήνυτεν ὁ Χριστός » (δ). Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμυβολία, ὅτι ὁ ἅγιος Ἰουστίνος

(α) Αὐτόθι, κεφ. ε'.

(6) Διάλογ. πρὸς Τρύφ. κεφ. πη.

(γ) Αὐτόθι, κεφ. ρκθ.

(δ) Ἀπολογ. Α' κεφ. κθ.

νος ἐπίστευσεν, ὅτι τῶν δαιμόνων ἡ κόλασις μέλλει ν' ἀναβληθῇ
 * μέχρι τῆς μελλούσης κρίσεως, διότι οὕτω λέγει παρακατιών
 » Καὶ γὰρ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ μηδέπω τοῦτο πράξει τὸν Θεόν, διὰ
 » τὸ ἀνθρώπινον γένος γεγενῆται » (α). Ἀποβλέπει δ' ἐνταῦθα
 εἰς ὅ,τι εἶπεν ἀλλαχοῦ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εἰρηναίου, ὅτι
 πρὸ τῆς ἐλευσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν ἐτόλμησέ ποτε ὁ σα-
 τανᾶς νὰ βλασφημήσῃ τὸν Θεόν, μὴ γινώσκων εἰς ἐτι τὴν κατάκρισιν
 αὐτοῦ (β). ἀλλὰ ταύτης τῆς γνώμης τοῦ Ἰουστίνου πρῶτον ὑπερα-
 σπιστὴν καὶ ὑπέρμαχον εὐρίσκωμεν αὐτὸν τὸν Εἰρηναῖον, προστα-
 τεύοντα αὐτὴν οὕτω « Quoniam in parabolis et allegoriis et
 » prophetis sic de eo dictum est; post autem adventum
 » Domini ex sermonibus Christi et Apostolorum ejus
 » discens manifeste, quoniam ignis aeternus ei praepa-
 » ratus est, ex sua voluntate abscedenti a Deo, et omni-
 » bus, qui sine poenitentia perseverant in apostasia, per
 » hujusmodi homines blasphemant eum Deum, qui ju-
 » dicium importat » (γ). καὶ εὐνοοῦντας ἔπειτα αὐτὴν τοὺς
 ἐξῆς ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρας· τὸν Ὠριγένη (δ), τὸν Τερτυλλια-
 νὸν (ε), τὸν Λακτάντιον (ς), τὸν Ἀμβρόσιον (ζ), καὶ τὸν Αὐγου-
 στῖνον (η), οἵτινες πάντες διδάσκουσιν, ὅτι ὁ διάβολος καὶ οἱ ἁγ-
 γελοι αὐτοῦ κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν δὲν εἶναι εἰς ἐτι κατα-
 δεδικασμένοι, καὶ δὲν κολάζονται διὰ τοῦ αἰωνίου πυρός. —
 Ἀξία δὲ σημειώτως εἶναι ἡ ἀκόλουθος ἐτυμολογία τῆς λέξεως
 σατανᾶς, τὴν ὁποίαν ὁ ἅγιος Ἰουστῖνος ἔγραψεν ἐν τῷ πρὸς
 Τρύφ. Διαλόγ. » Ἡ λέοντα τὸν ὠρυόμενον ἐπ' αὐτὸν ἔλεγε τὸν
 » διάβολον, ὃν Μωσῆς μὲν ἄρην καλεῖ, ἐν δὲ τῷ Ἰωβ καὶ τῷ

(α) Αὐτόθι.

(β) Iren. advers. haeres. V, 26. « bene Justinus in suo libro ait, quo-
 » niam ante adventum Domini nunquam ausus est Satanas blasphemare
 » Deum, quippe nondum sciens suam damnationem. »

(γ) Αὐτόθι.

(δ) Ὁμιλ. ιγ'.

(ε) Apologetic. c. XXVII.

(ς) De falsa sapientia, lib. III, c. 29.

(ζ) In Psalm. CIVIII, serm. 20.

(η) De civitat. Dei, lib. XXI, c. 23.

• Ζαχαρία διάβολος κέκληται, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ σατανᾶς προση-
 » γόρευται, ὄνομα ἀπὸ τῆς πράξεως, ἧς ἐπραξε, σύνθετον κτη-
 » σάμενον αὐτὸν μηνύων· τὸ γὰρ σατὰν τῇ Ἰουδαίων καὶ Σύ-
 » ρων φωνῇ ἀποστάτης ἐστί· τὸ δὲ νᾶς ὄνομα, ἐξ οὗ ἡ ἐρμηνεία
 » ὀφίς ἐκλήθη, ταῦτόν ἐστι σατὰ τῇ Ἑβραίων ἐρμηνευθείσῃ φω-
 » νῇ, ἐξ ὧν ἀμφοτέρων τῶν εἰρημένων ἐν ὀνομα γίνεται σατα-
 » νᾶς (α).

Β') Περὶ τῆς παρθένου Μαρίας καὶ τοῦ μνηστήρος αὐ-
 τῆς Ἰωσήφ. Εἰ καὶ ὁ ἅγιος Ἰουστίνος οὐδαμῶς τῶν ἑαυτοῦ
 συγγραμμάτων ὀνομάζει διὰ ῥητῶν λέξεων τὴν ἀειπαρθενον Μα-
 ρίαν θεοτόκον, οὐδεμία ὁμῶς ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι ἀνεγνώ-
 ρισεν αὐτὴν μητέρα Θεοῦ, ἀφοῦ ἅπαξ ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ διὰ πνεύ-
 ματος ἁγίου γεννηθεὶς ἐξ αὐτῆς Χριστὸς εἶναι υἱὸς Θεοῦ, καὶ
 οὐχὶ μόνον υἱὸς, ἀλλὰ καὶ Θεός, τὴν αὐτὴν οὐσίαν ἔχων μετὰ
 τοῦ πατρὸς· « Καὶ υἱὸν Θεοῦ γεγραμμένον αὐτὸν ἐν τοῖς ἀπο-
 » μνημονεύμασι τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ ἔχοντες, καὶ υἱὸν αὐ-
 » τὸν λέγοντες, νενοήκαμεν ὅτι καὶ πρὸ πάντων ποιημάτων,
 » ἀπὸ τοῦ πατρὸς δυνάμει αὐτοῦ καὶ βουλῇ προσελθόντα, ὅς καὶ
 » σοφία, καὶ ἡμέρα, καὶ ἀνατολή, καὶ μάχαιρα, καὶ λίθος, καὶ
 » ῥάβδος, καὶ Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἄλλον καὶ ἄλλον τρό-
 » πον ἐν τοῖς τῶν προφητῶν λόγοις προσηγόρευται· καὶ διὰ τῆς
 » παρθένου ἀνθρώπων γεγονέναι, ἵνα καὶ δι' ἧς ὁδοῦ ἡ ἀπὸ
 » τοῦ ὄψεως παρακοῇ τὴν ἀρχὴν ἔλαβε, διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ
 » καὶ κατάλυσιν λάβῃ. Παρθένος γὰρ οὕτως Εὐὰ καὶ ἀφθορος,
 » τὸν λόγον τὸν ἀπὸ τοῦ ὄψεως συλλαβοῦσα, παρακοὴν καὶ ὁά-
 » νατον ἔτεκε· πίστιν δὲ καὶ χαρὰν λαβοῦσα Μαρία ἡ παρθέ-
 » νος, εὐαγγελιζομένου αὐτῇ Γαβριὴλ ἁγγέλου, ὅτι πνεῦμα Κυ-
 » ρίου ἐπ' αὐτὴν ἐπελεῦσεται, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει
 » αὐτήν, διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐξ αὐτῆς ἅγιόν ἐστιν υἱὸς Θεοῦ,
 » ἀπεκρινάτο· Γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. Καὶ διὰ ταύτης
 » γεγέννηται οὗτος, περὶ οὗ τὰς τοσαύτας γραφὰς ἀπεδείξαμεν
 » εἰρησθαι» (β). — Περὶ δὲ τοῦ μνηστόρος Ἰωσήφ διδάσκει, ὅτι

(α) Κεφάλ. ργ'.

(β) Διάλογ. πρὸς Τρύφων. κεφ. ρ'.

ἦτο τέκτων τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, διατρίβων ἐπὶ τῆς γῆς, πρὶν ἀρχίσῃ τὸ κήρυγμα, συνειργάζετο μετὰ τοῦ νομιζομένου πατρὸς αὐτοῦ τὴν αὐτὴν τέχνην. « Καὶ ἐλθόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, καὶ νομιζομένου Ἰωσήφ τοῦ τέκτονος υἱοῦ ὑπάρχειν, καὶ αἰδοῦς, ὥς αἱ γραφαὶ ἐκήρυττον, φαίνομένου, καὶ τέκτονος νομιζομένου (ταῦτα γὰρ τὰ τεκτονικὰ ἔργα εἰργάζετο ἐν ἀνθρώποις ὡν, ἄσπρα καὶ ζυγά, διὰ τούτων καὶ τὰ τῆς δικαιοσύνης σύμβολα διδάσκων, καὶ ἐνεργῇ βίῳ), τὸ πνεῦμα σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ διὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὥς προσέφη, ἐν εἶδει περισσεύας ἐπέπιπεν αὐτῷ. » κ.τ.λ. (α)

Σ') Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς εἰδωλολατρείας. Τὴν ἀρχὴν τῆς εἰδωλολατρείας παράγει ὁ μάρτυς Ἰουστίνος ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ ὄψεως γενομένης ἀπάτης· ἀπατηθέντες, λέγει, οἱ προπάτορες ἡμῶν, ὅτι, ἐὰν φάγωσιν ἀπὸ τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ, θέλουσι γένειν θεοί, καὶ ἐκβληθέντες ὕστερον τοῦ παραδείσου διὰ τὴν παρακοήν, ἐνόμισαν, ὅτι διὰ ταύτην μόνην ἐξεβλήθησαν· ὅθεν καὶ μὴ διδάχθεντες πλέον ὑπὸ τινος, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν γὰρ ὑπάρχωσιν ἄλλοι θεοί, παρέδωκαν εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν τὴν περὶ πολυθείας δόξαν. « Πεισθέντες τοίνυν οἱ ἄνθρωποι πῶς ἡπατηκότες θαῖμονι, καὶ Θεοῦ παρακοῦσαι τολμήσαντες, ἐξήληθον τοῦ παραδείσου, τοῦ μὲν ὀνόματος τῶν θεῶν μεμνημένοι, οὐ μὴκέτι δὲ παρὰ Θεοῦ, μὴ εἶναι θεοὺς ἐτέρους διδάχθεντες· οὐ γὰρ δίκαιον ἦν τοὺς τὴν πρώτην ἐντολήν μὴ φυλάξαντας, ἢ μὴ φυλάξαι ῥάδιον ἦν, διδάσκειν ἐτι, ἀλλὰ τιμωρίαν αὐτοῖς ἐπάγειν δικαίαν· ἐκβληθέντες τοίνυν τοῦ παραδείσου, καὶ οἰόμενοι διὰ τὴν παρακοήν ἐκβεβλήσθαι μόνην, οὐ μὴν εἰδότες διότι καὶ Θεοὺς μὴ ὄντας ἐπείσθησαν εἶναι, τὸ τῶν θεῶν ὄνομα καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα ἐξ αὐτῶν γενομένοις ἀνθρώποις παρέδωκαν· αὕτη τοίνυν πρώτη περὶ θεῶν ψευδὴς φαντασία ἀπὸ τοῦ ψεύστου πατρὸς ἀρχὴν ἐσχηκεῖ » (β). Κατωτέρω δὲ διδάσκει, ὅτι καὶ τῶν ἀγαλμάτων καὶ ξοάνων ἡ κατασκευὴ ἔλα-

(α) Αὐτόθι, κεφ. πη.

(β) Δόγ. Παρκενιτ. πρὸς Ἑλλήν. κεφ. κβ.

θεν ἀρρομήν ἐκ ταύτης τῆς ῥήσεως τῆς Γραφῆς· «Ποιήσωμεν
 » ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν» (α). ἀπὸ
 τῆς ὁποίας ὠρμήθησαν ἔπειτα οἱ ἄνθρωποι νὰ κατασκευάσωσιν
 ἀγάλματα, ὁμοίαν τὴν μορφήν ἔχοντα τοῦ Θεοῦ· «Εἰ δὲ καὶ
 » τὸν περὶ τῶν ἀγαλμάτων τις ἐξετάζῃ λόγον, πόθεν ὁρμώ-
 » μενοι οἱ πρῶτοι τοὺς θεοὺς ὁμῶν κατασκευάσαντες, ἀνθρώπων
 » μορφᾶς ἔχειν αὐτοὺς διέγνωσαν, εὐρήσει καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς
 » θείας ἱστορίας μεμαθηκότας· τῆς γὰρ Μωσέως ἱστορίας ἐκ
 » προσώπου τοῦ Θεοῦ λεγούσης· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰ-
 » κόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν· ὥς οὕτως εἰρησθαι τῶν ἀνθρώ-
 » πων κατὰ τὴν μορφήν· εἰκότων τῷ Θεῷ, οὕτω κατασκευά-
 » ζειν τοὺς θεοὺς αὐτῶν ἤρξαντο, ἐκ τοῦ ὁμοίου τὸ ὅμοιον
 » δημιουργεῖν οἰόμενοι» (β).

Ζ) Περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Ἐνθα ὁ ἅγιος
 Ἰουστίνος ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάγκην τοῦ βαπτίσματος ἐκ τῶν
 ἱερῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπικυροῖ πρὸς τοῦτοις αὐτὴν
 καὶ ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐγεννήθημεν, τουτέστιν ἐκ
 τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ ἐξαλειφθῇ
 διὰ τοῦ ἁγίου ὕδατος τοῦ βαπτίσματος· «Ἐπειδὴ τὴν πρώτην
 » γένεσιν ἡμῶν ἀγνοοῦντες, κατ' ἀνάγκην γεγεννημέθα ἐξ ὑγρᾶς
 » σπορᾶς κατὰ μίξιν τὴν τῶν γονέων πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐν
 » ἔθεσι φαύλοις καὶ πονηραῖς ἀνατροφαῖς γεγόναμεν, ὅπως μὴ
 » ἀνάγκης τέκνα, μηδὲ ἀγνοίας μένωμεν, ἀλλὰ προαιρέσεως καὶ
 » ἐπιστήμης, ἀφ' ἑσέως τε ἁμαρτιῶν, ὑπὲρ ὧν προημάρτομεν,
 » τύχωμεν ἐν τῷ ὕδατι, ἐπονομάζεται τῷ ἐλομένῳ ἀναγεννη-
 » θῆναι, καὶ μετανοήσαντι ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, τὸ τοῦ πα-
 » τρός τῶν ὄλων καὶ δεσπότου Θεοῦ ὄνομα, αὐτὸ τοῦτο μόνον
 » ἐπιλέγοντος τοῦ τὸν λουσόμενον ἄγοντος ἐπὶ τὸ λουτρόν» (γ).
 Γεννώμεθα λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν ἁμαρτίαν, καὶ διὰ ταύ-
 την τὴν πρώτην ἡμῶν γέννησιν ἔχομεν ἀνάγκην τοῦ βαπτίσμα-
 τος, τὸ ὅποιον μέλλει νὰ μᾶς ἀναγεννήτῃ· γεννώμεθα τέκνα

(α) Γενιά. ἀ. 26.

(β) Λόγ. Παραινέτ. πρὸς Ἑλλήν. κεφ. λδ'.

(γ) Ἀπολογ. Α'. κεφ. ξδ.

τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ἀγνοίας, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ἐξέλθωμεν ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης τῆς ἀθλιότητος καὶ δυστυχίας χωρὶς τοῦ βαπτίσματος· διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ βαπτίζομεθα, διὰ νὰ μὴ μένωμεν τέκνα τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς ἀνάγκης. Ὡς τε τί ἄλλο σημαίνει ὁ Ἰουστῖνος, λέγων, ὅτι γεννώμεθα « ἐν ἔθει φαύλοις » καὶ πονηραῖς ἀνατροφαῖς, « εἰ μὴ ὅτι γεννώμεθα, μεμολυσμένοι ὑπὸ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ; — Κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁμιλεῖ ὁ Ἰουστῖνος καὶ ἐν τῷ Πρὸς Τρύφ. Διαλ., ὅπου συνδιαλεγόμενος μετὰ τοῦ Ἰουδαίου περὶ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ, λέγει, ὅτι ὁ Σωτὴρ ἡμῶν βαπτισθεὶς, ἐδέχθη κατελθόν ἐπ' αὐτὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἵδει περιστερᾶς, οὐχὶ ὡς χρεῖαν ἔχων τούτων, καθὼς οὐδ' ἐγεννήθη, οὐδ' ἐσταυρώθη, ἐπειδὴ εἶχε τὴν ἀνάγκην τῶν τοιούτων, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τοῦ ὑποπεσόντος εἰς τὸν θάνατον ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ. » Καὶ τότε ἐλθόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμόν, ἐνθα ὁ Ἰωάννης ἐβάπτιζε, κατελθόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τὸ ὕδωρ, καὶ πῦρ ἀνήρθη ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ ἀναδύντος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὕδατος, ὡς περιστερὰν τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐπιπτήναι ἐπ' αὐτὸν ἔγραψαν οἱ Ἀπόστολοι αὐτοῦ τούτου τοῦ Χριστοῦ ἡμῶν. Καὶ οὐχ ὡς ἐνδεᾶ αὐτὸν τοῦ βαπτισθῆναι, ἢ τοῦ ἐπελθόντος ἐν εἵδει περιστερᾶς πνεύματος, οἶδαμεν αὐτὸν ἐληλυθέναι ἐπὶ τὸν ποταμόν, ὥς περ οὐδὲ τὸ γεννηθῆναι αὐτὸν καὶ σταυρωθῆναι ὡς ἐνδεῆς τούτων ὑπέμεινεν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ γένους τοῦ τῶν ἀνθρώπων, ὃ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ ὑπὸ θάνατον καὶ πλάνην τὴν τοῦ ὄψεως ἐπεπτώκει, παρὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν ἐκαστοῦ αὐτῶν πονηρευσαμένου. (α). Ἐνταῦθα, ὡς βλέπομεν, γίνεται ῥητὸς λόγος περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, καὶ διπλοῦν εἶδος ἁμαρτιῶν διατελλεται· τὸ μὲν, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος, ὑποπεσὸν εἰς τὴν πλάνην τοῦ ὄψεως, κατεδικάσθη διὰ τοῦτα εἰς τὸν θάνατον· τὸ δὲ, ὅτι καὶ ἕκαστος ἀνθρώπος πράττει ἐπειτα ἰδιαίτερα ἁμαρτήματα· ὅθεν πάντες μὲν διὰ τοῦ Ἀδάμ γεννῶνται ἐνοχοὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος· ἀλλὰ καὶ ἕκα-

(α) Διάλογ. πρὸς Τρύφ. κεφ. πη.

στος ἴδια διὰ τὴν ἐκτετοῦ προαίρεσιν ἁμαρτάνει· ὁ μόνος δὲ ἐκ-
 τὸς ἁμαρτίας ἐγεννήθη ὁ Χριστός· « Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ Ἀβραάμ
 » οὐκ ἦν χρεῖα περιτομῆς, οὐδὲ πρὸ Μωσέως σαββατισμοῦ καὶ
 » ἐσφύων καὶ προσφορῶν, οὐδὲ νῦν, μετὰ τὸν κατὰ τὴν βουλήν
 » τοῦ Θεοῦ διγα ἁμαρτίας διὰ τῆς ἀπὸ γένους τοῦ Ἀβραάμ
 » παρθένου γεννηθέντα υἱὸν Θεοῦ Ἰησοῦν Χριστόν, ὁμοίως ἐστὶ
 » χρεῖα » (α).

Η') *Περὶ τῶν μυστηρίων.* Ἑρμηνεύων ὁ ἅγιος Ἰουστίνος
 τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὰ μυστήρια, περιγράφει τὰς τελετάς
 αὐτῶν, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος· « Ὅν τρόπον δὲ καὶ
 » ἀνεθήκαμεν ἐκτετοῦς τῷ Θεῷ, καινοποιηθέντες διὰ τοῦ Χρι-
 » στοῦ, ἐξηγησόμεθα, ὅπως μὴ, τοῦτο παραλιπόντες, δόξωμεν
 » πονηρεύειν τι ἐν τῇ ἐξηγήσει. Ὅτοι ἂν πεισθῶσι, καὶ πιστεῦ-
 » σιν ἀληθῆ ταῦτα τὰ ὑφ' ἡμῶν διδασκόμενα καὶ λεγόμενα εἶ-
 » ναι, καὶ βιοῦν οὕτως δύνασθαι ὑπισχνῶνται, εὐχεσθαι τε καὶ
 » αἰτεῖν, νηστεύοντας, παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν προημαρτημένων ἄρε-
 » σιν διδάσκονται, ἡμῶν συνευχομένων καὶ συννηστευόντων αὐ-
 » τοῖς. Ἐπειτα ἄγονται ὑφ' ἡμῶν ἐνθα ὕδωρ ἐστὶ, καὶ τρόπον
 » ἀναγεννήσεως, ὃν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀνεγεννήθημεν, ἀναγεννώ-
 » νται· ἐπ' ὀνόματος γὰρ τοῦ πατρὸς τῶν δυν καὶ δεσπότου
 » Θεοῦ, καὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ πνεύματος
 » ἁγίου, τὸ ἐν τῷ ὕδατι τότε λουτρὸν ποιοῦνται. Καὶ γὰρ ὁ
 » Χριστὸς εἶπεν· Ἄν μὴ ἀναγεννηθῇτε, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν
 » βασιλείαν τῶν οὐρανῶν » (β). Καὶ ἐνταῦθα φαίνεται ὁ μάρτυς
 Ἰουστίνος ἐκφράζων οὐχὶ μόνον τὰς ἐντολάς τῆς πίστεως, τὰς
 ὁποίας οἱ κατηχούμενοι ἐδιδάσκοντο καθ' ἑκάστην, ἀλλὰ καὶ
 ὅσα μάλιστα ἐτελοῦντο συγχρόνως μετὰ τοῦ βαπτίσματος αὐ-
 τοῦ, τοιούτοις τὰς ἐρωτήσεις καὶ τὰς ἀποκρίσεις, τὰς ἀποτάξεις,
 καὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως. — Περὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ
 ἁγίου χρίσματος οὐδὲν ἀναφέρει ἐνταῦθα ὁ μάρτυς· καὶ δὲν εἶναι
 παντάπασι θαυμαστόν, διότι δὲν ἔγραφε πρὸς καθολικοὺς, ἀλλὰ
 πρὸς αὐτοκράτορας ἐθνικοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους οὐδόλως ἦτον ἡ

(α) Αὐτόθι, κεφ. κγ'.

(β) Ἀπολογ. Α' κεφ. ξα'.

γαγκαία ἡ τούτου ὑπόμνησις· ἔπειτα δὲ τὸ βάπτισμα περιγράφει ὁ Ἰουστίνος, ὅπως συνήθως τὸ ἐτέλει αὐτὸς (α), τουτέστι χωρὶς τοῦ χρίσματος, τὸ ὁποῖον ἦτον ἰδιον τῶν ἐπισκόπων δικαίωμα. — Τὰς δὲ συνελεύσεις τῶν χριστιανῶν, ὅτε δὲν ἐτελεῖτο βάπτισμα, διὰ βραχέων περιγράφει ὁ ἅγιος μάρτυς ὡς ἐφεξῆς· « Τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρᾳ, πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγρούς » μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν Ἀποστόλων, ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν » ἀναγινώσκεται, μέχρις ἐγχωρεῖ εἴτα, παυσαμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος, ὁ προσετῶς διὰ λόγου τὴν ναυθεσίαν καὶ πρόσκλησιν τῆς τῶν καλῶν ταύτων μιμήσεως ποιεῖται· ἔπειτα ἀνίσταμεθα κοινῇ πάντες, καὶ εὐχὰς πέμπομεν· καὶ, ὡς προέφημεν, παυσαμένων ἡμῶν τῆς εὐχῆς, ἄρτος προσφέρεται καὶ οἶνος, καὶ ὕδωρ· καὶ ὁ προσετῶς εὐχὰς ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας, ὅση δύναμις αὐτῷ, ἀναπέμπει, καὶ ὁ λαὸς ἐπευφημεῖ, λέγων τὸ ἅμην· καὶ ἡ διάδοσις καὶ ἡ μετέληψις ἀπὸ τῶν εὐχαριστηθέντων ἐκάστῳ γίνεται, καὶ τοῖς οὐ παροῦσι διὰ τῶν διακόνων πέμπεται » (β). Ταύτης τῆς λειτουργίας ὁμοιοτάτη εἶναι ἡ ἐν τῷ ἡ βιβλ. τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν ἀπαντωμένη, καὶ ὅσα ἐκεῖ λεπτομερῶς ἀναφέρονται, ταῦτα ἐν περιλήψει μνημονεύει ἐνταῦθα ὁ Ἰουστίνος. Τὸ « πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγρούς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, » δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν χωρὶς τινος ἐξαίρεσεως εἰρημένον· διότι, ὅπου ἐπεκράτει σφοδρὸς διωγμὸς, ἦτον ἀδύνατον νὰ γείνη πάντων τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν αὐτὸν τόπον συνέλευσις· ὅθεν καὶ ὁ μάρτυς αὐτὸς, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ κριτοῦ, εἰς ποῖόν τινα τόπον συνέρχονται οἱ χριστιανοί, ἀπεκρίθη· ὅπου ἕκαστος θέλει, ἢ δύναται· ἢ νομίζει, εἶπεν, ὅτι εἰς τὸν αὐτὸν τόπον συνερχόμεθα πάντες; οὐδαμῶς (γ). Προσέτι δὲ εἰς τὰς μεγάλας πόλεις εἰς μόνον τόπος δὲν ἦθελεν ἐξαρκέσει νὰ περιλαμβάνῃ πάντας τοὺς

(α) Ἐπειδὴ ὅτι ὁ Ἰουστίνος ἦτο πρεσβύτερος, δὲν εἶναι ἀπίθανον εἰκασία.

(β) Ἀπολ. Α'. κεφ. ἔς.

(γ) Μαρτύρ. §. 3. « Ἐνθα ἐκάστῳ προαίρεσις καὶ δύναμις ἐστι. Πάντως γὰρ νομίζεις ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθαι ἡμᾶς πάντας; Οὐχ οὕτως δέ. »

χριστιανούς· και διὰ τοῦτο ἦσαν ἐν Ῥώμῃ πλείότεραι παρὰ μίαν ἐκκλησίαι, ἔπου χάριν τῶν ἐκείσε ἐκ τῶν ἀνατολικῶν τόπων ἐρχομένων ἡ λειτουργία ἐτελεῖτο εἰς γλῶσσαν ἑλληνικήν· διότι ἐρωτηθεὶς πάλιν ὁ Ἰουστίνος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ χριτοῦ, τοῦ κατόικει, ἀπεκρίθη, ὅτι διατρίβει παρὰ Μαρτίνῳ τινὶ Τιμοθίῳ, καὶ καθ' ὅλον τὸν χρόνον, καθ' ὃν διάγει ἐν Ῥώμῃ, δὲν γινώσκει ἄλλον συνελευσεως τόπον (α). Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν οἰκίαν ἐτελοῦντο τὰ μυστήρια κατὰ γλῶσσαν ἑλληνικήν, καὶ ἴσως, ὥς εἶναι πολὺ πιθανόν, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰουστίνου· καὶ τοῦτο εἶναι βεβαίως τὸ αἴτιον, διὰ τὸ ὅποιον ἡ ὑπὸ τοῦ μάρτυρος περιγραφομένη λειτουργία δὲν ὁμοιάζει τὴν ῥωμαϊκὴν, ἀλλὰ τὴν περιεχομένην ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς. — Κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τῆς λειτουργίας ἀνεγινώσκοντο αἱ γραφαὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ, ὥς διατάττουσιν αἱ Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ (β), ἐνουθέτου καὶ ἐδίδασκαν τὸν λαὸν οἱ πρεσβύτεροι, καὶ ὁ ἐπίσκοπος. Ἡ λέξις προεστώς σημαίνει πολλάκις εἰς τοὺς ἀρχαίους τῆς ἐκκλησίας συγγραφεὶς τὸν ἐπίσκοπον (γ), λαμβανομένη ἐνίοτε καὶ ἐπὶ τῶν πρεσβυτέρων, ἡ καθόλου καὶ ἐπὶ πάντος τοῦ κλήρου (δ). — Τὸ δεύτερον δὲ τῆς λειτουργίας μέρος ἐμφαίνει ὁ ἅγιος Ἰουστίνος διὰ τῶν ἐξῆς· «ἐπειτα ἀνιστάμεθα πάντες καὶ εὐχὰς πέμπομεν.» Αἱ εὐχαὶ αὗται, κηρύγματα παρὰ τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖω λεγόμεναι (ε), καὶ ὑπὸ τοῦ διακόνου ἐκφωνούμεναι, μνημονεύονται ἐν ταῖς Ἀποστολικ. Διαταγ. (ς), ὅθεν μαθάνομεν, ὅτι ἐγίνοντο, ὥς καὶ μέχρι τοῦ νῦν,

(α) Αὐτόθι.

(β) Βιβλ. β'. κεφ. 57.

(γ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. η'. κεφ. 6. «ἐν τούτῳ τῆς κατὰ Νικομήδειαν ἐκκλησίας ὁ τῆς κατὰ προεστώτος Ἀνθίμου διὰ τὴν εἰς Χριστὸν μαρτυρίαν, τὴν καλὴν ἀποτέμνεται.»

(δ) Εὐσεβ. αὐτόθι· «τοὺς πανταχόσε τῶν ἐκκλησιῶν προεστώτας ἐκείτας καὶ θεομοῖς ἐνεῖραι πρός ταγμα ἐφοῖτα βασιλικόν· καὶ ἦν ἡ θεία τῶν ἐπὶ ταῖς γινόμενων πᾶσαν διήγησιν ὑπεραίρουσα, μυστοῦ πλήρους ἐν παντὶ τόπῳ καθαιρουμένου, καὶ τὰ πανταχῇ θεομυστήρια, ἀνδρογόνοις καὶ τυμωρῶναις πάσαι· πρότερον ἐπεσκευασμένα, τότε πληροῦντων ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων, ἀναγνωστῶν τε καὶ ἐπορκιστῶν, ὥς μηδὲ χώραν εἶναι τοῖς ἐπὶ κακούργους γίαις κατακρίτοις αὐτόθι καταλείπεσθαι.»

(ε) Ἐπιστολ. ρνέ.

(ς) Βιβλ. η'.

ὑπὲρ πάσης τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ παντός τοῦ κόσμου καὶ τῶν
 μερῶν αὐτοῦ, ὑπὲρ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ὑπὲρ τῶν ἱερέων, ὑπὲρ
 τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τῆς κοινῆς εἰρήνης. — Τὸ δὲ ἐξαίρετον μέ-
 ρος, τῆς λειτουργίας, τὸν καθαγιασμὸν τῆς θείας εὐχαριστίας,
 οὕτως ἐκδέχεται λεπτομερέστερον· « Ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζό-
 » μεθα, παυσάμενοι τῶν εὐχῶν· ἔπειτα προσφέρεται τῷ προσ-
 » στώτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος καὶ κράματος,
 » καὶ οὗτος λαβὼν, αἶνον καὶ δόξαν τῷ πατρὶ τῶν ὁλῶν διὰ
 » τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀναπέμ-
 » πει, καὶ εὐχαριστίαν ὑπὲρ τοῦ κατηξιῶσθαι τούτων παρ' αὐ-
 » τοῦ ἐπὶ πολὺ ποιεῖται· οὗ συντελέσαντος τὰς εὐχὰς καὶ τὴν
 » εὐχαριστίαν, πᾶς ὁ παρὼν λαὸς ἐπευφημεῖ, λέγων ἁμήν· τὸ
 » δὲ ἁμήν τῇ ἐδραδί φωνῇ τὸ γένοιτο σημαίνει. Εὐχαριστήσαν-
 » τος δὲ τοῦ προσεστώτος, καὶ ἐπευφημήσαντος παντός τοῦ λαοῦ,
 » οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῖν διάκονοι διδόνασιν ἐκάστῳ τῶν παρόν-
 » των μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ
 » ὕδατος, καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσι. Καὶ ἡ τροφή αὕτη
 » καλεῖται παρ' ἡμῖν εὐχαριστία, ἥς οὐδενὶ ἄλλο μετασχεῖν ἐξόν
 » ἐστίν, ἢ τῷ πιστεύοντι ἄληθῆ εἶναι τὰ διδιδραγμένα ὑφ' ἡμῶν,
 » καὶ λουσαμένῳ τὸ ὑπὲρ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ἀναγέν-
 » νησιν λουτρόν, καὶ οὕτως βιοῦντι, ὡς ὁ Χριστὸς παρέδωκεν·
 (α). — Διὰ τῶν τελευταίων τούτων φαίνεται ὁ ἅγιος μάρτυς οὐχὶ
 μόνον σημαίνων τὴν φροντίδα καὶ τὴν πρόνοιαν τῶν πρεσβυτέρων
 περὶ τοῦ νὰ κωλύωνται ἀπὸ τῆς ἁγίας κοινωνίας οἱ ἀνάξιοι, ἀλλὰ
 καὶ ὑπαινιττόμενος τὴν ἐκφώνησιν τοῦ πρεσβυτέρου, τὴν μικρὸν
 πρὸ τῆς μεταλήψεως γινομένην· « τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, » καὶ
 τὴν εἰς ταύτην ἀπάντησιν τοῦ λαοῦ· « εἰς ἅγιος, εἰς κύριος Ἰη-
 » σοῦς Χριστός. » — Ἡ συνήθεια τοῦ νὰ διανέμονται ὑπὸ τῶν
 διακόνων ἀμφοτέρω τὰ καθηγιασμένα εἶδη, δὲν ἐπεκράτει οὔτε
 εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, οὔτε εἰς τὴν τῶν Ἱεροσολύμων,
 οὔτε ἐξ ἧς ἦτον ὁ συγγραφεὺς τὰς Ἀποστολικὰς Διαταγὰς· ἀλλὰ
 τὰ δύο χωρία, ἐνθα ὁ Ἰουστίνος ὁμιλεῖ περὶ τῆς διανομῆς τῆς
 εὐχαριστίας, πρέπει νὰ ἐρμηνευθῶσιν, ὅτι οἱ διάκονοι ἔφεραν εἰς

(α) Λύτθι, καφ. ξέ. ξς'.

τοὺς ἀπόντας μόνον τὸν καθηγιασμένον ἄρτον, καὶ οἱ παρόντες εἰς τὴν συνέλευσιν μεταλαμβάναν ἐκ τοῦ ἁγίου ποτηρίου ἀφοτέρων τῶν εἰδῶν. I —

Ἐκ δὲ τῆς μακρᾶς ταύτης καὶ ἀκριβοῦς περιγραφῆς τῶν ἱερῶν τελετῶν τοῦ βαπτίσματος, καὶ τῆς θείας εὐχαριστίας, μανθάνομεν τὴν ἀρχαίαν περὶ αὐτῶν παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας· ὅτι οἱ νεόφυτοι, πρὶν ἀπολουσθῶσιν εἰς τὸ ἀναγεννητικὸν τοῦ βαπτίσματος ὕδωρ, προσευχόμενοι, ἐζητοῦντο τὴν ἄρεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ἐνήστευαν, συνηστεύοντων καὶ τῶν λοιπῶν ἄλλων πιστῶν· « Βύχασθαί τε καὶ αἰτεῖν, νηστεύοντας, » παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν προημαρτημένων ἄρεσιν διδάσκονται, ἡμῶν « συνευχόμενων, καὶ συνηστεύοντων αὐτοῖς » (α)· ὅτι εἰς τὸ βάπτισμα ἐπροφέρετο ῥητὴς τὸ ὄνομα τῶν τριῶν τῆς ἀδιαίρετου τριάδος προσώπων· « Ἐπειτα ἄγονται ὑφ' ἡμῶν ἐνθα ὕδωρ ἐστὶ, » καὶ τρόπον ἀναγεννήσεως, ὃν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀναγεννήθημεν, « ἀναγεννῶνται » ἐπ' ὀνόματος γὰρ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων καὶ « δεσπότου Θεοῦ, καὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ « πνεύματος ἁγίου, τὸ ἐν τῷ ὕδατι τότε λουτρὸν ποιοῦνται » . . . Ἐπονομάζεται τῷ ἐλομένῳ ἀναγεννηθῆναι καὶ μετανοήσαντι ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις τὸ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων καὶ δεσπότου Θεοῦ ὄνομα . . . Καὶ ἐπ' ὀνόματος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ, « τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ ἐπ' ὀνόματος πνεύματος ἁγίου, ὃ διὰ τῶν προφητῶν προεκήρυξε τὰ κατὰ τὸν « Ἰησοῦν πάντα, ὃ φωτιζόμενος λούεται » (β)· ὅτι οἱ βαπτισθέντες εἰσῆγοντο ὑπερὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ παρευρίσκοντο εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας λειτουργίας, μεταλαμβάνοντες καὶ ἐξ αὐτοῦ· καὶ οὕτως ἐπὶ τῆς ἁγίας εὐχαριστίας ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταβάλλονται τῶντι εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· « Οὐ « γὰρ ὡς κοινὸν ἄρτον, οὐδὲ κοινὸν πόμα ταῦτα λαμβάνομεν, « ἀλλ' ὃν τρόπον διὰ λόγου Θεοῦ σαρχοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστὸς « ὁ σωτὴρ ἡμῶν, καὶ σάρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν, « οὕτως καὶ τὴν δι' εὐχῆς λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖ-

(α) Αὐτόθι, κεφ. ζα.

(β) Αὐτόθι.

σαν τροφήν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ σάρκες κατὰ μεταβολὴν τρέφονται ἡμῶν, ἐκείνου τοῦ σαρκοπαθηθέντος Ἰησοῦ καὶ σάρκα καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι. Οἱ γὰρ Ἀπόστολοι ἐν τοῖς γενομένοις ὑπ' αὐτῶν ἀπομνημονεύμασιν, ἃ καλεῖται εὐαγγέλια, οὕτως παρέδωκαν ἐντετάλθαι αὐτοῖς τὸν Ἰησοῦν, λαβόντα ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσαντα εἰπεῖν· Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἀνάμνησίν μου, τοῦτέστι τὸ σῶμά μου· καὶ τὸ ποτήριον ὁμοίως λαβόντα, καὶ εὐχαριστήσαντα εἰπεῖν· Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, καὶ μόνοις αὐτοῖς μεταδοῦναι » (α).

Θ') *Περὶ τῶν ἡθῶν τῶν χριστιανῶν.* Οὐκ ἀσπαστὰ εἶναι, ὅσα ὁ μάρτυς Ἰουστίνος γράφει περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν ἡθῶν, γινομένης εὐθὺς εἰς πάντας τοὺς προσδεχομένους τὴν χριστιανικὴν πίστιν· » Ὅν τρόπον καὶ ἡμεῖς μετὰ τὸ τῷ λόγῳ πεισθῆναι ἐκείνων μὲν ἀπέστημεν, Θεῷ δὲ μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐπέμεθα· οἱ πάλαι μὲν πορνείαις χαίροντες, νῦν δὲ σωφροσύνην μόνην ἀσπάζομενοι· οἱ δὲ καὶ μαγικαῖς τέχναις χρώμενοι, ἀγαθῶ καὶ ἀγεννήτῳ Θεῷ ἐαυτοὺς ἀνατεθεικότες· » χρημάτων δὲ καὶ κτημάτων οἱ πόρους παντὸς μᾶλλον στέργοντες, νῦν καὶ ἃ ἔχομεν εἰς κοινὸν φέροντες, καὶ παντὶ θεομένῳ κοινωνοῦντες· οἱ μισάλληλοι δὲ καὶ ἀλληλοφόνοι, καὶ πρὸς τοὺς οὐχ ὁμοφύλους διὰ τὰ ἔθνη καὶ ἐτίαις κοινὰς μὴ ποιοῦμενοι, νῦν μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ ὁμοδιόιτοι γινόμενοι, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχόμενοι, καὶ τοὺς ἀδίκως μισοῦντας πείθειν πειρώμενοι, ὅπως οἱ κατὰ τὰς τοῦ Χριστοῦ καλὰς ὑποθημοσύνας βιώσαντες, εὐέλπιδες ᾧτι, σὺν ἡμῖν τῶν αὐτῶν παρὰ τοῦ πάντων δεσπόζοντος Θεοῦ τυχεῖν » (β). Τοιαύτη ἦτον ἡ εὐτυχὴς μεταβολή, τὴν ὁποίαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους προήγαγε τῇ χριστιανικῇ πίστει ἡ ὁμολογία, καὶ ἐκ τῆς ὁποίας οἱ ἀληθεῖς χριστιανοὶ εὐκόλως διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν ψευδῶν τοῦ Χριστοῦ ὁπαδῶν! » Οἱ δ' ἂν μὴ εὐρίσκωνται βιοῦντες, ὥς ἐδίδαξε [ὁ Χριστὸς δηλονότι], γνωρίζεσθωσαν μὴ ὄντες χριστιανοί, καὶ λέγωσι διὰ γλώττης τὰ τοῦ

(α) Αὐτόθι, κεφ. ζζ'.

(β) Αὐτόθι, κεφ. ιθ'.

» Χριστοῦ διδάγματα· οὐ γὰρ τοὺς μόνον λέγοντας, ἀλλὰ τοὺς
 » καὶ τὰ ἔργα πράττοντας σωθήσεσθαι ἔφη » (α). — Ἀλλαχοῦ
 δὲ ὁμιλῶν περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν πρώτων χριστιανῶν, ὑποδει-
 κνύει εἰς τοὺς ἐθνικοὺς, ὅτι, ἐνῶ ἦτο παντάπασιν ἐλεύθερον εἰς
 τοὺς πιστοὺς νὰ ὑποκρίνονται, ἢ, ἐρωτώμενοι, ν' ἀρῶνται ὅτι
 εἶναι χριστιανοί, μετὰ τοσαύτης ὁμῶς ἀποστροφῆς ἐβδελύσσοντο
 τὸ ψεῦδος, ὥς· ἐπρωτίμων κάλλιον ν' ἀποθάνωσιν, ἢ νὰ ψευθῶ-
 σιν » Ἀλλ' οὐ βουλόμεθα ζῆν ψευδολογούντες » (β). » Καὶ ὑμεῖς
 » δ', εἰ βούλεσθε τὴν ἀλήθειαν ὁμολογῆσαι, ὅτι πιστότεροι πρὸς
 » τὸν Θεὸν ἐσμεν, οἵτινες διὰ τοῦ ἐξουθενημένου καὶ ἀνείδους με-
 » στοῦ μυστηρίου τοῦ σταυροῦ κληθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ . . . πάν-
 » θ' ὑπομένομεν ὑπὲρ τοῦ μηδὲ μέχρι φωνῆς ἀρνεῖσθαι τὸν Χρι-
 » στόν » (γ). — Καθόλου δὲ περὶ τῆς ἡθικῆς τῶν χριστιανῶν
 πολιτείας διδάσκει ὁ φιλόσοφος μάρτυς τὰ πολλοῦ λόγου ἄξια
 ταῦτα· ὅτι οὐδέλως ἐφρόντιζαν περὶ τῶν κοσμικῶν, εἰς μόνον τὰ
 οὐράνια ἀποδιέποντες· » Καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες βασιλείαν προσ-
 » δοκῶντας ἡμᾶς, ἀκρίτως ἀνθρώπινον λέγειν ἡμᾶς ὑπελήφατε,
 » ἡμῶν τὴν μετὰ Θεοῦ λεγόντων, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἀνεταζομέ-
 » νους ὑπ' ἡμῶν ὁμολογεῖν εἶναι χριστιανούς, γινώσκοντες τῷ
 » ὁμολογοῦντι θάνατον τὴν ζημίαν κείσθαι, φαίνεται· εἰ γὰρ ἀν-
 » θρώπινον βασιλεῖν προσδοκῶμεν, καὶ ἡρνούμεθα, ὅπως μὴ
 » ἀναιρώμεθα, καὶ λανθάνειν ἐπειρώμεθα, ὅπως τῶν προσδοκω-
 » μένων τύχωμεν· ἀλλ' ἐπεὶ οὐκ εἰς τὸ νῦν τὰς ἐλπίδας ἐ-
 » χομεν, ἀναιρῶντων οὐ πεφροντίκαμεν, τοῦ καὶ πάντως ἀπο-
 » θανεῖν ὀφειλομένου » (δ)· ὅτι τοσοῦτον σώφρονες ἦσαν, ὥστε
 ἁμαρτίαν ἐλογίζοντο καὶ τὰς ἐλαχίστας τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίας·
 » Οὐ γὰρ μόνον ὁ μοιγεῦων ἔργῳ ἐκθέβληται παρ' αὐτῶ, ἀλλὰ
 » καὶ ὁ μοιγεῦσθαι βουλόμενος, ὡς οὐ τῶν ἔργων φανερῶν μόνον
 » τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνθυμημάτων. Καὶ πολλοὶ τινες καὶ
 » πολλὰ, ἐξηκοντοῦται καὶ ἐβδομηκοντοῦται, οἱ ἐκ παίδων ἑμα-

(α) Αὐτόθι, κεφ. ιε'.

(β) Αὐτόθι, κεφ. ιη'.

(γ) Διάλογ. πρὸς Τρύφ. κεφ. ρλβ'.

(δ) Ἀπολογ. Α'. κεφ. ιε'.

• θητεύθησαν τῷ Χριστῷ, ἀφθοροὶ διαμένοντες, καὶ εὐχομαι κατὰ
 • πᾶν γένος ἀνθρώπων τοιοῦτους δεῖξαι. Τί γὰρ καὶ λέγομεν τὸ
 • ἀνείρημετον πλῆθος τῶν ἐξ ἀκολασίας μεταβαλλόντων, καὶ ταῦ-
 • • τὰ μαθόντων; • (α) • Ἡ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐγαμοῦμεν, εἰ μὴ
 • • ἐπὶ παίδων ἀνατροφῇ, ἢ παραιτούμενοι τὸ γήμασθαι, τέλειον
 • • ἐνεκρατευόμεθα. Καὶ ἤδη τις τῶν ἡμετέρων, ὑπὲρ τοῦ πείσαι
 • • ὑμᾶς, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν μυστήριον ἢ ἀνέδην μίσις, βιβλίδιον
 • • ἀνέδωκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Φήλικι ἡγεμονεύοντι, ἀξιῶν ἐπιτρέψαι
 • • ἱατρῷ τοὺς διδύμους αὐτοῦ ἀφελεῖν· ἀνευ γὰρ τῆς τοῦ ἡγεμό-
 • • νος ἐπιτροπῆς τοῦτο πράττειν ἀπειρήθη οἱ ἐκεῖ ἱατροὶ ἑλε-
 • • γον· καὶ μηδὲως βουλευθέντος Φήλικος ὑπαγράψαι, ἐφ' ἑαυτοῦ
 • • μείνας ὁ νεανίσκος, ἠρκέσθη τῇ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ὁμογνωμόνων
 • • συνειδήσει • (β)· ὅτι ἦσαν ὅλως ὑποτεταγμένοι εἰς τὰς κοσμι-
 • • κάς ἐξουσίας, καὶ πάντων τῶν ἄλλων ὑπεκόων οἱ πιστότεροι,
 • • καὶ οἱ ἐπιμελέστεροι περὶ τὴν ἀπότισιν τῶν φόρων. • Θεὸν μὲν
 • • μόνον προσκυνοῦμεν, ὑμῖν δὲ πρὸς τὰ ἄλλα χαίροντες ὑπηρε-
 • • τοῦμεν, βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας ἀνθρώπων ὁμολογοῦντες, καὶ
 • • εὐχόμενοι μετὰ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως καὶ σώφρονα τὸν λο-
 • • γισμὸν ἔχοντας ὑμᾶς εὐρεθῆναι • (γ) • Φόρους δὲ καὶ εἰσφο-
 • • ρὰς τοῖς ὑπ' ὑμῶν τεταγμένοις πανταχοῦ πρὸ πάντων πειρώ-
 • • μεθα φέρειν, ὡς ἐδιδάχθημεν παρ' αὐτοῦ [τοῦ Χριστοῦ] • (δ).
 —Τελευταῖον δὲ ἄξια σημειώσεως εἶναι, καὶ ὅσα ὁ ἡμέτερος μάρ-
 τυς λέγει περὶ τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς δυνάμεως, διὰ τῆς ὁποίας
 οἱ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους χριστιανοὶ ἐκυρίευσαν τῶν πονηρῶν
 πνευμάτων, ἀποδίδοντες ἐν δόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δαι-
 μόνια, τὰ ὅποια δὲν ἐδύναντο νὰ ἐκβάλλωσιν οἱ ἐπασιδοὶ καὶ οἱ
 περιφημότεροι τῶν ἐθνικῶν φαρμακευταί· καὶ περὶ τοῦ θαύματος
 τούτου βεβαιῶ, ὅτι κατεδείχθη οὐχὶ μόνον ἐν Ρώμῃ, ἀλλὰ παν-
 ταχοῦ καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην, ὅπου ἦσαν χριστιανοί· • Δαι-
 • • μονιολήπτους γὰρ πολλοὺς κατὰ πάντα τὸν κόσμον, καὶ ἐν τῇ

(α) Αὐτόθι, κερ. ιε'.

(β) Αὐτόθι, κερ. κβ'.

(γ) Αὐτόθι, κερ. ιε'.

(δ) Αὐτόθι.

• ὑμετέρᾳ πόλει, πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ἀνθρώπων τῶν χριστιανῶν ἐπορκίζοντες κατὰ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ σαυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ὑπὸ τῶν ἄλλων πάντων ἐπορκιστῶν καὶ ἐπάστων καὶ φαρμακευτῶν μὴ ἰαθέντας, ἰάσαντο, καὶ ἐτι νῦν ἰῶνται, καταργοῦντες καὶ ἐκδιώκοντες τοὺς κατέχοντας τοὺς ἀνθρώπους δαίμονας » (α). Αὐτὸ τοῦτο ἐπαναλαμβάνει καὶ ἄλλαχού, προκαλῶν τοὺς Ἰουδαίους νὰ ἐξασκῶσι καὶ αὐτοὶ τὴν αὐτὴν κατὰ τῶν πονηρῶν πνευμάτων ἐξουσίαν ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τῶν πατριαρχῶν Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ. Κατὰ γὰρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τούτου τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως, καὶ διὰ παρθένου γεννηθέντος, καὶ παθητοῦ γενομένου ἀνθρώπου, καὶ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὑμῶν, καὶ ἀποθανόντος, καὶ ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀναβάντος εἰς τὸν οὐρανόν, πᾶν δαιμόνιον ἐξορκιζόμενον νικᾶται καὶ ὑποτάσσεται. Ἐὰν δὲ κατὰ παντὸς ὀνόματος τῶν παρ' ὑμῖν γεγεννημένων ἢ βασιλέων, ἢ δικαίων, ἢ προφητῶν, ἢ πατριαρχῶν ἐξορκίζητε ὑμεῖς, οὐχ ὑποταγῆσεται οὐδὲν τῶν δαιμονίων· ἀλλ' εἰ ἄρα ἐξορκίζοι τις ὑμῶν κατὰ τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ, καὶ Θεοῦ Ἰσαάκ, καὶ Θεοῦ Ἰακώβ, ἴσως ὑποταγῆσεται » (β).

Ι') Ἰδίᾳ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰουστίνου, διαφέρουσα τῆς καθολικῆς. Ἰδίαν διδασκαλίαν, ἢ μᾶλλον γνώμην, διαφέρουσιν τῆς ὑπὸ τῆς καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας ὁμολογουμένης, ἔχει ὁ μάρτυς Ἰουστίνος περὶ τῶν ἐξῆς μάλιστα δογματικῶν κεφαλαίων. Α') Δοξάζει μετὰ τινων ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ὅτι πρὸ τῆς ἐν δόξῃ ἀπ' οὐρανοῦ καταβάσεως τοῦ Χριστοῦ θέλει ἔλθεῖ ὁ ἀντίχριστος, διὰ νὰ τολμήσῃ πᾶσαν ἀνομίαν εἰς τοὺς πιστοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. Δύο παρουσίαι αὐτοῦ [τοῦ Χριστοῦ] κατηγγεγμέναι εἰσὶν· μία μὲν, ἐν ᾗ παθητὸς καὶ ἄδοξος καὶ αἰμὸς καὶ σταυρούμενος κεκήρυκται· ἡ δὲ δευτέρα, ἐν ᾗ μετὰ δόξης ἀπὸ τῶν οὐρανῶν παρέσται, ὅταν καὶ ὁ τῆς ἀποστασίας ἄνθρωπος, ὁ καὶ εἰς τὸν ὕψιστον ἐξάλλα λαλῶν,

(α) Ἀπ. Β'. κεφ. γ'.

(β) Διάλογ. πρὸς Τρύφ. κεφ. πβ'.

» ἐπὶ τῆς γῆς ἄνομα τολμήσῃς ἡμᾶς τοὺς χριστιανούς » (α).
 ἔπειτα δὲ θέλει ἔλθαι καὶ ὁ Χριστός, διὰ νὰ κρίνῃ τοὺς ἀνθρώ-
 πους, καὶ οἱ δίκαιοι μετὰ τὴν ἀνάστασιν θέλουσι διατρίψαι χίλια
 ἔτη εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. » Ἐγὼ δέ, καὶ εἰτινές εἰσιν ὀρθογνώ-
 » μονες κατὰ πάντα χριστιανοί, καὶ σαρκὸς ἀνάστασιν γενήσεσθαι
 » ἐπιστάμεθα, καὶ χίλια ἔτη ἐν Ἱερουσαλήμ οἰκοδομηθῆσιν, καὶ
 » κοσμηθῆσιν, καὶ πλατυνθῆσιν, καὶ οἱ προφῆται Ἰεζεκιήλ καὶ
 » Ἡσαίας καὶ οἱ ἄλλοι ὁμολογοῦσι » (β). — Β') Περὶ τῶν ψυ-
 χῶν τῶν ἀσεβῶν φαίνεται πιστεύσας, ὅτι θέλουσιν ἀποθάνει πο-
 τέ, εἰ καὶ ἀλλαχοῦ γράφει, ὅτι ἡ κόλασις αὐτῶν θέλει εἶσθαι αἰώ-
 νιος, τουτέστιν αἱ τιμωρίαι τῶν πονηρῶν δὲν θέλουσι διεκρέσει μό-
 νον χίλια ἔτη, ὡς αἱ κολάσεις, περὶ τῶν ὁποιῶν ὁμιλεῖ ὁ Πλάτων,
 ἀλλὰ θέλουσιν εἶσθαι διηνεκεῖς. » Οὕτως αἱ μὲν ἄξιαι τοῦ Θεοῦ φα-
 » νεῖσαι, οὐκ ἀποσπνήσκουσιν ἔτι· αἱ δὲ καλᾶζονται, ἔς τ' ἂν αὐτάς
 » καὶ εἶναι καὶ κολάζεσθαι ὁ Θεὸς θέλῃ » (γ). » Πλάτων δὲ
 » ὁμοίως ἔφη, Ῥαδάμανθυς καὶ Μίνω κολάσειν τοὺς ἀδίκους παρ'
 » αὐτοῦ ἐλθόντας· ἡμεῖς δὲ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα γενήσεσθαι, ἀλλ' ὑπὸ
 » τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτοῖς τοῖς σώμασι μετὰ τῶν ψυχῶν γενο-
 » μένων, καὶ αἰώνιον κόλασιν κολασθησομένων, ἀλλ' οὐχὶ χιλιον-
 » ταετῇ περίοδον, ὡς ἐκεῖνος ἔφη, μόνον » (δ). — Γ') Δὲν ἀπελ-
 πίξει τὴν σωτηρίαν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς, τοὺς ζήσαντας κατὰ τὸν
 ὀρθὸν λόγον, καὶ ἐν τῇ πίστει τοῦ ἐνὸς μόνου Θεοῦ, ὅποιοι εἶναι, φέρ'
 εἰπεῖν, ὁ Σωκράτης, ὁ Ἡράκλειτος, οἱ τρεῖς παῖδες, καὶ ὅσοι
 τοιοῦτοι. » Καὶ οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες, χριστιανοὶ εἰσι, καὶ
 » ἄθεοι ἐνομίσθησαν, οἷον ἐν Ἑλλήσι μὲν Σωκράτης καὶ Ἡρά-
 » κλειτος, καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς· ἐν βερβέροις δὲ Ἀβραάμ, καὶ
 » Ἀνανίας, καὶ Ἀζαρίας, καὶ Μισαήλ, καὶ Ἠλίας, καὶ ἄλλοι,
 » ὧν τὰς πράξεις ἡ τὰ ὀνόματα καταλέγειν, μακρὸν εἶναι ἐπιστά-
 » μενοι, τανῶν παρατινόμεθα. Ὡς τε καὶ οἱ προγενόμενοι, ἄνευ
 » λόγου βιώσαντες, ἄχρηστοι καὶ ἐχθροὶ τῷ Χριστῷ ἦσαν, καὶ

(α) Διάλογ. πρὸς Τρύφ. κεφ. ρί.

(β) Αὐτόθι, κεφ. π'. — Σημείωσον δὲ, ὅτι ἡ δόξα αὐτῇ κυρίως πατέρα ἔχει τὸν Παπῖαν, καὶ ἡ ἐπὶ τὸ πᾶλλον ἀνάπτυξις αὐτῆς, τὸν Εἰρηναῖον.

(γ) Διάλογ. πρὸς Τρύφ. κεφ. ε'.

(δ) Ἀπολογ. Δ'. κεφ. κ'.

» φονεῖς τῶν μετὰ λόγου βιούντων· οἱ δὲ μετὰ λόγου βιώσαν-
 » τες καὶ βιούντες χριστιανοί, καὶ ἄφθοι καὶ ἀτάραχοι ὑπάρ-
 » χουσι » (α) — καὶ Δ') Περὶ τοῦ δαίμονος, κατὰ τὸν Εἰρη-
 ναῖον (6), διδάσκει, ὅτι ἡγνῶει τὴν κατάκρισιν αὐτοῦ πρὸ τῆς
 τοῦ Χριστοῦ γενέσεως· » Καὶ καλῶς ὁ Ἰουστίνος ἔφη· ὅτι Πρὸ
 » μὲν τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας οὐδέποτε ἐτόλμησεν ὁ σατανᾶς
 » βλασφημῆσαι τὸν Θεόν, ἅτε μηδέπω εἰδὼς αὐτοῦ τὴν κατὰ-
 » χρισιν » (γ).

§. 4. *Ἐκδόσεις.* Ἡ πρώτη ἔκδοσις, ἀλλὰ μόνον ἑλληνιστί,
 ἐπιλοπονήθη ὑπὸ Ροβέρτου Στεφάνου, ἐν Παρίσι. 1551, εἰς
 φύλλ., περιέχουσα πάντα τοῦ Ἰουστίνου καὶ τὰ γνήσια καὶ τὰ
 ὑποβολιμαία συγγράμματα, πλην τοῦ Πρὸς Ἑλληνας λόγου
 καὶ τῆς Πρὸς Διῳγρητὸν Ἐπιστολῆς, τὰ ὅποια προσέθηκεν
 ἔπειτα Ἑρρίκος ὁ Στέφανος, ἐν Παρίσι. 1592. Ὀλίγον ὕστε-
 ρον μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ροβέρτου Στεφάνου ἔκδοσιν ἐδημοσιεύθη-
 σαν τὰ συγγράμματα πάντα τοῦ Ἰουστίνου, ἀλλὰ μόνον λατι-
 νιστί, μετὰ διαφορῶν πραγματειῶν καὶ σημειώσεων, ὑπὸ τοῦ
 μοναχοῦ Ἰωακείμ Περιονίου ἐν Παρίσι. 1554, εἰς φύλλ. Ἀλ-
 λην δ' ἔκδοσιν, καὶ ταύτην λατινικὴν μόνον, ἐπεχείρησεν ὁ Σι-
 γισμουνδος Γελενὸς Βοημὸς, καὶ ἀπεπεράτωσε μετὰ ταῦτα ἀνώ-
 νυμὸς τις, ἐν Βασιλ. 1555, 8· μετατωπώθεισαν καὶ ἐν Παρίσι.
 1575, 8. Καὶ τρίτη δὲ, πάλιν λατινιστί μόνον, μετὰ τινων
 ὑπομνημάτων, προηνέχθη εἰς φῶς διὰ σπουδῆς Ἰωάννου Λαγ-
 γίου ἐν Βασιλ. 1565, εἰς φύλλ. Μετὰ δὲ Ἑρρίκον τὸν Στέ-
 φανόν, κατὰ τὸν αὐτὸν σχεδὸν χρόνον, ἅπαντα τοῦ φιλοσόφου
 καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου τὰ συγγράμματα ἐξέδωκεν ὁ φιλόλογος
 καὶ πολυγλωσσὸς Φριδ. Σουλβούργιος, προσθεὶς τὴν λατινικὴν τοῦ Λαγ-
 γίου μετάφρασιν, ἐτι δὲ καὶ σημειώσεις, καὶ ἰδίαις ἑαυτοῦ, καὶ
 τοῦ Ἰ. Ἀρκερίου, Δ. Οἰσχελίου, καὶ Ἱερ. Βολφαίου, ἐν Εἰδελ-
 βέργῃ, 1593, εἰς φύλλ. Ἡ δ' ἔκδοσις αὕτη, προστεθέντων καὶ
 τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀθηναγόρου, Θεοφίλου τοῦ Ἀντιοχείως,

(α) Ἀπολογ. Α'. κεφ. μς'.

(6) Advers. haeres. V, 26.

(γ) Παρὰ τῷ Εὐκλ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 3', κεφ. 18.

Τατιανοῦ, καὶ Ἑρμείου τοῦ φιλοσόφου, μετετυπώθη ἐν Παρίσι. 1615, 1636, καὶ τελευταῖον ἐν Κολον. (κυρίως ἐν Βιττεμβέργῃ), 1686, εἰς φύλλ., περιέχουσα καὶ ὑπομνήματα τοῦ Κορθόλδου εἰς τοὺς εἰρημένους Ἀπολογητάς. Πλουσιωτάτην δὲ πασῶν τῶν ἐλληνολατινικῶν ἐκδόσεων ἐπεμελήθη νὰ ἐπεξεργασθῇ ὁ Βενεδικτίνος μοναχὸς Προυδέντιος Μαρανός, ὅστις διορθώσας τὸ κείμενον ἐκ παραθέσεως τῶν χειρογράφων, διεσάφησεν αὐτὸ διὰ πολλῶν εὐστόχων σημειώσεων, καὶ ἀκριβεῖς τινὰς ἐρεῦνας ἐδημοσίευσεν εἰς τὰ προλεγόμενα, κριτικὰς καὶ ἐξηγητικὰς, οὐχὶ μόνον περὶ τῶν σωζομένων τοῦ Ἰουστίνου ἀπάντων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀθηναγόρου, Τατιανοῦ, Θεοφίλου, καὶ Ἑρμείου, τὰ ὅποια συνεξέδωκε, προσθεῖς ἐν παραρτήματι καὶ τὰς Πράξεις τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἰουστίνου, καὶ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων βιβλίων αὐτοῦ, καὶ τοῦ Τατιανοῦ καὶ Θεοφίλου, ἐν Παρίσι. 1742, εἰς φύλλ. καὶ ἐν Βενετ. 1747, ὡσαύτως εἰς φύλλ. Κατὰ ταύτην τοῦ Μαρανοῦ τὴν ἐκδοσιν ἐτύπωσε τὸ κείμενον χωρὶς τῶν σημειώσεων κ.τ.λ. ὁ Φραγκ. Ὁβέρθυρος ἐν Βιρκεβούργῳ 1777—78. III. 8., καὶ ὁ Ἄνδρ. Γαλλάνδιος ἐν τῇ Biblioth. vett. SS. PP. Ἡ δὲ νεωτάτη τῶν γνησίων συγγραμμάτων ἐκδόσις, μετὰ προλεγομένων, σημειωμάτων, καὶ λατινικῆς μεταφράσεως, περιέχουσα καὶ τῶν ἀπολεσθέντων τὰ τεμάχια καὶ τὸ Μαρτύριον, εἶναι ἡ ἐν Ἰένῃ γενομένη ὑπὸ Ἰ. Κ. Θ. Ὀττωνός, 1842—43, τόμ. II, 8. — Καὶ χωρὶς δὲ, μόνον τινὰ βιβλία τοῦ μάρτυρος Ἰουστίνου, γνήσια καὶ ἀμφισβηλλόμενα, πλὴν τῶν ἀληθῶς νόθων, ἐτυπώθησαν πολλάκις· καὶ πρῶτον μὲν ὁ Λόγος Παραρρητικὸς πρὸς Ἑλληνας, λατινιστῇ, ὑπὸ Ἰ. Φ. Πίκου, ἐν Βασιλείᾳ 1528, καὶ ἐλληνολατινιστῇ, ἐν Λουτετίᾳ, 1539· ἔπειτα δὲ ἡ Ἀπολογία Α', ἑλλην. μετὰ τῆς λατιν. μεταφράσ. τοῦ Λαγγίου, καὶ σημειώσεων τοῦ Κορθόλδου καὶ διαφόρων ἄλλων, ὑπὸ Ἰ. Ἐ. Γραβίου, ἐν Ὁξον. 1700. 8. Ἐφεξῆς δὲ ἡ Ἀπολογία Β', ὁ Πρὸς Ἑλληνας Λόγος, ὁ Παραρρητικὸς, καὶ ὁ Περὶ Μοιραρχίας Θεοῦ, μετὰ τῆς λατιν. τοῦ Λαγγίου μεταφράσ. καὶ σημειώσεων Ῥοβ. καὶ Ἑρρ. Στεφάνου, Περιονίου, Βιλλίου, Σουλδουργίου, Γραβίου, Ποιτιέρου, κ.τ.λ. ὑπὸ Οὐτχίνου, ἐν Ὁξον. 1703. Ὁ

Πρὸς Τρύφωνα διάλογος μετὰ τινων σημειώσεων, ὑπὸ Σαμ. Ἰεββίου, ἐν Λονδίῳ 1719, 8. Αἱ δύο Ἀπολογίαι καὶ ὁ Πρὸς Τρύφ. Διάλ. ἑλλην. καὶ λατιν. μετὰ σημειώσ. ὑπὸ Θιρλβύου, ἐν Λονδίῳ 1723, εἰς φύλλ. Ἡ Α' καὶ Β' Ἀπολογία, ἑλλην. κατὰ τὰς ἐκδόσ. τοῦ Σουλθουργίου, Θιρλβύου, καὶ Μαρανοῦ, μετὰ διαφορ. ἀναγνωσμάτ. καὶ σημειώσ., ὑπὸ Χ. Β. Θαλεμάννου, ἐν Λειψία 1755, 8, καὶ ἐσχάτως ἀμφότεραι αἱ Ἀπολογίαι ἑλλην. ὑπὸ Βραυνίου, ἐν Βόννῃ 1830, 8.

ΤΑΤΙΑΝΟΣ.

§. 1. *Βίος.* Μετὰ τὸν φιλόσοφον καὶ μάρτυρα Ἰουστινὸν ἀκολουθεῖ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Τατιανός, ὃν κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν τὸ γένος Ἀσσύριος (α). Σύρον λέγει αὐτὸν Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (β), ὁ Θεοδώρητος (γ), καὶ ὁ Ἐπιφάνιος (δ), ὅστις ὅμως γράφει πάλιν ἀλλαγῶς (ε), ὅτι ἐγεννήθη εἰς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τοῦτο εὐλόγως· διότι πρῶτον μὲν ὁ Ἡρόδοτος, λαλῶν περὶ τῶν Ἀσσυρίων, λέγει, ὅτι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὠνομάζοντο Σύριοι (ς). ἔπειτα δὲ ὁ Ἀρριανὸς βεβαιοῖ, ὅτι ἡ μέση Συρία ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Μεσοποταμία, καθὼς ὑπὸ τῶν δύο ποταμῶν, Εὐφράτου καὶ Τίγρητος, περιλαμβανομένη (ζ). — Ὁ Τατιανός, δεδιδαγμένος τὴν παιδείαν καὶ

(α) Τατιαν. λόγ. πρὸς Ἑλλήν. κεφ. μβ'. «γεννηθεὶς ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων γῇ.»

(β) Στρωμν. γ'. κεφ. 12. §. 81. «Τατιανὸν οἶμαι τὸν Σύρον τὰ τοιαῦτα τολ-
» μῃν δογματίζεσθαι.»

(γ) Αἰρετ. κατομυθ. βιβλ. δ. κεφ. 20.

(δ) Αἰρετ. μς'. κεφ. 1.

(ε) Αὐτῶν, §. 3.

(ς) Ἡρόδοτ. βιβλ. ζ'. κεφ. 63. «οὔτοι δὲ ὑπὸ μὲν Ἑλλήνων ἐκαλέοντο Σύριοι,
» ὑπὸ δὲ τῶν βαρβάρων Ἀσσύριοι ἐκλήθησαν.»

(ζ) Ἀρριαν. Ἀνάβασις. Ἀλεξάνδρ. βιβλ. ζ'. κεφ. 7. «τῶν γὰρ δὴ ποταμῶν, τοῦ
» πε Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος, οἱ τὴν μέσην σφῶν Συρίαν ἀπειργασιον, οὖν
» καὶ τὸ ἑνὸς Μεσοποταμία πρὸς τῶν ἐπιχωρίων κληῖται, ὁ μὲν Τίγρης» κ.τ.λ.

τάς τέχνας τῶν Ἑλλήνων (α), μετῆρχετο τὸ πρῶτον τὴν σοφιστείαν, τοῦτέστι τὴν δικανικὴν (β). ἔπειτα δὲ κατοικήσας ἐν Ῥώμῃ (γ), καὶ ἀναγνούς ἐν αὐτῇ τὰς ἱερὰς τῶν χριστιανῶν γραφάς, τοσούτων ἐκυριεύθη ὑπὸ τῆς ἀπλότητος αὐτῶν καὶ τῆς εἰλικρινοῦς τῶν λεγομένων ἀληθείας, ὥστε ἀποτύπας παραχρῆμα τὴν ἐθνικὴν δεισδαιμονίαν, ἀπηρνῆθη τὴν βέβηλον τῶν Ἑλλήνων διδασκαλίαν (δ).

Παραληφθεὶς λοιπὸν ὁ Τατιανὸς εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, ἐγνωρίσθη μετὰ τοῦ μάρτυρος Ἰουστίνου, διατρίβοντος τότε ἐν Ῥώμῃ, καὶ μαθητὴς αὐτοῦ ἐχρημάτισε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εἰρηναίου (ε), συνεργαζόμενος μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν κατὰ τῶν ψευδοφιλοσόφων, οἷον τοῦ κυνικοῦ Κρίσκεντος, ὑπεράσπισιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως (ς). Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστίνου, ἐπαρθεὶς ὑπὸ τῆς φαντασίας νὰ γείνη διδάσκαλος, ἀπέστη τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ κατέστησεν ἰδίαν σχολὴν (ζ) εἰς τὴν

(α) Δόγ. πρὸς Ἑλλήν. κεφ. α'. « τοῦτου χάριν ἀπαταξάμεθα τῇ παρ' ὑμῖν σοφίᾳ, καὶ εἰ πάνυ σημανὸς τις ᾖ ἐν αὐτῇ. »

(β) Αὐτόθι, κεφ. λβ'. « ταῦτα μὲν οὖν οὐ παρ' ἄλλου μαθὼν ἐξεθέρην, πολλὰν ἐπιφοιτήσας γῆν, καὶ τοῦτο μὲν σοφιστεύσας τὰ ἡμέτερα, τοῦτο δὲ τέχναις καὶ ἐπινοίαις ἐγκυρήσας πολλὰς. » — Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 16. « Τατιανὸς ἀνὴρ τὸν πρῶτον αὐτοῦ βίον σοφιστεύσας ἐν ταῖς Ἑλλήνων μαθήμασι, καὶ δόξαν οὐ μικρὰν ἐν αὐτοῖς ἀπενεργαμένος. » — Hieronym. de script. eccl. c. 29. « Tatianum primum oratoriam docentem, non parvam sibi ex arte rhetorica gloriam comparasse. »

(γ) Αὐτόθι. « ἔσχατον δὲ τῇ Ῥωμαίων ἐνδιατρίψας πόλει. »

(δ) Αὐτόθι, κεφ. κβ'. « περινοοῦντι δὲ μοι τὰ σπουδαῖα, συνέβη γραφαῖς τισιν ἐντυχεῖν βαρβαρικαῖς, προεβυτέραις μὲν ὡς πρὸς τὰ Ἑλλήνων δόγματα, θεοτέ-
ραις δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐκείνων πλάνην· καὶ μοι περισθῆναι ταύταις συνέβη διὰ τὰ τῶν λέξεων τὸ ἄσυρον, καὶ τῶν εἰπόντων τὸ ἀνεπιτήδευτον, καὶ τῆς τοῦ παντὸς ποιήσεως τὸ εὐκατάληπτον, καὶ τῶν μελλόντων τὸ προγνωστικόν, καὶ τῶν πα-
ραγγεμάτων τὸ ἐξαίσιον, καὶ τῶν ὅλων τὸ μοναρχικόν. »

(ε) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 29. « καὶ τοῦτο νῦν ἐξευρέθη παρ' αὐτοῖς, Τατιανοῦ τινος πρώτως ταύτην εἰσενέγκαντος τὴν βλασφημίαν· ὅς Ἰουστίνου ἀκροατὴς γεγονὼς, ἐφ' ὅσον μὲν συνῆν ἐκεῖνον, οὐδὲν ἔξεργησεν τοιοῦτον. »

(ς) Δόγ. πρὸς Ἑλλήν. κεφ. ιθ'. « οὕτως αὐτὸς [ὁ Κρίσκης] ἐθεόκει τὸν θάνατον, ὡς καὶ Ἰουστίνον, καθάπερ καὶ ἐμὲ, κακῷ τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν πραγματεύσα-
σθαι· διότι κηρύττων τὴν ἀλήθειαν, λίχνους καὶ ἀπατεώνας τοὺς φιλοσόφους συ-
νήλογχε. »

(ζ) Εἰρην. παρὰ τῷ Εὐσεβ. αὐτόθι. « μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου μαρτυρίαν ἀποστὰς τῆς ἐκκλησίας, οἰήματι διδασκαλοῦ ἐπαρθεὶς, καὶ τυφθεὶς, ὡς διαφέρων τῶν λοιπῶν, ἴδιον χαρακτῆρα διδασκαλείου συνεστήσατο. »

Μεσοποταμίαν τούτέστιν εἰς τὴν Συρίαν, τὴν περιχλειομένην ἐκ-
 τέρωθεν ὑπὸ τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος, κατὰ τὸ 16^{ον} ἔτος
 τῆς βασιλείας Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, σωτήριον δὲ 151 (α).
 Κατεσκευάσθη δὲ ὁ Τατιανὸς τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ τοιοῦτοτρόφως,
 ὥς τε, ἐνῶ ἄλλα παρ' ἄλλων αἵρετικῶν προσέλαβεν, οὔτε πρὸς
 τούτους, οὔτε πρὸς ἐκωτὸν ἔμεινε σύμφωνος. Εἰς τὴν ἐρμηνείαν
 τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου φαίνεται ἀκολουθήσας τὴν πλάνην
 τοῦ Οὐαλεντινίου. Οἱ Οὐαλεντινιανοὶ δηλονότι ἐδίδασκαν, ὅτι τὰ
 πάντα ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ λόγου αὐ-
 τοῦ, προληφθείσης ὁμῶς καὶ τῆς βοηθείας τοῦ δημιουργοῦ, τὸν
 ὁποῖον ἐπλάτταν τοσοῦτον ἀγνοοῦντα τὸ ἔργον τῆς θείας σοφίας,
 ὥς τε νῦν νομίζεται αὐτὸς μόνος δημιουργός· ὀλίγον δὲ ταύτης
 διάφορον δόξαν ἐπρέσθευεν ὁ Τατιανός, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὀλιγώτε-
 ρον ἀσεβῆ, λέγων τὸ τῆς Γραφῆς ἐκεῖνο, « Γεννηθήτω φῶς »
 (β), οὐχὶ προστακτικῶς εἰρημένον, ἀλλ' εὐκτικῶς καὶ παρακλη-
 τικῶς (γ), καὶ πλάττων πρὸς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ἀορά-
 τους τινὰς αἰῶνας (δ). — Ὡς ὁ Οὐαλεντινός, οὕτω καὶ ὁ Τα-
 τιανός ἀπέρριπτε τὸν μωσαϊκὸν νόμον, λέγων αὐτὸν κατασταθέν-
 τα οὐχὶ ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ (ε).
 ἀλλ' ὁμῶς τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Εὐσε-
 βιος, μετεχειρίζοντο οἱ Σεουηριανοί, τῶν ὁποίων πρῶτον ἀρχη-

(α) Ἐπιφ. αἵρεσ. μς'. §. 1. « τὸ δὲ αὐτοῦ διδασκαλεῖον προσετέτατο ἀπ' ἀρχῆς
 » μὲν ἐν τῇ μέσῃ τῶν ποταμῶν, ὡς περὶ τὸ δωδέκατον ἔτος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσε-
 » βίου, καίσαρος ἐπικληθέντος. »

(β) Γενέσ. α'. 3.

(γ) Εὐχέλμεντ. Ἀλεξανδρ. ἐκ τῶν Θεοδότ. καὶ τῆς ἀνατολ. καλουμένων διδασκαλ.
 κατὰ τοὺς Οὐαλεντ. χρόν. Ἐπιτομαί, §. 38. « πρὸς δὲ Τατιανὸν λέγοντα εὐκτικὸν
 » εἶναι τὸ, Γεννηθήτω φῶς, λεκτέον, εἰ τοίνυν εὐχόμενος ἔβη τὸν ὑπερκειμένον
 » Θεόν, πῶς λέγει· Ἐγὼ Θεός, καὶ πλὴν ἐμοῦ ἄλλος οὐδεὶς [Ἡσ. μδ'. 6.]; Εἶπο-
 » μεν, ὡς κολάσεις εἶσι βλασφημιῶν, φλυαρίας, ἀκολαστῶν ῥημάτων, λόγῳ κολάζο-
 » μένων καὶ παιδευομένων. »

(δ) Εἰρην. παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. 8^η. κεφ. 29. « αἰῶνας τινὰς ἀορά-
 » τους ὁμοίως τοῖς ἀπὸ Οὐαλεντινίου μυθολογήσας. »

(ε) Εὐχέλμ. Ἀλεξανδρ. στρωματ. γ'. κεφ. 16^η. §. 82. « χωρίζει δὲ καὶ τὸν πα-
 » λαιὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν καινὸν ὁ Τατιανός, ἀλλ' οὐχ ὡς ἡμεῖς φασίμιν, παλαιὸν μὲν
 » ἄνθρωπον τὸν νόμον, καινὸν δὲ τὸ εὐαγγέλιον συμφωνοῦμεν οὕτῳ καὶ αὐτοὶ λέγον-
 » τες, πλὴν οὐχ ἢ βούλεται ἐκεῖνος, καταλύων τὸν νόμον ὡς ἄλλου Θεοῦ. »

γόν κηρύττει τὸν Τατιανόν (α)· καὶ δὲν εἶχαν δὲ χρεῖαν οἱ τοιοῦτοι αἵρετικοὶ ν' ἀπαρρίπτωσι παντάπασιν τὴν Πλαιάν Διαθήκην, διότι κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ πάλιν τοῦ Εὐσεβίου ἡρμήευαν αὐτὴν ἰδίως, καὶ ὅπως ἤθελαν. — Τὴν περὶ γάμου γνώμην παρεδέχθη ὁ Τατιανὸς εἰς τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ Μαρκίωνος καὶ τοῦ Σατουρνίνου, διδάσκων τὸν γάμον, συμφώνως πρὸς τὸ δόγμα αὐτῶν, φθορὰν καὶ πορνείαν (β), καὶ ἀποδίδων τὴν εὐρεσιν αὐτοῦ εἰς τὸν διάβολον (γ). Παρὰ τῶν αὐτῶν δύο αἵρετικῶν παρέλαβεν ὁ Τατιανὸς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοδορήτου (δ), τὴν ἀποστροφὴν οὐχὶ μόνον πρὸς τὸν γάμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν κτηνῶν καὶ τοῦ οἴνου, στηριζόμενος εἰς τὸ τοῦ προφήτου· » Καὶ ἐπορίζετε τοὺς ἡγιασμένους οἶνον, καὶ τοῖς προφήταις ἐνετέλλεσθε λέγοντες, οὐ μὴ προφητεύητε » (ε)· τὰ ὅποιον ῥητὸν ἐρμηνεύων ὁ Ἰερώνυμος, ὑπομνηματίζει· » De hoc loco haec resin suam Tatianus, Encratitarum princeps, struere nititur, vinum asserens non bibendum, cum et lege praeceptum sit, ne Nazaraei bibant vinum, et nunc accusentur a propheta, qui propinquant Nazaraeis vinum » (ς). Μετεχειρίζετο δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τελετῆς τῶν μυστηρίων μόνον ὕδωρ, ὡς βεβαιεῖ ὁ Ἐπιφάνιος (ζ), ὅτι κατὰ μίμησιν τῆς ἀγίας ἐκκλησίας κατέστησε καὶ μυστήριά τινα, ἀλλ' οὐδὲν μεταχειριζόμενος ἐπ' αὐτῶν, εἰ μὴ ὕδωρ. — Ἀν δὲ ὁ Τατιανὸς ἀπέ-

(α) Εὐσεβ. ἐνθα ἀνωτέρω· » χρῶνται μὲν οὖν οὗτοι [Σουηριανοὶ] νόμῳ καὶ προφήταις καὶ εὐαγγελίοις, ἰδίως ἐρμηνεύοντες τῶν ἱερῶν τὰ νοήματα γραφῶν... » ὁ μόνος γε πρῶτος αὐτῶν ἀρχηγός, ὁ Τατιανός, συνάγειν τινα· κ.τ.λ.

(β) Iren. advers. haeres. I. » nuptias corruptionem esse et fornicationem similiter, ut Marcion et Saturninus, praedicant. — Παρὰ τῷ Εὐσεβ. αὐτόθι· » τὸν γάμον τε φθορὰν καὶ πορνείαν παραπληρώεις Μαρκίωνι καὶ Σατουρνίνῳ ἀναγορεύτας. »

(γ) Κλήμ. Ἀλεξ. στρωματ. γ'. κεφ. ιβ'. §. 80. 81. » τῶν γὰρ ἀντικρὺς διαδόλων προσκαπόντων τὴν τοῦ γάμου εὐρεσιν ἀθέων ἀνθρώπων ἐπίνοια κατηγορεῖ, καὶ κινδυνεύει βλασφημηθῆναι ὁ νομοθέτης· Τατιανὸν εἶμαι τὸν Ἐδρὸν τὰ τοιαῦτα τολμᾶν δογματίζειν. »

(δ) Αἵρετικ. κακομυθ. βιβλ. α'. κεφ. 20.

(ε) Ἀμὼς ἑ. 12.

(ς) Hieronym. Commentar. in Amos II.

(ζ) Αἰρέτ. μς'.

διδόν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν σάρκα οὐχὶ πραγματικὴν καὶ ἀνθρωπίνην τῶντι, ἀλλὰ κατὰ δόκησιν καὶ πρὸς τὸ φαινόμενον μόνον, περὶ τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν τι μετὰ βεβαιότητος· διότι παρὰ τῷ Ἰερωνύμῳ (α) ἀναγινώσκουμεν· » Tatianus, qui » putativam Christi carnem introducens, omnem conjunctionem masculi ad foeminam immundam arbitratur. » — οἱ δὲ ἐκδίδται τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἰερωνύμου μᾶς διδάσκουσιν, ὅτι εἰς δύο τῶν ἀρχαίων χειρογράφων ἀντὶ τοῦ ὀνόματος Tatianus, ἀπαντᾷται γεγραμμένον τὸ Cassianus (Κασσιανός)· ἦτις γραφὴ, διὰ τὸ ὅμοιον τοῦ ὀνόματος, εὐκόλως ἦτο νὰ γεννηθῇ ἐκ τῆς ἀπροσεξίας τῶν ἀντιγραφῶν. Ὅτι δὲ ὁ Κασσιανὸς (ἀκμάζων τὸ ἔτος 170), καὶ οὐχὶ ὁ Τατιανὸς, εἶχε κυρίως ταύτην τὴν δόξαν, καὶ ἦτο τῆς αἵρέσεως τῶν Δοκητῶν ὁ κορυφαῖος, μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης, λέγων περὶ αὐτοῦ (β)· » Τοιοῦτοις ἐπιχειρεῖ καὶ ὁ τῆς δοκίσεως ἐξάρχων » Ἰούλιος Κασσιανός· ἐν γοῦν τῷ περὶ ἐγκρατείας ἢ περὶ εὐνουχίας κατὰ λέξιν φησί· Καὶ μηδεὶς λεγέτω, ὅτι, ἐπειδὴ τοιαῦτα μόρια ἔσχομεν, ὡς τὴν μὲν θήλειαν οὕτως ἐσχηματίζουσι, τὸν δὲ ἄρρενα οὕτως, τὴν μὲν πρὸς τὸ δέχεσθαι, τὸν δὲ πρὸς τὸ ἐνσπείρειν, συγκεχωρηθῆναι τὸ τῆς ὁμιλίας παρὰ Θεοῦ· εἰ γὰρ ἦν παρὰ Θεοῦ, εἰς ὃν σπεύδομεν, ἡ τοιαύτη διασκευὴ, οὐκ ἂν ἐμακάρισε τοὺς εὐνούχους. »

Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Τατιανοῦ καλοῦνται Τατιανῖται, Ἐγκρατῖται, Σεουηριανοί, Ὑδροπαραστάται, Ἀποτακτῖται, Σακκοφόροι, Ἀποστολικοί, καὶ διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων τὸ μὲν αὐτῇ τοῦ Τατιανοῦ ἡ αἵρεσις, τὸ δὲ καὶ ἄλλαι ἐξ αὐτῆς παραφυεῖσαι διακρίνονται· καὶ ὁ μὲν Ἐπιφάνιος διέστειλε τοὺς Τατιανίτας ἀπὸ τῶν Σεουηριανῶν· ὁ δὲ Βίρηναῖος, ὁ Κλήμης, ὁ Εὐσέβιος, καὶ ὁ Θεοδώρητος, τῆς αἵρέσεως τῶν Ἐγκρατιτῶν ἀρχηγὸν ἐξιστόρησαν τὸν Τατιανόν· ὁ Εὐσέβιος μάλιστα ἐπιφέρει, ὅτι ἐκ τούτου ἐπήγασαν ὕστερον οἱ Σεουηριανοί (γ). Μεγάλως ἄρα ἠυζήθη

(α) Commentar. in Cap. VI ad Galatas.

(β) Στρωματ. γ'. κεφ. ιγ'. §. 91.

(γ) Ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 29. * σμικρῷ δὲ ὕστερον Σεουηρὸς τις ὄνομα,

ἡ ἀρεσις τοῦ Τατιανοῦ, ἐξαπλωθεῖσα οὐχὶ μόνον εἰς τὰ θρία τῆς Ἀντιοχείας καὶ Κιλικίας καὶ Πεισιδίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Φρυγίαν, Ἰσαυρίαν, Παμφίλιαν, Γαλατίαν, καὶ τὰς ῥωμαϊκὰς χώρας, καὶ μέχρι τῆς ὀκτακονταετηρίδος διαρκέσασα.

§. 2. Συγγράμματα. Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν Εὐσέβιον καὶ τὸν Ἱερώνυμον κατέλειπεν ὁ Τατιανὸς (α), ἐν μόνον διεσώθη εἰς ἡμᾶς, τὸ ἐπιγραφόμενον »Τατιανοῦ πρὸς Ἑλληνας λόγος, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων, οἷς Ἑλληνες καλλωπίζονται, ἑλληνικόν, ἀλλὰ ἐκ βαρβάρων τὴν εὐρεσιν ἐσχηκός», καὶ ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, καὶ Ὀριγένης, ῥητῶς εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενον (β). Περί τοῦ Λόγου τούτου ὁ κριτικὸς Τίλλεμάντιος εἰκάζει, ὅτι ὁ Τατιανὸς ἀπήγγειλεν αὐτὸν ἐνώπιον τῶν ἐθνικῶν, καὶ ἴσως διὰ τοῦτο ὁ Λόγος δὲν φαίνεται πολὺ τεχνικὸς, καὶ κατὰ τὴν πρόπουσαν τάξιν ἐπεξεργασμένος· καὶ τῶντι ἐνταχοῦ νομίζεις τὸν συγγραφεῖα διαλεγόμενον πρὸς ἀκροατάς, ὡς ὅταν λέγῃ »Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ λαλῶ, καὶ ὑμεῖς ἀκούετε» (γ)· καὶ »Διόπερ, ὦ Ἑλληνες, κεκραγότες ὥσπερ ἀπὸ τοῦ μετεώρου, κητακούσατέ μου» (δ)· ἀλλὰ τίς ἀγνοεῖ τῶν συγγραφέων τὴν συνήθειαν τοῦ νὰ προσωπῶσιν ἐνίοτε πρὸς τοὺς ἀναγνώστας, ὁμοίᾳ ἀληθεῖς φωνὰς μεταχειριζόμενοι; Ὅτι δὲ ὁ Τατιανὸς ἀποδίδει εἰς ἑαυτὸν πρόσωπον οὐχὶ ῥήτορος, ἀλλὰ συγγραφέως, γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ἐξῆς· »Ἦτις [ἡ καθ' ὑμᾶς βάρβαρος φιλοσοφία] ἂν τρόπον ἐστὶ τῶν παρ' ὑμῖν ἐπιτηδευμάτων ἁρχαιότερα, γράφειν μὲν ἀρξάμενος, διὰ δὲ τὸ κατεπεῖ-

» κρατύνας τὴν προδεδηλωμένην αἴρεσιν, αἷτιος τοῖς ἐξ αὐτῆς ὠρμημένοις τῆς ἀπ' αὐτοῦ παρηγαμένης Σεουηριανῶν προσηγορίας γέγονε.»

(α) Εὐσέβ. αὐτῶν· «καταλείπει δὲ αὐτὸς πολλὰ τὰ πλείους συγγραμμάτων.» — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 29. «porro Tatianus infinita scripsit volumina.»

(β) Κλήμ. Ἀλεξ. στρωματ. α. κεφ. 21. §. 101. «εἰρηται μὲν οὖν περὶ τούτων ἀκριβῶς Τατιανῶ ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας.» — Ὀριγένης. κατὰ Κέλ. βιβλ. α. «καὶ Τατιανοῦ δὲ νεωτέρου φέρεται ὁ πρὸς Ἑλληνας λόγος, πολυμαθέστατα ἐκτιθεμένου τοῦς ἱστορησάντας περὶ τῆς Ἰουδαίων καὶ Μωσέως ἀρχαιότητος.»

(γ) Λόγ. πρὸς Ἑλληνας. κεφ. 4.

(δ) Αὐτόθι, κεφ. 13.

» γον τῆς ἐξηγήσεως ὑπερθέμενος, νῦν ὅτε καιρὸς, περὶ τῶν
 » κατ' αὐτὴν δογμάτων λέγειν πειράσομαι » (α). — Περὶ δὲ τῆς
 συντάξεως τοῦ λόγου οἱ διορατικώτεροι τῶν κριτικῶν νομίζουσι
 βέβαιον, ὅτι ἔγινε μετὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινοῦ,
 καὶ πρὸ τῆς εἰς τὴν αἵρεσιν μεταστάσεως τοῦ συγγραφέως, ἀπο-
 δεικνύοντες ταῦτα ἐντεῦθεν, ὅτι εἰς τὸν εἰρημένον Λόγον οὐδε-
 μία τῶν κακοδοσιῶν ἀπαντᾷται, ὅσας εἰς τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ ὕστε-
 ρον παρεδέχθη ὁ Τατιανός. Εἰς ὑποστήριξιν δὲ τῆς γνώμης περὶ
 τοῦ πρώτου, πρέπει νὰ σημειωθῇ μάλιστα καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Τατιανοῦ
 περὶ τοῦ Κρίσκεντος ῥηθέν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐσεβίου (β).
 » ὥς καὶ Ἰουστίνον κακῶ τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν πραγματεύσα-
 » σθαι » προσέτι δὲ καὶ τὸ ἐγκωμιαστικὸν ἐπιθετόν, τὸ ἀπο-
 διδόμενον εἰς τὸν Ἰουστίνον. » Καὶ ὁ θαυμασιώτατος Ἰουστι-
 » νος ὀρθῶς ἐξεφώνησεν, δοικέναι τοὺς προειρημένους λησταῖς »
 (γ) ὅπου συνήθως τοιαῦτα ἐγκώμια δὲν ἀπονέμονται εἰς τοὺς ἀν-
 θρώπους, εἰ μὴ μετὰ θάνατον. Πρὸς τοῦτοις, ὡς εἶδαμεν ἄλλα-
 χοῦ, ὁ ἅγιος Ἰουστίνος ὑπέστη τὸ μαρτύριον τὸ 6' ἔτος τῆς βα-
 σιλείας Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, τοῦτέστι τὸ 151 σωτήριον
 ἔτος· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν Ἐπιφάνιον τὸ αὐτὸ ἔτος τῆς τοῦ Ἀν-
 τωνίνου βασιλείας συνέστησεν ὁ Τατιανὸς τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ (δ),
 τὸ ἔτος ἄρα 151, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστίνου, καὶ μικρὸν,
 πρὶν γένην αἵρεσιάρχη, συνέγραψεν ὁ Τατιανός τὸν πρὸς Ἑλ-
 ληνας Λόγον. — Μεγάλως δὲ ἐπαινοῦσι τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ
 Τατιανοῦ οἱ ἀρχαῖοι τῆς ἐκκλησίας συγγραφεῖς, ὁ Εὐσέβιος (ε),
 ὁ Ἰερώνυμος (ς), Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (ζ), καὶ ὁ Ὠριγένης (η).

(α) Αὐτόθι, κεφ. λβ.

(β) Ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ', κεφ. 16.

(γ) Λόγ. πρὸς Ἑλλήν. κεφ. ιη.

(δ) Ἐπιφάν. αἵρεσ. μς'. §. 1. « τὸ δὲ αὐτοῦ δι' ἀκαταλείον προετήσατο δι' ἀρ-
 » χῆς μὲν ἐν τῇ μέτῃ τῶν ποταμῶν, ὡς περὶ τὸ δωδέκατον ἔτος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐ-
 » σεβοῦς καίσαρος ἐπικληθέντος. »

(ε) Ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ', κεφ. 29 « καταλείψει δὲ οὗτος πολὺ τι πλήθος
 » συγγραμμάτων, ὧν μάλιστα παρὰ πολλοῖς μνημονεύεται διαβόητος αὐτοῦ λόγος,
 » ὁ πρὸς Ἑλλήνας, ὃς δὲ καὶ δοκεῖ τῶν συγγραμμάτων ἀπάντων αὐτοῦ κάλλι-
 » στός τε καὶ ὠφελιμώτατος ὑπάρχειν. »

(ς) De scriptt. eccl. c. 29. « porro Tatianus infinita scripsit volumina,
 » e quibus unus contra gentiles florentissimus extat liber, qui inter omnia
 » ejus opera fertur insignis. »

(ζ) Ἐνθα ἀνωτέ. ω.

(η) Ἐνθα ἀνωτέρο.

Ἀνάλυσις. Εὐθύς εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου (α) πικρῶς δνει-
 δίξει ὁ Τατιανὸς τοὺς Ἕλληνας, διότι κατηγοροῦσι τοὺς χρι-
 στιανοὺς, ἐνῶ ταύναντίον ἔπρεπε νὰ μετριοφρονῶσιν, ὡς παρα-
 λαβόντες αὐτοὶ πάσας τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας, διὰ τὰς ο-
 ποίας σεμνύνονται, παρὰ τῶν βαρβάρων, καὶ ταύτας πολλάκις
 ἐπὶ κακοῦ μιμηθέντες καὶ μεταχειρισθέντες, οἷον τὴν ῥητορικὴν
 πρὸς τὴν ἀδικίαν, τὴν ποίησιν πρὸς τὰ ἐρωτικὰ ἄσματα τῶν
 αἰσχρορργούντων αὐτῶν θεῶν. Εἰς τοιαύτην τινὰ μωρίαν πάντως,
 λέγει, δὲν δύνανται νὰ συμφωνήσωσιν οἱ χριστιανοί, διότι ἔχουσι
 παντάπασιν ἄλλην ἰδέαν περὶ Θεοῦ, ὡς τοῦ αἰδίου, ἀοράτου, καὶ
 ἀκαταλήπτου ὄντος καὶ δημιουργοῦ τοῦ κόσμου, τοῦ ποιήσαν-
 τος τὰ σύμπαντα διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ τοῦ
 λόγου αὐτοῦ, ὅστις ἐγεννήθη ἀπ' αἰῶνος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πα-
 τρός, καὶ, ὡς ἐποίησε τὰ πάντα, οὕτω θέλει ἀναστήσει ποτὲ
 πάλιν τὸν ἄνθρωπον, τὸν εἰς μηδὲν διὰ τοῦ θανάτου καταστή-
 σαντα (β). Ἐπαναστρέφων δὲ εἰς ὅσα εἶπεν ἐν ἀρχῇ, διηγεῖ-
 ται, πῶς ὁ Θεὸς κατ' ἀρχὰς πάντα ἀγαθὰ ἐποίησε καὶ παρε-
 σκευασμένα μετὰ τοῦ αὐτεξουσίου· πῶς οἱ ἄνθρωποι περιεπλά-
 κησαν εἰς τὴν πτώσιν τοῦ πρωτογόνου δαίμονος, καὶ ἐπηκολού-
 θησεν οὕτω διὰ τῶν δαιμόνων ἡ διαφθορὰ πᾶσα τοῦ ἀνθρωπίνου
 γένους, καὶ πῶς ἔπειτα ὑπεβλήθησαν πάντα, καὶ θεοὶ, καὶ ἄν-
 θρωποι, εἰς τὴν εἰμαρμένην· ἀνασκευάζων δὲ τὴν περὶ ταύτης δι-
 δασκαλίαν, ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰς τὰς πράξεις αὐ-
 τοῦ ἐλεύθερος, μηδὲν ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης ἀναγκαζόμενος εἰς
 τὸ νὰ γείνη κακός (γ). » Βασιλεύειν οὐ θέλω· πλουτεῖν οὐ βού-
 » λομαι· τὴν στρεπτηγίαν παρήτημα· πορνείαν μεμίσηκα· ναυτίλ-
 » λεσθαι διὰ τὴν ἀπληγτίαν οὐκ ἐπιτηδεύω· στεφάνους ἔχειν οὐκ
 » ἀγωνίζομαι· δοξημανίας ἀπήλλαγμα· θανάτου καταφρονῶ· νό-
 » σου παντοδαπῆς ἀνώτερος γίνομαι· λύπη μου τὴν ψυχὴν οὐκ
 » ἀναλίσκει. . . . Τί μοι καθ' εἰμαρμένην ἀγρυπνεῖς διὰ φιλαρ-
 » γυρίαν; Τί δέ μοι καθ' εἰμαρμένην πολλάκις ὀρεγόμενος, πολ-

(α) Κεφάλ. α' — γ'.

(β) Κεφάλ. δ' — ε'.

(γ) Κεφάλ. ζ' — ι.

» λάκεις ἀποθνήσκεις ; Ἀποθνήσκει τῷ κόσμῳ, παραιτούμενος τὴν
 » αὐτῷ μανίαν· ζῇ θι τῷ Θεῷ διὰ τῆς ἑαυτοῦ καταλήψεως, τὴν
 » παλαιὰν γένεσιν παραιτούμενος· οὐκ ἐγενόμεθα πρὸς τὸ ἀπο-
 » θνήσκειν, ἀποθνήσκομεν δὲ δι' ἑαυτούς· ἀπώλεσεν ἡμᾶς τὸ αὐ-
 » τεξοῦσιον . . . Οὐδὲν φῶλλον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεποιήται· τὴν
 » πονηρίαν ἡμεῖς ἀνεδείξαμεν· οἱ δὲ ἀναδείξαντες, δυνατοὶ πάλιν
 » παραιτήσασθαι » (α). — Πρὸς ἐμπέδωσιν τοῦ ἡθικοῦ τῶν
 χριστιανῶν νόμου δύο τινα διακρίνει ὁ Τατιανὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ,
 τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ πνεῦμα, Θεοῦ εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, τὰ ὅποια
 ἀμφοτέρω ὑπῆρχαν ἐν τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ· ἡ ψυχὴ ἔχει τὴν ἀρ-
 χὴν αὐτῆς ἐκ τῆς καθόλου τοῦ παντὸς οὐσίας, διαφόρως εἰς τὰς
 διαφόρους τῶν κτισμάτων τάξεις τροποποιουμένη, καὶ θνητὴ καθ'
 ἑαυτὴν οὖσα, καὶ, ὅταν μὴ γινώσκῃ τὴν ἀλήθειαν, θνήσκουσα
 μετὰ τοῦ πνεύματος· ἀνίσταται δὲ πάλιν ὕστερον κατὰ τὴν συν-
 τέλειαν τοῦ κόσμου μετὰ τοῦ σώματος, διὰ τὴν λάβην διὰ τῆς
 τιμωρίας, θάνατον ἐν ἀθανασίᾳ, καὶ πάλιν ἐπιγνοῦσα τὴν ἀλή-
 θειαν, δὲν ἀποθνήσκει, ἀλλὰ μέτοχος γενομένη τοῦ πνεύματος,
 χωρὶς τοῦ ὁποίου εἶναι σκότος, ζῇ εἰς αἶδιον. Οἱ δαίμονες δι' ἐλ-
 λειψιν ἐπιγείου σώματος, τώρα μὲν δὲν ἀποθνήσκουσι, θέλουσι
 δὲ λάβει ποτὲ τὸν θάνατον ἐν τῇ ἀθανασίᾳ· οἱ δὲ δίκαιοι θέλουσι
 ἀπολαύσει τῆς μακαρίας ζωῆς (β). Ὁ ἄνθρωπος, καὶ τοι καθ'
 ἑαυτὸν σκότος, καὶ κατὰ τοῦτο μόνις τῶν ζώων διάφορος, δύ-
 νηται ὁμως πάλιν νὰ γείνη μέτοχος τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ
 ἄρα τῆς τοῦ Θεοῦ εἰκόνας καὶ ὁμοιώσεως, καὶ νὰ καταβάλλῃ οὐ-
 τὰ πᾶσαν δύναμιν καὶ πάντα δέλον τῶν δαιμόνων, τῶν ἐνερ-
 γούντων μόνον ἐπὶ τὴν ὕλην καὶ διὰ τῆς ὕλης· Ὁ ἀποσπῶ-
 λοιπὸν ἑαυτὸν καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἐπιγείων παθῶν
 καὶ τῶν ταπεινῶν τῆς ὕλης πραγμάτων, ἐλεύθερος καθίσταται
 τῶν ἐπιβουλῶν αὐτῶν (γ). — Καὶ ἕως ἐδῶ μὲν πρῶως καὶ ἀθο-
 ρύβως πως ἀναπτύττει ὁ Τατιανὸς τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὴν
 διδασκαλίαν· ἀπὸ τοῦδε ὁμως ἐφορμᾷ πάλιν μετὰ πικρίας πρὸς

(α) Κεφ. λ. ιε.

(β) Κεφ. λ. ιε' — ιβ'.

(γ) Κεφ. λ. ιε — κ'.

τὴν ἐθνικὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν, τῆς ὁποίας οἱ ὀπαδοὶ ἡγ-
 νίζοντο νὰ χλευάσωσι τὴν χριστιανικὴν. Ὁ Φλήναρς τὰ ὑμέτερα
 ὡς γένεσιν ἂν λέγητε Θεῶν, καὶ θνητοὺς αὐτοὺς ἀποφανείσθε. Διὰ
 ὅτι γὰρ οὐ κύει νῦν ἡ Ἥρα; πότερον γεγήρακεν, ἢ τοῦ μηνύ-
 σαντος ὑμῖν ἀπορεῖτε; ὡς κ.τ.λ. Κατὰ τὸν αὐτὸν σαρκαστικὸν
 τρόπον σκώπτει καὶ τὰ δράματα, καὶ τῶν παλαιστῶν τοὺς ἀγῶ-
 νας, καὶ πάντα τὰ λοιπὰ φθοροποιᾷ ἡθῇ τῶν φιλοσόφων. Ὁ Ἐρι-
 νουλοῦσι τὰ αἰσχροῦ, κινεῖνται δὲ κινήσεις, αἷς οὐκ ἔχρη, καὶ
 τοὺς, ὅπως δεῖ μοιχεύειν, ἐπὶ τῆς σκηῆς σοφιστεύοντας αἱ
 θυγατέρες ὑμῶν καὶ οἱ παῖδες θεωροῦσι. Καλὰ παρ' ὑμῖν τὰ
 ἀκροατήρια κηρύττονται πάνθ', ὅπερ ἐν νυκτὶ μοιχθηρῶς πραγ-
 ματεύεται, καὶ τέρποντα τοὺς ἀκροατὰς αἰσχροῶν λόγων ἐκ-
 φωνήμασι. καλοὶ δὲ εἰσιν ὑμῶν καὶ οἱ ποιῆται ψευδολόγοι,
 καὶ διὰ σχημάτων ἐξαπκτιῶντες τοὺς ἀκροαμένους. Εἶδον ἄν-
 θρώπους ὑπὸ τῆς σωματικῆς βεβαρημένους, καὶ φορτίον τῶν
 ἐν αὐτοῖς κρεῶν περιφέροντας, οἷς ἐπαθλα καὶ στέφανοι πρό-
 κεινται, παρακαλουμένων αὐτοὺς τῶν ἀγωνοθετῶν, οὐκ ἐπ' ἄν-
 ὁδραγαθίᾳ, ὕδρεως δὲ καὶ στάσεως φιλονεικίᾳ, καὶ τὸν μᾶλλον
 πλήκτεον στεφανοῦμενον. Καὶ ταῦτα μὲν ἐστὶ τῶν κακῶν τὰ
 ἐλάττωτα· τὰ δὲ μέζονα τίς οὐκ ἂν ἐξεπιτεῖν ὀκνήσειεν; Ἀρ-
 γίαν τινὲς ἐπανηρημένοι, διὰ τὴν ἀσωτίαν ἑαυτοὺς εἰς τὸ φο-
 νευθῆναι πιπράσκουσι καὶ πωλεῖ μὲν ἑαυτὸν ὁ πονῶν, ὁ δὲ
 πλουτῶν ὠνεῖται τοὺς φονεύοντας καὶ τούτοις οἱ μαρτυροῦν-
 τες καθίζονται, μονομαχοῦσιν τε οἱ πυκτεύοντες περὶ οὐδενός,
 καὶ ὁ βοθητῶν οὐ κάτεισιν. Ἀρὰ γε τὰ τοιαῦτα ὑφ' ὑμῶν
 καλῶς ἐπιτελεῖται; . . . Θύετε ζῶα διὰ τὴν κρεωφαγίαν, καὶ
 ἀνθρώπους ὠνεῖσθε τῇ ψυχῇ τὴν ἀνθρωποφαγίαν παρεχόμενοι,
 τρέφοντες αὐτὴν αἱματοχυσίαις ἀθροιστάταις. Ὁ μὲν οὖν λη-
 στεῶν φονεῦει χάριν τοῦ λαβεῖν ὁ δὲ πλουτῶν μονομάχος
 ὠνεῖται χάριν τοῦ φονεῦσθαι. . . . Τί μέγα καὶ θαυμαστὸν
 οἱ παρ' ὑμῖν ἐργάζονται φιλόσοφοι; θατέρου γὰρ τῶν ὤμων
 ἐξαμελοῦσι, κόμην ἐπιειμένοι πολλὴν, πωγωνοτροφοῦσιν, ὄνυχας
 θηρίων περιφέροντες, καὶ λέγοντες μὲν δεῖσθαι μηδενός, κα-
 τὰ δὲ τὸν Πρωτόν, σκυτοδέψου μὲν χρῆζοντες διὰ τὴν πῆ-
 ραν, ὑφάντου δὲ διὰ τὸ ἱμάτιον, καὶ διὰ τὸ ζῦλον δρυατόμου·

» διὰ τὴν γαστριμαργίαν, τῶν πλουτούντων, καὶ ὀψοποιῶ. Ὡς
 » ζῆλῶν ἄνθρωπε τὸν κύνα, τὸν Θεὸν οὐκ οἶδας, καὶ ἐπὶ τὴν
 » ἄλογον μίμησιν μεταβέβηκας! » κ.τ.λ. (α). Ἐφεξῆς δὲ παρα-
 βάλλει τὸν χριστιανισμὸν πρὸς τὴν ἐθνικὴν φιλοσοφίαν, τὴν ὁποίαν
 ἀνάγει μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου καὶ ταύτην μὲν, λέγει,
 εὗρίσκει ὑφισταμένην εἰς ἀδιάλειπτόν τινα ἀνάπτυξιν ἀντιφάσεων.
 παρὰ δὲ τοῖς χριστιανοῖς, ἐπικρατοῦσαν πανταχοῦ καὶ ἐπὶ πάν-
 των ἐνότηता καὶ σαφήνεια δογμάτων. ἔθεν καὶ οἱ ἐθνικοί,
 ἀναλογιζόμενοι τὰς μωρίας αὐτῶν, ἔπρεπε νὰ σιωπῶσι. Θέ-
 λει, λέγει, νὰ ὑποδείξῃ εἰς αὐτοὺς, ποῖα θρησκεία εἶναι ἀρχαιο-
 τέρα, καὶ διὰ τοῦτο ἀξιοπιστοτέρα· ὁ Μωϋσῆς οὐχὶ μόνον εἶναι
 τοῦ Ὀμήρου πρεσβύτερος, ἀλλ' ἀρχαιότερος καὶ πάντων τῶν
 μυθικῶν προσώπων, περὶ τῶν ὁποίων οἱ Ἕλληνες δὲν ἐξευρουσι
 νὰ διηγῶνται, εἰ μὴ μύθους. Ἡ τελευταία δὲ αὕτη ἀποδείξις
 φαίνεται εἰς αὐτὸν ἰσχυροτάτη, καὶ οὕτως ἔπειτα καταπαύει τὸν
 λόγον (β).

Περὶ τῶν ἀπολεσθέντων αὐτοῦ συγγραμμάτων. Παρὰ τὸν
 Πρὸς Ἕλληνας λόγον ὁ Τατιανὸς ἔγραψε κατὰ τὴν μαρτυρίαν
 Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως βιβλίον *Περὶ τοῦ καθαρτισμοῦ*
κατὰ τὸν σωτήρα, τοιούτου περὶ τῆς τελειότητος τῆς κατὰ τὸν
 Ἰησοῦν Χριστὸν (γ).

Εἰς τὸν Πρὸς Ἕλληνας λόγον ἀναφέρει, ὅτι συνέταξε σύγ-
 γραμμά *Περὶ ζώων* (δ), καὶ ἵτω· εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο ἐπρα-
 γματεύθη τὸ ὁποῖον λέγει ἀποδείξας ἀλλαγῶν, ὅτι αἱ δαιμόνιαι
 δυνάμεις δὲν ἐνεργοῦσι πλέον διὰ τῶν ψυχῶν τῶν ἀποθανόντων
 ἀνθρώπων (ε).

(α) Κεφ. αλ. κ'—αλ'.

(β) Κεφ. αλ. λ'—μβ'.

(γ) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. στρωματ. γ'. κεφ. 12. §. 81. « Τατιανὸν εἶναι τὸν Σί-
 ρον τὰ τοιαῦτα πολλὰ δογματίζεον ἡγάγει γοῦν κατὰ λέξιν ἐν τῷ περὶ τοῦ κατὰ
 τὸν σωτήρα καθαρτισμοῦ. συμφωνία μὲν οὖν ἀρμόζει προσηυχῇ, κοινωνία δὲ φθα-
 ρῆς λύει τὴν ἐντευξιν. »

(δ) Κεφ. αλ. ιε'. « καὶ περὶ μὲν τούτου ἐν τῷ περὶ ζώων ἀκριβέστερον ἡμῖν συν-
 τέταται. »

(ε) Αὐτόθι· « δαίμονες δὲ, οἱ τοῖς ἀνθρώποις ἐπιτάττοντες, οὐκ εἰσὶν αἱ τῶν ἀν-
 θρώπων ψυχαί· πῶς γὰρ ἂν γέγοντο δραστοὶ καὶ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν; χωρὶς εἰ

Εἰς τὸν αὐτὸν λόγον, τὸν Πρὸς Ἑλληνας, ὑπόκειται, ὅτι θέλει συγγράφει βιβλίον κατὰ τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων, ὅσοι ἐλάλησαν καὶ ἔκριναν ἀπερισκέπτως περὶ τῆς πολιτείας καὶ τῶν νόμων τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ περὶ τῶν ἱερῶν ἱστοριῶν (α). Ὁ Ῥόδων, ἐνδοξος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς, μαθητὴς τοῦ Τατιανοῦ χρηματίσας ἐν Ῥώμῃ, εἰς τὰ κατὰ τῶν Μαρκιωνιτῶν συγγράμματα μνημονεύει, ὅτι ὁ Τατιανὸς ἐφιλοπόνησε βιβλίον προβλημάτων εἰς τὴν ἀγίαν Γραφήν, καὶ ὑπόκειται, ὅτι θέλει ἐκθέσει τὰς λύσεις αὐτῶν εἰς ἰδίον τι πόνημα (β). Φαίνεται δέ, ὅτι ἔγραψε τὸ βιβλίον τοῦτο ὁ Τατιανὸς, ἀφοῦ ἤδη μετέβη εἰς τὴν αἵρεσιν· διότι παριστᾷ τὰς ἀγίας γραφὰς σκοτεινάς καὶ κεχυμμένας, διὰ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς παρεξηγήσεως αὐτῶν εἰς τὴν διεφθαρμένην αὐτοῦ διδασκαλίαν.

Ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως γνήσιον σύγγραμμα τοῦ Τατιανοῦ ἦτο, τὸ ὁποῖον συνηρμολόγησεν ἐκ τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων, καὶ ἐπέγραψε διὰ τεσσάρων, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ ἀρχαῖοι, ὁ Εὐσέβιος (γ), ὁ Ἐπιφάνιος, ὅστις λέγει αὐτὸ καλούμενον ὑπὸ τινῶν καὶ εὐαγγέλιον καθ' Ἑβραίους· ἀλλ' ἀμαρτάνει,

- μὴ ὁ ζῶν ἄνθρωπος μὲν, ἀνόητος δὲ ἀδύνατος γένοιτο· κενρὸς δὲ γενόμενος, λαι-
• πὸν δραστηκωτέρας πιστεύειν μεταλαμβάνειν δυνάμεως· ἀλλ' οὕτω τοῦτο οὕτως
• ἐστίν, ὡς ἐν ἄλλοις ἀπεδείξαμεν.»

(α) Κεφ. λ. ρ'. «Περὶ μετ' οὖν τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας, ἱστορίας τε τῆς κατὰ τοὺς ἡμετέρους νόμους, ὅσα τε εἰρήκασιν οἱ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι λόγιοι, καὶ πόσοι, καὶ τίνας εἰς, μνημονεύσαντες, ἐν τῷ πρὸς τοὺς ἀπορηναμένους τὰ περὶ Θεοῦ δεῖ-
• χθῆσθαι.»

(β) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 13. «ἐν τούτῳ καὶ Ῥόδων, γένος τῶν ἀπὸ Ἀσίας, μαθητευθεὶς ἐπὶ Ῥώμης, ὡς αὐτὸς ἱστορεῖ, Τατιανῷ, ἐν ἐκ τῶν πρὸς θεὸν ἐγνωμένων, διάφορα συντάξας βιβλία, μετὰ τῶν λοιπῶν καὶ πρὸς τὴν Μαρκιῶνος παρατάσσεται αἵρεσιν. . . Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ συγγράμματι, Καλλισιτίωνι προσφωνῶν, ὁ αὐτὸς μεμαθητευθεὶς ἐπὶ Ῥώμης Τατιανῷ αὐτὸν ὁμολογεῖ· φησὶ δὲ καὶ ἐκπο-
• δῶσθαι τῷ Τατιανῷ προβλημάτων βιβλίον, δι' ὃν τὸ ἀσαφὲς καὶ ἐπικεχυμμένον τῶν θεῶν γραφῶν παραστήσειν ὑποσχομένου τοῦ Τατιανοῦ, αὐτὸς ὁ Ῥόδων ἐν
• τῷ συγγράμματι τὰς τῶν ἐκείνου προβλημάτων ἐπιλύσεις ἐκθέσειναι ἐπαγ-
• γέλλεται.»

(γ) Διδάσκ., βιβλ. δ'. κεφ. 29. «ὁ μέντοι γε πρότερος αὐτῶν ἀρχηγός, ὁ Τατιανός, συνάγειν τινα καὶ συναγωγὴν οὐκ οἶδ' ὅπως τῶν εὐαγγελίων συνέβη, τὸ διὰ τεσσάρων τοῦτο προσκυνώμενον, ὃ καὶ παρὰ τισιν εἰσέτι νῦν φέρεται.»

δίδωμι τὸ καθ' ἑβραίου· εὐαγγέλιον ἦτο τοῦ Διὰ τεσσάρων τοῦ Τατιανοῦ ἀρχαιότερον (α) καὶ ὁ Θεοδώρητος (β).

§. 3. *Διδασκαλία.* Α') Περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ Μωϋσέως καὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς, καὶ περὶ τῆς σαφηνείας αὐτῆς. Ἐκ τῶν ἐν τῷ Πρὸς Ἑλληνας λόγῳ πρῶτον πάντων προκαλεῖ τὴν προσοχὴν ἡμῶν, ὅτι ὁ Τατιανὸς λέγει περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν θείων αὐτοῦ βιβλίων, τὰ ὅποια ἀποδεικνύει προγενέστερα πάντων τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐθνικῶν· «Νῦν δὲ προσήκόν μοι νομίζω παραστήσασθαι πρεσβύτεραν τὴν ἡμετέραν φιλοσοφίαν τῶν παρ' Ἑλλήσιν ἐπισηδεομάτων» (γ). «Πλὴν Ὅμηρος ἔστι οὐκ ὕστερον τῶν Ἰλιάδων, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνον αὐτὸν ὑπελήφθω τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, ἔτι δὲ καὶ τοῖς περὶ τὸν Ἀγαμέμνονα συστρατεύεσθαι, καὶ εἰ βούλεται τις, πρὶν καὶ τῶν στοιχείων γεγονέναι τὴν εὐρεσιν· φανήσεται γὰρ ὁ προειρημένος Μωϋσῆς αὐτῆς μὲν τῆς Ἰλιάδος ἀλώσεως πρεσβύτερος πάντων, πολλοῖς ἔτεσι γεγονώς τῆς Ἰλίου κτίσεως, καὶ τοῦ Τρωῆος καὶ Δαρδανίου λίαν ἀρχαιότερος· ἀπαδείξεως δὲ ἔνακεν μάρτυρι χρητὸμαί Χαλδαίαις, Φοίνικιν, Αἰγυπτίαις» (δ). «Τὸ δὲ συνέχον σπευτέον μετὰ πάσης ἀκριβείας σαφηνίζειν, ὥς οὐχ Ὁμήρου μόνον πρεσβύτερός ἐστιν ὁ Μωϋσῆς, ἔτι δὲ τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων, Αἰνίου, Φιλάμμενος, Θαμύριδος, Ἀμφίανος, Μουσαιίου, Ὀρφῆως, Δημοδόκου, Φημίου, Σιβύλλης, Ἐπιμενίδου τοῦ Κρητός, ὅστις εἰς τὴν Σπάρτην ἀφίκετο, Ἀρισταίου τοῦ Προκοννήσιου, τοῦ τὰ Ἀριμάσπια συγγράψαντος, Ἀσκόλου τὸ τοῦ Κενταύρου, καὶ Ἰσάτιδος,

(α) Ἐπιφάν. αἰρέσ. μ. 5.

(β) Αἰρετικ. κακομυθ. βιβλ. α. κεφ. 20. «ὁμοῦ [ὁ Τατιανὸς] καὶ τὸ διὰ τεσσάρων καλούμενον συντίθειν εὐαγγέλιον, καὶ τὰς γενεαλογίας περιέχοντας, καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεγεννημένον τὸν Κύριον δείκνυσιν. . . εὐρον δὲ καὶ γὰρ πλείους, ἢ διακοσίας βιβλούς τοιαύτας ἐν ταῖς παρ' ἡμῶν ἐκκλησίαις καταμεμνημένους, καὶ πάσας συναγαγὼν ἀπεβίβην, καὶ τὰ τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων ἀντιστήσαγον εὐαγγέλιον.» — Καὶ ἕως τοῦτο τοῦ Τατιανοῦ τὸ Διὰ τεσσάρων νοεῖ καὶ ὁ ἅγιος Ἀμβρόσιος, λέγων (Prooem. in Luc.) «Plerique etiam ex quatuor evangeliiis libris in unum, ea, quae venenatis putaverunt assertionibus, convenientes, refererunt.»

(γ) Κερζλ. λ'.

(δ) Κερζλ. λξ'.

• « Δρυμῶνός τε καὶ Εὐμίκλου τοῦ Κυπρίου, καὶ Ὁρου τοῦ Σα-
 • μίου καὶ Προσαναυτίδου τοῦ Ἀθηναίου » (α). — Ἀξία σημειώ-
 • σεως εἶναι ὡς αὐτῶς, ὅσα ὁ Τατιανὸς ἀποφαίνεται περὶ τοῦ
 • λεκτικοῦ τῶν θείων γραφῶν, καὶ πῃς ὑπεροχῆς αὐτῶν ὑπὲρ
 • τὰ λοιπὰ συγγράμματα « Καὶ μοι πεισθῆναι ταύταις συνέβη
 • » διὰ τε τῶν λέξεων τὸ ἄτυρον, καὶ τῶν εἰπόντων τὸ ἀνεπι-
 • » τήθευτον, καὶ τῆς τοῦ παντός ποιήσεως τὸ εὐκατάληπτον, καὶ
 • » τῶν μελλόντων τὸ πραγμαστικόν, καὶ τῶν παραγγελμάτων
 • » τὸ ἐξαισιον, καὶ τῶν ὅλων τὸ μοναρχικόν » (β). — Ἐκ τῆς
 • ὑποθέσεως, τὴν ὁποίαν ὁ Τατιανὸς πραγματεύεται εἰς τὸν Πρὸς
 • Ἑλλήνας λόγον, εὐκόλως γίνεται ὁ ἄλλος, ὅτι οὐδέποτε ἐδόθη εἰς
 • αὐτὸν εὐκαιρία νὰ φέρῃ εἰς μαρτυρίαν βιβλίαν τινὰ τῆς Κ. Δ.,
 • ὅθεν καὶ δὲν ἀπαντῶμεν σχεδὸν ἄλλα ῥητὰ τῆς Κ. Δ. μνη-
 • μονευόμενα, εἰ μὴ δύο μόνον ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου,
 • τὰ « Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ
 • » κατέλαβε » (γ) καὶ τὸ « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς
 • » αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν » (δ). — Παρὰ τοῦ Ἱερω-
 • νύμου μανθάνομεν, ὅτι ὁ Τατιανὸς, ἀποδοκιμάζων ἐπιστολάς
 • τινὰς τοῦ Παύλου, ἀναγνωρίζει μάλιστα τοῦ Ἀποστόλου τούτου
 • τὴν πρὸς Τίτον ἐπιστολὴν γενεσιάν (ε).

Β') Περὶ τοῦ Λόγου. Περὶ τῆς γενέσεως τοῦ Λόγου τοῦ
 Θεοῦ ὁμιλεῖ ὁ Τατιανὸς εἰς τρόπον ξένον μὲν καὶ ἀήθη, ἀλλ'
 οὐχὶ καὶ ἔννοιαν ἔχοντα αἰρετικὴν· διότι διδάσκει, ὅτι ὁ Λόγος
 ἐγεννήθη κατὰ τὸν χρόνον τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, καίτοι
 ἀνάρχος καὶ αἰδίας ὢν, γένεσιν τοῦ λόγου ὀνομάζων τὴν, οὕτως
 εἰπεῖν, ἐφαρμογὴν αὐτοῦ εἰς τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα· ἐπιφέρει
 δὲ, ὅτι ὁ Λόγος ἐγεννήθη κατὰ μερισμὸν, οὐχὶ κατὰ χωρισμὸν,

(α) Κεφῆλ. μδ.

(β) Κεφῆλ. κδ'.

(γ) Ἰωάν. α. 5. Παρῆλ. κεφῆλ. ιγ'.

(δ) Ἰωάν. α. 3. Παρῆλ. κεφῆλ. ιβ'.

(ε) Hieronym. in Praefat. Commentar. in epist. ad Titum. « sed Tatia-
 • nus, Eueratitarum patriarches, qui et ipse nonnullas Pauli epistolas re-
 • • pudavit, hanc vel maxime, hoc est ad Titum Apostoli pronuntiamdam
 • • credidit, parvi pendens Marcionis et aliorum, qui cum eo in hac parte
 • • consentiant, assertionem. »

ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅπως τὸ φῶς ἀπὸ μιᾶς δαδὸς μεταδίδεται εἰς πολλὰς ἄλλας λαμπάδας, μὴ ἐλαττωμένου διὰ τοῦτο τοῦ φωτός τῆς πρώτης δαδός· ὥστε ὁ Θεὸς οὐδέποτε ἐμνινε χωρὶς τοῦ Λόγου, ἀλλ' ὁ Λόγος προῆλθεν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐμνινε πάλιν ἐν αὐτῷ· καὶ σαφηνίζει ὁ Τατιανὸς τοῦτο διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ προφορικοῦ λόγου, ὅστις ἐξερχόμενος ἐκ τοῦ λαλοῦντος, καὶ μεταβαίνων εἰς τοὺς ἀκούοντας, δὲν ἀφίνει ὅμως τὸν λαλοῦντα κενὸν λόγου· « Θεὸς ἦν ἐν ἀρχῇ, τὴν δὲ ἀρχὴν » Λόγου δύναμιν παρείληραμεν· ὁ γὰρ δεσπότης τῶν ὅλων αὐτός ὑπάρχων τοῦ παντός ἢ ὑπόστασις, κατὰ μὲν τὴν μηδέπω γεγεννημένην ποίησιν μόνος ἦν· καθὼ δὲ πάντα δύνამεις, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων αὐτὸς ὑπόστασις ἦν· σὺν αὐτῷ τὰ πάντα· σὺν αὐτῷ γὰρ διὰ λογικῆς δυνάμεως, αὐτὸς καὶ ὁ Λόγος, ὅς ἦν ἐν αὐτῷ, ὑπέστητε· θελήματι δὲ τῆς ἀπλότητος αὐτοῦ προπηδᾷ Λόγος· ὁ δὲ Λόγος οὐ κατὰ κενοῦ χωρήσας, ἔργον πρωτότοκον τοῦ πατρὸς γίνεται. Τοῦτον ἴσμεν τοῦ κόσμου τὴν ἀρχὴν· γέγονε δὲ κατὰ μερισμὸν, οὐ κατὰ ἀποκοπήν· τὸ γὰρ ἀπαμνησθὲν τοῦ πρώτου κεχωρίσται, τὸ δὲ μερισθὲν οἰκονομίας τὴν ἀφρῆσιν προσλαβὼν, οὐκ ἐνδεᾶ τὸν, ὅθεν εἰληπται, πεποίηκεν· ὥσπερ γὰρ ἀπὸ μιᾶς δαδὸς ἀνάπτεται μὲν πυρὰ πολλὰ, τῆς δὲ πρώτης δαδὸς διὰ τὴν ἐξαψιν τῶν πολλῶν δαδῶν οὐκ ἐλαττωταὶ τὸ φῶς· οὕτω καὶ ὁ Λόγος, προσελθὼν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς δυνάμεως, οὐκ ἄλογον πεποίηκε τὸν γεγεννηκότα· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ λαλῶ, καὶ ὑμεῖς ἀκούετε, καὶ οὐ δῆπου διὰ τῆς μεταβάτεως τοῦ λόγου κενὸς ὁ προσομιλῶν λόγου γίνομαι» (α).

Γ) *Περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.* Περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος γράφει ὁ Τατιανός, ὅτι εἶναι διάκονος τοῦ πεποιθότος Θεοῦ· « Πνεῦμα δὲ τοῦ Θεοῦ παρὰ πάντι μὲν οὐκ ἔστι· παρὰ δέ πισι τοῖς δικαίως πολιτευομένοις καταγόμενον, καὶ συμπλεκόμενον τῇ ψυχῇ, διὰ προαγορεύσεων ταῖς λοιπαῖς ψυχαῖς τὸ κεκρυμμένον ἀνήγγειλε· καὶ αἱ μὲν πειθόμεναι σοφία, σοφίαι αὐταῖς ἐφείλκοντο πνεῦμα συγγενές· αἱ δὲ μὴ πειθόμεναι, καὶ τὸν

« διάκονον τοῦ πεπονητότος Θεοῦ παρριτιούμεναι, θεομάχοι μάλ-
 « λον, ἤ περ θεοσεβεῖς ἀνεφαίνοντο » (2). Δὲν πρέπει δὲ διὰ τοῦτο
 νὰ νομίζωμεν, ὅτι περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔφρονει ἀσεβῶς·
 διότι· διάκονον ὀνομάζει αὐτὸ μόνον, καθ' ὅσον ὁ πατήρ καὶ ὁ
 υἱὸς διὰ τοῦ πνεύματος ἐνοικοῦσιν ἐν ἡμῖν ὡς ἐν ναφῇ· « Ἀσαρ-
 « κος μὲν οὖν ὁ τέλειος Θεός, ἄνθρωπος δὲ σὰρξ, δεσμός· δὲ
 « τῆς σαρκὸς ψυχὴ, σχετικὴ δὲ τῆς ψυχῆς ἡ σὰρξ· τὸ δὲ τοιοῦ-
 « τον τῆς συστάσεως εἶδος, εἰ μὲν ὡς νὰς ἦ, κατοικεῖν ἐν αὐ-
 « τῷ βούλεται Θεὸς διὰ τοῦ πρεσβεύοντος πνεύματος » (3)· καὶ
 διὰ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος τὰ σώματα καὶ αἱ ψυχαὶ ἡμῶν ζωο-
 ποιοῦνται· καταφαίνεται ἄρα ἡ θεότης καὶ ἡ δυνάμεις τοῦ ἁγίου
 πνεύματος εἰς ταύτην τὴν διακονίαν, καὶ ἐντεῦθεν ἡ περὶ αὐτοῦ
 γνώμη τοῦ Τατιανοῦ δὲν πρέπει νὰ ἐκληρβῇ ὑποπιος, ἐνῶ καὶ
 εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ χωρίον ὀνομάζει τὸ ἅγιον πνεῦμα σοφία, καὶ
 ἀλλαχοῦ Θεὸν τέλειον. Ἀλλ' οὐδὲ τὸν Λόγον συγχέει ποτὲ
 ὁ Τατιανὸς μετὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, εἰ καὶ ἐκάτερον ἀποκα-
 λεῖ φῶς· « [Ἡ ψυχὴ] καθ' ἑαυτὴν σκότος ἐστί, καὶ οὐδὲν ἐν αὐ-
 « τῇ φωτεινόν· καὶ τοῦτό ἐστιν ἄρα τὸ εἰρημένον· Ἡ σκοτία τὸ
 « φῶς οὐ καταλαμβάνει· ψυχὴ γὰρ οὐκ αὐτὴ τὸ πνεῦμα ἐσώσεν,
 « ἐσώθη δὲ ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τὸ φῶς τὴν σκοτίαν κατέλαβεν· ὁ
 « Λόγος μὲν ἐστί τὸ τοῦ Θεοῦ φῶς, σκότος δὲ ἡ ἀνεπιστήμων
 « ψυχὴ » (γ)· ἀλλ', ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐκφράζεται
 περὶ τοῦ Λόγου (δ), τὰς αὐτὰς λέξεις μεταχειρίζεται ὁ Τατια-
 νὸς πρὸς ἀποδείξιν, ὅτι τὸ φῶς εἶναι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, διὰ τοῦ
 ὁποίου κατοικεῖ ἐν ἡμῖν, καὶ χωρὶς τοῦ φωτός τούτου ἡ ψυχὴ
 ἡμῶν εἶναι σκότος.

Δ') Περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Εἰς τὴν περὶ
 τῆς διαδόσεως τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ εἰς τοὺς ἀπο-
 γόνους τοῦ Ἀδάμ διδασκαλίαν ὁ Τατιανὸς ἀκολουθεῖ τὰ ἔχνη
 τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Ἰουστίνου, δογματίζων, ὅτι τῆς ἁμαρ-

(2) Κεφ. αλ. 17.

(3) Κεφ. αλ. 16.

(γ) Κεφ. αλ. 17.

(δ) α. β. « καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. »

τίας τοῦ Ἀδὰμ κοινωνοῦσι πάντες καθόλου οἱ ἄνθρωποι. » Οὐκ
 » ἐγενόμεθα πρὸς τὸ ἀπονήσκειν, ἀπονήσκαμεν δὲ δι' εαυτούς·
 » ἀπώλεσαν ἡμεῖς τὸ αὐτεξούσιον· δοῦλοι γεγόναμεν οἱ ἐλεύθεροι·
 » διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐπράθημεν· οὐδέν φανλον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πε-
 » ποιήται· τὴν πονηρίαν ἡμεῖς ἀνεδείξαμεν· οἱ δὲ ἀναδείξαντες,
 » δυνατοὶ πάλιν παραιτήσασθαι. » (α). ὅπου, ὡς παρατηροῦμεν,
 ὁ συγγραφεὺς θέλει ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ὡς αἱ θλίψεις, αἱ πηγάζου-
 σαι ἐκ τοῦ ἁμαρτήματος τοῦ Ἀδὰμ, οὕτω καὶ τὸ ἁμάρτημα
 αὐτοῦ εἶναι κοινὸν εἰς πάντας· ὡς δι' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ ἀπω-
 λείσθημεν, καὶ περιεπέσαμεν εἰς τὴν δουλείαν, καὶ ἐπράθημεν,
 καὶ ἀπεθάνωμεν, οὕτω καὶ μετ' αὐτοῦ πάλιν ἀνεδείξαμεν τὴν
 πονηρίαν. Καὶ πολλοῦ λόγου ἄξιον εἶναι τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ
 Τατιανοῦ, μαρτυροῦν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρ-
 τήματος, καὶ τοῦ αὐτεξουσίου ἐν τῷ ἄνθρωπῳ καὶ μετὰ τὸ ἁμάρ-
 τημα ἐκεῖνο· διότι ἐντεῦθεν γίνεται δῆλον, ὅτι τὸ αὐτεξούσιον,
 ἡ ἐλευθερία θέλησις τοῦ ἀνθρώπου, ἐπαθε μεγίστην ζημίαν, ἴσο-
 μιζομένη ἔννοχος τοῦ ἁμαρτήματος τῶν προπατόρων· ἀλλ' ὅμως
 ὁὐ κατεφθάρη· ὁ ἄνθρωπος, ὁ διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήμα-
 τος ἀναδείξας τὴν πονηρίαν, αὐτὸς οὗτος διὰ τὸ ἐν αὐτῷ αὐ-
 τεξούσιον δύναται πάλιν νὰ παραιτηθῇ ἀπ' αὐτῆς. » οἱ δὲ ἀναδεί-
 » ξαντες, δυνατοὶ πάλιν παραιτήσασθαι. — Ἐνταῦθα δὲ ὡς ἰδίᾳ
 τοῦ Τατιανοῦ διδασκαλία ἄς ἐξηγηθῇ, ἡ βεβαίως ὀρίζουσα τὴν
 πλάσιν τῶν ἀγγέλων ἀμέσως προηγηθεῖσαν τῆς τῶν ἀνθρώπων,
 καὶ αὐτοὺς ἐκδηθέντας λέγουσα τοῦ οὐρανοῦ διὰ τοῦτο, διότι
 παρέσυραν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ πρῶτον ἁμάρτημα, ὅθεν καὶ
 ὁ δαίμων πρωτότοκος ἡ πρωτόγονος ὠνομάσθη, καὶ ἡ πτώσις
 αὐτοῦ, τῆς τοῦ ἀνθρώπου πτώσεως παραίτιος ἐγένεν. » Ὁ μὲν
 » οὖν Λόγος πρὸ τῆς τῶν ἀνδρῶν κατασκευῆς ἀγγέλων δημιουρ-
 » γὸς γίνεται··· καὶ ὁ μὲν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ γεγονώς, χω-
 » ρισθέντος ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τοῦ δυνατωτέρου, θνητός
 » γίνεται· διὰ δὲ τὴν παράβασιν καὶ τὴν ἄγνοιαν ὁ πρωτόγονος
 » δαίμων ἀποδείκνυται· καὶ οἱ μιμηταίμενοι τούτου τὰ φαντά-
 » σματα δαιμόνων στρατοπέδον ἀποβεβήκασι, καὶ διὰ τὸ αὐτε-

(α) Κεφάλ. ιδ.

» ζούσιον τῇ σφῶν ἀδελτερία παρεδόθησαν· ὑπόθεσις δὲ αὐτῆς
 » τῆς ἀποστασίας οἱ ἄνθρωποι γίνονται » (α). — Ἄν δὲ ὁ Τα-
 ττιανὸς κατὰ τοῦτο ἐκκλίνη τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας, συμφω-
 νεῖ ὁμῶς μεθ' ἡμῶν εἰς ἐκεῖνο, ὅτι ὁ Ἀδὰμ παρακινήθεις εἰς τὴν
 ἁμαρτίαν ἐκ τῆς ἀπάτης τοῦ δαίμονος, ἐστερήθη τοῦ προνόμιου
 τῆς ἀθανασίας· » Ὁ μὲν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ γεγονώς, χωρι-
 » σθέντος ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τοῦ δυνατωτέρου, θνητὸς γί-
 » νεται. » — Δὲν πρέπει δὲ νὰ παραδράμωμεν καὶ τὴν ἰδίαν ταύ-
 την τοῦ Τατιανοῦ διδασκαλίαν, ὅτι τὰ φυσικὰ κακὰ, αἰτία τινα
 τῶν νόσων, τὰ δηλητήρια, καὶ ὅσα τοιαῦτα προάγει ἡ φύσις,
 βλάπτοντα τὴν ὑγίαν τοῦ ἀνθρώπου, ταῦτα πάντα, λέγει, ἐνέ-
 σκηψαν εἰς τὸν κόσμον διὰ τὴν ἁμαρτίαν· » Εἰ δὲ ἐστὶν ἐν τοῖς
 » φουμένοις καὶ δηλητήριον, τοῦτο διὰ τὸ ἐνάμαρτον ἡμῶν ἐπι-
 » συμβέβηκε » (β).

Ε') Περὶ τῆς ψυχῆς, καὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως.
 Τὴν περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς γνώμην τοῦ Τατιανοῦ ἔχο-
 μεν σαφῶς ἐκτεθειμένην ἐν τῷ Πρὸς Ἑλληνας λόγῳ (γ) αὐτῶ·
 » Σῶμά τις εἶναι λέγει Θεόν, ἐγὼ δὲ ἀσώματον· ἄλλοιτι εἶναι
 » τὸν κόσμον, ἐγὼ δὲ λυόμενον· ἐκπύρωσιν ἀποβαίνειν κατὰ
 » καιροῦς, ἐγὼ δὲ εἰς ἀπαξ· κριτὰς εἶναι Μίνω καὶ Ῥαδάμανθυν,
 » ἐγὼ δὲ τὸν Θεόν· ἀπαθανατίζεσθαι μόνην τὴν ψυχὴν, ἐγὼ δὲ καὶ
 » τὸ σὺν αὐτῇ σαρκίον. » Ὁ κριτικὸς ὁμῶς Λογγυερβείος ἐξ ἄλλου
 τοῦ αὐτοῦ λόγου χωρίου (δ) ἐπιχειρεῖ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Τατια-
 νὸς ἀρνεῖται τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ὅθεν καὶ γράφει· » *Indocte*
 » *juxta ac inopie negat animam humanam natura immor-*
 » *talem esse. Pronuntiat enim quorundam hominum ani-*
 » *mas mori una cum corporibus: aliorum vero solvi qui-*

(α) Κερῆλ. ζ'.

(β) Κερῆλ. θ'.

(γ) Κερῆλ. κβ.

(δ) Κερῆλ. ιγ'.

» ὅτι ἐστὶν ἀθάνατος, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, ἡ ψυχὴ καθ' ἐαυτὴν,
 » θνητὴ δὲ· ἀλλὰ δύναται ἡ αὐτὴ καὶ μὴ ἀποθνήσκειν· θνήσκει μὲν γὰρ καὶ
 » λύεται μετὰ τοῦ σώματος, μὴ γινώσκουσα τὴν ἀληθειάν· ἀνίσταται δὲ εἰς ὅτε-
 » ρον ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ κόσμου σὺν τῷ σώματι, θάνειτον διὰ τμωρίας ἐν ἀθανασίᾳ
 » λαμβάνουσα· πάλιν τε οὐ θνήσκει, καὶ πρὸς καιρὸν λυθῇ, τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ
 » πεποινημένη. »

» dem, sed non mori; atque hoc commentum novus incon-
 sideratusque magister Graecos docet» (α). Ἄλλ' ἐκεῖ γίνε-
 ται φανερόν, ὅτι διὰ τοῦ θανάτου δὲν σημαίνει ὁ συγγραφεὺς τὴν
 παντελῆ φθορὰν καὶ τὴν εἰς τὸ μηδὲν κατάντησιν τῆς ψυχῆς,
 ἀλλὰ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν αὐτῆς, ὅταν ἀποξηλωθῇ ἀπὸ τοῦ
 Θεοῦ· διότι καὶ αὐτὴν τὴν ἀθανασίαν τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων
 δὲν συστέλλεται νὰ ὀνομάσῃ «θάνατον ἐν ἀθανασίᾳ.» — Περὶ
 δὲ τῆς ἀρασιδάσεως τῶν τεκρῶν οὕτω σαφῶς καὶ ὀρθοδόξως
 ὁμιλεῖ ὁ Τατιανός, ὥστε δὲν ἔχομεν ἄλλο τι πληρέστερον νὰ
 ποθῆσωμεν. » Καὶ διὰ τοῦτο καὶ σωμάτων ἀνάστασιν ἔσεσθαι
 » πεπιστεύκαμεν μετὰ τὴν τῶν ὅλων συντέλειαν, οὐχ ὡς οἱ Στωϊ-
 » κοὶ δογματίζουσι, κατὰ πινὰς κύκλους περιόδων, γινομένων
 » αἰεὶ, καὶ ἀπογινομένων τῶν αὐτῶν, οὐκ ἐπὶ τι χρήσιμον· ἅπαξ
 » δὲ τῶν καθ' ἡμᾶς αἰώνων πεπερασμένων, καὶ εἰς τὸ παντελές
 » διὰ μόνων τῶν ἀνθρώπων τὴν σύστασιν ἔσεσθαι, χάριν κρί-
 » σεως· δικάζουσι δὲ ἡμῖν, οὐ Μίνως, οὐδὲ Ῥαδάμανθυς, ὧν
 » πρὸ τῆς τελευτῆς οὐδεμία τῶν ψυχῶν, ὡς μυθολογοῦσιν, ἐκρί-
 » νετο· δοκιμαστὴς δὲ αὐτός ὁ ποιητὴς Θεὸς γίνεται. . . Ὡς-
 » περ γὰρ οὐκ ὦν πρὶν ἢ γενέσθαι, τίς ἦμεν, οὐκ ἐγίνωσκον,
 » μόνον δὲ ἐν ὑποστάσει τῆς σαρκικῆς ὕλης ὑπῆρχον· γεγονώς
 » δὲ ὁ μὴ πάλαι, διὰ τῆς γενέσεως τὸ εἶναι πεπίστευκα· τὸν
 » αὐτὸν τρόπον ὁ γενόμενος, καὶ διὰ θανάτου μηκέτι ὦν, αὐθις
 » τε μηκέθ' ὀρώμενος, ἔσομαι πάλιν ὧς περ μὴ πάλαι γεγονώς,
 » εἴτα γεννηθεῖς, καὶ πῦρ ἐξαφανίσῃ πᾶν τὸ σαρκίον, ἔξαμι-
 » σθεῖσάν τὴν ὕλην ὁ κόσμος κεχώρηκε· καὶ ἐν ποταμοῖς, καὶ
 » ἐν θαλάσσαις ἐκδανηθῶ, καὶ ὑπὸ θηρίων διασπασθῶ, κα-
 » μέοις ἐναπόκειμαι πλουσίου δεσπότου.» (β).

§. 4. Ἐκδόσεις. Ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ Πρὸς Ἑλλήνας
 Λόγου τοῦ Τατιανοῦ ἐγένεεν ὑπὸ Ἰωάννου Φρισίου, δημοσιεύ-
 σαντος αὐτὸν μετὰ τοῦ συγγράμματος Ἀντωνίου Μελίσσα καὶ
 τῶν Γνωμῶν τοῦ μοναχοῦ Μαξίμου, ἑλληγιστὴ καὶ μετὰ διαφό-

(α) Διὰ τριβ. ἀναγινωσκον. ἐν τῇ ἐν Ὁξονίῳ γεν. ἐκδόσ. τοῦ Πρὸς Ἑλλήν. λ. 3-
 γου.

(β) Κεφ. λ. 5'.

ρων ἀναγνωσμάτων, ἐν Τιγύρω 1543. Λατινικὴν δὲ μετάφρασιν αὐτοῦ ἐπιλοπόνησεν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Κ. Γεσνέρος, μετατυπωθεὶς ὑπὲρ ἑν ταῖς Βιβλιοθ. τῶν Πατέρ. ἐν Παρίσι. 1575, 1589, 1610, ἐν Κολον. 1618, ἐν Λουγδούνῳ 1677. Τὸ αὐτὸ ἑλληνικὸν κείμενον μετὰ τῆς μετάφρασ. τοῦ Γεσνέρου ἐτυπώθη ἔπειτα πολλάκις, ἐν Βασίλ. 1555, ἐν τοῖς ὑπὸ Ι. Ἑρόλδου *Orthodoxographis*, ἐν τῷ *Auctuarium* PP. ἐν Παρίσι. μετὰ σημειώσεων τοῦ Φρόντωνος Δουκαίου, καὶ ἐν τῇ Παρισινῇ ἐκδόσει τῶν συγγραμμάτων τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου 1615, 1636, ἐν Κολον. 1686, μετὰ τῶν σημειώσεων τοῦ Κορθόλδου. Ταύτης ὁμοως τῆς πρώτης ἐκδόσεως ὑπερέχει κατὰ τὴν ἀξίαν ἢ μετὰ τοῦ *Διασυρμού* τοῦ φιλοσόφου Ἑρμείου ἐν Ὁξονίῳ τὸ ἔτος 1700 εἰς ῥῶς προκύψασα δι' ἐπιμελείας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Β. Βερθίου (*Worth*), ὅστις διορθώσας τὴν λατινικὴν τοῦ Γεσνέρου μετάφρασιν, προσέθηκε τὰς διαφόρους γραφὰς ἐκ νέας τριῶν χειρογράφων παραθέσεως, ὑποσυνήψε πολλὰς σημειώσεις καὶ ἄλλων, καὶ ἰδίας ἑαυτοῦ, καὶ τὴν εἰς κεφάλαια διαίρεσιν εἰσήγαγε. Τελευταῖον δὲ τὸ 1742 νέαν ἐκδοσιν ἐπεξεργάσθη ὁ Προυδ. Μαρανός, συμπεριλαμβάνουσαν καὶ τοῦ φιλοσόφου Ἰουστίνου τὰ Ἀπαντα, ὡς ἤδη ἐσημειώσαμεν ἐν τῷ περὶ τῶν τοῦ Ἰουστίνου ἐκδόσεων §. Ἐκ δὲ τῆς ἐκδόσεως ταύτης ὁ μὲν Γαλλάνδιος μετετύπωσε τὸ κείμενον ἐν τῇ *Biblioth. PP. T. I.*, ὁ δὲ Ὁβέρβυρος ἐδημοσίευσεν τὴν ἑαυτοῦ ἐν Βιρκεβούργῳ, 1788, 8.

πολλοὶς δὲ ὁμοιωθεὶς τῷ Ἰωάννῃ, καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ὁμοίαν
 καὶ τὴν αὐτὴν ἐν ὅμοιᾳ **ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ**, ἀποδοῦναι τὴν αὐτὴν
 αὐτὴν ὁμοίαν ὅτι καὶ τὴν αὐτὴν κατὰ τὴν αὐτὴν ὁμοίαν, καὶ τὴν αὐτὴν ὁμοίαν.

§. 1. Βίος. Οἱ πατέρες τοῦ Ἀθηναγόρου ἦσαν αἱ Ἀθηναί, μανθάνοντες ἐκ τῆς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χειρογράφων ἐπιγραφῆς τῶν ἰδίων αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν, πόθεν οἱ ἀντιγράφοις ἔλαβαν τὴν πληροφορίαν ταύτην. Φίλιππος δὲ ὁ Σιδίτης, ὁ κατὰ τοὺς χρόνους Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ ἀκμάσας, ἱστορεῖ περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου Πατρὸς (α) τὰ ἐξῆς· ὅτι πρῶτος προσέστη τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σχολῆς· ὅτι ἤνθησεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐνεγείρειται ἀπολογητικὸν λόγον ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν· ὅτι ὠμολόγει τὴν χριστιανικὴν πίστιν, φορῶν εἰς αὐτὸν τὸν φιλοσοφικὸν τριβῶνα· ὅτι πρὸ τοῦ Κέλσου ἔγων κατὰ νοῦν αὐτὸς νὰ γράψῃ κατὰ τῶν χριστιανῶν, ἀνέγνωσε τὰς ἁγίας γραφάς, διὰ νὰ πολεμήσῃ αὐτοὺς μετὰ πλειοτέρᾳ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν οὕτως ἐκυριεύθη ὑπὸ πνεύματος ἁγίου, ὥστε, ὥςποτε ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἀπὸ διώκτου κατέστη διδάσκαλος τῶν ὁποίων ἐδίωκε δογματῶν· ὅτι μαθητὴς αὐτοῦ ἦτο Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καὶ τοῦ Κλήμεντος ὁ Πάντινος. Καὶ ταῦτα μὲν Φίλιππος ὁ Σιδίτης· αἱ δὲ νεώτεροι, ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ κρίσεων τῶν ἀρχαίων, δὲν συνιστῶσι παντάπασιν τὸ ἀξιόπιστον τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἱστορουμένων (β).

(α) Ἐν τινι τεμαχίῳ ἐκ τῶν τοῦ Νικηφόρου Καλλιέτου, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν Ἐρβ. ὁ Δοδωνήλλος (Dodwellus) ἐν ταῖς Dissertationes in Irenaeum, Oxon. 1689. 8.

(β) Σωκράτης. ἑκκλ. ἱστορ. βιβλ. Γ'. κεφ. 27. « Φίλιππος Σιδίτης μὲν ἦν τὸ γένος·
 « Σίθη δὲ πόλις τῆς Παμφυλίας, ἀφ' ἧς ὤρμητο καὶ Τρώϊλος ὁ σοφιστής, οὗ καὶ συ-
 « γενεῇ ἑαυτὸν εἶναι ἱσχυρόμενος· δῆλον δὲ ἦν, ἐπεὶ τὰ πολλὰ τῷ ἐπισκόπῳ Ἰωάν-
 « νῃ συνῆν· ἐπιλοπόνει δὲ καὶ περὶ λόγους, καὶ πολλὰ καὶ παντοῖα βιβλία συνέγρα-
 « ζήσας· δὲ τὸν ἀσκητὴν τῶν λόγων χαρακτῆρα, πολλὰ συνέγραψε, τὰ τε τοῦ βα-
 « σιλέως Ἰουλιανοῦ βιβλία ἀνασκευάζων, καὶ χριστιανικὴν ἱστορίαν συνέθεκεν, ἣν
 « ἐν τριάκοντα βιβλίοις διετέλεν· ἕκαστον δὲ βιβλίον εἶχε τόμους, ὡς τοὺς πάντας
 « ἐγγὺς εἶναι χιλίου· ὑπόθεσις δὲ ἑκάστου τόμου ἰσχυρὴ τῷ τόμῳ· τὴν μὲν οὖν πρα-
 « γματίαν ταύτην οὐκ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ χριστιανικὴν ἐπέγραψε· πολ-
 « λὰ δὲ συνεγράφει ὕλας εἰς αὐτήν, δεικνύσαι βουλόμενος, μὴ ἀπείρους ἔχειν ἑαυ-
 « τὸν τῶν φιλοσόφων παιδευμάτων διὰ καὶ συνεχῶς γεωμετρικῶν τε, καὶ ἀστρονο-

Κατὰ τίνα τρόπον, ἢ κατὰ τίνα χρόνον ὁ Ἀθηναγόρας προσ-
 ἔδεχθη τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἢ ποῶν τι εἶδος θανάτου ἀπέ-
 θανεν, ἀγνωστὰι δόξωσι. Τινὲς νομίζουσιν, ὅτι εἶχε τὸ ἐκκλησια-
 στικὸν ἀξίωμα τοῦ πρεσβυτέρου· ἀλλ' οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει πρὸς
 ὑποστήριξιν τῆς εἰκασίας ταύτης· πιθανώτερον ἴσως ἦδελε τις προ-
 βάλλει, ὅτι ἦτο κατηχητής· διότι βλέπομεν αὐτὸν συνάγοντα ἐη-
 μόσια τοῖς χριστιανοῖς, καὶ ὁμιλοῦντα πρὸς αὐτοὺς ὁμιλίαν
 περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, τὴν ὑποίαν ἔπειτα καὶ εἰς
 βιβλίον συνέταξεν.

Οἱ κριτικοὶ, Βαρώνιος (α), καὶ Τίλλεμάντιος (β), ὑποπτεύου-
 σιν, ὅτι ὁ Ἀθηναγόρας εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ ὁ μάρτυς Ἀθηνο-
 γένης, τοῦ ὁποίου ὕμνον τινα εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα μνημονεύει
 ὁ μέγας Βασίλειος (γ), ἐγκαταλειφθέντα εἰς τοὺς μαθητάς αὐ-
 τοῦ ὡς μέγα τι κειμήλιον, ὅτε ἐμελλε νὰ ῥιφθῇ εἰς τῆς πυρᾶς
 τὸ μαρτύριον. Ἡ γνώμη αὕτη ἐφάνη εἰς τινὰς μεταγενεστέρας
 εἶτι πιθανώτερα, διότι παρὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ ὀνόματος, ὑπὸ
 τῆς ὁποίας, λέγουσιν, εὐκολον ἦτο ἡ ἀπατηθῆσιν οἱ ἀντιγρα-

» μικῶν, καὶ ἀριθμητικῶν, καὶ μουσικῶν θεωρημάτων ποιεῖται μνήμη, ἐκφάσεις
 » τε λέγων ἡθῶν, καὶ ὁρέων, καὶ δένδρων, καὶ ἄλλων τινῶν εὐτελεῶν, δι' ὧν καὶ
 » χάριν τὴν πραγματείαν ἐργάσατο· διὸ καὶ, ὡς νομίζω, ἀχρεῖαν αὐτὴν καὶ ληϊ-
 » τας καὶ εὐπαιδευτοὺς πεποίηκεν· οἱ ἰδιῶται μὲν γὰρ τὰ κεκομψυμένον τῆς φρά-
 » σεως ἰδεῖν οὐκ ἰσχύουσιν· οἱ δὲ εὐπαιδευτοὶ τῆς ταυτολογίας καταφρονέουσιν·
 » ἀλλ' ἕκαστος μὲν περὶ τῶν βιβλίων, ὡς ἔχει γνώμης, κρινέτω· ἐγὼ δὲ ἐκεῖθεν φη-
 » μι, ὅτι τοὺς χρόνους τῆς ἱστορίας συγχέει· μνημονεύσας γὰρ τῶν τοῦ αὐτοκράτο-
 » ρος Θεοδοσίου χρόνων, αὐθὺς ἐπὶ τοῖς Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου χρόνοις ἀνέδραμε·
 » καὶ τοῦτο ὡς πλείστον ποιεῖ. Καὶ τοσαῦτα μὲν περὶ Φιλίππου. — Φῶτι. Μυρί-
 » βιβλι. 36. α' Ἀνεγνώσθη βιβλίον Φιλίππου Σιδεῖτου, εὗ ἡ ἐπιγραφή χριστιανική·
 » ἱστορία· ἀπύρχεται δὲ ἀπὸ τοῦ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς [τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν
 » γῆν], καὶ διέξεισι τὰ μὲν συντέμνων, τὰ δὲ πλατύνων τὴν μουσικὴν ἱστορίαν,
 » ὅμως οὖν πολλοὺς ἐν περὶ λόγους ἀναλίσκων. Ἡ πρώτη οὖν αὐτοῦ βιβλίου λόγους
 » περιέχει κθ'. Ὡσαύτως δὲ καὶ αἱ ἄλλαι αὐτοῦ καὶ βίβλοι ἀνὰ λόγων κθ'. α'
 » τῶς ἡμεῖς εἶδομεν· ἔστι δὲ πολὺς καὶ ταῖς λέξεσιν, οὐκ ἀστεῖος δὲ, οὐδὲ ἐπιγα-
 » ρις, ἀλλὰ καὶ προσκορὴς, μᾶλλον δὲ καὶ ἀηδής, καὶ ἐπιδεικτικὸς μᾶλλον, ἢ ὠρί-
 » λιος, καὶ παρεντιθεὶς ὡς πλείστα, μὴδὲν πρὸς τὴν ἱστορίαν συντείνοντα, ὡς οὐ-
 » δὲν μᾶλλον ἱστορίαν εἶναι, ἢ πραγμάτων ἐτέρων τὴν πραγματείαν διεσλήψιν· οὗ-
 » τως ἀπειροκάλως ἐκκέχυται.»

(α) Ad diem 18 Januarii in Martyrologio.

(β) Tom. II, h. e. note 11. *ὁ αὐτὸς ὁ Ἀθηναγόρας ὁ μάρτυς* (α)

(γ) Περί τοῦ ἁγίου πνεύματος, κεφ. κθ'.

φεῖς, καὶ γὰρ παραλλάξωσι τὴν κατάληξιν αὐτοῦ, ὁ Ἀθηναγένης φαίνεται διαπρέψας καὶ κατὰ τὴν παιδείαν, τὰ ὅποιον οὐχ ἥτιον ἀρμόζει καὶ εἰς τὸν Ἀθηναῖον φιλόσοφον. Καὶ ὅτι μὲν ὁ Ἀθηναγόρας ἐμαρτύρησεν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, εἰς οὐδεμίαν τῶν ἱστοριῶν ἀναγινώσκομεν· ἀλλ', ὥς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ παρεδόθησαν σχεδὸν εἰς λήθην, οὕτως ἐνδεχόμενον εἶναι, ὅτι καὶ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ ἔμεινε κεκρυμμένον. Καὶ οὐδὲν θαυμαστόν, ἂν ἔθυσε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ· διότι ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ ἐγκαλούμενος χριστιανὸς οὐδέποτε ἀπέφυγε τὴν ποινήν τοῦ θανάτου, οὐχὶ μόνον αὐτοπροσώπως παρέστη, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς εὐαγγελικῆς πίστεως οὕτως ἀπελογήθη, ὥστε προσφωνῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, τὸν παραδεδομένον ὅλως εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀντιπαρέβαλε τὴν ἀγιότητα τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ τὰ ἄμωμα τῶν χριστιανῶν ᾗθη πρὸς τὰς αἰσχυρὰς θυσίας καὶ τὸν διεφθαρμένον βίον τῶν ἐθνικῶν. Ἀλλ', ὥς παρετήρησαν ἄλλοι χριτικώτεροι, ὁ ὑπὸ τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Βασιλεῖου μνημονευόμενος Ἀθηναγόρης εἶναι ὁ μετὰ τινων ἄλλων ἐν Σεβαστῇ, πόλει τῆς Ἀρμενίας, τοῦ μαρτυρικοῦ στεφάνου ἀξιωθείς (α).

Τινὲς ᾔθελον γὰρ προσδιορίσωσι τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἤκμασεν ὁ Ἀθηναγόρας, ἐκ τῆς ἐξῆς ἐν τῇ Ἀπολογία, ἡ Πρεσβεία αὐτοῦ ἀπαντωμένης περικοπῆς (β). « Ἡσίοδον καὶ Ὅμηρον ἤλιπ κίην τετρακοσίοις ἔτεσι δοκέω πρεσβυτέρους ἐμοῦ γενέσθαι. » Ἐνταῦθα ὁμῶς ὁ ῥήτωρ ἐξελέγχει ἐκ τούτων οὐχὶ πολλὴ ἔμπειρον ὄντα τῆς χρονολογίας. Ψευδὲς εἶναι, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἤκμασε τετρακοσία μόνον ἔτη πρὸ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου· διότι ὁ Τατιανὸς ἐν τῷ Πρὸς Ἑλλήνας λόγῳ, ἀφοῦ ἐστάθμισε πάσης τῆς διαφορᾶς περὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὁμήρου γνώμας τῶν ἀρχαίων, ὁμολογεῖ, ὅτι αὐτεῖς ὑπέλαβε τὸν κορυφαῖον τοῦτον τῶν ποιητῶν νεώτερον ὄντα τοῦ Ἀρχιλόχου, ὅστις ᾔκηθη τὴν κτ' Ὀλυμπιάδα, τοιούστιν ἔτη 850 πρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου· ἔθεν ἡ ἐποχὴ τοῦ Ὁμήρου, ὅποια ἂν ᾔνοι, δὲν

(α) Μαρτυρολόγ. ἐν 15^ῳ τοῦ Ιουλίου μηνός.

(β) Κεφάλ. 17^{ον}.

χρησιμεύει ἐνταῦθα εἰς τὸ νὰ λύσῃ τὸ ζητούμενον πρόβλημα.
 Ἄλλὰ δὲν σπανίζομεν καὶ παντάπασι διδομένων πρὸς λύσιν αὐ-
 τοῦ μᾶς ἀρκεῖ εἰς ταῦτο αὐτὴ τῆς Πρεσβείας ἡ ἐπιγραφή·
 α Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου, φιλοσόφου χριστιανοῦ, πρεσβεία περὶ
 » χριστιανῶν· αὐτοκράτορσιν, Μάρκῳ Αὐρηλίῳ Ἀντωνίνῳ, καὶ
 » Λουκίῳ Αὐρηλίῳ Κομμόδῳ, Ἀρμενιοῖς, Σαρματικοῖς, τὸ δὲ
 » μέγιστον, φιλοσόφοις. » ἐνθα ὁ ἀναφερόμενος Μάρκος οὗτος
 Αὐρηλῖος Ἀντωνίνος φιλόσοφος, ὁ συνεπαῖρας τοῦ Λουκίου Κομ-
 μόδου, δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ τὸν ὅποιον υἱοθέτησεν Ἀντωνίνος
 ὁ Εὐσεβὴς· περὶ τοῦτου οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία· ἤνθυσεν
 ἄρα ὁ Ἀθηναγόρας περὶ τὸ σωτήριον ἔτος 170.

§. 2. Συγγραμματα. Θαυμαστὸν εἶναι, πῶς ὁ Εὐσεβίος,
 ὁ ποσαῦτα βιβλία τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀναγνούς, καὶ πολλῶν αὐτῶν
 πολλὰ τεμάχια διατηρήσας, οὐδεμίαν μνήμην ποιεῖται τοῦ Ἀθη-
 ναγόρου καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, οὔτε εἰς τὴν ἐκκλησια-
 στικὴν ἱστορίαν, οὔτε ἀλλαχοῦ που. Ὁ δὲ Ἰερώνυμος, ἂν καὶ
 οὗτος σιωπᾷ, δὲν πρέπει νὰ θαυμάζεται διόλου· διότι ὅσα περὶ
 τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφῶν ἱστορεῖ, ἐδανείσθη πάντα ἐκ
 τῶν πονημάτων τοῦ Εὐσεβίου, καὶ παραλείπει συνήθως τὰ ὑπὸ
 τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καισαρείας ἀγνοούμενα, ἢ ἀποσιωπώμενα.
 Ἀλλὰ τὸν Ἀθηναγόραν καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ δὲν ἤθελεν εἶσθαι
 δυνατόν ν' ἀγνοῇ παντελῶς ὁ Ἰερώνυμος, ἂν ἀνεγίνωσκε τὰ
 συγγραμματα τοῦ Μεθοδίου, γνωστὰ εἰς αὐτὸν ὄντα, καίτοι ὑπὸ
 τοῦ Εὐσεβίου ἀμνημόνευτα· διότι ὁ μάρτυς οὗτος Μεθόδιος εἰς
 τὸν Περὶ ἀναστάσεως λόγον αὐτοῦ ἀναφέρει ῥητόν τι ἐκ τῆς
 Πρεσβείας τοῦ Ἀθηναγόρου (α), ἀπαντῶμενον ὡσαύτως καὶ παρὰ
 τῷ Ἐπιφάνειῳ (β).

Ἐκ δὲ τῶν σωζομένων δύο συγγραμμάτων τοῦ Ἀθηναγόρου

(α) Παρὰ τῷ Φωτ. Μυριόβιβλ. 234. « Ἀνεγνώσθη τοῦ ἁγίου Μεθοδίου, ἐπισκό-
 » που καὶ μάρτυρος, ἐκ τοῦ περὶ ἀναστάσεως λόγου, εὗ ἡ ἐκλογὴ τὰ ὑποκείμενα
 » λέγει. . . . Ὅτι, φησὶν, ὁ διάβολός ἐστι πνεῦμα περὶ τὴν ὕλην, γενόμενον ὑπὸ
 » τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ Ἀθηναγόρῃ ἐλέχθη, ὡς περὶ δὴ καὶ οἱ λοιποὶ γεγόνασιν
 » ὑπ' αὐτοῦ ἄγγελοι, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ὕλῃ καὶ τοῖς τῆς ὕλης εἶδεσι πεπιστευμένον
 » διοίκτησιν. »

(β) Ἐν αἰρέσ. 58'.

τὸ ἀξιολογώτερον εἶναι ἡ Πρεσβεία περὶ χριστιανῶν, καὶ περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῆς μαρτυροῦσι τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα διαφόρου ἐποχῆς, καὶ εἰς διαφόρους χώρας γεγραμμένα, φέροντα πάντα ἐν κεφαλίδι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀθηναγόρου· ἐπιμαρτυρεῖ δὲ προσέτι καὶ τὸ περιστατικὸν τοῦτο, ὅτι οὐδεὶς ποτε τῶν κριτικῶν ἀπεξένωσεν ἀπ' αὐτοῦ τοῦτο τὸ σῦγγραμμα. Ἐκ τῆς σιωπῆς λοιπὸν τοῦ Εὐσεβίου ἄλλο τι δὲν ἐξάγεται, εἰ μὴ ὅτι διέφυγε τὴν μεγάλην ἐπιμέλειαν καὶ προσοχὴν αὐτοῦ, μὴ εὐρισκόμενον ἕως εἰς τὰς βιβλιοθήκας, τὰς ὁποίας ἠρεύνησεν, ἢ ἐν ἀφανείῳ που κείμενον. Διὰ τί δὲ περὶ αὐτοῦ ἐσιώπησε καὶ ὁ Ἰερώνυμος, δὲν ἀποδεικνύεται αἰτία ἄλλη παρὰ τὴν σιωπὴν τοῦ Εὐσεβίου.

Ἀνάλυσις. Εἰς τὸ προοίμιον τῆς Πρεσβείας ἐρωτᾷ ὁ Ἀθηναγόρας, διὰ τί οἱ χριστιανοὶ ἐπὶ τῶν ἐπιεικεστάτων αὐτοκρατόρων δὲν ἀπολαμβάνουσι τοῦ αὐτοῦ δικαίωματος περὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν μεγάλην αὐτῶν εὐσεβείαν, τοῦ ὁποίου καὶ οἱ ἄλλοι περὶ τὰς διαφόρους καὶ μωρὰς δεισιδαιμονίας, καὶ διὰ τί περὶ τῆς αὐστηρᾶς αὐτῶν ἠθικῆς ἀθωότητος δὲν γίνεται ἡ αὐτῆς κρίσις, τῆς ὁποίας ἀξιοῦνται καὶ αὐτῶν τῶν βαρύνων ἐγκλημάτων οἱ ἔνοχοι (α). Ἐπεὶ ἀναιρεῖ τὰς τρεῖς κυριωτέρας κατὰ τῶν χριστιανῶν ἐκσφενδονωμένας κατηγορίας, τοιούστιν, ὅτι ἦσαν ἄθεοι, καὶ ἔτρωγον ἀνθρώπινα κρέατα, καὶ εἰς τὰς συνελεύσεις αὐτῶν ἐπραττάν ἀθεμίτους ἀνοσιουργίας. «Τρία ἐπισημίζουσιν ἡμῖν ἐγκλήματα, ἀθρότητα, Θεόστυα δεῖπνα, Οἰδιποδείους μίξεις· ἀλλὰ, εἰ μὲν ἀληθῆ ταῦτα, μηδενὸς γένους φείσασθε, ἐπεὶ ἐέλθετε δὲ τοῖς ἀδικήμασι· σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶ προῤῥίζους ἡμᾶς ἀποκτείνετε· εἴ γέ τις ἀνθρώπων ἢ δίκην θηρίων καὶ τοῖ γε τὰ θηρία τῶν ὁμογενῶν οὐχ ἄπτεται, καὶ νόμῳ φύσεως, καὶ πρὸς ἓνα καιρὸν τὸν τῆς τεκνοποιᾶς, οὐκ ἐπ' ἀδείας μίγνυνται... Εἰ δὲ λογοποιᾶται ταῦτα καὶ διαβολαὶ κεναί... καὶ τοῦ μηδὲν ταύτων ἀδικεῖν, ὑμεῖς μάρτυρες, κελεύοντες μὴ ὁμολογεῖν» (β). Καὶ τὴν μὲν πρώτην ἀναιρεῖ, λέγων, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ὁμολογοῦσι καὶ λατρεύουσιν ἓνα μόνον Θεὸν εἰς

(α) Κεφ. λ. ε. β'.

(β) Κεφ. γ'.

τρία πρόσωπα, ζῶντες κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, καὶ πιστεύοντες, ὅτι ἐπιβλέπει καὶ γινώσκει πάντα· δὲν λατρεύουσι δὲ τὰ εἰδῶλα, καὶ δὲν προσφέρουσιν εἰς αὐτὰ θυσίας, ἐπειδὴ εἶναι περὶ αὐτῶν πεπεισμένοι, ὅτι οὐδὲν τι θεῖον ἔχουσι (α). Τὰς δὲ τελευταίας δύο κατηγορίας ἀνατκευάζει, δεικνύων, ὅτι ἡ πολιτεία, οἱ νόμοι, καὶ τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν πολλὸν ἀπέχουσι ἀπὸ τοῦ φόνου καὶ τῶν ἄλλων ἀνοσιουργημάτων, διὰ τὰ ὅποια τοὺς κατηγοροῦν (β).

Τοῦ Ἀθηναγόρου σώζεται καὶ ἄλλο σύγγραμμα, *Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν* ἐπιγραφόμενον, περὶ τοῦ ὁποίου οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἀμφέβαλεν, ὅτι συνεγράφη ὑπ' αὐτοῦ· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀθηναγόρας ἐν τῷ τέλει τῆς Πρεσβείας ὑπόσχεται, ὅτι θέλει πραγματευθῆ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν (γ)· πρὸς δὲ τοῦτοις καὶ πάντα τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα, φέροντα γεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ Ἀθηναγόρου, καὶ ἡ φράσις καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ λόγου, ὁμοιάζοντα καθ' ὅλα πρὸς τὰ τῆς Πρεσβείας, μαρτυροῦσιν, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ γνήσιος τοῦ βιβλίου συγγραφεὺς. Ἀποδεικνύει δ' ἐν αὐτῷ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν οὐχὶ μόνον μὴ οὔσαν παντάπασιν ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ πιθανωτάτην.

Ὅτι ὁ Ἀθηναγόρας συνέγραψε καὶ ἄλλα πολλὰ, εἰκάζομεν ἐκ τῆς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ *Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν* βιβλίου ἀπαντωμένης τρύτης περικοπῆς (δ)· « Διὸ πρὸς τὸ χρεῖων » δέστερον ἀφορῶντες καὶ ἡμεῖς, προτάσσομεν ἔσθ' ὅτε τοὺς ὑπὲρ » τῆς ἀληθείας λόγους τῶν περὶ τῆς ἀληθείας· κατὰ τὸν αὐ- » τὸν δὲ τρόπον ποιῆσαι καὶ νῦν ἐπὶ τῶν τῆς ἀναστάσεως λό- » γων οὐκ ἀχρεῖον φαίνεται, σκοποῦντι τὸ δέον· » ἀλλὰ κατὰ κακὴν τύχην ὁ πολὺς παρελθὼν χρόνος οὐδὲ τὰ ὀνόματα αὐτῶν μᾶς διέσωσεν.

Ὁ Σκούλητος (ε) ἀποδίδει εἰς τὸν Ἀθηναγόραν *Δώδεκα*

(α) Κεφ. δ' — κή.

(β) Κεφ. λ. κή. — λζ'.

(γ) Κεφ. λζ'. « ἄλλ' ἀνακείσθω μὲν ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγος. »

(δ) Κεφ. β'.

(ε) Γεννηθεὶς τὸ ἔτος 1566, καὶ ἀποθανὼν τὸ 1626· καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν Ἐιδελεύεργῃ.

βιβλία, διαλαμβάνοντα περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ, τὰ ὅποια μένουσι, λέγει, ἄγνωστα ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Γεσνέρου (α)· ἀλλ' οὔτε ὁ Γεσνέρος ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ αὐτοῦ, οὔτε ὁ συντάξας τὴν Ἐπιτομὴν αὐτῆς Σέμελερος, μνημονεύουσιν τι περὶ τοιοῦτου συγγράμματός. Ὅμιλεῖ μὲν ὁ Γεσνέρος περὶ τινος βιβλίου, καλουμένου *Περὶ τῶν εἰς ἑαυτὸν*· ἀλλ' ὅτι συγγραφεὺς αὐτοῦ ὑπάρχει ὁ αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρήλιος, οὐδεὶς πλέον ἀμφιβάλλει.

Εἰς ὄνομα τοῦ Ἀθηναγόρου φέρεται καὶ ἄλλο βιβλίον, ἔχον τὴν ἐπιγραφὴν, *Περὶ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τελείου ἔρωτος* (*De vero et perfecto amore*), τὸ ὅποτον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν μεταπερρασμένον ἐξέδωκεν ὁ Μαρτίνος Φουμέτιος τὸ 1569. Ἀλλ' ὅμως πάντες σχεδὸν οἱ κριτικοὶ ἀναγνώριζουσι τὸ σύγγραμμα τοῦτο νόθον καὶ πεπλασμένον τὰ πλεῖστα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μεταφραστοῦ Φουμέτιου, ὡς κρίνει καὶ ὁ Φαβρίκιος (β).

§. 3. *Διδασκαλία.* Α') *Περὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς.* Ὁ ἀρχαῖος οὗτος τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀπολογητὴς περὶ τῆς θεοπνευστίας τῆς ἀγίας Γραφῆς ὁμολογεῖ, ὅτι οἱ προφῆται, ὅτε ἐλάλουν κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάλουν διὰ συνεργείας τοῦ ἀγίου πνεύματος, κινουμένων αὐτοὺς κατ' ἐκστασιν τῶν ἰδίων αὐτῶν λογισμῶν, καὶ μεταχειριζομένου αὐτοὺς οἷον ὄργανα, ὡς ὁ αὐλητὴς τὸν αὐλόν· «*Νομίζω καὶ ὑμεῖς, φιλομαθεστάτους καὶ ἐπιστημονεστάτους ὄντας, οὐκ ἀνηκούους γεγονέναι οὔτε τῶν Μωσέως, οὔτε τῶν Ἡσαίου καὶ Ἰερεμίου, καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν, οἱ κατ' ἐκστασιν τῶν ἐν αὐτοῖς λογισμῶν, κινήσαντες αὐτοὺς τοῦ θεοῦ πνεύματος, ἃ ἐνηργοῦντο, ἐξεφώνησαν, συγχερσαμένου τοῦ πνεύματος, ὥς ἐστι καὶ αὐλητὴς αὐλὸν ἐμπνεῦσαι*» (γ).—Ὁ Ἀθηναγόρας ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης μετεχειρίσθη εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ τὰ

(α) Scultet. *Medula Patrum*, lib. II. «*scripsit de se ipso duodecim libros, qui latent in Bibliotheca Gesneriana.*» — Ὁ Γεσνέρος ἦτο καθηγητὴς ἐν Βιττεμβέργῃ κατὰ τὸ 1593.

(β) Fabric. *Biblioth. Graec.* T. V. p. 88.

(γ) Πραεβ. περὶ χριστιαν. κερ. θ'.

εὐαγγελία τοῦ Ματθαίου, Μάρκου, καὶ Λουκᾶ, τὰς πρὸς Κορινθίους ἐπιστολάς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, τὴν καθολικὴν τοῦ Ἰακώβου, καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου. Ἐν δὲ μόνον χωρίον εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὡς μνημονεύμενον ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἐν αὐτῇ ἀναγινωσκόμενον, τοῦτο· « Πά-
 » λιν δὲ ἡμῖν λέγοντος τοῦ λόγου· ἐάν τις διὰ τοῦτο ἐκ δευ-
 » τέρου καταφιλήσῃ, ὅτι ἤρπεν αὐτῷ· καὶ ἐπιφέροντος· οὕτως οὐ
 » ἀκριβώσασθαι τὸ φίλημα, μᾶλλον δὲ τὸ προσκύνημα δεῖ· ὡς,
 » εἰπὺν μικρὸν τῇ διανοίᾳ παραβολῇ, ἔξω ἡμᾶς τῆς αἰώ-
 » νίου τιθέντος ζωῆς » (α). Ὅτι λόγον (πάλιν ἡμῖν λέγοντος
 » τοῦ λόγου) ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς τὸ θεῖον λόγιον,
 τὴν ἁγίαν Γραφήν, βεβαιούμεθα ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ἔνθα φέρει
 αὐτὴν εἰς μαρτυρίαν· ἀλλ' ἐκ τίνος βιβλίου αὐτῆς ἐλήφθησαν
 οὗτοι οἱ λόγοι, εἶναι εἰσέτι ἀμφίβολον. Καί τινες μὲν νομίζου-
 σιν, ὅτι ἐρανίζεται ταύτους ὁ Ἀθηναγόρας ἐκ τοῦ κεφ. ιθ'. τοῦ
 εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου, καὶ ἐκ τοῦ κεφ. ζ'. τῆς πρὸς Κορινθ.
 Α' ἐπιστολῆς, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῆς συζεύξεως καὶ δια-
 ζεύξεως τῆς γυναικὸς· ἄλλοι δὲ πάλιν γνωματεύουσιν, ὅτι οὐχί
 τὰς λέξεις, ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν ἐν γένει ἀναφέρει τῆς ἁγίας Γρα-
 φῆς, ὑπαινικτούμενος τὴν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου εἰς τοὺς
 χριστιανοὺς διδομένην ἐντολὴν τοῦ ὡς ἀσπάζονται ἀλλήλους ἀπα-
 σμὸν ἄγιον (β).

Β') *Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, καὶ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.* Οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων Πατέρων ἐξέφρασθη τῶντι περὶ
 τῆς θεότητος καὶ ἐνότητος τῆς οὐσίας, περὶ τῆς διαστολῆς τῶν
 τριῶν τῆς ἁγίας Τριάδος προσώπων, περὶ τῆς γενέσεως τοῦ
 Λόγου, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος οὕτω σαφῶς,
 ὡς ὁ ἡμέτερος Ἀθηναγόρας ἐν τῇ Πρεσβείᾳ αὐτοῦ ἐνώπιον τῶν
 ἐθνικῶν αὐτοκρατόρων, ἐπ' ὀνόματι πάντων τῶν χριστιανῶν. « Τίς
 » οὐκ ἂν ἀπορήσῃ, λέγοντας Θεὸν πατέρα, καὶ υἱὸν Θεόν,
 » καὶ πνεῦμα ἄγιον, δεικνύοντας αὐτῶν καὶ τὴν ἐν τῇ ἐνώσει

(α) Αὐτόθι, κεφ. λβ'.

(β) Πρὸς Ῥωμ. ιε'. 16. « ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. »

» δύναμιν, καὶ τὴν ἐν τῇ τάξει διαίρεσιν, ἀκούσας ἀθίους κα-
 » λουμένους; » (α) Καὶ αὕτη εἶναι βεβήκως ἡ σαφειστάτη ἐρμη-
 νεία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας Τριά-
 δος. Πόσον δὲ σταθερὸς ἔμενεν εἰς ταύτην τὴν ὁμολογίαν, κα-
 ταφαίνεται ἐξ ὧτων λέγει κατωτέρω· « Ὡς γὰρ Θεὸν φαμέν, καὶ
 » υἱὸν τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ πνεῦμα ἅγιον, ἐνούμενα μὲν κατὰ
 » δύναμιν, τὸν πατέρα, τὸν υἱὸν, τὸ πνεῦμα (ὅτι νοῦς, Λόγος,
 » σοφία, υἱὸς τοῦ πατρὸς· καὶ ἀπόρροια, ὡς φῶς ἀπὸ πυρός, τὸ
 » πνεῦμα) » (β). Ὁλίγον δὲ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι ἐν τούτῳ θέλει
 μᾶς ὁδηγήσει εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, ἐὰν γνωρίσωμεν τὸν
 Θεὸν καὶ τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ τίς εἶναι τοῦ υἱοῦ μετὰ τοῦ
 πατρὸς ἡ ἔνωσις, τίς δὲ τοῦ πατρὸς μετὰ τοῦ υἱοῦ ἡ κοινωνία,
 καὶ τί τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τίς τῶν τριῶν ἡ ἔνωσις, καὶ εἰς τὴν
 ἐνότητα ἡ διαστολή, τοῦ πνεύματος, τοῦ υἱοῦ, τοῦ πατρὸς. Τὰ
 τρία ταῦτα εἶναι ἄξια σημειώσεως, ὡς μαρτυροῦντα τὴν ὀρθό-
 δοξον πίστιν τοῦ εὐσεβοῦς τούτου φιλοσόφου εἰς τὸ μυστήριον
 τῆς ἁγίας Τριάδος. Τὸν πατέρα, τὸν υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦ-
 μα ἐπίσης ὀνομάζει Θεὸν, καὶ ἀναγνωρίζει τὴν αὐτὴν δύναμιν,
 ἄρα καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν εἰς τὰ τρία ταῦτα θεῖα πρόσωπα, πα-
 ραδεχόμενος μίαν μόνην πηγὴν τῆς θεότητος, τὸν πατέρα, ἀπὸ
 τοῦ ὁποῦ ἐκπορεύεται ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ μὲν
 υἱὸς, καθὼς νοῦς, Λόγος, καὶ σοφία τοῦ πατρὸς· τὸ δὲ ἅγιον
 πνεῦμα, καθὼς φῶς ἀπὸ πυρός. Ἐκ πάντων δὲ τούτων ἐξάγε-
 ται ἀναγκαιῶς ἡ πραγματικὴ καὶ ἀληθὴς τῶν τριῶν θεῶν προ-
 σῶπων ὑπαρξίς, καὶ τὸ ὁμοούσιον αὐτῶν, τοιούστιν, ἡ τελεία
 τῆς οὐσίας καὶ φύσεως αὐτῶν ἐνότης. — Ἐν δὲ θεότητι καὶ
 τὸ ὁμοούσιον τοῦ Λόγου μετὰ τοῦ πατρὸς ὁμολογεῖ πρὸς τούτοις
 ἀπαρκαλύπτως, καὶ ὅτε μέλλει νὰ ἐρμηνεύσῃ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς
 φιλοσόφους, τίς εἶναι ὁ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν λατρευόμενος υἱὸς
 τοῦ Θεοῦ· « Ἀλλ' ἔστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος τοῦ πατρὸς
 » ἐν ἰδέᾳ καὶ ἐνεργείᾳ· πρὸς αὐτοῦ γὰρ καὶ δι' αὐτοῦ πάντα ἐγέ-

(α) Κεφ. λ. ε.

(β) Κεφ. λ. κβ'.

«νεο, ἐνὸς ὄντος τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ· ὄντος δὲ τοῦ υἱοῦ
 «ἐν πατρὶ, καὶ πατὴρ ἐν υἱῷ, ἐνότητι καὶ δυνάμει πνεύματος,
 «νοῦς καὶ Λόγος τοῦ πατρὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ» (α). ἔνθα πάλιν
 καὶ διὰ τῶν λόγων τούτων σαφῶς διδάσκει τὴν αὐτὴν μετὰ
 τοῦ πατρὸς φύσιν, οὐσίαν, καὶ δυνάμιν τοῦ υἱοῦ· διότι οὐχὶ μό-
 νον λέγει τὸν υἱὸν νοῦν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ πατὴρ ἐν ἰδέᾳ καὶ
 ἐνεργείᾳ, παρ' οὗ καὶ δι' οὗ ἔγειναν πάντα, ἀλλὰ δίδει καὶ
 λόγον τῆς διαβεβαιώσεως ταύτης, ὅτι δηλαδὴ ὁ πατήρ καὶ ὁ
 υἱὸς εἶναι ἓν· «ἐνὸς ὄντος τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ.» Διδάσκει
 δὲ προσέτι τὴν αὐτὴν ἀιδιότητα τοῦ υἱοῦ μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ
 διὰ τῶν ἑξῆς· «Πρῶτον γέννημα εἶναι τῷ πατρὶ, οὐχ ὥς γε-
 «νόμενον (ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὁ Θεός, νοῦς αἰδῖος ὢν, εἶχεν αὐτὸς
 «ἐν ἑαυτῷ τὸν Λόγον, αἰδῖως λογικὸς ὢν), ἀλλ' ὥς, τῶν ὑλι-
 «κῶν συμπαντίων ἀποίου φύσεως καὶ γῆς, οὐχέας ὑποκειμένων
 «δικῆν, μεμιγμένων τῶν παχυμερεστέρων πρὸς τὰ κουφότερα
 «ἐπ' αὐτοῖς, ἰδέα καὶ ἐνέργεια εἶναι προελθόν» (β).

Γ') Περὶ τῆς πραότητος, ὑπομονῆς, καὶ ὑπακοῆς τῶν χρι-
 στιανῶν εἰς τοὺς ἡγεμόνας, καὶ περὶ τῆς πίστεως αὐτῶν εἰς
 τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν. Ἡ συκοφαντία, ὅτι οἱ χριστιανοὶ
 τρώγουσιν ἀνθρώπινα κρέατα, παρέχει εἰς τὸν Ἀθηναγόραν ἀ-
 φορμὴν νὰ παραστήσῃ τὴν πραότητα καὶ ἡμερότητα τῶν ἀρχαίων
 χριστιανῶν, καὶ νὰ ἐκθέσῃ τὴν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς
 πίστιν αὐτῶν. Καὶ πρῶτον μὲν τὴν χριστιανικὴν ἡμερότητα οὕτω
 πως ἀναπτύσσει· «Κἄν μὲν τις αὐτοὺς ἔρηται, εἰ ἐωράκασιν
 «ἃ λέγουσιν, οὐδαίς οὕτως ἀπηρυθρισμένος, ὥς εἰπεῖν ἰδεῖν·
 «καὶ τοὶ καὶ δοῦλοὶ εἰσιν ἡμῖν, τοῖς μὲν καὶ πλείους, τοῖς δὲ
 «ἐλάττους· οὐδ' οὐκ ἔστι λαθεῖν· ἀλλὰ καὶ τούτων οὐδαίς καθ'
 «ἡμῶν τὰ τηλικαῦτα οὐδὲ κατεψεύσατο· οὐδ' γὰρ ἴσασιν οὐδ'
 «ἰδεῖν, καὶ δικαίως φονευόμενον, ὑπομένοντα, τούτων τίς ἀν-
 «κατείπει ἢ ἀνδροφονίαν, ἢ ἀνθρωποβορίαν; Τίς οὐχὶ τῶν περὶ
 «σπουδῆς τὰς δι' ἐπλων ἀγωνίας καὶ διὰ θηρίων, καὶ μάλιστα

(α) Κεφ. λ. ι.

(β) Αὐτόεστι.

« τὰς ὑφ' ὑμῶν ἀγομένας, ἔχει; Ἀλλ' ἡμεῖς πλησίον εἶναι τὸ
 « ἰδεῖν τὸ φονευόμενον τοῦ ἀποκτεῖναι νομίζοντες, ἀπηγορεύσα-
 « μεν τὰς τοιαύτας θείας· πῶς οὖν μὴδὲ ὀρῶντες, ἵνα μὴ ἐαυ-
 « τοῖς ἄγος καὶ μίαιμα προστριψαίμεθα, φονεύειν δυνάμεθα; »
 (α) Ἐπειτα δὲ ἀναιρεῖ τῶν θυεστειῶν δείπνων τὴν κατηγορίαν
 διὰ τῆς περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν διδασκαλίας· « Τίς
 « ἂν οὖν ἀνάστασιν πεπιστευκῶς, ἐπὶ σώμασιν ἀναστησομένοις
 « ἑαυτὸν παράσχοι τάφον; Οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν, καὶ ἀναστήσε-
 « σθαι ἡμῶν πεπεισθαι τὰ σώματα, καὶ ἐσθίειν αὐτὰ ὥς οὐκ
 « ἀναστητόμενα· καὶ ἀποδώτειν μὲν νομίζειν τὴν γῆν τοὺς ἰδίους
 « νεκρούς, οὓς δὲ τις αὐτὸς ἐγκατέθελεν αὐτῷ, μῆτε ἀπαιτη-
 « θῆσθαι » (β). Προσέτι δὲ καὶ τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν τὴν
 ὑπομονὴν, καὶ τὴν περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου
 ἀδιαφορίαν περιγράφει ὡς ἐξῆς· Ἡμεῖς δὲ οἱ λεγόμενοι χρι-
 « στιανοί . . . μνηύσαι τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐτολμήσαμεν, . . . καὶ
 « δεόμεθα ὑμῶν καὶ περὶ ἡμῶν τι σκεῖσθαι, ὅπως παυσώμεθα
 « ποτε ὑπὸ τῶν συκοφαντῶν σφατιζόμενοι· οὐδὲ γὰρ εἰς χρή-
 « ματα ἢ παρὰ τῶν διωκόντων ζημία, οὐδὲ εἰς ἐπιτιμίαν ἢ
 « αἰσχύνῃ, ἢ εἰς ἄλλο τι τῶν μειζόνων ἢ βλάβῃ, (τούτων γὰρ
 « καταφρονούμεν, κἂν τοῖς πολλοῖς δοκῇ σπουδαῖά γε ὄντα· οὐ
 « μόνον τὸ μὴ ἀντιπαίειν, οὐδὲ μὴν δικάζεσθαι τοῖς ἄγουσι καὶ
 « ἀρπάζουσιν ἡμᾶς, μεμαθηκότες· ἀλλὰ τοῖς μὲν, κἂν κατὰ κόρ-
 « ρῃς προπηλακίζωσι, καὶ τὸ ἕτερον παίειν παρέχειν τῆς κε-
 « φαλῆς μέρος· τοῖς δὲ, εἰ τὸν χιτῶνα ἀφαιροῦντο, ἐπιδιδόναι καὶ
 « τὸ ἱμάτιον·) ἀλλ' εἰς τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς, ὅταν ἀπεί-
 « πωμεν τοῖς χρήμασιν, ἐπιβουλεύοντες ἡμῖν, κατασκευάζοντες
 « ὄχλον ἐγκλημάτων » (γ) καὶ « Παρὰ δ' ἡμῖν εὐροῖτε ἂν καὶ

(α) Πρὸς β. περὶ χριστιαν. κεφ. λβ'. — Σημείωσον δὲ ἀναθῆναι, ὅτι, ὡς καὶ ὁ Εὐ-
 αἰδὺς ἱστορεῖ, ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ, τοῦ ἐγερθέντος κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ αὐτο-
 κράτορος τούτου Μάρκου Ἀντωνίνου, δοῦλοί τινες τῶν χριστιανῶν, φοβεύμενοι τὰς
 βασάνους, διεφθμίζαν κατ' αὐτῶν τοιαύτας συκοφαντίας. Εὐδελ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε.
 κεφ. 1. « συνελαμβάνοντο δὲ καὶ ἔθνικοί τινες οἰκῆται τῶν ἡμετέρων, . . . οἱ καὶ
 « κατ' ἐνέδραν τοῦ σατανᾶ, φρονηνέτες τὰς βασάνων, αἱ τοὺς ἁγίους ἐβλεπον πά-
 « ρονταί, . . . κατεψεύσαντο ἡμῶν θύεστεια δείπνα, καὶ οἰδιοποιεῖς μίξεις κτλ. »

(β) Κεφ. λγ'.

(γ) Κεφ. λδ'.

» ἰδιώτας, καὶ χειροτέχνας, καὶ γραῖδια, εἰ λόγῳ τὴν ὠφέλειαν
 » παριστᾶν εἶναι ἀδύνατοι τὴν παρὰ τοῦ λόγου, ἔργῳ τὴν ἀπὸ
 » τῆς προαιρέσεως ὠφέλειαν ἐπιδεικνυμένους· οὐ γὰρ λόγους
 » διαμνημονεύουσιν, ἀλλὰ πράξεις ἀγαθὰς ἐπιδεικνύουσιν, παιό-
 » μενοι μὴ ἀντιτύπτειν, καὶ ἀρπαζόμενοι μὴ δικάζεσθαι, τοῖς
 » αἰτοῦσι διδόναι, καὶ τοὺς πλησίον ἀγαπᾶν, ὡς ἑαυτούς» (α).—
 Τελευταῖον δὲ πολλοῦ λόγου ἄξια εἶναι, ὅσα λέγει περὶ τῶν
 ἡθῶν τῶν χριστιανῶν, τῶν ἀρρεώντων τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀπο-
 σίωσιν, τὴν ὀφειλομένην εἰς τοὺς ἡγεμόνας. Μετὰ μεγίστου σε-
 βασμοῦ προσφωνεῖ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας, εἰς τοὺς ὁποίους ἐγ-
 χειρίζει τὴν ἀπολογίαν αὐτοῦ· τοὺς ὀνομάζει ἡγεμόνας ἀγαθοὺς,
 μετρίους, φιλανθρώπους, καὶ ἀξίους τῆς βασιλείας, καὶ διαλύσας
 τὰς κατὰ τῶν χριστιανῶν διαπερημισμένας συκοφαντίας, πα-
 ρακαλεῖ αὐτοὺς ταπεινῶς νὰ συγκατανεύτωσιν εἰς ὅ, τι δέεται ὑπὲρ
 τούτων αὐτοῦ τῶν ὁμοπίστων· « Ὑμεῖς δὲ, ὦ πάντα ἐν πᾶσι
 » φύσει καὶ παιδείᾳ χρηστοί, καὶ μέτριοι, καὶ φιλόανθρωποι, καὶ
 » τῆς βασιλείας ἀξιοί, διαλελυμένῳ μὲν τὰ ἐγκλήματα, ἐπιδε-
 » δειγόντι δὲ, ὅτι καὶ θεοσεβεῖς, καὶ ἐπεικεῖς, καὶ τὰς ψυχὰς
 » κεκολασμένας, τὴν βασιλικὴν κεφαλὴν ἐπινεύσατε » (β). καὶ,
 διὰ νὰ τοὺς παρακινήσῃ δραστηκώτερον εἰς τοῦτο, παριστᾷ εἰς
 αὐτοὺς, ὅτι οἱ χριστιανοὶ εἶναι πάντων τῶν ἄλλων ὑπηκόων οἱ
 πιστότεροι, καὶ τῶν λοιπῶν οἱ μᾶλλον ἀρωγιζόμενοι· « Τίνες γὰρ
 » καὶ δικαιοτέροι, ὧν δέονται, τυχεῖν, ἢ οἵτινες περὶ μὲν τῆς
 » ἀρχῆς τῆς ὑμετέρας εὐχόμεθα, ἵνα παῖς μὲν παρὰ πατρός,
 » κατὰ τὸ δικαιοτάτον διαδέχῃθε τὴν βασιλείαν· αὖθις δὲ καὶ
 » ἐπίδοσιν καὶ ἡ ἀρχὴ ὑμῶν, πάντων ὑποχειρίων γιγνομένων,
 » λαμβάνῃ; Τοῦτο δ' ἐστὶ καὶ πρὸς ἡμῶν, ὅπως ἤρεμον καὶ ἡσύ-
 » χιον βίον διάγοιμεν, αὐτοὶ δὲ πάντα τὰ κεκελευσμένα προ-
 » θύμως ὑπηρετοῦμεν» (γ).

Δ') Περὶ τῶν ἀγγέλων. Ἀμπρὰ διδάσκει ὁ χριστιανὸς αὐ-

(α) Κεφ. λ. ια'.

(β) Κεφ. λ. λζ'.

(γ) Ἀποτ. θι'.

τος φιλόσοφος, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία δὲν ὑφίσταται εἰς μόνην τὴν λατρείαν τῶν τριῶν θείων προσώπων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὁμολογίαν τῶν ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν τοῦ Θεοῦ, οἵτινες ἔχουσι τὸ αὐτεξούσιον ἐπίσης, ὡς καὶ οἱ ἄνθρωποι· «Καὶ οὐκ
 » ἐπὶ τούτοις τὸ θεολογικὸν ἡμῶν ἴσταται μέρος, ἀλλὰ καὶ
 » πλῆθος ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν φαμέν, οὓς ὁ ποιητὴς καὶ
 » δημιουργὸς κόσμου Θεὸς διὰ τοῦ παρ' αὐτοῦ Λόγου διένειμε,
 » καὶ διέταξε περὶ τὰ στοιχεῖα εἶναι καὶ τοὺς οὐρανοὺς, καὶ
 » τὸν κόσμον, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν τούτων εὐταξίαν» (α).
 καὶ, «Τοῦτο γὰρ ἡ τῶν ἀγγέλων σύστασις τῷ Θεῷ ἐπὶ προ-
 » νοίᾳ γέγονε τοῖς ὑπ' αὐτοῦ διακεκοσμημένοις, ἵνα τὴν μὲν
 » παντελικὴν καὶ γενικὴν ὁ Θεὸς τῶν ὅλων πρόνοιαν, τὴν δὲ
 » ἐπὶ μέρους οἱ ἐπ' αὐτοῖς ταχθέντες ἄγγελοι...» «Ὡς δὴ καὶ
 » ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων αὐθαίρετον καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν
 » ἔχόντων, ... καὶ οἱ μὲν σπουδαῖοι περὶ αὐτὴν πιστεύονται ὑφ' ἡ-
 » μῶν, οἱ δὲ ἄπιστοι εὐρίσκονται· καὶ τὸ κατὰ τοὺς ἀγγέλους
 » ἐν ὁμοίᾳ καθέστηκε» (β). Περὶ δὲ τῶν *πονηρῶν ἀγγέλων*
 ἔκρράζει κοινὴν καὶ μετ' ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων
 γνώμην, ὅτι εἰς αἰσχρὰς ἐπιθυμίας περιπεσόντες, συνεμίγησαν
 μετὰ παρθένων· «Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι αὐθαίρετοι δὴ, οἳ τοι γεγό-
 » νασιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἔμειναν ἐφ' οἷς αὐτοὺς ἐποίησε καὶ διέ-
 » ταξεν ὁ Θεός· οἱ δὲ ἐνύβρισαν καὶ τῇ τῆς οὐσίας ὑποστάσει,
 » καὶ τῇ ἀρχῇ, οὗτός τε ὁ τῆς ὕλης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ εἰδῶν
 » ἄρχων, καὶ ἕτεροι τῶν περὶ τὸ πρῶτον τοῦτο στερέωμα...
 » ἐκεῖνοι μὲν εἰς ἐπιθυμίαν πεσόντες παρθένων, καὶ ἥτιους σαρ-
 » κὸς εὐρεθέντες· οὗτος δὲ, ἀμελήτας, καὶ πονηρὸς περὶ τὴν
 » πᾶν πεπιστευμένων γενόμενος διοίκησιν» (γ).

§. 4. *Ἐκδόσεις.* Πρὶν εἶτι ἐκδοθῇ ἡ *Προσθεία*, ἐδημοσιεύθη λατινικὴ τις μετάφρασις τοῦ *Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν* συγγραμματος, ὑπὸ Γεωργίου Βάλλα, ἐν Βενετ. 1498. Ἡ δὲ πρώτη ἑλληνολατινικὴ ἐκδοσις ἐτυπώθη δι' ἐπιμελείας Πέτρου Ναννίου, ἐν Παρισ. καὶ Λουανίᾳ 1511, 4. καὶ μετετυπώθη

(α) Κεφ. 1.

(β) Κεφ. 1. κδ'.

(γ) Δύοσι.

ἔπειτα ἐν Βασιλ. 1550, καὶ ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἑρδλδου Ortho-
doxographis 1555, εἰς φύλλ. — Ἡ *Πρεσβεία* μετεφράσθη εἰς
τὸ λατινικὸν ὑπὸ τριῶν, ὑπὸ τοῦ Γεσνέρου, ἐν Τιγύρω 1527,
καὶ ἐν Βασιλ. 1558· ὑπὸ τοῦ Λαγγίου, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδό-
σει τῶν Ἀπάντων τοῦ φιλοσ. καὶ μάρτυρ. Ἰουστίνου, ἐν Βασιλ.
1565, καὶ τελευταῖον ὑπὸ τοῦ Σουφρίδου Πέτρου μετὰ πολ-
λῶν σημειώσεων, ἐν Κολον. 1567, 8. Ἀμφότερα δὲ τὰ συγ-
γράμματα παρελήφθησαν εἰς τὰς ἐν Παρισ. Λουγδούρω καὶ Κο-
λον. Συλλογ. τῶν Πατέρ. κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Γεσνέρου.
— Ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ μετὰ σημειώσεων ἐδημοσιεύθη ἡ
Πρεσβεία καὶ τὸ *Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν* ὑπὸ Ἑρρ.
Στεφάνου ἐν Παρισ. 1557, ἐν Τιγύρω 1559, 1560, ἐν τῷ
Auctuarium Biblioth. PP. ἐν Παρισ. 1624, καὶ ἐν ταῖς ἐκ-
δόσ. τοῦ Ἰουστίνου 1615, 1636, 1686. Ἐν Ὁξον. 1682 ὁ
ἐπίσκοπος Ἰωάν. Φέλλος ἐπεξεργάσθη μικρὰν εἰς 12ον ἐκδο-
σιν μετὰ βραχέων σημειωμάτων, μετατυπωθεῖσαν ἔπειτα εἰς 8ον
ἐν Λειψία 1685 ὑπὸ Ἀδὰμ Ρεχεμβεργίου, ὡσαύτως μετὰ ση-
μειώσ. Ἀξιολογώτερα δὲ εἶναι ἢ ἐν Ὁξον. 1706, ὑπὸ Ἐδ.
Δεχαίρου (Dechair) γενομένη, ἔχουσα τὸ κείμενον διωρθωμέ-
νον ἐκ νέας τῶν χειρογράφων παραβολῆς, καὶ τὰ διάφορα ἀνα-
γνώσματα, καὶ ἐξαιρέτους σημειώσεις τῶν μέχρι τοῦδε ὑπομνη-
ματιστῶν. Ἡ πασῶν ὁμοῦς τῶν ἄλλων ἐκπρεπεστάτη ἐφιλοπο-
νήθη ὑπὸ τοῦ Προυδεντίου Μαρινοῦ, ὅστις μετὰ τῶν Ἀπάντων
τοῦ φιλοσ. καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου συνειτύπωσε καὶ τὰ δύο τοῦ
Ἀθηναγόρου συγγράμματα μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ σπου-
δῆς, διορθώσας πολλὰ τοῦ τῆν λατιν. τοῦ Γεσνέρου μετάφρασιν,
καὶ τὸ κείμενον παραβλῶν πάλιν πρὸς τὰ χειρόγραφα, καὶ σο-
φὰς προσθεῖς σημειώσεις, διὰ τῶν ὁποίων διεσάφησε τὰ δύσκολα
χωρία, ἐν Παρισ. 1742, καὶ ἐν Βενετ. 1747, εἰς φύλλ. Τὸ
ὑπ' αὐτοῦ διωρθωμένον κείμενον, παραλιπὼν τὰς σημειώσεις, πα-
ρεδέχθη καὶ ὁ Γαλλάνδιος ἐν τῇ Biblioth. vett. SS. PP. T. II.
— Γερμανικὴ μετάφρασις ἐξεδόθη ἐν τῇ ὑπὸ Χ. Φ. Ροισλέρου
Bibliothek der Kirchenväter (Lips. 1776—1786. X.
8. P. I.

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ.

§. 1. *Βίος.* Τίνος γένους ὁ Θεόφιλος ἦτο, καὶ ποῦ ἐγεννήθη, διὰ τὴν περὶ τούτου σιωπὴν τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἀγνοεῖται διόλου· οἱ δὲ κατὰ πρῶτον ἐθήλασε τῆς εἰδωλολατρείας τὸ γάλα, εἰκάζουσί τινες τῶν κριτικῶν ἐντεῦθεν, διότι εὐρίσκουσι πληροφορίας τινὰς περὶ τούτου εἰς τὸ Α' τοῦ Πρὸς Αὐτόλυκον συγγράμματος αὐτοῦ βιβλίον, ὅπου ὁμολογεῖ, ὅτι ὢν πρότερον ἄπιστος, ἐπίστευσεν ἔπειτα εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως μάλιστα τῶν ἱερῶν γραφῶν (α). Ἀνέβη δὲ εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας τὸ 170 σωτήριον ἔτος, ἔκτος τὴν τάξιν (β)· ἀλλ' ὁ Ἰερώνυμος, ἐνῶ ἐν τῷ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων Καταλόγῳ συμφωνεῖ καὶ αὐτὸς πρὸς τὸν Εὐσέβιον, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἔκτος διεδέχθη τῆς Ἀντιοχείας τὴν ἐπισκοπὴν (γ), ἐν τῇ Πρὸς Ἀλγασίαν ὁμῶς ἐπιστολῇ κατατάσσει αὐτὸν ἑβδομον (δ)· ἀλλ' ἀπατάται· διότι ἑβδομος κατὰ τὸν Εὐσέβιον ἦτον ὁ Μαξιμῖνος (ε), πλην ἐὰν μὴ συμπεριλαμβάνῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἀπό-

(α) Πρὸς Αὐτόλυκ. βιβλ. Α'. [περὶ τὸ τέλος] « μὴ οὖν ἀπίσται, ἀλλὰ πιστεύς » καὶ γὰρ ἐγὼ ἠπίστουν τοῦτο ἔσεσθαι, ἀλλὰ νῦν κατανόησας αὐτὰ, πιστεύω, ἅμα « ἐπιτυχὼν καὶ ἱερῶς γραφαῖς τῶν ἁγίων προφητῶν, οἱ καὶ προείπον διὰ πνεύματος Θεοῦ τὰ προγεγονότα, ὧς τρόπῳ γέγονε, καὶ τὰ ἐνεστώτα, τίνι τρόπῳ γίνεσθαι, καὶ τὰ ἐπερχόμενα, ποίᾳ τάξει ἀπαρτιθῆσεται » ἀποδείξιν οὖν λαβὼν τῶν « γινομένων καὶ προαναπερωνημένων, οὐκ ἀπιστῶ, ἀλλὰ πιστεύω, παιδαρχῶν Θεοῦ, ὧς, εἰ βούλει, καὶ σὺ ὑποτάγηθι, πιστεύων αὐτῷ. »

(β) Εὐ. ἐβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 20. « τηρικαῦτα καὶ ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας ἐκκλησίας Θεόφιλος ἔκτος ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων ἐγνωρίζετο, τετάρτου μὲν τῶν « ἀεὶ μετὰ Ἰβρώνα καταστάτος Κορνηλίου, μετὰ δὲ αὐτὸν πέμπτῳ βαθμῷ τὴν « ἐπισκοπὴν ἔωτο; διαδεξαμένου. »

(γ) De scriptis. eccl. c. 23. « Theophilus, sextus Antiochenis ecclesiae « episcopus. »

(δ) Epist. ad Algasiam, Quaest. VI.

(ε) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 24. « τοῦτον μὲν οὖν ἑβδομος ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων τῆς Ἀντιοχείας ἐκκλησίας διαδέχεται Μαξιμῖνος. »

στολον Πέτρον. Ἐπεσκόπησε δὲ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην δι' ὄλων ἑνδεκα, ἢ δώδεκα ἐνιαυτῶν, μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας τοῦ Κομμόδου, τουτέστι μέχρι τοῦ ἔτους 181 ἢ 182.

§. 2 Συγγράμματα. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Θεοφίλου μνημονεύονται κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου καὶ Ἱερωνύμου τρία βιβλία, περὶ τῶν στοιχείων τῆς χριστιανικῆς πίστεως διαλαμβάνοντα, τὰ ὅποια γράφει πρὸς τινὰ τῶν ἑαυτοῦ φίλων, *Αὐτόλυκον* καλούμενον, ἄνδρα σοφὸν μὲν, ἀλλ' ἐθνικόν, καὶ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων, ὡς φαίνεται, πολέμιον (α). Ὁ χρόνος, καὶ ὃν ἐγράφησαν, προσδιρίζεται ὅπως οὖν ἀκριβῶς ἐκ τοῦ Γ' βιβλίου, ὅπου ὁ Θεόφιλος ὑποσυνήψε χρονολογίαν, ἀρχομένην ἀπὸ κτίσεως κόσμου, καὶ λήγουσαν μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Μ. Αὐρηλίου, ἀναφέρων καὶ τὸν ἀπελεύθερον τοῦ αὐτοκράτορος τούτου Χρύσερον, συγγράψαντα καὶ αὐτὸν χρονολογίαν ἀπὸ κτίσεως Πώμης μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ κυρίου αὐτοῦ (β). Ἐντεῦθεν λοιπὸν γίνεται δῆλον, ὅτι τὰ τρία πρὸς τὸν Αὐτόλυκον βιβλία συνεγράφησαν ἐπὶ Κομμόδου· διότι ἄλλως δὲν αἰτιολογεῖται, πῶθεν ὁ Θεόφιλος, ὑποσχεθεὶς τὴν καταγραφὴν τῶν χρόνων μέχρι τῆς κατ' αὐτὸν ἐποχῆς, δὲν συνηρίθμησε καὶ τοὺς χρόνους τοῦ Κομμόδου, εἰ μὴ διότι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἐβασίλευε τότε εἰσέτι.

Ἀνάλυσις. Εἰς μὲν τὸ πρῶτον βιβλίον ἀποκρίνεται ὁ Θεόφιλος πρὸς τὸν Αὐτόλυκον, ζητήσαντα νὰ καταδείξῃ εἰς αὐτὸν, ὅποῖός τις εἶναι ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν· εἰπὼν δὲ, ὅτι, διὰ νὰ ἔλθῃ τις εἰς τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπίγνωσιν, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ καθαροῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς, πραγματεύεται ἔπειτα περὶ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν προσόντων αὐτοῦ, οἷον περὶ τοῦ

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. β'. κεφ. 24. «τοῦ δὲ Θεοφίλου, δι' τῆς Ἀντιοχείων ἐκκλησίας ἐπίσκοπον δεηλωσάμεν, τρία τὰ πρὸς Αὐτόλυκον στοιχειώδη γέγραπται συγγράμματα.» — Hieronym. de scripti eccl. c. 25. «feruntur ejus et ad Antollicum tria volumina.»

(β) Πρὸς Αὐτόλ. βιβλ. Γ'. κεφ. κζ'. «εἰ γὰρ τις βούλεται μαθεῖν, ἐκ τῶν ἀναγραφῶν εὐρήσεται, ὃν ἀνέγραψε Χρύσερος... ἀπελεύθερος γενόμενος Μ. Αὐρηλίου Οὐέρου· ὅς ἀπὸ κτίσεως Πώμης μέχρι τελευταίης τοῦ ἰδίου πάτερως αὐτοκράτορος Οὐέρου σαφῶς πάντα ἀνέγραψε, καὶ τὰ ὀνόματα, καὶ τοὺς χρόνους.»

αἰδίου, τοῦ ἀπείρου, τοῦ παντοδυνάμου, τοῦ ἀοράτου· ὁμιλεῖ με-
τὰ ταῦτα περὶ τῆς μακαριότητος τῆς μελλούσης ζωῆς καὶ περὶ
τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, καὶ κυρίως ὅλον τὸ πρῶτον τοῦ-
το βιβλίον περιέχει ἀπολογία καὶ ὑπεράσπισιν τῆς χριστιανικῆς
εἰς τὸν Θεὸν πίστεως, τὴν ὁποίαν ὁ Αὐτόλυκος ἐπεχείρησε νὰ
χλευάσῃ. Εἰς δὲ τὸ δεύτερον προτίθεται ὁ συγγραφεὺς τὸν σκο-
πὸν νὰ πείσῃ τὸν ἐναντίον περὶ τῆς ἀπάτης τῆς τῶν εἰδώλων
λατρείας, καὶ νὰ πληροφορήσῃ αὐτὸν περὶ τῆς ἀληθείας τῆς χρι-
στιανικῆς· καὶ πρῶτον μὲν ἀναιρεῖ τὰς περὶ τῶν θεῶν δόξας
τῶν ἐθνικῶν, δεικνύων τὰς περὶ αὐτὰς ἀντιφάσεις τῶν φιλοσό-
φων καὶ ποιητῶν· ἔπειτα δὲ ἐρμηνεύει κατὰ πλάτος τὰ περὶ
τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τὰ μετὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον
συμβάντα, καὶ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ μὲν ἱστορία τοῦ Μωϋσέως εἶναι
ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ ἡ ἀληθεστάτη πασῶν τῶν λοιπῶν, οἱ δὲ ποιη-
ται ἐδανείσθησαν πάμπολλα ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς, καὶ μάλι-
στα τὰ περὶ τῶν κολάσεων τῶν κατακεκριμένων. Εἰς δὲ τὸ τρί-
τον ἀναπτύξας, ὅτι τῶν ἐθνικῶν τὰ συγγράμματα περιέχουσι
πολλὰ, ἀντικείμενα εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὰ χρηστὰ ἤθη,
διδάσκει, ὅτι οἱ χριστιανοί, διὰ τὴν πίστιν καὶ τὸν βίον αὐτῶν,
δὲν πρέπει νὰ νομίζονται ἐνοχοὶ τῶν προσαποτεμένων εἰς αὐτοὺς
ἐγκλημάτων. Ὑποσυνάπτει δὲ εἰς τὸ τέλος τοῦ ὅλου συγγράμ-
ματος χρονολογίαν ἱστορικὴν ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τῶν κατ'
αὐτὸν χρόνων, εἰς νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Μωϋσέως εἶναι
ἡ πρεσβυτάτη καὶ ἡ ἀληθεστάτη· ἡ δὲ σύντομος αὕτηχρονο-
λογία μαρτυρεῖ, πόσον ὁ συγγραφεὺς ἦτο τῆς ἐξωτερικῆς ἱστο-
ρίας εἰδήμων. — Τὰ τρία δὲ ταῦτα τοῦ Θεοφίλου βιβλία, διὰ
τὴν ἐν αὐτοῖς πολυμάθειαν καὶ τὸ καμψὸν τῆς φράσεως, μεγάλως
συνιστῶνται καὶ ἐγκωμιάζονται ὑπὸ τῶν κριτικῶν, ὑπὸ μὲν
τοῦ Βαρωνίου θεῖα πορίσματα καλούμενα (α), ὑπὸ δὲ Ἀλεξάν-
δρου τοῦ Νικταλίου, τῆς θύραθεν καὶ ἱερᾶς σοφίας ταμεῖον (β).

(α) Baron. in Martyrolog. ad diem XIII Octobris. «divinas lucubratio-
nes.»

(β) Alexand. Natalis hist. eccl. saec. II. «Profanae et sacrae eruditio-
nis promptuarium jure merito dici possunt.» — Ἰδὲ καὶ τὴν κρίσιν τοῦ Δου-

Μετὰ τὰ τρία Πρὸς Αὐτόλυκον βιβλία μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου καὶ Ἰερώνυμου καὶ ἄλλα τοῦ Θεοφίλου συγγράμματα, α) τὰ Κατὰ τῆς αἰρέσεως τοῦ Ἑρμογένους (α), περὶ τοῦ ὁποῖου ἄλλα δὲν σημειοῦται, εἰ μὴ ὅτι ὁ Θεόφιλος μετεχειρίσθη ἐν αὐτῷ μαρτυρίας ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου (β) — β) « ἑτερά τινὰ κατηχητικὰ αὐτοῦ βιβλία » (γ), τὰ ὁποῖα ὁ Ἰερώνυμος (δ) μεθερμηνεύει » *breves elegantesque tractatus ad aedificationem ecclesiae pertinentes* », καὶ Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος (ε) » θείων μεστὰ κατηχήσεων » λέγει — γ) Λόγος κατὰ Μαρκίωνα (ς) — δ) Ὑπομνήματα εἰς τὸ εὐαγγέλιον καὶ εἰς τὰς Παροιμίας τοῦ Σαλωμώντος, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ φράσις, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Ἰερώνυμου, δὲν φαίνεται συμφωνοῦσα μετὰ τῆς τῶν τριῶν Πρὸς Αὐτόλυκον βιβλίων (ζ) — καὶ ε) Συνοπτικὴ εἰς ἐν συναρμολογία τῶν ὑπὸ τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν ἱστορηθέντων (η). Ἐκ πάντων δὲ τούτων οὐδὲν περιεσώθη εἰς ἡμᾶς.

πίνου, Biblioth. des aut. ecclesiast. T. I. p. 66. « Au reste ces trois livres » sont pleins de pensées morales et allegoriques, le stile en est elegant, » le tour des pensées agreable, de sorte qu' en les lisant on ne peut douter, que l' auteur n' ait été très-éloquent. »

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β'. κεφ. κδ'. « καὶ ἄλλο πρὸς τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἑρμογένους τὴν ἐπιγραφὴν ἔχον. » — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 23. « et contra haeresin Hermogenis liber unus. »

(β) Εὐσεβ. αὐτόθι. « ἐν ᾧ ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου κέχρηται μαρτυρίαις. »

(γ) Εὐσεβ. αὐτόθι.

(δ) Hieronym. αὐτόθι.

(ε) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β'. κεφ. 9.

(ς) Εὐσεβ. αὐτόθι. « ὁ γὰρ τοῖς Θεοφίλος σὺν τοῖς ἄλλοις κατὰ τούτων [τῶν αἰρετικῶν] στρατευσάμενος, ὁρᾷς ὅτι ἀπὸ τινος οὐκ ἀγεννῶς αὐτῷ κατὰ Μαρκίωνα πεπονημένου λόγου, ὃς καὶ αὐτὸς μετ' ὧν ἄλλων εἰρήκαμεν εἰσέτι νῦν διασώσσεται. » — Hieronym. αὐτόθι. « sub imperatore M. Antonino Vero librum » contra Marcionem composuit, qui usque hodie extat. »

(ζ) Hieronym. αὐτόθι. « Legi sub nomine ejus in evangelium et in Proverbia Salomonis Commentarios, qui mihi cum superiorum voluminum » elegantia et phrasi non videntur congruere. »

(η) Hieronym. epist. ad Algaiam. « Theophilus Antiochenae ecclesiae » septimus post Petrum apostolum episcopus, qui quatuor Evangelistarum » in unum opus dicta compingens, ingenii sui nobis monumenta dimisit etc.

Τὴν σήμερον φέρονται εἰς τὸ ὄνομα Θεοφίλου τοῦ Ἀντιο-
 χεύως λατινιστὶ βιβλία τέσσαρα ὑπομνημάτων εἰς τὰ εὐαγγέ-
 λια (Libri IV Commentariorum in Evangelia), ἣ, μᾶλλον
 εἰπεῖν, ἀλληγορικὰ σχόλια εἰς τινὰ τῶν εὐαγγελιστῶν χωρία
 καὶ ἐξετάζει μὲν τὰ περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν ὁ Τυλλεμόντιος
 (α), ἐξελέγχονται δὲ κατὰ τὴν κρίσιν τῶν πλείοτέρων ὑποβο-
 λιμαῖα διὰ τοὺς ἐξῆς μάλιστα λόγους· α') διότι πολλαχοῦ ὁ συγ-
 γραφεὺς ἀποδεικνύεται Λατίνος (β)· β') διότι ἀπαντῶνται ἐν αὐ-
 τοῖς τινά, ἐξ ἄλλων Λατίνων Πατέρων ληθθέντα, καὶ τούτων
 μεταγενεστέρων τοῦ Θεοφίλου, ὅσον ἐκ τοῦ Ἱερωνύμου καὶ τοῦ
 Κυπριανοῦ· καὶ γ') διότι γίνεται ἐν αὐτοῖς λόγος περὶ τῶν μο-
 ναχῶν καὶ τοῦ βίου αὐτῶν, περὶ τοῦ ὁμοουσίου τοῦ υἱοῦ τοῦ
 Θεοῦ, καὶ περὶ τῶν δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεων ἐν μιᾷ ὑποστάσει
 οὕτως, ὅπως οὐδεὶς τῶν Πατέρων ἢ ἐκκλησιαστικῶν συγγρα-
 φέων ἔγραψε κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν, ἀλλὰ μόλις ἐπειτα, ἀφοῦ
 ἀνεθεματίσθη ἡ αἵρεσις τοῦ Νεστορίου καὶ Βούτυχους.

§. 3. Διδασκαλία. Α') Περὶ τοῦ Θεοῦ πατρὸς, περὶ τοῦ
 Λόγου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς ἁγίας τριάδος κα-
 θόλου. Ὁ Θεὸς ὁ πατὴρ, διδάσκει ὁ ἱερὸς Θεόφιλος, ἔχων ἐν
 ἑαυτῷ ἀπ' αἰῶνος τὸν Λόγον, ἐγέννησεν αὐτόν, καὶ προήγαγεν
 αὐτόν μετὰ τῆς σοφίας αὐτοῦ πρὸ τῶν ὅλων· «Ἐχων οὖν ὁ Θεός
 » τὸν ἑαυτοῦ λόγον ἐνδιάθετον ἐν τοῖς ἰδίῳις σπλάγγνοις, ἐγέν-
 » νητεν αὐτόν μετὰ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας ἐξερευξάμενος πρὸ τῶν
 » ὅλων» (α)· τὸν Λόγον τοῦτον μετεχειρίσθη ἐπὶ τῆς δημιουρ-
 γίας τοῦ κόσμου, καὶ δι' αὐτοῦ ἐποίησε τὰ πάντα· ὁ Λόγος ὀνο-
 μάζεται ἀρχή, διότι τῶντι ἀρχεὶ πάντων τῶν δι' αὐτοῦ δημιουρ-
 γηθέντων· «Τοῦτον τὸν Λόγον ἔσχεν ὑπουργὸν τῶν ὑπ' αὐτοῦ
 » γεγεννημένων, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πεποίηκεν· οὗτος λέγε-
 » ται ἀρχή, ὅτι ἀρχεὶ καὶ κυριεύει πάντων τῶν δι' αὐτοῦ δεδη-

(γ) Mémoir de l' his. eccl. Tom. III. not. 1.

(β) Οἶον, Theoph. Comment. in evang. lib. II. « per jota vetus signifi-
 » cat testamentum, quo decalogus continetur: jota enim pro decem est
 » apud Graecos.»

(α) Πρὸς Αὐτόλ. βιβλ. Β'. κεφάλ. ι.

» μισοῦσιν αὐτὸν» (α). Τὸν υἱὸν καλεῖ ὁ Θεόφιλος πνεῦμα Θεοῦ·
 διότι ἡγάπων οἱ ἀρχαῖοι νὰ ἐκφράζωνται οὕτως, ὥστε ὁ υἱὸς νὰ
 λέγεται πνεῦμα τοῦ πατρὸς, καὶ ἡ θεία τοῦ Χριστοῦ φύσις, πνεῦμα·
 τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καλεῖ σοφίαν· ὥστε τὰ τρία πρόσωπα τῆς
 ἁγίας τριάδος εἶναι Θεός, Λόγος, Σοφία. α Οὗτος οὖν ὢν
 » πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἀρχή, καὶ σοφία, καὶ δύναμις ὑψίστου, κα-
 » τήρχετο εἰς τοὺς προφῆτας, καὶ δι' αὐτῶν ἐλάλει τὰ περὶ τῆς
 » ποιήσεως τοῦ κόσμου καὶ τῶν λοιπῶν ἀπάντων· οὐ γὰρ ἦσαν
 » οἱ προφῆται, ὅτε ὁ κόσμος ἐγίνετο, ἀλλὰ ἡ σοφία, ἡ ἐν αὐτῷ
 » οὔσα, ἡ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Λόγος ὁ ἅγιος αὐτοῦ, ὁ ἄει συμπα-
 » ρών αὐτῷ· διὸ δὴ καὶ διὰ Σολομῶνος προφῆτου οὕτω λέγει·
 » ἦν ἡ καὶ δὴ ἠτοίμασε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ, καὶ ὥς
 » ἰσχυρὰ ἐποίει τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζου-
 » σα » (β). Σημείωσον δέ, ὅτι ἐκ τῶν γνησίων καὶ ἀναμφισβη-
 τήτων συγγραμμάτων τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας Πατέρων τοῦτο
 τὸ τοῦ ἡμετέρου Θεοφίλου εἶναι τὸ πρῶτον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπαν-
 τᾶται ῥητῶς τὸ ὄνομα τῆς τριάδος, ἐνθα λέγεται, ὅτι αἱ τρεῖς
 ἡμέραι, αἱ προηγηθεῖσαι τῆς δημιουργίας τῶν ἀστέρων, ἦσαν
 τύπος τῆς ἁγίας τριάδος· α Ὡσαύτως καὶ αἱ τρεῖς ἡμέραι τῶν
 » φωστῆρων γεγонуῖαι, τύπος εἰσὶ τῆς τριάδος, τοῦ Θεοῦ, καὶ
 » τοῦ Λόγου αὐτοῦ, καὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ.» (γ) — Περὶ τοῦ
 Λόγου, ἡ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὁμιλεῖ καὶ ἀλλαχοῦ οὕτως· α Ὁ
 » δὲ Λόγος αὐτοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκε, δύναμις ὢν καὶ
 » σοφία αὐτοῦ, ἀναλαμβάνων τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς καὶ κυ-
 » ρίου τῶν ὅλων, οὗτος παρεγίνετο εἰς τὸν παράδεισον ἐν προ-
 » σώπῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡμίλει τῷ Ἀδὰμ· καὶ γὰρ αὐτὴ ἡ θεία
 » γραφὴ διδάσκει ἡμᾶς τὸν Ἀδὰμ λέγοντα, τῆς φωνῆς ἀκηκοέναι·
 » φωνὴ δὲ τί ἄλλο ἐστίν, ἀλλ' ἡ ὁ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ, ὅς ἐστι
 » καὶ υἱὸς αὐτοῦ, οὐχ ὥς οἱ ποιηταὶ καὶ μυθογράφοι λέγουσιν
 » υἱοὺς θεῶν ἐκ συνουσίας γεγεννημένους, ἀλλὰ ὥς ἀληθεῖα διη-
 » γεῖται τὸν Λόγον, τὸν ὄντα διὰ παντὸς ἐνδιέθετον ἐν καρδίᾳ

(α) Αὐτόθι.

(β) Αὐτόθι.

(γ) Αὐτόθι, κεφ. λ. ιε.

» Θεοῦ· πρὸ γάρ τι γενέσθαι, τοῦτον εἶχε σύμβουλον, ἐκ τοῦ νοῦν
 » καὶ φρόνησιν ὄντα· ὁπότε δὲ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς ποιῆσαι ὁπόσα
 » ἐβουλεύετο, τοῦτον τὸν Λόγον ἐγέννησε προφορικόν, πρῶτό-
 » τοχον πάσης κτίσεως, οὐ κενωθείς αὐτὸς τοῦ Λόγου, ἀλλὰ Λό-
 » γον γεννήσας, καὶ τῷ Λόγῳ αὐτοῦ διὰ παντός διμιλῶν· ὅθεν
 » διδάσκουσιν ἡμᾶς αἱ ἅγιοι γραφαί, καὶ πάντες οἱ πνευματο-
 » φόροι, ἐξ ὧν Ἰωάννης λέγει· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος
 » ἦν πρὸς τὸν Θεόν· δεικνύς, ὅτι ἐν πρῶτοις μόνος ἦν ὁ Θεός,
 » καὶ ἐν αὐτῷ ὁ Λόγος· ἔπειτα λέγει, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος·
 » πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν.
 » Θεὸς οὖν ὁ Λόγος, καὶ ἐκ Θεοῦ πεφυκώς, ὅπου ἂν βούλη-
 » ται ὁ πατὴρ τῶν ὅλων, πέμπει αὐτὸν εἰς τινὰ τόπον, ὃς πα-
 » ραγινόμενος, καὶ ἀκούεται, καὶ ὁρᾶται, πεμπόμενος ὑπ' αὐτοῦ,
 » καὶ ἐν τόπῳ εὐρίσκεται· (α). Εἰς ταῦτά χάριν ἐρμηνείας ση-
 » μειοῦμεν τὰ ἐξῆς· α') εἰς τὸ, ἀναλαμβάνων τὸ πρόσωπον τοῦ
 » πατρὸς· ὅτι ὁ υἱὸς ἀνέλαβε τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς, ἦλθεν
 » εἰς τὸν παράδεισον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ καθὼ στε-
 » ρούμενος αὐτὸς τῶν προσόντων τῆς θεότητος, ἀλλὰ καθὼ δύ-
 » ναμις καὶ σοφία αὐτοῦ ὧν, καθὼ Λόγος, ὑπάρχων ἐν αὐτῷ διὰ
 » παντός ἐνδιάθετος, καθὼ σύμβουλος αὐτοῦ, καὶ νοῦς, καὶ φρό-
 » νησις, καθὼ Θεὸς ἐκ Θεοῦ γεννηθείς. Τὸ πρόσωπον λοιπὸν τοῦ
 » πατρὸς δὲν ἀνέλαβεν ὁ υἱὸς καθ' ὃν τρόπον ἄγγελός τις, ἢ ἀπε-
 » σταλμένος, ξένος ὧν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. — β') εἰς τὸ, οὐχ
 » ὥς οἱ ποιηταὶ καὶ μυθογράφοι λέγουσιν υἱοὺς θεῶν ἐκ συ-
 » νουσίας γεγεννημένους· ὅτι ἄλλως πως ἠθέλεν ἐκφρασθῇ ὁ
 » Θεόφιλος, ἂν ὁμίλει πρὸς χριστιανοὺς, καταφρονούντας τῶν Ἑλ-
 » λήνων τὴν φιλοσοφίαν, καὶ ἀκολουθοῦντας μόνας τὰς ἁγίας γρα-
 » φὰς εἰς τὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν. — γ') εἰς τὸ, ὅπου ἂν
 » βούληται ὁ πατὴρ τῶν ὅλων, πέμπει αὐτὸν εἰς τινὰ τόπον,
 » ὃς παραγινόμενος, καὶ ἀκούεται, καὶ ὁρᾶται, πεμπόμενος
 » ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τόπῳ εὐρίσκεται· καὶ εἰς τὸ ὁπότε δὲ
 » ἠθέλησεν ὁ Θεὸς ποιῆσαι ὁπόσα ἐβουλεύετο, τοῦτον τὸν
 » Λόγον ἐγέννησε προφορικόν· ὅτι τὰς δύο ταύτας ἐκφράσεις

(α) Αὐτόθι, κεφ.λ. κβ'.

ὑπέλαβάν τινες προσεγγιζούσας εἰς τὸ φρόνημα τῶν Ἀρειανῶν, τὴν μὲν πρώτην, διότι δι' αὐτῆς λέγεται, ὅτι ὁ Λόγος δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἐν τόπῳ· τὴν δὲ δευτέραν, διότι ἐξ αὐτῆς ἐξάγεται, ὅτι ἐγεννήθη ἐν χρόνῳ· ἀλλ' αἱ ἐκφράσεις αὗται τοῦ Θεοφίλου, καὶ ἄλλων ἀρχαίων Πατέρων, φέρουσιν εἰς τὸ στόμα αὐτῶν ἄλλην ἔννοιαν, παρὰ τὴν ὁποίαν ἔδωκαν ἔπειτα εἰς αὐτάς οἱ Ἀρειανοί. Καὶ διὰ μὲν τῆς πρώτης ἄλλο δὲν ἤθελαν νὰ φανερώσωσιν, εἰ μὴ ὅτι διὰ τοῦ Λόγου ἐγινώσκετο ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους· καὶ διὰ τοῦτο διδάσκων ὁ Θεόφιλος, ὅτι ὁ Λόγος εὐρίσκεται ἐν τόπῳ, θέλει νὰ σημάνῃ, ὅτι ἐμφανίζεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐν τόπῳ, ὡς ἐνεφανίσθη εἰς τὸν Ἀδὰμ ἐπὶ τοῦ ἐπιγείου παραδείσου· τὸ αὐτὸ ἐδίδασκεν, ὡς εἶδαμεν, καὶ ὁ Ἰουστίνος, ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦτο τοῦ Λόγου, ἀναλαμβάνον μορφήν, καθίστα ἑαυτὸ ὁρατὸν εἰς τοὺς ἀρχαίους πατριάρχας, ὑπαινιττόμενον οὕτω τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ. Ἡ δὲ δευτέρα ἐκφρασις ἤθελεν εἶσθαι δυσερμηνεύτος, ἂν μὴ ἡρμηνεύετο ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀγίων Πατέρων, ὁμολογούντων, ὅτι ὁ Λόγος εἶναι αἰδῖος, ὑπάρχων ἐν τῷ Θεῷ ἀπ' αἰῶνος, καθὼς σοφία, φρόνησις, καὶ Λόγος αὐτοῦ· ἀλλὰ λέγουσιν, ὅτι αὐτὸς αὗτος ὁ Λόγος, ὁ ὢν ἐν τῷ Θεῷ, προήχθη τρόπον τινὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτε ὁ Θεὸς ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ τὸν κόσμον· ἀλλὰ δὲν θέλουσι νὰ ἐκφράσωσι τοῦτο οἱ Πατέρες· θέλουσι μόνον νὰ σημάνωσιν, ὅτι τότε ὁ Θεὸς ἤρχισε νὰ μεταχειρίζεται τὸν Λόγον, ἐνεργῶν ἐπὶ τὰ ἔκτος, ἐπὶ τὴν δημιουργίαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον μετὰ τοῦ Θεοφίλου ἐκφράζεται περὶ τούτου καὶ ὁ Ἀθηναγόρας, ὁ Τατιανός, ὁ Τερτυλλιανός, ὁ Λακτιάντιος, καὶ ἄλλοι.

Β') *Περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν πτώσιν, ἢ περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος.* Εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸν δημιουργηθέντα κατ' εἰκόνα τοῦ ἀθανάτου Θεοῦ, καὶ ἐλεύθερον ἀπὸ πασῶν τῶν θλίψεων τῆς θνητῆς ζωῆς, ἐπέτρεψεν ὁ Θεός ν' ἀπολαύῃ πάντων τῶν καρπῶν τοῦ παραδείσου, ἐκαιρουμένου τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως· ἀπηγόρευσε δὲ τὴν ἀπ' αὐτοῦ βρώσιν ὁ Θεὸς ἐπὶ τῇ βαρυτάτῃ τοῦ θανάτου ποινῇ, προειπὼν συγχρόνως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τότε θέλει στερηθῇ πάντων τῶν προνομίων, τῶν παραχωρηθέντων εἰς αὐτὸν κατὰ ταύτην τὴν κα-

τάσταςιν· ἀλλ' ὁ Ἀδὰμ, τῶν μὲν λόγων τοῦ Θεοῦ ὀλιγωρήσας, ὑπακούσας δὲ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐπιθυμίαν, καὶ εἰς τὴν προτροπὴν τῆς Εὕας ὑπενδούς, ἔφαγεν ἀπὸ τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ· ἐντεῦθεν αὐτός, καὶ πάντες οἱ ἐξ αὐτοῦ ἀπόγονοι κατεστάθησαν μισητοὶ ἐνώπιον Θεοῦ· ἔνοχοι δὲ γενομένοι τοῦ ἁμαρτήματος τῆς ἀπειθείας, ἐφείλκυσαν εἰς ἑαυτοὺς πάσας τὰς ἀπειληθείσας ποινάς. Τοῦτο εἶναι ἐν τῶν κυριωτέρων δογματίων τῆς χριστιανικῆς πίστεως· ἃς ἀκούσωμεν δὲ, πῶς πραγματεύεται περὶ αὐτοῦ ὁ Θεόφιλος. Εἰς τὸ Β' Πρὸς Αὐτόλυκον βιβλίον (α) θέλων ὡς ἀποδείξει ὁ Πατὴρ οὗτος, κατὰ ποῖον λόγον ὁ θάνατος ἐπῆλθε τὸ μέγιστον κακὸν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, οὕτω πως κατασκευάζει τὸν λόγον· » Ἀλλὰ φήσει οὖν τις ἡμῖν, θνητὸς φύσει ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος; οὐδαμῶς· τί οὖν, ἀθάνατος; » οὐδὲ τοῦτο φαμέν· ἀλλὰ ἐρεῖ τις· οὐδὲν οὖν ἐγένετο· οὐδὲ τοῦτο· ἐγὼ μὲν, οὔτε οὖν φύσει θνητὸς ἐγένετο, οὔτε ἀθάνατος· » εἰ γὰρ ἀθάνατον αὐτὸν ἀπ' ἀρχῆς ἐπεποιήκει, Θεὸν αὐτὸν ἐπεποιήκει· πάλιν, εἰ θνητὸν αὐτὸν ἐπεποιήκει, ἐδόκει ἂν ὁ Θεὸς αἴτιος εἶναι τοῦ θανάτου αὐτοῦ· οὔτε οὖν ἀθάνατον αὐτὸν ἐποίησεν, οὔτε μὴν θνητὸν, ἀλλὰ, καθὼς ἐπάνω προειρήκαμεν, δεκτικὸν ἀμφοτέρων· ἵνα ῥέψῃ ἐπὶ τὰ τῆς ἀθανασίας, καὶ τηρήσας τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, μισθὸν κομίσηται παρ' αὐτοῦ τὴν ἀθανασίαν, καὶ γένηται Θεός· εἰ δ' αὖ τραπῇ ἐπὶ τὰ τοῦ θανάτου πράγματα, παρακούσας τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ἑαυτῷ αἴτιος ἢ τοῦ θανάτου· ἐλευθέρων γὰρ καὶ αὐτεξούσιον ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. » Ἐκ τούτων μανθάνομεν σαφῶς, ὅτι θάνατος οὐδέποτε ἤθελεν ἐπελθεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἂν ἔμενε πιστὸς εἰς τὴν τήρησιν τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅμως ἐπῆλθε πρὸς τιμωρίαν τοῦ ἁμαρτήματος, τὸ ὅποιον ἐγέννησεν ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἀπειθεία αὐτοῦ. — Τὴν δὲ κατάστασιν τῆς ἀθωότητος, καθ' ἣν εὐρίσκετο ὁ Ἀδὰμ πρὸ τῆς παραβάσεως τῆς θείας ἐντολῆς, καὶ τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὅποιαν ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν ὁ Θεὸς τὴν ἐντολὴν ταύτην, οὕτω περιγράφει ὁ Θεόφιλος·

(α) Κεφ. λ. κζ'.

« Τῇ δὲ οὕτῃ ἡλικίᾳ ὁ Ἀδάμ ἐτι νήπιος ἦν, διὸ οὕτω ἡδύνατο
 « τὴν γυνῶσιν κατ' ἀξίαν χωρεῖν· καὶ γὰρ νῦν, ἐπὶν γεννηθῇ
 « παιδίον, οὐκ ἤδη δύναται ἄρτον ἐσθίειν, ἀλλὰ πρῶτον γάλα-
 « κτι ἀνατρέφεται, ἔπειτα κατὰ πρόςβασιν τῆς ἡλικίας καὶ ἐπὶ
 « τὴν στερεὰν τροφήν ἔρχεται· οὕτως ἂν ἐγεγόνει καὶ τῷ Ἀδάμ·
 « διὸ οὐχ ὥς φθονῶν αὐτῷ ὁ Θεὸς, ὡς οἶονται τινες, ἐκέλευ-
 « σε, μὴ ἐσθίειν ἀπὸ τῆς γνώσεως· ἐτι μὴν καὶ ἐβούλετο δο-
 « κιμάσαι αὐτόν, εἰ ὑπήκοος γίνεται τῇ ἐντολῇ αὐτοῦ· ἅμα δὲ
 « καὶ ἐπὶ πλείονα χρόνον ἡβούλετο ἀπλοῦν καὶ ἀκέραιον δια-
 « μείναι τὸν ἄνθρωπον νηπιάζοντα· τοῦτο γὰρ δοσιόν ἐστιν οὐ μό-
 « νον παρὰ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ παρὰ ἀνθρώποις, τὸ ἐν ἀπλότῃτι
 « καὶ ἀκακίᾳ ὑποτάσσεσθαι τοῖς γονεῦσιν· ἐτι δὲ χρὴ τὰ τέκνα
 « τοῖς γονεῦσιν ὑποτάσσεσθαι· εἰ δὲ χρὴ τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσιν
 « ὑποτάσσεσθαι, πόσω μᾶλλον τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τῶν ὄλων·
 « ἐτι μὴν καὶ αἰσχῆμόν ἐστι τὰ παιδία τὰ νήπια ὑπὲρ ἡλικίαν
 « φρονεῖν· καθάπερ γὰρ τῇ ἡλικίᾳ τις πρὸς τάξιν αὔξει, οὕτω
 « καὶ ἐν τῷ φρονεῖν.» (α) — Ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ πρώτου ἁμαρ-
 « τήματος βεβαιοὶ ὁ Θεόφιλος ὅτι ἀνέβλυσεν ἄλλο γένος κακῶν,
 « τὸ γένος τῶν φυσικῶν κακῶν, ἡ ἀγριότης τῶν θηρίων, τὰ ὁποῖα
 « δὲν ἐγεννήθησαν μὲν ἀπ' ἀρχῆς φθοροποιὰ καὶ φαρμακερὰ, ἀλλ'
 « ἐκακώθησαν ὕστερον ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας· ὁ θηρία δὲ ὠνόμασται
 « τὰ ζῶα ἀπὸ τοῦ θηρεύεσθαι, οὐχ ὡς κακὰ ἀρχῆθεν γεγεννη-
 « μένα, ἢ ἰοβάλα· οὐ γάρ τι κακὸν γέγονεν ὑπὸ Θεοῦ, ἀλλὰ
 « τὰ πάντα καλὰ, καὶ καλὰ λίαν· ἡ δὲ ἁμαρτία ἡ περὶ τὸν
 « ἄνθρωπον κεκάκωκεν αὐτά· τοῦ γὰρ ἀνθρώπου παραβάντος, καὶ
 « αὐτὰ συμπαρέβη· ὥςπερ γὰρ δεσπότης οἰκίας ἐὰν αὐτὸς εὖ
 « πράσῃ, ἀναγκαίως καὶ οἱ οἰκέται εὐτάκτως ζῶσιν· ἐὰν δὲ ὁ
 « κύριος ἁμαρτάνῃ, καὶ οἱ δοῦλοι συναμαρτάνουσι· τῷ αὐτῷ τρό-
 « πῳ γέγονε καὶ τὰ περὶ τὸν ἄνθρωπον κύριον ὄντα ἁμαρτη-
 « σαι, καὶ τὰ δοῦλα συνήμαρτεν· ὁπόταν οὖν πάλιν ὁ ἄνθρω-
 « πος ἀναδράμῃ εἰς τὸ κατὰ φύσιν, μηκέτι κακοποιῶν, κακῆϊνα
 « ἀποκατασταθήσεται εἰς τὴν ἀρχῆθεν ἡμερότητα » (β). — Ἐκ

(α) Ἀντόθι, κεφάλ. κέ.

(β) Ἀντόθι, κεφάλ. ιζ'.

τούτων γίνεται δηλον, ὅτι οὐχὶ μόνον τὰ θηρία, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἐν τῷ κόσμῳ φυσικὰ κακὰ, ἔχουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ πρώτου ἁμαρτήματος τοῦ ἀνθρώπου διότι, ἂν τὰ πάντα ἐ-
γειναν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καλὰ, καὶ μάλιστα λίαν καλὰ, ἐπόμενον εἶναι, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐπραξάν τι, τὸ ὅποιον τὰ διέφθειρε, καὶ τοῦτο ὁμολογεῖ ὁ Θεόφιλος ὅτι εἶναι τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα.

Γ') *Περὶ τοῦ βαπτίσματος.* Λαμπροτάτην μαρτυρίαν περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς καλιγγενεσίας, ἡ τοῦ βαπτίσματος, ἀπαντῶμεν παρὰ τῷ Θεοφίλῳ διηγούμενος οὗτος τὴν ἱστορίαν τῆς δημιουργίας τοῦ παντός, ἐνθα φαίνεται ἀρεσκόμενος μάλιστα εἰς τὴν μυστικὴν ἐρμηνείαν, φθάνει καὶ εἰς τὸ δημιούργημα τῆς πέμπτης ἡμέρας, καὶ ἡν προήχθησαν οἱ ἰχθύες τῆς θαλάσσης καὶ τὰ πτεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἀναφέρων δὲ τὴν εὐλογίαν, τὴν ὅποιαν ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τοὺς ἰχθύας, λέγει αὐτὴν δοθεῖσαν εἰς σημεῖον, ὅτι καὶ οἱ ἄνθρωποι, οἱ προσερχόμενοι εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐλογοῦμενοι, μέλλουσι νὰ λάβωσι τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν διὰ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ λουτροῦ τῆς καλιγγενεσίας. « Τῇ δὲ πέμπτῃ ἡμέρᾳ τὰ ἐκ τῶν ὑδάτων ἐγεν-
« νήθη ζῶα, δι' ὧν καὶ ἐν τούτοις δέικνυται ἡ πολυποίκιλος σο-
« φία τοῦ Θεοῦ· τίς γὰρ δύναιτ' ἂν τὴν ἐν αὐτοῖς πληθύν καὶ
« γονὴν παμποίκιον ἐξαριθμῆσαι; ἔτι μὴν καὶ εὐλογήθη ὑπὸ
« τοῦ Θεοῦ τὰ ἐκ τῶν ὑδάτων γενόμενα, ὅπως ἦ καὶ τοῦτο εἰς
« δεῖγμα τοῦ μέλλειν λαμβάνειν τοὺς ἄνθρωπους μετάνοιαν καὶ
« ἄρεσιν ἁμαρτιῶν διὰ ὕδατος καὶ λουτροῦ καλιγγενεσίας, πάν-
« τας τοὺς προσιόντας τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ἀναγεννωμένους, καὶ
« λαμβάνοντας εὐλογίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ » (α). — Καίτοι δὲ ἡ ἐρμηνεία αὕτη τοῦ Θεοφίλου εἶναι ἐπιτετηδευμένη, καὶ οὐδεμίαν σχεδὸν ἔχει σχέσιν πρὸς τὰ λεγόμενα τῆς ἁγίας Γραφῆς, εἰς ἡμᾶς ὅμως χρησιμεύει μεγάλως· διότι ἐκφράζει τὴν περὶ τοῦ βα-
πτίσματος γνώμην αὐτοῦ. « Ὅτι δὲ οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Θεοφίλου νοοῦνται ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, δὲν εἶναι ἀνάγκη ἀποδείξαι διότι μεταχειρίζεται τὴν αὐτὴν φράσιν, τὴν ὅποιαν πολλάκις καὶ

(α) Ἀντίθετ., κατὰ λ. ις'.

ἡ ἁγία Γραφή, σημαίνουσταν προσφεύστατα τὰ πρᾶγμα καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ μυστηρίου τούτου, καὶ δυσκόλως δυναμένην νὰ ληφθῇ ἐπὶ ἄλλης σημασίας.

Δ') *Περὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καὶ τῶν αἵρετικῶν.*
 Συμβουλευὼν ὁ Θεόφιλος τὸν Αὐτόλυκον νὰ προσέχῃ ἀπὸ τῆς πλάνης τῶν αἵρετικῶν, δι' ἀξιολόγου παρομοιώσεως δεικνύει τὴν διαφορὰν τῆς ἀληθοῦς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς τῶν αἵρετικῶν. «Κα-
 » θάπερ ἐν θαλάσῃ νῆσοί εἰσιν, αἱ μὲν οἰκηταὶ καὶ εὐδoroὶ καὶ
 » καρποφόροι, ἔχουσαι ὄρμους καὶ λιμένας, πρὸς τὸ τοῦ χειμα-
 » ζομένους ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς καταφυγὰς· οὕτω δέδωκεν ὁ Θεός
 » τῷ κόσμῳ, κυμαινόμενῳ καὶ χειμαζομένῳ ὑπὸ τῶν ἁμαρτη-
 » μάτων, τὰς συναγωγὰς, λεγομένας ἐκκλησίας ἁγίας, ἐν αἷς,
 » καθάπερ λιμέσιν εὐόρμοις ἐν νήσοις, αἱ διδασκαλῖαι τῆς ἀλη-
 » θείας εἰσὶ, πρὸς ἃς καταφεύγουσιν οἱ θέλοντες σῶζεσθαι, ἐρα-
 » σταὶ γινόμενοι τῆς ἀληθείας, καὶ βουλόμενοι ἐκφυγεῖν τὴν ὁρ-
 » γὴν καὶ κρίσιν τοῦ Θεοῦ· καὶ ὥςπερ αὖ νῆσοί εἰσιν ἕτεραι
 » πετρώδεις καὶ ἄνυδροι, καὶ ἄκαρποι, καὶ θηριώδεις, καὶ ἀοί-
 » κητοι, ἐπὶ βλάβῃ τῶν πλεόντων καὶ χειμαζομένων, ἐν αἷς
 » τείρεται τὰ πλοῖα, καὶ ἐξαπόλλυνται ἐν αὐταῖς οἱ κατερχό-
 » μενοι· οὕτως εἰσὶν αἱ διδασκαλῖαι τῆς πλάνης, λέγω δὲ τῶν
 » αἵρέσεων, αἱ ἐξαπολλύουσι τοὺς προσιόντας αὐταῖς· οὐ γὰρ
 » ὁδηγοῦνται ὑπὸ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ καθάπερ πει-
 » ρᾶται, ἐπὶ πληρώσει τὰς ναῦς, ἐπὶ τοὺς προειρημένους τό-
 » πους περιπεύρουσιν, ὅπως ἐξαπολέσωσιν αὐτάς, οὕτω συμ-
 » θαίνει καὶ τοῖς πλανωμένοις ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἐξαπόλλυσθαι
 » ἀπὸ τῆς πλάνης » (α). — Ἐκ τούτων πληροφορούμεθα, ὅτι ἡ
 χριστιανικὴ ἐκκλησία ἤδη ἀπὸ τῆς 6' ἑκατονταετηρίδος ἀπεδοκί-
 μαζε τὴν διδασκαλίαν τῶν περὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ἀδιαφορούντων,
 καὶ λεγόντων, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, εἰς ὅποιαν δὴποτε αἵρεσιν ἂν ᾔναι,
 δύναται νὰ σωθῇ.

Ε') *Περὶ τῆς ἠθικῆς τῶν χριστιανῶν.* Ἀξία σημειώσεως εἶναι ὅσα ὁ Θεόφιλος διδάσκει περὶ τῆς ἠθικῆς τῶν χριστιανῶν,

(*) Αὐτόθι, κεφ. λ. ιδ'.

τῶν ὁποίων τὴν εὐσεβειαν, τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὴν ἀγιότητα ἀντι-
 παραβάλλων πρὸς τὰς αἰσχροτήτας τῶν ἐθνικῶν, λέγει· » Ἡμεῖς
 » δὲ καὶ Θεὸν ὁμολογοῦμεν, ἀλλ' ἕνα τὸν κτίστην καὶ ποιητὴν,
 » καὶ δημιουργὸν τοῦδε τοῦ παντὸς κόσμου, καὶ προνοία τὰ πάν-
 » τα διοικεῖσθαι ἐπιστάμεθα· ἀλλὰ ὑπ' αὐτοῦ μόνου καὶ νόμου
 » ἁγίου μεμαθήκαμεν· ἀλλὰ νομοθέτην ἔχομεν τὸν ὄντως Θεόν·
 » ὃς διδάσκει ἡμᾶς δικαιοπραγεῖν, καὶ εὐσεβεῖν, καὶ καλοποιεῖν·
 » καὶ περὶ μὲν εὐσεβείας λέγει· οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλην
 » ἐμοῦ κ.τ.λ. Περὶ δὲ τοῦ καλοποιεῖν ἔφη· τίμα τὸν πατέρα
 » σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἵνα μακρο-
 » χρόνιος ἔσῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἧς ἐγὼ δίδωμί σοι κύριος ὁ Θεός.
 » Ἔτι περὶ δικαιοσύνης· οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, κ.τ.λ. οὐ
 » διαστρέψεις κρίμα πένητος ἐν κρίσει αὐτοῦ· ἀπὸ παντὸς ῥή-
 » ματος ἀδίκου διαποστήσεις· ἀθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτε-
 » νεῖς· οὐ δικαιοῦσεις τὸν ἀσεβῆ, καὶ δῶρα οὐ λήψῃ· τὰ γὰρ
 » δῶρα ἀποτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς βλεπόντων, καὶ λυμαίνεται ῥήμα-
 » τα δίκαια . . . Ἔτι μὴν καὶ περὶ δικαιοσύνης, ἧς ὁ νόμος
 » εἶρηκεν, ἀκολοῦθα εὕρισκεται καὶ τὰ τῶν προφητῶν καὶ τῶν
 » εὐαγγελίων ἔχειν, διὰ τὸ τοὺς πνευματοφόρους ἐνὶ πνεύματι
 » Θεοῦ λελαληκέναι . . . Καὶ περὶ σεμνότητος οὐ μόνον διδά-
 » σκει ἡμᾶς ὁ ἅγιος λόγος, τὸ μὴ ἁμαρτάνειν ἔργῳ, ἀλλὰ καὶ
 » μέχρως ἐννοίας, τὸ μὴδὲ τῇ καρδίᾳ ἐννοηθῆναι περὶ τινος κακοῦ,
 » ἢ θεασάμενον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἄλλοτρίαν γυναῖκα ἐπιθυμῆσαι·
 » Σολομῶν μὲν οὖν ὁ βασιλεὺς καὶ προφήτης γενόμενος, ἔφη,
 » οἱ ὀφθαλμοί σου ὀρθὰ βλεπέτωσαν· τὰ δὲ βλέφαρά σου νεύτω
 » δίκαια· ὀρθὰς ποιεῖ τροχίχας ποσίν· ἡ δὲ εὐαγγέλιος φω-
 » νὴ ἐπιτατικώτερον διδάσκει περὶ ἀγνείας, λέγουσα· πᾶς ὁ ἰδὼν
 » γυναῖκα ἄλλοτρίαν πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν, κ.τ.λ. . . . Καὶ
 » τοῦ μὴ μόνον ἡμᾶς εὐνοεῖν τοῖς ἁλλοφύλοις, ὡς οἶονταί τι-
 » νες, Ἡσαΐας ὁ προφήτης ἔφη· εἶπατε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς
 » καὶ τοῖς βδελυσσομένοις, ἀδελφοὶ ἡμῶν ἑστέ, ἵνα τὸ ὄνομα
 » Κυρίου δοξασθῇ, καὶ ἐφθῇ ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῶν· τὸ δὲ εὐαγ-
 » γέλιον, ἀγαπᾷτέ, φησι, τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, κ.τ.λ. . . . Τοὺς δὲ
 » ποιοῦντας τὸ ἀγαθὸν διδάσκει μὴ καυχᾶσθαι, ἵνα μὴ ἀνθρω-
 » πάρεσκοι ᾧσιν. . . . Ἔτι μὴν καὶ περὶ τοῦ ὑποτάσσεσθαι

» ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις, καὶ εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, κελύει ἡμῖν
 « ὁ θεὸς λόγος, ὅπως ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν· καὶ
 » διδάσκει ἀποδιδόναι πᾶσι τὰ πάντα, τῷ τὴν τιμὴν, κ. τ. λ.
 » . . . Σκόπει τοίνυν, εἰ οἱ τὰ τοιαῦτα μανθάνοντες δύνανται
 » ἀδιαφόρως ζῆν, καὶ συμφύρεσθαι ταῖς ἀθεμίτοις μίξεσιν, ἢ τὸ
 » ἀθεώτατον πάντων, σαρκῶν ἀνθρωπείων ἐφάπτεσθαι· ὅπου γε
 » καὶ τὰς τῶν μονομάχων ἡμῖν ἀπείρηται δρᾶν, ἵνα μὴ κοινωοί
 » καὶ συνίστορες φόνων γενώμεθα· ἀλλ' οὐδὲ τὰς λοιπὰς θεω-
 » ρίας δρᾶν χρῆ, ἵνα μὴ μολύνωνται ἡμῖν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ
 » ὦτα, γινόμενα συμμετόχα τῶν ἐκεῖ φωνῶν ἀδομένων. Εἰ γὰρ
 » εἴποι τις περὶ ἀνθρωποβορίας, ἐκεῖ τὰ Θεοῦ καὶ Τηρέως
 » τέκνα ἐσθιόμενα· ἃ δὲ περὶ μοιχείας, οὐ μόνον περὶ ἀνθρώ-
 » πων, ἀλλὰ καὶ περὶ θεῶν, ὧν καταγγέλλουσιν εὐφώνως, κατὰ
 » τιμῶν καὶ ἄθλων παρ' αὐτοῖς τραγωδεῖται. Μακρὰν δὲ ἀπείη χρι-
 » στιανοὺς ἐνθυμηθῆναι τι τοιοῦτο πράξει, παρ' οἷς σωφροσύνη πά-
 » ρεστιν· ἐγκράτεια ἀσκεῖται· μονογαμία τηρεῖται· ἀγνεία φυλάσ-
 » σεται· ἀδικία ἐκπορθεῖται· ἁμαρτία ἐκρίζυται· δικαιοσύνη με-
 » λειτᾶται· νόμος πολιτεύεται· θεοσέβεια πράσσεται· Θεὸς ὁμολο-
 » γεῖται· ἀλήθεια βραβεύει· χάρις συντηρεῖ· εἰρήνη περισκέπει·
 » λόγος ἅγιος ὁδηγεῖ· σοφία διδάσκει· ζωὴ βραβεύει· Θεὸς βασι-
 » λεύει » (α). — Τί λαμπρότερον δύναται τις νὰ εἴπῃ πρὸς σύ-
 στασιν τῆς ἡθικῆς τῶν χριστιανῶν;

ζ') *Περὶ τῶν ἡγεμόνων, καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς ὑποταγῆς*
τῶν ὑπηκόων. Εἰς τὸ Α' Πρὸς Αὐτόλυκον βιβλίον σαφέστατα
 διδάσκει ὁ Θεόφιλος, κατὰ τίνα τρόπον πρέπει νὰ τιμῶνται ὑπὸ
 τῶν ὑπηκόων αὐτῶν οἱ ἡγεμόνες τῆς γῆς, ποῖον εἶναι τῶν ἡγε-
 μόνων αὐτῶν τὸ ἔξοχον ἀξίωμα, καὶ τελευταῖον εἰς πᾶν ἀνά-
 γει τὴν ἀρχὴν ἢ δυνάμιν τῆς ἐξουσίας αὐτῶν. Καὶ περὶ μὲν
 τοῦ πρώτου λέγει· « Τοιγαροῦν μᾶλλον τιμήσω τὸν βασιλέα,
 » οὐ προσκυνῶν αὐτῷ, ἀλλ' εὐχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ . . . ἐρεῖς οὖν
 » μοι, διὰ τί οὐ προσκυνεῖς τὸν βασιλέα; ὅτι οὐκ εἰς τὸ προσ-
 » κυνεῖσθαι γέγονεν, ἀλλ' εἰς τὸ τιμᾶσθαι τῇ νομίμῳ τιμῇ . . .

(α) Βιβλ. Γ', κεφάλ. θ', καὶ ἐφ' ε'

» τὸν δὲ βασιλέα τίμα, τίμα εὐνοῶν αὐτῷ, ὑποτασσόμενος αὐ-
 » τῷ, εὐχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ ποιῶν, ποιεῖς τὸ θέ-
 » λημα τοῦ Θεοῦ· λέγει γὰρ ὁ νόμος ὁ τοῦ Θεοῦ· τίμα, υἱέ,
 » Θεόν καὶ βασιλέα, καὶ μηδενὶ αὐτῶν ἀπειθῆς ἦς· ἐξαίφνης γὰρ
 » τίσονται τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν» (α)· περὶ δὲ τῆς ἀξίας τοῦ βα-
 » σιλέως καὶ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ταῦτα « Θεῷ δὲ τῷ ὄντως
 » Θεῷ καὶ ἀληθεῖ προσκυνῶ, εἰδὼς, ὅτι ὁ βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ
 » γέγονε· . . . Θεὸς γὰρ οὐκ ἔστιν [ὁ βασιλεὺς], ἀλλὰ ἄνθρω-
 » πος, ὑπὸ Θεοῦ τεταγμένος, οὐκ εἰς τὸ προσκυνεῖσθαι, ἀλλ'
 » εἰς τὸ δικαίως κρίνειν· τρόπον γὰρ τινι παρὰ Θεοῦ οἰκονομίαν
 » πεπίστευται.» (β) Ὡς τε δύο τινα ἐξάγονται ἐντεῦθεν· πρῶ-
 » τον μὲν, ὅτι οἱ βασιλεῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἔχουσι τὴν δύναμιν, τὴν
 » ἐξουσίαν, καὶ τὸ βασιλεῖον αὐτῶν παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ· ἔπει-
 » τα δὲ, ὅτι κατεστάθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ κρίνωσι δικαίως,
 » καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπετράπη εἰς αὐτοὺς ἡ οἰκονομία καὶ κυβέρ-
 » νησις· ὅθεν πᾶσα ἀπειθία εἰς αὐτοὺς, νομίζεται γινομένη εἰς
 » αὐτὸν τὸν Θεόν.

Ζ) *Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* Ἐκ τῶν δογμά-
 των τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νε-
 κρῶν ἐπολεμεῖτο μάλιστα ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν· διὰ τοῦτο παρατη-
 ροῦμεν τοὺς ἀπολογητὰς, οἷον τὸν μάρτυρα Ἰουστίνον, τὸν Ἀθη-
 ναγόραν, τὸν Τατιανόν, ἀγωνιζομένους πάντοτε ἐκ παντὸς τρόπου
 νὰ ὑπερασπίζονται τὸ δόγμα τοῦτο· διὰ τὸ αὐτὸ αἴτιον ἀπαν-
 τῶμεν καὶ παρὰ τῷ Θεοφίλῳ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν χριστια-
 νικῶν δογμάτων, περὶ τῶν ὁποίων διαλέγεται πρὸς τὸν Αὐτό-
 λυκον, πολὺν κατ' ἐξοχὴν γινόμενον λόγον περὶ τῆς ἀναστάσεως
 τῶν νεκρῶν. Ἀλλὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ταύτης ἐτέρως
 πῶς κατασκευάζει ὁ Θεόφιλος, ἢ ἄλλοι ἀπολογηταί, οἷον ὁ Ἀθη-
 ναγόρας· δὲν φροντίζει διὰ μακρᾶς ἐπιχειρημάτων σειρᾶς, ὥς
 ἐκεῖνος, νὰ πείσῃ τὸν Αὐτόλυκον, ἀλλὰ μνημονεύσας ὀλίγα τινα
 παραδείγματα, διὰ τῶν ὁποίων προσημαίνεται ἡ καθολικὴ πάν-

(α) Βιβλ. Α', κεφ. ελ. ιζ'.

(β) Αὐτόθι.

των τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασις, προτρέπει αὐτὸν ἀπλῶς νὰ ἔχη
πίστιν εἰς τὸν Θεόν. Καὶ μεταχειρίζεται περὶ τὴν ἀπόδειξιν τοιαύ-
την μέθοδον ὁ Θεόφιλος, διότι τοιαύτην εἶναι ἀνάγκη νὰ μετα-
χειρίζονται πάντες, ὅσοι φιλονεικοῦσι περὶ ἀναστάσεως πρὸς
ἀνθρώπους, μὴ πιστεύοντας τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν, ὁποῖος
ἦτον ὁ Αὐτόλυκος· « Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρνεῖσθαι σε νεκροὺς ἐγεί-
» ρεσθαι· φῆς γάρ· δεῖξόν μοι καὶ ἓνα ἐγερθέντα ἐκ νεκρῶν, ἵνα
» ἰδῶν πιστεύσω. Πρῶτον μὲν, τί μέγα, εἰ θεασάμενος τὸ γε-
» γονός, πιστεύσεις; Εἴτα πιστεύεις μὲν Ἡρακλέα καύσαντα
» ἑαυτὸν, ζῆν· καὶ Ἀσκληπιὸν κεραυνωθέντα, ἐγγεῖραι· τὰ δὲ
» ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σου λεγόμενα ἄπιστεῖς; Ἰσως καὶ ἐπιδείξω σοι
» νεκρὸν ἐγερθέντα, καὶ ζῶντα, καὶ τοῦτο ἀπιστήσεις. Ὁ μὲν
» οὖν Θεός σοι πολλὰ τεκμήρια ἐπιδείκνυσιν εἰς τὸ πιστεύειν αὐ-
» τῷ· εἰ γὰρ βούλει, κατανόησον τὴν τῶν καιρῶν καὶ ἡμερῶν
» καὶ νυκτῶν τελευτὴν, πῶς καὶ αὐτὰ τελευτᾷ καὶ ἀνίσταται.
» Τί δὲ καὶ οὐχὶ ἡ τῶν σπερμάτων καὶ καρπῶν γινομένη ἐξ-
» ἀνάστασις, καὶ τοῦτο εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ἀνθρώπων; Εἰ γὰρ
» τύχοι εἰπεῖν, κόκκος σίτου, ἡ τῶν λοιπῶν σπερμάτων, ἐπὶ
» βληθῇ εἰς τὴν γῆν, πρῶτον ἀποθνήσκει καὶ λύεται, εἴτα ἐγεί-
» ρεται καὶ γίνεται στάχυς. Ἡ δὲ τῶν δένδρων καὶ ἀκροδρύων
» φύσις, πῶς οὐχὶ κατὰ πρόσταγμα Θεοῦ ἐξ ἀφανοῦς καὶ ἀο-
» ράτου κατὰ καιροὺς προσφέρουσι τοὺς καρπούς; Ἔτι μὴ ἐνίοτε
» καὶ στρουθίον, ἡ τῶν λοιπῶν πετεινῶν, καταπιὼν σπέρμα μη-
» λίας, ἡ συκῆς, ἡ τινοῦ ἐτέρου, ἦλθεν ἐπὶ τινα λόφον πετρῶδη,
» ἡ τάφον, καὶ ἀφώδευσε, καὶ αὐτὸν δραξάμενον ἀνέφυ δένδρον,
» τὸ ποτὲ καταποθὲν, καὶ διὰ τοσαύτης θερμασίας διελθόν. Ταῦ-
» τα δὲ πάντα ἐνεργεῖ ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία εἰς τὸ ἐπιδείξαι καὶ
» διὰ τούτων, ὅτι δυνατός ἐστιν ὁ Θεός· πειρᾶσαι τὴν καθολικὴν
» ἀνάστασιν ἀπάντων ἀνθρώπων. Εἰ δὲ καὶ θαυμασιώτερον θέα-
» μα θέλεις θεάσασθαι γινόμενον πρὸς ἀπόδειξιν ἀναστάσεως,
» οὐ μόνον τῶν ἐπιγείων πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ,
» κατανόησον τὴν ἀνάστασιν τῆς σελήνης τὴν κατὰ μῆνα γι-
» νομένην, πῶς φθίνει, καὶ ἀνίσταται πάλιν. Ἔτι ἄκουσον καὶ
» ἐν σοὶ αὐτῷ ἔργον ἀναστάσεως γινόμενον, καὶ ἀγνοῆς, ὡς ἄν-
» θρωπος· ἰσως γὰρ ποτε νόσῳ περιπετῶν, ἀπώλεσάς σου τὰς

» σάρκας, καὶ τὴν ἰσχύϊν, καὶ τὸ εἶδος· ἐλέους δὲ τυχὼν παρὰ
 » Θεοῦ καὶ ἰάσεως, πάλιν ἀπέλαβές σου τὸ σῶμα, καὶ τὸ εἶδος,
 » καὶ τὴν ἰσχύϊν· καὶ ὥσπερ οὐκ ἔγνως, ποῦ ἐπορεύθησάν σου
 » αἱ σάρκες, ἀφανεῖς γινόμεναι, οὕτως οὐκ ἐπίστασαι οὐδὲ πό-
 » θεν ἐγένοντο, ἢ πόθεν ἤλθον· ἀλλὰ ἑρεῖς, ἐκ τροφῶν καὶ χυ-
 » μῶν, ἐξαιματομενῶν καλῶς· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔργον Θεοῦ,
 » τοῦ οὕτως δημιουργήσαντος, καὶ οὐκ ἄλλου τινός. Μὴ οὖν ἀ-
 » πίσται, ἀλλὰ πίστευε· καὶ γὰρ ἐγὼ ἠπίσταντο τοῦτο ἔσεσθαι,
 » ἀλλὰ νῦν κατανοήσας αὐτὰ, πιστεύω, ἅμα καὶ ἐπιτυχὼν ἰε-
 » ραῖς γραφαῖς τῶν ἁγίων προφητῶν, οἱ καὶ προεῖπον διὰ πνεύ-
 » ματος Θεοῦ τὰ προγεγονότα, ὧ τρόπῳ γέγονε, καὶ τὰ ἐνε-
 » στώτα, τίνι τρόπῳ γίνεται, καὶ τὰ ἐπερχόμενα, ποῖα τάξει
 » ἀπαρτισθήσεται· ἀπόδειξιν οὖν λαβὼν τῶν γινομένων καὶ προα-
 » ναπεφωνημένων, οὐκ ἀπιστῶ· ἀλλὰ πιστεύω, πειθαρχῶν Θεῷ,
 » ὃς, εἰ βούλει, καὶ σὺ ὑποτάγηθι, πιστεύων αὐτῷ» (α).

§. 4. *Ἐκδόσεις.* Τῶν τριῶν Πρὸς Αὐτόλυκον βιβλίων τοῦ Θεοφίλου ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐκδοσις ἐδημοσιεύθη ἐν Τιγύρῳ τὸ 1546, εἰς φύλλ., ὑπὸ Κορράδου Γεσνέρου, μετὰ τοῦ Πρὸς Ἑλληνας λόγου τοῦ Τατιανοῦ καὶ τῶν Γνωμῶν Ἀντωνίου Μελέσσα καὶ Μαξίμου τοῦ μοναχοῦ· λατινικὴ δὲ μετάφρασις ἐξεδόθη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὑπὸ Κορράδου Κλαυσέρου, καὶ μετετυπώθη ἐφεξῆς ἐν ταῖς ἐν Παρίσι. Κολων. καὶ Λουγδ. Βιβλιοθήκ. τῶν Πατέρων. Τὸ ἑλληνικὸν δὲ κείμενον καὶ ἡ λατινικὴ μετάφρασις συνάμα ἐτυπώθησαν κατὰ πρῶτον ἐν τοῖς ὑπὸ Ἰ. Ἐρόλδου Orthodoxygraphis, ἐν Βασιλ. 1555, ἔπειτα ἐν τῷ Auctuarium Biblioth. PP. ἐν Παρίσι. 1624, ἔνθα προσετέθησαν καὶ σημειώσεις τοῦ Φρόντωνος Δουκαίου· τελευταῖον δὲ καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν τοῦ Ἰουστίνου Ἀπάντων, ἐν Παρίσι. 1615, 1636, καὶ ἐν Κολων. 1686, ὅπου παρελήφθησαν καὶ αἱ σημειώσεις τοῦ Κορρόλδου. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις αὗται ἦσαν εἰσέτι ἑλλιπεῖς· ὅθεν καὶ ὁ ἐν Ὁξονίῳ Ἰ. Φέλλος ἐπεχείρησε ν' ἀναπληρώσῃ τὰ ἐλλείμματα· διορθώσας δὲ κατὰ νέον τι χειρόγραφον τὸ κείμε-

(α) Πρὸς Αὐτόλυκ. βιβλ. Α'. κεφ. ιγ'. ιδ'.

γον, καὶ, ὅπου ἐνόμιζε δέον, τὴν λατινικὴν μετάφρασιν, ἔτι δὲ σαφηνίσας διὰ καλῶν σημειώσεων σκοτεινὰ τινα χωρία, καὶ χρονολογικὸν πίνακα ἐν τῷ τέλει προσθεὶς, ἐξέδωκε τὸ σύγγραμμα ἐν Ὁξον. 1684. 12. Ταύτην ὅμως τὴν ἔκδοσιν ὑπερέβηλεν ἡ μετὰ ταῦτα ἐν Ἀμμαβούργῳ γενομένη, τὸ ἔτος 1724, διὰ σπουδῆς Χριστοφόρου Οὐολφίου, περιέχουσα σημειώσεις πολλὰς τοῦ Δουκαίου, Φέλλου, Κορθόλδου, καὶ διατριβὰς τοῦ Γραβίου, Σουκίετου, Βούλλου, καὶ ἄλλων. Ὁ δὲ Προυδέντιος Μαρανός, παραβαλὼν ἔτι τὸ Γ' βιβλίον πρὸς τὸ ἐν Παρισ. χειρόγραφον, καὶ νέαν λατινικὴν μετάφρασιν φιλοπονήσας, ἐπλούτισε τὸ σύγγραμμα διὰ προσθήκης πολλῶν ἰδίων καὶ ξένων σημειώσεων, καὶ τῶν ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων ἄλλων πονημάτων τοῦ Θεοφίλου τεμαχίων, τυπώσας αὐτὸ ἐν Παρισ. 1742. Μετατύπωσις τῆς αὐτῆς ἐκδόσεως ἐφάνη καὶ ἐν Βενετ. 1747, ἀλλὰ πλήρης σχεδὸν σφαλμάτων. Ταύτην δὲ τοῦ Μαρανοῦ τὴν ἔκδοσιν ἠκολούθησε καὶ ὁ Γαλλάνδιος, Biblioth. PP. T. II, καὶ τὸ αὐτὸ κείμενον μετετυπώθη καὶ ἐν τῇ ἐν Βιρκεβούργῳ ἐκδόσει 1777.

ΕΡΜΕΙΑΣ

Τίς ἦτον ὁ Ἑρμείας, ποῦ, καὶ πότε ἐζήτεν, οὐδ' ἔχνος περὶ τούτου ἀπαντᾶται εἰς τὴν ἱστορίαν· ἐκ δὲ τῶν χειρογράφων μαθηθάνομεν μόνον, ὅτι ἦτο φιλόσοφος, καὶ τὸ ἐπίθετον τοῦτο φαίνεται ἀποδιδόμενον εἰς αὐτὸν δικαίως, ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ εἰς ἡμᾶς περισωθὲν αὐτοῦ συγγραμμάτιον, Διασυρμὸς τῶν ἔξω φιλοσόφων, ἐπιγραφόμενον. Ἀλλ' ὅμως ὅτι ἤκμασε μετὰ τὸν Μάρτυρα Ἰουστίνον καὶ τὸν Τατιανὸν, σχεδὸν ἀναντιρρόητως ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης, τὴν ὁποίαν ἐπραγματεύθη, καὶ ἐκ τοῦ ὁμοίου τρόπου, τὸν ὁποῖον μετεχειρίσθη περὶ τὴν δια-

σκευὴν αὐτῆς, μιμηθεὶς ὅλως τοὺς εἰρημένους δύο ἀπολογητάς, καὶ μάλιστα τὸν Τατιανόν· διότι ἡ ὅλη ἐν τῷ Διασυρμῷ αὐτοῦ πραγματεία, κυρίως εἰπεῖν, ἄλλο δὲν εἶναι, εἰ μὴ πλατυτέρα τις ἀνάπτυξις τοῦ Τατιανείου τούτου ῥητοῦ· » Καὶ γίνεται σοι τέ-
 » χνη τοῦ πορίζειν, τὸ φιλοσοφεῖν τοῖς Πλάτωνος ἐπὶ δόγμασι·
 » καὶ ὁ κατ' Ἐπίκουρον σοφιστεύων, διαπρύσιος ἀνθίσταταί σοι·
 » πάλιν τε εἶναι θέλεις κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, καὶ τις κατὰ τὸν
 » Δημόκριτον λοιδορεῖται σοι » (α).

ὑπόθεσιν τοῦ λόγου λαμβάνει ὁ Ἑρμείας τὴν ῥῆσιν τοῦ ἀποστόλου Παύλου· » Ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ
 » Θεῷ ἐστὶ » (β), καὶ ταύτης τὴν ἀλήθειαν ἀποδεικνύει ὑπάρχου-
 » σαν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ἐκ τῶν διαφορῶν δηλονότι
 καὶ πρὸς ἄλληλα ἀντιμαχομένων δογμάτων τῶν φιλοσόφων·
 » Παῦλος ὁ μακάριος ἀπόστολος, τοῖς τὴν Ἑλλάδα τὴν Λακω-
 » νικὴν παροικοῦσι Κορινθίοις γράφων, ὧ ἄγαπητοί, ἀπεφῆνато
 » λέγων· ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ· οὐκ
 » ἀσκόπως εἰπὼν· δοκεῖ γάρ μοι τὴν ἀρχὴν εἰληφέναι ἀπὸ τῆς
 » τῶν ἀγγέλων ἀποστασίας· δι' ἣν αἰτίαν οὐδὲ σύμφωνα, οὐδὲ
 » ὁμόλογα οἱ φιλόσοφοι πρὸς ἀλλήλους λέγοντες, ἐκτίθενται τὰ
 » δόγματα » (γ). Οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων, λέγει, δὲν συμφωνοῦ-
 » σιν οὐδ' εἰς αὐτὰ τὰ ἀρχικά ζητήματα, οἷον εἰς τὸ περὶ τῆς οὐ-
 » σίας τῆς ψυχῆς, περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, καὶ περὶ τῆς μετὰ
 θάνατον καταστάσεως· » Εἰ μὲν τι ἀληθὲς εὗρήκατιν, ὁμονοησά-
 » τωσαν, ἢ συγκατατιθέσθωσαν, καὶ γὰρ τότε ἄσμενος αὐτοῖς πει-
 » σθῆσομαι· οἱ δὲ ἀντισπῶσι τὴν ψυχὴν, καὶ ἀνθέλκουσιν, ἄλ-
 » λος εἰς ἄλλην φύσιν, ἕτερος δὲ εἰς ἑτέραν οὐσίαν, ὕλην δὲ
 » ἐξ ὕλης μεταβάλλουσιν· ὁμολογῶ γὰρ ἄχθεσθαι τῇ καλιέροια
 » τῶν πραγμάτων. Νῦν μὲν ἀθάνατός εἰμι, καὶ γέγηθα· νῦν δ' αὖ
 » θνητός γίνομαι, καὶ δακρύω· ἄρτι δὲ εἰς ἀτόμους διαλύομαι,
 » ὕδωρ γίνομαι, καὶ ἀήρ γίνομαι, πῦρ γίνομαι· εἴτα μετ' ὀλίγον,

(α) Τατιαν. Λόγ. πρὸς Ἑλλήν. κεφ. λ. μ. α.

(β) Πρὸς Κορινθ. Α'. γ'. 19.

(γ) Διασυρμ. τῶν ἔξω φιλοσ. κεφ. α.

» οὔτε ἀήρ, οὔτε πῦρ, θηρίον με ποιεῖ, ἰχθύν με ποιεῖ· πάλιν
 » οὖν ἀδελφούς ἔχω δελφῖνας· ὅταν δὲ ἑμαυτὸν ἴδω, φοβοῦμαι
 » τὸ σῶμα, καὶ οὐκ οἶδα ὅπως αὐτὸ καλέσω, ἄνθρωπον, ἢ κύ-
 » να*, ἢ λύκον, ἢ ταῦρον, ἢ ὄρνιν, ἢ ὄφιν, ἢ δράκοντα, ἢ χίμαι-
 » ραν· εἰς πάντα γὰρ τὰ θηρία ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων μεταβάλ-
 » λωμαι, χερσαῖα, ἐνυδρά, πτηνὰ, πολύμορφα, ἄγρια, τίθασσα,
 » ἄφωνα, εὐφωνα, ἄλογα, λογικά· νήχομαι, ἵπταμαι, πέτομαι,
 » ἔρπω, θέω, καθίζω· ἔστι δὲ ὁ Ἑμπεδοκλῆς, καὶ θάμνον με
 » ποιεῖ » (α). Περὶ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν στοιχείων τῆς φύσεως
 πρὸς τὸν Ἀναξαγόραν διαφωνεῖ ὁ Παρμενίδης, καὶ πρὸς τὸν Παρ-
 μενίδην ὁ Ἀναξίμενης (β)· ἐὰν δὲ τις ἀκολουθῇ τὸν Ἑμπεδοκλέα,
 ἀπ' αὐτοῦ ἀνθέλκει ὁ Πρωταγόρας, καὶ ἀπὸ τοῦ Πρωταγόρα ὁ
 Θαλῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ Θαλήτος ὁ Ἀναξίμανδρος (γ). Καὶ εὐδο-
 χιμεῖ μὲν ὁ Ἀρχέλαος, ἀλλὰ πρὸς τοῦτον πάλιν δὲν συμφωνεῖ
 ὁ Πλάτων, οὐδὲ πρὸς τὸν Πλάτωνα ὁ Ἀριστοτέλης (δ). Τοῦ Φε-
 ρεκύδους τὴν διδασκαλίαν ὁ Λεύκιππος κηρύττει λῆρον· πρὸς δὲ
 τὸν Δημόκριτον γελῶντα ἀντιτίθεται κλαίων ὁ Ἡράκλειτος (ε).
 Τὸν Ἐπίκουρον καταγελαῖ ὁ Κλεάνθης, ἀπὸ τοῦ φρέατος ἐπαίρων
 τὴν κεφαλὴν· ὁ δὲ Καρνεάδης καὶ Κλειτόμαχος, τῶν ἄλλων κα-
 ταπατοῦντες τὰ δόγματα, ἀκατάληπτα ὁμολογοῦσι τὰ πάντα (ς).
 Ὁ Πυθαγόρας δὲ πάλιν συνθέτει τὰ στοιχεῖα ἐξ ἀριθμῶν· καί,
 ἐὰν τις κατατρίψῃ τὸν χρόνον ἓνα μόνον κόσμον μετρῶν, ἐλθῶν
 ὁ Ἐπίκουρος, ζητεῖ νὰ μετρηθῶσι καὶ διάφοροι ἄλλοι καὶ ἄπει-
 ροὶ κόσμοι (ζ). — Τελευτᾷ δὲ ὁ Ἑρμείας τὸν λόγον, συνάγων
 τὸ πόρισμα, ὅτι οἱ φιλόσοφοι οὐδέν τι βέβαιον διδάσκουσι· » Γαῦ-
 » τα μὲν τοῖνυν διεξῆλθον, βουλόμενος δεῖξαι τὴν ἐν τοῖς δόγ-
 » μασιν οὕσαν αὐτῶν ἐναντιότητα, καὶ ὥς εἰς ἄπειρον αὐτοῖς καὶ

(α) Αὐτόθι, καφ. α. β'.

(β) Κεφάλ. γ'.

(γ) Κεφάλ. δ'.

(δ) Κεφάλ. ε'.

(ε) Κεφάλ. ς'.

(ς) Κεφάλ. ζ'.

(ζ) Κεφάλ. η. θ'.

» ἀόριστον πρόεισιν ἡ ζήτησις τῶν πραγμάτων, καὶ τὸ τέλος αὐ-
 » τῶν ἀτέκμαρτον καὶ ἄχρηστον, ἔργῳ μὴδενὶ προδῆλω καὶ λό-
 » γῳ σαφεὶ βεβαιούμενον » (α).

Ἡ φράσις, καθ' ἣν ἐγράφη ὁ Διασυρμός, εἶναι κομψή καὶ
 χαρίεσσα, ἀλλὰ καὶ σύντομος, καὶ ἀκριβής· καὶ ὅλον δὲ τὸ συγ-
 γραμμάτιον πολύτιμον πάντοτε κρίνεται, ὡς μνημεῖον τῆς ἀν-
 τιβρῆτικῆς καὶ πολεμικῆς τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν διδασκαλίας.

Ἐκδόσεις. Ἑλληνολατινικὴ ἔκδοσις τοῦ Διασυρμοῦ ἐφάνη
 κατὰ πρῶτον ἐν Βασιλ. 1553, εἰς 8ον, λατινιστὶ μεταφράσαν-
 τος τοῦ Ῥαφαὴλ Σεϊλέρου· ἐφεξῆς δὲ, μετὰ τινων συγγραμμά-
 των ἀρχαιοτέρων Πατέρων, ἐν Τιγύρῳ 1560, ὑπὸ Γεσνέρου.
 Μᾶλλον ἐπιδιωρθωμένη εἶναι ἡ μετατύπωσις, ἡ ἐν τῷ Auctu-
 riarium γενομένη, ἐν Παρισ. 1624, διὰ σπουδῆς τοῦ Φρόντωνος
 Δουκαίου. Νέας δὲ τοῦ χειμένου διορθώσεις καὶ καλὰς σημειώ-
 σεις τοῦ ἀρχιδιακόνου Β. Βορθίου περιέχει ἡ ἐν Ὁξονίῳ ἔκδοσις,
 1700. Τελευταίον δὲ τοῦ Ἑρμείου ὁ Διασυρμός συνεξεδόθη
 μετὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ μάρτυρος Ἰουστίνου, Τατιανοῦ,
 Ἀθηναγόρου, καὶ Θεοφίλου τοῦ Ἀντισοχείας ἐπισκόπου, ἑλλήν.
 καὶ λατίν. καὶ ὑπὸ τοῦ Προυδ. Μαρανοῦ, ἐν Παρισ. 1742, καὶ
 ἐν Βενετ. 1747, μετατυπωθεὶς ὡσαύτως καὶ ἐν Βιρκεβούργῳ
 1777, καὶ ἐν τῇ τοῦ Γαλλανδίου Biblioth. PP. T. II.

(α) Κεφάλ. 4.

Κ Ο Δ Ρ Α Τ Ο Σ.

Ὁ Κοδράτος ἦτο, κατὰ μὲν τὸν Ἱερώνυμον, εἷς τῶν μαθητῶν τῶν Ἀποστόλων (α)· κατὰ δὲ τὸν Εὐτέβιον, περιφανὲς διὰ τὸ προφητικὸν χάρισμα, τὸ ὁποῖον τὸ ἅγιον πνεῦμα ἔχορῃγει ἔτι τότε εἰς τὰς ἐκκλησίας (β). Συναριθμεῖται δὲ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου μετὰ τῶν ἁγίων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες εὐθὺς μετὰ τοὺς Ἀποστόλους διανείμαντες τὴν περιουσίαν αὐτῶν εἰς τοὺς πτωχοὺς, ἐξῆλθαν πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς πίστεως εἰς τὰ ἔθνη, πείθοντες αὐτὰ διὰ τοῦ κηρύγματος εἰς τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τὴν παραδοχὴν (γ).

Ὁ Κοδράτος ἔζη ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ, ὅτε ὁ διωγμὸς κατέβληθεν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν· μετὰ δὲ τὸν ἐνταῦθα γενόμενον μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ ἐπισκόπου Πουπλίου, διάδοχος αὐτοῦ προχειρισθεὶς, μεγάλως ἐσπούδασεν εἰς τὸ ν' ἀναζωπυρήσῃ καὶ

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 19. « Quadratus, Apostolorum discipulus. »

(β) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ', κεφ. 37. « τῶν δὲ κατὰ τούτους διαλαμπάνων καὶ Κοδράτος ἦν· ὃν ἅμα ταῖς Φιλίππου θυγατρῶσι προφητικῶ χάρισματι λόγος ἔχει διαπρέψαι. »

(γ) Εὐσεβ. αὐτόθι· « Καὶ ἄλλοι δ' ἐπὶ τούτοις πλείους ἐγνωρίζοντο κατὰ τοὺς δε, τὴν πρώτην τάξιν τῆς τῶν Ἀποστόλων ἐπέχοντες διαδοχῆς· οἱ καὶ αὐτε τῇ λικῶνδε ὄντες θεοπροπεῖς μαθηταί, τοὺς κατὰ πάντα τόπον τῶν ἐκκλησιῶν προκαταβληθέντας ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων θεμελίους ἐπωκοδόμουν, αὐξοντες εἰς πλεον τὸ κήρυγμα, καὶ τὰ σωτήρια σπέρματα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀνὰ πᾶσαν εἰς πλάτος ἐπισπείροντες τὴν οἰκουμένην. Καὶ γὰρ δὴ πλείεσται τῶν τότε μαθητῶν, σφοδροτέρῃ φιλοσοφίας ἔρωτι πρὸς τοῦ θεοῦ λόγου τὴν ψυχὴν πληττόμενοι, τὴν σωτήριον πρότερον ἀπεπλήρουν παρακέλευσιν, ἰνδεδέσι νέμοντες τὰς οὐσίας· ἐπειτα δὲ ἀποδημίας σταλλόμενοι, ἔργον ἐπετέλουν εὐαγγελιστῶν, τοῖς ἐτι πάμπαν ἀνηκδοῖς τοῦ τῆς πίστεως λόγου κηρύττειν τὸν Χριστὸν φιλοτιμούμενοι, καὶ τῇ τῶν θεῶν εὐαγγελίων παραδιδόναι γραφὴν. »

νὰ ἐνισχύσῃ τὴν καταθλιβεῖσαν κοινότητα (α). Ὅτε δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς (τὸ ἔτος 124), περιηγούμενος τὴν Ἑλλάδα, ἦλθε καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ μυηθῇ τὰ ἑλευσίνια μυστήρια, οἱ πολέμιοι τοῦ χριστιανισμοῦ, γινώσκοντες αὐτὸν ἐνθερμον ζηλωτὴν τῆς τῶν θεῶν λατρείας, καιροῦ ἐπιλαβόμενοι, ἐπεχείρησαν νὰ διαδῶλωσι τοὺς χριστιανούς. Ἀλλ' ὁ ἐπίσκοπος Κοδράτος ἀνεδέχθη τότε τὸ ἔργον ν' ἀπολογηθῇ ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος ὑπὲρ τῶν ὁμοδόξων αὐτοῦ, τῶν ἀδίκως κατηγορουμένων καὶ ἐνεχείρισε λοιπὸν εἰς τὸν Ἀδριανὸν Ἀπολογία, ἐνθα καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀγίας πίστεως ὑπερασπίζεται, καὶ τὴν ἀθωότητα τῶν χριστιανῶν. Ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Ἱερώνυμος ἀνέγνωσαν τὴν Ἀπολογία ταύτην, καὶ ἐξ αὐτῶν ὁ μὲν πρῶτος ἐγκωμιάζει τὸ ἔξοχον τοῦ συγγραφέως πνεῦμα, καὶ τὸ καθαρόν καὶ ἄδολον τῆς ἐν αὐτῇ περιγραφομένης ἀποστολικῆς ὁρθοδόξιας· ὁ δὲ Ἱερώνυμος ἐπαινεῖ αὐτὴν ὡς ὠρελιμωτάτην, καὶ πλήρη συνέσεως καὶ πίστεως, καὶ τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας ἀξίαν (β). Ἐπέτυχε δὲ ἡ Ἀπολογία τοῦ σκοποῦ· διότι ὁ Ἀδριανὸς

(α) Εὐσέβ. αὐτόθι, βιβλ. δ'. κεφ. 23. « ἡ δὲ πρὸς Ἀθηναίους [ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσ. τοῦ ἐπισκ. Κορινθ.] διεγερτικὴ πίστεως καὶ τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας· ἥς ἐλιγυροῦσαντας ἐλέγχει, ὡς ἂν μικροῦ δεῖν ἀποστάντας τοῦ λόγου, ἐξ οὗπερ τὸν προσεπὶ ταῦτα αὐτῶν Πούπλιον μαρτυρῆσαι κατὰ τοὺς τότε συνέβη διωγμούς. Κοδράτου δὲ μετὰ τὸν μαρτυρηθέντα Πούπλιον καταστάντος αὐτῶν ἐπισκόπου μέμνηται, ἐπιμαρτυρῶν, ὡς διὰ τῆς αὐτοῦ σπουδῆς ἐπισυναχθέντων, καὶ τῆς πίστεως ἀναζωπύρουσιν εὐλογῶντων.»

(β) Εὐσέβ. αὐτόθι, βιβλ. δ'. κεφ. 3. « τοῦτω [τῷ Ἀδριανῷ] Κοδράτος λόγον προσφωνήσας ἀναδίδωσιν, ἀπολογία συντάξας ὑπὲρ τῆς καθ' ἡμᾶς θεοσεβείας, ὅτι δὴ τινες πονηροὶ ἄνδρες τοὺς ἡμετέρους ἐνοχλεῖν ἐπειρῶντο. Εἰσέτι δὲ φέρεται παρὰ πλείστοις τῶν ἀδελφῶν, ἀτὰρ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ σύγγραμμα, ἐξ οὗ κατεδείκνυται λαμπρὰ τεκμήρια τῆς τοῦ ἀνδρὸς διανοίας, καὶ τῆς ἀποστολικῆς ἐρρητορίας.» — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 19. « Quadratus, Apostolorum discipulus, Publio Athenarum episcopo, ob Christi fidem martyrio coronato, in loco ejus substituitur, et ecclesiam grandi terrore dispersam fide et industria sua congregat. Cumque Hadrianus Athenis exegisset hiemem invisens Eleusinam, et omnibus paene Graeciae sacris initiatus, dedisset occasionem his, qui Christianos oderant, absque imperatoris praecepto vexare credentes, porrexit ei librum pro religione nostra compositum, valde utilem plenamque rationis et fidei et apostolica doctrina dignum; in quo et antiquitatem suae aetatis ostendens ait, plurimos a se visos, qui sub Domino variis in Judaea oppressi calamitatibus sanati fuerant, et qui a mortuis resurrexerant.»

διέταξεν ἔπειτα νὰ κατασταλῇ ὁ διωγμός· ἀλλὰ κατὰ κακὴν τύχην τὴν σήμερον δὲν μᾶς σώζεται ἐξ αὐτῆς, εἰ μὴ βραχύτατον τεμάχιον παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ (α), ὅπου ὁ Κοδράτος, δεικνύων τὴν διαφορὰν τῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ θαυμάτων ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν τῶν δαιμονίων δυνάμεων, λέγει· «Τοῦ δὲ Σωτῆρος ἡμῶν τὰ ἔργα ἄει παρῆν· ἀληθὴ γὰρ ἦν· οἱ θεραπευθέντες, οἱ ἀναστάντες ἐκ νεκρῶν, οἱ οὐκ ὥρθησαν μόνον θεραπευόμενοι καὶ ἀνιστάμενοι, ἀλλὰ καὶ ἄει παρόντες· οὐδὲ ἐπιδημοῦντος μόνον τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ καὶ ἀπαλλαγέντος, ἦσαν ἐπὶ χρόνον ἱκανόν, ὥστε καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους χρόνους τινὲς αὐτῶν ἀφίκαντο.»

Ἀγνοεῖται ὁ χρόνος τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ.

Σύγχρονος τοῦ Κοδράτου, καὶ πλατωνικὸς φιλόσοφος Ἀθηναῖος, ὅστις μαθητὴς ὕστερον τοῦ Χριστοῦ γενόμενος, διέτηρσε καὶ τοῦ λοιποῦ τὸν φιλοσοφικὸν τρίβωνα. Ἐνεχείρισε δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὸν αὐτὸν Ἀδριανὸν Ἀπολογία, μὴ διασωθεῖσαν ὅμως καὶ μέχρις ἡμῶν, εἰς τὴν ὁποίαν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας μετεχειρίσθη μάλιστα τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων τὰ συγγράμματα (β).

(α) Αὐτόθι.

(β) Εὐσεβ. αὐτόθι. «Καὶ Ἀριστείδης δὲ πιστὸς ἀνὴρ τῆς καθ' ἡμᾶς ὁρμώμενος εὐσεβείας, τῷ Κοδράτῳ παραπλησίως ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀπολογία ἐπιφωνήσας Ἀδριανῷ, κατατέλειπε. Σώζεται δὲ γὰρ εἰς δεῦρο παρὰ πλείστοις καὶ ἡ τοῦτου γραφή.» — Hieronym. de scriptis. eccl. c. 20. «Aristides, Atheniensis philosophus eloquentissimus, et sub pristino habitu discipulus Christi,

ΑΓΡΙΠΠΑΣ ΚΑΣΤΩΡ.

Ἐνῷ κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν πλείστοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀληθείας, λογικώτερον ὑπὲρ τῆς ἀποστολικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας ὑπερμαχοῦντες, ἥδη τινὲς καὶ διὰ συγγραμμάτων ἐπεχειροῦν νὰ προσφυλάττωσι τοὺς μετέπειτα ἀπὸ τῶν αἱρέσεων. Εἰς τούτους κατατάσσεται ὁ Ἀγρίππας Κάστωρ, ἀνὴρ πολυμαθὴς καὶ συγγραφεὺς περιβλεπτός, ὅστις ἔγραψεν ἐπιτηδεϊότατα Ἑλεγχος, τουτέστιν ἀναίρεσιν κατὰ τῶν εἰκοσι τεσσάρων εἰς τὸ εὐαγγέλιον βιβλίων τοῦ αἰρετικοῦ Βασιλείδου, ἀποκαλύψας τὴν μεγάλην τοῦ ἀνδρὸς γοητείαν, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν πλάνην εἰς τὸ φανερόν καταδείξας (α). Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἑλέγχου τούτου οὐδὲν εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους περιεσώθη, εἰ μὴ ὀλίγα τινὰ τε-

» volumen, nostri dogmatis rationem continens, eodem tempore quo et
» Quadratus, Hadriano principi dedit, id est, Apologeticum pro Christia-
» nis, quod usque hodie perseverans, apud philologos ingenii ejus indi-
» cium est.» — καὶ, Epist. 83. ad Magnum: « Aristides, philosophus vir
» eloquentissimus, eidem principi [Hadriano] Apologeticum pro Christia-
» nis obtulit, contextum philosophorum sententiis.» — Ὁ Γάλλος περιηγη-
τὴς De la Guilletière, ἀποθανὼν ἐν Παρίσι. τὸ 1705 ἔτος, ἀναφέρει (ἐν τῷ συγ-
γραμμάτι αὐτοῦ *Athènes anciennes et nouvelles*, Paris 1676, p. 146.) ὅτι
εἰς τι μοναστήριον τῶν Ἀθηνῶν, 25 μύλλια ἀπέχον τῆς πόλεως, καὶ Μεδελί (Ἰωὴς Περτιλίη) καλούμενον, σῴζεται εἰς τὴν τῆς Ἀπολογίας τοῦ Ἀριστείδου χει-
ρόγραφον· ἀλλ' ὑπὸ τῶν λοιπῶν περιηγητῶν ἀπεδείχθη ἡ εἰδησις αὐτῇ ψευδής. Gies-
seler *Lehrbuch d. Kirchengesch.* (Bonn 1831) Iter Bd. S. 170, 171.
not. b.

(α) Εὐρέε. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 7. « ὃν εἰς ἡμᾶς κατέλθεν ἐν τοῖς τό-
» τε γνωριμωτάτου συγγραφῆς Ἀγρίππα Καστορος ἱκανώτατος κατὰ Βασιλείδου
» Ἑλεγχος, τὴν δεινότητα τῆς τάνδρος ἀποκαλύπτων γοητείας. Ἐφαίνων δ' οὖν
» αὐτοῦ τὰ ἀπόρρητα, φησὶν αὐτὸν εἰς μὲν τὸ εὐαγγέλιον τέσσαρα πρὸς τοὺς εἰ-
» κοσι συντάξαι βιβλία. . . . Καὶ ἕτερα δὲ τούτοις παραπλήσια ἀμφοὶ τοῦ Βασιλεί-
» δου καταλέξας ὁ εἰρημνός, οὐκ ἀγενῶς τῆς δολωθείσης αἵρέσεως ἐφόρασε τῇ
» πλάνῃ.» — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 21. « Agrippa, cognomento
» Castor, vir valde doctus, adversus viginti quatuor Basilidis haereticici
» volumina, quae in evangelium confecerat, fortissime disseruit, prodens
» ejus universa mysteria.»

μάχια, τὰ ὁποῖα ἐδημοσίευσεν ὁ Γαλλάνδιος ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ βιβλιοθήκῃ τῶν ἀρχαίων Πατέρων, Τόμ. Α', Confutationis adversus Basilidem Excerpta ἐπιγραφόμενα.

ΑΡΙΣΤΩΝ ΠΕΛΛΑΙΟΣ.

Ἦτιον ὁ Ἀρίστων Ἑβραῖος τὸ γένος, ἐκ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Πέλλης, εἰς τὴν ὁποίαν κατέφυγαν οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις χριστιανοὶ μικρὸν πρὸ τῆς καταστροφῆς ταύτης τῆς πόλεως. Προσελθὼν δὲ εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, συνέταξε σύντομον σύγγραμμα, φέρον τὴν ἐπιγραφὴν Ἀντιλογία, ἡ διάλεξις Παπίσκου καὶ Ἰάσονος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ὁμολογητοῦ Μαξίμου ἀπεδίδετο ὑπὸ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν (α), ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν πιθανολογίαν, καὶ κατὰ λάθος. Τὰ ἐν τῇ Ἀντιλογίᾳ ταύτῃ διαλεγόμενα πρόσωπα εἶναι χριστιανὸς τις ἐξ Ἑβραίων, Ἰάσων καλούμενος, καὶ Παπίσκος τις ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας Ἰουδαῖος, ὅστις μετὰ πολλῆς τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης πολεμεῖ τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὴν ἀλήθειαν τὴν νίκην δ' ἐπιφέρει ὁ χριστιανὸς Ἰάσων, ἀποδεικνύων ἀκριβῶς ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Π. Δ., ὅτι εἰς τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ Ἰησοῦν ἐπληρώθησαν πᾶσαι αἱ προβόρῃσεις τῶν προφητῶν, καὶ καταπεῖθων οὕτω τὸν ἐναντίον αὐτοῦ ν' ἀσπασθῇ τὸν χριστιανισμόν, καὶ νὰ δεχθῇ ὑπ' αὐτοῦ τὸ βάπτισμα. — Τὸ σύγγραμμα μετεφράσθη καὶ λατινιστὶ ὑπὸ τινος Κέλσου· ἀλλ' οὔτε τὸ πρωτότυπον, οὔτε ἡ μετάφρασις σώζεται πλέον τὴν σήμερον, εἰ μὴ μόνον ἡ ἀρρε-

(α) Μάξιμ. Σχόλ. εἰς Διονύσιον Ἀρεοπαγ. περὶ μυστικ. θεολογ. κεφ. δ. Τόμ. Β'. σελ. 234. ἐκδ. Βενετ. « ἀνέγων δὲ τοῦτο ἐπὶ οὐρανὸς καὶ ἐν τῇ συγγεγραμμένῃ Ἀρίστων τῷ Πελλαίῳ διαλέξει Παπίσκου καὶ Ἰάσονος, ἣν Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν ἑκτῇ βιβλίῳ τῶν ὑποτυπώσεων τῶν ἁγίων Λουκᾶν φησὶν ἀναγράφει. »

ρωτική ἐπιστολή, τὴν ὁποίαν ὁ Κέλσος ἐπέμψε μετὰ τῆς μεταφράσεως πρὸς τινὰ ἐπίσκοπον Βιγίλιον (α).

ΜΕΛΙΤΩΝ ΣΑΡΔΕΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ.

§. 1. *Βίος. Μελίτων*, ὁ τῆς ἐν Λυδίᾳ ἐκκλησίας τῶν Σάρδεων ἐπίσκοπος, ἦνθει ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίνου, ἐνδοξος διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Βίον διετέλεσεν ὁ Μελίτων ἄγαμον, ὅθεν καὶ εὐνοῦχον καλεῖ αὐτὸν Πολυκράτης, ὁ τῶν Ἐφειῶν ἐπίσκοπος, παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ (δ), καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς μαρτυρεῖ, ὅτι ὑπὸ πολλῶν χριστιανῶν ἐνομιζέτο προφήτης (γ). Ἀπέθανε δὲ τὸ σωτήριον ἔτος 170, κατὰ τὴν γνώμην τῶν πλειοτέρων, ἢ καὶ μικρὸν ὕστερον, εἰς τὰς Σάρδεις, αὐχὶ ὁμῶς μαρτυρικὸν θάνατον, ὡς εἰκάζομεν ἐκ τῆς περὶ τοῦτου σιωπῆς τοῦ Πολυκράτους, ὅς τις τῶν ἀγίων ἄλλων τῆς Ἀσίας ἐπισκόπων διηγούμενος τὸν θάνατον, εἰς πάντα τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ ἀβλήσαντας ἀποδίδει τὸ ὄνομα τοῦ μάρτυρος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εἰς τὸν Μελίτιωνα (δ). Ἐγκωμιάζει δὲ αὐτὰν οὐχὶ μόνον ὁ Τερτυλλιανὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰερώνυμος κατατάσσει αὐτὸν εἰς τοὺς ἐπίσήμες τῆς ἐκκλησίας συγγραφεῖς (ε), καὶ, διὰ τὴν παραλείψωμεν

(α) Celsi Epistola s. Praefatio in Altercationem Jasonis et Papisci De judaica incredulitate, in S. Cypriani Opp. ad edit. Maurin. rec. Oberthür. T. II. Append. I. p. 224—231.

(β) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 24. « ἔτι δὲ καὶ Παιπίριον τὸν μακάριον, καὶ Μελίτιωνα τὸν εὐνοῦχον, τὸν ἐν ἀγίῳ πνεύματι πάντα πολιτευσάμενον, ὅς καί ται ἐν Σάρδεσι, περιμένων τὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐπισκοπὴν, ἐν ᾗ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεται.

(γ) Παρὰ τῷ Ἰερών. de scriptt. eccl. c. 24. « hujus (Melitonis) elegans et declamatorium ingenium laudans Tertullianus in septem libris, quos scripsit adversus ecclesiam pro Montano, dicit eum a plerisque nostrorum prophetam putari.»

(δ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. ἐνθ' ἀνωτέρω.

(ε) Hieronym. epist. ad Magnum, 70. « quid loquar de Melitone Sardensi episcopo... et Irenaeo, qui origines haeresum singularum... multis voluminibus explicarunt? »

τοὺς ἄλλους, Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης τὸν ὀνομάζει « θεῖον καὶ » παντόσοφον ἐν διδασκάλοις Μελίτων, καὶ θεόσοφον » (α). Καὶ ὑπὸντι διὰ τὸ ἄμωμον τοῦ βίου, διὰ τὸ ἔξοχον τοῦ νοῦ, καὶ τοῦ λεκτικῆς τὸ εὐφραδέες εἶναι τοιοῦτων ἐπιθέτων ἄξιος.

§. 2. Συγγράμματα. Ὁ Μελίτων ἤλθε ποτε, ὡς ὁμολογεῖ αὐτὸς, εἰς τὴν Ἀνατολὴν (β), διὰ τὰ πληροφορηθῆ παρὰ τῶν πιστῶν τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης, τίνα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης βιβλία ἦσαν τὰ κοινῶς παρὰ πάντων παραδεδεγμένα· ὅθεν καὶ μαθὼν ἀκριβῶς τὸ ζητούμενον, συνέταξε πίνακα αὐτῶν, καὶ οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος τῶν ἁγίων γραφῶν κανὼν, ὁ ὑπὸ ἐκκλησιαστικῆς συγγραφῆς συντεταγμένος. Ἐπανελθὼν λοιπὸν εἰς τὴν οἰκίαν πατρίδα, συνέλεξε ἐκ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν τίνα περὶ τοῦ σωτῆρος Ἰησοῦ καὶ πάσης τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ διήρесе τὰς Ἐκλογὰς ταύτας εἰς βιβλία ἕξ, ἐκ τῶν ὁποίων ὁμοίως δὲν μᾶς διεσώθη ἄλλο, εἰ μὴ ἡ ἐπιστολὴ, τόπον προοιμίου ἐπέχουσα, τὴν ὁποίαν γράφει πρὸς τινὰ Ὁνησίμον, ἀδελφὸν αὐτὸν προσαγορεύων (γ). « Μελίτων Ὁνησίμω τῷ ἀδελφῷ χαίρειν » ἐπειδὴ πολλάκις ἠξίωσας, σπουδῇ τῇ πρὸς τὸν λόγον χρώμενος, γενέσθαι σοι ἐκλογὰς ἐκ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ πάσης τῆς πίστεως ἡμῶν, ἐτι δὲ » καὶ μαθεῖν τὴν τῶν παλαιῶν βιβλίων ἐβουλήθη ἀκριβεῖαν, » πόσα τῶν ἀριθμῶν, καὶ ὅποια τὴν τάξιν εἶεν, ἐσπούδατα τὸ » τοιοῦτο πρᾶξαι, ἐπιστάμενός σου τὸ σπουδαῖον περὶ τὴν πίστιν, » καὶ φιλομαθὲς περὶ τὸν λόγον, ὅτι τε μάλιστα πάντων πόθω » τῷ πρὸς Θεὸν ταῦτα προκρίνεις, περὶ τῆς αἰωνίου σωτηρίας » ἀγωνιζόμενος· ἀνελθὼν οὖν εἰς τὴν Ἀνατολὴν, καὶ ἕως τοῦ τόπου γενόμενος, ἐνθα ἐκηρύχθη καὶ ἐπράχθη, καὶ ἀκριβῶς μαθὼν τὰ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης βιβλία, ὑποτάξας ἐπεμψά σοι » ὧν ἔστι τὰ ὀνόματα· Μωϋσέως πάντε, Γένεσις, Ἐξοδος, Λευι-

(α) Ἀναστ. Σιν. ἐν Ὁδηγ. κεφ. ιγ'.

(β) Οἱ κριτικοὶ Τυλλεμόντιος καὶ Γαλλάντιος εἰσαΐουσι, εἰ τὸ τόπος τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὸν ὅποιον ἦλθεν, ἦτον ἡ Παλαιστίνη, καὶ ἡ εἰκασία αὕτη βεβαιεῖται· τρόπον σινὰ πάλιν ἐκ τῆς ἰδέας αὐτοῦ ἀπελογίᾳς.

(γ) Εὐνέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 26.

» τικόν, Ἀριθμοί, Δευτερονόμιον· Ἰησοῦς Νυϋ, Κριταί, Ρούθ·
 » Βασιλείων τέσσαρα, Παραλειπομένων δύο· Ψαλμῶν Δαυίδ,
 » Σολομῶντος Παροιμίαι, ἡ καὶ Σοφία, Ἐκκλησιαστής, Ἄσμα
 » ἀσματίων, Ἰώβ· προφητῶν Ἡσαίου, Ἰερεμίου· τῶν δώδεκα ἐν
 » μονοβιβλῷ· Δανιήλ, Ἰεζεκιήλ, Ἑσδρας· ἐξ ὧν καὶ τὰς ἐκ-
 » λογὰς ἐποίησάμην, εἰς ἕξ βιβλία διελών.». Εἰς τὸν κατάλο-
 γον ὅμως τοῦτον παραλείπει ὁ Μελίτων ὅσα ἱερὰ βιβλία οἱ
 Ἰουδαῖοι δὲν ἀνεγνώριζαν κανονικὰ, καὶ ταῦτα εἶναι· ἡ Σοφία
 τοῦ Σειράχ, ἡ Σοφία τοῦ Σολομῶντος (διότι τὸ βιβλίον τῶν
 Παροιμιῶν ὀνομάζει *Σοφίαν*· Σολομῶντος Παροιμίαι, ἡ καὶ Σο-
 φία), Ἰουδίθ, Ἑσθήρ, καὶ τὰ δύο βιβλία τῶν Μακκαθαίων.

Καὶ ἄλλα προσέτι πολλὰ συνέγραψεν ὁ Μελίτων, ὑπὸ τοῦ
 Εὐσεβίου καὶ Ἱερωνύμου μνημονευόμενα, τὰ ὅποια ὅμως, πλὴν δύο
 τεμαχίων, ἀπωλέσθησαν πάντα ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου. Καὶ
 πρῶτον σύγγραμμά αὐτοῦ ἀναφέρεται τὸ *Περὶ τοῦ πάσχα*, εἰς δύο
 βιβλία (α). ἐκ δὲ τοῦ μικροῦ διασωθέντος τεμαχίου αὐτοῦ
 γίνεται φανερὸς τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ ὁ χρόνος (β). « Ἐν μὲν
 » οὖν τοῖς περὶ τοῦ πάσχα τὸν χρόνον, καθ' ὃν συνέταττεν, ἀρ-
 » χόμενος, σημαίνει ἐν τούτοις· Ἐπὶ Σερουίλιου Παύλου, ἀν-
 » θυπάτου τῆς Ἀσίας, ᾧ Σάγαρις καιρῷ ἐμαρτύρησεν, ἐγένετο
 » ζήτησις πολλὴ ἐν Λαοδικείᾳ περὶ τοῦ πάσχα, ἐμπεσόντος κα-
 » τὰ καιρὸν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις· καὶ ἐγράφη ταῦτα. Τού-
 » του δὲ τοῦ λόγου μέμνηται Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν ἰδίῳ
 » περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ, ὃν ἐξ αἰτίας τῆς τοῦ Μελίτωνος γρα-
 » φῆς φησιν ἐκυτὸν συντάζει. » (γ)

Ἐπειτα δὲ λαμπρότερον τῶν λοιπῶν ἄλλων συγγραμμάτων
 τοῦ Μελίτωνος φαίνεται ὅτι ἦτον ἡ ὑπὲρ τοῦ *χριστιανικοῦ*
δόγματος Ἀπολογία, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα

(α) Εὐσεβ. αὐτόθι· « τούτων [Μελίτωνος, καὶ Ἀπολινάρου, τοῦ Ἱεροπόλεως
 » ἐπισκόπου] εἰς ἡμετέραν γινώσκαι ἀφίκεται τὰ ὑποτεταγμένα· Μελίτωνος, τὰ περὶ
 » τοῦ πάσχα δύο. »

(β) Εὐσεβ. αὐτόθι.

(γ) Ὁ μάρτυς δὲ αὐτος Σάγαρις, ὁ μνημονευόμενος ἐνταῦθα, ἦτον ἐπίσκοπος τῆς
 Λαοδικείας, καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ, ὡν τῆς αὐτῆς μετὰ τοῦ Μελίτωνος γνώμης, ὅτι τὸ
 πάσχα πρέπει νὰ ἑορτάζεται κατὰ τὴν ἰδ' τῆς σελήνης.

Μάρκον Ἀντωνῖνον (α). Τὸ δὲ μακρὸν ὁπωςοῦν τεμάχιον, τὸ
 — ἐξ αὐτῆς παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ περιτωθέν, εἶναι τὸ ἐξῆς· Ἄν δὲ
 » τῷ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα βιβλίῳ τοιαυτὰ τινα καθ' ἡμῶν ἐπ'
 » αὐτοῦ γεγονέναι ἰστορεῖ· Τὸ γὰρ οὐδὲ πώποτε γεγόμενον, νῦν
 » διώκεται τὸ τῶν θεοσεβῶν γένος, καινοῖς ἐλαυνόμενον δόγμασι
 » κατὰ τὴν Ἀσίαν· οἱ γὰρ ἀναιδεῖς συκοφάνται καὶ τῶν ἁλ-
 » λοτρίων ἐρασταί, τὴν ἐκ τῶν διαταγμάτων ἔχοντες ἀφορμὴν,
 » φανερώς ληστεύουσι, νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν διαρπάζοντες
 » τοὺς μηδὲν ἀδικούντας. Καὶ μεθ' ἑτέρα φησι· Καὶ εἰ μὲν,
 » σοῦ κελεύσαντος, ταῦτα πράττεται, ἔστω καλῶς γινόμενον·
 » δίκαιος γὰρ βασιλεὺς οὐκ ἂν ἀδίκως βουλευόσαιο πώποτε· καὶ
 » ἡμεῖς ἡδέως φέρομεν τοῦ τοιοῦτου θανάτου τὸ γέρας· ταύτην
 » δέ σοι μόνην προσφέρωμεν θέσιν, ἵνα αὐτὸς πρότερον ἐπιγνοῖς
 » τοὺς τῆς τοιαύτης φιλονεικίας ἐργάτας, δικαίως κρίνεις, εἰ
 » ἄξιοι θανάτου καὶ τιμωρίας, ἢ σωτηρίας καὶ ἡσυχίας εἰσίν·
 » εἰ δὲ καὶ παρὰ σοῦ μὴ εἴη ἡ βουλὴ αὕτη καὶ τὸ καινὸν τοῦ-
 » το διάταγμα, ὃ μηδὲ κατὰ βαρβάρων πρέπει πολεμίων, πολὺ
 » μᾶλλον δεσμέσθαι σου, μὴ περιῖδειν ἡμᾶς ἐν τοιαύτῃ δημώδει
 » λεηλασίᾳ. Τούτοις αὖθις ἐπιφέρει, λέγων· Ἡ γὰρ καθ' ἡμᾶς
 » φιλοσοφία πρότερον μὲν ἐν βαρβάροις ἤκμασεν, ἐπανθήσασα δὲ
 » τοῖς σοῖς ἔθνεσι κατὰ τὴν Αὐγούστου τοῦ σοῦ προγόνου με-
 » γάλην ἀρχὴν, ἐγενήθη μάλιστα τῇ σῇ βασιλείᾳ αἰτίον ἀγαθόν·
 » ἔκτοτε γὰρ εἰς μέγα καὶ λαμπρὸν τὸ Ῥωμαίων ἠϋξήθη κρά-
 » τος, οὗ σὺ διάδοχος εὐκταῖος γέγονάς τε καὶ ἔση μετὰ τοῦ
 » παιδός, φυλάσσων τῆς βασιλείας τὴν σύντροφον καὶ συναρξα-
 » μένην Αὐγούστῳ φιλοσοφίαν· ἦν καὶ οἱ πρόγονοί σου πρὸς
 » ταῖς ἄλλαις θρησκείαις ἐτίμησαν. Καὶ τοῦτο μέγιστον τεκμή-
 » ριον τοῦ πρὸς ἀγαθοῦ τὸν καθ' ἡμᾶς λόγον συνακμάσαι τῇ κα-
 » λῶς ἀρξαμένῃ βασιλείᾳ, ἐκ τοῦ μηδὲν φούλου ἀπὸ τῆς Αὐ-
 » γούστου ἀρχῆς ἀπαντῆσαι, ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαντα λαμπρὰ

(α) Εὐσεβ. αὐτοῖ· α ἐπὶ πᾶσι καὶ τὸ πρὸς Ἀντωνῖνον βιβλίδιον· καὶ κεφ. 13.
 » τούτοις οὕτω χωρήσασιν, ἐπιμαρτυρῶν Μελίτων τῆς ἐν Σάρδεσι ἐκκλησίας ἐπί-
 » σκοπος, κατ' αὐτὸ γνωρίζομενος τοῦ χρόνου, βῆλός ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημίων αὐτοῦ
 » ἐν ᾗ πεποιήται πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Οὐῆρον ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος χρη-
 » σιμωτέτη ἀπολογία·

« καὶ ἐνδοξά κατὰ τὰς πάντων εὐχάς. Μόνοι πάντων ἀναπει-
 « σθέντες ὑπὸ τινων βασκανῶν ἀνθρώπων, τὸν καθ' ἡμᾶς ἐν
 « διαβολῇ καταστῆται λόγον ἠθέλησαν Νέρων καὶ Δομετιανός,
 « ἄρ' ὧν καὶ τὸ τῆς συκοφαντίας ἀλόγῳ συνηθείᾳ περὶ τοῦ
 « τοιούτους ρυθῆναι συμβέβηκε ψεύδους· ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ἄγνοιαν
 « οἱ σοὶ εὐσεβεῖς πατέρες ἐπληρωθῶσαντο, πολλάκις πολλοὺς
 « ἐπιπλήξαντες ἐγγράφως, ὅσοι περὶ τούτων νεωτερίσαι ἐτόλ-
 « μησαν· ἐν οἷς ὁ μὲν πάππος σου Ἀδριανὸς πολλοῖς μὲν καὶ
 « ἄλλοις, καὶ Φουδάνῳ δὲ, τῷ ἀνθυπάτῳ ἡγουμένῳ τῆς Ἀσίας,
 « γράφων φαίνεται· ὁ δὲ πατήρ σου, καὶ σοὺ τὰ σύμπαντα διοι-
 « κούντος αὐτῷ, ταῖς πόλεσι περὶ τοῦ μηδὲν νεωτερίζειν περὶ
 « ἡμῶν ἔγραψεν· ἐν οἷς καὶ πρὸς Λαρισσαίους, καὶ πρὸς Θεσ-
 « σαλονικεῖς, καὶ Ἀθηναίους, καὶ πρὸς πάντας Ἑλλήνας. Σὲ δὲ
 « καὶ μᾶλλον περὶ τούτων τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἔχοντα γνώμην,
 « καὶ πολὺ γε φιλανθρωποτέραν καὶ φιλοσοφωτέραν, πεπεσμέθα
 « πάντα πράττειν, ὅσα σου δεόμεθα. » — Περὶ τοῦ ἔτους, καθ'
 ὃ Μελίτων ἔδωκε τὴν Ἀπολογίαν ταύτην εἰς τὸν Μάρκον Ἀν-
 τωνῖνον, διαφωνοῦσιν οἱ κριτικοί· καὶ ὁ μὲν Τίλλεμόντιος, Οὐα-
 λήσιος, καὶ ἄλλοι, ὑπομνηματίζουσιν, ὅτι ἐνεχειρίσθη τὸ ἔτος
 175, ἢ 176, ἢ 177 (α)· οἱ δὲ περὶ τὸν Γαλλάνδιον (β) γνω-
 ματεύουσιν, ὅτι ἦτο τὸ ἔτος 170. Κατὰ τοῦτο δὲ συμφωνοῦσι
 πάντες, ὅτι ὁ Μελίτων ἐνεχείρισε τὴν Ἀπολογίαν εἰς τὸν Μ.
 Ἀντωνῖνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐρηλίου Οὐήρου· διότι, ἂν
 ἔγραψεν αὐτὴν, ζῶντος ἔτι τοῦ Αὐρηλίου Οὐήρου, ἐξάπαντος
 ἤθελε μνημονεύσει καὶ αὐτοῦ, καὶ ἀντὶ τοῦ, « οὐ σὺ διάδοχος
 « εὐκταῖος γέγονάς τε καὶ ἔστη μετὰ τοῦ παιδός. », ἤθελεν εἰ-
 πεῖ ἀναμφιβόλως « μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ »· διότι ὁ Αὐρηλῖος Οὐή-
 ρος ἦτο θετὸς τοῦ Μάρκου ἀδελφός· ἐπειδὴ δὲ μόνον τὸν υἱὸν
 τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, τουτέστι τὸν Κόμμοδον, ἀναφέρει ἐνταῦ-
 θα ὁ Μελίτων, καὶ εὐχεται νὰ συμβασιλεύῃ μετ' αὐτοῦ ὁ Μάρ-

(α) Tillemont. Memoires de l'histoire eccles. T. 2. Note 2. sur S. Meliton, pag. 321. — Valesius in notis ad Euseb. l. 5. prooem.

(β) Gallandius in Bibl. PP. T. 1. in Prolegomenis ad Melitonem pag. 119.

κος μακρὸν χρόνον, γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ Ἀπολογία ἐδόθη εἰς τὸν Μάρκον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐήρου, καὶ μάλιστα τὸ δέκατον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίνου.

Τὰ δὲ ἄλλα τοῦ Μελίτωνος συγγράμματα, τῶν ὁποίων μόνον αἱ ἐπιγραφαὶ φέρονται παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ καὶ Ἱερωνύμῳ, εἶναι ταῦτα· α) *Περὶ πολιτείας καὶ προφητῶν*· τὸ βιβλίον τοῦτο ὁ Ἱερώνυμος (α) λέγει ἐπιγραφόμενον *De vita prophetarum*, ὡς ἂν ὁ Εὐσεβίος ἔγραφε *Περὶ πολιτείας τῶν προφητῶν*. — β) *Περὶ ἐκκλησίας*· γ) *Περὶ κυριακῆς λόγος*· δ) *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*· ε) *Περὶ πλάσεως*· ς) *Περὶ ὑπακοῆς πίστεως αἰσθητηρίων*· ζ) *Περὶ ψυχῆς καὶ σώματος, ἡ τοῦς*· η) *Περὶ λουτροῦ (τουτέστι, βαπτίσματος)*· θ) *Περὶ ἀληθείας*· ι) *Περὶ κτίσεως καὶ γενέσεως Χριστοῦ*· εἰς τινὰ τῶν χειρογράφων τοῦ Εὐσεβίου ἀναγινώσκεται, *Περὶ πίστεως καὶ γενέσεως Χριστοῦ*· ὁ δὲ Ἱερώνυμος, εἰς τὴν δευτέραν μόνον λέξιν ἄρκεσθεις, καὶ ὑπολαβὼν τὴν πρώτην ὅπως αὐν τραχυτέραν, μετέφρασε, *De generatione Christi*. — ια) *Περὶ προφητείας*· ιβ) *Περὶ φιλοξενίας*· — ιγ) *Κλεις* (δ)· ιδ) *Περὶ τοῦ διαβόλου*· ιε) *Περὶ τῆς ἀποκαλύψεως Ἰωάννου*· καὶ ις) *Περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ*, ὅπου ὁ Μελίτων ἐπραγματεύετο περὶ τοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἐνσώματος, ἡ σωματικός, καὶ ἐνόμιζε ν' ἀποδείξῃ τοῦτο διὰ πολλῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς ῥητῶν· δικαίως δὲ τὴν πλάνην ταύτην τοῦ Μελίτωνος ἐξελέγχει ὁ Ὀριγένης (γ) λέγων· « Προδιαληπτέον πρότερον τοῦ συνίσταται τὸ κατ' εἰκόνα ἐν σώματι, ἢ ἐν ψυχῇ ».

(α) *De scriptt. eccl.* c. 24.

(δ) Σώζεται ἡ λατινικὴ αὐτοῦ μετάφρασις ἐν τοῖς χειρογράφοις τοῦ ἐν Κλαρομοντιῷ κολλεγίου, καὶ περὶ τοῦ συγγράμματος τούτου γράφει ὁ Γαλλάνδιος· « *Le livre qu' on demandoit sous le nom de clavis, seu clavis Melitonis Sardienis, ms. du college de Clermont, est une espece de Dictionnaire, ou vocabulaire interpretatif des mots difficiles de l' Ecriture sainte. Son veritable titre est : Miletus (σὺτω) Asianus episcopus hunc librum edidit, quem et congruo nomine clavem appellavit. L' ouvrage est un in-quarto assez mince, d' environ 300 pages en velin, dont l' écriture est de la fin du 12, ou commencement du 13me siècle. Cet ouvrage ne paroît pas pouvoir être d' une grande utilité.* »

(γ) Παρὰ τῷ Θεοδωρήτῳ, Ζητήσ. εἰς τὴν Γένεσ. κεφ. κ'.

» ἴδωμεν δὲ πρότερον οἷς χρῶνται οἱ τὸ πρῶτον λέγοντες, ὧν
 » ἐστὶ καὶ Μελίτων, συγγράμματα καταλελοιπῶς περὶ τοῦ ἐν-
 » σώματον εἶναι τὸν Θεόν· μέλη γὰρ Θεοῦ ὀνομαζόμενα εὐρί-
 » σκοντες, κ.τ.λ. » — Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Μελίτων κατὰ πάντα τὰ
 ἄλλα εἶναι ὀρθοδόξοτατος, καὶ ἀκατάληπτον σχεδὸν φαίνεται, πῶς
 νὰ ὑποπέσῃ εἰς τοιαύτην πλάνην, οἱ κριτικοὶ μετὰ πολλῆς πι-
 θανότητος εἰκάζουσιν, ὅτι τὸ *Περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ* σύγγραμ-
 μα αὐτοῦ εἶναι τὸ αὐτό, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει Ἀναστάσιος ὁ Σιναί-
 της (α) ὑπὸ τὸ ὄνομα *Περὶ σαρκώσεως Χριστοῦ*, καὶ ὅτι τὰ δύο,
 εἰ καὶ ὑπὸ δύο διάφορα ὀνόματα, εἶναι ὅμως σύγγραμμα ἓν, του-
 τέστι *Περὶ τοῦ ἐν σώματι Θεοῦ· ἐνσώματος δὲ Θεός* εἶναι ὁ
 σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅστις συνανεστράφη μετὰ τῶν ἀν-
 θρώπων, σῶμα, ἀνθρωπίνην δηλονότι σάρκα φορέσας. Πιθανο-
 λογεῖται δὲ ἡ εἰκασία αὕτη καὶ ἐξ ὅσων λέγει περὶ τοῦ Μελί-
 τωνος ἀλλαχοῦ ὁ Εὐσέβιος (β)· » Τὰ γὰρ Εἰρηναίου τε καὶ Με-
 » λίτωνος, καὶ τῶν λοιπῶν, τίς ἀγνοεῖ βιβλία, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον
 » καταγγέλλοντα τὸν Χριστόν; »

Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν ἁγίων Πατέρων σώζεται μέχρι τῆς
 σήμερον εἰς ὄνομα τοῦ Μελίτωνος βιβλίον, *Περὶ τῆς κοιμήσεως,*
ἢ ἀναλήψεως τῆς θεοτόκου Μαρίας· ἀλλ' ἤδη ὁ πάπας Γελά-
 σιος κατέταξεν αὐτὸ εἰς τὰ ἀπόκρυφα (γ), καὶ ὑποβολιμαῖον αὐτὸ
 ἔκριναν Βέδρας ὁ Αἰδέσιμος, ὁ Βαρώνιος, Ἀλέξ. Νατάλιος, Δου-
 πῖνος, Τίλλεμόντιος, καὶ ἄλλοι πολλοί. Πρὸς δὲ τούτοις ἄλλο
 αὐτοῦ ὑποβολιμαῖον σύγγραμμα φέρεται ἡ *Ἀποκάλυψις τοῦ*
Μελίτωνος, ἀπλῆ τις καὶ ἀηδὴς σάτυρα εὔστα κατὰ τῶν μοναχῶν,
 τυπωθεῖσα τὸ ἔτος 1662. Λείψανα αὐτῆς σώζονται τινα ἐν τῇ
 Σειρᾷ τῶν Πατέρων τῇ εἰς τὴν Γένεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιν
 τοῦ Τίλλεμοντίου ἐξελέγχονται πανταχόθεν ἀνάξια καὶ ξένα τοῦ
 ἡμετέρου ἐπισκόπου Μελίτωνος.

(α) Ἐ' Ὁδηγῶ, κεφ. ιγ'.

(β) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε'. κεφ. 28.

(γ) Gelas. in decreto. • Liber, qui appellatur Transitus, seu assumptio
 • Beatae Mariae, apocryphus. »

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ.

Ἦκμασεν ὁ Διονύσιος, ὁ ἐπίσκοπος τῶν Κορινθίων, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίνου περὶ τὸ ἔτος 170 (α), οὐχὶ μόνον μετὰ πολλοῦ ζήλου τῆς ἐν Κορίνθῳ κοινότητος ἐπιμελούμενος, ἀλλὰ φροντίζων μάλιστα νὰ καθιστᾷ ἑαυτὸν χρήσιμον καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας διὰ παραινετικῶν ἐπιστολῶν (β). Γεραίρει δὲ αὐτὸν μετὰ τῶν ἁγίων καὶ ἡ ὁρθόδοξος Ἀνατολική, καὶ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία· ἡ μὲν πανηγυρίζουσα τὴν μνήμην αὐτοῦ ὡς μάρτυρος, τελευτήσαντος τὸν διὰ ξίφους θάνατον, κατὰ τὴν κθ' τοῦ μηνὸς νοεμβρίου (γ)· ἡ δὲ, ἐορτάζουσα αὐτὸν ὡς ὁμολογητὴν, κατὰ τὴν ἡ τοῦ ἀπριλίου.

Συγγράμματα. Ὁκτὼ ἐπιστολάς, γεγραμμένας ὑπὸ τοῦ Διονυσίου, ἀνέγνωσεν ὁ Εὐσέβιος, ὅστις, ἂν κατὰ δυσμοίριαν, πλὴν τεσσάρων βραχέων τεμαχίων, ἀπωλέσθησαν ὅλαι, μᾶς διέσωσεν ἕως τὰς ἐπιγραφὰς αὐτῶν, καὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐν συντόμῳ ἐσημείωσε (δ). Καὶ τὴν μὲν *πρώτην* ἔγραψε πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, κρατύνων αὐτοὺς εἰς τὴν ὁρθοδόξian, καὶ προτρέπων εἰς τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἔνωσιν· τὴν δὲ *δευτέραν*, πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, εἰς τοὺς ὁποίους θέλων νὰ διεγείρῃ τὴν πίστιν, καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν φυλακὴν τῶν εὐαγγελικῶν παραγγελημάτων, ἐλέγχει αὐτοὺς διὰ τὴν περὶ τούτων ὀλιγωρίαν, τὴν ὁποίαν ἔδειξαν μάλιστα μετὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν

(α) Εὐσέβ. κανὼν χρονικ. εἰς τὸ ἔτ. ια'. τοῦ Μ. Αὐρηλ.

(β) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 23. « καὶ πρῶτον περὶ Διονυσίου φητέον, ὅτι τε τῆς ἐν Κορίνθῳ παροικίας τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκχερίριστο θρόνον, καὶ ὡς « τῆς ἐνὸς φιλοπονίας οὐ μόνον τοῖς ὑπ' αὐτὸν, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῖς ἐπὶ τῆς ἁλλο- « διαπῆς ἀφθόνως ἐκοινώνει, χρησιμώτατον ἅπανι ἑαυτὸν καθιστὰς ἐν αἷς ὑπερυπεῖ- « το καθολικαῖς πρὸς τὰς ἐκκλησίας ἐπιστολαῖς. »

(γ) Ἰδὲ τὰ Συναξαῖρ. ἐν τῇ κθ' νοεμβρ. « Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Διονύσιος, ἐπίσκοπος « Κορίνθου, ἔφει πληγαί, τελειοῦται. »

(δ) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἀνωτέρω. — Περὶ βλ. Hieronym. de scriptt eccl. c. 27.

Πουπλίου, καὶ ὑπομινῆσκει εἰς αὐτοὺς, ὅτι μόνον διὰ σπουδῆς τοῦ Κοδράτου, τοῦ διαδόχου τοῦ Πουπλίου, ἀνεξωπηρήθη πάλιν ὁ περὶ τὴν πίστιν αὐτῶν ζῆλος· ἀναφέρει δὲ πρὸς τούτοις καὶ Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην, ὡς ἐπιστραφέντα ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, καὶ πρῶτον ἐπίσκοπον τῶν Ἀθηνῶν προχειρισθέντα. Τὴν τρίτην ἐπεμφε πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Νικομηδείας, πολεμῶν τὴν αἵρεσιν τοῦ Μαρκίωνος, καὶ ἀντιτάσσων πρὸς αὐτὴν τὸν τῆς ἀληθείας κανόνα· τὴν τετάρτην κατεύθυνε πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τὴν κατὰ τὴν Γόρτυναν, καὶ πρὸς πάσας δὲ ὁμοῦ τὰς ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, ἐγκωμιάζων μεγάλως τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν Φίλιππον, καὶ συμβουλευὼν αὐτὰς νὰ φυλάττωνται ἀπὸ τῆς διαστροφῆς τῶν αἵρετικῶν (α). Τὴν δὲ πέμπτην ἔστειλε πρὸς τὴν ἐν Ἀμάστρει ἐκκλησίαν καὶ τὰς ἐν Πόντῳ ἄλλας παροικίας, κατὰ προτροπὴν, ὡς λέγει, τοῦ Βαχχυλίδου καὶ Ἐλπίστου· ἐρμηνεύει δ' ἐν αὐτῇ πολλὰς τῶν ἁγίων γραφῶν ῥήσεις, καὶ παραινεῖ περὶ γάμου καὶ ἀγνείας, καὶ προστάττει νὰ δέχωνται πρῶτος καὶ εὐμενῶς πάντας τοὺς μετανοοῦντας καὶ τοὺς ἐξ αἵρετικῆς πλάνης ἐπιστρέφοντας. Εἰς τὴν ἕκτην, τὴν ὁποίαν ἔγραψε πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ Κνωσσίους, παραινεῖ τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν Πινυτὸν νὰ μὴ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς χριστιανούς τὸ βαρὺ φορτίον τῆς ἐγκρατείας καὶ ἀγνείας, ἀλλὰ ν' ἀποβλέπῃ καὶ πρὸς τὴν ἀσθένειαν τῶν πλειοτέρων. Πρὸς ταύτην δὲ τὴν ἐπιστολὴν ἀπαντῶν ὁ Πινυτός, θαυμάζει μὲν καὶ ἀποδέχεται τὴν συμβουλὴν τοῦ Διονυσίου, τὸν παρκαλεῖ δὲ νὰ μεταδίδῃ εἰς αὐτὸν καὶ στερεωτέραν τροφήν, τουτέστι

(α) Σημειώσων δὲ ἐνταῦθα ἐν παρόδῳ περὶ τοῦ ἐπισκόπου τούτου τῆς κατὰ τὴν Γόρτυναν ἐκκλησίας Φιλίππου, ὅτι ἀμύματα ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Μ. Ἀντωνίνου Οὐέρου καὶ Α. Ἀδριανίου Κορμηδίου, συνέγραψεν ἄξιον λόγου βιβλίον κατὰ τοῦ αἱρετικοῦ Μαρκίωνος Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 25. «Φίλιππος γεννῆν, ἐν » ἐκ τῶν Διονυσίου φωνῶν τῆς ἐν Γορτύνῃ παροικίας ἐπίσκοπον ἐγνωμεν, πάνυ » γε σπουδαίετατον πεποιήται· καὶ αὐτὸς κατὰ Μαρκίωνος λόγον.» — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 30. «Philippus, episcopus Cretensis, hoc est urbis » Gortynae, . . . praeclarum adversus Marcionem edidit librum, temporibusque M. Antonini Veri, et L. Aurelii Commodi claruit.» Εἰς ταῦτα προστίθεται ὁ Τριθέμιος, De scriptt. eccl. «scripsit etiam quasdam ad diversos » epistolas, variosque tractatus, qui ad nostras manus adhuc minime » pervenerunt; verum neque ad manus Eusebii aut Hieronymi pervenerunt, qui alias indicassent.»

νὰ γράφῃ καὶ πάλιν τελειοτέρως ἐπιστολὰς πρὸς πνευματικὴν τροφὴν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐπισκοπούμενου λαοῦ· καὶ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Πικυτοῦ ἐμφαίνει ὡς οἱ ἀκριβεστάτης εἰκόνος καὶ τὴν ὁρθόδοξον αὐτοῦ πίστιν, καὶ τὴν περὶ τῆς ὠρελείας τοῦ λογικοῦ αὐτοῦ ποιμνίου φροντίδα, καὶ τὴν εὐφράδειαν, καὶ τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ περὶ τὰ θεῖα (α). Ἡ ἐβδόμη δὲ ἐπιστολὴ φέρεται γεγραμμένη πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ προσπεφωνημένη εἰς τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν Σωτῆρα, τῆς ὁποίας τέσσαρα μικρὰ τεμάχια διεσώθησαν παρὰ τῷ Εὐτεβίῳ (β). πρῶτον, τὸ διαλαμβάνον περὶ τοῦ ἀρχαίου ἔθους τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας νὰ εὐεργετῇ πάντας τοὺς χριστιανούς, καὶ νὰ πέμπῃ ἐφόδια εἰς πολλὰς ἐκκλησίας, βοηθοῦσα τοὺς ἐνδεεῖς καὶ τοὺς εἰς τὰ μεταλλεῖα ἐργαζομένους· » Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὑμῖν ἔθος ἐστὶ τοῦτο, πάντας » μὲν ἀδελφούς· ποικίλως εὐεργετεῖν, ἐκκλησίαις τε πολλαῖς, ταῖς » κατὰ πάντα πόλιν, ἐφόδια πέμπειν, ὥδε μὲν τὴν τῶν δεομένων πενίαν ἀναψύχοντας, ἐν μετὰλλοις δὲ ἀδελφοῖς ὑπάρχουσιν ἐπιχορηγοῦντας· οἱ δὲ ὧν πέμπετε ἀρχῆθεν ἐφοδίων, πατροπαράδοτον ἔθος Ῥωμαίων Ῥωμαῖοι διαφυλάττοντες, ὃ οὐ μόνον διατετήρηκεν ὁ μακάριος ὑμῶν ἐπίσκοπος Σωτῆρ, ἀλλὰ καὶ » ἐπηύξηκεν, ἐπιχορηγῶν μὲν τὴν διαπεμπομένην δαψίλειαν τὴν » εἰς τοὺς ἀγίους, λόγοις δὲ μακαρίοις τοὺς ἀνιόντας ἀδελφούς, » ὡς τέκνα πατὴρ φιλόστοργος, παρκαλῶν. » — Δεύτερον, τὸ περὶ τῆς τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης Κλήμεντος ἐπιστολῆς, ὅτι ἀνέκαθεν ἀνεγινώσκετο ἐκ' ἐκκλησίας· » Τὴν σήμερον οὖν κυριακὴν ἁγίαν ἡμέραν διηγάγομεν, ἐν ᾗ ἀνεγνώκαμεν ὑμῶν τὴν ἐπιστολήν· ἣν ἔξομεν αἰεὶ ποτε ἀναγινώσκοντες, νοουθετεῖσθαι, ὡς » τὴν προτέραν ἡμῖν διὰ Κλήμεντος γραφεῖσαν. » — Τρίτον, ὅπου λέγει περὶ τῶν ἐκείνῳ ἐπιστολῶν, ὅτι ἐραδιουργήθησαν ὑπὸ τῶν πωλεμίων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, οἵτινες τὰ μὲν ἀπ' αὐτῶν ἀφῆρσαν, τὰ δὲ προσέθηκαν· » Βπιστολὰς γὰρ ἀδελφῶν ἀξιοσάντων με γράψαι, ἔγραψα· καὶ ταύτας οἱ τοῦ διαδόλου ἀπὸστολοι ζιζανίων γεγέμικαν, ἃ μὲν ἐξαιροῦντες, ἃ δὲ προστιθέν-

(α) Εὐσεβ. αὐτόθι.

(β) Αὐτόθι.

» τες, οἷς τὸ οὐαὶ κεῖται· οὐ θαυμαστὸν ἄρα, εἰ καὶ τῶν κυ-
 » ριακῶν βραδιουργηταὶ τινες ἐπιβέβληνται γραφῶν, ὁπότε καὶ ταῖς
 » οὐ τοιαύταις ἐπιβελήκασιν. » — καὶ τέταρτον, ἐνθα ἱστορεῖ,
 ὅτι ἀμφότεροι οἱ κορυφαῖοι τῶν Ἀποστόλων, Πέτρος καὶ Παῦ-
 λος, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐν Ῥώμῃ ἐμαρτύρησαν. * Ταῦτα
 » καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς τοσαύτης νοουθεσίας τὴν ἀπὸ Πέτρου καὶ
 » Παύλου φυτεῖαν γεννηθεῖσαν Ῥωμαίων τε καὶ Κορινθίων συνε-
 » κεράσατε· καὶ γὰρ ἄμφω καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν Κόρινθον φυ-
 » τεύσαντες ἡμᾶς, ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁμοῦτε διδά-
 » ξαντες, ἐμαρτύρησαν κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν. » — Ἡ δὲ δόξη
 δὲ καὶ τελευταία ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσίου γράφεται πρὸς τινὰ γυ-
 ναῖκα, Χρυσοφόραν καλουμένην, τὴν ὁποίαν συμβουλευὼν ὁ ἐπί-
 σκοπος τὰ κατάλληλα, μεταδίδει καὶ εἰς αὐτὴν ἀπὸ τῆς πνευμα-
 τικῆς τροφῆς.

ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΣ ΙΕΡΑΠΟΛΕΩΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ.

§. 1. Βίος. Μετὰ τῶν πρώτων καὶ ἐνδόξων τῆς καθολικῆς
 ἐκκλησίας προεστώτων, τῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐ-
 ρηλίου ἀκμασάντων, διέπρεψε μάλιστα καὶ ὁ Κλαύδιος Ἀπο-
 λινάριος, ὁ τῆς ἐν Ἱεραπόλει ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, ὅστις ζῶν,
 ὑπέρμαχος τῆς ἀληθείας ἀνέστη πρὸς τὴν Κατὰ Φρύγας λεγο-
 μένην αἵρεσιν, ὡς ὅπλον ἰσχυρὸν καὶ ἀκαταγώνιστον (α), καὶ με-
 τὰ θάνατον μνήμην μακαρίαν κατέλιπε (β). Τὰ ἄλλα τοῦ βίου
 αὐτοῦ περιστατικὰ ἀγνοοῦμεν παντάπασιν, καὶ ἄλλο δὲν ἐξεύ-
 ρομεν, εἰ μὴ ὅτι ἠνθησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐ-

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 16.

(β) Εὐσέβ. αὐτόθι, κεφ. 19. * πέποιθα [λέγει ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχείας Σε-
 » ραπίων] ὑμῖν καὶ Κλαυδίου Ἀπολιναρίου, τοῦ μακαριωτάτου γενομένου
 » ἐν Ἱεραπόλει τῆς Ἀσίας ἐπισκόπου, γράμματα.»

— ρηλίου Ἀντωνίνου (α), καὶ κατὰ τὴν πιθανὴν τῶν κριτικῶν εἰκασίαν ἀπέθανε τὸ ἔτος 180 (β).

§. 2. Συγγράμματα. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἐπιστήμου τούτου ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφέως ταῦτα ὑπὸ τῶν παλαιῶν μνημονεύονται· α) Ἀόγος πρὸς τὸν Μάρκον Ἀντωνίνον ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀπολογητικὸς (γ), τὸν ὁποῖον ἔγραψεν ἰσως περὶ τὸ ἔτος 175· διότι ἐν αὐτῷ γίνεται μνεία τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης νίκης, τὴν ὁποίαν ἀπέφθελς αὐτοκράτωρ ἐπήγαγε κατὰ τῶν Μαρκομάννων καὶ Κουάδων δι' εὐχῆς τῆς Μελιτινῆς λεγομένης λεγεῶνος, τῆς συγχειμένης ὅλης ἐκ χριστιανῶν στρατιωτῶν, καὶ κερκυνοβόλου (legio fulminatrix) μετὰ ταῦτα ἐπονομασθείσης (δ)· — β) Πρὸς Ἑλληνας πέντε βιβλία (ε)· — γ) Περὶ ἀληθείας βιβλία δύο (ς)· — δ) Πρὸς Ἰουδαίους, ὡσαύτως δύο (ζ)· — ε) Κατὰ τῆς αἰρέσεως τῶν Φρυγῶν (η). Πλὴν δὲ τούτων, πάντων ἤδη ἀπωλεσθέντων, φέρεται καὶ ἄλλο βιβλίον τοῦ Ἀπολινάρου, Περὶ τοῦ πάσχα ἐπιγραφόμενον, τοῦ ὁποῖου τεμάχια δύο σώζονται παρὰ τῷ συγγραφεῖ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Χρονικοῦ (θ). Ἀλλὰ περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν ἀμφιβάλλουσί τινες τῶν νεωτέρων διὰ τὸν λόγον μάλιστα, ὅτι ἀπαριθμῶν ὁ Εὐσέβιος τοῦ

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ', κεφ. 26. « ἐπὶ τῶνδε [τῶν χρόνων δηλονότι τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος] καὶ Μελιτινῆς ἐν Σάρδεσι παροικίας ἐπίσκοπος, ὁ Ἀπολινάριος· τε τῆς ἐν Ἱεραπολὶ διαπρεπῶς ἡμαζόν. » — Φώτ. Μυριόβιβλ. 14. « ἔστι δὲ Ἱεραπολίτης ὁ συγγραφεὺς, τῆς ἐν Ἀσίᾳ Ἱεραπολῆως γεγενῶς ἐπίσκοπος· ἤνθησε δὲ ἐπὶ Μάρκου Ἀντωνίνου Βῆρου, βασιλέως Ῥωμαίων· ἀξιολόγος δὲ ὁ ἀνὴρ, καὶ φράσσει ἀξιολόγῳ κεκρημένος. »

(β) Tillemont. Memoir. T. II. p. 482.

(γ) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ', κεφ. 27.

(δ) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ε', κεφ. 5. « τούτων δ' ἂν εἴη καὶ Ἀπολινάριος, ἐξ ἐκείνου φήσας τὴν δι' εὐχῆς τὸ παράδοξον πεποιηκυῖαν λεγεῶνα, οἰκίαν τῷ γεγενῶτι πρὸς τοῦ βασιλέως εἰληφέναι προσηγορίαν, κεραυνοβόλον τῇ Ῥωμαίων ἐπικληθείσαν φωνῇ. »

(ε) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ', κεφ. 27. — Φώτ. Μυριόβιβλ. 14. « ἀνεγνώσθη Ἀπολινάριος πρὸς Ἑλληνας. »

(ς) Εὐσέβ. αὐτόθι. — Φώτ. αὐτόθι.

(ζ) Εὐσέβ. αὐτόθι.

(η) Εὐσέβ. αὐτόθι.

(θ) Ἐν Α. Gallandi Biblioth. PP. T. I. p. 680.

Ἀπολιναρίου τὰ συγγράμματα, ἀπεσιώπησε παντάπασι τὸ Περὶ τοῦ πάσχα τοῦτο· ἀλλ' ἡ σιωπὴ τοῦ Εὐσεβίου, καὶ τοῦ Ἱερωνύμου προσέτι, τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτὸν κατὰ πάντα, δὲν δικαιολογεῖ τὴν νοθείαν τοῦ βιβλίου· διότι αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος ὁμολογεῖ, ὅτι πολλὰ μὲν πονήματα τοῦ Ἀπολιναρίου σώζονται παρὰ πολλοῖς, ἀλλ' αὐτὸς εἶδε μόνον τὰ ὁποῖα ἐσημείωσε πέντε (x)· καὶ τῶντι ὁ Θεοδώρητος (6) ἀναφέρει ἔτι αὐτοῦ τὸ Πρὸς τοὺς Σεουηριανοὺς Ἐγκρατίτας, καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος, τὸ Περὶ εὐσεβείας βιβλίον (γ). Ἐκτίθεται δὲ εἰς τὰ δύο ἐκεῖνα Περὶ τοῦ πάσχα βιβλία ἡ κοινὴ καὶ πολλῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν γνώμη, ὅτι ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς ἐπὶ γῆς διατριβῆς αὐτοῦ δὲν ἐώρτασε τὸ νομικὸν τῶν Ἰουδαίων πάσχα, ἀλλὰ καθ' ἣν ἡμέραν ἐωρτάζετο, ἀπέθανεν ὡς ἀληθὲς πασχάλιος ἀμνός.

ΒΑΡΔΗΣΑΝΗΣ ΚΑΙ ΑΜΜΟΝΙΟΣ

§. 1. Βίος. Κατὰ τὸν Ἐπιφάνιον ὁ Βαρδήςανης ἐγεννήθη ἐν Ἐδέσσει τῆς Μεσοποταμίας (δ), ὡς ἀποδεικνύει καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Βάρ, τουτέστιν υἱὸς τοῦ Δεσάρ, ποταμοῦ τινος, οὕτω καλουμένου παρὰ τὴν πόλιν Ἐδεσσαν· ὑπὸ δὲ τοῦ Ἱερωνύμου

(α) Εὐσέβ. ἐνθα ἀνωτέρω· « τοῦ δὲ Ἀπολιναρίου πολλῶν παρὰ πολλοῖς σωζομένων, τὰ εἰς ἡμᾶς ἔλθοντα ἐστὶ τὰδε. »

(β) Αἰρετικ. κακομυθ. βιβλ. 6. κεφ. 21.

(γ) Μυριόβιβλ. 14. « ἀνεγνώσθη Ἀπολιναρίου πρὸς Ἕλληνας, καὶ περὶ εὐσεβείας, καὶ περὶ ἀληθείας. » — ὅπου παρακατιῶν ὁμολογεῖ τὸ αὐτὸ, ὅτι καὶ ὁ Εὐσέβιος· « λέγεται δὲ αὐτοῦ καὶ ἕτερα συγγράμματα ἀξιωμακόμενα εἶναι, οἷς αὐτῷ ἡμεῖς ἐνετύχμεν. »

(δ) Ἐπιφάν. αἰρέσ. γς'. κεφ. 1. « ἐκ Μεσοποταμίας μὲν τὸ γένος ἦν τῶν κατὰ τὴν Ἐδεσσηνῶν πόλιν κατοικούντων. »

καὶ Πορφυρίου (α) λέγεται καὶ Βαβυλώνιος, ἴσως ὡς διατρίψας καὶ ἐν Βαβυλῶνι. Ἦτο δὲ κατ' ἀρχάς, ὡς γράφει ὁ Ἐπιφάνιος, ἄνθρωπος ἀγαθός, καὶ πιστῶς παραβεδομένος εἰς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τὴν διδασκαλίαν· συνέγραψε πολλὰ βιβλία ὠφέλιμα, ὧν εἰδήμων τῆς ἐλληνικῆς καὶ τῆς συριακῆς γλώσσης (β)· εἶχε φιλίαν καὶ οἰκειότητα μετὰ τοῦ Ἀβγάρου, ἡγεμόνος τῆς Ἐδέσσης, μετὰ τοῦ ὁποίου συνειργάζετο καὶ συνεσπούδαζεν· ἀντίστη γενναίως κατὰ τοῦ περιφήμου στωικοῦ, καὶ φίλου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου, Ἀπολλωνίου τοῦ Χαλκερδονίου, πρὸς τὸν ὁποῖον, παρακελευόμενος ν' ἀπαρνηθῇ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἀπεκρίθη, ὅτι δὲν φοβεῖται τὸν θάνατον· ἀλλ' ὁ τοσαῦτα ἐνδοξα προτερήματα ἔχων ἀνὴρ (λέγει ἔπειτα ὁ αὐτὸς τῆς ἐκκλησίας ἐπιφανὲς Πατὴρ Ἐπιφάνιος), περὶ τὸ τέλος ἐναυάγησε, περιπεσὼν εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Οὐαλεντίνου. Ὁ δὲ Εὐσεβίος ἱστορεῖ, ὅτι οὐχὶ περὶ τὸ τέλος, ἀλλ' ἤδη κατ' ἀρχάς ἦτον ὁ Βαρδησάνης τῆς οὐαλεντινείου αἵρέσεως ὁπαδός, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα γνωρίσας τὰ μυθώδη αὐτῆς, ἐφαίνετο τρόπον τινὰ μεταβαίνων ἐπὶ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην, ἀλλὰ δὲν ἀπέπλυνε καὶ παντελῶς τῆς παλαιᾶς αἵρέσεως τὸν ῥύπον (γ). Ὅτι δὲ ἤκμασεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου, μακθάνομεν παρὰ τοῦ Εὐσεβίου (δ), ὅστις « ἐπὶ τῆς αὐτῆς βασιλείας, » τουτέστιν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, περὶ τῆς ὁποίας ἐλάλησεν ἄνωτέρω, λέγει συνταχθέντα τὰ συγγράμματα αὐτοῦ· τοῦτ' αὐτὸ ἐπιβεβαιοῦσι καὶ ὁ Ἐπιφάνιος, καὶ ὁ Ἱερώνυμος, καὶ ὁ Θεοδώρητος (ε), καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Βαρώνιος (ς), ὁ Τίλλεμόντιος (ζ), καὶ ἄλλοι πολλοί.

(α) Hieronym. adv. Jovin. l. II. c. 29. — Πορφύρ. Περὶ ἐγκρατ. βιβλ. β'. 17.

(β) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 30. « Βαρδησάνης, ἰκανώτατός τις ἀνὴρ, ὃν τε τῇ Σύρων φωνῇ διαλεκτικώτατος, »

(γ) Εὐσεβ. αὐτόθι.

(δ) Αὐτόθι.

(ε) Ἐπιφάν. Hieronymi, ἐνθα ἄνωτέρω. — Θεοδώρ. αἵρετικ. κακομυθ. βιβλ. α'. κεφ. 22.

(ς) Annal. ad ann. 175.

(ζ) Memoir. T. II.

§. 2. Συγγράμματα. Ἐκ τῶν συγγρημάτων τοῦ Βαρδήςανου ἐπαινείται ὁ *Περὶ εἰμαρμένης διάλογος* αὐτοῦ, τὸν ὁποῖον συντάξας κατὰ τοῦ ἀστρολόγου Ἀβίδα, ἐνεχείρισεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀντωνίνον (α), γεγραμμένον, ὡς εἰκάζεται, ἑλληνιστί διότι, ἂν καὶ οἱ λοιποὶ αὐτοῦ διάλογοι ἐγράφησαν πάντες κατὰ μάρτυρα τὸν Εὐσέβιον εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Σύρων, καὶ μετεφράσθησαν ἔπειτα ἑλληνιστί ὑπὸ τῶν πολλῶν φίλων αὐτοῦ καὶ μαθητῶν (β), ἐπειδὴ ὁμοῦ, ὡς ὁ Ἐπιφάνιος μᾶς πληροφορεῖ, ὁ Βαρδήςανος ἦτο καὶ τῶν δύο τούτων γλωσσῶν εἰδήμων (γ), εὐλόγως συμπεραίνουσι νεώτεροί τινες τῶν κριτικῶν, ὅτι ὁ *Περὶ εἰμαρμένης διάλογος* ἐγράφη εἰς γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν, ὡς ἐγγχειρισθεὶς μάλιστα εἰς τὸν Μάρκον Αὐρήλιον, ἐγκρατέστατον ὄντα τῆς γλώσσης ταύτης. — Τοῦ διαλόγου σώζεται παρὰ τοῦ Εὐσεβίου (δ) τεμάχιον, ἐνθα ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὔτε ὑπὸ τῆς φύσεως κυβερνᾶται, οὔτε ὑπὸ ἄλλης τινὸς ἀνάγκης, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐλευθέρως θελήσεως. « Κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται, τρέφεται, ἀκμάζει, γεννᾷ, ἐσθίει, πίνει, κοιμᾶται, γηρᾷ, ἀποθνήσκει καὶ τοῦτο παντὸς ἀνθρώπου, καὶ παντὸς ἀλόγου ζῶου. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα, φυχικὰ ὄντα, καὶ διόλου κατὰ συμπλοκὴν γεγεννημένα, διόλου σχεδὸν κατὰ φύσιν φέρεται... Ἄνθρωποι δὲ μόνον τὸ ἐξαιρετὸν ἔχοντες, τὸν τε νοῦν καὶ τὸν ἐκ τούτου προφερόμενον λόγον, κατὰ μὲν τὴν κοινότητα ἔπονται τῇ φύσει, κατὰ δὲ τὸ ἐξαιρετὸν οὐ κατὰ φύσιν πολιτεύονται. Οὐδὲ γὰρ ἡ μίαν βρώσιν ἢ τῶν ἀπάν-

(α) Εὐσεβ. ἐνθα ἀνωτέρω.

(β) Εὐσεβ. αὐτόθι. « πρὸς τοὺς κατὰ Μαρξίωνα, καὶ τινὰς ἑτέρους διαφόρων προσηγορίας δογμάτων διαλόγου συστητάμενος, τῇ οἰκίᾳ παρέθηκε γλῶττη τε καὶ γραφῇ, μετὰ καὶ πλείστον ἑτέρων αὐτοῦ συγγρημάτων, οὓς οἱ γνώριμοι πλείστοι ὅ ἦσαν αὐτῷ, δυνατῶς τῷ λόγῳ παραστήσαντες ἐπὶ τῇ Ἑλληνικῇ ἀπὸ τῆς Σύρων μεταβεβλήκασι φωνῆς. » — Παρβλ. Hieronym. de scriptis. eccl. c. 33. « et multa alia super persecutione volumina, quae sectatores ejus de Syra lingua venterunt in Graecam. Si autem tanta vis est et fulgor in interpretatione, quantam putamus in sermone proprio? »

(γ) Ἐπιφάν. ἐνθα ἀνωτέρω. « λόγιός τις ὢν ἐν ταῖς θύραις γλώσσαις, ἑλληνικῇ τε διαλέκτῳ, καὶ τῇ Σύρων φωνῇ. »

(δ) Εὐαγγελ. Προπαρασκ. βιβλ. ζ'. κεφ. 10.

» τῶν· ἄλλοι μὲν κατὰ τοὺς λέοντας τρέπονται, ἄλλοι δὲ κατὰ
 » τὰς ἀμνάδας· οὐχ ἔν ἔχοντες σχῆμα φορεμάτων· οὐκ ἔθος
 » ἔν, οὐχ εἰς νόμος πολιτείας ἐν αὐτοῖς, οὐ μία κίνησις ἐπι-
 » θυμίας τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων κατὰ
 » τὴν ἰδίαν θέλησιν αἰρεῖται ἐκυτῷ βίον, τὸν πλησίον μὴ μι-
 » μούμενος, πλὴν ἐν οἷς βούλεται. Τὸ γὰρ ἐλεύθερον αὐτοῦ ἐστὶ,
 » τὸ δύνασθαι δουλεύειν ἑκόντα... Τί δ' ἐροῦμεν περὶ τῆς τῶν
 » χριστιανῶν αἰρέσεως, ἧς ἡμεῖς οἱ δοξασταί, πολλοὶ ὄντες,
 » καὶ ἐν διαφοροῖς ἀνέστημεν κλίμασιν, ἐν παντὶ ἔθνει καὶ κλί-
 » ματι, οἵτινες πολλοὶ ὄντες, ἐνὶ ὁνόματι κεκλήμεθα. Καὶ οὕτε
 » οἱ ἐν Παρθίᾳ χριστιανοὶ πολυγαμοῦσι, Πάρθοι ὑπάρχοντες, οὐδ'
 » οἱ ἐν Μηδίᾳ κυσὶ παραβάλλουσι τοὺς νεκρούς· οὐχ οἱ ἐν Περ-
 » σίδι γαμοῦσι τὰς θυγατέρας αὐτῶν, Πέρσαι ὄντες· οὐ παρὰ
 » Βάκτροις καὶ Γάλλοις φθείρουσι τοὺς γάμους· οὐχ οἱ ἐν Αἰγύ-
 » πτω θρησκευοῦσι τὸν Ἄπιν, ἢ τὸν Κύνα, ἢ τὸν Τράγον, ἢ
 » Αἴλουρον· ἀλλ' ὅπου εἰσὶν, οὕτε ὑπὸ τῶν κακῶς κειμένων νό-
 » μων καὶ ἔθων νικῶνται· οὐχ ἢ ὑπὸ τῶν ἀρχῶν πρυτανευο-
 » μένη γένεσις αὐτοὺς ἀναγκάζει τοῖς ἀπειρημένοις κακοῖς ὑπὸ
 » τοῦ διδασκάλου αὐτῶν χρῆσθαι. Νότω δὲ καὶ πενία καὶ ταῖς
 » νομιζομέναις ἀτιμίαις ὑπόκεινται· ὥς περ γὰρ ὁ ἐλεύθερος ἡ-
 » μῶν ἄνθρωπος δουλεύειν οὐκ ἀναγκάζεται, καὶ ἀναγκασθῆ,
 » ἀνθίσταται τοῖς ἀναγκάζουσιν· οὕτως οὐδὲ ὁ φαινόμενος ἡμῶν
 » δοῦλος ἄνθρωπος τῆς ὑποταγῆς ἐκφεύγειν βραδίως δύναται. Εἰ
 » γὰρ πάντα ἐδυνάμεθα, ἡμεῖς ἂν ἦμεν τὸ πᾶν, ὥς τε, εἰ μὴ
 » δὲν ἐδυνάμεθα, ἄλλων ἦμεν, ὡς προείπον, ὄργανα, καὶ οὐχ
 » ἐκυτῶν. Θεοῦ δ' ἐπινεύσαντος, πάντα δυνατὰ καὶ ἀνεμπόδι-
 » στα· τῇ γὰρ ἐκείνου βουλήσῃ οὐδὲν ἀντιστῆναι δύναται· καὶ
 » γὰρ τὰ δοκοῦντα ἀνθίστασθαι, αὐτοῦ χρηστοῦ ὄντος, καὶ συγ-
 » χωροῦντος ἑκάστη φύσει ἔχειν τὴν ἰδιότητα, καὶ τὸ αὐτεξού-
 » σιον τοῦ θελήματος, ἀνθίσταται. — Ἐγραψε δὲ ὁ Βαρδήςανης
 » προσέτι καὶ ἄπειρα ἄλλα, κατὰ τοῦ Μαρκίουανος, καὶ κατὰ πα-
 » σῶν σχεδὸν τῶν αἰρέσεων, τῶν ἀναφυσόμενων τότε, καὶ περὶ
 » τῶν διωγμῶν, τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους κινήθέντων ἐπὶ
 » τοῖς χριστιανούσι (α)· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν οὐδὲν πλέον εἰς ἡμᾶς διεσώθη

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 33. « scripsit infinita adversum omnes

§. 3. *Διδασκαλία.* Τὸ σύστημα τῆς κακοδόξου διδασκαλίας τοῦ Βαρδησιάνου ἀνάγεται εἰς τὴν γενικὴν ἀίρεσιν τῶν καλουμένων *Γνωστικῶν*, καὶ μάλιστα τῶν ἐκ τῆς Συρίας, εἰς τοὺς ὁποίους εὐρίσκομεν ἀνεπτυγμένον καὶ ἐπικρατοῦν τὸ περὶ τῆς δυσθείας δόγμα τοῦ Ζωροάστρου· κατὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ ὁ Βαρδησιάνης, δύο αἰωνίους καὶ ὑπερτάτας ἀρχὰς παραδεχόμενος, ἐδίδασκεν, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνωτάτου Θεοῦ ἀπέβηκε *θῆλυς αἰὼν*, ἡ μήτηρ τῆς ζωῆς· ἀμφότεροι ἐγέννησαν τὸν Χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἐκ τούτων ἀπορρέουσιν οἱ ἐπτά ὑπέρτατοι αἰῶνες, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ πλήρωμα· ὁ Χριστὸς φορεῖ σάρκα κατὰ δόκησιν, καὶ ἐπὶ τῆς σταυρώσεως ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τὸ πλήρωμα. — Περὶ τῆς εἰμαρμένης ἐδογματίζεν, ὅτι ἡ μὲν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐλευθέρᾳ αὐτῆς καὶ ἀνεξάρτητος· ὑποκείμενα δὲ εἰς αὐτήν, τὸ σῶμα καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα (α). — Ὁ Ἐπιφάνιος (β) σημειοῖ προσέτι καὶ τὸ ἴδιον τοῦτο τῆς τοῦ Βαρδησιάνου αἵρέσεως, ὅτι μετεχειρίζετο τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας, τὴν Π. καὶ Κ. Διαθήκην, καὶ τινὰ τῶν ἀποκρύφων βιβλίων, τὰ ὅποια πάντα ὑπὸ τῶν συναιρετικῶν αὐτοῦ Οὐχλεντινιανῶν ἀπερρίπτοντο.

Ὁ Βαρδησιάνης εἶχεν υἱὸν ΑΜΜΟΝΙΟΝ καλούμενον, ὅστις

- » *paene haereticos, qui aetate ejus pullulaverant; ... et multa alia super persecutione volumina.*»

(α) Ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τῆς ἀντιρρήσεως, διὰ τῆς ὁποίας πολεμεῖ αὐτὸν Διόδωρος, ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ταρσοῦ, παρὰ τῷ Φωτ. Μυριόβιβλ. 223. « ἀνεγνώσθη βιβλίον Διοδώρου, ἐπισκόπου Ταρσοῦ, κατὰ εἰμαρμένης, ἐν λόγοις μὲν ἡ, κεφαλῇ δὲ γ' καὶ ν' . . . Ἐν μὲν τοι γε τῷ α' καὶ ν' κεφαλῇ ἄρα τε τὴν τῆς εἰμαρμένης καταλείων δόξαν, καὶ τὴν Βαρδησιάνου συνεπιβάπτει· αὕτη δὲ ἡμῖν μανὴς τίς ἐστι καὶ ἡρίτομος· τὴν μὲν γὰρ ψυχὴν εἰμαρμένης τε καὶ τῆς λεγομένης γενεθλιαλογίας ἐλευθέραν ἀπολύει, συντηρῶν αὐτῇ τὸ αὐτοξουσικόν, ὑποτάττει δὲ τῇ ταύτης διοικήσει τὸ σῶμα, καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα, πλοῦτον δὲ πέναν, καὶ νόσον, καὶ ζωὴν, καὶ θάνατον, καὶ ὅσα οὐκ ἐφ' ἡμῖν, καὶ ταῦτα πάντα τῆς εἰμαρμένης ἔργα δογματίζει . . . Ἀλλὰ τοιαῦτα μὲν καὶ κατὰ τὸ ν' κεφαλῇ λαίον διελθὼν, μέτεισιν ἐπὶ τὸ α' καὶ ν', ἐν ᾧ τοὺς ἀπὸ Βαρδησιάνου αἵρετικούς διελέγει, δεχόμεθα μὲν προσποιουμένους τοὺς προφῆτας, καὶ τὰς μὲν ψυχὰς γενεθλίας ἐλευθέραις καὶ αὐτοξουσικοῖς ὁμολογούντας, τὸ σῶμα δὲ τῇ ταύτης ὑποτάττοντας διοικῆσαι· πλοῦτον γὰρ, καὶ πέναν, καὶ νόσον, καὶ ὑγίαν, καὶ ζωὴν, καὶ θάνατον, καὶ ὅσα οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἔργον εἶναι λέγουσι τῆς εἰμαρμένης.»

(β) Ἐν αἰρέσει ν'.

ἐμελέτησεν ἐν Ἀθήναις τὰ ἑλληνικὰ μαθήματα, καὶ ἔγραψε βιβλία πολλὰ (α). Αὐτὸς πρῶτος κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἱστοριογράφον Σωζόμενον, ὅστις τὸν ὀνομάζει Ἀρμόδιον, καθυπέβαλε τὴν πάτριον γλῶσσαν τῶν Σύρων εἰς μέτρα καὶ νόμους τῆς μουσικῆς, καὶ παρέδωκεν αὐτὴν εἰς χοροὺς νὰ ψάλλωσι, καθὼς πολλὰκις οἱ Σύροι ψάλλουσι, μεταχειριζόμενοι οὐχὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀμμόνιου, ἀλλὰ τὰς μελωδίας αὐτοῦ. Δὲν ἦτο δὲ ξένος διόλου τῆς αἵρέσεως τοῦ πατρὸς, οὐδὲ τῶν δογμάτων, ὅσα οἱ φιλόσοφοι τῶν Ἑλλήνων ἐπρέσβευαν περὶ ψυχῆς, καὶ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς τοῦ σώματος, καὶ περὶ παλιγγενεσίας· προσηρμόσας δὲ τὰς δόξας ταύτας πρὸς τὴν λύραν, συνέμειξεν αὐτάς εἰς τὰ ἴδια συγγράμματα. Ἐυφραίμ δὲ ὁ Σύρος, βλέπων τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ θελγομένους ὑπὸ ταύτης τῆς μελωδίας, καὶ συνεπιζομένους διὰ τοῦτο κατ' ὀλίγον εἰς τὰ διδάγματα ἐκείνου, συνέταξε καὶ αὐτὸς ἄλλους ὕμνους, ἀλλὰ συμφώνους πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, τοὺς ὁποίους συνεθίσαντες οἱ Σύροι, ἔκτοτε ψάλλουσι μόνον τούτους, ἀπομαθόντες τὰ μέλη τοῦ Ἀμμόνιου (β).

(α) Θεοδόρητ. αἰρετικ. κακομυθ. βιβλ. α'. κεφ. 22.

(β) Σωζόμεν. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 16. «οὐκ ἄγνοῶ δὲ, ὡς καὶ πάλαι ἔλλογι-

- » μῦτατο τοῦτον τὸν τρόπον παρὰ Ὀροηνοῖς ἐγένοντο, Βαρδήςανης τε, ὃς τὴν παρ'
- » αὐτοῦ καλουμένην αἵρεσιν συνεστήσατο, καὶ Ἀρμόδιος, ὁ Βαρδήςανου παῖς· ὃν φασὶ
- » διὰ τῶν παρ' Ἑλλήνων ἑχθέντα, πρῶτον μέτροις καὶ νόμοις μουσικοῖς τὴν πάτριον
- » φωνὴν ὑπαγαγεῖν, καὶ χοροῖς παραδόναι, καθάπερ καὶ νῦν πολλὰκις οἱ Σύροι
- » ψάλλουσιν, οὐ τοῖς Ἀρμόνιου συγγράμμασιν, ἀλλὰ τοῖς μέλοις χρώμενοι· ἐπεὶ
- » γὰρ οὐ παντάπασιν ἐκτὸς ἦν τῆς πατρῴας αἵρέσεως, καὶ ὧν περὶ ψυχῆς, γενέσεως
- » τε καὶ φθορᾶς σώματος, καὶ παλιγγενεσίας οἱ παρ' Ἑλλήνων φιλοσοφοῦντες δοξά-
- » ζουσι, οἷς γε ὑπὸ λύραν ᾠ συνεγράψατο, συθεῖς, ταύτας τὰς δόξας τοῖς οἰκείοις
- » προσέμιξε γράμμασιν. Ἰδὼν δὲ Εὐφραίμ κηλουμένους τοὺς Σύρους τῷ ἁλλοι τῶν
- » ὀνομάτων καὶ τῷ ρυθμῷ τῆς μελωδίας, καὶ κατὰ τοῦτο προσηθιζόμενους ὁμοίως
- » αὐτῷ δοξάζειν, καίπερ ἑλληνικῆς παιδείας ἄμειρος, ἐπέστη τῇ καταλήψει τῶν
- » Ἀρμόνιου μέτρων, καὶ πρὸς τὰ μέλη τῶν ἐκείνου γραμμάτων ἐτέρας γραφὰς, συ-
- » νθεύσας τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δόγμασι, συνέθηκεν· ὅποια αὐτῷ παρῆντο ἐν θείοις
- » ὕμνοις καὶ ἐγκωμίοις ἀπαθῶν ἀνδρῶν· ἐξ ἐκείνου τε Σύροι κατὰ τὸν νόμον τῆς Ἀρ-
- » μόνιου ᾠδῆς τὰ τοῦ Εὐφραίμ ψάλλουσι. »

ΗΓΗΣΙΠΠΟΣ.

§. 1. Βίος. Ὁ Ἡγήσιππος, εὐθύς μετὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους ἀκμάσας (α), ἦτο τὸ γένος Ἑβραῖός, καὶ ἐκ τῆς ἐβραϊκῆς θρησκείας ἐπίστευσεν ὕστερον εἰς τὸν Χριστὸν, ὡς εἰκάζει ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ὁ Εὐσέβιος (β). Ἀποδημήσας δὲ εἰς τὴν Ῥώμην ἐπὶ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς Ἀνικήτου, διήλθε διὰ πολλῶν ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων, καὶ μάλιστα διὰ τῆς Κορίνθου, ὅπου διέτριψεν ἡμέρας ἱκανάς, καὶ συνανέστραψεν μετὰ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς Πρίμου· πανταχοῦ δέ, καθ' ἑκάστην πόλιν, εὐρυχε τὴν γνησίαν ἀποστολικὴν πίστιν ἐπικρατοῦσαν τοιαύτην, ὅποια κατ' ἀρχὰς παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐν Ἱερουσαλὴμ (γ). Διέμεινε δὲ ἐν Ῥώμῃ ὑπὲρ τὰ δέκα ἔτη, ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Ἀνικήτου μέχρι τῆς τοῦ Ἐλευθέρου (177) (δ), ἀποθανόν, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν συγγραφέα τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Χρονικοῦ, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κομμόδου, περὶ τὸ ἔτος 180 (ε).

§. 2. Συγγράμματα. Πληροφορηθεὶς ὁ Ἡγήσιππος κατὰ τὴν εἰς Ῥώμην ἀποδημίαν αὐτοῦ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐκ-

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β'. κεφ. 23. Ἡγήσιππος ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν Ἀποστόλων γενόμενος διαδοχῆς. — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 22. «Hegesippus vicinus apostolicorum temporum.» — Παρβλ. Σωζόμεν. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ι. κεφ. 1. «Κλήμης τε καὶ Ἡγήσιππος, τῇ τῶν Ἀποστόλων διαδοχῇ παρακολουθήσαντες.»

(β) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β'. κεφ. 22. «ἐκ τε τοῦ καθ' Ἑβραίους εὐαγγελίου καὶ τοῦ συριακοῦ, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς ἐβραϊδος διαλέκτου τινὰ τίθηναι, ἑμαρμένων ἐξ Ἑβραίων ἑαυτὸν πεπιστευκέναι.»

(γ) Εὐσέβ. αὐτόθι.

(δ) Εὐσέβ. αὐτόθι, βιβλ. β'. κεφ. 11. «καὶ κατὰ τὴν Ῥωμαίων δὲ πόλιν πιντακαίδεκάτῃ τῆς ἐπισκοπῆς ἑαυτοῦ Πίου μεταλλάξαντος, Ἀνικήτος τῶν ἐκείσε προσησταται, καθ' ὃν Ἡγήσιππος ἱστορεῖ ἑαυτὸν ἐπιδημῆσαι τῇ Ῥώμῃ, παραμεινῆναι τε αὐτόθι μέχρι τῆς ἐπισκοπῆς Ἐλευθέρου.»

(ε) Ἀλεξανδρ. Χρον. σελ. 262. «ἐπὶ τούτου [Κομμόδου] Ἡγήσιππος τελειοῦται, περὶ τῶν Ἀποστόλων μεγάλως συγγραψάμενος, ὡς ἱστορεῖ Εὐσέβιος ὁ Πάμφιλου.»

κλησιῶν, διὰ τῶν ὑποίων διηλλθε, πρῶτος αὐτὸς μετὰ τοὺς Ἀποστόλους μᾶς ἀρῆκε εἰς πέντε βιβλία σύνταγμα ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, Ἑπομνήματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν πράξεων ἐπιγραφόμενον, ἐν φράσει λόγου ἀπλουστάτη, ἐνθα ἐξιστορεῖ τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τοῦ σωτηρίου πάθους μέχρι τοῦ, καθ' ὃν ἔγραφε, χρόνου συμβάντα (α). Ἀλλὰ πρὸς μεγάλην τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχαιότητος ζημίαν τὰ ὑπομνήματα ταῦτα τοῦ Ἡγησίππου, πλὴν πέντε τεμαχίων, ἀπωλέσθησαν. Ἐκ δὲ τῶν διασωθέντων πέντε τεμαχίων τὸ μὲν πρῶτον περιέχει τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοθέου Ἰακώβου (β). ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἱστορεῖται, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Δομιτιανὸς ἐζήτησε τοὺς ἀπογόνους τοῦ Δαυὶδ, τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰούδα, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου· ἀλλ' εὕρων αὐτοὺς πτωχοὺς, καὶ μὴ δυναμένους νὰ ἐπιχειρήσωσιν τι κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπέλυσε αὐτοὺς πάλιν ἐλευθέρους (γ). Ἐν τῷ τρίτῳ περιγράφεται τὸ μαρτύριον τοῦ ἐπισκόπου τῶν Ἱεροσολύμων Συμεῶνος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Κλωπᾶ, ὅστις ἐσταυρώθη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Τραϊανοῦ, καὶ ἀναφέρεται προσέτι, ὅτι μέχρι μὲν τῶν χρόνων ἐκείνων ἡ ἐκκλησία ἔμεινε παρθένα καὶ ὑπὸ τῶν αἱρέσεων ἀδιάφθορος, πάντων τῶν χριστιανῶν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν ἔχόντων· ἀπ' ἐκείνου δὲ τοῦ καιροῦ, μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἀξιωθέντων νὰ ἀκούσωσι τὴν ἔνθεον σοφίαν παρ' αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ τῶν Ἀποστόλων χοροῦ, οἱ ἑτεροδιδάσκαλοι ἀπατήσαντες τοὺς χριστιανούς, διέσχισαν τὴν ἐκκλησίαν, καὶ συνέστησαν τὰς αἱρέσεις (δ). Ἐκ τοῦ τετάρτου, διαλαμβάνοντος περὶ

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 8. « ἐν πέντε δὲ οὖν συγγράμμασιν οὗτος » τὴν ἀπλανῆ παράδοσιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος ἀπλουστάτη συντάξει γραφῆς ὑπομνηματιστέμενος. — Hieronym. ἐνθα ἀνατίθω· « Hegesippus vicinus » apostolicorum temporum, et omnes a passione Domini usque ad suam aetatem ecclesiasticorum actuum texens historias, multaque ad utilitatem legentium pertinentia hinc inde congregans, quinque libros composuit, sermone simplici, ut quorum vita sectabatur, dicendi quoque exprimeret characterem. » Φώτ. Μυριόβιβλ. 232. « Ἡγήσιππος μέντοι ἀρχαῖος τε ἀνὴρ καὶ ἀποστολικός, ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν ὑπομνημάτων, οὕκ οἶδ' ὅτι καὶ παθὼν, μάτην μὲν εἰρησθαι ταῦτα λέγει. » κ. τ. λ.

(β) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β'. κεφ. 23.

(γ) Εὐσέβ. αὐτόθι, βιβλ. γ'. κεφ. 20.

(δ) Εὐσέβ. αὐτόθι, βιβλ. γ'. κεφ. 32.

τοῦ Ἀντινόου, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀδριανὸς κατέταξεν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν θεῶν, γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Ἡγήσιππος ἤκμασε μετὰ τὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανόν (α). Τὸ δὲ πέμπτου πραγματεύεται περὶ τῆς ἀποδημίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου ἀνδρὸς εἰς τὴν Ῥώμην διὰ τῆς Κορίνθου, καὶ περὶ τῆς πρώτης τῶν αἵρέσεων γενέσεως (β). — Καὶ ἄλλο δὲ πρὸς τοῦτοις βραχυτάτον ῥητόν τοῦ Ἡγήσιππου ἐκ τοῦ πέμπτου ὑπομνήματος ἔχομεν παρὰ τῷ πατριάρχῃ Φωτίῳ διασωθέν ἐκ τοῦ συγγράμματος Στεφάνου τοῦ Γοδόρου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ὁμῶς ὡς κακόδοξον ἐξελέγχεται· εἶναι δὲ τὸ ἐξῆς (γ) «Ὅτι τὰ ἡτοιμασμένα τοῖς δικαίοις ἀγαθὰ οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη·» Ἡγήσιππος μέντοι, ἀρχαῖός τε ἀνὴρ καὶ ἀποστολικός, ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν ὑπομνημάτων, οὐκ οἶδ' ὅ,τι καὶ παθὼν, μάτην μὲν εἰρῆσθαι ταῦτα λέγει, καὶ καταψεύδεσθαι τοὺς ταῦτα φασκόμενους τῶν τε θεῶν γραφῶν, καὶ τοῦ Κυρίου, λέγοντος· μακάριτοι οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν οἱ βλέποντες, καὶ τὰ ὧτα ὑμῶν τὰ ἀκούοντα. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ πεισθῶμεν κατὰ πάντα εἰς τὸν Γόδορον, μνημονεύοντα τὸν Ἡγήσιππον ἀποκεκομμένως· διότι, ἂν τοῦ ἀρχαίου τούτου Πατρὸς ἐσώζοντο ἀκέραια τὰ ὑπομνήματα, ἠθέλαμεν ἴσως ἰδεῖ, ὅτι δὲν ἀποδοκιμάζει τὰ ἐν τῇ πρὸς Κορινθ. Α'. β'. 9., ἀπαντῶμενα θεῖα ἐκεῖνα λόγια, ἀλλὰ τὴν ψευδῇ αὐτῶν ἐρμηνείαν, τὴν γινομένην ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν, τῶν διδασκόντων περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἦτον ἀπλοῦν καὶ καθαρὸν φάντασμα, καὶ κατὰ τοῦτο ἡπατήθη ἡ ὄρασις καὶ ἡ ἀκοὴ τῶν ἀνθρώπων. — Εἰς ὄνομα τοῦ Ἡγήσιππου φέρεται ἱστορία τις περὶ τοῦ πολέμου τῶν Ἰουδαίων καὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ, εἰς πέντε βιβλία διηρημένη, καὶ ἐκδομένη πολλάκις, (μάλιστα ἐν Κολονίᾳ τὸ 1559)· ἀλλ' εἶναι ὁμολογούμενον, ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦτο δὲν εἶναι τοῦ Ἡγήσιππου, ἀλλ' ἄλλου τινὸς συγγραφέως, ἀκμάσαντος μετὰ τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον· διότι α) ἡ ἱστορία τοῦ Ἡγήσιππου ἦτον ἱστορία ἐκκλησιαστικῇ,

(α) Εὐαῖβ. αὐτόθι, βιβλ. γ'. κεφ. 8.

(β) Εὐαῖβ. αὐτόθι, βιβλ. δ'. κεφ. 22.

(γ) Φώτ. Μυριόβιβλ. 232.

αὕτη δὲ ἡ ἄλλη, ἱστορία τῶν Ἰουδαίων, ἀντιγεγραμμένη τὰ πλεῖστα ἐκ τῆς τοῦ Ἰωσήπου.—β') διότι δὲν ἀπαντῶνται ἐν αὐτῇ τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου ἀναφερόμενα τεμάχια τοῦ ἀληθοῦς Ἡγησίππου.—γ') διότι ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἱστορεῖ, ὅτι ἡ Ἀντιόχεια, ἡ τρίτη τῶν πόλεων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ βασιλείου, ἐγένεε δευτερεύουσα, ἀφοῦ τὸ Βυζάντιον κατέστη Κωνσταντινούπολις· ὅθεν γίνεται φανερόν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου ἔζη μετὰ τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον. Τινὲς ἀποδίδουσιν αὐτὸ εἰς τὸν ἄγιον Ἀμβρόσιον διὰ τὴν ἀναφαινομένην ὁμοιότητα τοῦ λεκτικοῦ, καθ' ὃ ἔγραψεν ὁ Πατὴρ οὗτος· ἄλλοι δὲ νομίζουσιν ὅτι εἶναι ἑλληνική μετάφρασις· καὶ τινες τελευταῖον δι᾽ ἐκχυρίζονται, ὅτι συνετάχθη μετὰ τοὺς χρόνους Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, τουτέστιν, ἀπὸ τῆς δεκάτης ἐκατονταετηρίδος καὶ ὕστερον· διότι ὁμιλῶν ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς Ἀντιοχείας, γράφει, ὅτι ὑποτεταγμένη οὖσα ἄλλοτε εἰς τοὺς Πέρσας, τότε ἦτον ἀμυντικὴ πόλις κατ' αὐτῶν· τὸ ὅποιον δύνανται νὰ ἐκληφθῇ ἐπὶ τῆς ἀλώτεως τῆς πόλεως ταύτης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Φωκᾶ. Ὅπως δὲ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὁ συγγραφεὺς δὲν εἶναι, εἰ μὴ ἀντιγραφεὺς, ἢ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ἰωσήπου, συντάξας ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἀτελεστέτην ἐπιτομήν. Ὁ Λατῖνος μεταφραστὴς ἐπέγραψεν εἰς τὴν μετάφρασιν *Joseppi*, ἢ *Josippi*, καὶ οἱ ἀντιγραφεῖς ἔπειτα, μὴ ἐννοοῦντες τὸ ὄνομα, ἀντικατέστησαν τὸ *Igisippi*, ἢ *Egesippi*, ὥς ἀπαντᾶται εἰς πολλὰ χειρόγραφα, καὶ μάλιστα εἰς τι ἀρχαῖον, σωζόμενον ἐν τῇ Ἀμβροσιανῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μεδιολάνου, καὶ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν *Joseppi*.

ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ ΛΟΥΓΔΟΥΝΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ.

§. 1. *Βίος* Τίς ἦτον ἡ πατρὶς τοῦ Εἰρηναίου, ποῖον τὸ γένος αὐτοῦ, ἡ κατὰ ποῖον ἔτος ἐγεννήθη, οὐδαμοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, τῶν ὁποίων σώζονται τὰ συγγράμματα, φέρεται γεγραμμένον. Τοῦτο δὲ φαίνεται ὁμολογούμενον, ὅτι ἦτον Ἕλλην, ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ, παντάπασιν ἐλληνικὸν ὄν, καὶ ὅτι ἀντιτάφη εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἡ τοῦλάχιστον, ἦτον ἀπὸ τρυφερᾶς αὐτοῦ ἡλικίας χριστιανός, διότι λαλεῖ πάντοτε περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὡς ἂν μὴ εἶχε ποτὲ ἄλλην· προσέτι δὲ καὶ ὅτι ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Πολυκάρπου, ἐπισκόπου τῆς Σμύρνης, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν ἐν τῇ πρὸς Φλωρίνον ἐπιστολῇ (α). Καὶ ἐκ τούτου ἐξάγεται μετὰ πιθανότητος, ὅτι ἐγεννήθη περὶ τὸ τέλος τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἀδριανοῦ, ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, μικρὸν πρὸ τοῦ ἔτους 140 ἀπὸ τῆς γενέσεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐμαθήτευσεν δὲ καὶ παρὰ τῷ Παπῖα (β), καὶ αὐτὸς εἶναι ἴσως ὁ γέρον, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει πολλάκις ἐν τῷ Κατὰ τῶν αἰρέσεων, ἰδόντα τοὺς διαδόχους τῶν Ἀποστόλων (γ). — Ἐκ-

(α) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. β.βλ. ε. κεφ. 20. « εἶδον γάρ σε, παῖς ὡς ἔτι, ἐν τῇ αἰσῇ Ἀσίᾳ παρὰ τῷ Πολυκάρπῳ, λαμπρῶς πράττοντα ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ, καὶ πειρώμενον εὐδοκμεῖν παρ' αὐτῷ· μάλλον γὰρ τὰ τότε διαμνημονεύω τῶν ἐκ γῆρας γενομένων· αἱ γὰρ ἐκ παίδων μαθήσεις, συναύζονται τῇ ψυχῇ, ἐνισθύνει αὐτῇ, ὥς τέ με δύνασθαι εἰπεῖν καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ καθεζόμενος διελέγετο ὁ μακρῆρος Πολύκαρπος, καὶ τὰς προσδούς αὐτοῦ καὶ τὰς εἰσόδους, καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ βίου, καὶ τὴν τοῦ σώματος ἰδέαν, καὶ τὰς διαλέξεις, ἃς ἐποιεῖτο πρὸς τὸ πλῆθος. » — καὶ ἐν τῷ βιβλ. Γ'. κατὰ αἰρέτ. κεφ. 3. « Polycarpus autem constitutus ab Apostolis Smyrnae in Asia episcopus, quem et nostra prima aetate vidimus, multum enim perseveraverat, et valde senex gloriosissime ac nobilissime martyrium faciens, exivit a vita. »

(β) Hieronym. epist. 29. ad Theodorum. « refert Irenaeus, vir apostolicorum temporum, et Papias, auditoris Ioannis evangelistae, discipulus, κ.τ.λ. »

(γ) Iren. advers. h'eres. IV. c. 48. quemadmodum audiivi a presbytero, qui audierat ab EIs, qui Apostolos viderant. »

παιδευθεὶς δὲ ὁ Εἰρηναῖος ὑπὸ τῶν σοφωτέρων ἀποστολικῶν ἀνδρῶν, ἦλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου προεχειρίσθη πρεσβύτερος τῆς ἐν Λουγδούνῃ ἐκκλησίας ὑπὸ Φωτίνου, ἐπισκόπου αὐτῆς, τὸν ὁποῖον, ὑποσιάντα ἔπειτα τὸ μαρτύριον ἐν ἡλικίᾳ ἐνενήκοντα ἐτῶν, τὸ 15' ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, καὶ τὸ ἔτος 178 ἀπὸ Χριστοῦ, διεδέχθη καὶ εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον, ἐπιστρέψας ἐκ τῆς Ῥώμης, ὅπου μετὰ λαμπρῶν συστάσεων εἶχε σταλῆ ὑπὸ τῶν μαρτύρων τοῦ Λουγδούνου, διὰ νὰ ἐγχειρίσῃ εἰς τὸν Ῥωμαῖον ἐπίσκοπον Ἐλευθέρον ἐπιστολὰς περὶ τῆς νέας τῶν Μοντανιστῶν αἵρέσεως (α). — Μετ' ὀλίγον δὲ ὤσπερον, ἐπισκοποῦντος ἐν Ῥώμῃ τοῦ Βίκτορος, διαδόχου τοῦ Ἐλευθέρου, ἡ πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀσίας διεγερθεῖσα ἔρις, ἔδωκεν εἰς τὸν Εἰρηναῖον ἀφορμὴν νὰ ἐπιμεληθῇ μεγάλως περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς εἰρήνης. Ἡ δὲ αἰτία τῆς ἔριδος ἦτον ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἐμελλε νὰ πανηγυρίζεται τὸ πάτχα· διότι οἱ μὲν τῆς Ἀσίας ἐπίσκοποι, ἀκολουθοῦντες τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ἔθιμα, ἐτέλουν τὴν ἑορτὴν ταύτην πάντοτε κατὰ τὴν 14' τῆς σελήνης τοῦ μαρτίου μηνός, εἰς οἷαν δὴποτε ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος ἂν ἔπιπτεν· οἱ δὲ Δυτικοί, διὰ νὰ ἑορτάσωσι τὸ πάτχα, ἐπρόσμεναν τὸν ἀντικτὸν πάντοτε τὴν ἡμέραν τῆς κυριακῆς. Ἡ ἔρις αὕτη ἐκινήθη καὶ ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀνικίτου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἦλθεν ὁ ἅγιος Πολύκαρπος, διὰ νὰ συμβιβάσῃ τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ μὴ δυνηθέντες τότε νὰ πεί-

(α) Hieronym. de script. eccl. c. 33. «Irenaeus Photini episcopi, qui
 » Lugdunensem in Gallia regebat ecclesiam presbyter, a martyribus e-
 » jusdem loci ob quasdam ecclesiae quaestiones rogatus, Romam mis-
 » sus, honorificas super nomine suo ad Eleutherum perfert literas; pos-
 » tea tum Photino prope nonagenario martyrio coronato in locum ejus
 » substituitur. — Εὐαῖδ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. 4. » οἱ δ' αὐτοὶ μάρτυ-
 » ρες καὶ τὸν Εἰρηναῖον, πρεσβύτερον τότε τῆς ἐν Λουγδούνῃ παροικίας, τῷ
 » δηλωθέντι κατὰ Ῥώμην ἐπισκόπῳ συνίττων, πλείστα τῷ ἀνδρὶ μαρτυροῦνται, ὡς
 » αἱ τοῦτον ἔχουσιν τὸν τρόπον δηλοῦσι φωναί. Χαίρειν ἐν Θεῷ σε ἐν πατρὶν εὐ-
 » χάρμεθ· καὶ ᾄει, πάτερ Ἐλευθέρι. Ταῦτά σοι τὰ γράμματα προεπεψέμεθα τὸν
 » ἄδελφόν ἡμῶν καὶ κοινωνὸν Εἰρηναῖον διακομίσαι, καὶ παρακαλοῦμεν ἔχειν σε αὐ-
 » τὸν ἐν παραθέσει, ζηλωτὴν ὄντα τῆς διαθήκης τοῦ Χριστοῦ· εἰ γὰρ ᾔδειμεν τόπον
 » τινὲ δικαιοσύνης περιποιεῖσθαι, ὡς πρεσβύτερον ἐκκλησίας, ὅπερ ἔστιν ἐπ' αὐτῷ,
 » ἐν πρώτοις ἂν παρεβίμεθα.»

σωσιν ἀλλήλους εἰς τὸ ν' ἀφήσῃ ἕκαστος τὰ ἀρχαῖα αὐτοῦ ἔθιμα, ἀπηλλάγησαν ἀπ' ἀλλήλων φίλοι, κρίναντες εὐλογον διὰ τοιαύτην τινὰ μικρὰν διαφορὰν νὰ μὴ διαταράξωσι τὴν εἰρήνην τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ τῆς ἐπισκοπῆς ὁμοῦ τοῦ Βίκτωρος ἡ ἔρις ἐκορυφώθη παρὰ πολὺ, καὶ μάλιστα τοσοῦτον, ὥστε ὀλίγον ἐλείψε νὰ γεννηθῇ τῆς ἐκκλησίας διαίρεσις· διότι ὁ Βίκτωρ, ἀγανακτισας, ὅτι οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀσίας, οὐδεμίαν ἀπειλὴν φοβηθέντες, ἔγραψαν πρὸς αὐτὸν διὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἐφέσου Πολυκράτους ἐπιστολὴν, ὑποστηρίζοντες τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν ἔθος, ἀπεφάσισε ν' ἀποβάλῃ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας τὸν Πολυκράτη, καὶ πάντας τῆς Ἀσίας τοὺς ἐπισκόπους (α). Οἱ δὲ ἄλλοι ἐπίσκοποι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ συνεορτάζοντες μετὰ τῶν Δυτικῶν τὸ πάσχα, ἀπεδοκίμασαν τὴν διαγωγὴν τοῦ Βίκτωρος, καὶ ἔγραψαν ἐπιστολὴν, προτρέποντες αὐτὸν νὰ φρονῇ τὰ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἐνώσεως καὶ ἀγάπης. Ἐγράψε δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ ὁ Εἰρηναῖος ἐξ ὀνόματος τῆς ἐν Γαλλίᾳ ἐκκλησίας, ὅτι, ἂν καὶ ἐορτάζει μετ' αὐτοῦ τὸ πάσχα κατὰ κυριακὴν ἡμέραν, δὲν ἐγκρίνει ὁμοῦ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἀποκέρυξιν ὅλων ἐκκλησιῶν διὰ τήρησιν ἔθους πατροπαραδότου· πρὸς δὲ τούτοις ἀναφέρων, ὅτι αἱ ἐκκλησίαι δὲν ἔχουσι διάφορα ἔθιμα μόνον περὶ τὴν ἐορτὴν τοῦ πάσχα, ἀλλὰ ἔτι καὶ περὶ τὰς νηστείας, καὶ ἄλλα τινὰ, τὸν ὑπομνησκει, ὅτι οἱ προκατόχοι αὐτοῦ δὲν διηνέχθησαν διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀσίας· διότι ὁ ἅγιος Πολύκαρπος, ἐλθὼν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ συνδιαλεχθεὶς περὶ ταύτης τῆς διαφορᾶς πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἀνίκητον, ἔκρινεν εὐλογον, νὰ μὴ διακόψῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν καὶ τὴν εἰρήνην διὰ τοιοῦτο μικροῦ λόγου ἄξιον πρᾶγμα (β). Φαίνεται δὲ, ὅτι ὁ Βίκτωρ κατεπίσθη τελευταῖον εἰς τοῦ-

(α) Εὐαῖδ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 24. * ἐπὶ τούτοις ὁ μὲν τῆς Ῥωμαίων προ-
 * εστοῦ Βίκτωρ, ἀθρόως τῆς Ἀσίας πάσης ἅμα ταῖς ὁμόροις ἐκκλησίαις τὰς πα-
 * ροικίας ἀποτίμνει, ὡς ἐτεροδοξοῦσας, τῆς κοίτης ἐνώσεως πειράται, καὶ στηλι-
 * τεύει γὰρ διὰ γραμμάτων, ἀποιωνήτους ἄρχειν πάντας τοὺς ἐκείσε ἀνακηρύττων ἁ-
 * * δελφούς. *

(β) Εὐαῖδ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 24. Παρβλ. Φώτ. Μυριόβ. 120. * Βίκτωρ

τους τοὺς λόγους· διότι ἂν καὶ αἱ τῆς Ἀσίας ἐκκλησίαι δὲν ἀφῆκαν τὴν παλαιὰν αὐτῶν συνήθειαν, δὲν βλέπομεν ὁμῶς οὐδαμοῦ εἰς τούτων τῶν χρόνων τὴν ἱστορίαν, ὅτι διεταράχθη ἡ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ῥώμης εἰρήνη. — Ὁ θάνατος τοῦ Εἰρηναίου δὲν ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐνδοξος· διότι ποιμένας ἐν διαστήματι εἴκοσι τεσσάρων ἐτῶν τὸ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος πιστευθέν εἰς αὐτὸν ποίμνιον, δὲν ἠθέλησε νὰ τὸ ἐγκαταλείψῃ κατὰ τὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Σευήρου διωγμὸν, ἀπανθρωπότερον λυσσῶντα ἐν Γαλλίᾳ ἢ εἰς πάντα ἄλλον τόπον τῆς χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ἐφρονεύθη τὸ ἔτος 202 ἐν Λουγδούνῳ μετὰ πάντων τῶν ἐκεῖ εὕρισκομένων χριστιανῶν, τοσοῦτων ὄντων, ὥστε τὸ αἷμα αὐτῶν ποταμὸν ἐβρέε καθ' ὅλας τὰς ἀγυιάς, ὡς ἱστορεῖ ὁ κατὰ τὴν 5' ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσας ἐπίσκοπος τῆς Τορώνης Γρηγόριος (α).

§. 2. Συγγράμματα. Ἰκανὰ μὲν μνημεῖα τῆς εὐφυίας, τῆς ἀγάπης, καὶ τοῦ ζήλου ὑπὲρ τῆς στερεώσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως κατέλειπεν εἰς τοὺς μετέπειτα ὁ Εἰρηναῖος, ἀλλ' οὐδὲν αὐτῶν ἐτιμῆθη τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, οὐδ' ἐμνημονεύθη συχνότερον, ὅσον τὸ ἔξοχον ἐκεῖνο σύγγραμμα, τὸ εἰς πέντε βιβλία διηρημένον, τὸ ὁποῖον ἐφιλοπόνησε κατὰ τῶν αἰρέσεων τῶν Γνωστικῶν, μόνον τῶν ἄλλων μέχρι τῆς σήμερον διασωθέν. Κοινὴ γνώμη ἐπικρατεῖ, ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον σύγγραμμα τοῦ Εἰρηναίου· διότι καὶ αὐτὸς ἐν τῷ προοίμῳ τοῦ Α' βιβλίου ὁμολογεῖ, ὅτι δὲν εἶναι ἱκανῶς γεγυμνασμένος περὶ τὴν συγγραφὴν. Ὁ δὲ σκοπὸς τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου φαίνεται διττός· τὸ μὲν, διὰ νὰ ὑπουργήσῃ εἰς φίλον τινὰ, παρακαλέσαντα ν' ἀπο-

» Δὲ ἔρα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ Ῥώμης ἐπισκόποι, πρὸς ὃν καὶ πολλὰς γράφει, παραι-
» νῶν, μὴ ἐνεκεν τῆς περὶ τοῦ πάρα διαφωνίας τινὰς τῆς ἐκκλησίας ἀποκηρύττειν.»

(6) Gregor. Turon. histor. Francor. lib. I. c. 27. » veniente persecu-
» tione talia ibidem diabolus bella per tyrannum exaruit, et tanta ibi
» multitudo christianorum ob confessionem domini nominis est ju-
» gulata, ut per plateas flumina currerent de sanguine christiano: quo-
» rum nec numerum, nec nomina colligere potuimus. Dominus enim eos
» in libro vitae conscripsit. Beatum Irenaeum diuersis in sua carnifex
» praesentia poenis electum Christo Domino per martyrium dedicavit.»

καλύψη εἰς αὐτὸν τὰ ἄγνωστα μέχρι τοῦ καιροῦ ἐκείνου μυστήρια τῶν ὁπαδῶν τοῦ Οὐαλεντίνου, καὶ νὰ καταδείξῃ συγχρόνως τὰ ἔπλα, διὰ τῶν ὁποίων νὰ πολεμήσῃ τὴν πλάνην ταύτην· τὸ δὲ, διὰ νὰ καταστρέψῃ τὴν ἀρεσιν τῶν Μαρκωσίων, τὴν γεννηθεῖσαν ἐκ τῶν Οὐαλεντινιανῶν, καὶ εἰσερπύσασαν εἰς τὰς χώρας τοῦ Ῥοδανοῦ (Rhodanenses regiones), καὶ πολλὰς γυναικας διαφθείρασαν. Τίς δὲ ἦτον ὁ φίλος οὗτος, διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ Εἰρηναίου αὐτοῦ, δὲν ἐξεύρομεν βεβαίως. Ἴσως ἦτον Ἑλληνα, διότι ὁ Εἰρηναῖος ἔγραψεν ἑλληνιστί, καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας μᾶλλον, ἢ εἰς τὰς ἰταλικὰς ἢ λυμή τοῦ Οὐαλεντίνου καὶ τῶν λοιπῶν Γνωστικῶν ἐπροξένει τὴν μεγαλειτέραν φθοράν. Πολλοὶ νομίζουσιν, ὅτι ἦτον ἐπίσκοπος, ἢ ἄλλος ἐπίσημός τις ἐκ τοῦ κλήρου, μεγάλως φροντίζων περὶ τῆς πνευματικῆς τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ σωτηρίας. — Ἐπέγραψε δὲ ὁ Εἰρηναῖος εἰς τὸ σύγγραμμά τοῦτο τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν· *Ἐλέγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, (detectio et eversio falso cognominatae agnitionis)*, ὡς αὐτὸς πολλαχοῦ μαρτυρεῖ (α). προσέτι δὲ κατὰ ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν μνημονεύουσι τὸ βιβλίον ὁ Εὐσέβιος (β), Ἀνδρέας ὁ Καισαρεύς (γ), Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς (δ), ὁ Φώτιος (ε), καὶ ὁ Οἰκουμένιος (ς). Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐξάγεται, ὅτι αὕτῃ ἦτον ἡ ἀρχαιοτάτη ἐπιγραφὴ, ἡ ἀπαντωμένη εἰς αὐτὰ τὰ αὐτόγραφα, ἢ τὰ παλαιὰ χειρό-

(α) Iren. in praefat. lib. II. lib. IV. praefat. et in fine ejusdem libri; in praefat. lib. V.

(β) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε', κεφ. 7. « ταῦτα ὁ Εἰρηναῖος, ἀκολουθῶς ταῖς προειρηθείσιν ἡμῖν ὑπογράψας ἱστορίας, ἐν οἷς ἐπέγραψε, πέντε εὐαὶ τὸν ἀριθμὸν, ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. »

(γ) Εἰς Ἀποκάλ. Ὁμιλ. ς'. κεφ. 18.

(δ) Ἐν τοῖς Παράλληλοις.

(ε) Μυρίσιβλ. 420. « ἀναγνώσθῃ βιβλίον Εἰρηναίου, ἐπισκόπου Λουγδούνων » (ἐν Καλοῖς δὲ τὰ Λούγδουνα), λόγος ε', οὗ ἡ ἐπιγραφὴ ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, τοῦτο δὲ ἐστὶ κατὰ αἰρέσεων. »

(ς) Εἰς τὴν Πέτρ. ἐπιστ. β', κεφ. γ'. — καὶ εἰς τὴν Μούδα ἐπιστολ. — Καί τινα ἀρχαῖα χειρόγραφα, ἔχοντα ἐν τῇ περιλήψει τοῦ β' βιβλίου οὕτως· « haec insunt in secundo libro, redargutionis et eversionis falso cognominatae agnitionis. » — καὶ ἐν τῇ τοῦ δ'. « haec insunt in quarto libro exprobatio-nis et eversionis falsae agnitionis. »

γραφα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀντεγράφησαν τὰ μεταγενέστερα, καὶ ἡ κακῶς ὕστερον παραλειφθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων, τῶν διοκόντων τὴν συντομίαν. Εἰς δὲ τὴν παράλειψιν ταύτην φαίνεται ὅτι ἔδωκεν ἀφορμὴν πρῶτος ὁ Εὐσέβιος, ὀνομάζων ἐνίοτε τὸ εἰρημένον σύγγραμμα χάριν συντομίας *Βιβλία κατὰ αἵρέσεων* τὸν Εὐσέβιον ἐμιμήθη ἔπειτα καὶ ὁ Ἰερώνυμος, λέγων καὶ αὐτὸς *Libros adversus haereses*, καὶ ἐφεξῆς ἄλλοι πολλοί. — Ἄν καὶ εἶναι δυσκολώτατον νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς ὁ χρόνος, καθ' ὃν συνεγράφησαν τὰ πέντε Κατὰ αἵρέσεων βιβλία τοῦ Εἰρηναίου, δὲν ἀπέχομεν ὅμως πολὺ τῆς ἀληθείας, ἐὰν παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐξεδόθησαν περὶ τὸ τέλος τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Ἐλευθέρου, ἢ τὰ μὲν ἐπὶ τοῦ Ἐλευθέρου, τὰ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Βίκτορος. Καὶ ὅτι τὸ πρῶτον βιβλίον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐγράφη πρὸ τοῦ ἔτους 172, ἀποδεικνύεται ἐντεῦθεν, διότι ἐν αὐτῷ γίνεται λόγος περὶ τοῦ Τατιανοῦ καὶ τῶν Ἐγκρατιτῶν, προκυψάντων εἰς φῶς κατὰ τὸ 16' ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ἀπὸ Χριστοῦ δὲ τὸ 172. Τὸ τρίτον βιβλίον ἐξελέγχεται ἐκδοθέν, ἐπισκοποῦντος τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἐλευθέρου διότι καταγράφων ἐν αὐτῷ ὁ Εἰρηναῖος κατάλογον τῶν ῥωμαίων ἐπισκόπων, καταλήγει εἰς τὸν Ἐλευθέρον, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ῥητῶς κατ' ἄλλους τότε ἐπὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης (α)· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν αὐτῷ μνεία τοῦ Θεοδοτίωνος, τοῦ μεταφραστοῦ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἀποδεικνύει προσέτι τὴν συγγραφὴν τοῦ βιβλίου τούτου γενομένην περὶ τὸ τέλος τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Ἐλευθέρου διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἐπιφανίου (β) ὁ Θεοδοτίωνος μεθρημῆνευσε τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Κομμόδου, ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ τοῦ Μαρκέλλου, ἢ Μαρούλλου, καὶ τοῦ Αἰλιανοῦ, τουτέστι τὰ 184 μ. Χ. Ἄρα ὁ Εἰρηναῖος ἔγραψε μετὰ τινὰ ἔτη ὕστερον ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς τοῦ Θεοδοτίωνος μεταφράσεως, περὶ τὸ ἔτος δηλονότι 192, καθ' ὃ ἀπέθανεν ὁ Ἐλευθέρος. — Ὅτι ἡ

(α) *Iren. advers haeres lib. III. c. 21. §. 1.* nunc duodecimo loco episcopatum ab Apostolis habet Euseutherus.

(β) Περὶ μέτρ. καὶ σταθμ. §. 17.

ἀρχική τοῦ συγγράμματος γλῶσσα εἶναι ἡ ἑλληνική, ἔχομεν τοῦτου πολλὰς ἀποδείξεις προχείρους· καὶ πρῶτον ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρων πολλὰ τεμάχια τοῦ Εἰρηναίου ἑλληνιστί, οὐδαμοῦ ἐσημείωσεν, ὡς συνήθως, ὅταν ἀναφέρῃ τὸν Τερτυλλιανὸν καὶ ἄλλους Λατίνους συγγραφεῖς, ὅτι μεταφράζει αὐτὰ ἐκ τοῦ λατινικοῦ εἰς τὸν ἑλληνα λόγον. Ἐπειτα, ὅτοι τῶν Ἑλλήνων μνημονεύουσι τοῦ Εἰρηναίου, πάντως ἀνέγνωσαν αὐτὸν ἑλληνιστί, ἐν οἷς μάλιστα ὁ πατριάρχης Φώτιος, ὅστις μόνον σχεδὸν τοὺς ἑλληνιστὶ συγγράψαντας ἐπικρίνει ἐν τῇ Μυριοσίβλῳ. Καὶ ὁ Ἱερώνυμος, εἰ καὶ Λατίνος, δὲν συναριθμεῖ ὁμῶς τὸν Εἰρηναῖον εἰς τὴν τάξιν τῶν Λατίνων τῆς ἐκκλησίας συγγραφέων, ἀλλὰ συμπεριλαμβάνει αὐτὸν μετὰ τῶν Ἑλλήνων (α). Δεύτερον· ἡ ἐπιγραφή αὐτῇ τῶν βιβλίων ἀποδεικνύει, ὅτι ἐγράφησαν ἀπ' ἀρχῆς ἑλληνιστί· ἐκ τῶν ἀνωτέρω δηλονότι σημειωθέντων ἔγινε φανερόν, ὅτι ἡ πρώτη καὶ γνησία ἐπιγραφή τοῦ συγγράμματος ἦτον, « ἑλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως » ὅτι δὲ αὐτὴ μετεφράσθη ὕστερον εἰς τὸ λατινικόν, ἀναντιρρήτου σημείον εἶναι ἡ ἀπαντωμένη εἰς τινα τῶν χειρογράφων καὶ πολλὰς τῶν ἐκδόσεων διάφορος αὐτῆς γραφή· διότι ἀλλαχοῦ μὲν ἀναγινώσκεται, *de detectione*· ἀλλαχοῦ δὲ, *de redargutione*· ἐνίοτε δὲ, *de exprobatione*· καὶ ἄλλοτε, *de traductione falso cognominatae agnitionis*, ἢ *falsae dictae scientiae*· ἡ δὲ ποικιλία αὐτῇ τῆς γραφῆς ἐγεννήθη ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς διαφόρου ἑρμηνείας τῶν λέξεων *ἑλεγχος* καὶ *ψευδώνυμος γνώσις*· ἀλλ' εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς δὲν εὐρίσκομεν τὴν τοιαύτην διαφορὰν· διότι πάντες καὶ ὁ Εὐσέβιος, καὶ ὁ Φώτιος, καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, γράφουσι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, « Περὶ ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώ-

(α) Οὕτως, ἀναφέρων τοὺς συγγραφεῖς, τοὺς εὐνοοῦντας τὴν αἱρετικὴν διδασκαλίαν τοῦ χιλιεσμοῦ, λέγει Hieronym in prolog. lib. 18. in Jesaiam: « Latini, Tertulliani, Victorini, Lactantii; graecorum, ut ceteros praetermittam, Irenaei tantum Lugdunensis episcopi faciam mentionem. » — καὶ ἀλλαχοῦ τῆς αὐτῆς κακοδοξίας ἀπαριθμῶν τοὺς ὁπαδοὺς, μετὰ τὸν Τερτυλλιανόν, τὸν Λακτάντιον, τὸν Βικτορίνον, καὶ τὸν Σεῦβρον, ἐπιφέρει: « et ut Graeco eos nominem, et primum extremumque conjugam, Irenaeus, et Apollinarius. »

«σεως.» Τρίτον· ὁ Ἱερώνυμος, ὁ γινώσκων τῆς καλῆς φράσεως τὴν δύναμιν, ὁμολογεῖ, ὅτι τοῦ Εἰρηναίου τὰ Κατὰ τῶν αἵρέσεων βιβλία ἐγράφησαν εἰς ὕψος σοφώτατον καὶ ῥητορικώτατον (α).² Καὶ βεβαίως, πλὴν ἐὰν μὴ ὑποθέσωμεν πρᾶγμα ἀδύνατον, τὸν Ἱερώνυμον δηλονότι ἀμαθῆ περὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, κατ' οὐδένα τρόπον δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν τοὺς λόγους αὐτοῦ τούτους ῥηθέντας περὶ λατίνων βιβλίων τοῦ Εἰρηναίου· διότι τὸ σημερινὸν λατινικὸν αὐτῶν ὕψος εἶναι βάρβαρον, τραχὺ, πλῆρες σολοικισμῶν, καὶ πολλαχοῦ ἢ μὴ κατὰ τὸ δέον, ἢ καθόλου κακῶς ἀποδίδον τὴν ἔννοιαν τοῦ συγγραφέως· τοῦναντίον δὲ τὸ παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς συγγραφεῦσι σωζόμενον τεμαχίων τινῶν ἐλληνικὸν κείμενον εἶναι κομψόν, ἀφελές, συνυφασμένον ἐκ λέξεων κυρίων, ἐκφραστικῶν, καὶ προσφορωτάτων καὶ εἰς τὰ πράγματα αὐτά, καὶ εἰς τὸν νοῦν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ Εἰρηναίου.— Ὁ μεταφραστὴς τοῦ Κατὰ τῶν αἵρέσεων συγγράμματος τοῦ Εἰρηναίου ἀγνοεῖται· εἰς ἐτὶ καὶ τινες μὲν νομίζουσιν, ὅτι μετέφρασεν αὐτὸ εἰς τὸ λατινικὸν αὐτὸς ὁ Εἰρηναῖος, ἀπὸ πρῶτον τὸ συντάξας ἐλληνιστί· ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ὀλίγην τιμὴν φέρει εἰς τὸν συγγραφέα· διότι ὁ Εἰρηναῖος ἤθελε φυλάξει τοῦλάχιστον τὴν ἔννοιαν τοῦ Εἰρηναίου, οὐδ' ἤθελε παραδεχθῆ καὶ ἐκφράσει ἀπερισκέπτως, ὅσα παρεδέχθη καὶ ἐξέφραττεν ὁ μεταφραστὴς αὐτοῦ· ἄλλοι δὲ πιθανώτερον εἰκάζουσιν, ὅτι μετέφρασεν αὐτὸ Ἕλληνας, μικρὰν τινα γνώσιν ἔχων τῆς λατινικῆς γλώσσης, ὅστις τὰ καλῶς ἔχοντα ἐλληνιστί, κακῶς εἰς τὸ λατινικὸν μεθηρμήνευσε, καὶ ξένας ἐννοίας πολλάκις εἰς τὸν συγγραφέα ἀπέδωκεν. Ὅπως δὲ ἂν ᾔνοι, ἀποδεικνύεται ἡ μετάφρασις ἀρχαιοτάτη, καὶ γενομένη, ζῶντος ἐτι τοῦ Εἰρηναίου, ἢ μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ· διότι ὁ Τερτυλλιανός, ὁ γράψας ὀλίγον ὑπερῶν, εἶχεν αὐτὴν ὑπ' ὄψιν, ὅτε ἐφιλοπύνησε τὰ Κατὰ τῶν Οὐαλεντινιανῶν βιβλίον, ἐνθα ἐξελέγχεται ἀκολουθήσας κατ' ἔχνος τὸν Εἰρηναῖον (6)· τὴν αὐτὴν

(α) «Doctissimo et eloquentissimos ermone.» Hieronym. Epist. ad Theodor.

(β) Παρβλ. Iren. adv. haeres. lib. I. c. 11. §. 3. πρὸς Tertull. contra Valentin. c. 23. καὶ Iren. αὐτόθι, §. 5. πρὸς Tertull. αὐτόθι, §. 25. κ.τ.λ.

λατινικὴν μετάφρασιν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ὁ Κυπριανός, γράφων περὶ τῶν αἵρετικῶν Κέρδωνος καὶ Μαρκιῶνος (α). Ἀνέγνωσε δὲ τὴν μετάφρασιν πρὸς τοῦτοις καὶ ὁ Λύγουστίνος, διότι ἐμνημόνευσεν ἐξ αὐτῆς δύο μικρυρίας ἐν τῷ κατὰ τοῦ Πελαγιανοῦ Ἰουλιανοῦ, αὐτολεξεὶ σχεδὸν ἀπαντωμένας καὶ παρὰ τῷ λατίνῳ Εἰρηναίῳ (β).

Ἀνάλυσις τῶν πέντε Κατὰ τῶν αἵρέσεων βιβλίων. Οἱ ἐναντίοι, τῶν ὁποίων τὰ δόγματα ὁ Εἰρηναῖος πολεμῶν, ὑπερασπίζεται τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, εἶναι κυρίως οἱ Γνωστικοὶ καλούμενοι αἵρετικοί. Ἀρχεται δὲ εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον ἀπὸ τῆς αἵρέσεως τῶν Οὐαλεντινιανῶν, τῆς ὁποίας τὴν πλάνην ἐκθέτει διεξοδικῶς, ἀντιτάσσων κατ' αὐτῆς τῶν καθόλου χριστιανῶν τὴν μίαν, καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀπλὴν, καὶ πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὴν αὐτὴν οὖσαν πίστιν, εἰς τὴν ὁποίαν οὔτε οἱ σοφώτατοι ἄνδρες δύνανται νὰ προσθέσωσιν, οὔτε οἱ ἀπλούστατοι ν' ἀφαιρέσωσι τι ἀπ' αὐτῆς. Ἐφεξῆς ἐρμηνεύει τὰ ὀνειροπολήματα τοῦ Οὐαλεντίνου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνατρέχων ἔπειτα εἰς τὴν πρώτην τῶν Γνωστικῶν γένεσιν, περιγράφει πάσας τὰς ἀπὸ τοῦ Σίμωνος μάγου μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἔγραφε, γενομένας αἵρέσεις. — Εἰς δὲ τὸ δεύτερον βιβλίον ἀναιρεῖ τὰς πεπλανημένας τῶν αἵρετικῶν διδασκαλίας, τὰ ὁποίας εἰς τὸ πρῶτον ἀπλῶς μόνον ἐξέθηκε, καὶ πρὸς τὴν ἀνατροπὴν αὐτῶν μεταχειρίζεται αὐτὰς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ ἀξιώματα αὐτῶν, σπουδάζων ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἀντιφάσκουσι πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ τὰ δόγματα αὐτῶν εἶναι γελοῖα καὶ σαθρά. — Εἰς τὸ τρίτον ἀναιρῶν τὴν κακοδοξίαν ἀπὸ τοῦ κύρους τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς παραδόσεως, δεικνύσι, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ συμφωνήσωσιν ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι τοῦ κόσμου, εἰς τὸ νὰ μεταβάλωσι τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν· οἱ Εὐαγγελισταὶ, λέγει, καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἓνα μόνον Θεὸν ἐκήρυξαν, δημιουργὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, καὶ ἓνα

(α) Cyprian. epist. 74. ad Pompejum, παρβλ. πρὸς Iren. advers. haeres. lib. I. c. 27. §. 1. καὶ 2.

(β) Augustin. contra Julian. Pelagian. I, c. 3. καὶ 7. παρβλ. πρὸς Iren. advers. haer. IV. c. 17. §. 7. V. c. 19. §. 1.

Ἰησοῦν Χριστόν, Θεόν καὶ ἄνθρωπον· οὗτος ἐγεννήθη ἐκ παρθένου, ἐγένεν ἄνθρωπος ἀληθῶς, καὶ ἀληθῶς ὑπέμεινε τὸ πάθος, καὶ οὐχὶ κατὰ δόκησιν, ὡς διδάσκουσιν οἱ αἵρετικοί. — Εἰς τὸ τέταρτον ἐπαναλαμβάνει καὶ πάλιν, ἀλλὰ κατ' ἄλλην μέθοδον τὴν περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς Θεοῦ ἀπόδειξιν, καὶ πληροφορεῖ μάλιστα τὸν Μαρκίωνα, ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς εἶναι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ· ἔπειτα ἀπαντῶν πρὸς τὰς ἐνστάσεις τῶν αἵρετικῶν, καὶ κατ' ἐξοχὴν πρὸς τὰς λαμβανομένας ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἀναφέρει τοὺς λόγους, τοὺς πείθοντας τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον, τοιούτεστι τὸν χριστιανόν, νὰ καταδικάζῃ τοὺς ἐθνικοὺς, τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς αἵρετικοὺς, καὶ τοὺς σχισματικούς· ἀποδοκιμάζει δὲ καὶ τὴν γνώμην τῶν λεγόντων, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι φύσει κακοί, ἢ φύσει κακοί, καὶ ὑποστηρίζει τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου. — Εἰς δὲ τὸ πέμπτον καὶ τελευταῖον βιβλίον πραγματεύεται περὶ τῆς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, περὶ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τῆς ἀναστάσεως, τῆς μελλούσης κρίσεως, τοῦ ἀντιχρίστου, τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως τῶν ψυχῶν, καὶ ἄλλων τινῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως κεφαλαίων (α).

Διάφορα ἄλλα τοῦ Εἰρηναίου συγγράμματα ἀπολεσθέντα, ἢ εἰς τεμάχια μόνον διασωθέντα. Ἐκ τῶν πολλῶν ἄλλων συγγραμμάτων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Εἰρηναῖος κατελάμπρυνε

(α) Παρ. Ελ. Φώτ. Μοιρόβιβλ. 120. * ἀνεγνώσθη βιβλίον Εἰρηναίου, ἐπισκόπου Λουγδούνων (ἐν Κελτοῖς δὲ τὰ Λούγδουνα), λέγει· ἐ· αὐτὴ ἐπιγραφὴ· ἐλέγχου * καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδονόμου γνώσεως· τοῦτο δὲ ἐστὶ κατὰ αἵρεσιν· ὧν δ * πρῶτος, διαλαμβάνων περὶ Οὐαλεντινίου καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἀβίου πλάνης, ἀπά- * χεται, ὥς περ ἀναποδίζων καὶ ἄνωθεν διεξιών, ἀπὸ Σίμωνος τοῦ μάγου μέχρι Τα- * τιανῦ, ὅς τὰ πρῶτα μαθητῆς Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος χρηματίσας, ὁσέων εἰς * πλάνην ἐξεκυλίσθη αἵρεσις· ἔτι δὲ διαλαμβάνει περὶ τῶν ἰδίων γνωστικῶν κα- * λωμένων καὶ τῶν Καινῶν, τὰ βδελυρὰ αὐτῶν ἐκτιθεῖς δόγματα· ἐν οἷς καὶ ὁ πρῶ- * τος λόγος. Ὁ δὲ δεύτερος ἀνατροπὴν περιέχει τῶν τοῖς αἱρεσιώταις ἀσεβῶς δο- * χματιζομένων. Ὁ δὲ τρίτος καὶ γραφικὸς κατ' αὐτῶν προκομίζει παντοδαπὰς * μαρτυρίας. Ὁ δὲ τέταρτος τὰς παρὰ τῶν αἵρετικῶν προτεινομένας ἀπορίας δια- * λύει. Καὶ ὁ πέμπτος δὲ ὅσα διὰ παραβολῶν ἐλέγχθη τε καὶ ἐπαράχθη ὑπὸ τοῦ Κυ- * ρίου, καὶ ἐκ τῶν ὑπολοίπων τῆς σωτηριώδους αὐτοῦ διδασκαλίας, καὶ ἐκ τῶν * ἀποστολικῶν ἐπιστολῶν, ταῖς αἱρετικαῖς τερθρεύει· εἰς ἐλέγχον ἀρμυζὲν παρί- * στηται. »

τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, ὅσα τὸ καταστρεπτικὸν τοῦ χρόνου παντάπασιν ἀπώλεσεν, ἢ εἰς τεμάχια μόνον μᾶς διετήρησεν, εἶναι τὰ ἐξῆς. Ἐγραψεν ὁ Εἰρηναῖος ἐπιστολὴν πρὸς Φλωρίνον, τῆς ὁποίας ἐπιφανὲς τεμάχιον ἀντέγραψεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ὁ Εὐσέβιος (α)· ὁ δὲ Φλωρίνος οὗτος εἶχε κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν λαμπρόν τι ἀξίωμα ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ, καὶ ἐσπούδαζε νὰ εὐδοκιμῇ παρὰ τῷ ἁγίῳ Πολυκάρπῳ, διαπρέποντι ὑπὲρ πάντα ἄλλον κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀρετὴν (β). Ἐπειδὴ δὲ προχειρισθεὶς ὕστερον τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας πρεσβύτερος, καὶ εἰς αἵρετικὴν πλάνην ἐμπεσὼν, καθρέθη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος (γ), ὁ Εἰρηναῖος, ἐπιθυμῶν νὰ τὸν ἀνακαλέσῃ ἀπὸ τῆς κακοδοξίας, ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν *Περὶ μοναρχίας*, ἣ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν ποιητὴν κακῶν (δ), ἐνθα ὁμολογεῖ, ὅτι τὰ δόγματα αὐτοῦ εἶναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπιβλαβῇ, εἰς τὴν μεγίστην ἀσέβειαν τοὺς ἀνθρώπους ἐμβάλλοντα (ε).

Μετὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ Εἰρηναῖος, φροντίζων πάντοτε περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ Φλωρίνου, ἔγραψε πρὸς αὐτὸν σύγγραμμα, *Περὶ ὀρθοδόξου ἐπιγραφόμενον*, τοῦ ὁποίου σημειώσιν τινα μόνον, ἀναγινωσκομένην ἐν τέλει αὐτοῦ, διεφύλαξεν ὁ Εὐσέβιος (ς). Φαίνεται δὲ ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο ἐγρά-

(α) Βιβλ. ε. κεφ. 20.

(β) Εὐσέβ. αὐτόθι· «εἶδον γὰρ σε [λέγει ὁ Εἰρηναῖος πρὸς τὸν Φλωρίνον], παῖς ὢν ἐτι, ἐν τῇ κἀτῷ Ἀσίᾳ παρὰ τῷ Πολυκάρπῳ, λαμπρῶς πράττοντα ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ, καὶ πειρώμενον εὐδοκιμεῖν παρ' αὐτῷ.»

(γ) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 15. «οἱ δὲ ἐπὶ Ῥώμῃς ἤμαρ ὧν ἡμεῖς οὗτος Φλωρίνος, πρεσβυτέρου τῆς ἐκκλησίας ἀποπεσών.»

(δ) Εὐσέβ. αὐτόθι.

(ε) Εὐσέβ. αὐτόθι· «ταῦτα τὰ δόγματα, Φλωρίνε, ἵνα περὶ σήμεως κῆρυ, οὐκ ἔστιν ὀφειλὴ γνῶναι· ταῦτα τὰ δόγματα ἀσύμφωνά ἐστι τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰς τὴν μεγίστην ἀσέβειαν περιβάλλοντα τοὺς πειθόμενους αὐτοῖς· ταῦτα τὰ δόγματα οὐδὲ οἱ ἐξω τῆς ἐκκλησίας αἵρετικοὶ ἐτόλμασαν ἀποφθεῖναι ποτε· ταῦτα τὰ δόγματα οἱ πρὸ ἡμῶν πρεσβύτεροι, οἱ καὶ τοῖς ἀποστόλοις συμφοιτήσαντες, οὐ παύσαντο σοι.»

(ς) Ἐκκλ. ἱστορ. αὐτόθι· «ὅτι ἐν [Φλωρίνῳ] αὐτῷ ὑποσυνέμενον τῇ κατὰ Οὐλπιανίνου πλάνῃ καὶ τῷ περὶ ὀρθοδόξου συντάσσεται τῷ Εἰρηναίῳ σπουδαίον, ἐν

φη κατὰ τοῦ *Περὶ ὁδοῦ τῶν αἰώνων* συστήματος τῶν Οὐαλεντινιανῶν, ὅθεν καὶ ὁ Ἱερώνυμος (α) ὀνομάζει αὐτὸ «περὶ ὁδοαστῶν *egregium syntagma*.»

* Ἐγραψεν ὁ Εἰρηναῖος καὶ ἄλλην ἐπιστολὴν πρὸς τινα *Βλάστον* καλούμενον, τὴν ὁποίαν ἐπιγράφει *Περὶ σχίσματος* (β). Οὗτος δὲ ὁ Βλάστος, πρεσβύτερος τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ὢν, καθηρέθη καὶ αὐτὸς ἀπὸ τούτου τοῦ ἀξιώματος μετὰ τοῦ Φλωρίνου διὰ τὸ σχίσμα, τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ γεννήσῃ (γ) περὶ τοῦ πάσχα, ὅτι δὲν πρέπει κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον νὰ τηρῆται, εἰ μὴ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Μωϋσέως, τὴν 18^{ην} τοῦ μηνὸς νισάν (δ).

Συνέταξε δὲ προσέτι ὁ Εἰρηναῖος, ὡς εἶδαμεν ἀνωτέρω, συνοδικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης Βίκτορα, *Περὶ τοῦ πάσχα*, διὰ τῆς ὁποίας ὑπερασπίζεται μὲν τὴν παράδοσιν καὶ τὴν συνήθειαν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας τοῦ νὰ ἑορτάζῃ τὸ πάσχα πάντοτε καθ' ἡμέραν κυριακὴν, ἀλλὰ συγχρόνως παραινεῖ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ὁμόνοιαν πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀσίας, τὰς ἄλλην τινὰ παράδοσιν φυλαττούσας περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα.

Ὅτι ὁ Εἰρηναῖος ἐξέδωκε *Λόγον* πρὸς Ἑλληνας, ἐπιγρα-

-
- ὃ ἐπισημαίνεται τὴν πρώτην τῶν Ἀποστόλων κατεληγμένην αὐτὸν διαδοχὴν. Ἐν
 - θα πρὸς τῇ τοῦ συγγράμματος τέλει χαρακτηριστὴν αὐτοῦ σημείωσιν εὐρόντες, ἀ-
 - ναγκάως καὶ πύτην τῆδε καταλλέγομεν τῇ γραφῇ, τοῦτον ἔχουσα τὸν τρόπον·
 - Ὁρκίζω σε τὸν μεταγραφόμενον τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 - Χριστοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ, ἧς ἔρχεται κρίναι ζῶντας καὶ
 - νεκροὺς, ἵνα ἀντιβάλῃς, ὃ μεταγράψω, καὶ κατορθώσῃς αὐτὸ πρὸς τὸ ἀντίγρα-
 - φον τοῦτο, ὅθεν μεταγράψω ἐπιμελῶς· καὶ τὸν ὅρκον τοῦτον ὁμοίως μεταγρά-
 - ψῃς, καὶ θύσῃς ἐν τῇ ἀντιγραφῇ. *

(α) *De scriptis eccles. c. 35.*

- (β) *Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ε. κεφ. 20.* • Ἐξ ἐναντίας δὲ τῶν ἐπὶ Ῥώμης τὸν
- ὡγιῇ τῆς ἐκκλησίας θεσμὸν παραχαρπτόντων, Εἰρηναῖος διεφθόρος ἐπιστολάς
- συντάττει, τὴν μὲν ἐπιγράφας πρὸς Βλάστον περὶ σχίσματος, τὴν δὲ πρὸς Φλω-
- ρίνον περὶ μοναρχίας, ἣ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν ποιητὴν κακῶν. *

- (γ) *Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ε. κεφ. 15.* • οἱ δὲ ἐπὶ Ῥώμης ἤμαζον, ὡν
- ἡγεῖτο Φλωρίνος, πρεσβυτερίου τῆς ἐκκλησίας ἀποπεσὼν, Βλάστος· ταὐτὸν τοῦ-
- τῃ παραπλησίῳ πτώματι κατεσχημένος. *

- (δ) *Tertullian. de praescriptionib. περὶ τοῦ τίτου·* • *Blastus latenter ju-*
- *daismum vellet introduceere: pascha enim dicebat non aliter custodien-*
- *dum esse, nisi secundum leges Moysi, XIV mensis.* *

φόμενον *Περὶ ἐπιστήμης*, ἀναφέρει ὁ Εὐσέβιος (α), καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁ Ἱερώνυμος· ἀλλ' οὗτος ἐσφαλμένως, διότι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ σύγγραμμα διαστέλλει εἰς δύο, ὥς ἂν ἦτον ἄλλο ὁ *Πρὸς Ἑλληνας Λόγος*, καὶ ἄλλο τὸ, *Περὶ ἐπιστήμης* (β).

Ἐκάτερος τῶν ἐκκλησιαστικῶν τούτων συγγραφέων μνημονεύουσι καὶ ἄλλον Λόγον τοῦ Εἰρηναίου πρὸς τινὰ ἀδελφὸν λεγόμενον *Μαρκιανόν*, ἀπόδειξιν περιέχοντα τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος (γ), ἔθα δηλονότι ἀντιπαρέβαλλεν ὁ Εἰρηναῖος τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν τὰ κηρύγματα, καὶ τὰς μαρτυρίας καὶ παραδόσεις αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τὰς ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς ἐκκλησίαις παραδεδεγμένας.

Παρὰ τοῦ Εὐσεβίου καὶ Ἱερωνύμου μανθάνομεν προσέτι, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος συνέγραψε βιβλίον *διαλέξων διαφόρων*, ἢ, ὡς μεταφράζει ὁ Ἱερώνυμος (δ), «*variorum tractatum*», ὅπου ἀναφέρει τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν τοῦ Παύλου, καὶ τὸ βιβλίον τῆς Σοφίας τοῦ Σαλωμῶντος, λαμβάνων ῥητὰ τινὰ ἐξ αὐτῶν (ε). Τίς δὲ εἰς ὅλα ταῦτα τὰ πονήματα, ἡ βιβλία, ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως, ἐπειδὴ σιωπῶσιν οἱ παλαιοί, ἀγνοοῦμεν καὶ ἡμεῖς παντάπασιν.

Ὑπεσχέθη ὁ Εἰρηναῖος οὐχὶ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις (ς), ὅτι θέλει ἀντιγράψαι ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ *Κατὰ τοῦ αἵρετικοῦ Μαρκίωρος* (ζ). Ὅτι δὲ ἐπλήρωσε τὴν ὑπόσχασιν ταύτην, μᾶς γνωστο-

(α) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 26. « ἀλλὰ γὰρ πρὸς τοῖς ἀποδοκίμοις Εἰρηναῖου » συγγραμμάσι καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς φέρεται τις αὐτοῦ πρὸς Ἑλληνας λόγος συντομώτατος, καὶ τὰ μάλιστα ἀναγκασιότατος, περὶ ἐπιστήμης ἐπιγεγραμμένος. »

(β) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 33. « *contra gentes volumen breve, et de disciplina aliud.* »

(γ) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 26. « καὶ ἄλλος, ὃν ἀνατίθεικεν ἀδελφῷ, » Μαρκιανῷ τοῦνομαι, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος. — Hieronym. αὐτόθι: « *et ad Marcianum fratrem de apostolica praedicatione.* »

(δ) Αὐτόθι.

(ε) Εὐσέβ. αὐτόθι: « καὶ βιβλίον τι διαλέξων διαφόρων, ἐν ᾧ τῆς πρὸς Ἑβραίους » ἐπιστολῆς καὶ τῆς λεγομένης σοφίας Σαλωμῶντος μνημονεύει, ῥητὰ τινὰ ἐξ αὐτῶν τῶν παραθέντων. »

(ς) Iren. adv. haer. I, c. 27. §. 4. καὶ III, c. 12. §. 13.

(ζ) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 8. « ἐπὶγγελται δὲ ὁ αὐτὸς ἐκ τῶν Μαρκίωνο; συγγραμμάτων ἀντιγράψαι αὐτῷ ἐν ἰδίῳ σπουδασματι. »

ποιεῖ ὁ Εὐσέβιος, συναριθμῶν τὸν Εἰρηναῖον μετὰ τῶν συγγραφέων ἐκείνων, τῶν διὰ λαμπρῶν συγγραμμάτων ἀναιρεσάτων τὸν Μαρκίωνα (α).

Ὁ Ἱερώνυμος, ὁμιλῶν περὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, συγγράψαντος τὴν Ἀποκάλυψιν, λέγει, ὅτι ἠρμήνευσεν αὐτὴν ὁ Εἰρηναῖος καὶ Ἰουστίνος (β) ἄλλ' ἐντεῦθεν δὲν συνάγεται, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος ἐξέδωκεν ἐλάκληρον εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν ὑπομνηματισμὸν, οὐδὲ τοιαύτη φαίνεται οὕτα ἡ ἔννοια τοῦ Ἱερωνύμου· ἀπέβλεψε δὲ μᾶλλον ὁ Ἱερώνυμος εἰς τινα τῆς Ἀποκάλυψεως ῥητὰ, τὰ ὅποια ἐν τοῖς πέντε Κατὰ αἰρέσεων βιβλίοις ἐρμηνεύει ὁ Εἰρηναῖος, καὶ μάλιστα ἐν τῷ πέμπτῳ, ἐνθα πραγματευόμενος περὶ τῆς χιλιετοῦς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τοῦ ἀντιχρίστου, πολλὰς μαρτυρίας λαμβάνει ἐκ τοῦ ἱεροῦ τούτου βιβλίου, καὶ εἰς τὴν ἑαυτοῦ διδασκαλίαν προσαρμόζει.

Τινὲς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φωτίου ἀπέδιδαν εἰς τὸν Εἰρηναῖον σύγγραμμα, *Περὶ τοῦ παντός*, ἢ *περὶ τῆς τοῦ παντός αἰτίας*, ἢ καὶ *Περὶ τῆς τοῦ παντός οὐσίας* καλούμενον, τὸ ὅποιον ἔμως, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Φώτιος ἀποφάνεται, εἶναι Γαίου τινός, πρεσβυτέρου τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας (γ).

Τὸ ἔτος 1715, ὁ ἐν Τυβίγγῃ καθηγητὴς τῆς θεολογίας Ματθαῖος Χριστοφόρος Πράφιος (Pfaff); εὐρών ἐν τῇ βασιλικῇ βι-

(α) Ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 25. « Φίλιππός γε μὴν, ὃν ἐκ τῶν Αἰουσιούων φωνῶν τῆς ἐν Γερτύνῃ παροικίας ἐπίσκοπον ἐγνωμεν, πάνυ γε ἀπουδαϊστάτον ποιῆται καὶ αὐτὸς κατὰ Μαρκίωνα λόγον· Εἰρηναῖός τε ὡσαύτως καὶ Μόδοστος, ὃς καὶ διαφερόντως παρὰ τοὺς ἄλλους τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐκδῆλον τοῖς πᾶσι κατεφώρασε πλάνην »

(β) Hieronym. de script. eccl. c. 9 « scripsit Apocalypsin, quam interpretantur Justinus martyr et Irenaeus »

(γ) Φώτ. Μυσιόβιβλ. 48. « ἀνεγνώσθη Ἰωσήπου περὶ τοῦ παντός, ὃ ἐν ἄλλοις ἀνέγνων ἐπιγραφόμενον περὶ τῆς τοῦ παντός αἰτίας, ἐν ἄλλοις δὲ περὶ τῆς τοῦ παντός οὐσίας... Εὐρον δὲ ἐν περιγραφαῖς, ὅτι οὕα ἔστιν ὁ λόγος Ἰωσήπου, ἀλλὰ Γαίου τινός πρεσβυτέρου, ἐν Ῥώμῃ διατρίβοντος, ὃν φασὶ συντάξει καὶ τὸν λαβύρινθον· οὗ καὶ διάλογος φέρεται πρὸς Πρόκλον τινὰ, ὑπέρμαχον τῆς τῶν Μοντανιστιῶν αἵρέσεως· ἀνεπιγράψου δὲ καταλειφθέντος τοῦ λόγου, φασὶ τοῦς μὲν Ἰωσήπου ἐπιγράψαι, τοὺς δὲ Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος, ἄλλου; δὲ Εἰρηναίου, ὡς περ καὶ τὸν λαβύρινθον τινες ἐπέγραψαν Ἰηριγίνους. »

βλιοθήκη τοῦ Ταυρίνου τέσσαρα ἀγνωστα τεμάχια τοῦ Εἰρηναίου, ἐξέδωκεν αὐτὰ τότε πρῶτον διὰ τοῦ τύπου. Ἐκ τούτων δὲ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ διδάσκει ὁ συγγραφεὺς, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἀληθὴς θεολογία δὲν συνίσταται εἰς τῶν δυσκόλων νοημάτων τὴν ἐπιστήμην, καὶ εἰς τὰς σοφὰς συνδιαλέξεις, ἀλλ' εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἐπανορθώσεως τοῦ βίου ἡμῶν, καὶ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ μέμησιν· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ὁμιλεῖ περὶ τῆς προσφορᾶς τῆς θείας εὐχαριστίας· ἐν δὲ τῷ τρίτῳ καταδικάζει τοὺς μεγάλως μὲν περὶ τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων προνοοῦντας, οἷον περὶ τῆς βρώσεως καὶ τῆς πόσεως, μικρὰ δὲ περὶ τῶν μεγίστων φροντίζοντας, περὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης· καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ ἐκθέτει διὰ βραχέων τὸ τέλος καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἐνσάρκου τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας. Εἶναι δὲ τὰ τεμάχια ταῦτα.

Α' Τεμάχιον. » Εἰρηναίου. Ἔστι μὲν οὖν ἡ γνώσις ἡ ἀλη-
 » θινή ἡ κατὰ Χριστὸν σύνεσις, ἣν ὁ Παῦλος καλεῖ τὴν σοφίαν
 » Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν ὁ ψυχικὸς ἄν-
 » θρωπος οὐ δέχεται· ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ, οὗ ἂν τις γεύση-
 » ται, οὐ μὴ ἂν προσελεύεταί ταῖς παραδιατριβαῖς καὶ λογομα-
 » χίαις τῶν τετυφωμένων καὶ φυσιομένων, τῶν, ἃ μὴ ἐωρά-
 » κασιν, ἐμβατευόντων. Ἀσχημάτιστος γὰρ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἐγ-
 » γύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρ-
 » δια σου, ὥς ὁ αὐτὸς ἀπόστολος λέγει, εὐμ... (α) τοῖς πειθομέ-
 » νοις· ὁμοίους γὰρ Χριστῷ ἡμᾶς ποιεῖ, εἰ τὴν δύναμιν τῆς
 » ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν αὐτοῦ παθημάτων
 » γινώμεν. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἐπιλογὴ τῆς ἀποστολικῆς διδα-
 » σκαλίας καὶ τῆς ἀγιωτάτης πίστεως, τῆς ἡμῖν παραδοθείσης,
 » ἣν οἱ ἰδιῶται δέχονται, καὶ οἱ ὀλιγομαθεῖς ἐδίδαξαν, οἱ ταῖς
 » γενεαλογίαις ταῖς ἀπεράντοις οὐ προσέχοντες, ἀλλὰ μᾶλλον
 » περὶ τὴν τοῦ βίου ἐπανόρθωσιν σπουδάζοντες, ἵνα μὴ τοῦ θεοῦ
 » πνεύματος ἀποστερηθέντες, ἀποτύχωσι τῆς βασιλείας τῶν οὐ-
 » ρανῶν· τὸ γὰρ πρῶτον μὲν ἐστὶ τὸ ἀπαρνησθαι σεαυτὸν, καὶ τὸ

(α) Εἰς τὸ χειρόγραφον τὰ τελευταῖα γράμματα ταῦτης τῆς λέξεως εἶναι ἀπε-
 ξισμένα· ὁ δὲ Πάτριος ἐξ οἰκείας διορθώσεως ἀναπληρῶν αὐτὰ, προβάλλει τὴν
 ἀνάγνωσιν ὅλης τῆς λέξεως διὰ τοῦ εὐμαθέος.

» ἀκολουθῆσαι τῷ Χριστῷ· καὶ οἱ ταῦτα ποιοῦντες, εἰς τελειό-
 » τητα φέρονται, πᾶν τὸ θέλημα τοῦ διδασκάλου πεπληρωκό-
 » τες, υἱοὶ Θεοῦ διὰ τῆς παλιγγενεσίας τῆς πνευματικῆς γινό-
 » μένοι, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν κληρονόμοι, ἣν πρῶτον
 » ζητοῦντες οὐκ ἀφειθήσονται. »

Β' Τεμάχιον. » Εἰρηναίου. Οἱ ταῖς δευτέραις τῶν Ἀποστό-
 » λων διατάξεις παρηκολουθηκότες ἴσασι, τὸν Κύριον νέαν προς-
 » φορὰν ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ καθεστηκέναι, κατὰ τὸ Μαλα-
 » χίου τοῦ προφήτου· διότι πρὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ ἕως δυσ-
 » μῶν τὸ ὄνομά μου δεδοχάσται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντί
 » τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθα-
 » ρά, ὥσπερ καὶ ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει λέγει· τὰ θυμιά-
 » ματά εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων· καὶ ὁ Παῦλος παρακα-
 » λεῖ ἡμᾶς παραστήσαι τὰ σώματα ἡμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν,
 » εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ἡμῶν· καὶ πάλιν
 » ἀναφέρωμεν θυσίαν αἰνέσεως, τούτέστι, καρπὸν χειλέων. Αὗται
 » μὲν αἱ προσφοραὶ οὐ κατὰ τὸν νόμον εἰσιν, οὐδὲ τὸ χειρόγρα-
 » φον ἐξαλείψας ὁ Κύριος, ἐκ τοῦ μέσου ἤρκεν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦ-
 » μα· ἐν πνεύματι γὰρ καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν τὸν Θεόν.
 » Διότι καὶ ἡ προσφορὰ τῆς εὐχαριστίας οὐκ ἔστι σαρκική, ἀλ-
 » λὰ πνευματικὴ, καὶ ἐν τούτῳ καθαρὰ· προσφέρομεν γὰρ τῷ
 » Θεῷ τὸν ἅρτον καὶ τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, εὐχαριστοῦντες
 » αὐτῷ, ὅτι τῇ γῇ ἐκέλευεν ἐκφῦσαι τοὺς καρποὺς τούτους εἰς
 » τροφήν ἡμετέραν. Καὶ ἐνταῦθα τὴν προσφορὰν τελέσαντες,
 » ἐκκαλοῦμεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπως ἀποφῇν τὴν θυσίαν ταύ-
 » την καὶ τὸν ἅρτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸ ποτήριον αἷμα
 » τοῦ Χριστοῦ, ἵνα οἱ μεταλαβόντες τούτων τῶν ἀντιτύπων, τῆς
 » ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς ζωῆς αἰωνίου τύχωσιν. Οἱ οὖν
 » ταύτας τὰς προσφοράς ἐν τῇ ἀναμνήσει τοῦ Κυρίου ἄγοντες,
 » οὐ τοῖς τῶν Ἰουδαίων δόγμασι προσέρχονται, ἀλλὰ πνευματι-
 » κῶς λειτουργοῦντες, τῆς σοφίας υἱοὶ κληθήσονται. »

Γ' Τεμάχιον. » Εἰρηναίου. Ἐταξαν οἱ Ἀπόστολοι, μὴ δεῖν
 » ἡμᾶς κρίνειν τινα ἐν βρώσει καὶ ἐν πόσει, καὶ ἐν μέρει ἑορτῆς,
 » ἢ νεομηνίας, ἢ σαββάτων. Πόθεν οὖν αὗται αἱ μάχαι; πό-
 » θεν τὰ σχίσματα; Ἐορτάζομεν, ἀλλ' ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πο-

» νηρίας, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ διαβόριπτοντες, καὶ τὰ ἐκτός
 » τηροῦμεν, ἵνα τὰ κρείττονα, τὴν πίστιν καὶ ἀγάπην ἀποβάλ-
 » λωμεν· ταύτας οὖν ἐφορᾷς, καὶ νηστείας, ἀπαρέσκειν τῷ Κυ-
 » ρῷ ἐκ τῶν προφητικῶν λόγων ἠκούσαμεν.

Δ' Τεμάχιον. α Εἰρηναίου. Χριστός, ὁ πρὸ αἰώνων κληθεὶς
 » Θεοῦ υἱός, ἐν τῷ πληρώματι τοῦ καιροῦ ὤρθη, ἵνα ἡμᾶς, τοὺς
 » ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ὄντας, διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ καθάρσῃ,
 » ἄγνωτους τῷ πατρὶ υἱὸς παραστήσας, εἰ τῇ παιδείᾳ τοῦ πνεύ-
 » ματος εὐπειθεῖς ἡμᾶς παρέχομεν. Καὶ ἐν τῷ τέλει τῶν και-
 » ρῶν μέλλει ἔρχεσθαι εἰς τὸ καταργῆσαι πᾶν τὸ κακόν, καὶ
 » εἰς τὸ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα, ἵνα ἡ πάντων μiasμάτων
 » τὸ τέλος.»

Ἄλλ' ὅμως, καίτοι ὁ Πράξιος ὑπεστήριξε τῶν τεμαχίων τοῦ-
 των τὴν γνησιότητα, προβάλλων, ὅτι ἀνευρίσκει ἐν αὐτοῖς τὸ αὐ-
 τὸ μεγαλοπρεπές ὄρος, τὸ ὁποῖον ὁ Εἰρηναῖος μεταχειρίζεται
 καὶ ἐν τῷ Κατὰ τῶν αἰρέσεων συγγράμματι, ὁ σοφὸς φιλόλο-
 γος καὶ κριτικὸς Σχιπίων Μαφές, ὁ ἐξ Οὐζερῶνος (α), δὲν ἠθέ-
 λησε ν' ἀναγνωρίσῃ αὐτὰ ὡς γνήσια, ἀλλ' ἐν τινι φιλολογικῇ
 ἐφημερίδι, ἐκδιδομένη ἰταλιστὶ ἐν Βενετίᾳ, κατέδειξε πολλὰ τὰ
 πικρακινούντα αὐτὸν αἰτία εἰς τὸ ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ συγγρα-
 φέως τῶν εἰρημένων τεμαχίων. Τοὺς λόγους δὲ, τοὺς πείθον-
 τας πάντα ἕκαστον εἰς τοῦτο, ἐξέθηκεν ὁ Μαφές ἐν τῇ πρὸς
 τὸν φίλον αὐτοῦ ἀδελφὸν Βενέδικτον Βαχίνιον (Benedictus Ba-
 chinius) ἐπιστολῇ, ὅπου πρὸς τοὺς ἄλλους συμπεραίνει, ὅτι
 τὰ τεμάχια ἐξήχθησαν ἰσως ἐκ τινος Σειρᾶς τῶν Ἀνατολικῶν
 τῆς ἐκκλησίας Πατέρων· ὑποπτεύει δὲ πολὺ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ
 συγγραφέως, τὸ ὁποῖον ἀναγινώσκεται ἐπιγεγραμμένον ἐπ' αὐ-
 τῶν γυμνῶν (Εἰρηναίου), χωρὶς τινος ἐπιθέτου, δηλοῦντος τὸ
 ἀξίωμα, ἢ προσδιορίζοντος ἀκριβέστερον τὸ πρόσωπον (οἶον, ἐπι-
 σκόπου Λουγδούνων ἢ Λουγδούρου)· καὶ περὶ τοῦ λεκτικοῦ,
 τὸ ὁποῖον ὁ Πράξιος νομίζει κατὰ πάντα ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ
 Εἰρηναίου καὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, σημειοῖ, ὅτι, ἐὰν ἀφαιρεθῶ-

(α) Scipio Maffei, ὑποθ. τὸ 1755.

σιν αἱ μνημονευόμεναι μαρτυρίαι τῆς ἁγίας Γραφῆς, τὸ κείμενον εἶναι πολὺ βραχὺ, ὥστε νὰ μᾶς πληροφορήσῃ περὶ τοῦτου κατὰ πάντα. Εἰς τὰ κριτικά ταῦτα ζητήματα τοῦ Μαφῆ ἀντέκρουσεν ὁ Πράφιος, ἐκδούς ἐν τῇ Ὁλλανδικῇ πόλει Ἄγῃ (la Haye) *Προλεγόμενα* (Praefatio) εἰς τὰ εἰρημένα τεμάχια· ὁ δὲ Μαφῆς, μὴ ἄρκεσθεις εἰς τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ, ἔγραψε πρὸς τὸν αὐτὸν Βαχίνιον ἄλλην ἐπιστολὴν, ἀνασκευάζων τοὺς λόγους τοῦ ἀντιπάλου. Ἄλλ', ἐμπεισούσης τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Πραφίου, μετεχειρίσθη οὗτος πάλιν πάντα τὰ δυνατὰ τοῦ φιλολογικοῦ πολέμου ὅπλα, καὶ ἔγραψεν ἀπολογητικὴν διατριβὴν (α). Πρὸς ταύτην δὲν ἀπήντησε πλέον ὁ Μαφῆς, ἀλλ' ἀνεδέχθη τὴν ὑπεράσπισιν τῆς γνώμης αὐτοῦ φίλος τις μοναχὸς ἐκ τοῦ τάγματος τῶν Μινωριτῶν, Φραγκίσκος Λεόνιος καλούμενος (Franciscus Maria Leoni), ἐν τινι ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Ἰησοῦτην Σίλβεστρον Ρουστὶνον, ὅπου δι' ἐπτά κανόνων τῆς κριτικῆς ἀποδοκιμαζει διόλου τῶν εὐρεθέντων τεσσάρων τεμαχίων τὴν γνησιότητα.

§. 3. *Διδασκαλία.* Α') *Περὶ τῆς θεϊότητος τῶν ἁγίων γραφῶν*, περὶ τοῦ κανόνος, καὶ τῶν μεταφράσεων. Ὅτι αἱ ἅγαι γραφαὶ ἔχουσι ποιητὴν αὐτὸν τὸν Θεόν, γραφεῖται διὰ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ πνεύματος, σαφέστατα ὁμολογεῖ ὁ Εἰρηναῖος, λέγων «*Scripturae perfectae sunt, quippe a verbo Dei et spiritu ejus dictae.*» (β) — Περὶ τῶν τῆς Π. Δ. βιβλίων βέβαιον εἶναι, ὅτι ὡς ἅγια καὶ κανονικά, ὅθεν καὶ μαρτυρίας λαμβάνει, μνημονεύει ὁ Εἰρηναῖος τὰ ἀκόλουθα· τὴν Πεντάτευχον τοῦ Μωϋσέως, τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, τοὺς Κριτὰς, τὰ τέσσαρα τῶν Βασιλειῶν βιβλία, τοὺς Ψαλμοὺς, τὰς Παροιμίας, τοὺς προφῆτας Ἡσαΐαν, Ἰερεμίαν, Ἰεζεκιήλ, Δαυὶδ, Ὠσηέ, Ἰωήλ, Ἀμώς, Ἰωνᾶν, Μιχαῖαν, Ἀββακούμ, Ζαχαρίαν, καὶ Μαλαχίαν. Τῆς δὲ Καινῆς Διαθήκης πάντα καθόλου τὰ ἱερὰ βιβλία ἀναφέρειν,

(α) *Dissertatio apologetica de fragmentis Irenaei anecdotis, deque oblatione et conseratione veterum eucharistica, adversus Illustrissimum Scipionem Massejum, anno 1728 evulgata.*

(β) *Advers. haer. II. c. 8. § 2.*

πλὴν τῆς πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου, τῆς τοῦ Ἰακώβου, Ἰούδα, τῆς Β' τοῦ Πέτρου, καὶ τῆς Γ' τοῦ Ἰωάννου, πρῶτον μὲν περὶ τῆς κατὰ χρόνον τάξεως τῆς συγγραφῆς τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων λέγει· α' Ὁ μὲν δὲ Ματθαῖος ἐν τοῖς Ἑβραίοις τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν διαλέκτῳ καὶ γραφὴν ἐξήνεγκεν εὐαγγελίου, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελίζομένων καὶ θεμελιούντων τὴν ἐκκλησίαν· μετὰ δὲ τὴν τούτων ἔξοδον Μάρκος ὁ μαθητὴς καὶ ἐρμηνευτὴς Πέτρου, καὶ αὐτὸς τὰ ὑπὸ Πέτρου κηρυσσόμενα ἐγγράφως ἡμῖν παραδédωκε· καὶ Λουκᾶς δὲ ὁ ἀκόλουθος Παύλου τὸ ὑπ' ἐκείνου κηρυσσόμενον εὐαγγέλιον ἐν βιβλίῳ κατέθετο· ἔπειτα Ἰωάννης, ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου, ὁ καὶ ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ ἀναπεσὼν, καὶ αὐτὸς ἐξέδωκε τὸ εὐαγγέλιον, ἐν Ἑφέσῳ διατρίβων· (α). ἔπειτα δὲ, μυστικὴν τινὰ καὶ ἀλληγορικὴν εἰκόνα μεταχειριζόμενος ἀπὸ τῶν τεσσάρων Χερουβὶμ, τὸ μὲν τοῦ Ἰωάννου εὐαγγέλιον ὁμοίον λέγει λέοντος, σημαίνων οὕτω τὸ ἐνεργεῖν καὶ βασιλεῖν καὶ ἔξοχον τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ τοῦ Λουκᾶ, ὁμοίον ἀμνοῦ, τὴν ἀρχιερατικὴν αὐτοῦ ἁξίαν ἐμφαίνων· τὸ δὲ τοῦ Ματθαίου, οἶονεῖ ἔχον μορφήν ἀνθρωπίνην, σαφῶς δηλῶν τὴν κατὰ σάρκα τοῦ Ἰησοῦ ἐνανθρώπησιν· καὶ τὸ τοῦ Μάρκου, ὁμοίον ὑψιπετοῦς αἰετοῦ, τὴν χάριν ὑπαινιττόμενος τοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ περιήπταμένου ἁγίου πνεύματος (β). Τελευταῖον δὲ, τηλικούτον διδάσκει ὅτι εἶναι τῶν εὐαγγελίων τὸ κῆρος, ὥστε ἀνομολογεῖται, λέγει, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν αἵρετικῶν· «Tanta est circa Evangelia haec firmitas, ut ipsi haeretici testimonium reddant eis, et ex ipsis egrediens unusquisque eorum, conetur suam confirmare doctrinam... Quam ergo hi, qui contradicunt, nobis testimonium perhibeant, et utantur his, firma et vera est nostra de illis ostensio» (γ). — Ἐκ πασῶν δὲ τῶν μεταφράσεων τῆς Π. Δ., τὰς ὁποίας με-

(α) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. 4. κεφ. 8.

(β) Advers. haeres. III, c. 11. §. 4.

(γ) Αὐτόθι, §. 7.

τεχειρίσθη ἡ ἐκκλησία, οὐδεμία ἐφάνη εἰς τὸν Εἰρηναῖον σεβασμιωτέρα τῆς τῶν Ἑβδομήκοντα λεγομένης, τὴν ὁποῖαν ἐξίσου ἐτίμησεν ὡς καὶ τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον, καθὼς γενομένην κατὰ θεῖαν ἐπίπνοιαν. α Ὁ Θεὸς οὖν ἄνθρωπος ἐγένετο, καὶ αὐτὸς Κύριος
 » ἔσωτεν ἡμᾶς, δοὺς τὸ τῆς παρθένου σημεῖον· ἀλλ' οὐχ, ὡς
 » ἐνιοὶ φασὶ τῶν νῦν τολμώντων μεθερμηνεύειν τὴν γραφὴν, ἰδοὺ
 » ἡ νεάνις ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, ὡς Θεοδοτίων ἡρ-
 » μήνευσεν ὁ Ἐφέσιος, καὶ Ἀκύλας ὁ Ποντικός, ἀμφοτέροι Ἰου-
 » δαῖοι προσήλυτοι· οἷς κατακολουθήσαντες οἱ Ἐβιωναῖοι, ἐξ Ἰω-
 » σὴφ αὐτὸν γεγεννησθαι φάσκουσι... Πρὸ γὰρ τοῦ Ῥωμαίους
 » κρατῦναι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἔτι τῶν Μακεδόνων τὴν Ἀσίαν
 » κατεχόντων, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, φιλοτιμούμενος τὴν ὑπ'
 » αὐτοῦ κατεσκευασμένην βιβλιοθήκην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κοσμήσαι
 » τοῖς πάντων ἀνθρώπων συγγράμμασιν, ὅσα γε σπουδαῖα ὑπῆρ-
 » χεν, ἤτήσατο παρὰ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν, εἰς τὴν ἑλληνικὴν διά-
 » λεκτον σχεῖν αὐτῶν μεταβεβλημένας τὰς γραφάς· οἱ δὲ, ὑπή-
 » κουον γὰρ ἔτι τοῖς Μακεδόσι τότε, τοὺς παρ' αὐτοῖς ἐμπει-
 » ροτάτους τῶν γραφῶν καὶ ἀμρατέρων τῶν διαλέκτων, ἐδδο-
 » μήκοντα πρεσβυτέρους ἐπεμψαν Πτολεμαίῳ, ποιήσαντας τοῦθ',
 » ὅπερ ἠβούλετο. Ὁ δὲ ἰδίαν πείραν αὐτῶν λαβεῖν θελήσας, εὐ-
 » λαβηθεὶς τε, μὴ τι ἄρα συνθέμενοι, ἀποκρύψωσι τὴν ἐν ταῖς
 » γραφαῖς διὰ τῆς ἐρμηνείας ἀλήθειαν, χωρίσας αὐτοὺς ἀπ'
 » ἀλλήλων, ἐκέλευσε τοὺς πάντας τὴν αὐτὴν ἐρμηνείαν γράφειν,
 » καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν βιβλίων ἐποίησε. Συνελθόντων δὲ
 » αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ, καὶ συναντιβαλόντων
 » ἐκάστου τὴν ἑαυτοῦ ἐρμηνείαν, ὁ μὲν Θεὸς ἐδοξάσθη, αἱ δὲ
 » γραφαὶ ὄντως θεαῖαι ἐγνώσθησαν, τῶν πάντων τὰ αὐτὰ ταῖς
 » αὐταῖς λέξεσι καὶ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασιν ἀναγορευσάντων ἀπ'
 » ἀρχῆς μέχρι τέλους· ὥστε καὶ τὰ παρόντα ἔθνη γινῶναι, ὅτι
 » κατ' ἐπίπνοιαν Θεοῦ εἰσιν ἡρμηνευμέναι αἱ γραφαί. Καὶ οὐδὲν
 » γε θαυμαστὸν τοῦτο ἐνηργηκεῖναι τὸν Θεόν, ὅς γε καὶ ἐν τῇ
 » ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ λαοῦ, διαφθαρεῖσιν τῶν
 » γραφῶν, καὶ μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη τῶν Ἰουδαίων ἀνελθόν-
 » των εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἔπειτα ἐν τοῖς χρόνοις Ἀρτα-
 » ξέρξου, τοῦ Περσῶν βασιλέως, ἐνέπνευσεν Ἐσδρας τῷ ἱερεῖ,

» ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ τοὺς τῶν προγεγονότων προφητῶν πάντας
 » ἀνατάξασθαι λόγους, καὶ ἀποκαταστήναι τῷ λαῷ τὴν διὰ Μωϋ-
 » σέως νομοθεσίαν» (α).

Β) Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας Τριάδος Τὸ σύνολον τῆς διδασκαλίας, τῆς κατὰ πᾶσαν τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἐπικρα- τούσης, καὶ παραδοθείσης εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν τούτων μαθητῶν, περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας Τριάδος, διὰ τῶν ἐξῆς ἐκθέτει ὁ Εἰρηναῖος· « Ἡ μὲν οὖν ἐκκλησία καίπερ » καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη » παρὰ δὲ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἐκείνων μαθητῶν παραλα- » βούσα τὴν εἰς ἓνα Θεόν, πατέρα παντοκράτορα, πεποιηκότα » τὸν οὐρανόν, καὶ τὴν γῆν καὶ τὰς θαλάσσας, καὶ πάντα τὰ » ἐν αὐτοῖς, πίστιν, καὶ εἰς ἓνα Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν υἱὸν τοῦ » Θεοῦ, τὸν σαρκωθέντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, καὶ » εἰς πνεῦμα ἅγιον, τὸ διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυχὸς τὰς οἰκο- » νομίας, καὶ τὰς ἐλεύσεις, καὶ τὴν ἐκ πατρίθενου γέννησιν, καὶ » τὸ πάθος, καὶ τὴν ἔγερσιν ἐκ νεκρῶν, καὶ τὴν ἑνσαρκον εἰς » τοὺς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ ἡγαπημένου Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ » κυρίου ἡμῶν, καὶ τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πα- » τρός παρουσίαν αὐτοῦ, ἐπὶ τὸ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα » καὶ ἀναστήσαι πᾶσαν σάρκα πάσης ἀνθρωπότητος, ἵνα Χριστὸς » Ἰησοῦς, τῷ κυρίῳ ἡμῶν καὶ Θεῷ, καὶ σωτῆρι, καὶ βασιλεῖ » κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ πατρὸς τοῦ ἀρράτου, πᾶν γόνυ κάμψῃ » ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ κατὰχθονίων, καὶ πᾶτα γλῶσ- » σα ἐξομολογήσῃται αὐτῷ, καὶ κρίσιν δικαίαν ἐν τοῖς πᾶσι ποιή- » σῃται, τὰ μὲν πνευματικὰ τῆς πονηρίας, καὶ ἀγγέλους πα- » ραβεδικότητας, καὶ ἐν ἀποστάσει γεγονότας, καὶ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ » ἀδίκους καὶ ἀνόμους καὶ βλασφήμους τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν » αἰώνιον πῦρ πέμψῃ· τοῖς δὲ δικαίοις καὶ δόσις, καὶ τὰς ἐν τοῖς » ἁγίοις αὐτοῦ τετηρηκόσι, καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ διαμεμενηκόσι » τοῖς δὲ ἐκ μετάνοίας ζωὴν χαρισάμενος, ἀφθαρσίαν δωρήσῃ » ται, καὶ δόξαν αἰώνιαν περιποιήσῃ» (β). Εἰς τὴν περὶ τῆς ἀ-

(α) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ. κεφ. 8.

(β) Κατὰ αἰγ. βιβλ. Α'. κεφ. 10.

γία· Τριάδος διδασκαλίαν ἀνήκουσι προσέτι καὶ ταῦτα· » Adest
 » enim ei (Deo) semper verbum et sapientia, filius et
 » Spiritus, per quos et in quibus omnia libere et spon-
 » te fecit, ad quos et loquitur, dicens: faciamus homi-
 » nem ad imaginem et similitudinem nostram; ipse a
 » semetipso substantiam creaturarum, et exemplum fa-
 » ctorum, et figuram in mundo ornamentorum accipiens»
 (α). — καὶ » Et quoniam verbum, id est, filius semper
 » cum patre erat, per multa demonstravimus; quoniam
 » autem et sapientia, quae est spiritus, erat apud eum
 » ante omnem constitutionem » κ.τ.λ. (β). — Ἐπειδὴ οἱ αἰ-
 ρετικοὶ τοὺς ὁποίους ὁ Εἰρηναῖος ἐπολέμει, ἡρνοῦντο τὴν αἰδιό-
 τητα τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, διδάσκοντες, ὅτι ὁ ὁρατὸς κόσμος
 ὅθεν ἐκτίσθη ἀμέσως οὔτε ὑπὸ τοῦ πατρὸς, οὔτε ὑπὸ τοῦ Λό-
 γου αὐτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ δυνάμεώς τινος, πολὺ ὑποδεεστέρας ἐκείνου,
 καὶ ἀγνούσης τὸν πατέρα, ἀναιρῶν ὁ ἱερεὺς ἡμῶν ἐπίσκοπος
 τὴν δυσσεβῆ ταύτην διδασκαλίαν, ἐπιφέρει· » Homines quidem
 » inopes quum sint, nec possint statim aliquid ex pa-
 » rato fabricare, indigere multis organis ad rei alicu-
 » jus fabricationem. Proprium autem esse hoc Dei su-
 » pereminientiae, non indigere aliis organis ad condi-
 » tionem eorum, quae fiunt; neque angelis indigere
 » adjutoribus ad ea, quae fiunt, neque virtute aliqua
 » valde inferiori ab illo, et ignorante patrem: sed ido-
 » neum esse et sufficiens ad formationem omnium pro-
 » prium ejus verbum, quemadmodum et Joannes, Do-
 » mini discipulus, ait de eo: omnia per ipsum facta sunt,
 » et sine ipso factum est nihil. In omnibus autem est
 » et hic, qui est secundum nos, mundus: et hic ergo a
 » verbo factus est.» (γ) — καὶ ἐφεξῆς κεφαλαιωδῶς λέγει·
 » Deum ipsum a semetipso fecisse libere et ex sua po-

(α) Advers. haeres. IV. c. 20. §. 1.

(β) Ἀντέθε, §. 3.

(γ) Ἀντέθε, c. 30.

» testate, et disposuisse, et perfecisse omnia, et esse
 » substantiam omnium voluntatem ejus: solus unus Deus
 » fabricator, hic qui est super omnem principalitatem,
 » et potestatem, et dominationem, et virtutem: hic pa-
 » ter, his Deus, hic conditor, hic factor, qui fecit ea
 » per semetipsum, hoc est per verbum, et sapientiam
 » suam, coelum, et terram, et maria, et omnia, quae
 » in eis sunt: hic justus, hic bonus, etc. hic Deus A-
 » braham, et Deus Isaac, etc: hic pater Domini nostri
 » Jesu Christi, per verbum suum, qui est filius ejus, et
 » per eum revelatur et manifestatur omnibus.» (α). —
 Ἐντεῦθεν δὲ ἐξάγεται, ὅτι ὁ Λόγος, τουτέστιν ὁ υἱός, καὶ τὸ
 ἅγιον πνεῦμα οὐχὶ μόνον προὔπηρχαν πάντων τῶν ἄλλων κτι-
 σμάτων, ἀλλὰ καὶ συνυπῆρχαν πάντοτε μετὰ τοῦ πατρὸς, συν-
 αἰδιοὶ μετ' αὐτοῦ ὄντες, ὡς ῥητῶς ὁμολογεῖ ἄλλαχού. » Sem-
 » per autem coëxistens filius patri, olim et ab initio
 » revelat patrem, et angelis, et archangelis, et potesta-
 » tibus, et virtutibus, et omnibus, quibus vult revelare
 » Deus » (β).

Γ) *Περὶ τῆς παρθένου Μαρίας.* Ἡ παρθένος Μαρία τε-
 κοῦσα τὸν ἀληθῆ Ἑμμανουήλ, τὸν κατ' οὐσίαν Θεὸν ὄντα, διέ-
 μεινε μετὰ τὸν τόκον παρθένος· ἔτεκε δὲ αὐτὸν ὡς ἀληθῆ ἄν-
 θρωπον, οὕτω καὶ ἀληθῆ Θεόν· τοῦτο πρῶτον τῆς πίστεως τὸ
 δόγμα διδάσκων ὁ Εἰρηναῖος περὶ τῆς παρθένου Μαρίας, ἀναι-
 ρεῖ ἔπειτα τὰ μάταια ἐπιχειρήματα τοῦ Θεοδοτίωνος καὶ τοῦ
 Ἀκύλα καὶ τῶν ἄλλων ἐρμηνευτῶν, οἵτινες διὰ κακῶν τῆς ἀγίας
 Γραφῆς ἐρμηνειῶν ἐπολέμουν τὴν παρθενίαν αὐτῆς (γ), καὶ βε-
 βαιοῖ, ὅτι ἡ παρθένος, μήτηρ τοῦ Θεοῦ γενομένη, κατέστη τῆς
 σωτηρίας ἡμῶν πρώτη μετὰ τὸν υἱὸν μεσίτρια, καὶ ἡμεῖς διὰ
 τῆς πίστεως καὶ ὑπακοῆς αὐτῆς ἐτύχομεν τῆς ἀπολυτρώσεως.
 » Quemadmodum illa (Eva) verum quidem habens Adam,

(α) *Advers. haeres. IV, c. 38.*(β) *Ἀντὶθέσι.*(γ) *III, c. 21, §. 4.*

» virgo tamen adhuc existens . . . inobediens facta, et
 » sibi, et universo generi humano caussa facta est mor-
 » tis: sic et Maria, praedestinatum habens virum, et
 » tamen virgo, obediens, et sibi, et universo generi hu-
 » mano caussa facta est salutis. » καὶ . . . » quod alligavit
 » virgo Eva per incrudelitatem, hoc solvit virgo Maria
 » per fidem. » (α) καὶ » Quemadmodum illa (Eva) per ange-
 » li sermonem seducta est, ut effugeret Deum, praeva-
 » ricata verbum ejus: ita et haec (Maria) per angeli-
 » cum sermonem evangelizata est, ut portaret Deum,
 » obediens ejus verbo. Etsi ea inobedierat Deo, sed haec
 » suasa est obedire Deo, ut virginis Evae virgo Maria
 » fieret advocata » (β).

Δ') Περὶ τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ αὐτεξουσίου, περὶ τοῦ προ-
 πατορικοῦ ἁμαρτήματος, καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς θέας χάρι-
 τος. Τῆς αἰρέσεως τῶν Γνωστικῶν δόγμα ἦτον, ὅτι ἄνθρωποι τι-
 τες ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φύσει καλοὶ, καὶ ἄλλοι πάλιν,
 φύσει κακοί· τὴν βλαβεράν ταύτην διδασκαλίαν, διὰ τῆς ὁπρίας
 ἀφαιρεῖται ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἡ δύναμις τῆς ἐκλογῆς τοῦ καλοῦ,
 ἢ τοῦ κακοῦ, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις περιορίζεται εἰς τυχαίαν
 τινὰ ἀνάγκην, θέλων νὰ ἐξαλείψῃ πρὸ ὅβριζα ὁ Εἰρηνάιος, κηρύτ-
 τει ἐκ συμφώνου πρὸς τὸ δόγμα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ
 πρὸς ἄλλους ἁγίους Πατέρας, ὅτι ἐλεύθερον ἐποίησε τὸν ἄνθρω-
 πον ὁ Θεὸς καὶ αὐτεξούσιον. » Liberum hominem Deus fe-
 » cit ab initio, habentem suam potestatem, sicut et suam
 » animam, ad utendum sententia Dei voluntarie et non
 » coactum a Deo; vis enim a Deo non fit, sed bona sen-
 » tentia adest illi semper. » — καί· » posuit Deus in ho-
 » mine potestatem electionis, quemadmodum et in ange-
 » lis: (etenim angeli rationabiles) uti hi quidem, qui
 » obedissent, juste bonum sint possidentes, datum qui-
 » dem a Deo, servatum vero ab ipsis; qui autem non

(α) Advers. haeres. III, c. 21. §. 4.

(β) V, c. 19.

» obedierunt, juste non invenientur cum bono, et me-
 » ritam poenam percipient: quoniam Deus quidem de-
 » dit benigne bonum, ipsi vero non custodierunt dili-
 » genter illud, neque pretiosum arbitrati sunt, sed su-
 » pereminentiam bonitatis contemserunt; abjicientes igi-
 » tur bonum, et quasi respuentes, merito omnes justum
 » judicium incident Dei » (α). — Ἐπειτα δὲ ἐρμηνεύων
 σαφέστερον τῆς ἐκλογῆς τὴν δύναμιν, τὴν ὁποῖαν ἀποδίδει εἰς τὸν
 ἄνθρωπον, καὶ δεικνύων τὴν εἴτε πρὸς τὸ καλὸν, εἴτε πρὸς τὸ
 κακὸν ἀδιάφορον αὐτοῦ ῥοπήν, ἐπιφέρει: » Dedit ergo Deus
 » bonum, quemadmodum et apostolus testificatur: et
 » qui operantur quidem illud, gloriam et honorem per-
 » cipient, quoniam operati sunt bonum, cum possint non
 » operari illud: hi autem, qui illud non operantur, judi-
 » cium justum excipient Dei, quoniam non sunt operati
 » bonum, cum possint operari illud » (β). — Περὶ δὲ τοῦ
 » προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ὅτι καθόλου πάντες τοῦ Ἀδὰμ οἱ
 ἀπόγονοι εἶναι ἐνοχοὶ αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς θείας χάριτος, ὅτι
 ἦτον ἀνάγκη νὰ ἔλθῃ, διὰ νὰ μᾶς ἀπολυτρώσῃ τῆς καταδίκης
 ταύτης, πολλὰ καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ διαδηλοῖ ὁ Εἰρη-
 ναῖος: ὅλον, » Eva inobediens facta, et sibi et universo ge-
 » neri humano caussa facta est mortis; Maria autem,
 » obediens, et sibi, et universo generi humano caussa
 » facta est salutis: . . . Primogenitus mortuorum natus
 » Dominus, et in sinum suum recipiens pristinos patres,
 » regeneravit eos in vitam Dei, ipse initium viventium
 » factus, quoniam Adam initium morientium factus » (γ).
 — καὶ » Pater omnium operatus est incarnationem filii
 » sui, et novam ostendit generationem: uti quemadmo-
 » dum per priorem generationem mortem hereditavi-
 » mus, sic per generationem hanc hereditaremus vitam »

(α) Adves. haeres. IV, c. 37. 39.

(β) Ἀδελφ.

(γ) III, c. 22. §. 4.

(α). — καὶ » Non aliter salvantur homines ab antiqua
 » serpentis plaga, nisi credant in eum, qui secundum
 » similitudinem carnis peccati in ligno martyrii exal-
 » tatur a terra, et omnia trahit ad se, et vivificat mor-
 » tuos» (ε) (ἀναγκαία ἄρα ἡ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστις διότι χωρὶς ταύτης ἀδύνατον νὰ σωθῶσιν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τοῦ ὄψεως πληγῆς). — καί » Ἐν μὲν γὰρ τῷ πρώτῳ
 » Ἀδὰμ. προσεκώψαμεν, μὴ ποιήσαντες αὐτοῦ τὴν ἐντολὴν ἔν
 » δὲ τῷ δευτέρῳ Ἀδὰμ ἀποκατηλλάγημεν, ὑπῆκοι μέχρι θανά-
 » του γενόμενοι· οὐδὲ γὰρ ἄλλω τινὶ ἤμεν ὀφειλέται, ἀλλ' ἡ ἐκεί-
 » νῳ, οὗ καὶ τὴν ἐντολὴν παρέβημεν ἀπ' ἀρχῆς» (γ). — Σημείωσον
 δὲ ὡς θαυμαστὸν, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος προσδιορίζει τὴν ἡμέραν, καθ'
 ἣν οἱ πρωτόπλαστοι προπάτορες ἡμῶν ἥμαρτον » Si quis velit
 » diligenter discere, qua die ex septem diebus mortuus
 » est Adam, inveniet ex Domini dispositione.
 » Manifestum est itaque, quoniam in illa die mortem
 » sustinuit Dominus, obediens patri, in qua mortuus
 » est Adam, inobediens Deo. . . hoc est parasceve, quae
 » dicitur coena pura, id est feria sexta» (δ). Καθ' ἡμέραν
 ἄρα παρασκευὴν ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ ἀπέβαλαν τὴν θείαν χάριν.

Ε') Περὶ τῆς περιτομῆς καὶ τοῦ βαπτίσματος. Τὴν περι-
 τομὴν διδάσκει ὁ ἱερὸς τοῦ Λευυθύνου ἐπίσκοπος δοθεῖσαν ὑπὸ
 τοῦ Θεοῦ οὐχὶ πρὸς κατεργασίαν τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ συμ-
 βολικῶς πρὸς διάκρισιν τοῦ γένους τοῦ Ἀβραάμ. « Quoniam
 » autem et circumcisionem non quasi consummtricem
 » justitiae, sed in signo eam dedit Deus, ut cognosci-
 » bile perseveret genus Abrahæ, ex ipsa scriptura di-
 » scimus.» (ε). Τὸ αὐτὸ λέγει καὶ περὶ τῶν ἄλλων τοῦ μωσαϊκοῦ
 νόμου τελετῶν, γινομένων εἰς σημεῖον καὶ τύπον τῶν μελλόν-

(α) Adv. haeres. V, c. 1. §. 3.

(β) IV, c. 2. §. 7.

(γ) V, c. 16. §. 2.

(δ) V, c. 23. §. 1. 2

(ε) IV, c. 16. §. 1.

των, καὶ ἀποδείκνυται ἀπὸ τοῦ παραδείγματος πάντων τῶν μέ-
 χους Ἀβραάμ ἀγίων πατριάρχων, ὅτι ἡ δικαίωσις τῶν ψυχῶν
 ἐγένετο χωρὶς τῆς περιτομῆς καὶ τῶν λοιπῶν τῆς Π. Δ. τε-
 λετῶν « Et quia non per haec justificabatur homo, sed
 » in signo data sunt populo, ostendit, quod ipse Abra-
 » ham sine circumcisione et sine observantia mandato-
 » rum credidit Deo, et reputatum est illi ad justitiam.
 » Sed et Loth sine circumcisione eductus est de Sodo-
 » mis. » (α) — Τοῦναντίον δὲ ἀναγκαῖον ὁμολογεῖ τὸ βάπτισμα
 πρὸς ἐξάλειψιν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. « Jesus Chri-
 » stus omnes venit per semetipsum salvare, omnes, in-
 » quam, qui per eum renascuntur in Deum, infantes,
 » et parvulos, et pueros, et juvenes, et seniores. » (β)
 — Ἐντεῦθεν πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς αἰωνίου σωτηρίας ἀνάγκη εἶ-
 ναι νὰ βαπτίζωνται πάντες, νήπια, νέοι, καὶ γέροντες· διότι πάν-
 τες φέρουσιν ἐν ἐνυτοῖς τὸν σπλῆν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτή-
 ματος. « Et quoniam in illa plasmatione, quae secundum
 » Adam fuit, in transgressionem factus homo, indigebat
 » lavacro regenerationis. » (γ). Αἱ δύο λοιπὸν αὐταὶ ἐξήσεις
 δὲν χρήζουσι σαφεστέρως ἄλλης ἐρμηνείας· ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἡ
 πρώτη φαίνεται μέγα ἔχουσα κύρος περὶ τὴν παραδοχὴν τοῦ
 παιδοβαπτίσματος, ὡς λέγουσα, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς « omnes
 » venit per semetipsum salvare, omnes, qui per eum
 » renascuntur in Deum, infantes et parvulos, pueros et
 » juvenes, et seniores » καὶ ταύτην μεταχειρίζονται καὶ οἱ
 Δουτικοί, καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα κατὰ τῆς
 δυσσεβείας τῶν Ἀναβαπτιστῶν, συνάγοντες ἐξ αὐτῆς, ὅτι ἤδη
 ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Εἰρηναίου ἦτο τὸ παιδοβάπτισμα εὐχρη-
 στον, καὶ ἐρμηνεύοντες τὴν μεταφορικὴν λέξιν ἀναγέννησις ἢ
 παλιγγενεσία (regeneratio, renascentia), ἐπὶ τῆς σημασίας,
 καθ' ἣν λαμβάνει αὐτὴν καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, κυρίως δηλο-
 νότι ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος (δ).

(α) Advers. haeres. IV. c. 16. §. 2.

(β) II, c. 22. §. 4.

(γ) V, c. 13. §. 3.

(δ) Παρέλ. Πρὸς Τίτ. γ'. 5.

5) *Περὶ αἵρέσεως, σχίσματος, καὶ θανάτων.* Ὁ Εἰρη-
 γαῖος ὡς πολλαχοῦ σημειοῖ τὰ εἰδικὰ γνωρίσματα, ἐκ τῶν ὁ-
 ποίων εὐκόλως διακρίνεται ἡ ἀληθὴς ἐκκλησία, καὶ ἡ ἄδελος αὐ-
 τῆς διδασκαλία, οὕτως ἐκθέτει καὶ τοὺς ἰδίους χαρακτῆρας, ἀπὸ
 τῶν ὁποίων γινώσκονται τὰ αἵρετικά δόγματα καὶ πρῶτον μὲν
 προβάλλει τὴν περὶ τὰς γνώμας διαφορὰν καὶ ἀσυμφωνίαν τῶν
 αἵρετικῶν. «*Alienati a veritate, digne in omni volutan-*
tur errore, fluctuati ab eo, aliter atque aliter per
tempora de eisdem sentientes, et nunquam senten-
tiam stabilitam habentes, sophistae verborum ma-
gis volentes esse, quam discipuli veritatis. Non enim
sunt fundati super unam petram, sed super arenam,
habentem in se ipsa lapides multos.» (α) καὶ «*Hae-*
retici... sunt coeci ad veritatem, alteram et alteram
ambulare exorbitantes viam; et propter hoc inconso-
nanter et inconsequenter dispersa sunt vestigia doctri-
nae ipsorum» (β). Ἐπειτα δέ, διὰ τὴν ἀπέχουσαν εἰς πιστοὶ
 ἀπὸ τῆς αἵρέσεως, ἀνακαλύπτει τὰ διάφορα τῶν αἵρετικῶν τε-
 χνάσματα· οὗτοι, λέγει, κατὰ πᾶσαν εὐκαιρίαν ῥίπτουσι τοιού-
 τους λόγους, διὰ τῶν ὁποίων ἀπατῶσι τοὺς ἀπλουστεροὺς· παρα-
 πονοῦνται περὶ τῶν καθολικῶν, ὅτι, ἐνῶ φρονῶσι τὰ αὐτὰ μετ' αὐ-
 τῶν, ἀπέχουσι τῆς συναναστροφῆς αὐτῶν, καὶ ὁμολογοῦντας καὶ ἐ-
 χοντας τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν, ὀνομάζουσιν αὐτοὺς αἵρετικούς· ἐν-
 τεῦθεν, τοιούτῃ τινι πιθανῇ λέγοντες, πλανῶσι πολλοὺς. «*Suas-*
orius enim et verisimilis, et exquirens fucos error; sine
fuco autem est veritas, et propter hoc pueris credita est»
 (γ). Ἀλλὰ καὶ διὰ πεπλησμένων θαυμάτων ἀπατῶσιν οἱ αἵρετικοί
 οὐκ ὀλίγους· διὰ τοῦτο καὶ ἀπὸ τοῦ κινδύνου τούτου ἀποτρέπων ὁ
 Εἰρηναῖος τοὺς πιστοὺς, πρῶτον διδάσκει τῶν ἀληθῶν θαυμάτων τὰς
 ιδιότητας, καὶ ἔπειτα τῶν ψευδῶν καὶ πεπλησμένων δηλοῖ τὰ
 γνωρίσματα· ἀντιταττόμενος λοιπὸν πρὸς τοὺς Σιμωνιανούς καὶ

(α) *Advers. haeres.* III, c. 24. §. 2.

(β) V, c. 20. §. 1.

(γ) III, c. 15. §. 2.

Καρποκρατιανός, λέγει « Non in virtute Dei neque in ve-
 » ritate, neque ut benefici hominibus facientes ea quae
 » faciunt, sed in perniciem et errorem per magicas elu-
 » siones, et universa fraude, plus laedentes, quam uti-
 » litatem praestantes his, qui credunt eis, in eo, quod
 » seducant; nec enim coecis possunt donare visum, ne-
 » que surdis auditum, neque omnes daemones effugare
 » praeter eos qui ab ipsis immittuntur, si tamen et hoc
 » faciunt. » (α) Λεπτομερέστερον δὲ καὶ διὰ μακροτέρων λόγων
 περὶ τῶν ἀληθῶν θαυμάτων καὶ τῶν ἄλλων χαρισμάτων, τῶν
 δωρεῶν διδομένων εἰς τοὺς πιστοὺς τῆς πρώτης ἐκκλησίας, ἐπὶ
 τῷ σκοπῷ νὰ κατασταθῇ βεβαιότερα καὶ λαμπρότερα ἢ χριστι-
 νικὴ πίστις, καὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἡ διδασκαλία, ἐκφρά-
 ζεται ἐν τοῖς ἑξῆς: « Quapropter et in illius nomine (do-
 » mini nostri Jesu Christi) qui vere illius sunt discipuli
 » ab ipso accipientes gratiam, perficiunt ad beneficia re-
 » liquorum hominum, quemadmodum unusquisque ac-
 » cepit donum ab eo. Alii enim daemones excludunt
 » firmissime et vere, ut etiam saepissime credant ipsi,
 » qui emundati sunt a nequissimis spiritibus, et sint
 » in ecclesia. Alii autem et praescientiam habent futu-
 » rorum, et visiones, et dictiones propheticas. Alii au-
 » tem laborantes aliqua infirmitate per manus imposi-
 » tionem curant, et sanos restitunt. Jam etiam et mor-
 » tui resurrexerunt, et perseverarunt nobiscum annis
 » multis. Et quid autem? Non est numerum dicere gra-
 » tiarum, quas per universum mundum ecclesia a Deo
 » accipiens, in nomine Jesu Christi, crucifixi sub Pontio
 » Pilato, per singulos dies in opitulationem gentium per-
 » ficit, neque seducens aliquem, neque pecuniam ei au-
 » ferens: quemadmodum enim gratis accepit a Deo, gra-
 » tis et ministrat; nec invocationibus angelicis facit ali-
 » quid, nec incantationibus, nec reliqua prava curiosi-

(α) Advers. haeres. II, c. 31. §. 2.

late; sed munde, et pure, et manifeste orationes dirigens ad Dominum, qui omnia fecit, et nomen domini nostri Jesu Christi invocans, virtutes ad utilitatem hominum, sed non ad seductionem perficit» (2). Τὰ δὲ γνωρίσματα τῶν ἀληθῶν θαυμάτων εἶναι κατὰ τὸν Εἰρηναῖον ταῦτα· α) τελοῦνται, προηγουμένης δημοσίας προσευχῆς· β) διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· γ) χωρὶς δεισιδαιμονίας· δ) ὥρευν· καὶ ε) πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ πάντοτε πρὸς δόξαν τῆς ἀληθείας· ὅπου δὲ αἱ ἰδιότητες αὗται δὲν ἀπαντῶνται, ἐκεῖ εἶναι δόλος καὶ ἀπάτη.

Ὅσα μέχρι τοῦδε ἐισαχρήσαμεν περὶ τοῦ βίου, τῶν συγγραμμάτων, καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Εἰρηναίου, ἐπικυροῦσι καθόλου πληρέστατα οἱ ἑπαινοὶ καὶ τὰ ἐγκώμια, διὰ τῶν ὁποίων οἱ σοφοὶ τῆς ἐκκλησίας συγγραφεῖς καὶ Πατέρες ἐξωράϊζαν τὸν κλεινὸν τοῦτον τοῦ Λουγδούνου ἐπίσκοπον, συνιστῶντες καὶ τοῦ ἥθους αὐτοῦ τὴν ἀγιότητα, καὶ τὴν θυμαστὴν σοφίαν, καὶ τὴν μεγάλην εὐχέριαν καὶ δεινότητα οὐχὶ μόνον εἰς τὸ ν' ἀντικρούη τῶν αἱρετικῶν τὰς σαθράς δόξας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ ἐξελέγχη τὴν μωρίαν αὐτῶν καὶ ἀμάθειν (β). Ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ μόνον τοῦ Θεοῦ ἴδιον τὸ ἀλάθητον, ὁ αὐστηρὸς περὶ τὰς κρίσεις πατριάρχης Φώτιος σημειοῖ, ὅτι ἐνιαχοῦ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Εἰρηναίου ἢ περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα τῆς ἀληθείας ἀκρί-

(2) Advers. haeres. II, c. 32 §. 4.

(β) Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ὁ Δουπλὸς οὕτω πως περὶ αὐτοῦ ἀποφάνεται. «L' on ne peut douter, qu' il n' ait eu une erudition consommée, tant dans le profane, que dans le sacré. Il savoit en perfection les poëtes et les philosophes, il n' y avoit point d' heretique, dont il ignorât la doctrine et les raisons, il possedoit l' écriture sainte, il avoit retenu une infinité de choses, que les disciples des Apôtres avoient enseignées de vive voix, il étoit tout à fait versé dans l' histoire et dans la discipline de l' eglise, en sorte que rien n' est plus vrai à la lettre, que ce que dit de lui Tertullien : Irenaeus omnium doctrinarum curiosissimus explorator. Sa science étoit accompagnée de beaucoup de prudence, d' humilité, de force, et de charité, et on peut dire, qu' il ne lui manquoit rien de ce qui étoit nécessaire pour faire un bon chrétien, un bon évêque, et un habile écrivain ecclesiastique. » Du Pin Biblioth. des auteurs ecclesiast. T. I. p. 73.

βεια διὰ νόθων λογισμῶν κιθδηλεύεται (α)· ἡ δὲ κιθδηλεία καὶ νοθεία αὕτη φαίνεται περιεχομένη μάλιστα, ὡς παρετήρησαν οἱ κριτικοί, εἰς τὰ ἐξῆς δογματικὰ τῆς πίστεως κεφάλαια. Α) Τοῦ ἀποστάτας ἀγγέλου λέγει συμμιγέντας ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ γυναικῶν καὶ παρθένων (β).—Β) Περὶ τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων διδάσκει, ὅτι λαμβάνουσι τὸ σχῆμα τῶν σωμάτων αὐτῶν (γ).—Γ.) Εἰς τὰς ψυχὰς τῶν δικαίων τρεῖς τινες τόπους προσδιορίζει μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς παρουσίας ζωῆς ἐξόδον· τὸν μὲν, ὁρατόν, ὅπου διατρίβουσι μέχρι τῆς ἀναστάσεως· τὸν δὲ, τὸν ἐπίγειον παράδεισον· καὶ τὸν τρίτον, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐνθα διὰ παντὸς θέλουσιν ἀπολαύει τῆς εὐφροσύνης τοῦ οὐρανοῦ πατρὸς (δ).—Δ) Τὴν θρόνον τοῦ Ἀντιχρίστου ἰδρύει ῥητῶς εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναόν, καὶ τὸν χρόνον τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁρίζει εἰς τρία ἔτη καὶ ἑξὶς μῆνας· «*Quum autem vastaverit Antichristus hic omnia in hoc mundo, regnans annis tribus et mensibus sex, et sedarit in templo Hierosolymis, tunc veniet Dominus de coelis in nubibus*» (ε).—καὶ Ε) Περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ γνωματεύει, καὶ ἐκ μαρτυριῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν ἀγωνίζεται ν' ἀποδείξῃ, ὅτι συνδιέτριψεν ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ τῶν ἀνθρώπων μέχρις ἡλικίας πεντήκοντα ἐτῶν (ς).

§. 4. Ἐκδόσεις. Τὰ συγγράμματα τοῦ Εἰρηναίου ἐξεδόθησαν κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Δεσιδερίου Ἑράσμου, τοῦ ἐκ Ῥότερδάμου, κατὰ τρία διάφορα χειρόγραφα, ἐν Βασιλείᾳ 1526, εἰς φύλλ., καὶ μετετυπώθησαν ἔπειτα πολλάκις ὑπὸ τοῦ Φροβένιου, κατὰ τὰ ἐφεξῆς ἔτη 1528, 1534, 1548, 1554, εἰς φύλλ., καὶ ἐν Παρίσι. 1528, 1545, ὡς αὐτῶς· εἰς φύλλ., τὸ δὲ 1563 εἰς 8^{ον}. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις αὗται ἦσαν πανταχοῦ

(α) Φώτ. Μυρ. 6:6λ. 120.

(β) *Advers. haeres.* IV, c. 36. §. 4.

(γ) II, c. 19. §. 6. καὶ c. 34. §. 1.

(δ) V, c. 31. §. 2.

(ε) V, c. 30. §. 3. 4.

(ς) II, c. 22. §. 3.

πλήρεις σφαλμάτων καὶ ἡμικρημένων ἀναγνωσμάτων, οὐδὲ μάλ-
 λον αὐτῶν διωρθωμένοι· ἐφάνησαν αἱ ἐπόμεναι δύο, ἡ μὲν, ὑπὸ
 τοῦ Καλδινιστοῦ θεολόγου Νικολάου Παλλατίου, ἐν Γενεύῃ 1570,
 ἡ δὲ, ὑπὸ τοῦ Γρυναίου, ἐν Βασιλείᾳ, 1571. Πολὺ δὲ ἀξιο-
 λογωτέρα ἐκρίθη ἡ γενομένη διὰ σπουδῆς τοῦ ἐν Παρισίοις κα-
 θηγητοῦ καὶ μοναχοῦ ἐκ τοῦ τάγματος τῶν Ἑλασσάνων λεγο-
 μένων Ἀδελφῶν (Μινοριτῶν) Φραγκίσκου Φευαρδεντίου, ἐν Κο-
 λονίᾳ 1596 (μετατυπωθεῖσα καὶ πάλιν τὸ 1625, 1630, καὶ
 ἐν Παρίσι. 1639, 1675, εἰς φύλλ.). διότι ὁ ἐκδότης παραθα-
 λῶν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ χειρόγραφόν τι ἐκ τοῦ Βατικανοῦ, ἀ-
 νεπλήρωσε τὰ μέχρι τοῦδε ἐλλείποντα τελευταῖα πέντε κεφά-
 λαια, καὶ προσέθηκε τὰ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου ἀποσπάσματα,
 καὶ τὰς σημειώσεις τοῦ Ἰ. Βιλλίου καὶ Φρόντωνος Δουκαίου.
 Τὴν ἑκδοσιν ταύτην διεδέχθη ἀκριβεστέρα καὶ κομψότερα, ἡ ὑπὸ
 τοῦ Ἑρνέστου Γραβίου φιλοπνηθεῖσα, ἥτις κατεπλουτίσθη προσέ-
 τι διὰ πολλῶν καὶ αὐτοῦ καὶ ἄλλων σοφῶν ἀνδρῶν σημειώσεων,
 καὶ διὰ προσθήκης νέων ἑλληνικῶν τεμαχίων, ἐν Ὁξονίῳ 1708,
 εἰς φύλλ. Πασῶν ὅμως ἐκπρεπεστάτη ἐφάνη ἐν Παρίσι. 1710,
 ἡ ἑκδοσις τοῦ μοναχοῦ Ρενάτου Μασουέτου, ὅστις οὐχὶ μόνον
 διώρθωσε καὶ πάλιν τὸ κείμενον ἐκ τριῶν ἄλλων χειρογράφων,
 καὶ διεσάφηεν αὐτὸ διὰ σημειώσεων καὶ γλωσσarίων καὶ ἐλέγ-
 χων, ἀλλ' ἐτύπωσεν εἰς τὸ δεῦτερον μέρος καὶ τρεῖς διατριβὰς,
 πραγματευομένας τὴν μὲν περὶ αἵρετικῶν, τῶν ἐν τῷ βιβλίῳ
 μνημονευομένων, τὴν δὲ περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων
 τοῦ Εἰρηναίου, καὶ τὴν τρίτην περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Με-
 τατύπως τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἔγινε καὶ ἐν Βενετίᾳ, 1734,
 εἰς τὴν ὁποίαν προσετέθησαν καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Πραφίου ἐκδοθέν-
 τα τέσσαρα ἑλληνικὰ τεμάχια, καὶ αἱ ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογητικαὶ
 τοῦ Γερμανοῦ τούτου ἐκδότου διατριβαί, καὶ αἱ τοῦ Σκιπίωνος
 Μαρζέ κατ' αὐτῶν ἀντιρρήτικαί. Τὸ ὑπὸ τοῦ Μασουέτου διορθω-
 θέν κείμενον παρελήφθη καὶ ἐν τῇ Βιρκενβούργῳ καὶ Βυμβέρ-
 γῃ γενομένη μετατύπώσει τὸ 1783.

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ.

Δέν εἶναι γνωστὸν εὐτε πόθεν ἦτον ὁ Μιλτιάδης, οὔτε ποῖον ἐπάγγελμα μετήρχετο· ὁ Τερτυλλιανὸς δὲ νομᾷζει αὐτὸν σοφιστὴν τῶν ἐκκλησιῶν (α), οὐχὶ πρὸς καταρρόνησιν, ἀλλ' ὡς διαλεκτικώτατον ὄντα περὶ τὰ ῥητὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς (οἱ δὲ διαλεκτικοὶ τὸ παλαι ἐλέγοντο σοφισταί). Ἦκμασε δὲ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Κομμόδου (ε), περὶ τὸ ἔτος δηλονότι 180, ἢ 186, ἢ, ἐπειδὴ ὁ Τερτυλλιανὸς μνημονεύει αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐπισήμων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες σύγχρονοι ὄντες τοῦ αἵρεσιάρχου Οὐαλεντίνου, προήγαγον εἰς τὸ μέσον καὶ κατήγγυον διὰ σφῶν συγγραμμάτων τὴν πλάνην αὐτοῦ (γ), εἰκάζομεν, ὅτι ὁ Μιλτιάδης ἐλάμπρυνε διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὴν ἐκκλησίαν ἥδη κατὰ τὰ μέσα τῆς β' ἑκατονταετηρίδος. Ὁ δὲ Εὐσεβίος συγκατατάσσει αὐτὸν μετὰ τῶν συγγραφέων τῶν πρὸ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Βίκτορος περὶ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ πραγματευθέντων (δ).

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων, τὰ ὅποια ὁ Μιλτιάδης χάριν τῆς ἀληθείας ἐφιλοπόνησε, τὸν πρῶτον τόπον κατέχει βιβλίον τι κατὰ τῆς αἵρέσεως τῶν *Mortariστωρ*, ὅπου κατ' ἐξοχὴν ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ προφήτης δὲν πρέπει νὰ λαλῇ ἐν ἐκστάσει, τοῦτέστιν ὡς παράφρων καὶ ἐξῶ ἑαυτοῦ (ε). Πλὴν δὲ τούτου συ-

(α) «Sophistam ecclesiarum.» Tertull. advers. Valentin. c. 5.

(β) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 39. «Floruit autem M. Antonini Com. modi temporibus.»

(γ) Tertullian. ab ἐκκλ. «inter eos sanctitate ac praestantia insignes viros, qui haeresiarchae Valentino contemporanei, illius errores instructissime voluminibus et prodiderant, et retulerant.»

(δ) Εὐσεβ., ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ε. κεφ. 28. «καὶ ἀδελφῶν δὲ τινῶν ἐκ τῶν γραμμάτων πρεσβύτερα τῶν Βίκτορος χρόνων, ἃ ἐκείνοι πρὸς τὰ Ἰθνη ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ πρὸς τὰς τότε αἵρέσεις ἔγραψαν· λέγω δὲ Ἰουστίνου, καὶ Μιλτιάδου καὶ Τατιανῶ, καὶ Κλήμεντος, καὶ ἑτέρων πλειόνων, ἐν οἷς ἀπανηθελογοῦνται Χριστός.»

(ε) Ἀναφέρει τὸ βιβλίον παρὰ τῇ Εὐσεβ. ἀνώνυμος τις συγγραφεὺς, γράφας κα-

νέταξε συγγράμματα δύο πρὸς τοὺς Ἕλληνας, καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, διηρημένον ἑκάτερον εἰς δύο τόμους, καὶ Ἀπολογία ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας (α). Καὶ τὸ μὲν πρὸς τοὺς Ἕλληνας σύγγραμμα συνιστᾷ ὁ Ἰερώνυμος μᾶλλον τῶν ἄλλων (β)* περὶ δὲ τῆς πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας ἀπολογίας ὁ Ἰερώνυμος, ὁ Ρουφίνος, καὶ οἱ ἄλλοι μεταφράσαι, ἐνόμισαν ὅτι ἐγράφη πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Ῥώμης, Μάρκον Ἀντωνίνον καὶ Λούκιον Οὐλήρου· ἀλλ' ὁ Οὐαλήτιος, ἐπειδὴ, ὅτε ἤκμαζεν ὁ Μιλτιάδης, εἰς μόνον ἐν Ῥώμῃ ἐβασίλευεν αὐτοκράτωρ, ὁ Κόμοδος, ἐρμηνεύει μᾶλλον τὸ κοσμικοὺς ἄρχοντας ἐπὶ τῶν διοικητῶν καὶ ἀνθυπάτων τῶν ἐπαρχιῶν· διότι ἡ λέξις ἄρχοντες σημαίνει, λέγει, σχεδὸν πάντοτε τοὺς ἐπάρχους. Ἐκ τῶν τεσσάρων δὲ τούτων σημειωθέντων συγγραμμάτων τοῦ Μιλτιάδου οὐδὲ τεμάχιον κατ' αὐχίαν μᾶς σώζεται.

ΜΟΔΕΣΤΟΣ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου ἔζη ὁ ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Μόδεστος, περὶ τοῦ ὁποίου ἄλλο

αὐτὸς κατὰ τῶν Μοντανιστῶν· Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 17. * ἐν τούτῳ δὲ τῷ συγγράμματι καὶ Μιλτιάδου συγγραφῆς μέμνηται, ὡς λόγον τινὰ καὶ αὐτοῦ κατὰ τῆς προειρημένης αἰρέσεως γεγραμμένον· παραθέμενος γοὺν αὐτῶν λέξεις τινάς, ἐπιφέρει λέγων· « ταῦτα εὐρὺν ἐν τινι συγγράμματι αὐτῶν ἐνισταμένων τῷ Μιλτιάδου τοῦ ἀδελφοῦ συγγράμματι, ἐν ᾧ ἀποδείκνυσι περὶ τοῦ μὴ δεῖν προφήτην ἐν ἐκστάσει λαλεῖν, ἐπιτεμόμην. »

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 17. * ὁ γὰρ τοῖς πρὸς αὐτοῦ διδωμένοις· Μιλτιάδης καὶ ἄλλοις ἡμῖν τῆς ἰδίας περὶ τὰ θεῖα λόγια σπουδῆς μνήμας καταλείπειν ἔντε οἷς πρὸς Ἕλληνας συνέταξε λόγους, καὶ τοῖς πρὸς Ἰουδαίους, ἑκατέρωθι ὑποθέσει ἐν δυσὶν ὑπαντήτας συγγράμμασιν. Ἐτι δὲ καὶ πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας ὑπὲρ τῆς μετῆς φιλοσοφίας πεποιήται ἀπολογία. »

(β) Volumen egregium . . . ut nescias, quid in illo primum mirari debeas, eruditionem saeculi, an scientiam scripturarum. * Hieronym. epist. 83. ad Magnum.

δὲν εἶναι γνωστὸν, εἰ μὴ ὅτι ἔγραψε βιβλίον κατὰ τοῦ αἵρετικοῦ Μαρκίωνος μετὰ πλειοτέρας παρά πάντας τοὺς ἄλλους δεινότητος περὶ τὸν ἔλεγχον τῆς αἵρετικῆς πλάνης (α). Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐτάχιστο εἰς ἐπὶ τοῦ Ἰερωνύμου (β), ἀλλὰ καὶ αὐτοχρὴν δὲν ἐφθασεν εἰς ἡμᾶς. Πλὴν δὲ τοῦ εἰρημένου βιβλίου ἐφέροντο εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Μοδέστου καὶ ἑτέρα τινα συγγράμματα, τὰ ὅποια ὅμως παρά τῶν πεπαιδευμένων ὡς ψευδεπίγραφα ἀπεδοκιμάζοντο (γ).

ΜΟΥΣΑΝΟΣ.

Σύγχρονος τοῦ Μοδέστου ὑπῆρξεν ὁ Μουσανός, γνωστὸς εἰς ἡμᾶς μόνον διὰ τὸ πόνημα, τὸ ὁποῖον ἔγραψε πρὸς τινὰς πιστοὺς, ἐκπεσόντας εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Ἐγκρατιτῶν, τότε μόλις ἀρχομένην νὰ γεννᾶται (δ). Ὁ Εὐσέβιος συναριθμεῖ αὐτὸν μετὰ τῶν συγγραφέων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀκίβδηλος διειρηθήη ἡ διδασκαλία τῆς πίστεως (ε).

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 25. « Εἰρηναῖος τε ὡσαύτως καὶ Μοδέστος, »
 « ὅς καὶ διαφερόντως παρά τοῦς ἄλλους τὴν τοῦ ἀνδρὸς [Μαρκίωνος] ἐδόχληον τοῖς »
 « πᾶσι κατεφώρασε πλάνην. »

(β) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 32. « Modestus et ipse sub imperatore M. Antonino et L. Aurelio Commodo, adversum Marcionem scripsit librum, qui usque hodie perseverat. »

(γ) Hieronym. αὐτόθι. « feruntur sub nomina ejus et alia συγγράμματα, »
 « sed ab eruditissimis quasi ψευδεπίγραφα repudiantur. »

(δ) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 28. « καὶ Μουσανὸς δὲ, ὃν ἐν τοῖς φθιέ- »
 « σαι κατελέξαμεν, φέρεται τις ἐπιστορεπτικώτατος λόγος, πρὸς τινὰς αὐτῷ γρα- »
 « φεῖς ἀδελφοὺς, ἀποκρίναντας ἐπὶ τὴν τῶν λεγομένων Ἐγκρατιτῶν αἵρεσιν, ἅρτι »
 « τότε φεῖν ἀρχομένην, ξένην τε καὶ φθοριμαίαν ψευδοδοξίαν εἰσάγουσαν ἐν τῷ »
 « βίῳ ἥς παρεκτροπῆς ἀρχὴν καταστήσαι Τατιανὸν λόγος ἔχει. » Hieronym. αὐτόθι, c. 31. « Musanus, non ignobilis inter eos, qui de ecclesiastico »
 « dogmate scripserunt, sub imperatore M. Antonino Vero, confecit librum »
 « adversus quosdam fratres, qui de ecclesia ad Encratitarum haeresim »
 « declinaverant. »

(ε) Εὐσέβ. αὐτόθι, κεφ. 21. « Φίλιππος τε ἐπὶ τούτοις, καὶ Ἀπολινάριος, καὶ »

Ρ Ο Δ Ω Ν.

Ὁ Ῥόδων, καταγόμενος τὸ γένος ἐκ τῆς Ἀσίας, ἐμαθή-
τευσεν ἐν Ῥώμῃ παρὰ τῷ Τατιανῷ· ἀλλ' ὅτε οὗτος, ἀποστάς
τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, παρεδόθη εἰς τὴν αἵρεσιν, καὶ συνέ-
γραψε τὸ Βιβλίον Προβλημάτων καλούμενον, ἔπου ἐπραγμα-
τεύετο περὶ τῶν καὶ αὐτὸν ἀντιλογιῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὁ
Ῥόδων, ἀπολακτίσας τὸν διδάσκαλον, ἐπεχείρησε ν' ἀντιγράψῃ
πρὸς αὐτὸν τῶν προβλημάτων ἐκείνων τὰς ἐπιλύσεις (α). Ἀ-
κολούθως συνέταξε λαμπρότερον βιβλίον κατὰ τῶν Μαρκιω-
νιτῶν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἄλλο δὲν διεσώθη εἰς ἡμᾶς, εἰ μὴ μι-
κρὸν τεμάχιον παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ, ἐνθα ἱστορεῖται, ὅτι ἡ αἵρεσις
αὕτη ἦτο τότε διηρημένη εἰς πολλὰ τμήματα, τῶν μὲν μίαν μό-
νην πρωτίστην ἀρχὴν παραδεχομένων, τῶν δὲ, δύο, τῶν δὲ, καὶ
τρῆς, καὶ ὅτι ἐκ τῶν πρώτων πρεσβύτες τις Ἀπελλίης, μεγά-
λως παρὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ τιμώμενος καὶ διὰ τὴν δοκοῦσαν
τοῦ βίου αὐτοῦ ἀγιότητα, καὶ διὰ τὸ γῆρας, συνδιαλεγθεὶς με-
τὰ τοῦ Ῥόδωνος, καὶ ἐξελεγχθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ὡς κακοδοξῶν εἰς
πολλὰ, εἶπεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζῃ τις ἀκριβῶς τὸ δόγμα
τῆς πίστεως, ἀλλ' ἕκαστος νὰ διαμένῃ εἰς τὴν παραδεδεγμένην
πίστιν, διότι πάντες εἰ ἐλπίζοντες εἰς τὸν ἐσταυρωμένον μέλλου-
σι νὰ σωθῶσιν, ἐάν μόνον πράττωσιν ἔργα ἀγαθὰ· ὡμολόγησε
δὲ πρὸς τοῦτοίς, ὅτι τὸ περὶ τοῦ Θεοῦ ζήτημα εἶναι τὸ πάν-
των ἀσφαφέστατον, καὶ ὅτι αὐτὸς πιστεύει μὲν τὴν ἀλήθειαν, ἐνα
Θεὸν ἀγέννητον, ἀλλὰ πῶς ὑπάρχει ἡ μία αὕτη ἀρχή, δὲν γι-
νώσκει, ἀλλ' ἀπλῶς πιστεύει (β). — Ἐγραψε δὲ καὶ Ἐπιόμνη-

• Μελιτών, Μουσανός τε καὶ Μόδοτος, καὶ ἐπὶ πᾶσιν Εἰρηναῖος· ὧν καὶ εἰς ἡμᾶς τῆς
• ἀποστολικῆς παραδόσεως ἡ τῆς ὁγίους πίστεως ἔγγραφος κατήλθεν ὀρθοδόξια.»

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 4. κεφ. 13. « ἐν τούτῳ καὶ Ῥόδων γένος τῶν ἀπὸ
• Ἀσίας, μαθητευθεὶς ἐπὶ Ῥώμης, ὡς αὐτὸς ἱστορεῖ, Τατιανῷ. . . Φησὶ δὲ καὶ ἐ-
• σπουδάζουσαι τῷ Τατιανῷ προβλημάτων βιβλίον, δι' ὧν τὸ ἀσάφες καὶ ἐπικερυμ-
• μένον τῶν ὁρίων γραφῶν παράστησιν ὑποσχομένον τοῦ Τατιανῷ, αὐτὰς ὁ Ῥό-
• δων ἐν ἑαυτῷ συγγράματι τὰς τῶν ἐκείνου προβλημάτων ἐπιλύσεις ἐκλήθεσθαι
• ἐπαγγέλλεται.»

(β) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. αὐτόθι.

μα εἰς τὴν ἑξαήμερον (α), καὶ κατὰ τὸν Ἰερώνυμον, σύγγραμ-
μα ἐπιφανές κατὰ τῆς αἰρέσεως τῶν κατὰ Φρύγας ἢ Μορτα-
ριστῶν καλουμένων (β). ἄλλ' ὁμως, ἐπεὶ δὴ ὁ Εὐσέβιος, ὅστις
ἀναφέρει τοῦ πονήματος τούτου ἀποσπασμάτιον, δὲν ἀποκαλεῖ
πρόφανως συγγραφέα αὐτοῦ τὸν Ἐρῶδωνα, δὲν δυνάμεθα καὶ νῦν
τὸ ἀποδώσωμεν μετὰ βεβαιότητος εἰς αὐτόν (γ). — Ἦκμασεν
ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Κομμόδου καὶ Σευήρου (δ).

ΜΑΞΙΜΟΣ.

Ἐπὶ τῶν αὐτῶν αὐτοκρατόρων, τοῦ Κομμόδου καὶ Σευήρου,
ἦνθητε καὶ ὁ Μάξιμος (ε), ὁ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου «τῆς Χριστοῦ
» διατριβῆς οὐκ ἄσχημος ἀνὴρ » καλούμενος (ς), καὶ μετὰ τῶν
ἐκκλησιαστικῶν ἐκείνων ἀνδρῶν συναριθμούμενος, οἵτινες ἐπὶ τῆς
βασιλείας τοῦ Σευήρου ἀξιεπάρχου σπουδῆς ὑπομνήματα κατέλι-
πον (ζ). Ἄν ὁ Μάξιμος οὗτος εἴναι ὁ αὐτὸς καὶ ὁ ὁμώνυμος
τῶν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος, ὡς τινες θέλουσιν, ἐπεὶ δὴ ὁ μὲν
Εὐσέβιος δὲν ἐκφράζεται περὶ τούτου ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστο-

(α) Εὐσεβ. αὐτόθει.

(β) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 37. « composuit et adversum Phry-
gas insigne opus. »

(γ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 16. « πρὸς μὲν οὖν τὴν λεγομένην κατὰ
» Φρύγας αἵρεσιν ὅπλον ἰσχυρὸν καὶ ἀκαταγώνιστον ἐπὶ τῆς Ἱερουπόλεως τὸν Ἀπο-
» λινάριον, . . . ἄλλους τε οὖν αὐτῷ πλείους τῶν σηνικῶς λεγόντων ἀνδρῶν ἢ τῆς ἀ-
» ληθείας ὑπέρμαχος ἐνίστη δύναμις, ἐξ ὧν καὶ ἡμῖν ἱστορίας πλείστη τις ὑπόθε-
» σις καταλείπεται. Ἀρχόμενος γὰρ τῆς κατ' αὐτῶν γραφῆς τῶν εἰρημένων δὴ
» τ:ς, πρῶτον κ. τ. λ.

(δ) Hieronym. ἐν ἡ ἀνωτέρω « temporibus Commodi et Severi floruit. »

(ε) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 47.

(ς) Εὐαγγελικ. Προπαρασλ. βιβλ. ζ'. κεφ. 21.

(ζ) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 27. « πλείστα μὲν οὖν παρὰ πολλοῖς εἰρέτι νῦν
» τῶν τότε σώζεται παλαιῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ἐναρέτου σπουδῆς ὑπομνή-
» ματα, ὧν γεμῆν αὐτοὶ διέγνωμεν, εἴη τὰ Ἡρακλείτου εἰς τὸν Ἀπόστολον, καὶ
» τὰ Μαξίμου. »

ρία σαφώς, ὁ δὲ Ἱερώνυμος παντάπασι σιωπᾷ, δὲν δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ βεβαιώσωμεν τὴν ἄλλως πιθανὴν φαινομένην ταύτην γνώμην (α). — Ἐγραψεν ὁ Μάξιμος σύγγραμμα, *Περὶ ὕλης ἐπιγραφόμενον* (β), τὸ ὁποῖον ἴσως εἶναι τὸ αὐτὸ, τὸ πραγματευόμενον περὶ τοῦ πολυθρύλλητου παρὰ τοῖς αἰρετικοῖς ζητήματος, πόθεν πηγάζει ἡ κακία, καὶ ἂν ἡ ὕλη ὑπάρχη γεννητὴ (γ). Σώζεται δὲ αὐτοῦ τεμάχιον οὐχὶ εὐκαταφρόνητον ἐν τῇ *Φιλοκαλίᾳ* τοῦ Ὀριγένους (δ).

ΠΑΝΤΑΙΝΟΣ.

Ὁ Πάνταινος, τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας ὁπαδὸς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἱερωνύμου (ε), ἐγεννήθη, ὡς εἰκάζεται, ἐν Σικελίᾳ· διότι Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ διδασκάλου αὐτοῦ, ὅστις ἦτον ὁ Πάνταινος, ὀνομάζει αὐτὸν *Σικελικὴν μέλισσαν* (ς). Διδαχθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν ἀμέσων μαθητῶν τῶν Ἀποστόλων (ζ), προήδρευεν ἔπειτα, ἀπ' ἀρχῆς τῆς βασι-

(α) *Ide Lumper Hist. theol. crit. T. IV. p. 13. sq.*

(β) Εὐσέβ. *Εὐαγγελ. Προοιμ.* *Ἐνθα ἀνωτέρω* « *Μαξίμου δὲ τῆς Χριστοῦ διατρι-
βῆς οὐκ ἀσήμε ἀνδρὶ καὶ λόγος οικεῖος συγγέγραπται ὁ περὶ τῆς ὕλης.* »

(γ) Εὐσέβ. *ἐκκλ. ιστορ. Ἐνθα ἀνωτέρω* « *καὶ τὰ Μαξίμου περὶ τοῦ πολυθρύλλη-
του παρὰ τοῖς αἰρεσιώταις ζητήματος, τοῦ πόθεν ἡ κακία, καὶ περὶ τοῦ γεννητῆν
ὑπάρχειν τὴν ὕλην.* » — « *Οἱ δὲ ταῦτο τὸ ζήτημα ἦτο τινόντι παρὰ τοῖς αἰρετι-
κοῖς πολυθρύλλητον, βεβαιῶ καὶ ὁ Τερτυλλιανός, λέγων (de praescript. hae-
retic. c. 7.) « eadem materiae apud haereticos et philosophos volutan-
tur, iidem retractatus implicantur, unde malum et quare? et unde homo
et quomodo? »* »

(δ) Κερζλ. κδ'. σελ. 82. *Ἐκδ. Κανταβριγ.*

(ε) *De scriptt. eccl. c. 36.* « *Pantaenus, Stoicae sectae philosophus.* » — καὶ *Epist. 84. ad Magnum.*

(ς) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. *Στρωματ. Α'.* κεφ. 1. §. 11. « *Σικελικὴ τῶ ὄντι ἡ μέλι-
τις, προφητικῶς τε καὶ ἀποστολικῶς λειμῶνος τὰ ἄνθη δρεπόμενος.* »

(ζ) *Πῶτ. Μυριόβιβλ. 118.* « *Κλήμεντα δὲ Πανταίνου γενέσθαι λέγουσι καὶ ἄ-*

λείας τοῦ Κοιμώδου, τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατηχητικῆς σχολῆς, ὅπου ἀπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐκκλησίας, ὑπῆρχε πάντοτε διάσημός τις καὶ εὐσεβῆς θεολόγος, ἐμνηνύων τὴν ἁγίαν Γραφήν, καὶ τὴν θύραθεν παιδείαν συγχρόνως διδάσκων (α). Πρὸς καιρὸν ὅμως ἠναγκάσθη ὁ Πάνταινος ν' ἀφήσῃ τὴν ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς διδασκαλίαν, διὰ τὰ ἐκπληρώσῃ ἔργον ἐτι λαμπρότερον, καὶ πλείονος λόγου ἄξιον· ἐπεὶ δὲ δηλονότι οἱ Ἰνδοὶ ἐζήτησαν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας διδάσκαλόν τινα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὁ ἐπίσκοπος Δημήτριος ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν Πάνταινον, ὅστις ἀπεδέχθη τὴν ἀποστολὴν ταύτην προθύμως, καὶ μεγάλως ὠφέλησε. Λέγεται δέ, ὅτι εὗρηκεν αὐτόθι παρὰ τισι τῶν Ἰνδῶν εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου, ἑβραϊστὶ γεγραμμένον, τὸ ὁποῖον ἀφῆκεν εἰς αὐτοὺς ὁ ἀπόστολος Βαρθολομαῖος, κηρύξας ἄλλοτε κατὰ τὴν χώραν αὐτῶν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν (β). Ἀγνοεῖται ὅμως εἰςέτι, ἂν εἰς τὰς ἀνατολικὰς Ἰνδίας ἐπέμφθη, τὰς καλουμένας οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, ἢ μᾶλλον εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, τὴν συνορεύουσαν πρὸς τὴν Αἴγυπτον, καὶ Ἰνδίας ὡσαύτως παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λεγομένην· πιθανώτερον φαίνεται τὸ δεύτερον· διότι πρὸς τοὺς Αἰθίοπας ἐστάλη μετὰ ταῦτα ὑπὸ τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Ἀθανασίου καὶ ἄλλος διδάσκαλος ὁ ἐπίσκοπος Φρουμέντιος (γ). Ἐπανελθὼν δὲ ὁ Πάνταινος εἰς τὴν

» κροατὴν, καὶ τοῦ διδασκαλείου ἐμπέσχον· Πάνταινον δὲ τῶν τε τοῦ Ἀποστόλου
» ἐφοροῦν ἀκροάσασθαι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τινῶν αὐτῶν ἐκείνων διακοῦσαι. » —
Ἄλλ' ἢ δευτέρα αὕτη γνώμη φαίνεται ἀπίθανος διὰ τὸ μεταξὺ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀποστόλων καὶ αὐτοῦ μακρὸν τοῦ χρόνου διάστημα.

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε, κεφ. 10. « ἦγνόντο δὲ τῇκαὶ τῆς τῶν πιστῶν
» αὐτόθι διατριβῆς τῶν ἀπὸ πανθείας ἀνὴρ ἐπιδοξότατος, ὄνομα αὐτῷ Πάνταινος,
» ἐξ ἀρχαίου ἔθους διδασκαλείου τῶν ἱερῶν λόγων παρ' αὐτοῖς συνεστῶτος, ὃ καὶ
» εἰς ἡμᾶς παρατίθεται, καὶ πρὸς τῶν ἐν λόγῳ καὶ τῇ περὶ τὰ θεῖα σπουδῇ βουατῶν
» συγκροτεῖσθαι παρρησίᾳ· ἐν δὲ τοῖς μέλλουσιν κατ' ἐκεῖνον καιρὸν διαλάβεται
» λόγος ἔχει τὸν δεδογμένον, οἷα καὶ ἀπὸ φιλοσόφου ἀγωγῆς τῶν καλουμένων
» στωϊκῶν ὁρμώμενον. »

(β) Εὐσεβ. αὐτόθι. — Hieronym. αὐτόθι.

(γ) Σωκράτ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. α, κεφ. 19. — Ἀθανάσιος, Μεγ. ἀπολογητικ. πρὸς
Κωνσταντ. αὐτοκράτ.

Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ἀναλαβὼν τοῦ κατηχητικοῦ αὐτῆς σχολείου πῆν διεύθυνσιν, τὴν ἑποίαν ἀπὼν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν πρεσβύτερον Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, διετήρησεν αὐτὴν μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, κατὰ τὸ ἔτος 212, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Ἀντωνίου τοῦ Καρακάλλα (α), ἐρμηνεύων διὰ ζώσης φωνῆς καὶ διὰ συγγραμμάτων τῶν θείων δογμάτων τοὺς θησαυροὺς (β). Περὶ δὲ τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτοῦ σημειοῦσιν οἱ κριτικοί, ὅτι δυνάμεθα νὰ πληροφορηθῶμεν ἐκ τῆς μεθόδου, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Ὠριγένης, καὶ οἱ λοιποὶ ἐν τῇ σχολῇ ἐκείνῃ ἐκπαιδευθέντες, οἵτινες ἦσαν πάντες περὶ τὰς ἀλληγορίας δεινοί, ἀριστάμενοι σχεδὸν πάντοτε τῆς κατὰ γράμμα ἐννοίας, πανταχοῦ μυστικῆς διδασκαλίας ἀνευρίσκοντες, καὶ εἰς τὰ συγγραμματα αὐτῶν μεγάλην πολυμάθειαν παρενείροντες.—Ἐκ τῶν πολλῶν τοῦ Πανταίνου ὑπομνημάτων (γ) ὀλίγα τινα μόνον τμηματὰ σώζονται τὴν σήμερον, συλλεγέμενα καὶ ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ Πέτρου Ἀλλοαίου (δ).

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ.

Ἦκμασεν ὁ Ἡράκλειτος, ἢ Ἡράκλειος κατὰ τὸν Ἱερώνυμον, ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Κομμόδου καὶ Σεύηρου (ε), καὶ ἔγραψεν Ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἀποστόλον, τουτέστιν εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἀποστόλου Παύλου (ς), τὸ ὅποιον ἀπωλέσθη.

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 36. « floruit sub Severo principe et Antonino Caracalla cognomento. »

(β) Εὐσεβ. αὐτόθι.

(γ) Hieronym. ἐνθα ἀναγνώσκει « hujus multi quidem in sanctam Scripturam extant commentarii. »

(δ) Ev Illustrium eccles. orient. scriptt. vitae et documenta.

(ε) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 46. « Heraclius, sub Commodi Severique imperio. »

(ς) Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ε. κεφ. 27. « ὃν γεμῆν αὐτοὶ διέγνωμεν, εἴη

ἐπειδὴ δὲ εἰς τὰς Σειράς τῶν ἁγίων Πατέρων, τὰς περιεχομένας ἐρμηνεῖαν εἰς τὸν Παῦλον, οὔτε συμπεριλαμβάνεται τοῦτο, οὔτε γίνεται αὐτοῦ μνεία, εἰκάζουσιν οἱ κριτικοί, ὅτι ἀπωλέσθη, πρὶν γείνη ἡ συλλογὴ τῶν Σειρῶν.

ΚΑΝΔΙΔΟΣ ΚΑΙ ΑΠΙΩΝ.

Ἀχμάσαντες ἀμφότεροι κατὰ τὸ τέλος τῆς 6' ἑκατονταετηρίδος, ἔγραψαν πραγματείας *Εἰς τὴν ἑξαήμερον* (α)· ὁ Κανδίδος μάλιστα, ὡς ἱστορεῖ Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος (β), εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ τοιοῦτον σύγγραμμα ἐπεξεργασθεὶς, ἂν καὶ, πλὴν τοῦ Ἰουδαίου Φίλωνος, ἐνησχολήθη εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν καὶ ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς Ἰουστίνος, ὡς ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἐσημειώσαμεν. Ὁ δὲ Νικηφόρος ἐπιφέρει προσέτι, ὅτι καὶ ἄλλα πολλὰ βιβλία ἔγραψεν ὁ Κανδίδος, ἀλλ' οὐδὲν αὐτῶν ἀναφέρει κατ' ὄνομα. Τὴν σήμερον οὔτε τοῦ Κανδίδου, οὔτε τοῦ Ἀπίωνος σώζεται πλέον τι.

ΙΟΥΔΑΣ.

Σύγχρονος τῶν ἀνωτέρω δύο, συνέταξε διατριβὴν *Περὶ τῶν παρὰ τῷ προφήτῃ Δαυτὶλ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδων*, καὶ χρονογραφίαν μέχρι τοῦ δεκάτου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Σευή-

• τὰ Ἑρακλεῖτου εἰς τὸν ἀπόστολον. • — Hieronym. αὐτόθι: « in Apostolum • commentarios composuit. »

(α) Εὐσεβ. αὐτόθι: « τὰτε Κανδίδου εἰς τὴν ἑξαήμερον, καὶ Ἀπίωνος εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. » — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 48. « Candidus regnansibus supra scriptis [Commodo Severoque] in hexaëmeron pulcherrimos tractatus edidit. »

(β) Ἑκκλ. ἱστορ. βιβλ. 8'. κεφ. 30.

ρου, ἔνθα ἐξέφραζε τὴν γνώμην, ὅτι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐμελλε νὰ ἐπέλθῃ τοῦ ἀντιχρίστου ἡ παρουσία, περιπεσὼν βεβαίως εἰς ταύτην τὴν ἀπάτην ἐκ τῆς σφοδρότητος τοῦ τότε κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοῦ, ὅς τις ἐφαίνετο ἀπειλῶν τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου (α).

ΣΕΡΑΠΙΩΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ.

Ὁ Σεραπίων, τοῦ ὁποῖου ἀγνοοῦμεν τὴν πατρίδα καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ βίου περιστατικά, ἀνέβη εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν τῆς Ἀντιοχείας θρόνον ὀγδοὺς τὴν τάξιν, κατὰ τὸ δέκατον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Κομμάδου, μετὰ Χριστὸν δὲ 190, καὶ ἀπέθανε τὸ πρῶτον ἔτος τῆς τοῦ Καρακάλλα αὐτοκρατορίας, τούτέστιν ἀπὸ Χριστοῦ 211. — Ἐγραψεν ἐπιστολὴν κατὰ τῆς Κατὰ Φρύγας, ἡ τῶν Μοντανιστῶν αἵρέσεως πρὸς τινὰς ἐκκλησιαστικούς ἀνδράς, *Καρικὸν καὶ Πορτικόν*, τῆς ὁποίας τὸ ἐξῆς τεμάχιον διέσωσεν ὁ Εὐσέβιος· α Ὅπως δὲ καὶ τοῦτο ἴδητε, ὅτι » τῆς ψευδοῦς ταύτης τάξεως, τῆς ἐπικαλουμένης νέας προφητείας, ἐβδελυκταὶ ἡ ἐνέργεια παρὰ πάσῃ τῇ ἐν κόσμῳ ἀδελφότητι, πέπομφα ὑμῖν καὶ Κλαυδίου Ἀπολιναρίου, τοῦ μακαριωτάτου γενομένου ἐν Ἱεραπόλει τῆς Ἀσίας ἐπισκόπου γράμματα » (β). Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ εὐρίσκονται καὶ διαφόρων ἐπισκόπων ἰδιόγραφοι ὑπογραφαὶ (γ), ὑποθέτουσιν οἱ

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε', κεφ. 7. « ἐν τούτῳ καὶ Ἰούδας συγγραφέν » Ἰεραρος, εἰς τὰς παρὰ τῷ Δανιὴλ ἐβδομάδας ἐγγράφως διαλεχθεῖς, ἐπὶ τὸ δέκατον » τῆς Σεβήρου βασιλείας ἵστησι τὴν χρονογραφίαν· ὅς καὶ τὴν θυλλουμένην τοῦ » ἀντιχρίστου παρουσίαν ἥδη τότε πλησιάζειν ᾔσето· οὕτω σφοδρῶς ἡ τοῦ καθ' ἡ- » μῶν τότε διωγμοῦ κίνησις τὰς τῶν πολλῶν ἀναταράχει διανοίας. — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 52.

(β) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε'. κεφ. 19. — Παρβλ. Hieronym. de scriptt. eccl. c. 41.

(γ) Εὐσέβ. αὐτόθι· α ἐν ταύτῃ δὲ τῇ τοῦ Σεραπίωνος ἐπιστολῇ καὶ ὑποση- » μείσεις φέρονται διαφόρων ἐπισκόπων, ὧν ὁ μὲν τις ᾧδε πως ὑπεσημάνετο·

κριτικοί, ὅτι συνέταξαν αὐτὴν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐπίσκοποι ὁμοῦ, εἰς σύναδον συγκληθέντες· ἀλλ' εἰς ταύτην τὴν εἰκασίαν, ἥτις εἶναι κυρίως τοῦ Βαρωνίου, ἀντιλέγει ὁ Δουκτίνος (α).—Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Εὐσεβίου ἐσώζετο καὶ ἄλλη ἐπιστολὴ τοῦ Σεραπίωνος πρὸς τινὰ Δρυμνῖνον, τὴν ὁποίαν ἔγραψεν, ἀποτρέπων αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν· προσέτι καὶ λόγος περὶ τινος εὐαγγελίου, ψευδῶς εἰς τὸν ἀπόστολον Πέτρον ἀποδιδόμενου. Ὁ Εὐσέβιος ἀντέγραψεν ἐκ τοῦ λόγου τούτου τεμάχιον, ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι ἔλαβεν ὁ Σεραπίων εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ ἀφορμὴν ἐκ τινος ἀμυσηθετήσεως, διεγερθείσης κατὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώσσοῦ, πόλεως τῆς Κιλικίας, περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ εὐαγγελίου τούτου· ὁ Σεραπίων δηλονότι εὐρεθεὶς ἐκεῖ, ἐπέτρεψε νὰ τὸ ἀναγινώσκωσιν· ἀλλὰ πληροφρηθεὶς ὑπερον, ὅτι οἱ ὑποστηρίζοντες αὐτὸ, εἶχαν ὑποκεκρυμμένην αἵρεσιν, καὶ ὁ Μαρκίων, ὁ πρῶτος αὐτοῦ ὑπερασπιστής, παρέλαβεν αὐτὸ παρὰ τῶν Δοκητῶν λεγομένων αἰρετικῶν, περιέχον ἐναντία τῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πίστεως διδάγματα, ἔγραψε πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης τὴν ἐπιστολὴν, ἕως ἂν ἐν τῷ μεταξὺ ἑλθὼν πρὸς αὐτοὺς αὐτοπροσώπως, ἀποκαλύψῃ τὴν πλάνην καὶ τὴν νοθείαν τοῦ εἰρημένου εὐαγγελίου. Τὸ τεμάχιον τοῦ λόγου ἔχει αὕτως· « Ἡμεῖς γάρ, ἀδελφοί, » καὶ Πέτρον καὶ τοὺς ἄλλους Ἀποστόλους ἀποδεχόμεθα ὡς Χριστόν· τὰ δὲ ὀνόματι αὐτῶν ψευδεπίγραφα ὡς ἑμπεῖροι παραιτούμεθα, γινώσκοντες, ὅτι τὸ τοιαῦτα οὐ παρελάβομεν· ἐγὼ

• Αὐρήλιος Κυρήνιος μάρτυς ἐβῆσθαι ἡμᾶς εὐχομαι· ὁ δὲ τις τοῦτον τὸν τρόπον· Ἀλλιος Πούπλιος Ἰούλιος ἀπὸ Δαβελτοῦ κολωνίας τῆς Θυράκης ἐπίσκοπος· ζῆ ὁ Θεὸς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι Σωῖθς ὁ μακάριος, ὁ ἐν Ἀγγιᾶλῳ, ἠθέλησε τὸν δαίμονα τὸν Πριακίλλης ἐκβαλεῖν, καὶ αἱ ὑποκριταὶ οὐκ ἀφῆκαν· καὶ ἄλλων δὲ πλειόνων τὸν ἀριθμὸν ἐπισκόπων, συμπλήρων ταῦτοις, ἐν τοῖς ὅθι· λωθεῖσι γράμματα αὐτοῖς· γάρτοι σφαιρώσεις. »

(α) Du Pin Biblioth. des aut. eccl. T. I. p. 77. « ces souscriptions ont fait conjecturer à Baronius, qu'il s'étoit tenu un concile sur ce sujet; mais ce sont seulement les souscriptions des lettres de deux évêques de Thrace, qui avoient écrit aux Asiatiques touchant cette nouvelle secte, comme avoit aussi fait l'église de France, et il n'est point nécessaire pour cela de dire, qu'il se soit tenu un concile. »

» γὰρ γενόμενος παρ' ὑμῖν, ὑπενόουν τοὺς πάντας ὀρθῇ πίστει
 » προσφέρεσθαι· καὶ μὴ διελθὼν τὸ ὑπ' αὐτῶν προφερόμενον
 » ὀνόματι Πέτρου εὐαγγέλιον, εἶπεν, ὅτι, εἰ τοῦτο ἐστὶ μόνον τὸ
 » δοκοῦν ὑμῖν παρέχειν μικροψυχίαν, ἀναγινωσκέσθω. Νῦν δὲ
 » μαθὼν, ὅτι αἰρέσει τινὶ ὁ νοῦς αὐτῶν ἐνεφώλευεν ἐκ τῶν λεχ-
 » θέντων μοι, σπουδάσσω πάλιν γενέσθαι πρὸς ὑμᾶς, ὥστε, ἀδελ-
 » φοί, προσδοκᾷτέ με ἐν τάχει. Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, καταλαβό-
 » μενοι, ὁποίας ἦν αἰρέσεως ὁ Μαρκιανὸς, καὶ ἐαυτῷ ἡναιτιούτο,
 » μὴ νοῶν ἃ ἐλάλει, ἃ μαθήτεσθε ἐξ ὧν ὑμῖν ἐγράφη. Ἐδυνή-
 » θημεν γὰρ παρ' ἄλλων, τῶν ἀσκητάντων αὐτὸ τοῦτο τὸ εὐαγ-
 » γέλιον, τούτεστι παρὰ τῶν διαδόχων τῶν καταρξαμένων αὐτοῦ,
 » οὓς Δοκητὰς καλοῦμεν (τὰ γὰρ πλείονα φρονήματα ἐκείνων
 » ἐστὶ τῆς διδασκαλίας), χρησάμενοι παρ' αὐτῶν, διελθεῖν, καὶ
 » εὑρεῖν τὰ μὲν πλείονα τοῦ ὀρθοῦ λόγου τοῦ Σωτῆρος, τινὰ δὲ
 » προσδιεσταλμένα, ἃ καὶ ὑπετάξαμεν ὑμῖν» (α). — Ὁ ἱερώ-
 » νυμος δὲ σημειοῖ, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ εὐρίσκοντο σύντομοί τινες ἐπι-
 » στολαὶ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, ἀνάλογοι οὖσαι πρὸς τὸν αὐστη-
 » ρὸν αὐτοῦ ἀσκητικὸν βίον· ἀλλὰ τὴν σήμερον αὐδεμία ὑπάρχει
 » πλέον (β). — Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι, ὅτι διὰ τοῦ κύρους τού-
 » του τοῦ Σεραπίωνος, καὶ τινων ἀρχαιοτέρων θεολόγων, οἷον τοῦ
 » Εἰρηναίου, Ἀπολιναρίου, Κλήμεντος, καὶ ἄλλων, ἐπεσφραγίσθη
 » κατὰ τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου συγκροτη-
 » θεῖσαν σύνοδον ἡ καθολικὴ πίστις εἰς τὸ ὁμοούσιον τῆς ἁγίας
 » Τριάδος, καὶ τὸ δόγμα, ὅτι ὁ ἐνανθρωπήσας Χριστὸς ἀνέλαβεν
 » ἀληθινὴν ψυχὴν» (γ).

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. σ'. κεφ. 12.

(β) Hieronymi de scriptt. eccl. c. 41. «leguntur et sparsim ejus breves
 » epistolae, autaris sui ἀσκήσει et vitae congruentes.»

(γ) Σωκράτ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 7. «Εὐσεβίος δὲ καταλαβὼν τὴν

» Ἀλεξανδρείαν, ἀπουδαϊότερον ἅμα Ἀθανασίῳ συνεκρότει τὴν σύνοδον· συνήλθον

» τε ἐκ διαφόρων πόλεων ἐπίσκοποι, καὶ περὶ πλείστον καὶ ἀναγκασιότατων λεί-

» γους ἐγόμενα·ν· εἶτα καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα θεολογήσαντες, τῇ ὁμοουσίᾳ τριάδι

ΠΟΛΥΚΡΑΤΗΣ.

Κορυφαῖος τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἐπισκόπων, τῶν ἀντιστάντων πρὸς τὴν ὑπεροφίαν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης Βίκτορος, ὅστις διὰ τὴν μὴ συμφωνίαν περὶ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα ᾔθελῆσε ν' ἀφορίσῃ πάσας τῆς Ἀσίας τὰς ἐκκλησίας, ἦτον ὁ Πολυκράτης, ὁ προεστὼς τῆς ἐν Ἐφέσῳ παροικίας, ὁ διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ μεγάλως παρὰ πάντων τῶν συγχρόνων τιμώμενος. Οὗτος, συγκαλέσας τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ διοικήσεως τοὺς ἐπισκόπους εἰς σύνοδον, συνέταξε συνοδικὴν ἐπιστολὴν, καὶ ἐπεμψεν αὐτὴν πρὸς τὸν Βίκτορα, ἐπιμένων εἰς τὴν συνθήειαν νὰ πανηγυρίξῃ τὸ πάσχα κατὰ τὴν ἰδ' τοῦ πρώτου τῶν Ἰουδαίων μηνός, τούτεστι τοῦ νισάν, καὶ ἐπιβεβαιῶν τὴν γνώμην ταύτην ἐκ τοῦ κύρους τῶν ἀποστόλων Ἰωάννου καὶ Φιλίππου, καὶ ἄλλων ἀρχαίων Πατέρων, καὶ ἐκ τῆς ὁμοψυχίας τῶν λοιπῶν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ ἐπισκόπων. Ἡ ἐπιστολὴ, ἐφ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τοῦ σωζομένου αὐτῆς τεμαχίου, μαρτυρεῖ τὴν βαθεῖαν τοῦ ἀνδρὸς σύνεσιν, καὶ τὸν μέγαν αὐτοῦ ζῆλον περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν. Ἡμεῖς οὖν ἀραδιοῦργητον ἄγομεν τὴν

• ἡμέραν, μήτε προστιθέντες, μήτε ἀφαιρούμενοι. Καὶ γὰρ κα-

• τὰ τὴν Ἀσίαν μέγала στοιχεῖα κεκοίμῃται, ἅτινα ἀναστήσεται

• τῇ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, ἐν ᾗ ἔρχεται μετὰ δό-

• ξης ἐξ οὐρανῶν, καὶ ἀναστήσει πάντας τοὺς ἁγίους, Φίλιππον

• τὸν τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, ὃς κεκοίμῃται ἐν Ἱεραπόλει, καὶ

• δύο θυγατέρες αὐτοῦ γεγηρακυῖαι παρθένοι. Καὶ ἡ ἑτέρα αὐ-

• συνανελαμβάνοντο, καὶ τὸν ἐνανθρωπήσαντα οὐ μόνον Ἰνσαρκον, ἀλλὰ καὶ ἐμ-

• ψυχωμένον ἀπεφάναντο, ἥ καὶ πάλαι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἀνδράσιν ἰδόκει. . .

• Οὕτω γὰρ πάντες οἱ παλαιότεροι περὶ τούτου λόγον γυμνάσαντες, ἐγγράφον ἡ-

• μῖν κατέλιπον καὶ γὰρ Εἰρηναῖός τε καὶ Κλήμης, Ἀπολινάριός τε ὁ Ἱεραπο-

• λίτης, καὶ Σεραπίων, ὁ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ προεστὼς ἐκκλησίας, ἐμψύχον τῇ

• ἐνανθρωπήσαντα ἐν τοῖς ποιηθεῖσιν αὐτοῖς λόγοις, ὡς ἐμολογούμενον αὐτοῖς φά-

• σκουσι. »

» τοῦ θυγάτηρ ἐν ἁγίῳ πνεύματι πολιτευσαμένη, ἥ ἐν Ἑφέσῳ
 » ἀναπαύεται· ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης, ὁ ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ Κυρίου
 » ἀναπεσὼν, ὃς ἐγενήθη ἱερεὺς τὸ πέταλον πεφορεκῶς, καὶ μάρ-
 » τυς καὶ διδάσκαλος· οὗτος ἐν Ἑφέσῳ κεκοίμηται. Ἔτι δὲ καὶ
 » Πολύκαρπος, ὁ ἐν Σμύρῃ καὶ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς· καὶ Θρα-
 » σέας, καὶ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς ἀπὸ Εὐμενεῖς, ὃς ἐν Σμύρ-
 » νῃ κεκοίμηται. Τί δὲ δεῖ λέγειν Σάγαριν ἐπίσκοπον καὶ μάρ-
 » τυρα, ὃς ἐν Λαοδικείᾳ κεκοίμηται; Ἔτι δὲ καὶ Παπείριον
 » τὸν μακάριον, καὶ Μελίτωνα τὸν εὐνοῦχον, τὸν ἐν ἁγίῳ πνεύμα-
 » τι πάντα πολιτευσάμενον· ὃς κεῖται ἐν Σάρδεσι, περιμένων τὴν
 » ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐπισκοπὴν, ἐν ἣ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεται.
 » Οὗτοι πάντες ἐτήρησαν τὴν ἡμέραν τῆς τεσσαρεσκαίδεκάτης τοῦ
 » πάχα κατὰ τὸ εὐαγγέλιον, μηδὲν παρεχθαίνοντες, ἀλλὰ κατὰ
 » τὸν κανόνα τῆς πίστεως ἀκολουθοῦντες. Ἔτι δὲ καὶ ἡ ἐγὼ ὁ μι-
 » κρότερος πάντων ὑμῶν Πολυκράτης, κατὰ παράδοσιν τῶν συγ-
 » γενῶν μου, οἷς καὶ παρηκολούησα τισὶν αὐτῶν· ἐπεὶ μὲν
 » ἦσαν συγγενεῖς μου ἐπίσκοποι, ἐγὼ δὲ ὄγδοος· καὶ πάντοτε
 » τὴν ἡμέραν ἤγαγον εἰ συγγενεῖς μου, ὅταν ὁ λαὸς ἤκουε τὴν
 » ζύμην. Ἐγὼ οὖν, ἀδελφοί, ἐξήκοντα πέντε ἔτη ἐν Κυρίῳ, καὶ
 » συμβεβηκώς τοῖς ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἀδελφοῖς, καὶ πᾶσαν
 » ἁγίαν γραφὴν διεληλυθώς, οὐ πύρομαι ἐπὶ τοῖς καταπλησ-
 » σομένοις· οἱ γὰρ ἡμῖν μείζονες εἰρήκασι, πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ
 » μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. Ἐδυνάμην δὲ τῶν ἐπισκόπων τῶν συμ-
 » παρόντων μνημονεῦσαι, οὐ· ὑμεῖς ἡξιώσατε μετακληθῆναι ὑπ'
 » ἐμοῦ, καὶ μετεκαλεσάμην· ὧν τὰ ὀνόματα ἐὰν γράφω, πολλὰ
 » πλήθη εἰσίν. Οἱ δὲ ἰδόντες τὸν μικρόν μου ἄνθρωπον, συνη-
 » δόκησαν τῇ ἐπιστολῇ, εἰδότες, ὅτι εἰκὴ πολλὰς οὐκ ἤνεγκα,
 » ἀλλὰ ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ πάντοτε πεπολίτευμαι.» (α) — Ἦνθησε
 δὲ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Σευήρου (β).

(α) Παρὰ τῇ Εὐαγ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 1. κεφ. 24.

(β) Hieronym., de scriptt. eccl. c. 43. « floruit temporibus Severi pri-
 » cipis. »

ΘΕΟΦΙΛΟΣ, ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ.

Ὁ Θεόφιλος, σύγχρονος τῶν ἐπισκόπων τῆς Ῥώμης Βίκτορος, καὶ τῆς Ἑφέσου Πολυκράτους, ἐποίμανε τὴν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἐκκλησίαν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Σευήρου. Ἐγραψε δὲ κατὰ τῶν ἐορταζόντων μετὰ τῶν Ἰουδαίων τὸ πάσχα τὴν 14^η τῆς σελήνης συνοδικὴν καὶ ὠρελιμωτάτην ἐπιστολὴν (α), τῆς ὁποίας ὁ τελευταῖος παράγραφος διεσώθη παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ (β), ἔχων οὕτως· Τῆς δ' ἐπιστολῆς ἡμῶν πειράθητε κατὰ » πᾶσαν ἐκκλησίαν ἀντίγραφα διαπέμψασθαι, ὅπως μὴ ἔνοχοι » ὦμεν τοῖς ῥαδίως πλανῶσιν ἑαυτῶν τὰς ψυχάς. Δηλοῦμεν δὲ » ὑμῖν, ὅτι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἄγουσιν, ἥπερ » καὶ ἡμεῖς· παρ' ἡμῶν γὰρ τὰ γράμματα κομίζεται αὐτοῖς, » καὶ ἡμῖν παρ' αὐτῶν, ὥς τε συμφώνως καὶ ὁμοῦ ἅγειν ἡμᾶς » τὴν ἁγίαν ἡμέραν.» — Αἱ παρὰ τῷ Βέδᾳ Αἰδεσίμῳ φερόμεναι Πράξεις τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπὶ τοῦ ἐπισκόπου τούτου Θεοφίλου γενομένης συνόδου (γ), ἀν καὶ ὑπὸ τινων νομίζονται γνήσιαι, ὑπὸ τῶν πλειοτέρων ὅμως κρίνονται νόθοι καὶ μεταγενέστερον γραφεῖσαι, ὥς μὴ συμφωνοῦσαι πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἐποχὴν οὔτε κατὰ τὸν τύπον, οὔτε κατὰ τὴν ὑπόθεσιν (δ).

(α) Hieronym. de scriptt. eccles. c. 43. «Theophilus Caesareae Palaestinae, quae olim turris Stratonis vocabatur, episcopus, adversum eos, qui 14 luna cum Judaeis pascha faciebant, cum caeteris episcopis synodicam valde utilem composuit epistolam.»

(β) Ἐκκλ. Ιστορ. βιβλ. δ. κ. 25.

(γ) Beda Venerabilis, de aquinoct. vernali, Opp. Tom. II. p. 232.

(δ) Idē Lumper Hist. crit. theol. T. IV. p. 33—37.

ΠΑΛΜΑΣ.

Πάλμας, ὁ τῆς κατὰ τὴν ἐν Πόντῳ Ἀμαστριν ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ συγγραφεὺς τῆς πρὸς τὸν Ῥωμαῖον ἐπίσκοπον Βίκτορα ἐξ ὀνόματος τῶν ἐν Πόντῳ ἐκκλησιῶν γεγραμμένης ἐπιστολῆς περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν πρέπει νὰ ἐορτάζεται τὸ πάσχα· διότι μετὰ τῶν πολλῶν συνόδων, τῶν γενομένων τότε περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, μνημονεύει ὁ Εὐσέβιος καὶ τῆς συγκροτηθείσης ἐν Πόντῳ, τῆς ὁποίας πρόεδρος λέγει τὸν Πάλμαν, οὐχὶ ὡς μητροπολίτην (διότι τοιοῦτος ἦτο τότε ὁ τῆς Ἡρακλείας ἐπίσκοπος), ἀλλ' ὡς ἀρχαιότατον ὄντα τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης ἐπισκόπων (α). Ἡ ἐπιστολὴ δὲ αὕτη, ἡ περισωζομένη εἰς ἐτὶ ἐπὶ Εὐσεβίου, δὲν ἔφθασεν εἰς ἡμᾶς.

ΒΑΚΧΥΛΛΟΣ.

Ἐπίσκοπος τῆς ἐν Κορίνθῳ ἐκκλησίας, διαδεχθεὶς τὸν Διονύσιον, ἤκμασε κατὰ τὸ ἔτος 196, συγκαταλεγόμενος ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου μετὰ τῶν παραδόντων εἰς ἡμᾶς διὰ συγγραμμάτων τὴν ὀρθὴν τῆς πίστεως διδασκαλίαν (ε). Ἐγραψεν ἐν ὀνόματι πάντων τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ ἐπισκόπων βιβλίον περὶ τοῦ πάσχα, τὸ ὁποῖον ὁ Ἱερώνυμος ἐπαινεῖ ὡς κομψόν (γ). Καὶ τοῦτο δὲ ἀπωλέσθη.

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 23· « τῶν τε κατὰ Πόντον ἐπισκόπων » [ῥέρεται εἰς ἐτὶ νῦν γραφῇ περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος], ὃν Πάλμας ὡς ἀρχαιότατος προέτακτο. »

(β) Εὐσέβ. αὐτόθι, κεφ. 22· « Κορίνθου δὲ τῆς καθ' Ἑλλάδα κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐπίσκοπος ἦν Βάκχυλλος, καὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ παρειαίας Πολυκράτης, καὶ ἄλλοι δὲ, ὡς γὰρ εἰκὸς ἐπὶ τούτοις μυρίοι κατὰ τοὺς δα διεπρεπόν· ὃν γε μὴν ἔγγραφοι ἡ τῆς πίστεως εἰς ἡμᾶς κατήλθεν ἀρλοδοξία, τούτους εἰκότως » ὀνομαστὶ καταλέξαμεν. »

(γ) Hieronym. de scriptis. eccl. c. 44. « de Pascha, ex omnium qui in » Achaja erant episcoporum persona, elegantem librum scripsit. »

ΑΘΗΝΟΓΕΝΗΣ.

Περὶ τοῦ Ἀθηνογένους οὐδεὶς λόγος γίνεται παρὰ τῷ Εὐ-
σεβίῳ, Ἰερωνύμῳ, καὶ Φωτίῳ, ἀλλὰ τὴν μνήμην αὐτοῦ διε-
τήρησεν εἰς καὶ μόνος, ὁ ἅγιος καὶ μέγας Βασίλειος, λέγων·
« Καὶ ὅστις μὲν ὁ πατὴρ τῶν ῥημάτων ἐκείνων τῆς ἐπιλογίου
» εὐχαριστίας, εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν· ὁ μὲντοι λαὸς ἀρχαίαν ἀφί-
» ησι τὴν φωνήν, καὶ οὐδενὶ πώποτε ἀσεβεῖν ἐνομίσθησαν οἱ λέ-
» γοντες· Αἰνοῦμεν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα Θεοῦ·
» Εἰ δέ τις καὶ τὸν ὕμνον Ἀθηνογένους ἔγνω, ὃν ὡς πέρ τι
» ἀλεξιστήριον τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ καταλέλοιπεν, ὁρμῶν ἤδη πρὸς
» τὴν διὰ πυρὸς τελείωσιν, οἶδε καὶ τὴν τῶν μαρτύρων γνώμην,
» ὅπως εἶχον περὶ τοῦ πνεύματος» (α). Ἐκ τούτων δὲ γίνεται
δηλόν, ὅτι ὁ Ἀθηνογένης συνέταξεν ἐπιλογίαν τινα εὐχαρι-
στίαν, ἣ ὕμνον, τὸν ὁποῖον, ἀπερχόμενος εἰς τὸ μαρτύριον, ἀφῆ-
κεν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ὡς παραμυθητικόν τι δῶρον· καὶ ὁ
ὕμνος οὗτος, ὡς εἰκάζομεν ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Βασιλείου
ἀναφερομένης περιόδου, εἶναι ἴσως ὁ καὶ μέχρι τοῦ νῦν κατὰ
τὴν ἐσπερινὴν ἀκολουθίαν ψαλλόμενος, Φῶς ἱλαρὸν ἁγίας δό-
ξης κ. τ. λ. — Τὸ δὲ μαρτύριον τοῦ Ἀθηνογένους οἱ μὲν τῶν
κριτικῶν προσδιορίζουσι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος
Σεπτιμίου Σευήρου· οἱ δὲ, κατὰ τὸν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ διωγμόν.

ΣΕΞΤΟΣ ΚΑΙ ΑΡΑΒΙΑΝΟΣ.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ οὗτοι ἄνδρες, τῶν ὁποίων ἡ πατρίς καὶ ὁ
βίος ἀγνοοῦνται, ἔγραψαν κατὰ τὸν αὐτὸν σχεδὸν χρόνον ἐπὶ τῆς
βασιλείας τοῦ Σευήρου, ὁ μὲν, Περὶ ἀναστάσεως, ὁ δὲ Ἀρα-

(α) Ἐν τῷ Περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, κεφ. κθ'.

βιανός, ὑπόθεσιν τινα, ἢ, κατὰ τὸν Ἰερώνυμον, ποτηριά τινα
περὶ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος (α). Ἀμφοτέρων δὲ τὰ συγ-
γράμματα ταῦτα ἀπωλέσθησαν.

(α) Εἰσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. 6. κεφ. 27. «ὣν γεμὴν αὐτοὶ διέγνωμεν, εἴη
» ... Σέξτου περὶ ἀναστάσεως, καὶ ἄλλη τις ὑπόθεσις Ἀραβιανοῦ. » — Hiero-
» nym. de scriptt. eccl. c. 50. «Sextus, sub imperatore Severo, librum
» de resurrectione scripsit.» — c. 51. «Arabianus, sub eodem principe, e-
» didit quaedam opuscula, ad christianum dogma pertinentia. »

ΤΡΙΤΗ

ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ.

ΚΛΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ.

§. 1. Βίος. Τίτος Φλαύιος Κλήμης (α), κατὰ μὲν τινας Ἀλεξανδρεὺς, κατ' ἄλλους δὲ Ἀθηναῖος, (β), ἀπὸ γονέων ἐθνικῶν γεννηθεὶς, καὶ εἰς πᾶσαν παιδευθεὶς ἑλληνικὴν σοφίαν, ἤχμασεν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Σεπτιμίου Σευήρου καὶ Ἀντωνίνου Καρὰκάλλα (γ). Πρὸς ἐλθὼν δὲ ὕστερον ἐν ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ εἰς τὴν σωτήριον τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, περιηγήθη χάριν ἐντελοῦς καὶ ἀκριβοῦς γνώσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως πολλὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, καὶ ἐγνώρισε πολλοὺς τῶν ἐπιστῆμων ἐπισκόπων καὶ διδασκάλων, ὑπὸ τῶν ὁποίων καὶ ἐδιδάχθη τὴν γνησίαν τῶν Ἀποστόλων παράδοσιν. Διηγεῖται δὲ αὐτὸς, ὅτι ἤξιώθη νὰ ἀκούσῃ ἄνδρας μακαρίους καὶ τρωῦντι ἁγιολόγους, δύο μὲν ἐν Ἑλλάδι, τὸν μὲν ἐκ τῆς Κοίλης Συρίας, τὸν δὲ ἐξ Αἰγύπτου· δύο δὲ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τὸν μὲν Ἀσσύριον, τὸν δὲ Ἑβραῖον ἐκ Παλαιστίνης· καὶ πέμπτον ἐν Αἰγύπτῳ, τὸν Πάνταινον, τὸν ὁποῖον καὶ ἐπαινεῖ ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιπούς (δ).

(α) Ταῦτα τὰ τρία ὀνόματα αὐτοῦ ἀπαντῶνται παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ε'. κεφ. 13., καὶ Φωτίῳ ἐν Μυριοβίβλ. 111.

(β) Ἐπιφάν. Ἀντ. λβ'. κεφ. 6.

(γ) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 38. « floruit autem Severi et Antonini, filii ejus, temporibus. »

(δ) Στρωματ. Α'. κεφ. 1. §. 11.

Τοῦ Κλήμεντος ἡ λαμπρὰ ἐποχὴ ἄρχεται κυρίως ἀπὸ τοῦ χρόνου, καὶ ὃν πρεσβύτερος προχειρισθεὶς τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς Δημητρίου, κατηχητῆς τοῦ ἐκεῖ διδασκαλείου ἀπεδείχθη, τὸ ἔτος 189, διαδεχθεὶς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο τὸν ἴδιον διδασκαλον Πάνταινον, καὶ διαδόχον καταλιπὼν τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Ἀριγένη. Μετὰ πόσης δὲ οὐχὶ μόνον πολυμαθείας, ἀλλὰ καὶ συνέσεως ἐδίδασκε τοὺς πολλοὺς ἐκ τῶν ἐθνικῶν φοιτῶντας εἰς αὐτὸν μαθητάς, καὶ πόσον ἐσπούδαζε τοὺς μὲν ἀξίους καὶ ἱκανοὺς νὰ προσελκύῃ εἰς ἑαυτὸν, καὶ βαθυμυθὸν νὰ ἐκπαιδεύῃ, ν' ἀποκρούῃ δὲ τοὺς ἀναξίους, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἀλήθεια εἶναι ὡς ὀξεῖα τις μάχαιρα εἰς χεῖρας τῶν παιδῶν, τοῦτου πρόχειρον εὐρίσκομεν τὴν μαρτυρίαν εἰς τὰ σωζόμενα αὐτοῦ συγγράμματα (α).

Διδάξας δ' εὐκλεῶς ἅμα καὶ ἐπωφελῶς ὑπὲρ τὰ δώδεκα ἔτη εἰς τὴν κατηχητικὴν ἐκείνην σχολὴν, ἐκραγέντος ἔπειτα διωγμοῦ κατὰ τῶν χριστιανῶν ἐπὶ τοῦ Σεπτίμου Σευήρου, τὸ ἔτος 202, ἐπειδὴ ἀξίωμα πάντοτε εἶχε νὰ μὴ παραδίδῃ ἑαυτὸν ἐκουσίως εἰς τὸν κίνδυνον, ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ ἦλθε πρῶτον μὲν, ὡς μετὰ πιθανότητος εἰκάζεται, εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ἐνθα ὁ πρόην αὐτοῦ μαθητῆς Ἀλέξανδρος ἦτον ἐπίσκοπος τῆς Φλαυιάδος καλουμένης πόλεως· ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν Ἀντιόχειαν, εἰς τῆς ὁποίας τὴν κοινότητα ἀπερχόμενος, ἔλαβε λαμπρὰν συστατικὴν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, συνεπισκόπου ὑπερογῆς γενομένου τῆς Ἱερουσαλήμ μετὰ τοῦ πρεσβύτου Ναρκίσσου (β).

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ὀλίγα εἶναι, ὅσα γινώσκομεν ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἐνδόξου τούτου ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός· ὁ δὲ χρόνος τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὁ Ἱερώνυμος ῥητῶς λέγει αὐτὸν ἀνθίσσαντα ἐπὶ τοῦ Σευήρου καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Καρακάλλα (γ), σημειοῦται συνήθως τὸ ἔτος 220.

(α) Σπρυματ. Α'. κεφ. 1. §. 14.

(β) Εὐσεβ. ἑκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ', κεφ. 11.

(γ) Hieronym. αὐτόθι.

§. 2. *Συγγράμματα*. Ὁ πρεσβύτερος Κλήμης οὐχὶ μόνον διὰ ζώσης φωνῆς ἡρμήνευσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀπὸ τοῦ κατηχητικοῦ διδασκαλείου τὰς τρανάς τῆς θείας Γραφῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἀνέπτυξε προσέτι τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὴν διδασκαλίαν καὶ διὰ σοφῶν συγγραμμάτων, τὰ ὅποια πολύτιμα συγχρόνως καὶ χρήσιμα νομίζονται εἰς κρίσιν περὶ τῆς κατὰ τοὺς τότε χρόνους καταστάσεως τῶν ἐπιστημῶν, καὶ ὡς διατηρήσαντα πολλὰ ἐξ ἀπολεσθέντων ἀρχαίων συγγραφέων τεμάχια. Εἶναι δὲ τὰ συγγράμματα ταῦτα τὰ ἑξῆς·

Α') *Λόγος προτρεπτικὸς πρὸς Ἑλληνας*. Ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι γνήσιον τοῦ Κλήμεντος, μάρτυροισιν οὐχὶ μόνον τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα, φέροντα πάντα ἐν κεφαλίδι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅσας δὴποτε ἐποχῆς ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, οἷον ὁ Εὐσέβιος (α), ὁ Ἰερώνυμος (β), ὁ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος (γ), ὁ Φώτιος (δ), καὶ ἕτεροι πολλοί· τελευταῖον καὶ αὐτὸς ὁ Κλήμης (ε). — Ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ἐγράφη, δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὠρισμένη· διότι οὐδὲν ἔχνος ἐν αὐτῷ ἀπαντᾷται, ἀπὸ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ ὁ χρόνος τῆς συντάξεως· ἐξ ἄλλων ὅμως συγγραμμάτων τοῦ Κλήμεντος συμπεραίνομεν, ὅτι τὸν Προτρεπτικὸν συνέγραψε πρῶτον, ἢ τοῦλάχιστον πρὸ τοῦ βιβλίου τῶν Στρωματέων· διότι ἐν τούτῳ μνημονεύει ἐκείνου (ς)· παρὰ δὲ τοῦ Φωτίου μαρθάνομεν προσέτι, ὅτι ὁ Προτρεπτικὸς εἶναι καὶ τοῦ Παιδαγωγοῦ προγενέστερος (ζ)· καὶ τινόντι αὐτὸς ὁ Κλήμης διδάσκει σαφέστατα εἰς τὸν πρόλογον τοῦ Παιδαγωγοῦ, ὅτι οἱ

(α) Ἑκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 13. — Εὐαγγελ. Προπαρ. βιβλ. β'. κεφ. 3. καὶ 6. — δ'. 16.

(β) De scriptt. eccl. c. 38. — Epist. 84. ad Magnum.

(γ) Πρὸς Ἰουλιαν. κεφ. ιη'.

(δ) Μυριόβιβλ. 110.

(ε) Στρωματ. Ζ'. κεφ. 4. §. 22. « καὶ περὶ μὲν τῆς ἐλληνικῆς δαισιδαιμονίας ἡκανῶς οἶμαι ἐν τῷ Προτρεπτικῷ ἐπιγραφομένη ἡμῖν λόγῳ παρεστήσαμεν. »

(ς) Στρωματ. Ζ'. κεφ. 4. §. 22.

(ζ) Φώτ. Μυριόβιβλ. 110. « ὁ δὲ παιδαγωγὸς ἐν τριῶν τόμοις ἐστὶν αὐτῷ διαπεποιημένος . . . ἔχει δὲ τούτων καὶ προηγούμενον καὶ συνταττόμενον λόγον ἑσπερον, ἐν ᾧ τὴν Ἑλληνικὴν διελέγχει ἀθεότητα. »

πρωτρεπτικοί λόγοι, οἱ παρορμῶντες τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἀληθῆ θεοσιδεῖαν πρέπει νὰ προηγῶνται τῶν, ὅσα πραγματεύε-
ται οἱ ἐν τοῖς παιδαγωγικοῖς (α).

Ἀνάλυσαι. Σκοπὸς τοῦ πρὸς Ἑλληνας, ἢ πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς κα-
θόλου Πρωτρεπτικοῦ λόγου εἶναι ν' ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς δει-
σιδαίμονος αὐτῶν θρησκείας, καὶ νὰ τοὺς προτρέψῃ εἰς τὴν πα-
ραδοχὴν τῆς χριστιανικῆς. Καὶ ἐν μὲν λοιπὸν τῷ προοιμίῳ
δεικνύει ὁ Κλήμης τὸν ἐπικρατοῦντα ἀντίθετον σκοπὸν τοῦ Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν τοῦ Ὁρφέως καὶ τῶν ἀρχαίων μουσικῶν,
τῶν πρώτων θεμελιωτῶν τῆς εἰδωλολατρείας, λέγων, ὅτι οὗτοι
μὲν ἐδελέασαν τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς ᾠδῆς καὶ τῆς ἡδύτης
τῆς μουσικῆς εἰς τὸ νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς δυστυχεῖς τῶν
εἰδώλων δούλους, καὶ ὁμοίους τῶν ὁποίων ἐλάτρευαν θηρίων
καὶ λίθων· ὁ δὲ Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἀπ' αἰῶνος Λόγος ὢν τοῦ
Θεοῦ, ὁ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος πάντοτε μακροθυμῶν, ἐπ'
ἐσχάτων ἐταρκώθη, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτὸ ἀπὸ τῆς δου-
λείας τῶν δαιμόνων, διὰ ν' ἀνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν τυφλῶν,
καὶ τὰ ὦτα τῶν κωφῶν, διὰ νὰ χειραγωγήσῃ τοὺς χωλαίνον-
τας εἰς τὴν δικαιοσύνην, νὰ παύσῃ τὸν θάνατον, νὰ διαλλάξῃ
τοὺς ἀπειθεῖς υἱοὺς πρὸς τὸν πατέρα, καὶ νὰ χαρίσῃ εἰς αὐτοὺς
τὴν αἰώνιον ζωὴν. Παραστήσας δὲ οὕτω τοῦ χριστιανισμοῦ τὰ
πλεονεκτήματα, προτρέπει ἔπειτα διὰ βραχέων τοὺς ἀνθρώπους
νὰ ἐγκολπωθῶσι τὴν ἀρετὴν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν μετριότητα,
καὶ νὰ μιμηθῶσι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, διὰ νὰ γείνωσιν ἄξιοι τῆς
σωτηρίας. Ἐφεξῆς δ' ἐκθέτει τὸ ψευδές τῆς δεισιδαιμονίας καὶ εἰ-
δωλολατρείας, πρῶτον μὲν ἀνακαλύπτων τὰ ἀθέμιτα αὐτῆς μυ-
στήρια, μετὰ δὲ ταῦτα ἀναπτύσσων τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως
αὐτῆς, καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν οἱ ἄνθρωποι ἐπενόησαν τοὺς ψευ-

(α) Παιδαγωγ. Α'. κεφ. 1. §. 1. «ὁ γὰρ οὐράνιος ἡγεμὼν ὁ λόγος, ὁπνίκα μὲν
» εἰς σωτηρίαν παρῆλθει, πρωτρεπτικὸς ὄνομα αὐτῷ ἦν· ἰδίως οὗτος παρορμητικὸς
» ἐκ μέρους τὸ πᾶν προσαγορευόμενος λόγος· πρωτρεπτικὴ γὰρ ἡ πᾶσα θεοσέβεια,
» ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης ὁρεξὶν ἐγγενῶσα τῷ συγγενεῖ λογισμῷ· νυνὶ δὲ
» θεραπευτικὸς τε ὢν, καὶ ὑποθετικὸς ἅμα ἄμφω, ἐπόμενος αὐτὸς αὐτῇ, παραινεί
» τὸ πρωτετραμμένον κεφάλαιον, τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν ὑποσχοόμενος τὴν ἴασιν· κα-
» λείσθω δ' ἡμῖν ἐπὶ προσφῶς οὗτος ὀνόματι παιδαγωγός.»

δεῖς θεούς. Ἐπομένως δ' ἐξελέγχει τὴν μαορίαν τῶν ἐθνικῶν, καὶ ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ πρῶτιστοι θεοί, ὡς ὁ Ζεὺς, ὁ Ἄρης, ὁ Ἥφαιστος, ὁ Ἀσκληπιός, ἦσαν ἄνθρωποι ὅμοιοι τῶν λοιπῶν, πῶν ὁποῖον εἶναι γνωστὰ ἡ πατρις, ὁ βίος, καὶ τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ σώζονται εἰς ἐκ τὰ μνήματα οἱ ποιηταί, λέγει, αὐτοὶ ἐμνημόνευσαν τῶν ἐρώτων, τῶν τραυμάτων, καὶ τῶν ἀνοσιουργημάτων αὐτῶν οἱ δὲ σοφώτεροι τῶν ἐθνικῶν ἀνεγνώρισαν τὴν πλάνην· μεγάλη ἄρα καὶ παράδοξος εἶναι ἡ τύφλωσις αὐτῶν νὰ λατρεύσιν εἰδῶλα. Ἐντεῦθεν μεταβαίνει εἰς τὸ κυριώτερον τοῦ συγγράμματος μέρος, ἐνθα παραινεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν πίστιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διδάσκων, ὅτι καὶ οἱ συνετώτεροι τῶν φιλοσόφων, ὅποῖος ὁ Πλάτων, ὁ Κλεάνθης, ὁ Πυθαγόρας, καὶ ὁ Ξενοφῶν, ὡμολόγησαν τοῦ ἐνὸς μόνου Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν· ὡσαύτως καὶ οἱ ἀρχαιότεροι τῶν ποιητῶν αὐτῶν, οἷον ὁ Ἄρατος, ὁ Ἡσίοδος, ὁ Εὐριπίδης, καὶ ὁ Ὀρφεύς, ἐτι δὲ καὶ αἱ Σίβυλλαι, καὶ οἱ προφῆται, καὶ τῶν θεῶν βιβλίων οἱ συγγραφεῖς, ἐκήρυξαν ἅπαντες τοῦ ἐνὸς μόνου Θεοῦ τὴν λατρείαν. Ὑστερον δὲ παρακινεῖ καὶ πάλιν τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἐνστερνισθῶσι τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς προσγινομένην εἰς αὐτοὺς ὠφέλειαν, πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς αἰωνίου σωτηρίας, πῶν ὁποῖαν δὲν δύνανται ἄλλως νὰ ἐλπίσωσι, καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς αἰωνίου κολάσεως, ἀπὸ τῆς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προφυλάξωσιν ἑαυτοὺς ἄλλοθεν, εἰ μὴ πιστεύοντες εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· τελευταῖον δὲ παύει, παραινῶν μετάνοιαν, καὶ παντελεῖ τῆς εἰδωλολατρείας ἄρνησιν.

Β) Τὸ δεῦτερον σύγγραμμα, Παιδαγωγὸς ἐπιγραφόμενον, ἔχει γνήσιον καὶ ἀδιαφιλονέικτον συγγραφεὰ τὸν ἡμέτερον Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα κατὰ τὴν μαρτυρίαν πάντων τῶν ἀρχαίων χειρογράφων, καὶ τῶν τριῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, Εὐσεβίου (α), Ἱερωνύμου (β), καὶ Φωτίου (γ), καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Κλήμεντος αὐτοῦ (δ).

(α) Ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. σ'. κεφ. 13.

(β) De scriptt. eccl. c. 48.

(γ) Μαρτίβιβλ. 110.

(δ) Στρωματ. Γ'. κεφ. 1. §. 1. « φράσας δὲ ὁ παιδαγωγὸς ἡμῖν, εἰ τρεῖς διαί-

Ἀναλυσίς. Ἐκ τῶν τριῶν βιβλίων, ἐκ τῶν ὁποίων συνίσταται τὸ σύγγραμμα, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ δεικνύει ὁ Κλήμης, τί ἐστὶν ὁ Παιδαγωγός, τουτέστιν ὁδηγός, ποιμὴν, ἡ διευθυντὴς τῶν ἀνθρώπων, καὶ διδάσκει, ὅτι ἡ ἰδιότης αὐτῆ ἀνήκει κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν μόνον εἰς τὸν ἐνσαρκιον Λόγον· τοιοῦτος δὲ τις παιδαγωγός ὀφείδει νὰ κανονίσῃ τὰ ἔθνη, νὰ ὁδηγῇ τὰς πράξεις, νὰ κατεστέλλῃ τὰ πάθη, νὰ προφυλάττῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ νὰ θεραπεύῃ αὐτοὺς, περιπίπτοντας εἰς αὐτάς· ὁ δὲ Λόγος ἐκτελεῖ ταῦτα, συγχωρῶν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καθὼς Θεός, καὶ διδάσκων ἡμᾶς, καθὼς ἄνθρωπος, ἐν ἀγάπῃ διδάσκει δὲ ἐπίσης τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας, τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς ἁμαθεῖς, ἐπειδὴ πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι χρεῖαν διδασκαλίας, ὄντες ὅλοι παῖδες καὶ νήπια· δὲν πρέπει δὲ νὰ νομίζωμεν διὰ τοῦτο τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν νηπιώδη καὶ ἀπὸβλητον· ἀλλὰ τοῦναντίον ἡ νηπιώδης κατὰστασις, τὴν ὁποίαν λαμβάνουσιν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸ βάπτισμα, ἀποκαθιστᾷ αὐτοὺς τελείους περὶ τὴν γνῶσιν τῶν θείων πραγμάτων, ἀπαλλάττουσα αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς χάριτος, καὶ φωτίζουσα αὐτοὺς διὰ τῶν φώτων τῆς πίστεως· εἴμεθα λοιπὸν οὕτως ἀμφοτέρω, καὶ παῖδες, καὶ ἄνδρες τέλειοι, ἔχοντες τὸ γάλα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τρεφόμεθα, τὸν Λόγον ἐξηλονότι καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, στερηωτάτην τροφήν· Ὁ Λόγος, ὅστις ὠδήγησε τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ διὰ τοῦ φόβου, αὐτὸς μετὰ τὴν ἐνσάρκωσιν μετέβαλε τὸν φόβον τοῦτον εἰς ἀγάπην· αἱ δὲ τιμωρίαι καὶ αἱ κολάσεις, τὰς ὁποίας ὁ Λόγος μεταχειρίζεται εἰς τὸ νὰ τιμωρῇ τοὺς ἀνθρώπους, δὲν εἶναι σημεῖον τοῦ μίσους πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἀποτέλεσμα τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ καὶ τῆς φροντίδος περὶ τῆς διορθώσεως αὐτῶν. Εἶναι δὲ ὁ Λόγος ὁ αὐτὸς Θεός, ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου, ἀγαθὸς ἅμα καὶ δίκαιος, κολάζων, καὶ ἐλεῶν· ἀγαθὸς μὲν δι' ἑαυτὸν,

καὶ διὰ τὸν κόσμον, ὁ δὲ δίκαιος διὰ τὸν κόσμον καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν.

Ἡ δὲ διδασκαλία τοῦ Παιδαγωγοῦ ἐκ τῶν τριῶν βιβλίων συνίσταται ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ· τὸ πρῶτον βιβλίον ἐκ τῶν τριῶν βιβλίων, τὸν Παιδαγωγὸν ἀναφέρει ὡς ἄνθρωπον, ὁ δὲ Λόγος ἀναφέρει ὡς Θεόν· τὸ δεύτερον βιβλίον ἐκ τῶν τριῶν βιβλίων, τὸν Παιδαγωγὸν ἀναφέρει ὡς Θεόν, ὁ δὲ Λόγος ἀναφέρει ὡς ἄνθρωπον· τὸ τρίτον βιβλίον ἐκ τῶν τριῶν βιβλίων, τὸν Παιδαγωγὸν ἀναφέρει ὡς Θεόν, ὁ δὲ Λόγος ἀναφέρει ὡς ἄνθρωπον.

δίκαιος δὲ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· ὅθεν αἱ ἐπιπλήξεις καὶ αἱ τιμωρίαι γίνονται πρὸς τὰ καλὰ αὐτῶν. Δύο εἶδη φόβων ὑπάρχουσιν, ὁ φόβος, τὸν ὁποῖον ἔχουσι τὰ τέκνα πρὸς τὸν πατέρα, ἢ αἱ ὑπὲρ κροί πρὸς τὸν βασιλέα αὐτῶν, καὶ ὁ φόβος τῶν δούλων πρὸς τὸν κύριον αὐτῶν· καὶ οἱ δύο οὗτοι φόβοι εἶναι ὠφέλιμοι εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὁ πρῶτος εἶναι τελειότερος. Ὁ Λόγος, ὅστις φέρει τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἀγαθὸν διὰ τῶν προτροπῶν, καὶ ἐμποδίζει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας διὰ τῶν ἀπειλῶν, ἐκπληρώσας τὰ χρεὴ τοῦ παιδαγωγοῦ διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, ἦλθε τελευταῖον νὰ φέρῃ αὐτοὺς εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ ἀναγκαῖα θεραπευτικὰ μέσα εἰς τὰς κακίας αὐτῶν, καὶ νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. — Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ βιβλίῳ τοῦ Παιδαγωγοῦ περιγράφει ὁ Κλήμης λεπτομερῶς τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις, καὶ ὑποβάλλει κανόνας τῆς μετριότητος καὶ τῆς χρησιμικῆς ταπεινοφροσύνης. Καὶ ἐν μὲν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ διδάσκει, ὅτι τὸ τέλος τοῦ τρώγειν δὲν πρέπει νὰ ᾖ ἡδονή, ἀλλ' ἡ ἀνάγκη, καὶ ν' ἀπορεύῃ τις τὴν ὑπερβολὴν περὶ τὴν ποσότητα καὶ τὴν ποιότητα τῶν βρωμάτων· δὲν πρέπει, λέγει, νὰ πίνη τις οἶνον, εἰ μὴ μετὰ μεγάλης μετριότητος, καὶ εἰς τοὺς νέους μάλιστα εἶναι ὠφελιμώτατον νὰ ἐγκρατεύωνται παντάπασι ἀπ' αὐτοῦ. Καταδικάζει τὴν σπουδὴν περὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν σκευῶν· θέλει νὰ ἐξορισθῶσιν ἀπὸ τῶν εὐχῶν τῶν χρησιμῶν ὁ κῶμος καὶ τὰ τραγῳδία, καὶ νὰ μὴ ψάλλεται τι ἄλλο ἐν αὐταῖς, εἰ μὴ δοξολογία εἰς τὸν Θεόν· ἀπαγορεύει τὸν ἀπρεπῆ καὶ κομπαστικὸν γέλωτα, καὶ τὰς αἰσχρολογίας· ἀπαιτεῖ νὰ φυλάττωμεν ἀκριβῆ κοσμιότητα καὶ μετριοφροσύνην ἐν τῇ συμπεριφορᾷ ἡμῶν· κατακρίνει τοὺς φοροῦντας στεφάνους ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ τοὺς ἀλειφομένους μῦρα· συμβουλεύει νὰ κοιμώμεθα ὀλίγον, καὶ ἐπὶ κλινῶν οὔτε περιέργων καὶ τατορευμένων, οὔτε πολλὰ μαλθακῶν· ἡ κλίνη δὲ ἀπερίεργος ἔστω, καὶ λείους ὡς ἐγὼ τοὺς πόδας· αἱ γὰρ περιέργει τορνεύσεις τῶν ἐρπυστιῶν ἐστὶν ὅτε γίνονται τοῖδοι ζῶων, περὶ τὰς ἐντομὰς τῆς τέχνης ὡς ἐφελισσομένων αὐτῶν, καὶ μὴ ἀπολισθαιόντων· μάλιστα δὲ τῆς κοίτης τὸ μαλθακὸν συμμέτρως ἀρρηνιστέον· οὐ γὰρ ἐκλυσιν ὡς τὸ τοῦ σώματος εἶναι παντελεῖ τὸν ὕπνον, ἀλλὰ ἄνεσιν διὰ

• καὶ παραλαμβάνεσθαι φημι δεῖν αὐτὸν οὐκ ἐπὶ ῥαθυμίᾳ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τῶν πράξεων ἀναπαύλῃ» (α). Σκοπὸς τοῦ γάμου, λέγει, πρέπει νὰ ᾖναι μόνον ἡ τεκνογονία· «Τοῖς γεγαμηκόσι σκοπὸς ἡ παιδοποιεῖα, τέλος δὲ ἡ εὐτεκνία, καθάπερ καὶ τῷ γεωργῷ τῆς τῶν σπερμάτων καταβολῆς αἰτία μὲν ἡ τῆς τροφῆς προμήθεια, τέλος δὲ αὐτῷ τῆς γεωργίας ἡ τῶν καρπῶν συγκομιδή» (β). Σκοπὸν τῶν ἐνδυμάτων νὰ ἔχῃ τις μόνον τὸ νὰ σκεπάσῃ τιμίως τὸ σῶμα· «Φημί ταῖνον οὐκ ἄλλου πινὸς ἕνεκα δεσθῆναι ὑφασμάτων τὸν ἄνθρωπον, ἡ σκέπης σώματος, πρὸς ἀπαλέξεσιν κρυμῶν τε ὑπερβολῆς καὶ καυμάτων ἐπιτάσεως» (γ). Ἐντεῦθεν καταδικάζει τῶν ἐνδυμάτων τὴν πολυτέλειαν, καὶ τὸν διὰ τῶν πολυτίμων λίθων κόσμον τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, ὀμιλῶν καὶ κατὰ τῶν δημοσίων βαλανερίων. Στυρίζει δὲ ταῦτα πάντα τεχνικῶς καὶ θαυμασίως, ποικίλλων τὴν σάτυραν διὰ πολλῶν διδασκαλιῶν.—Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ μεταβαίνει εἰς τὰ παραγγέλματα τῆς ἀρετῆς, τῆς ἀντιτιθεμένης εἰς τὴν κακίαν, τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε ἐξωνείδισε· δεικνύει, ὅτι μόνος ὁ χριστιανὸς εἶναι ἀληθῶς πλούσιος· οὗτος δὲ ὀφείλει νὰ ζῇ ἐν πλείρει λιτότητι, μὴ μεταλαμβάνων τῶν ἡδονῶν, εἰ μὴ καθ' ὅσον ἔχει χρεῖαν πρὸς τὴν ὑγίαν αὐτοῦ. Συνιστῶν δὲ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς γυναῖκας τὴν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις μάλιστα σωφροσύνην καὶ κοσμιότητα, φέρει πολλὰ ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς ῥητὰ εἰς μαρτυρίαν τῆς καλῆς κατὰ τὰ ἥθη καὶ τὸν βίον πολιτείας, καὶ προτρέπει τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀκούωσι καὶ ν' ἀκολουθῶσι τὰ παραγγέλματα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐξόχου αὐτῶν παιδαγωγοῦ, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνει ὕμνον, δοξάζων αὐτὸν μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος, καὶ εὐχαριστῶν αὐτόν, ὡς ἀξιωθείς νὰ εἰσελθῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ (δ).

(α) Παιδαγ. Β', κεφ. 9, §. 78.

(β) Ἀδ. 10, κεφ. 10, §. 83.

(γ) Ἀδ. 10, κεφ. 10, §. 106.

(δ) Κρίσις τοῦ πατριάρχου Φωτίου περὶ τοῦ Προτρεπτικοῦ καὶ τοῦ Παιδαγωγοῦ. «Ὁ δὲ Παιδαγωγὸς ἐν τρισὶ νόμοις ἐστὶν αὐτῷ διαπεποιημένος, ἡθους καὶ βίου καὶ κατορθωτικὸς· ἔχει δὲ τούτων καὶ προηγούμενον καὶ συνταττάμενον λόγον ἑτε-

Γ') Στραματεῖς. Πάντες ὡς ἡμολογούμενον παραδέχονται, ὅτι ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς εἶναι τῶν ἐπὶ τὰ βιβλία τῶν Στραματεῶν ὁ ἀληθής καὶ γνήσιος συγγραφεὺς· ἐπειδὴ, πλὴν ὅτι ἐπὶ βιβλία ταῦτα ἀποδίδονται ὁμορῶνως εἰς αὐτὸν παρὰ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, τοῦ Εὐσεβίου (α), τοῦ Ἱερωνύμου (β), τοῦ Ἐπιφανίου (γ), τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου (δ), τοῦ Φωτίου (ε), καὶ ἄλλων, αὐτοὶ οὗτοι οἱ συγγραφεῖς ἀναφέρουσι πολλὰς περικοπὰς, ἀναγινωσκομένας ἐν αὐτοῖς (ς). — Τὸ ὄνομα τοῦ συγγράμματος λαμβάνεται ἐνταῦθα κατὰ μεταφορικὴν σημασίαν διότι στραματεὺς ἢ στρώμα, σημαίνει κυρίως ποῦς, παρὰ τῇ κλίτῃ ἢ τῇ τραπέζῃ στρωνημένους ποικίλους τάπητας, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ ἀρχαῖοι κατεκλίνοντο· ἢ κατ' ἄλλους στραματεὺς λέγεται ὁ σάκκος, ὅπου ἐφυλάττοντο οἱ ποικίλοι οὗτοι τάπητες κατὰ μεταφορὰν λαίπων καλοῦνται καὶ τὰ βιβλία ταῦτα στραματεῖς, διὰ τὸ ποικίλον καὶ σύμμεκτόν τῃς ὕλης αὐτῶν, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Κλήμης δηλοῖ (ζ). — Ἡ ἐπιγραφή τοῦ

ρον, ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀεὶ λέγεται ἀθεότατα· αὐτὸν δὲ ὁμοίον ἔχουσι πρὸς τὰς ὑποτιμήσεις οὗτοι οἱ λόγοι τῶν τε γὰρ ματαίων καὶ βλασφημιῶν ἀππλάγμενοι· δοθὼν καθιστῆσθαι, καὶ ἡ ῥάσις ἀνθρώπων, καὶ εἰς ὅγκον ἡμένη σύμμετρον μετὰ τοῦ ἡέρος, καὶ ἡ πολυμαθεῖα ἐμπέπουσα· μνημονεύει δὲ πρὸς τῷ τέλει καὶ περὶ εἰκόνας· Ἐν Μυριόβιβλῳ, 110.

(α) Μικλ. Ιστορ. βιβλ. τ. κεφ. 11. «τοῦτον δὲ αὐτὸν [τὸν Πάνταλον] καὶ τῶν στραματεῶν ἐν πρώτῳ συγγράμματι αἰνέσθαι μοι δοκεῖ, ὅτε τοὺς ἐμφανιστέους τῆς κατέληκται ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἐπισημαινόμενος, ταῦτα εἴποι.» — καί, γ', κεφ. 13. «τοῦ δὲ Κλήμεντος στραματεῖς οἱ πάντες ἐν τῷ παρ' ἡμῖν εὐκρίνεται.»

(β) De scriptis. ecel. c. 38, Epist. ad Magnum, 84.

(γ) Αἰρεσ. 26. §. 6.

(δ) Μπρ. Ἰουλιαν. βιβλ. γ'.

(ε) Μυριόβιβλ. 111.

(ς) Εὐσεβ. ἐκκλ. Ιστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 29. καὶ 30. — ζ, 11. καὶ συχνότερον εἰς τὴν Εὐεγγ. Προπαρασκευ. Ἐπιστ. στρ. 26. §. 4.

(ζ) Στραματ. Δ', κεφ. 2. §. 4. «ἴστω δὲ ὑμῖν τὰ ὑπομνήματα, ὡς πολλάκις εἴπομεν, εἰς τοὺς ἀναίδων ἀπείρους ἐντυγχάνοντας ποικίλα, ὡς αὐτὸ πού τοῦ νομοφθογοῦ, διεστρωμένα ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο συνεχῶς μεκίοντα, καὶ ἕτερον μόνον κατὰ τὸν εἰρμὸν τῶν λόγων μνησόντα, ἐνδεικνύμενα δι' ἄλλο τι.» — Ὁμοῦ καὶ ὁ Πλούταρχος ἐγράψεν ἱστορικὸς καὶ ποιητικὸς στραματεῖς, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν καταλόγου τῶν συγγράμμάτων αὐτοῦ καὶ ὁ Κριγένης ὕστερον κατὰ μίμησιν τοῦ Κλήμεντος ἐφιλοπόνησε βιβλία πεντά, οὕτως ἐπιγραφόμενα.

συγγραμματος, ὅποιαν ἔφεραν τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα, εἶναι ἡ παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ καὶ τῷ Φωτίῳ ἀπαντωμένη αὕτη, Τίτου Φλαβίου Κλήμεντος τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων στρωματεῖς (α)· ἐὰν δὲ τὰ βιβλία ὀνομάζωνται ἀλλαγοῦ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος ἀπλῶς τῶν ὑπομνημάτων στρωματεῖς, ἢ ἐκ ἀπλούστερον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου, στρωματεῖς (β), ἢ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων (γ) *Stromatum libri*, τοῦτο βεβαίως ἔχειν χάριν συντομίας. — Τὸ ὄγδον βιβλίον τῶν στρωματέων, μὴ περιέχον τὴν αὐτὴν ὁλὴν, τὴν ὅποιαν καὶ τὰ προηγούμενα ἐπὶ, δὲν συναριθμεῖται μετ' αὐτῶν ὑπὸ τῶν κριτικῶν, ἀλλὰ νομίζεται ὡς ἰδίον τι καθ' ἑαυτὸ βιβλίον, περιλαμβανόν συλλογὴν ἀρχῶν καὶ ἀξιωματίων τῆς λογικῆς, μὴ πραγματευομένων περὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, ὅτι ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ θέλει ὁμιλῆσαι περὶ ἄλλης τινὸς ὑποθέσεως (δ). Ὁ Φώτιος σημειοῖ, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ὑπῆρχαν ἐκδόσεις τινές, ὅπου τὸ ὄγδον βιβλίον ἐπεγράφετο, *Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος* (ε)· ἀλλ' ὁ Εὐσέβιος διακρίνει ῥητῶς καὶ σαφῶς ἀπὸ τῶν στρωματέων τὸ καλούμενον σύγγραμμα, *Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος* (ς). — Τὴν μέθοδον, τὴν ὅποιαν ὁ Κλήμης ἡκολούθησε περὶ τὴν συγγραφήν τῶν βιβλίων τούτων, μᾶς ἐσημείωσεν αὐτὸς, κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἑστρωματέως, εἰπὼν, ὅτι τὸ σύγγραμμα ὁμοιά-

(α) *Εκκλ. ιστορ. βιβλ. 5. κεφ. 13.* — *Μυριέβιβλ. 111.* — *Παρελ. καὶ Στρωματ. 5. κεφ. 1.*

(β) *Κυρίλλ. Ἀλεξ. πρὸς Ἰουλιαν. βιβλ. 7.*

(γ) *Hieronym. epist. 84. ad Magnum.*

(δ) *Στρωματ. Ζ'. κεφ. 18 §. 111.* « καὶ δὴ μετὰ τὴν ἐξέδοκον τούτων ἡμῶν στρωματέων τῶν ἐξ ἄλλης ἀρχῆς ποιητόμεθα τὸν λόγον. »

(ε) Ὡς αὐτὸς, « ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος μέχει τοῦ ἐξδόκου τὴν αὐτὴν ἔχουσι ἐπιγραφὴν, καὶ ἐμὰς τυγχάνουσιν ἐν ἅπασιν τοῖς βιβλίοις· ὁ μόνος ἑξέδοκος ὅστις τέ ἐστι καὶ τῇ ἐπιγραφῇ, καὶ τῷ ἔδαφιν ἐν τῷ μὲν γὰρ *Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος* ἐπιγράφεται, καὶ ἀρχεται οὕτως· Οἱ μὲν τούτοις ἐγκωμιαστικὸς λόγος· καὶ εἴη· ἐν τῷ δὲ στρωματέϊ ὄγδον, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐπιγραφῇ, καὶ ἀπέρχεται· Ἀλλ' αὐτὸς οἱ πελαγίστατοι τῶν φιλοσόφων· καὶ εἴη. »

(ς) *Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. 6. κεφ. 13.* « καὶ πρὸ τοῦ σωζόμενου πλούσιου, οὗτος ἐπιγραφὴν ἑτέραν αὐτοῦ λόγος. »

Ζει οὐχὶ τοὺς κήπους, τοὺς ἔχοντες τὰ δένδρα καὶ τὰ φυτὰ πεφυτευμένα στοιχηθὲν πρὸς τέρψιν τῆς ὁράσεως, ἀλλὰ μάλλον ὄρος σκιερὸν καὶ θαυρ., ὅπου αἱ κυπάρισσοι, αἱ πλάτανοι, ἡ δάφνη, ὁ κισσός, αἱ μηλέαι, αἱ ἐλαίαι, αἱ συκαὶ, καὶ τὰ ἄλλα καρποφόρα δένδρα, κεύθεται πεφυτευμένα ἀναμιξὶ καὶ ἀτάκτως μετὰ τῶν ἀκάρπων· καὶ ἐπροτίμησε, φαίνεται, ἐπιτήδεις τῆς τάξεως τὴν ἀτάξιαν ταύτην, διὰ τὸ μὴ ἀνακαλύψῃ εὐκρινῶς τὰ μυστήρια εἰς τοὺς μὴ εἰσέτι μεμνημένους (α).

Ἀνάλυσις. Ἐν μὲν τῷ Α' τῶν Στρωματίων τοῦτο μάλιστα πρὸ πάντων ἐπιχειρεῖ ὁ Κλήμης νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία εἶναι ἡ τελεῖα φιλοσοφία, πρόδρομον ἔχουσα τὸν μωσαϊκὸν νόμον καὶ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἑλληνικὴν· ἐνεπύθεν ἡ φιλοσοφία καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι ἀπόβλητος, οὐδὲ ἀνάξιος τοῦ χριστιανοῦ, ἀλλὰ μάλλον ὠφέλιμος καὶ ἀναγκαῖα εἰς τὴν αὐξήσειν καὶ ἐπίδοσιν τῆς πίστεως, καὶ εἰς τὴν αὐτῆς ὑπεράσπισιν. Ἀπολογεῖται δὲ ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίας πρὸς τοὺς ἄλλοις, καὶ διότι λέγει αὐτὴν δῶρον εὖσαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ληφθεῖσαν τὰ πλεῖστα ἐκ τῆς σοφίας τῶν Ἑβραίων. — Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ πραγματευόμενος περὶ τῆς πίστεως καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς, τουτέστι τῆς μετανόιας, τῆς ἐλπίδος, καὶ τοῦ φόβου, διδάσκει, ὅτι ἡ μὲν πίστις εἶναι ἀναγκασί, διδομένη οὐχὶ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ προκρίσεως, καὶ ὅλως ἀπὸ τοῦ αὐτεξουτιοῦ ἐξαρτωμένη· ἡ δὲ ἀληθὴς μετάνοια συνίσταται εἰς τὸ νὰ μὴ πράττωμεν τοιαῦτα, διὰ τὰ ὅποια ἐπειτα λυπούμεθα ὅτι ἐπράξμεν. Ἔνεκα δὲ τοῦ περὶ μετανόιας γενομένου λόγου ὁμιλεῖ καὶ περὶ τῆς ἀμαρτίας, λέγων, ὅτι ἐλευθέρως μὲν πράττουσιν αὐτὴν οἱ ἄνθρωποι, καθαίρονται δὲ ἀπ' αὐτῆς διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλεημοσύνης· ὁ δὲ φόβος τοῦ Θεοῦ μᾶς εἶναι ἀναγκαῖος, διότι μᾶς παρακινεῖ εἰς τὸ ν' ἀποφεύγωμεν τὴν ἀμαρτίαν, καὶ μᾶς φέρει εἰς τὴν ἀ-

(α) Στρωματ. Ζ'. κεφ. 18. §. 111 « τοῖσιν δὲ πῶς οἱ στρωματαῖς τὸ παροδει-
 » σαι ἐξηστημένους ἐκείνοις, τοῖς ἐν στοιχείῳ καταπεφυτευμένοις εἰς ἡδονὴν ὄψεαι·
 » ὅρι δὲ μάλλον σκυφίᾳ τινὶ καὶ θαυρ., κυπάρισσοις, καὶ πλάτανοις, δάφνῃ τε καὶ
 » κισσῷ, μηλείαις τε ὁμοῦ, καὶ ἐλαίαις, καὶ συκαῖς καταπεφυτευμένῃς, ἐξεπότηδας
 » ἀναμειγμένῃς τῆς φυτείας καρποφόρων τε ὁμοῦ καὶ ἀκάρπων δένδρων, διὰ τοῦς
 » ὠφαιρεῖσθαι καὶ κλίπτειν τολμῶντας τὰ ὄρια, ἰθαλούς τε λανθάνειν τῆς γραφῆς. »

γάμῳ. Ἐπαινεῖ δὲ τὴν μετριότητα καὶ τὴν φιλοξενίαν, καὶ κατα-
κρίνει τοὺς βυθίζοντας ἑαυτοὺς εἰς τὰς ἡδονάς· προβάλλει εἰς αὐ-
τοὺς τὸ παράδειγμα τῶν μετρώων, τῶν ὑπομενόντων τὸ πῦρ,
τὰς βροσάνους, καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον, πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς δι-
καιότητος καὶ τῆς ἀληθείας. Ὁμιλεῖ δὲ καὶ περὶ τοῦ γάμου,
καὶ ὀρίζει αὐτὸν νόμιμον ἔνωσιν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς
πρὸς ἀνατροφήν τῶν τέκνων· ἀπαριθμεῖ τὰς ὥρελεις αὐτοῦ, καὶ
λέγει, ὅτι οὐδέποτε ἐπιτρέπεται νὰ ἐγκαταλείψῃ τις τὴν γυναί-
κα αὐτοῦ, καὶ νὰ νυμφευθῇ ἄλλην, δι' ὁποίαν δὴποτε αἰτίαν. —
Ἐν τῷ τρίτῳ ἀκολουθεῖ τὸν λόγον περὶ τῆς ἀκρατείας τῶν Νι-
κολαϊτῶν, τῶν Καρποκρατιανῶν, τῶν Οὐκλεντινιανῶν, καὶ πολ-
λῶν αἰρετικῶν, προστατεύων τὸν γάμον κατὰ τῶν Μαρκωνιανῶν,
κατὰ τοῦ Τατιανοῦ, καὶ ἄλλων τοιούτων, οἵτινες ἀπεσφύροντο
αὐτόν. Ἀναφέρει τὴν ἱστορίαν τοῦ Νικολάου, ἑνὸς τῶν ἐπὶ πρῶ-
των διακόνων, καὶ τοῦ μετὰ ταῦτα ἀρχηγοῦ γενομένου τῶν Νι-
κολαϊτῶν, ὅτι ἐνεδιδόθη διὰ ζηλοτυπίαν πρὸς τὴν εὐεδῆ αὐτοῦ
γυναῖκα, παρέστησεν αὐτὴν εἰς τὸ μέσον τῶν Ἀποστόλων, καὶ
ἐπέτρεψεν εἰς πάντα ἕκαστον νὰ λάβῃ αὐτὴν εἰς γάμον· ἀλλ' ἀ-
πολύει τῆς κατηγορίας τὸν Νικόλαον, λέγων, ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐ-
τοῦ παρηρμήνευσαν καὶ τὴν πρᾶξιν ταύτην, καὶ τοὺς λόγους αὐ-
τοῦ· διότι αὐτὸς (ὁ Κλήμης) ἔμαθε περὶ τοῦ Νικολάου, ὅτι οὐ-
δέποτε συναναστρέφῃ μετ' ἄλλης τινὸς γυναικὸς· αἱ δὲ θυγατέρες
αὐτοῦ διέμειναν παρθένοι, καὶ ὁ υἱὸς ὡς αὐτῶς ἀδιάφθορος. «Ἐ-
πεμνήσθημεν δὲ καὶ τῆς κατὰ Καρποκράτην ἀθέτου γυναικῶν
κοινωνίας, περὶ τε τῆς Νικολάου ῥήσεως διαλεχθέντες, ἐκεῖνο
πρὸς τὴν ἐκείνου ὥραίαν, φησί, γυναῖκα ἔχων οὗτος, μετὰ τὴν ἀνά-
ληψιν τὴν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τῶν Ἀποστόλων ἐνεδιδόθη διὰ
ζηλοτυπίαν, εἰς μέσον ἀγαγὼν τὴν γυναῖκα, γῆμαι τῷ βουλομέ-
νω ἐπέτρεψεν· ἀκόλουθον γὰρ εἶναι φασι τὴν πρᾶξιν ταύτην
ἐκείνῃ τῇ φωνῇ τῇ, ὅτι παραχρῆσασθαι τῇ σαρκὶ δεῖ· καὶ δὴ
κατακολυθησάντες τῷ γενομένῳ τῷ τε εἰρημένῳ ἀπλῶς καὶ
ἀδασανίστως, ἐκπορνεύουσιν ἀναίδην οἱ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ με-
τιόντες. Πυνδάνομαι δ' ἐγώ γε τὸν Νικόλαον μηδεμιᾷ ἑτέρῃ,
παρ' ἣν ἔφη, κεχρηθῆναι γυναικὶ, τῶν τ' ἐκείνου τέκνων θη-
λείας μὲν καταγεγράσαι παρθένας, ἀφθορον δὲ διαμεῖναι τὸν

« υίόν » (α). Περὶ τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Φιλίππου λέγει, ὅτι εἶχαν γυναῖκας καὶ τέκνα, ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ Παύλου· « Πέτρος μὲν γὰρ καὶ Φίλιππος ἐπαιδοποιήσαντο, Φίλιππος δὲ » καὶ τὰς θυγατέρας ἀνδράσιν ἐξέδωκε. Καὶ ὁ γε Παῦλος οὐκ « ὀκνεῖ ἐν τινὶ ἐπιστολῇ τὴν αὐτοῦ προσαγορεύειν σύζυγον, ἥν οὐ » περιεκόμισε διὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές· λέγει οὖν ἐν τινὶ » ἐπιστολῇ· οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, » ὥς καὶ οἱ λοιποὶ Ἀπόστολοι » (β). — Ὁ δὲ τέταρτος Στρωμακεὺς διαλαμβάνει περὶ τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς χριστιανικῆς τελειότητος· καὶ δεικνύει ἐν αὐτῷ ὁ Κλήμης τὸ ἔσχατον τοῦ μαρτυρίου, προτρέπων τοὺς χριστιανούς νὰ τὸ ὑποφέρωσι γενναίως, καὶ ἀναιρῶν τὰς φλυαρίας τῶν αἰρετικῶν, λεγόντων, ὅτι τὸ μαρτύριον δὲν εἶναι πρᾶξις τῆς ἀρετῆς· τὴν δὲ χριστιανικὴν τελειότητα συνισταμένην λέγει εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπην. Θέλει ὁ ἀγαπῶμεν τοὺς ἁμαρτωλοὺς, βδελυττόμενοι καὶ ἀποστρεφόμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, νὰ πράττωμεν τὸ καλὸν δι' ἀγάπην, καὶ οὐχὶ διὰ φόβον, ἥ δι' ἐλπίδα ὀρισμένης τιμῆς ἀντιμισθίας· « Ὁ δὲ συνὼν καὶ διορατικὸς, οὗτός ἐστιν ὁ γνωστικὸς· » ἔργον δὲ αὐτοῦ οὐχ ἡ ἀποχὴ τῶν κακῶν, ἐπιβάθρα γὰρ αὐτῇ προκοπῆς μεγίστης, οὐδὲ μὴν ποιεῖν τι ἀγαθόν ἦτοι διὰ φόβον, γέγραπται γάρ· Παῦ φύγω καὶ ποῦ κρυθίσωμαι ἀπὸ προσώπου σου; ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, αὐ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν ἀπέλθω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, ἐκεῖ ἡ δεξιὰ σου· ἐὰν καταβῶ εἰς ἀβύσσους, ἐκεῖ τὸ πνεῦμά σου· ἀλλ' οὐδὲ δι' ἐλπίδα τιμῆς ἐπηγγελμένης· εἰρηται γάρ· Ἰδοὺ Κύριος καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ, ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐκάστη κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· μόνη δ' ἡ δι' ἀγάπην εὐποία ἡ δι' αὐτὸ τὸ καλόν, ἀρεστὴ τῷ γνωστικῷ » (γ). Διὰ τρεῖς αἰ-

(α) Στρωματ. Γ'. κεφ. 4. §. 25, καὶ 26.

(β) Στρωματ. Γ'. κεφ. 6. §. 52, καὶ 53.

(γ) Στρωματ. Δ'. κεφ. 12. §. 137.

τίας τιμωρεῖ, λέγει, ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους· α) διὰ νὰ διορθωθῶσι καὶ νὰ γείνωσι βελτίονες ἑαυτῶν οἱ τιμωρούμενοι· β) διὰ νὰ νοουθετηθῶσι διὰ τῶν παραδειγμάτων αὐτῶν οἱ δυνάμενοι νὰ σωθῶσιν· καὶ γ) διὰ νὰ μὴ καταφρονηθῶσιν οἱ ἀδικούμενοι· « Ἐν ταῦθα οὖν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς διὰ τρεῖς ταύτας παιδεύει αἰτίας· » πρῶτον μὲν, ἵν' αὐτὸς ἀμείνων αὐτοῦ γένηται ὁ παιδευόμενος· εἰς ἔπειτα, ὅπως οἱ δι' ὑποδειγμάτων σωθῆναι δυνάμενοι προανακρούωνται νοουθετούμενοι· καὶ τρίτον, ὥς μὴ ὁ ἀδικούμενος εὐκαταφρόνητος ᾖ, καὶ ἐπιτήδειος ἀδικεῖσθαι· (α).— Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ παραστήσας, ὅτι ὁ τρόπος τοῦ διδάσκειν δι' ἀλληγοριῶν καὶ συμβόλων εἶναι ἀρχαιοτάτος, οὐχὶ μόνον παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς φιλοσόφοις, δεικνύει, ὅτι οἱ Ἕλληνες, εἴ τι καλὸν ἔγραψαν, παρέλαβαν αὐτὸ παρὰ τῶν βαρβάρων, καὶ μάλιστα παρὰ τῶν Ἑβραίων. Τὸ βιβλίον τοῦτο γέμει μαρτυριῶν ἐκ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ἑθνικῶν φιλοσόφων.— Ἐν δὲ τῷ ἕκτῳ ὀλίγα τιγὰ εἴτι ὑπὲρ τῆς φιλοσοφίας εἰπὼν, ζωγραφεῖ ἔπειτα τὸν ἀληθῆ γνωστικόν, τοιούτεστι, περιγράφει τὸν χριστιανόν, τὸν ἐντελῶς ἀγαθόν, καὶ τὸν ἐντελῶς συνετόν. Οἱ κυριώτεροι δὲ χαρακτῆρες τῆς εἰκόνης ταύτης εἶναι οἱ ἑξῆς· ὁ ἀληθὴς γνωστικὸς ἄρχει τῶν παθῶν, φυλάττει ἀκριβῆ μετρίτητα, ὑπείκων μόνον εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ σώματος· ἀγαπᾷ τὸν Θεόν ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα, καὶ τὰ κτίσματα διὰ τὸν Θεόν, καὶ κατ' ἀναγορὰν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ οὐδὲν δύναται ν' ἀποσπάσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀγάπης ταύτης· α) Ταιούτος γάρ ὁ γνωστικὸς, ὥς μόνοις τοῖς διὰ τὴν μὴν τοῦ σώματος γινομένοις πάθεσι περιπίπτειν, εἶον πείνη, δίψη, καὶ τοῖς ὁμοίοις· . . . εὖτε γὰρ εἰς λύπην ἐμπίπτει· πάντα καλῶς γίνεσθαι πεπεισμένος, οὐδὲ μὴ θυμοῦται· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ὅ,τι συγκινήσει αὐτὸν πρὸς θυμόν, ἀγαπῶντα αἰετὶ τὸν Θεόν, καὶ πρὸς τοῦτω μόνῳ ὅλον τετραμμένον, καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲν τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ μεμισηκότα· ἀλλ' οὐδὲ ζηλοῖ, οὐδὲ γὰρ ἐνδεὶ τι αὐτῷ πρὸς ἐξομοίωσιν τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ εἶναι· οὐδὲ ἄρα φιλεῖ τινα· τὴν κοινὴν ταύτην φιλίαν, ἀλλ' ἀγαπᾷ τὸν χρίστην διὰ τῶν

(6) Στρωματ. Δ'. κεφ. 24. §. 156.

«κτισμάτων» (α)· ὑπερέχει μεθ' ὑπομονῆς πάντα τὰ ἐναντία
 συμβαίνοντα· ἀσχολεῖται νὰ καταμάθῃ πάντα τὰ θεῖα, μὴ πα-
 ραμελῶν καὶ τὰς ἀνθρωπίνους ἐπιστήμας· αἱ ὁμιλίες αὐτοῦ εἴ-
 ναι κανονικαὶ καὶ ἀνάλογοι, πλήρεις γλυκύτητος καὶ ἀγάπης·
 οὐδέποτε κυριεύεται ὑπὸ τῆς ὀργῆς· προσεύχεται εἰς τὸν Θεόν,
 ζητῶν παρ' αὐτοῦ πρῶτον μὲν τὴν ἄρεσιν τῶν ἀμαρτιῶν, ἔπειτα
 ἐκ τὴν χάριν νὰ μὴ ἀμαρτάνῃ τοῦ λοιποῦ, καὶ τὴν χάριν τῆς
 ἀγαθοεργίας· α' Ἐξζηρετέον ἄρα τὸν γνωστικὸν ἡμῖν καὶ τέλειον
 «ἀπὸ παντός· ψυχικοῦ πάθους· ἡ μὲν γὰρ γνῶσις συνάσκησιν,
 ἡ συνάσκησις δὲ ἔστιν ἡ διάθεσις, ἡ κατάστασις δὲ ἡ τοιάδε ἀ-
 πάθειαν ἐργάζεται, οὐ μετριοπάθειαν, ἀπάθειαν δὲ καρποῦται
 «πενιτελὴς τῆς ἐπιθυμίας· ἐκκοπή· ἀλλ' οὐδὲ ἐκείνων τῶν θρυλ-
 «λουμένων ἀγαθῶν, τουτέστι τῶν παρακειμένων τοῖς πάθεσι
 «παθητικῶν ἀγαθῶν, μεταλαμβάνει· ὁ γνωστικὸς, οἷον εὐφροσύ-
 «νης λέγω, ἣτις ἀράκεται τῇ ἡδονῇ καὶ κατηρεῖα· αὕτη γὰρ
 «τῇ λύπῃ παρέξενται καὶ εὐλαβεία, ὑπέσταλκε γὰρ τῷ φόβῳ·
 «ἀλλ' οὐδὲ θυμοῦ· παρὰ τὴν ὀργὴν οὕτως τέτακται. — Πρὸς
 «πᾶσαν καθήκουσαν πράξιν ἐτοίμως ἔχειν παρεσκευασμένος,
 «πάντα τὰ ὀχληρὰ καὶ δεινὰ εἰθισμένος ὑπερορᾶν, ὅταν ὑπο-
 «μῖναι δέη, μηδὲν προπετές, μηδὲ ἀσύμφωνον μῆτε αὐτῷ, μῆτε
 «τοῖς κοινοῖς ποτε ἐπιτελῶν, προορτικὸς ὢν καὶ ἀκαμπτος ἡ-
 «δοναῖς, ταῖς τε ὑπερ, ταῖς τε δι' ὀνειράτων· δικίτη γὰρ λιτῇ
 «καὶ αὐταρκείᾳ συνειθισμένος, σωφρονικὸς, εὐσταλής, μετὰ σε-
 «μνότητος ὑπάρχει, ὀλίγων τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὸ διαζῆν δεδ-
 «μενος, μηδὲν περιττὸν πραγματευόμενος, ἀλλὰ μὴδὲ ταῦτα ὡς
 «προηγούμενα, ἐκ δὲ τῆς κατὰ τὸν βίον κοινωνίας ὡς ἀναγκαῖα
 «τῇ τῆς σαρκὸς ἐπιδησίᾳ, εἰς ὅσον ἀνάγκη, προσείμενος, προη-
 «γουμένη γὰρ αὐτῷ ἡ γνῶσις. — Ὁ γνωστικὸς δ' ἡμῖν ἐν τοῖς
 «κυριωτάτοις ἀείποτε διατρίβει· εἰ δὲ που σχολὴ καὶ ἀνέσεως
 «καιρὸς ἀπὸ τῶν προηγούμενων ἀντὶ τῆς ἄλλης ῥαθυμίας, καὶ
 «τῆς ἑλληνικῆς ἐρίπτειται φιλοσοφίας, εἶον τρωγάλιόν τι ἐπὶ τῷ
 «δείπνῳ παροψόμενος, οὐ τῶν κρειττόνων ἀμελήσας, προσλα-
 «βὼν δὲ, ἐρ' ὅσον πρέπει, καὶ ταῦτα δι' αὐτὸς προείπον αἰτίας» (β).

(α) Στρωματ. Γ'. κεφ. 9. §. 74.

(β) Στρωματ. Γ'. κεφ. 9. §. 74. 79. 162.

Μετὰ δὲ ταῦτα μακρηγορεῖ ὁ Κλήμης περὶ τῆς πηγῆς, ὅθεν ὁ γνωστικός ἀρύεται τὴν τελείαν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀληθῆ γνῶσιν, καὶ ἀναφέρει ὡς τοιαύτην τὴν ἁγίαν Γραφήν, τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας, καὶ ἰδίως τὸν δεκάλογον, τὸν ὁποῖον ἐρμηνεύει διὰ βραχέων, καὶ τελευταῖον τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν διακηρυχθεῖσαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ παραδεκτὴν γενομένην παρὰ τὴν θέλησιν τῶν ἡγεμόνων τοῦ κόσμου, οἵτινες ἀντέστησαν εἰς αὐτὴν καθ' ὅλας αὐτῶν τὰς δυνάμεις.—Ἐν δὲ τῷ ἐξδόμῳ ἐπανερχόμενος καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἀρετῶν τοῦ γνωστικοῦ, λέγει, ὅτι παραδίδεται ὅλως εἰς τὴν λατρείαν, τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ, μιμούμενος τὸν Λόγον αὐτοῦ, ὅστις ἐσαρκώθη διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν· δὲν πράττει δὲ ταῦτα κατὰ τινὰς μόνον ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντα αὐτοῦ τὸν βίον, τιμῶν τὸν Θεὸν διὰ τῶν θυσιῶν τῆς προσευχῆς καὶ τῶν ὕμνων, τὰς ὁποίας προσφέρει πανταχοῦ καὶ πάντοτε· εἶναι δὲ γλυκὺς, ἀγαθοεργός, εὐπροσῆγορος, ὑπομονητικός, ἐλεήμων, εὐκρινής, πιστός, μέτριος· καταφρονεῖ τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ προθύμως ὑπομένει πάντα διὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· δὲν πράττει τι οὔτε πρὸς ἐπίδειξιν, οὔτε διὰ φόβον, οὔτε δι' ἐπιθυμίαν ἀμοιβῆς, ἀλλὰ δι' ἀγάπην πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ· τελευταῖον, εἶναι ἁγιώτατος καὶ θεϊότατος. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπαντᾷ ὁ Κλήμης εἰς τινὰ ἑνστασιὺν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰουδαίων, λεγόντων, ὅτι τὸ πλῆθος τῶν αἱρέσεων ἔπρεπε ν' ἀποτρέψῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ νὰ προσέρχωνται εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν· ἀπαντᾷ δὲ λέγων, ὅτι τὸ πλῆθος τούτο τῶν αἱρέσεων ὑπάρχει καὶ παρὰ τοῖς ἔθνικοις καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς προεῖπεν, ὅτι θέλουσι γεννηθῆ καὶ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς· αἱ πολλαὶ ὁμῶς αἱρέσεις δὲν φέρουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τούναντίον παρακινοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν μετὰ πλείστερας τῆς ἐπιμελείας ἐξέτασιν αὐτῆς· πρὸς διάκρισιν δὲ τῆς ἀληθείας ἀπὸ τοῦ ψεύδους ὑπάρχει κανὼν ἀλάσθατος ἡ ἁγία Γραφή. Καὶ μεταχειρίζονται μὲν καὶ οἱ αἱρετικοὶ τὴν ἁγίαν Γραφὴν ἐξίσου, ὥς καὶ οἱ καθολικοί· ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐχὶ πάντα τὰ ἱερὰ αὐτῆς βιβλία, ἔπειτα δὲ καὶ παρερμηνεύοντα, καὶ ῥητὰ αὐτῶν δι-

φορούμενα, κατὰ τὸ δοκαῖν αὐτὰ ἐρμηνεύοντες, καὶ εἰς μόνας τὰς λέξεις προσέγοντες. Ἐντεῦθεν δὲ καταδικάζων ὁ Κλήμης πάντας καθόλου τοὺς αἰρετικούς, ὡς ἀπορρίπτοντας τὴν παράδοσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων, καὶ ἐξευρίσκοντας νέα δόγματα, καὶ τὴν ἀλήθειαν διαστρίβοντας, λέγει, ὅτι μία μόνη καθολικὴ ἐκκλησία ὑπάρχει, ἀρχαιοτάτη πασῶν τῶν συνελύσεων τῶν αἰρετικῶν, οἰκοδομηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀποθανόντος ἐπὶ τοῦ Τιβερίου, καὶ ἐξαπλωθεῖσα καθ' ὅλον τὸν κόσμον πρὸ τοῦ τέλους τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Νέρωνος. τῶν δὲ αἵρέσεων οὐδεμία εἶναι τῆς τοῦ Ἀδριανοῦ βασιλείας ἀρχαιοτέρα. Ἐπιφέρει δὲ προσέει, ὅτι αἱ αἵρέσεις ὀνομάζονται ἢ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, ἢ ἀπὸ τοῦ τόπου καὶ τοῦ ἔθνους, ὅπου κατὰ πρῶτον ἐράνησαν, ἢ ἀπὸ τῶν δογμάτων, ἢ ἄλλων πραγμάτων, τὰ ὅποια ἐτίμων, καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει τὸ ψευδὲς αὐτῶν καὶ τὸν νεωτερισμόν. — Τελευταῖον δὲ ὁ ἄγδος Στρωματεὺς, ὡς ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ἐσημειώσαμεν, δὲν περιέχει παντάπασι θεολογικὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ πραγματεύεται ὅλως περὶ λογικῆς καὶ διαλεκτικῆς.

Δ) Τίς ὁ σωζόμενος πλοῦσιος. Εἰς τὸ ἀξιολογὸν τοῦτο σύγγραμμα ἐρμηνεύων ὁ Κλήμης τοῦ Σωτῆρος τοὺς λόγους πρὸς τὸν πλοῦσιον ἐκείνον, τὸν ἐρωτήσαντα αὐτόν, τί ἐμελλε νὰ πράξῃ, διὰ νὰ κληρονομήτῃ τὴν αἰώνιον ζωὴν (α), ἀποδεικνύει, ὅτι πρὸς τὴν σωτηρίαν δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ ἐκποιήσῃ τις τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ καὶ τὸν πλοῦτον, εἰν μόνον μεταχειρισθῇ αὐτὰ ὀρθῶς καὶ καλῶς. Κατ' εὐκαιρίαν δὲ τοῦ ζητήματος τούτου πραγματεύεται καὶ περὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης, καὶ περὶ τῆς μετάνοιας, συμβουλευὼν ἐν παρῶν νὰ στήσωμεν ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν ἀνθρωπὸν τινα ἐνάρετον, ὅστις νὰ μᾶς ἐπιπλήτῃ μετὰ καρῆς διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ νὰ πρεσβεύῃ ὑπὲρ ἡμῶν εἰς τὸν Θεόν. Εἰς παράδειγμα δὲ μετάνοίας ἀναφέρει ὁ Κλήμης ἐν τῷ τέλει τοῦ συγγράμματος τούτου καὶ τὸ ἐξῆς κατὰ παράδοσιν διασωθὲν διήγημα. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων Δομντιανοῦ ὁ ἱερεὺς ἀπό-

(α) Μαρκ. β. 21. Ἰσ. πνευματικὰ καὶ ἰσ. 16 ἀπὸ κλήμης τῆς

στολος Ἰωάννης, ἐλευθερωθεὶς ἐκ τῆς κατὰ τὴν νῆσον Πάτμον ἐξορίας, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἑφέσον, ὅπου διέτριψε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου αὐτοῦ, διέπων μὲν ἐκεῖθεν πάσας τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀσίας, ἀπερχόμενος δὲ καὶ πολλάκις κατὰ παράκλησιν εἰς τοὺς πλησιοχώρους τόπους ἢ πρὸς κατὰστασιν ἐπισκόπων, ἢ πρὸς διάταξιν ὄλων ἐκκλησιῶν, ἢ πρὸς ἐκλογὴν τῶν κληρικῶν, ὁποίους ᾔθελε φανερώσει εἰς αὐτὸν ἄξιους τὸ ἅγιον πνεῦμα. Ἐλθὼν δὲ ποτε καὶ εἰς τινα πόλιν, οὐχὶ μακρὰν ἀπέχουσαν τῆς Ἑφέσου, ἀφ' οὗ παρεμύθησε τοὺς ἀδελφοὺς, παρετήρησε νεανίσκον τινα, εὖσωμον, καὶ τὴν ὄψιν καλὴν, καὶ τὸ πνεῦμα ζωηρὸν τοῦτον λαβὼν εἰς εὐνοίαν, συνέστησεν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς πόλεως ἐκείνης. Δεχθεὶς δὲ ὁ ἐπίσκοπος τὴν σύστασιν, καὶ ὑπόσχεθεὶς τὴν προσήκουσαν φροντίδα καὶ ἐπιστάσιν, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀποστόλου παρέλαβε τὸν νεανίσκον εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, καὶ ἀνατρέφων αὐτὸν μετ' ἀκριβεστάτης ἐπιμελείας, τελευταῖον καὶ τὸν ἐβάπτισεν· ἀλλ' ὅμως ἐπειτα παρημέλησε μικρὸν τὴν περὶ αὐτοῦ φροντίδα, καὶ ὁ νεανίσκος, ἑξαπατηθεὶς, προσκαλλήθη εἰς τὴν συναναστροφὴν ἀργῶν τινῶν καὶ διεφθαρμένων συνηλικιωτῶν, οἱ τινες κατ' ὀλίγον ἀποκατέστησαν αὐτὸν βιαιοτάτον καὶ μαιφονώτατον καὶ ἀπανθρωπότατον ἑρχιλητὴν. Χρόνου δ' ἐν τῷ μεταξὺ παρελθόντος, προσκαλεῖται πάλιν ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης διὰ τινα συμπεσοῦσαν χρεῖαν τῶν ἐκκλησιῶν. Διατάξας δὲ τὰ πράγματα, χάριν τῶν ὁπίων ἦλθεν, ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἐπισκόπου λόγον τῆς θαλείσης εἰς αὐτὸν παρακαταθήκης ἐνώπιον μάρτυρος τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης· ἀλλὰ μαθὼν παρ' αὐτοῦ, ὅτι ὁ νεανίσκος ἀπέθανεν εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἀπέβη ἄνθρωπος μογηρὸς καὶ ἐξώλης, διέρρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ μεγάλως ἐθρήνησε. Ζητήσας δ' ἐπειτα ἵππον καὶ ἄνθρωπον τινα ὁδηγόν, ἀνεχώρησε παραχρῆμα, ὅπως εὕρισκετο, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἔλθων εἰς τὸν τόπον τῶν ληστῶν, συλλαμβάνεται ὑπὸ τῆς προφυλακῆς αὐτῶν· ἀλλ' αὐτὸς μήτε φεύγων, μήτε παραιτούμενος, ἐκραύγαζε μάλιστα, ὅτι ἐπὶ τούτῳ ἦλθε, διὰ νὰ εὕρῃ τὸν ἑρχιλητὴν. Τότε ὁ νεανίας, ὡς ἐγνώρισε τὸν Ἰωάννην προσερχόμενον, κατὰσχυνθεὶς, ἐτρέπη εἰς φυγὴν· ἀλλὰ δραμὼν κατόπιν αὐτοῦ ὁ Ἀπόστολος, ἀνεφώνησε· Τί με φεύγεις, τέκνον;

τὸν πατέρα σου, τὸν γυμνόν, τὸν γέροντα; ἔλεησάν με, τέκνον, μὴ φοβῶ· ἔχεις εἰ ἐλπίδα ζωῆς· ἐγὼ θέλω δοῦναι λόγον εἰς τὸν Χριστὸν ὑπὲρ σοῦ· ἂν ᾖναι χρεία, θέλω ὑπομείναι· ἐκουσῶς τὸν θάνατόν σου, ὡς ὁ Κύριος ὑπέμεινε τὸν ὑπὲρ ἡμῶν· ἐγὼ ὑπὲρ σοῦ θέλω ἀντιδῶσαι τὴν ζωὴν μου· στήθι, πίστευσον, ὁ Χριστὸς με ἀπέττειλε. Πρὸς τοὺς λόγους τούτους πρῶτον μὲν ἔστη ὁ νεανίσκος, κάτω βλέπων· ἔπειτα ἐξήρπυσε τὰ ὄπλα, καὶ τρέμων ὅλος, ἔκλειπε πικρῶς. Ὁ δὲ Ἀπὸστολος βεβαιῶν αὐτόν, καὶ ὁμνῶν, ὅτι ἔτυχε παρὰ τοῦ Σωτῆρος τῆς συγχωρήσεως, καὶ ἱκετεύων, καὶ γονυπετῶν, καὶ καταριλῶν αὐτοῦ τὴν δεξιάν, καὶ προσευχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ μετ' αὐτοῦ συνεχῶς νηστεύων, δὲν ἀνεχώρησεν ἀπὸ τοῦ τόπου ἐκείνου πρότερον, ὡς λέγεται, πρὶν ἀπέδωκεν αὐτὸν πάλιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Ἀπολεσθέντα, ἢ εἰς τεμάγια διασπασθέντα συγγράμματα. Ὁ Εὐσέβιος, ὁ Ἱερώνυμος, καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος ἀναφέρουσι σύγγραμμα τοῦ Ἀλεξανδρέως Κλήμεντος, ἐπιγραφόμενον Ὑποτυπώσεις (α). Κατὰ τὴν κρίσιν ὁμοῦ τοῦ τελευταίου τὸ πόνημα τοῦτο περιεῖχε πολλὰ βλάσφημα, καὶ ἐναντία μάλιστα τῶν ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος ἐν τοῖς ἄλλοις συγγράμμασι διδασκομένων (β). Ἐντεῦθεν, ὡς σημειοῦσιν οἱ νεώτεροι κριτικοί, δὲν ὑπάρ-

(α) Εὐσεβ., ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε', κεφ. 13. « ἱσχυρίζομαι τε τούτοις [τοῖς στραυματαῖς] αἰσιν οἱ ἐπιγεγραμμένοι ὑποτυπώσεων αὐτοῦ λόγοι, ἐν οἷς ὀνομασθὶ ὡς διδασκάλου τοῦ Πανταίου μνημονεύει, ἐκδοχάς τε αὐτοῦ γράφων, καὶ παραδόταις ἐκτιθέμενος. » — Hieronym. Epist. 84. ad Magnum. « Clemens Alexandriæ ecclesiæ presbyter. . . octo scripsit stromatum libros, et totidem Hypotyposeon. » — Φώτ. Μυριόβιβλ. 109. « ἀνεγνώστη Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως πρεσβυτέρου τεύχη βιβλίων τρία, ὧν τὸ μὲν ἐπιγραφὴν ἔλαχεν ὑποτυπώσεις· τὸ δὲ, στραματεύς· τὸ δὲ, παιδαγωγός. »

(β) Φώτ. αὐτόθι· « αἱ μὲν οὖν ὑποτυπώσεις διαλαμβάνουσι περὶ ῥητῶν τινῶν τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας γραφῆς, ὧν καὶ κεφαλαιωδῶς ὡς δὴ δὲν ἐξήγησιν τε καὶ ἐρμηνεύειν ποιεῖται· καὶ ἐν τισὶ μὲν αὐτῶν ὁρθῶς δοκεῖν λείγειν, ἐν τισὶ δὲ παντελῶς εἰς ἀσεβεῖς καὶ μυθώδεις λόγους ἐκτρέφεται· ὅλην τε γὰρ ἄχρονον καὶ ἰδέας ὡς ἀπὸ τινῶν ῥητῶν εἰσαγομένης δοξάζει, καὶ τὸν υἱὸν εἰς κτίσμα κατὰγει· ἐν δὲ μεταμψυχώσεις, καὶ πολλοὺς πρὸ τοῦ Ἀδάμ κόσμους κερατεύεται· καὶ ἐκ τοῦ Ἀδάμ τὴν Εὐάν, οὕχ ὡς ὁ ἐκκλησιαστικὸς λόγος βούλεται, ἀλλ' αἰσχυρῶς τε καὶ ἀθέως ἀποφαίνεται· μίγνυσθαι τε τοὺς ἀγγέλους γυναῖξι, καὶ παιδοποιεῖν ἐξ αὐτῶν ὄνειρονπολεῖ, καὶ μὴ σαρκωθῆναι τὸν λόγον, ἀλλὰ δόξαι· λόγους τε τοῦ πατρὸς ὡς τερατολογῶν ἀπαλέγχεται, ὧν τὸν ἥττονα τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφρονῆσαι,

χει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Φώτιος εἶχεν ἀνὰ χεῖρας ἀντίγραφα τῶν βιβλίων τῶν Ὑποτυπώσεων ἤδη διεφθαρμένα, καὶ διάφορα τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον μᾶς γνωστοποιεῖ ὁ Εὐσέβιος· διότι α) ὁ μὲν Φώτιος περιορίζει τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀγίων γραφῶν, τὴν ἐκτεθεῖσαν ἐν αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος, εἰς μόνον τὴν Γένεσιν, τὴν Ἐξοδον, τοὺς Ψαλμοὺς, τὸν Ἐκκλησιαστήν, καὶ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου, καὶ τῶν ἄλλων τὰς καθολικάς· ὁ δὲ Εὐσέβιος ῥητῶς βεβαιοῖ, ὅτι τὰ εἰρημένα βιβλία περιεῖχον ἐπιτετημένους ἐξηγήσεις ἀπάσης τῆς ἱερᾶς γραφῆς, καὶ τῆς Π. καὶ τῆς Κ. Δ. — β) οὔτε ὁ Εὐσέβιος, οὔτε ὁ Ἰερώνυμος, οἱ λαλήσαντες περὶ τῶν ὑποτυπώσεων, παρετήρητάν τι τῶν ὁποίων ὁ Φώτιος ἐσημείωσεν ἀμαρτημάτων· ἀλλὰ τούναντίον ὁ Ἰερώνυμος καὶ ἐχωμαῖζει μάλιστα αὐτὰς (α) — γ) καὶ ὁ Φώτιος δυσκόλως ἐπέσθη περὶ τοῦ Κλήμεντος, ὥς εἰσαγαγόντος εἰς τὰς Ὑποτυπώσεις τὴν πεπλανημένην ταύτην δόξαν· διότι φαίνεται μᾶλλον ὑποπιεῦον ὑποβολιμαῖον ἄλλον συγγραφέα, ὅταν λέγῃ· «Καὶ ἄλλα δὲ μυρία φλυαρεῖ καὶ βλασφημεῖ, εἴτε αὐτὸς, εἴτε τις ἄλλος τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ὑποκρίθεις» (β) — Κοινὴ δὲ καὶ πιθανὴ γνώμη κρατεῖ, ὅτι αἱ Ὑποτυπώσεις τοῦ Κλήμεντος διεφθάρησαν καὶ ἐκιδθελεύθησαν κατὰ τὴν δ' ἑκατονταετηρίδα ὑπὸ τῶν τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ὁπαδῶν, οἵτινες πάντως, ἂν ἐδυνήθησαν νὰ εὕρωσι τι παρὰ τῷ Κλήμεντι εὐνοϊκὸν τῆς ἐαυτῶν

« μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκείνων· ὅσοι γὰρ λέγεται μὲν καὶ ὁ οὐδὲ λόγος, ὁμνῶντος τῷ πατρικῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐστίν, ὁ εἰρὲ γινόμενος· οὐδὲ μὲν ὁ πατὴρ λόγος, ἀλλὰ δύναμις τις τοῦ Θεοῦ, οἷον ἀπέρροια τοῦ λόγου αὐτοῦ, νεὺς γινόμενος, τὰς τῶν ἀνθρώπων καρδίας διαπεφοίτηκε. Καὶ ταῦτα πάντα παρᾶται ἀπὸ ῥητῶν τινῶν κατασκευάζειν τῆς γραφῆς· καὶ ἄλλα δὲ μυρία φλυαρεῖ καὶ βλασφημεῖ, εἴτε αὐτὸς, εἴτε τις ἄλλος τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ὑποκρίθεις. Ἐποικῆθησαν δὲ αὐτῷ καὶ βλασφημίαι αὗται τερατολογίαι ἐν τόμοις ὅκτω· λέγει δὲ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν πολλὰ λόγους, καὶ ἐπαράδειξιν καὶ συγκεχυμένους ὥσπερ ἐμπλήκτους παρὰ τῆς ἀλήθειας· ὁ δὲ ὅλος σκοπὸς ὡς ἀνὰ ἐρμηνείαν τυγχάνουσι τῆς Γενέσεως, τῆς Ἐξοδοῦ, τῶν Ψαλμῶν, τοῦ θαίλου Παύλου τῶν ἐπιστολῶν, καὶ τῶν καθολικῶν, καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ. »

(α) Hieronym. epist. 84. ad Magnum· « Clemens, Alexandriae ecclesiae presbyter, meo iudicio omnium eruditissimus, octo scripsit stomachum libros, et totidem hypotyposeon... Quid in illis indoctum, immo quid non a media philosophia est? »

(β) Ἐνθα ἐνωτέτω.

κακοδοξίας, παρέστησαν αὐτὸ εἰς τὸ μέσον μετὰ μεγάλης ἐπιδείξεως· τὴν γνώμην δὲ ταύτην ὑπεστήριξε μάλιστα ὁ Βαρώνιος (α).⁶ Ὅπως δὲ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, αἱ ὑποτυπώσεις κατὰ τὰς πρώτας ἐκτονταετηρίδας ἐτιμῶντο μεγάλως· ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρει ἐξ αὐτῶν διάφορα χωρία ὡς ἐκ τοῦ πέμπτου βιβλίου τεμάχιον, ὅπου λέγεται, ὅτι ὁ Κηρᾶς, ὁ Ματθίας, ὁ Θαδδαῖος, καὶ ὁ Ἰάκωβος ἦσαν ἐκ τῶν ἐβδομήκοντα μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος Ἰησοῦ (β).⁷ ἐκ τοῦ ἑκτοῦ βιβλίου ἄλλο τεμάχιον, ἐνθα ἱστορεῖται, ὅτι ὁ Πέτρος, Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, αἱ καὶ προτιμηθέντες τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, δὲν ἐφίλονεῖκταν διὰ τοῦτα περὶ δοξῆς, ἀλλὰ προσεγείρισαν ἐκ συμφώνου ἐπίσκοπον τῶν Ἱεροσολύμων τὸν δίκαιον Ἰάκωβον καὶ ἐκ τοῦ ἐβδόμου ὡς αὐτως, ὅπου διαστέλλονται δύο Ἰάκωβοι, εἰς μὲν ὁ δίκαιος, ὁ δὲ ἄλλος ὁ κατατομηθεὶς (γ).⁸ Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐβδόμου βιβλίου μνημονεύει ὁ Εὐσέβιος ἀπὸ τοῦ Κλήμεντος, ὅτι ὁ Ἰάκωβος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου, ἐπέστρεψεν εἰς τὸν χριστιανισμόν τὸν κατηγοροῦν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἀμφότεροι ὑπεραν ἀπεκεφαλίσθησαν (δ).⁹ Ἐκ τοῦ ἑκτοῦ βιβλίου πάλιν περὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, ὅτι συνέγραψε τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ Πέτρου, ὅστις ἐπειτα ἐπεκύρωσεν αὐτό (ε).¹⁰ Τελευταῖον δὲ μᾶς παραδίδει ὁ Εὐσέβιος περὶ τῶν ὑποτυπώσεων, ὅτι ἐρμηνεύονται ἐν αὐταῖς πάντα τὰ βιβλία τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, μὴ παραλειπομένων μηδὲ αὐτῶν τῶν ἀμφισβητουμένων, ὡς τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Βαρνάβα, καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Πέτρου· ὅτι τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν λέγει ἐνταῦθα ὁ Κλήμης γραφείσαν μὲν ὑπὸ τοῦ Παύλου, μεθερμηνευθεῖσαν δὲ ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, καὶ μὴ ἔχουσαν προγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ Παύλου, ὡς μισητὸν εἰς τοὺς Ἑβραίους· ὅτι τὰ εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου

(α) Ad annum 196. π. 26. Ὁ δὲ Δουπῆνος νομίζει, ὅτι τὰ βιβλία τῶν ὑποτυπώσεων ἀνέγραψεν ὁ Κλήμης, πρὶν διδαχθῆ ἄτελώς τὴν χριστιανικὴν πίστιν.

(β) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 2. κεφ. 12.

(γ) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 6. κεφ. 1.

(δ) Αὐτόθι, βιβλ. 6. κεφ. 9.

(ε) Αὐτόθι, βιβλ. 6. κεφ. 15.

καὶ τοῦ Λουκᾶ ἐγράφησαν τὰ πρῶτα, τὸ δὲ τοῦ Μάρκου συνετάχθη ἐν Ῥώμῃ διὰ παρακλήσεως τῶν πιστῶν καὶ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Πέτρου· ὁ δὲ Ἰωάννης ἔγραψε τελευταῖος διὰ προτροπῆς τῶν φίλων αὐτοῦ, ἐρμηνεύσας ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ τὰ πνευματικώτερα, ἀφοῦ οἱ ἄλλοι ἱκανὰ ἐδήλωσαν περὶ τῶν σωματικῶν αὐτοῦ (α). — Τεμάχια δὲ ἐκ τῶν Ὑποτυπώσεων πλὴν τοῦ Εὐσεβίου διεφύλαξε προσέτι καὶ ὁ Οἰκουμένιος ἐν τῇ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ἐρμηνείᾳ αὐτοῦ.

Εἰς τὰς ἐκδόσεις τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κλήμεντος μετὰ τὰ ὀκτὼ βιβλία τῶν Στρωματίων προστίθενται δύο πονημάτια, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον φέρει τὴν ἐπιγραφὴν, *Ἐκ τῶν Θεοδότου καὶ τῆς ἀνατολικῆς καλουμένης διδασκαλίας κατὰ τοὺς Οὐαλεντίνου χρόνους ἐπιτομαί*. Τὸ πόνημα τοῦτο εἶναι μὲν τὸ πλεῖστον μέρος γεγραμμένον κατὰ τὴν λέξιν καὶ φράσιν τοῦ Κλήμεντος, ἀλλ' εἰς τὰ δόγματα δὲν συμφωνεῖ πανταχοῦ πρὸς τὰ ἐκείνου· ὥστε, ἂν αἱ *Ἐπιτομαί* αὗται ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ Κλήμεντος, δὲν ἐκτίθενται ὅμως ἐν αὐταῖς αἱ γινώμαι τοῦ Κλήμεντος, ἀλλ' αἱ τοῦ Θεοδότου. Περιέχουσι δὲ πολλὰ ῥητὰ τῶν ἀγίων γραφῶν ἀτάκτως καὶ χωρὶς τινος ἀκολουθίας ἐπισεσωρευμένα, καὶ κακῶς καὶ σκοτεινῶς ἡρμηνευμένα, ὥς, χάριν παραδείγματος, μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἐξῆς ἐρμηνεία τοῦ ῥητοῦ, *Πάτερ εἰς χεῖράς σου παρατίθεται τὸ πνεῦμά μου*· « Πάτερ, φησί, παρατίθεται σοι εἰς χεῖρας τὸ πνεῦμά μου· ὁ προέβαλέ, φησι, σαρχίον τῷ λόγῳ ἡ σοφία τὸ πνευματικὸν σπέρμα, τοῦτο στολισάμενος κατήλθεν ὁ σωτὴρ· ὤθεν ἐν τῷ πάθει τὴν σοφίαν παρατίθεται τῷ πατρί, ἵνα αὐτὴν ἀπολάβῃ παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ μὴ κατασχεθῇ ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν στερίσκειν δυναμένων· οὕτως πᾶν πνευματικὸν σπέρμα τοὺς ἐκλεκτοὺς διὰ τῆς προειρημένης φωνῆς παρατίθεται· τὸ ἐκλεκτὸν σπέρμα, φησὶ μὲν, καὶ σπινθήρα ζωοποιούμενον ὑπὸ τοῦ λόγου, καὶ κόρην ὀφθαλμοῦ, καὶ κόκκον σινάπεως, καὶ ζύμην, τὰ δόξαντα καταδιηρῆσθαι γέννη ἐνοποιούσα εἰς πίστιν» (β). Ὁ Οὐαλῆσιος

(α) Εὐαῆβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. c'. κεφ. 14.

(β) Ἐκ τῶν Θεοδ. καὶ τῆς ἀνατ. καλουμ. διδασκαλ. ἐπιτομαί, §. 1.

γνωματεύει, ὅτι αἱ, περὶ ὧν ὁ λόγος, Ἐπιτομαὶ ἐλήφθησαν ἐκ τῶν Ὑποτυπώσεων, ὡς περιέχουσαι τὴν περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κακοδοξίαν, τὴν ὁποίαν ὁ Φώτιος παρατήρησεν εἰς ἐκείνας, καὶ διότι περὶ τὸ τέλος αὐτῶν ὁ συγγραφεὺς ὀνομάζει διδασκαλον αὐτοῦ τὸν Πάνταινον (α).

Τὸ ἄλλο πονημάτων ἐπιγράφεται: Ἐκ τῶν προφητικῶν ἐκλογαί· ἀλλὰ περὶ τοῦ γνητίου αὐτοῦ συγγραφῶς διαφωνοῦσιν οἱ κριτικοί· καὶ οἱ μὲν ἀποδίδουσιν αὐτὸ εἰς τὸν ἡμέτερον Κλήμεντα, ἢ ὡς ἀποτελοῦν μέρος τῶν Ὑποτυπώσεων, ἢ ὡς τὸ ὀγδοον βιβλίον τῶν Στρωματίων· ἕτεροι δὲ ἀρνοῦνται, ἢ τοῦλάχιστον ἀμφιβάλλουσιν, ὅτι ὁ Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης εἶναι τῶν Ἐκλογῶν αὐτῶν ὁ συγγραφεὺς. Ὑπὲρ ἑκατέρας δὲ τῆς γνώμης προβάλλονται διάφοροι λόγοι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁμῶς δυσκόλως ἐξάγεται, τίς ἐκ τῶν δύο εἶναι ἡ ὀρθότερα. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ βιβλίου, Ἐκ τῶν προφητικῶν ἐκλογαί, εἰάν τις ἀναγνώσῃ αὐτὸ μετὰ προσοχῆς, θέλει εὐρεῖ μὴ ἀντιστοιχοῦσαν κατὰ πάντα πρὸς τὸ περιεχόμενον· διότι ἀπαντῶνται ἐν αὐτῷ πολλὰ, τὰ ὁποῖα ἡ ἀντίκεινται πρὸς τὰς ἱερὰς προβήσεις τῶν προφητῶν, ἢ δὲν ἐλήφθησαν ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, καὶ πάλιν ἄλλα, ἐρανισθέντα ἐκ τῶν ἀποκρύφων βιβλίων, τοῦ Ἐνώχ, τῆς Ἀποκαλύψεως καὶ τοῦ Κηρύγματος τοῦ Πέτρου, καὶ ἄλλων τοιούτων. Προσέτι δὲ οἱ νεώτεροι κριτικοὶ παρατήρησαν, ὅτι εἰς οὐδένα κατάλογον τῶν τοῦ Κλήμεντος συγγραμμάτων γίνεται ποτε λόγος περὶ τῶν δύο τούτων πονημάτων, τῶν Ἐπιτομῶν τοῦ Θεοδοίου, καὶ τῶν Ἐκλογῶν ἐκ τῶν

(a) Vales. in notis ad hist. eccl. Euseb. lib. V. c. 11. • Excerpta tantum ex Theodoto, quae post stromateas leguntur, descripta videntur ex libris hypotyposeon, quod miror a nemine adhuc animadversum fuisse. • Id autem colligitur, tum quod in illis Theodoti excerptis eadem traduntur de Christo, quae Photius in libris hypotyposeon a se lecta esse testatur, tum quod auctor eorum excerptorum sub finem Pantaenum magistrum suum appellat; sic enim ait: ὁ Πάνταινος δὲ ἡμῶν ἔλεγεν • etc. Fuit autem Pantaenus Clementis Alexandrini praeceptor, ut scribit Eusebius, quem Clemens in illis hypotyposeon libris idemidem laudat, sicut Photius refert. •

προφητικῶν, οὐδὲ ὑπάρχει χειρόγραφον, ὅπου αὐτὰ νὰ εὑρίσκωνται. Εἰς δὲ τὴν παρατήρησιν ταύτην προστίθεται καὶ ἐκεῖνο, ὅτι οὐχὶ μόνον τὸ λεκτικὸν διαφέρει ἐνταῦθα ἐν γένει ἀπὸ τοῦ Κλήμεντι, ἀλλὰ καὶ ἡ διδασκαλία διαμάχεται ἐκ διαμέτρου πρὸς τὰ ἐν τοῖς γνησίαις τοῦ Κλήμεντος συγγράμμασι περιεχόμενα δόγματα· οὕτω, παραδείγματος χάριν, ὁ συγγραφεὺς λέγει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἐνσώματος (α)· ὅτι οἱ ἄγγελοι ἐβαπτίσθησαν ὑπὲρ ἡμῶν (β)· ὅτι πρὸ τῆς γενέσεως τοῦ Σωτῆρος πάντα συνέβαιναν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐξ εἰσαρμείης, καὶ ἦσαν ἀληθεῖς τῶν ἀστρολόγων αἱ προῤῥήσεις (γ)· ὅτι τὰ ἀμβλωθρα βρέφη παραδίδονται εἰς φύλακά τινα ἄγγελον, διὰ νὰ μεταλάβωσι τῆς γνώσεως, καὶ νὰ τύχωσι καλλιτέρας μονῆς (δ)· καὶ πολλὰ δὲ ἄλλα, ἐπίσης γελοῖα καὶ μωρὰ, ἀπαντιῶνται σποράδην εἰς τὰ εἰρημένα δύο πονημάτια. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι σημειώσεως ἄξιον, ὅτι ὁ μὲν Κλήμης πάντοτε ἐπιλαμβάνεται τῆς εὐκαιρίας νὰ πολεμῇ τοὺς αἵρετικούς, καὶ μάλιστα τοὺς Οὐαλεντινιανούς· ὁ δὲ συγγραφεὺς τῶν Ἐπιτομῶν καὶ τῶν Ἐκλογῶν σχεδὸν οὐ-

(α) Ἐκ τῶν Θεοδ. ἐπιτομ. §. 10. « ἀλλ' οὐδὲ τὰ πνευματικὰ καὶ νοερά, οὐδὲ αἱ ἀρχάγγελοι οἱ πρωτόκτιστοι, οὐδὲ μὴν οὐδὲ αὐτὸς ἄμωρος, καὶ ἀνείθεος, καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ ἀσώματος ἔστιν, ἀλλὰ καὶ μορφήν ἔχει ἰδίαν, καὶ σῶμα ἀνάλογον τῆς ὑπεροχῆς τῶν πνευματικῶν ἀπάντων, ὥς δὲ καὶ οἱ πρωτόκτιστοι ἀνάλογον τῶν ὑφ' αὐτοῦ ἐστίων. »

(β) Αὐτόθι, §. 22. « καὶ ὅταν εἴπῃ ὁ Ἀπόστολος· ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτισμένοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν· ὑπὲρ ἡμῶν γάρ, φησιν, οἱ ἄγγελοι ἐβαπτίσαντο, ὡς ἐοικέναι μέρη· . . . ἐβαπτίσαντο δὲ ἐν ἀρχῇ οἱ ἄγγελοι ἐν λυτρώσει τοῦ ὁνόματος τοῦ ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν ἐν τῇ περιστερᾷ κατελθόντος, καὶ λυτρωσαμένου αὐτόν. »

(γ) Αὐτόθι, §. 74. « . . . αὐτὸς ὁ κύριος ἀνθρώπων ὁδηγός, ὁ κατελθὼν εἰς γῆν, ἔνα μεταθῇ τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύσαντας ἀπὸ τῆς εἰσαρμείης εἰς τὴν ἐκείνου πρόνοιαν. » §. 75. « ὅτι δὲ ἐστὶ, φασιν, εἰσαρμμένη, τοῖς ἄλλοις τὰ ἀποτελέσματα προλεγόμενα δεῖκνυσιν, ἐναργῆς δὲ ἀποδείξεις καὶ ἡ τῶν μαθημάτων θεωρία. » §. 76. « ὥς οὖν ἡ γέννησις τοῦ Σωτῆρος γενέσεως ἡμῶν καὶ εἰσαρμμένης ἐξέβαλεν, οὕτως καὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ πυρὸς ἡμᾶς ἐξείλατο, καὶ τὸ πάθος πάθου, ἵνα κατὰ πάντα ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ. » §. 78. « μέχρι τοῦ βαπτίσματος οὐδὲν ἡ εἰσαρμμένη, φασιν, ἀληθὲς, μετὰ δὲ τοῦτο οὐκέτι ἀληθεύουσιν οἱ ἀστρολόγοι. »

(δ) Ἐκ τῶν προφητ. ἐκλογ. §. 48. « αὐτίκα ὁ Πέτρος ἐν τῇ ἀποκαλύψει φησὶ, τὰ βρέφη ἐξαμβλωθόντα τῆς ἀμείνουτος ἐσόμενα πείρας, ταῦτα ἀγγέλοις ἐμμελῶς χωρὶς παραδίδεσθαι, ἵνα γνώσῃς μεταλαβόντα, τῆς ἀμείνουτος τύχῃ μονῆς. »

δέποτε προσβάλλει αὐτοὺς, εἰ καὶ πολλάκις εὐρίσκει ἀφορμὴν. Πιθανωτάτην δὲ γνώμην περὶ τῶν πονημάτων τούτων ἀποφαίνεται ὁ Γαλάτης κριτικὸς Κελλίερος (α), λέγων, ὅτι εἶναι γέννημα προσηλύτου τινός, τουτέστιν ἀνδρός, νεωστὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἐπιστραφέντος, ὅστις δεδιδωγμένος ἐπιπολαίως πως ἐστὶ τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας, συνέλεξεν ἀκρίτως εἰς ἓν πᾶν, ὅ,τι περιέπεσεν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, εἴτε ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν, εἴτε ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, εἴτε ἐκ τῶν ἀποκρύφων βιβλίων, εἴτε ἐκ τῶν αἵρετικῶν· διότι, ἐξαιρουμένων τῶν πολλῶν κακοδοξιδῶν, τῶν ὁποίων τινὰς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, ἀπαντῶνται ὅμως καὶ τινα, πολλοῦ λόγου ἄξια· ὅσον, διαστέλλει ὁ συγγραφεὺς τὸ διπλοῦν βάπτισμα, τὸ δι' ὕδατος αἰσθητὸν, καὶ τὸ διὰ πνεύματος νοητὸν (β)· λέγει, ὅτι τὸ βάπτισμα τελεῖται δι' ἐπικλήσεως τῶν τριῶν προσώπων τῆς ἁγίας τριάδος (γ)· ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐξορκισμῶν καὶ τῶν εὐλογιῶν, τῶν γινομένων παρὰ τὸ βάπτισμα (δ), καὶ τὸν ὕμνον τῶν τριῶν Παίδων ἐν τῇ καμίνῳ ἀναγνωρίζει ὡς μέρος τῆς βίβλου τοῦ Δανιὴλ (ε).

Μετὰ τῶν ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων τοῦ Κλήμεντος, πλὴν

(α) Remi Ceillier, ἀπεθανὼν τὸ ἔτος 1761, ἐν τῷ συγγράμματι, *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques*, Tom. 2.

(β) Ἐκ τῶν Θεοδ. ἐπιτομ. §. 81. « τοῦ πυρὸς τὸ μὲν σωματικὸν σωματῶν ἀπύεται πάντων, τὸ δὲ καθαρὸν καὶ αἰμάτων ἀσωμάτων φασὶν ἄπτεσθαι, αἷον θαυμάσιον, ἀγγέλων τῆς πονηρίας, αὐτοῦ τοῦ διαβόλου· οὕτως ἐστὶ τὸ ἐπ' οὐρανῶν πῦρ διδοὺν τὴν φύσιν, τὸ μὲν νοητὸν, τὸ δὲ αἰσθητὸν· καὶ τὸ βάπτισμα σὺν διπλοῦν ἀναλόγως, τὸ μὲν αἰσθητὸν δι' ὕδατος, τοῦ αἰσθητοῦ πυρὸς οὐρανόθεν, τὸ δὲ νοητὸν διὰ πνεύματος, τοῦ νοητοῦ πυρὸς ἀλεξήτηριον. »

(γ) Διόδοτι, §. 80. « διὰ γὰρ πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιος πνεύματος σφραγισθεὶς, ἀνεπιληπτός ἐστι πάσης τῇ ἄλλῃ δυνάμει· καὶ διὰ τριῶν ὀνομάτων πάσης τῆς ἐν φθορᾷ τριάδος ἀππλάγχθη, φορέσας τὴν εἰκόνα τοῦ χοῦκοῦ, τότε φορεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ ἱπουρανίου. »

(δ) Διόδοτι, §. 82. « καὶ ὁ ἄρτος καὶ τὸ ἑλαιον ἁγιαζέται τῇ δυνάμει τοῦ ὁδομάτος, οὐ τὰ αὐτὰ ὄντα κατὰ τὸ φαινόμενον, οἷα ἐλήφθη, ἀλλὰ δυνάμει καὶ δυνάμει πνευματικῇ μετατέλλεται· οὕτως καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ ἐξορκιζόμενον καὶ τὸ βάπτισμα γινόμενον, οὐ μόνον χωρεῖ τὸ χεῖρον, ἀλλὰ καὶ ἁγιασμένον προσλαμβάνει. »

(ε) Διόδοτι, §. 1.

τῶν Ὑποτυπώσεων, μνημονεύονται προσέτι ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου, Ἱερωνύμου, καὶ Φωτίου καὶ τὰ ἐπόμενα.

Λόγος περὶ τοῦ πάσχα· ὅπου ὁμίλει περὶ τοῦ ἐπισκόπου τῶν Σάρδεων Μελίτωνος, καὶ περὶ τοῦ ὁμωνύμου συγγραμματος αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ ὁποίου, ὡς λέγει, παρωρμήθη νὰ συντάξῃ τὸ ἐκαστοῦ (α). Ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνέφερεν ὁ Κλήμης καὶ τὸν Εἰρηναῖον, καὶ τινὰς ἄλλους, τῶν ὁποίων ἐκθέτει τὰς διηγήσεις, καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι ἐδιάσθη ὑπὸ τῶν φίλων νὰ παραδῶσθαι εἰς τοὺς μεταγενεστέρους γραπτὰς, ὅσας παραδόσεις ἔτυχεν ἀκούσῃ παρὰ τῶν ἀρχαίων πρεσβυτέρων (β). Σῶζονται δὲ τοῦ λόγου τούτου τὰ ἐξῆς· δύο πεμάχια παρὰ τῷ Πεταύῳ (γ).

A) *Τεμάχιον*. «Τοῖς μὲν οὖν παρεληλυθόσιν ἔπειτα τὸ θυόμενον πρὸς Ἰουδαίων ἡγθῆεν ἐορτάζων ὁ Κύριος πάσχα» ἐπεὶ δὲ ἐκήρυξεν αὐτὸς ὡς τὸ πάσχα ὁ ἄμνος τοῦ Θεοῦ, ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἀγόμενος, αὐτίκα ἐδίδαξε μὲν τοὺς μαθητὰς τοῦ τόπου τὸ μυστήριον τῇ ἰγ' ἐν ἣ καὶ πυνθάνονται αὐτοῦ, ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι τὸ πάσχα φαγεῖν; ταύτῃ οὖν τῇ ἡμέρᾳ καὶ ὁ ἁγιασμὸς τῶν ἀζύμων, καὶ ἡ προετοιμασία τῆς ἐορτῆς ἐγένετο· ὅθεν ὁ Ἰωάννης ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ εἰκότως ὡς ἂν προετοιμαζομένους ἤδη ἀπονίψασθαι τοὺς πόδας πρὸ τοῦ Κυρίου τοὺς μαθητὰς ἀναγράφει· πέποιθε δὲ τῇ ἐπιούσῃ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, αὐτὸς ὡς τὸ πάσχα, καλλιερευθεὶς ὑπὸ Ἰουδαίων.

B) *Τεμάχιον* (δ). «Ἀκολουθῶς ἄρα τῇ ιδ', οἱ καὶ ἔπαθεν,

(α) Εὐεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 26. «τοῦτο δὲ τοῦ λόγου μείνηται Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν βιβλίῳ περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ, δι' αἰτίας τῆς τοῦ Μελίτωνος γραφῆς φρεσὶ αὐτὸν συντάξαι.»

(β) Εὐεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ε'. κεφ. 13. «καὶ ἐν τῷ λόγῳ δὲ αὐτοῦ τῷ περὶ τοῦ πάσχα ἐκδιαισθῆναι ὁμολογεῖ πρὸς τῶν ἐταίρων, αἱ ἔτυχεν παρὰ τῶν ἀρχαίων πρεσβυτέρων ἀκροῶν· παραδόσεις, γραφῇ τοῖς μετὰ ταῦτα παραδοῦναι. Μείνηται δὲ ἐν αὐτῷ Μελίτωνος καὶ Εἰρηναίου, καὶ τινων ἐτέρων, ὧν καὶ τὰς διηγήσεις τίθεται.»

(γ) Petavius in Uranologia, p. 399.

(δ) Ἀδελφ. ἱστορ. ἱεροῦ βιβλ. δ' κεφ. 26. «Ἀκολουθῶς ἄρα τῇ ιδ' οἱ καὶ ἔπαθεν,

» ἔωθεν αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τῷ Πιλάτῳ προ-
 » ἄγοντες, οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν,
 » ἀλλ' ἀκωλύτως ἐσπέρας τὸ πάσχα φάγωσι· ταύτη τῶν ἡμε-
 » ρῶν τῇ ἀκριβείᾳ καὶ αἱ γραφαὶ πᾶται συμφωνοῦσι, καὶ τὰ εὐ-
 » αγγέλια συνωδὰ· ἐπιμαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ ἀνάστασις, τῇ γοῦν
 » τρίτῃ ἀνέστη ἡμέρα, ἣ τις ἐν πρώτῃ τῶν ἐβδομάδων τοῦ θε-
 » ρισμοῦ, ἐν ᾗ καὶ τὸ δράγμα ἐνομοθετεῖτο προσενεγκεῖν τὸν
 » ἱερέα.»

Κανὼν ἐκκλησιαστικὸς (α). ἐν αὐτῷ ἐδίδασκεν ὁ Κλήμης τοὺς ἰουδαίζοντας, τούτεστι τοὺς ὑπολαμβάνοντας τὴν διδασκαλίαν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν οὐχὶ μόνον διάφορον, ἀλλὰ καὶ ἀνωτέραν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὅτι καλῶς συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους οἱ συγγραφεῖς τῆς Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ θεολόγος Δάνσιος ἐν τῇ περὶ τοῦ Εὐτεβίου διατριβῇ (6).

Περὶ νηστείας, καὶ περὶ καταλαλίας (γ). Τοῦ δευτέρου βρτχύτατον τεμάχιον διεφύλαξεν ὁ πρὸ τοῦ 1110 ἀποθανὼν μοναχὸς Ἀντώνιος, ὁ ἐπικαλούμενος Μέλισσα (ἰδίῃ: ὡς μέλισσα τῶντι συνέλεξε· εἰς ὁμώνυμον βιβλίον πολλὰ καὶ λόγου

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 13 «καὶ ὁ ἐπιγραμματὴς κανὼν ἐκκλησιαστικὸς, ᾧ πρὸς τοὺς ἰουδαίζοντας, ὃν Ἀλεξάνδρῳ τῷ θεηλωμένῳ ἐπισκόπῳ ἀνατίθεικεν.» — Φώτ. Μυριόβιβλ. 111. «περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν, κατὰ τῶν ἀκολουθούντων τῇ τῶν ἰουδαίων πλάνῃ, ὃν Ἀλεξάνδρῳ, Ἱεροσολύμων ἐπισκόπῳ, προσεπέμψεν.» — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 38. «de canonibus ecclesiasticis, et adversus eos, qui Judaeorum sequuntur errorem, liber unus, quem propriis Alexandro, Hierosolymorum episcopo, προσεφώνησε.»

(6) Danz, ἀποθανὼν τὸ 1727. De Eusevio Caesariensi, p. 90. sq. «De augmento hujus libri altum silentium apud eos, qui patrum ecclesiasticorum scripta tractant, Caveum, Fabricium, alios, quamvis ex ipso Clemente certiores de hac re fieri potuissent. Ita enim Alexandrinus Stromat. lib. VI. p. 803. edid Potter. [c. 13. §. 123.] «κανὼν ἐκκλησιαστικὸς ἡ συνωδία καὶ ἡ συμφωνία νόμου τε καὶ προφητῶν τῇ κατὰ τὴν τοῦ κυρίου παρουσίᾳ παραβιδομένη διαθήκῃ. Voluit igitur Clemens hoc libro docere eos, qui legis et prophetarum doctrinam non diversam solum, sed etiam superiorem fide christiana aestimabant, i. e. judaizantes, he-
 » no convenire inter se veteris et novi Testamenti scriptores.»

(γ) Εὐσεβ. αὐτόθι. — Φώτ. αὐτόθι. «περὶ νηστείας, καὶ περὶ κακολογίας.»

ἄξια ῥητὰ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων), ἐν λόγῳ νδ', *Περὶ καταλαλούντων καὶ περὶ ὕβρεως*, ἔχον οὕτω· α' Μηδέ-
 » ποτε αἰδέσθῃς τὸν πρὸς σε καταλαλούντα, μᾶλλον δὲ λέγε·
 » πᾶσαι, ἀδελφε· ἐγὼ καθ' ἡμέραν χαλεπώτερα πταίω, καὶ
 » πῶς ἐκείνων κατακρίναι δύναμαι; δύο γὰρ κερδανεῖς ἐν μιᾷ
 » ἐμπλάστῳ, καὶ σεαυτὸν καὶ τὸν πλησίον ἰασάμενος.»

Ὁ προτριπεπτικός εἰς ἐπομονήν, ἢ πρὸς τοὺς νεωστὶ βα-
 βαπτισμένους (α)· τὸ ὅποιον σύγγραμμα ὁ μὲν Ἱερώνυμος πα-
 ρέβλεψεν, ὁ δὲ Φώτιος, σιωπῶν περὶ αὐτοῦ, φαίνεται ὅτι δὲν
 ἀνέγνωσε.

Βιβλίον περὶ ψυχῆς. Τοῦτου μνημονεύει αὐτὸς ὁ Κλήμης,
 καὶ ὑπόσχεται, ὅτι θέλει πραγματευθῇ ἐν αὐτῷ περὶ τοῦ δόγμα-
 τος τῶν Μαρκιωνιτῶν (β). Τεμάχια ἐξ αὐτοῦ ἀναγινώσκονται
 δύο κατ' ἀρχαῖα χειρόγραφα ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ποιτέρου, (σελ.
 1020. Α') « Πάντων ἀναπνεύσαι αἱ ψυχαὶ τὸ ζῆν ἔχουσι, καὶ
 » χωρισθῶσι τοῦ σώματος, καὶ τὸν εἰς αὐτὸ εὐρεθῶσι πόθον ἔ-
 » χουσαι, εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ κόλπον φέρονται ἀθάνατοι, ὥς ἐν
 » χειμῶνος ὥρᾳ οἱ ἄνθρωποι τῆς γῆς ὑπὸ τῶν τοῦ ἡλίου ἀκτίνων
 » ἐφελκόμενοι, φέρονται πρὸς αὐτόν.» — Β') α' Ἀθάνατοι πᾶσαι
 » αἱ ψυχαὶ καὶ τῶν ἀσεβῶν, αἷς ἄμεινον ἢ μὴ ἀρθάρτους εἶναι·
 » κολαζόμεναι γὰρ ὑπὸ τοῦ ἀσθέστου πυρός, ἀπεράντῳ τιμω-
 » ρίᾳ, καὶ μὴ θνήσκουσαι, ἐπὶ κακῷ τῷ ἔκρυτον τέλος λαβεῖν
 » οὐκ ἔχουσιν.»

Περὶ προνοίας· δύο μικρὰ τεμάχια σώζονται καὶ τοῦτου πα-
 ρὰ τῷ ἁγίῳ καὶ ὁμολογητῇ Μαξίμῳ· Α') « Οὐσία ἐστὶν ἐπὶ
 » Θεοῦ, Θεὸς οὐσία θεῖα ἐστίν, αἰδιόν τι καὶ ἀναρχον, ἀνώμα-
 » τόν τι καὶ ἀπερίγραφον, καὶ τῶν ὄντων αἴτιον· οὐσία ἐστὶ τὸ
 » τοῦ ὅλου ὕφεστος· φύσις ἐστὶν ἡ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια, ἡ
 » τούτων τὸ ἐνούσιον· κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους ἡ τῶν εἰς τὸ εἶναι

(α) Εὐσεβ. αὐτόθι.

(β) Στρωμ. Γ'. κεφ. 3. §. 13. « κῆτιν τὸ δόγμα τοῦτο οὐ τοῖς ἀπὸ Μαρκίανος
 » ἐστὶ, τοῖς δὲ ἐντωματούσθαι, καὶ μετενδεῖσθαι, καὶ μεταγγίσεσθαι τὰς ψυχὰς ὀφίσι-
 » σιν οἰκεῖον, πρὸς οὗ· ἄλλος ἂν εἴη καὶ πρὸς ἡγεῖν, ὁπρὶν/κα ἂν περὶ ψυχῆς διαλαμ-
 » βάνωμεν.»

« παραγενομένων γενέσεις, καθ' ἑτέρους δὲ ἢ τοῦ Θεοῦ πρόνοια, ἐμ-
 « ποιοῦσα ταῖς γινομένοις τὸ εἶναι, καὶ τὸ πῶς εἶναι. » — Β)
 « Θέλησίς ἐστι φυσικὴ δύναμις τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος ὀρεκτικῆς
 « θέλησίς ἐστι φυσικὴ ὀρεξις, τῇ τοῦ λογικοῦ φύσει κατάλληλος.
 « θέλησίς ἐστι φυσικὴ αὐτοκράτορος νοῦ αὐτεξούσιος, ἡ νοῦς πε-
 « ρί τι, αὐθαιρέτως κινούμενος· αὐτεξουσιότης ἐστὶ νοῦς κατὰ
 « φύσιν κινούμενος, ἡ νοερά τῆς ψυχῆς κίνησις αὐτοκρατῆς» (α).

Ὁ Καππαδόκης Παλλάδιος, ὁ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἁγίου
 Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἀκμάσας, καὶ τὸ ἔτος 401 ἐπίσκο-
 πος γενόμενος τῆς κατὰ τὴν Βιθυνίαν Ἐλενουπόλεως, καὶ μετὰ
 ταῦτα τῆς Ἀσπώνης, πόλεως τῆς Γαλατίας κατὰ τὴν μεγά-
 λην Φρυγίαν, ἐν τῇ Λαυσαϊκῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ (β) ἀναφέρει
 σύγγραμμα τοῦ Κλήμεντος εἰς τὸν προφήτην Ἀμώς, ἱστορῶν,
 ὅτι νεανίης τις, ἐγγὺς οὖσα τοῦ τέλους τῆς ζωῆς, ἔδωκεν αὐ-
 τὸ εἰς τὴν μητέρα αὐτῆς, διὰ νὰ τὸ ἐγχειρίσῃ εἰς αὐτὸν τὸν
 Παλλάδιον, ἐξόριστον τότε ὄντα διὰ τὸν Χρυσάστομον.

Ἰωάννης Βέκκος, ὁ χαρτοφύλαξ, ὁ ἀποσταλὴς ὑπὸ τοῦ αὐ-
 τοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὴν ἐν Λουγδονῶν σύ-
 νοδον τὸ ἔτος 1274, διὰ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ὁποίαν διεπραγ-
 ματεύοντο ἔνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς Δυτι-
 κῆς, μνημονεύει ἐν τῷ Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος
 πονημάτων τοῦ Κλήμεντος Περὶ ὀρισμῶν, ὅπου λέγει, ὅτι ὁ
 Κλήμης ὥριζε τὸ πνεῦμα οὐκ εἶναι λεποτάτην, αὔλον, καὶ ἀνεί-
 δεον.

Σῶζονται δὲ πρὸς τούτοις τέσσαρα ὁπωσοῦν μικρὰ τεμάχια,
 εἰς λατινικὴν ὁμῶς γλῶσσαν, ἄλλου συγγράμματος τοῦ Κλήμεν-
 τος, ἐπιγραφομένου *Adumbrationes*, τοιούστιν Ὑποτυπώσεις,
 εἰς τινὰς καθολικὰς ἐπιστολάς, εἰς τὴν πρώτην τοῦ Πέτρου, εἰς
 ἀμφοτέρας τοῦ Ἰωάννου, καὶ εἰς τὴν τοῦ Ἰακώβου. Ἀλλ' ἀμ-
 φιβάλλουσιν οἱ κριτικοί, ἂν αἱ Ὑποτυπώσεις αὗται εἶναι αἱ αὐ-
 ται, τὰς ὁποίας ὁ ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Μάρκος Αὐρή-

(α) Μάζιμ. Τόμ. Β'. σελ. 144. 152.

(β) Ἐκδ. τοῦ Μεύρσιου, σελ. 147.

λιος Κασσιόδωρος λέγει, ὅτι συνέλεξεν ἐκ τοῦ Κλήμεντος (α). Πολλοὶ νομίζουσιν, ὅτι τὰ ὑπομνήματα ταῦτα ἀπετέλουν μέρος τῶν Ὑποτυπώσεων, περὶ τῶν ὁποίων ἤδη ἐλάλησαμεν, καὶ ὅτι ὁ Κασσιόδωρος, ὁ μεταφράσας τὸν στρωματία τοῦ Κλήμεντος διὰ τοῦ contextorem, μεθρημήνευσεν καὶ τὰς Ὑποτυπώσεις διὰ τοῦ Adumbrationes· καὶ ἐπικυροῦται ἡ γνώμη αὕτη ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Εὐσεβίου, λέγοντος, ὅτι ἐν ταῖς ὑποτυπώσεσιν ἠρμήνευσεν ὁ Κλήμης καὶ τὰς καθολικὰς ἐπιστολάς (β). ἐντεῦθεν λοιπὸν πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ Κασσιόδωρος ἐκ τῶν Ὑποτυπώσεων συντάξε τὴν ἐκλογὴν τῶν Adumbrationes. Τούτων δὲ αἱ μέχρι τοῦ νῦν διασωθεῖσαι, εἴτε ὑπὸ τοῦ Κασσιόδωρου συνετάχθησαν, εἴτε ὑπ' ἄλλων, οὐχὶ μόνον ἀναγινώσκονται ἐν διαφόροις Βιβλιοθήκαις τῶν Πατέρων, ἀλλὰ καὶ ἐξεδόθησαν παλάκις μετὰ τινῶν ἄλλων τεμαχίων τοῦ Κλήμεντος.

Περὶ τῶν συγγραμμάτων, τὰ ὅποια ὁ Κλήμης ὑπεσχέθη νὰ γράψῃ. Ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς· α) Ὑποθήκαι ἐπισκόποις, πρεσβυτέροις, διακόνους, καὶ χήραις (γ). — β) Γαμικὸς λόγος (δ). — γ) Περὶ ἐγκρατείας (ε). — δ) Ἐξήγησις ἀρχῶν καὶ θεολογίας (ς). — ε) Περὶ ἀγγέλων (ζ). — ς) Περὶ γενέσεως κόσμου (η). — ζ) Περὶ τῆς μετεμψυχώσεως, καὶ περὶ

(α) M. A. Cassiodor. Institutionn. divinar. litterar. c. 8. « in epistolis » Clemens Alexandrinus presbyter, qui et Stromateus vocatur, id est in » epistola prima Petri, Joannis prima et secunda, et Jacobis, quaedam » attica sermone declaravit; ubi multa quidem subtiliter, sed aliqua in- » caute locutus est: quae nos non ita transferri fecimus in latinum, ut, » exclusis quibusdam offendiculis, purificata doctrina ejus securior potuis- » set hauriri. » — Ἀπέθανε δὲ ὁ Κασσιόδωρος οὗτος περὶ τὸ ἔτος 540.

(β) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ς'. κεφ. 14. « ἐν δὲ ταῖς ὑποτυπώσεσι συνελόντα εἰ- » πτεῖν, πᾶσι τῆς ἐκκλησίας γραπτῶς ἐπιτεταγμένας πεποιθὲται διηγήσεις, μὴδὲ » τὰς ἀντιλεγόμενας παρελθόν, τὴν Ἰουδα λήγω καὶ τὰς λοιπὰς καθολικὰς ἐπι- » στολάς. »

(γ) Πατριάρχ. βιβλ. γ'. κεφ. 12. §. 97.

(δ) Αὐτόθι, κεφ. 8. §. 41.

(ε) Αὐτόθι, βιβλ. θ'. κεφ. 10. §. 94.

(ς) Τίς ὁ σωζόμεν. πλοῦτ. §. 26.

(ζ) Στρωματ. ς'. κεφ. 3. §. 32.

(η) Αὐτόθι, κεφ. 18. §. 168.

τοῦ διαβόλου (α) — ή) *Περὶ τῆς ἀνθρώπου γενέσεως* (β) κατὰ τοῦ δοκητοῦ Ἰουλίου Κασσιανοῦ. — θ') *Περὶ προφητείας* (γ). — Ὁ Σωζόμενος συγκαταλέγει τὸν Κλήμεντα εἰς τὴν τάξιν τῶν γραφάντων ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν κατ' αὐτοῦ χρόνων (δ). ἄλλ', ὡς παρατηρεῖ ὁ Οὐαλήσιος, εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ Σωζόμενος ἐνταῦθα νοεῖ τὸν Ῥωμαῖον Κλήμεντα, καὶ διότι ἀναφέρει αὐτὸν πρὸ τοῦ Ἡγησίππου, ἀκόλουθον τῶν Ἀποστόλων αὐτὸν ὀνομάζων, καὶ διότι φαίνεται ὑπαινιττόμενος τὸ σύγγραμμα τῶν Ἀναγνωρισμῶν, περιεχάντων εἰδός τι ἱστορίας τῆς ἀεκατονταετηρίδος (ε).

§. 3. *Διδασκαλία*. Α') *Περὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς*. Τὴν ἀγίαν Γραφὴν ὀρίζων ὁ Κλήμης σύντομόν τινα ὁδὸν οὖσαν τῆς τοῦ ἀνθρώπου σωτηρίας (« Γραφαὶ δὲ αἱ θεῖαι . . . σύντομοι » σωτηρίας ὁδοί· γυμναί κομμωτικῆς καὶ τῆς ἐκτὸς καλλιπῶ-
• νίας καὶ στωμυλίας καὶ κολακείας ὑπάρχουσαι, ἀνιστῶσιν ἀγ-
• χόμενον ὑπὸ κακίας τὸν ἄνθρωπον, ὑπεριδοῦσαι τὸν ὀλεθρον
• τὸν βιωτικόν, μιᾶ καὶ τῇ αὐτῇ φωνῇ πολλὰ θεραπεύουσαι, ἀπο-
• τρέπουσαι μὲν ἡμᾶς τῆς ἐπιζημίου ἀπάτης, προτρέπουσαι δὲ
• ἐμφανῶς εἰς προὔπτον σωτηρίαν. » (ς)), διδάσκει περὶ τῶν

(α) Στρωματ. Δ', κεφ. 12. §. 87.

(β) Στρωματ. Γ', κεφ. 14. §. 95.

(γ) Στρωματ. Ε', κεφ. 13. §. 89.

(δ) Σωζόμεν. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. α'. κεφ. 1. « λογισάμενος δὲ, ὡς καὶ ἄλλοι τὰς
• τῆς ἐπιτεράθησαν μέχρι τῶν κατ' αὐτοῦ χρόνων, Κλήμης τε καὶ Ἡγησίππος,
• τῇ τῶν ἀποστόλων διαδοχῇ παρακολουθῆσαντες, κτλ. »

(ε) « Dubitare quis possit, utrum Clementem Romanum intelligat hic
• Sozomenus, an Alexandrinum, qui Stromateus est cognominatus. Ego
• Clementem Romanum designari potius crediderim; nam et primo loco
• nominatur ante Hegesippus: quod Clementi Romano melius convenit,
• quippe qui comes et successor fuerit Apostolorum; deinde Clemens A-
• lexandrinus, etsi nonnulla libris suis inseruit quae ad historiam eccle-
• siasticam spectant, non tamen ex professo res ecclesiae scribere insti-
• tuit. At Sozomenus hoc loco agit de his scriptoribus, qui res in exordio
• ecclesiae gestas commemorarunt, inter quos primum omnium recenset
• Clementem. Romanum igitur intelligit, qui libros Recognitionum scri-
• psit, quos a Rufino translato habemus. » Valesius.

(ς) Προτρέπτ. κεφ. 1. §. 77.

ἱερῶν αὐτῆς βιβλίων, ὅτι εἶναι τὰ ἀρχαιότερα πάντων, καὶ τῶν Ἑβραίων ἢ φιλοσοφία ἢ πρεσβυτάτη τῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων λαῶν. Μιμούμενος δὲ κατὰ τοῦτο τὴν μέθοδον τοῦ Τατιανοῦ, διὰ τὴν ὑποστηρίξῃ ὅτι μᾶλλον τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἀποδεικνύει τὸ ἀρχαῖον τῶν ἁγίων γραφῶν οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς χρονολογίας τῆς ἱερᾶς ἱστορίας, περὶ τῆς ὁποίας ἴσως ἤθελαν ἀμφισβᾶλλει οἱ ἔθνικοι, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν θύραθεν συγγραφέων αὐτῶν, καὶ ἀνάγων ἔπειτα εἰς ὑπολογισμόν τινα τὰς διαφορὰς τοῦ κόσμου ἐποχὰς, τὰς διαφορὰς γενεαλογίας καὶ οὐλοπιάδας, συμπεραίνει, ὅτι οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἦσαν πολὺ μεταγενέστεροι τοῦ Σαλωμῶντος (α). — Ὅτι δὲ αἱ ἅγιοι γραφαὶ δὲν εἶναι τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ἐπινόημα, ἀλλὰ τῆς τοῦ παναγίου πνεύματος αὐτοῦ ἐμπνεύσεως γέννημα, ῥητῶς διδάσκει, ὅταν ἐπιχειρῇ ν' ἀντιπολεμήσῃ τοὺς ἔθνικοὺς διὰ τοῦ κύρους καὶ τῆς ἀθεντίας τῶν ἱερῶν τούτων βιβλίων· « Ἰερεμίας δὲ ὁ προφήτης, » ὁ πάνσοφος, μᾶλλον δὲ ἐν Ἰερεμίᾳ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐπιδείκνυσι τὸν Θεόν· Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμὶ, φησι, καὶ οὐχὶ Θεὸς » πόρρωθεν (β). . . . Καὶ μυρίας ἂν ἔχοιμί σοι γραφὰς παραφέρειν, ὧν οὐδὲ κεραία παρελεύσεται μία, μὴ οὐχὶ ἐπιτελὴς γε » νομένη· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου, τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἐλάλησε » ταῦτα » (γ). Διὰ τὴν μὴ νομίσῃ δὲ τις, ὅτι ἀλόγως καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἔχει τοιαύτην περὶ τῶν γραφῶν γνώμην, παρακατιῶν λέγει, ὅτι θεόπνευστοι ὀνομάζονται ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου (δ). Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἱερὰ γραφὴ ἔχει θεῖον κύρος, καθὼ θεόπνευστος οὖσα, καταδικάζει ἡ Κλήμης πάντας τοὺς αἵρετικούς, τοὺς τολμῶντας νὰ παραφθείρωσι καὶ νὰ διαστρέψωσιν αὐτήν, ὑποδεικνύων αὐτοὺς τὸν ἀληθῆ τρόπον τῆς χρήσεως καὶ τῆς ὀρθῆς αὐτῆς ἐρμηνείας· « Ἡ ἀλήθεια δὲ οὐκ ἐν τῷ μετατιθέναι τὰ ση- » μαινόμενα εὐρίσκεται, οὕτω μὲν γὰρ ἀνατρέψουσι πᾶσαν ἀλη-

(α) Στρωματ. Α'. καὶ Ζ'.

(β) Ἰερεμ. κγ'. 23.

(γ) Προτρεπτ. κεφ. 8. §. 78. 82.

(δ) Διδάχθ. κεφ. 9. §. 87.

» θη διδασκαλίαν, ἀλλ' ἐν τῷ διασκέψασθαι, τί τῷ κυρίῳ καὶ τῷ
 » παντοκράτορι Θεῷ τελέως οἰκεῖόν τε καὶ πρέπον, ἂν τῷ βε-
 » βαιοῦν ἑκατὸν τῶν ἀποδεικνυμένων κατὰ τὰς γραφὰς ἐξ αὐ-
 » τῶν πάλιν τῶν διωρίων γραφῶν » (α). — Διπλὴν ἔννοιαν γνω-
 » ματεύει ὁ Κλήμης ὅτι ἔχει ἡ ἁγία Γραφή, τὴν κατὰ γράμματα
 » καὶ τὴν ἀλληγορικὴν, ἥτις εἰς ὀλίγους τινὰς μόνον εἶναι κατα-
 » ληπτή «... Τὴν μὲν γραφὴν πρόδηλον εἶναι πᾶσι, κατὰ τὴν φιλήν
 » ἀνάγνωσιν ἐκλαμβάνομένην, καὶ ταύτην εἶναι τὴν πίστιν στοι-
 » χεῖων τάξιν ἔχουσαν, δι' ἧς καὶ ἡ πρὸς τὸ γράμμα ἀνάγνωσις ἀλ-
 » ληγορεῖται· τὴν διάπτυσιν δὲ τὴν γνωστικὴν τῶν γραφῶν, προκο-
 » πτούσης ἡδὴ τῆς πίστεως, εἰκάζεσθαι τῇ κατὰ τὰς συλ-
 » λαβάς ἀναγνώσει ἐκδεχόμεθα » (β). Οὐδὲν θαυμαστόν λοιπόν,
 » ἂν ὁ ἡμέτερος Κλήμης, ὥς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι καὶ σοφοὶ
 » τῆς ἐκκλησίας Πατέρες, παρεδόθη μᾶλλον εἰς τὴν ἀλληγορικὴν ἔν-
 » νοιαν τῆς Γραφῆς, ἢ εἰς τὴν κατὰ γράμμα· διότι ἐδόξαζεν, ὅτι
 » τὸ μὲν γράμμα εἶναι εἰς πάντας προφανές, ἡ δὲ ἀλληγορικὴ
 » σημασία δύσληπτος, παραβαλλομένων τῶν μὲν λέξεων καὶ τῶν
 » ὀνομάτων πρὸς τὸ βλεπόμενον σῶμα, τῶν δὲ δι' αὐτῶν σημαι-
 » νομένων πρὸς τὸ ἀόρατον πνεῦμα « Δηλούσης, οἶμαι, τῆς ἱστο-
 » ρίης μὴ πάντων εἶναι τὴν γνώσιν· ἐπεὶ οἱ μὲν τὸ σῶμα τῶν
 » γραφῶν τὰς λέξεις καὶ τὰ ὀνόματα, καθάπερ τὸ σῶμα τὸ
 » Μωϋσέως προσβλέπουσιν· οἱ δὲ τὰς διανοίας καὶ τὰ ὑπὸ τῶν
 » ὀνομάτων δηλούμενα διορῶσι, τὸν μετὰ ἀγγέλων Μωϋσεῖα πο-
 » λυπραγμονοῦντες » (γ). Ἐὰν δὲ ζητήτης νὰ μάθῃς, διὰ ποίαν
 » αἰτίαν τὰ λόγια τῆς Γραφῆς, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ᾖναι φανερά
 » εἰς πάντας, φέρουσι τοσοῦτον ἐπικεκρυμμένην τὴν ἀλήθειαν, ἔχεις
 » τοῦ ζητήματος τὴν λύσιν παρ' αὐτοῦ τοῦ Κλήμεντος, λέγοντος·
 » « Ἡ προφητεία δὲ οὐδ' ὅλως τοὺς περὶ τὰς λέξεις σχηματισμοὺς
 » ἐπιτηδεύει διὰ τὸ κάλλος τῆς φράσεως, τῷ δὲ μὴ πάντων εἶναι
 » τὴν ἀλήθειαν ἐπικρύπτεται πολυτρόπως, μόνοις τοῖς εἰς γνώσιν

(α) Στρωματ. Γ'. κεφ. 4. §. 39. — Στρωματ. Ζ'. κεφ. 16. §. 96.

(β) Στρωματ. Γ'. κεφ. 15. §. 131.

(γ) Ἀποθ. §. 132.

» μεμνημένοις, τοῖς δι' ἀγάπην ζητοῦσι τὴν ἀλήθειαν, τὸ φῶς
 » ἀνατέλλουσα » (α). Ἀλλὰ καὶ ἄλλην προσέτι αἰτίαν προβάλλει
 ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς τῆς τῶν θεῶν βιβλίων ἀσαφείας, τὸ τοῦ λό-
 γου αἰνιγματῶδες εἶδος· ὅθεν καὶ ἀποδείξας ἐκ τοῦ Ψαλμοῦ
 καὶ ἐκ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὅτι αἱ ἱερὰ γραφαὶ λαλοῦσι δι'
 αἰνιγμάτων καὶ παραβολῶν, ἐπιφέρει ἔπειτα· « Μακρὸν δ' ἂν
 » εἴη πάντα ἐπεξιέναι τὰ προφητικὰ καὶ τὰ νομικὰ, τὰ δι' αἰνιγ-
 » μάτων εἰρημένα ἐπιλεγόμενους· σχεδὸν γὰρ ἡ πᾶσα ὧδέ πως
 » θεσπίζεται γραφῇ » (β). Τελευταῖον δὲ καὶ ἄλλως πως ποιη-
 λοτρόπως αἰτιολογεῖ ὁ Κλήμης τὸ ἐπικεκρυμμένον τῶν γραφῶν
 νόημα, καὶ ἐρμηνεύει τοῦ παραβολικοῦ λόγου τὸν χαρακτήρα ὡς
 ἀκολούθως· « Διὰ πολλὰς αἰτίας ἐπικρύπτονται τὸν νοῦν
 » αἱ γραφαί, πρῶτον μὲν, ἵνα ζητητικοὶ ὑπάρχωμεν, καὶ προσα-
 » γρυπνῶμεν αἰ τῇ τῶν σωτηρίων λόγων εὐρέσει· ἔπειτα μὴδὲ
 » τοῖς ἀπασί προσῆκον ἦν νοεῖν, ὡς μὴ βλαβεῖεν, ἐτέρως ἐκδε-
 » ξάμενοι τὰ ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος σωτηρίως εἰρημένα· διὸ δὴ
 » τοῖς ἐκλεκτοῖς τῶν ἀνθρώπων, τοῖς τε ἐκ πίστεως εἰς γνῶσιν
 » ἐγκρίτοις, τηρούμενα τὰ ἅγια τῶν προφητικῶν μυστήρια, ταῖς
 » παραβολαῖς ἐγκαλύπτεται· παραβολικὸς γὰρ ὁ χαρακτήρ ὑπάρ-
 » χει τῶν γραφῶν, διότι καὶ ὁ Κύριος, οὐκ ὢν κοσμικὸς, ὡς
 » κοσμικὸς εἰς ἀνθρώπους ἦλθε· καὶ γὰρ ἐφόρεσε τὴν ἀρετὴν, ἔ-
 » μελλέ τε τὸν σύντροφον τοῦ κόσμου ἀνθρώπον ἐπὶ τὰ νοητὰ
 » καὶ κύρια διὰ τῆς γνώσεως ἀνάγειν ἐκ κόσμου εἰς κόσμον· διὸ
 » καὶ μεταφορικῇ κέχρηται τῇ γραφῇ· τοιοῦτον γὰρ ἡ παραβολή,
 » λόγος ἀπὸ τινος οὐ κυρίου μὲν, ἐμφεροῦς δὲ τῷ κυρίῳ, ἐπὶ
 » τάληθές καὶ κύριον ἅγων τὸν συνιέντα, ἦ, ὡς τινὲς φασί, λέξις,
 » δι' ἐτέρων τὰ κυρίως λεγόμενα μετ' ἐνεργείας παριστάνουσα »
 (γ). — Ὅτι ἐκ τῆς Κ. Δ. ὁ Κλήμης ἀπεδέχετο τὰ τέσσαρα μό-
 νον ἱερὰ εὐαγγέλια, καὶ οὐχὶ πλείοτερα, γίνεται ὀφλόν ἐντεῦθεν,
 διότι ἀποδοκιμάζει τοὺς αἵρετικούς, τοὺς προφέροντας κατὰ τῆς

(α) Στρωματ. Γ'. κεφ. 15. §. 129.

(β) Στρωματ. Ε'. κεφ. 6. §. 32.

(γ) Στρωματ. Γ'. κεφ. 15. §. 126.

διδασκαλίας τῆς χριστιανικῆς πίστεως ῥητὰ, μὴ ἀπαντῶμενα εἰς τὰ κανονικὰ εὐαγγέλια (α). Ἄλλ' ὅμως ἐνιαχοῦ, πλὴν τῶν τεσσάρων τούτων, ἀναφέρει καὶ τινα χωρία ἐκ τῶν ἀποκεύφων βιβλίων, οἷον ἐκ τοῦ καθ' Ἑβραίους εὐαγγελίου (β), ἐκ τοῦ καλουμένου Κηρύγματος τοῦ Πέτρου, καὶ ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως αὐτοῦ (γ), ἀν καὶ οὐδέποτε συναριθμεῖ τὰ βιβλία ταῦτα μετὰ τῶν θείων, οὐδὲ ὀνομάζει αὐτὰ θεόπνευστα.

Β') *Περὶ τῶν παραδόσεων.* Διτταί τινες παραδόσεις ὑπάρχουσι κατὰ τὸν Κλήμεντα, αἱ μὲν ἀνθρώποι, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὁ ἀπόστολος Παῦλος συμβουλευε τοὺς ἀνθρώπους νὰ φυλάττωνται (δ). ἄλλαι δέ, παραδοθεῖσαι ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ οὐχὶ ἐγγράφως, ἀλλὰ διὰ λόγου παρὰ τῶν πρώτων χριστιανῶν παραληρθεῖσαι. « Ἄλλ' οἱ μὲν τὴν ἀληθῆ τῆς μακαρίας σῶζοντες διδασκαλίας παράδοσιν εὐθὺς ἀπὸ Πέτρου » τε καὶ Ἰακώβου, Ἰωάννου τε καὶ Παύλου τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, πᾶς παρὰ πατρός ἐκδεχόμενος, ὀλίγοι δὲ οἱ πατέρες οἱ ὅμοιοι. Ἦκον δὲ σὺν Θεῷ καὶ εἰς ἡμᾶς τὰ προγονικὰ » ἐκεῖνα καὶ ἀποστολικά καταθητόμενα σπέρματα. (ε). Διὰ ποίαν δ' αἰτίαν παρέδωκάν τινα οἱ Ἀπόστολοι εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτῶν, καὶ οὗτοι πάλιν εἰς ἄλλους, οὐχὶ ἐγγράφως, ἀλλὰ διὰ λόγου, λύει ὁ συγγραφεὺς τὸ ζήτημα, ἐπιφέρον. « Αὐτίκα οὖ

(α) Στρωματ. Γ'. κεφ. 13. §. 92. 93.

(β) Στρωματ. Β'. κεφ. 9. §. 45. « ἢ καὶ τῷ καθ' Ἑβραίους εὐαγγελίῳ, ὃ θαυμάσιος βασιλεύσει, γέγραπται, καὶ ὁ βασιλεύσας ἀναπαύσεται. »

(γ) Στρωματ. Α'. κεφ. 29. §. 182. — Β'. κεφ. 15. §. 82. — Γ'. κεφ. 5. §. 39. 40. 41. κεφ. 6. §. 48. κεφ. 7. §. 128. — Ἐκ τῶν προφητ. Ἐκλογ. §. 40. 41. 48. 58.

(δ) Πρὸς Κόλοσσ. β'. 8.

(ε) Στρωματ. Α'. κεφ. 1. §. 11. 12. — Διὰ τί δὲ ὁ Κλήμης ἐνταῦθα ἀναφέρει μόνον τὸν Πέτρον, Ἰακώβον, Ἰωάννην, καὶ Παῦλον, τοὺς δὲ ἄλλους Ἀποστόλους παραλείπει, ἐξηγεῖται ἱσως ἐκ τούτου, διότι ἐδόξαζεν, ὅτι εἰς τοὺς μόνους ἐδωκεν ὁ Χριστὸς τὸ χάρισμα τῆς γνώσεως, καὶ εἰς μὲν τοὺς τρεῖς πρώτους, μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὁσπερ καὶ εἰς τὸν Παῦλον, ὅστις ἐν ταῖς πρὸς Κορινθ. καὶ Γαλάτ. ἐπιστολαῖς βεβαιεῖ, ὅτι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐχὶ ὑπὸ τινος τῶν ἀνθρώπων ἐδιδάχθη πάντα τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὰ μυστήρια, καὶ εἶναι ἴσος τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων. Παρβλ. Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. Ε'. κεφ. 1.

» πολλοῖς ἀπεκάλυψεν, ἃ μὴ πολλῶν ἦν, ὁλίγοις δὲ, οἷς προσ-
 » ἦκειν ἡπίστειτο ἐκδέχασθαι καὶ τυπωθῆναι: πρὸς αὐτά· τὰ δὲ ἀ-
 » πόρρητα, καθάπερ ὁ Θεός, λόγῳ πιστεύεται, οὐ γράμματι» (κ).
 Περὶ τῆς ἀγράφου παραδόσεως λαλεῖ ὁ Κλήμης καὶ ἐνθα ἐκ
 τῶν λόγων τοῦ ἀποστόλου Παύλου, γράφοντος πρὸς τοὺς Κο-
 λοσσαεῖς, ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ γνῶσις δὲν εἶναι κοινὴ εἰς πάντας·
 « Καὶ ἐτι σαφέστερον ἐκκαλύπτει τὸ μὴ πάντων εἶναι τὴν γνῶ-
 » σιν, ἐπιλέγων· Πραευχόμενοι ἅμα καὶ περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ Θεός
 » ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λαλήσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ·
 » δι' ὃ καὶ δέδεμαι, ἵνα φανερώσω αὐτὸ, ὡς δεῖ με λαλήσαι·
 » ἦν γάρ τινα ἀγράφως παραδιδόμενα αὐτίκα τοῖς Ἑβραίοις» (6).
 πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς· « Ὁ γνωστικὸς ἄρα ἡμῖν
 » μόνος ἐν αὐταῖς καταγερᾶσας ταῖς γραφαῖς, τὴν ἀποστολικὴν
 » καὶ ἐκκλησιαστικὴν σῶζων ὁρθοτομίαν τῶν δογμάτων, κατὰ τὸ
 » εὐαγγέλιον ὀρθότατα βιοῖ, τὰς ἀποδείξεις, ὡς ἂν ἐπιζητήσῃ
 » ἀνευρίσκειν, ἀναπεμπόμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἀπὸ τε νόμου καὶ
 » προφητῶν· ὁ γὰρ βίος, οἶμαι, τοῦ γνωστικοῦ οὐδὲν ἄλλο ἐ-
 » στίν, ἢ ἔργα καὶ λόγοι τῇ τοῦ Κυρίου ἀκολουθοῦν παραδόσει...
 » Οἱ τοίνυν τῶν ἀσεβῶν ἀπτόμενοι λόγων, ἄλλοις τε ἐξάσχον-
 » τες, μὴδὲ εὖ τοῖς λόγοις τοῖς θεοῖς, ἀλλὰ ἐξημαρτημένως
 » συγχρῶμενοι, οὔτε αὐτοὶ εἰσίσιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρά-
 » νων, οὔτε, οὗς ἐξηπάτησαν, ἐῷσι τυγχάνειν τῆς ἀληθείας, ἀλλ'
 » οὐδὲ τὴν κλεῖν ἔχοντες αὐτοὶ τῆς εἰσόδου, ψευδῇ δὲ τινα,
 » καὶ, ὡς φησιν ἡ συνήθεια, ἀντικλεῖδα, δι' ἧς οὐ τὴν αὐλαίαν
 » ἀναπετάσαντες, ὡς περ ἡμεῖς διὰ τῆς τοῦ Κυρίου παραδόσεως
 » εἰσμεν, παράθυρον δὲ ἀνατεμόντες, καὶ διορύξαντες λάθρα τὸ
 » τεῖχιον τῆς ἐκκλησίας, ὑπερβαίνοντες τὴν ἀλήθειαν, μυσταγω-
 » γοὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν ψυχῆς καθίστανται» (γ). Ἐκ τούτων δὲ
 γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ ἡμέτερος Κλήμης διπλοῦν τινα ἀνεγνώριζε
 κανόνα, τὸν τῆς πίστεως, καὶ τὸν ἠθικόν, τοῦτέστι τὴν ἁγίαν
 Γραφὴν, καὶ τὴν παράδοσιν, τὴν ὁποῖαν οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι καὶ

(α) Σερματ. Α'. κεφ. 1. §. 13.

(β) Σερματ. Β'. κεφ. 10. §. 63.

(γ) Σερματ. Ζ'. κεφ. 16. §. 104. — κεφ. 17. §. 106.

διδάσκαλοι παρέδωκαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν, ἔνθα ὡς πολυτιμὸς τις παρακαταθήκη διασώζεται ἡ ἀλήθεια. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἁγίαν Γραφὴν ἔχουσι καὶ οἱ αἵρετικοί, καὶ δὲν παρετρίπονται τῆς ἀληθείας, εἰ μὴ καθ' ὅσον ἡ ἀπορρίπτουσι τὰ ἱερὰ ἐκείνης βιβλίας, ἡ δι' ἡμικρημένης ἐρμηνείας διαστρέφουσιν αὐτὰ πρὸς στερέωσιν τῆς ἰδίας αὐτῶν πλάνης, ἔπεται ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Κλήμεντος, ὅτι αἱ ἄγραφοι παραδόσεις εἶναι ἀναγκαῖαι, διότι δι' αὐτῶν καὶ ἡ ἀληθὴς Γραφή διακρίνεται ἀπὸ τῆς ἀποκρύφου, σὺν διατηρουμένη καὶ ἀκέραιος ἀπὸ τῶν ὑποβολιμαίων βιβλίων, καὶ ἡ ἀληθὴς αὐτῆς ἔννοια γίνεται καταληπτή.

Γ'). *Περὶ τῆς ἐκκλησίας.* Εἰς τὴν ἀληθῆ τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίαν ἀποδίδει ὁ Κλήμης τὰς ἑξῆς ιδιότητας· ἡ ἐκκλησία εἶναι ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων (α)· εἶναι σύστημα καὶ πλῆθος ἀνθρώπων, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ θείου λόγου· πόλις ἀπολιόρκτητος καὶ ἀκατάθλιπτος ὑπὸ πάσης τυραννίδος· τὸ θεῖον θέλημα ἐπὶ τῆς γῆς, τουτέστιν, εἰς τὴν ὁποίαν πληροῦται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς πληροῦται καὶ ἐν οὐρανῷ (β)· εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν ἐκλεκτῶν· μήτηρ ἅμα καὶ παρθένος καὶ νύμφη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (γ). Αἱ ιδιότητες δὲ αὗται χρησιμεύουσι καὶ ἀντὶ γνωρισμάτων, διὰ τῶν ὁποίων ἤθελέ τις διακρίνει τὴν ἀληθῆ ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς αἵρετικῆς· διότι αἱ αἵρέσεις πρῶτον μὲν διαφέρουσι κατὰ τὸ ὄνομα, προσαγορευόμεναι αἱ μὲν ἀπὸ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, αἱ δὲ ἀπὸ τοῦ τόπου, αἱ δὲ ἀπὸ τοῦ ἔθνους, ἄλλαι ἀπὸ τῶν ἐργων, καὶ ἕτεραι ἀπὸ τῶν ἰδίων δογμάτων (δ)· ἔπειτα δὲν σπεύδουσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν δύνανται νὰ φθάσωσι, μὴ βαδίζουσαι τὴν εὐθείαν· διότι διαστρέφουσι καὶ προσαρμόζουσιν εἰς τὴν ἑαυτῶν πλάνην τῆς ἁγίας Γραφῆς τὰ βιβλία, ἀναφέρουσαι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξ αὐτῶν ἀμφιβόλους τινὰς ῥήσεις, καὶ εἰς μόνον τὴν κατὰ γράμ.

(α) Παιδείων. βιβλ. α. κεφ. 6. §. 27.

(β) Στρωματ. Δ'. κεφ. 26. §. 174.

(γ) Στρωματ. Ζ'. κεφ. 5. §. 29. — Γ'. κεφ. 6. §. 49. κεφ. 11. §. 74.

(δ) Στρωματ. Ζ'. κεφ. 17. §. 107.

μα ἐνοιαίαν ἀκούμεναι (α)· τρίτον, ὑπὸ δοξασίας ἐπηρεμέναι, ἐρίζουσι πάντοτε, καὶ ἀγαπῶσι νὰ ἐπιδεικνύωνται μᾶλλον, ἢ νὰ φιλοσοφῶσι περὶ τῆς ἀληθείας (β)· τελευταῖον δέ, συντόμως εἰπεῖν, εἶναι ὅφεις ἀπατηλοὶ, τοὺς ὁποίους πρέπει ν' ἀποφεύγωμεν μεθ' ὧς τὸ δυνατόν ἐπιμελείας, ὡς ἔχοντας πατέρα τὸν σατανᾶν (γ). Δὲν πρέπει ὁμως δ μέγας ἀριθμὸς τῶν αἱρέσεων, καὶ ἡ ποικίλη αὐτῶν διαφορὰ, νὰ μᾶς ἀποτρέψῃ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξετάζωμεν τὴν ἀλήθειαν· διότι ὁ Θεὸς ἐπέτρεψε τοιαῦτα σκάνδαλα μόνον, διὰ νὰ πληρωθῶσιν, ὅσα αὐτὸς ὁ Κύριος εἶπε προφητικῶς, καὶ διὰ νὰ δοκιμάζωνται οἱ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ· « Πρῶτον μὲν οὖν αὐτὸ οὗτο προσάγουσιν ἡμῖν, μὴ δεῖν πιστεύειν διὰ τὴν διαφωνίαν τῶν αἱρέσεων· παρατείνει γὰρ καὶ ἡ ἀλήθεια, ἄλλων ἄλλα δογματιζόντων· πρὸς οὓς φάμεν, ὅτι καὶ παρ' ὑμῖν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ παρὰ τοῖς δοκιμωτάτοις τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων πάμπολλαι γεγόνασιν αἱρέσεις, καὶ οὐ δῆπου φατέ δεῖν ὁκνεῖν ἥτοι φιλοσοφεῖν καὶ ἰουδαῖζειν τῆς διαφωνίας ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλας τῶν παρ' ὑμῖν αἱρέσεων· ἔπειτα δὲ ἐπισπαρήσθαι τὰς αἱρέσεις τῇ ἀληθείᾳ, καθάπερ τῇ πυρρῇ τὰ ζιζάνια, πρὸς τοῦ Κυρίου προφητικῶς εἴρηται, καὶ ἀδύνατον μὴ γενέσθαι τὸ προειρημένον ἔσσεσθαι, καὶ τούτου ἡ αἰτία, ὅτι παντὶ τῷ καλῷ μῶμος ἐπιτεταί· . . . Οὕτω καὶ ἡμᾶς κατὰ μὴδένα τρόπον τὸν ἐκκλησιαστικὸν παραβαίνειν προσήκει κανόνα, καὶ μάλιστα τὴν περὶ τῶν μεγίστων ὁμολογίαν ἡμεῖς μὲν φυλάττομεν, οἱ δὲ παραβαίνουσι· πιστευτέον οὖν τοῖς βεβαίως ἐχομένοις τῆς ἀληθείας· ἥδη δὲ καὶ ὡς ἐν πλάτει χρωμένοις τῇδε τῇ ἀπολογίᾳ, ἔνεστι φάναι πρὸς αὐτοὺς, ὅτι καὶ οἱ ἱατροὶ, ἐναντίας δόξας κεκτημένοι κατὰ τὰς οἰκείας αἱρέσεις, ἐπ' ἰσῆς ἔργω θεραπεύουσι· μὴ τι οὖν κάμνων τις τὸ σῶμα, καὶ θεραπείας δεόμενος, οὐ προσίεται ἱατρὸν διὰ τὰς ἐν τῇ ἱατρικῇ αἱρέσεις; Οὐκ ἄρα οὐδὲ ὁ τὴν ψυχὴν νοσῶν, καὶ εἰδῶλων ἐμπλεως, ἐνεκὰ γε τοῦ ὑγιᾶναι, καὶ εἰς Θεὸν ἐπιστρέψαι προφασίσαντό ποτε

(α) Στροματ. Ζ', κεφ. 16. §. 96.

(β) Αὐτόν, §. 98.

(γ) Στροματ. Γ', κεφ. 12. §. 80.

» τὰς αἵρέσεις· ναὶ μὴν διὰ τοὺς δοκίμους, φησὶν, αἱ αἵρέσεις·
 » δοκίμους ἦτοι τοὺς εἰς πίστιν ἀφικνουμένους λέγει, ἐκλεκτικώ-
 » τερον προσιόντας τῇ κυριακῇ διδασκαλίᾳ, καθάπερ τοὺς δοκί-
 » μους τραπέζιτας τὸ κίβδηλον νόμισμα τοῦ κυρίου ἀπὸ τοῦ πα-
 » ρχαράγματος διακρίνοντας· ἢ τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ πίστει δοκί-
 » μους ἤδη γενομένους κατὰ τε τὸν βίον, κατὰ τε τὴν γνῶσιν·

(α). — Περὶ δὲ τῶν πονηρῶν καθολικῶν χριστιανῶν, καὶ τῶν ζώντων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τὸν βίον τῶν ἐθνικῶν, διακηρύττει ὁ Κλήμης, ὅτι οἱ τοιοῦτοι πορνεύουσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν σῶμα· « Πορνεύει γὰρ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ » τὸ αὐτοῦ σῶμα ὁ ἐθνικῶς ἐν ἐκκλησίᾳ πολιτευόμενος, εἴ-
 » οὗν ἐν ἔργῳ, εἴτε καὶ ἐν λόγῳ, εἴτε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ·
 » ὁ ταύτῃ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, τῇ παρὰ τὴν διαθήκην ἐνεργείᾳ,
 » ἄλλο σῶμα γίνεται οὐχ ἅγιον, εἰς σάρκα μίαν, καὶ βίον ἐθνι-
 » κόν, καὶ ἄλλην ἐλπίδα » (β). Τὴν ἀρχαιότητα δὲ τῆς ἐκκλη-
 σίας ἀποδεικνύει ὁ Κλήμης ἀναγομένην εἰς τὸν χρόνον, ἀφ' οὗ
 παρεδόθη ἡ διδασκαλία αὐτῆς, ἥτις κατὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Κυ-
 ρίου ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου, καὶ ἔληξε κατὰ
 τὸ μέσον τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου· ἡ δὲ τῶν Ἀποστόλων
 ἔληξεν ἐπὶ Νέρωνος· αἱ αἵρέσεις δὲ συνέστησαν πολὺ μετα-
 γενέστερον, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ· ὥς
 τε δὲν δύνανται νὰ καυχῇθῳσι διὰ τὴν τῆς διδασκαλίας αὐτῶν
 ἀρχαιότητα (γ).

Δ') Περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θεῶν προσόντων. Εἰ καὶ ὁ Κλή-
 μης διδάσκει, ὅτι οὔτε διὰ τοῦ ὀνόματος Θεός, οὔτε διὰ ἄλ-
 λων τινῶν ὀνομάτων, ἢ ὧν δὴ ποτε λέξεων δύναται νὰ ἐκ-
 φρασθῇ κυρίως ἡ ἀπειρος καὶ πνευματικὴ τοῦ ὑψίστου ὄντος
 οὐσία (δ), λέγει δὲ, ὅτι τὸ κατ' ἐξοχὴν καὶ μυστικὸν αὐτοῦ
 ὄνομα εἶναι τὸ, ὡς καὶ τὸ ἐλληνικὸν Θεός, τετραγράμματον

(α) Στρωματ. Ζ'. κεφ. 15. §. 89.

(β) Αὐτόθι, κεφ. 14. §. 88.

(γ) Αὐτόθι, κεφ. 17. §. 106.

(δ) Στρωματ. Ε'. κεφ. 12. §. 83.

πτην, τὸ ὁποῖον ἐρμηνεύει, ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ προφήτου Ἡσαίου καὶ ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως· α' Ἀτάρ καὶ τὸ τετράγραμμον ὄνομα τὸ μυστικόν, ὃ περιέκειντο οἷς μόνοις τὸ ἄδυτον βάσιμον ἦν· λέγεται δὲ Ἰαοῦ, ὃ μεθερμηνεύεται ὁ ὢν καὶ ὁ ἐσόμενος· καὶ μὴν καὶ καθ' Ἑλληνας Θεὸς τὸ ὄνομα τετράδα περιέχει γραμμάτων (α). Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι δὲν δύνανται νὰ ἐπινοήσωσι προσφυές τι καὶ κατάλληλον ὄνομα ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, δὲν πρέπει νὰ θαυμάζωμεν, ὅτι τὴν μεγάλην δυσκολίαν τοῦ νὰ γνωρίσῃ τις καὶ νὰ ὀνομάσῃ τὸν Θεὸν ζητεῖ ὁ Κλήμης νὰ ἀποδείξῃ διὰ τῶν ἐξῆς λόγων τοῦ Πλάτωνος· «Τὸν γὰρ πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός εὐρεῖν τε ἔργον, καὶ εὐρόντα εἰς πάντας ἐξεπεῖν, ἀδύνατον· ῥητὸν γὰρ οὐδαμῶς ἐστίν, ὡς τὰλλα μαθήματα, ὃ φιλαλήθης λέγει Πλάτων» (β). Ἄλλ' ὅμως, καίτοι βεβαιοί, ὅτι εἰς τὴν τελείαν τοῦ Θεοῦ ἐπίγνωσιν δὲν ἰσχύει νὰ φθάσῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, εἰάν μὴ προσλάβῃ τὴν θείαν συνέργειαν καὶ βοήθειαν, διδάσκει, ὅτι οὐδεὶς νουνεχὴς ἄνθρωπος εἶναι ὅλος τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ ἐνός καὶ παντοκράτορος Θεοῦ ἀμέτοχος· μάλιστα δὲ ἐκ τῶν φιλοσόφων Ξενοκράτους καὶ Δημοκρίτου φέρει μαρτυρίαν, ὅτι καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ζῶα, τὰ ἐστερημένα τοῦ λόγου, ἐνδεικνύεται πως ἑνοῶς τις τοῦ θείου· α' Θεοῦ μὲν γὰρ ἔμφρατις ἐνός ἦν τοῦ παντοκράτορος παρὰ πᾶσι τοῖς εὖ φρονούσι πάντοτε φυσικῇ, καὶ τῆς αἰδίου κατὰ τὴν θείαν πρόνοιαν εὐεργεσίας ἀντελαμβάνοντο οἱ πλείστοι, οἱ καὶ μὴ τέλεον ἀπρηυθριακότες πρὸς τὴν ἀλήθειαν καθόλου γοῦν τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ ἔννοιαν Ξενοκράτης· ὁ Καρχηδόνιος οὐκ ἀπελπίζει καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις, Δημοκρίτος δὲ, καὶ μὴ θέλῃ, ὁμολογήσει διὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν δογμάτων· τὰ γὰρ αὐτὰ πεποίηκεν εἰδῶλα τοῖς ἀνθρώποις· προσπίπτοντα καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας, πολλοῦ γε δεῖ ἁμοῖρον εἶναι θείας ἐννοίας τὸν ἄνθρωπον, ὅς γε καὶ τοῦ ἐμπυσθήματος ἐν τῇ γενέσει (γ) μεταλαβεῖν ἀνα-

(α) Στρωματ. Ε' κεφ. 6. §. 34.

(β) Λακτόβι, κεφ. 12. §. 79.

(γ) Γενεσ. Ε', 7.

» γέγραπται, καθαρωτέρας οὐσίας παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα μετα-
 » σχών » (α). ὥστε, εἰάν τις τῶν ἀνθρώπων ἀγνοῇ τὸν Θεόν,
 αὐτὸς εἰς ἐαυτὸν ἄς ἀποδώσῃ τὸ αἴτιον τούτου· διότι, ὡς ὁ Χρι-
 στὸς εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ἐκάλεσε πάντας ἐπίτηδες, διὰ
 νὰ μὴ προβάλλῃ τις πρόφατιν ἀγνοίας· οὕτω καὶ ἐν καιρῷ εἰς
 μὲν τοὺς βαρβάρους ἐδόθησαν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, εἰς δὲ
 τοὺς Ἕλληνας ἡ φιλοσοφία, διὰ νὰ δυνηθῶσι διὰ συνεργείας
 αὐτῶν νὰ γνωρίσωσι τὸν δημιουργὸν Θεόν.—*Προσόντα* τοῦ Θεοῦ.
 Ααλὼν ὁ Κλήμης περὶ τῆς ἐν τῇ Ἐξόδῳ (6) ἐμφανίσεως τοῦ
 Θεοῦ εἰς τὸν Μωϋσέα, εὕρισκει εὐκαιρίαν ν' ἀναπτύξῃ τὴν περὶ
 τοῦ ἀπείρου καὶ τῆς πανταχοῦ παρουσίας τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν
 οὕτως· « Ὅθεν Μωϋσῆς, οὐποτε ἀνθρωπίνη σοφία γνωσθήτε-
 » σθαι τὸν Θεὸν πεπεισμένος, ἐμφάνηθί μοι σεαυτὸν, φησι, καὶ
 » εἰς τὸν γνόφον, οὗ ἦν ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, εἰσελθεῖν βιάζε-
 » ται, τουτέστιν εἰς τὰς ἀδύτους καὶ ἀειδεῖς περὶ τοῦ ὄντος
 » ἐννοίας· οὐ γὰρ ἐν γνόφῳ, ἢ τόπῳ ὁ Θεός, ἀλλ' ὑπεράνω καὶ
 » τόπου, καὶ χρόνου, καὶ τῆς γεγονότων ἰδιότητος· διὸ οὐδ' ἐν
 » μέρει καταγίνεται ποτε οὔτε περιέχων, οὔτε περιεχόμενος, ἢ
 » κατὰ ὀρισμὸν τινα, ἢ κατὰ ἀποτόμήν· ποῖον γὰρ οἶκον οἰκοδο-
 » μήσετέ μοι; λέγει Κύριος· ἀλλ' οὐδὲ ἐαυτῷ ὠκοδόμητην, ἁχώ-
 » ρητος ὢν, καὶ ὁ οὐρανὸς θρόνος αὐτοῦ λέγεται, οὐδ' οὕτω
 » περιέχεται· ἐπαναπαύεται δὲ τερπόμενος τῇ δημιουργίᾳ » (γ). Τὸ
 δὲ ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἱστορούμενον, ὅτι ὁ Θεὸς ὠράθη ἐπὶ τοῦ ὄ-
 ρους Σινᾶ, δὲν πρέπει, λέγει, νὰ ἐρμηνευθῇ, ὅτι ὁ Θεὸς κατέβη
 εἰς τὸ ὄρος, ἀλλ' ὅτι ἐδείξε τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτοῦ, ἐκτει-
 νομένην καθ' ὅλον τὸν κόσμον, καὶ τὸ ἀπρόσιτον κηρύττουσαν ὥς·
 ὥστε ἡ κατάβασις αὐτοῦ δὲν ἐγένεεν εἰς ἐκείνον μόνον τὸν τό-
 πον· διότι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ· « Πῶς δὲ εἴη ἐπιστήσουτιν
 » Ἕλληνες τῇ θείᾳ ἐπιφανείᾳ περὶ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ, ὁπνίκα πῦρ
 » μὲν ἐφλέγετο, μηδὲν καταναλίσκον τῶν φουμένων κατὰ τὸ
 » ὄρος, σκαλίγγων τε ἤχος ἐφέρετο, ἄνευ ὀργάνων ἐμπνεόμε-

(α) Στρωματ. Ε'. κεφ. 13. §. 88.

(6) Αγ'. 13.

(γ) Στρωματ. Β'. κεφ. 2. §. 6.

« νος; ἐκείνη γάρ ἡ λεγομένη κατάβασις ἐπὶ τὸ ὄρος Θεοῦ
 « ἐπίθασίς ἐστι θείας δυνάμεως, ἐπὶ πάντα τὸν κόσμον δηκού-
 « σης, καὶ κηρυττούσης τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον· τοιαύτη γάρ ἡ
 « κατὰ τὴν γραφὴν ἀλληγορία. Κατὰ πάντα τοίνυν τόπον τῆς
 « ὁράσεως πᾶσιν αὐτοῖς κυκλόθεν, ὥς ἂν παρεμβεβληκόσι, τὸ
 « πῦρ φλεγόμενον ἐθεωρεῖτο, ὥστε τὴν κατάβασιν μὴ τοπικὴν
 « γεγονέναι· πάντῃ γὰρ ὁ Θεός ἐστιν» (α).—Ὡς αὐτως θαυμα-
 σιώτατα περιγράφει καὶ τὴν παντογνωσίαν τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν
 ἐξῆς· « Ὁ γάρ τοι Θεός πάντα οἶδεν, οὐ μόνον τὰ ὄντα, ἀλλὰ
 « καὶ τὰ ἐσόμενα, καὶ ὥς ἐσται ἕκαστον, τὰς τε ἐπὶ μέρους
 « κινήσεις προορῶν, πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει· γυμνὴν
 « ἔσωθεν τὴν ψυχὴν βλέπων, καὶ τὴν ἐπίνοιαν τὴν ἑκάστου τῶν
 « κατὰ μέρος ἔχει δι' αἰῶνος, καὶ ὕπερ ἐπὶ τῶν θεάτρων γί-
 « νεται, καὶ ἐπὶ τῶν ἑκάστου μερῶν, κατὰ τὴν ἐνόρασίν τε, καὶ
 « περιόρασιν, καὶ συνόρασιν, τοῦτο ἐπὶ τοῦ Θεοῦ γίνεται· ἀθρώως
 « τε γὰρ πάντα, καὶ ἕκαστον ἐν μέρει, μᾶλλον προσβολῇ προσβλέ-
 « πει » (β). — Καίτοι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ εἶναι πάντα ἀξιο-
 θαύμαστα, τὸ μέγιστον ὅμως κατὰ τὸν Κλήμεντα εἶναι ἡ σωτηρία
 τῶν ἀνθρώπων· διὰ τοῦτο μεγάλην εὐγνωμοσύνην ὀφείλουσιν οἱ
 ἄνθρωποι πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εἰς μηδὲν ἄλλο πρέπει ν' ἀπο-
 βλέπωσιν, ἢ εἰς τὸ νὰ ζῶσιν, ὥς τοὺς διδάσκει ἡ ἀλήθεια,
 συμφώνως πρὸς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ πράττοντες· τὰ ἔργα· διότι
 ἡ ἰδιαιτέρα τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων πρόνοια καὶ ἡ ἀγάπη
 πρὸς αὐτοὺς δεικνύεται μάλιστα ἐντεῦθεν, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα πλά-
 σματα διὰ μόνου τοῦ προστάγματος ἐδημιούργησε, τὸν δὲ ἄνθρω-
 πον διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν ἐπλασε, ἐμψύσας ἐν αὐ-
 τῷ ἰδίον τι, καὶ δι' αὐτὸν καταπέμψας τὸν μονογενῆ αὐτοῦ
 υἱόν (γ).

Ε') *Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος*. Ὀλίγα ἀπαντῶνται παρὰ τῷ
 ἱερῷ Κλήμεντι, περὶ τῶν θείων τῆς ἁγίας τριάδος προσώπων

(α) Στρωματ. Γ'. κεφ. 13. §. 32.

(β) Στρωματ. Γ'. κεφ. 17. §. 156.

(γ) Παιδαγωγ. βιβλ. δ. κεφ. 12. §. 100.

πραγματευόμενα· διότι οὐδεμία ἀφορμή ἐδόθη εἰς αὐτὸν νὰ λα-
λήσῃ ἀνεπτυγμένως περὶ τούτου τοῦ μυστηρίου· ἀλλὰ καὶ ἐκ
τῶν ὀλίγων τούτων ἀποδεικνύεται ἀρκούντως, ὅτι ὁ ἡμέτερος
πρεσβύτερος τρία θεῖα πρόσωπα διακρίνει σαφέστατα, τὸν πατέρα,
τὸν υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ μὴ τὰς θύσιν ὁμολογεῖ καὶ
ἐπὶ τῶν τριῶν, λέγων· « Ὁ θαύματος μυστικοῦ· εἰς μὲν ὁ τῶν
» ὅλων πατήρ, εἰς δὲ καὶ ὁ τῶν ὅλων Λόγος, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ
» ἅγιον ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πανταχοῦ » (α). καί· « Οὐκ ἐπιστάμε-
» νοι πηλίκον τινὰ θησαυρὸν ἐν ὁστροκίνῳ σκεύει βαπτίζομεν,
» δυνάμει Θεοῦ πατρὸς, καὶ αἵματι Θεοῦ παιδὸς, καὶ δρόσῳ πνεύ-
» ματος ἁγίου περιτετειγισμένον » (β). καί· « Ἰλαθὶ τοῖς σοῖς,
» παιδαγωγέ, παιδίοις, πατήρ, ἡνίοχε Ἰσραὴλ, υἱὲ καὶ πατήρ,
» ἐν ἅμφῳ, κύριε· ὁδὸς δὲ ἡμῖν, τοῖς σοῖς ἐπομένους παραγγέλ-
» μασι τὸ ὁμοίωμα πληρῶσαι τῆς εἰκόνης, αἰσθάνεσθαι τε κατὰ
» κράτος ἀγαθοῦ τοῦ Θεοῦ, κριτοῦ τε καὶ μὴ πικροῦ, καὶ πάρα-
» σχε ἅπαντα αὐτὸς ἐν εἰρήνῃ τῇ σῇ πολιτευομένους, ἐν τῇ σῇ
» μετατιθεμένους πόλει, ἀκυμάντως τῆς ἁμαρτίας τὸν κλύδω-
» να διαπλεύσαντας, γαληνῶντας ἁγίῳ συμφέρεσθαι πνεύματι,
» σοφίᾳ τῇ ἀνεκφράστῳ, νύκτωρ, καὶ ἡμέραν, εἰς τὴν τελείαν
» ἡμέραν, αἰνοῦντας εὐχαριστεῖν, [εὐχαριστοῦντας] αἰνεῖν, τῷ μό-
» νῳ πατρὶ καὶ υἱῷ, υἱῷ καὶ πατρὶ, παιδαγωγῷ καὶ διδασκάλῳ
» υἱῷ, σὺν καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, πάντα τῷ ἐνί, ἐν ᾧ τὰ πάντα,
» δι' ὃν τὰ πάντα ἐν, δι' ὃν τὸ αἶν, οὗ μέλη πάντες, οὗ δόξαι
» πάντα τῷ ἀγαθῷ, πάντα τῷ καλῷ, πάντα τῷ σοφῷ, τῷ δι-
» καίῳ τὰ πάντα, ᾧ ἡ δόξα καὶ νῦν, καὶ εἰς αἰῶνας· ἀμήν »
(γ). Τοσοῦτον δὲ βεβαίως νομίζει τὴν ἁγίαν γραφὴν διδάσκουσαν
τὴν ὀρθόδοξον τῆς ἁγίας τριάδος διδασκαλίαν, ὥστε πιστεύει, ὅτι
δὲν ἦτο παντάπασιν ἄγνωτος εἰς τοὺς ἐθνικοὺς συγγραφεῖς, τοὺς
ἐρασιθεύοντας πολλὰ ἐκ τῶν βιβλίων ἐκείνης· διότι οὕτω λέγει
περὶ τοῦ Πλάτωνος· « Ὡς τε, καὶ ἐπὶν εἶπῃ· περὶ τῶν πάντων
» βασιλέα πάντα ἐστὶ, καὶ κείνου ἕνεκεν τὰ πάντα, καὶ κείνο αἷτιον

(α) Παιδαγωγ. βιβλ. α'. κεφ. 6. §. 42.

(β) Τίς ὁ Σωζόμεν. πλοῦς. §. 34.

(γ) Παιδαγωγ. βιβλ. γ'. κεφ. 7. §. 101.

» ἀπάντων κληῶν, δεύτερον δὲ περὶ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον περὶ
 » τὰ τρίτα· οὐκ ἄλλως ἔγωγε ἑξακούω, ἢ τὴν ἁγίαν τριάδα μη-
 » νῆσθαι· τρίτον μὲν γὰρ εἶναι τὸ ἅγιον πνεῦμα, τὸν υἱὸν δὲ
 » δεύτερον, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο κατὰ βούλησιν τοῦ πατρὸς »
 (2)· καὶ περὶ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ὀρφέως, οὕτως· « Ἡδὴ δὲ
 » καὶ Ὅμηρος φαίνεται πατέρα καὶ υἱὸν διὰ τούτων, ὥς ἔτυχε
 » μαντείας εὐστόχου, λέγων·

» εἰ μὲν δὴ Οὐτίς σε βιάζεται οἶον ἔοντα,

» νοῦσον δ' οὕτως ἐστὶ Διὸς μεγάλου ἀλέασθαι·

» οὐ γὰρ Κύκλωπες Διὸς αἰγίοχου ἀλέγουσι·

» καὶ πρὸ τούτου Ὀρφεὺς κατὰ τοῦ προκειμένου φερόμενος εἶρκεν·

» υἱὲ Διὸς μεγάλοιο, πάτερ Διὸς αἰγίοχοιο » (6).

ζ') *Περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ.* Οὐδεὶς σχεδὸν τῶν πρὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης οἰκουμένη-
 κῆς συνόδου ἀκμασάντων Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας
 περιέγραψε καὶ ἐξύμνησε τὴν ἀληθῆ θεότητα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
 Ἰησοῦ Χριστοῦ οὕτω λαμπρῶς καὶ διακεκριμένως, ὥς ὁ ἱερὸς
 οὗτος τῆς Ἀλεξανδρείας πρεσβύτερος. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ τῆς
 ἀχρόνου τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως, καὶ περὶ τοῦ ὁμοουσίου
 αὐτοῦ μετὰ τοῦ πατρὸς λέγει· « Ὁ δὲ ἐκ Δαυὶδ, καὶ πρὸ αὐτοῦ
 » ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος Καὶ μου τὸ ἕσμα τὸ σωτήριον μὴ
 » καινὸν οὕτως ὑπολάβῃς, ὥς σκεῦος, ἢ ὥς οἰκίαν· πρὸ ἑωςφώ-
 » ρου γὰρ ἦν (γ) Πίστευσον, ἄνθρωπε, ἀνθρώπῳ καὶ Θεῷ·
 » πίστευσον, ἄνθρωπε, τῷ παθόντι καὶ προσκυνομένῳ Θεῷ ζῶντι·
 » πιστεύσατε οἱ δοῦλοι τῷ νεκρῷ· πάντες ἄνθρωποι πιστεύσατε
 » μόνῳ τῷ πάντων ἀνθρώπων Θεῷ » (δ)· καί· « Ἡ χάρις τοῦ
 » Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπεφάνη, παιδεύουσα ἡμᾶς,
 » ἵνα ἄρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σω-
 » φρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι,

(α) Στρωματ. Ε'. κεφ. 14. §. 104.

(6) Αὐτόθι, §. 117.

(γ) Προτρεπτικ. κεφ. 1. §. 5. 6.

(δ) Αὐτόθι, κεφ. 10 §. 106.

» προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης
 » τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο
 » ἐστὶ τὸ ἄσμα τὸ καινόν, ἡ ἐπιφάνεια ἡ νῦν ἐκλάμψασα, ἐν ἡ-
 » μῖν τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος καὶ προόντος Λόγου· ἐπεφάνη δὲ ἑναγ-
 » χος ὁ προὖν σωτὴρ· ἐπεφάνη ὁ ἐν τῷ ὄντι ὢν, ὅτι ὁ Λόγος,
 » ὃς ἦν πρὸς τὸν Θεόν, διδάτκαλος ἐπεφάνη, ὃ τὰ πάντα δεδι-
 » μιούργηται· Λόγος ὁ καὶ τὸ ζῆν ἐν ἀρχῇ μετὰ τοῦ πλάσαι
 » πρᾶσχων, ὡς δημιουργὸς τὸ εὖ ζῆν ἐδίδασκεν, ἐπιφανείς ὡς δι-
 » δάσκαλος, ἵνα τὸ ἅει ζῆν ὕστερον ὡς Θεὸς χορηγήσῃ· (α)·
 ἐνθα τὸν Ἰησοῦν ὁμολογεῖ ὁ Κλήμης *αὐτὸν* μὲν, καθὼς λέγων
 περὶ αὐτοῦ ὡς « ἐν ἀρχῇ ὄντος καὶ προόντος Λόγου· » *ὁμοού-
 σιον* δὲ τῷ πατρὶ, καθὼς ὀνομάζων αὐτὸν « τὸν ἐν τῷ ὄντι ὄν-
 » τα », τουτέστι, τὸν ἐν τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ πατρὸς ὄντα·
 καὶ τελευταῖον Θεόν, ὡς λέγων αὐτὸν ἐπιφανέντα, διὰ τὴν χορη-
 γήσιν ὡς Θεὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν. Ἐπειτα δὲ τὴν θείαν τοῦ Λόγου
 φύσιν χαρακτηρίζει δι' ἐπιθέτων, εἰς μόνον τὸν Θεὸν ἀποδιδομέ-
 νων· διότι ἀποκαλεῖ αὐτὸν *ἀναμάρτητον*, ὡς μὴ ἁμαρτόντα, ἢ,
 κάλλιον, ὡς μὴ δυνάμενον ν' ἁμαρτάνῃ· καὶ *ἀνεπίληπτον*, παν-
 τὸς μῶμου δηλονότι ἀνεπίδεκτον· καὶ *ἀπαθῆ τὴν ψυχὴν*, μὴ
 ὑποκείμενον παντάπασιν εἰς τὰ πάθη καὶ τὰς ταραχὰς τῆς ψυ-
 χῆς· καὶ τελευταῖον *ἄχραντον*, τουτέστιν ἀμίαντον· « Ἔοικε δὲ
 » ὁ παιδαγωγὸς ἡμῶν, ὃ παῖδες ὑμεῖς, τῷ πατρὶ αὐτοῦ τῷ Θεῷ,
 » οὐδὲρ ἐστὶν υἱὸς ἀναμάρτητος, ἀνεπίληπτος, καὶ ἀπαθὴς τὴν
 » ψυχὴν, Θεὸς ἐν ἀνθρώπου σχήματι ἄχραντος, πατρικῶς θελή-
 » ματι διάκονος, Λόγος Θεός, ὁ ἐν τῷ πατρὶ, ὁ ἐκ δεξιῶν τοῦ
 » πατρὸς, σὺν καὶ τῷ σχήματι Θεός » (β). — Περὶ τῆς σαρκώ-
 σεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἔχομεν παρὰ τοῦ Κλήμεντος τὴν ἐξῆς
 σαφὴ καὶ ὀρθόδοξον διδασκαλίαν· Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ὄντως
 καὶ ἀληθῶς ἐνανθρωπήσας, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, διὰ ν' ἀ-
 ποδώσῃ εἰς μὲν τοὺς τυφλοὺς τὴν ὄρασιν, εἰς δὲ τοὺς κωφοὺς

(α) Προτρεπτικ. κεφ. 1. §. 7.

(β) Παιδαγωγ. βιβλ. 4. κεφ. 2. §. 4. — Περὶ τοῦ ὁμοουσίου τοῦ θείου
 Λόγου ὁμιλεῖ προσέτι καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς· Προτρεπτικ. κεφ. 10. §. 110. — Παιδα-
 γωγ. βιβλ. 4. κεφ. 8. §. 71. 74. — Στρωματ. Α', κεφ. 18. §. 88. Ε', κεφ. 13.
 §. 85.

τὴν ἀκοήν, διὰ τὴν χειραγωγήσῃ εἰς τὴν δικαιοσύνην τοὺς πλανω-
 μένους, νὰ ἐπιδείξῃ τὸν Θεόν, νὰ καταλύσῃ τὴν δουλείαν τῶν
 τυραννούντων δαιμόνων, νὰ μᾶς μεταγάγῃ εἰς τὸν πρῶτον καὶ
 φιάνθρωπον τῆς θεοσεβείας ζυγόν, νὰ παύσῃ τὴν φθοράν, νὰ νι-
 κήσῃ τὸν θάνατον, καὶ νὰ διαλλάξῃ πρὸς τὸν πατέρα τοὺς υἱοὺς
 τῆς ἀπειθείας (α). Εἰς τὸν σαρκωθέντα δὲ Λόγον δύο φύσεις
 ὑπάρχουσιν, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, ἀλλὰ μία ὑπόστασις· καὶ
 δύο μὲν φύσεις, διότι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀίδιος ὢν, καὶ ἀναμάρ-
 τητος, καὶ ἀνεπίληπτος, καὶ ἄχραντος, καὶ Θεὸς μετὰ τοῦ πα-
 τρός, εἶναι ἀληθὴς Θεός· καὶ πάλιν, σαρκωθείς, καὶ γεννηθεὶς
 ἐκ παρθένου, καὶ παθὼν, καὶ ἀποθανὼν, εἶναι καὶ ἀληθὴς ἄν-
 θρωπος (« Πίστευσον, ἄνθρωπε, ἀνθρώπῳ καὶ Θεῷ· πίστευσον,
 » ἄνθρωπε, τῷ παθόντι καὶ προσκυνουμένῳ Θεῷ »)· μία δὲ
 ὑπόστασις, διότι « Ἐπεφάνη ἑναγγχος ὁ πρῶτον σωτήρ· ἐπεφάνη
 » ὁ ἐν τῷ ὄντι ὢν, ὅτι ὁ Λόγος, ὃς ἦν πρὸς τὸν Θεόν, διδάσκα-
 » λος ἐπεφάνη. » — Ὅποιον δὲ ἦτο τὸ σῶμα, τὸ ὅποιον προσ-
 ἔλαβεν ὁ Ἰησοῦς, ἐὰν ἐρωτήσωμεν τὸν Κλήμεντα, μαθάνομεν
 πρὸ αὐτοῦ, βεβαιουντος ἐκ τοῦ κύρους τοῦ ἁγίου πνεύματος,
 ὅτι οὐχὶ μόνον δὲν ἦτον ὡραῖον, ἀλλ' εἶτι καὶ κατὰ τὸ εἶδος
 ἄσχημον· « Τὸν δὲ Κύριον αὐτὸν τὴν ὄψιν αἰσχροὺς γεγονέναι, διὰ
 » Ἡσαίου τὸ πνεῦμα μαρτυρεῖ· Καὶ εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶ-
 » χεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεί-
 » πον παρὰ τοὺς ἀνθρώπους » (β). Μὴ ἀρχούμενος δὲ εἰς τὴν
 διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπικύρωσιν ταύτης αὐτοῦ
 πῆς γνώμης, οὕτως ἐπειτα ἀπαντᾷ πρὸς τοὺς τυχόν ἐπιφέροντας
 ἑνστασίιν τινα εἰς τοῦτο· « Καὶ τίς ἀμείνων ἦν Κυρίου; ἀλλ' οὐ
 » τὸ κάλλος τῆς σαρκὸς φανταστικόν, τὸ δὲ ἀληθινόν τῆς ψυχῆς
 » καὶ τοῦ σώματος ἐνεδείξατο κάλλος, τῆς μὲν τὸ εὐεργετικόν,
 » τὸ δὲ ἀθάνατον τῆς σαρκὸς » (γ). Καὶ εἶναι ὁμολογούμενον,
 ὅτι ἐπέμεινεν ὁ Κλήμης διὰ παντός εἰς ταύτην τὴν γνώμην, διότι
 ἀλλαχοῦ λέγει· « Ὅπου γε καὶ αὐτὸς ἡ κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας

(α) Προτρεπτικ. κεφ. 1. §. 3. 6.

(β) Ἐκτελεστικ. βιβλ. γ', κεφ. 1. §. 3. — Παρβλ. Ἦρ. γ'. 2. 3.

(γ) Ἀπολ. 1.

« ἐν σαρκὶ μὲν ἀγῆς διελήλυθε καὶ ἄμορφος » (α). Ἐνθα καὶ ἐπὶ αἵτιον ἐπ'αγεί τοῦ ἄμορφου τούτου, ὡς ἐξῆς· « Εἰς τὸ αἰεδὲς » καὶ ἀτόματον τῆς θείας αἰτίας ἀποβλέπειν ἡμᾶς διδάσκων (β). Ἄλλ', ὅσον προφανέστερον ἀποδεικνύεται ὁ Κλήμης ἐμμένων εἰς τὴν σημειωθεῖσαν δόξαν, τοσοῦτον θερμότερον φιλονεικοῦσι πρὸς ἀλλήλους οἱ θεολόγοι, ἂν εἶναι τῶντι ἀληθῆς, ἢ στηρίζεται εἷς τινα ἀπάτην· ἐξ αὐτῶν δὲ οἱ πλεῖστοι νομίζουσιν, ὅτι ἀπεπλανήθη τῆς ὁρθῆς τοῦ προφητικοῦ ῥήτου ἐρμηνείας· διότι ὁ Ἡταίας, λέγουσι, δὲν ὁμιλεῖ ἐνταῦθα περὶ τοῦ εἶδους καὶ τῆς μορφῆς τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ ἐν γένει, ἀλλὰ μόνον περὶ τοῦ ἐκ τῶν πληγῶν καὶ μαστιγώσεων καὶ βλάβειν παρὰμορφωθέντος σώματος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Οἱ τοιοῦτοι λοιπὸν δι' ἄγχιζονται τοῦναντίον, ὅτι ἡ μορφή τοῦ σώματος τοῦ Σωτῆρος ἦτο τὸ εἶδος καλλίστη, καὶ ἐπερείδουσι τὴν ἀντίθετον ταύτην γνώμην εἰς τινὰς τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μαρτυρίας, καὶ πρὸ πάντων τοῦ Ἱερωνύμου, ὅστις γράφων κατὰ τοῦ Πορφυρίου καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ Αὐγούστου, λέγει, ὅτι παρὰ τῷ Ἰησοῦ τοσοῦτον ἀνέλαμπε τῆς μεγαλωσύνης καὶ τῆς κεκρυμμένης θεότητος τὸ ἀπαύγασμα, ὥστ' ἐδύνατο νὰ ἐφελκύσῃ εἰς ἐαυτὸν εὐθὺς τοὺς κατὰ πρῶτον εἰς αὐτὸν προσβλέποντας (γ). Οἱ δὲ πάλιν πρὸς τὴν

(α) Στρωματ. Γ'. κεφ. 17. §. 103.

(β) Αὐτόθι. — Παρβλ. Στρωματ. Γ'. κεφ. 17. §. 151.

(γ) Hieronym. in Matth. IX, v. 9. « arguit in hoc loco Porphyrius et « Julianus Augustus vel imperitiam historici mentientis, vel stultitiam « eorum, qui statim secuti sunt Salvatorem, quasi irrationabiliter quem- « libet vocantem hominem sint seculi; cum tantae virtutes, tantaque si- « gna praecesserint, quae Apostolos, antequam crederent, vidisse certum « est. Certe fulgor ipse et majestas divinitatis occultae, quae etiam in hu- « mana specie relucebat, ex primo ad se videntes trahere poterat aspe- « ctu. » — Παρβλ. καὶ Epist. 68. ad Principiam virginem. — καὶ Χρυσόστομ. Ὁμιλ. κη. εἰς Ματθ. « οὐδὲ γὰρ θαυματουργῶν ἢ θαυμαστῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ φα- « νόμενοι ἀπλῶς πολλῆς ἔφευ χάριτος· καὶ τοῦτο ὁ προφήτης δηλῶν, ἔλεγε· « Ἐγείρεται καλλεῖ παρὰ τοῦς οἰοῦς τῶν ἀνθρώπων. Εἰ δὲ ὁ Ἡταίας λέγει· Οὐκ εἶχεν « αἶδος οὐδὲ κάλλος, ἢ πρὸς τὴν τῆς θεότητος δόξαν τὴν ἀπόρρητον καὶ ἄρραστον « τοῦτο φησιν, ἢ τὰ ἐν τῷ πάθει συμβάντα διηγουμένος, καὶ τὴν ἀτιμίαν, ἣν ὁπί- « μινεν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ, καὶ τὴν αὐτέλειαν, ἣν παρὰ πάντα τὸν βίον « ὑπεδείχτο διὰ πάντων. »

γνώμην τοῦ Κλήμεντος συμφωνοῦντες, καὶ ὀρθὴν ἀποδεχόμενοι τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐρμηνείαν τῆς προφητικῆς ῥήσεως, ἐπιστηρίζονται καὶ αὐτοὶ εἰς ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων μαρτυρίας, καὶ μάλιστα εἰς τὴν τοῦ Τερτυλλιανοῦ (α), τοῦ πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου (β), τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου (γ), καὶ τοῦ Εἰρηναίου (δ).

Ζ') *Περὶ τῆς θεοτόκου Μαρίας.* Ἀντιτασσόμενος ὁ Κλήμης πρὸς αἵρετικούς τινας, βλασφημοῦντας εἰς τὴν θεοτόκον Μαρίαν, καὶ λέγοντας, ὅτι συνέλαβε καὶ ἔτεκεν, ὡς αἱ λοιπαὶ γυναῖκες, διδάσκει περὶ αὐτῆς, ὅτι ἄνευ σπορᾶς ἀνδρὸς συλλαβοῦσα, καὶ ἐν πλήρει παρθενίᾳ τεκοῦσα, εὗρέθη πάλιν μετὰ τὸν τόκον παρθένος· « Ἀλλ' ὡς ἔοικε τοῖς πολλοῖς, καὶ μέχρι νῦν δοκεῖ ἡ » Μαρία λέγῶ εἶναι διὰ τὴν τοῦ παιδίου γέννησιν, οὐκ οὕσα » λέγῶ καὶ γὰρ μετὰ τὸ τεκεῖν αὐτὴν μαιωθεῖσάν, φασί τινες, » παρθένον εὗρεθῆναι. Τοιαῦται δ' ἡμῖν αἱ κυριακαὶ γραφαί, τὴν » ἀλήθειαν ἀποτίκτουςαι, καὶ μένουσai παρθένοι, μετὰ τῆς ἐπι- » κρύψεως τῶν τῆς ἀληθείας μυστηρίων· τέτοκε, καὶ οὐ τέτοκε, » φησὶν ἡ γραφή, ὡς ἂν ἐξ αὐτῆς, οὐκ ἐκ συνδυασμοῦ συλλα- » βοῦσα » (ε). Οἱ δὲ ἱστοροῦντες, ὅτι ἡ Μαρία μετὰ τὸν τόκον, ἂν ἔμεινε παρθένος, ἐθεωρήθη ὑπὸ μαίας, εἶναι ἀναντιρρόητως τῶν ἀποκρύφων βιβλίων οἱ συγγραφεῖς, διότι τοιοῦτό τι οὔτε εἰς τὰ κληρικὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς βιβλία ἀπαντᾶται, οὔτε εἰς τῶν θεοφόρων Πατέρων τὰ συγγράμματα, ἀλλὰ λεπτομερῶς καὶ ὡς κατὰ θαυμαστὸν τινα τρόπον γενομένου περιγράφεται εἰς τὸ λεγόμενον Πρωτευαγγέλιον τοῦ Ἰακώβου· τὸ δὲ πρᾶγμα, πολὺ μὲν διάφορον, ἀλλ' οὐδεμιᾶς πίστεως ἄξιον, ἐκ τῶν παραδόσεων τῶν

(α) Tertullian. de carn. Christi, c. 9.

(β) Εἰς Ἐξοδ. βιβλ. δ. « ἐν εἰδει γὰρ πέφνηεν ὁ υἱὸς τοῦ λίαν ἀκαλλεστάτου. »

(γ) Διαλογ. πρὸς Τρύφων. κεφ. λζ'. « ἑώρων διεδῆ, καὶ ἄτιμον τὸ εἶδος καὶ ἄδοξον ἔχοντα αὐτὸν, οὐ γνωρίζοντες αὐτὸν, ἐπυνθάνοντο, τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς θύξης. » — Παρελ. καὶ κεφ. ρκά.

(δ) Advers. haeres. III, c. 19. « homo indecorus et passibilis... Dominus sanctus, mirabilis, et consiliarius, et decorus specie. »

(ε) Σφωματ. Ζ'. κεφ. 16. §. 93. 94.

Ἰουδαίων διηγείται ὁ Σουίδας (α). Ταῦτα λοιπὸν τὰ ἀπόκρυφα συγγράμματα ἐννοεῖ πάντως ἐνταῦθα ὁ Κλήμης· ἀλλ' ὅσον ἂν ἦναι ἀπόκρυφα καὶ κακόδοξα, διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν ἀνωτέρω μνημονευθέν χωρίον ἔχομεν παρὰ τοῦ Κλήμεντος ἐπικεκυρωμένον τὸ δόγμα, ὅτι ἡ θεομήτωρ Μαρία καὶ πρὸ τοῦ τόκου καὶ μετὰ τὸν τόκον πάντοτε παρθένος διέμεινε.

Η') *Περὶ τῶν ἀγγέλων*. Οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κλήμεντος, δὲν εἶναι μόνον τοῦ τελείου χριστιανοῦ, τοῦ γνωστικοῦ, ἀνώτεροι, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τῆς γῆς τὸ ἔσοχον καὶ κάλλιστον εἶναι ὁ γνωστικὸς καὶ θεοσεβέστατος ἄνθρωπος, οὕτως ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ κάλλιστον εἶναι ὁ ἄγγελος, καθὼς ὁ πλησιέστερος ὢν τοῦ Θεοῦ, καὶ καθαρώτερος, καὶ τῆς μακαρίας μετέχων ζωῆς (β). Τῶν ἀγγέλων οἱ μὲν, εἰς ἀνωτέραν τάξιν ἀνήκοντες, ἀνωτέραν ἔχουσι δύναμιν, καὶ πρωτόγονοι ἀγγέλων ἄρχοντες ὀνομάζονται (γ)· οἱ δὲ ὑποδεέστεροι, ὑποδεέστερα ἐκπληροῦντες καθήκοντα, εἶναι διανενεμημένοι κατὰ ἔθνη, ἐπιστατοῦντες ἐπ' αὐτῶν, καὶ προστάται ὄντες τῶν βασιλείων αὐτῶν (δ). Ἄλλ' οὐχὶ μόνον ὄλων ἐθνῶν καὶ πόλεων προστατεύουσιν οἱ ἄγγελοι, ἀλλὰ καὶ φύλακες ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων εἶναι τεταγμένοι (ε). Περὶ δὲ τῶν ποιητῶν ἀγγέλων φαίνεται ὁ Κλήμης παραδεχόμενος τὴν γνώμην τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀρχαιοτέρων διδασκάλων, ὅτι ἄγγελοί τινες, κυριευθέντες ὑπὸ ἀσεβοῦς πρὸς γυναῖκας ἔρωτος, ἀπῆκαν τὸ κάλλος τοῦ Θεοῦ διὰ τὸ κάλλος τὸ φθειρόμενον, καὶ οὕτως ἐξέπεσαν τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν (ς). Ὁ δὲ ἄγγελος ὁ καλούμενος *διάβολος*, εἶναι ὁ πονηρὸς Θεὸς τῶν ἀρχαίων αἰρετικῶν, λεγόμενος οὕτως, ἡ διότι διαβάλλει τοὺς ἀνθρώπους, ἡ διότι ἐγκαλεῖ τοὺς ἀμαρτάνοντας, ἡ ὡς ἀποστάτης· α' Ἀναλέγονται δὲ καὶ οὐ-

(α) Ἐν λέξ. Ἰησοῦς.

(β) Στρωματ. Ζ'. κεφ. 2. §. 5.

(γ) Στρωματ. Γ'. κεφ. 14. §. 143.

(δ) Στρωματ. Ζ'. κεφ. 2. §. 6.

(ε) Στρωματ. Β'. κεφ. 14. §. 92. — Γ'. κεφ. 17. §. 157. — Ζ'. κεφ. 2. §. 9.

(ς) Παιδηγ. βιβλ. γ'. κεφ. 2. §. 14.

• τοι ἐκ τινων προφητικῶν περικοπῶν λέξεις ἀπανθισάμενοι, καὶ
 • συγκατεύσαντες, κακῶς κατ' ἀλληγορίαν εἰρημένας ἐξ εὐθείας
 • λαβόντες· γεγράφθαι γάρ φησιν· ἀντέστησαν Θεῷ, καὶ ἐσώθη-
 • • σάν (α)· οἱ δὲ καὶ τῷ ἀναιδεῖ Θεῷ προστιθέασι· δέχονται δὲ
 • • ὡς βουλὴν παρηγγελμένην τὸ λόγιον τοῦτο, καὶ σωτηρίαν σφίσι
 • • λογίζονται τὸ ἀνθίστασθαι τῷ δημιουργῷ· τῷ μὲν οὖν ἀναιδεῖ
 • • Θεῷ οὐ γέγραπται· εἰ δὲ καὶ οὕτως ἔχοι, τὸν κεκλημένον
 • • διάβολον, ὃ ἀνῆτοι, ἐξακούσατε ἀναιδῆ, ἢ ὡς διαβάλλοντα τὸν
 • • ἄνθρωπον, ἢ ὡς κατήγορον τῶν ἀμαρτανόντων, ἢ ὡς ἀποστά-
 • • την » (β). Φθονῶν δὲ ὁ διάβολος τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἀφε-
 • • σιν τῶν ἀμαρτιῶν, ὑπαγορεύει εἰς τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ αἰτίας
 • • τινὰς τῶν ἀμαρτημάτων, ὑπὸ μόνῃς πονηρίας νὰ συνεκπέσωσι,
 • • καὶ αὐτοὶ μετ' αὐτοῦ (γ)· καὶ μετασχηματιζόμενος πολλάκις ὁ
 • • ἄγγελος οὗτος τοῦ σκότους εἰς ἄγγελον φωτός, διὰ ν' ἀπατή· ἡ
 • • εὐκολώτερον τοὺς ἄνθρώπους, πρῶτον μὲν προβάλλει εἰς αὐτοὺς
 • • τὰς ἀληθείας, ὕστερον δὲ τοὺς ὑποσύρει εἰς τὴν ἀπάτην καὶ τὴν
 • • ψεῦδος (δ).

Θ') *Περὶ τῶν μυστηρίων.*—*α)* *Περὶ τοῦ βαπτίσματος.* Ποία
 • • τις ἦτον ἡ διδασκαλία τοῦ Κλήμεντος περὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ
 • • βαπτίσματος, μανθάνομεν ἐκ τῆς ἐξῆς περικοπῆς· « Τὸ δὲ αὐτὸ
 • • συμβαίνει τοῦτο καὶ περὶ ἡμῶν, ὃν γέγονεν ὑπογραφὴ ὁ Κύ-
 • • ριος· βαπτιζόμενοι φωτιζόμεθα, φωτιζόμενοι υἱοποιούμεθα,
 • • υἱοποιούμενοι τελειούμεθα, τελειούμενοι ἀπαθανατιζόμεθα· ἐγώ,
 • • φησιν, εἶπα, θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες· καλεῖται δὲ
 • • • • • πολλαχῶς τὸ ἔργον τοῦτο· χάρισμα, καὶ φῶτισμα, καὶ τέ-
 • • • • • λειον, καὶ λουτρόν· λουτρόν μὲν, δι' οὗ τὰς ἀμαρτίας ἀπορ-
 • • • • • ρυπτιόμεθα· χάρισμα δὲ, ὃ τὰ ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἐπιτίμια
 • • • • • ἀνεῖται· φῶτισμα δὲ, δι' οὗ τὸ ἅγιον ἐκεῖνο πῶς τὸ σωτήριον
 • • • • • ἐποπτεύεται, ταυτέστι, δι' οὗ τὸ θεῖον ὁξυωποῦμεν· τέλειον δὲ
 • • • • • τὸ ἀπροσδεές φαμεν » (ε). Τὰ τέσσαρα δὲ ταῦτα ὀνόματα τοῦ

(α) Μαλαχ. γ'. 15.

(β) Στρωματ. Γ'. κεφ. 4. §. 38.

(γ) Στρωματ. Β'. κεφ. 13. §. 56.

(δ) Στρωμ. Γ'. κεφ. 8. §. 66.

(ε) Παρρηγ. βιβλ. α. κεφ. 6. §. 26.

βαπτίσματος δὲν ἀναφέρει ὡς ἐπινοηθέντα τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἦσαν ἤδη κοινὰ, καὶ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ παραδε-
δεγμένα παρὰ πᾶσι τοῖς χριστιανοῖς· ἔθεν εἰκάζομεν, πόσον
ἀρχαῖα εἶναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ μυστηρίου τούτου τὰ διά-
φορα ὀνόματα. Κατὰ ποῖον δὲ τρόπον διὰ τοῦ ἁγίου ὕδατος τοῦ
βαπτίσματος ἀφίενται τὰ ἁμαρτήματα, οὕτως ἐκθέτει ὁ Κλήμης·
« Ἄ γὰρ ἡ ἄγνοια συνέδρασε κακῶς, ταῦτα διὰ τῆς ἐπιγνώσεως
» ἀναλύεται καλῶς· τὰ δὲ δεσμὰ ταῦτα, ἣ τάχος, ἀνίεται πί-
» στει μὲν ἀνθρωπίνῃ, θεϊκῇ δὲ τῇ χάριτι, ἀφιεμένων τῶν πλημ-
» μελημάτων ἐν παιωνίῳ φαρμάκῳ λογικῷ βαπτίσματι. Πάντα
» μὲν οὖν ἀπολουόμεθα τὰ ἁμαρτήματα, οὐκέτι δὲ ἐσμεν παρὰ
» πόδας κακοῖ· μία χάρις αὕτη τοῦ φωτισματος τὸ μὴ τὸν αὐ-
» τὸν εἶναι τῷ πρὶν ἢ λούεσθαι τὸν τρόπον » (α) ἔνθα, ὡς
παρατηροῦμεν, πρῶτον τρόπον ἀναφέρει τὴν ἀνθρωπίνην πίστιν,
τὴν πίστιν δηλονότι ἐκείνην, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος, δεδι-
δαγμένος τῆς χριστιανικῆς θρησκείας τὰς διδασκαλίας, πιστεύει
ταύτας ὡς θείας, βεβχίας, καὶ ἀναντιρρήτους. Προπαρασκευάζε-
ται δὲ εἰς τὴν πίστιν ὁ ἄνθρωπος, λέγει ὁ Κλήμης, διὰ τῆς
κατήχησεως, ὡς συνειθίζετο νὰ γίνεται τότε πάντοτε εἰς τοὺς
μέλλοντας νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν χριστιανισμόν· « Ἡ μὲν γὰρ
» κατήχησις εἰς πίστιν περιάγει, πίστις δὲ ἅμα βαπτίσματι
» ἁγίῳ παιδεύεται πνεύματι » (β). Καὶ αἱ τελευταῖαι αὗται λέ-
ξεις τοῦ συγγραφέως εἶναι σημειώσεως ἄξια· διότι, ἂν καὶ ἄ-
νωτέρω εἶπεν, ὅτι τὰ ἁμαρτήματα ἀφίενται διὰ πίστεως ἀνθρω-
πίνης, τώρα ὁμοῦς προσθέτει, ὅτι ἡ πίστις αὕτη διδάσκεται ὑπὸ
τοῦ ἁγίου πνεύματος κατ' αὐτὸν τὸν καιρὸν τοῦ βαπτίσματος·
καὶ ὁρθῶς, διὰ νὰ μὴ ὑπονοήσῃ τις, ὅτι ζητεῖ μόνον τὴν ἀνθρω-
πίνην πίστιν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς χάριτος τοῦ βαπτίσματος.
Διδάσκει λοιπὸν ὁ Κλήμης, ὅτι πρὸ τοῦ βαπτίσματος πρέπει
νὰ προηγητῇ ἀνθρωπίνῃ πίστις, διὰ τῆς ὁποίας δηλονότι κατ'
ἄνθρωπον πληροφοροῦμεθα περὶ τῶν μυστηρίων τῆς θρησκείας
ἡμῶν, ὥστε, ἐνῶ ἀποπλυνόμεθα διὰ τοῦ ἱεροῦ ὕδατος, τὸ πνεῦ-

(α) Παιδαγωγ. βιβλ. δ. κεφ. 6. §. 29. 30.

(β) Αὐτόθι.

μα τὸ ἅγιον ἐπιχέει εἰς ἡμᾶς ἄλλην, παντάπασι θεῖαν, καὶ ὑπερφυσικὴν. — Παρὰ ταύτην τὴν πίστιν ἀπαιτεῖ προεῖναι ἀπὸ τοῦ μέλλοντος νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ βάπτισμα καὶ μετανοοῖν εὐλικρινῆ διὰ τὰ ἡμαρτημένα, καὶ στερεᾶν ἀπόφασιν νὰ μὴ ὑποπέσῃ πέλον εἰς αὐτά· « Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ ἡμεῖς, ἐπὶ » τοῖς ἡμαρτημένοις μετανοηκότες, ἀποταξάμενοι τοῖς ἐλαττώ-
 » μασιν αὐτῶν, διυλιζόμενοι βαπτίσματι, πρὸς τὸ αἰδίον ἀνατρέ-
 » χομεν φῶς, οἱ παῖδες πρὸς τὸν πατέρα » (α). — Τοῦ ἁγίου ἡμῶν βαπτίσματος τὴν εἰκόνα οὐχὶ μόνον παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς δεικνύει ὁ Κλήμης ὑπάρχουσιν· καὶ παρὰ μὲν τοῖς ἐθνικοῖς ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ αὐτὴν ἐκ δύο ὁμηρικῶν στίχων· παρὰ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις, ἐκ τῆς συνθηκῆς αὐ-
 » τῶν νὰ λούωνται πολλάκις καὶ ἐπὶ τῆς κλίνης· « Καὶ δὴ καὶ ἡ
 » εἰκὼν τοῦ βαπτίσματος εἶη ἂν καὶ ἡ ἐκ Μωϋσέως παραδεδο-
 » μένη τοῖς ποιηταῖς ὧδέ πως·

» ἡ δ' ὕδρην αἰμένη καθαρὰ χροὶ εἴματ' ἔχουσα

» ἡ Πηνελόπη, ἐπὶ τὴν εὐχὴν ἔρχεται· Τηλέμαχος δέ·

» χεῖρας νιψάμενος πολιτῆς ἁλός, εὐχετ' Ἀθήνη·

» ἔθος τοῦτο Ἰουδαίων ὧς καὶ τὸ πολλάκις ἐπὶ κοίτῃ βαπτίζεσθαι·

(β). Ἀλλ' ὀρθῶς σημειοῖ, ὅτι τὰ βαπτίσματα ταῦτα ἦσαν ἀτε-
 » λέστατα· διότι ἀνάγκη νὰ εἴμεθα καθαροὶ οὐχὶ κατὰ τὸ ὕδωρ,
 ἀλλὰ κατὰ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ψυχὴν· « Εὖ γοῦν κἀκεῖνο εἴρη-
 » ται· ἴσθι μὴ λουτρῶ, ἀλλὰ νόῳ καθαρός » (γ). — Περὶ τοῦ
 βαπτίσματος τῶν αἵρετικῶν ἐκ τινος ῥήτου τῶν Παροιμιῶν συμ-
 » περαίνει, ὅτι αὐτὴ ἡ ἁγία Γραφή δὲν παραδέχεται τὸ βάπτι-
 » σμα αὐτῶν γνήσιον· « Εἴτα ἐπιφωνεῖ· οὕτω γάρ διαβήτη ὕδωρ
 » ἄλλότριον· τὸ βάπτισμα τῶν αἵρετικῶν οὐκ οἰκεῖον καὶ γνή-
 » σιον λογιζομένη· καὶ ὑπερβήτη ποταμὸν ἄλλότριον· τὸν παρα-
 » φέροντα καὶ κατασύροντα εἰς θάλασσαν, εἰς ἣν ἐκδίδεται ὁ πα-
 » ρεκτραπεῖς ἐκ τῆς κατ' ἀλήθειαν ἐδραιότητος, συνεκρυσταλ-
 » λεισμένης·

(α) Παιδαγωγ. βιβλ. δ. κεφ. 6. §. 32.

(β) Στοματ. Δ'. κεφ. 22. §. 144.

(γ) Δύο.

« εἰς τὰ ἰθνηκὰ καὶ ἄτακτα τοῦ βίου κύματα » (α). Τοσοῦτον δὲ ἀναγκαῖον πρὸς τὴν αἰώνιον σωτηρίαν ἐνόμιζε τὸ βάπτισμα, ὥστ' ἐκ τοῦ κύρους τοῦ Ἑρμᾶ διηγείται, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ διδασκαλοὶ τῆς ἐκκλησίας, οἱ κηρύξαντες τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καταδάντες εἰς τὸν ἄδην, ἐκήρυξαν αὐτὸ καὶ εἰς τοὺς πρὸ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως κοιμηθέντας δικαίους, καὶ ἔδωκαν εἰς αὐτὸ τὴν σφραγίδα τοῦ κηρύγματος, τοῦτέστι τὸ βάπτισμα (β). — β') *Περὶ τῆς θείας εὐχαριστίας.* Ἐκ τῆς περὶ τοῦ μυστηρίου τούτου διδασκαλίας τοῦ Κλήμεντος δύο τινα ἔχομεν νὰ σημειώσωμεν· τὸ μὲν, ὅτι εὕρισκει τύπον αὐτοῦ, ὡς θυσίας λογιζομένου, ἐν τῇ Π. Δ., τὸ δέ, ὅτι ἐπικυροῖ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα περὶ τῆς ἐν αὐτῷ πραγματικῆς παρουσίας τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ Δ' Στρωματ. « Μελχισεδέκ, βασιλεὺς Σαλήμ, ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ » τοῦ ὑψίστου, ὁ τὸν οἶνον καὶ τὸν ἄρτον τὴν ἡγιασμένην διδοὺς » τροφὴν εἰς τύπον εὐχαριστίας » (γ). ἔνθα ἀναμφιδόλως ὁ Κλήμης ἀπέβλεπεν εἰς τὸ τῆς Γενέσεως· « Καὶ Μελχισεδέκ, βασιλεὺς Σαλήμ, ἐξήνεγκεν ἄρτους καὶ οἶνον· ἦν δὲ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ » τοῦ ὑψίστου » (δ), νοήσας τὴν σημασίαν αὐτοῦ ἀναφερομένην ὡς τύπον τῆς ἐν τῇ Κ. Δ. ἀναιμάκτου θυσίας, ὡς ἡρμήνευσαν τὸ ῥήτον καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῆς ἐκκλησίας Πατέρες (ε). Τὸ δὲ δεῦτερον ἀπαντῶμεν ἐν τῷ Παιδαγωγῷ, ὡς ἀκολούθως· « Ὁ » τοῦ παραδόξου μυστηρίου· ἀποδύσασθαι ἡμῖν τὴν παλαιὰν καὶ » σαρκικὴν ἐγκελεύεται φθοράν, ὥς περ καὶ τὴν παλαιὰν τροφὴν, » καὶ νῆς δὲ ἄλλης τῆς Χριστοῦ διαίτης μεταλαμβάνοντας, ἐ- » κείνον, εἰ δυνατόν, ἀναλαμβάνοντας ἐν ἑαυτοῖς, ἀποτίθεσθαι, » καὶ τὸν σωτῆρα ἐνστερνίσασθαι, ἵνα καταρτίσωμεν τῆς σαρ- » κὸς ἡμῶν τὰ πάθη... Ὁ λόγος τὰ πάντα τῷ νηπίῳ, καὶ

(α) Στρωματ. Α'. κεφ. 19. §. 96. — Παρβλ. Παροιμ. ὁ'. 16—18.

(β) Στρωματ. Β'. κεφ. 9. §. 44.

(γ) Στρωματ. Δ'. κεφ. 25. §. 163.

(δ) Γένεσ. ιδ'. 18.

(ε) Παρβλ. Hieronym. epist. 46. ad Marcellam. « Melchisedech sacrificio panis et vini mysterium Domini corporis et sanguinis expressit, » ac multo post futurum Domini sacramentum antesignavit. »

« πατήρ, καὶ μήτηρ, καὶ παιδαγωγός, καὶ τροφεύς· φάγετέ μου,
 » φησι, τὴν σάρκα, καὶ πίετε μου τὸ αἷμα· ταύτας ἡμῖν οἰκείας
 » τροφάς ὁ Κύριος χορηγεῖ, καὶ σάρκα ὀρέγει, καὶ αἷμα ἐκχεῖ,
 » καὶ οὐδὲν εἰς αὐξήσιν τοῖς παιδίοις ἐνδεῖ· (α). Ἐκ τῶν ὀλί-
 γων τούτων στίχων μανθάνομεν σαφέστατα, ὅτι οἱ χριστιανοὶ
 ἐπὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας ἐσθίουσι τὴν ἀληθῆ σάρ-
 κα, καὶ πίνουνσι τὸ ἀληθὲς αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ἀναλαμβάνοντες
 εἰς ἐνωτικούς, καὶ εἰς τὰ στέρνα αὐτῶν εἰσδεχόμενοι τὸν Σωτή-
 ρα. Μὴ θαυμάσωμεν δὲ, ὅτι ὁ Κλήμης τὰ ὀλίγα μόνον ταῦτα
 ὁμιλεῖ περὶ τοῦ μεγάλου τούτου μυστηρίου· διότι οὔτε εὐκαιρίαν
 εὕρισκει ν' ἀναπτύξῃ αὐτὸ ἀκριβέστερον ἐξ ἐπαγγέλματος, καὶ
 παραλείπει αὐτὸ ἐπίτηδες, φοβούμενος, μὴ ἡ λεπτομερεστέρᾳ τῶν
 μυστηρίων ἀνάπτυξις καταστῇ βλαβερὰ εἰς τοὺς αἰρετικούς· καὶ
 τοὺς μὴ κατηρτισμένους· ἐτι ἀρκούντως εἰς τὰ τῆς πίστεως, ὡς
 αὐτὸς ὁμολογεῖ διὰ τῶν ἐξῆς· « Τὰ μὲν ἐκὼν παραπέμπομαι,
 » ἐκλέγων ἐπιστημόνως, φοβούμενος γράφειν, ἃ καὶ λέγειν ἐφυ-
 » λαξάμην, οὐ τί που φθονῶν (οὐ γὰρ θέμις), δεδιὼς δὲ ἄρα
 » περὶ τῶν ἐντυγχανόντων, μὴ πῃ ἐτέρως σφαλῇεν, καὶ παιδί
 » μάχισραν, ἣ φασιν, οἱ παροϊμιάζομενοι, ὀρέγοντες εὐρεθῶμεν
 (β).—γ) Περὶ τοῦ γάμου. Ὅριζων ὁ Κλήμης τὸν γάμον ἐνω-
 σιν κατὰ νόμον ὄντα ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐπὶ γνησίων τέκνων
 σπορᾷ (γ), διδάσκει, ὅτι οὔτε εἰς πάντας, οὔτε εἰς πᾶσαν
 ἡλικίαν, οὔτε καθ' ὅποιον δῆποτε χρόνον εἶναι συγκεχωρημέ-
 νον τὸ νυμφεύεσθαι· ἀλλ' ὁ γάμος πρέπει εἰς τὸν ἄνθρωπον,
 εἰς τὸν ὅποιον καὶ ἀρμόζει, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἡλικία εἶναι εἰς
 τεκνογονίαν ἐπιτηδεῖα, παραλαμβανομένης καὶ γυναικὸς κατὰ
 πάντα ὁμοίας, τουτέστι τοιαύτης, ἥτις ν' ἀνταγαπᾷ ἐκουσίως
 τὸν ἀγαπῶντα αὐτὴν ἄνδρα (δ). Τελεσθέντος δὲ τοῦ γάμου,
 ταῦτα περὶ τῆς ἀμιάντου τηρήσεως αὐτοῦ παραγγέλλει ὁ Κλή-
 μης· « Καθαρὸν οὖν τὸν γάμον ὥσπερ τι ἱερὸν ἄγαλμα τῶν

(α) Παιδαγωγ. βιβλ. α'. κεφ. 6. §. 42. 43.

(β) Στρώματ. Α'. κεφ. 1. §. 14. — κεφ. 12. §. 55.

(γ) Στρώματ. Β'. κεφ. 23. §. 137.

(δ) Αὐθι. — Παιδαγωγ. βιβλ. ε'. κεφ. 10. §. 95.

» μαινόντων φυλακτέον, ἀνεγειρομένοις μὲν ἐκ τῶν ὕπνων μετὰ
 » Κυρίου, ἀπιοῦσι δὲ εἰς ὕπνον μετ' εὐχαριστίας, καὶ εὐχομένοις,
 » ἡμὲν δὲ εὐνάζῃ, καὶ δὲ ἂν φάος ἱερὸν ἔλθῃ·
 » μαρτυρομένοις τὸν Κύριον παρ' ὅλον ἡμῶν τὸν βίον, τὸ μὲν θεο-
 » σεβεῖν τῇ ψυχῇ κεκτημένοις, τὸ σῶφρον δὲ μέχρι καὶ τοῦ σώ-
 » ματος ἄγουσι » (α)· καὶ ἰδίᾳ πάλιν πρὸς τὴν γυναῖκα ταῦτα·
 » Ἀνύποπτον δὲ εἰς διαβολὴν δείκνυσι γυναῖκα τὸ μὴ καλλωπί-
 » ζεσθαι, μηδὲ μὴ κοσμεῖσθαι πέρα τοῦ δέοντος, εὐχαῖς καὶ δεή-
 » σεσι προσανέχουσιν ἐκτενῶς, τὰς μὲν ἐξόδους τῆς οἰκίας φυ-
 » λαττομένην τὰς πολλὰς, ἀποκλείουσιν δ', ὡς οἶόν τε, αὐτὴν τῆς
 » πρὸς τοὺς οὐ προσήκοντας προσόψεως, προϋργαίτερον τιθεμένην
 » τῆς ἀκαίρου φλυαρίας τὴν οἰκουρίαν » (β). Ἀλλαχοῦ δὲ καὶ
 τὸν τρόπον ὑποδεικνύει, καθ' ὃν ὁ γάμος γίνεται ἱερὸς καὶ εὐδαι-
 μονίας πρόσθενος, καὶ τί ὀφείλει νὰ πράξῃ ἡ γυνή, ὅταν μὴ δυ-
 νηθῇ νὰ πείσῃ τὸν ἄνδρα εἰς τὸ νὰ ζῇ εὐσεβῶς· « Χρὴ δὲ τὸν
 » εὐδαίμονα γάμον οὔτε πλούτῳ ποτὲ, οὔτε κάλλει κρίνεσθαι,
 » ἀλλ' ἀρετῇ· οὐδεμίαν, φησὶν ἡ τραγωδία,

» ὦν ὦντε κάλλος εἰς πόσιν ξυνάρορον,
 » ἀρετῇ δ' ὦν ὦντε πολλὰς· πᾶσα γὰρ ἀγαθὴ γυνή,
 » ἥτις ἀνδρὶ συντέτῃκε, σωφρονεῖν ἐπίσταται.

» εἶτα ὅλον παραινέσεις διδουσά, φησι·

» πρῶτα μὲν γε τοῦθ' ὑπάρχει, κἂν ἄμορφος ᾖ πόσις,
 » χρὴ δοκεῖν εὐμορφον εἶναι τῇ γε νοῦν κεκτημένη·
 » οὐ γὰρ ὀφθαλμὸς τὸ κρίνόν ἐστιν, ἀλλὰ νοῦς.

» καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις· πάνυ γὰρ κυρίως ἡ γραφὴ βοηθὸν εἶπε τὴν
 » γυναῖκα δεδότηναι τάνδρῳ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Δῆλον οὖν αἶμαι, ὡς
 » ἕκαστον τῶν προσπιπτόντων λυπηρῶν πρὸς τάνδρῳ κατὰ τὴν
 » οἰκουρίαν λόγῳ θεραπεύειν μετὰ πειθοῦς προαιρήσεται· εἰ δὲ
 » μὴ ὑπακούει, τότε ἤδη πειράσσεται, καθ' ὅσον εἶδόν τέ ἐστιν ἄν-
 » θρωπίνῃ φύτει, ἀναμάρτητον διεξάγειν βίον, ἕαν τε ἀποθνήσκειν
 » δέῃ μετὰ τοῦ λόγου, ἕαν τε ζῇν, συλλήπτورا καὶ κοινωνικόν

(α) Στρωματ. Β'. κεφ. 23. §. 144.

(β) Ἀποθ. §. 145.

« τῆς τοιαύτης πράξεως τὸν Θεὸν εἶναι νομίζουσα, τὸν τῷ ὄντι
 « παραστάντη καὶ σωτῆρα εἰς τε τὸ παρὸν, εἰς τε τὸ μέλλον,
 « στρατηγὸν τε καὶ ἡγεμόνα πάσης πράξεως ἐκείνων πεποιημένη,
 « σωφροσύνην μὲν καὶ δικαιοσύνην ἔργον ἡγουμένη, τὸ θεοφιλές
 « δὲ ποιουμένη τέλος. Χαριέντως γοῦν ἐν τῇ πρὸς Τίτον ἐπι-
 « στολῇ ὁ Ἀπόστολος δεῖν εἶναί φησι τὰς πρεσβυτίδας ἐν κατασχέ-
 « ματι ἱεροπρεπεῖ, μὴ διαδόλους, μὴ οἶνῳ πολλῷ δεδουλωμένας,
 « ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας, φιλόανδρους εἶναι, φιλοτέκνους, σώ-
 « φρονας, ἀγνάς, οἰκουροὺς, ἀγαθὰς, ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις
 « ἀνδράσιν, ἵνα μὴ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ βλασφημῆται » (α).
 Ἐπειδὴ δὲ ὁ γάμος ἀνάγει τὴν διάταξιν αὐτοῦ εἰς τὸν Θεόν, ἔ-
 πεται ὅτι εἶναι καὶ ἄγιος· ἐὰν δὲ ὁ κατὰ νόμον γινόμενος γάμος
 εἶναι ἁμαρτία, ὥς δι᾽ ἑσχυρίζονται οἱ ρετικοὶ τινες, καὶ μάλιστα οἱ
 Ἐγχεραῖται, πῶς θέλει τις εἰπεῖ, ὅτι ἐπιγινώσκει τὸν Θεόν, ἁ-
 μαρτίαν λέγων τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ (β); διότι « Ἀγιάζεται γοῦν
 « καὶ γάμος, κατὰ λόγον τελειούμενος, ἐὰν ἡ συζυγία ὑποπί-
 « πῃ τῷ Θεῷ, καὶ διοικῆται μετὰ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληρο-
 « φορίᾳ πίστεως » (γ)· καὶ αἱ εἰς γάμον συνεζευγμέναι γυναῖκες
 δύνανται ἐπίσης, ὥς καὶ αἱ παρθένοι, νὰ διατελῶσιν ἅγιαι ἐν Κυ-
 ρίῳ· « Τί δέ; οὐκ ἔξεστι καὶ τῇ γυναικὶ κατὰ Θεὸν ἀρέσκον-
 « τας, εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ; οὐχὶ δὲ ἐρεῖται καὶ τῷ γεγαμη-
 « κότῃ σὺν καὶ τῇ συζυγίᾳ μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου; ἀλλὰ κα-
 « θάπερ ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἁγία καὶ τῷ
 « σώματι καὶ τῷ πνεύματι, οὕτω καὶ ἡ γεγαμημένη τὰ τοῦ ἄν-
 « δρός καὶ τὰ Κυρίου μεριμνᾷ ἐν Κυρίῳ, ἵνα ἡ ἁγία καὶ τῷ
 « σώματι καὶ τῷ πνεύματι ἄμφω γὰρ ἅγιαι ἐν Κυρίῳ, ἡ μὲν
 « ὡς γυνὴ, ἡ δὲ ὡς παρθένος » (δ)· ἐκ δὲ τῶν τελευταίων τού-
 των λόγων πληροφροῦμεθα, ὅτι ὁ Κλήμης ἀποδίδει εἰς τὸν γά-
 μον τὴν ἁγιάζουσαν θείαν χάριν. Ἐχομεν ἄρα καὶ ἐκ τοῦ ἐκ-
 κλησιαστικοῦ τούτου ἀνδρός τὴν περὶ τοῦ γάμου διδασκαλίαν, ὅτι

(α) Στρωματ. Δ'. κεφ. 20. §. 128—131.

(β) Στρωματ. Γ'. κεφ. 12. §. 88.

(γ) Στρωματ. Δ'. κεφ. 20. §. 128.

(δ) Στρωματ. Γ'. κεφ. 12. §. 88.

εἶναι κατὰ θείαν διάταξιν, καὶ κατὰ τὴν ἀγιάζουσαν χάριν, καὶ διὰ τοῦτο ἀληθὲς τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστήριον. — Τὰς δὲ κακοδόξους περὶ τοῦ γάμου γνώμας τῶν λοιπῶν αἵρετικῶν ἀποδοκιμάζων ὁ Κλήμης, εἰς δύο τινὰ συγκεφαλαιοῦ τὸ ἐξ αὐτῶν ἐξαγόμενον, ἢ ὅτι διδάσκεισι νὰ ζῶμεν ἀδιαφόρως, τουτέστιν, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ οὔτε ἀγαθὸν ὑπάρχει, οὔτε πονηρὸν, οὔτε ἀρετὴ, οὔτε κακία, ἀλλὰ πάντα εἶναι ἀδιάφορα, ἢ ὅτι ἐπαγγέλλονται ἐγκράτειαν, δυσσεβοῦντες καὶ μισοῦντες τὸν δημιουργόν, τὸν ὁποῖον ἐδόξαζαν κακόν, τὸν γάμον ἔργον τοῦ διαβόλου κηρύττοντες (α). — Πόσον ἀδιάλυτος εἶναι ὁ δεσμός τοῦ γάμου, ἱκανῶς ἐρμηνεύει ὁ Κλήμης, ὅταν διδάσκη, ὅτι τὸν γάμον μᾶς συμβουλεύει ἡ ἁγία Γραφή, καὶ εἰς οὐδένᾳ ἐπιτρέπει, ἀφοῦ ἄπαξ γένηται, τὸν ἀπ' αὐτοῦ χωρισμόν· «Ὅτι δὲ γαμεῖν ἡ Γραφή συμβουλεύει, οὐδὲ ἀφίστασθαι ποτε τῆς συζυγίας ἐπιτρέπει, ἀντικρυς νομοθετεῖ· Οὐκ ἐπὶ ἀπολύσεις γυναῖκα, πλὴν εἰ μὴ ἐπὶ λόγῳ πορνείας (β)· μοιχείαν δὲ ἡγεῖται τὸ ἐπιγῆμαι, ζῶντος θατέρου τῶν κεχωρισμένων» (γ). — *Περὶ τῶν δευτέρων γάμων*, ἐπειδὴ λέγει αὐτοὺς συγχωρηθέντας ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου διὰ τὴν ἀκρασίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀποφαίνεται, ὅτι γίνονται μὲν χωρὶς ἁμαρτίας, ἀλλὰ δὲν φέρουσι τὸν συζευγνόμενον εἰς τὴν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνιστάμενην ὑπερτάτην τοῦ χριστιανικοῦ βίου τελειότητα· «Μονογαμίαν δὲ εἰσάγει διὰ παιδοποιεῖαν καὶ τὴν τοῦ οἴκου κηδεμονίαν, εἰς ἣν βοηθὸς ἐδόθη ἡ γυνή, καὶ εἰ τιμὴ ὁ Ἀπόστολος· δι' ἀκρασίαν καὶ πύρῳσιν κατὰ συγγνώμην δευτέρου μεταδίδωσι γάμου, ἐπεὶ καὶ οὗτος οὐχ ἁμαρτάνει μὲν κατὰ διαθήκην, οὐ γὰρ κεκώλυται πρὸς τοῦ νόμου, οὐ πληροῖ δὲ τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ' ἐπίτασιν τελειότητα, ἐδόξαν δὲ αὐτῷ οὐράνιον περιποιεῖ, μείνας ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ τὴν διαλυθεῖσαν θανάτῳ συζυγίαν ἄγχαντον φυλάττων, καὶ τῇ οἰκονομίᾳ πειθόμενος εὐαρέστως, καθ' ἣν ἀπερίσπαστος γέγονε τῆς τοῦ Κυρίου λειτουργίας» (δ). — *Περὶ δὲ τῆς πολυγαμίας*

(α) Στρωματ. Γ'. κεφ. 5. §. 40.

(β) Ματθ. ε. 32. εὐ. 9. Μάρκ. ι. 11. 12.

(γ) Στρωματ. Β'. κεφ. 23. §. 144.

(δ) Στρωματ. Γ'. κεφ. 12. §. 82.

τῶν πατριάρχων τῆς Π. Δ. διδάσκει, ὅτι, ἂν καὶ εἶναι ἀπηγορευμένη ἐν γένει εἰς τοὺς χριστιανούς, δικαίως ὁμως ἐσυγχωρήθη τότε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς πατριάρχας ἐκείνους διὰ τὴν αὔξησιν καὶ τὸν πολυπλασιασμόν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (α).

1) *Περὶ χριστιανικῶν τιμῶν ἀρετῶν.* α) *Περὶ ἐλεημοσύνης.* Πρὸς σύστασιν τῆς ἐλεημοσύνης ἀναφέρει ὁ Κλήμης τὰ ἐξῆς ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν Παροιμιῶν ῥητά· α' Ἐλεημοσύνη δὲ καὶ πίστεις φυλακὰ βασιλικαί (β)· εὐλογία δὲ εἰς κεφαλὴν τοῦ μεταδιδόντος (γ)· καὶ, Ὁ ἐλεῶν πτωχοὺς μακαρισθήσεται (δ)· ὅτι τὴν ἀγάπην ἐνδείκνυται εἰς τὸ ὅμοιον διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν δημιουργόν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους· ε). Ἐλεῆμονες δὲ, κατὰ τὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ εἰς προφητικόν τι ῥητὸν, λέγονται καὶ εἶναι οὐχὶ μόνον οἱ τὴν ἐλεημοσύνην πραγματικῶς ἐξασκούντες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἔχοντες μὲν τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν, μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ ἐνεργήσωσιν αὐτήν· καὶ οἱ τοιοῦτοι θέλουσι μετασχεῖ τῆς αὐτῆς τιμῆς μετὰ τῶν δυναμένων νὰ πραγματοποιήσωσιν τὴν προαίρεσιν αὐτῶν διὰ τῆς πλεοναζούσης περιουσίας· Πάλιν φησί· Μακάριοι οἱ ἐλεῆμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται (ς)· ὁ δὲ ἔλεος οὐχ, ἥ τινες τῶν φιλοσόφων ὑπειλήφασι, λύπη ἐπ' ἄλλοτρίαις συμφοραῖς, μᾶλλον δὲ ἀστεϊὸν τί ἐστίν, ὥς οἱ προφηταὶ λέγουσιν· Ἐλεον γὰρ, φησι, θέλω, καὶ οὐ θυσίαν (ζ). Ἐλεῆμονας δ' εἶναι βούλεται οὐ μόνον τοὺς ἔλεον ποιοῦντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐθέλοντας ἐλεεῖν, καὶ μὴ δύνωνται, οἷς κατὰ προαίρεσιν τὸ ἐνεργεῖν πάρεστιν· ἐνίοτε γὰρ βουλόμεθα δι' ἀργυρίου δόσεως, ἢ διὰ σωματικῆς σπουδῆς ἔλεον ποιῆσαι, ὥς δεομένῳ ἐπαρκέσαι, ἢ νοσοῦντι ὑποργῆσαι, ἢ ἐν περιστάσει

(α) Ἀδρόθ. — Στρωματ. Β'. κεφ. 19. §. 99.

(β) Παροιμ. κ'. 28.

(γ) Ἀδρόθ., ιδ'. 26.

(δ) Ἀδρόθ., ιβ'. 21.

(ε) Στρωματ. Γ'. κεφ. 18. §. 86.

(ς) Μαθ. ι'. 7.

(ζ) Ὡση' ς'. 6.

« γενομένῳ παραστῆναι, καὶ οὐχ οἷοί τέ εἰμεν ἦτοι διὰ πενίαν,
 » ἢ νόσον, ἢ γῆρας, φυσικὴ γὰρ νότος καὶ τοῦτο, ἐξυπηρετή-
 »σαι τῇ προαιρέσει, ἐφ' ᾧ δρμώμεθα, μὴ δυνηθέντες ἐπὶ τέλος
 » ἀγαγεῖν, ὃ βεβουλήμεθα· τῆς αὐτῆς τιμῆς μεθέξουσιν τοῖς δυ-
 »νηθεῖσιν οἱ βεβουλημένοι, ᾧ ἢ προαίρεσις ἴση, καὶ πλεονε-
 »κτῶσιν ἕτεροι τῇ περιουσίᾳ» (α). Οἱ ἀξιωμαθμόνευτοι οὗτοι λό-
 γοι καὶ τοὺς πλουσίους ταπεινοῦσι, τοὺς καυχωμένους καὶ με-
 γαληγοροῦντας διὰ τὰς ἐλεημοσύνας αὐτῶν, καὶ τοὺς πτωχοὺς
 παραμυθοῦσιν, εἰς τοὺς ὁποίους ἐλλείπει ὁ πόρος, ὅθεν νὰ πα-
 ρέχωσιν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν θαψιλῆς τὰς ἐλεημοσύνας.
 Τὴν ἐπικειμένην δὲ εἰς τοὺς πλουσίους υποχρέωσιν νὰ μετα-
 δίδωσιν εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐκ τῶν περισσευόντων, ἄριστα ὑπο-
 δεικνύει ὁ Κλήμης διὰ τῶν ἐξῆς· « Παρήγαγε δὲ τὸ γένος ἡμῶν
 » ἐπὶ κοινωνίᾳ ὁ Θεός, αὐτὸς τῶν ἑαυτοῦ πρότερον μεταδούς,
 » καὶ κοινὸν πᾶσιν ἀνθρώποις τὸν ἑαυτοῦ ἐπισκορῆσας λόγον,
 » πάντα ποιήσας ὑπὲρ πάντων· κοινὰ οὖν τὰ πάντα, καὶ μὴ
 » πλεονεκτούντων οἱ πλούσιοι. Τὸ οὖν πάρεστί μοι καὶ πλεονάζει
 » μοι, διὰ τί μὴ τρυφήσω; οὐκ ἀνθρώπινον, οὐδὲ κοινωνικόν· ἐκεῖ-
 »νο δὲ μᾶλλον ἀγαπητικόν, πάρεστί μοι, διὰ τί μὴ μεταδῶ τοῖς
 » θεομένοις; ὁ γὰρ τοιοῦτος ὁ τὸ, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου
 » ὡς σεαυτὸν, πληρώσας. Αὕτη γὰρ ἡ ἀληθὴς τρυφή, ἡ θησαυρι-
 » ζομένη πολυτέλεια· ἡ δὲ εἰς τὰς ματαίας ἐπιθυμίας ἀνάλω-
 »σις ἀπωλείας, οὐ δαπάνης ἐπέχει λόγον· δέδωκε γὰρ ὁ Θεός
 » οἷδ' ὅτι τῆς χρήσεως ἡμῖν τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ μέχρι τοῦ ἀναγ-
 » καίου, καὶ τὴν χρῆσιν κοινὴν εἶναι βεβούλευται. Ἀποπον δὲ
 » ἓνα τρυφᾶν, πενομένων πλειόνων· πόσω μὲν γὰρ εὐκλέεστε-
 »ρον τοῦ πολυτελοῦς οἶκεν τὸ πολλοὺς εὐεργετεῖν; πόσω δὲ
 » συνετώτερον τοῦ εἰς λίθους καὶ χρυσίον τὸ εἰς ἀνθρώπους ἀνα-
 » λίσκειν; πόσω δὲ ὠφελιμώτερον τῶν ἀψύχων κοσμίῳ τὸ φί-
 » λους κεκτησθαι κοσμίους; τίνα δὲ ἀγροὶ τοσοῦτον, ὅσον τὸ
 » χαρίζεσθαι, ὠφελήσειαν» ; (β) — β') *Περὶ νηστείας*. Ἡ νη-

(α) Στρωματ. Δ'. κεφ. 6. §. 38.

(β) Παιδαγωγ. β. βλ. 6'. κεφ. 12. §. 120.

σιεία, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κλήμεντος, σημαίνει ἀποχὴν ἀπὸ παντὸς ἁμαρτήματος, ἢ δι' ἔργων πραττομένου, ἢ ἐν λόγῳ, ἢ καὶ κατὰ διάνοιαν. Ἐνηστεῖται δὲ ἀποχὰς κακῶν μηνύουσι « πάντων ἀπαξᾶπλως, τῶν τε κατ' ἐνέργειαν, καὶ κατὰ λόγον, » καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν αὐτὴν» (α). καί· « Αὐτίκα νηστεύει [ὁ γνωστικὸς] κατὰ τὸν βίον φιλαργυρίας τε ὁμοῦ καὶ φιληδονίας, ἐξ ὧν αἱ πᾶσαι ἐκφύονται κακίαι. . . Ἐνηστεύει τοίνυν » καὶ κατὰ τὸν νόμον ἀπὸ τῶν πράξεων τῶν φαύλων, καὶ κατὰ » τὴν τοῦ εὐαγγελίου τελειότητα ἀπὸ τῶν ἐννοιῶν τῶν πονηρῶν» (β). Καὶ τῶντι, αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς τῶν χριστιανῶν νηστεία, ἡ ἀποχὴ ἀπὸ παντὸς κακοῦ, ἢ ἐν γένει ἀπὸ παντός, ἀντικειμένου εἰς τὸν νόμον, καὶ τῆς χριστιανικῆς τελειότητος ἀρισταμένου.—γ') *Περὶ παρθενίας καὶ ἐγκρατείας*. Τὴν παρθενίαν καὶ διηνεκὴ ἐγκράτειαν ἐπίσης ἐγκρίνει καὶ συνιστᾷ ὁ Κλήμης, ὡς καὶ τὸν γάμον, παραινῶν τὸν ἢ τὸν γάμον ἢ τὴν παρθενίαν ἀπαζόμενον νὰ διαμένῃ πάντοτε εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν ἀνένδοτος· « Ἡ πρόθεσις ἐκάστου τοῦ τε ἑαυτὸν εὐνουχίσαντος, » τοῦ τε αὖ γάμῳ διὰ παιδοποιεῖν συζεύξαντος, ἀνένδοτος πρὸς » τὸ ἥττον διαμένειν ὀφείλει. . . Καὶ καθόλου πᾶσαι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀποστόλου, σωφροσύνην καὶ ἐγκράτειαν διδάσκουσai, » περὶ τε γάμων, περὶ τε παιδοποιίας, περὶ τε οἴκου διοικήσεως » μυρίας ὅσας ἐντολὰς περιέχουσai, οὐδαμῶς γάμον ἠθέτησαν » τὸν σῶφρονα, ἀλλὰ τὴν ἀκολουθίαν σῶζουσai τοῦ νόμου πρὸς » τὸ εὐαγγέλιον, ἀποδέχονται ἐκάτερον, τὸν τε εὐχαρίστως τῷ » Θεῷ γάμῳ κεχηρημένον σωφρόνως, τὸν τε εὐνουχία, ὡς ὁ Κύριος βούλεται, συμβιοῦντα, καθὼς ἐκλήθη ἕκαστος, ἐλόμενος » ἀπταιστίως καὶ τελείως » (γ). Ὅτι ὁμοῦς τῆς ἀγαμίας καὶ παρθενίας ἐξοχώτερος πρέπει νὰ νομίζεται ὁ γάμος, λέγει ἐν τοῖς ἐξῆς· « Γενόμενος γὰρ τέλειος, εἰκόνας ἔχει τοὺς Ἀποστόλους, καὶ τῷ ὄντι ἀνὴρ οὐκ ἐν τῷ μονήρῳ ἐπανελίσσθαι δείκνυται βίον, ἀλλ' ἐκεῖνος ἄνδρας νικᾷ, ὁ γάμῳ καὶ παιδοποιεῖ »

(α) Στρωματ. ζ'. κεφ. 12. §. 102.

(β) Στρωματ. ζ'. κεφ. 12. §. 75. 76.

(γ) Στρωματ. Γ'. κεφ. 12. §. 79. 86. κεφ. 15. §. 97.

» καὶ τῇ τοῦ οἴκου προνοίᾳ ἀνηδόνως τε καὶ ἀλυπῆτως ἐγγυ-
 » μνασάμενος μετὰ τῆς τοῦ οἴκου κηδεμονίας, ἀδιάστατος τῆς
 » τοῦ Θεοῦ γενόμενος ἀγάπης, καὶ πάσης κατεξανιστάμενος
 » πείρας, τῆς διὰ τέκνων καὶ γυναικός, οἰκειῶν τε καὶ κτη-
 » μάτων προσφερομένης· τῷ δὲ αὐτῷ τὰ πολλὰ εἶναι συμβέ-
 » βηκεν ἀπειράστῳ· μόνου γοῦν ἑαυτοῦ κηδόμενος, ἡττάται πρὸς
 » τοῦ ἀπολειπομένου μὲν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, περιτ-
 » τεύοντος δὲ ἐν τῇ κατὰ τὸν βίον οἰκονομίᾳ, εἰκόνα ἀτεχνῶς
 » σώζοντος ὀλίγην τῇ τῆς ἀληθείας προνοίᾳ (α). Τὴν δὲ κα-
 » τάστασιν τῆς χήρας ἐπαινεῖ μᾶλλον, ἢ τὴν τῆς παρθένου αὐ-
 » τῆς· διότι δυσκολώτερον εἶναι, λέγει, ν' ἀπέχωμεν τῶν ἡδονῶν,
 » τῶν ὁποίων ποτὲ ἀπελαύσαμεν, ἢ νὰ ἐγκρατευώμεθα τῶν ὁποίων
 οὐδέποτε ἐπειράθημεν (β).—δ') Περὶ ὅρκου καὶ ψεύδους. Ὁ
 ὅρκος ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος ὁμολογία καθοριστικὴ μετὰ
 προσπαραλήψεως θείας (γ). Ὁ δὲ ὢν, καὶ ἅπαξ ἑαυτὸν πιστὸν
 ἀποδείξας, δὲν ἔχει χρεῖαν ὅρκου, στερεὸν καὶ ὠρισμένον ὅρκον πα-
 ρέχων τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ (δ)· ἀλλ' ἀρκεῖ εἰς αὐ-
 τὸν νὰ προσθέσῃ ἢ εἰς τὴν κατάφασιν, ἢ εἰς τὴν ἀρνήσιν τὸ
 ἀληθῶς λέγω, διὰ νὰ πείσῃ τοὺς μὴ διορῶντας αὐτοῦ· τὸ βέ-
 βαιον τῆς ἀποκρίσεως (ε). Ἄλλως δὲ ὁ δικαίως ζῶν, καὶ μὴ
 παραβαίνων τὰς ἐντολάς, ἔχει καλὸν ὅρκον τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ
 ἀποβαίνει λοιπὸν περιττὴ ἢ διὰ τῆς γλώττης μαρτυρία (ς). —
 Τὸ ψεῦδος πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀπαγορεύει ὁ Κλήμης, καὶ
 ὅταν προσέτι ὑπάρχῃ κίνδυνος ζωῆς· Ταύτη οὐ ψεύδεται [δ
 » γνωστικός], οὔτε παρὰ τὰς συνθήκας τι ποιεῖται· ταύτη δὲ αὐ-
 » δὲ ὁμνυσιν ὅρκον ἀπαιτηθεὶς, οὐδὲ ἔξαρνός ποτε γίνεται, ἵνα
 » μὴ ψεύσῃται, καὶ ἐναποθνήσκῃ ταῖς βασάνοις (ζ). Ἀλλ' ὁ-

(α) Στωματ. Ζ'. κεφ. 12. §. 70.

(β) Αὐτόθι, §. 72. 76.

(γ) Στωματ. Ζ'. κεφ. 8. §. 50.

(δ) Αὐτόθι.

(ε) Αὐτόθι, §. 51.

(ς) Αὐτόθι.

(ζ) Αὐτόθι, καὶ §. 53.

μῶς φαίνεται πῶς διδάσκων, ὅτι συγχωρεῖται ἐνίοτε τὸ ψεύδεσθαι, ἐπιχειρῶν ν' ἀποδείξῃ τοῦτο ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὅστις, διὰ νὰ κερδήσῃ εἰς ἑαυτὸν τοὺς Ἑβραίους, ἠθέλησε νὰ περιτέμῃ τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Τιμόθεον, καὶ τοι ἐν πάσαις αὐτοῦ ταῖς ἐπιστολαῖς κηρύττει, ὅτι ἡ περιτομὴ δὲν ὠφελεῖ παντάπασιν· « Πλὴν εἰ μὴ ποτε ἐν θεραπείας » μέρει, καθάπερ ἱατρός πρὸς νοσοῦντας ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν κακῶν μόνων ψεύτεται, ἢ ψεύδας ἐρεῖ κατὰ τοὺς σοφιστάς· αὐτίκα Τιμόθεον ὁ γενναῖος περιέταμεν Ἀπόστολος, κεκραγὼς καὶ γράφων, περιτομὴν τὴν χειροποίητον οὐδὲν ὠφελεῖν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀθρόως ἀποσπῶν τοῦ νόμου πρὸς τὴν ἐκ πίστεως τῆς καρδίας περιτομὴν, ἀφημιζοντας ἔτι τοὺς ἀχρωμένους τῶν Ἑβραίων ἀπερρῆξαι τῆς συναγωγῆς ἀναγκάσει, συμπεριφερόμενος Ἰουδαίους, Ἰουδαῖος ἐγένετο, ἵνα πάντας κερδήσῃ » (α). Ἄλλ' ἡ γνώμη αὕτη δὲν στηρίζεται διόλου εἰς τὸ παράδειγμα τῆς τοῦ Τιμοθέου περιτομῆς· διότι ταύτην ἐπέτρεψεν ὁ Ἀπόστολος κατὰ μόνην παρρησίαν καὶ συγκατάθεσιν, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ νὰ ψευσθῇ· καὶ ἡ μὲν περιτομὴ καὶ καθ' ἑαυτὴν δὲν ἦτο κακὴ, καὶ τότε δὲν ἀπηγορεύετο· τὸ δὲ ψεύδους τοῦναντίον εἶναι φύσει κακόν, καὶ διὰ τοῦτο εἰς οὐδένα συγχωρεῖται νὰ ψεύδεται, καὶ ἂν ἡ ζωὴ αὐτοῦ ᾗθελε κινδυνεύει. — ε) *Περὶ μετριότητος.* Ὁ Κλήμης ἐπιβάλλει καὶ μετριότητος κανόνας, τοὺς ὁποίους πρέπει ὁ χριστιανὸς νὰ φυλάττῃ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον διδάσκει μετριότητα περὶ τὰς τροφάς· ὅστις ὁδηγεῖται, λέγει, ὑπὸ τοῦ λόγου, μανθάνει, ὅτι δὲν πρέπει νὰ σπουδάζῃ περὶ τὰ ἐκτός, ἀλλὰ νὰ προσέχῃ ὅπως εἰς τὸ νὰ καθαίρῃ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ψυχῆς· διότι ἀπολυθεὶς ἐκείνων, διὰ τῶν ὁποίων ἀνήκει ἔτι εἰς τὴν ὕλην, ἐπιτηδειότερος καθίσταται εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ κατάληψιν. Ἐντεῦθεν δὲ συνάγει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ διαφέρῃ τῶν ζώων, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ συνίσταται εἰς τὴν γαστέρα, καὶ νὰ μὴ ζῇ διὰ νὰ τρώγῃ, ἀλλὰ τὰνάπαλιν, νὰ τρώγῃ, διὰ νὰ ζῇ (β). Καὶ τοι δὲ ἐγκρίνει κατὰ τὸν ἀπό-

(α) Ἀδρόβ., κεφ. 9. §. 53.

(β) Παιδαγωγ., βιβλ. 6'. κεφ. 1. §. 1.

στολον Παῦλον καὶ τὸν φιλόσοφον Πυθαγόραν τὴν ἀπὸ τοῦ κρέατος καὶ τοῦ οἴνου ἀποχὴν, διότι τὸ μὲν κρέας ἀνήκει μάλ-
λον εἰς τὰ θηρία, ἢ δὲ ἀπὸ τοῦ οἴνου ἀναθυμιάσις σκοτίζει τὴν
ψυχὴν, ἐπιτρέπει ὁμοῦς τὴν μετρίαν μετάληψιν αὐτῶν, καὶ μά-
λιστα τοῦ οἴνου, φέρων εἰς παράδειγμα τὴν τοῦ Ἀποστόλου πρὸς
τὸν Τιμόθεον συμβουλὴν (α), καὶ συγχωρῶν αὐτὸν εἰς μόνους
τοὺς γέροντας, διὰ ν' ἀναζωπυρῶσι δι' αὐτοῦ τὴν καταψυχο-
μένην καὶ ὑπὸ τοῦ χρόνου μαραιομένην ἡλικίαν (β). Δὲν θέλει
ὁμοῦς νὰ φροντίῃ τις περὶ τοῦ πολυτιμοτέρου καὶ περιφημοτέ-
ρου, ἀλλ' ἀπαίτει ν' ἀρκῆται ἕκαστος εἰς τῆς πατρίδος αὐτοῦ
τὸν οἶνον (γ). Παραγγέλλει δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν εἰδωλοθύτων ἀπο-
χὴν, καὶ ὡς μιαρῶν, τῆς ἐθνικῆς λατρείας διδασκούσης, ὅτι αἱ ψυ-
χαὶ τῶν θευνώτων ἐρίπταντο ἐκ τοῦ ἄβου ἐπὶ τῶν θυμάτων (δ), καὶ
διὰ τοὺς τρεῖς μάλιστα τούτους λόγους, διὰ τὴν ἡμετέραν δηλονότι
συνειδήσιν, διὰ τὴν βδελυρίαν τῶν δαιμονίων, καὶ διὰ νὰ μὴ γι-
νώμεθα εἰς τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν σκάνδαλον (ε). Προσέτι συμ-
βουλεύων μετριότητά καὶ περὶ τὸν ὕπνον, παραγγέλλει νὰ μὴ
κοιμώμεθα ἐπὶ κλινῶν πολυτελῶν καὶ μαλθακῶν (ς), οὐδ' ἐπὶ
πολὺν χρόνον, ἀλλὰ νὰ γρηγορῶμεν, ὅταν τὸ δυνατόν, ἀνεγει-
ρόμενοι πολλάκις τὴν νύκτα, καὶ τὸν Θεὸν εὐλογοῦντες· « Οὐ
» γὰρ γρηὶ παννύχιον εὔδειν τοὺς ἔνοικον ἔχοντας τὸν λόγον
» τὸν ἐγρήγορον· ἐπεγεγέρτεον δὲ νύκτωρ, μάλιστα, ὅποτε αἱ ἡμέ-
» ραι φθίνουσι· καὶ τῷ μὲν φιλολογητέον, τῷ δὲ τῆς αὐτοῦ
» τέχνης ἀπαρκετέον, γυναιξὶ δὲ ταλασίας ἐραπτεόν, πᾶσι δὲ,
» ἔπος εἰπεῖν, διαμαχητέον ἡμῖν πρὸς τὸν ὕπνον, ἡρέμα ἐκ
» προσαγωγῆς ἐθίζουσιν, ὥς πλείονα χρόνον τοῦ ζῆν διὰ τὴν
» ἐγρήγορσιν μεταλαμβάνειν· ὁ γὰρ ὕπνος, ὡς περ τελώνης, τὸν
» ἡμῖσιν ἡμῖν τοῦ βίου συνδιαρεῖται χρόνον » (ζ). Τελευταῖον

(α) Πρὸς Τιμόθ. Α'. ε. 23.

(β) Παιδαγωγ. βιβλ. β'. κεφ. 1. §. 11. 19. 22.

(γ) Αὐτόθι, §. 30.

(δ) Αὐτόθι, §. 8.

(ε) Αὐτόθι.

(ς) Αὐτόθι, κεφ. 9. §. 77.

(ζ) Αὐτόθι, §. 79. 80. 81.

δὲ διατάσσει μετριότητα καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν λουτρῶν, καὶ διὰ δύο μόνα αἷτια παραινεῖ νὰ μεταχειριζώμεθα αὐτὰ, διὰ καθαριότητα, καὶ διὰ ὑγείαν (α).

§. 4. Ἐκδόσεις. Ἐκδόσεις τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀλεξανδρείως Κλήμεντος ἔχομεν περιεχούσας ἢ μόνον τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, ἢ μόνον τὴν λατινικὴν μετάφρασιν, ἢ καὶ ἀμφότερα συνάμα. Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην τάξιν ἀνήκουσιν ἡ ὑπὸ Πέτρου Βικτωρίου κατὰ τι χειρόγραφον τῆς τῶν Μεδίκων βιβλιοθήκης ἐν Φλωρεντίᾳ τυπωθεῖσα τὸ ἔτος 1550 εἰς φύλλ., καὶ ἡ ὑπὸ Φρίδερ. Σουλβουργίου, μετὰ σημειώσεων καὶ διαφορῶν ἀναγνωσμάτων, ἐν Ἐιδελβέργῃ, τὸ 1592, περιέχουσαι ἀμφότεραι τὸν λόγον προτρεπτικόν, τὸν Παιδαγωγόν, τοὺς ὁκτώ Στρωματεῖς, τὰς Ἐπιτομὰς ἐκ τῶν Θεοδότου, καὶ τὰς Ἐκ τῶν προφητικῶν ἐκλογάς. Εἰς δὲ τὴν λατινικὴν γλῶτταν, χωρὶς τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, ἐξεδόθησαν κατὰ πρῶτον τὰ τρία κυριώτερα συγγράμματα, ὁ Προτρεπτικὸς, ὁ Παιδαγωγός, καὶ οἱ Στρωματεῖς, ἐν Φλωρεντίᾳ, 1551, παρὰ Λαυρεντίῳ Τορρετίνῳ, μεταφρασθέντα τὰ μὲν δύο πρῶτα ὑπὸ Γεντιανοῦ Ἑρβέτου, τοῦ ἐν Ῥημοῖς κανονικοῦ, τὸ δὲ τρίτον ὑπὸ Κυριακοῦ Στράτσα. Ἐκ δὲ τῆς τοῦ αὐτοῦ Ἑρβέτου μετάφρασεως μετετυπώθησαν ἔπειτα οὐχὶ μόνον ὁ Προτρεπτικὸς καὶ ὁ Παιδαγωγός, ἀλλὰ καὶ οἱ Στρωματεῖς, ἐν Βασίλ. παρὰ τῷ Φρεβενίῳ, τὸ 1556, εἰς φύλλ., καὶ μετὰ ταῦτα πολλάκις εἰς πάσας δὲ ταύτας τὰς ἐκδόσεις προστέθησαν καὶ πολλοὶ εὐστοχοὶ σημειώσεις. Τὰ αὐτὰ τρία συγγράμματα κατὰ τὴν ἑκδοσιν τοῦ Ἑρβέτου, προσέτι δὲ καὶ τὸ, *Τίς ὁ σωζόμενος πλοῦσιος*, καὶ αἱ Ἐκ τῶν προφητικῶν ἐκλογαί, καὶ αἱ Ἰσοτυπώσεις ἐξεδόθησαν πάλιν καὶ ἐν τῇ ἐν Λουγδούνῃ βιβλιοθήκῃ τῶν ἀρχαίων Πατέρων, 1677, Τόμ. Γ'. Ἡ δὲ μετάφρασις τοῦ Ἑρβέτου εἶναι τραχεῖα καὶ σκοτεινὴ, καὶ μὴ ἀποδίδουσα πολλάκις ὀρθῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ συγγραφέως· ἀλλὰ καὶ οἱ τὴν διόρθωσιν αὐτῆς ἐπιχειρήσαντες δὲν ἀπέβησαν εὐτυχέστεροι, εἰς ἐτι μεγαλείτερα σφάλματα ὑποπεσόντες. — Τὴν πρώτην δὲ ἑλληνολατινικὴν ἑκδοσιν ἐφιλοπόνησεν ὁ Δανιὴλ Ἐίνσιος,

(α) Παιδ. γ. βιβλ. γ'. κεφ. 9. §. 46.

ὅστις διορθώσας ἐν πολλοῖς τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἑρβέτου, καὶ προσθεὶς καὶ ἰδίας καὶ τὰς τοῦ Συλβουργίου σημειώσεις, ἐξέδωκε τοῦ Κλήμεντος τὰ συγγράμματα ἐν Λουγδούνῳ Βατανῶν, τὸ ἔτος 1616, εἰς φύλλ., μετατυπωθ. ἔπειτα καὶ ἐν Παρίσι. 1621, 1629, μετὰ σημειώσεων τοῦ Φρόντιωνος Δουκαίου, καὶ 1641. Ἡ τελευταία δὲ αὕτη ἐκδοσις, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ἡ ἐν Κολων. τοῦ ἔτους 1688, ὑπερέχει τῶν πρὸ αὐτῆς κατὰ τὴν ἀκρίβειαν. Ἐπειδὴ ὁμοῦ πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε ἐκδόσεις ἐφαίνοντο εἰσέτι ἐλλειπείς, διότι καὶ τὰ κείμενα ἔχρηζεν ἐν ἀκριβεστέρᾳ ἐπιστάσει, καὶ τινὰ σκοτεινὰ αὐτοῦ χωρία ἀπῆλθον σαφιστέραν τὴν ἐρμηνείαν, ἀπεδύθη εἰς ἐντελεστεράς τινὰς ἐκδόσεις τὸ ἐπιχειρήμα ὁ ἐπίσκοπος τῆς Καντουαρίας Ἰωάννης Πότερος, ὃς τις διώρθωσε καὶ πάλιν τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἑρβέτου, καὶ τὰ διεσπαρμένα τεμάχια συλλέξας, συνεξέδωκεν αὐτὰ εἰς ἓν καὶ μετὰ τῶν νόθων συγγραμμάτων τοῦ Κλήμεντος, ἐν Ὁξονίῳ 1715, εἰς φύλλ., προσθεὶς καὶ ἰδίας καὶ τὰς τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐκδοτῶν σημειώσεις. Τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἀκριβὲς μετατύποις ἐγένον ἐν Βενετίᾳ, 1757, καὶ ἐν Βιρκεβούργῳ, 1778, 1779, εἰς 8ον.

— Τὸ σύγγραμμα *Τίς ὁ σωζόμενος πλοῦσιος ἀνεκαλύφθη* κατὰ πρῶτον ἐν τινι Βατικανείῳ χειρογράφῳ τῶν Ὁμιλιῶν τοῦ Ὀριγένους, καὶ εἰς τοῦτο τὸ ὄνομα ἐξεδόθη ὑπὸ Μιχαὴλ Γισλέρου μετὰ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Μαιθαίου Καριοφίλου ἐν Λουγδούνῳ, 1633. Ὑστερον ὁμοῦ, τὸ ἔτος 1672, ὁ Κομβεφίσιος ἐξέδωκεν αὐτὸ εἰς τὸ ὄνομα Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως ἐν τῷ Auctuar. noviss. Biblioth. graec. PP. ὅθεν μετετυπώθη ἔπειτα καὶ ἐν τῇ ἐν Λουγδ. Biblioth. PP. Ἐφεξῆς ἐφάνησαν καὶ ἄλλαι ἐκδόσεις αὐτοῦ, ἐν Ὁξον. 1683, ὑπὸ I. Φέλλου, καὶ ἐν Λειψία, 1700, ὑπὸ Ἰτιγίου. — Τὰς Ἐπιτομὰς ἐκ τῶν Θεωμάτων διὰ τὸ κακόδοξον αὐτῶν δὲν ἠθέλησεν ἀ μεταφράσθαι εἰς τὸ λατινικὸν ὁ Ἑρβέτος· ὁ δὲ Κομβεφίσιος τὰς μετέφρασε μὲν, ἀλλὰ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν τὰς ἐδημοσίευσεν· ἐτυπώθησαν ὁμοῦ ἐν τῇ τοῦ Ἀλβέρτου Φαβρίκιου Biblioth. graeca. — Νεωτάτη δὲ ἐκδοσις, ἅπαντα τοῦ Κλήμεντος τὰ συγγράμματα περιέχουσα, τετράτομος εἰς 8ον, εἶναι ἡ ἐν Λειψία τὸ 1831 ὑπὸ P. Κλωτσίου γενομένη.

ΩΡΙΓΕΝΗΣ.

§. 1. Βίος. Ὁ Ὠριγένης, τὸ γένος Αἰγύπτιος, ἐγεννήθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸ ἔτος 185, τῆς αὐτοκρατορίας δὲ τοῦ Κομμόδου τὸ ἕκτον, ἐκ γονέων χριστιανῶν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Εὐσέβιος, ἀποδεικνύων συκοφάντην τὸν πολέμιον τῆς χριστιανικῆς πίστεως Πορφύριον, ὅστις λέγει αὐτὸν καταγόμενον ἐξ ἐθνικῶν (α). Πλὴν τοῦ κυρίου αὐτοῦ ὀνόματος Ὠριγένους ἔφερε καὶ δύο ἄλλα, τὸ τοῦ Ἀδαμαντίου καὶ Χαλκετέρου, τὰ ὁποῖα ἐδόθησαν εἰς αὐτὸν διὰ τὴν ἐπίμονον καὶ σταθεράν τῶν πόνων αὐτοῦ καρτερίαν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔφερε κατὰ μὲν τὴν γνώμην τοῦ Φωτίου διὰ τοὺς ὁποίους μετεχειρίζετο στεγνούς καὶ ἀκαταμαχίτους λόγους (β)· ὡς δὲ ὁ Ἱερώνυμος νομίζει (γ), διὰ τὴν ἀδαμαντίνην τὴν τρόπον τινὰ εὐρωστίαν καὶ ὑπερσθένειαν τοῦ νοῦς αὐτοῦ, ὅστις ἐφαίνετο ὑπὸ τῶν πόνων ἀκαταδάμαστος· τὸ δὲ δεύτερον ἐπωνύμιον τοῦ Χαλκετέρου ἔλαβε κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ γραμματικοῦ Διδύμου (ἀκμάσαντος ἐπὶ τοῦ καίσαρος Αὐγούστου), ὅστις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουΐδα ἐπωνομάσθη οὕτω διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ περὶ τὸ συγγραφεῖν ἐπιμέλειαν καὶ ἐπιμονήν (δ).

- (α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 19. « ταῦτα τῷ Πορφύριῳ κατὰ τὸ τρίτον σύγγραμμα τῶν γραφέντων αὐτῷ κατὰ χριστιανῶν εἴρηται, ἐπαληθεύσαντι μὲν περὶ τῆς τάνδρος ἀσκήσεως καὶ πολυμαθείας, ψευσαμένῳ δὲ σαφῶς (τί γὰρ οὐκ ἔμελλεν ὁ κατὰ χριστιανῶν) ἐν οἷς αὐτὸν μὲν φησὶν ἐξ Ἑλλήνων μετατεθεῖσθαι, τὸν δ' Ἀρμώνιον ἐκ βίου τοῦ κατὰ τὴν θεοσιβείαν ἐπὶ τὸν ἐθνικὸν τρόπον ἐκπεσεῖν· τῷ τε γὰρ Ὠριγένης τὰ τῆς κατὰ Χριστὸν διδασκαλίας ἐκ προγόνων ἐσώζετο, ὡς καὶ τὰ τῆς πρόσθεν ἱστορίας ἐθήλου, τῷ τε Ἀρμώνιῳ τὰ τῆς ἐνθεοῦ φιλορίας ἀνέριαι, καὶ ἀδιάπτωτα, καὶ μέχρις ἐσχάτης τοῦ βίου διέμενε τελευτῆς. »
- (β) Φώτ. Μυριόβιβλ. 118. « τοῦτον τοῖνυν τὸν Ὠριγένην, ὃν καὶ ἀδαμαντίον ἐπωνομάζεσθαι φασιν, ὅτι ἀδαμαντίνους δασμοὺς ἐώμεσαν οὕς ἐν δύνει λόγους. »
- (γ) Hieronym. epist. ad Marcellam.
- (δ) Σουΐδας ἐν λίζ. χαλκέντερος· « Δίδυμος· ὁ γραμματικὸς χαλκέντερος ἐκλήθη διὰ τὴν περὶ τὰ βιβλία ἐπιμονήν· φασὶ γὰρ αὐτὸν συγγεγραφεῖν ὑπὲρ τὰ τριχίλια βιβλία. »

Ὁ πατήρ αὐτοῦ Λεωνίδης, μετερχόμενος ἰσως τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ῥήτορος, ἐφρόντισε μεγάλως νὰ συνεργήσῃ αὐτὸς εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ θρησκευτικὴν τοῦ Ὁριγένους ἀνάπτυξιν, καὶ, διὰ νὰ ἐμφυτεύσῃ εἰς αὐτὸν βαθέως σπέρμα εὐσεβείας, δὲν παρημέλησεν ἡμέραν, καθ' ἣν νὰ μὴ διδάξῃ τὸν παῖδά τι ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἡ τοιαύτη δὲ διδασκαλία ἐνήργει σφόδρα ἐπὶ τὸν νοῦν τοῦ Ὁριγένους· διότι ἤδη τότε μὴ ἀναπαυόμενος εἰς τὴν ὁποίαν εὗρισκεν ὡς ἔγγιστα ἔνοιαν τῶν χωρίων τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἀνίχνευε καὶ ἡρώτα καὶ τὴν μυστικὴν, καὶ οὕτως ἔφερε πολλάκις τὸν πατέρα αὐτοῦ εἰς ἀμηχανίαν, ἀγνοοῦντα πῶς νὰ τὸν πληροφρήσῃ περὶ τῶν ἀποριῶν αὐτοῦ. Καὶ ἀπεδοκίμαζε μὲν οὗτος δημοσίᾳ τὴν ἄκαιρον τοῦ παιδὸς περιεργίαν· ἔχαιρε δὲ ἐνδομύχως διὰ τὴν τύχην, ὅτι ἔχει υἱόν, μεγάλην ἐπαγγελλλόμενον τὴν εὐδοκίμησιν, καὶ κατερίλει αὐτοῦ πολλάκις, κοιμωμένου, τὸ γυμνὸν στήθος, τὸ ὁποῖον προσέβλεπεν ὡς κατοικητήριον τοῦ ἁγίου πνεύματος. Οὐχὶ δὲ μόνον εἰς τὰς θείας γραφὰς ἐγύμναζε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ὁριγένην, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐγκύκλια προσέτι προσεπαίδευεν αὐτὸν μαθήματα, εἰς τὰ ὅποια ἐπέδιδεν ἐπιτυχέστατα (α). Ἡ κατ' οἶκον δὲ αὕτη διδασκαλία ἐξηπλώθη εὐθύς μετ' ὀλίγον ὕστερον, καὶ ὁ Ὁριγένης, ἔτι παῖς ὢν, ἐφοίτησεν εἰς τὴν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ κατηχητικὴν σχολήν, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ περίωνμος Κλήμης· ὁ Ἀλεξανδρεὺς (β).

Ὁ Ὁριγένης ἀπὸ νηπιότητος, οὕτως εἰπεῖν, ἦτον ἤδη ἀνὴρ (γ)· καὶ τοῦτο ἐδείχθη, ὅτε ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Σεπτιμίου Σευήρου (τὸ ἔτος 202) ἐξεβράγχη κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμός. Ἡ ἐπιθυμία νὰ χύσῃ τὸ αἷμα αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, ἦτον ἐν τῇ τρυφερᾷ ταύτῃ ἡλικίᾳ τοσοῦτον διάπυρος, ὥς τε μόλις ἐπέισθη νὰ μὴ καταμηνύσῃ ἑαυτὸν ὡς χριστιανόν· ἡ δὲ ἐπιθυμία αὕτη

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ', κεφ. 2.

(β) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ', κεφ. 6. — Φωτ. Μυριόβιβλ. 118. «τοῦτον ποιεῖν τὸν Ὁριγένην... ἀκρατὴν καὶ διεδοχὸν λέγουσι γενέσθαι Κλήμεντος τοῦ στρωματίως».

(γ) Hieronym. epist. 84. [al. 64.] ad Pammach. «magnus vir ab infanzia Origenes, et vero martyr's filius».

ἔγεινεν ἔτι σφοδρότερα, ὅτε ὁ πατήρ αὐτοῦ Λεωνίδης συλληφθεὶς, ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν· δὲν ἰσχυρὰν τότε οὔτε αἱ νοθεσῖαι, οὔτε αἱ δεῆταις τῆς μητρὸς εἰς τὸ νὰ τὸν ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ γείνῃ συμμέτοχος τῆς τύχης τοῦ πατρὸς· καὶ οὕτως ἠναγκάσθη αὐτὴ νὰ κρύψῃ πάντα αὐτοῦ τὰ ἐνδύματα, διὰ νὰ ματαιώσῃ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Τὸν Ὀριγένην ὁμοῦς κατεπόνει ἡ περὶ τοῦ οἴκου πατρὸς φροντίς, μὴ οὕτως χάριν τῆς δυστυχοῦς αὐτοῦ οἰκογενείας κλονηθῇ περὶ τὴν πίστιν, καὶ ἀποδειχθῇ σφαλερός· ὅθεν καὶ ἔγραψε πρὸς αὐτὸν προτρεπτικὴν ἐπιστολήν, ἐνθα πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν ἐσυμβούλευε νὰ προσέχῃ, μὴ ὑπὲρ τῶν οἰκείων αὐτοῦ ἀλλάξῃ τὸ φρόνημα (α).

Ὁ Λεωνίδης ἀπέθανε μάρτυς ἡ περιουσία αὐτοῦ ἐδημεύθη, καὶ ἡ χήρα μετὰ τῶν ἐπτά ἀνηλίκων τέκνων περιέπεσεν εἰς τὴν ἐσχάτην πτωχείαν· ἀλλὰ, κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ, πλουσία τις καὶ περιφανὴς γυνὴ τῆς Ἀλεξανδρείας, σπλαγχνισθεῖσα τοὺς ἐνδεεῖς τούτους, ὑπεδέχθη αὐτοὺς εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, καὶ ἐχορήγησεν εἰς αὐτοὺς κατοικίαν καὶ τράπεζαν. Ἐνταῦθα ὁμοῦς ἀπεκαλύφθη εἰς τὸν νέον Ὀριγένην ἰδιὸς τις χαρακτήρ· διότι, ἐπειδὴ ἡ Ἀλεξανδρινὴ ἐκείνη γυνὴ εἶχε παρ' ἑαυτὴ καὶ Γνωστικόν τινα, καλούμενον Παῦλον, ἄλλως ἄνδρα πεπαιδευμένον, ὁ Ὀριγένης δὲν ἐδύνατο μὲν ν' ἀποφεύγῃ τὴν μετ' αὐτοῦ συναναστροφὴν, ἀλλὰ κατ' οὐδένα τρόπον ὑπῆρξε δυνατόν καὶ νὰ καταπεισθῇ, ὥστε νὰ συμ-προσεύχεται μετ' αὐτοῦ. Διὰ βοθηθείας λοιπὸν τῆς εὐεργέτιδος ταύτης γυναικὸς ἀριερωθεὶς ὅλως μετὰ ἐνθέρμου ζήλου εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ὠραίων ἐπιστημῶν, ἐπροχώρησεν ἐντὸς ὀλίγου τροσούτον, ὥστ' ἔγεινεν ἱκανὸς νὰ διδάσκη αὐτὸς τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ῥητορικὴν, καὶ οὕτω νὰ μὴ ἔχῃ χρεῖαν τῆς ξένης βοθηθείας (β).

Ἡ εὐφυΐα τοῦ Ὀριγένους, καὶ ὁ εὐσεβὴς αὐτοῦ ζήλος ταχέως διεφνιμίσθησαν καὶ παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς, τῶν ὁποίων προσήρχοντο πολλοί, παρακαλοῦντες αὐτὸν νὰ τοὺς διδάξῃ τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ἀσμένως δὲ καὶ μετὰ προθυμίας ἀνεδέχθη τὴν διδασκαλίαν ταύτην, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιτυχὴς ἐκδοσις ἐφέλκυσεν ἐπ' αὐτὸν

(α) Εὐσεβ., ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ', κεφ. 2.

(β) Εὐσεβ., ἐκκλ. ιστορ. αὐτόθι.

τὴν προσοχὴν τοῦ ἐπισκόπου Δημητρίου, ὅστις ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν παραχρῆμα τὴν τότε ἐν τῷ διδασκαλείῳ τῇ· Ἀλεξανδρείᾳ χρηρεύσασαν ἔδραν τῆς κατηχήσεως (τὸ ἔτος 203). Ὁ Ὀριγένης, δέκατον ὀγδοὺν ἔχων τότε ἔτος τῆς ἡλικίας, ἀπαιρώθη εἰς τοῦτο τὸ ἀξίωμα ἐξ ὅλης ψυχῆς· ἀλλὰ, κωλυόμενος ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξακολουθῇ τὴν ἰδιαιτέραν τῆς γραμματικῆς καὶ ῥητορικῆς διδασκαλίαν, ἐπώλησε, διὰ νὰ δύναται νὰ ζῇ ἀφωσιωμένος ὁλως εἰς τὸν νέον αὐτοῦ προορισμόν, τὴν πλουσίαν αὐτοῦ βιβλιοθήκην ἐκ τῶν δοκίμων Ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἀγοραστοῦ ἀντ' αὐτῆς τέσσαρας μόνον ὀβολούς τὴν ἡμέραν πρὸς τὰ ἐπιτήδεια τῆς τροφῆς αὐτοῦ. Ἐξήρκει δὲ εἰς αὐτὸν ἀποχρῶντως ἡ εὐτελεῆς αὐτῇ δαπάνη· διότι ἐγγεγυμνασμένος ὢν καθ' ὑπερβολὴν εἰς τοὺς περὶ τὴν μελέτην καμάτων, διετέλει καὶ βίον τῶντι φιλοσοφικώτατον, ἕνα μόνον ἔχων χιτῶνα, μὴ μεταχειριζόμενος ὑποδήματα, κοιμώμενος οὐχὶ ἐπὶ κλίνης, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ ἀπέχων τῆς πόσεως τοῦ οἴνου, καὶ τῆς μεταλήψεως παντὸς ἄλλου περιττοῦ (α). Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ θαυμάζωμεν, ὅτι πάντες συνέτρεχαν πρὸς αὐτόν, ἐνθουσιῶντες τοσοῦτον, ὥστε πολλοὶ ἀπῆρχοντο προθύμως καὶ εἰς τὸ μαρτύριον· ἀλλὰ τοῦναντίον ἄξιον θαυμασμοῦ εἶναι, πῶς μέχρι τοῦδε δὲν συνελήφθη ὑπὸ τοῦ μανιωδῶς κατὰ τῶν χριστιανῶν λυσσῶντος πλήθους τῶν ἐθνικῶν, ἐνῷ πολλάκις παρέπεμπε τοὺς μάρτυρας μέχρι τοῦ τόπου τῆς καταδίκης, προτρέπων καὶ ἐνθαρρύνων αὐτοὺς εἰς τὸν θάνατον.

Ὁ Ὀριγένης ἦτο παραδεδομένος τότε εἰς τὴν κατὰ γράμμα ἐρμηνείαν τῆς Γραφῆς, καὶ, ἐπειδὴ ἐνόμιζεν ἱερὸν χρέος νὰ σπεύδῃ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ὑποδειχθεῖσαν ἀγιότητα, καὶ ἡγωνίζετο νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς ἑαυτὸν μετὰ πίστεως εὐσυνειδήτου πάντας τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ, ἐμελλεν ἐξ ἀνάγκης νὰ παρξοῦρθῃ καὶ εἰς τινὰς περιπλανήσεις, νοῶν πολλὰς συμβολικὰς ἐκφράσεις τοῦ Ἰησοῦ κατὰ γράμμα, ἢ προσαρμόζων εἰς πάντας τοὺς καιροὺς, ὅ,τι ἐκεῖνος εἶπεν, ἀναφερόμενός εἰς τινὰς περιστάσεις. Ἡ

(α) Εὐαῖ6, ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 5^α. κεφ. 3.

παραδοξοτάτη δὲ τῶν τοιούτων περιπλάνησεων εἶναι, ἡ γινομένη ὑστερον εἰς αὐτὸν πολλῆς λύτης πρόξενος· λαμβάνων θηλαδὴ τὴν ἔννοιαν τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγιου, α ἔστιν εὐνοῦχοι, οἱ «τινες εὐνοῦχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» (α), κατὰ γράμμα, ἐνόμισεν, ἐπειδὴ μάλιστα εἶχε φοιτήσας καὶ γυναῖκας, νὰ πράξῃ εἰς ἑαυτὸν ὅ,τι ἐνόει διὰ τῶν λέξεων τούτων παραγγελλόμενον εἰς τοὺς θέλοντας νὰ εἰσέλθωσιν ἀσφαλέστατα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἦτον ἀπάτη, εἰς τὴν ὁποίαν εὐκολον ἦτο νὰ ὑποπέσῃ ὡς ἐκ τοῦ ἀσκητικοῦ βίου καὶ τῆς τοιαύτης τῶν γραφῶν ἐρμηνείας, συμβαλλόντων εἰς αὐτὴν καὶ τινων τότε περιφερομένων συγγραμμάτων (β). Μαθὼν δὲ ὁ ἐπίσκοπος Δημήτριος ταῦτο αὐτοῦ τὸ τόλμημα, ἐπὶνεσε μὲν τὸ φρόνημα, καὶ ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν νῦν μάλιστα νὰ ἐπιμελήται τοῦ ἔργου τῆς κατηχητικῆς διδασκαλίας· ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἔπειτα, ὡς ἀποπώτατα γινόμενον, διὰ φθόνον πρὸς τὸν Ὠριγένην, δὲν ὤκνητε νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τοὺς ἐπισκόπους τῆς οἰκουμένης (γ).

Ὁ Ὠριγένης, διδάσκων ἤδη χρόνον τινὰ μετὰ φήμης πολλῆς καὶ ὠφελείας τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἔκρινεν ἀναγκαῖαν νὰ σπρέψῃ πάλιν τὴν προσοχὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην· διότι τὸ διάσημον αὐτοῦ ὄνομα ἐφείλκε πρὸς αὐτὸν ἄνδρας, διαφόρου παιδείας, καὶ διαφόρων θρησκευτικῶν θεωρημάτων, ὅπως τοῦ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, καὶ τῆς αἰρετικῆς γνώσεως. Ἐντεῦθεν, ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἀκριβῆ γνώσιν τῶν συστημάτων αὐτῶν, ἀπεφάσισε νὰ μαθητεύσῃ εἰς τὸν περικλεῶς τότε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διδάσκοντα τὴν φιλοσοφίαν Ἀμμώνιον Σακκᾶν, φρονιζῶν ἅμα νὰ πλουτίσῃ πάντοτε καὶ νὰ τελειοποιῇ τὸν θησαυρὸν τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ γνώσεων· ὅθεν καὶ πρὸς τὸν σκόπον τοῦτον ἐπεχείρησε κατὰ τὸ ἔτος 211 ἀποδημίαν εἰς τὴν Ῥώμην,

(α) Ματθ. ιθ'. 12.

(β) Φίλων Παρὶ τοῦ τοῦ χεῖρον τῷ κρείττονι φιλεῖν ἐπιτίθεσθαι. §. 48. «ἐξουνοχησθῆναι γεμῆν ἡμεῖνον, ἢ πρὸς συνεισίας ἐκνέμους λατρεῖν.» — καὶ τοῦ Σέξτου ιβ' ἡ γνώμη, κατὰ τὴν ματθαίαν, τοῦ Ῥουρίνου· «omne membrum corporis, quod suadet te contra pudicitiam agere, abijciendum.»

(γ) Εὐμέδ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. σ'. κεφ. 8.

διὰ τὰ εἶδη καὶ τὰ γνωρίσματα τοῦ πλησίον τὴν ἐν αὐτῇ ἀρχαιοτάτην χριστιανικὴν ἐκκλησίαν (α).

Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τούτῳ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀκροωμένων τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἠυξήθη τοσοῦτον, ὥστε, διὰ τὰ ἐπαρκέσει εἰς πάντας, ἠναγκάσθη τὰ συμπαραλάβη βοηθὸν τὸν πρόην μαθητὴν αὐτοῦ Ἑρακλᾶν, ἄνδρα κάτοχον φιλοσοφικῆς καὶ ῥητορικῆς παιδείας, μετὰ τοῦ ὁποίου διεισπράσθη τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, εἰς μὲν ἐκεῖνον παραδοὺς τοὺς ἀρχαίους, εἰς ἑαυτὸν δὲ ἀφείς τὴν τελειοτέραν τῶν μᾶλλον προκεχωρηκότων διδασκαλίαν (β). Ὁ ἄριστος δὲ τρόπος, καθ' ὃν ἠρμήνευε τὰς ἀγίας γραφάς, προσέκτησεν εἰς αὐτὸν ἐπὶ μᾶλλον ἐνδοξον ὄνομα, καὶ ἐκ τῶν πολλῶν τῶν κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἢ ἐξ ἐθνικῶν, ἢ ἐξ αἰρετικῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιστραφέντων ἀνδρῶν, ἄξιός σημειώσεως εἶναι Ἀμβρόσιός τις, τὸν ὁποῖον ἀπὸ τῆς οὐαλεντινιανῆς αἰρέσεως ἀπέδωκε πάλιν εἰς τὸν κόλπον τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

Ἐχων δὲ ἀπεριόριστον ἐπιμέλειαν, δὲν ἤρκεσθαι εἰς τὰς δοκοῦσας ἀπέκτισεν ἕως τότε γνώσεις· ἀλλὰ συνιδὼν, ὅτι ἡ εἰδήσις τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης ἦτον εἰς αὐτὸν ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἀγίας Γραφῆς, καὶ ἀναγκαῖα εἰς τὴν λύσιν διαφορῶν τινῶν, τὰς ὁποίας περὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἐπρόβαλλαν εἰς αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, ἤρχισε τὰ τὴν μανθάνειν, καὶ τοι εἰκοσιπενταετῆς τὴν ἡλικίαν, καὶ εἰς ὀλίγου χρόνου διάστημα ὑπερνίκητε πάντα τὰ προσκόμματα, ὅσα εἶναι ἐνδεχόμενον ν' ἀπαντᾷ εἰς αὐτὴν ὁ πρωτόπαιρος (γ).

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 14.

(β) Εὐσεβ. αὐτόθ. κεφ. 15.

(γ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. β'. κεφ. 16. « τοσούτη δ' εἰσέχματο τῷ Ὁριγέ-
ναι τῶν θεῶν λόγων ἀπκριβωμένη ἐξέτις, ὡς καὶ τὴν ἑβραῖα γλῶτταν ἐκ-
μαθεῖν. » — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 34. quis ignorat et quod tan-
tum in divinis scripturis habuerit studii, ut etiam hebraeam linguam
contra aetatis gentisque suae naturam edisceret. — καὶ, Epist. 23. ad
Paulam. « Graecia tota in illo mirata est, quod in paucis non dicam men-
sibus, sed diebus ita hebraeae linguae vicisset difficultates, ut in di-
cendis canendisque psalmis eum matre contenderet. »

Ἡ φήμη περὶ τῶν αἰσίων ἀποτελεσμάτων τῆς διδασκαλίας τοῦ Ὠριγένους μετεδόθη ταχέως ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀπωτάτας χώρας· οὕτως, ἡγεμῶν τις τῆς Ἀραβίας, ἀκούσας περὶ τῆς δεινότητος αὐτοῦ, παρεκάλεσεν ἐπιμόνως τὸν ἐπίσκοπον Δημήτριον, νὰ στείλῃ τὸν Ὠριγένη μετὰ σπουδῆς πρὸς αὐτόν, διὰ νὰ διδαχθῇ τὴν χριστιανικὴν πίστιν· ὁ Ὠριγένης ἀπήλθε, καὶ ἐπανεστρεψε πάλιν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, εὐτυχῶς περαιώσας τὸ ἔργον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπεστάλη (α). Ἀλλὰ τότε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρὸς ὀλίγον μόνον χρόνον ἀπήλαυσεν ἡσυχίας· διότι, παροξυνάντων τῶν Ἀλεξανδρέων ἐφ' ἑαυτοὺς τὸν αὐτοκράτορα Καρακάλλαν, ἐπέκειτο κατὰ τῆς πόλεως βαρεῖα ἐκδίκησις, ὅθεν καὶ ὁ Ὠριγένης ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Παλαιστίνην (τὸ ἔτος 215). Ἐνταῦθα δὲ ἐν Καισαρείᾳ ὑποδεχθέντες αὐτὸν οἱ ἐπίσκοποι δεξιώτατα, τὸν παρεκάλεσαν, καὶ τοὶ λαϊκοὶ ἔτι ὄντα, νὰ ἐρμηνεύσῃ δημοσίᾳ ἐπ' ἐκκλησίας τὴν ἁγίαν Γραφήν· ἀλλ' ὁ Δημήτριος, μαθὼν τοῦτο, ἠγανάκτησε, καὶ ἀπορρίψας τὴν αἴτησιν τῶν ἐπισκόπων ὡς παράνομον, ἀνεκάλεσε τὸν Ὠριγένη εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτοῦ διοίκησιν (β). Ταχέως ὅμως ἦλθε πρὸς αὐτὸν νέα πρόσκλησις ἐντεϋθεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν (τὸ ἔτος 218), παρὰ Μαρμαίᾳς, τῆς μητρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Σεύηρου, ἥτις γυνὴ οὕτα θεοσεβεστάτη, ἐκάλεσε μετὰ στρατιωτικῆς δορυφορίας τὸν Ὠριγένη, διὰ νὰ μεταδῶσθαι εἰς αὐτὴν τὴν προσήκουσαν διδασκαλίαν (γ).

Τοὺς ἐφεξῆς χρόνους ἀφιερῶνθαι ὁ Ὠριγένης εἰς τὸ συγγράφειν· ἤρχιτε δὲ τὴν ἐκδοσιν τῶν εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν ὑπομνημάτων, ἐπιχείρημα, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἤδη μνημονευθεὶς Ἀμβρόσιος οὐχὶ μόνον τὸν προέτρεπεν ἀκαταπαύστως ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μεγάλης αὐτοῦ περιουσίας παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὰ ἀφθονώτατα μέσα. Ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν ὠρισμένον ποσὸν ἐργασίας, τὸ ὁποῖον καθ' ἐκάστην ἐ-

(α) Εὐαῖβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ', κεφ. 19.

(β) Εὐαῖβ. ἐκκλ. ιστορ. αὐτόθι.

(γ) Εὐαῖβ. ἐκκλ. ιστορ. αὐτόθι, κεφ. 21.

πρεπε γὰ τελειόνη, καὶ διὰ τὸ ὅποιον ὁ Ὀριγένης τὸν ὠνόμαζεν ἀπειζόμενος ἐργοδιώκτην· ἔπειτα ἐμίσθωσεν εἰς αὐτὸν ἑπτὰ ταχυγράφους, οἵτινες ἐξ ἀμοιβῆς ἔγραφαν τὰ υπαγαρευόμενα, καὶ ἄλλους ἑπτὰ ἀντιγραφεῖς, καὶ κοράσια προσέτι, διὰ γὰ καλλιγραφῶναι τὰ ἀντιγραφόμενα, βοηθῶν αὐτὸν καὶ ἄλλως διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ γνώσεων (α). Ἐγραψε δὲ κατὰ τὸ διάστημα τούτου τοῦ χρόνου τὸ ὑπόμνημα εἰς τὴν Γένεσιν, εἰς τοὺς εἴκοσι πέντε πρώτους Ψαλμοὺς, εἰς τοὺς Θρήνους τοῦ Ἱερεμίου, τοὺς πρώτους πέντε τόμους εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, τὸ δογματικὸν σύγγραμμα Περί ἀρχῶν, καὶ τοὺς Στρωματεῖς (β).

Ἐνῷ δὲ ἡσχολεῖτο περὶ τὰς ἐργασίας ταύτας δέκα ἤδη ἔτη, ἐκκλησιαστικαὶ τινες ὑποθέσεις μεταφέρουσιν αὐτὸν πάλιν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ἀχαΐαν· ὅθεν καὶ ἀπερχόμενος εἰς τὴν χώραν ταύτην, διέρχεται, φέρων συστατικά γράμματα παρὰ τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ, διὰ τῆς Παλαιστίνης· ἀλλὰ διατρίβοντα ἐν Καισαρείᾳ ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς Θεόκτιστος, καὶ Ἀλέξανδρος, ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἱερουσαλὴμ, χειροτόνησαν αὐτὸν πρεσβύτερον, τεσσαρακοντοῦτην τὴν ἡλικίαν (228) (γ). Χάριν δὲ τίνων ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, δὲν ἱστορεῖ μὲν ὁ Εὐσέβιος, ὡς βλέπομεν· ἀλλ' ὁ μεταφραστὴς αὐτοῦ Ρουφῖνος καὶ ὁ Ἱερώνυμος σημειοῦσιν, ὅτι προσεκλήθη, διὰ γὰ δαμάσθαι τὰς ἐκεῖ ἀναφυεῖσας αἵρέσεις (δ).

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 23.

(β) Περί τοῦ τελευταίου τούτου συγγράμματος ἰδὲ Hieronym. epist. ad Magnum. « Clementem imitatus Origenes, decem scripsit stromateas, Christianorum et philosophorum inter se sententias comparans, et omnis nostrae religionis dogmata de Platone et Aristotele, Numercio Cornutoque confirmans. »

(γ) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 23. « ὁ Ὀριγένης, ἐκτελούσης χρεῖας, ἐκκλησιαστικῶν ἑνκα πραγμάτων ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στείλαμενος τὴν διὰ Παλαιστίνης, πρεσβυτερίου χειροθεσίαν ἐν Καισαρείᾳ πρὸς τῶν ἐπὶ ἐπισκόπων ἀναλαμβάνει. »

(δ) Rufin. hist. eccl. « quo in tempore Origenes rogatus est ab ecclesiis quae sunt apud Achajam, ut illo usque pro convincendis haereticis, qui inibi liberius convaluerant, perveniret. » — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 34. « Origenes cum jam mediae esset aetatis, et propter ecclesias Acha-

Διὰ τὴν πρᾶξιν ὁμοως ταύτην τῆς χειροτονίας ἡγανάκτησεν ὁ Δημήτριος μεγάλως, οὐχὶ μόνον διότι οἱ ἐπίσκοποι ἐκεῖνοι ἐτόλμησαν νὰ χειροτονήσωσιν ἄνδρα ξένον τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν διοικήσεως, ἀλλὰ καὶ διότι μάλιστα ὁ Ὡριγένης ἐφαίνετο οὕτως ἀποσπώμενος τῆς μητρικῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας· διὸ καὶ ἐκεῖνους μὲν ἐπέπληξε πικρῶς· κατὰ δὲ τούτου ἐξεδικήθη, προσφέρων δημοσίᾳ εἰς ὀνειδισμὸν αὐτοῦ τὸ νεανικὸν ἐκεῖνο ἀποτόλμημα, διὰ τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ γράμμα τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων ἀπεκλείετο ἀπὸ τοῦ τάγματος τῶν κληρικῶν (α). Πρὸς δὲ τούτοις, ἀφοῦ ὁ Ὡριγένης, μετὰ μακρὰν ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ διατριβὴν, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὁ Δημήτριος, συγκαλέσας σύνοδον τῶν αἰγυπτίων ἐπισκόπων καὶ ἀλεξανδρινῶν πρεσβυτέρων, ψηφίζει ν' ἀπαγορευθῇ εἰς τὸν Ὡριγένη τὸ ἀξίωμα τοῦ διδάσκειν, καὶ νὰ ἐξορισθῇ τῆς Ἀλεξανδρείας (τὸ ἔτος 231) (β). Ποῖοι τινες ἄρα λόγοι παρεκίνησαν τὸν ἐπίσκοπον Δημήτριον νὰ πράξῃ τοῦτο, δὲν μᾶς εἶναι γνωστοί· ὅτι ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ ἔκτομή τοῦ Ὡριγένους· μόνον, καὶ ἡ χειροτονία αὐτοῦ ὑπὸ ξένων ἐπισκόπων, δὲν φαίνεται οὕτως ἀποχρῶν λόγος· ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Ἰερώνυμος

» jae, quae pluribus haeresibus vexabantur, sub testimonio ecclesiasticae
» epistolae Athenas per Palaestinam pergeret, a Theotisto et Alexandro,
» Caesareae et Hierosolymorum episcopis presbyter ordinatus.»

(α) Καν. ἀποστολ. ιζ'. « ὁ ἐαυτὸν ἀκρωτηριάσας, μὴ γινέσθω κληρικός. »—Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ε'. κεφ. 8. « οὐ μακροὶς δὲ χρόνοις ὕστερον ὁ αὐτὸς ὁρῶν
» εὖ πράττοντα μέγα τε καὶ λαμπρὸν, καὶ παρὰ πᾶσιν ὄντα βεβοημένον, ἀνθρώ-
» πινόν τε πεπονήδαι, τοῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἐπισκόποις καταγράφειν, ὡς ἀποκω-
» τάτου τοῦ προχθέντος αὐτοῦ, ἐπειράτο· ὅτι γε τῶν κατὰ Παλαιστίνην οἱ μάλιστα
» δόκιμοι καὶ διαπρέποντες, Καισαρείας τε καὶ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοποι, πρεσβείων
» τὸν Ὡριγένην καὶ τῆς ἀνωτάτω τιμῆς ἄξιον εἶναι δοκιμάσαντες, χεῖρας εἰς πρεσ-
» βυτέριον αὐτοῦ τεθείκασι. Τηνικαῦτα δ' οὖν εἰς μέγα δόξης προσελθόντος αὐτοῦ,
» ὀνομά τε παρὰ τοῖς πανταχῇ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ κλέος ἀρετῆς καὶ σοφίας οὐ
» σμικρὸν κτησαμένον, μηδεμίαν ἄλλης εὐπορίαν ὁ Δημήτριος κατηγορίας, τῆς
» πάλαι ἐν παιδί γεγονούσας αὐτῷ πράξεως δεινὴν ποιεῖται διάβολην, συμπεριλα-
» βάν τολμήσας ταύτης κατηγορίας τοῦς ἐπὶ τὸ πρεσβυτέριον αὐτὸν προέξαντας.»

(β) Φῶν. Μυρίδιβλ. 118. « καὶ σύνοδος ἀθροίζεται ἐπισκόπων καὶ τινων πρε-
» σβυτέρων κατὰ Ὡριγένους· ἥ τε, ὡς ὁ Πάμψιλος φησι, ψηφίζεται μεταστῆναι
» μὲν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τὸν Ὡριγένην, καὶ μῆτε διατρίβειν ἐν αὐτῇ, μῆτε διδάσκειν,
» τῆς μάλιστα τοῦ πρεσβυτερίου τιμῆς οὐδαμῶς ἀποκακισθῆναι.»

ἀποδίδουσι ζηλοτυπίαν καὶ φθόνον τοῦ Δημητρίου πρὸς τὸν Ὀριγένη. Καὶ ἴτως συνήγγησαν πάντα ταῦτα· ἀλλ' ἡ πιθανωτέρα αἰτία κατὰ τινες νομίζεται, ὅτι εὑρηκεν εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, καὶ μάλιστα εἰς τὸν *Περὶ ἀρχῶν*, δογματικὰς τινὰς πλάνας, εὐλογοφανῆ περιστάσας τὴν καταδίκην τοῦ Ὀριγένους. Ὁ Ὀριγένης λοιπὸν παρέδωκεν εἰς τὸν Ἡρακλᾶν τὸ διδασκαλικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, καὶ ἐζήτησε καταφύγιον εἰς τοὺς ἐν Παλαιστίνῃ φίλους αὐτοῦ (α). Ἄλλ' ὁ Δημήτριος δὲν ἡσύχασεν ἐπὶ δευτέρως τινὸς πολυκριθμοτέρας συνόδου δι' ὑπηγήσεως αὐτοῦ κηρύττεται ὁ Ὀριγένης τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἀπωρισμένος, καὶ τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος καθαιρεμένος· συγχρόνως δὲ διὰ συνοδικῆς τινος ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς ἡ ἀπόφασις αὐτῇ ἔπρεπε νὰ λάβῃ γενικὸν κύρος· καὶ τῶντοι συνήνεσαν εἰς αὐτὴν χωρὶς τινος περαιτέρω ἐξετάσεως πάντες οἱ ἐπίσκοποι, ἐξαιρουμένων τῶν τῆς Παλαιστίνης, Ἀχαίας, Φοινίκης καὶ Ἀραβίας, ἀκριβεστέραν ἔχοντων περὶ τοῦ πράγματος πληροφορίαν (β).

Ὁ δὲ Ὀριγένης, ἔλθων εἰς τὴν ἐν Παλαιστίνῃ Καισάρειαν, συνέστησεν αὐτόθι σχολήν, ἥτις κατὰ τὴν δόξαν ταχέως ὑπερέβη τὴν τῆς Ἀλεξανδρείας, φοιτῶντων εἰς αὐτὴν μυρίων μαθητῶν οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν ἐπιχωρίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς (γ). Ἐδίδασκε δὲ ἐν αὐτῇ, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ Πανηγυρικοῦ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, πάντα τὸν κύκλον τῶν φι-

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 26. « ἴτος δ' ἦν τοῦτο δέκατον τῆς θη-
 » λουμένης ἡγεμονίας, καθ' ἣ τὴν ἀπ' Ἀλεξανδρείας μετανάστασιν ἐπὶ τὴν Καισάρειαν ὁ Ὀριγένης ποιηζόμενος, Ἡρακλᾶν τὸ τῆς κατηχῆσεως τῶν αὐτόθι διδασκαλῶν καταλείπει. »

(β) Φωτ. Μυριόβιβλ. 118. « ἀλλ' ὅς γε Δημήτριος ἄμα τισὶν ἐπισκόποις αἰγυπτίους
 » καὶ τῆς ἱερουσάλης ἀπεκέρχετο, συνοπογραφάντων καὶ τῇ ἀποφάσει τῶν συμψήφων
 » αὐτῷ γενημένων. — Hieronym. epist. 29. ad Paulum. « damnatur a De-
 » metri episcopo, exceptis Palaestinae, et Arabiae, et Phoeniciae atque
 » Aethiopiae sacerdotibus. In damnationem ejus consentit urbs romana;
 » ipsa contra hunc senatum cogit, non propter dogmatum novitatem, non
 » propter haeresin, ut nunc adversus eum rabidi canes simulant, sed quia
 » gloriam eloquentiae ejus et scientiae ferre non poterant, et illo dicente
 » omnes muti putabantur. »

(γ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 39.

λοσοφικῶν καὶ θεολογικῶν ἐπιστημῶν. Τὸν δὲ Γρηγόριον τοῦτον καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀθηνόδωρον, ἀμφοτέρους προωρισμένους εἰς τὴν σπουδὴν τῶν νομικῶν, γνωρίσας ὁ Ὀριγένης, ἐλθόντας κατὰ περίστασιν εἰς τὴν Καισάρειαν, τηλικούτον ἐνέπνευσεν εἰς αὐτοὺς ἔρωτα πρὸς τὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας μάθησιν, ὥστε παραιτηθέντες τοῦ πρώτου σκοποῦ, ἡσπάσθησαν τὸν ἱερατικὸν βίον, καὶ ἀμφοτέροι διέπρεψαν ὑστερον μεγάλως, μάλιστα ὁ Γρηγόριος, ὡς ἐπίσκοπος τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Νεοκαισαρείας.

Διεκόπη δὲ ὁ Ὀριγένης ἀπὸ τῶν περὶ τὴν θεολογίαν φιλολογικῶν αὐτοῦ ἐνασχολήσεων, ὅτε μετὰ τὸν θάνατον Ἀλεξάνδρου τοῦ Σευήρου ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον τοῦ ῥωμαϊκοῦ βασιλείου ὁ ἐχθρὸς τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος Μαξιμῖνος (τὸ ἔτος 235). Οὗτος διὰ μῖσος πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Σευήρου, εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν πολλοὶ χριστιανοί, διεγείρας διωγμὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν, προσέταξε νὰ φονευθῶσι μόνον οἱ ἄρχοντες καὶ προεστώτες τῶν ἐκκλησιῶν, ὥς τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας αἵτιοι. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοῦτον τὸν διωγμὸν ὑπέμειναν μάλιστα πολλὰ δεινὰ ὁ φίλος τοῦ Ὀριγένους Ἀμβρόσιος, καὶ τις πρεσβύτερος τῆς Καισαρείας Πρωτόκτητος, ὁ Ὀριγένης, θέλων νὰ προτρέψῃ τοὺς δύο τούτους ἀνδρας εἰς σταθερότητα περὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως, συντάξας ἀνέθεκεν εἰς αὐτοὺς, φυλαττομένους ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, τὸ Περὶ μαρτυρίου σύγγραμμα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διὰ τὸν εἰρημένον διωγμὸν μετέβη εἰς τὴν ἐν Καππαδοκίᾳ Καισάρειαν, προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Φιρμιλιανοῦ. Ἐζῆσε δὲ ἐνταῦθα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ διωγμοῦ, δύο ἔτη, κεκρυμμένος εἰς τὸν οἶκον χριστιανῆς τινος περθένου Ἰουλιανῆς, ὅπου εὗρηκε πλουσίαν βιβλιοθήκην, καὶ ἐν αὐτῇ μετάρρασιν τινα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὑπὸ τοῦ Ἐβωϊτοῦ Συμμάχου, καὶ ὅπου ἤγαγεν εἰς πέρας τὸ περίφημον αὐτοῦ σύγγραμμα, τὰ Ἐξαπλά. Ἀποκαταστάσης δὲ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς εἰρήνης (τὸ ἔτος 238), ἀπεδήμησε πάλιν διὰ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Νικομηδείας, ἐπισκερθεὶς τὸν φίλον αὐτοῦ Ἀμβρόσιον, εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔνθα διέτριψε μακρότερον χρόνον, καὶ ἐτελείωσε τὸ ὅποιον εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ὑπόμνημα εἰς τὸν *Τεξεκλήλ*, καὶ εἰς τὸν *εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην*, καὶ ἔπειτα τὰ πρῶ-

τα πέντε βιβλία εἰς τὸ Ἄσμα τῶν ἁγμάτων· τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἑσάφον ἐπέγραψε πρότερον ἐν Καισαρείᾳ (α).

Μόλις ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Παλαιστίνην, καὶ ἐστάλη πρὸς αὐτὸν ἄλλη πάλιν πρόσκλησις παρὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀραβίας, ὃν ἀπέλθῃ πρὸς αὐτούς. Βήρυλλος, ὁ ἐπίσκοπος τῶν Βόστρων τῆς Ἀραβίας, εἶχε παρεκτραπῇ εἰς πλάνην τινὰ περὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ προσώπου τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀγίας Τριάδος, μὴ δυνθέντων τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων νὰ τὸν μεταπείσωσιν ἀπὸ τῆς πλάνης ταύτης. Ἀλλ' ὁ Ὁριγένης ἐλθὼν, ἐπληροφόρησεν αὐτὸν, καὶ τοσοῦτον ἐναργῶς κατεδείξε τὴν ἡμαρτημένην αὐτοῦ δόξαν, ὥστε ὁ Βήρυλλος οὐχὶ μόνον ἀπεκήρυξεν αὐτὴν δημοσίᾳ, ἀλλὰ καὶ διὰ πολλοῦ χρόνου εὐχαρίσται εἰς αὐτὸν μαγάλως τὸν εὐεργέτην αὐτοῦ ἀντὶ τούτου (β). Μετ' ὀλίγα δὲ ἔτη ὤστειρον πάλιν ἐγένετο ἀναγκασία ἡ παρουσία αὐτοῦ εἰς ταύτας τὰς χώρας, διότι αἵρεσις ἀπὸ ἰουδαϊζόντος πνεύματος ὁρμηθεῖσα, ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ ψυχὴ συναποθνήσκει μετὰ τοῦ σώματος, μόλις ἐπὶ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως ἀναζωογονουμένη πάλιν· καὶ σύνοδος μὲν συγκροτηθεῖσα, δὲν ἐδυνήθη νὰ κατορθώσῃ τι κατὰ τῆς αἵρέσεως ταύτης· ὁ δὲ Ὁριγένης, διὰ τῆς σοφίας αὐτοῦ ἐπανήγαγε τοὺς ἀπρὸ πλανηθέντας αἰρετικούς εἰς τὴν ἀλήθειαν (γ). Σχεδὸν τὸν αὐτὸν χρόνον ἐπολέμησε καὶ τὴν αἵρεσιν τῶν Ἐλκεσταίων, παραφυζῶα οὗσαν τοῦ ἀπομαρανθέντος ἐδωκισμοῦ (δ).

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐφθασεν ὁ Ὁριγένης εἰς τὸ ἐξηκαστὸν

(α) Εὐκλ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 32.

(β) Σημείωσον δὲ, ὅτι ταύτην τοῦ Βήρυλλου τὴν αἵρεσιν ἀντιτίθεται αὐτὸς ὁ Ὁριγένης, ὑπομνηματίζων τὴν πρὸς Τίτον ἐπιστολήν. *Rufin. Apologetic. pro Origenes, c. 1.* «sed et eos, qui hominem dicunt dominum Jesum praecognitum » et praedestinatum, qui ante adventum carnalem substantialiter et prioris non exstiterit, sed quod homo natus patris solam in se habuerit deitatem, ne ipsos quidem sine periculo ecclesiae numero sociari.» καὶ Γεννάδιος ὁ δὲ Μασσαλιώτης ἀναφέρει αὐτὴν ἐν *Lib. de dogm. eccl. c. 3.* «Neque hic est natus ex virgine, ut ei divinitatis initium homo nascendo » acceperit, quasi antequam nasceretur ex virgine, deus non fuerit; sicut Artemon, et Beryllus, et Marcellus docuerunt.»

(γ) Εὐκλ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 37.

(δ) Εὐκλ. αὐτόθι, κεφ. 38. — Θεοδόρη. αἰρετικ. παρομυθ. ἀπὸ τμ. βιβλ. 6.

έτος τῆς ἡλικίας, ἀκμαίᾳ ἔτι διασώζων πάσας τὰς νοητικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Σχεδὸν καθ' ἑκάστην ὥμίλει ἐπ' ἐκκλησίας πρὸς τὸν λαόν, καὶ αἱ ὁμιλίαι αὐτοῦ οὕτως ἐτιμῶντο, ὥστε, ἅμα ἀπαγγελλόμεναι, ἐγγράφοντο ὑπὸ τῶν ταχυγράφων, καὶ ἐφέροντο εἰς τὰ βιβλιοπωλεῖα. Κατὰ τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην τοῦ βίου αὐτοῦ περίοδον χρονολογῶνται καὶ τὰ ἐξῆς αὐτοῦ συγγράμματα: τὰ ὀκτὼ βιβλία κατὰ τοῦ Κέλσου, τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸν Ματθαῖον, εἰς τόμους κέ, ἄλλο ὁμοιον εἰς τοὺς μικροὺς Λευιτικὰς προφήτας, καὶ αἱ ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Φίλιππον τὸν Ἀραβὰ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Σεβήρην (α).

Οἱ δὲ ἐχθροὶ τοῦ Ὀριγένους διὰ τὸν κατ' αὐτοῦ ἀπαγγελθέντα ἐκεῖνον ἀφορισμὸν δὲν ἔπαυαν νὰ τὸν διαβάλλωσι πάντοτε ἐτι μᾶλλον ἀκωλύτως. Ἔθεν καὶ παραπονεῖται πολλάκις περὶ τούτου πικρῶς, καὶ ἐν τινι πρὸς τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φίλους αὐτοῦ ἐπιστολῇ μέμφεται τὴν ἀνεπιείκειαν τῶν ἐναντίων, οὔτινες καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, λέγει, ἐπεχείρησαν νὰ νοθεύσωσι. Δι' ἄλλης δὲ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης Φαβιανὸν ἐπιστολῆς σπουδάζει ν' ἀπαλλαγθῇ τῆς ὑποψίας τῆς ἑτεροδοξίας, φέρων εἰς ἑαυτοῦ ἀπολογίαὶν πρὸς τοὺς ἄλλοις, καὶ οὐ σκανδαλωδῶς τινα ἐδημοσιεύθησαν, ἄκοντος αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ φίλου Ἀμβροσίου (β).

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἐξεβράγχη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Δεκίου, τὸ ἔτος 250, νέος διωγμὸς κατὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ μάλιστα κατὰ τῶν ἀνδρῶν, τῶν ἢ διὰ τὰ ἀξιώματα, ἢ διὰ τὴν παρουσίαν, ἢ διὰ τὰς γνώσεις αὐτῶν διαπρεπόντων παρὰ τοῖς χριστιανοῖς περὶ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς εὐαγγελικῆς πίστεως. ἐπόμενον δὲ ἦτο νὰ συλληφθῇ καὶ ὁ Ὀριγένης, νὰ φυλακωθῇ, καὶ νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὰ τρομερώτατα σωματικά βασανιστήρια. Τότε ὁμολογήσας σταθερῶς ὑπὲρ τῆς πίστεως,

κεφ. 7. « οἱ δὲ Ἐκκλησίοι, ἐκ τινος Ἐκκλησίᾳ τῆς αἰρέσεως ἄρξαντος τὴν προσηγορίαν λαβόντες, ἐκ διαφόρων αἰρέσεων μύθους ἐρανισάμενοι, τῇ οἰκείᾳ συνεθεσάνε καὶ πλάνην. . . Κατὰ ταύτης τῆς αἰρέσεως Ὀριγένης συνέγραψεν ἀληθῶς. »

(α) Εὐαγγ. αὐτόθι, κεφ. 36.

(β) Origen. epistol. ad quosdam amicos Alexandrinos, Tom. II. p. 5—6. Hieronym. epistol. 63.

ἔγραψεν ἐκ τοῦ δεσποτηρίου πρὸς τοὺς χριστιανούς διαφόρους παραμυθητικὰς ἐπιστολάς· καὶ ἀπελύθη μὲν ἔπειτα τῶν δεσμῶν, ἀλλὰ, διὰ τὰ ὅποια ὑπέμεινε δεινὰ παθήματα, μετ' ὀλίγον καὶ ἀπέθανεν, 69 ἐτῶν τὴν ηλικίαν, τὸ 254 (α). Κατὰ δὲ τὸν πατριάρχην Φώτιον διπλῇ τις ἐφέρετο ἀγγελία περὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ χρόνου τοῦ θανάτου τοῦ Ὁριγένους. Ὁ μὲν Πάμφιλος καὶ πολλοὶ ἄλλοι, προσωπικῶς τὸν Ὁριγένην γνωρίσαντες, ἀναγγέλλουσιν, ὅτι ἀπέθανε μέρτυς ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν Δέκιον διωγμοῦ ἐν Καισαρείᾳ· ἄλλοι δὲ πάλιν λέγουσιν, ὅτι ἔζησε μέχρι τοῦ Γάλλου καὶ Βολλουσιανοῦ, τελευτήσας ἔπειτα ἐν Τύρῳ, καὶ ταφεὶς ἐκεῖ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ὁριγένους μετὰ τὸν διωγμὸν γραφεισῶν ἐπιστολῶν· περὶ τῆς γνησιότητος ὁμῶς αὐτῶν ὁ Φώτιος δὲν εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίας (β).

Ἐκ τοῦ ἐκτεθέντος βίου τοῦ Ὁριγένους γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ μέγας αὗτος ἀνὴρ, καὶ διδάσκων, καὶ συγγραφέων, διηκόνησεν ὑπερβαλλόντως καὶ ὡς οὐδεὶς ἄλλος τὴν ἐκκλησίαν· τὸν ἔσχον αὐτοῦ νοῦν, τὴν σπανίαν εὐφυΐαν, τὴν πολυειδῆ παιδείαν, τὴν ἀκαταπόνητον δραστηριότητα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν πιστῶν, καὶ τελευταῖον τὰς προσωπικὰς αὐτοῦ ἀρετάς· ἐγκωμιάζουσιν ἀνεξαίρετως πάντες, καὶ αὐτοὶ οἱ διακηρυχθέντες ἐχθροὶ αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία δὲν ἔχει σχεδὸν ν' ἀντιπαραθέσῃ πρὸς αὐτὸν ἄλλον ἄνδρα, ἴσον καθ' ὅλα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα.

§. 2. Συγγράμματα. Ὁ Ὁριγένης ὑπῆρξε γονιμώτατος συγγραφεὺς· διότι, ὡς λέγει ὁ Ἰερώνυμος, ἔγραψε τοσαῦτα, ὅσα ἄλλος μόλις ἐδύνατο ν' ἀναγνώσῃ· αἱ ὁμιλίας αὐτοῦ ὑπερέβαιναν τὰς

(α) Εὐσέβ. αὐτέθι, κεφ. 39. — βιβλ. ζ'. κεφ. 1.

(β) Φώτ. Μυριδιβλ. 118. « φασὶ δὲ αὐτὸν ὅτι Πάμφιλος μέρτυς καὶ ἑταεὶ
 • πλείστοι, οἵτινες ἀπ' αὐτῶν τῶν ἰωρακιδῶν Ὁριγένην τὰ περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἡκρι-
 • βώσαντο, βιασθέντες μαρτυρίῳ τοῦ βίου ἐξεληλυθίναν· ἐπ' αὐτῆς τῆς Καισαρείας,
 • Δακίου τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν ὁμότητα πνέοντος· οἱ δὲ φασιν αὐτὸν ἕως Γάλ-
 • λου καὶ Βολλουσιανοῦ διαρκέσαντα, καὶ ἐξηκοστὸν ἐνιαυτοῦ ἔτος τῆς ηλικίας
 • ἔχοντα, ἐν Τύρῳ καὶ τελευτήσαι, καὶ ταφῇ παραδοθῆναι. Ἔστι δὲ μᾶλλον οὐ-
 • πὸς ὁ λόγος ἀληθής, εἴ γε αἱ φερόμεναι αὐτοῦ μετὰ τὸν Δακίου διωγμὸν ἐπι-
 • στολαὶ οὐκ ἔχουσι τὸ πλαστόν. »

χιλίας· τὰ δὲ ὑπομνήματα αὐτοῦ ἦσαν ἀναρίθμητα (α)· κατὰ δὲ τὸν Ἐπιφάνιον πάντα αὐτοῦ τὰ συγγράμματα συνεποσοῦντο εἰς 6000. (β) Πλήρῃ ὁμως κατάλογον αὐτῶν οὔτε ὁ Εὐσέβιος μᾶς παρέδωκεν, οὔτε ὁ Ἱερώνυμος.

Ἀνάγονται δὲ πάντα τοῦ Ὠριγένους τὰ συγγράμματα, κατὰ τὴν διάφορον αὐτῶν ὕλην καὶ ὑπόθεσιν, εἰς πέντε κυρίας τάξεις, τῶν ὁποίων ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τὰ περὶ τὴν ἁγίαν Γραφήν· ἡ δὲ δευτέρα, τὰ ἀπολογητικά· ἡ δὲ τρίτη, τὰ δογματικά· ἡ δὲ τετάρτη, τὰ τοῦ πρακτικοῦ βίου· καὶ ἡ πέμπτη, τὰς ἐπιστολάς.

Α') Συγγράμματα, ὅσα ἐφιλοπόνησε περὶ τὴν ἁγίαν Γραφήν.

Ταύτης τῆς τάξεως τὰ συγγράμματα ὑπερβαίνουνσι τὰς λοιπὰς κατὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ ὑποδιαιροῦνται πάλιν εἰς κριτικά, ἐξηγητικά, καὶ παραινετικά.

1) Εἰς τὴν πρώτην ὑποδιαίρεσιν τάσσονται τὰ Ἑξαπλᾶ καὶ Τετραπλᾶ λεγόμενα, εἰς τῶν ὁποίων τὴν σύνταξιν παρωρμήθη ἕκ τῆς ἐξῆς αἰτίας. Οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ἀπεδοκίμαζαν τὸ κύρος τῆς ἀλεξενδρινῆς μεταφράσεως, ὡς συγγράμματος ἑλλιποῦς καὶ ὑποβολιμαίου, καὶ ἐστηρίζοντο εἰς τὸ πρωτότυπον αὐτῶν κείμενον, τὸ ὁποῖον περιέχον, ὡς ἔλεγον, ἄλλα ἀναγνώσματα, ἔτιδε διάφορον ἔννοιαν· ὁ Ὠριγένης λοιπὸν, διὰ τὰ ὑποβάλλει εἰς μίαν τινὰ σκόπιμον ἐποψίν παντὸς χριστιανοῦ τὰς διαθρυλλουμένας ταύτας διαφορὰς τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου καὶ τῆς παρὰ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας δεκτῆς γενομένης μεταφράσεως τῶν Ο΄, ἐπεχείρησε νὰ συνάψῃ ταύτην μετὰ πολλῶν ἄλλων παρὰ Ἰουδαίοις παραδεδεγμένων μεταφράσεων. Ἦσαν δὲ αὗται, πλὴν τοῖς

(α) Hieronym. epist. 63. ad Pammach. «mille et eo amplius tractatus, quos in ecclesia locutus est, edidit. Innumerabiles praeterea commentarios, quos ipse appellat Tomos, et quos nunc praetereo, ne videar operum ejus indicem texere. Quis nostrum tanta potest legere, quanta ille conscripsi?»

(β) Ἐπιφάν. αἰρέσ. ξδ'. κεφ. 63. «ὡς τοσαῦτα μοχθήσας, καὶ εἰς μάτην ἰλάσας τῶν περὶ τοσοῦτων βιβλίων συγγραφῆς ἀγῶνα· εἰ γὰρ ἔστιν ἀληθές, ὅτι περὶ σοῦ ᾄθεται, ὅτι ἑξακισχιλίου βιβλίου συνεγράψω, ὃ μεταπισπόμεν.»

τῆς ἀλεξανδρινῆς, ἡ μετάφρασις τοῦ Ἀκύλα, ἐκ τῆς αἰρέσεως τῶν Ἑβριωναίων, συντεταγμένη ἐπὶ τῆς βρασιλείας τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ διακρινομένη μάλιστα διὰ τὴν κατὰ τὸ γράμμα ἀκριβείαν· ἔπειτα ἡ τοῦ Θεοδοτίωνος, ἐκ τῆς κατὰ τὸν Πόντον Σινώπης ὄντας, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν ἀνήκοντος αἵρεσιν, γενομένη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κομμόδου, περὶ τὸ ἔτος 184, κατὰ μίμησιν τῆς τῶν Ο΄, καὶ εἰς πολλὰ μάλιστα ἀντιγεγραμμένη ἐξ αὐτῆς. Τρίτη τις μετάφρασις εἶχε συντάχτην τὸν Σύμμαχον, ὁπαδὸν ὡσαύτως τῆς τῶν Ἑβριωναίων αἵρέσεως καὶ ἀκμάσαντα ἐπὶ τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου· αὕτη ἡκολούθει μὲν τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον, ἀλλὰ κατὰ τὴν σαφήνειαν διέφερε τῶν λοιπῶν, ὡς ἐρμηνεύοντα μᾶλλον τὴν ἔννοιαν, ἢ τὰς λέξεις. Τετάρτην εὑρηκεν ὁ Ὠριγένης ἐν Ἱεριχώ, ἐντὸς τινος πίθου, καὶ πέμπτην ἐν Νικοπόλει, πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀκτίου, αἵτινες ὅμως ἀμφοτέραι δὲν περιείχαν πάντα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὰ βιβλία. Τελευταίον δὲ εὑρηκε καὶ ἄλλην τινὰ ἔκτην, περὶ τῆς ὁποίας δὲν ἐξεύρομεν, ποῦ, καὶ πῶς τὴν ἀπέκτητε, καὶ προσέτι καὶ ἐβδόμην (α).

Ἐκ πασῶν λοιπὸν τούτων τῶν μεταφράσεων συνηρμολόγησεν ὁ Ὠριγένης τὴν τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐκδοσιν αὐτοῦ, τὴν καλουμένην Ἑξαπλᾷ (β). Παρίστατο δὲ τὸ ὅλον εἰς ὀκτὼ, ἢ καὶ εἰς ἑνέα παραλλήλους κείμενας στήλας· καὶ ἡ μὲν πρώτη περιείχε τὸ κείμενον μετὰ ἑβραϊκῶν γραμμάτων· ἡ δὲ δευτέρα, τὸ αὐτὸ,

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 16.

(β) Περὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ ὀνόματος Ἑξαπλᾶ εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διαφόρους γνώμας, αἱ δὲ ὁλοσύνῃ τὸ πόνημα ἐπωνομάθη οὕτως ἀπὸ τῶν τεσσάρων πρώτων μεταφράσεων καὶ τῶν δύο στήλῶν τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου, μὴ λαμβανομένην ὑπ' ἑξίν τῶν λοιπῶν τριῶν ἀτελῶν μεταφράσεων· ἢ ἂν εἴη τὴν ἐπωνομίαν ἐκ τῶν ἐξ πρώτων μεταφράσεων (ἡ ἐβδόμη εὐρίσκειτο εἰς ὀλίγα μόνον βιβλία), μὴ ἀριθμούμενον τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου. Καὶ τὴν μὲν πρώτην γνώμην ἀναφέρει ὁ Ἱερώνυμος (In epist. ad Tit. 3, 9.) τὴν δὲ δευτέραν ἀσπάζεται ὁ Εὐσέβιος (ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 16.) καὶ ὁ Ἐπιφάνιος (Περὶ μέτρ. καὶ σταθμ. κεφ. 19.) «τετραπλᾶ γὰρ εἰσι τὰ ἑλληνικά, ὅταν αἱ τοῦ Ἀκύλα, καὶ Συμμάχου, καὶ τῶν Ἑβδομήκοντα δύο, καὶ Θεοδοτίωνος ἐρμηνεῖαι συντεταγμέναι αὐτοῖς τῶν τεσσάρων δὲ τούτων ἀτελῶν ταῖς δευτέραις ἑβραϊκαῖς συναφθεῖσιν, ἑξαπλᾶ καλεῖται· ἑάν δὲ καὶ πέμπτη, καὶ ἡ ἕκτη ἐρμηνεῖαι συναφθῶσιν, ἀκολούθως τοῖς ὀκταπλᾶ καλεῖται.»

μετὰ γραμμάτων ἑλληνικῶν ἡ δὲ τρίτη, τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἀκύλα· ἡ τετάρτη, τὴν τοῦ Συμμάχου· ἡ πέμπτη, τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα· ἡ ἕκτη τὴν τοῦ Θεοδοτίωνος· καὶ ταύτην ἡκολούθουν ἐφεξῆς αἱ λοιπαὶ τρεῖς ἀνώνυμοι· ἐκάστη δὲ τῶν μεταφράσεων εἶχεν ἐπιγεγραμμένον διὰ τῶν ἀρκτικῶν γραμμάτων τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστοῦ, κατὰ τὸ ὑποβαλλόμενον ἐνταῦθα παράδειγμα·

ΤΕΤΡΑΠΛΑ

(Γενέσ. α'. 1.)

Ἀκύλας.	Σύμμαχος.	Οἱ Ο'.	Θεοδοτίων.
» Ἐν κεφαλαίῳ	» Ἐν ἀρχῇ ἔ-	» Ἐν ἀρχῇ ἔ-	» Ἐν ἀρχῇ ἔ-
» ἔκτισεν ὁ Θε-	» κτίσεν ὁ Θε-	» ποίησεν ὁ Θε-	» κτίσεν ὁ Θε-
» ὃς σὺν τὸν οὐ-	» ὃς τὸν οὐρα-	» ὃς τὸν οὐρα-	» ὃς τὸν οὐρα-
» ρανὸν καὶ σὺν	» νὸν καὶ τὴν	» νὸν καὶ τὴν	» νὸν καὶ τὴν
» τὴν γῆν.	» γῆν.	» γῆν.	» γῆν.

ΕΞΑΠΛΑ

(Ὡσηέ ια'. 1.)

Τὸ ἑβραϊκόν.	Τὸ ἑβρ. ἐ.λ.λ. γράμμ.	Ἀκύλας.
כִּי נָתַן יְהוָה	» Χινθρ ισραηλ ουσα-	» Ὅτι παῖς Ἰσραὴλ,
יְהוָה יְהוָה	» θου ουμεμεσεραῖμ	» καὶ ἡγάπησα αὐτόν,
יְהוָה יְהוָה	» καραθι λιθανι.	» καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου ἔ-
		» κάλεσα τὸν υἱόν μου.

Σύμμαχος.	Οἱ Ο'.	Θεοδοτίων.
» Ὅτι παῖς Ἰ-	» Ὅτι νήπιος Ἰσραὴλ,	» Ὅτι νήπιος Ἰσραὴλ,
» ραὴλ, καὶ ἡγα-	» καὶ ἐγὼ ἡγάπησα	» καὶ ἡγάπησα αὐτόν, καὶ
» πημένος ἐξ Αἰ-	» αὐτόν, καὶ ἐξ Αἰ-	» ἐκάλεσα υἱόν μου ἐξ Αἰ-
» γύπτου κέκλη-	» γύπτου κέκληται υἱ-	» γύπτου.
» ται υἱός μου.	» ὅς μου.	

ΟΚΤΑΠΛΑ

(Ψαλμ. β'. 6.)

Τὸ ἑβραϊκόν.	Τὸ ἑβρ. ἐ.λ.λ. γράμμ.	Ἀκύλας.	Σύμμαχος.
יְהוָה יְהוָה	» Ουανι νασαχθι	» Καγὼ διε-	» Καγὼ ἔκρι-
יְהוָה יְהוָה	» μαλχι.	» σωσάμην βα-	» σα τὸν βα-
		» σιλέα μου.	» σιλέα μου.

Οἱ Ο'.	Θεοδοτίων.	Ε'.	Σ'
» Ἐγὼ δὲ κα-	» Ἐγὼ δὲ κατε-	» Καγὼ διεσω-	» Καγὼ ἔσωσα
» τες ἀθὴν βασι-	» στάθην βασι-	» σάμην βρσι-	» τὸν βασιλέα
» λεὺς ὑπ' αὐτοῦ.	» λεὺς ὑπ' αὐτοῦ.	» λέα μου.	» μου.

Τὸ ἑβραϊκόν.	Τὸ ἑβρ. ἐλλ. γράμμ.	Ἀκύλας.	Σύμμαχος.
רַחֵם	» αὐσαδικ βημου-	» Καὶ δίκαιος	» Ὁ δὲ δίκαιος
וְיָחַד	» ναθω ιειο.	» ἐν πίστει αὐ-	» τῇ ἑαυτοῦ
		» τοῦ ζήσεται.	» πίσει ζήσει.

Οἱ Ο'.	Θεοδοτίων.	Ε'.	Σ'.	Ζ'.
» Ὁ δὲ δι-	» Ὁ δὲ δι-	» Ὁ δὲ δι-	» Ὁ δὲ δι-	» Ὁ δὲ δι-
» καίος ἐκ	» καίος τῇ	» καίος τῇ	» καίος τῇ	» καίος τῇ
» πίστεώς	» ἑαυτοῦ πί-	» ἑαυτοῦ πί-	» ἑαυτοῦ πί-	» ἑαυτοῦ πί-
» μου ζήσε-	» στεί ζή-	» στεί ζή-	» στεί ζή-	» στεί ζή-
» ται.	» στεί.	» στεί.	» στεί.	» στεί.

Διὰ τὴν καταδελώσιν δὲ τὰς ἐν τῷ ἑβραϊκῷ καὶ τῇ ἀλεξανδρινῇ μεταφράσει διαφοράς, ἐσημείωσεν ὁ Ὁριγένης, ὅτι ἀνεγινώσκετο μὲν εἰς τὸ κείμενον καὶ τὰς λοιπὰς μεταφράσεις, ἔλειπε δὲ ἐν τῇ τῶν Ο', καὶ ἀνεπληρώθη ὑπ' αὐτοῦ, διὰ τοῦ, καὶ πάλιν ὅτι ἔλειπε μὲν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, ὑπῆρχε δ' ἐν τῇ μεταφράσει, διὰ τοῦ ὀβελου (α). Ἀλλὰ τὰ κριτικά ταῦτα σημεία παρημελήθησαν ὑστερον ὑπὸ τῶν ἀντιγραφῶν, καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους τοσοῦτον ἐνηλλάγησαν, ὥστε αἱ διαφοραὶ μετὰ ταῦτα ἐγένιναν μεγαλείτεροι, ἢ τὸ πρότερον. Τὸ ἔργον δὲ τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἐτελείωσεν ὁ Ὁριγένης περὶ τὸ 235 ἔτος, ὅτε διατρίβων ἐν Καππαδοκίᾳ, εὗρεκε πρόχειρα πολλὰ εἰς αὐτὸ βοηθήματα· ἀλλὰ πρὸς ζημίαν μεγάλην τῆς ἱερογραφικῆς φιλολογίας τὸ ἐπιμοχθον τοῦτο πόνημα ἀπωλέσθη σχεδὸν ὅλον, μὴ διασωθέντων, εἰ μὴ ὀλίγον τινῶν τεμαχίων αὐτοῦ.

- (α) Ὁριγένης. τῶν εἰς τὸν Ματθ. ἐξηγητικ. τόμος ιε'. §. 14. » τὴν μὲν οὖν ἐν τοῖς
 » ἀντιγράφοις τῆς παλαιᾶς διαθήκης διαφωνίαν, Θεοῦ διδόντος, εὐρομεν ἰσάσασθαι,
 » κριτηρίῳ χρησάμενοι ταῖς λοιπαῖς ἐκδόσεσιν· τῶν γὰρ ἀμφιβαλλομένων παρὰ
 » τοῖς ἐβδωμήκοντα διὰ τὴν τῶν ἀντιγράφων διαφωνίαν, τὴν κρίσιν ποιησάμενοι
 » ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐκδόσεων, τὸ συνθεῖν ἐκείναις ἐφυλάττεται, καὶ τίνα μὲν ὠθε-
 » λίσκαμεν ἐν τῷ ἑβραϊκῷ μὴ κείμενα, εὐ τοιμήσαντες αὐτὰ πάντη περιελθεῖν τι-
 » νὰ δὲ μετ' ἀστειρίσκων προσεθήκαμεν, ἵνα ὅλον ᾖ, ὅτι μὴ κείμενα παρὰ τοῖς
 » ἐβδωμήκοντα, ἐκ τῶν λοιπῶν ἐκδόσεων συμφώνως τῷ ἑβραϊκῷ προσεθήκαμεν καὶ
 » ἐ μὲν βουλόμενος πρόηται αὐτά· ἥ δὲ προσκόπτει· τὸ τοιοῦτον, εἰ βούλεται περ-
 » τῆς παραδοχῆς αὐτῶν, ἢ μὴ, ποιῆται.

2) Ἡ δευτέρα ὑποδιαίρεσις περιλαμβάνει τὰ ἐξηγητικά συγγράμματα, κατ' ἀκριβεστέραν τῆς λέξεως σημασίαν. Ταῦτα δὲ εἶναι πάλιν ἡ βραχειαί τινες ἐρμηνεῖται δυσκόλων λέξεων καὶ χωρίων (σημειώσεις), ἡ πληρέστεραι ἐξηγήσεις εἰς ὅλα τὰ βιβλία τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὑπομνήματα (τόμοι) (α). Καὶ ἐξ ἐκείνων μὲν τῶν σημειώσεων οὐδεμία πλέον σώζεται· ἐκ δὲ τούτων τῶν τόμων ἔχομεν εἰς ἐπὶ ἱκανὰ λείψανα, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἀναφέρομεν ἐρεξῆς.

α) Τὸ ὑπόμνημα αὐτοῦ εἰς τὴν Γένεσιν ἔγραψε πρὸ τοῦ ἔτους 230, τὸ ὁποῖον εἰς δέκα τρία βιβλία μόνον τὰ τέσσαρα πρῶτα κεφάλαια περιελάμβανεν (β). Ἐξ αὐτοῦ σώζονται τεμάχια τινα μόνον· ὥς αὐτως καὶ ἐξ ὅσων ἄλλων σχολίων ἀπῆκεν εἰς τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς Πεντατεύχου, διετηρήθησαν ὀλίγα ἐν ταῖς Σειραῖς τῶν Πατέρων.

β) Οἱ Πατέρες ἡρμηνεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ὀριγένους ἅπαντες κατὰ τινα σειρὰν ὑπομνημάτων, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ εἰς τοὺς πρῶτους κ' χρονολογοῦνται πρὸ τοῦ ἔτους 231 (γ). Ἀπαντῶνται δ'

(α) Hieronym. prolog. suae interpret. Homil. Origen. in Ezech. «illud • breviter admonens, ut scias Origenis opuscula in omnem scripturam esse triplicia. Primum ejus opus excerpta, quae graece σχολια nuncupantur, in quibus ea, quae sibi videbantur obscura, atque habere aliquid difficultatis, summam breviterque perstrinxit. Secundum homiliatum cum genus, de quo et praesens interpretatio ejus est. Tertium quod ipse inscripsit τόμοις; nos volumina possumus nuncupare, in quo opere tota ingenii sui vela spirantibus ventis dedit, et recedens a terra in medium pelagus aufugit.»

(β) Ὀριγίν. κατὰ Κάλσου, βιβλ. ζ'. κεφ. 49. «εἰ δὲ τις βούλεται τὰ κινήσαντα ἡμᾶς καὶ μετὰ τῆς φανερώσεως ἀποδείξεως κατασκευασθέντα περὶ τῆς κατὰ Μωϋσεῖα κοσμοποιίας θεωρῆσαι, λαβέτω τὰ πραγματευθέντα ἡμῖν εἰς τὴν Γένεσιν, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ βιβλίου μέχρι τοῦ, αὕτη ἡ βίβλος γενέστω ἀνθρώπων, ἐν οἷς πεπεράμεθα ἀπ' αὐτῶν τῶν θεῶν γραμμάτων κατασκευάζει, τίς δ' ἐν ἀρχῇ γενόμενος οὐρανός, καὶ γῆ, καὶ τὸ τῆς γῆς σάρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ τίς ἡ ἄβυσσος, καὶ τὸ ἐπ' αὐτῆς ἐκότος, τί τε τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ ἐπιφειρόμενον αὐτῷ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ τί τὸ γεννητὸν φῶς, τί τε τὸ στερέωμα παρὰ τὸν ἐν ἀρχῇ γενόμενον οὐρανόν, καὶ οὕτω τὰ ἑξῆς.»

(γ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 24. — Hieronym. epist. 74. ad Augustin.

ἐν αὐτοῖς πολλοῦ λόγου ἄξια ἀγγελίαι περὶ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως, περὶ τῆς διαιρέσεως καὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Ψαλμῶν, καὶ περὶ τινων δυσκόλων γλωσσικῶν ἰδιωμάτων αὐτῶν. Ἐκ πάντων σχεδὸν τῶν Ψαλμῶν σώζονται πολλὰ λείψανα ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ De la Rue ἐκδόσει τοῦ Ὀριγένους, Tom. II.

γ) Τὸ Ἰσμα τῶν ἁσμάτων ἐπεχείρησεν ὁ Ὀριγένης νὰ ἐρμηνεύσῃ δις, τὸ μὲν πρῶτον (περὶ τὸ 222) εἰς μικρὸν, ἔπειτα δὲ (τὸ 240) εἰς μεγαλείτερον ὑπόμνημα ἐκ δέκα βιβλίων, τῶν ὁποίων τὰ μὲν πέντε πρῶτα ἐτελείωσεν ἐν Ἀθήναις, τὰ δὲ λοιπὰ ἐν Καισαρείᾳ (α). Ἐκ τοῦ πρώτου ὑπομνήματος σώζεται τεμάχιον ἐν τῇ Φιλοκαλίᾳ, (κεφ. ζ') ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου ὑπελείφθησαν ὁ πρόλογος, τὰ τρία πρῶτα βιβλία, καὶ μέρος τοῦ τετάρτου ἐν εἴδει ὁμιλίας, παραληφθέντα ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ De la Rue ἐκδόσει, Tom. III. Εἶναι δὲ τὸ σύγγραμμα τοῦτο κατὰ πῇ μαρτυρίαν τοῦ Ἱερωνύμου τὸ ἐκπρεπέστατον (6).

δ) Ἐκ τῆς ἐξηγήσεως τῶν Παροιμιῶν τοῦ Σαλωμῶντος καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ μικρά τινα μόνον λείψανα ἔχομεν, εὐρισκόμενα παρὰ τῷ Gallandi, Tom. XIV. Append p. 25—30.

ε) Εἰς τοὺς Προφήτας εἰργάσθη ὁ Ὀριγένης πολὺ. Ἐκ τοῦ ὑπομνήματος αὐτοῦ εἰς τὸν Ἡσαΐαν ἐγνώριζεν εἰσεῖν ὁ Εὐσέβιος τριάκοντα βιβλία (γ)· ἀλλ' ἤδη ἐπὶ τοῦ Ἱερωνύμου ἐσώζοντο μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ (δ)· τὴν σήμερον ὁμως, ἀπολεσθέντος παντὸς τοῦ συγγράμματος, ὑπελείφθησαν δύο μόνον τεμάχια. Ἀν ὑπομνημάτισε τὸν Ἱερεμίαν, εἶναι ἄγνωστον· βέβαιον δὲ μόνον εἶναι, ὅτι ἡρμήνευσε τοὺς Θρήνους αὐτοῦ, διότι ὁ Εὐσέβιος εἶδε τῆς ἐρμηνείας ταύτης πέντε βιβλία (ε). τῶν ὁποίων διεσώθησαν ὀλίγα τεμάχια (ς). Εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ ἔγραψε περὶ τὸ ἔτος 238

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 32.

(6) Hieronym. epist. 63. ad Pammach. « Origenes cum in cæteris libris omnes vicerit, in Cantico canticorum ipse se vicit. »

(γ) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 32.

(δ) Hieronym. præfat. comment. in Jesai.

(ε) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 24.

(ς) Παρὰ τῷ De la Rue, Tom. III.

εἶκοσι πάντα τόμους (α), καὶ τοσούτους ὡσαύτως, ἂν μὴ ἔτι πλειοτέρους, εἰς τοὺς δώδεκα μικροὺς προσητάς (β), τῶν ὁποίων ὁμοίως δύο μόνα τεμάχια ὑπάρχουσιν ἔτι ἐν τῇ Φιλοκαλίᾳ. Ἄν ἔγραψεν ἑρμηνεῖαν καὶ εἰς τὸν προσητὴν *Δακτύλ*, οὐδεμίᾳ ἀγγελίᾳ μᾶς πληροφορεῖ περὶ τούτου.

ς') Ἡ εἰρήνη, ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου Ἀραβος, ἔδωκεν εἰς τὸν Ὀριγένην καιρὸν νὰ ἐπεξεργασθῇ ἑρμηνευτικὰ ὑπομνήματα καὶ εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην. Τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸν *Ματθαῖον*, γεγραμμένον τὸ 245, συνίστατο ἐξ 25 βιβλίων ἢ τόμων (γ)· ἀλλὰ τὸ πρῶτον μέρος αὐτοῦ, πλὴν τεσσάρων τεμαχίων (δ), ἀπωλέσθη ἀπὸ τοῦ κεφ. ιγ'. 36, μέχρι τοῦ κζ'. 66, σώζεται τὸ μὲν ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ, τὸ δὲ εἰς μόνην τὴν λατινικὴν μετάφρασιν· ἑλληνιστὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ κεφ. ιγ'. 36, μέχρι τοῦ κζ'. 33. — Ὅσα δὲ ἔγραψεν εἰς τὸν *Μάρκον* καὶ *Λουκᾶν* (ε), ταῦτα ἐξηκένισε πάντα ὁ πανδαμάτωρ χρόνος. — Τὸ ὑπόμνημα αὐτοῦ εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ *Ἰωάννου* εἶναι περιληπτικώτερον καὶ διεξοδικώτερον, ἐκτεινόμενον εἰς 39 τόμους, τῶν ὁποίων τοὺς μὲν πέντε πρώτους ἐτελείωσεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τοὺς δὲ λοιποὺς μετὰ ταῦτα ἐν Καισαρείᾳ· καὶ ὁ μὲν Εὐαέβιος εἶδε μόνον 22 ἐξ αὐτῶν (ς), ὁ δὲ Ἰερώνυμος, καὶ τοὺς 39. Τὴν σήμερον ἔχομεν μόνον τοὺς τόμους α', β', γ', δ', ιγ', ιθ', κ', κη', λβ', εἰς τὸ ἑλληνικόν, καὶ διπλὴν λατινικὴν αὐτῶν μετάφρασιν.

ζ') Ἐτι μεγαλειτέραν ἐπιμέλειαν, ἢ εἰς τὰ μέχρι τοῦδε μνημονευθέντα ἐξηγητικὰ συγγράμματα, κατέβαλεν ὁ Ὀριγένης περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῆς *Πρὸς Ῥωμαίους* ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου.

(α) Εὐαέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ', κεφ. 32.

(β) Εὐαέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ', κεφ. 36.

(γ) Εὐαέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ', κεφ. 36. — Hieronym. Proem. in Comment. in Matth. « legisse me fateor ante annos plurimos in Mattheum Originis viginti quinque volumina. »

(δ) De la Rue, Tom. III. p. 440. sq.

(ε) Origen. Tractat. 35. in Matth. — Hieronym. epist. 106. ad Paulam et Eustoch.

(ς) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ', κεφ. 24.

Τὸ σφόν αὐτοῦ ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν αὐτὸν σχεδὸν χρόνον, καθ' ὃν καὶ τὸ εἰς τὸν Ματθαῖον, συντάξεν εἰς αὐτὴν, συνίστατο κατὰ τὸν Κασσιόδωρον ἐξ 20 βιβλίων, τὰ ὅποια ὁ 'Ρουφίνος εἰς τὴν λατινικὴν αὐτοῦ μετάφρασιν συνέστιλεν ἀσυγνώστως εἰς 10, καὶ οὕτως ἐκολόθωσε τοῦ 'Οριγένους τὸ σύγγραμμα (α). Ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ χειμένου ἐσώθη περιφανὲς τεμάχιον ἐν τῇ Φιλοκαλ. (κεφ. 24)—Πλὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἡρμήνευσεν ὁ 'Οριγένης καὶ τὴν Α' πρὸς Κορινθίους (β), τὴν πρὸς Γαλάτας (γ), τὴν πρὸς Ἐφεσίους (δ), τὴν πρὸς Θεσσαλονικεῖς Α' (ε), καὶ τελευταίον τὴν πρὸς Ἑβραίους (ς).

β) Τὴν τρίτην ὑποδιαίρεισιν ἀποτελοῦσι τὰ Παραινετικά λεγόμενα συγγράμματα τοῦ 'Οριγένους, ἡ αἱ 'Ομιλῖαι, τῶν ὁποίων αἱ πλεῖσται διεσώθησαν καὶ εἰς ἡμᾶς, ἐνῶ τῶν ὑπομνημάτων τὸ μέγιστον μέρος, ὥς εἶδαμεν, ἀπωλέσθη. Ὁρεῖται δὲ ἡ διάσωσις αὐτῶν κυρίως εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ 'Ιερωνύμου καὶ 'Ρουφίνου, οἵτινες μεταφράσαντες αὐτὰς ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ εἰς τὸ λατινικόν, τὰς ἐξήπλωσαν καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

α) Εἰς τὴν Γένεσιν ἔγραψε δύο βιβλία μυστικῶν ὁμιλιῶν (περὶ τὸ 249 ἔτος), περὶ διαφορῶν ὑποθέσεων. Περιλειφθῆσαν δὲ μέχρι τῆς σήμερον εἰς εἰς 17, εἰς λατινικὴν μετάφρασιν, ἥτις κατὰ πάντα πιθανὸν λόγον ἔχει συγγραφεὰ τὸν 'Ρουφίνον (ζ). Ἐκ τοῦ αὐτοῦ μεταφραστοῦ ἔχομεν πρὸς τοὺτοις εἰς τὴν Ἑξοδον ὁμιλίας τοῦ 'Οριγένους 13, εἰς τὸ Δευτερικόν 16, εἰς τοὺς Ἀριθμοὺς, 28· ἐκ δὲ τῶν 8 ὁμιλιῶν τῶν εἰς τὸ Δευτερονόμιον, γνωστῶν καὶ εἰς τὸν Κασσιόδωρον (η), οὐδεμία πλέον ὑ-

(α) Cassiodor. instit. divin. c. 8. • Origenes epistolam ad Romanos viginti libris Graeco sermone declaravit, quos tamen supra dictus Rufinus in decem libros redigens, adhuc copiose transtulit in latinum. •

(β) Hieronym. epist. 51. ad Pammach.

(γ) Hieronym. Prologo in Epist. ad Galat.

(δ) Hieronym. Prologo in Epist. ad Ephesios.

(ε) Hieronym. epist. 182. ad Minervium et Alexandr.

(ς) Euseb. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ς'. κεφ. 25.

(ζ) Opp. Tom. IV.

(η) Lib. divin institut. c. 1.

πάρχει. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναοῦ εἶδεν ὁ Κασσιόδωρος 30 ὁμιλίας, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἔμειναν 26· ὥσαύτως εἰς τὸ βιβλίον τῶν Κριτῶν, 9, εἰς τὸ τῶν Βασιλειῶν ἀπὸ τεσσάρων ἔμειναν μόνον δύο. Αἱ ὁμιλῖαι εἰς τὸν Ἰωβ ἀπωλέσθησαν, παρομοίως καὶ αἱ εἰς τοὺς Ψαλμοὺς, πλην ὀλίγων τινῶν (εἰς τοὺς Ψαλμ. λς'—λή.), διαφυλαχθειτῶν ὑπὸ τοῦ Ῥουφίνου. Ἐκ δὲ τῶν εἰς τὸ Ἄσμα τῶν ᾠσμάτων μᾶς παρέδωκεν ὁ Ἱερώνυμος δύο.

β') Εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἔγραψεν ὁ Ὠριγένης 25 ὁμιλίας, ἐκ τῶν ὁποίων 9 μᾶς ἐσώθησαν κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἱερωνύμου. Ἐκ δὲ τῶν 45 εἰς τὸν Ἱερεμίαν, τῶν ὁποίων ὁ Ἱερώνυμος μετέφρασε μόνον 14, σώζονται 21, καὶ τεμάχιον προσέτι ἐκ τῆς λθ' εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν· τελευταῖον δὲ ἐκ τῶν εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ ἔφθασαν εἰς ἡμᾶς, κατὰ τὴν αὐτὴν μετάφρασιν, 14.

γ') Ἐκ τῶν ὁμιλητικῶν αὐτοῦ ἐρμηνειῶν εἰς τὰ βιβλία τῆς Ν. Δ. ἔχομεν ὀλίγας· αἱ 25 ὁμιλῖαι εἰς τὸν Ματθαῖον ἀπωλέσθησαν (α)· ἐκ δὲ τῶν εἰς τὸν Λουκᾶν μᾶς διέσωσεν ὁ Ἱερώνυμος 39 εἰς τὴν μετάφρασιν αὐτοῦ (6), καὶ ἐκ τῶν εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων περιλείφθη μόνον εἰςέτι μικρόν τι τεμάχιον.

Β') Ἀπολογητικά συγγράμματα.

Ὁ Ὠριγένης ἦτον ἀκαταπόνητος ὑπερασπιστὴς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἀντιμαχόμενος ἀκαταπαύτως πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς καὶ τοὺς αἵρετικοὺς· ἀλλ' ἐκ τῶν πολλῶν, τὰ ὅποια κατὰ τῶν αἵρετικῶν ἔγραψεν, ἐν μόνον ἐκληρονομήσαμεν, καὶ μόλις παρὰ τῶν μεταγενεστέρων Πατέρων πληροφορούμεθα, ὅποιας ὕλης καὶ ὑποθέσεως ἦσαν τὰ ἐνταῦθα ἀναγόμενα αὐτοῦ συγγράμματα. Ὁ Πάμφιλος καὶ ὁ Εὐσέβιος λέγουσιν, ὅτι ἔγραψεν Ἀναλρεσιν πασῶν τῶν αἵρέσεων, καὶ ὁ Θεοδώρητος ἐξ αὐτῶν ἀναφέρει κατ' ὄνομα τὴν τοῦ Σίμωνος μάγου, τοῦ Μεγάνδρου, τοῦ Βασιλείδου, τοῦ Μαριωνος, τῶν Ναζιραίων, τῶν

(α) Hieronym. in Prologo in Matth.

(β) Hieronym. epist. 106. ad Paulam et Eustochium.

Ἑλεσαϊτῶν, καὶ Νικολαϊτῶν (α). Ἄν δὲ ἐπεχείρησε τὴν ἀναιρεσιν πασῶν τούτων ἰδίᾳ καὶ εἰς ἰδίᾳς πραγματείας, ἡ συμπαρέλαθε πολλὰς αἵρέσεις ὁμοῦ, τὰς συγγενεουσάς πρὸς ἀλλήλας, ὥς ὁ Εἰρηναῖος, ἀγνοεῖται. Προσέτι ὑπῆρχαν καὶ τινες ὑπ' αὐτοῦ συντεταγμένοι διάλογοι, ὅπου ἦσαν σεσημειωμένοι αἱ συνδιαλέξεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς αἰρετικούς, ἀλλ' ἅπαντες οὗτοι ἀθρόοι ἀπωλέσθησαν.

Ἄλλ' ὅμως διεσώθη κατ' εὐτυχίαν τὸ πολλοῦ λόγου ἄξιον ἀπολογητικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα, τὸ Κατὰ Κέλσου ἐπιγραφόμενον, εἰς βιβλία δκτώ. Ὁ Κέλσος, ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Ἐπικούρου, ἀποκτήτας, ὥς φαίνεται, ὄνομα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, ἐξέδωκεν, ὥς πιθανῶς εἰκάζεται, ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου σύγγραμμα, φέρον ἐπιγραφὴν Ἀληθὴς λόγος, εἰς τὸ ὁποῖον ἠγωνίζετο νὰ πολεμήσῃ τὴν χριστιανικὴν πίστιν φιλοσοφικῶς δῆθεν καὶ πολιτικῶς, ἐπισωρεύων εἰς αὐτὸ κατὰ τῶν χριστιανῶν μυρίας ὕβρεις καὶ λοιδορίας. Τὸ σύγγραμμα ἔμεινεν ὅλην περίπου ἑκατονταετηρίδα χωρὶς τινος ἀπαντήσεως καὶ ἀναιρέσεως· καὶ ὁ Ὀριγένης ἄκων ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπιστημονικὴν κατ' αὐτοῦ ἀντίρρῃσιν· διότι ἀποχρῶσαν ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπολογία ἐνόμιζε τὴν κατὰ τὸν βίον πολιτείαν τῶν ὁμολογητῶν αὐτοῦ· ἀλλ' ὅμως ἐπέισθη εἰς τὴν σύνταξιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν θερμῶν τοῦ φίλου Ἀμβροσίου παρακλήσεων. Ἀναπτύσσει δ' ἐν τῇ ἀπολογίᾳ ταύτῃ ἔξοχον παιδείαν καὶ βαθυτάτην ἀγγίνοιαν, πραγματευόμενος τὴν ὑπόθεσιν ἐν συνειδήσει τῆς ἀληθείας, καὶ μετὰ πολλῆς περισκέψεως, καὶ πάντα τὰ τῶν ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐπιχειρήματα ἀθηνέστατα καταδεικνύων. Παρασκολουθεῖ δὲ ἐπὶ τῆς ἀντιρρήσεως τὸν ἐναντίον βῆμα πρὸς βῆμα· ἀλλ', ἐπειδὴ ἐκεῖνος δὲν φυλάττει ἀκριβῆ τινα τάξιν, συμβαίνει, ὥστε παρὰ τῷ Ὀριγένῃ γίνεται πολλάκις ὁ αὐτὸς περὶ τῶν αὐτῶν λόγος, καὶ τὰ αὐτὰ συχνάκις ἐπαναλαμβάνονται.

Ἀνάλυσιν. Ὁ Κέλσος κατηγορεῖ, ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις,

(α) Θεόδωρ. αἰρετ. κακομυθ. βιβλ. α'. κεφ. 2, 4, 7, 19.

καθὸ μυτική τις διδασκαλία, εἶναι ἐπικίνδυνος εἰς τὴν πολιτείαν, καὶ παράνομος· ὁ χριστιανισμὸς λέγει, εἶναι γέννημα βαρβάρων, τὸ ὅποιον φοβεῖται τὸ πῶς τῆς ἐπιστήμης, καὶ μόνον ἐν τῷ σκότει προσελκύει ὀπαδοὺς, προβάλλον ἀναγκαίαν καὶ τυφλὴν πίστιν. Πρὸς ταύτην τὴν κατηγορίαν ὁ Ὀριγένης ἀπαντᾷ, ὅτι αἱ συνελεύσεις τῶν χριστιανῶν δὲν πρέπει νὰ κακίζωνται οὕτως ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸ θεμιτὸν ἢ ἀθέμιτον αὐτῶν νὰ κρίνεται κατὰ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ συμφέροντα, τὰ ὅποια αὐταὶ ἔχουσι κατὰ ταῦτα ὅμως ἡ χριστιανικὴ θρησκευτικὴ κοινότης εἶναι ἀνεπίληπτος. Ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐγεννήθη ἐν χώρᾳ βαρβάρων, τοῦτο, λέγει ὁ Ὀριγένης, δὲν βλάπτει τὴν ἀξίαν αὐτοῦ· ὁ χριστιανισμὸς δὲν φοβεῖται νὰ συμπαραβληθῇ πρὸς τὴν πολυδύλλητον ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, καθὸ στηριζόμενος μάλιστα ἐπὶ ἀρχῶν, αἰτινες καθ' ἱστορικὴν ἐνάργειαν ὑπερβαίνουν πᾶσαν ἐπιστήμην. Οἱ δὲ ἀπαιτεῖ πρωτίστην συνθήκην τὴν πίστιν, καὶ τοῦτο δὲν ἀποβαίνει εἰς ὀνειδισμόν αὐτοῦ· διότι εἶναι, λέγει, αὐτὴ ἡ κοινοτάτη, ἀπλουστάτη, καὶ ἐπιτομωτάτη ὁδὸς, τὴν ὁποίαν ἤθελέ τις βαθεῖν· ἡ πίστις μάλιστα εἶναι ἐπὶ πάσης γνώσεως καὶ ἐπιστήμης τοσοῦτον ἀναγκαία, ὥστε προϋποθέτει αὐτὴν ἐξ ἀνάγκης καὶ αὐτὴ ἡ φιλοσοφία· ἀλλ' ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν δὲν εἶναι ἀπλὴ τις δόξα ἢ γνώμη, ὑπόθεσιν δὲν ἔχει ψευδές τι καὶ πεπλασμένον· ὁ Θεὸς εἶναι παραίτιος αὐτῆς, ὑποκείμενον ἔχει τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ. — Ὁ Κέλσος, παρεισάγων εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ Ἰουδαῖόν τινα ὁμιλοῦντα, ματαιοπονεῖ ν' ἀνακαλύψῃ ἀντίφασιν τινα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πρὸς τὴν Καινὴν· ἀλλ' ὁ Ὀριγένης ἀποδεικνύει τούναντίον ἐν τῷ β' βιβλίῳ, ὅτι ἐντελής συμφωνία ὑπάρχει παρ' ἀμφοτέραις· πρὸς τὴν ἀπιστίαν τῶν Ἰουδαίων δὲν πρέπει, λέγει, νὰ ἀποβλέψωμεν· ἱκανόν εἶναι, ὅτι αἱ προφητεῖαι καὶ τὰ θαύματα ἐπικυροῦσι τὴν μεσσιανικὴν ἀξίαν καὶ τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ταύτην μὲν, λέγει, ἀπέδειξεν ἡ ἡμέτερα, ἐκείνην δὲ, ἡ μαρτυρία τῶν Ἀποστόλων οὕτως ἐντελῶς, ὅσον βέβαιος καὶ πάσης ἀντιλογίας κρείττων εἶναι ὁ παρρησία καὶ πάντων βλεπόντων συμβὰς αὐτοῦ θάνατος. — Ὁ Κέλσος κατηγορεῖ τὸν χριστιανισμόν, ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ εἶναι στασιαστικὴ, ὡς γίνεται δῆλον, λέγει, ἐκ τῶν ἐξ αὐ-

τοῦ αἰρέσεων. Ὁ Ὀριγένης πρὸς τοῦτο ἀποκρίνεται οὕτως· ὅτι τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἡ ἀρχὴ φέρεται εἰς στάτιν, ἀναιρεῖται καὶ ἐκ τῶν δογμάτων τοῦ εὐαγγελίου, καὶ ἐκ τῆς καθ' ἐκαστην γινομένης πείρας εἰς τοὺς μάρτυρας· αἱ δὲ αἵρέσεις ἐγέννηθησαν οὐχὶ διότι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι στασιαστικὸς καὶ φίλικος, ἀλλὰ διότι πολλοὶ μὲν τῶν σοφῶν καὶ πεπαιδευμένων ἐσπούδασαν νὰ παραδεχθῶσι τὰ μυστήρια αὐτοῦ, ἀλλὰ διαφόρως ἐνόησεν ἕκαστος καὶ παρεδέχθη τοὺς παρὰ πάντων πιστευθέντας θεῖους λόγους. Πρὸς δὲ τὴν κατηγορίαν τοῦ Κέλσου, ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις εὐρίσκει ὁπαδοὺς τοὺς ἀμαθεῖς, καὶ ἀπαιδεύτους, καὶ ἀνόητους, καὶ κακοήθεις ἀνθρώπους, καὶ παρ' αὐτοῖς μόνον εὐδοκιμεῖ, ἐπιφέρει, ὅτι ὁ Κέλσος δὲν ἤθελε προσφέρει ταύτην τὴν κατηγορίαν, ἂν ἐγίνωσκε τὸ ἀμαρτητικὸν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ τὴν βοήθην εἰς τὸ νὰ ἐπανορθοῖ καὶ νὰ θεραπεύῃ αὐτοὺς, καὶ ἂν εἶχε τὴν πρέπουσαν πληροφορίαν περὶ τῶν θαυμασίων ἀποτελεσμάτων, τὰ ὅποια ἤδη πανταχοῦ ἐνήργησεν. — Ὁ Κέλσος προσβάλλει τὸ δόγμα τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως· ἂν ὁ Θεὸς, λέγει, σκοπὸν εἶχε τὴν διόρθωσιν τῶν ἀνθρώπων, δὲν ἦτον ἔρα δυνατόν εἰς αὐτὸν νὰ πράξῃ τοῦτο ἄλλως πῶς, ἢ κατερχόμενος πρὸς αὐτοὺς ἐν σαρκί; ἡ πίστις εἰς τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄλογος, διότι ἡ ἐνσάρκωσις πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ προξενήσῃ ἀλλοίωσιν τινα εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ Ὀριγένης ἀντιλέγει πρὸς ταῦτα ἐν τῷ δ' καὶ ἐβιδίῳ, ἀποκρινόμενος, ὅτι ἀμρότερα τὰ ἐπιχειρήματα στηρίζονται ἐπὶ ἐσφαλμένων ὑποθέσεων, καὶ μάλιστα τὸ μὲν πρῶτον, ἐπὶ τῆς ἡμαρτημένης θεωρίας περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας· τὸ δὲ δεύτερον, ἐπὶ τῆς περικρισμένης καὶ πεπλανημένης ἰδέας περὶ Θεοῦ, περὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον, καὶ περὶ τοῦ ὕψους τῆς ἐνανθρωπήσεως σκοποῦ. — Ὁ Κέλσος καταφέρεται κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ διὰ τοῦτο, διότι οἱ θεομοὶ αὐτοῦ, λέγει, ἀντιβαίνουσι πρὸς τοὺς νόμους τῆς καθεστῶτης πολιτείας· ἐπειδὴ θεοσεβὴς καὶ μακάριος εἶναι, ὁ φυλάττειν τὰ ἤθη καὶ τοὺς νόμους τοῦ τόπου· ἄθεος δὲ, ὁ παραβάνων τοὺς ὑπάρχοντας νόμους, καὶ ἀντιτασσόμενος πρὸς αὐτούς. Ἀλλὰ πῶς τοῦτο οὕτως ἔχει; ἐρωτᾷ ὁ Ὀριγένης. Πράτ-

τουσι δίκαια, ἢ ἀδίκαια, οἱ φιλόσοφοι, ὅσοι ἀποτινάξαντες τὸν ζυγὸν τῆς δεισιδαιμονίας, παραμελοῦσι καὶ ἐγκαταλείπουσι τὰ πάτρια; Ἐάν δὲ ἡ φιλοσοφία διδῇ εἰς αὐτοὺς ἐξουσίαν καὶ δικαίωμα νὰ παραβαίνωσι τοὺς πατρίους θεσμούς, διὰ τί νὰ μὴ πράττωσι καὶ οἱ χριστιανοὶ χωρὶς τινος ὀνειδισμοῦ καὶ ἐλευθέρως, ὅ,τι συγχωρεῖται εἰς τοὺς φιλοσόφους, οἱ χριστιανοὶ, τῶν ὁποίων ἡ πίστις ὑπαγορεύει νὰ μὴ προσκολλῶσι τὴν καρδίαν αὐτῶν εἰς ἀνθρώπινα ἰδρύματα καὶ ἀγάλματα, ἀλλὰ ν' ἀνυψῶσι τὴν ψυχὴν μόνον πρὸς τὸν πάντων τῶν ὄντων δημιουργόν; Οἱ ἐθνικοὶ λέγουσιν, ἐπιφέρει ὁ Ὀριγένης, ὅτι ὁ φυλάττων τοὺς καθεστῶτας τοῦ τόπου νόμους, εἶναι εὐσεβής, καὶ τανάπαλιν, ἀσεβής ὁ παραβαίνων αὐτούς· εἰς ἓνα λοιπὸν καὶ τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον εἶναι δυνατόν νὰ ζῇ συγχρόνως καὶ εὐσεβῶς, καὶ ἀσεβῶς· εὐσεβῶς μὲν, ὅταν κρίνεται κατὰ τοὺς νόμους· ἀσεβῶς δὲ, ὅταν κατ' ἐκείνους· ἀλλὰ τοῦτο ἄλλο δὲν εἶναι, εἰ μὴ νὰ θέλῃ τις νὰ διαστρέφῃ πᾶσαν περὶ δικαιοσύνης, ἀγιότητος, καὶ μακαριότητος ἔννοιαν. — Ὁ Κέλτος δι' ἐτυμολογίας, ὅτι πᾶσαι αἱ θρησκείαι εἶναι ἴσαι, εἰς ἄλλο κυρίως μὴ ἀποβλέπεται, εἰ μὴ εἰς τὸ νὰ παριστῶσι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα διαφόρως· διὸ καὶ ἔπρεπε ν' ἀναγνωρίζωσιν ἀλλήλας, καὶ νὰ ἀνέχωνται· ἀλλ' ὁ χριστιανισμὸς διὰ τοῦτο μάλιστα εἶναι φαῦλος καὶ ἀπόβλητος, διότι δὲν εἶναι ἀνεξίθρησκος, ἀλλ' ἀποκλειστικός. Ὁ δὲ Ὀριγένης παντάπασιν δὲν ὑποχωρεῖ εἰς ταῦτα· δὲν πρόκειται, λέγει, περὶ κενῶν λέξεων καὶ τύπων· ἡ ἐθνικὴ, καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυφθεῖσα θρησκεία εἶναι ἕως διαφόροι, καὶ μάλιστα κατ' αὐτὰς τὰς ἀρχάς καὶ τὰ ἀξιώματα αὐτῶν, διὰ τοῦτο καὶ ἐντεῦθεν πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ γίνεταί ἡ περὶ αὐτῶν ἐξέτασις. Ἡ ὑπόθεσις δὲ αὕτη τοῦ λόγου ἀναπτύσσεται ἔτι σφαιρότερον ἐν τῷ ἑκτῷ βιβλίῳ, ἐνθα ὁ Ὀριγένης ἀνασκευάζει τοῦ Κέλσου τὴν δόξαν, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δὲν ὑπερτερεῖ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ τὰ μυστήρια τῶν χριστιανῶν κεῖνται ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ τῶν Αἰγυπτίων· προσέτι δὲ ἀναιρεῖ μετὰ πολλῆς ἀστειότητος καὶ τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔλαβε τὴν ὕλην ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Πλάτωνος. — Ἐν τῷ ἑβδόμῳ βιβλίῳ ἐπανέρχεται ὁ λόγος πάλιν εἰς τὴν Π. Δ. Ὁ Κέλτος ἐπιχειρεῖ γ' ἀποδείξῃ τὰς

προφητείας τῆς Π. Δ. ἀσθενεῖς, καὶ καθόλου ἀντιφασκούσας πρὸς τὰ ἐν τῇ Καινῇ περιεχόμενα. Ἄλλ' ὁ Ὀριγένης, ἐξετάζων ἐπ' ἀκριβείᾳ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῶν προφητειῶν, καταδεικνύει, πῶς οὐδεμίαν παντάπασι κοινωσίαν ἔχουσι πρὸς τοὺς ἄλλους τῶν ἐθνικῶν. — Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κέλσος κατηγορεῖ προσέτι τοὺς χριστιανούς, ὅτι, εἰ καὶ ἀποδοκιμάζουσι τὴν λατρείαν τῶν θεῶν, ἀποδίδουσιν εἰς τὸν Χριστὸν τὴν αὐτὴν λατρείαν, τὴν ὁποίαν καὶ εἰς τὸν ἕνα Θεόν, καὶ διὰ τοῦτο προσεγγίζουσι πάλιν εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀπορρίπτομένην πολυθεΐαν, παριστῶν δ' Ὀριγένης ἐν τῷ ὁγδόῳ βιβλίῳ τὴν διαφορὰν τῆς λατρείας καὶ τῆς θεραπείας, λέγει, ὅτι, ἂν ἀποδίδεται εἰς τὸν Χριστὸν ἡ αὐτὴ λατρεία, ἥτις καὶ εἰς τὸν Θεόν, ἀποδίδεται ἐν γνώσει καὶ μετὰ λόγου· διότι ὁ Χριστὸς, εἰ καὶ διάφορος τοῦ πατρὸς τὴν ὑπόστασιν, εἶναι ὅμως μετὰ τοῦ πατρὸς εἰς Θεός· δὲν ὑπάρχει ἄρα πολυθεΐα.

Γ') Δογματικὰ συγγράμματα.

Καὶ ἐκ τῶν εἰς τὴν τρίτην ταύτην τάξιν ὑπαγομένων συγγραμμάτων τοῦ Ὀριγένης, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς πάντως δὲν ἦτο μικρὸς, πλὴν ἑνὸς, τὰ λοιπὰ ἀπωλέσθησαν. Ὁ Ἰερώνυμος ἀναφέρει, ὅτι ἔγραψε δέκα βιβλία στρωμάτων, κατὰ μίμησιν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἐνθα παρέβαλλε πρὸς ἀλλήλας τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν φιλοσόφων τὰς γνώμας, καὶ ἠγωνίζετο νὰ ἐπικυρώσῃ τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὰ δόγματα ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, καὶ τῶν λοιπῶν (α). Ὡσαύτως ἔγραψεν εἰς δύο βιβλία καὶ *Περὶ ἀναστάσεως* σύγγραμμα, καὶ δύο *Διαλόγους* περὶ τῆς αὐτῆς ὕλης (β). ἄλλ', ἐπειδὴ περιείχοντο ἐν αὐτοῖς ἀπάται πολλαί, σέρονται εἰς σκάνδαλον, παρεκινήθη ὁ μάρτυς καὶ ἐπίσκοπος

(α) Hieronym. epist. 81. ad Magn. « hunc. (Clementem) imitatus Origēnes decem scripsit Stromateas Christianorum et philosophorum inter se sententias comparans, et omnia religionis nostrae dogmata de Platone et Aristotele, Numenio Cornutoque confirmans. »

(β) Εὐζιβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 24. — Hieronym. epist. 29. ad Paulam. « Origēnes quos libros de resurrectione, et alios de resurrectione ne dialogos duos scripsit. »

τοῦ ἐν Λυκίᾳ Ὀλύμπου (τοῦ καὶ Πατάρων λεγομένου) Μεθόδιος νὰ γράψῃ κατὰ τοῦ Ὁριγένους ἀντίρρησην, φέρουσαν τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν (α). Σώζονται δὲ τανῶν ἐκ τῶν δύο Περὶ ἀναστάσεως βιβλίων πέντε μόνον τεμάχια (β). Προσέτι ἔγραψε καὶ πόνημα *Περὶ αὐτεξουσίου*, (*De libero arbitrio*), καὶ πραγματεῖαν *Περὶ τοῦ πάσχα*, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ ἐπίσκοπος τῆς Λαοδικείας Ἀνατόλιος (κατὰ τὸ τέλος τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος) εἰς τοὺς Κανόνας αὐτοῦ περὶ τοῦ Πάσχα (γ).

Τὸ δὲ ἐπίσημον δογματικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα, τὸ διασωθὲν καὶ εἰς ἡμᾶς, φέρει τὴν ἐπιγραφὴν *Περὶ ἀρχῶν* (*de principiis*). Ἐγραψε δὲ ὁ Ὁριγένης τὸ πόνημα τοῦτο εἰς ἡλικίαν ἐτι ἄωρον, εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἦτον ἐτι πλήρης τῶν ἰδεῶν τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, καὶ διὰ τοῦτο τὸ χριστιανικὸν δόγμα παρίσταται ἐν αὐτῷ πολλαπλῶς παραμορφωμένον. Ὁ σκοπὸς τοῦ Ὁριγένους ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ συνάψῃ εἰς συστηματικὴν τινα τάξιν τὰ διάφορα συστατικὰ τῆς πίστεως μέρη, καὶ οὕτω νὰ καταστήτῃ αὐτὰς προσιτὰς καὶ εἰς τοὺς πεπαιδευμένους. Ἀλλ' εἰς ἡμᾶς ἀποβαίνει δύσκολον, ἢ μᾶλλον ἀδύνατον νὰ ἐπιφέρωμεν πλήρη περὶ τούτου τοῦ συγγράμματος κρίσιν, ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν αὐτὸ πλέον οὔτε εἰς τὸ πρωτότυπον, οὔτε εἰς τὴν μεταφράσιν τοῦ Ἱερωνύμου, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ Ρουφίνου, ὅστις ἀφ' ἑαυτοῦ ὁμολογεῖ, ὅτι πολλὰ μὲν μετέβαλε, πολλὰ δὲ σκανδαλώδη παρέλιπε, τὰ ὁποῖα ἐνόμιζε παραποιηθέντα ὑπὸ τῶν Γνωστικῶν, καὶ ἄλλα πάλιν κατὰ τὸ ἀλλαχοῦ ὑπὸ τοῦ Ὁριγένους δηλωθὲν φρόνημα διώρθωσε καὶ προσήρμοσεν (δ), ὥς δεικνύου-

(α) Μᾶξιμ. εἰς Διονύσι. Ἀρεοπαγ. περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. κεφ. 7. « ἴσμεν » δὲ, ὅτι καὶ Ὁριγένης τὸ αὐτὸ φησὶν ἐν τινι τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων » ἐν ἄλλοις δὲ καὶ αὐτὸ παντελῶς ἀπαρνέσκει, πᾶσαν σημαντικὴν φράσιν εἰς » ἀνυπαρξίαν χωρεῖν δογματικῶν ἀνάγκῃσι Μεθοδίου τοῦ ἀγίου μάρτυρος » καὶ Ὀλύμπου Ἀνδριανουπόλεως ἐπισκόπου τῆς Λυκίας τὰ κατ' αὐτοῦ περὶ » ἀναστάσεως γραφέντα. » — Παρβλ. Ἐπιστ. αἰρέσ. ἔδ. 63. « ταῦτα μὲν » εὖν ἔστιν ἀπὸ μέρους καθ' αἰρέσιν τῶν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Μεθοδίου, τοῦ καὶ » Εὐδουλλίου, περὶ τοῦ προειρημένου Ὁριγένους, καὶ τῆς αὐτοῦ διὰ σοφιστι- » κῆς πλάνης κακοποιτίας, ἐν τῷ αὐτῷ περὶ ἀναστάσεως λόγῳ. »

(β) Ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ De la Rue ἐκδόσει, Tom. I. p. 33—37.

(γ) Παρὰ τῷ Fabric. Biblioth. Graec. Tom. II. p. 273—277.

(δ) Rufin, in prologo de princip.

σιν ἀποχρώντως τὰ ὀλίγα ἐλληνιστὶ διασωθέντα τεμάχια· ὥστε ἐν γένει δὲν δυνάμεθα πλέον μετ' ἀκριθείας νὰ διακρίνωμεν, ποῖα πρέπει ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν Ὁριγένην, καὶ ποῖα οὐχί. Τοῦτο δὲ μόνον εἶναι βέβαιον, ὅτι περιεῖχε πολλὰς κακοδοξίας· διότι καὶ μετὰ τὰς πολλὰς γενομένας διερρώσεις πάλιν ἔμειναν εἰς-
 ἐτι ἱκαναί.

Ἀνάλυσις. Τὸ ὅλον σύγγραμμα διαιρεῖται εἰς τέσσαρα βιβλία, τῶν ὁποίων προτάσσεται εἰσαγωγή. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ πραγματεύεται ὁ Ὁριγένης ἀντίθετον πρὸς τὰς αἱρέσεις διδασκαλίαν περὶ Θεοῦ καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ, καὶ περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας τριάδος· ἐντεῦθεν μεταβαίνει εἰς τὴν περὶ τῶν ἐλευθέρων λογικῶν πλασμάτων διδασκαλίαν, ὅπου ἀναπτύσσει τὴν περὶ τῶν δαιμόνων ἰδίαν αὐτοῦ δόξαν, λέγων, ὅτι ὁ Θεὸς πρὸ τῶν σωμάτων ἐπλασεν ἀριθμὸν τινὰ πνευμάτων, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα, ὑποκύψαντα εἰς ἁμαρτίας, ἐνεκλείσθησαν εἰς σώματα, ἐπίτηδες πρὸς τοῦτο δημιουργηθέντα· καὶ οὕτως ὅσα ἔμειναν καθαρὰ πνεύματα, ἔγειναν ἢ ψυχαί, ἢ ἄγγελοι, ἢ ἁστέρες, ἢ ἄνθρωποι· διότι δοξάζει, ὅτι οἱ ἄγγελοι συνίστανται ἐκ ψυχῆς καὶ λεπτοτάτου σώματος, λαχόντες διὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν τοῦ ὁποίου κατέχουσι βαθμοῦ. — Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ διμιλῇ περὶ πληθύος κόσμου, καὶ κατὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν αἰρετικῶν Γνωστικῶν ὑπερασπίζει τὴν ἀπόλυτον ἐνότητα τοῦ Θεοῦ, ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄντος καὶ ἐν τῇ Π. καὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ, ἀγαθοῦ καὶ δικαίου. Ἐπειτα ἐκθέτων τὴν διεξοδικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, ὑποστατικῶς ἐνωθέντος μετὰ τῆς προϋπαρχούσης αὐτοῦ ψυχῆς, ὑποσυνάπτει προέτι ἄλλην διδασκαλίαν περὶ τῆς ἐνώσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ τῶν ψυχῶν τῶν πιστῶν, καὶ περὶ τῆς γενομένης διὰ τοῦτο νέας αὐτῶν συναρείας μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ λαμβάνει ἀρρομὴν νὰ διμιλῇ ἀκριβέστερον περὶ τῶν ψυχῶν, περὶ τῆς γενέσεως, τῆς οὐσίας, καὶ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν ἰσότητος, περὶ τῆς διαφορᾶς αὐτῶν μετὰ τὴν πτώσιν, καὶ περὶ τῆς μετενσωματώσεως αὐτῶν, τῆς ἀπαιτουμένης πρὸς καθαρισμόν· τελευταῖον δὲ διμιλῇ καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ περὶ τῶν ποιῶν καὶ ἁμαρτιῶν. — Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ βιβλίῳ, δεῖξας πρῶ-

τον τοῦ χριστιανισμοῦ τὴν ἀρχήν, ὅθεν ὀρμαῖται, καὶ τὸ σκόπιμον αὐτοῦ τέλος, ἀναφέρει ἔπειτα τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς συνθήκας τῆς ἡθικῆς μαρρώσεως καὶ τελειοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου· ὅθεν καὶ πραγματεύεται τὸ δόγμα περὶ τοῦ αὐτεξουσίου, τὸ ὅποσον νικηφόρως ὑπερασπίζει κατὰ τῶν Γνωστικῶν, καὶ ἐρμηνεύει τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν πολέμιον τῶν δαιμόνων δύναμιν, διδάσκων καὶ περὶ τοῦ κόσμου, ὅτι ἐν χρόνῳ ἤρχιστε, καὶ ἐν χρόνῳ θέλει συντελεσθῇ. — Τὸ δὲ τέταρτον βιβλίον διαλαμβάνει περὶ τοῦ κύρους καὶ τῆς θεοπνευστίας τῆς ἁγίας Γραφῆς, καὶ περὶ τῆς ἐρμηνείας καὶ εὐρέσεως τῶν διαφόρων τρόπων τῆς τῶν ἱερῶν αὐτῆς βιβλίων ἐννοίας. Περαινεί δὲ τὸ βλον σύγγραμμά ὁ Ὁριγένης, ὑποσυνάπτων βραχέϊαν ἀνακεφαλαίωσιν τῆς περὶ τῆς ἁγίας τριάδος διδασκαλίας.

Δ') Συγγράμματα, ἀφορῶντα τὸν πρακτικὸν βλον.

α) *Περὶ εὐχῆς* (De oratione). Συνέταξε τοῦτο τὸ σύγγραμμα κατὰ παράκλησιν τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἀμβροσίου, ἀλλὰ πότε; εἶναι ἀβέβαιον· μόνον ἐκ τῶν, ὅσα ἀπαντῶνται ἐν τῷ §. 23 αὐτοῦ, μανθάνομεν, ὅτι ἐγράφη, ἐκδοθέντων ἤδη τῶν εἰς τὴν Γένεσιν ὑπομνημάτων (α). Ἐπειδὴ δὲ οἱ ὀκτὼ πρῶτοι εἰς τὴν Γένεσιν τόμοι ἐγράφησαν πρὸ τοῦ ἔτους 231, ὅτε ὁ Ὁριγένης ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ ὡς αὐτως τὰ *Περὶ ἀρχῶν* τέσσαρα βιβλία μετὰ τὸν πρῶτον εἰς τὴν Γένεσιν τόμον· δικαίως συνάγομεν, ὅτι τὸ *Περὶ εὐχῆς* σύγγραμμα συνετάχθη, ἀφοῦ ὁ Ὁριγένης ἀπῆλθε τῆς Ἀλεξανδρείας· ὥστε εἶναι μεταγενέστερον τοῦ *Περὶ ἀρχῶν*. — Διαιρεῖται δὲ ἡ ἐν αὐτῷ ὑπόθεσις εἰς δύο μέρη, τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον ὁρίζει τὸ εἶδος, τὸν χρόνον, καὶ τὸν τόπον τῆς προσευχῆς· τὸ δὲ δεῦτερον περιέχει πλατεῖαν τινα ἐρμηνείαν τῆς κυριακῆς προσευχῆς. Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν, ἐνθα σαφηνίζει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν διαφορὰν τῆς εὐχῆς ἀπὸ τῆς προσευχῆς, ἀναιρεῖ εὐστόχως τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἐξορίζόντων ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Θεὸν λατρείας πᾶν δῆποτε συμβολικόν, καὶ περὶ τῆς προσευχῆς διέτρυχιζομένων, ὅτι

(α) Ὁριγέν. περὶ εὐχῆς, §. 23. «περὶ τούτων δὲ ἐπὶ πλείον διειλήραμεν, ἐξετάζοντες τὰ εἰς τὴν Γένεσιν.»

εἶναι ἀνωφελὲς καὶ περιττὴ διότι ἔλεγον· ἐὰν ὁ Θεὸς προγινώσκῃ τὰ μέλλοντα, καὶ μέλλωσι νὰ γείνωσι πάντα, ὅσα καὶ ὅπως αὐτὸς προγινώσκει, μάταιον εἶναι ἡ προσευχή, ἐπεὶ τοῦ Θεοῦ ἡ πρόγνωσις καὶ ἡ θέλησις ἀποκλείει ἀφ' ἐαυτῆς πᾶσαν μεταβολήν· ἀλλ' ὁ Ὡριγένης ἀντιτάσσει πρὸς τὸ ἐπιχειρημα τοῦτο τὴν ἐλευθέραν τοῦ ἀνθρώπου θέλησιν, καὶ ἐν γένει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ὃν λογικόν, ἀναιρεῖ τὴν γνώμην ἐκείνων. Ἑρμηνεύων δὲ ἐφεξῆς τὴν κυριακὴν προσευχὴν, ἔχεται ἀκριβῶς τῆς κατὰ γράμμα ἐννοίας, καὶ ὁμιλεῖ κατὰ τὸ τέλος περὶ τῆς στάσεως τοῦ σώματος ἐν χειρὶ τῆς προσευχῆς, περὶ τοῦ τόπου, ὅπου πρέπει νὰ γίνεταί (συνιστῶν μάλιστα ὡς κατὰλληλον τὴν ἐκκλησίαν), καὶ περὶ τοῦ τύπου αὐτῆς, ἀρχῆς καὶ καταπαύσεως γινομένης διὰ τῆς εἰς τὸν τριαδιαῖον Θεὸν δοξολογίας. — Ἑτεροδόξων γνώμων ἀπαντῶνται εἰς τοῦτο τὸ σύγγραμμα ὀλίγα τινὰ μόνον ἔχον.

6) *Εἰς μαρτύριον προτρεπτικὸς λόγος* (*Exhortatio ad martyrium*). Ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμίνος, ὁ διάδοχος τοῦ Ἀλεξάνδρου Σευήρου, διεγείρας κατὰ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας διωγμὸν, διέταξε νὰ ρονεύσῃσι τοὺς συνελοῦντας εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, καὶ κατὰ τὴν διαταγὴν ταύτην συνελήφθησαν ὁ φίλος τοῦ Ὡριγένους Ἀμβρόσιος, καὶ ὁ πρεσβύτερος τῆς Καισαρείας Πρωτόκτητος, τότε, περὶ τὸ ἔτος 235, συνέταξεν ὁ Ὡριγένης τὸ προτρεπτικὸν τοῦτο σύγγραμμα, καὶ ἀνέθηκεν αὐτὸ εἰς τοὺς δύο φίλους ἐκείνους (α). Λέγει δ' ἐν αὐτῷ ὁ Ὡριγένης, ὅτι ὁ χριστιανὸς δὲν πρέπει, ὑπὸ σὺδερμίαν πρόσκαισιν, νὰ πεισθῇ εἰς τὸ νὰ εἰδωλοθυήσῃ, ἢ νὰ ὁμώσῃ εἰς τὴν τύχην (*fortuna*) τοῦ αὐτοκράτορος· ἀλλὰ τοῦναντίον μάλιστα, ν' ἀποταχθῇ ἀπὸ παντὸς ἀγαπητοῦ, τὸ ὅποιον ἤθελε τὸν δεσ-

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. σ'. κεφ. 28. — Hieronym de scriptis. eccles. c. 50. — Νικηφόρ. Κάλλις. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε'. κεφ. 19. « ἐν ταύτῃ τῇ τότε » καὶ τὸν προτρεπτικὸν εἰς μαρτύριον γενναῖον λόγον συντάττει, Ἀμβροσίῳ καὶ Πρωτοκλήτῳ τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας τὸ σύγγραμμα προσηνῶν· εἰρήμει γὰρ ἐκείνοις οὐ μετρία τις ἀγωνία τῇ τοῦ διωγμοῦ ἐκείνου σφοδρότητι· ἐν ᾧ καὶ « ἡμεῖς λόγον ἔχον τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἄθλον λαμπρῶς ἀγωνιάσασθαι ».

μεύσει εἰς ταύτην τὴν ζῶν, καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν τύχην αὐτοῦ εἰς τοῦ Θεοῦ τὰς χεῖρας. Τὰ ῥητά, τὰ χρησιμεύοντα εἰς προτροπὴν, ἢ ἀποτροπὴν, λαμβάνει ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, καὶ ἐν γένει ὅλος οὗτος ὁ λόγος εἶναι γεγραμμένος μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ.

Ε') Ἐπιστολαί.

Ὁ Ὀριγένης, πλὴν τῶν θεολογικῶν καὶ φιλολογικῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν, ἔγραφε καὶ συχνάκις ἐπιστολάς· ὁ Εὐσέβιος συνέλεξεν ἐξ αὐτῶν ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν (α), ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως μᾶς ἔμειναν ὀλίγαι. Πλήρη ἔχομεν εἰς αὐτὴν ἐπιστολὴν τινα πρὸς Ἰουλίον Ἀφρικανόν, πραγματευομένην περὶ τῆς παρὰ τῷ προφῆτῃ Δανιὴλ ἱστορίας τῆς Σωσάννης. Ὁ Ὀριγένης δηλονότι, ἵσως ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀποδημίας (τὸ ἔτος 240), ἐν τινι συνδιαλέξει, παρόντος καὶ τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ (ἐκ τῆς Παλαιστίνης), ἐπεστηρίχθη εἰς τὸ κύρος τῆς ἐν τῷ Δανιὴλ ἀναγνωσσκομένης ἱστορίας τῆς Σωσάννης. Ἀλλ' ὁ Ἀφρικανὸς γράφει ἔπειτα πρὸς αὐτόν, ὅτι τὴν ἱστορίαν ἐκείνην νομίζει ὑποκτον καὶ ἀπόκρυφον διὰ τοὺς ἐξῆς μάλιστα λόγους· Α') Ἡ ἱστορία, λέγει, δὲν ὑπῆρχεν ἐβραϊστὶ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Δανιὴλ, ἀλλὰ προσετέθη ἔπειτα ἑλληνιστί. Β') Τὸ ὕψος αὐτῆς διαφέρει ἀπὸ τοῦ συνήθους ὕψους τοῦ Δανιὴλ, καὶ ἀπὸ τοῦ διηγηματικοῦ τρόπου αὐτοῦ. Γ') Ὁ Δανιὴλ δὲν φαίνεται ἀλλαχοῦ προφητεύτας ἐξ ἀμέσου θείας ἐμπνεύσεως, ὡς ἐνταῦθα, ἀλλὰ πάντοτε μετὰ προηγουμένην θείαν ὁπτασίαν. Δ') Τῆς ἱστορίας ταύτης τὰ περιστατικά δὲν ἀρμόζουσιν ἀποχρώντως εἰς τὴν ἀξίαν τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ε') Ὁ συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας, παίζων τὰς λέξεις πρῶτον πρὸς τὸ πρῶτον, καὶ σκῆπτρον πρὸς τὸ σκῆπτρον, ἐξελέγχεται ὅτι εἶναι Ἕλληνα (β). Σ') δὲ καὶ τελευταῖον τὸ χωρίον τῆς Ἐξόδου, τὸ μνημονεύμενον ἐν ταύτῃ τῇ ἱστορίᾳ (γ), ἀποδεικνύει ὅτι ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς δὲν εἶναι ὁ Δανιὴλ, ἐπειδὴ οὐδαμῶς τῶν ἁγίων γραφῶν ἀπαντᾶται προφήτης, ἄλλου προφήτου μεταχειριζόμενος τὰς

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 36.

(β) Παρβλ. τὴν παρὰ τῷ Δαν. ἱστορ. τῆς Σωσάν. στίχ. 54—60.

(γ) Ἐξ. 32. κ'. 7. — Παρβλ. τὴν παρὰ τῷ Δαν. ἱστορ. τῆς Σωσάν. στίχ. 33.

λέξεις. Ταῦτα δὲ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἀφρικανοῦ ἀνασκευάζει ὁ Ὀριγένης ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῇ, τὴν ὁποίαν ἐγράψεν ἀπὸ τῆς Νικομηδείας, διὰ τῶν ἀκολουθῶν ἐνστάσεων. Πρὸς μὲν τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ· « Οὐδὲν ἄτοκόν ἐστι γεγονέναι μὲν τὴν ἱστορίαν, » καὶ τὴν μετὰ πολλῆς ἀκολασίας ὠμότητα τετολμῆσθαι τοῖς » τότε πρεσβυτέροις κατὰ τῆς Σωσάννης, καὶ γεγράφθαι μὲν προ- » νοΐα τοῦ πνεύματος, ὑπεξαίρεισθαι δὲ, ὥς ἂν εἴποι τὸ πνεῦμα, » ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῶν Σοδόμων. » — καί· « Οὐδὲν οὖν θαυ- » μαστόν, εἰ καὶ ἀληθῆ τυγχάνουσιν τὴν περὶ Σωσάνναν ἐπι- » βουλευθεῖσαν ὑπὸ ἀκολάστων πρεσβυτέρων ἱστορίαν, εἰ μὴ μα- » κρόν τυγχάνοντες τῆς προαιρέσεως τῶν πρεσβυτέρων ἐκείνων, » ἐξέκλεψαν, καὶ ὑφείλον ἀπὸ τῶν γραφῶν » (α). — Πρὸς δὲ τὸ δεῦτερον ἀποκρίνεται, ὅτι δὲν εὕρισκει μεγάλην τινὰ διαφορὰν εἰς τὸ ὕψος· « Πρὸς τούτοις ἐφασκες καὶ τὸν τῆς φράσεως χαρα- » κτῆρα διαλλάσσειν ὅπερ ἐμοὶ οὐ πάνυ τι ἐφάνη » (β)· καὶ αὕτη ἡ κρίσις αὐτοῦ ἔχει κύρος· διότι ἦτον, ὥς ἐξεύρομεν, εἰς τὰς γρα- » φὰς μάλιστα ἐνησχημένως. — Πρὸς τὸ τρίτον ἀντιτείνει, λέγων, ὅτι ὁ Ἀφρικανὸς ἴσως δὲν ἐπέστησεν ἀρκούντως τὸν νοῦν εἰς ὅ, τι λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πά- » λαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις » (γ)· καὶ ὅτι ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ φαίνεται θαυμαστόν, ἂν καὶ ὁ Δα- » νιὴλ ποτὲ μὲν λαλεῖ κατ' ὀπτασίας, ποτὲ δὲ, κατ' ἄμυσον ἐπί- » πνοιαν. — Πρὸς τὸ τέταρτον ἀνθυποφέρει, ὅτι ἀπορεῖ, πῶς ἀνὴρ τοσοῦτον σοφὸς καὶ εὐσεβὴς, τολμᾷ νὰ κατηγορήσῃ τὰς φράσεις καὶ ἐκφράσεις τῆς ἁγίας Γραφῆς, τὰς ὁποίας ἂν ᾔτο θεμιτὸν νὰ στρέψῃ τις πρὸς τὸ σκωπτικόν, ἀνεκτότερον ἤθελε χλευασθῇ ἡ ἱστορία τῶν δύο πορνῶν γυναικῶν, αἵ τινες ἐφιλονεῖκου ἐνώ- » πιον τοῦ βασιλέως Σαλωμῶντος περὶ τοῦ βρέφους (δ)· « Εἴπερ » γὰρ χρὴ περὶ τῶν φερομένων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀποφαίνεσθαι » χλευαστικῶς, μᾶλλον τὴν περὶ τῶν δύο ἐταίρων ἱστορίαν τῇ

(α) Κεφ. λ. θ'.

(β) Κεφ. λ. ις'.

(γ) Πρὸς Ἑβρ. α. 1.

(δ) Βασιλ. Γ'. γ'. 16—28.

» Φιλιστίνωνος μίμω, ἢ τὴν περὶ τῆς σεμνῆς Σωσάννης ὁμοιωσαι
 » ἐχρῆν » (α). — Πρὸς τὸ πέμπτον ἀντικρούει, ἐπιφέρων, ὅτι
 πάντως καὶ ἐν τῷ ἐβραϊκῷ κειμένῳ περιεῖχαν αἱ λέξεις τοιαύτην
 τινὰ παρωνυμίαν καὶ παρήχησιν, ὥς ἀπαντῶνται ἐβραϊστὶ εἰς
 πολλὰ ἄλλα τῆς Γραφῆς χωρία. — Πρὸς δὲ τὸ ἕκτον καὶ τελευ-
 ταῖον ἀντιτάσσει ταύτην τὴν ἔνστασιν· θαυμάζει, λέγει, πῶς πε-
 παιδευμένος ἀνὴρ, ὅποιος ὁ Ἀφρικανὸς, προβάλλει τοιοῦτόν τι,
 τὸ ὁποῖον ἐξελέγχεται ἡμαρτημένον διὰ πολλῶν ἄλλων ἐναντίων
 παραδειγμάτων, γνωστῶν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀπλουστεροὺς καὶ
 ἀμαθεῖς. « Καὶ ἐθαύμασα, πῶς πολλὰς διατριβὰς ἔχων ἐν ταῖς
 » ἐξετάσεσι καὶ μελέταις τῆς γραφῆς, οὐ τετήρηκας συγχρω-
 » μένους προφῆτας προφητῶν λόγοις σχεδὸν αὐταῖς λέξεσι » (β).
 καὶ φέρεי παράδειγμα τὰ παρὰ τῷ Ἑσαία ἀναγινωσκόμενα (γ),
 τὰ ὁποῖα ὅμοια ἀπαντῶνται καὶ παρὰ τῷ Μιχαία (δ). — Τοιαῦ-
 ται λοιπὸν εἶναι πρὸς τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἀφρικανοῦ αἱ ἀπαν-
 τήσεις τοῦ Ὁριγένους, ἐκ τῶν ὁποίων γίνεται δῆλον, ὅτι ὑπε-
 ρασπίζει τὴν ἱστορίαν τῆς Σωσάννης ὡς γνήσιον μέρος τοῦ βι-
 βλίου τοῦ Δανιὴλ, ἅρα ὡς βιβλίον ἐξίσου, ὡς καὶ τὰ ἄλλα, κα-
 νονικὸν καὶ θεόπνευστον.

Ἐκ τεσσάρων ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ Ὁριγένους σώζονται εἰς ἐτι-
 μόνον τεμάχια. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἐξ αὐτῶν ἐπαινεῖται ὁ
 περὶ τὰς ἱερὰς μαθήσεις ζῆλος καὶ ἡ ἐπιμέλεια τοῦ Ἀμβροσίου,
 ὅς τις νύκτα καὶ ἡμέραν δὲν ἀρνεῖται αὐτὸν ἡττοχόν. « Ὁ ἱερὸς καὶ
 » Θεῷ γνησίως ἀνακείμενος Ἀμβρόσιος πολλὰ πρὸς αὐτοὺς εὐε-
 » ὅς τις νομίζων με φιλόπονον εἶναι, καὶ πάντα διψᾷ τοῦ Θεοῦ
 » λόγου, ἤλεγξε τῇ ἰδίᾳ φιλοπονίᾳ τῷ πρὸς τὰ ἅγια μαθήματα
 » ἔρωτι· ὅθεν ἐπὶ τοσοῦτόν με παρελήλυθεν, ὥστε κινδυνεύειν ἂ-
 » παυδοῦν πρὸς τὰς αὐτοῦ προτάσεις· οὔτε γὰρ δειπνήσασθαι ἐστιν
 » ἡμῖν ἀντιβάλλουσιν, οὔτε δειπνήσασιν ἔξεστι περιπατήσασθαι καὶ

(α) Καρ. λ. ιζ.

(β) Καρ. λ. ιε.

(γ) 66. 2. καὶ 495.

(δ) 8. 1. καὶ 495.

» διαναπαύσαι τὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις φι-
 » λολογεῖν καὶ ἀκριβοῦν τὰ ἀντίγραφα ἀναγκαζόμεθα· οὐτε μὴν
 » ὀλην ἐπὶ θεραπείᾳ τοῦ σώματος τὴν νύκτα ἔξεστιν ἡμῖν κοι-
 » μᾶσθαι, ἐπὶ πολὺ τῆς ἐσπέρας τῆς φιλολογίας παρατεινού-
 » σης. Ἐὼ δὲ λέγειν καὶ τὰ ἔωθεν μέχρι τῆς ἐναντίας, ἔσθ'
 » ὅτε καὶ δεκάτης ὥρας· πάντες γὰρ οἱ θέλοντες φιλοπονεῖν,
 » τοὺς καιροὺς ἐκείνους τῇ ἐξετάσει τῶν θείων λογίων καὶ ταῖς
 » ἀναγνώσεσιν ἀνατιθέασιν » (α).

Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἀπολογεῖται κατὰ τῶν κατηγοριῶν, τὰς
 ὁποίας πολλαχόθεν ἐφείλκυεν εἰς ἑαυτὸν διὰ τὴν σπουδὴν τῆς
 φιλοσοφίας· « Ἐπειδὴ δὲ ἀνακειμένῳ μοι τῷ λόγῳ, τῆς φήμης
 » διατρεχούσης περὶ τῆς ἕξως ἡμῶν, προσήεσαν, ὅτε μὲν αἰ-
 » ρετικοί, ὅτε δὲ οἱ ἀπὸ τῶν ἐλληνικῶν μαθημάτων, καὶ μάλι-
 » στα τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ ἔδοξεν ἐξετάσαι τὰ τε τῶν αἰρετικῶν
 » δόγματα, καὶ τὰ τῶν φιλοσόφων περὶ ἀληθείας λέγειν ἐπαγγελ-
 » λόμενα. Τοῦτο δὲ πεποιθήκαμεν, μιμητάμενοί τε τὸν πρὸς ἡμῶν
 » πολλοὺς ὠφελήσαντα Πάταρινον, οὐκ ὀλίγην ἐν ἐκείνοις ἐσχη-
 » κότα παρασκευὴν, καὶ τὸν νῦν ἐν τῷ πρεσβυτέρῳ καθεζόμε-
 » νον Ἀλεξανδρέων Ἡρακλᾶν· ὃν τινα εὖρον παρὰ τῷ διδασκάλῳ
 » τῶν φιλοσόφων μαθημάτων ἤδη πέντε ἔτεσιν αὐτῷ προσκαρτε-
 » ρήσαντα, πρὶν ἐμὲ ἄρξασθαι ἀκούειν ἐκείνων τῶν λόγων· διὸ καὶ
 » πρότερον κοινῇ ἐσθῆτι χρώμενος, ἀποδυσάμενος, καὶ φιλόσοφον
 » ἀναλαβὼν σχῆμα, μέχρι τοῦ δεῦρο τηρεῖ, βιβλία τε Ἑλλήνων
 » κατὰ δύναμιν οὐ παύεται φιλολογῶν » (β).

Τρίτῃ τις ἐπιστολὴ ἐπιγράφεται πρὸς τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ
 φίλους αὐτοῦ, ὅπου παραπονεῖται διὰ τὰς παραμορφώσεις καὶ
 παραποιήσεις, τὰς ὁποίας τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἔπαθον ὑπὸ
 τῶν αἰρετικῶν. Σῶζεται ἡ ἐπιστολὴ εἰς λατινικὴν μετάφρασιν.

Ἡ τετάρτη τελευταῖον ἀπευθύνεται πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ
 Γρηγόριον τὸν Θαυματουργόν, ἐνθα ὁ Ὀριγένης ὁμιλεῖ περὶ τῆς

(α) Ἐκ τῆς Ὀριγέν. ἐπιστολ. πρὸς τινα περὶ Ἀμβροσίου.

(β) Ἐκ τῆς Ὀριγέν. ἐπιστολ. πρὸς τινας μετ' αὐτῷ διὰ τὴν περὶ τὰ
 Ἑλλήνων μᾶθήματα σπουδὴν.

χρήσεως τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν ἁγίων γραφῶν, καὶ ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς θεολογίας καθόλου. Παραβάλλει αὐτὴν πρὸς τοὺς πολυτίμους θησαυροὺς, τοὺς ὁποίους οἱ Ἰσραηλῖται ἔλαβαν παρὰ τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τὴν ἔξοδον αὐτῶν, καὶ ἐπειτα μετεχειρίσθησαν πρὸς κόσμον τῶν ἱερῶν αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ νοουθετεῖ συγχρόνως, καὶ ἀποτρέπει αὐτὸν ἀπὸ τῆς κατάχρησεως αὐτῆς· διότι ἄλλως, λέγει, εὐκόλως, ὥς οἱ αἵρετικοὶ ἐμιμήθησαν τινόντι τοὺς Ἰσραηλῖτας ἐκείνους εἰς τὴν ἔρημον, ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης εἶναι δυνατόν νὰ σχηματισθῇ χρυσοὺς μόσχοι.

Ἄλλαι ἐπιστολαί, οἷον ἡ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης *Φαβιανόν*, ὅπου ἀπελογεῖτο ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας αὐτοῦ (α), ἡ πρὸς τὸν *Βήρυλλον*, ἐπίσκοπον τῶν Βόστρον (β), ἡ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα *Φίλιππον* καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ *Σελήναν* (γ), ἡ πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ *Τρέφωνα* (δ), καὶ τελευταῖον πολλαὶ ἄλλαι, τὰ κατὰ τὸν περὶ Δεκίου διωγμὸν περιγράφουσαι (ε), ἀπώλεσθησαν ἐξ ὁλοκλήρου.

Μετὰ τὸν μακρὸν τοῦτον κατάλογον τῶν γνησίων τοῦ Ὀριγένους συγγραμμάτων γνωστοποιούμεν τώρα καὶ τὰ ψευδωνύμως εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενα. Εἶναι δὲ ταῦτα·

α) *Διάλογος περὶ τῆς εἰς Θεὸν ὁρθῆς πίστεως* (*Dialogus de recta in Deum fide contra Marcionitas*). Ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου τούτου φέρει μὲν τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδαμαρτίου, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἀναγινώσκεται καὶ τὸ κύριον τοῦ Ὀριγένους· καὶ τοῦτο εἶναι ἐνταῦθα τοσοῦτον μᾶλλον ἄξιον σημειώσεως, ὅσον διότι παρὰ τῷ Θεοδωρήτῳ μετὰ τῶν ἀντιλεγόντων

(α) Εὐκλ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 36. — Hieronym. epist. 41, ἡ κατ' ἄλλου; 65. * ipse Origenes in epistola, quam scribit ad Fabianum, Romanæ urbis episcopum, poenitentiam agit cur talia scripserit, et causam temeritatis in Ambrosium confert, quod secreto edita in publicum protulerit.*

(β) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 60.

(γ) Εὐκλ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 36. — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 34.

(δ) Hieronym. αὐτόθι, c. 37.

(ε) Εὐκλ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 39.

πρὸς τὸν αἱρετικὸν Μαρκίωνα ἀναφέρεται τινόντι καὶ τις Ἀδαμάντιος καλούμενος (α). Κρίνεται δὲ τὸ βιβλίον μάλιστα νόθον διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους· Α') Διότι σιωπᾷ περὶ αὐτοῦ ὁ Εὐσέβιος, καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Β') Διότι ἐγκωμιάζεται ἐν αὐτῷ Ῥωμαῖός τις αὐτοκράτωρ, ὅστις ἀντίθετα πρὸς τοὺς προκατόχους αὐτοῦ φρονήματα ἔχων περὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἀγαπᾷ τοὺς χριστιανούς, καὶ καθαιρεῖ τοὺς ναοὺς τῶν εἰδώλων (β). τὸ ὅποιον δὲν ἀρμύζει εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ὀριγένους, ἀλλ' εἰς μεταγενεστέραν τῆς ἐκκλησίας ἐποχὴν. Γ') Διότι ἀπαντᾷται πολλάκις ἡ λέξις ὁμοούσιον, καὶ κατὰ τὴν μετὰ ταῦτα ὁρισθεῖσαν ἐπὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ οἰκουμένης συνόδου ἔννοϊαν (γ). καὶ Δ') Διότι τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ εἶναι διάφορον παρὰ τὸ σύνηθες τοῦ Ὀριγένους. — Ἄλλως δὲ τὸ βιβλίον, γεγραμμένον μετ' εὐφύας, εἶναι πολὺ χρήσιμον, ὡς ἀναιροῦν τὰς ἐναντίας τῶν αἱρετικῶν γνώμας δι' ἰσχυρῶν ἐπιχειρημάτων. Διαιρεῖται δὲ εἰς πέντε τμήματα, καὶ τὸ μὲν πρῶτον πραγματεύεται περὶ τοῦ ἐνός Θεοῦ, δημιουργοῦ καὶ σω-

(α) Οσοῦν αἱρετικ. κακομυθ. ἐπιτομ. βιβλ. α. κεφ. 25. « οὗτοι δὲ πάντες τὰς ἀφορμὰς ἐκ τῆς Μαρκίωνος ἰσχυρᾶς βλασφημίας· πλείους μὲν τοὶ κατὰ τῆς δε τῆς ἀσεβείας συνέγραψαν· καὶ γὰρ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, καὶ Θεόφιλος ὁ τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος, καὶ Φίλιππος ὁ Γερύνης ἐπίσκοπος, καὶ Εἰρηναῖος, οὗ καὶ πρόσθεν ἐμνήσθην, ἐπίσκοπος Λουγδούνου, καὶ Μόδοτος, καὶ Ὀριγένης, καὶ Ρόδων, καὶ Ἀδαμάντιος, καὶ Ἰππόλυτος, καὶ ὁ Ἐμμανὴς Εὐσεβίος, καὶ πάντες ἄλλα καὶ σοφώτατα τῆς βλασφημίας τῇ λότταν διηλεγέν· — Παρβλ. Φώτ. Μυρίδβλ. 231. ὅπου ὁ Ἱεροσόλυμων Σωφρόνιος ἐν τῇ συνοδικῇ αὐτοῦ ἐπιστολῇ βεβαίει· ὡς ἄλλος μὲν ἔστιν Ὀριγένης ὁ παλαιός, ἕτερος δὲ ὁ μετ' ἐκεῖνον, ὁ ἐπικληθεὶς Ἀδαμάντιος. »

(β) Τμήμ. α. « ταῦτα μὲν εἰ πρὸς τούτων τῶν χρόνων ἐσφρίξω, ὅπως ποτὲ εἶχε λόγον· εἶχε δὲ καὶ εὐχερῇ τῇ ἐπίπλευσιν· οἶμαι δὲ ἀναμύστωσ καὶ ἀνεπιτήδαιος τοῦ καιροῦ τε προήγουσιν καὶ τοῦτο τὸ κεφάλαιον· νῦν δὲ τοῦ βασιλέως ἑντος θεοσεβοῦς, τί φησὶ, ἕτερον, τὸν ἐν τοῖς πρὸ τούτου κατέχοντα τὰς καρδίας· ἐκείνων καὶ διώκοντα, καὶ ἕτερον Θεὸν, τὸν κατέχοντα τὴν καρδίαν τούτου; Κρείττον γὰρ, καὶ τοῦναντίον τῶν βασιλέων ἐκείνων, αὐτὸς βασιλεῦσαι· ἃ γὰρ ἐκείνοι καθέλουν, αὐτὸς ἀνωκοδόμησεν· οὗς ἐκείνοι ἐμίσησαν, αὐτὸς ἠγάπησεν· οὗς ἐκείνοι ἐτίμων ναοὺς τε καὶ εἰδώλα, αὐτὸς καθέλει. »

(γ) Τμήμ. α. « Ἐνα Θεὸν καὶ κτίστην καὶ δημιουργὸν τῶν πάντων εἶναι περὶ στευκα, καὶ τὸν εἰς αὐτοῦ Θεὸν λόγον, ὁμοούσιον, αἰὶ ὄντα, καὶ ἐπ' ἰσχυρῶν καιρῶν ἄνθρωπον ἐκ Μαρίας ἀναλαβόντα, καὶ ταῦτα στυρωθέντα, καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν. »

τῆρος τοῦ κόσμου· τὸ δὲ δεύτερον ἀποδοκιμάζει τὴν ἄτοπον παρ-
αδοχὴν τῶν δύο πρωτίτων ἀρχῶν· τὸ τρίτον περιέχει τὴν ἀπόδει-
ξιν, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ κακοῦ δὲν πρέπει ν' ἀναζητηται εἰς τὸν Θεόν, ἀλ-
λ' εἰς τὴν θέλησιν τῶν ἐλευθέρων πλασμάτων· τὸ τέταρτον πολε-
μεῖ τὴν πεπλανημένην δόξαν περὶ αἰωνίου τινὸς ὕλης, ὡς τῆς
ἀρχικῆς πηγῆς τοῦ κακοῦ, καὶ στηρίζει τὸ δόγμα τῆς ἐνανθρω-
πήσεως τοῦ Λόγου ἐκ τῆς παρθένου· καὶ τελευταῖον τὸ πέμ-
πτον ὑπερασπίζει τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως.

β') *Φιλοσοφοῦμενα*. Οὕτως ἐπιγράφεται βιβλίον, περιέχον
πασῶν τῶν αἵρέσεων ἀνασκευὴν, τοῦ ὁποῖου τὰ σωζόμενα ὀλίγα
ἀποτελοῦσι μόνον τὸ εἰσαγωγικὸν μέρος. Ἄλλ' ὁ Ὁριγένης δὲν
εἶναι, ὡς θέλει ἡ ἐπιγραφή, ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ («Ὁριγένους
» κατὰ πασῶν αἵρέσεων ἑλεγχος»)· διότι οὗτος λέγει ῥητῶς
περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἦτον ἀρχιερεὺς (α)· τὸ δὲ ἐκκλησιαστικὸν τοῦ-
το ἄξιωμα οὐδέποτε εἶχεν ὁ Ὁριγένης, προχειρισθεὶς μόνον πρεσ-
βύτερος. Προσέτι δὲ, ἐπειδὴ δὲν προεβιάσθη εἰς τὸν βαθμὸν
τῆς ἀρχιερατείας, οὐδ' εἶχε τὴν ἐξουσίαν νὰ διδάσκη· διότι ἐν
τῇ Ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἂν καὶ ἐδίδασκαν ἐνίοτε οἱ πρεσβύτεροι,
ὡς ὁ Ὁριγένης, καὶ ἄλλοι, καὶ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐ-
σεβίου, ἅπλοϊ λαϊκοὶ (β), ἀλλ' ὅμως τὸ δικαίωμα τῆς διδασκα-
λίας οὐδέποτε παρεχωρεῖτο εἰς αὐτοὺς, εἰ μὴ κατὰ συναίνεσιν
τοῦ ἐπισκόπου, ὅστις καὶ μόνος εἶχεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐξ ἐπαγ-
γέλματος τὴν ἀδειαν τοῦ διδάσκειν (γ). — Περιέχει δὲ τὸ σύγ-

(α) Ἐν προοίμῳ· « ταῦτα δὲ ἕτερος οὐκ ἔλεγε, ἢ τὸ ἐν ἐκκλησίᾳ παραδοθὲν
» πνεῦμα, εὐ τυγχάνοντες πρότερον οἱ Ἀπόστολοι, μετέδοσαν τοῖς ὁρθῶς πεπιστω-
» κόσιν· ὧν ἡμεῖς διδάσχοι τυγχάνοντες, τῆς τε αὐτῆς χάριτος μετέχοντες, ἀρχιε-
» ρατείας τε καὶ διδασκαλίας, καὶ φρούροι τῆς ἐκκλησίας κληρονομημένοι, οὐκ ὀφθα-
» λμῶν νυτάζομεν. »

(β) Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 19. « ὅπου γὰρ εὐρίσκονται οἱ ἐπισκόποι
» θείαι πρὸς τὸ ὠφελεῖν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ παρακαλοῦνται τῇ λαῷ προσομιλεῖν
» ὑπὸ τῶν ἁγίων ἐπισκόπων, ὥσπερ ἐν Λαρυνδαίοις Εὐέλπις ὑπὸ Νίμωνος, καὶ ἐν Ἰ-
» κονίῃ Πασυλίνος ὑπὸ Κίλλου, καὶ ἐν Συναδαῖς Θεόδωρος ὑπὸ τοῦ Ἀττακοῦ, τῶν
» μακαρίων ἀδελφῶν. »

(γ) Παρβλ. Βαλσαμ. εἰς Κανόν. Ἀποστολ. νή. « τὸ ἐπισκοπικὸν ἄξιωμα διδα-
» σκαλικόν ἐστι, καὶ πᾶς ἐπίσκοπος ὀφείλει διδάσκειν τὸν λαόν τῃ εὐσεβῇ δόγματι,
» καὶ τὴν τῶν ὁρθοδόξων κατὰστασιν· σκοπὸς γὰρ τίθεται χάρις τοῦ ἐπισκοπικοῦ, τὸ
» ὑπὸ τῶν λαῶν αὐτοῦ, κἀντιθεῖν καὶ ἐπίσκοπος κληθῆται. »

γραμμά οὐκ εὐκαταφρόνητον διαγραφὴν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, καὶ μάλιστα τὰ μᾶλλον λόγου ἄξια ζητήματα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, περὶ τὰ ὅποια ἡσυχολήθησαν οὐχὶ μόνον οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ὀλιγώτερον σοφὰ ἔθνη· διότι ἀναπύσσονται ἐν αὐτῷ τὰ συστήματα τῶν Ἐπικουρείων, Στωϊκῶν, Πλατωνικῶν, καὶ λοιπῶν φιλοσοφικῶν αἰρέσεων, καὶ μνημονεύονται καὶ αὐταὶ αἱ διδασκαλῖαι τῶν Βραγχμάνων, τῶν παρὰ τοῖς Κέλταις Δρυϊδῶν, καὶ ἄλλων· καὶ ἴσως ἡ βαθεῖα αὕτη καὶ ἀκριβὴς τῶν διαφορῶν φιλοσοφημάτων γνῶσις, τὴν ὅποιαν ἐπιδεικνύεται ὁ συγγραφεὺς, εἶναι ὁ ἰσχυρότερος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον τὸ σύγγραμμα ἀποδίδεται εἰς τὸν Ὀριγένην.

γ') Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ὀριγένους φέρονται καὶ δύο ὕπομνηματα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ, τῶν ὁποίων τὸ μὲν, ἐκ τριῶν βιβλίων συγκείμενον, ἐκτείνεται μέχρι τοῦ γ' κεφαλαίου· τὸ δὲ ἄλλα σχολιάζει ὅλον τὸ κανονικὸν βιβλίον τοῦ Ἰώβ. Ὁ μεταφραστὴς τοῦ πρώτου ὑπομνήματος (ὃν ὑπῆρχεν ἐν γένει ἑλληνικὸν κείμενον) εἶναι ἄγνωστος· τὸ δὲ δεύτερον ἔχει μεταφραστὴν τὸν Ἰωακείμ Περιόριον (α). Ἐξελέγχονται δὲ ἀμφοτέρω ὑποβολιμαῖα καὶ ἐκ τῆς φράσεως, παραλλαττοῦσης ἀπὸ τῆς συνήθους τοῦ Ὀριγένους, καὶ ὡς περιέχοντα πράγματα, μεταγενέστερα τῆς τοῦ Ὀριγένους ἐποχῆς· διότι ἐν αὐτοῖς γίνεται λόγος περὶ τοῦ μάρτυρος Λουκιανοῦ, ἀποθανόντος πολὺ μετὰ ταῦτα ὕστερον τοῦ Ὀριγένους, τὸ ἔτος 312 (β)· ὡσαύτως μνημονεύονται καὶ οἱ Μανιχαῖοι, τῶν ὁποίων ἡ αἵρεσις ἦτον ἄγνωστος ἐπὶ τοῦ Ὀριγένους (γ)· καὶ ἀπαντᾷται εὐχρηστος ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος ἡ λέξις *ἁμοούσιον*, ἥτις, ὡς εἶναι γνωστὸν, ἐπὶ ταύτης τῆς χρήσεως ὠρίσθη μετὰ ταῦτα (δ).

(α) Διδάσκων ἐν Σορδόνῃ, ἀποθνήσκων τὸ 1559 ἔτος.

(β) Lib. II. in Job. «ita consummatus est beatus atque gloriosus Lucianus, lucidus vita, lucidus et fide, lucidus etiam tolerantiae consumptione. Ob hoc enim cognominatus est, tanquam lucidus, aut proprio lumine sibi fulgens, aut aliis lucens.»

(γ) Ἀπόθι· «haec autem ait, non quod resurrectionem improbet, ut Manichaei putaverunt.»

(δ) Lib. I. in Job. «quae patrem, et filium, et spiritum sanctum ali-

δ') Ἡ αὐτὴ τῆς νοθείας κρίσις ἐπιφέρεται καὶ περὶ τινῶν ἁλλων ἐξηγητικῶν συγγραμμάτων, ψευδῶς εἰς τὸν Ὁριγένη ἀποδιδόμενων, ὅσον περὶ τινος Ὑπομνήματος εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Μάρκον, περὶ Δέκα ὁμιλιῶν πρὸς διαφόρους (in diversos), περὶ τινῶν Σχολίων εἰς τὴν κυριακὴν πρὸςευχὴν, περὶ τινῶν Ἀσμάτων τῆς παρθένου Μαρίας, τοῦ Ζαχαρίου, καὶ τοῦ Συμεῶν, καὶ περὶ τοῦ πονηματίου De singularitate clericorum.

ε) Εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Ὁριγένους προστίθεται ὡς ἰδιόν τι σύγγραμμα καὶ ἡ Φιλοκαλία· ἀλλ' ἡ Φιλοκαλία εἶναι μόνον ἀπάνθισμα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὁριγένους, τὸ ὁποῖον συνέταξαν κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἀναχωρητικοῦ αὐτῶν βίου οἱ ἅγιοι, Βασίλειος ὁ μέγας, καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός.

§. 3. Διδασκαλία. Α') Περὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς παραδόσεως. Ὅτι τὰ ἱερὰ βιβλία ἐγράφησαν κατὰ θεῖαν ἐμπνευσιν, καὶ εἶναι ἔργον τοῦ ἁγίου πνεύματος, σαφῶς ὁ Ὁριγένης διδάσκει διὰ τῶν ἐξῆς· « Sane, quod iste spiritus u-
» numquemque sanctorum vel Prophetarum, vel Aposto-
» lorum inspiraverit, . . . manifestissime in ecclesiis prae-
» dicatur » (α). « Ἐπὶ πᾶσαν ἔφθασε γραφὴν ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ
» θεόπνευστον μέχρι τοῦ τυχόντος γράμματος, . . . Οὕτως ἡμεῖς
» ὑπολαμβάνομεν περὶ πάντων τῶν ἐξ ἐπινοίας τοῦ ἁγίου πνεύ-
» ματος ἀναγεγραμμένων, ὡς τῆς ἐπιδιδούσης τὴν ὑπὲρ ἀνθρώ-
» πων σοφίαν ἱερᾶς προνοίας διὰ τῶν γραμμάτων τῷ γένει τῶν
» ἀνθρώπων, λόγια σωτήρια ἐνεσπαρκυίας, ὡς ἐστὶν εἰπεῖν, ἐκά-
» στω γράμματι κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἵχνη τῆς σοφίας » (β). « Εἰ
» δ' ἀκριβῶς χρὴ ἡμᾶς λέγειν τὰ πρὸς τὸν Κέλσον, αἰόμενον τὰ
» αὐτὰ ἡμᾶς Ἰουδαίους περὶ τῶν ἐγκειμένων δοξάζειν, φήσομεν,
» ὅτι τὰ μὲν βιβλία θεῖω γεγράφθαι πνεύματι ὁμολογοῦμεν ἀμ-
» φότεροι· περὶ δὲ τῆς ἐκδοχῆς τῆς ἐν τοῖς βιβλίοις, οὐκέτι τὰ

» quando tamquam tres colit, nonnumquam unum adorat, quemadmodum
» Graecorum lingua memoratur, triade vel Omousion.»

(α) Περὶ ἀρχῶν, βιβλ. 4.

(β) Εἰς τοὺς Ψαλμ. 4.

« ὁμοιά φαμεν » (α)· καί, ἐπειδὴ πάντα, ὅσα περιέχει ἡ ἁγία Γραφή, ἐνεπνεύσθησαν θεόθεν, διδάσκει προσέτι καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῇ ἀνωφελές τι, ἢ περιττόν· « Sed non possumus hoc » dicere de sancti spiritus litteris, quod aliquid in eis » otiosum sit, aut superfluum, etiamsi aliquibus vi- » deantur obscurae » (β). Ὅθεν ἄς προσέχη, λέγει, πᾶς τις, μὴ καταφρόνησῃ τι τῶν ἱερῶν τούτων βιβλίων, μηδὲ παραῤῃ τὸ θεῖον τοῦτο ὕδωρ· ἕκαστος ἄς λαμβάνῃ τροφὴν ἐκ τῆς τοῦ εὐαγγελίου ἀναγνώσεως, καὶ ἄς μὴ ἀποπτύῃ τι· διότι ὡς ὁ δάκτυλος τοῦ Θεοῦ οὐχὶ μόνον ἐν τῷ οὐρανῷ καταφαίνεται, ἐπὶ τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης, καὶ τῶν ἀστέρων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ γῇ, ἐπὶ τῆς εὐτελεστάτης ὕλης, οὕτως ἀδιστακτικῶς πιστεύομεν, ὅτι τὸ ἅγιον πνεῦμα παρέχει διὰ τῶν ἱερῶν γραφῶν σωτηριώδη διδάγματα, καὶ ἐγχαράττει δι' αὐτῶν ἴχνη τῆς θείας αὐτοῦ σοφίας.— Ἐκ τῆς θείας τῶν γραφῶν ἐμπνεύσεως συνάγει ἄριστα ὁ Ὁριγένης, ὅτι εἶναι καὶ ἀληθῆ, ὅσα περιέχονται ἐν αὐταῖς. Ἡ ἀλήθεια, παραδείγματος χάριν, τῶν βιβλίων τῆς Κ. Δ. ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς γενναιοφυχίας καὶ σταθερότητος, τὴν ὁποίαν οἱ Ἀπόστολοι ἐδειξαν ἐπὶ πάσης κακουχίας διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ· διότι τοσαύτη μέχρι θανάτου ὑπομονὴ ἐναργῶς ἐξελέγχει, ὅτι οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἔπλασαν περὶ τοῦ διδασκάλου αὐτῶν τούτου πράγματα ἀνύπαρκτα· ὅτι δὲ ἦσαν πεπεισμένοι περὶ ὧν ἔγραψαν, γίνεται ἐντεῦθεν φανερόν, διότι ὑπέμειναν τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα μόνον χάριν αὐτοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπίστευσαν υἱὸν Θεοῦ· αἱ δὲ πλάσματα τῶν γραψάντων τὰ εὐαγγέλια αἰεταὶ τις εἶναι ταῦτα, πῶς οὐχὶ μᾶλλον πλάσματα μὲν ἔστι τὰ ἀπὸ ἐχθρῶν καὶ μίσους τοῦ πρὸς αὐτὸν [Ἰησοῦν] καὶ χριστιανούς λεγόμενα· ἀλήθεια δὲ τὰ τῶν τὸ γνήσιον τῆς πρὸς τὸν Ἰησοῦν διαθέσεως ἀπαδεξαμένων ἐν τῷ πᾶν ὅ,τι ποί' οὖν ὑπομεμενηκέναι διὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ· τοσαύτην γὰρ ὑπομονὴν καὶ ἐνστασιν μέχρι θανάτου ἀνειληφέναι τοὺς Ἰησοῦ μαθητάς,

(α) Κατὰ Κέλσου βιβλ. ε. κεφ. 60.

(β) Homil. XXVII, in Numeros.

» μετὰ διαθέσεως οὐκ ἀναπλαστούσης περὶ τοῦ διδασκάλου τὰ μὴ
 » ὄντα, καὶ πολὺ τοῖς εὐγνωμονοῦσι τὸ ἐναργές ἐστι, περὶ τοῦ
 » πεπεισθαι αὐτοὺς περὶ ὧν ἀνέγραψαν, ἐκ τοῦ τηλικαῦτα καὶ
 » τῶσαῦτα διὰ τὸν πεπιστευμένον αὐτοῖς εἶναι υἱὸν Θεοῦ ὑπομε-
 » μενηκέαι » (2). Οὐδὲν λοιπὸν νόθον, οὐδὲν πεπλανημένον ἰστό-
 ρησαν οἱ ἱεροὶ εὐαγγελισταί, τῶν ὁποίων ἡ εὐσέβεια καὶ τῆς ψυ-
 χῆς ἡ ἀγνότης διαλάμπουσιν εἰς τὰ συγγράμματα αὐτῶν. « Πι-
 » στεύομεν δὲ καὶ ταῖς προαιρέσεσι τῶν γραφάντων τὰ εὐαγγέλια
 » καταστοχαζόμενοι τῆς εὐλαβείας αὐτῶν καὶ τοῦ συνειδότος, ἐμ-
 » φαινομένων τοῖς γράμμασιν, οὐδὲν νόθον καὶ κυβευτικὸν καὶ
 » πεπλασμένον καὶ πανούργον ἐχόντων· καὶ γὰρ παρίσταται
 » ἡμῖν, ὅτι οὐκ ἂν ψυχαί, μὴ μαθοῦσαι τὰ τοιαῦτα, ἑποῖα δι-
 » δάσκει ἡ παρ' Ἑλληνι πανούργος σοριστεία, πολλὴν ἔχουσα
 » τὴν πιθανότητα καὶ τὴν δξύτητα, καὶ ἡ ἐν τοῖς δικαστηρίοις κα-
 » λινδουμένη ῥητορικὴ, οὕτω πλάσαι οἷοί τ' ἦσαν πράγματα, δυνά-
 » μενα ἄφ' ἑαυτῶν ἔχειν τὸ πρὸς πίστιν, καὶ τὸν ἀνάλογον τῇ
 » πίστει βίον ἀγωγόν· οἶμαι δὲ καὶ τὸν Ἰησοῦν διὰ τοῦτο βε-
 » βουλῆσθαι διδασκάλους τοῦ δόγματος χρῆσθαι τοιούτοις, ἵνα
 » μηδεμίαν ἔχη χώραν ὑπόνοια πιθανῶν σορισμάτων » (3). —
 Τοιαύτης λοιπὸν οὔσης τῆς Γραφῆς, πάντας τοὺς χριστιανούς ἐν-
 γένει προτρέπει ὁ Ὁριγένης εἰς τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς, κατὰ πάν-
 τα χρόνον καὶ τόπον, διδάσκων, ὅτι ἡ συνεχὴς αὐτῆς ἀνάγνωσις
 μᾶς ἐρμηνεύει ἐπὶ μᾶλλον τὰς οὐρανίους ἐντολάς, ἐνισχύει τὸ
 πνεῦμα, ἀποκαθιστᾷ αὐτὸ εὐρωσιότερον, καὶ ἀναγκάζει τὴν σάρκα
 νὰ ὑποτάσσεται εἰς αὐτό (γ). — Ὁ κανὼν τῆς Π. Δ. σύγκειται
 κατὰ τὸν Ὁριγένη ἐκ βιβλίων εἴκοσι δύο· « Οὐκ ἀγνωστέον αὖν,
 » ὅτι καὶ τὸ εἶναι τὰς ἐνδιαθήκους βίβλους, ὡς Ἑβραῖοι παρα-
 » δίδασσι, δύο καὶ εἴκοσιν, ὅσος ὁ ἀριθμὸς τῶν παρ' αὐτοῖς σοι-
 » χείων ἐστίν, οὐκ ἄλογον τυγχάνει. . . . Εἰσι δὲ αἱ εἴκοσι
 » δύο βίβλοι καθ' Ἑβραίους αἰδε'· Ἡ παρ' ἡμῖν Γένεσις ἐπιγε-
 » γραμμένη, παρὰ δὲ Ἑβραίοις ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βίβλου, Βρη-

(α) Κατὰ Κέλσου βιβλ. β'. κεφ. 10.

(β) Αὐτόθι, βιβλ. γ'. κεφ. 39.

(γ) Homil. IX. in Levit.

« σίθ, ὅπερ ἐστίν, Ἐν ἀρχῇ· Ἐξοδος, Οὐαλεσμὼθ, ὅπερ ἐστίν,
 « Ταῦτα τὰ ὀνόματα· Λευιτικόν, Οὐτρεθ, Καί ἐκάλεσεν· Ἀριθ-
 « μοί, Ἀμμεσφεκαδείμ· Δευτερονόμιον, Ἐλλε ἀδδεθαρίμ, Οὗτοι
 « οἱ λόγοι· Ἰησοῦς υἱὸς Ναυῆ, Ἰωσοθε δέν Νούν· Κριταί, Ρούθ,
 « παρ' αὐτοῖς ἐν ἐνί, Σωφετίμ· Βασιλειῶν πρώτη, δευτέρα, παρ
 « αὐτοῖς ἐν, Σαμουήλ ὁ Θεόκλητος· Βασιλειῶν τρίτη, τετάρτη,
 « ἐν ἐνί, Οὐαμέλεχ· Δαυὶδ, ὅπερ ἐστίν, Βασιλεία Δαυὶδ· Παρα-
 « λειπομένων πρώτη, δευτέρα, ἐν ἐνί, Διβρή ἀτζμίμ, ὅπερ ἐστίν,
 « Λόγοι ἡμερῶν· Ἐτδρας πρῶτος καὶ δεύτερος, ἐν ἐνί, Ἐζρά,
 « ὅ ἐστι, Βηθός· Βίβλος Ψαλμῶν, Σέφερ θιλλίμ· Σολομῶντος
 « παροιμίαι, Μισλώθ· Ἐκκλησιαστής, Κωέλεθ· Ἄσμα ἁσμαῶτων,
 « Σὶρ ἁσιαίμ· Ἡσαίας, Ἰσαία· Ἱερεμίας, σὺν Θρήνοις, καὶ τῇ
 « Ἐπιστολῇ, ἐν ἐνί, Ἱερεμία· Δανιήλ, Δανιήλ· Ἰεζεκιήλ, Ἰεζε-
 « κήλ· Ἰώβ, Ἰώβ· Ἐσθέρ, Ἐσθέρ· Ἐξω δὲ τούτων ἐστὶ τὰ Μακ-
 « καθαϊκά, ἅπερ ἐπιγράφεται· Σαρβήθ σαρβανέ ἔλε » (α). Ἐκ
 δὲ τῶν λοιπῶν βιβλίων, τῶν ἀποκλεισμένων τοῦ κανόνος τούτου
 περὶ μὲν τοῦ τῆς Σοφίας Σαλωμῶντος ποτὲ μὲν γράφει, ὅτι
 δὲν εἶχε παρὰ πᾶσι κύρος, οὐδὲ ἦτο δεκτὸν ὡς κανονικόν (β)
 ποτὲ δὲ παραδέχεται συγγραφεὶ αὐτοῦ τὸν Σαλωμῶντα, ἀναφέρων
 τὸ βιβλίον ἐν ὀνόματι αὐτοῦ (γ)· ἄλλοτε δὲ ὀνομάζει τὸν συγγρα-
 φέα ἄνδρα προφήτην καὶ τῆς θείας σοφίας ἐμπλεῶν (δ)· καὶ ἄλ-
 λαχοῦ λέγει, ὅτι ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σειράχ
 (ε). Περὶ δὲ τῶν βιβλίων Τωβίτ καὶ Ἰουδίθ γράφει ἐν τῇ πρὸς
 Ἰουλίον Ἀφρικανὸν ἐπιστολῇ, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι οὔτε τὸν Τωβίτ μετε-
 χειρίζοντο, οὔτε τὴν Ἰουδίθ, ἀλλ' οὔτε εἶχαν τὰ βιβλία ταῦτα ἐν
 τοῖς ἀποκρύφοις (ς)· « Πόθεν δὲ λαβὼν ἔλεγες τό· ἡστραγαλωμένοι
 « καὶ ἐν ταῖς πλατείαις ἄταφοι ῥιπτούμενοι; ἢ, ὅσον ἐπ' ἐμῇ
 « γνῶσκει, ἀπὸ τοῦ Τωβία; περὶ οὗ ἡμᾶς ἐρχῆν ἐγνωκέναι, ὅτι

(α) Εἰς τοὺς Ψαλμ., σελ. 528 — 529. Τέμ. Β'. τῆς ἐκδόσε. De la Rue.

(β) Περὶ ἀρχῶν, βιβλ. δ'.

(γ) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. δ'. κεφ. 5.

(δ) Homil. VI. in Exod.

(ε) Κατὰ Κέλσου, βιβλ. ε'. κεφ. 7.

(ς) Ἐπιστ. Πρὸς Ἰούλ. Ἀφρικανὸν, κεφ. ιγ'.

» Ἑβραῖοι τῷ Τωβία οὐ χρῶνται, οὐδὲ τῇ Ἰουδαίᾳ· οὐδὲ γὰρ
 » ἔχουσιν αὐτὰ καὶ ἐν ἀποκρύφοις ἑβραῖστί, ὡς ἀπ' αὐτῶν μα-
 » θόντες ἐγνώκαμεν· ἀλλ' ἐπεὶ χρῶνται τῷ Τωβία αἱ ἐκκλησίαι,
 » ἰστέον, ὅτι καὶ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ τινὲς τῶν αἰχμαλώτων ἐ-
 » πλούτουν, καὶ εὖ ἔπραττον. » Καίτοι δὲ ἐν τῷ Περὶ εὐχῆς Λό-
 γῳ πάλιν ὁμολογεῖ, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέρριπταν τὸ βιβλίον τοῦ
 Τωβίτῃ ὡς μὴ κανονικόν (α), ἀναφέρει ὅμως αὐτὸ ἐν τῷ αὐτῷ
 Λόγῳ ὡς γραφὴν ἱερὰν (β), ἀποδίδων τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ εἰς τὸ
 βιβλίον τῆς Ἰουδαίας (γ). Ὡσαύτως ἅγια τῆς Γραφῆς βιβλία ἀπο-
 καλεῖ καὶ τὰ τῶν Μακκαβαίων (δ), καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου αὐ-
 τῶν βιβλίου ἀναφέρει τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐνδόξου θανάτου τοῦ Ἑ-
 λεάζαρ, καὶ τὸ θαυμαστὸν τῶν ἐπὶ ἀδελφῶν μαρτύριον (ε).—
 Τὴν ᾧδὴν τῶν τριῶν παιδῶν, τῶν ἁδόντων εἰς τὴν κάμινον τοῦ
 πυρὸς τὴν καιομένην, καίτοι μὴ ὑπάρχουσαν ἐν τῷ ἑβραϊκῷ (ς),
 νομίζει ὅμως ὡς μέρος τῆς προφητείας τοῦ Δανιήλ (ζ). τὸ αὐτὸ
 κρίνει καὶ περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Σωσάννης, τοῦ Βηλ, καὶ τοῦ
 Δράκοντος (η). — Ἀξίον δὲ σημειώσεως εἶναι, ὅτι ὁ Ὁριγέ-
 νης, ἀπαριθμῶν τῆς Π. Δ. τὰ βιβλία κατὰ τὸν ἑβραϊκὸν κανό-
 να, μνημονεύει μόνον εἴκοσιν ἐν, ἂν καὶ ῥητῶς λέγει, ὅτι εἶναι
 εἴκοσι δύο· τὸ δὲ αἷτιον, διότι παρέλιπε τοὺς ἰθ' ἐλάσσονας Προ-
 φήτας, τοὺς συμπεριλαμβανομένους εἰς τὸν κανόνα τῶν Ἑβραίων·
 τοῦτο δὲ τὸ ἑλλειμμα ἀνεπλήρωσεν ὁ Ρουφῖνος, προσθεὶς εἰς τὴν
 μετὰφρασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Εὐσεβίου, ὅπου
 ἀναφέρεται ἡ περικοπὴ αὕτη τοῦ Ὁριγένους (θ), εὐθὺς μετὰ τὸ
 Ἄσμα τῶν ἁγμάτων, καὶ τὸ βιβλίον τῶν δώδεκα ἐλασσόνων Προ-
 φητῶν, τὸ Δωδεκαπρόφητον λεγόμενον. Καὶ οὐδεμία ἀμφιβολία,

(α) Περὶ εὐχῆς κεφ. 14.

(β) Αὐτόθι, κεφ. 11.

(γ) Αὐτόθι, κεφ. 13.

(δ) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. β', κεφ. 5.

(ε) Προτρεπτ. εἰς μαρτύρ. κεφ. 23.

(ς) Περὶ εὐχῆς κεφ. 14.

(ζ) Ἐκ τῶν εἰς τὸν Ματθ. ἐξηγητικ. τόμ. ιγ'.

(η) Ἐπιστολ. πρὸς Ἰουδ. Ἀφρικ. κεφ. β'.

(θ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ', κεφ. 25.

ὅτι ὁ Ὀριγένης συγκατηρίθμει εἰς τὰ κανονικά βιβλία τῆς Π. Δ. καὶ τοὺς ἑβ' προφῆτας· διότι πολλὰ τοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ λαμβάνει ἐξ αὐτῶν μαρτυρίας.

Τῆς δὲ Κ. Δ. καταγράφων τὰ κανονικά βιβλία, ἀκολουθεῖ τὸν διδασκαλὸν αὐτοῦ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρῆν, ἀμφιβάλλων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον περὶ τῆς Πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου, περὶ τῆς καθολικῆς τοῦ Ἰακώβου, περὶ τῆς Β' τοῦ Πέτρου, περὶ τῆς Β' καὶ Γ' τοῦ Ἰωάννου, καὶ περὶ τῆς τοῦ Ἰούδα. α "Ἐτι πρὸς τούτοις περὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους » ἐπιστολῆς ἐν ταῖς εἰς αὐτὴν ὁμιλίαις ταῦτα διαλαμβάνει· "Ὅτι » ὁ χαρακτήρ τῆς λέξεως τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιγεγραμμένης » ἐπιστολῆς οὐκ ἔχει τὸ ἐν λόγῳ ἰδιωτικόν τοῦ Ἀποστόλου, » ὁμολογήσαντος ἑαυτὸν ἰδιώτην εἶναι τῷ λόγῳ, τουτέστι τῇ » φράσει· ἀλλ' ἔστιν ἡ ἐπιστολὴ συνθέσει τῆς λέξεως ἑλληνικῶ- » τέρα· πᾶς ὁ ἐπιστάμενος κρίνειν φράσεως διαφορὰς, ὁμολο- » γῆσαι ἂν. Πάλιν τε αὖ, ὅτι τὰ νοήματα τῆς ἐπιστολῆς θαυ- » μάσιά ἐστι, καὶ οὐ δευτέρα τῶν ἀποστολικῶν ὁμολογουμένων » γραμμάτων, καὶ τοῦτο ἂν συμφῆται εἶναι ἀληθές, πᾶς ὁ πρὸς- » ἔχων τῇ ἀναγνώσει τῇ ἀποστολικῇ. Τούτοις μετ' ἑτέρα ἐπι- » φέρει λέγων· Ἐγὼ δὲ ἀποφαινόμενος, εἰποιμ' ἂν, ὅτι τὰ μὲν » νοήματα τοῦ Ἀποστόλου ἐστίν, ἡ δὲ φράσις καὶ ἡ σύνθεσις » ἀπομνημονεύσαντός τινα τὰ ἀποστολικά, καὶ ὡς περὶ σχολιο- » γραφήσαντος τὰ εἰρημένα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Εἰς οὖν ἐκ- » κλησία ἔχει ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ὡς Παύλου, αὕτη εὐδοκι- » μεῖται ἐπὶ ταύτῃ· οὐ γὰρ εἰκὴ οἱ ἀρχαῖοι ἄνδρες ὡς Παύλου, » αὐτὴν παραδεδώκασι. Τίς δὲ ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν, τὸ μὲν » ἀληθές, Θεὸς οἶδεν· ἡ δὲ εἰς ἡμᾶς φθάσασα ἱστορία, ὑπό τι- » νων μὲν λεγόντων, ὅτι Κλήμης ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος Ῥω- » μαίων ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν, ὑπὸ τινων δὲ, ὅτι Λουκᾶς, ὁ » γράψας τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὰς Πράξεις» (α) καὶ, « Ὡς ἐν » τῇ φερομένῃ Ἰακώβου ἀνέγνωμεν.» (β) καὶ « Πέτρος δὲ... » μίαν ἐπιστολὴν ὁμολογουμένην καταλέλοιπεν· ἔστω δὲ καὶ δευ-

(α) Παρὰ τῇ Εὐσεβ. βιβλ. ζ'. κεφ. 25.

(β) Εἰς Ἰωάν. τίμ. δ'.

» τέραν· ἀμφιβάλλεται γάρ . . . Καταλείπει δὲ (Ἰωάννης) καὶ
 » ἐπιστολὴν πάνυ ὀλίγων στίχων· ἔστι δὲ καὶ δευτέραν καὶ τρί-
 » τήν· ἐπεὶ οὐ πάντες φασὶ γνησίους εἶναι ταύτας » (α). καί·
 » Εἰ δὲ καὶ τὴν Ἰούδα πρόσκειται τις ἐπιστολὴν. » (β). — Περὶ
 δὲ τῆς χρονολογικῆς τάξεως, καθ' ἣν ἐγράφησαν τὰ τέσσαρα εὐαγ-
 » γέλια, ταῦτα λέγει· « Ὡς ἐν παραδόσει μὲν περὶ τῶν τεσσά-
 » ρων εὐαγγελίων, ἃ καὶ μόνῃ ἀναντιβρόχῃ ἐστὶν ἐν τῇ ὑπὸ τὸν
 » οὐρανὸν ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ· ὅτι πρῶτον μὲν γέγραπται τὸν
 » κατὰ τὸν ποτὲ τελώνην, ὕστερον δὲ ἀπόστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ
 » Ματθαῖον, ἐκδεδωκότα αὐτὸ τοῖς ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ πιστεύουσι,
 » γράμμασιν ἑβραϊοῖς συντεταγμένον· δεύτερον δὲ τὸ κατὰ Μάρ-
 » κον, ὡς Πέτρος ὑψηλῆς αὐτῷ, ποιήσαντα· ὁ καὶ οὖν ἐν
 » τῇ καθολικῇ ἐπιστολῇ διὰ τούτων ὁμολόγησε, φάσκων· ἀπτά-
 » ζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτή, καὶ Μάρκος ὁ υἱὸς
 » μου. Καὶ τρίτον τὸ κατὰ Λουκᾶν, τὸ ὑπὸ Παύλου ἐπαινου-
 » μενον εὐαγγέλιον, τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πεποιηκάτα· ἐπὶ πᾶσι
 » τὸ κατὰ Ἰωάννην. » (γ). — Τὴν μὴ κανονικὴν ἐπιστολὴν τοῦ
 Βαρνάβα γνωρίζει ὁ Ὁριγένης (δ), καὶ ποὺ ὀνομάζει αὐτὴν κα-
 θολικὴν (ε). Μεταχειρίζεται δὲ καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Ποιμένου, τὸ
 ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἑρμᾶν, ἀλλὰ λέγων περὶ αὐτοῦ, ὅτι δὲν
 ὁμολογεῖτο παρὰ πάντων ὡς θεῖον, καὶ ἀμφιέλλων περὶ τῆς
 ἀποδοχῆς αὐτοῦ (ς), ἃν καὶ ἅπαξ ἐκφοκῇ ποὺ ἐναντίον πρὸς
 ταύτην γνώμην, νομίζων τὸ βιβλίον θεόπνευστον, καὶ φρονῶν
 περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἶναι πολὺ ὠφέλιμον (ζ). — Περὶ ἄλλων δὲ

(α) Παρὰ τῇ Εὐαγγ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 25.

(β) Εἰς Ματθ. τόμ. γ'.

(γ) Παρὰ τῇ Εὐαγγ. ἐνθ' ἀνωτέρω.

(δ) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. α. κεφ. 4.

(ε) Κατὰ Κέλσου βιβλ. α. κεφ. 63.

(ς) Εἰς Ματθ. τόμ. γ'. «εἰ γὰρ τοιμήσαντα καὶ ἀπὸ τινος φερομένης μὲν
 » ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γραφῆς, οὐ παρὰ πάντι· δὲ ὁμολογουμένης εἶναι θείας, καὶ το-
 » σοῦτον παραμυθίσασθαι, λησθεῖν δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Ποιμένου. — Homil. VIII.
 in Numer. 11. «in libello Pastoris, si cui tamen scriptura illa recipienda
 » videtur.»

(ζ) In epist. ad Roman. IV. «puto, quod Hermas isto sit scriptor libel-
 » li istius, qui Pastor appellatur, quae scriptura valde mihi utilis videtur,
 » et, ut puto, divinitus inspirata.»

ἀποκρύφων βιβλίων, τὰ ὅποια ὁ Ὁριγένης εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ μνημονεύει, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ χρονοτριβήσωμεν ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ὑπομιμνήσκει αὐτὸς πάντοτε, ὅτι οὐδὲν κῦρος ἔχουσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οἶον, περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Σαλωμῶντος βιβλίου τῶν ἐξορκισμῶν (α), περὶ τῆς ψευδοῦς εἰς τὸν Ἡσαΐαν ἀποδιδομένης προφητείας (β), περὶ τοῦ κατὰ Πέτρον εὐαγγελίου (γ), περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἑνώχ (δ), περὶ προφητικοῦ τινοῦ βιβλίου τοῦ Ἰερεμίου, καὶ ἄλλο τοῦ Ἠλιοῦ, καὶ τοῦ Ἰαννῆ καὶ Ἰαμβρῆ (ε), καὶ περὶ τῆς Διαθήκης τῶν εἰς πατριαρχῶν (ς).—Προσέτι δὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ φόρου τοῦ Ζαχαρίου, τοῦ γενομένου μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Ματθαῖος (ζ), νομίζει ὁ Ὁριγένης μὴ περιεχομένην εἰς τὰ ἀθηντικὰ τῶν ἱερῶν γραφῶν βιβλία, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰ ἀπόκρυφα, διότι λέγει· «Τὸ γὰρ, ἐπρίσθησαν, ἐπὶ τὸν Ἡσαΐαν » ἀναφέρεται· ὥς περ τὸ, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον, ἐπὶ τὸν » Ζαχαρίαν, φονευθέντα μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, » ὥς ὁ Σωτὴρ ἐδίδαξε, μαρτυρῶν, ὥς οἶμαι, γραφῇ, μὴ φερομένη » μὲν ἐν τοῖς κοινοῖς καὶ δεδημευμένοις βιβλίοις, εἰκὸς δ' ὅτι » ἐν ἀποκρύφοις φερομένη. » (η) — καὶ «Non autem possunt, » qui exprobantur a Christo, dicere, Zachariam filium » Barachiae unum fuisse ex prophetis duodecim, quo- » rum scripta habemus in manibus: sed Zachariam di- » cit patrem Joannis, de quo per scripturas quidem ca- » nonicas ostendere non possumus, nec quoniam filius » fuit Barachiae, nec quia scribae et Pharisei interfe- » cerunt eum inter templum et altare.» (θ) — Περὶ δὲ

(α) Comment. in Matth. 110.

(β) Εἰς Ματθ. τόμ. ι. 18.

(γ) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. δ. κεφ. 8.—Εἰς Ματθ. τόμ. ι. 17.

(δ) Κατὰ Κέλσου βιβλ. δ. κεφ. 54.

(ε) Comment. in Matth. 127.

(ς) Homil. XV. in Josue.

(ζ) κγ'. 35.

(η) Εἰς Ματθ. τόμ. γ'.

(θ) Comment. in Math. 23. — Ἰδὲ Περὶ Ζαχαρίου, υἱοῦ Βαραχίου, ὑπὸ Θ. Φαρμακίδου. Ἐν Ἀθῆν. 1838. σελ. 19. καὶ ἐφεξ.

τῆς παραδόσεως διδάσκει ὁ Ὀριγένης, ὅτι ἔχει τοσοῦτον κύρος, ὥστε ἐκεῖνα μόνον πρέπει νὰ πιστεύωνται ἀληθῆ, ὅσα δὲν διαφωνοῦσι παντάπασιν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν. « *Illa sola credenda est veritas, quae in nullo ab ecclesiastica et apostolica discordat traditione* » (α). παράδοσις δὲ, λέγει, πρέπει νὰ νομίζεται ἡ κατὰ διαδοχῆς τάξις ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων παραδοθεῖσα, καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις φυλαττομένη. « *Servetur vero ecclesiastica praedicatio per successionis ordinem ab Apostolis tradita, et usque ad praesens in ecclesiis permanens* » (β). Διὰ τῆς παραδόσεως λοιπὸν, κατὰ τὴν ἐνταῦθα διδασκαλίαν τοῦ Ὀριγένους, πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται τῶν ἱερῶν γραφῶν ἡ ἔννοια, καὶ ὑπὸ τῆς παραδόσεως πρέπει νὰ κρατῶνται τῶν δογμάτων τῆς πίστεως ἡ ἀλήθεια.

Β') *Περὶ Θεοῦ καὶ τῶν προσόντων αὐτοῦ*. Οὐδὲν ἀπαντᾶται παρὰ τῷ Ὀριγένει περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων αὐτοῦ τελιοτήτων, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ᾖ ἐντελέστατα ὀρθόδοξον. Εἰς εἶναι ὁ Θεός, διδάσκει (γ), καὶ τὴν ἀλήθειαν ταύτην πανταχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τρανῶς κηρύττει, ἐπειδὴ ἀρχαῖαι τινες αἵρέσεις ἀντεμάχοντο πρὸς αὐτὴν, λέγουσαι, ὅτι τῆς Π. Δ. ὁ Θεός εἶναι διάφορος παρὰ τὸν τῆς Κ. Ἀλλ' ὁ Ὀριγένης μαρτυρεῖ τοῦναντίον, ὅτι ὑπάρχει ἄθρονον τῆς πίστεως, τὸ ὁποῖον ἔχομεν ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων διδασκαλίας, ὅτι εἰς εἶναι ὁ Θεός ὁ δημιουργήσας τὰ πάντα. « *Unus est Deus, qui omnia creavit* ». τοῦτον ὀνομάζει Θεὸν πάντων τῶν δικαίων, ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ Ἀβελ, καὶ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν, μέχρι τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων τῆς Κ. Δ. « *Omnium justorum Deus: Deus est et veteris et novi testamenti* ». Ἀποδεικνύει δὲ ἔπειτα ταύτην τὴν ἀλήθειαν διὰ πολλῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς μαρτυριῶν, καὶ ἀποκρίνεται πρὸς τὰς ἐνστάσεις τῶν αἰρετικῶν, λεγόντων, ὅτι κατὰ τὸ εὐαγγέλιον οὐδεὶς ποτε εἶδε τὸν

(α) *Περὶ ἀρχῶν βιβλ. ε. κεφ. 2.*

(β) *Αὐτῆς.*

(γ) *Περὶ ἀρχῶν ἐν προοίμ.*

Θεόν. « Deum nemo vidit unquam » (α), ἐνῶ ὡς αὐτοὶ ἐ-
 θεοῖον, τῆς Π. Δ. ὁ Θεὸς ὤρθη εἰς τὸν Μωϋσῆν, καὶ πρό-
 τερον εἰς τοὺς πατριάρχας. Ἀλλ' ἂς μᾶς εἰπωσιν, ἀπαντεῖ ὁ
 Ὁριγένης, εἶναι ἄρα ὁ Θεὸς τῆς Π. Δ. ὁρατός, ἢ ἀόρατος; Ἐάν
 ὁμολογῶσιν, ὅτι εἶναι ὁρατός, ἔπεται, ὅτι εἶναι ὁλικός, ἐν σώ-
 ματος, καὶ διὰ τοῦτο ὑποκείμενος εἰς φθοράν· τὸ ὁποῖον ὁμῶς
 κατ' οὐδένα τρόπον συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ ἀ-
 νάγκη ἄρα νὰ ὁμολογήσωσιν, ὅτι ὁ Θεὸς οὗτος εἶναι τὴν φύσιν
 ἀόρατος, καὶ ἐπομένως ἀφ' ἐαυτῆς ἀναιρεῖται ἡ παρ' αὐτῶν ὑπο-
 τιθεμένη διαφορὰ τοῦ Θεοῦ τῆς Π. καὶ τοῦ Θεοῦ τῆς Ν. Δ.
 Ὅταν δὲ αἱ γραφαὶ λέγωσιν, ὅτι ὁ Μωϋσῆς εἶδε τὸν Θεόν,
 ὅθεν πρέπει νὰ νοηθῇ τοῦτο ἐπὶ τῆς σωματικῆς ὁράσεως (β)· διό-
 τι ἄλλο εἶναι τὸ νὰ βλέπωμεν τὸν Θεόν διὰ τῶν σωματικῶν
 ὀφθαλμῶν (τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον), καὶ ἄλλο νὰ
 νοῶμεν αὐτὸν διὰ τῆς αἰσθήσεως τοῦ νοῦς, τὸ ὁποῖον εἶναι εἰς
 πᾶν λογικὸν πλάσμα δυνατόν (γ). — Ἐν τῷ Θεῷ, διδάσκει ὁ
 Ὁριγένης ἐκ τοῦ Ἀποστόλου, ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν·
 ὁ Θεὸς διὰ τῆς παντοδυναμίας αὐτοῦ ἰσχύος διέπει καὶ κυβερ-
 νᾷ πάντα, πάντα εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν διατηρῶν, καὶ περὶ πάν-
 των προνοῶν (δ). Ἐάν δὲ ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ διέρχεται διὰ
 πάντων, ἐξ ἀνάγκης ἔπεται, ὅτι οὐδὲν, οὔτε ἐνεστός, οὔτε πα-
 ρελήλυθός εἶναι δυνατόν νὰ μὲνῃ ἀπ' αὐτοῦ κεκρυμμένον· οὐδὲ
 γίνεται τι, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ προγινώσκῃ ὁ Θεός· ὅτι μέλλει νὰ
 γείνη. Ἀλλ', ἐάν ἀλλαχού ὁ Ὁριγένης λέγῃ, ὅτι ὁ Θεός δὲν
 γινώσκει τὸ ἁμάρτημα, οὐδὲ τοὺς ἁμαρτωλοὺς· « peccatum
 » nescit Deus, et peccatores nescit Deus » (ε), διὰ τοῦτου
 δὲν διδάσκει, ὅτι λανθάνει τι τὸν Θεόν (διότι σαφέστατα πρεσ-
 βεύει τὸ ἐναντίον), ἀλλὰ θέλει νὰ φανερώσῃ, ὅτι ὁ Θεός κατα-

(α) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. 8'.

(β) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. 6' κεφ. 3.

(γ) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. α' κεφ. 6.

(δ) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. 6' κεφ. 3. — Κατὰ Κέλσ. βιβλ. 5' κεφ. 71. — Homil. III. in Genes. 2.

(ε) Homil. IV. in Genes. 6.

δικάζει τὸ ἀμάρτημα καὶ τὸν ἀμαρτάνοντα, καὶ κρίνει αὐτὸν ἀνάξιον τῆς ἐαυτοῦ γνώσεως· « Suos cognoscit Dominus, » iniquos autem et impios nescit... Haec autem dicimus, non blasphemum aliquid de Deo sentientes, neque ignorantiam adscribentes ei; sed ita intelligimus, quod hi, quorum actus Deo est indignus, indigni etiam Dei notitia dicantur: non enim dignatur Deus nosse eum, qui aversus est ab eo, et ignorat eum. » (α) — Ὁ Θεός, ἡ ἀρχὴ πάντων τῶν ὄντων, εἶναι ἀναρχος καὶ ἀγέννητος (β), ἀκατάληπτος, καὶ δὲν δύναται δι' ἄλλων ὀνομάσθαι, εἰ μὴ διὰ τῶν ἐποίων καλεῖται παρὰ τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ, οἷον Σαβαώθ, Ἀδωναί, Σαδδαί· « Οὐδενὶ ὀνόματι κληῖται τέον τὸν πρῶτον Θεόν, ἢ οἷς ὁ θεράπων καὶ οἱ προφῆται, » καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ καὶ κύριος ἡμῶν ὀνομάζουσιν αὐτόν· οἷον, Σαβαώθ, Ἀδωναί, Σαδδαί· καὶ πάλιν Θεός Ἀβραάμ, Θεός Ἰσαάκ, καὶ Θεός Ἰακώβ· τοῦτο γάρ, φησὶν, ἐστὶν ὄνομα αἰώνιον, καὶ μνημόσυνον γενεαῖς γενεῶν » (γ)· ἢ, μᾶλλον, οὐδὲν ἄλλο ὄνομα εἶναι προσφεέστερον εἰς τὸν Θεόν, ἢ τὸ ὁποῖον αὐτὸς εἰς ἑαυτὸν ἀποδίδει, λέγων πρὸς τὸν Μωϋσῆν, ὅτι εἶναι Ὁ ὩΝ· « Ἐπὶ δὲ Θεοῦ, ὅστις αὐτὸς ἐστὶν ἀτρέπτος, καὶ ἀναλλοίωτος ἔσται τυγχάνων, ἐν ἐστὶν αἶ τὸ οἶονεῖ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὄνομα τὸ, ὢν, ἐν τῇ Ἐξόδῳ εἰρημένον, ἢ τι οὕτως ἂν λεγθῆσθαι » (δ).

Γ') Περὶ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Χωρὶς τινος μεταφορᾶς, ἀλλὰ σαφῶς καὶ ῥητῶς λέγει ὁ Ὀριγένης τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν Θεόν, σημειῶν, ὅτι παρὰ τοὺς λοιποὺς εὐαγγελιστὰς μεγαλοπρεπέστερον περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ ὠμίλησεν ὁ Ἰωάννης· « Οὐδεὶς γὰρ δι' ἐκείνων ἀκράτως ἐφανέρωσεν αὐτοῦ τὴν θεότητα, ὡς Ἰωάννης, περαστήσας αὐτὸν λέγοντα· Ἐγὼ εἶμι τὸ

(α) Homil. IV. in Genes. 6.

(β) Κατὰ Κέλσου βιβλ. β', κεφ. 51.

(γ) Προτρεπτ. εἰς μαρτύρ. κεφ. 46.

(δ) Περὶ εὐχῆς κεφ. 24.

» φῶς τοῦ κόσμου, εἰμὶ ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, κ.τ.λ. » (α).
 Ἄλλ' ἂν καὶ θαυμάζει κατ' ἐξοχὴν διὰ τοῦτο τὸν Ἰωάννην, δὲν
 ἀποδοκιμάζει ὁμῶς καὶ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν πολλὰς μαρ-
 τυρίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ἡ θεότης τοῦ Ἰησοῦ. « Εἰ
 » δὲ καὶ τοῦτο τηρητέον, διὰ τοὺς οἰομένους μὴ πάνυ τι τὴν θεό-
 » τητα παρίστασθαι τοῦ Σωτῆρος ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγ-
 » γελίου, ὅτι τὸ, διαλογιζομένων ἐν ἑαυτοῖς τῶν μαθητῶν,
 » καὶ λεγόντων ἄρτους μὴ ἔχειν, γινῶναι τοὺς διαλογισμοὺς τὸν
 » Ἰησοῦν, καὶ εἰπεῖν· τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς, ὀλιγόπιστοι,
 » ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβετε; Οὐκ ἀνθρώπινον ἦν μονώτατος γὰρ
 » γινώσκει τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὡς ὁ Σολομὼν ἐν τῇ τρί-
 » τη τῶν βασιλειῶν φησιν, ὁ Κύριος. » (β). — Ὅτι ὁ Ἰησοῦς,
 ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἴσος τῷ πατρὶ, καὶ εἰς μετ' αὐτοῦ τὴν
 οὐρίαν, ἄριστα ἀποδεικνύει ὁ Ὀριγένης ὡς ἀκολουθῶς· ἐὰν ὁ υἱὸς,
 λέγει, ἦναι ἀπαύγασμα τῆς αἰωνίου δόξης τοῦ πατρὸς, ἐὰν γι-
 νώσκη τὸν πατέρα, ἐὰν πάντα, ὅσα εἶναι ἐν τῷ πατρὶ, ἦναι καὶ
 ἐν τῷ υἱῷ, οὐδεμίᾳ ἀμφιβολία, ὅτι πᾶσα τοῦ πατρὸς ἡ οὐσία με-
 τεδόθη καὶ εἰς τὸν υἱόν. Ταύτην δὲ τὴν διδασκαλίαν πολλαχοῦ
 μὲν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀπαντῶμεν, ὠρισμένως δὲ μάλι-
 στα ἐν τῇ Ὀμιλ. ἡ. εἰς Ἱερεμ., ὅπου πάντα τοῦ πατρὸς τὰ
 προσόντα ἀποδίδει καὶ εἰς τὸν υἱόν. « Εὐρήσεις γὰρ ἐν ταῖς
 » παροιμίαις λεγθέν· ὁ Θεὸς ἐν τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν,
 » ἡτοίμασε δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονήσει. Ἔστιν οὖν τις φρόνησις
 » Θεοῦ, ἣν μοι ζητεῖ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· πάντα γὰρ, ὅσα τοῦ
 » Θεοῦ, τοιαῦτα ἐν αὐτῷ ἔστιν· ὁ Χριστὸς ἔστι σοφία τοῦ Θεοῦ,
 » αὐτὸς δύναμις Θεοῦ, αὐτὸς δικαιοσύνη Θεοῦ, αὐτὸς ἁγιασμός,
 » αὐτὸς ἀπολύτρωσις, αὐτὸς φρόνησις ἔστι Θεοῦ· ἀλλὰ τὸ μὲν
 » ὑποκείμενον ἐν ἔστι, ταῖς δὲ ἐπινοίαις τὰ πολλὰ ὀνόματα ἐπὶ.
 » διαφόρων ἐστὶ » (γ). Ἐντεῦθεν καὶ πρὸς τὸν Κέλσον, χλευά-
 ζοντα τοὺς χριστιανούς, ὅτι, καίτοι μὴ ὑποφέροντες νὰ λατρεύω-
 σι μετὰ τῶν θεῶν τῶν ἐθνικῶν τὸν ὑψίστον Θεόν, λατρεύουσιν

(α) Εἰς Ἰωάν. 6.

(β) Εἰς Ματθ. 13'. 6.

(γ) Ὀμιλ. ἡ. εἰς Ἱερεμ. 2.

« ὡς μετ' αὐτοῦ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἀπαντᾷ, ὅτι λατρεύουσι τὸν υἱὸν μετὰ τοῦ πατρὸς, διότι εἷς εἶναι μετὰ τοῦ πατρὸς, καὶ πάντα εἰς αὐτὸν παρέδωκε διὰ τῆς γενέσεως ὁ πατήρ. » Περὶ « τὸν Θεὸν οὖν ἡ πίστις ἡμῶν, διὰ τοῦ ταύτην βεβαιούντος ἐν « ἡμῖν υἱοῦ αὐτοῦ καὶ οὐδεμίαν ἡμῶν ἔχει δεῖξαι στάσιν περὶ « τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁ Κέλσος καὶ σέβομέν γε τὸν πατέρα, θαυ- « μάζοντες αὐτοῦ τὸν υἱὸν Λόγον, καὶ σοφίαν, καὶ ἀλήθειαν, καὶ « δικαιοσύνην, καὶ πάντα, ἅπερ εἶναι μεμαθήκαμεν τὸν υἱὸν τοῦ « Θεοῦ, οὕτω δὴ καὶ τὸν γεννηθέντα ἀπὸ τοῦ τοιούτου πατρὸς. » (α). — Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ἅπειρα ἀ- παντώνται παρὰ τῷ Ὀριγένηι χωρία, μαρτυροῦντα, ὅτι περὶ τοῦ μυστηρίου τούτου ἐφρόνει σύμφωνα κατὰ πάντα πρὸς τὴν καθο- λικὴν ἐκκλησίαν, δύο μὲν φύσεις ἐν τῷ Χριστῷ διακρίνων, μίαν δὲ ἀποδεχόμενος τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἐνότητα, καὶ δύο δια- φόρους ἐνεργείας ὁμολογῶν. Καὶ πρῶτον μὲν διδάσκει, ὅτι τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον ὁ Λόγος ἀνέλαθεν ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς παρθένου, ἦτορ σῶμα ὑλικὸν καὶ πραγματικόν, κατὰ πάντα ὅμοιον πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα. « Τὸ γὰρ γεγεννημένον ἀπὸ τῆς « παρθένου σῶμα ἦν ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης βίης συναστικὸς, δε- « χτικὸν τῶν ἀνθρωπίνων τραυμάτων καὶ θανάτου » (β). ὥς τε περὶ τῆς ἀληθείας τῆς σαρκὸς αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει ἀμφισβησία (γ). Ἐ- πείτα δὲ ὁμολογεῖ, ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ δύο ἦσαν φύσεις, ἡ θεία, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, εἰς μίαν ὑπόστασιν ἡνωμένα (γ). ἐκ τούτου ὁ Χριστὸς εἶναι συγχρόνως καὶ ἀληθὴς Θεός, καὶ ἀληθὴς ἄνθρω- πος. Αἱ δύο δὲ φύσεις, εἰ καὶ διάφοροι ἀλλήλων, ἡνώθησαν ὅμως ἐντελέστατα ἐν τῇ ὑποστάσει τοῦ Χριστοῦ (ε), καὶ διὰ τοῦτο, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἀνθρωπίνην φύσιν, ὑπέκυψεν ὁ Χριστὸς εἰς τὴν λύ- πην καὶ τὴν ἀθημοσίαν, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ψυχῆς πάθη, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν θάνατον, οὐχὶ καθὼς Θεός, ἀλλὰ καθὼς ἄνθρωπος (ε).

(α) Κατὰ Κέλσου βιβλ. γ'. κεφ. 13.

(β) Αὐτόθι, βιβλ. γ'. κεφ. 25.

(γ) Αὐτόθι, βιβλ. δ'. κεφ. 19.

(δ) Περὶ ἀρχ. βιβλ. α'. κεφ. 1.

(ε) Αὐτόθι, βιβλ. δ'. κεφ. 3.

(ε) Comment. in Matth. 33.

Προσέτι δὲ ἐκουσίως, καὶ οὐχὶ ἠναγκασμένος, ὑπέμεινε τὰς ἑβρεις, καὶ ὑπέστη τὸν θάνατον, καὶ ἐτύθη, ἐπειδὴ αὐτὸς οὕτως ἠθέλησε, διὰ τὸ ἄρῃ τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου (α).

Δ') Περὶ τῆς θεοτόκου Μαρίας, καὶ τῆς παρθενίας αὐτῆς. Τὸν Ἰησοῦν ὁμολογεῖ ὁ Ὁριγένης γεννηθέντα οὐχὶ ἐκ γυναικὸς, γνῶσης σπέρμα ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ παρθένου ἀγνῆς καὶ καθαράς, διατηρησάσης διὰ παντός σώαν καὶ ἀβλαβὴ τὴν παρθενίαν αὐτῆς· ὅθεν καὶ ἐρμηνεύων τὸ τοῦ Λευϊτικοῦ « Γυνὴ ἦτις ἐὰν » σπερματισθῇ, καὶ τέκῃ ἄρσεν, καὶ ἀκάθαρτος ἔσται ἐπὶ τὰ ἡμέρας » (β), σημειοῖ, ὅτι ὁ ἱερός συγγραφεὺς δὲν προσέθηκε μὴ τὴν ταύτην τὴν περίπτωσιν (« ἐὰν σπερματισθῇ »), ἀλλὰ τοῦτο ἐξῆρθε, διὰ τὸ μὴ ἐκληφθῇ ἡ παρθένος Μαρία, ὡς αἱ λοιπαὶ γυναῖκες, ἀλλὰ τὸ διακριθῇ ὁ τοκετὸς αὐτῆς ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τρόπου τοῦ τίκτειν· « Παρέλκειν δόξει τό· ἐὰν σπερματισθῇ· προτασόμενον τοῦ καὶ τέκῃ ἄρσεν· ἀλλ' ἐρίστημι· μήποτε ἵνα » προφητικῶς ἡ Μαρία οὐκ ἐκ τοῦ ἐσπερματίζεσθαι τεκοῦσα ἄρσεν, « μὴ νομισθῇ ἀκάθαρτος εἶναι, γεγεννηκυῖα τὸν Σωτῆρα, εἴρηται » ὅλον τοῦτο· ἐδόνατο δὲ, καὶ μὴ προσκειμένου τοῦ· ἐὰν σπερματισθῇ νοεῖσθαι μὴ οὕτω ἀκάθαρτος ἡ Μαρία· οὐ γὰρ ἀπλῶς « ἦν γυνή, ἀλλὰ παρθένος » (γ). Ἐὰν δὲ ὁ Ὁριγένης ἀλλαχοῦ διδάσκη, ὅτι ἡ Μαρία ἔτεκεν, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ γυναῖκες, δι' ἀνεωγμένης τῆς μήτρας, δὲν λέγει τοῦτο ἐπὶ σκοπῷ τὸ δυσφημῆσαι τὴν παρθενικὴν ἀγνείαν τῆς Θεοτόκου, διότι ὁμολογεῖ, ὅτι ἔγεινε τοῦτο κατὰ καθαρώτερόν τινα τρόπον, ἢ ἐπὶ τῶν ἄλλων γυναικῶν (δ), καὶ δογματίζει πάντοτε, ὅτι ἡ Μαρία ἔμεινε καὶ μετὰ τὸν τοκετὸν διὰ παντός παρθένος, συμφωνῶν πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι οἱ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ μνημονευόμενοι ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου ἦσαν υἱοὶ τοῦ Ἰωσήφ, ἐξ ἄλλου γάμου γεννηθέντες, ἐκ γυναικὸς, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ Ἰωσήφ συνεζεύχθη, πρὶν μνηστευθῇ τὴν μητέρα τοῦ Κυρίου Μαρίας· « Ὄντο οὖν αὐτὸν εἶναι Ἰω-

(α) Κατὰ Κέλσου βιβλ. β', κεφ. 23.

(β) 1Β'. 2.

(γ) Ὁμιλ. ἡ' εἰς Λευιτ.

(δ) Homil. XIV. in Lucam. — Homil. XII. in Lōvitic. (α-ααααα)

σὴν καὶ Μαρίας υἱόν· τοὺς δὲ ἀδελφούς Ἰησοῦ φασὶ τινες εἶναι, ἐκ
 παραδόσεως ὁρμώμενοι τοῦ ἐπιγεγραμμένου κατὰ Πέτρον εὐαγ-
 γελίου, ἡ τῆς βίβλου Ἰακώβου, υἱοὺς Ἰωσήφ, ἐκ προτέρας γυ-
 ναικός, συνωκηκυίας αὐτῷ πρὸ τῆς Μαρίας· οἱ δὲ ταῦτα λέ-
 γοντες, τὸ ἄξιωμα τῆς Μαρίας ἐν παρθενίᾳ τηρεῖν μέχρι τέ-
 λους βούλονται, ἵνα μὴ τὸ κριθέν ἐκεῖνο σῶμα διακονήσασθαι
 τῷ εἰπόντι λόγῳ· πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύ-
 ναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι, γινῶ κοίτην ἀνδρός μετὰ τὸ ἐπι-
 θεῖν ἐν αὐτῇ πνεῦμα ἅγιον, καὶ τὴν ἐπεσκιακυῖαν αὐτῇ δύ-
 ναμιν ἐξ ὕψους. Καὶ οἱ μὲν λόγον ἔχουσιν, ἀνδρῶν μὲν καθαρό-
 τητος τῆς ἐν ἀγνείᾳ ἀπαρχὴν γεγονέναι τὸν Ἰησοῦν· γυναι-
 κῶν δὲ, τὴν Μαρίαν· οὐ γὰρ εὐρημὴν ἄλλην παρ' ἐκείνην τὴν
 ἀπαρχὴν τῆς παρθενίας ἐπιγράψασθαι ο (α). — Περὶ τῆς θεο-
 τόκου Μαρίας διδάσκει ὁ Ὀριγένης προσέτι, ὅτι ἦτο τὴν περιου-
 σίαν πτωχῇ, ἀπαδεικνύων τούτο ἐκ τῆς θυσίας, τὴν ἐποίησεν
 κατὰ τὸν καθαρισμόν αὐτῆς προσήνεγκεν εἰς τὸν ναόν (β), καὶ

(α) Σημείωσον δὲ, ὅτι ταύτην τὴν γνώμην παραδέχονται οἱ πλείστοι τῶν Ἑλ-
 λήνων καὶ Λατίνων Πατέρων τῆς ἐκκλησίας, πειθεύοντες, ὅτι ὁ Ἰωσὴφ ἐκ προ-
 τέρας τινὸς γυναίκης, τὴν ὁποίαν εἶχεν, ἐγέννησε τέσσαρας υἱοὺς, τὸν Ἰακώβον Ἰου-
 σὴν, Σίμωνα καὶ Ἰούδαν, καὶ δύο θυγατέρας, τὴν Ἑσθήρ, καὶ τὴν Θάμαρ, ἥ κατ'
 ἑλλοὺς, τὴν Μαρίαν, καὶ Σαλώμην, λεγομένους διὰ τοῦτο καὶ ἀδελφοὺς τοῦ Ἰησοῦ.
 Θεοφύλακτος εἰς Ματθ. ιβ'. « ἀδελφούς δὲ καὶ ἀδελφὰς εἶχεν ὁ Κύριος τοῦς τοῦ Ἰω-
 σὴφ παῖδας, οὓς ἔτεκεν ἐκ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κλωπᾶ γυναίκης· τοῦ γὰρ Κλω-
 πᾶ ἄναιδος τελευταίου, ὁ Ἰωσὴφ ἔλαβε κατὰ τὸν νόμον τὴν γυναῖκα αὐτοῦ,
 καὶ ἐπειθοποίησεν ἐξ αὐτῆς παῖδας δύο, τέσσαρας ἄρρενας, καὶ δύο θηλείας, τὴν
 Μαρίαν, ἣ ἐλάγετο τοῦ Κλωπᾶ θυγάτηρ κατὰ τὸν νόμον, καὶ τὴν Σαλώμην. —
 Ἐπιφάν. εἰρήν. νη'. « πρῶτον γὰρ, ὅτε ἡ παρθένος παρεδόξατο παρ' Ἰωσήφ, κλήρων
 εἰς τοῦτο ἀναγκαζομένων αὐτὴν ἦκειν, οὐ παρεδόθη αὐτῷ εἰς συνάφειαν, εἰ δὲ
 τὰ ἀληθῆ λέγειν, ἐπειδὴ χήρος ἦν· ἀλλὰ διὰ τὸν νόμον μὲν ἀνὴρ κέκληται τῆς
 αὐτῆς κατὰ δὲ τὴν ἀκολουθίαν ἐκ τῆς τῶν Ἰουδαίων παραδόσεως δαίκεται, ὡς
 οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἔισθῆναι αὐτῷ παρεδίδωτο αὐτῇ ἡ παρθένος, ἀλλ' ὅπως διαφυ-
 λαχθεῖν εἰς μαρτύριον τῶν ἐσσομένων... πῶς γὰρ ἡδύνατο ὁ τοσούτων γέρον
 παρθένον εἶναι γυναῖκα, ὡν ἀπὸ πρώτης γυναικὸς χήρος τοσαῦτα ἐτι· Οὗτος
 μὲν γὰρ ὁ Ἰωσὴφ ἀδελφὸς γίνεται τοῦ Κλωπᾶ, ἣν δὲ υἱὸς τοῦ Ἰακώβ, ἐπίκλην
 δὲ Πάνθηρ καλουμένου· ἀμφοτέροι οὗτοι ἀπὸ τοῦ Πάνθηρος ἐπίκλην γεννῶνται·
 ἔτεχε δὲ οὗτος ὁ Ἰωσὴφ τὴν μὲν πρώτην αὐτοῦ γυναῖκα ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, καὶ
 κυῖαι αὐτῷ αὐτὴν παῖδας τὸν ἀριθμὸν ἐξ, τέσσαρας μὲν ἄρρενας, θηλείας δὲ δύο,
 καθάπερ τὸ εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Μάρκον καὶ κατὰ Ἰωάννην ἐσαφηνισαν. »

(β) Homil. VIII. in Levitic. 4. — Περὶ τὸν περὶ καθάρσεως τῶν λεγούτων
 γυναικῶν νόμον, Λευιτ. ιβ'. 6, καὶ ἐφεξ.

τελευταίον, ὅτι εἰς τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ἰησοῦ ἐσκάν-
δαλίσθη, ὡς καὶ οἱ Ἀπόστολοι. • Quid? putamus, quod,
» scandalizatis Apostolis, mater Domini a scandalo fue-
» rit immunis? Si scandalum in Domini passione non
» passa est, non est mortuus Jesus pro peccatis ejus.
» Si autem omnes peccaverunt, et egent gloria Dei, ju-
» stificati gratia ejus et redempti, utique et Maria illo
» tempore scandalizata est. Et hoc quod nunc Simeon
» prophetizat, dicens: Et tuam ipsius animam, quae scis
» absque viro peperisse te virginem, quae audisti a Ga-
» briele: Spiritus sanctus veniet super te, et virtus al-
» tissimi obumbrabit tibi, pertransibit infidelitatis gla-
» dius, et ambiguitatis mucrone serieris (α), et cogitatio-
» nes tuae te in diversa lacerabunt, cum videris illum,
» quem filium Dei audieras, et sciebas absque semi-
» ne viri esse generatum, crucifigi, et morti, et suppli-
» ciis humanis esse subjectum, et ad postremum lacry-
» mabiliter conquerentem atque dicentem: Pater, si pos-
» sibile est, pertranseat callix iste a me » (β).

Ε') *Περὶ τῶν ἀγγέλων.* Περὶ τῶν ἀγγέλων γράφει ὁ Ὁ-
ριγένης, ὅτι δὲν εἶναι ἀρκούντως γνωστὸν, πότε ἐπλάσθησαν,
καὶ ποῖα ἀκριβῶς εἶναι ἡ φύσις αὐτῶν (γ) ἐν τῇ κατὰ Κέλ-
σου ὁμῳ λέγει αὐτοῦς ἁσώματους (δ), καὶ κατὰ τὴν μαρτυ-
ρίαν τοῦ Μεθοδίου, ῥητῶς πιστεύει, ὅτι ἡ φύσις αὐτῶν εἶναι
καθόλου πνευματικὴ (ε). Ἀλλ' ὁμῳς ἐκ τινῶν ἄλλων χωρίων

(α) Λουκ. Ε'. 35. • καὶ σοὺ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελευσεται βορραία. •

(β) Homil. XVII. in Luc. — Σημείωσον δὲ καὶ ἐνταῦθα, ὅτι τὴν ἐρμηνείαν ταύτην τοῦ Περιγίνου, αὐτολεξεί τυχὸν ἀναφέρει καὶ ὁ μέγας Βασίλειος (Ἐπιστ. τ'Ε'), γράφων, ὅτι διὰ τῆς βορραίας λεγέτης δηλοῖ ὁ Συμεὼν εἰσταχμόν τινα ἡγο-
ρηζόμενον εἰς τὴν ψυχὴν τῆς θεοτόκου Μαρίας, ὅτι ἐμελλε νὰ ἴδῃ τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ λόγιον τοῦ Σωτῆρος [Ματθ. κς'. 31.] • πάντες . . . σκάν-
» δαλιόθησθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ. • Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐρμηνεύουσι τὸ ῥητὸν τοῦ Συμεὼν Τίτος, ὁ ἐπίσκοπος τῶν Βίστρων, ὁ ἱερεὺς Χρυσοστάτος (εἰς Ψαλμ. ιγ'), καὶ Κύριλλος ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (εἰς Ἰωάν.).

(γ) Περὶ ἀρχῶν ἐν προοίμ. 10.

(δ) Κατὰ Κέλσου βιβλ. ζ'. κεφ. 74.

(ε) Πα. α' τῷ Ἐπιρην. αἰετ. ζ'. • ῥάρα, (Ὁριγένης) ἀπορήκων τὸν Κύριον,

τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐξάγεται, ὅτι ἀπέοιζε καὶ εἰς τῶν
 ψυχῶν καὶ εἰς τῶν ἀγγέλων τὴν φύσιν σῶμά τι λεπτότατον, αἰ-
 θέριον, καὶ φωτεινόν. « Ἐγὼ δ' οἶμαι διὰ τούτων δηλοῦσθαι,
 » ὅτι οὐ μόνον κατὰ τὸ μὴ γαμεῖν καὶ τὸ μὴ γαμεισθαι, ὡς
 » οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄγγελοι γίνονται, οἱ καταξιούμενοι τῆς ἐκ
 » νεκρῶν ἀναστάσεως· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μετασχηματιζόμενα
 » αὐτῶν τὰ σώματα τῆς ταπεινώσεως γίνεσθαι τοιαῦτα, ὅποιά
 » ἐστὶ τὰ τῶν ἀγγέλων σώματα, αἰθέρια, καὶ αὐγοειδὲς φῶς »
 (α). ἀλλ' ἡ δόξα αὕτη, ἐκ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἔχουσα
 τὴν γένεσιν, εἶναι καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων κοι-
 νή (β). — Οἱ ἄγγελοι, διδάσκει ὁ Ὁριγένης, εἶναι φύσεως τι-
 μιωτέρας τῆς τῶν ἀνθρώπων (γ), καὶ δὴλος διαφόρου τῆς τῶν
 δαιμόνων (δ), φέροντες ὀνόματα προσφυῇ εἰς τὴν ἐκάστου αὐ-
 τῶν λειτουργίαν (ε). — Οἱ ἄγγελοι εἶναι φύλακες τῶν ἀνθρώ-
 πων, φροντίζοντες ἀγρύπνως περὶ αὐτῶν· παρίστανται δὲ οὐχ
 μόνον καθόλου εἰς πᾶσαν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ εἰς ἕκα-
 στον πιστόν· καὶ ποτὲ μὲν ἀνέρχονται εἰς τοὺς οὐρανοὺς, διὰ
 ν' ἀναγάγωσιν εἰς τὸν Θεὸν τὰς δεήσεις τῶν ἀνθρώπων· ποτὲ
 δὲ κατέρχονται ἐκεῖθεν, διὰ νὰ μεταδώσωσιν εἰς ἕκαστον, ὅ,τι
 ὁ Θεὸς ἀπονέμει κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ· διότι εἶναι αἰανεὶ διά-
 κονοὶ τινες καὶ λειτουργοί, ἀποστελλόμενοι εἰς βοήθειαν τῶν
 μελλόντων νὰ γείνωσι κληρονόμοι τῆς αἰωνίου σωτηρίας (ς).
 παρρησιάζονται προσέτι εἰς τὰς συνελεύσεις τῶν πιστῶν, καὶ εἰς

« ὡς οἱ τῆς ἀναστάσεως τευζόμενοι ἕπονται τότε οἱ ἄγγελοι, ἵνα περιέζωσιν αὐ-
 » τὸν οἱ Σαδδουκαῖοι, ἐπιφέρει· οἱ δὲ ἄγγελοι ἐκτὸς ὄντες σαρκὸς ἐν μακαριότητος
 » ἀκρότητι, διὰ τοῦτο καὶ δόξαν εἰσὶ καὶ ἡμᾶς· δὲ ἄρα, ἐξιστάσθαι μελλόντας
 » ἄγγελοι, ἀνάγκη δὲ σαρκῶν ὡσαύτως ἐκείνοις γυμνοῦς ἕσθαι δεῖν. »
 (α) Εἰς Μαθ. ιζ'. 30.

(β) Tertullian. de carne Christi, c. 6. « constat angelos carnem non
 » propriam gestasse, utpote naturas substantiae spiritualis; et si corpo-
 » ris alicujus, sui tamen generis. »

(γ) Εἰς Μαθ. τόμ. ιε'. 27.

(δ) Κατὰ Ἐλίου βιβλ. γ'. κεφ. 37.

(ε) Αὐτέθι, βιβλ. α'. κεφ. 25.

(ς) Αὐτέθι, βιβλ. ε'. κεφ. 4.

τὴν φυλακὴν αὐτῶν ἐμπιστεύεται ὁ Θεὸς τὰς ψυχὰς ἡμῶν (α). καὶ, ὅπως εἶπεν, τῆς προστασίας τῶν ἀγγέλων ἔχουσι πάντα, χρειάν, μὴδ' αὐτῶν τῶν δικαίων ἐξαίρουμένων (β). ὥστε, ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ ἐλάχιστος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἔχει φύλακα ἄγγελον, ἄγγελον ἀγαθόν, ἄγγελον τοῦ Κυρίου, ὅς τις κατευθύνει αὐτόν, καὶ συμβουλεύει, καὶ κυβερνᾷ (γ). —

Περὶ τῆς ἐπικλήσεως καὶ προσκυνήσεως τῶν ἀγγέλων εὐρίσκομεν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ὁριγένους ἐκπεφρασμένην ἐν τῇ ἐξῆς περικοπῇ: «Τούτους δὲ ἀγγέλους ἀπὸ τοῦ ἔργου αὐτῶν μεμα-
 «θηκότας καλεῖν, εὐρίσκομεν αὐτοὺς, διὰ τὸ θεῖους εἶναι, καὶ
 «θεοὺς ἐν ταῖς ἱεραῖς ποτε ὀνομαζομένους γραφαῖς· ἀλλ' οὐχ
 «ὥστε προστάσσεσθαι ἡμῖν τοὺς διακονοῦντας καὶ φέροντας ἡμῖν
 «τὰ τοῦ Θεοῦ, σέβειν καὶ προσκυνεῖν ἀντὶ τοῦ Θεοῦ· πᾶσαν
 «μὲν γὰρ δέησιν, καὶ προσευχῇ, καὶ ἔντευξιν, καὶ εὐχαριστίαν
 «ἀναπεμπτέον τῷ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ, διὰ τοῦ ἐπὶ πάντων ἀγγέ-
 «λων ἀρχιερέως, ἐμφύχου λόγου καὶ Θεοῦ» (δ). καὶ «Ἀγ-
 «γέλους γὰρ καλεῖται, μὴ ἀναλαβόντας τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπου
 «περὶ αὐτῶν ἐπιστήμην, οὐκ εὐλογον» (ε). ὅπου, ὡς βλέπομεν, μᾶς ἀπαγορεύεται πᾶσα τῶν ἀγγέλων ἐπικλήσις· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως. Ὁ Ὁριγένης ἀπαγορεύει μὲν ἡ ἀπονέμωμεν εἰς τοὺς ἀγγέλους τὰς τιμὰς καὶ τὰς δεήσεις ἐκεῖνας, αἵτινες ἀρμόζουσιν εἰς μόνον τὸν ἕνα Θεόν, οὐδὲ συγχωρεῖ νὰ προσκυνῶμεν καὶ νὰ λατρεύωμεν αὐτοὺς ἀντὶ τοῦ Θεοῦ· ἐπιτρέπει δὲ ἡ ἀποδίδωμεν εἰς αὐτοὺς τιμὴν τινα, καὶ ἡ ἀναπέμπωμεν δέησιν, ἀλλ' ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν, καὶ διάφορον παρὰ τὴν ὁποίαν προσευχόμεθα εἰς τὸν Θεὸν αὐτόν.
 «Εὐφημοῦμεν αὐτοὺς, καὶ μακαρίζομεν, ἐγχειρισθέντας ὑπὸ
 «τοῦ Θεοῦ τὰ χρήσιμα τῷ γένει ἡμῶν· οὐ μὴν τὴν ὀφειλο-

(α) Homil. XXIII. in Jos. Nave. 3. — Περὶ τούτης κειρ. 31. — Homil. I. in Psalm. 37. 2.

(β) Homil. VI. in Numer. 3.

(γ) Homil. XX. in Numer. 3.

(δ) Κατὰ Κέλσου βιβλ. 6, κεφ. 4.

(ε) Αἰρέσι, κεφ. 6.

ο μένην πρὸς Θεὸν τιμὴν τοῦτοις ἀπονέμεμεν· οὔτε γὰρ ὁ Θεὸς τοῦτο βούλεται, οὐκ' αὐτοί, οἱ τὰ τοιαῦτα ἐγκεχειρισμένοι (α). ὥστε δὲν καταδικάζει τὴν τῶν ἀγγέλων ἐπίκλησιν· καὶ πρὸς ζύνησιν, ἀλλὰ διδάσκει τὸν τρόπον, καθ' ὃν πρέπει νὰ γίνεταί, ὡς μανθάνομεν ἀλλαχόθεν, ὅπου θέλει νὰ μετριάσῃ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων τὴν σημασίαν τοῦ θεραπεύειν (λατρεῖν). « Εἰ μὲν οὖν ἐνόει τοὺς ἀληθῶς ὑπηρέτας τοῦ Θεοῦ, μετὰ τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ, τὸν Γαβριήλ, καὶ τὸν Μιχαήλ, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀγγέλους, ἀρχαγγέλους, καὶ τούτους ἐλεγε δεῖν θεραπεύεσθαι· ἴσως ἂν τὸ περὶ τοῦ θεραπεύειν αὐτοῦ σημαίνονμενον ἐκκαθήραντες, καὶ τῶν τοῦ θεραπεύοντος πράξεων, εἰπομεν ἂν εἰς τὸν τόπον, ὡς περὶ τηλικούτων διαλεγόμενοι, ἅπερ ἐχωροῦμεν περὶ αὐτῶν νοῆσαι » (β). — Περὶ δὲ τῶν πονηρῶν ἀγγέλων, τῶν καλουμένων δαιμόνων, πάντες, λέγει ὁ Ὀριγένης, εἶναι κακοί, καὶ πάντες προθύμως εἰς τῶν ἀνθρώπων τὸν ὄλεθρον ἀποβλέπουσιν. « Οὐ πάντες ἄγγελοι ἄγγελοι λέγονται τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνοι οἱ μακάριοι· οἱ δὲ ἐκτραπέντες ἐπὶ τὴν κακίαν, ἄγγελοι τοῦ διαβόλου ὀνομάζονται. . . Οὐ τῷ δὲ οὐδὲ καλλιερητέον δαίμοσι· καὶ γὰρ ἀδύνατόν ἐστι, τοῖς φαύλοις, καὶ ἀνθρώπων κακωτικοῖς καλλιερεῖν » (γ). Οἱ δαίμονες δὲν ἐπλάσθησαν φύσει τοιοῦτοι, ἀλλ' ἔγειναν τοιοῦτοι ἐκ τῆς κακίας αὐτῶν. « Exsecrabiles illos fecit praevaricatio, non natura » (δ). Τὴν δὲ δύναμιν αὐτῶν ἐνεργοῦσιν ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους κατὰ διπλοῦν τινα τρόπον, ἢ κατέχοντες ἐσωτερικῶς τῶν ἀνθρώπων τὸν νοῦν ἐξ ὀλοκλήρου οὕτως, ὥστε δὲν συχωροῦσιν αὐτοὺς παντάπασιν νὰ νοῶσι καὶ νὰ αἰσθάνωνται, ὡς εἶναι, φέρ' εἰπεῖν, οἱ κοινῶς ἐνεργούμενοι ὀνομαζόμενοι· ἢ, ἐνῶ ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων αἰσθάνεται καὶ νοεῖ, ἐκφραυλίζοντες αὐτήν, καὶ πονηροὺς καὶ ἐναντίους διαλογισμοὺς ὑπαγορεύοντες (ε).

(α) Κατὰ Κέλσου βιβλ. ἡ. κεφ. 57.

(β) Αἰτ' ὅθι, κεφ. 13.

(γ) Αὐτόθι, κεφ. 25. καὶ ἐρξ.

(δ) Homil. VIII. in Exod. 2.

(ε) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. γ'. κεφ. 4.

5') *Περὶ τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου θελήσεως.* Ὅτι ἡ λογικὴ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ εἶναι μετὰ ἐλευθέρας θελήσεως παρσκευασμένη, τοῦτο κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ὁριγένους εἶναι ἄρθρον τῆς χριστιανικῆς πίστεως. « *Est et illud definitum in ecclesiastica praedicatione, omnem animam rationabilem esse liberii arbitrii et voluntatis* » (α)· διότι ἅπασαι αἱ λογικαὶ ψυχαὶ εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως, καὶ αὐδεμία ἐξῆλθεν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ δημιουργοῦ ἑλλείψης. « *Καὶ ἡ μὲν Κέλσος φησὶ, τὰ ἀκόλουθα ἑαυτῷ ἐπιφέρειν, ὅτι φύσιν ἀμειψαὶ τελέως, παγχάλεπον ἡμεῖς δὲ (μὴν φύσιν ἐπιστάμενοι πάσης λογικῆς ψυχῆς, καὶ μηδεμίαν φάσκοντες πονηρὰν ὑπὸ τοῦ κτίσαντος τὰ ὅλα δεδημιουργησθαι. . .) πειθόμεθα, ὅτι τῷ θεῷ λόγῳ ἀμειψαὶ κακίαν φυσιώσασάν ἐστιν οὐ μόνον οὐκ ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ οὐ πάνυ χαλεπὸν* » (β)· ἀλλ' ἡ ψυχὴ αὕτη περιπίπτει εἰς δουλείαν διὰ τῆς ἀμαρτίας. « *Ipsa anima se in servitutem redegit per delictum* » (γ). Πολλὰ δὲ χωρία τῆς ἁγίας Γραφῆς σαφηνίζει ὁ Ὁριγένης, καὶ ἐρμηνεύει ἐξ αὐτῶν τὴν ἐλευθέραν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ θελήσιν, καίτοι κακόδοξοι τινες ἐλάβανεν αὐτὰ εἰς ἐπιχειρήματα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἐναντίου. Λέγει δὲ οὕτως· « *Ἐπεὶ δὲ εἰς τὸ ἐναντίον, ταυτέστι, τὸ μὴ ἐρ' ἡμῖν τυγχάνειν τηρεῖν τὰς ἐντολάς καὶ σώζεσθαι, καὶ τὸ παραδύναι αὐτάς καὶ ἀπάλλυσθαι, περιττὰ ῥητά τινα ἀπὸ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς καινῆς, φέρε ἀπὸ μέρους καὶ ἐκ τούτων παραθέμενοι, θεασώμεθα αὐτῶν τὰς λύσεις. . . Καὶ δὴ πάλου· κεκίνηκε τὰ περὶ τοῦ Φαραῶ, περὶ οὗ χρηματίζων ὁ Θεός, φησιν· ἐγὼ δὲ σκληρύνω τὴν καρδίαν Φαραῶ, πλεονάκεις (δ)· εἰ γὰρ ὑπὸ Θεοῦ σκληρύνεται, καὶ διὰ τὸ σκληρύνεσθαι ἀμαρτάνει, οὐκ αὐτὸς ἐκ τῆς ἀμαρτίας αἰτίας· εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ αὐτεξούσιος ὁ Φαραῶ· καὶ φήσει τις, ὅτι ἐκ τοῦ ὁμοίου οἱ* »

(α) Περὶ ἀρχῶν, ἐν προοίμῳ.

(β) Κατὰ Κέλσου βιβλ. γ'. κεφ. 69.

(γ) In Epist. ad Roman. lib. V. 3.

(δ) Ἐξέδ. β'. 21.

» ἀπολλύμενοι σὺν ὑπεξούσιοι, οὐδὲ παρ' ἑαυτῶν ἀπολούνται.
 » Καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ δὲ λεγόμενον τό· ἐξελῶ αὐτῶν τὰς λι-
 » θίνας καρδίας, καὶ ἐμβαλῶ τὰς σαρκίνας, ὅπως ἐν ταῖς προς-
 » πάγμασί μου πορεύωνται, καὶ τὰ δικαιώματά μου φυλάσσωσι·
 » (α)· κινήσαι ἄν τινα, ὡς τοῦ Θεοῦ διδόντος τό· πορεύεσθαι ἐν
 » ταῖς ἐντολαῖς, καὶ φυλάσσειν τὰ δικαιώματα, ἐν τῷ τὸ ἐμ-
 » ποδίζον ὑπεξηρηκέναι τὴν λιθίνην καρδίαν, καὶ τὸ χρεῖτον ἐν-
 » τεθεικέναι τὴν σαρκίνην. Ἰδωμεν δὲ καὶ τὸ ἐκ τοῦ εὐαγ-
 » γελίου, τί ὁ Σωτὴρ ἀποκρίνεται πρὸς τοὺς πυθομένους, διὰ
 » τί ἐν παραβολαῖς τοῖς πολλοῖς λαλεῖ· καί φησιν, ἵνα βλέπον-
 » τες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ ἀκούωσι, καὶ μὴ συνιῶσι·
 » μήποτε ἐπιτρέψωσι, καὶ ἀφεθήσεται αὐτοῖς (β). Ἐν δὲ καὶ
 » παρὰ τῷ Παύλῳ τό· οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος,
 » ἀλλὰ τοῦ ἐλεῦντος Θεοῦ (γ). Καὶ ἐν ἄλλοις· καὶ τὸ θέλει
 » δὲ καὶ τὸ ἐνεργεῖν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν (δ). Ἀρ' οὖν ὃν θέλει
 » ὁ Θεὸς ἐλεεῖ, καὶ ὃν θέλει σκληρύνει· ἐρεῖς οὖν μοι, τί ἔτι
 » μέμφεται· τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; καὶ ἡ πει-
 » σμονὴ ἐκ τοῦ καλοῦντος καὶ οὐκ ἐξ ἡμῶν· μενοῦν γε, ἀνθρω-
 » πε· σύ, τίς εἴ, ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; μὴ ἐρεῖ τὸ πλά-
 » σμα τῷ πλάσαντι· τί με ἐποίησας οὕτως; ἡ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν
 » ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φεράματος ποιῆσαι, ὃ μὲν
 » εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν (ε); Ταῦτα γὰρ καθ' αὐτὰ
 » ἱκανά ἐστι τοὺς πολλοὺς ἐκταράξαι, ὡς οὐκ ὄντος τοῦ ἀνθρώ-
 » που αὐτεξουσίου, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ σώζοντος καὶ ἀπολλύντος,
 » οὗ· ἂν αὐτὸς βούληται. . . . Ὅρα τοίνυν, εἰ διὰ τινος παραδείγ-
 » ματος, ᾧ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους (ς) ἐχρήσατο,
 » δυνάμεθα παραστεῖσαι, πῶς μιᾷ ἐνεργείᾳ ὁ Θεὸς ὃν μὲν ἐλεεῖ,
 » ὃν δὲ σκληρύνει, οὐ προτιθέμενος σκληρύνειν, ἀλλὰ διὰ προ-

(α) Ἰεζ·κ. ια'. 19. 20.

(β) Μάρκ. β'. 12. ἢ 14. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

(γ) Πρὸς Ῥωμ. β'. 16. ἢ 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

(δ) Πρὸς Φιλιππ. β'. 13. ἢ 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

(ε) Πρὸς Ῥωμ. β'. 18. καὶ 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

(ς) 5'. 7. 8.

» θέσεως χρηστῆς, ἥ ἐπακολουθεῖ διὰ τὸ τῆς κακίας ὑποκεί-
 » μενον τοῦ παρ' αὐτοῖς κακοῦ τὸ σκληρύνεσθαι, σκληρύνειν λεγό-
 » μενος τὸν σκληρυνόμενον. Γῆ, φησιν, ἡ πιοῦσα τὸν ἐπ' αὐτῆς
 » ἐρχόμενον ὑετὸν, καὶ τίκτουσα βοτάνην εὐθετον ἐκείνοις, δικούς
 » καὶ γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἐκ-
 » φέρουσα δὲ ἀκάνθας καὶ τριβόλους, ἀδόκιμος καὶ κατάρας
 » ἐγγύς· ἥς τὸ τέλος εἰς καῦσιν. Οὐκοῦν μία ἐνέργεια ἡ κατὰ
 » τὸν ὑετὸν· μιᾶς δὲ ἐνεργείας οὕσης τῆς κατὰ τὸν ὑετὸν, ἡ
 » μὲν γεωργηθεῖσα γῆ καρποφορεῖ, ἡ δὲ ἀμεληθεῖσα καὶ χέρσος,
 » ἀκανθοφορεῖ. . . ὑετοῦ γὰρ μὴ γενομένου, οὐτ' ἂν καρποί, οὐτ'
 » ἀκάνθαι γεγόνεισαν· τούτου δ' εὐκαίρως καὶ μεμετρημένως ἐπιρ-
 » ρεύσαντες, ἀμφοτέρα γεγένηται· ἐκφέρουσα γοῦν ἀκάνθας καὶ
 » τριβόλους ἡ πιοῦσα γῆ τὸν ἐπ' αὐτῆς ἐρχόμενον ὑετὸν πολλά-
 » κισ, ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγύς γίνεται. Οὐκοῦν τὸ μὲν ἀ-
 » γαθὸν τοῦ ὑετοῦ καὶ ἐπὶ τὴν χείρονα γῆν ἐλήλυθε· τὸ δὲ ὑπο-
 » κείμενον ἡμελημένον καὶ ἀγεώργητον τυγχάνον, ἀκάνθας καὶ
 » τριβόλους ἐβλάστησεν· οὕτω τοίνυν καὶ τὰ γινόμενα ὑπὸ τοῦ
 » Θεοῦ τεράστια οἰοεὶ ὑετός ἐστιν· αἱ δὲ προαιρέσεις αἱ διά-
 » φοροι, οἰοεὶ ἡ, γεωργημένη γῆ ἐστὶ καὶ ἡμελημένη, μία τῇ
 » φύσει, ὥς γῆ τυγχάνουσα. Ὡς περ δὲ καὶ εἰ ὁ ἥλιος ἔλεγε,
 » φωνὴν προϊέμενος, ὅτι ἐγὼ τήκω καὶ ξηραίνω, ἐναντίων ὄντων
 » τοῦ τήκεσθαι καὶ τοῦ ξηραίνεσθαι, οὐκ ἂν ψεύδους ἔλεγε παρὰ
 » τὸ ὑποκείμενον· ἀπὸ τῆς μιᾶς θερμότητος τηκομένου μὲν τοῦ
 » κηροῦ, ξηραίνομένου δὲ τοῦ πηλοῦ· οὕτως ἡ μία ἐνέργεια, ἡ
 » διὰ Μωσέως γινομένη, σκληρυσμὸν μὲν ἤλεγχε τὸν τοῦ Φα-
 » ραῶ, διὰ τὴν κακίαν αὐτοῦ· πειθὼ δὲ τὴν τῶν ἐπιμίκτων Αἰ-
 » γυπτίων συνεξορμησάντων τοῖς Ἑβραίοις· καὶ τὸ κατὰ τὸ βρα-
 » χύ δὲ ἀναγεγράφθαι οἰοεὶ μαλάσσεσθαι τὴν καρδίαν Φαραῶ,
 » λέγοντος· ἀλλ' οὐ μακρὰν ἀποτενεῖτε· τριῶν γὰρ ἡμερῶν πο-
 » ρεύσεσθαι, καὶ τὰς γυναῖκας ὑμῶν καταλείπετε· καὶ ὅσα ἄλλα
 » κατὰ βραχὺ ἐνδιδοὺς πρὸς τὰ τεράστια ἔλεγε, δηλοῖ, ὅτι ἐνῆρ-
 » γει μὲν τι καὶ εἰς αὐτὸν τὰ σημεῖα, οὐ μὴν τὸ πᾶν κατεῖρ-
 » γάζετο. Οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ ταῦτα ἐγίνετο, εἰ τὸ νοούμενον ὑπὸ
 » τῶν πολλῶν, σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραῶ, ὑπ' αὐτοῦ ἐνῆρ-
 » γεῖτο, τοῦ Θεοῦ δηλονότι. » κ.τ.λ. κ.τ.λ. (α).

(α) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. γ'. κεφ. 7. καὶ ἐφε.

Ζ') Περὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος. Ἀπειράριθμα χωρὶά ἀπαντῶνται παρὰ τῷ Ὁριγένει, περιέχοντα τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ περὶ τῶν μυστηρίων τῆς Καينῆς Διαθήκης· ἐκ τῶν πολλῶν δὲ τούτων θέλομεν ὑποσυνάψει ἐνταῦθα τὰ μᾶλλον σημειώσεως ἄξια, καὶ πρῶτον περὶ τοῦ βαπτίσματος. Διπλοῖν βάπτισμα ἀναγνωρίζει ὁ Ὁριγένης, τὸ τοῦ αἵματος, καὶ τὸ τοῦ ὕδατος (*baptisma sanguinis, et baptismus aquae*)· ἀλλὰ, τὸ θαυμαστόν, τιμᾷ τὸ βάπτισμα τοῦ αἵματος μᾶλλον, ἢ τὸ τοῦ ὕδατος, λέγων, ὅτι τὸ πρῶτον τοῦτο εἶναι τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον ἀποκαθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους καθαριωτέρους, ὥς οὐχὶ μόνον τὴν ἄφρσιν τῶν πεπραγμένων ἁμαρτημάτων παρέχον, ἀλλ' ἀναστέλλον παντάπασι καὶ τὰ μέλλοντα. « *Baptisma enim sanguinis solum est, quod nos puriores reddat, quam aquae baptismus reddidit... Per illud baptismus praeterita peccata purgantur, per istud vero etiam futura perimuntur. Ibi peccata dimissa sunt, hic exclusa* » (α). — Ἡ ὕλη τοῦ βαπτίσματος ἄλλη δὲν εἶναι, εἰ μὴ τὸ ὁρατὸν ὕδωρ, καὶ τὸ ὁρατὸν χρίσμα (β), ὅπου, γενομένης ἐπικλήσεως τῆς ἁγίας τριάδος, τὸ μυστήριον ἐπεῖτα ἐνεργεῖ ἐξ ἑαυτοῦ, ἐξ οἰκείας δυνάμεως (γ). Ἀλλ', ἂν καὶ εἶναι ἀληθὲς καὶ ἀναντίρρητον, ὅτι διὰ τοῦ μυστηρίου τούτου ἀφίενται αἱ ἁμαρτίαι, ἐπίσης βέβαιον εἶναι, ὥς διδάσκει ὁ Ὁριγένης, ὅτι τοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν λοιπῶν μυστηρίων ἡ χάρις μᾶς χορηγεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκ τῆς τοῦ ὁποίου πλευρᾶς ἔρρευσεν αἷμα καὶ ὕδωρ (δ). ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς λοιπὸν δωρεῖται, ἢ ἀρνεῖται τοῦ μυστηρίου τούτου τὴν χάριν κατὰ τὴν ἀξίαν ἢ ἀναξιότητα τῶν βαπτιζομένων· διότι οὐχὶ πάντες, οἱ λουσθέντες εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος, λαμβάνουσι διὰ τοῦτο τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἢ τὴν ἄφρσιν τῶν ἁμαρτιῶν (ε).—Τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος πρὸ-

(α) Homil. VII. in Judic.

(β) Comment. in epist. ad Roman. lib. V. σελ. 30. 317. 318. 319.

(γ) Αὐτόθι.

(δ) Homil. VIII. in Levitic. 10.

(ε) Homil. III. in Numer. 1.

παι· να λαμβάνωσιν οὐχὶ μόνον οἱ μείρακες, ἀλλὰ καὶ τὰ βρέφη, καὶ διὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, καὶ ὅτι οὐδεὶς καθαρὸς ἐκ τοῦ ῥύπου, οὐδὲ ἂν μιᾶς ἡμέρας ἤθελεν εἶσθαι ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς (α).

Η.) Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας. Ἦδη ἐπὶ τοῦ Ὁριγένους οἱ χριστιανοὶ ἐπίστευαν σταθερώτατα, ὅτι ὁ ἄρτος, ὁ προσφερόμενος εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἀναγνωσκομένην εὐχὴν, γίνεται σῶμα Χριστοῦ ἁγίου, ἀγιάζον τοὺς ἐσθίοντας· αὐτὸ μετὰ προθέσεως ἀγαθῆς (β). Ὁ δὲ ἐπισκοπὸς οὗτος ἄρτος, ὁ καταλλεστότατος ὑπάρχων εἰς τὴν λογικὴν φύσιν, καὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς συγγενῆς, περιποιεῖ εἰς τὴν ψυχὴν ὑγίαν ἅμα καὶ εὐξίαν καὶ ἰσχύον, καὶ τῆς ἰδίας ἀθανασίας (διδότι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀθάνατος) μεταδίδει εἰς τὸν ἐσθίοντα αὐτόν (γ)· ἀπαιτεῖ δὲ ἀπὸ τοῦ μεταλαμβάνοντος ἐξ αὐτοῦ πρὸ πάντων καθαρότητα συνειδότος· «Cum acceperis panem mysticum, in loco mundo manduces eum; hoc est, ne in anima contaminata et peccatis polluta Dominici corporis sacramenta percipias» (δ).

Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἐν συνόψει ἡ περὶ πολλῶν δογμάτων καὶ ἄρθρων τῆς πίστεως· ὁρθόδοξος τοῦ Ὁριγένους διδασκαλία· ἐπειδὴ δὲ ἡ λαμπρὰ καὶ περιώνυμος φήμη, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ὁ μέγας οὗτος τῆς ἐκκλησίας συγγραφεὺς, ἡμαυρώθη κατὰ μέρος διὰ τινὰς κακοδόξους γνώμας, σπυράδην εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἀπαντωμένας, διὰ τὰς ὁποίας καὶ δικαίως ἐφείλχυντο καθ' ἑαυτοῦ τῆς ἐκκλησίας τὴν κατὰκρισιν, ὑποσυνάπτομεν καὶ ταύτας ἐνταῦθα πρὸς γνῶσιν καὶ ἀποφυγὴν παντός ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν τυχόν γεννωμένου σκανδάλου.

Κακοδοξίαι τοῦ Ὁριγένους. Α') Ὁ Θεὸς οὐδέποτε μένει ἀργός καὶ σχολαῖος πρὸ τοῦτου τοῦ κόσμου προηγήθη ἅπει-

(α) Homil. VIII. in Levitic. 3.—Homil. XV. in Lucam.

(β) Κατὰ Κέλσου βιβλ. ἡ. κεφ. 33.

(γ) Περὶ εὐχ. κεφ. 27.

(δ) Homil. XIII in Levitic. c. 5.

ρος σειρά ἄλλων κόσμων, καὶ ἄλλη ἀπειρος σειρά θέλει ἀκολουθήσει
κατόπιν· « Πῶς δὲ οὐκ ἀλοπρον τὸ, μὴ ἔχοντά τι τῶν προπόντων αὐ-
» τῷ τὸν Θεόν, εἰς τὸ ἔχειν ἐληλυθέναι; ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔστιν, ὅτε παν-
» τοκράτωρ οὐκ ἦν, αἰεὶ δεῖ εἶναι ταῦτα, δι' ἃ παντοκράτωρ ἐστί·
» καὶ αἰεὶ ἦν ὑπ' αὐτοῦ κρατούμενα, ἄρχοντι αὐτῷ χρώμενα »

(2). — Sed solent nobis objicere, dicentes : Si coepit mun-
» dus ex tempore, quid ante faciebat Deus quam mun-
» dus inciperet? Otiosam enim et immobilem dicere
» naturam Dei, impium est simul et absurdum . . . Nos
» vero consequenter respondebimus, observantes regulam
» pietatis, et dicentes, quoniam non tunc primum cum
» visibilem istum mundum fecerit Deus, coepit operari,
» sed sicut post corruptionem hujus erit alius mundus,
» ita et antequam hic esset, fuisse alios credimus » (6). —

B') Καὶ ἄρχας πάντα τὰ νοήματα ὄντα (ἄγγελοι, ἀστέρες, ἄν-
θρωποι, δαίμονες) ἐπλάσθησαν ὅμοια· οὐδέποτε ὅμως ἦσαν χωρὶς
σωμάτων· διότι τὸ ἀσώματον εἶναι μόνον τῆς θεότητος πλεο-
νέκτημα· ἀφοῦ δὲ τινες ἥμαρτον, ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν
κόσμον, καὶ κατεδίκατε τὰ ἐκπετόντα ἐκεῖνα νοήματα ὄντα εἰς
σώματα, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἄγροικα καὶ ἀκομμά, κατὰ
τὸ μέγεθος τῆς ἀμαρτίας αὐτῶν· « Hic [Deus] cum in prin-
» cipio crearet ea quae creare voluit, id est, rationabi-
» les naturas, . . . aequales creavit omnes ac similes quos
» creavit . . . Verum quoniam rationabiles ipsae creatu-
» rae . . . arbitrii facultate donatae sunt, libertas unum-
» quemque voluntatis suae vel ad profectum per imita-
» tionem Dei provocavit, vel ad defectum per negligen-
» tiam traxit . . . Deus vero . . . diversitates mentium in

« Ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου ὅτε ἐκείνη ἦν, ὅτε ἦν ἡ πρώτη νοήματα
καὶ ἡ πρώτη ὅτε ἀπερὶ τὰ νοήματα εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ »

(α) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. 2. κεφ. 2. « τοῦτο δὲ τὸ πρῶτον ὅτε ἦν ὁ

(β) Αὐτοῦ, βιβλ. γ'. κεφ. 5. — Τοῦτο δὲ τι ἐδίδασκε καὶ Κλήμης ὁ Ἀλε-
ξανδρεὺς ἐν ταῖς Ὑποτυπώσεσι, παρὰ τῇ Φωτ. Μυριόβιβλ. 109, « ὅ-
» λην ἄχρονον . . . ἐν δὲ μετεμψυχώσεσι, καὶ πολλοὺς πρὸ τοῦ Ἀδὰμ κόσμους τι-
» ρατεύεται. » — ὡσαύτως καὶ ὁ Πλάτων, καὶ οἱ Στωϊκοί.

• unius mundi consonantiam traxit, quo velut unam
 • domum, in qua inesse deberent non solum vasa au-
 • rea et argentea, sed et lignea et fictilia, et alia qui-
 • dem ad honorem, alia autem ad contumeliam, ex
 • istis diversis vasis, vel animis, vel mentibus ornaret.
 (α). Πάντες ὁμοῦ οὗτοι ἔχουσιν εἰς ἐπὶ τὴν ἡθικὴν αὐτῶν ἐλευ-
 θερίαν, διὰ τῆς ὁποίας εἶναι δυνατόν ὡς ἀνυψωθῶσι πάλιν ἀπὸ
 τῶν κατωτέρων τάξεων· καὶ αὐτοὶ δὲ αἱ κολλήσεις τῶν δεδικα-
 σμένων δὲ εἶναι αἰώνιοι, ἀλλὰ χρησιμεύουσι μόνον ὡς μέσα τινὰ
 διορθώσεως· καὶ ὁ διάβολος εἶναι ἐπιθετικὸς διορθώσεως καὶ
 συγχωρήσεως. « Hi vero, qui de statu primae beatitudinis
 • moti quidem sunt, non tamen irremediabiliter moti,
 • illis, quos supra descripsimus, sanctis beatisque ordi-
 • nibus dispensandi subjecti sunt ac regendi, quorum
 • adjutorio usi, et institutionibus ad disciplinis saluta-
 • ribus reformati, redire ac restitui ad statum suae bea-
 • titudinis possint » (β). Ἀποὺ ὁ κόσμος ἐπιτύχη τοῦ σκο-
 ποῦ καὶ χρησιμεύσῃ ὡς κατοικητήριον τῶν ἐκπεσόντων πνευμά-
 των, θέλει διαρραγεῖ καὶ καταλυθῇ ὑπὸ πυρὸς, καὶ αὐτὸ τοῦτο
 τὸ πῦρ θέλει καθαρῶς τὰς ψυχὰς ἀπὸ πάσης κηλίδος, διὰ τῆς
 ὁποίας ὁ κόσμος ἐμύλωνε τὴν μετὰ τοῦ σώματος ἔνωσιν. « Id-
 • circo igitur qui salvus fit, per ignem salvus fit, ut si
 • quid forte de specie plumbi habuerit admixtum, id
 • ignis decoquat, et resolvat, ut efficiantur omnes au-
 • rum bonum . . . Veniendum est ergo omnibus ad ignem,
 • veniendum est ad conflatorium: Sedet enim Dominus,
 • et conflatur, et purgat filios Juda » (γ). [ὁ Κέλτος ἐγλεῖπε·
 « ζε τὸν ἐμπρησμόν τοῦ κόσμου] « Οὐ συνιδῶν, ὅτι, ὡς περ' Ἑλ-
 • λήνων τισὶν ἔδοξε, τάχα παρὰ τοῦ ἀρχαιοτάτου ἔθνους Ἑ-
 • βραίων λαβοῦσι, τὸ πῦρ καθάρσιον ἐπάγεται τῷ κόσμῳ· εἰκὸς
 • δ' ὅτι καὶ ἐκάστῳ τῶν δεδομένων τῆς διὰ τοῦ πυρὸς καὶ δίκης

(α) Περὶ ἀρχῶν β. βλ. 6^α. κεφ. 9.(β) Ἀποκ. 17, β. βλ. 2^α. κεφ. 6.

(γ) Homil. VI in Exod.

« ἅμα καὶ λατρείας » (α). Ἐπειδὴ δὲ τὰ πνεύματα ἔχουσι πάν-
 τοτε τὸ αὐτεξούσιον, εἶναι δυνατόν νὰ ἁμάρτωσι καὶ πάλιν, καὶ
 τότε θέλει δημιουργήσῃ ὁ Θεὸς δι' αὐτὰ νέον κόσμον. — Γ')
 Περὶ τοῦ Λόγου ὁμιλεῖ ὁ Ὠριγένης μετὰ μεγάλου μὲν ὕψους,
 ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε καὶ δι' ὀρισμένων ἐκφράσεων τοῦτο δὲ εἶναι
 ἤδη σαφές, ὅτι ὑποτάσσει αὐτὸν τρόπον τινὰ εἰς τὸν ὕψιστον
 Θεόν· « Τίθῃσι [Ἰωάννης] τὸ ἄρθρον, ὅτε ἡ Θεὸς ὀνομασία ἐπὶ
 » τοῦ ἀγεννήτου τάσσεται τῶν ἕλων αἰτίου· σιωπᾷ δὲ αὐτὸ, ὅτε
 » ὁ Λόγος Θεὸς ὀνομάζεται . . . Αὐτόθεος, ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Θεός
 » ἐστὶ, διόπερ καὶ ὁ Σωτὴρ φησιν ἐν τῇ πρὸς τὸν πατέρα εὐχῇ·
 » ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινόν Θεόν· πᾶν δὲ τὸ παρὰ
 » τὸ αὐτόθεος μεταχθῇ τῆς ἐκείνου θεότητος θεσποιούμενον, οὐχ
 » ὁ Θεός, ἀλλὰ Θεός κυριώτερον ἢ λέγοιτο· ὅτι πάντως ὁ
 » πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὃς τε πρῶτος τῷ πρὸς τὸν Θεόν
 » εἶναι, σπάσας τῆς θεότητος εἰς ἑαυτὸν, ἐπὶ τιμώτερος τοῖς
 » λοιποῖς παρ' αὐτὸν θεοῖς . . . Εἰ πάντα διὰ τοῦ Λόγου ἐγένετο,
 » οὐχ ὑπὸ τοῦ Λόγου ἐγένετο, ἀλλὰ ὑπὸ κρείττονος καὶ μείζονος
 » παρὰ τὸν Λόγον » (β). — « Ἐστὼ δέ, τινὰς . . . διὰ τὴν προπέ-
 » τειαν ὑποτίθεσθαι τὸν Σωτῆρα εἶναι τὸν ἐπὶ πᾶσι Θεόν· ἀλλ'
 » οὔτε γε ἡμεῖς τοιοῦτον, οἱ πειθόμενοι αὐτῷ λέγοντι· ὁ πατήρ,
 » ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστὶ » (γ). — « Οὕτω τοίνυν ἡγοῦ-
 » μαι καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος καλῶς ἂν λεχθῆσθαι, ὅτι εἰκὼν
 » ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ἀλλ' οὐκ αὐτοαγαθόν. Καὶ τά-
 » χα καὶ υἱὸς ἀγαθός, ἀλλ' οὐχ ὡς ἀπλῶς ἀγαθός· καὶ ὡς περ
 » εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ κατὰ τοῦτο Θεός, ἀλλ'
 » οὐ περὶ οὗ λέγει αὐτὸς ὁ Χριστός· ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μό-
 » νον ἀληθινόν Θεόν. Οὕτως εἰκὼν ἀγαθότητος, ἀλλ' οὐχ ὡς
 » ὁ πατήρ ἀπαρallάκτως ἀγαθός » (δ). Τὴν τῶν Ἀλεξανδρινῶν
 διδασκάλων σπουδὴν τοῦ ν' ἀποσκορακίσωσιν ἀπὸ τοῦ περὶ τῆς
 γενέσεως τοῦ υἱοῦ δόγματος πᾶσαν ἀναξίαν περὶ Θεοῦ ἰδέαν,

(α) Κατὰ Κέλσου βιβλ. ε'.

(β) Εἰς Ἰωάν. τόμ. β'.

(γ) Κατὰ Κέλσου βιβλ. γ'.

(δ) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. α'. κεφ. 2.

ἐτελειοποίησεν ὁ Ὁριγένης, προσδιορίσας, ὅτι ὁ Λόγος δὲν ἀπέρ-
 ρευσεν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐγεννήθη ἀπ' αἰῶνος ἐκ τῆς
 θελήσεως τοῦ Θεοῦ. « Ἄλλοι δὲ τὸ, ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διηγῆ-
 » σαντο ἀντὶ τοῦ, γεγέννημαι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. οἷς ἀκολουθεῖ ἐκ τῆς
 » οὐσίας φάσκειν τοῦ πατρὸς γεγενῆσθαι τὸν υἱόν, οἶονεῖ μειου-
 » μένου, καὶ λείποντος τῇ οὐσίᾳ, ἢ πρότερον εἶχεν. . . Ἀκο-
 » λουθεῖ δὲ αὐτοῖς καὶ σῶμα λέγειν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν,
 » καὶ διηρησθαι τὸν πατέρα, ἅπερ ἐστὶ δόγματα ἀνθρώπων, μηδ'
 » ὄναρ φύσιν ἀόρατον καὶ ἀνώματον περπαντασμένων, εἶσαν κυ-
 » ρίως οὐσίαν. » κ.τ.λ. (α). « Filius utique natus ex patre est,
 » velut quaedam voluntas ejus ex mente procedens. Et
 » ideo ego arbitror, quod sufficere debent voluntas pa-
 » tris ad substitendum hoc, quod vult pater. Volens e-
 » nim non alia via utitur, nisi quae consilio volunta-
 » tis profertur. Ita ergo et filii substitentia generatur
 » ab eo. » (β). — Δ') Περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀπεφαίνετο
 ὁ Ὁριγένης, ὅτι εἶναι γέννημα καὶ πλάσμα τοῦ υἱοῦ. « Οἶμαι
 » γάρ, ὅτι τῷ μὲν φάσκοντι γεννητὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι,
 » καὶ προτεμένῳ τὸ Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἀναγκαῖον πα-
 » ραδέεσθαι, ὅτι τὸ ἅγιον πνεῦμα διὰ τοῦ Λόγου ἐγένετο, πρε-
 » σβυτέρου περ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου τυγχάνοντος. . . Ἡμεῖς τρεῖς
 » ὑποστάσεις πειθόμενοι τυγχάνειν, τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱόν,
 » καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ ἀγέννητον μηδὲν ἕτερον τοῦ πατρὸς
 » εἶναι πιστεύοντες, ὥς εὐσεβέστερον καὶ ἀληθές προσέμεθα, τὸ,
 » πάντων διὰ τοῦ Λόγου γινομένων, τὸ ἅγιον πνεῦμα πάντων
 » εἶναι τιμιώτερον, καὶ τάξει πάντων (γ) τῶν ὑπὸ τοῦ πατρὸς διὰ
 » Χριστοῦ γεγεννημένων. Καὶ τάχα αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ μὴ καὶ
 » αὐτὸ υἱὸν χρηματίζειν τοῦ Θεοῦ, μόνου τοῦ μονογενοῦς φύσει
 » υἱοῦ ἀρχῆθεν τυγχάνοντος, οὗ χρῆζειν ἔοικε τὸ ἅγιον πνεῦμα,
 » διακονοῦντος αὐτοῦ τῇ ὑποστάσει, οὐ μόνον εἰς τὸ εἶναι, ἀλ-

(α) Εἰς Ἰωάν. τ. 14. β'.

(β) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. 4. κεφ. 2.

(γ) Ἰωάν. πρῶτον 14.

καὶ σοφὸν εἶναι, καὶ λογικόν, καὶ δίκαιον κ.τ.λ. (α). «Μετὰ τῶν ἡ δύναμις τοῦ πατρὸς παρὰ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλείων δὲ ἢ τοῦ υἱοῦ παρὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πάλιν διαφέρουσα μᾶλλον τοῦ ἁγίου πνεύματος ἢ δύναμις παρὰ τὰ ἄλλα ἅγια» (β).

§. 4. *Ἐκδόσεις.* Πρὸ πολλοῦ, πρὶν δημοσιεῦθαι πλήρης τις ἐκδοσις τῶν Ἀπάντων τοῦ Ὠριγένους, πολλοὶ σοφοὶ ἄνδρες ἐνησχολήθησαν περὶ τὴν μεταφράσιν, διόρθωσιν, καὶ ὑπομνημάτισιν τῶν κατὰ μέρος συγγραμμάτων αὐτοῦ. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ὁμιλιῶν εἰς τὸν *Ἱερεμίαν* ἐξέδωκεν ὁ Γίσλερος κατὰ πρῶτον ἐπὶ ἑλληνιστί, μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως, ἐν Λουγδούνῳ 1629· ὕστερον δὲ καὶ τὰς 19 ὅλας, ὁ Β. Κορδέρριος, ἐν Ἀντουερπίᾳ 1648, μετὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ φιλοπονηθείσης λατίν. μεταφράσεως. Τὸ δὲ ὑπόμνημα εἰς τὸν *Ματθαῖον* ἐτύπωσεν ἐκ δύο χειρογράφων, τοῦ μὲν ἐκ τῆς τῶν Παρισίων βιβλιοθήκης, τοῦ δὲ ἐκ τῆς ἐν Σουηκίᾳ τῆς βασιλίσσης Χριστινῆς, ἑλληνιστί καὶ λατινιστί, ὁ Οὐέτιος, ἐν Ῥοθομάγῳ (Rouen) 1668· ὡσαύτως καὶ τὸ εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν *Ἰωάννην*, ἐκ τίνος Παρισιοῦ κώδικος. — Τὰ ὀκτὼ *Κατὰ Κέλσον* βιβλία, ἐν Ῥώμῃ τὸ πρῶτον λατινιστί τυπωθέντα 1481, ἐξεδόθησαν ἔπειτα ἑλληνιστί, μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως, ὑπὸ Σ. Γεσσενίου, καὶ μετὰ σημειώσεων τοῦ Δ. Οἰσχελίου, ἐν Αὐγούστη Βινδελικ. 1605, ἐν Κανταβριγίᾳ 1658 καὶ 1677, μετὰ τῆς *Φιλοκαλίας*, ὑπὸ Β. Σπερχέρου. — Ὁ *Περὶ εὐχῆς Ἀδάμ* τὸ μὲν πρῶτον ἐδημοσιεύθη ἐν Ὁξονίᾳ 1686 εἰς 12ον, μετὰ λατινικ. μεταφράσεως, ἔπειτα δὲ μετετυπώθη ἐν Βασιλείᾳ 1694, ὑπὸ τοῦ Βεντεστενίου, καὶ ἐν Λονδίῳ 1728, ὑπὸ Β. Ρεαδίγγου. — Τὸν *Προτρεπτικὸν* εἰς μαρτύριον ἐπεξεργάσθη πρῶτος ὁ Βεντεστενίος, ἑλληνιστί καὶ λατινιστί, ἐν Βασιλείᾳ 1674, μετὰ τοῦ *Διαλόγου* τῆς εἰς Θεὸν ὁρθῆς πίστεως καὶ τῆς *Ἐπιστολῆς* πρὸς *Ἰούλιον Ἀφρικανόν*. — Τελευταῖον δὲ τὴν *Φιλοκαλίαν*, τῆς ὁποίας ἐτυπώθη πρῶτον ἡ ὑπὸ Γενεβράρδου

(α) ΕΙ; Ἰωάν. α. 3.

(β) Περὶ ἀρχῶν βιβλ. α. κεφ. 3.

λατινική μετάφρασις ἐν Παρίσι. 1574, ἐδιδόσθη διὰ τῶν τύπων ὁ Ἰωάννης Ταρίνος μετὰ τῆς μετφράσεως ἐν Παρίσι. 1618, εἰς 4^{ον} καὶ μετ' ἄλλων συγγραμμάτων τοῦ Ὀριγένους ἐν Κανταβριγίᾳ 1658, 1677, ὁ Σπέγκερος.— Πλήρη δὲ ἐκδοσιὲς τῶν Ἀπάντων τοῦ Ὀριγένους ἐπεχείρησε πρῶτος ὁ Ἰάκ. Μερλίνος, τυπωθ. ἐν Παρίσι. 1512, 1519, 1522, 1530, καὶ ἐν Βενετίᾳ, 1516, εἰς δύο τόμ., καὶ μετατυπωθ. διὰ σπουδῆς τοῦ ἐκ Ῥοτεροδάμου Ἐράσμου καὶ Βεάτου ἐν Βασιλ. 1526, 1536, καὶ ἄλλοτε πολλάκις· ἔπειτα δὲ σύμπαντα ὡσαύτως τὰ συγγράμματα ἐξέδωκεν ὁ ἐκ τοῦ Κλουινικοῦ μοναχὸς Γίλβερτος Γενέθραδος, ἐν Παρίσι. 1474, εἰς τόμους δύο, μετατυπωθείσης καὶ τῆς τούτου ἐκδόσεως καὶ ἐφεξῆς 1604, 1619, ἐν Βασιλ. 1620. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἅπασαι αἱ ἐκδόσεις αὗται περιεῖχαν μόνον τὴν λατινικὴν μετάφρασιν, ὁ ἐν Γαλλίᾳ κληρὸς ἐπὶ γενικῆς τιнос συνεδριάσεως (τὸ ἔτος 1536) ἀνέθηκε τὴν πλήρη ἑλληνολατινικὴν ἐκδοσιν τῶν τοῦ Ὀριγένους Ἀπάντων εἰς τὸν ἐν Σορβόνῃ διδάσκαλον Αὐδερτον, ὅστις ὁμῶς οὐδέποτε ἐδυνήθη νὰ ἐκπεραιώσῃ τὸ ἔργον τούτο. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος τῆς Ἀβρικίας (Avranches) Δανιὴλ Οὐέτιος, ἀρχίσας τὴν ὅλην ἐκδοσιν ἀπὸ τῶν Ἐξηγητικῶν, ὅσα διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ἑλληνιστί, καὶ τυπώσας αὐτὰ μετὰ λατινικῆς μετάφράσεως καὶ σημειώσεων, ἐν Ῥοθομάγῳ 1668, ἐν τόμ. II, εἰς φύλλ., προσθεὶς καὶ ἀρίστην εἰσαγωγικὴν πραγματείαν, Origeniana ἐπιγραφομένην, καὶ περὶ τοῦ βίου, τῆς σοφίας, τῶν δογμάτων, καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὀριγένους διαλαμβάνουσαν, ἀρῆκεν ἔπειτα παρὰ προσδοκίαν τὸ ἔργον ἡμιτελές. Τελευταῖον δὲ ἀπεδύθη εἰς τὸν ἀγῶνα ὁ ἐκ τοῦ τάγματός τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου μοναχὸς Κάρολος Ῥουαῖος (Ruæus, De la Rue), ὅστις συλλέξας πάντα τὰ εἶτε ἑλληνιστί, εἶτε λατινιστί μόνον ἐκ τοῦ Ὀριγένους περισωθέντα συγγράμματα, καὶ ὅς' ἄλλα εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ φερόμενα, καὶ ἀναθεωρήσας καὶ παραβαλὼν αὐτὰ πρὸς τὰ χειρόγραφα, καὶ διὰ σημειώσεων διασαφήςας, παρέδωκεν εἰς τὸ κοινὸν τὴν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου προσδοκωμένην πλήρη καὶ ἐντελὴ τῶν Ὀριγενείων Ἀπάντων ἐκδοσιν, ἐν Παρίσι. 1733—1759, εἰς τόμ. IV, εἰς φύλλ. Ὁ τελευταῖος τόμος, τουτέστιν ὁ τέταρτος, τοῦ Καρόλου Ῥουαῖου ἀποθανόντος

τὴν 30 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1739, ἐτυπώθη ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Βιγκεντίου Ρουαίου, καὶ περιέχει προσέτι τὴν ὑπὲρ τοῦ Ὁριγένους Ἀπολογία τοῦ Παμφίλου κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Ρουφίνου, τὸν εἰς Ὁριγένην Πατηγυρικὸν Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, τὰ Ὁριγένεια (Origeniana) τοῦ Οὐετίου, καὶ ἄλλα τινά. Κατὰ ταύτην τὴν ἔκδοσιν ἐπεμελήθη τὴν ἑαυτοῦ ὁ Φ. Ὁδέρβυρς, ἐν Βιρκενδούργῳ 1780—1794. τόμ. XV. εἰς 8^{ον}, καὶ ἤδη ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τυποῦται ἡ νεωτάτη ἐν Βερολίῳ, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1831, διὰ σπουδῆς τοῦ Λομματαίου (C. H. Ed. Lommatzch).

ΙΟΥΛΙΟΣ ΑΦΡΙΚΑΝΟΣ.

§. 1. Βίος. Ὁ Ἰούλιος Ἀφρικανός, τοῦ ὁποίου ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὁριγένους, ἐγεννήθη μὲν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουΐδα ἐν Λιβύῃ (α), κατ'ὧκει δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν τῇ κατὰ τὴν Παλαιστίνην Ἑμμασῷ, τῇ καὶ Νικοπόλει λεγομένῃ (β). Περί τοῦ βίου αὐτοῦ ὀλίγα τινά μόνον εἶναι γνωστά· καὶ ἐκ μὲν τῶν πέντε τῆς χρονογραφίας αὐτοῦ βιβλίων μανθάνομεν, ὅτι ἦλθεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, διὰ ν' ἀκροασθῇ τὸν μετὰ πολλῆς τῆς φήμης ἐν τῇ κατηχητικῇ σχολῇ διδάσκοντα Ἡρακλᾶν (γ)· ἐκ δὲ τοῦ Ἱερωνύμου πληροφορούμεθα, ὅτι ἐπρέσβευσε παρὰ τῷ αὐτοκράτορι Ἀντωνίνῳ Ἡλιογαβάλῳ ὑπὲρ τῆς ἀνοικοδομῆς τῶν τῆς καταστραφείσης Νικοπόλεως τειχῶν (δ). Ἐάν

(α) Σουΐδ. ἐν λέξ. Ἀφρικανός. « Ἀφρικανός ὁ Σάκτος χρηματίας φιλόσοφος ἐν Λίβυς. »

(β) Εὐσέβ. ἐν Καν. χρονικ. εἰς τὸ ἔτος 2237.

(γ) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ', κεφ. 31.

(δ) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 63. « Julius Africanus . . . sub imperatore M. Aurelio Antonino, qui Macrino successerat, legationem pro instauratione urbis Emmaus suscepit, quae postea Nicopolis appellata est. »

κρίνωμεν ἐκ τῆς πρὸς τὸν Ὀριγένη ἐπιστολῆς αὐτοῦ, ἐνθα προ-
φωνεῖ τοῦτον διὰ τοῦ ἐπιθέτου τέκνον· εὐλόγως εἰκάζομεν, ὅτι
ἦτο τοῦ Ὀριγένους πρεσβύτερος τὴν ἡλικίαν, καὶ ἴσως καὶ ἱε-
ρεὺς· διότι προσαγορεύεται ὑπ' ἐκείνου συμπρεσβύτερος (α). Πό-
τε δὲ ἐτελεύτησεν, ἀγνοεῖται· ἐάν ὅμως ἦναι βέβαιον, ὅτι ἡ πρὸς
τὸν Ὀριγένη ἐπιστολὴ αὐτοῦ ἐγράφη μετὰ τὴν δευτέραν εἰς Ἑλ-
λάδα ἀποδημίαν ἐκείνου, πολὺ πιθανὸν φαίνεται, ὅτι ἔζητε μέχρι
τοῦ ἔτους 240.

§. 2. *Συγγράμματα.* Ὁ Ἰούλιος Ἀφρικανός, παραδοθεὶς μά-
λιστα εἰς τὴν μελέτην τῆς χρονολογίας καὶ ἱστορίας, συντάξεν
εἰς πέντε βιβλία *χρονογραφίαν* ἀκριβῆ, περιέχουσαν τὰ μᾶλλον
ἀξιωμαζόμενα συμβάντα ἀπὸ τῆς τοῦ Μωϋσέως κοσμογονίας
μέχρι τοῦ γ' ἔτους τῆς τοῦ Ἡλιογαβάλου βασιλείας (τουτέστι
μέχρι τοῦ ἔτους 221 μ. Χ.), καὶ περιλαμβάνουσιν ἐν τῷ τέλει
πίνακά τινα, κανόνα λεγόμενον, ἐνθα ἦσαν ἀναγεγραμμένα ὑπ'
ἐκαστον ἔτος, ὅσα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἱστοροῦντο κατὰ σειράν. Καὶ
Χρονογραφίαν μὲν ὀνομάζει τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὁ Εὐσέβιος
(β)· ὁ δὲ Ἱερώνυμος, *De temporibus* (γ) καὶ ὁ Φώτιος, *Ι-
στορικόν* (δ). Ὁλόκληρον δὲ σχεδὸν αὐτὸ εἶχε παραδεχθῆ ὁ
Εὐσέβιος εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ *Χρονικοῦ* αὐτοῦ *Κανόνος*,
τὰ μὲν μεταβαλὼν, τὰ δὲ προσθείς, τινὰ δὲ καὶ τῶν ἀμαρτημά-
των διορθώσας· ἄλλ', ἀπολεσθέντος τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ εἰ-
ρημένου συγγράμματος τοῦ Εὐσεβίου, τὴν σήμερον τεμάχιά τινα

(α) R. Ceillier *Histoire gener. des auteurs ecclesiast.* Tom. II. p. 535.

(β) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 34. « τοῦ δ' αὐτοῦ Ἀφρικανοῦ καὶ ἄλλα τῶν
ἐπιθιμῶν πέντε *χρονογραφιῶν* ἦλθεν εἰς ἡμᾶς ἐκ ἀκριβοῦς πεπονημένα σπου-
δαίματα. »

(γ) Hieronym. *de scriptt. eccl.* c. 63. « Julius Africanus, cujus quin-
que *de temporibus* extant volumina. »

(δ) Φώτ. Μυριόβιβλ. 34. « ἀνεγνώσθη Ἀφρικανὸς ἱστορικόν. . . ἔστι δὲ σύν-
τομος μὲν, ἀλλὰ μηδὲν σὺν ἀναγκαίῳν ἱστορηθῆναι ἀπολεμμάτων· ἄρχεται δὲ ἀπὸ
τῆς Μωσαϊκῆς κοσμογονίας, καὶ κατέειπεν ἕως τῆς Χριστοῦ παρουσίας, ἐπιτροχά-
σθη δὲ διπλασθῆναι καὶ τὰ ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τῆς Μικελίνου τοῦ Ῥωμαίων βα-
σιλέως βασιλείας· ὅτε αὐτῷ, ὡς φησι, καὶ ἡδε συγγραφή συντελείτο, ἐτῶν εὖ-
στα, ψυχῇ, τεύχεϊ δὲ τοῦ βιβλίου πέντε. »

αὐτοῦ σώζονται ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γεωργίου Συγκέλλου (α), ἐν τῇ τοῦ Εὐσεβίου Εὐαγγελικῇ Πραπαρασκευῇ (β), καὶ Εὐαγγελικῇ Ἀποδείξει (γ), παρὰ τῷ Ἱερωνύμῳ (δ), Βασιλείῳ τῷ μεγάλῳ (ε), ἀγίῳ Ἰωάννῃ τῷ Δαμασκηνῷ (ς), κ.τ.λ.

Πλὴν τῶν πάντε τῆς χρονογραφίας βιβλίων ἔγραψεν ὁ Ἀφρικανὸς δύο ἐπιστολάς περὶ δύο ἀξίων λόγου ζητημάτων τῆς ἀγίας Γραφῆς· τὴν μὲν πρώτην, πρὸς τινὰ Ἀριστείδην καλούμενον, ἐνθα ἐπραγματεύετο περὶ τῆς παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς Ματθαίῳ (ἀ. 16.) καὶ Λουκᾷ (γ'. 23.) νομιζομένης διαφωνίας περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (ζ)· τὴν δὲ δευτέραν, πρὸς τὸν Ὀριγένη, περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Σωσάννης. Τῆς πρώτης μακρὸν τεράχιον σώζεται παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ (η) τὸ ἐξῆς· « Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὀνόματα τῶν γενῶν ἐν Ἰσραὴλ ἠριθμείτο ἢ φύσει, ἢ νόμῳ, φύσει μὲν γνησίου σπέρματος διαδοχῇ, νόμῳ δὲ, ἐτέρου παιδοποιουμένου εἰς ὄνομα τελευτήσαντος ἀδελφοῦ ἀτέκνου· ὅτι γὰρ οὐδέπω δέδοτο ἐλπίς ἀναστάσεως σαφῆς, τὴν μέλλουσαν ἐπαγγελίαν ἀναστήσει ἐμimuντα θνητῇ, ἵνα ἀνέκλειπτον μὲν τὸ ὄνομα τοῦ μετῆλλαχότος. Ἐπεὶ οὖν

(α) Georg. Syncelli Chronographia gr. et. lat. ed. cur. J. Goar (Paris 1652. f.) p. 17. 19. 21. 37. 307. 322.

(β) Βιβλ. δ. κεφ. 10.

(γ) Βιβλ. ζ. σελ. 389. κατὰ τὴν ἐν Κολων. ἐκδ. τοῦ 1688.

(δ) Commentar. in Daniel, c. 9.

(ε) Περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματ. κεφ. κβ'.

(ς) Ἱερ. Παράλληλ. βιβλ. θ'. κεφ. 15.

(ζ) Εὐαγγ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ς'. κεφ. 31. « καὶ ἑτέρα δὲ τοῦ αὐτοῦ Ἀφρικανοῦ φέρεται ἐπιστολὴ πρὸς Ἀριστείδην περὶ τῆς νομιζομένης διαφωνίας τῶν παρὰ Ματθαίον τε καὶ Λουκᾶ τοῦ Χριστοῦ γενεαλογιῶν, ἐν ἣ σαφέστατα τὴν συμφωνίαν τῶν εὐαγγελιστῶν παρίστησιν ἐξ ἱστορίας εἰς αὐτὸν καταπεύσσης. — Hieronym. de script. eccl. c. 63. « extat ejus ad Aristidem altera epistola, in qua super discordiis, quae videtur esse in genealogia Salvatoris apud Mattheum et Lucam, plenissime disputat. » — Φώτ. Μυριόβιβλ. 34. « γράφει δὲ Ἀφρικανὸς καὶ πρὸς Ἀριστείδην, ἐν οἷς ἰκανῶς τὴν νομιζομένην διαφωνίαν παρὰ Ματθαίον καὶ Λουκᾶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενεαλογίας σύμφωνον εἰδείκε. »

(η) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ. κεφ. 7.

» οί τῇ γενεαλογίᾳ ταύτῃ ἐμπερόμενοι, οἱ μὲν διεδέξαντο παῖς
 » πατέρα γνησίως, οἱ δὲ ἑτέροις μὲν ἐγεννήθησαν, ἑτέροις δὲ
 » προσετέθησαν κλήτει, ἀμφοτέρων γέγονεν ἡ μνήμη, καὶ τῶν
 » γεγεννηκότων, καὶ τῶν ὡς γεγεννηκότων. Οὕτως οὐδέτερον
 » τῶν εὐχγγελίων ψεύδεται, καὶ φύσιν ἀριθμοῦν καὶ νόμον συ-
 » νεπεπλάκη γὰρ ἀλλήλοις τὰ γένη, τό τε ἀπὸ τοῦ Σολομῶν-
 » τος, καὶ τό ἀπὸ τοῦ Νάθαν, ἀναστάσειν ἀτέκνων, καὶ δευ-
 » τερογαμίας, καὶ ἀναστάσει σπερμάτων, ὡς δικαίως τοὺς αὐ-
 » τοὺς ἄλλοτε ἄλλων νομίζεσθαι, τῶν μὲν δοκούντων πατέρων,
 » τῶν δὲ ὑπαρχόντων ὡς ἀμφοτέρας τὰς διηγήσεις ἀληθεῖς οὐ-
 » σας, ἐπὶ τὸν Ἰωσὴφ πολυπλόκως μὲν, ἀλλ' ἀκριβῶς κατελ-
 » θεῖν. Ἵνα δὲ σαφές ᾖ τὸ λεγόμενον, τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν γε-
 » νῶν διηγῆσθαι. Ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ διὰ Σολομῶντος τὰς γε-
 » νεὰς καταριθμουμένοις, τρίτος ἀπὸ τέλους εὐρίσκεται Ματθάν,
 » ὃς ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ, τοῦ Ἰωσὴφ τὸν πατέρα ἀπὸ δὲ Νά-
 » θαν τοῦ Δαυὶδ κατὰ Λουκᾶν, ὁμοίως τρίτος ἀπὸ τέλους Μελ-
 » χί, οὗ υἱὸς ὁ Ἡλὶ, ὁ τοῦ Ἰωσὴφ πατὴρ· Ἰωσὴφ γὰρ υἱὸς
 » Ἡλὶ τοῦ Μελχί. Σκοποῦ τοίνυν ἡμῖν κειμένου τοῦ Ἰωσὴφ,
 » ἀποδεικτέον, πῶς ἑκάτερος αὐτοῦ πατὴρ ἱστορεῖται, ὃ τε Ἰα-
 » κώβ ἀπὸ Σολομῶντος, καὶ Ἡλὶ, ὁ ἀπὸ τοῦ Νάθαν, ἑκάτερος
 » κατάγοντες τὸ γένος, ὅπως τε πρότερον οὗτοι δὴ, ὃ τε Ἰα-
 » κώβ καὶ Ἡλὶ, δύο ἀδελφοί, καὶ πρὸς γε, πῶς οἱ τούτων πα-
 » τέρες Ματθάν καὶ Μελχί, διαφόρων ὄντες γενῶν, τοῦ Ἰωσὴφ
 » ἀναπαίνονται πάπποι. Καὶ δὴ οὖν ὃ τε Ματθάν καὶ Μελχί ἐν
 » μέρει τὴν αὐτὴν ἀγαγόμενοι γυναῖκα, δημοτηρίου ἀδελφοὺς
 » ἐπαιδοποίησαντο, τοῦ νόμου μὴ κωλύοντος, χηρεύουσαν, ἥτοι
 » ἀπολελυμένην, ἥ καὶ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρός, ἄλλω γαμει-
 » σθαι. Ἐκ δὴ τοῦ Ἑσθᾶ, τοῦτο γὰρ καλεῖσθαι τὴν γυναῖκα
 » παραδέδοται, πρῶτος Ματθάν, ὁ ἀπὸ Σολομῶντος κατάγων
 » τὸ γένος, τὸν Ἰακώβ γεννᾷ· καὶ τελευτήσαντος τοῦ Ματθάν,
 » Μελχί, ὁ ἐπὶ τὸν Νάθαν κατὰ γένος ἀναπερόμενος, χηρεύου-
 » σαν ἐκ μὲν τῆς αὐτῆς φυλῆς, ἐξ ἄλλου δὲ γένους ὦν, ὡς προεί-
 » πομεν, ἀγαγόμενος αὐτὴν, ἔσχεν υἱὸν τὸν Ἡλὶ. Οὕτω δὴ δια-
 » φόρων δύο γενῶν εὐρήσαμεν τὸν τε Ἰακώβ καὶ τὸν Ἡλὶ, ὁμο-
 » μητέριους ἀδελφοὺς, ὧν ὁ ἕτερος Ἰακώβ, ἀτέκνου τοῦ ἀδελ-

» τοῦ τελευτήσαντος Ἠλὶ, τὴν γυναῖκα παραλαβὼν, ἐγέννησεν
 » ἐξ αὐτῆς τρίτον τὸν Ἰωσήφ· κατὰ φύσιν μὲν ἐκυτῶ, καὶ κατὰ
 » λόγον· διὸ καὶ γέγραπται· Ἰακώβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ.
 » Κατὰ νόμον δὲ τοῦ Ἠλὶ υἱὸς ἦν ἐκείνῳ γὰρ ὁ Ἰακώβ, ἀδελ-
 » φὸς ὢν, ἀνέστησε σπέρμα· διόπερ οὐκ ἀκυρωθῆται καὶ ἡ
 » κατ' αὐτὸν γενεαλογία, ἥ· Ματθαῖος μὲν δ' εὐαγγελιστὴς ἐξα-
 » ριθμούμενος, Ἰακώβ δέ, φησιν, ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ· ὁ δὲ
 » Λουκᾶς ἀνάπαλιν· ὃς ἦν υἱὸς, ὥς ἐνομίζετο (καὶ γὰρ καὶ τοῦ-
 » το προστίθῃσι), τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ Ἠλὶ, τοῦ Μελχί· τὴν γὰρ
 » κατὰ νόμον γένεσιν ἐπιστημότερον οὐκ ἦν ἐξεῖπεν. Καὶ τὸ,
 » ἐγέννησεν, ἐπὶ τῆς τοιαύτης παιδοποιίας ἄχρι τέλους ἐσιώπη-
 » σε, τὴν ἀναφορὰν ποιησάμενος εἰς τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Θεοῦ
 » κατ' ἀνάλυσιν. Οὐδὲ μὴν ἀναπόδεικτον, ἡ ἐσχεδιασμένον ἐστὶ
 » τοῦτο· τοῦ γοῦν Σωτῆρος οἱ κατὰ σάρκα συγγενεῖς, εἴτ' οὖν
 » φανησιώντες, εἴθ' ἀπλῶς ἐκδιδάσκοντες, πάντως δὲ ἀληθεύον-
 » τες, παρέδωκαν καὶ ταῦτα. Ὡς Ἰδουμαῖοι ληστὰς Ἀσκάλωνι
 » πόλει τῆς Παλαιστίνης ἐπελθόντες, ἐξ εἰδωλείου Ἀπόλλωνος,
 » ὁ πρὸς τοῖς τεύχεσιν Ἰδρυτο, Ἀντίπατρον, Ἡρώδου τινὸς ἱερο-
 » δούλου παῖδα, πρὸς τοῖς ἄλλοις σύλοις αἰχμαλώτων ἀπῆγον·
 » τῷ δὲ λύτρα ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ καταθέσθαι μὴ δύνασθαι τὸν ἱερέα,
 » ὁ Ἀντίπατρος, τοῖς τῶν Ἰδουμαίων ἔθεσιν ἐντραφεῖς, ὕστερον
 » Ὑρκανῷ φιλιούται, τῷ τῆς Ἰουδαίας ἀρχιερεῖ. Πρεσβεύσας
 » δὲ πρὸς Πομπήϊον ὑπὲρ τοῦ Ὑρκανοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν ἐλευ-
 » θερώσας αὐτῷ, ὑπὸ Ἀριστοβούλου τοῦ ἀδελφοῦ περικοπομέ-
 » νην, αὐτὸς ἡτύχισεν ἐπιμελητὴς τῆς Παλαιστίνης χρηματί-
 » σαι· διαδέχεται δὲ τὸν Ἀντίπατρον, φθόνῳ τῆς πολλῆς εὐτυ-
 » χίας δολοφονηθέντα, ὁ υἱὸς Ἡρώδης, ὃς ὕστερον ὑπ' Ἀντωνίου
 » καὶ τοῦ Αὐγούστου, συγκλήτου δόγματι, τῶν Ἰουδαίων ἐκρίθη
 » βασιλευεῖν· οὗ παῖδες Ἡρώδης, οἱ τ' ἄλλοι τετράρχαι. Ταῦτα
 » μὲν δὴ κοινὰ καὶ ταῖς Ἑλλήνων ἱστορίαις ἀναγράφων δὲ
 » εἰς τότε ἐν τοῖς ἀρχαίοις ὄντων τῶν ἑβραϊκῶν γενῶν, καὶ τῶν
 » ἀρχιπροσκλητῶν ἀναφερομένων, ὥς Ἀγιῶρ τοῦ Ἀμμανίτου,
 » καὶ Ροῦθ τῆς Μωαβιτιδος, τῶν τε ἀπ' Αἰγύπτου συνεκπε-
 » σόντων ἐπιμίχτων, Ἡρώδης, οὐδέν τι συμβαλλομένου τοῦ Ἰ-
 » σραηλίων γένους αὐτῷ, καὶ τῷ συνεδῶτι τῆς δυσγενείας κρούσ-

» μενος, ἐνέπρησεν αὐτῷ τὰς ἀναγραφὰς τῶν γενῶν, οἰόμενος
 » εὐγενὴς ἀναφνεῖσθαι, τῷ μὴδὲ ἄλλον ἔχειν ἐκ δημοσίου συγ-
 » γραφῆς τὸ γένος ἀνάγειν ἐπὶ τοὺς πατριάρχας, ἢ προσηλύτους,
 » τοὺς τε καλουμένους γειώρας τοὺς ἐπιμίχτους. Ὀλίγοι δὲ τῶν
 » ἐπιμελῶν ἰδιωτικὰς ἑαυτοῖς ἀπογραφὰς, ἡ μνημονεύσαντες τῶν
 » ὀνομάτων, ἢ ἄλλως ἔχοντες ἐξ ἀντιγράφων, ἐναβρύνανται, σιω-
 » ζομένης τῇ μνήμῃ τῆς εὐγενείας· ὧν ἐτύγχανον οἱ προειρη-
 » μένοι, δεσπόσυναι καλούμενοι, διὰ τὴν πρὸς τὸ σωτήριον γέ-
 » νος συνάφειαν. Ἀπὸ τε Ναζάρων καὶ Κωχαβὰ, κωμῶν ἱου-
 » δαϊκῶν, τῇ λοιπῇ γῇ ἐπιφοιτήσαντες, καὶ τὴν προειρημένην
 » γενεαλογίαν ἐκ μνήμης, ἐκ τε τῆς βίβλου τῶν ἡμερῶν εἰς
 » ὅσον ἐξικνούντο, ἐξηγησάμενοι. Ἢτ' οὖν οὕτως, εἴτ' ἄλλως
 » ἔχει, σαφεστέραν ἐξήγησιν οὐκ ἂν ἔχοι τις ἄλλος ἐξευρεῖν,
 » ὥς ἔγωγε νομίζω, πᾶς τε, ὃς εὐγνώμων τυγχάνει. Καὶ ἡμῶν
 » αὕτη μελέτω, εἰ καὶ μὴ ἐμμήρυτός ἐστι, τῷ μὴ κρείττονα,
 » ἢ ἀληθεστέραν ἔχειν εἰπεῖν· τὸ μέντοι εὐαγγέλιον πάντως
 » ἀληθεύει. . . Ματθάν, ὁ ἀπὸ Σολομῶνος, ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ·
 » Ματθάν ἀποθανόντος, Μελχι, ὁ ἀπὸ Νάθαν, ἐκ τῆς αὐτῆς
 » γυναικὸς ἐγέννησε τὸν Ἡλί· ὁμομήτριοι ἄρα ἀδελφοὶ Ἡλί καὶ
 » Ἰακώβ· Ἡλί ἀτέκνου ἀποθανόντος, ὁ Ἰακώβ ἀνέστησεν αὐτῷ
 » σπέρμα, γεννήσας τὸν Ἰωσήφ, κατὰ φύσιν μὲν ἑαυτῷ, κατὰ
 » νόμον δὲ τῷ Ἡλί· οὕτως ἀμφοτέρων υἱὸς ἦν ὁ Ἰωσήφ. —
 Πρὸς συμβιβασμὸν λοιπὸν τῆς νομιζομένης διαφωνίας (α) προσ-
 ἔφυγεν ὁ Ἀφρικανὸς εἰς τὸν περὶ ἀνδραδελφικοῦ γάμου ἰσχύον-
 τα παρὰ τοῖς Ἑβραίοις νόμον (β), καὶ διατάσσοντα γὰρ νυμφεύων-
 ται οἱ ἀδελφοὶ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν τὰς γυναῖκας, ὅτε ἐκεῖνοι ἀπέ-
 θνησκαν ἄκληροι. Ὅθεν λέγει, ὅτι ὁ Ματθάν, ὁ καταγόμενος ἀπὸ
 τοῦ Δαυὶδ διὰ τοῦ Σαλωμῶντος, ἔλαβε γυναῖκα τὴν Ἑσθὰ, ἐκ
 τῆς ὁποίας ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ
 Ματθάν, ἡ αὐτὴ γυνὴ ἐνυμφεύθη τὸν Μελχι, τὸν καταγόμενον
 ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ διὰ τοῦ Νάθαν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐγέννησεν υἱὸν

(α) Ματθ. α. 16. Λουκ. γ'. 23.

(β) Ἰδὲ τὸ ἡμέτερον Ἐγχειρίδιον, τῆς Ἑβραϊκῆς Ἀρχαιολογ. (ἰν' Ἀθῆν. 1844) σελ. 249—50.

τὸν Ἥλιν, καὶ οὕτως ὁ Ἥλι καὶ ὁ Ἰακώβ ἦσαν ἀδελφοὶ ὁμομή-
τριοι· τοῦ Ἥλι δὲ ἀτέκνου τελευτήσαντος, ὑπεχρεώθη ὁ Ἰακώβ
νὰ θυμπευθῇ τὴν χήραν αὐτοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας ἐγέννησε τὸν Ἰω-
σὴφ, πὸν ἄνδρα τῆς παρθένου Μαρίας, ὅς τις ἄρα ἦτο μὲν κατὰ
φύσιν υἱὸς τοῦ Ἰακώβ, κατὰ δὲ νόμον, τοῦ Ἥλι, καὶ κατήγετο
διὰ μὲν τοῦ Ἰακώβ ἀπὸ τοῦ Σαλωμῶντος, διὰ δὲ τοῦ Νάθαν,
ἀπὸ τοῦ Ἥλι. Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ συμβιβάζειν τοὺς εὐαγγε-
λιστάς εἰς τὸ περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κεφάλαιον,
οὐδεμίαν σχεδὸν ἀπαντᾷ δυσκολίαν, ἀλλὰ πρὸς ἔτι εὐ-
χερεστέραν κατάληψιν διαγράφομεν αὐτὸν ἐν τῷ ἑξῆς πίνακι

Δαυὶδ,

Σαλωμῶν, καὶ οἱ ἀπό-
γονοι αὐτοῦ, παρὰ τῷ Ματθ.
ἀ. 7. καὶ ἐφξ.

Νάθαν, καὶ οἱ ἀπόγονοι
αὐτοῦ, παρὰ τῷ Λουκ. γ'.
31. καὶ ἐφξ.

Ἐσθᾶ,

Ματθᾶν, πρῶτος ἀνὴρ αὐ-
τῆς, καὶ πατὴρ τοῦ Ἰακώβ.

Μελχι, δεῦτερος ἀνὴρ αὐ-
τῆς, καὶ πατὴρ τοῦ Ἥλι.

Ἰακώβ καὶ Ἥλι ἀδελφοὶ

ὁμομήτριοι

ἐξ αὐτῶν, τὴν αὐτὴν λαβόν-

των γυναῖκα, ἐγεννήθη ὁ

Ἰωσὴφ,

υἱὸς κατὰ φύσιν τοῦ
Ἰακώβ.

υἱὸς κατὰ νόμον τοῦ
Ἥλι (α).

(α) Τὸν τοιοῦτον δὲ συμβιβασμὸν ἐγκρίνει καὶ ὁ ἱερὸς Δόγματος ἐν ταῖς
Παλινμδ., ἐνθα λαλῶν περὶ τοῦ ζητήματος, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη ὁ Ἰωσὴφ,
δύο πατέρας, ἀποδίδει εἰς ταύτην τοῦ Ἀφρικανοῦ τὴν ἐπιστολήν· Augustin.
Retractat. lib. II. c. 7. §. 2. « hoc in eorum litteris inventum est, qui re-
» centi memoria post ascensionem Domini de hac re scripserunt; nam
» etiam nomen ejusdem mulieris, quae peperit Jacob patrem Joseph de
» priore marito Mathan, qui fuit pater Jacob, avus Joseph, secundum
» Matthaeum: et de marito posteriori Melchi peperit Heli, cujus erat
» adoptivus Joseph, non tacuit Africanus. »

Ἡ δὲ δευτέρα πρὸς τὸν Ὀριγένη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀφρικανοῦ διαλαμβάνει περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Σωσάννης (α), περὶ τῆς ὁποίας ὠμιλῆσαμεν τὰ δέοντα ἐν τοῖς Περὶ Ὀριγένους (δ).

ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου, Φωτίου, καὶ Σουλδα ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἰούλιον Ἀφρικανὸν καὶ ἕτερον σύγγραμμα ἐκ βιβλίων ιδ', ἡ κδ', Κεστοὶ ἐπιγραφόμενον, ἴσως ἀπὸ τοῦ μυθολογουμένου τῆς Ἀφροδίτης Κεστοῦ, καὶ περὶ φαρμάκων τῶν τοῦ ἔρωτος μάλιστα ἐπαγωγῶν πραγματευόμενον (γ). Περὶ τοῦ συγγράμματος τούτου, ἐπειδὴ περιέχει ὑπόθεσιν ἄλλοτριαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ οὐτε παρὰ τῷ Ἱερωνύμῳ, οὐτε παρὰ τῷ μεταρραστῇ τοῦ Εὐσεβίου Ρουφίνῳ γίνεται μνεῖα αὐτοῦ, εἰκάζει ὁ Δουπνός, ὅτι εἶναι ἄλλου Ἀφρικανοῦ, τοῦ καλουμένου Σέκτου ἢ Σέξτου, τοῦ ἐκ Λιβύης ἐθνικοῦ φιλοσόφου· ἀλλ' εἰ λόγοι οὗτοι δὲν φαίνονται ἀποχωρῶντες, ἀντιπαρτιθέμενοι πρὸς τῶν εἰρημέων συγγραφέων τὰς μαρτυρίας, ἀλλ', εἰ καὶ ἀδεβαῖον, πιθανόν

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 31. « ἐπιστολὴ τούτου (τοῦ Ἀφρικανοῦ) » Ὀριγένη γραφεῖσα φέρεται, ἀπορροῦτος, ὡς ἂν νόθου καὶ πεπλασμένης εὐσεβ. τῆς ἐν τῷ Δανιὴλ κατὰ Σωσάνναν ἱστορίας· πρὸς τῇ Ὀριγένῃς ἀντιγράφει πλην ῥέστατα. — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 63. « hujus est epistola ad » Origenem super quaestione Susannae, eo quod dicat iu hebraeos hanc » fabulam non haberi, nec convenire cum hebraica etymologia ἀπὸ τοῦ » σχίνου σχίσαι, καὶ ἀπὸ τοῦ πρίνου πρίσαι; contra quam doctam epistolam » scribit Origenes. — Φώτ. Μυριόβιβλ. 34. « οὗτος καὶ πρὸς Ὀριγένην γρά- » φει περὶ τοῦ κατὰ Σωσάνναν διηγήματος, ὡς εὐα τῇ αὐτῇ ἐν τοῖς ἑβραίοις ἀνε- » γνωσμένον, καὶ ὡς οὐκ ἀκλόουθαι τῇ ἑβραϊκῇ ἐτυμολογίᾳ εὐτε τὸ ἀπὸ τοῦ » πρίνου πρίσαι, οὕτε τὸ ἀπὸ τοῦ σχίνου σχίσαι· ἢ καὶ ἐπιλυόμενος Ὀριγένης, ἀν- » τέγραψε. — Σουλδ. ἐν λιβ. Ἀφρικανός. » κατὰ τούτου ἔγραψεν Ὀριγένης, » ἔνστασιν ποιησάμενος περὶ τοῦ τῆς Σωσάννης βιβλίου, τοῦ εἰς τὸν Δανιὴλ. — » καὶ ἐν λιβ. Σωσάννα. » κατὰ τοῦ Ἀφρικανοῦ Σέξτου ἔγραψεν Ὀριγένης, ἔνστασιν » ποιησάμενος περὶ τοῦ τῆς Σωσάννης βιβλίου, τοῦ εἰς τὸν Δανιὴλ. — Trithem. de scriptt. eccl. c. 38. (Africani) ad Origenem de Susanna liber unus. »

(δ) Σελ. 461—63.

(γ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 31. « ἐν τούτῳ καὶ Ἀφρικανός, ὁ τῶν » ἐπιγεγραμμένων Κεστοῦν συγγραφεὺς ἐγνωρίζετο. — Φώτ. Μυριόβιβλ. 34. « ἀνε- » γνώσθη Ἀφρικανοῦ ἱστορικόν· οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τοῦ λεγομένου Κεστοῦ ἐν λιβ. » γοις συντάξας ἰδ'. — Σουλδ. ἐν λιβ. Ἀφρικανός. » Ἀφρικανός ὁ Σέκτος, ὁ χρι- » ματίας φιλόσοφος Λίβυς, ὁ τοῦς Κεστοῦς γεγραμῶς ἐν βιβλίοις κδ'. Εἰσι δὲ εἰσιναι » φυσικὰ, ἔχοντα ἐκ λέγων τε καὶ παροιμῶν, καὶ γραπτῶν τιμὰν χαρακτηρισμῶν, » ἰάσεις τε καὶ ἄλλοιων ἐνεργιῶν. »

ὁμῶς νομίζεται πάντοτε, ὅτι οἱ Κεστοὶ συνεγράφησαν ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου τούτου Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ, ὅτε ὁπαδὸς ἐτι ὢν τῆς εἰδωλολατρείας, δὲν ἐγίνωσκε τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας τὰ διδάγματα.

Τελευταῖον δὲ εἰς τὰ ἤδη μνημονευθέντα τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ συγγράμματα προσθέτει ὁ Τριθέμιος καὶ ταῦτα· *Περὶ τῆς ἁγίας τριάδος, Περὶ τῆς περιτομῆς, Περὶ τοῦ Ἀττάλου, Περὶ τοῦ πάσχα, καὶ Περὶ τοῦ σαββάτου* (α), τὰ ὅποια ὁμῶς πρέπει ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν πρεσβύτερον τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας Νουατιανόν (β).

Ἐκδόσεις. Τὰς δύο ἐπιστολάς τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ ἐξέδωκε πρῶτον μὲν ὁ Ἰσπανὸς Λέων Κάστριος, ἐν τῷ εἰς τὸν Ἡσαΐαν ὑπομνήματι αὐτοῦ, 1570· ἔπειτα δὲ ὁ Γενέβραρδος, μετὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὠριγένους· ἀλλ' ἀμφοτέροι, εἰς λατινικὴν μόνον γλῶσσαν· τὸ δὲ ἑλληνικὸν κείμενον ἐτυπώθη κατὰ πρῶτον ἐν Αὐγούστη Βινδελ. 1602, ὑπὸ τοῦ Οἰσχελίου, καὶ ἐν Βασιλ. ὕστερον ὑπὸ τοῦ Βεττεστενίου, 1674. Ὁ δὲ Ἀνδρ. Γαλλάνδιος μετετύπωσεν ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ Bibliotheca vett. SS. PP. ἐν τῷ Β' τόμ. μετὰ τῶν δύο ἐπιστολῶν καὶ τὰ ἐκ τῶν πέντε τῆς χρονογραφίας βιβλίων διασωθέντα τεμάχια.

(α) Trithem. de scriptt. eccl. c. 38. «Julius Africanus, vir undecumque
» doctissimus, philosophus, historiographus, et theologus insignis, ac di-
» vinarum scripturarum et librorum ardentissimus amator, scripsit ma-
» gnæ utilitatis plura opuscula, de quibus feruntur subjecta: Chronica-
» rum libri V, de sancta trinitate lib. unus, de circumcisione, de Atta-
» lo, de pascha, de sabbato, etc.»

(β) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 70. «Novatianus, Romanæ urbis
» presbyter, . . . scripsit de pascha, de sabbato, de circumcisione, . . .
» de Attalo, multaquæ alia, et de trinitate grande volumen.»

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ.

§. 1. *Bios* Ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπίσκοπος ὧν τῆς Καππαδοκίας, ἦλθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἁγίων τόπων, καθ' ὃν χρόνον ὁ Νάρκισσος ἐπεσκόπει τῆς πόλεως ταύτης τὴν ἐκκλησίαν· ἐπειδὴ δὲ οὗτος δὲν ἐδύνατο πλέον διὰ τὸ βαθὺ γῆρας νὰ ἐκπληροῖ ἐντελῶς τὰ ἱερὰ αὐτοῦ καθήκοντα, οἱ χριστιανοὶ τῶν Ἱεροσολύμων, κατὰ θεῖαν τινὰ ἀποκάλυψιν, καὶ κατὰ συναίνεσιν τῶν ἐπισκόπων τῶν περὶ ἐκκλησιῶν, κατέστησαν συμβοηθὴν αὐτοῦ τὸν Ἀλέξανδρον (α), ὅστις ἐποίμανε μετὰ τοῦ Ναρκίσσου ἐν ἄκρᾳ ὁμονοίᾳ τοὺς πιστοὺς τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης, ὡς αὐτὸς γράφει πρὸς τοὺς Ἀντινοεῖτας, τοὺς κατοίκους δηλονότι τῆς πόλεως Ἀντινοίας, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀδριανὸς ἔκτισεν ἐν Αἰγύπτῳ εἰς τιμὴν τοῦ Ἀντινοῦ (β). Ποίᾳ ἐν Καππαδοκίᾳ πόλεως ἦτο πρότερον ἐπίσκοπος ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ μὲν Εὐσέβιος καὶ Ἱερώνυμος σιωπῶσι παντάπασιν· οἱ δὲ νεώτεροι κριτικοί, ὁ

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 11. « καὶ δὴ μηκέθ' οἷός τε ὄντος λειτουργεῖν διὰ λιπαρὸν γῆρας, τὸν εἰρημένον Ἀλέξανδρον, ἐπίσκοπον ἑτέρας ὑπάρχοντα παροικίας, οἰκονομίᾳ Θεοῦ ἐπὶ τὴν αἰατὴν Ναρκίσσῳ λειτουργίαν ἐκάλει, κατὰ ἀποκάλυψιν, νύκτωρ αὐτῷ δι' ὁράματος φανεῖσαν· ταύτην δ' οὖν ὡς περ κατὰ τι θεοπρόπιον ἐν τῆς τῶν Καππαδοκῶν γῆς, ἐνθα τὸ πρῶτον τῆς ἐπισκοπῆς ἡξίωτο, τὴν πορείαν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα εὐχῆς καὶ τόπων ἱστορίας ἐνεκεν πεποιθήμενοι, φιλοφρονέστατα οἱ τῆδε ὑπολαβόντες, οὐκέτ' οἰκᾶδε αὐτῷ παλιννοστεῖν ἐπιτρέπουσι, καθ' ἑτέραν ἀποκάλυψιν καὶ αὐτοῖς νύκτωρ ὁρθεῖσαν, μίαν τε φωνὴν ἀφρατάτην τοῖς μέλυσιν αὐτῶν σπουδαίους χήμασιν· ἐδήλου γὰρ προσελθόντας ἐξω πυλῶν, τὸν ἐκ Θεοῦ προωριζόμενον αὐτοῖς ἐπίσκοπον ὑποδέξασθαι· τοῦτο δὲ πράξαντες μετὰ κοινῆς τῶν ἐπισκόπων, εἰ τὰς περὶ διαίπον ἐκκλησίας, γνώμης, ἐπάναγκας αὐτὸν παραμένειν βιάζονται. » — Hieronymi. de scripti. eccl. c. 62.

(β) Παρὰ τῷ Εὐσέβ. αὐτόθι· « μνημονεύει γὰρ τοι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος ἐν ἰδίαις ἐπιστολαῖς, ταῖς πρὸς Ἀντινοεῖτας, εἰρεῖτι νῦν παρ' ἡμῖν σωζόμεναις, τῆς Ναρκίσσου αὖν αὐτῷ προεδρίας, ταῦτα κατὰ λέξιν ἐπὶ τέλει γράφων τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς· Ἀπειρεταὶ ὁμᾶς Νάρκισσος ὁ πρὸ ἱεροῦ διεκων τὸν τόπον τῆς ἐπισκοπῆς τὸν ἐνθάδε, καὶ νῦν συνεσταχθαιμένος μοι διὰ τῶν εὐχῶν, ἐκατὸν δέκα ἔξ ἑτηήνυχος, παρακαλῶν ὁμᾶς ὁμοίως ἐμοὶ ὁμοφρονῆται. »

Ουαλήσιος καὶ ὁ Τυλλεμόντιος, ὑπομνηματίζουσιν, ὅτι εἶναι ἡ Φλαυιάς ἢ Φλαυιούπολις, ἡ μητρόπολις τῆς ἐν Κιλικίᾳ Ἀναζάρβης (α). Ἡ ἐβίωθη δὲ ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ μαρτυρικοῦ στεφάνου ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν αὐτοκράτορα Δέκιον διωγμοῦ ἐν Καισαρείᾳ τὸ ἔτος 251, ἐν τῇ φυλακῇ (β).

Ὁ ἱερός Ἀλέξανδρος, πλήρης θείου ζήλου ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας, καὶ φροντίζων μάλιστα περὶ τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας καὶ μορφώσεως τοῦ λογικοῦ αὐτοῦ ποιμνίου, ἀνῆγειρεν ἐν Ἱεροσολύμοις διὰ συλλογῆς συγγραμμάτων λογίων καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν περίβλεπτον βιβλιοθήκην, ἣτις δὲν ἐκάθη ἐπὶ τοῦ διοκλητιανείου διωγμοῦ, ὡς θέλει ὁ Βαρώνιος (γ), ἀλλὰ διεσώζετο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Εὐσεβίου, ὅστις, ὡς ὁμολογεῖ, συνήγαγεν ἐξ αὐτῆς ἱκανὴν ὕλην πρὸς σύνταξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ ἱστορίας (δ).

§. 2. Συγγράμματα. Ὁ Ἀλέξανδρος, πρὶν ἔλθῃ εἰς Ἱερουσαλήμ, διατρίβων ἐτι ἐν Καππαδοκίᾳ, καὶ μάλιστα διὰ τὸν τότε ἐπὶ Σευήρου διωγμὸν, δέσμιος ἐν τῇ εἰρκτῇ, ἔγραψε διὰ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ πιστοὺς, συγχαίρων αὐτοὺς διὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Ἀσκληπιάδου, τοῦ διαδεχθέντος μετὰ τὸν Σεραπίωνα τὸν ἐπισκοπικὸν τῆς Ἀντιοχείας θρόνον· ταύτης τὸ ἐξῆς τεμάχιον διεφύλαξεν ὁ Εὐσέβιος (ε)· « Ἀλέξανδρος δούλος καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ,

(α) Vales. in not. ad Euseb. hist. eccl. lib. VI, c. 11. « Alexandrum » in Cappadocia quidem episcopum prius fuisse ait Eusebius, sed nomen ipsius non addit. Ego vero Flaviadis episcopum illum fuisse reperio; sic enim scribitur in lib. V. juris Graeco-Romani, ubi agitur de translatiōibus episcoporum. — Tillemont. Memoir. Tom. III. p. 183.

(β) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 39. — καὶ κεφ. 46, ἐνθα Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρέως γράφει πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης Κορηλίον· « ὁ μὲν γὰρ μακάριος Ἀλέξανδρος, ἐν φρουρᾷ γενόμενος, μακαρίως ἀνεπαύσατο. »

(γ) Baronius Annal. T. II. 253.

(δ) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 20. « ἤμαζον δὲ κατὰ τοῦτο πλείους λέγιοι καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, ὧν καὶ ἐπιστολαί, αἱ πρὸς ἀλλήλους διεγράφοντο, ἐτι νῦν σωζόμεναι ἐστὶν εὐπορον· αἱ καὶ εἰς ἡμᾶς ἐφυλάχθησαν ἐν τῇ κατὰ τὴν Αἰλίαν βιβλιοθήκῃ πρὸς τοῦ τηλικαύτου αὐτοῦ διέποντος παροικίαν Ἀλεξάνδρου ἐπισκοπουμένην, ἥν' ἡς καὶ αὐτοὶ τὰς ὕλας τῆς μετὰ χεῖρας ὑποθέσεως ἐπὶ ταῦτο συναγαγεῖν δεδυνήμεθα. »

(ε) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 11.

» τῇ μακαρίᾳ Ἀντιοχείῳ ἐκκλησίᾳ ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἐλα-
 » φρά μοι καὶ κοῦφα τὰ δεσμά, ὃ Κύριος ἐποίησε κατὰ τὸν και-
 » ρόν τῆς εἰρκτικῆς, πυθομένῳ τῆς ἁγίας ἡμῶν τῶν Ἀντιοχείων
 » ἐκκλησίας κατὰ τὴν θείαν πρόνοιαν Ἀσκληπιάδην, τὸν ἐπιτη-
 » δεϊότατον κατ' ἁλίαν, τὴν πίστιν τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκεχειρισμέ-
 » νον. . . . Ταῦτα δὲ ἡμῖν, κύριοί μοι ἀδελφοί, τὰ γράμματα
 » ἀπέστειλα διὰ Κλήμεντος τοῦ μακαρίου πρεσβυτέρου, ἀνδρὸς
 » ἐναρέτου καὶ δοκίμου, ὃν ἴστε καὶ ὑμεῖς, καὶ ἐπιγνώσεσθε ὅς
 » καὶ ἐνθάδε παρὼν κατὰ τὴν πρόνοιαν καὶ ἐπισκοπὴν τοῦ δε-
 » σπότου, ἐπεστήριξέ τε καὶ ᾤξησε τὴν τοῦ Κυρίου ἐκκλησίαν. »
 — Πρός ἐτι δ' ἔγραψε καὶ τρεῖς ἄλλας ἐπιστολάς, τὴν μὲν *Πρὸς*
τοὺς Ἀντιοχείας (α), ὡς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν· τὴν δὲ *Πρὸς*
τὸν Ὠριγένη, ἐνθα ὑπομιμνήσκει, ὅτι ἀπέκτισε τὴν φιλίαν αὐ-
 τοῦ διὰ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, καὶ τοῦ Πανταίνου, ὡς
 ἐφεξῆς· « Τοῦτο γὰρ καὶ θέλημα Θεοῦ, ὡς οἶδας, γέγονεν, ἵνα
 » ἡ ἀπὸ προγόνων ἡμῖν φιλία μένη ἄσυλος, μᾶλλον δὲ θερμότερα
 » ἢ καὶ βεβαιότερα· πατέρας γὰρ ἴσμεν τοὺς μακαρίους ἐκείνους
 » τοὺς προσδεύσαντας, πρὸς οὓς μετ' ὀλίγον ἐσόμεθα, Πάνταινον
 » τὸν μακάριον ὡς ἀληθῶς καὶ κύριόν μου γενόμενον, καὶ ὠφελή-
 » σαντά με, καὶ εἷς ἕτερος τοιοῦτος, δι' ὧν σε ἐγνώρισά τὸν
 » κατὰ πάντα ἄριστον, καὶ κύριόν μου, καὶ ἀδελφόν » (β)* τὴν
 δὲ τρίτην, μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καισαρείας Θεοκτίστου πρὸς
 τὸν Ἀλεξανδρείας Δημήτριον, εἰς τὴν ὑποίαν διὰ τινων παρα-
 δειγμάτων ἀποδεικνύει, ὅτι εἶναι συγκεχωρημένον ἐνίοτε εἰς τοὺς
 ἐπιτηδεσιότερους τῶν λαϊκῶν νὰ διδάσκωσιν ἐπ' ἐκκλησιαστικῇ ἐπὶ πα-
 ρουσίᾳ τῶν ἐπισκόπων· « Προσέθηκε δὲ [ἡ σὴ ἀγιότης] τοῖς γράμ-
 » μασι, ὅτι τοῦτο οὐδέποτε ἠκούσθη, οὐδὲ νῦν γεγένηται, τὸ, πα-
 » ρόντων ἐπισκόπων, λαϊκοὺς ὁμιλεῖν, οὐκ οἶδ' ὅπως, προφανῶς
 » οὐκ ἀληθῆ λέγων· ὅπου γοῦν εὕρισκονται οἱ ἐπιτήδαιοι πρὸς
 » τὸ ὠφελεῖν τοὺς ἀδελφούς, καὶ παρακαλοῦνται τῷ λαῷ προσο-
 » μιλεῖν ὑπὸ τῶν ἁγίων ἐπισκόπων· ὥσπερ ἐν Λαράνδοις Εὐέλ-

(α) Εὐσεβ. αὐτόθι.

(β) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. αὐτόθι, κεφ. 14.

» πῆς ὑπὸ Νέωνος, καὶ ἐν Ἰκονίῳ Παυλῖνος ὑπὸ Κέλσου, καὶ
 » ἐν Συννάδοις Θεόδωρος ὑπὸ Ἀττικοῦ, τῶν μακαρίων ἀδελφῶν»
 (α). — Παρὰ ταῦτα δὲ τὰ τεμάχια δὲν μᾶς διεσώθησαν ἄλλα.

ΑΜΜΩΝΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ.

Ἀμμώνιος, ὁ ἐπικληθεὶς Σακκάς, διότι ἀπὸ ποταποῦ γένους καταγόμενος, ἠναγκάζετο κατ' ἀρχὰς νὰ προσπορίζεται τὰ πρὸς τροφήν ἀναγκαῖα, μετερχόμενος τὸ ἐπάγγελμα τοῦ σακκοφόρου ἢ ἀγχοφόρου (β), ἐχρημάτισεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διδάσκαλος τοῦ Ὀριγένους εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Υἱὸς δὲ ὦν χριστιανῶν γονέων, καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἀνατραφεὶς, ὡς ὠρισμένως βεβαιοῖ ὁ Εὐσέβιος, καὶ οὐδ' ὁ Πορφύριος αὐτὸς ἀρνεῖται (γ), ἀφίερωσεν ἑαυτὸν ἐξ ὅλης ψυχῆς εἰς τὴν φιλοσοφίαν, καὶ κατέστησεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δημοσίαν σχολήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ μεγάλη αὐτοῦ φήμη προσεκάλει ἀθρόαν τὴν φιλομαθὴ νεολαίαν καὶ ἐκ τῆς χριστιανικῆς, καὶ ἐκ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας. Ἦτον, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἱεροκλῆς, ἐκλεκτικὸς, καὶ πρῶτος ἐσπούδασε μετ' ἐπιτυχίας νὰ συνδιαλλάξῃ τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς πλατωνικῆς (δ), καταβαλὼν, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν γνώμην τῶν νεωτέρων, τὸν πρῶτον θεμέλιον τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας. Οἱ ἐνδοξότατοι αὐτοῦ μαθηταὶ ὑπῆρξαν ὁ Πρακλᾶς, ὁ Ἀδαμάντιος Ὀριγένης, ἄλλος τις Ὀριγένης, ὁ Πλωτῖνος, ὁ θεμελιωτὴς τῆς νεοπλατωνικῆς σχολῆς, ὁ Λογγίνος, ὁ Ἡρένιος, καὶ Ὁλύμπιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς.

Οὐχὶ μόνον ὁ Πορφύριος, ὁ νεοπλατωνικὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ Εὐ-

(α) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 19.

(β) Σουβ. ἐν λέξ. Πλωτῖνος « Πλωτῖνος... μαθητῆς Ἀμμωνίου τοῦ πρῶτον γενομένου σακκοφόρου. » — Θεοδώρητ. λόγ. ζ'. περὶ προν.

(γ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 19. « Ἀμμώνιος μὲν γὰρ χριστιανὸς ἐν χριστιανῶς ἀνατραφεὶς τοῖς γονεῦσι. »

(δ) Φώτ. Μαρτίριον. 214. καὶ 251.

αέβιος, καὶ ὁ Ἱερώνυμος ἀποδίδουσι τὰ προσηκόντα ἐγκώμια εἰς τοῦ Ἀμμωνίου τὴν ἀκριβὴ καὶ βαθεῖαν παιδείαν, καὶ εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ (α). Ἄλλ' ὁ πρῶτος ἀπισχυρίζεται, ὅτι ὁ μὲν Ἀμμώνιος, ἀφοῦ καὶ παρεδόθη εἰς τὴν μελέτην τῆς φιλοσοφίας, ἀπαρνηθεὶς τὴν πίστιν, μετέπεσεν εἰς τὴν λατρείαν τῶν θεῶν· ὁ δὲ Ὀριγένης, τούναντίον, ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας ἐπεστράφη εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν βαρβάρων. Ὁ Εὐσέβιος ὁμῶς ἀναιρεῖ ἐντελέστατα τὸν ψευδῆ τοῦτον ἀπισχυρισμὸν τοῦ Πορφυρίου, καὶ ἀποδίδων αὐτὸν εἰς τὸ ἐμπαθὲς αὐτοῦ μῖσος πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, φέρει εἰς ἐναντίας ἀποδείξεως μαρτυρίαν αὐτὰ τὰ εὐδόκιμα συγγράμματα, τὰ ὅποια ὁ Ἀμμώνιος καθὼς χριστιανὸς ἐξέδωκεν (β). Ἡ μαρτυρία λοιπὸν τοῦ Εὐσεβίου ἔχει πάντως μέγα κύρος, τὴν ὁποίαν ἐπιβεβαίωσι τὸ καθ' ἑαυτὸν καὶ ὁ Ἱερώνυμος, ἂν μὴ ἀντέγραψεν ἀπλῶς τὸν Εὐσέβιον (γ).

Ἄλλ' ὁμῶς εἰς τοὺς κριτικούς τῶν νεωτέρων χρόνων ἐδόθη ἐντεῦθεν ἀφορμὴ νὰ διακρίνωσι δύο συγχρόνους τὸ αὐτὸ ὄνομα φέροντας σοφοὺς τῆς Ἀλεξανδρείας, τὸν μὲν, τὸν νεοπλατωνικὸν τοῦτον Ἀμμώνιον Σαχχᾶν· τὸν δὲ ἄλλον, ὁμώνυμόν τινα χριστιανὸν συγγραφέα, ὅστις, συντάκτης ὢν τῶν ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου καὶ Ἱερωνύμου ἀναφερομένων συγγραμμάτων, κατὰ λάθος καὶ ἡμαρτημένως συγχέεται ὑπ' αὐτῶν ᾗθεν μετὰ τοῦ πρώτου

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 55. « Ammonius, vir disertus et valde eruditus in philosophia, eodem tempore Alexandriae habitus est. »

(β) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 19. « Ἀμμώνιος μὲν γὰρ χριστιανὸς ἐν χριστιανοῖς ἀνατρέφεις τοῖς γονεῦσιν, ὅτε τοῦ φρονεῖν καὶ τῆς φιλοσοφίας ἤψατο, εὐθὺς πρὸς τὴν κατὰ νόμους πολιτείαν μετεβάλετο· Ὀριγένης δὲ Ἕλληγ' ἐν Ἕλληνι παιδευθεὶς λόγοις, πρὸς τὸ βάρβαρον ἐξέκυκε τόλμημα. . . Ταῦτα τῷ Πορφυρίῳ κατὰ τὸ τρίτον σύγγραμμά τῶν γραφέντων αὐτῷ κατὰ χριστιανῶν εἴρηται. . . ψευσαμένῳ σαφῶς. . . ἐν οἷς φησι. . . τὸν Ἀμμώνιον ἐκ βίου τοῦ κατὰ τὴν θεοσεβείαν ἔπαι τὸν ἐθνικὸν τρόπον ἐκπεσεῖν. Τῇ τε γὰρ Ὀριγένης τὰ τῆς κατὰ Χριστὸν διδασκαλίας ἐκ προγόνων ἐσώζετο. . . τῷ τε Ἀμμωνίῳ τὰ τῆς ἐθνικοῦ φιλοσοφίας ἀκέραια, καὶ ἀδιάπτωτα, καὶ μέχρις ἐσχάτης τοῦ βίου διεμνηνεύετο, ὡς πού καὶ οἱ τάνδρος εἰσέτι νῦν μαρτυροῦσι πόνοι, δι' ὧν κατέλιπε συγγραμμάτων παρὰ τοῖς πλείστοις εὐδοκμοῦντος. »

(γ) Hieronym. αὐτόθι. « hunc falso accusat Porphyrius, quod ex christiano ethnicus fuerit, quum constet eum usque ad extremam vitam Christianum perseverasse. »

(α). Καί φαίνεται, ὅτι ἡ γνώμη αὕτη εὐρίσκει ὑποστήριγμα εἰς τὸν Ἱεροκλέα, λέγοντα, ὅτι ὁ Σακκάς δὲν ἀφῆκε τι γεγραμμένον (β). ὁ ἄγιος ὁμοῦς Νύσσης Γρηγόριος ἀναφέρει ῥητῶς χωρίον τι ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ (γ).

Ὅπως δὲ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὁ Εὐσέβιος λέγει περὶ τοῦ Ἀρμωνίου τούτου, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει διδάσκαλον τοῦ Ὠριγέ-
 νους, ὅτι συνέταξε βιβλίον *Περὶ τῆς Μωυσέως καὶ Ἰησοῦ συμφωνίας* (δ), τὸ ὁποῖον ἐγκωμιάζεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου (ε), καὶ *Ἀρμονίας* τινὰ πῶς *εὐαγγελίων* (*Διὰ τεσσάρων*). Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπωλέσθη παντάπασι (ς). τὸ δὲ δεύτερον διεσώθη εἰς λατινικὴν μετάφρασιν, γενομένην περὶ τὰ μέτα τῆς 5' ἐκκτονταετηρίδος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καπὸνς Βικτορός. Παραλαμβάνεται δ' ἐν αὐτῷ εἰς βῆτιν τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου, καὶ τὰ μὲν ἐν αὐτῷ ἐλλείποντα χωρία ἀναπληροῦνται ἐκ τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν· τὰ δὲ παρὰ πᾶσι σύμφωνα σημειοῦνται ἐν τῷ περισελιδίῳ δι' ἀριθμῶν· τὰ τελευταῖα δὲ ταῦτα ἐκαλοῦντο *κεφάλαια*, τὰ ὅποια ὁ Ἱερώνυμος *Canones* ὀνομάζει (ζ), καὶ ὁ Εὐσέβιος ἔπειτα, εὐρὼν ἐν τῇ κατὰ τὴν Καισάρειαν βιβλιοθήκῃ χειρόγραφόν τι ταύτης τῆς τοῦ Ἀμμωνίου Ἀρμονίας, ἐπιδιορθώσας, μετεχειρίσθη ἐπὶ τῆς διαίρεσέως τοῦ κειμένου (η), ἀλλὰ μὴ συναρμολογήσας τὰ εὐαγγέλια εἰς ἓν, ὥπως εἰσέτι πῶζονται εἰς τὰ ἡμέτερα χειρόγραφα καὶ τὰς ἀρχαιοτέρους ἐκδόσεις.

Τελευταῖον δὲ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμμωνίου φέρεται *βιογραφία*

(1) Valesius ad Ammian. Marcellin. XXII, 16.—Fabric. Biblioth. graec. Vol. IV. p. 139.

(6) Παρὰ τῷ Φωτ. Μυριόβ. 214.

(γ) Γρηγόρ. Νύσσ., Περὶ ψυχῆς. Opp. Tom. I. p. 941.

(δ) Ἐκκλ. Ιστορ. ἀδελφ. «ὡς περ εὖν καὶ ὁ ἐπιγεγραμμένος περὶ τῆς Μωυσαίως καὶ Ἰησοῦ συμφωνίας, καὶ ὅσοι ἄλλοι παρὰ τοῖς φιλοκάλαις εὐρηγται.»

(ε) Αὐτόθι: «de consonantia Moysi et Jesu elegans opus composuit.»

(ς) Εὐσέβ. ἐπιστολ. πρὸς Καρπιανόν.

(ζ) Hieronym. de scriptit. eccl. c. 33. «et evangelicos canones excogitavit.»

(η) Hieronym. αὐτόθι: «quos postea sequutus est Eusebius Caesariensis.»

τις τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ὑπομνηματισμός τις εἰς τὰ συγγραμματα αὐτοῦ (α). ἄλλ' ἀμφότερα δὲν εἶναι πόνημα τοῦ ἡμετέρου Ἀμμωνίου, ἀλλ' ἑτέρου ὁμωνύμου φιλοσόφου τῶν Περιπατητικῶν.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

§. 1. Βίος. Πρὸς ὃ Ἰππόλυτος ἐγεννήθη, πόθεν κατήγετο τὸ γένος, καὶ τίς ὁ βίος αὐτοῦ, οἱ μὲν ἀρχαῖοι σιωπῶσιν, οἱ δὲ νεώτεροι ἐξ εἰκασίας μόνον λύουσι τὰ ζητήματα ταῦτα. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ὑπῆρξε μαθητὴς μὲν τοῦ Εἰρηναίου, τοῦ δὲ Ὀριγένους συνήθης καὶ φίλος (β). καὶ ὡσαύτως ὁμολογούμενον, ὅτι ἦτον ἐπίσκοπος· ἀλλὰ τίνος πόλεως ἢ χώρας, τοῦτο δύσκολον φαίνεται νὰ ὀρισθῇ· διότι ὁ μὲν Εὐτέβιος δὲν ὀνομάζει τὴν χώραν (γ). ὁ δὲ Ἰερώνυμος, καὶ φροντίσας, δὲν ἐδυνήθη ὁμῶς νὰ μάθῃ τὸ ὄνομα αὐτῆς (δ). Ἄλλοι δὲ μεταγενέστεροι, ἀπὸ τῆς ε' ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, λέγουσιν αὐτὸν ῥωμαϊκῆς τινος πόλεως χρηματίσαντα ἐπίσκοπον, καὶ μάλιστα ὁ Ζωναρᾶς (ε) καὶ Νικηφόρος ὁ Κάλлистος (ς), τῆς καλουμένης Ῥωμαϊκοῦ λιμένος (Portus Romanus). ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτῆς προσέκυψε διαφωνία, ἃν πρέπει νὰ νοηθῇ τὸ κατὰ τὴν εὐδαίμονα Ἀραβίαν Ἀδερον,

(α) Ammian. Marcellin. in vita Aristotel.

(β) Φώτ. Μυριόβιβλ. 121. « ἐνεγνώσθη βιβλιότατον Ἰππολύτου· μαθητὴς δὲ Εἰρηναίου ὁ Ἰππόλυτος. . . Λέγεται δὲ αὐτός καὶ προσομιλεῖν τῷ λαῷ κατὰ μίσχον Ὀριγένους, οὗ καὶ συνήθης μάλιστα καὶ ἑταῖρος τῶν λόγων ὑπῆρχε. »

(γ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε'. κεφ. 20. « ὡσαύτως δὲ καὶ Ἰππόλυτος, ἐπίσκοπος ποῦ καὶ αὐτὸς προσεπὶς ἐκκλησίας. »

(δ) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 61. « Hippolytus, cujusdam ecclesiae episcopus, nomen quippe urbis scire non potui. »

(ε) Χρονικ. τόμ. Β'.

(ς) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 31.

τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο τότε *Portus Romanus*, ἢ τὸ παρὰ τῇ Ῥώμῃ κείμενον Πόρτον (*Porto*). Καὶ ἡ μὲν πρώτη γνώμη στηρίζεται μόνον εἰς τὸν λόγον, ὅτι ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρει τὸν Ἰππόλυτον μετὰ τοῦ Βηρύλλου, ἐπισκόπου ὄντος τῶν Βόστρων τῆς Ἀραβίας (α)· ἡ δὲ δευτέρα ἔχει ὑπὲρ ἐκυτῆς συνηγοροῦντα τὸν λόγον τοῦτον, ὅτι τὸ ἔτος 1551, ἀνασκαφῆς παρὰ τῇ Ῥώμῃ γενομένης κατὰ τὸν Βήρειον ἀγρόν, πλησίον τῆς τοῦ ἁγίου Λαυρεντίου ἐκκλησίας, εὗρεθ' ἐπὶ λευκοῦ μαρμαρίνου λίθου ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰππολύτου, φέρουσα γεγραμμένον καὶ κατάλογον τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. — Ὅτι ὁ Ἰππόλυτος ἐτελεύτησε μαρτυρικὸν θάνατον, λέγουσιν ὁ Ἰερώνυμος καὶ ὁ Θεοδώρητος (β)· ἀλλὰ κατὰ ποῖον ἔτος, καὶ τοῦτο εἶναι ἀδέβαιον, τῶν μὲν ἱστοροῦντων αὐτὸν μαρτυρήσαντα κατὰ τὸν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Σευήρου διωγμὸν, τῶν δὲ, κατὰ τὸν ἐπὶ Δεκίου. Εἰς δὲ τὸ βῶμαϊκὸν μαρτυρολόγιον, τὸ ὑπὸ τοῦ Βαρωνίου κατὰ προσηγορίαν τοῦ πάπα Σίξτου τοῦ ἐκδοθέν, σημειοῦται, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ἰππόλυτος, διὰ τὴν τῆς πίστεως σταθερὰν αὐτοῦ ὁμολογίαν χειρὰς καὶ πόδας δεθείς, ἐρρίφθη εἰς βιβλὸν τινα καὶ πλήρη ὕδατος βόθρον, ἐπὶ τοῦ αυτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Ἐντεῦθεν δὲ τινες τῶν νεωτέρων εἰκάζουσιν, ὅτι τοῦ Ἰππολύτου τὸ μαρτύριον συνέβη τὸ ἔτος 235, τὸ τελευταῖον μὲν τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου βασιλείας, πρῶτον δὲ τῆς τοῦ Μαξιμίνου Θρακός· διότι οὗτος εὐθὺς τότε ἐκόλασεν αὐστηρότατα τοὺς χριστιανούς, καὶ μάλιστα τοὺς ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους αὐτῶν, τοὺς ὁποίους ὡς φίλους τοῦ προκατόχου αὐτοῦ μεγάλως ἐμίσει (γ).

§. 2. *Συγγράμματα*. Ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Ἰερώνυμος μᾶς πα-

(α) Εὐσέβ. ἐνθα ἀνωτέρω· « τούτων Βηρύλλος σὺν ἐπιστολαῖς καὶ συγγράμμασι » διαφόρους φιλοκαλίας καταλέλοιπεν· ἐπίσκοπος δ' αὐτὸς ἦν τῶν κατὰ Βόστραν· Ἀρξίων· ὡσαύτως δὲ καὶ Ἰππόλυτος, ἑτέρας που καὶ αὐτὸς προσηγορίας.

(β) Hieronym. in Prologo in Matth — Θεοδώρητ. Διάλογ. Γ'. Ἀ π α θ ῆ ς, Τόμ. Δ'. σελ. 232. ed. Schulze. « τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος ».

(γ) Mich. Permanderi Biblioth. Patristica. T. II. Vol. I. P. II. p. 428—29.

ρέθρακαν ἑλλιπῇ τινα τῶν τοῦ Ἰππολύτου συγγραμμάτων κατάλογον, ὅστις ὁμῶς γίνεται πλήρης, ἐὰν παραβάλλωμεν πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν εὐρεθέντα ἀναγεγραμμένον ἐπὶ τῆς ἀνασκευῆς αὐτοῦ εἰκόνας, καὶ τὸν βραχὺν ἐκείνον τὸν περὰ τῷ Φωτίῳ σημειωμένον. Πάντα δὲ τοῦ Ἰππολύτου τὰ συγγράμματα θέλωμεν διτιρέσθαι εἰς τὰς ἐξῆς τέσσαρας τάξεις.

Α') Ἑρμηνευτικὰ συγγράμματα. Εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἀριθμοῦνται τὰ ἀκόλουθα ὑπομνήματα. Εἰς τὴν Ἑξαήμερον, ἥ ἔως εἰς ὅλον τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως (α), εἰς τὴν Ἑξέδοον (β), εἰς τοὺς Ψαλμοὺς (γ), εἰς τὸ Ἄσμα τῶν ἁσμάτων (δ), εἰς τὰς Παροιμίας (ε), εἰς τὸν Ἑκκλησιαστήν (ς), καὶ τελευταῖον εἰς τοὺς προφῆτας Ἡσαΐαν (ζ), Ἰεζεκιήλ (η), καὶ Δανιήλ (θ). Ἐκ τούτων δὲ τὰ μὲν ὅλως ἀπωλέσθησαν, τὰ δὲ εἰς βραχέα τινα μόνον τεμάχια διεσώθησαν ἐν ταῖς Σειραῖς τῶν ἁγίων Πατέρων. Προσέτι δὲ τάσσονται ἐνταῦθα καὶ δύο ἱστορικὰ καὶ ἐξηγητικὰ ὑπομνήματα, τὸ μὲν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ βασιλέως Σαουλ καὶ τῆς πυθωρίσεως, τὸ δὲ εἰς τὴν περὰ τοῦ Δανιὴλ ἱστορίαν τῆς Σωσάννης (ι), ἐκ τῶν ὁποίων σώζεται μόνον τὸ δεύτερον. Ὡς δὲ ἐν ἄλλοις καθόλου, οὕτω καὶ ἐν τούτοις ἀσπάζεται ὁ συγγραφεὺς τὴν ἀλληγορικὴν καὶ μυστικὴν ἐρμηνείαν,

(α) Εὐσέβ. ἑκκλ. ἱστορ. βιβλ. σ', κεφ. 22. — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 61. — Isidor. Hispal. in Genes. c. 23.

(β) Hieronym. αὐτόθι.

(γ) Hieronym. αὐτόθι. — Θεοδώρητ. Διάλογ. Β'. Ἀπόχρητος, σελ. 88. ed. Sirmond.

(δ) Εὐσέβ. αὐτόθι. — Hieronym. αὐτόθι. — Θεοδώρ. αὐτόθι.

(ε) Hieronym. αὐτόθι.

(ς) Hieronym. αὐτόθι.

(ζ) Hieronym. αὐτόθι. — Θεοδώρητ. Διάλογ. Α'. Ἀπαρπτος, σελ. 36.

(η) Εὐσέβ. αὐτόθι. — Νικηφ. Κίλλικτ. ἑκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ', κεφ. 31.

(θ) Hieronym. αὐτόθι. — Idem in Comment. in Daniel. — Φώτ. Μοριέβιελ. 202. 203.

(ι) Hieronym. αὐτόθι. — Παρβλ. Γεώργ. Σύγκριλλ. Χρονογράφ. σελ. 218. (ἐν Παρίσι. 1652). « ὁ δὲ ἱεὺς Ἰππολύτος ἐν τῷ κατὰ τὴν Σωσάνναν καὶ τὸν Δανιὴλ γράμματι τρία ἔτη λέγει τὸν πλὴν Ἰωακείμ . . . μετὰ τὸν πατέρα κρατῆραντα μετοικισθῆναι εἰς Βαβυλῶνα τὸν τοῖς λοιποῖς. »

ἐπαρμόζων τὴν διήγησιν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας τύπος, λέγει, ἦτον ἡ Σωτάννα.

— Ἐτι ὀλιγώτερά περιελείφθησαν ἐκ τῶν ὑπομνημάτων αὐτοῦ εἰς τὴν Κ. Δ. Κατὰ τὸν Ἱερώνυμον (α) ἔγραψεν ἐρμηνείας εἰς τὰ εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Λουκᾶ, τοῦλάχιστον εἰς τινὰ κεφάλαια αὐτῶν, εἶτον, περὶ τῆς διανομῆς τῶν ταλάντων, περὶ τῶν δύο ληστῶν, κ.τ.λ. Ὁ Ἱερώνυμος ἐγνώριζε καὶ ἐρμηνείαν τινὰ εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν (β), καὶ, καθ' ὅσον ἀναφέρει ὁ μαρμάρινος ἐκεῖνος πίναξ τῆς εἰκόνης, ὁ Ἱππόλυτος ἔγραψε καὶ ὑπὲρ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως, ἥτις ἐπιγραφὴ ὅμως μᾶς διδάσκει, ὅτι τὸ σύγγραμμά δὲν ἦτον ἐρμηνεία, ἀλλ' ἀπολογία μᾶλλον ὑπὲρ τῆς γνησιότητος ἢ τοῦ κανονικοῦ κύρους τῶν δύο τούτων βιβλίων, κατὰ τῶν περὶ τούτου ἐνστάσεων τῆς αἵρέσεως τῶν Ἀντιπαραδιδόντων. Κατὰ τὸν αὐτὸν πίνακα λέγεται, ὅτι συνέταξε καὶ ᾠδὰς εἰς πάσας τὰς γραφάς.

Β) *Παρανετικά συγγράμματα.* — Ἐκ τῶν πολλῶν Ὁμιλιῶν τοῦ Ἱππολύτου μᾶς ἔμεινεν εἰς ἐμὶ μία μόνη, Ἀόριος εἰς τὰ ἅγια Θεογράτια ἐπιγραφομένη, τουτέστιν εἰς τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐνθα ἀποδεικνύει τὴν ὑπερβάλλουσαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀγάπην καὶ ταπεινότητα, ἀξιώσαντος νὰ βαπτισθῇ μετὰ ἁμαρτωλῶν, καὶ περιγράφει ἔπειτα τὰς ἐπὶ τοῖς πιστοῦς ἐνεργείας τοῦ μυστηρίου τούτου, καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν.

Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν Ὁμιλιῶν ἄλλη μὲν ἐπραγματεύετο περὶ τοῦ Ἐλκανὰ καὶ τῆς Ἀττης, τῶν γονέων τοῦ Σαμουὴλ (γ). Ἄλλη δὲ διελάμβανε περὶ τῆς ἐορτῆς τοῦ πάσχα, περὶ τῆς θεο-λογίας, τουτέστι περὶ τῆς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας, καὶ τελευταῖον περὶ τινῶν τμημάτων τῶν προφητῶν Ἠσαίου καὶ Δα-νιήλ. Κατὰ τὸν Ἱερώνυμον ἐξεφώνησεν ὁ Ἱππόλυτος, παρόντος τοῦ Ὁριγένους, καὶ ὁμιλίαν Περὶ ἐγκωμίου τοῦ Σωτῆρος Κυ-

(α) In Prologo in Matth.

(β) De scriptt. eccl. c. 61.

(γ) Θεολογ. Διάλογ. Α'. Ἀρετοπος, σελ. 55.

ρλου (de laude Domini Salvatoris) (α)· ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ἔχομέν τι πλέον ὑπόλοιπον· ἀλλ' ἐκ τῶν πρώτων διτηρήθησαν βραχέα τινὰ τεμάχια παρὰ τῷ Φαβρικίῳ καὶ τῷ Γαλλανδίῳ. — Εἰς τὴν τάξιν ταύτην συγκαταλέγομεν προσέτι καὶ τὸν Προτρεπτικὸν αὐτοῦ λόγον πρὸς Σεβηρείαν, ὅπως ἀναγινώσκεται ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ μητρώου πίνακος (Προτρεπτικὸς πρὸς Σεβηρείαν). Ἀμφισβητεῖται ὅμως, τίς εἶναι ἡ Σεβηρεῖνα αὕτη· ἀλλ', ἐπειδὴ ὁ Θεοδώρητος ἀναφέρει ἐπιστολὴν τοῦ Ἰππολύτου πρὸς τινὰ βασιλῆα, καὶ γνωστοποιεῖ ὀλίγα αὐτῇ ἀποσπάσματα (β), εὐλόγως οἱ πλείότεροι εἰκάζουσιν, ὅτι ἡ Σεβηρεῖνα εἶναι ἡ Σεβηρα, ἡ γυνὴ τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔγραψε καὶ ὁ Ὠριγένης (γ)· ἐντεῦθεν καὶ σημεῖοι ὁ Λεμονίος (δ), ὅτι ἡ ἐπιγραφή εἶχεν ἴσως οὕτω· **ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣ ΣΕΒΗΡΑΝΑΥ**, τούτεστι, *Πρὸς Σεβηραν Αὐ* (Αὐγεύσαν). Ἐκ τῶν παρὰ τῷ Θεοδώρητῳ σωζομένων ἀποσπασμάτων ἔαν κρίνωμεν, ἐπραγματεύετο ἡ ἐπιστολὴ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ, ἀποδεικνυμένης ἐκ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ.

Γ') Δογματικὰ καὶ ἀντιρρήτικὰ συγγράμματα. — α) *Περὶ Χριστοῦ καὶ Ἀντιχρίστου*. Ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Φωτίου οὐδεὶς πλέον εἶχε γινώσκειν τινὰ τοῦ συγγράμματος τούτου τοῦ Ἰππολύτου, μεχρινοῦ ἀπροσδοκήτως Ὁλλανδὸς τις, ὁ Μαρκουάρδιος Γουδιός (Marquard Gudius), ἀνακαλύψας αὐτὸ ἐν Ῥημοῖς, ἐξέδωκεν ἐν Παρισίῳ τὸ ἔτος 1661. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ συγγράμματος, καὶ τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ ἐπείσαν παραχερῆμα τοῦ· περὶ τοῦ· ἐκκλησιαστικοῦ· Πατέρος δεινοῦ· φιλολόγου· περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ὁμωνύμου ἐκείνου συγγράμματος, τὸ ὁποῖον ἀνέγνωσεν ὁ Φώτιος (ε)· ἀλλ' ἡ ἐπιγραφή δὲν ἐφέρετο

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 61.

(β) Θεοδώρητ. Διάλογ. Β'. Ἀπόγγ. σελ. 131.

(γ) Εὐαῖθ. ἐκκλ. Ιστορ. βιβλ. c'. κεφ. 36.

(δ) Le Moyne Varia Sacra, Tom. II. pag. 87 et seq.

(ε) Μυριόβιβλ. 202. « συνανέγνωσθαι αὐτοῦ καὶ ἕτερος λόγος· περὶ Χριστοῦ καὶ Ἀντιχρίστου, ἐν ᾧ ἦτα αὐτῇ τῶν λόγων ἰδέα διαπρέπει, καὶ τὸ τῶν νοημάτων ἀπλούτερόν τε καὶ ἀρχαιότερον. »

πανταχοῦ ἡ αὐτή, ἀλλὰ τοῦ μὲν, *Περὶ Χριστοῦ καὶ Ἀντι-
 χρίστου* (ὡς παρὰ τῷ Φωτίῳ), τοῦ δὲ, *Περὶ τοῦ σωτῆρος
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου* (ὡς ἐν τῷ
 χειρογράφῳ τῶν Ῥημῶν)· παρὰ δὲ τῷ Ἱερωνύμῳ, ἀπλῶς, *De
 Antichristo* (α)· καὶ ἡ τελευταία αὕτη ἐπιγραφή συμφωνεῖ
 πρὸς τὸ περιεχόμενον. Συνέγραψε δὲ ὁ Ἰππόλυτος τὸ εἰρημέ-
 νον βιβλίον κατὰ παράκλησιν Θεοφίλου τινός, εἰς τὸν ὁποῖον
 καὶ τὸ ἀνέθηκε. Καὶ ἐν μὲν τῷ προοιμίῳ ἀπαντᾷ πρὸς δύο ἐ-
 ρωτήματα, πῶς ὁ Λόγος πρὸ τῆς ἐνσαρκώσεως ἀπεκαλύρθη εἰς
 τοὺς προφῆτας, καὶ πῶς ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἔγινε
 δοῦλος τοῦ Θεοῦ (κεφ. α.—δ.). τὴν κυρίαν δὲ ὑπόθεσιν ἀπο-
 τελεῖ ἡ ἐρμηνευτικὴ καὶ δογματικὴ ἐξέτασις περὶ τοῦ χρόνου
 τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀντιχρίστου, περὶ τῆς καταγωγῆς, τοῦ ὀνό-
 ματος, τῆς ἐξουσίας, τοῦ διωγμοῦ αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐκλε-
 κτῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς πτώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ
 Χριστοῦ κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν. Ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ
 εἰς ταῦτα τὴν δόξαν, ὅτι περὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἱστορίαν τοῦ Χρι-
 στοῦ καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου ἀπαντῶνται παράλληλοί τινες ἀντι-
 θέσεις· ὅλον, ὡς ἐκεῖνος, κατὰ τὴν προφητείαν τοῦ Ἰακώβ, ἐ-
 ξῆλθεν ἐκ τοῦ Ἰούδα, τοιοῦτοτρόπως καὶ οὗτος θέλει ἀναστῆ ἐκ
 τοῦ γένους τοῦ Δάν. Θέλων δὲ νὰ προσδιορίσῃ ὅπως οὖν ἀκρι-
 βῶς τὸν χρόνον καὶ τὰς λοιπὰς τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἀντιχρί-
 στου περιστάσεις, ἐξετάζει τοὺς προφῆτας Ἡσαΐαν, Ἰεζεκιήλ,
 καὶ κατ' ἐξοχὴν τὰς προφητικὰς ὁράσεις τοῦ Δανιήλ καὶ τῆς
 Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου, καὶ ἀποδεικνύει τὴν πλήρωσιν τῶν
 προφητειῶν αὐτῶν ἐπὶ τῆς μέχρι τοῦδε παρελθούσης ἱστορίας
 (κεφ. ε.—μβ'). Προσδιορίζων δὲ τὴν παρουσίαν τοῦ Ἀντιχρί-
 στου, μεταθέτει αὐτὸν εἰς τὴν τελευταίαν τῶν παρὰ τῷ Δα-
 νιήλ ἐβδομήκοντα ἐβδομάδων, καθ' ἣν καὶ ὁ Ἑνῶχ καὶ ὁ Ἡλίας
 θέλουσι πληρῶσαι τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν. Περὶ τῆς ἐπωνυμίας
 αὐτοῦ φέρει τὰς αὐτὰς σχεδὸν εἰκασίας, τὰς ὁποίας καὶ ὁ Βίρη-
 ναῖος. Τελευταῖον δὲ περιγράφει κατὰ τὰς προρρήσεις τῶν προ-
 φητῶν τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ κράτος τοῦ Ἀντιχρίστου, τὰς νίκας,
 καὶ τὴν πτώσιν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τέλους τὴν μέλλουσαν κρίσιν, περὶ αἱ-

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 61.

νων τὸ ὅλον σύγγραμμά διὰ τινος παραινέσεως (κερ. μγ'.—ξζ').

β) Ἐκ τῶν ἀντιρρήτικῶν συγγραμμάτων πρὸς τοὺς αἵρετικούς μνημονεύουσιν ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Ἱερώνυμος τὸ *Πρὸς Μαρκίωνα* (α), τὸ ὁποῖον ἀπωλόθη, καὶ τὸ *Πρὸς ἀπάσας τὰς αἵρέσεις* (β), ὅπου ἀνεκτυάζοντο τριάκοντα δύο εἰρέσεις, ἀλλ' ὡχί τοσοῦτον λεπτομερῶς καὶ ἐν πλάτει, ἀλλὰ μᾶλλον κατ' ἐπιτομήν τῶν ὑπὸ τοῦ Εἰρηναίου περὶ αὐτῶν γεγραμμένων (γ). Τὴν σήμερον σώζεται ἐξ αὐτοῦ μόνον ἡ τελευταία πραγματεία, ἐπιγραφομένη μὲν *Θμιλία εἰς τὴν αἵρεσιν Νοητοῦ τινος* (ἡ *Homilia de Deo Trino et uno*), κατὰ ἀλήθειαν ὁμῶς ὡχί *Θμιλία*, ἀλλὰ τὸ τέλος οὗτα τοῦ ἀνω ρηθέντος *Πρὸς ἀπάσας τὰς αἵρέσεις* συγγραμματος. — Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ βιβλίου προτίθεται σύντομός τις εἰδησις περὶ τοῦ Νοητοῦ, ὅστις ἦτο τῆν πατρίδα Σκυριαίαν, καὶ ἐδόξαζε τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, διδάσκων, οὐκ ὁ πατήρ ἐνην-θρόωνησε, καὶ ἐσταυρώθη διὰ τὸ ὁποῖον καὶ ἀφωρίσθη τῇ ἐκκλησιαστικῇ κοινωνίᾳ· ἐπειτα δὲ ἐξετάζει καὶ ἐρμηνεύει ὁ συγγραφεὺς τῆς ἁγίας Γραφῆς τὰ ρητὰ, ἐπὶ τῶν ὁποίων φησὶν ὁ Νοητὸς τὸ αἰρετικὸν αὐτοῦ δόγμα (κερ. θ'.—η). Μετὰ τὴν ἀναίρεσιν τῆς αἰρετικῆς δόξης ἐπεται ἡ ἐκθεσις καὶ ἡ ὑποστήριξις τῶν τῆς καθόλου ἐκκλησίας περὶ τῆς ἁγίας τριάδος διδασκαλιῶν, ἔκον ὁ ἱππόλυτος πρῶτον μὲν προβάλλει τὸ ἀξίωμα, οὐ μόνον ἡ θεία ἀποκάλυψις, ὅπως ἐμφαίνεται εἰς τὰς ἁγίας γραφάς, ἔχει ὁριστικὸν κύρος, ἐπειτα δὲ ἀναπτύσσεται ἐπὶ τὸ ἀκριβέστατον τὴν περὶ τοῦτου διδασκαλίαν. (κερ. θ'.—ιζ.). Ὅλη δὲ ἡ πραγματεία ἐκθέτει τὸ μέρος τοῦτο τῆς καθολικῆς δογματικῆς περὶ τῆς ἁγίας τριάδος καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοσοῦτον ἐναργῶς, καὶ εἰς γλῶσσαν τοσοῦτον ὀρισμ-

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. β.βλ. ζ'. κερ. 22. — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 61.

(β) Εὐσέβ. αὐτόθι. — Hieronym. αὐτόθι.

(γ) Φώτ. Μουσέβ. 121. • ἀνεγνώσθη βιβλιοθήκην Ἱππολύτου μαθητὴς δι' Εἰρηναίου ὁ ἱππόλυτος· ἦν δὲ τὸ σύνταγμα κατὰ αἵρεσιν 16', ἀρχὴν ποιούμενον Δοσιθενοῦς, καὶ μέχρι Νοητοῦ καὶ Νοητιανῶν διαλαμβάνον. Ταύτης δὲ φησὶν ἀλλήλοις ὑποβλήθη· αἰμολύοντο· Εἰρηναίου, ὃν καὶ συνοψὶν ὁ ἱππόλυτος ποιούμενος, τότε τὸ βιβλίον φησὶ συνεταχέναι. •

νη, ὥστε δὲν ἀπαντῶμεν σχεδὸν ἀλλաχοῦ που εἰς τῶν τριῶν
πρώτων ἑκατονταετηρίδων τὰ συγγράμματα τοιαύτην σαφῆναι.

γ) *Περὶ θεολογίας καὶ ἐνσαρκώσεως κατὰ Βήρωνος καὶ
Ἑλικωνος τῶν αἰρετικῶν* (*De theologia et incarnatione
contra Veronem et Heliconem haereticos*) σειρά τεμα-
χίων ἐκ τινος συγγράμματος τοῦ Ἰππολύτου, τὴν αὐτὴν ὑπό-
θεσιν πραγματευομένου, τὴν ὁποίαν καὶ τὸ προηγούμενον. Ἀνα-
στάσιος ὁ πρεσβύτερος, καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἀποκρι-
σιώτης (περὶ τὰ μέσα τῆς ἑ' ἑκατονταετηρίδος), διηγείται, ὅτι
κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβῆς αὐτοῦ εἶ-
δε βιβλίον τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου, ὅπου ἐντελέστατα ἀντροῦντο
αἱ κακοδοξίαι τῶν Μονοθελητῶν δὲν ἐδυηθή ὅμως ν' ἀντιγρά-
ψῃ ἐξ αὐτοῦ, εἰ μὴ ὅτι μόνον μαρτυρεῖται, διότι ἀφηρηπύθη
εὐθὺς ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὑπ' αὐτῶν τῶν Μονοθελητῶν (α).
Καὶ οἱ μὲν ἀρχαῖοι δὲν γνωρίζουσι σύγγραμμά τι τοῦ Ἰπ-
πολύτου, τοιαύτην τινα φέρον ἐπιγραφὴν, οὔτε ὁ Θεοδώ-
ρητος αὐτὸς φαίνεται λαβὼν γνῶσιν αὐτοῦ· πρὸς δὲ τού-
τοις καὶ τὰ ὀνόματα τῶν δύο αἰρετικῶν, Βήρωνος καὶ Ἑ-
λικωνος, οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ εὐρίσκονται· ἀλλ' ὅμως, τοῦτων
οὕτως ἐχόντων, δὲν ἔχουμεν ἀποχωρῶντά τινα λόγον ν' ἀμφι-
βάλλωμεν περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ συγγράμματος, ἐνῷ μάλι-
στα αἱ ἰδέαι ἀπαντῶνται αἱ αὐταί, καὶ ἡ φράσις ἀναγνωρίζεται
ἡ αὐτή, τὴν ὁποίαν καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τῶν πονημάτων αὐτοῦ
μεταχειρίζεται ὁ Ἰππολύτος. — Τὸ βιβλίον ἀρχεται ἀπὸ τοῦ
σεραφικοῦ ὕμνου, Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, ὡς
διὰ προσομίαν, καὶ προσβαίνει ἔπειτα εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Ὁ Βή-
ρων καὶ οἱ ἀπαῖοι αὐτοῦ ἀπειδέχοντο σύγχυτον τῶν δύο φύσεων
ἐν Χριστῷ, μίαν μόνην ἐν αὐτῷ ἐνέργειαν ὁμολογοῦντες· ἐπί-
στευαν δηλονότι, ὅτι ἡ μὲν θεότης εἶναι παθητὴ, ἡ δὲ ἀνθρω-
πότης ἐπιτηδεύει τῶν εἰς μόνον τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ οἰκείων ἐνερ-
γειῶν. Ἡ κακοπιστία δὲ αὕτη τοῦς ἐπειθε νὰ ὑπερασπίζωσι τὴν
δόξαν, ὅτι ὁ Λόγος ἐνθρωπώπησε κατ' ἀλλοίωσιν τῆς θεότητος
ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ τὰνάπαλιν, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἔχει

(α) Anastas, epist. ad Theodos presbyter, Gangrens. Tom. III. Opp.
Sirmondii pag. 379.

Θεός κατ' ἀλλοίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν τῇ θεότητι. Ταύτην αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν ἀποδακνύων ὁ Ἰππόλυτος, διδάσκει πρῶτον, ὅτι ὁ θεὸς Λόγος, λαβὼν σάρκα καὶ ἀνθρωπίνην φύσιν, οὐδεμίαν κατὰ τὴν θεότητα ἔπαθεν ἀλλοίωσιν· δεύτερον, ἀποδίδει εἰς τὸν Χριστὸν δύο φύσεις, τὴν θείαν, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, ἀσυγχύτους, καὶ δύο ἐνεργείας καὶ θελήσεις· τρίτον, ἐρμηνεύει, πῶς ὁ Θεός ἐνεργεῖ διὰ τῆς σαρκὸς· τέταρτον, ἐκθέτει ἐκ τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων διακεκριμένας τὰς ἰδιότητας καὶ τὰς ἐνεργείας ἑκατέρας· πέμπτον ἀποδεικνύει, κατὰ τοῦ Βήρωνος καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, ὅτι μία ἐν τῷ Χριστῷ ὑπάρχει ὑπόστασις· καὶ τελευταῖον διδάσκει, ὅτι ἡ σὰρξ δὲν δύναται ν' ἀλλοιωθῇ εἰς τὴν θείαν φύσιν, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπίνη ἐνεργεια εἶναι ἀπὸ τῆς θείας διακεκριμένη.

δ') Ἀποδείξεις πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Οἱ μὲν παλαιοὶ δὲν ἀναφέρουσι τοῦτο τὸ σύγγραμμα· ἀλλὰ τινες ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι εἶναι σεσημειωμένον ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου πίνακος διὰ τῶν γραμμάτων ΙΟΥC, τὰ ὅποια κατ' ἐπιτομὴν παριστῶσι τὴν λέξιν ΙΟΥΔΑΙΟΥC, ἀναπληροῦντα οὕτω τὴν ὅλην ἐπιγραφὴν τοῦ νῦν ὑπάρχοντος βιβλίου Ἀποδείξεις πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Ἡ ὑπόθεσις, κυρίως ἐρμηνεῖα τις οὔσα τοῦ ξή Ψαλμοῦ, καὶ ἡ φράσις, δὲν μᾶς προσφέρουσι σημεῖά τινα τῆς νοθείας, διὸ καὶ ἀξιώσιστα νομίζονται τὰ χειρόγραφα, τὰ ἀποδίδοντα εἰς τὸν Ἰππόλυτον τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο. Εἶναι δὲ τὸ ὅλον συλλογὴ τις μαρτυριῶν ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὅθεν ὁ συγγραφεὺς ἀποδεικνύει τὴν μετσιακὴν τοῦ Ἰησοῦ ἀξίαν, μεμφόμενος ἅμα τοὺς Ἰουδαίους διὰ τὴν εἰς τοῦτο ἀπιστίαν αὐτῶν.

ε') Πρὸς Ἑλλήνας καὶ πρὸς Πλάτωνα, ἢ περὶ τοῦ παντός· κατὰ δὲ ἄλλους, Κατὰ Πλάτωνος περὶ τῆς τοῦ παντός αἰτίας. Οὕτως ἐπιγράφεται τεμάχιόν τι συγγράμματος τοῦ Ἰππολύτου, τὸ ὁποῖον τὸ πάλαϊ ἀπεδίδετο εἰς διαφόρους, ποτὲ μὲν εἰς τὸν Ἰωσήπον, ποτὲ δὲ εἰς τὸν Γαῖον, τὸν πρεσβύτερον τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίης, καὶ ἄλλοτε πάλιν εἰς τὸν φιλόσοφον καὶ μέγιστον Ἰουδαῖον, ἢ καὶ εἰς τὸν Βέρηναῖον (α')· ἀλλ' ἀναμφιβό-

(α) Φώτ. Μυρίεβλ. 48. = ἀναγνώστη Ἰωσήπου περὶ τοῦ παντός, ὃ ἐν ἄλλοις

λως εἶναι τὸ αὐτὸ, τὸ καὶ παρὰ τῷ Ἱερωνύμῳ ἐπιγραφόμενον *Adversus Graecos et Platonem* (2). Τὸ τεμάχιον, τὸ δασω-
θὲν εἰς ἡμᾶς, διαλαμβάνει περὶ τῆς μελλούσης μετὰ θάνατον δια-
τριβῆς τῶν ψυχῶν, τῶν ὁποίων παραδέχεται τόπον τινὰ ὑπὸ
γῆν, πλασθέντα συγχρόνως μετὰ τοῦ κόσμου, ὅπου αἱ μὲν τῶν
δικαίων ψυχαί, ἀπολαμβάνουσι τῶν ἀναλόγων πρὸς αὐτοὺς ἡδονῶν,
προσδοκῶσι τὴν ἀνάστασιν, αἱ δὲ τῶν ἀσεβῶν κολάζονται, ἀπο-
κεχωρισμένοι οὗται εἰς ἰδίαν τινὰ χώραν· καὶ ἡ μὲν ἀνάστασις
καὶ ἡ κρίσις εἶναι προσδιωρισμένοι ἐπίσης καὶ εἰς τοὺς δικαίους,
καὶ εἰς τοὺς ἀσεβεῖς· οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον
εἰς ἀμφοτέρους. Ἡ περιγραφή τῆς μακαριότητος τῶν εὐσεβῶν καὶ
τῆς ταλαιπωρίας καὶ θλίψεως τῶν κατακεκριμένων πονηρῶν, εἴ-
ναι μάλιστα ζωηρὰ καὶ ἐπιτυχεστάτη.

5') *Περὶ χαρισμάτων ἀποστολικῆ παράδοσις*· οὕτω ση-
μειοῦται ἄλλο σύγγραμμα τοῦ Ἱππολύτου εἰς τὸν πολλάκις ἡδη
μνημονευθέντα μαρμαρίνον πίνακα, ἐκτός ἐάν μὴ ᾔναι δύο διά-
φορα συγγράμματα, τῶν ὁποίων τὸ μὲν ἐπιγράφεται *Περὶ χα-*
ρισμάτων· τὸ δὲ, *Ἀποστολικῆ παράδοσις*. Σπουδάζει δ' ἐν
αὐτῷ ὁ συγγραφεὺς νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν διδασκαλίαν, ὅτι τὰ ἐκ-
τακτα πνευματικὰ χαρίσματα δὲν δίδονται εἰς τοὺς πιστοὺς πρὸς
πληροφορίαν, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀπίστους πρὸς σημεῖον, καὶ ὅτι καθ' ἑ-
αυτὰ δὲν ἀγιάζουσι τὸν ἔχοντα αὐτὰ ὅθεν καὶ δὲν ὑπάρχει λό-
γος νὰ θέλῃ τις διὰ τοῦτο ν' ἀνυψοῖ ἐκτετὸν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους.

6') Ὁ μαρμαρίνος πίναξ διομάζει προσέτι σύγγραμμα, καλού-
μενον *Περὶ Θεοῦ καὶ σαρκὸς ἀναστάσεως*, τὸ ὁποῖον ἀριθμεῖ
εἰς τὸν κατάλογον καὶ ὁ Ἱερώνυμος (6), καὶ Ἀναστάσιος δ
Συναίτης ἀναφέρει ἐκ τοιούτου τινὸς βιβλίου διάφορα ἀποσπάσμα-

» ἀνέγνω ἐπιγραφόμενον περὶ τῆς τοῦ παντὸς αἰτίας, ἐν ἄλλοις δὲ, περὶ τῆς τοῦ
» παντὸς οὐσίας. Ἔστι δὲ ἐν βυαῖ λογιδίῳ· εὐρίσκει δὲ ἐν αὐτοῖς πρὸς ἐαυτὸν
» στασιάζοντα Πλάτωνα . . . Ἐβρον δὲ ἐν παραγραφαῖς, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ λόγος
» Ἰωσήπου, ἀλλὰ Γαίου τινὸς πρεσβυτέρου, ἐν Ῥώμῃ διατρίβοντος . . . ἀνεπι-
» γράφου δὲ καταλειφθέντος τοῦ λόγου, φασὶ τοὺς μὲν Ἰωσήπου ἐπιγράφαι, τοὺς
» δὲ Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος, ἄλλους δὲ Εἰρηναίου.»

(2) Hieronym. de scriptis. eccl. c. 61.

(6) De scriptis. eccl. c. 61.

τα (α). Ἄν δὲ ὁ Ἰππολύτος ἀπέβλεπεν ἐνταῦθα, ὡς νομίζει ὁ Λεμαβίος, πρὸς τὸν Μαρκίωνα, ἢ ἄλλον τινὰ αἰρετικόν, περὶ τοῦτου ὅ,τι ἂν εἰπωμεν, λέγομεν μόνον ἐξ εἰκασίας, μὴ ἔχοντες ἀκριβεστέραν ἄλλην τοῦ βιβλίου γινῶσιν. — Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ συγγράμματος, ἐπιγραφομένου *Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ πῶθεν τὸ κακόν*, καὶ ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου πίνακος σημειουμένου, τοῦ ὁποίου ἀγνωστοῦμεν ὡς αὐτως καὶ τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς συντάξεως.

Τελευταῖον δὲ ὁ Ἰερώνυμος λέγει, δεῖ ὁ ἐκκλησιαστικὸς αὐτοῦ Πατὴρ ἐγράψαι καὶ περὶ τῆς νηστείας τοῦ σαββάτου, καὶ περὶ τῆς καθ' ἑκάστην μεταλήψεως τῶν μυστηρίων (β). ὁ δὲ Εὐσέβιος ἱστορεῖ, ὅτι ἀνέγνωτε πολλὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἱερουσαλὴμ Ἀλεξάνδρου, ἐκ τῶν ὁποίων ὁμως, πλὴν τινων ἀποτκασματίων παρὰ τῷ Θεοδώρῳ ἄλλο τι δὲν διεσώθη εἰς ἡμᾶς (γ).

Δ') *Χρονολογικὰ συγγράμματα*. — Ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Ἰερώνυμος ἀναγγέλλουσιν, ὅτι ὁ Ἰππολύτος ἐγράψαι βιβλίον *Περὶ τοῦ πάσχαι*. Διηρεῖτο δὲ τοῦτο, ὡς ἐκ τῶν λόγων τοῦ Εὐσεβίου ἐξάγεται, εἰς δύο μέρη, τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον περιεῖχε *χρονολογίαν*, φθάνουσαν μέχρι τοῦ πρώτου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου (222)· τὸ δὲ δεύτερον, τὸν λεγόμενον κύκλον τοῦ πάσχαι, συνταχθέντα εἰς προσδιορισμὸν τῆς ἡμέρας ταύτης τῆς ἑορτῆς (δ). Καὶ τὸ μὲν πρῶτον μέρος δὲν σώζεται πλέον· τοῦ δὲ δευτέρου διὰ πολλῶν αἰώνων ἦτο γνωστὸν μόνον τὸ ὄνομα, ὅτε, παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν, τὸ ἔτος 1551, καθαιρομένην παλαιὰς τινὸς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου ἀπὸ τοῦ προσ

(α) Ἐν Ὁδηγῷ, σελ. 356.

(β) Hieronym. epist. 71. ad Lucin.

(γ) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστ. βιβλ. ε'. κεφ. 20.

(δ) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστ. βιβλ. ε'. κεφ. 22. « τότε δὴ καὶ Ἰππολύτος συντάττων, μετὰ πλείστων ἄλλων ὑπομνημάτων, καὶ τὸ περὶ τοῦ πάσχαι πεποίητο σύγγραμμα, ἐν ᾧ τῶν χρόνων ἀναγραφὴν ἐκθέμενος, καὶ τινὰ κανὼν ἐκκαίδεκε »
« εὐαγγελιστὸς περὶ τοῦ πάσχαι προβαλεῖ, ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ χρόνον περιγράφει. »

πεπνόντος χρώματος παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Λυκωντίου, ἔξω τῆς Ῥώμης, ἀνασκαφεῖσα εὗρέθη ἡ μαρμαρίνος εἰκὼν τοῦ ἡμετέρου ἁγίου Ἰππολύτου, καθημένου ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ αὐτοῦ θρόνου, καὶ ἔχοντος ἐκατέρωθεν ἀναγεγραμμένον ἑλληνιστὶ τὸν ἥδη μνημονευθέντα τοῦτον κύκλον τοῦ πάσχα. Συνίσταται δὲ εἰς δύο μέρη, τῶν ὁποίων τὸ μὲν ἐσθμείου τῆς νέας σελήνης τὴν ἰδ' ἡμέραν κατὰ τοὺς μῆνας μάρτιον καὶ ἀπρίλιον, καθ' ἣν ἔπρεπε τις νὰ κανονίζεται τὸ δὲ, τὴν κυριακὴν ἐδείκνυσεν ἡμέραν, καθ' ἣν ἔπρεπε νὰ ἐορτάζεται τὸ πάσχα. Ὁ κύκλος περιεῖχεν ὑπολογισμὸν δέκα ἑξ' ἐτῶν (α κανὼν ἐκκαίδεκαετηρίδος), ὅποτε μετὰ τὴν περίοδον αὐτῶν, ὡς ὁ Ἰππόλυτος ἐνόμιζεν, ἐμελλε τὸ πάσχα νὰ συμπέσῃ κατὰ τὴν αὐτὴν τοῦ μηνὸς ἡμέραν. Ὁ κύκλος λοιπὸν οὗτος, ἐπὶ τῆς περιστρεφόμενης, περιελάμβανε τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ πάσχα ἐπὶ ἔτη 112, τοιούστιν, ἀπὸ τοῦ ἔτους 222, ὅθεν ἤρχιζε, μέχρι τοῦ 333, ὅπου μετὰ τὴν παρέλευσιν αὐτοῦ, κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Ἰππολύτου, ἡ ἐορτὴ τοῦ πάσχα ἔπρεπε νὰ συμπέσῃ πάλιν κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα καὶ τὴν αὐτὴν τῆς ἑβδομάδος ἡμέραν. — Ἀρρομὴν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ πασχαλίου τούτου κανόνος ἔδωκαν βεβαίως εἰς τὸν Ἰππόλυτον αἱ δι' ἄρροροι περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐορτῆς τοῦ πάσχα ἀναφεύσαι φιλονεικίαι· διότι οἱ μὲν Ἀνατολικοὶ ἐπανηγύριζαν τὴν ἐορτὴν ταύτην κατὰ τὴν ἰδ' πάντοτε μετὰ τὴν νεομηνίαν, ἀδιανοοῦντες περὶ τῆς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος· οἱ δὲ Δυτικοὶ ἐφύλατταν τὸν κανόνα νὰ ἐορτάζωσιν αὐτὴν τὴν ἑξῆς κυριακὴν μετὰ τὴν νεομηνίαν, διακρινόμενοι ἀπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι, ὡς γίνεται ὅθλον ἐκ τοῦ Ἰππολύτου, ἐκεῖνοι μὲν ὑπελόγιζαν ταύτην ἀπὸ τῆς ις', οἱ δὲ Ἀλεξανδρινοὶ, ἀπὸ τῆς ιε'. Εἶναι δὲ ὁ πασχαλῖος οὗτος κύκλος τοῦ Ἰππολύτου ὁ ἀρχαιότατος ὅσων ἐξεύρομεν, καὶ πολλοὶ τῶν μετὰ ταῦτα σοφῶν, οἷον ὁ Σκαληγῆρος, οἱ δύο Ἰησουνῆαι Πεταύτης καὶ Βουχῆρος, καὶ ἄλλοι, ἐνηγολήθησαν νὰ σαφηνίσωσι δι' ὑπομνηματισμῶν τὰς ἐν αὐτῷ ἀπαντωμένας δυσκολίας.

Υποβολιμαῖα αὐτογράμματα. — Πλὴν τῶν μέχρι τοῦδε καταγραφέντων γνησίων τοῦ Ἰππολύτου αὐτογράμματων, ἀπεδόθησαν εἰς αὐτὸν καὶ πολλὰ ἄλλα, ἀδίκως φέροντα τὸ ὄνομα αὐ-

τοῦ. Θέλομεν δὲ σημειώσαι καὶ ταῦτα διὰ βραχέων ὡς ἑξῆς.

α) Ὁ Κανίσιος, Λάππιος (Lappe), καὶ Δουκάγγιος (Du Cange), ἐξέδωκαν *Χρονικὸν* (Chronicon) τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου, συμφωνοῦν μὲν εἰς τινα πρὸς τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ πασχαλίου κανόνος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου Πατρὸς, ἀλλ' ἐν πολλοῖς πολλὰκις διαφέρον, καὶ γέμον ἀναχρονισμῶν. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποληφθῇ τοῦτο ὡς τὸ αὐτὸ σύγγραμμα, τὸ καὶ ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου πίνακος ἀναγεγραμμένον, περὶ τοῦ ὁποίου ἔγεινεν ἀνωτέρω ὁ λόγος.

β) *Περὶ συντελείας κόσμου, περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας* (De consummatione mundi, de Antichristo, et de secundo Christi adventu), ἐξεδόθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ Ἰωάν. Πίκου, ἐν Παρίσις τὸ 1557, ἐλληνιστί καὶ λατινιστί. Καὶ ἐὰν μὴ ἀποβλέψωμεν πρὸς τὸ διάφορον τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἥδη ἀνωτέρω σημειωθέντος βιβλίου, καὶ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν πραγματευομένου, αἱ ἐν αὐτῷ ἀπαντῶμεναι κακοδοξίαι, καὶ τῆς φράσεως τὸ σόλοικον, εἶναι ἱκανὰ νὰ μᾶς πείσωσιν, ὅτι συνεγράφη ὑπὸ ἀνδρὸς, πολὺ μεταγενεστέρου, ἵσως κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀκμάσαντος, καὶ ἀμαθοῦς· διότι λέγεται ἐν αὐτῷ, ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης δὲν ἀπέθανεν, ἀλλὰ μέλλει νὰ ἔλθῃ μετὰ τοῦ Ἑνῶχ καὶ τοῦ Ἡλιοῦ, διὰ νὰ ἐξελέγῃ τὸν Ἀντίχριστον· ἡ δὲ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου συγκεχυμένως λαμβάνεται ἀντὶ τῶν προφητειῶν τοῦ Δανιὴλ, καὶ εὐθὺς ἡ πρώτη περίοδος τοῦ βιβλίου ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ συνδέσμου γάρ, τὸν ὁποῖον οὐδὲ ὁ τὰ κοινὰ γράμματα διδασκόμενος παῖς μεταχειρίζεται ποτε ἐν ἀρχῇ λόγου.

γ) *Πραγματεία περὶ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν* (Tractatus de duodecim Apostolis, et de septuaginta discipulis)· δύο συγγράμματα, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ἐγνωστοποιήθη ἔκ τινος παρισινοῦ χειρογράφου ὑπὸ τοῦ Κομβιφισίου, περιέχον διαφόρους ἐν εἰδει συναξαρίου ἀγγελίας περὶ τοῦ κηρύγματος καὶ τῶν παθημάτων τῶν Ἀποστόλων· τὸ δὲ δεύτερον μᾶς παραδίδει πεπλασμένης ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰδήσεις περὶ τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· διότι κατατάσσονται μετὰ τῶν μαθητῶν τούτων πολ-

λοι, οἵτινες μάλιστα μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου προσῆλθαν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν· ὅθεν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐχρημάτισαν μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος· πρὸς τοῦτοις ὁ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς ἱστοροῦνται ὄντες ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν, οἵτινες σκανδαλισθέντες εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ «Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σὰρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίνη-
τε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς» (α), ἀπεσπάρθησαν ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὕστερον μεταπεισθέντες, ὁ μὲν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ Παύλου, προσῆλθαν πάλιν εἰς τὸν Χριστὸν, καὶ ἐμαρτύρησαν· ἔτι δὲ, ὁ Κλήμης λέγεται χρηματίσας ἐπίσκοπος τῆς Σαρδινίας, καὶ δύο τινὲς διάφοροι Βαρνάβαι ἀναφέρονται, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τοῦ Μεδιολάνου, ὁ δὲ τῆς Ἡρακλείας.

δ') Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος (6) γνωστοποιεῖ ἐκ τοῦ Ἰππολύτου, ἐπισκόπου Πόρτου, οὐχὶ μικρὸν τεμάχιον, διαλαμβάνον τὴν γενεαλογίαν τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ καὶ τῆς παρθένου Μαρίας· ἀλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ὁ ἱστορικὸς αὗτος ἠπατήθη, ὀνομάσας συγγραφέα τοῦ εἰρημένου τεμαχίου τὸν μάρτυρα Ἰππολύτον ἀντὶ Ἰππολύτου τοῦ Θιβαίου, ἀκμάσαντος περὶ τὰ τέλη τῆς ι' ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς ιβ' ἑκατονταετηρίδος, μετὰ τὸν Συμεῶνα τὸν Μεταφραστὴν, καὶ γράψαντος περὶ τοιαύτης ὁλης.

ε') Ὁ Φαβρίκιος ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἰππολύτου ἐξέδωκεν εἰς ὄνομα αὐτοῦ ἐκ χειρογράφου τινὸς ἀραβικῆς Σειρᾶς τῶν Πατέρων τεμάχιόν τινα, ἀναγόμενα εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς Πεντατεύχου, καὶ διὰ συριακῶν γραμμάτων γεγραμμένα. Ταῦτα ὁμῶς ἀνεγνωρίσθησαν ἤδη ὡς νόθα· διότι ὁ Ἰππολύτος ὀνομάζεται ἐν αὐτοῖς πανταχοῦ ἑρμηνευτὴς τῶν χαλδαϊκῶν παραφράσεων (expositor Targum), καὶ οὐδαμοῦ ἐπίσκοπος ἢ μάρτυς, ἐνῶ οἱ λοιποὶ Πατέρες μνημονεύονται ἑκαστος κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ χαρακτῆρα· οἷον, ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας· ὁ μέγας Βασίλειος, ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας· ὁ Ἐπιφάνιος, ἐπίσκοπος τῆς Κύπρου, καὶ

(α) Ἰωάν. γ'. 53.

(6) Ἑκκλ. ἱστορ. βιβλ. 6, κεφ. 3.

καθεστῆς· προσέει δὲ καὶ διότι τοῦ παρχουμιστοῦ τούτου Ἰππολύτου αἱ ἐρμηνεῖαι ἀπόδυναν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῶν ραββινικῶν λήρων· τὸ ὁπεῖον εἶναι ἀνάξιον νὰ παραδεχθῶμεν ἐπὶ ἀληθείας τοῦ ἀνδρός, ἡλικίος δεικνύεται μάλιστα ὁ ἀληθὴς Ἰππόλυτος περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἁγίων γραφῶν.

ς') Καὶ πελευταῖον, ψευδωνύμως ἀποδίδονται ὑπὸ τῶν Συροχαλδαίων καὶ Αἰθιοπίων εἰς τὸν ἡμέτερον ἐκκλησιαστικὸν τοῦτον Πατέρα καὶ τὰ ἀκόλουθα συγγράμματα· *Περὶ τῆς οἰκουμένης, ἐξηγήσεις εἰς τὸν Δαυτὴλ καὶ τὴν Σωσάνναν, Κεφάλαια πρὸς Γάβρ, Ἀπολογία ὑπὲρ τῆς Ἀποκαλύψεως καὶ τῶν εὐαγγελίων κατὰ Ἰωάννην, καὶ Καθόδες Δ' (α).*

§. 3. Διδυσκαλία. Α') *Περὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἄλλων δευτεροκαταγοικῶν βιβλίων.* Πάμπολλα κεφάλαια περιέχονται εἰς τοῦ Ἰππολύτου τὰ συγγράμματα, πραγματευόμενα τὰς πρωτίστας τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀληθείας· καὶ διὰ τὸ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῆς ἁγίας Γραφῆς, τοῦτο πρὸ πάντων πρέπει μάλιστα νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ ἀρχαῖος οὗτος ἐπίσκοπος ἀποδέχεται τῶν ἱερῶν γραφῶν τὴν θεοπνευστίαν, διδάσκων, ὅτι οἱ προφῆται, τουτέστιν, οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς, οἱ σημαίνοντες τὸ πᾶν διὰ τοῦ ὀνόματος τῶν προφητῶν, ἦσαν τὰ ὄργανα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Λόγος ἀπεκάλυπτεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ θεῖον βούλημα (β)· ὅτι ὁ Λόγος ἠνάγκαζε τοὺς συγγραφεῖς· τοὺτους νὰ λαλήσωσι διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, καὶ συνανестράφη μετ' αὐτῶν, καὶ ὡμίλησε δι' αὐτῶν, προκαταγγέλλων τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ ἐνανθρώπησιν (γ).—Οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν, ἢ ἐκ τῶν βιβλίων τῆς ἁγίας Γραφῆς, λέγει ὁ Ἰππόλυτος, διδασκόμεθα περὶ τῆς ἐνόητος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς τριάδος αὐτοῦ, πῶς πρέπει νὰ τὸν λατρεύωμεν, καὶ νὰ δεικνύωμεν πρὸς αὐτὸν τὴν ἀγάπην ἡμῶν (δ). Προσθέτει δὲ καὶ ὅτι αἱ γραφαὶ δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνεύωνται

(α) Asseman. Biblioth. Oriental. Tom. III. P. I. p. 13.

(β) Ἰππόλυτ. Περὶ τοῦ ἀντιχρίστου. κεφ. 6'.

(γ) Ὁμιλ. εἰς τὴν αἵρεσιν. Νοητοῦ, κεφ. ια'. ιβ'.

(δ) « Εἰς Θεόν, ὃν οὐκ ἄλλοθεν ἐπιγινώσκωμεν, ἢ ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν. » Δ' τόμ., κεφ. θ'.

αὐθαίρετως κατὰ τὴν θέλησιν ἐκάστου. — Μεταχειρίζεται δὲ τῶν γραφῶν τὸ κείμενον κοινῶς μὲν κατὰ τὴν μεταφράσιν τῶν Ο΄., προσφεύγει δὲ ἐνίοτε καὶ εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου γενομένης μεταφράσεις τοῦ Ἀκύλα καὶ τοῦ Συμμάχου, διαίρων τὴν πᾶσαν ἁγίαν Γραφὴν εἰς τέσσαρα, εἰς νόμον, προφήτας, εὐαγγέλια, καὶ Ἀποστόλους (α). — Τί ὁ Ἰππόλυτος ἐφρόνει περὶ τῶν βιβλίων ἐκείνων τῆς Κ. Δ., περὶ τῶν ὁποίων κινῆς τῶν ἀρχαίων εἶχαν ἀμφιβολίαν τινὰ, ἀγνοεῖται, καὶ δὲν ἐξεύρομεν ἄλλο, ἢ ὅτι τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν ἤρνετο ὡς σύγγραμμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου (β). — Πλὴν δὲ τοῦ κύρους τῶν θείων βιβλίων ἀποδέχεται καὶ σέβεται ὁ Ἰππόλυτος καὶ τὰς παραδόσεις τῶν Ἀποστόλων, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζει τὰ ἄρθρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, μεταχειριζόμενος αὐτὰς μετὰ πολλῆς τῆς ὠφελείας κατὰ τῶν αἵρετικῶν, καὶ μάλιστα τοῦ Νοητοῦ (γ).

Β') *Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.* Μόλις ἐπαυσεν ὁ πρὸς τὴν ψευδώνυμον γνῶσιν θερμὸς τῆς ἐκκλησίας πόλεμος, μόλις ἡ καθολικὴ ἐκκλησίαι νικητὴς ἀνεδείχθη κατὰ τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ, τοῦ μόνου δικαίου καὶ ἁγίου δημιουργοῦ καὶ Κυρίου, καὶ ἡ Ἰουδαίζουσα Σαβελλιανὴ αἵρεσις ἤρchiσε πάλιν νὰ πολεμῇ τὸ δόγμα τῆς τριαδιαίας θεότητος. Ὁ Νοητὸς ἐνόμιζεν, ὅτι τότε μόνον προσκυνεῖ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν κυρίως καὶ κατὰ τὴν ἀληθῆ τῆς λέξεως σημασίαν ὡς Θεὸν, ὅτε φαντάζεται αὐτὸν ὡς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἀδιάκριτον ὑπόστασιν· ἀλλὰ δοξάζων ἀπολύτως καὶ ἀπλῶς ἐνότητα Θεοῦ, δὲν εὕρισκεν ἄλλην δευτέραν χώραν διὰ τὸν Χριστόν· ἐνεῦθεν ἔπρεπε ν' ἀποκλεισθῇ οὗτος ἔξω, καὶ νὰ μὴ ᾔται Θεός. Ὁ δὲ Ἰππόλυτος, στηριζόμενος εἰς τὴν θείαν ἀποκάλυψιν, καὶ ἀποδεικνύων τὴν ἁγίαν τριάδα ἐκ τῆς μονάδος, καὶ τὴν μονάδα ἐκ τῆς τριάδος, ἐπιχειρεῖ τῆς αἵρετικῆς ταύτης τοῦ Νοητοῦ δόξης

(α) Περὶ Χριστοῦ καὶ Ἀντιχρίστου, κεφ. νη'.

(β) Φωτ. Μυριόβιβλ. 121. « λέγει δὲ ἄλλοις τὰς τῆς ἀκριβείας λαμβόμενα, καὶ ὅτι ἡ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴ οὐκ ἐστὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. » — καὶ Σιέφαν. Γόβαρος παρὰ τῇ Φωτ. Μυριόβιβλ. 232. « ὅτι Ἰππόλυτος καὶ Εἰρηνοῦς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν Παύλου οὐκ ἐκείνου εἶναι φασί. »

(γ) Ὁμιλ. εἰς τὴν αἵρεσιν Νοητοῦ, κεφ. ιζ'.

τὴν ἀναίρεσιν οὕτως· « Ὁ Θεὸς ὑπῆρχε μόνος, καὶ δὲν εἶχεν ἄλλο ὃν σύγχρονον ἐαυτοῦ, ὅτε ἀπεφάσισε νὰ δημιουργήσῃ τὸν κόσμον. Ἐφρατάσθη τὸν κόσμον, ἠθέλησεν, εἶπε, καὶ ἐπλασεαυτὸν, καὶ ἀμέσως παρέστη ἐνώπιον αὐτοῦ ὁ κόσμος, ὅπως τὸν ἠθέλησεν. Ἀρκεῖ λοιπὸν νὰ γινώσκωμεν, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρχε σύγχρονον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνος αὐτός. Αὐτὸς ὅμως, καὶ τοι μόνος, ἦτο πληθὺς (« αὐτὸς δὲ μόνος ὢν, πολὺς ἦν. »)· διότι δὲν ἦτο οὔτε χωρὶς λόγου (« ἄλογος »), οὔτε χωρὶς σοφίας (« ἄσοφος »), οὔτε χωρὶς ἰσχύος, οὔτε χωρὶς βουλῆς· πάντα ἦσαν ἐν αὐτῷ, αὐτὸς δὲ ἦτο τὸ σύμπαν (« αὐτὸς δὲ ἦν τὸ πᾶν »). Ὅτε δὲ ἠθέλησεν, ὡς ἠθέλητε, τότε ἐγέννησε τὸν Λόγον αὐτοῦ κατὰ καιροὺς ἰδίους, διὰ τοῦ ὁποίου ἐποίησε τὰ πάντα. Ὅτε θέλει, ποιεῖ· ὅτε διανοεῖται, ἐκπληροῖ· ὅτε ὁμιλεῖ, γεννᾷ· ὅτε δημιουργεῖ, κοσμεῖ καὶ διατάσσει· πάντα δηλαδὴ τὰ γινόμενα ποιεῖ διὰ τοῦ Λόγου καὶ τῆς σοφίας· διὰ μὲν τοῦ Λόγου, δημιουργῶν, διὰ δὲ τῆς σοφίας, διατάσσων καὶ διακοσμῶν. Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἐδημιούργησεν, ὅπως ἠθέλησε· διότι ἦτο Θεός· ἀλλὰ ὡς τὸν πρωταίτιον τῆς δημιουργίας καὶ σύμβουλον καὶ ἀρχιτέκτονα, οὕτως εἶπεν, ἐγέννησε τὸν Λόγον, τὸν ὁποῖον ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὡς ἀόρατον, ὁρατὸν ἐποίησεν εἰς τὸν δημιουργηθέντα κόσμον· τὴν πρώτην φωτὴν προσφέρων, καὶ ὥς γεννῶν ἐκ τοῦ φωτός, ἐκάλεσε τῆς δημιουργίας τὸν κύριον· τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ νοῦν, ὁρατὸν πρότερον ὄντα εἰς αὐτὸν μόνον, ἀόρατον δὲ εἰς τὸν δημιουργηθέντα κόσμον, ἐποίησεν ὁρατὸν, διὰ νὰ σωθῇ ὁ κόσμος, βλέπων αὐτὸν » (α). Ἀκολουθεῖ δὲ ὁ Ἰππόλυτος περαιτέρω τὴν ἀνάπτυξιν ὡς ἐξῆς· « Καὶ οὕτω λοιπὸν παρέστη ἄλλος ἐνώπιον αὐτοῦ· ὅταν δὲ λέγω ἄλλος, δὲν λέγω διὰ τούτου δύο θεούς· ἀλλὰ ὡς φῶς ἐκ φωτός, ὡς ὕδωρ ἐκ τῆς πηγῆς, ὡς ἀκτίς ἐκ τοῦ ἡλίου· διότι εἶναι μία μόνη δύναμις, δηλονότι ἡ ἐκ τοῦ ὕλου· τὸ δὲ ὅλον εἶναι ὁ πατήρ, ἐκ τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ δύναμις Λόγος. Οὗτος δὲ εἶναι ὁ νοῦς (τοῦ Θεοῦ), ὅστις ἐκπορευόμενος (ἐκ τοῦ πατρός), δεικνύεται, ἐμφάνεται εἰς τὸν κόσμον καθὼς υἱὸς Θεοῦ. Τὰ πάντα λοιπὸν εἶναι δι' αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ μόνος ἐκ τοῦ πατρός· ὅθεν ποῦ

(α) Ὁμιλ. εἰς τὴν αἴρεσ. Νουτοῦ, κεφ. 6'. i.

καταφρίνεται ἐνταῦθα πληθὺς θεῶν; » — Τὰ εἰρημένᾳ στηρίζει ὁ Ἰππόλυτος ἐπὶ πλέον καὶ ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς. Πρὸς τὸ ῥητὸν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος » (α), λέγει· « Ἀν λειπόν ὁ Λόγος ἦτο πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἦτο Θεός, τί σημαίνει τοῦτο; ὑποθέτει ἴσως δύο θεούς; Οὐχί δύο θεοὺς, ἀλλὰ ἓνα λέγω Θεόν, δύο ὅμως πρόσωπα, καὶ τὴν οἰκονομίαν τρίτην, τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος (β). «Ὁ πατὴρ μὲν εἶναι εἰς πρόσωπα δέ, δύο, διότι καὶ ὁ υἱὸς εἶναι Θεός· τὸ δὲ τρίτον, τὸ ἅγιον πνεῦμα. » — Ὅστις δὲν ὁμολογεῖ τὸν ἓνα τοῦτον καὶ τριεπὶστάτον Θεόν, δὲν γινώσκει ἐν γένει τὸν ἀληθῆ Θεόν. « Ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὸν ἓνα Θεόν, εἰ μὴ πιστεύοντες ἀληθῶς εἰς τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. . . Γινώσκων δὲ ὁ Λόγος τοῦ πατρὸς τὴν οἰκονομίαν, καὶ τὴν βούλησιν τοῦ πατρὸς, ὅτι δὲν θέλει ἄλλως ὁ πατὴρ νὰ δοξάζεται, εἰ μὴ οὕτως, ἀναστὰς, παρήγγειλεν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς » εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος » (γ). Ἐδίδαξε δὲ διὰ τούτου σαφῶς, ὅτι εἴ τις παραλείπει ἓνα τούτων, ἐκεῖνος δὲν δοξάζει ἐντελῶς τὸν Θεόν· διότι διὰ τῆς τριάδος ταύτης δοξάζεται ὁ πατὴρ· διότι ὁ πατὴρ ἠθέλησεν, ὁ υἱὸς ἐποίησε, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐρανέρωσεν » (δ). — Ἀναγκάϊον δὲ κρίνομεν ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν, πῶς ὁ Ἰππόλυτος λαμβάνει τὴν λέξιν οἰκονομία καθ' ὅλην ταύτην τὴν ἀνά-

(α) Ἰωάν. α. 1.

(β) Χάριν ὀνομάζει ἐνταῦθα τὸ ἅγιον πνεῦμα, διότι τὸ θεῖον τοῦτο πνεῦμα εἶναι ἡ πηγὴ πάντων τῶν χαρισμάτων, τῶν χορηγούμενων εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

(γ) Ματθ. κη. 19.

(δ) Ὁμιλ. εἰς τὴν αἵρεσιν Νοητοῦ, κεφ. ιδ'. — Παρβλ. κεφ. η'. ἔνθα λέγει· « ἀνάγκη οὖν ἔχει, καὶ μὴ θύλων, ὁμολογεῖν πατέρα Θεόν παντοκράτορα, καὶ Χριστὸν Ἰησοῦν υἱὸν Θεοῦ Θεὸν ἄνθρωπον γενόμενον. . . ὅτι πάντα πατὴρ ὑπέταξε παρακτὸς ἑαυτοῦ καὶ πνεύματος ἁγίου, καὶ τούτους εἶναι δυτὼς τρία· εἰ δὲ βούλεται μαθεῖν, πῶς εἷς Θεὸς ἀποδείκνυται, γινωσκέτω, ὅτι μία δύναμις τούτου· καὶ ὅσον μὲν κατὰ δύναμιν, εἷς Θεός· ἐπει· ὅταν δὲ κατὰ τὴν οἰκονομίαν, τριχῆς· ἡ ἐκείνη· »

πτωξιν τῆς περὶ τῆς ἁγίας τριάδος διδασκαλίας. Μεταχειρίζεται τὴν λέξιν ἐπὶ ἀριθμοῦ, ἐπὶ διαστολῆς προσώπου, κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, καθ' ἣν καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς ὀνομάζει τὸ ἅγιον πνεῦμα » *tertium gradum* » (α): διότι αἱ λέξεις *gradus*, *forma*, *species*, *dispositio* (οἰκονομία), τὸ αὐτὸ σημαίνουν παρὰ τῷ Τερτυλλιανῷ· ὅθεν, ἐὰν τὸ ἅγιον πνεῦμα λέγεται *τρίτος βαθμὸς*, (*tertius gradus*), δύναται ἐπίσης καὶ καλεῖται καὶ *τρίτη οἰκονομία*: διότι ὁ λόγος ἐνταῦθα ἐν γίνεται περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας, ἀλλὰ περὶ ἀριθμοῦ τῆς ἁγίας τριάδος.

Γ') Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Σαφὲς ὡσαύτως εἶναι ὁ Ἰππόλυτος καὶ περὶ τὴν ἐκθεσιν τῆς τοῦ μυστηρίου τούτου διδασκαλίας, ἐρμηνεύων τὸν σκοπὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, τὴν ἀπολύτρωσιν δηλονότι τοῦ εἰς τὴν ἁμαρτίαν πεπτωκότος ἀνθρωπίνου γένους, ὡς ἀκολούθως· « Πιστεύσωμεν οὖν, μακάριοι ἀδελφοί, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν Ἀποστόλων, ὅτι Θεὸς Λόγος ἀπ' οὐρανῶν κατήλθεν εἰς τὴν ἁγίαν » παρθένον Μαρίαν, ἵνα σαρκωθείς ἐξ αὐτῆς, λαβὼν δὲ καὶ ψυχὴν τὴν ἀνθρωπίνην, λογικὴν δὲ λέγω, γεγονώς πάντα, » ὅσα » ἐστὶν ἄνθρωπος, ἐκτὸς ἁμαρτίας, σώσῃ τὸν πεπτωκότα, καὶ » ἀρθαρσίαν ἀνθρώποις παράσχωι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα » αὐτοῦ... Καθ' ὃν τρόπον ἐκηρύχθη, κατὰ τοῦτον καὶ παρὼν » ἐφανερώσεν ἑαυτὸν ἐκ παρθένου καὶ ἁγίου πνεύματος, καινὰς » ἄνθρωπος γενόμενος· τὸ μὲν οὐράνιον ἔχων τὸ πατρῶον ὡς » Λόγος, τὸ δὲ ἐπίγειον ὡς ἐκ παλαιοῦ Ἀδὰμ διὰ παρθένου σαρκούμενος· οὕτως προελθὼν εἰς κόσμον Θεὸς ἐν σώματι ἐφανερώθη, ἄνθρωπος τέλειος προελθὼν· οὐ γὰρ κατὰ φαντασίαν ἡ τροπήν, ἀλλ' ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος » (β).— Ἀλλαχοῦ προσφωνεῖ πρὸς τὴν θεοτόκον Μαρίαν οὕτως· « Εἰπέ μοι, ὦ μακαρία » Μαρία, τί ἦν τὸ ὑπὸ σοῦ ἐν τῇ κοιλίᾳ συνειλημμένον, καὶ » τί ἦν τὸ ὑπὸ σοῦ ἐν παρθενικῇ μήτρᾳ βασταζόμενον; ὁ Λόγος γὰρ ἦν Θεοῦ πρωτότοκος ἀπ' οὐρανῶν ἐπὶ σὲ κατερχόμενος, καὶ ἄνθρωπος πρωτότοκος ἐν κοιλίᾳ πλασσόμενος, ἐν ᾧ

(α) Tertullian. advers. Praxeam, cap. 3.

(β) Ὁμιλ. εἰς τὴν αἴρεσιν. Νοητοῦ, κεφ. ιζ'.

• πρωτότοκος Λόγος Θεοῦ πρωτοτόκῳ ἀνθρώπῳ συναπιτόμενος
 » δειχθῆ » (α). — Ὅτι δὲ ἐπὶ τῆς παρὰ τοῦ Λόγου προσλήψεως
 τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως δὲν συνέβη τροπὴ τις ἢ ἀλλοιώσις τῶν δύο
 οὐσιῶν, ἄρα οὐδὲ σύγχυσις τις τῶν ιδιοτήτων ἐκάστης, ἐπιχει-
 ρεῖ ὁ Ἰππολύτος ἢ ἀποδείξῃ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῶν ῥήσεων τού-
 των· « Ἡ σοφία ὠκαδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ ὑπῆρξε στυ-
 » λους ἐπὶ τὰ ἑαυτῆς θύματα, ἐκέρασεν εἰς κρατῆρα
 » τὸν ἑαυτῆς οἶνον, καὶ ἡτοιμάσατο τὴν ἑαυτῆς τράπεζαν » (α),
 ἐξηγῶν αὐτὰς ἐπὶ τῶν δύο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ φύσεων, καὶ ἐν-
 νοῶν διὰ μὲν τοῦ εἶναι τὴν θεϊαν, διὰ δὲ τοῦ ὕδατος τὴν ἀνθρω-
 πίνην φύσιν. — Παρβλ. καὶ τὴν ἐξῆς περικοπὴν· « Ἐπειδὴ γάρ
 » ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἄσαρκος ὢν, ἐνεδύσατο τὴν ἁγίαν σάρκα ἐκ
 » τῆς ἁγίας παρθένου, ὥς νυμφίος ἱμάτιον ἐξουφάνας ἑαυτῷ ἐν
 » τῷ σταυρικῷ πάθει, ὅπως συγκεράσας τὸ θνητὸν ἡμῶν σῶμα τῇ
 » ἐκταυτῷ δυνάμει, καὶ μίξας τῷ ἀφθάρτῳ τὸ φθαρτὸν, καὶ τὸ ἄ-
 » σθενὲς τῷ ἰσχυρῷ, σώσῃ τὸν ἀπολλύμενον ἄνθρωπον » (γ). —
 Ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ ἐκτενέστερον ἀπαριθμεῖ τὰς τῆς ἀνθρωπίνης
 καὶ τῆς θείας φύσεως ιδιότητας, αἵτινες συγχρόνως, ἀλλ' ἄ-
 συγχύτως καταραίνονται ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ, τῷ Ἰησοῦ Χρι-
 στῷ· « Οὗτος ὁ προελθὼν εἰς τὸν κόσμον Θεός, καὶ ἄνθρωπος
 » ἐφανερώθη· καὶ τὸν μὲν ἄνθρωπον αὐτοῦ εὐκόλως ἐστὶ νοεῖν,
 » ὅτε πεινᾷ, καὶ κοπιᾷ, καὶ κάμων διψᾷ, καὶ δειλιῶν φεύγει,
 » καὶ προσευχόμενος λυπεῖται, καὶ ἐπὶ προσκεφαλαίου καθεύδει,
 » καὶ ποτήριον πάθους παραιτεῖται, καὶ ἀγωνιῶν ἰδοῖ, καὶ ὑπ'
 » ἀγγέλου δυναμοῦται, καὶ ὑπὸ Ἰούδα παραδίδεται, καὶ ἀτιμά-
 » ζεται ὑπὸ Καϊάφα, καὶ ὑπὸ Ἡρώδου ἐξουθενεῖται, μαστίζεται
 » τε ὑπὸ Πιλάτου, καὶ ὑπὸ στρατιωτῶν παίζεται, καὶ ὑπὸ Ἰου-
 » δαίων ξύλῳ προσήγγνυται, καὶ πρὸς πατέρα βῶν παρατίθε-
 » ται τὸ πνεῦμα, καὶ κλίνων κεφαλὴν ἐκπνεῖ, καὶ πλευρὰν λόγ-
 » γη νύσσεται, καὶ σινδόνι ἐλισσόμενος ἐν μνημείῳ τίθεται, καὶ
 » τριήμερος ὑπὸ πατρὸς ἀνίσταται· τὸ δὲ θεῖόν αὐτοῦ πάλιν φα-

(α) Παρὰ τῷ Θεοδώρῃ. Διάλογ. Α'. Ἀ τ ρ ε π τ ο ς, σελ. 55.

(β) Παροιμ. β'. 1, 2.

(γ) Περὶ Χριστ. καὶ Ἀντιχρ. κερ. δ'.

» νερῶ· ἐστὶν ἰδεῖν, ὅτε ὑπ' ἀγγέλωι προκυνεῖται, καὶ θεωρεῖ·
 » ται ὑπὸ ποιμένων, καὶ προσδοκᾷται ὑπὸ Συμείων, καὶ ὑπὸ Ἀν-
 » νης μαρτυρεῖται, καὶ ζητεῖται ὑπὸ μάγων, καὶ σημαίνεται δι'
 » ἀστέρος, καὶ ὕδωρ ἐν γάμοις οἶνον ἀπεργάζεται, καὶ θαλάττη
 » ὑπὸ βίας ἀνέμων κινουμένη ἐπιτιμᾷ, καὶ ἐπὶ θαλάσσης περι-
 » πατεῖ, καὶ τυφλὸν ἐκ γενετῆς ὄρᾳ ποιεῖ, καὶ νεκρὸν Λάζα-
 » ρον τετραήμερον ἀνιστά, καὶ ποικίλας δυνάμεις τελεῖ, καὶ ἀμαρ-
 » τίας ἀρίστη, καὶ ἐξουσίαν δίδωσι μαθηταῖς » (α).

Δ') *Περὶ τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως.* Περὶ τῆς κατα-
 στάσεως τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον ταῦτα διδάσκει ὁ Ἰππόλυ-
 τος (δ). Ἰπάρχει ὑπογείος τις τόπος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀποχω-
 ροῦσι πάντες οἱ ἄνθρωποι μετὰ τὴν παρούσαν ζωὴν· ὁ τόπος
 οὗτος εἶναι σύγχρονος τοῦ κόσμου, καὶ περιλαμβάνει τρεῖς δια-
 φόρους ἑδρας. Καὶ ἡ μὲν πρώτη αὐτῶν, κόλπος τοῦ Ἀβραὰμ κα-
 λουμένη, εἶναι προωρισμένη εἰς τοὺς δικαίους· ἡ δὲ δευτέρα ὑπο-
 δέχεται τοὺς ἀμαρτωλοὺς, τοὺς ὑπομένοντα· ἐνταῦθα τὰς προ-
 καίρους κολάσεις, τὰς ὀφειλομένας εἰς τὰς κακὰς αὐτῶν πράξεις·
 τὴν δὲ τρίτην ἀποτελεῖ λίμνη τις αἰωνίου πυρός, εἰς τὴν ὁποίαν
 οὐδεὶς εἰσέρει εἰσῆλθεν, ἀλλ' ἀπόκειται αὕτη εἰς τῆς μελλούσης
 κρίσεως τὸν καιρὸν· τότε οἱ ἀσεβεῖς καὶ πονηροὶ θέλουσι κατα-
 δικασθῆ εἰς τὴν αἰώνιον ταύτην κόλασιν· οἱ δὲ δίκαιοι θέλουσι
 βασιλεύσει· εἰς τὸν αἰῶνα, ἃ καὶ εὐθὺς μετὰ θάνατον ἀπολαύουσιν
 ἥττη μεγίστης τινὸς ἀνακώσεως, θεωροῦντες τὰ ὁρατὰ ἀγαθὰ,
 καὶ ἐλπίζοντες τὸ τέλειον τῆς οὐρανίας ἀπολαύσεως. Δοξάζει δὲ
 προσέτι, ὅτι εἰς τὸν ὑπὸ γῆν τοῦτον τόπον ὑπάρχουσι καὶ ἄγγε-
 λοι, προῖστάμενοι τῶν ἐκεῖ κρατούμενων ψυχῶν καὶ ἄλλοι μὲν
 αὐτῶν παραπέμπουσι τοὺς δικαίους εἰς τὴν ὀρισμένην εἰς αὐτοὺς
 χώραν· ἄλλοι δὲ ἐπιβάλλουσιν εἰς τοὺς ἀδίκους τὰς ἀξίας ποι-
 νάς. — Ἄλλ' ἡ διδασκαλίη αὕτη εἶναι ἐναντία πρὸς τὴν παρὰ-
 ὁσον τῆς καθόλου ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα κακόδοξος, ὅθεν καὶ
 ἀποδοκιμαστέα καὶ τοιούτας τινὰς διδασκαλίας, ἐάν που παρὰ

(α) Παρὰ τῷ Θεοδώρῳ. Διὰλ. Β'. Ἀσσυριοῦ, σελ. 132—33.

(δ) Ἐν τῷ Πρὸς Ἑλλήν, καὶ πρὸς Πλάτων.

τῷ Ἰππολύτῳ ἀπαντῶνται καὶ ἄλλαι, ἐνόησε βεβήτως ὁ κριτικώτατος Φώτιος, σημειώτας περὶ τοῦ συγγραφέως τούτου «λέγει δὲ ἄλλα τέ τινα τῆς ἀκριβεῖς λειπόμενα» (α). Δὲν πρέπει ὁμως διὰ τοῦτο καὶ ὅλως νὰ κατακριθῇ ὁ Ἰππολύτος· διότι καὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῶν τριῶν πρώτων ἐκατονταετηρίδων, ἐξετάζοντες τοιαῦτα τῆς χριστιανικῆς πίστεως κεφάλαια, ὑπέπεσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον εἰς παραπλησίους κακοδοξίας. — Περὶ δὲ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ταῦτα λέγει πρὸς τοὺς ἀρνούμενους αὐτήν· « Ἄν κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Πλάτωνος ἡ ψυχὴ ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος, πρέπει καὶ νὰ πιστεύετε, ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει δύναμιν νὰ ζωοποιήτῃ πάλιν καὶ νὰ καταστήτῃ ἀθάνατον καὶ τὸ σῶμα· διότι ἐπὶ Θεοῦ δὲν θέλει τις τολμήσει νὰ εἴπῃ, ὅτι τοῦτο δύναται ὁ Θεός, ἐκαίνο δὲν δύναται. Ἐντεῦθεν πιστεύομεν, ὅτι καὶ τὸ σῶμα ἀνίσταται· διότι φθείρεται μὲν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀφανίζεται· ἐπειδὴ ἡ γῆ ὑποδέχεται καὶ διαφυλάττει τὰ λείψανα. Ρίπτονται τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς καὶ ὁ σπόρος, μιγνύονται μετὰ τῆς καρποφόρου γῆς, καὶ ἀναπτύσσονται εἰς ἄνθος. Ὁ σπόρος σπείρεται μὲν ὡς ἄπλους πυρρὴν· ἀλλὰ κατ' ἐπιτηγὴν τοῦ Θεοῦ ἀναπτύσσεται, καὶ ἀναβλαστάνει κεκοσμημένος καὶ μεγαλοπρεπής, οὐχὶ ὁμως πρότερον, πρὶν ἢ μαρτυρῇ, διαλυθῇ, καὶ μιγθῇ μετὰ τῆς γῆς. . . Δὲν πιστεύομεν λοιπὸν μάτην εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων. . . . Εἰς ἕκαστον δὲ σῶμα θέλει ἀποδοθῇ ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ ψυχὴ· ἥτις περιβαλοῦσα πάλιν αὐτὸ, δὲν ὑπόκειται πλέον εἰς θλίψιν, ἀλλὰ καθαρὰ καὶ ἀγνὴ καθαρὸν καὶ ἀγνὸν θέλει κατοικεῖ αὐτό» κτλ. (β).

§. 4. *Ἐκδόσεις.* Τὰ διάφορα τοῦ ἱεροῦ Ἰππολύτου συγγράμματα, ὅπως κατὰ καιροὺς ὑπὸ διαφόρων ἀνευρίσκοντο, οὕτω καὶ ἐδημοσιεύοντο ἰδίᾳ καὶ χωρὶς· καὶ τὸ μὲν *Περὶ Χριστοῦ καὶ Ἀντιχρίστου* ἐξεδόθη ἐν Παρίσι. 1661, ὑπὸ Μ. Γουδίου ἑλληνιστί, καὶ λατινιστί ὑπὸ τοῦ Κομβερσίσιου, ἐν τῷ *Auctuar. Bibl. PP.* ἐν Παρίσι. 1672. — ἡ δὲ *Ὀμιλία εἰς τὴν αἵρεσιν*

(α) Μυριόβιβλ. 121.

(β) Πρὸς Ἑλλήν. καὶ πρὸς Πλάτ. κεφ. β'. γ'.

Νοητοῦ τινός, ὑπὸ Γεργάρδου Βασσίου ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τοῦ ἁγίου Γρηγόρ. τοῦ Θαυματουργοῦ, ἐν Μογουντία 1604. — ἡ δὲ Ἀπόδειξις πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ὑπὸ Πασουλίου, ἐν Βενετ. 1603. — τὸ δὲ Πρὸς Ἑλληνας καὶ πρὸς Ἡλιώνας, ὑπὸ Δ. Οἰσχειλίου ἐν ταῖς Σημειώσ. εἰς τὸν Φῶτ. τὸν πατριάρχ., ἐν Αὐγούστῃ 1601. — καὶ ὁ Κατὼν ἐκκαίδεκαστηρικὸς, ὑπὸ Σκαλιγέρου ἐν τῇ Emendat. temporum, ἐν Παρίσι. 1583. — Τὴν πρώτην δὲ πλήρη ἐκδοσιν τῶν συγγραμμάτων ἀπάντων ἐπεχείρησεν ὁ Ἰωάννης Μίλλιος, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανὼν, δὲν ἐδυνήθη νὰ περαιώσῃ τὸ ἔργον· ὁ δὲ ἐν Βιττεμβέργῃ καθηγητὴς Ἴανος, ὑποσχεθεὶς νὰ δημοσιεύσῃ τὰ ἀνέκδοτα αὐτοῦ ποινήματα, δὲν ἐξεπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσιν. Ἀλλὰ τελευταῖον ὁ Ἀ. Φαβρίκιος, συλλέξας μετ' ἐπιμελείας ἀκαμάτου τὰ μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐκδοσθέντα χωρὶς, ἐτύπωσεν ἅπαντὰ τοῦ Ἱππολύτου τὰ συγγράμματα, εἴτε ὁλόκληρα, εἴτε εἰς τεμάχια περσιωθέντα, μετὰ διατριβῶν καὶ σημειώσεων, ἐν Ἀμστρούδερῳ 1716 καὶ 1718, εἰς τόμους δύο, εἰς φύλλ. Τὴν ἐκδοσιν δὲ ταύτην ἠκολούθησεν ἡ ὑπὸ τοῦ Γαλλανδίου ἐν τῇ Biblioth. vett. PP. T. II., ἐξάιρετος διὰ τὴν κατὰ χρονολογίαν καὶ ὑπόθεσιν διαφυλαχθεῖσαν τάξιν.

ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ.

Περὶ δόξης εἶναι τοῦ Ἀπολλωνίου ἡ φήμη διὰ τὰ ἀντιρρητικὰ αὐτοῦ συγγράμματα πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν Μοντανιστῶν. Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Κομμόδου καὶ Σεπτιμίου Σευήρου ἀκμάσας (α), ἔγραψε μέγα καὶ διεξοδικὸν βιβλίον κατὰ τοῦ Μον-

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 40. « floruit autem Apollonius sub « Commodio Severoque principibus, »

ταυτοῦ καὶ τῶν δύο αὐτοῦ προφητῶν γυναικῶν Πρίσκης καὶ Μαξιμίλλης, τεσσαράκοντα ἔτη ὕστερον, ἀποῦ ἤρχισε τῶν Μοντανιστῶν ἡ κακὸς αὐτῇ αἵρεσις (α), ἅρα περὶ τὸ ἔτος 210. Τὰς δ' ἐν αὐτῷ ἀναφερομένας κατηγορίας ἐπεχείρησε ὁ ἀνασκευάσας ὕστερον ὁ Τερτυλλιανός, ὅτε ἡσπάσθη τῆς αἱρέσεως ταύτης τὴν διδασκαλίαν, εἰς ἴδιον σύγγραμμα, *Περὶ ἐκστάσεως* ἐπιγραφόμενον (β), τὸ ὁποῖον ὅμως ἀπωλέσθη.

Τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἀπολλωνίου δὲν σώζεται πλέον ὁλόκληρον, ἀλλὰ τεμάχιόν τινα μόνον αὐτοῦ παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ. Ἐξ αὐτῶν δὲ μαθάνομεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀπέβλεψε νὰ ἐξετάσῃ τὰς διαθρυλλουμένας τῶν Μοντανιστῶν προφητείας, νὰ ἀναιρέσῃ αὐτὰς μίαν πρὸς μίαν, καὶ νὰ ἐξελέγξῃ ἐκ τῆς ἀντιχριστιανικῆς καὶ ἀξιοκατακρίτου διαγωγῆς τῶν πρώτων αὐτῶν αἱρεσιάρχων ψευδῆ τὴν ὁποίαν ἰδιοποιοῦντο θεῖαν ἐμπνευσιν. Ὁνειδίξει δὲ τὸν Μοντανόν, ὅτι διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ διέβλεψε γάμους, ἐπέβαλεν αὐθαριέτως ἐντολὰς νηστειῶν, καὶ ἐδείξε τὴν χαμερπεσιάν τὴν πλεονεξίαν ὅτι αἱ προφητίδες αὐτοῦ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου ἐλάμβαναν ἀντὶ τῶν προφητειῶν δῶρα καὶ χρήματα, καὶ ἐφόρουσαν πολυτελεῖ ἐνδύματα, διὰ ν' ἀρέσκωσιν εἰς τὸν κόσμον, τὰ ὁποῖα πάντα ἀντιβαίνουν ἐκ διαμέτρου πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν. Εἰς τὰ δύο τελευταῖα τεμάχια κατηγορεῖ προσέτι δύο ἄλλους τῶν Μοντανιστῶν ἀρχηγέτας διὰ τὴν κακοήθη αὐτῶν διαγωγὴν, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἐκατάσθησαν ἀξίως ὑπὸ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐρωτᾷ λοιπὸν, ἂν οὗτοι εἶναι οἱ καρποὶ τοῦ ἐμπνέοντος αὐτοῦς ἁγίου πνεύματος. — Ἡ φράσις εἶναι ζωηρὰ καὶ ἐντονος, καὶ ὅλον δὲ τὸ βιβλίον ἐν γένει φαίνεται γεγραμμένον μετὰ πικρίας τινὸς καὶ δριμύτητος. — Εἶναι δὲ τὰ τεμάχια ταῦτα.

« Ἀλλὰ τίς ἐστὶν οὗτος ὁ πρόσφατος διδάσκαλος, τὰ ἔργα αὐ-

(α) Hieronym. αὐτόθι: « dicit eodem libro, quadragesimum esse annum usque ad tempus, quo ipse scribebat librum, ex quo haeresis Cataphrygarum habuerit exordium. »

(β) Hieronym. αὐτόθι: « Tertullianus sex voluminibus adversus ecclesiam editis, quos scripsit, septimum proprie adversus Apollonium elaboravit, in quo omnia, quae ille arguit, conatur defendere. »

« τοῦ καὶ ἡ διδασκαλία δεικνυτίν. Οὗτός ἐστιν ὁ διδάξας λύσεις
 « γάμων, ὁ νητείας νομοθετήσας, ὁ Πέπουζαν καὶ Τύμιον Ἰε-
 « ρουσαλήμ ὀνομάσας (πόλεις δ' εἰσὶν αὗται μικραὶ τῆς Φρυ-
 « γίας), τοὺς πανταχόθεν ἐκεῖ συναγαγεῖν ἐθέλων, ὁ πρακτικῶς
 « χρημάτων κατατιθέσας, ὁ ἐπ' ὀνόματι προσφορῶν τὴν δωρολη-
 « ψίαν ἐπιτεχνώμενος, ὁ σαλάρια (α) χορηγῶν τοῖς κηρύττουσιν
 « αὐτοῦ τὸν λόγον, ἵνα διὰ τῆς γαστριμαργίας, ἡ διδασκαλία
 « τοῦ λόγου κρατύνηται. . . . Δείκνυμεν οὖν αὐτὰς πρώτας τὰς
 « προφητείας ταύτας, ἅφ' οὗ τοῦ πνεύματος ἐπληρώθησαν, τοὺς
 « ἄνδρας καταλιπούσας. Πῶς οὖν ἐψεύδοντο, Πρίσκαν παρθένον
 « ἀποκαλοῦντες; . . . Δοκεῖ σοι πᾶσα γραφή κωλύειν προφήτην
 « λαμβάνειν δῶρα καὶ χρήματα; Ὅταν οὖν ἴδω τὴν προφήτην
 « εἰληρωτὴν καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ πολυτελεῖς ἐσθῆτας,
 « πῶς αὐτὴν μὴ παραιτήσωμαι; . . . Ἐτι δὲ καὶ Θεμίσιον, ὁ
 « τὴν ἀξιοπίστον πλεονεξίαν ἡμιεσμένος, ὁ μὴ βαστάσας τῆς ὁ-
 « μολογίας τὸ σημεῖον, ἀλλὰ πληθεὶ χρημάτων ἀποθέμενος τὰ
 « δεσμὰ, θέον ἐπὶ τούτῳ ταπεινοφρονεῖν, ὡς μάρτυς καυχώμενος,
 « ἐτόλμησε μιμούμενος τὸν Ἀπόστολον, καθολικὴν τινὰ συντα-
 « ξάμενος ἐπιστολὴν, κατηχεῖν μὲν τοὺς ἄμεινον αὐτοῦ πεπι-
 « στευκότας, συναγωνίζεσθαι δὲ τοῖς τῆς κενοφωνίας λόγοις, βλα-
 « σφημῆσαι δὲ εἰς τὸν Κύριον καὶ τοὺς Ἀποστόλους, καὶ τὴν
 « ἁγίαν ἐκκλησίαν. . . . Ἴνα δὲ μὴ περὶ πλειόνων λέγωμεν, ἡ
 « προφητεῖς ἡμῖν εἰπάτω τὰ κατὰ Ἀλέξανδρον, τὸν λέγοντα ἑαυ-
 « τὸν μάρτυρα, ὃ συνεστιᾷται, ὃ προσκυνοῦσι καὶ αὐτῷ πολλοί,
 « οὗ τὰς ληστείας καὶ τὰ ἄλλα τολμήματα, ἐφ' οἷς κεκόλασται,
 « οὐχ ἡμᾶς δεῖ λέγειν, ἀλλὰ ὁ ὀπισθόδρομος ἔχει. Τίς οὖν τίνι
 « χαρίζεται τὰ ἁμαρτήματα; πότερον ἢ προφήτις τὰς ληστείας
 « τῷ μάρτυρι, ἢ ὁ μάρτυς τῇ προφητεὶ τὰς πλεονεξίας; Εἰ-
 « ρηκότος γὰρ τοῦ Κυρίου, μὴ κτήσασθε χρυσόν, μήτε ἄργυρον,

(α) Ἡ λέξις σαλάριον, ἄγνωστος οὖσα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἐξηκινύεται μό-
 νον ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Du Fresnoy Glossario mediae et infimae Graecitatis, οὗ-
 τω « Σαλάριον» θανάτη, δῶρον ἡμερέσιον, ἢ μηνιαῖον, ἢ ἐνιαυτίον· κυρίως δὲ τὸ
 « δίδωμενον ἀξιωματικόν. » Φαίνεται δὲ οὗ παρήχθη ἀπὸ τοῦ sal (ἐλάς) Plin.
 histor. natur. XXXI, c. 7. « sal honoribus etiam militibusque interponitur,
 « salariis inde dictis. »

« μήτε δύο χιτῶνας, οὔτοι πᾶν τοῦναντίον, πεπλημελήκασι περὶ
 « τὰς τούτων τῶν ἀπηγορευμένων κτήσεις. Δείξομεν γὰρ τοὺς
 « λεγομένους παρ' αὐτοῖς προφῆτας καὶ μάρτυρας, μὴ μόνον πα-
 « ρὰ πλουσίων, ἀλλὰ καὶ παρὰ πτωχῶν καὶ ὀρφανῶν καὶ χη-
 « ρῶν κερματίζομένων. Καί, εἰ πεποιθήσιν ἔχουσιν ἐν τούτῳ, σή-
 « ζωσαν καὶ διορισάσθωσαν ἐπὶ τούτοις, ἵνα, ἐὰν ἐλεγχθῶσι, καὶ
 « τοῦ λοιποῦ παύσωνται πλημμελοῦντες· δεῖ γὰρ τοὺς καρποὺς
 « δοκιμάζεσθαι τοῦ προφήτου· ἀπὸ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον
 « γινώσκεται. Ἴνα δὲ τοῖς βουλευμένοις τὰ κατὰ Ἀλέξανδρον ἢ
 « γνώριμα, κέκριται ὑπὸ Αἰμιλίου Φροντίνου ἀνθυπάτου ἐν Ἐφέ-
 « σῳ, οὐ διὰ τὸ ὄνομα, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐτόλμησε ληστείας, ὧν ἤδη
 « παραβάτης· εἶτα ἐπιψευδάμενος τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἀπο-
 « λέλυται, πλανήτας τοὺς ἐκεῖ πιστοὺς. Καί ἡ ἰδία παροικία αὐ-
 « τὸν, ὅθεν ἦν, οὐκ ἐδέξατο, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ληστήν· καὶ
 « οἱ θέλοντες μαθεῖν τὰ κατ' αὐτὸν, ἔχουσι τὸ τῆς Ἀσίας δη-
 « μόσιον ἀρχεῖον· ὃν ὁ προφήτης συνόντα πολλοῖς ἔτεσιν, ἀγνοεῖ.
 « Τοῦτον ἐλέγχοντες ἡμεῖς, δι' αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπόστασιν ἐξελέγ-
 « χομεν τοῦ προφήτου. Τὸ ὅμοιον ἐπὶ πολλῶν δυνάμεθα ἀπο-
 « δεῖξαι καί, εἰ θαρρόμεν, ὑπομεινάτωσαν τὸν ἐλεγχον. Ἐὰν
 « ἀρνῶνται δῶρα τοῦ προφήτου αὐτῶν εἰληφέναι, τοῦτο ὁμολο-
 « γησάτωσαν, ὅτι, ἐὰν ἐλεγχθῶσιν εἰληφάτες, οὐκ εἰσὶ προφή-
 « ται. Καὶ μυρίας ἀποδείξεις τούτων παραστήσομεν· ἀναγκαῖον
 « δέ ἐστι πάντας καρποὺς δοκιμάζεσθαι προφήτου. Προφήτης,
 « εἰπέ μοι, βιάπτεται; προφήτης σιθίζεται; προφήτης φιλοκο-
 « σμεῖ; προφήτης τάβλαις καὶ κύβοις παίζει; προφήτης δανείζει;
 « Ταῦτα ὁμολογησάτωσαν, πότερον ἔξεστιν, ἢ μή; ἐγὼ δὲ, ὅτι
 « γέγονε παρ' αὐτοῖς, δείξω » (α).

(α) Παρὰ τῷ Εὐζέβ. Ικκλ. Ιστορ. βιβλ. ε. κεφ. 18.. ὅπου ὁ ἐκκλησιαστικὸς συγ-
 γράφης σημειοῖ προσέτι περὶ τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ ταῦτα· « Ὁ δ' αὐ-
 τὸς αὐτοῖς Ἀπολλωνίος κατὰ τὸ αὐτὸ σύγγραμμα Ιστορίῃ, ὡς ἔρα τεσσαρακοστὸν
 ἐτύγχανεν ἔτος ἐπὶ τὴν τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ γραφὴν, ἐξ οὗ τῇ προπο. ἡτῶ αὐ-

ΓΑΪΟΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Καρακάλλα, περὶ τὸ ἔτος 212, διέπρεψε παρὰ τῷ ἱερῷ κλήρῳ τῆς Ῥώμης διὰ τὴν παιδείαν καὶ ῥητορείαν αὐτοῦ Γάϊος ὁ πρεσβύτερος λεγόμενος. Ἦτο πρότερον μαθητὴς τοῦ Εἰρηναίου (α), ἔπειτα δέ, ἐπὶ τοῦ ἐπισκόπου Ζεφυρίνου, ἔλθων εἰς τὴν Ῥώμην, προεχειρίσθη πρεσβύτερος (β), καὶ, ὡς λέγει ὁ Φώτιος, καὶ τῶν ἐθνῶν ἐπίσκοπος (γ). — Διεκρίθη δὲ ὁ Γάϊος μάλιστα διὰ τὰς ἀντιρρήσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς αἵρετικούς, πρὸς τοὺς ὁποίους οὐχὶ μόνον συνδιελέχθη, ἀλλὰ καὶ ἔγραψεν. Εἶναι δὲ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ τὰ ἑξῆς.

Α') *Πρὸς Πρόκλον* (*Disputatio adversus Proclum*). Ὁ Πρόκλος ἦτο κατὰ τοὺς τοὺς χρόνους τὸ σοφώτατον ὄργανον καὶ τὸ ἐπισημότατον ὑποστήριγμα τῆς αἱρέσεως τῶν Μοντανιστῶν, εἰς τὸν ὅποιον καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς αὐτὸς ἐπέθετο.

• τοῦ προφητεῖα ὁ Μοντανὸς ἐπιτελείρηται. Καὶ πάλιν φησὶν, ὡς ἄρα ζωτικὸς, οὗ
• καὶ πρότερος συγγραφεὺς ἐμνημόνευσεν, ἐν Πιπούροις προφητεύειν ἤδη προσ-
• ποιευμένης τῆς Μαξιμιλλιανῆς ἐπιστάς, διελέγξει τὰ ἐνεγχαῖον ἐν αὐτῇ πνεῦμα
• πεπειράται· ἐκωλύθη γαμῆν ὑπὸ τῶν τὰ ἐκείνης φρονούντων. Καὶ Θρασύβ. δέ
• τινος τῶν τότε μαρτύρων μνησθεύει. Ἐτι δὲ ὡς ἐκ παραδόσεως τὸν σωτήρα φησι
• προτεταχέναι τοῖς αὐτοῦ ἀποστόλοις, ἐπὶ δώδεκα ἔτεσι μὴ χωριεῖσθαι τῆς Ἰε-
• ρουσαλῆμ. Ἐκρήνηται δὲ καὶ μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Ἰωάννου ἀποκαλύψεως· καὶ νε-
• κρὸν δὲ δυνάμει θεῆς πρὸς αὐτοῦ Ἰωάννου ἐν τῇ ἑσέμῃ ἐξηγήρηται ἱστορεῖ. Καὶ
• ἄλλα τινὰ φησι, δι' ὧν ἱκανῶς τῆς προειρημένης αἱρέσεως πληρέστατα διηρῶνται
• τὴν πλάνην. Ταῦτα καὶ ὁ Ἀπολλώνιος. »

(α) Μαρτύρ. τοῦ ἁγίου Πολυκάρπ. « ταῦτα μεταγράψατο μὲν Γάϊος ἀπὸ τοῦ
• Εἰρηναίου μαθητοῦ τοῦ Πολυκάρπου, ὃς καὶ συνεπολιτεύσατο τῷ Εἰρηναίῳ. »

(β) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 6', κεφ. 25. « εὐδὲν δ' ἦν καὶ ἐκκλησιαστικὸς
• ἀνὴρ, Γάϊος ὄνομα, κατὰ Ζεφυρίνον Ῥωμαίων γεγονὼς ἐπίσκοπον. » — Hiero-
• nym. de scriptt. eccl. c. 39. Gaius sub Zephyrino Romanae ur-
• bis episcopo, id est sub Antonino Severi filio. »

(γ) Φώτ. Μυριόβιβλ. 48. « τοῦτον τὸν Γάϊον πρεσβύτερον φασὶ γεννηθῆαι τῆς
• κατὰ Ῥώμην ἐκκλησίας, χειροτονηθῆναι δὲ αὐτὸν τῶν ἰθὺν ἐπίσκοπον. »

Ὁ δὲ Γάιος, διὰ τὴν ἐξελέγη τὴν πλάνην αὐτοῦ, συνδιελέχθη μετ' αὐτοῦ δημοσίᾳ ἐν Ῥώμῃ, καὶ τὴν συνδιάλεξιν ἐξέδωκεν ἔπειτα γραπτὴν, τῆς ὁποίας μᾶς διέσωσεν ὁ Εὐσέβιος τέσσαρα ἀποσπάσματα (α).

Β') *Μικρὸς Λαθῦρινθος*. Ὁ Εὐσέβιος παρενέειρε εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ χωρία τινὰ ἐκ τοιούτου τινὸς συγγράμματος κατὰ Ἀρτέμωνος, μὴ ἀναφέρων ὁμῶς ῥητῶς τὸ ὄνομα τοῦ βιβλίου, ἢ τοῦ συγγραφέως (β). Ὁ Θεοδώρητος ἐγνώριζε μὲν βιβλίον, φέρον τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν, καὶ περὶ Ἀρτέμωνος καὶ Θεοδότου πραγματευόμενον, ἀλλ' ἠγνόει ἐπίσης τοῦ συγγραφέως τὸ ὄνομα· σημειοῖ δὲ μόνον, ὅτι ἀδίκως τινὲς ἀπέδιδαν αὐτὸ εἰς τὸν Ὠριγένην (γ). Τελευταῖον δὲ ὁ Φώτιος μαρτυρεῖ, ὅτι κοινῶς ἀνεγνωρίζετο συγγραφεὺς αὐτοῦ ὁ Γάιος, ὁ γράψας καὶ τὸν *Πρὸς Πρόκλον* διάλογον (δ). Συμβιβάζοντες λοιπὸν πρὸς ἀλλήλας τὰς διαφόρους ταύτας μαρτυρίας, εὐρίσκομεν μετὰ τινος βεβαιότητος, ὅτι ὁ, περὶ οὗ ὁ λόγος, *Μικρὸς Λαθῦρινθος*, κατ' ἀτυχίαν μὴ διασωζόμενος πλέον τὴν σήμερον, εἶναι γνήσιον τοῦ ἡμετέρου Γαίου πόνημα.

Γ') Κατὰ τὸν Θεοδώρητον ἀντίπεν ὁ Γάιος διὰ συγγράμματος καὶ πρὸς τὸν αἵρετικὸν Κήρινθον (ε)· ἀλλὰ πιθανώτερον νομίζουσι τινες, ὅτι ἐνόησεν ἴσως ὁ Θεοδώρητος οὐχὶ ἰδιὸν τι βιβλίον, ἀλλ' ὅσα ὁ Γάιος ἐν τῷ πρὸς Πρόκλον διαλόγῳ

(α) Ἐν τῇ ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β', κεφ. 25. — γ', 28. 31. — ε', 20.

(β) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε', κεφ. 28. « τούτων ἑνὶνος σπουδάζουσι κατὰ τῆς Ἀρτέμωνος αἵρέσεως πεπονημένοι, ἣν αὖτις ὁ ἐκ Σαμοσάτων Παῦλος καὶ ἡμᾶς ἀνακινῶμεθα πεπεισμένοι, φέρεται τις διήγησις, ταῖς ἐξεταζομένοις ἡμῖν προσηκουσα ἱστορίαις. »

(γ) Θεοδώρ. αἵρετικ. κακομυθ. ἱστορ. βιβλ. β', κεφ. 5. « κατὰ τῆς τούτων [Ἀρτέμωνος καὶ Θεοδότου] αἵρέσεως ὁ μικρὸς συνεγράφη Λαθῦρινθος, ὃν τινες Ὠριγένους ὑπολαμβάνουσι ποίημα, ἀλλ' ὁ χαρακτὴρ ἐλέγχει τοὺς λέγοντας. »
(δ) Φώτ. Μυριόβιβλ. 48. « ἀλλὰ Γαίου τινὸς πρεσβυτέρου ἐν Ῥώμῃ διατρίβοντος, ὃν φασὶ συντάξαι καὶ τὸν Λαθῦρινθον· οὗ καὶ διάλογος φέρεται πρὸς Πρόκλον τινὰ ὑπέρμαχον τῆς τῶν Μοντανιστῶν αἵρέσεως. »

(ε) Θεοδώρ. αἵρετικ. κακομυθ. ἐπιτμ. βιβλ. β', κεφ. 3. « κατὰ τούτου δὲ [τοῦ Κηρίνου] οὐ μόνον οἱ προβηθέντες συνέγραψαν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκείνοις καὶ Γάιος. »

εἶπε κατ' εὐκαιρίαν ἐναντίον τῆς διδασκαλίας τοῦ Κηρίνου περὶ τῆς χλιετοῦς βσιλείας καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως αὐτοῦ (α).

Δ') Ὁ Φώτιος ἀποδίδει εἰς τὸν Γαῖον τὸ σύγγραμμα *Περὶ τοῦ παντός*, ἢ *Περὶ τῆς τοῦ παντός αἰτίας*, περὶ τοῦ ὁποίου ἐσημειώσαμεν ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ἐνομίζετο ἔχον συγγραφέα τὸν Ἰππόλυτον, ἢ κατ' ἄλλους τὸν Ἰώσηπον, ἢ τὸν Ἰουστίνον τὸν μάρτυρα, ἢ τὸν Εἰρηναῖον (β).

Ε') Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τελευταίον, ἀπὸ τοῦ Μουρατορίου καὶ ἐφεξῆς, εὑρηκε πολλοὺς ὁπαδοὺς ἢ γνώμης, ὅτι ὁ Γαῖος εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ κατὰ τὴν ἐν Μεδιολάνῳ ἀμβροσιανῇ βιβλιοθήκῃ ἀνακαλυφθέντος ἀνωνόμου τεμαχίου, τὸ ὁποῖον περιέχει κατάλογον τῶν κανονικῶν βιβλίων τῆς ἁγίας Γραφῆς, περίπου ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 6' ἑκατονταετηρίδος. Ὁ κυριώτατος λόγος, ὁ συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς ταύτης τῆς γνώμης, εἶναι ἡ συμφωνία τοῦ συγγραφῆως τοῦ τεμαχίου μετὰ τοῦ Εἰρηναίου, Ἰππολύτου, καὶ Γαίου περὶ τὴν ἀποδοκιμασίαν τῆς γνησιότητος τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς (γ): ἀλλὰ τὸ τεκμήριον τοῦτο εἶναι πολὺ γενικὸν, καὶ τὰ ἐν τῷ τεμαχίῳ λοιπὰ ἀπαντῶμενα σφάλματα τιμῶσι μεγάλως εἰς τὸν ἡμέτερον σφῶν πρεσβύτερον, ἐὰν ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτόν· εἶθ' οὖν καὶ

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 28.

(β) Φώτ. Μυριόβιβλ. 48. « ἀνεγνώσθη Ἰωσήπου περὶ τοῦ παντός, ὃ ἐν ἄλλαις « ἀνέγνων ἐπιγραφόμενον περὶ τῆς τοῦ παντός αἰτίας, ἐν ἄλλοις δὲ, περὶ τῆς τοῦ « παντός οὐσίας. . . Εὐρον δὲ ἐν παραγραφαῖς, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ λόγος Ἰωσήπου, « ἀλλὰ Γαίου τινὸς πρεσβυτέρου, ἐν Ῥώμῃ διατρίβοντος, ὃν φασὶ συντάξει καὶ τὸν « λαβύρινθον. . . ἀνεπιγράψαν δὲ καταλειφθέντος τοῦ λόγου, φασὶ τοὺς μὲν Ἰωσή- « που ἐπιγράψαι, τοὺς δὲ Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος, ἄλλους δὲ Εἰρηναίου, ὡς περ καὶ « τὸν λαβύρινθον τινὲς ἐπέγραψαν Ὀριγένης» ἐπεὶ Γαῖος ἐστὶ πόνημα τῇ ἀληθείᾳ, « τοῦ συνταχάτος τὸν λαβύρινθον, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν τῷ τέλει τοῦ λαβύρινθου δι- « μαρτύρηται ἑαυτοῦ εἶναι τὸν περὶ τῆς τοῦ παντός οὐσίας λόγον. Εἰ δ' ἕτερος, « καὶ οὐχ οὗτός ἐστιν, οὐπω μοι γέγονεν εὐδελον.»

(γ) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 59. « et in eodem volumine epistolas « quoque Pauli tredecim tantum enumerans, decimam quartam, quae fer- « tur ad Hebraeos, dicit non ejus esse. » — Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 20. « ἦλθε δὲ εἰς ἡμᾶς καὶ Γαῖος, λογιστάτου ἀνδρὸς, διάλογος, ἐν ᾧ τῶν « τοῦ ἱεροῦ Ἀποστόλου δεκατριῶν μόνων ἐπιστολῶν μνημονεύει, τὴν πρὸς Ἑβραίους « μὴ συνριθμήσας ταῖς λοιπαῖς. » — Φώτ. Μυριόβιβλ. 232. « ὅτι Ἰππολύτος καὶ « Εἰρηναῖος τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν Παύλου οὐκ ἐκείνου εἶναι φασι.»

δικαίως πολλοὶ τῶν κριτικῶν δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὴν ἐξ εἰκασίας γνώμην ἐκείνην τοῦ Μουρατορίου (α).

Πολλὰ δὲ περιεργείας καὶ σημειώσεως ἄξια περιέχονται εἰς τὰ ὀλίγα παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ διασωθέντα τεμάχια τῶν συγγραμμάτων τοῦ Γαίου. Ἐξ αὐτῶν μνησάνομεν, ὅτι ὁ Γάιος, καὶ τοι· μαθητὴς τοῦ Εἰρηναίου, ἦταν ἄσπενδος ἐχθρὸς τοῦ χιλιασμοῦ, τὸν ὁποῖον μετὰ πολλῶν ἄλλων κακοδοξίων παρεδέχθησαν οἱ Μοντανισταί (β). — Ἐκ τοῦ Μικροῦ λαβυρίνθου πληροφοροῦμεθα, ὅτι οἱ Ἀριεμωνῖται, ἀρνούμενοι τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ νὰ δώσωσιν ἔτι μᾶλλον εἰς τὰς διδασκαλίας αὐτῶν κύρος, διετείνοντο λέγοντες, ὅτι ἡ μέχρι τοῦ ἐπισκόπου Βίκτορος ἀδιάρθρος μείνασα πίστις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, παρεφθάρη ὕστερον ἐπὶ τοῦ Ζεφυρίνου· ἀλλ' ὁ Γάιος ἀντιτάσσει πρὸς τοὺς λόγους τούτους τὸ κύρος τῶν ἀρχαιοτέρων Πατέρων, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἀποκλήρυν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ ἐπίσκοπος Βίκτωρ ἐπέβαλεν εἰς τινὰ ἀρχηγὸν τῆς αἵρέσεως αὐτῶν, Θεόδοτον σκυτέα καλούμενον, ὅστις πρῶτος ἐκήρυττε τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ψιλὸν ἄνθρωπον (γ). Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Γαίου περιγραφὴ τοῦ χαρακτηῖρος τούτων τῶν αἰρετικῶν μᾶς διδάσκει τὸ σύστημα, καὶ τὴν ῥοπήν τοῦ πνεύματος αὐτῶν. Ἐμελέτων, λέγει ὁ Γάιος, μετὰ ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ τὸν Βύκλειδην, τὸν Ἀριτοτέλην, καὶ τὸν Γαληνόν, καὶ παρημέλουν τῶν ἁγίων γραφῶν τὴν ἀνάγνωσιν. Ἄν τις ἤθελεν ἀντιτάσσει πρὸς τὰς γνώμας αὐτῶν ῥητὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἐξετάζαν κατὰ πρῶτον, πῶς δύναται νὰ ἐκληφθῇ ἡ προκειμένη ἐννοια, συνεπτυγμένη, ἢ διεzeugμένη, διὰ νὰ διαστρέψωσιν αὐτὴν διὰ συλλογιστικοῦ τινος σχήματος πρὸς τὴν ἑαυτῶν θέλησιν· ἂν ὁμως τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν, μετέτρεπαν τὸ κείμενον, ἢ ἀπέρριπταν τὴν ἀξιοπιστίαν αὐτοῦ (δ).

(α) Muratori Antiquitatt. Itall. med. aevi, Tom. III, p. 831. seq.

(β) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. Εκκλ. ιστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 28.

(γ) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. αὐτόθι, βιβλ. ε'. κεφ. 28.

(δ) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. αὐτόθι.

ΑΣΤΕΡΙΟΣ ΟΥΡΒΑΝΟΣ.

Ὁ Εὐσέβιος, ἱστορῶν τὰ κατὰ τὴν αἵρεσιν τῶν Μοντανιστῶν, ἀναφέρει διεξοδικὸν ὁπωσοῦν σύγγραμμα, ἐκ τριῶν βιβλίων συγκείμενον, ἀλλὰ λητμανεῖ νὰ εἴπῃ τοῦ συγγραφέως τὸ ὄνομα (α). Ὁ Ἱερώνυμος ποτὲ μὲν ὀνομάζει συγγραφεῖα αὐτοῦ τὸν Ῥόδωνα (β)· ποτὲ δὲ, τὸν Ἀπολλώνιον (γ)· ὁ δὲ μεταφραστὴς τοῦ Εὐσεβίου Ῥουτῖνος, καὶ Νικηφόρος ὁ Κάλлистος, ἀποδίδουσι τὸ σύγγραμμα εἰς τὸν Κλαύδιον Ἀπολινάριον (δ). Ἀλλὰ τὴν σήμερον ὑπάρχει ἤδη διακεκριμένη ἡ γνώμη τῶν ἐκκλησιαστικῶν φιλολόγων, ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶναι Ἀστέριος ὁ Οὐρβανός· διότι, ὅπου ὁ Εὐσέβιος λέγει· «Καὶ μὴ λεγέτω ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ τῷ κατὰ Ἀστέριον Οὐρβανόν, τὸ διὰ Μαξιμίλλης πνεῦμα.» κ. τ. λ. (ε), γίνεται ἀφ' ἑαυτοῦ δῆλον, ὅτι αἱ λέξεις ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ τῷ κατὰ Ἀστέριον Οὐρβανόν, μηδεμίαν ἀπόδοσιν ἔχουσαι μήτε πρὸς τὰ ἡγούμενα, μήτε πρὸς τὰ ἐπόμενα, ἐλέγχονται μετὰ ταῦτα εἰς τὸ κείμενον προστεῖσθαι, οὕτως τὸ πρότερον ἐν τῷ περισελιδίῳ σεσημασμέναι ὡς σχόλιον ὑπ' αὐτοῦ πάντως τοῦ Εὐσεβίου, ὅστις ἐμιλήσας ἀνωτέρῳ περὶ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος, καὶ μὴ γνωσταποίη-

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. 16. «πρὸς μὲν οὖν τὴν λεγομένην κατὰ Φρύγας αἵρεσιν ὅπλον ἰσχυρὸν καὶ ἀκαταγώνιστον ἐπὶ τῆς Ἱερουσολέως τὸν Ἀπολινάριον, οὗ καὶ πρὸθεν μνήμην ὁ λόγος πεποιήτο, ἄλλους τε οὖν αὐτῷ πλείους τῶν τῆνικαδε λογίωι ἀνδρῶν ἡ τῆς ἀληθείας υπέρμαχος ἀνίστη ῥόδωνις, εἰς ὧν καὶ ἡμῖν ἱστορία· πλείστη τις ὑπόθεσις καταλέλειπται. Ἀρχόμενος γοῦν τῆς κατ' αὐτῶν γραφῆς τῶν εἰρημένων δὴ τις, πρῶτον ἐπισημαίνεται, ὡς καὶ ἀγορεύουσιν κατ' αὐτῶν ἐπιβέβητοι ἐλέγχους.»

(β) De scriptt. eccl. c. 37. «Rhodon genere Asianus, a Tatiano, de quo supra diximus, Romae in scriptaris eruditus, edidit... et adversum Phrygas insigne opus.»

(γ) Αὐτόθι, c. 40. Apollonius, vir disertissimus, scripsit adversus Montanum, Priscillam et Maximillam insigne et longum volumen.

(δ) Rufin. interpretat. Euseb. V, 16. — Νικηφ. Κάλλιστ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 23.

(ε) Αὐτόθι.

σας τὸ ὄνομα, ἤθελαν νὰ τὸ φανερώσῃ ἐφεξῆς, καὶ ἐσημείωσαν αὐτὸ ἐν τῷ περισελιδίῳ, ὅθεν ἔπειτα ὑπὸ τῶν ἀντιγραφῶν παρελήφθη εἰς τὸ κείμενον αὐτό.

Ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀστερίου δὲν ἔχομεν ἄλλοθεν βεβαιότερας ἄλλας εἰδήσεις, ἢ ὅσας μανθάνομεν ἐκ τῶν ὀλίγων τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ διασωθέντων τεμαχίων. Κατὰ ταῦτα ἦτο πρεσβύτερος ἢ ἐπίσκοπος ἤλθεν εἰς τὴν Ἀγκυραν τῆς Γαλατίας, καὶ εὐρὼν τὰς ἐκεῖ ἐκκλησίας διὰ τὴν ἀναρρεῖσαν ἀφ᾽ ἑαυτῶν τῶν Μοντανιστῶν εἰς μεγίστην ταραχὴν, ὡμίλησε πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἡσυχίας διὰ πολλῶν ἡμερῶν πρὸς τοὺς πιστοὺς ἐπ' ἐκκλησίας, καὶ αἱ ὁμιλίαι αὐτοῦ ἐγέννησαν αἵτια ἀποτελέσματα (α). Παρακινήθεις δὲ ἔπειτα ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ὀτρυνος (κατὰ τὴν Φρυγίαν) καὶ τῶν λοιπῶν πρεσβυτέρων νὰ καταλήπῃ εἰς αὐτοὺς γραπτὸν ὑπόμνημά τι τῶν ὁμιλιῶν ἐκείνων, ὑπεσχέθη νὰ τὸ στείλῃ πρὸς αὐτοὺς μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν (β). Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἔλαβε τὴν γενέσιν αὐτοῦ τὸ σύγγραμμα τοῦτο, τὸ 232, τουτέστι δέκα τέσσαρα ἔτη ὕστερον μετὰ τὸν θάνατον τῆς ψευδοπροφήτιδος Μαξιμίλλης (τὸ 218) γραφέν, καὶ ἀφιερῶθέν εἰς τινὰ Ἀβίρχιον Μάρκελλον (γ).

Τὸ σύγγραμμα συνίστατο ἐκ τριῶν βιβλίων, ἐνθα ὁ συγγραφεὺς, κρίνων ἱστορικῶς καὶ δογματικῶς, κατὰ τὰ ἀξιώματα τοῦ εὐαγγελίου, τὴν ἀρχὴν, τὴν πρόοδον, καὶ τὴν φύσιν τῆς αἵρέσεως τῶν Μοντανιστῶν, ἐπεχείρει ν' ἀποδείξῃ εἰς τοὺς πιστοὺς τὸ ἀδόκιμον καὶ τὴν παντελὴ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν φαυλότητα. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ διηγεῖτο ὀλίγα τινὰ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Φρυγὸς Μοντανου, πῶς ἐγένινεν αἵρεσιάρχης, καὶ πῶς εὗρεκεν εὐνοϊκὴν τινὰ ὑποδοχὴν, ἐνῷ καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ ἦσαν ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἀφωρισμένοι. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἀνέφερε τοὺς ὀνειδισμοὺς τῶν αἵρετικῶν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζαν προφητοκτόνους, καὶ ἱστορεῖ

(α) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ἰ. κεφ. 16.

(β) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. αὐτόθι.

(γ) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. αὐτόθι.

τὸν τραγικὸν θάνατον τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, τοῦ Μοντανῶ, τῆς Μαξιμίλλης, καὶ τινος Θεοδότου (α). Τελευταῖον δὲ ἐν τῷ τρίτῳ ἀνασκευάζει τὸ ἐπιχείρημα τῶν Μοντανιστῶν ἐκεῖνο, ὅτι, ἐπειδὴ εἶχαν πολλοὺς μάρτυρας, ἦτο τοῦτο τεκμήριον πιστὸν τῆς δυνάμεως τοῦ παρ' αὐτοῖς λεγομένου προφητικοῦ πνεύματος (β).

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ.

§. 1. *Βίος. Διονύσιος*, ὁ ἐπικληθεὶς μέγας (γ), ἐγεννήθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀπὸ γένους, ὡς εἰκάζεται, ἐπιφανοῦς (δ). Ἐθνικὸς δὲ τὴν θρησκείαν κατ' ἀρχὰς ὢν, καὶ τὸ ἐπάγγελμα ρήτωρ (ε),

(α) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. αὐτόθι. « Ἄλλω δὲ θανάτῳ τελευτῆσαι λέγονται Μοντανός
• καὶ Μαξιμίλλα· τοὺτους γὰρ ὑπὸ πνεύματος βλαψίφρονος ἑκατέρου ὑποκει-
• νήσαντος, λόγος ἀναρτῆσαι ἐζυτοῦς, οὐχ ὁμοῦ, κατὰ δὲ τὸν τῆς ἑκάστου τελευ-
• τῆς καιρὸν φήμη πολλή· καὶ οὕτω δὴ τελευτῆσαι, καὶ τὸν βίον καταστρέψαι,
• Ἰούδα· προδότου δίκην. Καθάπερ καὶ τὸν θαυμαστὸν ἐκεῖνον τὸν πρῶτον τῆς
• κατ' αὐτοὺς λεγομένης προφητείας οἶον ἐπίτροπόν τινα, Θεόδοτον, πολλὸς αἰ-
• ρεὶ λόγος, ὡς αἰρόμενόν ποτε καὶ ἀναλαμβάνόμενον εἰς τοὺς οὐρανοὺς, παρεκ-
• στήναι τε καὶ καταπιστευεῖν ἐκ τῶν τῆς ἀπάτης πνεύματι, καὶ δισκευθέντα,
• κακῶς τελευτῆσαι. »

(β) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. αὐτόθι.

(γ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. ἐν προοίμ. « τὸν ἐδοξάμην τῆς ἐκκλησιαστικῆς
• καὶ ἱστορίας αὐτῆς ὁ μέγας ἡμῶν Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοπος Διονύσιος ἰδίαις φων-
• αῖς συνεκπονήσει. » — Βασίλ. Μέγ. ἐπιστολ. πρὸς Ἀμφιλόχ. « καὶ ἰθαὺμασα
• πῶς κανονικὸν ὄντα τὸν μέγαν Διονύσιον παρῆλθεν. » — Μάξιμ. εἰς τὸ Διονυσ.
• Ἀρεοπαγ. περὶ οὐραν. ἱεραρχ. κεφ. ε'. « ὁ γούν μέγας Διονύσιος, ὁ Ἀλεξανδρέων
• ἐπίσκοπος. »

(δ) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 11. « πολλὰς γε ταῖς ὁμολο-
• γίαις Γερμανὸς ἀμνύνεται· πολλὰ γὰρ εἰπεῖν ἔχει καθ' αὐτοῦ γινόμενα· ὅσας δ-
• ριμῆσαι δύναται παρ' ἡμῶν ἀποφάσεις, δημεύσεις, ἐπιγραφάς, ὑπαρχόντων ἀρ-
• παγὰς, ἀφισματῶν ἀποθέσεις, δόξης κοσμικῆς δλιγωρίας, ἐπαίνων ἡγεμονικῶν
• καὶ βουλευτικῶν καταφρονήσεις, κ.τ.λ. »

(ε) Μάξιμ. αὐτόθι. « ὁ ἀπὸ ρητόρων. »

μαθητεύσας έπειτα παρά τῷ Ὀριγέει, άπηρνήθη άμρότερα, και άφιερωθείς εις την θεολογίαν, έ χρημάτισε μετά τον Ἡρακλάν διδάσκαλος τῆς έν τῇ πατρίδι αὐτοῦ κατηχητικῆς σχολῆς (α). Παραδούς δέ έαυτὸν άκαταπονήτως εις την έπιστροφὴν τῶν αίρετικῶν, ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Ὀριγένης, έμελέτησε, διά νά πληροφορῇ αὐτοὺς βεβαιότερον περί τῆς αληθείας, τὰ συγγράμματα και τὰ συστήματα αὐτῶν (β). Ἐκπληρώσας δέ τὸ έργον τοῦτο δέκα έξ έτη, μετά τον θάνατον τοῦ Ἡρακλᾶ (τὸ 247) έχέλεται ὑπὸ τοῦ κλήρου έπίσκοπος, και ποιμαίνει την έκκλησίαν, ὑπὸ διαφόρους τῆς τύχης μεταβολάς, έπὶ δέκα έπτὰ ὅλα έτη θεοφιλέστατα (γ).

Εὐθὺς εις την άρχήν τοῦ έπισκοπικοῦ αὐτοῦ αξιώματος άναζωπυρηθεῖσα πάλιν αὐτοπροαίρετος ἡ δυσμένεια και ἡ λυσώσα μανία τῶν έθνικῶν πρὸς τοὺς χριστιανούς, ηὔξήθη έπειτα μέχρις ὑπερβολῆς, μεγίστην εύρίσκουσα ὑπόθαλψιν εκ τοῦ καταδιωκτικοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Δεκίου προετάγματος (τὸ 250). Ὁ Διονύσιος, κατά την πρώτην έκρηξιν τοῦ διωγμοῦ, άνέμενε γενναίως πάντα τὰ έπερχόμενα δεινά, και δέν ήθέλησε νά φροντίσῃ περί τῆς έαυτοῦ άσφαλείας, εἰ μή μόλις ὕστερον μετά την τετάρτην ήμέραν. Ἀλλά καθ' ὁδόν, ένῳ έξήρχετο μετά πολλῶν πιστῶν, διά νά εύρῃ που τόπον νά κρυβῇ, στρατιῶται έφορμήσαντες, άπήγαγον αὐτὸν εις τὸ πολίχνιον Ταπόσριν, ὅθεν ὁμῶς χριστιανοί τινες χωρικοί, μαθόντες κατά τύχην τὸ γεγόμενον, άφαρπάσαντες, έξηστράλισαν αὐτὸν εις κρύφιον τόπον μετά τῶν σύν αὐτῷ (δ). Ἐντεῦθεν δέ δι' έπιστολῶν και διά τῆς βεληθείας τῶν διακόνων και πρεσβυτέρων, έπὶ κινδύνῳ ζωῆς τολμώντων νά έρχωνται εις

(α) Εὐαέβ. εκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κερ. 29. « μετά Δημήτριον . . . Ἡρακλᾶς τὴν » λειτουργίαν περιέλαβε » τῆς δὲ τῶν αὐτῶν κατηχήσεως τὴν διατριβὴν διαδέχεται » Διονύσιος, εἰς και οὗτος τῶν Ὀριγένους γεγόμενος φοιτητῶν. » — Hieronym. » de scriptt. eccl. c. 69. « Dionysius Alexandrinae urbis episcopus, sub » Hieraclo scholam κατηχήσεων presbyter tenuit, et Origenis valde insignis » auditor fuit. »

(β) Παρὰ τῷ Εὐαέβ. εκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κερ. 7.

(γ) Παρὰ τῷ Εὐαέβ. βιβλ. ζ'. κερ. 35.

(δ) Παρὰ τῷ Εὐαέβ. βιβλ. ζ'. κερ. 40.

τὴν πόλιν, ἐποίμαιναν ὁ Διονύσιος καὶ παρεμύθει τὴν θλιβομένην αὐτοῦ κοινότητα.

Ἡ ἐκκλησία ὑπέμεινε κατὰ τούτους τοὺς χρόνους μεγάλην ζημίαν, σχίσμα μὲν κατ' αὐτῆς Νοουάτου τινὸς βραδουργήσαντος, πολλῶν δὲ χριστιανῶν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν παραπεσόντων. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς κατὰ τὸν διωγμὸν παραπεπτωκότας τούτους χριστιανούς, ἀλλ' ἐπιτρέψαντας ἔπειτα καὶ μετανοήσαντας, ὁ Διονύσιος ἐφέρετο πρῶτος, καὶ συγκαταθετικῶς, ἀφορῶν μάλιστα εἰς τῶν μαρτύρων τὸ παράδειγμα (α)¹ πρὸς δὲ τὸν αἰρετικὸν Νοουάτον, ἀποδοκιμάζοντα μὲν τὴν μετάνοιαν τῶν παραπεπτωκότων, καὶ ἀρνούμενον εἰς αὐτοῦ πᾶσαν σωτηρίαν ἐλπίδα, λέγοντα δὲ, ὅτι ἐκ τούτου μάλιστα παρεκινήθη εἰς σύστασιν ἰδίας αἰρέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ᾔηται πάντες πάντοτε καθαροί, ἔγραφεν « Εἰ ἄκων, ὡς φῆς, ἤχθης, δείξεις, ἂν ἀναχωρήσης ἐκώ; » ἔδει « μὲν γὰρ καὶ πᾶν ὁτιοῦν παθεῖν ὑπὲρ τοῦ μὴ διακόψαι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἦν οὐκ ἀδοξότερα τῆς ἐνεκεν τοῦ μὴ « εἰδωλολατρεῖσαι γινομένης, ἣ ἐνεκεν τοῦ μὴ σχίσαι μαρτυρίαν, » κατ' ἐμὲ δὲ, καὶ μείζων. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὑπὲρ μιᾶς τι τῆς ἐαυτοῦ ψυχῆς, ἐνταῦθα δὲ ὑπὲρ ὅλης τῆς ἐκκλησίας μαρτυρεῖ. Καὶ « νῦν δὲ εἰ πείσαις, ἡ βιάσαιο τοὺς ἀδελφοὺς εἰς ὁμόνοιαν ἔλθεῖν, » μείζων ἔσται σοι τοῦ σφάλματος τὸ κατόρθωμα, καὶ τὸ μὲν « οὐ λογισθήσεται, τὸ δὲ ἐπαινεθήσεται » (β).

Τὰ ἐφεξῆς ἔτη, ἀφοῦ ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Γάλλου ἐκόπασεν ἐπὶ μικρὸν ὁ λαίλαψ τοῦ διωγμοῦ, καὶ ἡ ἐκκλησία ἀνέπνεεν ἀνετώτερον, ἀπέβλεψεν ὁ Διονύσιος πρὸς τὰς προόδους αἰρέσεως, ἥτις θὲν ἦτο μὲν παντάπασι νέα, ἡπεῖλει δὲ τότε νὰ γείνη ἐπικινδυνωτέρα. Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀρσινόην ἐπίσκοπος τις, Νέπως καλούμενος, παραδεχθεὶς τὴν παλαιὰν κακοδοξίαν περὶ χιλιετοῦς τινος ἐπιγίειν βασιλείας τοῦ Χριστοῦ, ἐμόρφωσεν αὐτὴν συστηματικώτερον εἰς ἰδιὸν τι σύγγραμμα, Ἐλεγχον ἀλλοιοριστῶν ἐπιγραφόμενον, τὸ ὅποιον συνέταξε κατὰ τῶν

(α) Παρὰ τῇ Εὐκλεῖ, ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ε', κεφ. 42.

(β) Παρὰ τῇ Εὐκλεῖ, αὐτόθι, κεφ. 45.

ἀλληγορικῶς ἐρμηνεύοντων τὴν ἁγίαν Γραφήν. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εὐρόν, ὡς φαίνεται, ἱκανοὺς ὁπαδοὺς, ἐκέρδησεν εἰς τὸ ἑαυτοῦ μέρος προστάτας, καὶ τὸ πρᾶγμα κατέστη ἐπικίνδυνον. Τότε παρῆλθεν εἰς τὸ μέτρον ὁ Διονύσιος· ἔγραψε περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος δύο βιβλία *Περὶ ἐπαγγελιῶν*, καὶ ἀποδημήσας καὶ αὐτὸς εἰς τὰ ἐκεῖ, διὰ τὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν εὐθεΐαν τοὺς πεπλανημένους, συνωμίλησεν ἐν πνεύματι πραότητος μετὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ χιλιασμοῦ, ἐζήτησε παρ' αὐτῶν ἐρμηνεῖαν τῆς διδασκαλίας ταύτης, καὶ τελευταῖον κατώρθωσεν, ὥστε πάντες, μηδενὸς ἐξαιρουμένου, ν' ἀποπτύσωσι δημοσίᾳ τὴν αἰρετικὴν αὐτῶν δόξαν, καὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως (α).

Μετ' ὀλίγον χρόνον, γεννηθείσης ἐν Πτολεμαίδι τῆς Πενταπόλεως τῆς αἰρέσεως τοῦ Σαβελλίου, ἔγραψεν ὁ Διονύσιος, ἅμα ἀκούσας περὶ αὐτῆς, εἰς Ῥώμην πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Σέξτον τὸν β', καὶ διὰ πολλῶν ἐγκυκλίων ἐπιστολῶν διήγειρε κατ' αὐτῆς εἰς κοινὴν ὑπεράσπισιν τοὺς ἐν Ἀφρικῇ ἐπισκόπους, συντάξας αὐτὸς τέσσαρα βιβλία εἰς ἀντίρρῃσιν τοῦ Σαβελλίου· ἀλλὰ κατὰ τὴν δογματικὴν ταύτην ἐριδα ὑπέπεσεν εἰς τινὰς παρεξηγήσεις, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν λαλήσει μετὰ ταῦτα (β).

Ἐν τούτῳ δὲ νέα πάλιν λυπηρὰ συμβάντα ἀνέμεναν τὸν Διονύσιον. Ὁ αὐτοκράτωρ Οὐαλεριανὸς, κατ' ἀρχὰς εὗρῃς ἑαυτὸν παρέχων πρὸς τοὺς χριστιανούς, μετήλλαξεν ἔπειτα φρόνημα, καὶ τὴν εὐνοίαν εἰς ἄσπονδον μῖσος πρὸς αὐτοὺς μετέτρεψεν· θῶν καὶ νέου πάλιν διωγμοῦ κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐκραγέντος (τὸ ἔτος 257), πρῶτος ἐπαθεν ὁ ἱερός τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, ὡς διηγεῖται αὐτός (γ). Συλληφθεὶς, ἐπειδὴ ὠμολόγησε σταθερῶς τὴν εἰς Θεὸν εὐσέβειαν, ἐξωρίσθη εἰς τὴν κώμην Κεφρών, πλησίον τῆς λιθυκῆς ἐρήμου, καὶ ἐκεῖθεν εἰς ἔτι ἐρημοτέραν χώραν κατὰ τὸν Μαρεώτην, ἔνθα ἔμεινε μέχρι τοῦ ἔτους 261, ὅτε ἡ πτώσις τοῦ Οὐαλεριανοῦ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπάνοδον. Ἐπανελθὼν δὲ, εὗρηκε τὴν μητρόπολιν τῆς Αἰγύπτου, ἐπὶ τοῦ

(α) Παρὰ τῇ Εὐσεβ., ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ', κεφ. 24, 25.

(β) Αὐτόθι, κεφ. 6, 24.

(γ) Αὐτόθι, κεφ. 14.

αυτοκράτορος Γαλλιήνου, ἐλεεινὸν γενομένην θέατρον ἐμφυλίου πολέμου καὶ λοιμοῦ φθοροποιῦ, ὅστις οὕτω δριμύς ἐπέσκηψεν, ὥστε διὰ τὸ πλῆθος τῶν καθ' ἑκάστην ἀποθνήσκόντων περιήχουν τὴν πόλιν πανταχόθεν ὀρήνοι καὶ οἰμωγαί. Μόνος δὲ ὁ μεγάλους ψυχὰς ἐπίσκοπος ἀνεξωπύρει τὸ θάρρος τῶν πιστῶν καὶ ἡ εὐκίων, τὴν ὁποίαν αὐτὸς μᾶς σκιαγραφεῖ περὶ τῆς γενναιότητος, τῆς ψυχικῆς ἀταραξίας, καὶ τῆς θερμῆς αὐτῶν ἀγάπης, μᾶς καταθεῖκνυει, ὅποια τις δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐνυπάρχει εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν (α).

Οἱ ἄγῳνες, τοὺς ὁποίους ὁ Διονύσιος ὑπέστη κατὰ ταύτην τὴν περίστασιν, ἀπενάρκωσαν μὲν τὰς ζωτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, ἀλλὰ δὲν ἰσχύσαν καὶ νὰ μαράνωσι τὸ δραστήριον αὐτοῦ, καὶ νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ποιμαντικὴν αὐτοῦ φροντίδα ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τῆς ἐκκλησίας· διότι, τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀντιοχείας Παύλου Σαμοσατέως ταπεινὴν τινα καὶ αἰρετικὴν συστήσαντος διδασκαλίαν περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς κοινοῦ κατὰ τὴν φύσιν ἀνθρώπου, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων προκαλεσάντων τὸν Διονύσιον εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, διὰ νὰ συγκροτήσῃσι σύνοδον, μὴ δυνάμενος διὰ τὸ βαθὺ γῆρας νὰ ἀντιστῇ πρὸς τὰς ταλαιπωρίας μακρᾶς ὁδοπορίας, ἔγραψε περὶ τοῦ προκειμένου δογματικοῦ ζητήματος ἐμβριθεστάτην ἐπιστολήν, καὶ κατέβθυνεν αὐτὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας. Ἦτο δὲ τοῦτο τὸ τελευταῖον αὐτοῦ σύγγραμμα· διότι μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὑπερὸν ἐτελεύτησε τὸν πολυωρελὴ αὐτοῦ βίον, τὸ 16' ἔτος τῆς τοῦ Γαλλιήνου βασιλείας (264) (6).

§. 2. Συγγράμματα. Ἐκ τῶν πολλῶν καὶ λαμπρῶν τοῦ Διονυσίου συγγραμμάτων, τοῦ πλείστου μέρους ἀπολεσθέντος, τὴν σήμερον δὲν διεσώθη, εἰ μὴ ἡ ἐξῆς σειρὰ μικρῶν ἢ μεγάλων τεμαχίων αὐτῶν.

(α) Παρὰ τῇ Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 22.

(6) Εὐσεβ. αὐτόθι, κεφ. 27. — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 69. «sed adversus Paulum Samosatenum, ante paucos dies quam moriretur, insigne ejus fertur epistola. Moritur duodecimo Galieni anno.»

Α') 'Επιστολαί. Ἀμέσως πρὸ τοῦ ἐπὶ Δεκίου διωγμοῦ (249), καὶ κατ' αὐτὸν τὸν διωγμὸν (250), ἔγραψεν ὁ Διονύσιος *ἐπιστολὴν ἐπιστρεπτικὴν* πρὸς τοὺς Ἀλεξανδρεῖς, ἐπιλήψιμον τοῦ θίου πολιτεῖαν διαγαγόντας κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ· προσέτι δὲ καὶ βιβλίον *Περὶ μαρτυρίου* πρὸς τὸν Ὠριγένη, δέσμιον τότε κατεχόμενον ἐν τῇ φυλακῇ (α). — Τὸ ἔτος 251 ἔπεμψε πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀντιοχείας Φάβιον *ἐπιστολὴν περὶ μετανοίας* (β), ἐνθα ἐξιστόρει τοὺς ἀγῶνας τῶν κατὰ Δέκιον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μαρτυρησάντων (γ)· ταύτης τεμάχια σώζονται παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ (δ)· ἔτι δὲ καὶ πολλὰς ἄλλας ἐπιστολάς περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως πρὸς διαφόρους ἐπισκόπους, ἐν οἷς καὶ πρὸς Κόρινθους, τὸν ἐπίσκοπον τῶν Ἑρμουπολιτῶν, πρὸς τὸν τῆς Λαοδικείας Θηλυμύδην, καὶ πρὸς τὸν τῆς Ἀρμενίας Μερουζίνην (ε). Πρὸς δὲ τοὺς ἐν Ῥώμῃ ἔγραψεν *ἐπιστολὴν διακοικίην*, τουτέστι περὶ τοῦ καθήκοντος τοῦ διακόνου· ἔπειτα, *Περὶ εἰρήνης*, καὶ *Περὶ μετανοίας*, καὶ πρὸς τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Νοουάτου (ς). Πᾶται δὲ αὗται ἀπωλέσθησαν, καὶ ἐκ τούτου τοῦ ἔτους ἔχομεν μόνον περιλειπομένην παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ τὴν Πρὸς τὸν αἵρετικὸν *Νοουάτου* (ζ). — Τὸ ἐπόμενον ἔτος 252 ἔγραψεν *ἐπιστολὴν* πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης *Καρρήλιον* περὶ τοῦ Νοουατιανοῦ σχίσματος, καὶ δύο ἄλλας πρὸς τοὺς ὁμολογητάς, τοὺς ἐπιστρέψαντας εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα (η). — Τὸ ἔτος 256 ἐξέφρασε δι' ἐπιστολῆς εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης Στέφανον τὴν χαρὰν αὐτοῦ διὰ τὴν εὐτυχῶς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀποκατασταῆσαν εἰρήνην, καὶ ἐφάνέρωσεν εἰς αὐτὸν τὴν ἑαυτοῦ γνώμην περὶ τοῦ βηκτίσματος τῶν αἵρετικῶν (θ). — Ἐπεὶ δὲ

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ς'. κεφ. 40.

(β) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 69.

(γ) Εὐσεβ. αὐτόθι, κεφ. 41.

(δ) Αὐτόθι, καὶ κεφ. 42.

(ε) Εὐσεβ. αὐτόθι, κεφ. 46.

(ς) Εὐσεβ. αὐτόθι.

(ζ) Αὐτόθι, κεφ. 45.

(η) Εὐσεβ. αὐτόθι, κεφ. 46.

(θ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 4.

ἐν τῷ μεταξὺ παρωξύνθη πολὺ ἡ φιλονεικία περὶ τοῦ βαπτίσματος τούτου, ἀπεπειράθη ὁ Διονύσιος τὸ ἔτος 257 νὰ προτρέψῃ τὸν διάδοχον τοῦ Στεφάνου Σίξτον ἢ Ξύστον τὸν ἅ' εἰς τὸ νὰ φανῇ κατὰ τοῦτο μετριώτερος (α). Περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔγραψε τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπιστολάς τινας καὶ πρὸς δύο ἐν Ῥώμῃ πρεσβυτέρους *Φιλήμονα* καὶ *Διονύσιον* (β). — Τὸ ἐφεξῆς ἔτος 250 ἐζήτησε δι' ἐπιστολῆς παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπισκόπου Ξύστου τοῦ δ' συμβουλήν περὶ τίνος συμβεληκότος, ὑπόθεσιν ἔχοντος τὴν ἀναβάπτισιν τῶν αἵρετικῶν (γ), καὶ τὸ αὐτὸ ἔτος ἔγραψε προσέτι πρὸς τὸν διάδοχον αὐτοῦ *Διονύσιον* περὶ τίνος *Λουκιανοῦ*, ὅστις κατὰ τὴν εἰκασίαν τινῶν ἦτον ἐπίσκοπος τῆς Καρχηδόνης (δ). — Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐξορίας αὐτοῦ, τὸ ἔτος 259, συνέταξεν ἐπιστολὴν πρὸς τινὰ ἐπίσκοπον τῆς Αἰγύπτου *Γερμανόν*, πολυειδῶς αὐτὸν συκοφαντήσαντα. Τὸ παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ (ε) σωζόμενον ἐξ αὐτῆς τεμάχιον μᾶς διηγεῖται τοῦ Διονυσίου τὰ παθήματα κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Οὐαλεριανοῦ. — Ἐκ τοῦ ἔτους 261 ἢ 262 (τοῦ ἐννάτου τῆς βασιλείας τοῦ Γαλιηνου) ἔρθασαν εἰς ἡμᾶς τρία τεμάχια ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἑρμάριμον, περὶ τῶν συμβάντων ἐπὶ τῶν τριῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης (ς). — Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐγράφησαν καὶ αἱ ἑορταστικαὶ λεγόμεναι ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, δηλονότι περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα πραγματευόμεναι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν ἀφιερῶτο εἰς τινὰ *Φιλάθιον*, ἡ δὲ, εἰς δύο ἄλλους, *Δομέτιον* καὶ *Δίδυμον*. Ὡσαύτως καὶ ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέρους, καὶ πρὸς πολλοὺς ἄλλους (ζ). — Μετὰ τὴν εἰς Ἀλεξανδρείαν ἐπάνοδον αὐτοῦ συνέταξεν ἐπιστολὴν πρὸς Αἰγύπτιον τινὰ ἐπίσκοπον, τὸν *Γέρακα*, περὶ τῆς ἐν

(α) Εὐσεβ. βιβλ. ζ'. κεφ. 5.

(β) Εὐσεβ. αὐτόθι.

(γ) Εὐσεβ. αὐτόθι, κεφ. 9.

(δ) Εὐσεβ. αὐτόθι.

(ε) Εὐσεβ. βιβλ. ζ'. κεφ. 40. — βιβλ. ζ'. κεφ. 11.

(ς) Εὐσεβ. βιβλ. ζ'. κεφ. 10.

(ζ) Εὐσεβ. αὐτόθι, κεφ. 20.

Ἀλεξανδρεία γενομένης στάσεως ἐπὶ τοῦ ἐπάρχου Αἰμιλιανοῦ καὶ πρὸς αὐτοὺς δὲ τοὺς Ἀλεξανδρεῖς τὸ αὐτὸ ἔτος ἀναγινώσκει ἐπ' ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ πάσχα ἐπιστολὴν, ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπισκοπῇ τότε τοὺς κατὰ τὴν πόλιν ἅπαναν χριστιανούς, διηρημένους ὄντας εἰς ἑκάτερον τῆς στάσεως μέρος (α). — Τὸ αὐτὸ ἔτος γράφει ὁ Διονύσιος πρὸς τούτοις καὶ τὰς ἐξῆς ἐπιστολάς: *Περὶ σαββάτου*, *Περὶ γυμνασίου*, *τουτέστι*, *περὶ πνευματικῆς γυμνάσεως* (β)· πρὸς Ἀμμωνα, ἐπίσκοπον τῆς Βερενίκης, κατὰ Σαβελλίου τοῦ αἵρετικοῦ· δύο πρὸς Τελεσφόρον καὶ Εὐφράτορα, καὶ ἄλλην πάλιν πρὸς Ἀμμωνα καὶ Εὐπαρον (γ). — Ἐκ τῶν πολλῶν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Λιβύης Βασιλεῖδην ἐπιστολῶν (δ) μία μόνον μᾶς διεσώθη πλήρης, ἥτις καὶ ἐπιστολὴ κατονική λέγεται. Περιέχονται δ' ἐν αὐτῇ λύσεις πρὸς τινὰς ἐρωτήσεις, τὰς ὁποίας ὁ Βασιλείδης ἐπρότεινεν εἰς αὐτὸν περὶ μετανείας, καὶ αἱ λύσεις αὗται τοῦ Διονυσίου ἐπέσχον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δύναμιν νόμου. Τὸ γνήσιον τῆς ἐπιστολῆς εἶναι ἀδιεφιλονείκητον, εἰ καὶ ἀγνοεῖται εἰς ἐπὶ τὸ ἔτος τῆς συντάξεως αὐτῆς. — Ἡ τελευταία ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσίου ἐστάλη τὸ 264 πρὸς τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνοδον, τὴν συνελθοῦσαν κατὰ τοῦ αἵρετικοῦ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως· ἀλλὰ, πλὴν τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, ἄλλο τι δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸν (ε).

Β) Ἐκ τῶν πραγματειῶν, τὰς ὁποίας ὁ Διονύσιος κατὰ διαφόρους καιροὺς συνέγραψε, πρώτη ἀναφέρεται ἡ

α) *Περὶ ἐπαγγελιῶν* κατὰ τοῦ Νέπωτος, ἐκ δύο βιβλίων συγκειμένη, καὶ γεγραμμένη περὶ τὸ ἔτος 255. Ἡ ἐπιγραφὴ σαφηνίζει τὸ περιεχόμενον· πραγματεύεται δηλονότι τὸ βιβλίον τοῦτο περὶ τῶν διαθυρολλουμένων ἐπαγγελιῶν ἐπιγείου τινὸς βασιλείας τοῦ μεσσηίου, τῆς ὁποίας ἡ διάρκεια ὀρίζεται κατὰ τὴν Ἀποκά-

(α) Εὐαγγ. αὐτόθι, κεφ. 24.

(β) Hieronym. de scriptis. eccl. c. 69.

(γ) Εὐαγγ. αὐτόθι, κεφ. 26.

(δ) Hieronym. ἐνθα ἀνωτέρω.

(ε) Εὐαγγ. αὐτόθι, κεφ. 27.

λυσιν ἐπὶ ἑτη χίλια· ἐτι δ' ἐξετάζει καὶ τὸ κανονικὸν τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως, εἰς τῆς ὁποίας τὴν κακὴν ἐρμηνείαν ἐστηρίζοντο οἱ χιλιασταὶ καὶ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ ἐπισκόπου Νέπωτος. **Τεμάχια** αὐτοῦ παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ (α).

β) *Περὶ φύσεως* πρὸς Τιμόθεον τὴν παῖδα (β), ὅπου ὁ Διονύσιος ἀναιρεῖ τὴν περὶ δημιουργίας καὶ προνοίας ἐπικούρειον γνώμην διὰ τῆς διατάξεως τοῦ παντός καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. Πολλοῦ λόγου ἄξιον τεμάχιον σώζεται παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ (γ).

γ) *Ἐλεγχος καὶ ἀπολογία* πρὸς Διονύσιον τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον. Ἐν ταῖς κατὰ τοῦ Σαβαλλίου ἐπιστολαῖς ὑπεξέφυγαν τὸν Διονύσιον ἐκφράσεις τινές, προσβαλοῦσαι πῶς τὸ περὶ τῆς ἁγίας τριάδος δόγμα· διότι ἔλεγεν ἐν αὐταῖς, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔχει λόγον πρὸς τὸν πατέρα, ὁποῖον ἡ ἄμπελος πρὸς τὸν ἄμπελουργόν, καὶ ἡ ναὺς πρὸς τὸν ναυπηγόν· ὠνόμαζεν αὐτὸν *ποίημα*, καὶ τὰ παρόμοια. Πρὸς τὴν κατηγορίαν λοιπόν, τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ περὶ τούτου ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τινων τῶν ἐκ Πενταπόλεως χριστιανῶν, ἔγραψεν ὁ Διονύσιος τὸ ἀπολογητικὸν τοῦτο σύγγραμμα, ἐκ τεσσάρων βιβλίων, ἐν εἴδει ἐπιστολῆς, ἐνθα ἀνασκευάζων τῶν ἐναντίων τοὺς λόγους, ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν προσεπιτεμένων εἰς αὐτὸν κακοδοξιῶν. Τὸ σύγγραμμα συνετάχθη περὶ τὸ ἔτος 262, καὶ πολλὰ τεμάχια αὐτοῦ διατηρήθησαν παρὰ τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ (δ) καὶ τῷ Εὐσεβίῳ (ε). Μνημονεύει δὲ αὐτοῦ πλὴν τοῦ Εὐσεβίου (ς) καὶ Ἰερωνύμου (ζ), καὶ ὁ μέγας Βασίλειος (η).

Γ) *Νόθα συγγράμματα*. — α) *Ἐπιστολὴ* πρὸς Παῦλον

(α) Ἑκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 24. 25. — Παρβλ. Hieronym. αὐτόθι.

(β) Εὐαίβ. βιβλ. ζ'. κεφ. 26.

(γ) Εὐαγγελ. προπαρασκ. βιβλ. ιδ'. κεφ. 23—27.

(δ) Περὶ Διονυσ. τοῦ ἐπισκ. Ἀλεξανδρ. κεφ. ιγ'.

(ε) Εὐαγγελ. προπαρασκ. βιβλ. ζ'. κεφ. 19.

(ς) Ἑκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 26.

(ζ) De scriptt. eccl. c. 69.

(η) Περὶ τοῦ ἁγ. πνεύματ. πρὸς Ἀμφιλόχ. ἐπισκ. Ἰκονίου, κεφαλ. 29.

τὸν Σαμοσατέα. Πλὴν τῆς ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Διονύσιος ἔπεμψε πρὸς τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ συνελθοῦσαν σύνοδον περὶ τῆς αἵρέσεως Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, ἀναφέρει ὁ Θεοδώρητος, ὅτι ἔγραψε καὶ ἄλλην κατ' εὐθείαν πρὸς αὐτὸν τοῦτον τὸν αἵρετικὸν ἐπίσκοπον (α), καὶ ὁ Ἰησοῦτης Φ. Τυρβριανὸς ἐξέδωκε τῳόντι τοιαύτην τινὰ ἐπιστολὴν ἐν Ῥώμῃ (τὸ 1608) μετὰ καὶ λατινικῆς μεταφράσεως. Ἄλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν κριτικῶν ἀπορρίπτουσιν αὐτὴν ὡς νόθον διὰ τὸν λόγον, ὅτι οὐχὶ μόνον εἰς οὐδένα τῶν ἀρχαίων, οὐδ' εἰς αὐτὸν τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον ἦτο γνωστὴ, οὐδὲ ἀπαντᾷται ἐν αὐτῇ τὸ μεγαλοπρεπὲς λεκτικὸν τοῦ ἡμετέρου ἐπισκόπου, ἀλλὰ καὶ διότι περιέχει πολλοὺς περὶ τὴν χρῆσιν τῶν λέξεων ἀναχρονισμούς. Ὅρθως δὲ προσέτι ἐσημείωσεν ὁ Κεῖλλίερς, ὅτι ὁ συγγραφεὺς, ἀγνοῶν παντάπασι τὸ, περὶ οὗ ἐπρόκειτο, ὑποκείμενον, ἀποδίδει εἰς τὸν Παῦλον διόλου ἄλλας κακοδοξίας, τὰς ὁποίας αὐτὸς δὲν ἐδίδασκεν οἷον, ὅτι ἀπεδέχετο ἐν τῇ Ἰησοῦ δύο πρόσωπα, δύο Χριστοὺς, δύο υἱοὺς, καὶ τὰ τοιαῦτα.

β) Παρ' Ἀναστασίῳ τῷ Σιναΐτῃ μνημονεύεται σύγγραμμα τοῦ Διονυσίου, *Περὶ θέσεως παραδείσου* ἐπιγραφόμενον, καὶ φέρον τὴν προσηύκην κατὰ Ὀριγένην, περὶ τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν ἐξεύρομεν ἄλλο τι ἀκριβέστερον. Ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην τῶν κριτικῶν πολὺ πιθανὸν φαίνεται, ὅτι ὁ Διονύσιος, καθὼ μαθητὴς τοῦ Ὀριγένην, βεβαίως δὲν ἐξέδωκε καὶ ἰδιαιτέρως κατ' αὐτοῦ σύγγραμμα (β).

γ) Ὁ Λαμβέκιος ἐξέδωκεν ἕκ τινος χειρογράφου τῆς ἐν Βινδοβὼνῃ βιβλιοθήκῃς δύο ἐπιστολάς εἰς ὄνομα τοῦ ἡμετέρου Διονυσίου, τῶν ὁποίων ἡ μὲν γράφεται πρὸς τινὰ *μονάζοντα* Θεοδόσιον, καὶ ἄρχεται οὕτω πως· « Διονυσίου ἐπιστολὴ Θεοδοσίῳ » *μονάζοντι*. Τί θαυμάζεις, ὅτι οὐδενὸς ἀμαρτήματος ὅλη τραυ-

(α) Θεοδώρητ. αἵρετικ. κακομυθ. ἐπιτμ. βιβλ. β'. κεφ. 8. « καὶ Διονύσιος μὲν » ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, ἀνὴρ ἐπίσημος ἐν διδασκαλίᾳ γινόμενος, ἀνεβό-
 » λετο μὲν τὴν ἐκδημίαν, διὰ τὴν τοῦ γῆρας ἀσθένειαν· διὰ δὲ γραμμάτων ἐκείνων
 » παρήναισε τὰ προσήκοντα, καὶ τοῦ· συνευληθότας ἐπισκόπους εἰς τὸν ὅπῃ τῆς
 » εὐσεβείας παρέθηκε ζῆλον. »

(β) Ἀναστάς. Σιναΐτ. Ἑρωταποκρίσ. κγ'. σελ. 266.

» μπιζέται πόλις, ὅπερ καὶ Δαυὶδ γενόμενον ἔγνωσ. » — ἡ δὲ πρὸς τινὰ Οὐρσούθου. Ἀγαγώστην, ἀρχομένη οὕτως· α' Ὁ » μὲν οὖν Ἀδεσσαλὼμ δίκην παρὰ τῆς θείας ἀπητήθη δίκης » ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ οἰκείου πατρός. » Ἀμφότεραι ὁμῶς ἐκρίθησαν ὅτι εἶναι μεταγενεστέρου τινὸς ἄλλου, καὶ ἴσως Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου.

§. 3. Διδασκαλία. Α') Περὶ τῶν βιβλίων τῆς Κ. Δ. Ἐν τῇ κανονικῇ πρὸς τὸν Βασιλεῖδην ἐπιστολῇ ἀναγινώσκεται λαμπρὰ μαρτυρία, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας ἀναγνωρίζει τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων τὴν τετρακτὴν καὶ τοὺς θεοπνεύστους αὐτῶν συγγραφεῖς, διδάσκων, ὅτι οὐδεμία παρ' αὐτοῖς ὑπάρχει διαφωνία ἢ ἀντιλογία· α' Καὶ μηδὲ διαφωνεῖν, μη- » δὲ ἐναντιοῦσθαι τοὺς εὐαγγελιστὰς ὑπελάβωμεν, ἀλλ' εἰ καὶ » μικρολογία τις εἶναι δοῖται περὶ τὸ ζητούμενον. . . . ἀλλ' ἡμεῖς » εὐγνωμόνως τὰ λεχθέντα καὶ πιστῶς ἐρμηνεύσαι προθυμηθώ- » μεν » (α). Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ἀναφέρει καὶ τινὰ ῥητὰ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου (β), καὶ τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων μνημονεύει πολλάκις ἀλλαγῶν (γ). — Περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου, τὴν ὁποίαν ἀποδέχεται κατὰ πάντα, διδάσκει, ὅτι δὲν εἶναι τοῦ αἵρετικοῦ Κηρίνου σύγγραμμα, ὡς ᾔθελαν τότε τινές, ἀλλ' οὔτε καὶ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰακώβου, τοῦ συγγράφαντος τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὴν καθολικὴν ἐπιστολὴν, ἀλλ' ἑτέρου τινὸς ὁμωνύμου Ἰωάννου, ἀνδρὸς ἐπίσης ἁγίου καὶ θεοπνεύστου· συμπεραίνει δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ εἰδους τοῦ λόγου, καὶ ἐκ τῆς κατασκευῆς τοῦ βιβλίου, καὶ διότι ἐν τῇ Ἀποκαλύψει προτάσσεται ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα Ἰωάννης, τὸ ὁποῖον ὁ εὐαγγελιστὴς οὗτος οὐδαμοῦ ἐρανέρωσε· « Τινές μὲν οὖν τῶν πρὸ ἡμῶν ᾔθήτησαν καὶ » ἀνεσκεύασαν πάντῃ τὸ βιβλίον, καθ' ἕκαστον κεφάλαιον διευ-

(α) Παρὰ Gallandi T. III. p. 501. sqq.

(β) Οἶον, πρὸς Ρωμ. ιθ'. 23. πρὸς Κορινθ. Α'. ζ'. 5.

(γ) Ἐν τῇ πρὸς Γερμανὸν ἐπιστ. παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ.

11. — Περὶ ἐπαγγελ. παρὰ τῷ αὐτῷ, βιβλ. ζ'. κεφ. 25.

« θύνοντες, ἄγνωστον τε καὶ ἀσυλλόγιστον ἀποφαίνοντες· ψεύ-
 « δεσθῆναι τε τὴν ἐπιγραφὴν· Ἰωάννου γὰρ οὐκ εἶναι· λέγουσιν· ἀλ-
 « λ' οὐδὲ ἀποκάλυψιν εἶναι, τὴν σφοδρῶ καὶ παχεὶ κεκαλυμμένην
 « τῷ τῆς ἀγνοίας παραπεισμάτι, καὶ οὐχ ὅπως τῶν Ἀποστό-
 « λων τινὰ, ἀλλ' οὐδ' ὅλως τῶν ἁγίων, ἢ τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλη-
 « σίας τούτου γενέσθαι τοῦ συγγράμματος ποιητὴν. Κήρινθος δέ
 « τὸν καὶ ἀπ' ἐκείνου κληθεῖσαν Κηρινθιανὴν συστησάμενον αἵρεσιν,
 « ἄξιοπιστον ἐπισημίσει· θελήσαντα τῷ ἑαυτοῦ πλάσματι ὄνομα.
 « ... Ἐγὼ δὲ ἀθετήσαι μὲν οὐκ ἂν τολμήσαιμι τὸ βιβλίον,
 « πολλῶν αὐτὸ διὰ σπουδῆς ἔχόντων ἀδελφῶν, μείζονα δὲ τῆς
 « ἑμαυτοῦ φρονήσεως τὴν ὑπόληψιν τὴν περὶ αὐτοῦ λαμβάνων, κε-
 « κρυμμένην εἶναι τινα καὶ θυμασιωτέραν τὴν καθ' ἕκαστα ἐκδο-
 « χὴν ὑπολαμβάνω. . . . Συντελέσας δὴ πᾶσαν, ὡς εἶπεῖν, τὴν
 « προφητείαν, μακαρίζει ὁ προφήτης τοὺς τε φυλάσσοντας αὐτήν,
 « καὶ δὴ καὶ ἑαυτὸν· μακάριος γάρ, φησιν, ὁ τηρῶν τοὺς λόγους
 « τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου· καὶ γὰρ Ἰωάννης ὁ βλέπων
 « καὶ ἀκούων ταῦτα. Καλεῖσθαι μὲν οὖν αὐτὸν Ἰωάννην, καὶ εἶναι
 « τὴν γραφὴν Ἰωάννου ταύτην, οὐκ ἀντερῶ· ἁγίου γὰρ εἶναι τινος
 « καὶ θεοπνεύστου συναινῶ· οὐ μὴν βραδίως ἂν συνθείμην τοῦτον εἶ-
 « ναι τὸν Ἀπόστολον, τὸν υἱὸν Ζεβεδαίου, τὸν ἀδελφὸν Ἰακώβου,
 « οὗ τὸ εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐπιγεγραμμένον, καὶ ἡ ἐπι-
 « στολὴ ἡ καθολικὴ. Τεκμαίρομαι γὰρ ἐκ τε τοῦ ἡθους ἑκατέρων,
 « καὶ τοῦ τῶν λόγων εἶδους, καὶ τῆς τοῦ βιβλίου διεξαγωγῆς
 « λεγομένης, μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι· ὁ μὲν γὰρ εὐαγγελιστῆς οὐ-
 « δαμοῦ τὸ ὄνομα αὐτοῦ παρεγγράφει, οὐδὲ κηρύσσει ἑαυτὸν οὐ-
 « τε διὰ τοῦ εὐαγγελίου, οὔτε διὰ τῆς ἐπιστολῆς » κ.τ.λ. (α).—
 Διαιρεῖ δὲ ὁ Διονύσιος πᾶσαν τὴν ἁγίαν Γραφὴν εἰς νόμους καὶ
 « προφήτας, εὐαγγέλια καὶ ἐπιστολάς » « Καὶ τινων διδασκάλων
 « τὸν μὲν νόμον καὶ τοὺς προφήτας τὸ μηδὲν ἡγουμένων, καὶ
 « τοὺς εὐαγγελίους ἔπεσθαι παρέντων, καὶ τὰς τῶν Ἀποστόλων
 « ἐπιστολάς ἐκφυλισάντων » κ.τ.λ. (β).

(α) Περί Εὐαγγελ. παρὰ τῆς Ἐκκλησ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 25.

(β) Αὐτόθι.

Β') *Περὶ Θεοῦ δημιουργοῦ τοῦ παντός.* Ἐνα ἀληθῆ Θεὸν δημιουργὸν τοῦ παντός παρρησίᾳ ὁμολογεῖ ὁ Διονύσιος ἐνώπιον τοῦ ἐπάρχου Αἰμιλιανοῦ, ὅτι διατάσσεται ὑπ' αὐτοῦ νὰ προσκυνήσῃ τοὺς Θεοὺς τῶν ἐθνικῶν· α' Ἡμεῖς τοῖνον τὸν ἕνα Θεὸν καὶ δημιουργὸν τὸν ἀπάντων, τὸν καὶ τὴν βασιλείαν ἐγχειρίσαντα τοῖς θεοφιλεστάτοις Οὐαλεριανῷ καὶ Γαλλίηνῳ σεβαστοῖς, τοῦτον καὶ σέβομεν καὶ προσκυνούμεν, καὶ τούτῳ διηνεκῶς ὑπὲρ τῆς βασιλείας αὐτῶν, ὅπως ἀσάλευτος διαμένη, προσευχόμεθα» (α). Ἐν δὲ τῷ *Περὶ φύσεως*, ἀντιλέγων πρὸς τοὺς Ἐπικουρεῖους φιλοσόφους, ἐναργέστατα ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ κόσμος οὗτος δὲν ἐγεννήθη παντάπασιν ἐκ τυχαίας τινὸς τῶν ἀτόμων συνδρομῆς· διότι, ἂν πᾶν ὅ,τι καθ' ἑκάστην γίνεται, χρήσιμον καὶ ὠφέλιμον εἰς τὸν βίον, ἂν τὰ ἐνδύματα, αἱ οἰκίαι, αἱ νῆες, τὰ θαυμαῖα ταῦτα πράγματα, τὰ ἐκ πολλῶν μερῶν συγχέιμενα, καὶ θαυμαστῶς πῶς πρὸς ἄλληλα προσαρμοζόμενα, δὲν δύνανται νὰ γεινώσῃ χωρὶς τεχνίτου, πῶς θέλει τις τολμήσει ν' ἀποδώσῃ εἰς τυχαίαν συνδρομὴν τῶν ἀτόμων τὴν περικαλλῆ τοῦ κόσμου δημιουργίαν, τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος τὴν κατασκευὴν, τὰς ἀπείρους γνώσεις τῆς ψυχῆς, τὴν τάξιν καὶ τὴν περιφορὰν τῶν ἀστέρων, καὶ τὰ παρόμοια; (β)

Γ') *Περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.* Ὡς ὁ Ὀριγένης, εὕρισκε καὶ ὁ Διονύσιος εἰς τὸν λόγον τοῦ ἀπαυγάσματος πρὸς τὸ πῶς παρομοιωσὶν τινα τῆς ἀπ' αἰῶνος γενέσεως τοῦ υἱοῦ παρὰ τοῦ πατρός· α' Ἀπαύγασμα ὡς φωτὸς ἀιδίου, πάντως καὶ αὐτὸς αἰδῖος· ἔστιν ὄντος γὰρ αἶψα τοῦ φωτός, ὅλην, ὡς ἔστιν αἶψα τὸ ἀπαύγασμα· τούτῳ γὰρ καὶ ὅτι πῶς ἔστι, τῷ καταυγάζειν νοεῖται· καὶ πῶς οὐ δύναται μὴ φωτίζον εἶναι. Πάλιν γὰρ ἔλθωμεν ἐπὶ τὰ παραδείγματα. Εἰ ἔστιν ὁ ἥλιος, ἔστιν αὐγὴ, ἔστιν ἡμέρα· εἰ τοιούτων μηδὲν ἔστι, πολὺ γε δεῖ καὶ παρεῖναι ἥλιον. Εἰ μὲν οὖν αἰδῖος ὁ ἥλιος, ἀπαυστος ἂν ᾗ καὶ ἡ ἡμέρα· νῦν δὲ οὐ γὰρ ἔστιν ἀρξαμένου τε, ἡρξατο· καὶ παυομένου, παύε-

(α) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 11.

(β) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. Εὐαγγελ. Προπαρασκ. βιβλ. ιθ'. κεφ. 23—27.

« ται. Ὁ δὲ γε Θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς, οὔτε ἀρχαίμενον, οὔτε
 « ληξόν ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται, καὶ συνέστιν αὐτῷ τὸ
 « ἀπαύγασμα ἀναρχόν καὶ ἀειγενές, προφαινόμενον αὐτοῦ, ὅπερ
 « ἐστὶν ἡ λέγουσα Σοφία· Ἐγὼ ἤμην, ἥ προσέχαιρε· καθ' ἡμέ-
 « ραν δὲ εὐφραίνομένη ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντί καιρῷ. . . .
 « Οὗτος οὖν αἰωνίου τοῦ πατρὸς καὶ αἰώνιος ὁ υἱὸς ἐστὶ, φῶς ἐκ
 « φωτός ὢν· ὅντος γὰρ γονέως, ἐστὶ καὶ τέκνον· εἰ δὲ μὴ τέ-
 « κνον εἴη, πῶς καὶ τίνας εἶναι δύναται γονέως; Ἄλλ' εἰσὶν
 « ἄμφω, καὶ εἰσὶν αἰεὶ » (α). Τὴν ἀχώριστον ταύτην τῆς οὐ-
 « σίας ἐνότητά, τὴν ἐν τῇ διαστολῇ τῶν προσώπων ὑπάρχου-
 « σαν, σαφηνίζει ὁ Διονύσιος, ἐξετάζων τὴν σχέσιν τοῦ νοῦς πρὸς
 « τὸν ἐξωτερικῶς προφερόμενον λόγον· ἀμφοτέρω εἶναι ἐν, καὶ ὁμοῦς
 « διάφορα· « Ὡς γὰρ ὁ ἡμέτερος νοῦς ἐρεῦγεται μὲν ἀπ' ἐαυτοῦ
 « τὸν λόγον, ὡς εἶπεν ὁ προφήτης· Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου
 « λόγον ἀγαθόν (β)· καὶ ἐστὶ μὲν ἐκάτερος, ἕτερος θατέρου· ἰδίου
 « καὶ τοῦ λοιποῦ χωρισμένον εἰληχῶς τόπον· ὁ μὲν ἐν τῇ καρ-
 « δίᾳ, ὁ δὲ ἐπὶ τῆς γλώττης καὶ τοῦ στόματος οἰκῶν τε καὶ κι-
 « νούμενος· οὐ μὴν διεσπάρησιν, οὐδὲ καθάπαξ ἀλλήλων στέρον-
 « ται· οὐδὲ ἐστὶν οὔτε ὁ νοῦς ἄλογος, οὔτε ἄνους ὁ λόγος·
 « ἀλλ' ὅγε νοῦς ποιεῖ τὸν λόγον ἐν αὐτῷ φανείς· καὶ ὁ λόγος
 « δείκνυσιν τὸν νοῦν ἐν αὐτῷ γινόμενον· καὶ ὁ μὲν νοῦς ἐστὶν
 « οἷον λόγος ἐγκείμενος· ὁ δὲ λόγος, νοῦς προπηδῶν· καὶ μεθί-
 « σταται μὲν ὁ νοῦς εἰς τὸν λόγον, ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς
 « ἀκροατὰς ἐγκυκλεῖ· καὶ οὕτως ὁ νοῦς διὰ τοῦ λόγου ταῖς τῶν
 « ἀκουόντων ψυχαῖς ἐνιδρύεται, συνεισὼν τῷ λόγῳ. Καὶ ἐστὶν
 « οἷον ὁ μὲν πατήρ, ὁ νοῦς τοῦ λόγου ὢν ἐφ' ἐαυτοῦ· ὁ δὲ
 « καθάπερ υἱός, ὁ λόγος, τοῦ νοῦ, πρὸ ἐκείνου μὲν, ἀδύνατον,
 « ἀλλ' οὐδὲ ἐξωθέν ποθεν σὺν ἐκείνῳ γινόμενος, βλαστήσας δὲ
 « ἀπ' αὐτοῦ. Οὕτως ὁ πατήρ μέγιστος καὶ καθόλου νοῦς, πρῶ-
 « τον τὸν υἱὸν λόγον ἐρμηνέα καὶ ἀγγέλου ἐαυτοῦ ἔχει » (γ).

(α) Παρὰ τῇ ἀγ. Ἀθανασ. ἐν τῷ Περί Διονυσ. ἐπισκ. Ἀλεξανδρ. κεφ. ιε΄.

(β) Ψάλμ. μδ΄. 2.

(γ) Παρὰ τῷ ἀγ. Ἀθην. ἐν τῷ ἀνωτέρῳ, κεφ. κγ΄.

Δ') Περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν. Ὁ Ἱερώνυμος λέγει, ὅτι περὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἀναβαπτισμοῦ τῶν αἰρετικῶν ὁ Διονύσιος συνήνεσεν εἰς τὴν γνώμην τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τῆς ἐν τῇ Ἀφρικῇ συγκροτηθείσης συνόδου (α)· ἀλλ' εἶναι πιθανόν, ἢ μᾶλλον βέβαιον, ὅτι ὁ Ἱερώνυμος, ὡς καὶ ἄλλοτε πολλάκις, δὲν ἐξέτασεν ἀκριβῶς περὶ τοῦ πράγματος, διότι δύο διασωθέντα τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ τεμάχια μαρτυροῦσι τὸ ἐναντίον. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐξ αὐτῶν μᾶς γνωστοποιεῖ ὁ Διονύσιος τὸν περὶ τούτου κανόνα τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Ἡρακλᾶ, ὅστις δὲν ἀνεβάπτισεν οὐχὶ μόνον τοὺς παραπεπτωκότας καθολικοὺς, ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς αἰρετικούς, τοὺς δεχομένους τὸ μυστήριον τοῦτο ἔξω τῆς καθόλου ἐκκλησίας· «Τοῦτον ἐγὼ τὸν κανόνα καὶ τὸν τύπον παρὰ τοῦ μακαρίου πάπα ἡμῶν Ἡρακλᾶ παρέλαβον» τοὺς γὰρ προσιόντας ἀπὸ τῶν αἵρέσεων, καὶ τοὶ τῆς ἐκκλησίας ἀποστάντας, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀποστάντας, ἀλλὰ συνάγεσθαι μὲν δοκοῦντας, καταμηνυθέντας δὲ ὡς πρόσφοριτῶντας «τινὶ τῶν ἑτεροδιδασκαλούντων, ἀπελάσας τῆς ἐκκλησίας, δεομένους οὐ προσήκατο, ἕως δημοσίᾳ πάντα, ὅσα ἀκηκόασι παρὰ τοῖς ἀντιδιατιθεμένοις, ἐξέφρασαν· καὶ τότε συνήγαγεν αὐτοὺς, οὐ δεηθεὶς ἐπ' αὐτῶν ἑτέρου βαπτίσματος· τοῦ γὰρ ἁγίου πνεύματος πρότερον παρ' αὐτοῦ τετυγχήκεσαν» (β). Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μανθάνομεν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γνώμην. Ἐρωτᾷ δηλονότι τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης Σύστον τὸν δ', ἃν πρέπη νὰ δώσῃ τὸ βάπτισμα εἰς τινὰ βαπτισθέντα αἰρετικόν, μὴ ἀναπαυόμενον εἰς τὸ ὁποῖον ἔλαθεν ἔκτος τῆς ἐκκλησίας βάπτισμα, ἀλλὰ ζητοῦντα τὸ καθολικόν· ἢ νὰ τὸ ἀρνηθῇ ὡς περιττὸν, ὡς αὐτὸς ὁ Διονύσιος ἕως τότε ἐπραττε· «Καὶ γὰρ ὄντως, ἀδελφέ, καὶ συμβουλευῆς δέομαι, καὶ γνώμην αἰτῶ παρὰ σοῦ, τοιοῦτου τινός μοι προελθόντος πράγματος, δεδιώς, μὴ

(α) Hieronym. de scriptis. eccl. c. 69. «hic [Dionysius] in Cypriani et Africanæ synodi dogma consentiens, de hæreticis rebaptizandis.» etc.

(β) Ἐπιστ. πρὸς Φιλῆμ. παρὰ τῇ Εὐγεν. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ', κεφ. 7.

» ἄρα σπᾶλλωμαι. Τῶν γὰρ συναγομένων ἀδελφῶν πιστὸς νομι-
 » ζόμενος ἀρχαῖος, καὶ πρὸ τῆς ἐμῆς χειροτονίας, εἶμαι δὲ καὶ
 » πρὸ τῆς τοῦ μακαρίου Ἑρακλᾶ καταστάσεως τῆς συναγωγῆς
 » μετασχὼν, τοῖς ὑπόγειον βεπτίζομένοις παρατυχὼν, καὶ τῶν
 » ἐπερωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων ἐπακούσας, προσῆλθέ μοι κλαίων
 » καὶ καταθρηνῶν ἐαυτὸν, καὶ πίπτων πρὸ τῶν ποδῶν μου, ἔξο-
 » μολογούμενος μὲν καὶ ἔξομνύμενος τὸ βάπτισμα, δὲ παρὰ τοῖς
 » αἵρετικοῖς βεβάπτιστο, μὴ τοιοῦτον εἶναι, μηδὲ ὅπως ἔχειν τι-
 » νὰ πρὸς τοῦτο κοινωνίαν ἀσεβείας γὰρ ἐκεῖνο καὶ βλασφημιῶν
 » πεπληρωθῆαι λέγων δὲ πάνυ τι τὴν ψυχὴν κατανεύχθαι, καὶ
 » μηδὲ παρῆρσιάν ἔχειν ἐπᾶραι τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν Θεόν,
 » ἀπὸ τῶν ἀνοσιῶν ἐκείνων ῥημάτων καὶ πραγμάτων δρμώντας
 » καὶ διὰ τοῦτο θεόμενος τῆς εἰλικρινεστάτης ταύτης καθάρσεως
 » καὶ παραδοχῆς καὶ χάριτος τυχεῖν. Ὅπερ ἐγὼ μὲν οὐκ ἐτόλ-
 » μητα ποιῆσαι, φήσας αὐτάρκη τὴν πολυχρόνιον αὐτῷ κοινω-
 » νίαν εἰς τοῦτο γεγονέναι. Εὐχαριστίας γὰρ ἐπακούσαντα, καὶ
 » συνεπιφθεγξάμενον τὸ ἄμην, καὶ τραπέλῃ παραστάντα, καὶ
 » χεῖρας εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἁγίας τροφῆς προτείναντα, καὶ ταύ-
 » την καταδεξάμενον, καὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ κυ-
 » ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετασχόντα ἱκανῶ χρόνῳ, οὐκ ἂν
 » ἐξ ὑπαρχῆς ἀνασκευάζειν ἐτι τολμήσαιμι· θαρσεῖν δὲ ἐκέλευον,
 » καὶ μετὰ βεβαίας πίστεως καὶ ἀγαθῆς συνειδήσεως τῇ μετο-
 » χῇ τῶν ἁγίων προσιέναι. Ὁ δὲ οὔτε πενθῶν παύεται, πέφρι-
 » κέ τε τῇ τραπέλῃ προσιέναι, καὶ μόλις παρακαλούμενος, συνε-
 » στάναι ταῖς προσευχαῖς ἀνέχεται » (α). Ὁ κανὼν λοιπὸν καὶ
 ὁ τύπος τοῦ Ἑρακλᾶ καὶ τοῦ Διονυσίου περὶ τὸ βάπτισμα τῶν
 αἵρετικῶν ἐσυμφῶνει πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, καὶ οὐχὶ
 πρὸς τὴν περὶ τούτου δόξαν τοῦ Κυπριανοῦ, καὶ τὴν ἀπόφασιν
 τῆς ἐν Ἀφρικῇ συνόδου, ἣτις ὥρισε τὴν ἀναβάπτισιν τῶν αἵρε-
 τικῶν· ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ Διόνυσος περὶ
 τοῦ κεφαλαίου τούτου τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας δὲν εἶχε
 βεβαίαν τινὰ ἔννοιαν· διότι κατεχόμενος ὑπὸ τῆς ἀγάπης πρὸς

(α) Ἐκστ. πρὸς Ξέν. παρὰ τῇ Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστῶρ. βιβλ. ζ'. κεφ. 9.

τὴν εἰρήνην, ἐνόμιζεν· αὐτὸ ὡς τοιοῦτο, περὶ τοῦ ὁποῖου δύναιται τις νὰ ἔχῃ ἐλεύθερον φρόνημα· « Ἐπεστάλκει μὲν οὖν πρό-
 » τερον καὶ περὶ Ἑλένου, καὶ περὶ Φιρμιλιανοῦ, καὶ πάντων
 » τῶν τε ἀπὸ τῆς Κιλικίας καὶ Καππαδοκίας καὶ Γαλατίας, καὶ
 » πάντων τῶν ἐξῆς ὁμορούντων ἐθνῶν, ὡς οὐδὲ ἐκείνοις κοινω-
 » νήσων διὰ τὴν αὐτὴν ταύτην αἰτίαν, ἐπειδὴ τοὺς αἰρετικούς, φη-
 » σιν, ἀναβαπτίζουσιν καὶ σκόπει τὸ μέγεθος τοῦ πράγματος »
 (α). — καί· « Μεμάθηκα καὶ τοῦτο, ὅτι μὴ νῦν οἱ ἐν Ἀφρικῇ
 » μόνον τοῦτο παρεισῆγαγον, ἀλλὰ καὶ πρὸ πολλοῦ κατὰ τοὺς
 » πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπους, ἐν ταῖς πολυανθρωποτάταις ἐκκλησίαις
 » καὶ ταῖς συνόδοις τῶν ἀδελφῶν, ἐν Ἰκονίῳ καὶ Συνάδοις, καὶ
 » παρὰ πολλοῖς τοῦτο ἔδοξεν, ὧν τὰς βουλὰς ἀνατρέπων, εἰς
 » ἔριν καὶ φιλονεικίαν αὐτοὺς ἐμβαλεῖν οὐχ ὑπομένω· οὐ γὰρ
 » μετακινήσεις, φησὶν, ὅρια τοῦ πλησίον σου, ἃ ἔθεντο οἱ πα-
 » τέρες σου » (β).

§. 4. Ἐκδόσεις. Τὰ πολλὰ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου Διονυσίου τεμάχια συνέλεξεν ὁ Γαλλάνδιος ἐν τῇ ἑαυτοῦ Biblioth. vett. PP. T. III. σελ. 481—540, εἰς μέρη δύο, τῶν ὁποίων τὸ μὲν περιέχει τὰ ἐκ τῶν διαφόρων πραγματειῶν ἀποσπάσματα μετὰ τῆς *κατοικτικῆς ἐπιστολῆς*· τὸ δὲ, τὰ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν, μετὰ τῶν σημειώσεων τοῦ Οὐαλθίου.

ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΡΩΜΗΣ.

Ὁ Κορνῆλιος, γεννηθεὶς ἐν Ῥώμῃ, προεχειρίσθη τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐκκλησίας ἐπίσκοπος τὸ ἔτος 251, μετὰ δέκα πέντε μῆνας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Φαβιανοῦ,

(α) Αὐτόθι, παρὰ τῇ Εὐσεβ. αὐτόθι, κεφ. 5.

(β) Ἐπιστ. πρὸς Φιλῆμ. παρὰ τῇ Εὐσεβ. αὐτόθι, κεφ. 7.

μαρτυρήσαντος ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Δεκίου. Εὐθὺς δὲ, ἅμ' ἀναλαβὼν τῆς πνευματικῆς ποιμαντορίας τὴν φροντίδα, κατηνωχλήθη μεγάλως ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας Νοουατιανοῦ, ὅστις τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου ἀντιποιοῦμενος, ἀλλ' ἀποτυχὼν καὶ ψευθεὶς τῶν ἐλπίδων, ἐξαπατήσας τρεῖς ξένους ἐπισκόπους, ἀνθρώπους ἀγροίκους καὶ ἀπλουσιτάτους, ἠνάγκασεν αὐτοὺς μετὰ βίας δι' εἰκονικῆς τιμῆς καὶ ματαίας χειρεπιθεσίας νὰ ἐγχειρίσωσιν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπισκοπὴν (α), καὶ οὕτω πρῶτος τότε αὐτὸς ἔδωκεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸ λυπηρὸν τοῦ σχίσματος παράδειγμα. Ἄλλ' ἐπὶ τινος συνόδου, συνελθοῦσης εἰς Ῥώμην κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἀρρώσθη, κατακριθεὶς προσέτι διὰ τὰ περὶ μετανοίας αἰρετικά αὐτοῦ φρονήματα καὶ ὑπὸ διαφόρων ἄλλων ἐν Ἀφρικῇ συνόδων. — Ἡ ἐπισκοπικὴ κυβέρνησις τοῦ Κορνηλίου ὑπῆρξεν ὀλιγοχρόνιος· διότι ἤδη τὸ ἔτος 252 ὁ αὐτοκράτωρ Γάλλος ἐξώρισεν αὐτὸν εἰς τὰς Κεντουμκέλλας (Civita vecchia), ὅπου ἐδοξάσθη διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου (τὴν ἰδ' Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους), ποιμάνας τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν ἔτος, τρεῖς μῆνας, καὶ ἡμέρας ἑξ (β).

Τοῦ μάρτυρος Κορνηλίου ἀναφέρονται ἐπιστολαὶ τινες, αἱ μὲν πρὸς τὸν τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον Φάβιον γραφεῖσαι, αἱ δὲ πρὸς τὸν Κυπριανόν, τὸν ἐπίσκοπον τῆς Καρχηδόνας. Καὶ πρὸς μὲν τὸν πρῶτον ὁ μὲν Εὐσέβιος ἀριθμεῖ τρεῖς· ὁ δὲ Ἱερώνυμος, τέσσαρας· ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη διελάμβανε περὶ τῆς ἀνωτέρω μνημονευθεῖσης ῥωμαϊκῆς συνόδου, καὶ τῶν γενομένων συγχρόνως ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἀφρικῇ· ἡ δευτέρα ἐπραγματεύετο περὶ τῶν κανόνων αὐτῶν· ἡ τρίτη ἐξιστόρει τὰ ἐγκλήματα τοῦ Νοουατιανοῦ· καὶ ἡ τετάρτη ἐξέθετε πάλιν τὰ κατὰ τὸν Νοουατιανὸν καὶ τοὺς παραπεπτωκότας χριστιανούς (γ). Ἐξ αὐτῶν ἡ πρώτη τοῦλάχιστον καὶ ἡ τρίτη ἦσαν ἑλληνιστὶ γεγραμμέναι· ἄλ-

(α) Εὐσέβ. Εκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 43.

(β) Hieronym. de script. eccl. c. 66. « rexit ecclesiam annis duobus sub Gello et Volusiano, cui ob Christum martyrio coronato successit Lucius »

(γ) Εὐσέβ. ἐνθα ἀνωτέρω, — Hieronym. ἐνθα ἀνωτέρω.

λὰ μόνον ἐκ τῆς τρίτης διέσωσεν ὁ Εὐσέβιος σύνοψιν τινα, περιγράφουσαν τὰς πράξεις τοῦ σχισματικοῦ ἐπισκόπου Νοουατιανοῦ πρὸς, καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ (α). — Πρὸς δὲ τὸν Κυπριανὸν ἔγραψεν ὁ Κορνήλιος πολλὰς ἐπιστολάς λατινιστί, τῶν ὁποίων δύο μόνον εὐρίσκονται νῦν ἐν τῇ συλλογῇ τῶν Κυπριανείων ἐπιστολῶν. Τούτων δὲ ἡ μὲν ἀποτείνεται πρὸς τινὰς συμπατριαστάς τοῦ Νοουατιανοῦ· ἡ δὲ, πρὸς τοὺς ὁμολογητάς, τοὺς ἀπὸ τοῦ σχίσματος εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ἐκκλησίας ἐπαυθόντας. — Ὅσα δὲ ἄλλα ἀποδίδονται εἰς τὸν Κορνήλιον, ὅσον δύο ἔτεροι ἐπιστολαὶ (*literae decretales*) παρὰ τῷ Ψευδισιδώρῳ (β), ἡ πρὸς Λουπικῖνον (*epistola ad Lupicinum*) κατὰ τὸν Βελλαμῖνον (γ), καὶ τὸ σύγγραμμα *De disciplina et bono pudicitiae*, ὡς θέλει ὁ Τιλλεμόντιος (δ), κρίνονται πάντα ὑποβολιμαῖα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΡΩΜΗΣ.

Ὁ Στέφανος, πρεσβύτερος ὢν παρὰ τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, διεδέχθη εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν αὐτῆς θρόνον τὸν Λούκιον, τὸ ἔτος 253. Περὶ τῶν πρώτων τοῦ βίου αὐτοῦ περιστατικῶν οὐδὲν μᾶς εἶναι γνωστόν· ὡς ἐπίσκοπος ὁμῶς, διὰ τοῦ νοῦς αὐτοῦ τὸ δραστήριον, κατέλιπεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν μνήμην αἰοδιμον. Τὴν ἀρχαίαν τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας συνήθειαν τοῦ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν μητρικὴν αὐτῆς φροντίδα περὶ τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἀναγκῶν τῶν πιστῶν καὶ εἰς τὰς ἀπωτάτω ἐκκλησίας τοῦ βα-

(α) Εὐσέβ. αὐτόθι.

(β) Παρὰ Labbei ἐν Coll. Concill. T. I. col. 668. sqq., καὶ παρὰ Mansi T. I. col. 811—817.

(γ) Bellarmin. de scriptorib. ecclesiast.

(δ) Tillemont Mémoires pour servir à l'hist. eccl. T. III.

σιλείου (α), διεισέτησεν ὁ Στέφανος μετὰ πολλοῦ τοῦ ζήλου, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας Διονύσιος (β). Πρὸς τοῦτοις ἀκάματος ἐργηγόρει περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος καὶ εὐταξίας, ἀπακαταστήσας μὲν πάλιν εἰς τὴν ἐν Ἀρελάτῃ κοινότητα τὴν εἰρήνην, καθαιρέσας δὲ κατὰ προτροπὴν τοῦ Κυπριανοῦ τὸν σχισματικὸν αὐτῆς ἐπίσκοπον Μαρχιανόν (γ). Τὰ πλεῖστα ὁμως ἀπασχόλησεν αὐτὸν ἢ μετὰ τῶν Ἀφρικανῶν καὶ τινῶν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπων ἕως περὶ τοῦ κύρους τοῦ βαπτίσματος τῶν αἵρετικῶν (τὸ ἔτος 256). Καίτοι δὲ σφοδρῶς, ἢ μᾶλλον ἐμπαθῶς πως ἠθέλησε νὰ προστατεύσῃ τῆς ῥωμαίας ἐκκλησίας τὴν παράδοσιν, νὰ μὴ μεταδίδῃ πλέον ἄλλο βάπτισμα εἰς τοὺς αἵρετικούς, τοὺς μεθισταμένους εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, δὲν ἐδυνήθη ὁμως νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ ποθομένου· διότι ὁ Κυπριανός, συμφωνούντων καὶ τῶν ἐπισκόπων τῆς Κιλικίας καὶ Καππαδοκίας καὶ Γαλατίας, δοξάζων, ὅτι μόνον τὸ ἐν τῇ ὀρθοδόξῃ ἐκκλησίᾳ τελούμενον βάπτισμα ἔχει ἰσχὺν, διὰ τριῶν συνόδων ὥρισεν, ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν αἵρετικῶν διδόμενον δὲν πρέπει νὰ ἀναγνωρίζεται ὡς κύρος ἔχον, ἀλλὰ εἰς τοὺς ἐξ αὐτῶν μεταβαίνοντας εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν νὰ μεταδίδεται τὸ ἀληθές βάπτισμα ἐπίσης ὡς καὶ εἰς τοὺς ἐθνικούς (δ). Ὁ δὲ Στέφανος τοσοῦτον

(α) Εὐαῖβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. δ'. κεφ. 23. « ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὁμὴν ἔθος ἐστὶ τοῦ-
 » το, πάντας μὲν ἀδελφούς ποικίλως εὐεργετῆν, ἐκκλησίαις τε πολλαῖς ταῖς κα-
 » τὰ πᾶσαν πόλιν ἐφοδία πέμπειν, ὥς μὲν τῇ τῶν θεομένων πανίᾳ ἀναψύχοντας,
 » ἐν μεταλλοῖς δὲ ἀδελφοῖς ὑπάρχουσιν ἐπιχορηγοῦντας· δι' ὧν πέμπεται ἀρχῆθην
 » ἐφοδίων, πατροπαράδοτον ἔθος Ῥωμαίων Ῥωμαῖοι διαφυλάττοντες.

(β) Παρὰ τῇ Εὐαῖβ. αὐτόθι, βιβλ. γ'. κεφ. 5. « αἱ μὲντοι Συρίαι εἰσι, καὶ ἡ
 » Ἀραβία, οἷς ἐπαρκεῖτε ἐκδοτοτε, καὶ οἷς νῦν ἐπιστελλετε, ἥτις Μεσοποταμία,
 » Πόντος τε καὶ Βιθυνία, καὶ συνελόντι εἰπεῖν, ἀγαλλιώνται πάντες πανταχοῦ τῇ
 » ὁμονοίᾳ καὶ φιλαδελφίᾳ, δοξάζοντες τὸν Θεόν. »

(γ) Cyprian. epist. 78.

(δ) Εὐαῖβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. Γ. κεφ. 3. « πρῶτος τῶν τότε Κυπριανός, τῆς
 » κατὰ Καρχηδόνα παροικίας ποιμὴν, οὐδ' ἄλλως, ἢ διὰ λευτροῦ πρότερον τῆς
 » πλάνης ἀποκαθαρμένους προσέειπαι δεῖν ἡγεῖσθαι. Ἄλλ' ὅτε Στέφανος μὴ δεῖν
 » τι νεώτερον παρὰ τὴν κρατήσαν ἀρχῆθην παράδοσιν ἐπικαινοτομεῖν οἰόμενος,
 » ἐπὶ τούτῳ διηγανάκει. » — Παρβλ. κεφ. 2. « παλαιὸν γένος κερκατηκός ἐ-
 » θους ἐπὶ τῶν τοιούτων μὲν χρῆσθαι τῇ διὰ χειρῶν ἐπιθέσει αὐχρῇ. »

ώργισθη διὰ ταῦτα, ὥστε ἡρήθη τοῦ λοιποῦ πᾶσαν κοινωνίαν μετὰ τῶν ἐναντίων τούτων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπων (α)· καὶ τὸ πρᾶγμα ἤθελε γεννήσει κακὰ ἀποτελέσματα, ἂν μὴ ἐματαιοῦντο ὑπὸ τοῦ θανάτου αὐτῶν τῶν πρώτων κινήσαντων τὸ ζήτημα (β). — Ὁ Στέφανος ἀπέθανε τὸ ἔτος 257, ὡς κοινῶς πιστεύεται, μαρτυρήσας.

Ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐπιστολῶν πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Γαλλίας περὶ τοῦ ἐν Ἀρελάτῃ σχίσματος, πρὸς τὰς ἀνατολικὰς ἐκκλησίας, καὶ πρὸς τὸν Κυπριανὸν περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν, τὴν σήμερον οὐδεμίαν ἔχομεν πλέον περισωζομένην.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΡΩΜΗΣ.

Ὁ Διονύσιος, ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ ἐνάρετος, ἀναφανδόμενος κατὰ πρῶτον εἰς τὴν ἱστορίαν ἐπὶ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ προειρημένου Στεφάνου, μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ ὡμοφρόνει εἰς τὸ περὶ τῆς μὴ ἀναβαπτίσεως τῶν αἰρετικῶν ζήτημα (γ), προεχειρίσθη τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος μετὰ τὸν θάνατον Σίξτου τοῦ β', τὸ ἔτος 259, καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ πανταχοῦ διεγερόμεναι αἵρέσεις διπλὴν ἐπροκάλουν τὴν προσοχὴν καὶ ἐγρηγορότητα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ἡ κακοδοξία τοῦ Σαβελλίου πρὸς ταῖς ἄλλαις ἔδωκε τότε ἔμμετον ἀφορμὴν νὰ κατηγορηθῇ ὡς ἑτεροδοξῶν Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος· διὸ ὁ Ῥωμαῖος οὗτος Διονύσιος, συγκαλέσας σύνοδον, ὑπέβαλεν εἰς τὴν κρίσιν αὐτῆς τὴν ὑπόθεσιν, καὶ προσεκάλεσε τὸν κατηγορηθέν-

(α) Διονύς. Ἀλεξανδρ. παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐνθα ἀνωτέρω, κεφ. 5.

(β) Cyprian. epist. 74. 75.

(γ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 5. καὶ 7.

τα Ἀλεξανδρέα νὰ ἀπολογηθῇ· τὸ ὁποῖον καὶ ἔγεινεν (α). — Ἀπέθανε δὲ ὁ ἡμέτερος Διονύσιος τὸ ἔτος 269.

Περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἄλλα δὲν γινώσκομεν, εἰ μὴ ὅτι ἔγραψε τρεῖς ἐπιστολάς, μαρτυρούσας καὶ τὴν πιστὴν ποιμαντορίαν, καὶ τὴν μεγάλην αὐτοῦ παιδείαν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Αἰγυπτου κατὰ τῶν τὰ Σαβελλίου φρονούντων, ἐνθα πολεμοῦνται αἱ τότε ἐπικρατοῦσαι κακοδοξίαι περὶ τὸ δόγμα τῆς ἁγίας τριάδος (6)· ἡ δὲ δευτέρα ἐπέμπετο πρὸς τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας Διονύσιον, διὰ τῆς ὁποίας ἐγνωστοποιεῖ εἰς αὐτὸν τὴν περὶ τῆς κατ' αὐτοῦ γενομένης κατηγορίας γνώμην τῆς ἐν Ῥώμῃ συγκροτηθείσης συνόδου, καὶ τὸν προεκάλει εἰς ἀπολογίαν (γ). Διὰ δὲ τῆς τρίτης παρεμβύθει ὁ ἐπίσκοπος τὰς ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας ἐκκλησίας διὰ τὰς ὁποίας ὑπέμεινάν ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων θλίψεις καὶ κακουχίας· ἔτι δὲ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Βασιλείου διετῆρουν οἱ Καισαρεῖς μετ' εὐγνωμοσύνης τὴν πολῦτιμον ταύτην ἐπιστολήν (δ). Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τούτων ἐπιστολῶν ἡ μὲν δευτέρα καὶ ἡ τρίτη ἀπωλέσθησαν· τῆς δὲ πρώτης μακρὸν τεμάχιον σώζεται παρὰ τῷ ἀγίῳ Ἀθανασίῳ (ε).

(α) Ἀθανασ. Περὶ τῶν γενομένων ἐν τῇ Ἀριμίῳ τῆς Ἰταλ. καὶ ἐν Σελευκ. τῆς Ἰσαυρ. συνόδ. κεφ. 43. « Διονύσιος γὰρ δύο γεγοναὶ ἐμπροσθεν πολὺ . . . » τούτων ἡ μὲν τῆς Ῥώμης, ὁ δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν ἐπίσκοπος· ἀλλὰ πῶς αἰτιασάμενων παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, ὡς λέγοντα ποίημα, καὶ μὴ ὁμοούσιον τὸν υἱὸν τοῦ πατρὸς, ἡ μὲν κατὰ Ῥώμην σύνοδος ἡγανάκτησεν, ὁ δὲ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος τὴν πέντων γνώμην γράφει πρὸς τὸν ὁμώνυμον ἀπὸ τοῦ· κἄκεῖνος λοιπὸν ἀπολογούμενος, τὸ μὲν βιβλίον ἐπιγράφει ἐλέγχου καὶ ἀπολογίαις, γράφει δὲ ταῦτα πρὸς ἐκεῖνον. »

(β) Ἀθανασ. Τὰ ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνδ. ὀρισθέντ. κεφ. κς'. « Ἰδοὺ καὶ ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος Διονύσιος γράφων κατὰ τῶν τὰ Σαβελλίου φρονούντων. »

(γ) Ἀθανασ. Περὶ τῶν γενομένων. κ.τ.λ. ἐνθα ἀνωτέρω.

(δ) Βασίλ. μεγ. ἐπιτ. β'. (ἡ κατ' ἄλλους, σς'.) « ἀγαθὸς ὁ Θεὸς, ὁ αἰετῶς θλίψει παραζευγνύς τὰς παρακλήσεις· ἔδωκε καὶ νῦν ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν ὀδυνῶν εὐρεσθαι τινὰ μετρίαν παράκλησιν ἐκ τῶν γραμμάτων, ἃ παρὰ τῆς ὑμετέρας ὀρθότητος ὁ τιμιώτατος πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος ἐπίσκοπος δεξάμενος, διαπέμφαστο· ἡμεῖς, ὁγίους πίστεως μαρτυρίαν, καὶ τῆς ἀνεπηρέαστου ἁμενοῖας καὶ συμπνοίας ἀποδείξιν ἔχοντα. »

(ε) Ἐν τῷ Τὰ ὑπὸ τῆς ἐν Νικ. συνδ. ὀρισθ. κεφ. κς'.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΣ.

§. 1. *Βίος.* Γρηγόριος, ὁ διὰ τὰ θαύματα, τὰ ὅποια εἰς δόξαν τῆς ἐκκλησίας ἐτέλεσε, λαβὼν τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Θαυματουργοῦ, ἐγεννήθη ἐν Νεοκαισαρείᾳ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Πόντου, ἀπὸ γονέων ἐπιφανῶν, ἀλλ' ἐθνικῶν, καλούμενος τὸ πρότερον Θεόδωρος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς, δέκατον τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων, παρεδόθη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀθηνόδωρου κατὰ θέλησιν τῆς μητρὸς εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ρητορικῆς, διὰ νὰ διατρέξῃ ποτὲ εὐτυχῶς τὸ στάδιον τοῦ συνηγόρου· ὅθεν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐδ'άχθησαν ἀμφοτέρωι οἱ ἀδελφοὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, καὶ, κατὰ προτροπὴν τοῦ διδασκάλου αὐτῶν, τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον. Ἐνῷ δὲ ὁ Θεόδωρος εἶχε κατὰ νοῦν ν' ἀποδημῇ εἰς Ῥώμην, διὰ νὰ ἐκπαιδευθῇ ἐντελέστερον τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου τὴν ἐπιστήμην, ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ, προσκληθεὶς εἰς τὴν Καισαρείαν πρόεδρος τῆς ἐπαρχίας Παλαιστίνης, ἀρῆκε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐν Νεοκαισαρείᾳ, διὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ μετὰ ταῦτα, καὶ παρεκάλεσε τὸν γυναικάδελφον αὐτοῦ, τὸν νέον Θεόδωρον, νὰ τὴν συνοδεύσῃ, πείθων αὐτὸν καὶ διὰ τοῦ λόγου, ὅτι οὕτω θέλει ἐπιτύχει εὐκόλως τοῦ σκοποῦ τῆς περὶ τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον τελειοποιήσεως, φοιτῶν εἰς τὴν πλησίον περίφημον τότε νομικὴν σχολὴν, τὴν ἐν Βηρυτῷ τῆς Φοινίκης. Καὶ ὁ μὲν Θεόδωρος ὑπήκουσεν εἰς τὴν παραγγελίαν ταύτην· ἡ δὲ θεία πρόνοια ἄλλως πῶς ὠκονόμησε τὰ κατ' αὐτόν. Ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἐγνωρίσθησαν καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ μετὰ τοῦ Ὀριγένους, διδάσκοντος τότε ἐκεῖ· ὅστις ἀποκτήσας τὴν φιλίαν αὐτῶν, μετεχειρίσθη πᾶσαν τὴν πειστικὴν τοῦ λόγου δεινότητα εἰς τὸ ν' ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς σπουδῆς τῶν νομικῶν, καὶ νὰ τοὺς παρακινήσῃ νὰ μείνωσι παρ' αὐτῷ· πεισθέντες δὲ εἰς τὴν ἐξαισίαν τοῦ ἀνδρὸς ῥητορείαν, καὶ λησμονήσαντες καὶ τὴν Ῥώμην, καὶ τὴν Βηρυτὸν, καὶ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην, καὶ πάντα, ἀφιερώθησαν ἐξ ὅλης ψυχῆς εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ ὁδηγίαν τοῦ

Ὁριγένους (α). Διδάσκει δὲ αὐτοὺς ὁ Ὁριγένης πάντας τοὺς κλάδους τῆς φιλοσοφίας ἐξῆς, τὴν λογικὴν, φυσικὴν, μαθηματικὴν, γεωμετρίαν, ἀστρονομίαν, καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν, ὥπλισεν αὐτοὺς τελευταῖον διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς θεολογίας καὶ τῆς ἐρμηνείας τῆς ἁγίας Γραφῆς πρὸς τελείαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως γνῶσιν (β). Διήρκεσε δὲ ἡ διδασκαλία αὕτη πέντε ἔτη (γ), ἀλλ' οὐχὶ καὶ χωρὶς τινος διακοπῆς· διότι, καταφυγόντος τοῦ Ὁριγένους εἰς τὴν Καππαδοκίαν ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τοῦ Μαξιμίνου (τὸ ἔτος 235), ἐξηκολούθησεν ὁ Γρηγόριος τὴν σπουδὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ πόλει τῶν ἡθῶν αὐτοῦ ἡ κοσμιότης καὶ ἡ σωφροσύνη, καὶ τοι μὴ ὄντος εἰς ἐτὶ χριστιανοῦ, ἀλλὰ κατηχομένου, διηγείρε τὸν θαυμασμὸν πάντων, καὶ τῶν τῶν συνηλικιωτῶν αὐτοῦ τὴν κρυφίαν ἀγανάκτησιν. Οὗτοι, ὑπὸ ζηλοτυπίας κινούμενοι, θέλοντες νὰ προστρίψωσι μῶμόν τινα εἰς τὸν βίον αὐτοῦ, ἐμηχανεύθησαν τὸ ἐξῆς· παρήγγειλαν ἐταίραν τινα νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν Γρηγόριον, παρόντων καὶ ἄλλων, καὶ νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ καθυστεροῦσαν ἀντιμισθίαν· τοῦτο ἔγεινε, καὶ πάντες ἐξεπλάγησαν ἅμα καὶ ἡγανάκτησαν· ἀλλὰ μόνος ὁ Γρηγόριος, ὅστις ἔτυχε τότε σύμφιλος ὡρῶν μετὰ λογάδων ἀνδρῶν, ἔμεινεν ἡσυχος παντάπασι καὶ ἀτάραχος· καὶ

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 30. « τῶ δὲ Ὁριγένει ἐπὶ τῆς Καισαρείας τὰ συνήθη πράττοντι, πολλοὶ προσήσαν οὐ μόνον τῶν ἐπιχωρίων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς μυρίοι φοιτῆται τὰς πατρίδας ἀπολιπόντες· ὧν ἐπισήμους μάλιστα ἐγνώμεν Θεόδωρον, ὃς ἦν αὐτὸς οὗτος ὁ καθ' ἡμᾶς ἐπισκόπων διττόητος· Γρηγόριος, τὸν τε αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἀθηνόδορον· εὖ· ἀμφὶ τὰ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων μὲνῃματα δεινῶς ἐπιστημένους, φιλοσοφίας αὐτοῖς ἐνθεῖς ἔρωτα, τῆς προτέρας σπουδῆς τὴν θειάν ἄσκησιν ἀντικαταλλάττεσθαι προτρέψατο. — Hieronym. de scripti. eccl. c. 65. « Theodorus, qui postea Gregorius appellatus, Neocaesareae Ponti episcopus, admodum adolescens ob studia graecarum et latinarum literarum, de Cappadocia Berytum, et inde Caesaream Palaestinae transiit, juncto sibi fratre Athenodoro; quorum quum egregiam indolem vidisset Origenes, hortatus est eos ad philosophiam, in qua paulatim Christi fidem subintroducens, sui quoque sectatores redidit. »

(β) Γρηγορ. θαυματρ. εἰς Ὁριγέν. προσηφνητικ. καὶ πενήγηρικ. λόγος, κεφ. δ. — γ', β', ιγ'.

(γ) Εὐσεβ. αὐτόθι. — Hieronym. αὐτόθι.

οὕτως ἀθορύβητος, στραφείς πρὸς τινὰ τῶν συνήθων, παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἐταίραν τὸν ζητούμενον μισθόν, διὰ νὰ μὴ τὸν ἐνοχλῇ κατὰ τὴν σπουδαίαν ἐκείνην μελέτην. Ἀλλὰ μόλις ἡ γυνὴ ἔλαβεν εἰς χεῖρας τὰ χρήματα, καὶ παρευθὺς κυριευθεῖσα ὑπὸ δαιμονίου πνεύματος, πίπτει, εἰς ἐκπληξιν πάντων, κατὰ γῆς, σπαράσσεται, ἀποστρέφει τοὺς ὀφθαλμούς, ἐκπέμπει ἀπὸ τοῦ στόματος ἀφρόν, καὶ δὲν ἀπηλλάγη πρότερον τοῦ κακοῦ, εἰ μὴ ἀφοῦ ἐδεήθη ὑπὲρ αὐτῆς εἰς τὸν Θεὸν αὐτὸς ὁ Γρηγόριος (α).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γορδιανοῦ (τὸ ἔτος 237) ἐπανῆλθε μετὰ τοῦ Φιρμιλιανοῦ, ἐπισκόπου τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Καισαρείας, πάλιν εἰς τὴν Καισάρειαν, ἐμαθήτευσεν καὶ αὖθις ἔτι χρόνον τινὰ παρὰ τῷ Ὠριγένει, καὶ ἴσως εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἐβαπτίσθη (τὸ 239). Πρὶν δὲ ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τοῦ διδασκάλου, ἐξέφρασε πρὸς αὐτὸν εἰς πανηγυρικὸν τινὰ λόγον τὰ ἴδια τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τοῦ σεβασμοῦ αἰσθήματα.

Μετὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπανάκαμψιν, ἐνῷ πάντες οἱ συμπολίται ἀνέμεναν νὰ ἴδωσι διαλάμπουσιν εἰς τὸ δημόσιον τὴν εὐφυίαν καὶ τὴν παιδείαν τοῦ Γρηγορίου, αὐτὸς προτιμήσας τὸν ἔρημικὸν καὶ μονήρη βίον, ἔζη μακρὰν τῆς πόλεως, παραδεδομένος πάντοτε εἰς τὴν μελέτην (β).

Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἔλαβεν ὁ Γρηγόριος ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ Ὠριγένη, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος τὸν ἐσυμβούλευεν, ἐκ μὲν τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιστημῶν νὰ μεταχειρίζεται μόνον, ὅσα ἀπαιτοῦνται πρὸς εὐχερεστέραν τῶν ἀγίων γραφῶν κατάληψιν· πᾶσαν δὲ αὐτοῦ τὴν εὐφυίαν, μέλλουσιν ν' ἀνοίξῃ εἰς αὐτὸν στάδιον πρὸς τὰς ὑπερτάτας τοῦ κόσμου τιμὰς, νὰ μεταχειρίζεται εἰς ὑπεράρτισιν τῆς πίστεως, καὶ εἰς τὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας διακονίαν (γ). Ἠκολούθησεν ὁ Γρηγόριος τὴν συμβου-

(α) Γρηγορ. Νύσσης εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγ. Γρηγορ. τοῦ Θαυματ. λόγος (ἐκδ. Παρισ. 1615.). Τόμ. Β'. σελ. 972—73.

(β) Γρηγορ. Νύσα. αὐτόθι, σελ. 975.

(γ) Ὠριγέν. ἐπιστολ. πρὸς Γρηγορ. τὸν Θαυματεγ. κεφ. α'. «δύναται εὐν ἡ εὐφυΐα σου ῥωμαῖόν σε νομικὸν ποιῆν τέλειον, καὶ ἑλληνικόν τινὰ φιλόσοφον τῶν

λήν ταύτην, καὶ ἐνέμεινεν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς θεολογίας. Ἡ δὲ φήμη τῆς σοφίας καὶ εὐσεβείας αὐτοῦ ἐφθάσεν εἰς τὰ ὅτα τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀμασείας, μητροπόλεως τοῦ Πόντου, Φαιδίου, ὅστις παραχρῆμα ἀπεφάσισε νὰ προχειρίσῃ τὸν Γρηγόριον τῆς κατὰ τὸν Πόντον Νεοκαισαρείας ἐπισκοπῆς· ἀλλ' ὁ Γρηγόριος, μαθὼν τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἠθέλησε νὰ ἀποποιηθῇ τὴν χειροτονίαν διὰ τῆς φυγῆς· ἀλλ' ἠναγκάσθη ὑστερον μετὰ πολυχρόνιον ματαίαν ἄρνησιν νὰ ὑπακούσῃ εἰς τοῦ Φαιδίου τὴν ἀξίωσιν (α).

Πρὶν ἀναδεχθῇ τὰ ἐμβριθὴ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καθύκοντα, ἀπεχώρησε καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐρημίαν, διὰ νὰ παραδοθῇ εἰς βαθυτέρας περὶ τῶν μυστηρίων τῆς πίστεως σκέψεις (β): καὶ ἐνταῦθα διὰ θείας τινὸς ὀπτασίας παρέλαβε τὸ σύμβολον αὐτοῦ τῆς πίστεως, περὶ τοῦ ὁποίου θέλομεν ὁμιλήσει κατωτέρω. Τὸ δὲ ὑψηλὸν αὐτοῦ ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκλήθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν χριστιανισμόν πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτὸν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν, ἐξετέλεσεν ὁ Γρηγόριος δι' ἀπείρων θαυμάτων, διὰ τὰ ὁποῖα καὶ ἡζιώθη τῆς τοῦ θαυματουργοῦ ἐπωνυμίας. Ἐκ τούτων τρία σημειοῦμεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα, ἐκ τοῦ ἁγίου τῆς Νύσσης ἐπισκόπου Γρηγορίου λαβόντες.

Θαῦμα, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐζώτεν ἐκ τινος ναοῦ τῶν εἰδώλων τὰ δαιμόνια, καὶ προσήγαγεν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν τὸν νεωκόρον αὐτοῦ, προστάξας παμμεγέθη

» νομιζομένων ἄλλοτρίων αἰρέσεων· ἅλλ' ἐγὼ τῇ πίστει τῆς εὐφρίας δυνάμει σου
 » ἐβουλόμην καταχρῆσασθαι σε τελικῶς μὲν εἰς χριστιανισμόν, ποιητικῶς δὲ διὰ
 » τοῦτ' ἂν ἠδύσασθην παραλαβεῖν σε καὶ φιλοσοφίας Ἑλληνικῆς τὰ εἰσὶν εἰς χριστιανισμόν
 » δυνάμενα γενέσθαι ἐγκύκλια μαθήματα ἢ προπαιδεύματα, καὶ τὰ ἀπὸ
 » γεωμετρίας καὶ ἀστρονομίας χρήσιμα ἐσόμενα εἰς τὴν τῶν ἱερῶν γραφῶν διή-
 » γησιν.»

(α) Γρηγόρ. Νύσσ. αὐτόθι, σελ. 976.

(β) Γρηγόρ. Νύσσ. αὐτόθι, σελ. 977. » οὕτω τοίνυν ὑπαλθὼν τὸν ζυγὸν κατ' ἄ-
 » νόγητι, πάντων μετὰ ταῦτα τῶν νομίμων ἐπ' αὐτῷ τελευτήσεντων, καὶ βραχὺν
 » χρόνον αἰτησάμενος παρὰ τοῦ τῇ ἱερωσύνῃ ἐπικηρύξαντος, πρὸς κατανόησιν τῆς
 » κατὰ τὸ μυστήριον ἀκριβείας, οὐκέτι, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, σαρκὶ
 » καὶ αἵματι προσανέχειν βέτα δεῖν, ἀλλὰ θεοθεν ἦτις γενέσθαι αὐτῷ τὴν τῶν κρυ-
 » φίων φανέρωσιν.»

τινά λίθον νά μεταστῇ ἀπό τόπου εἰς τόπον. α Διερχόμενος
 » [ὁ Γρηγόριος] τὴν ἀπὸ τῆς ἐσχατιᾶς ἐπὶ τὴν πόλιν ὁδὸν, ἐσπέ-
 » ρας καταλαβούσης, καὶ ὄμβρου βιασιότερου συνέχοντος, ἐντὸς
 » ἱεροῦ τινος γίνεται μετὰ τῶν ἐπομένων αὐτῷ· τὸ δὲ ἱερὸν
 » ἐκεῖνο τῶν ἐπισήμων ἦν, ἐν ᾧ τις φανερά τῶν θεραπευμέ-
 » νων δαιμόνων ἐπιφοίτησις τοῖς νεωκόροις ἐγίνετο, μαντικῆς
 » τινος χρησμοφείας παρ' αὐτῶν ἐνεργουμένης. Ὑπελθὼν δὲ τὸ
 » ἱερὸν μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ, τὰ μὲν δαιμόνια παραχρῆμα τῇ
 » ἐπικλήσει τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ κατεπτόθη· τῷ δὲ τύ-
 » πῳ τοῦ σταυροῦ τὸν μεμολυσμένον ταῖς κνίσσαις ἀέρα καθα-
 » γνίσας, διήγαγε, κατὰ τὸ σύνθηες αὐτῷ, τὴν νύκτα πᾶσαν
 » ἐν προσευχαῖς τε καὶ ὕμνωδίας διαγρυπνήσας, ὥστε μετα-
 » σκευασθῆναι εἰς προσευχῆς οἶκον τὸν ἐδδελυγμένον τῷ τε ἐπι-
 » θωμῷ λύθῳ καὶ τοῖς ἀφιδρύμασι. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον τῆς
 » νυκτὸς αὐτῷ διανυσθείσης, εἶχετο πάλιν κατὰ τὸν ὄρθρον τῆς
 » ἐπὶ τὸ πρόσω περείας· τοῦ δὲ νεωκόρου κατὰ τὸν ὄρθρον τὴν
 » συνήθη προσάγοντος θεραπείαν τοῖς δαίμοσιν, εἰπεῖν ἐπιφανέντα
 » αὐτῷ, φασιν, τὰ δαιμόνια, ἄθρατον αὐτοῖς τὸ ἱερὸν εἶναι, διὰ
 » τὸν ἐν αὐτῷ καταμείναντα· τὸν δὲ καθαρσίαις τισὶ καὶ θυσίαις
 » χρώμενον, ἐπιχειρεῖν διὰ τούτων πάλιν εἰσροῖσαι τῷ ναῷ τὰ
 » δαιμόνια. Ὡς δὲ πᾶσαν αὐτοῦ πείραν προσάγοντος, ἀπρακτος
 » ἦν ἡ σπουδὴ, οὐδαμοῦ κατὰ τὸ σύνθηες ὑπακουόντων αὐτοῦ
 » τῶν δαιμόνων τῇ ἐπικλήσει, τότε θυμῷ καὶ ὀργῇ διαναστάς,
 » καταλαμβάνει τὸν μέγαν ἐκεῖνον ὁ νεωκόρος, πάντα ἀπειλῶν
 » τὰ δεινότατα, καὶ τοῖς ἄρχουσιν εἰσαγγέλλειν, καὶ χειρὶ κατ'
 » αὐτοῦ κεχρῆσθαι, καὶ βασιλεῖ καταμηνύειν τὴν τόλμαν, οἷ
 » δὴ χριστιανὸς ὢν, καὶ θεοῖς ἐχθρὸς, ἐτόλμησεν ἐντὸς τῶν
 » ἀνακτόρων γενέσθαι· οὗ τὴν εἰς ὁδὸν ἀπεστράφθαι τὴν ἐν τοῖς
 » ἱεροῖς ἐνεργοῦσαν δύναμιν, καὶ μηκέτι ἐπιχωριάζειν τοῖς τόποις
 » κατὰ τὸ σύνθηες τὴν μαντικὴν τῶν δαιμόνων ἐνέργειαν. Τοῦ
 » δὲ τὸν προπετῇ καὶ ἀπαίδευτον τοῦ νεωκόρου θυμὸν ἐν ὑπερέ-
 » χοντι φρονήματι, καταβάλλοντος, καὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τὴν
 » συμμαχίαν πάσαις ἀντιπροβαλλομένου ταῖς ἀπειλαῖς, καὶ λέ-
 » γοντος, τοσοῦτον πεποιθέναι τῇ δυνάμει τοῦ ὑπερμαχοῦντος
 » αὐτοῦ, ὥστε κατ' ἐξουσίαν ἔχειν ἀπελαύνειν τε αὐτοὺς, ὅθεν

» ἂν βούληται, καὶ εἰσοικίζεῖν οἷς ἂν ἐθέλῃ τόποις, καὶ τὰς ἀ-
 » ποδείξεις, ὧν ἔλεγεν, ἤδη παρέξιν ὑπισχνουμένου, θαυμάσαντα
 » τὸν νεωκόρον, καὶ καταπλαγέντα τὸ μέγεθος τῆς ἐξουσίας,
 » ἀπ' αὐτῶν τούτων δεῖξαι τὴν δύναμιν προσκαλέσασθαι, καὶ πά-
 » λιν ἐντὸς ποιῆσαι τοῦ ἱεροῦ τὰ δαιμόνια. Ἀκούσαντα δὲ τού-
 » το τὸν μέγαν, ἀποβῆξαι τι τοῦ βιβλίου τμήμα βραχὺ, καὶ
 » δοῦναι τοῦτο τῷ νεωκόρῳ, προστακτικὴν τινα φωνὴν κατὰ
 » τῶν δαιμόνων χαράξαντα· ἦν δὲ τὰ γράμματα ἐπ' αὐτῆς τῆς
 » λέξεως ταῦτα· Γρηγόριος τῷ σατανᾷ, εἰέλθε. Λαβόντα δὲ
 » τὸν νεωκόρον ἀναθεῖναι τῷ βωμῷ τὸ βιβλίον, εἶτα προσαγα-
 » γόντα τὰς συνήθεις αὐτοῖς κνίσσας καὶ τὰ μιάσματα, πάλιν
 » ἰδεῖν ἄπερ ἑώρα τὸ πρότερον, πρὶν ἐξοικισθῆναι τοῦ εἰδωλείου
 » τοὺς δαίμονας. Τούτων δὲ γενομένων, ἔννοιαν αὐτὸν λαβεῖν
 » τοῦ θεῖον εἶναι τινα παρὰ τῷ Γρηγορίῳ τὴν δύναμιν, δι' ἧς
 » ἐφάνη τῶν δαιμόνων ἐπικρατέστερος· καταλαβόντα δὲ κατὰ
 » σπουδὴν πάλιν αὐτὸν, πρὶν ἐν τῇ πόλει γενέσθαι, μαθεῖν ἡ-
 » ξίωσε παρ' αὐτοῦ τὸ μυστήριον, καὶ τίς ὁ Θεὸς ἐκεῖνος, ὃ
 » τὴν τῶν δαιμόνων φύσιν ὑποχείριον ἔχων. Εἰπόντος δὲ δι' ὁλί-
 » γων τοῦ μεγάλου τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, παθεῖν τι τὸν
 » νεωκόρον, οἷον εἰκὸς τὸν τῶν θεῶν ἀμύητον· καὶ μικρότερον
 » οἰηθῆναι τῆς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεως τὸ πεισθῆναι διὰ σαρκὸς
 » πεφνηνέαι τοῖς ἀνθρώποις τὰ θεῖον· τοῦ δὲ μὴ λόγοις εἰπόν-
 » τος τὴν περὶ τούτου πίστιν κρατύνεσθαι, τοῖς δὲ τῶν γινομέ-
 » νων θαύμασι τὸ πιστὸν ἔχειν, ζητῆσαι ἔτι παρ' αὐτοῦ θαῦμα
 » τὸν νεωκόρον ἰδεῖν, ὥς εἶθ' οὕτως προσελθῆναι διὰ τοῦ γι-
 » νομένου πρὸς τὴν τῆς πίστεως σύγκατάθεσιν. Ἐνθα δὲ τὸ
 » πάντων ἀπιστότατον λέγεται πεποιηκέναι τὸ μέγα θαῦμα τὸν
 » μέγαν ἐκεῖνον· ἐπιζητούντος γάρ τοῦ νεωκόρου λίθον τινὰ τῶν
 » εὐμεγεθῶν τῶν κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῷ προπαινομένων δίχα χει-
 » ρὸς ἀνθρωπίνης κινήσθαι, διὰ δὲ μόνης τῆς κατὰ τὴν πί-
 » στιν δυνάμεως, προσταγμάτι τοῦ Γρηγορίου πρὸς ἕτερον με-
 » ταθεῖναι χῶρον· μὴδὲν ἀναβαλλόμενον τὸν μέγαν ἐκεῖνον,
 » εὐθὺς προστάξαι καθάπερ ἐμφύχῳ τῷ λίθῳ μεταβῆναι πρὸς
 » ἐκεῖνον τὸν τόπον, ὃν ὁ νεωκόρος ὑπέδειξε· τούτου δὲ γενομέ-
 » νου, παραχρῆμα πιστεῦσαι τῷ λόγῳ τὸν ἄνδρα· καὶ πάντα

» καταλιπόντα, γένος, οίκον, γαμετήν, παῖδας, φίλους, ἱερῶν
 » σύνην, ἐστίαν, κτήματα, ἀντὶ πάντων τῶν προσόντων αὐτῷ
 » ποιήσασθαι τὸ συνεῖναι τῷ μεγάλῳ, καὶ συμμετέχειν τῶν πό-
 » νων αὐτῷ, καὶ τῆς θείας ἐκείνης φιλοσοφίας τε καὶ παιδεύ-
 » σεως» (α).

Θαῦμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπῆλλαξε φθοροποιοῦ μάχης. Δύο ἀ-
 δελφοὺς, ἐρίζοντας περὶ τινος λίμνης, ἀποχερσώσας αὐτὴν πρὸς
 κατάπαυσιν τῆς ἐριδος. • Δύο τινές ἀδελφοὶ νέοι τὴν ἡλικίαν,
 » ἄρτι τὸν πατρῶον ἐν ἐπαυτοῖς διελόμενοι κληρὸν, λίμνης ἀντε-
 » πρὶόντο μιᾶς, πᾶσαν ἔχειν φιλονεικοῦντες ἑκάτερος, καὶ οὐ
 » παραδεχόμενος τὸν ἄλλον ὁ ἕτερος εἰς κοινωνίαν τῆς κτήσεως.
 » γίνεται οὖν τῆς δίκης κύριος ὁ διδάσκαλος καὶ κατὰ τὸν τόπον
 » γενόμενος, τοῖς ἰδίῳ αὐτοῦ νόμοις ἐκέχρητο πρὸς τὴν δίκαν,
 » εἰς καταλλαγὰς ἄγων, καὶ συμβῆναι παρακαλῶν διὰ φιλίας
 » τοὺς νέους, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης κέρδος προτιμότερον τῶν ἐκ
 » τῆς προσόδου ποιήσασθαι· τὴν μὲν γὰρ εἰσραεὶ παραμένειν καὶ
 » ζῶσι, καὶ τελευτήσασιν τῶν δὲ πρόσκαιρον μὲν τὴν ἀπόλαυσιν,
 » αἰωνίαν δὲ τὴν ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ κατάχρισιν ἔχειν καὶ, ὅσα εἰκὸς
 » ἦν, ἐκεῖνον λέγειν, καταστέλλοντα τὸ ἀτακτοῦν τῆς νεότητος.
 » Ἐπεὶ δὲ ἀπρακτός ἦν ἡ παράκλησις, καὶ ἡ νεότης ἐφλέγμαине,
 » καὶ εἰς θυμὸν ἐξεκαίετο πλείονι τῇ ἐλπίδι τοῦ κέρδους περισι-
 » δαίνουσα, καὶ στρατός ἑκατέρωθεν ἐκ τῶν ὑποχειρίων παρε-
 » σκευάζετο, πολυχειρία φωνῶσα θυμῷ, καὶ νεότητι στρατηγου-
 » μένη, καὶ ὥριστο τῆς συμπλοκῆς ὁ καιρὸς· μελλούσης δὲ κατὰ
 » τὴν ὑστεραίαν τῆς μάχης ἐξ ἑκατέρων συρρῆγγυσθαι, παραμεί-
 » νας ταῖς ὀχθαῖς τῆς λίμνης ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, καὶ διακαρ-
 » τήσας ἐν ἀγρυπνίᾳ τὴν νύκτα, μωσαϊκὴν τινα θαυματουργίαν
 » ἐπὶ τοῦ ὕδατος ἔδειξεν· οὐ πληγὴν ῥάβδου πρὸς δύο τμήματα
 » τὸν βυθὸν διασχίσας, ἀλλ' εὐχῇ πᾶσαν αὐτὴν ἀθρόως ἀποχερ-
 » σώσας, ἡπειρον ἔδειξε τῷ ὄρθρῳ τὴν λίμνην, ξηρὰν τε καὶ ἀνικ-
 » μον, ὡς μηδὲ ἐν τοῖς κοίλοις ἔχειν τι τοῦ ὕδατος λείψανόν τὴν
 » πρὸ τῆς εὐχῆς πελαγίζουσαν. Καὶ ὁ μὲν ταῦτα τῇ θεῷ δυνά-

(α) Παρὰ τῷ Γρηγορ. Νύκτ. αὐτόθι, σελ. 980—82.

• μαι δικάσας, πάλιν πρὸς ἑαυτὸν ἀνεχώρει· τοῖς δὲ νέοις ἡ ἐκ
 • τῶν ἔργων ἀπόφασις τὴν φιλονεικίαν διέλυσε· μὴ γὰρ ὄντος τοῦ
 • ὑπὲρ οὗ τὸν κατ' ἁλλήλων ἐξήρτων πόλεμον, εἰρήνη τὸν θυμὸν
 • διεδέξατο, καὶ πάλιν ἑαυτὴν ἐν τοῖς ἀδελφοῖς ἡ φύσις ἐγνώ-
 • ρισε » (α).

Θαῦμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐτιμώρησε καὶ παρέδωκεν εἰς τὸν
 θάνατον Ἑβραῖόν τινα, θελήσαντα νὰ ἐξαπατήσῃ αὐτὸν δι' ὑποκρί-
 σεως· « Ἐἴτε πρὸς κέρδος ὁρῶντες ἐκ τῶν Ἑβραίων δύο τινές,
 • εἴτε τινὰ μῶμον κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐπινοοῦντες, ὥς εὐκόλως
 • πρὸς τὸ ἐξαπατᾶσθαι διακειμένου, παραφυλάσσουσιν αὐτοῦ τὴν
 • ἐπάνοδον· καὶ τούτων ὁ μὲν, τεθνᾶναι δόξας ἐν ὑπτίῳ τεταμέ-
 • νος τῷ σχήματι, κατὰ τὸ πλάγιον τῆς λεωφόρου προέκειτο· ὁ
 • δὲ ἕτερος, ἐπικωκύων δῆθεν τῷ κειμένῳ, τὰς τῶν θρηγνούντων
 • φωνὰς ὑπεκρίνετο, καὶ παριόντα τὸν μέγαν ἐπεβοᾶτο, λέγων·
 • ἀθρόως συσχεθέντα θανάτῳ τὸν δαίμονα τοῦτον, γυμνὸν κεῖ-
 • σθαι καὶ πρὸς ταφὴν ἀπαράσκευον· ἐδεῖτο τοίνυν τοῦ μεγά-
 • λου μὴ περιδεῖν ἐπ' αὐτῷ τὴν ὁσίαν ψυχὴν, ἀλλ' οἰκτόν τινα
 • τῆς πενίας λαβόντα, παρασχεῖν ἐκ τῶν ἐνόντων τὸν ἔσχατον
 • κόσμον ἐπιβληθῆναι τῷ σώματι. Ὁ μὲν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα
 • λέγων, ἰκέτευεν· ὁ δὲ μελλήσας οὐδὲν, τὴν περικειμένην αὐτῷ
 • διπλοῖδα ἐπιβαλὼν τῷ κειμένῳ, τοῦ πρόσω τῆς ὁδοιπορίας εἰ-
 • χετο. Ἐπεὶ δὲ, διαβάνας ἐκείνου, ἐφ' ἑαυτῶν ἦσαν οἱ ταῦτα
 • κατ' αὐτοῦ παῖξαντες, μεταβαλὼν ὁ ἀπατεὼν ἐκεῖνος τὸν ἐσχ-
 • ματισμένον θρῆναν εἰς γέλωτα, διανίστασθαι τῷ κειμένῳ πα-
 • ρεκελεύετο, ὅρ' ἡδονῆς τῷ ἐκ τῆς ἀπάτης αὐτοῖς προσγενο-
 • μένῳ κέρδει ἐπικαυχάζων. Ὁ δὲ ἦν ἐν ὁμοίῳ τῷ σχήματι,
 • μηδενὸς ἀκούων τῶν λεγομένων· τοῦ δὲ γεγονωτέρα τῇ φωνῇ
 • κεχρημένου, καὶ ἅμα τῷ ποδὶ διεγείροντος, οὐδὲν μᾶλλον ὁ
 • κείμενος οὔτε τῆς φωνῆς ἐπήκουεν, οὔτε τῆς πληγῆς ἐπῆσθάνε-
 • το, ἀλλ' ἦν ὁμοίως ἐκτεταμένος τῷ σχήματι· νεκρὸς γὰρ ἦν
 • ὁμοῦ τῇ ἐπιβολῇ τοῦ ἱματίου, κατὰ ἀλήθειαν ἐν τῷ θανάτῳ
 • γενόμενος, ὃν ἐπὶ τῇ ἀπάτῃ τοῦ μεγάλου καθυπεκρίνατο, ὥστε

(α) Αὐτόθι, σελ. 987—88.

« μὴ ψευθῆναι τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐ χάριν ἐδόθη παρ
« αὐτοῦ τὸ ἱμάτιον, ἐν τούτῳ τοῖς λαβοῦσι γενέσθαι χρήσιμον » (α)

Κατὰ τὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Δεκίου διωγμὸν καταλιπὼν.
ὁ Γρηγόριος (τὸ ἔτος 250) μετὰ πολλῶν πιστῶν τὴν πόλιν, διέ-
σωσεν οὕτω τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ποθητὴν καὶ πολῦτιμον οὖσαν οὐχι
μόνον εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ ποιμήνην, ἀλλὰ καὶ εἰς πάσας
τὰς πέριξ ἐκκλησίας. Δραστήριος δὲ ὢν περὶ πάντων ἐκκλησια-
στικὴν ὑπόθεσιν, συνήδρευσεν εἰς τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ συγκροτη-
θεῖσαν σύνοδον κατὰ τοῦ αἵρετικοῦ Παύλου τοῦ Σαμοσατεύου (τὸ
ἔτος 265) (6). Ἄν παρευρεθῇ καὶ εἰς τὴν δευτέραν αὐτοῦ γενο-
μένην σύνοδον (τὸ ἔτος 270), ὡς τινες θέλουσιν, εἶναι πολὺ ἀμ-
φίβολον· διότι τοῦλάχιστον τὸ ὄνομα αὐτοῦ δὲν ἀναγινώσκεται ἐν
τῇ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης Διονύσιον παρὰ ταύτης τῆς
συνόδου σταλείσῃ ἐπιστολῇ. Ἀπέθανε λοιπὸν περὶ τὸ ἔτος 270,
ἀφ' οὗ μετὰ θάνατον ἐν Νεοκαισαρείᾳ τοσοῦτους μόνον ἐθνικοὺς
(δέκα ἑπτὰ), ὅσους χριστιανοὺς εὗρκεν ἐν αὐτῇ, παραλαβὼν
τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν (γ).

Σπανίως συνέβη νὰ ἐνωθῇ εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἄνδρα, ὡς
εἰς τὸν ἡμέτερον τοῦτον Γρηγόριον, σοφία, εὐσέβεια, καὶ θαυμα-
τουργὸς δύναμις εἰς βαθμὴν τοσοῦτον ἔξοχον. Ἡ φήμη αὐτοῦ,
λέγει ὁ Ῥουφίνος, εἶχε πληρώσει τὴν Ἀρχὴν καὶ τὴν Ἀνατο-
λήν (δ). τὰ δὲ κατορθώματα αὐτοῦ διεκηρύσσοντο καθ' ὅλας τὰς
ἐκκλησίας· καὶ αὐτοὶ δὲ προσέτι οἱ τῆς χριστιανικῆς πίστεως πο-
λέμιοι, ὡς μαρτυρεῖ ὁ μέγας Βασίλειος, ὠνόμαζαν αὐτὸν διὰ τὰ
πολλὰ καὶ μεγάλα αὐτοῦ θαύματα δεύτερον Μωϋσῆν (ε).

(α) Αὐτόθι, σελ. 997.

(6) Εὐσέβ., ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ', κεφ. 27, 28.

(γ) Γρηγόρ. Νύκτ. αὐτόθι, σελ. 1006—7. « Ἐπειδὴ προέγνω αὐτοῦ τὴν μετὰ-
« σταςιν, σπουδῇ πάντας τε τὴν περιουκίδα διηρηνήσατο, μαθεῖν θέλων, εἴ τινες
« εἴεν οἱ περιλειφθέντες ἔξω τῆς πίστεως· ἐπεὶ οὖν ἔγνω τοὺς παραμεινανκότας τῇ
« ἀρχαίᾳ πλάνῃ μὴ πλείους εἶναι τῶν ἑπτακαίδεκα, σκυθρωπὸν μὲν καὶ τοῦτό φη-
« σι, πρὸς τὸν Θεὸν ἀποβλέψας, τὰ λιπεῖν τι τῶ τῶν σωζομένων πληρώματι· πλη-
« ῖν ἄλλὰ μεγάλης εὐχαριστίας ἔξιον, ὅτι τοσοῦτους καταλείπει τοὺς εἰδωλολάτραι
« τῶ μετ' αὐτὸν ἐξέχονμένῃ τὴν ἐκκλησίαν, ὅσους αὐτὸς χριστιανοὺς ὑπέβλετο. »

(δ) Rufin. Euseb. hist. eccl. VII. c. 28. « tanti viri gesta sub orien-
« tali et septentrionis axe cunctorum sermone celebrantur. »

(ε) Βασίλ. Καισαρείας λ'. περὶ τοῦ ἁγ. πνεύματ. πρὸς τὸν ἐν ἁγ. Ἀμφιλόχ. ἐπίσκ.
Ἰκονίου. κεφ. xθ'. « Γρηγόριον δὲ τὸν μέγαν καὶ τὰς ἐκείνου φωνὰς τοῦ ἠγαποῦμεν »

§. 2. Συγγράμματα. Τοῦ θαυματουργοῦ Γρηγορίου ἡ μεγαλόνοια καὶ ἡ σοφία γίνεται καταφανὴς καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα, εἰ καὶ ὀλίγα, μέγਾਲως ὁμῶς ἡ ἐκκλησία σέβεται. Εἶναι δὲ ταῦτα·

Α') *Εἰς Ὁριγένην προσφωνητικὸς καὶ πατηγυρικὸς λόγος.* Ποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ὑπόθεσις τοῦ συγγράμματος τούτου, ἐσημειώσαμεν ἤδη ἀνωτέρω ἐν παρόδῳ. Διηγεῖται δηλονότι ἐν αὐτῷ τὸν ἴδιον εἶον μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ εἰς τὴν Καισάρειαν, τὴν μετὰ τοῦ Ὁριγένους φιλίαν, καὶ τὴν διδακτικὴν μέθοδον τούτου· ἐκφράζει πρὸς αὐτὸν εὐγνώμονα σεβασμοῦ καὶ εὐχαριστίας αἰσθήματα, καὶ τελευταῖον συνιστᾷ ἑαυτὸν εἰς τὴν καὶ ἐπὶ τοῦ λοιποῦ εὐνοίαν καὶ ἀγάπην αὐτοῦ, καὶ τὴν παρὰ τῷ Θεῷ δέξασθαι. — Ὁ Πατηγυρικὸς οὗτος εἶναι εἰς ἡμᾶς πολλοῦ λόγου ἄξιος· διότι ἐξ αὐτοῦ μανθάνομεν τὴν περὶ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν μέθοδον, διάφορον αὖσαν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν οἱ ἔθνικοι ἐπραγματεύοντο τὰς ἐπιστήμας· πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἄλλα τινὰ περίεργα περὶ τῶν τότε ἐν ταῖς σχολαῖς εὐχρηστῶν ὄντων ἀξιωματίων καὶ συστημάτων. Διὰ τὴν τέχνην δὲ τοῦ λόγου καὶ τὸ γλαφυρὸν τῆς φράσεως ἐνομίσθη τὸ σύγγραμμα πάντοτε ὡς ἀριστοῦργημα.

Β') *Σύμβολον ἢ ἔκθεσις τῆς πίστεως.* Τὴν ἱστορίαν τοῦ συμβόλου τούτου διηγεῖται ὁ ἅγιος Νύττης Γρηγόριος ὡς ἐξῆς.

« Ἄρ' οὐχὶ μετὰ τῶν Ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ἄνδρα τῷ αὐτῷ πνεύματι ἐκείνοις
 » περιπατήσαντο, καὶ τοῖς τῶν ἁγίων ἔχουσι διὰ παντὸς τοῦ βίου στοιχήσαντα, καὶ
 » τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὸ ἀκριβὲς διὰ πίστεως αὐτοῦ τῆς ζωῆς κατορθώσαντα;
 » Ἐγὼ μὲν τοῦτο φημι· ἡ ἀδικήσομεν τὴν ἀλήθειαν, μὴ τοῖς ὀκειωμένοις Θεῷ
 » τὴν ψυχὴν ἐκείνην συναριθμοῦντες, οἷόν τινα λαμπτήρα περιφανῆ μέγαν ἐν τῇ
 » ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διαλάμπαντα· ὃς ποθερὸν μὲν εἶχεν ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος
 » συνεργίας κατὰ δαιμονίων τὸ κράτος· τοσούτην δὲ ἔλαβε τοῦ λόγου τὴν χάριν
 » εἰς ὑπακοὴν παιδεύς ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὥστε ἐπτακαίδεκα μόνους χριστιανούς πα-
 » ραλαβὼν, ὅλον τὸν λαὸν τὸν τε ἀστυκὸν καὶ τὸν χωρτικὸν διὰ τῆς ἐπιγνώσεως
 » προσήγαγε τῷ Θεῷ· ἐκείνος καὶ ποταμῶν ρεῖθρα μετέστησεν, ἐπιτάξας αὐτοῖς ἐν
 » τῷ ὄνματι τῷ μεγάλῳ τοῦ Χριστοῦ· καὶ λίμνην ἐξήρανεν, ὑπάθεσιν πολέμου
 » φέρονσαν ἀδελφοῖς πλεονέκταις· αἱ δὲ τῶν μελλόντων προσγορεύσεις τοιαῦται,
 » ὡς μηδὲν τῶν ἄλλων ἀποδοῖν προφητῶν· καὶ ὅπως μακρὸν ἂν εἴη τοῦ ἀνδρός
 » διηγέσθαι τὰ θαύματα· ὃς τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἐν αὐτῷ χαρισμάτων τῶν ἐνεργου-
 » μένων ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασιν, δευτέρος
 » Μωϋσῆς παρ' αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν· τῆς ἀληθείας προεγορεύετο. »

Ὅτε ὁ θαυματουργὸς Γρηγόριος, πρὶν παραδεχθῆ τῆς ἀρχιερωσύνης τὰ καθήκοντα, διέτριβε πρὸς ὀλίγον χρόνον ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐνησχολεῖτο περὶ τὴν μελέτην τῶν μυστηρίων τῆς πίστεως, ἐφάνη ποτὲ εἰς αὐτὸν νυκτὸς μετὰ καὶ γυναικεῖου τινὸς σχήματος, τὴν ὄφιν φαεινοτάτου, σεβάσμιός τις γέριον, ὅστις κατ' ἐπιταγὴν τῆς γυναικὸς ἐκείνης (τῆς θεοτόκου Μαρίας) ἐνεχείρισεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐκθεσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τὴν ὅποιαν ὁ Γρηγόριος κατέγραψεν ἔπειτα ἐπὶ χάρτου. Εἶναι δὲ τὸ σύμβολον τοῦτο σύντομον, καὶ περιέχει τὴν περὶ τῆς ἁγίας τριάδος διδασκαλίαν, εἰσαχθὲν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν ἐν Νεοκαισαρείᾳ ἐκκλησίαν, ὅπου τὸ αὐτόγραφον ὑπῆρχεν εἰσέτι ἐπὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης (α). Ἡ προμήτωρ τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ἐδιδάχθη κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ σύμβολον, καὶ παρέδωκεν ὕστερον αὐτὸ εἰς τοὺς ἐκείνης ἐγγόνους ἐν Καππαδοκίᾳ (β). Τῶν νεωτέρων δὲ τινες δὲν ἠθέλησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τὸ σύμβολον ὡς γνήσιον, διότι οὔτε ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρει αὐτὸ, οὔτε ὁ Ἱερώνυμος* πρὸς τοὺτους ὁμῶς ἀπαντῶμεν, ὅτι, ἐπειδὴ ἦτον εἰς μόνην τὴν ἐν Νεοκαισαρείᾳ ἐκκλησίαν εὐχρηστον, γίνεται δῆλον, ὅτι δὲν ἦτο καὶ προσδιορισμένον εἰς δημοσίαν ἢ ἐπιστημονικὴν χρῆσιν, ὅθεν κατὰ φυσικὸν λόγον ἔμεινεν ἄγνωστον εἰς τὸν Ἱερώνυμον, ὡς καὶ εἰς ἄλλους Πατέρας, πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ οἰκουμένην σύνοδον ἀκμάσαντας· ὁ δὲ Εὐσέβιος, καὶ ἂν εἶχε γινῶσιν τινα αὐτοῦ, εἶχεν ὁμῶς ἰδιὸν τινα λόγον νὰ τὸ ἀποσιωπήσῃ· διότι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ παραλείπει συνήθως πάντα, ὅσα ἤθελαν προσβάλλει τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀρειανῶν.

Γ') *Μετάφρασις εἰς τὸν Ἑκκλησιαστικόν.* Ταύτην ἀποδί-

(α) Γρηγόρ. Νύσα. αὐτοῦ, σελ. 977—979. «... ὅτε δὲ φίλον περὶ τούτου πεισθῆναι, ἀκούσω τῆς ἐκκλησίας, ἐν ᾗ τὸν λόγον ἐκτῆρυτε, παρ' οἷς αὐτὰ τὰ χαράγματα τῆς μακαρίας ἐκείνης χειρὸς εἰσέτι καὶ νῦν διασώζεται.»

(β) Βασίλ. ἐπιστολ. αὐτ. 6. «πίστεως δὲ τῆς ἡμετέρας τίς ἂν καὶ γίνοντο ἐναργεστέρα ἀπόδειξις, ἢ ὅτι τραφέντες ἡμεῖς ὑπὸ τιτῆς μακαρίας γυναικί, παρ' ὧν ὁρμημένη· Μακρίταν λέγω τὴν περιβόητον, παρ' ἧς ἰδιδέχθημεν τὰ τοῦ μακαριωτάτου Γρηγορίου ῥήματα, ὅσα πρὸς αὐτὴν ἀκολουθίᾳ μνήμης διασωθέντα, αὐτὴ τε ἐρύλασσε, καὶ ἡμεῖς ἐτι νηπίους ὄντας ἐπλάττε καὶ ἐμόρφου ποιεῖ· εὐσεβεῖας δόγμασι.»

δουσιν εἰς αὐτὸν ὁ Ἱερώνυμος (α), ὁ Ρουφῖνος (β), καὶ τινες τῶν μεταγενεστέρων, οἷον ὁ Στυίδας (γ), ἂν καὶ ἀπαντᾷται κυρίως εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ.

Δ') *Ἐπιστολὴ καριτική*. Κατὰ τὸν Ἱερώνυμον πολλαὶ ἐπιστολαὶ ὑπῆρχαν γεγραμμέναι ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Γρηγορίου (δ). μία δὲ μόνον διεσώθη εἰς ἡμᾶς, ἣ φέρουσα τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν, καὶ ὁμολογουμένη ὑπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου (ε), καὶ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τῆς Ἀντισχείας Βαλαμῶνδος (περὶ τὰ τέλη τῆς 16' ἑκατονταετηρίδος). Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτῆς ἔλαβεν ὁ Γρηγόριος ἐκ τῶν εἰσδρομῶν καὶ ληστρικῶν ἐξολῶν τῶν Γότθων καὶ ἄλλων γερμανικῶν φυλῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γαλλίηνου, ὑπὸ τῶν ὁποίων μετὰ πολλῶν ἄλλων τόπων ἔπαθε καὶ ὁ Πόντος· τὸ δὲ λυπηρότατον, καὶ χριστιανοὶ τινες προσκολλώμενοι εἰς τὰς φυλὰς ταύτας, ἐγίνοντο μετ' αὐτῶν ἐνοχοὶ κλοπῶν καὶ διαφόρων βιαιοπραγιῶν. Διὰ τοῦτο καὶ Ποντικὸς τις ἐπίσκοπος ἐρωτᾷ τὸν ἅγιον Γρηγόριον, πῶς πρέπει νὰ πραγματευθῇ τοιαῦτα ἁμαρτήματα καὶ ἐγκλήματα ἐπὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐξομολογήσεως καὶ μετανοίας. Ἐπεμψε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Γρηγόριος διὰ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς εἰς ἀπάντησιν δέκα κανόνας, καθ' οὓς ἔμελλε νὰ κρίνῃ περὶ τῶν ἁμαρτημάτων ἐκείνων. Εἶναι δὲ ἡ γνώμη τοῦ Γρηγορίου, ὅτι, ἐὰν μὴ φέρωσι λόγους πρὸς ἀπολογία, πρέπει ν' ἀπορρίζωνται, καὶ κατὰ τὸν βαθμὸν τοῦ ἁμαρτήματος, ὅταν δεικνύωσι σημεῖα διορθώσεως, νὰ κατατάσσωνται εἰς τὰς τέσσαρας τῶν μετανοούντων τάξεις. Κρίνεται δὲ ἡ ἐπιστολὴ ὡς τὸ ἀρχαιότατον μαρτύριον τῶν ἐσωτε-

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 63. scripsit et μεταφράσιν in Ecclesiasten, brevem quidem, sed valde utilem. — καὶ, in Eccles. c. IV. « vir sanctus, Gregorius Ponti episcopus, Origenis auditor, in Metaphrasibus Ecclesiastae ita hunc locum intellexit. »

(β) In Euseb. hist. eccl. VII. c. 25.

(γ) Ἐν λέξ. Γρηγόριος. « Γρηγόριος, ὁ καὶ Θεόδωρος ὁ θαυματουργός, Νεοκαισαρείας τῆς ἐν τῷ Πόντῳ ἐπίσκοπος. . . Ἐγράψε δὲ μεταφράσιν εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν, ἐλάχιστον μὲν, πῶς δὲ θαυμαστὸν λόγον. »

(δ) Hieronym. αὐτόθεν « et aliae hujus vulgo feruntur epistolae. »

(ε) Ἐκ κανόνι γ'.

ρικῶν τῆς μετανοίας διατυπώσεων. — Ὁ ἱά κανὼν, ὁ εὐρισκόμενος ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Βασίλου, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς συλλογὰς τῶν Κανόνων, εἶναι νόθος, καὶ μεταγενεστέρως χειρὸς προσθήκη.

Υποβολιμαῖα συγγράμματα. α') — Ἡ κατὰ μέρος πίστις. Περιέχει μακρὰν τινα ἀνάπτυξιν τῆς καθολικῆς πίστεως· ἀλλ', ὡς ἤδη ἀπὸ πολλοῦ ἀπεδείχθη, δὲν εἶναι γνήσιον τοῦ Θαυματούργου Γρηγορίου σύγγραμμα, ἀλλὰ τοῦ αἱρετικοῦ Ἀπολιναρίου, ὡς σημειοῖ καὶ περὶ ἄλλων συγγραμμάτων τούτου, ἀποδιδομένων εἰς ἄλλους, ὁ Εὐάγριος (α).

β') Δώδεκα ἀναθεματισμοὶ ἡ κεφάλαια περὶ πίστεως. Καὶ περὶ τούτου τοῦ συγγράμματος ἰσχύει ἡ αὐτὴ κρίσις, ἥτις καὶ περὶ τοῦ ἀνωτέρω γίνεται δ' ἐν αὐτῷ λόγος περὶ τῶν Νεστοριανῶν καὶ Εὐτυχανῶν κακοδοξιῶν, καὶ ἐν τῷ ε' καὶ ἱά ἀναθεματισμῷ ἀποδοκιμάζονται καὶ αὐταὶ αἱ τῶν Ἀπολιναριστῶν. Καίτοι δὲ περιέχονται οἱ ἀναθεματισμοὶ οὗτοι ἐν ταῖς ἀρχαῖαις τῶν Πατέρων Συλλογαῖς, δὲν εἶναι δυνατόν ὅμως ν' ἀποδοθῇ εἰς αὐτοὺς τοιαύτη ἀρχαιότης.

γ') Ἐκθεσις τῆς πίστεως πρὸς Αἰλιανόν· ὅπου, ὡς λέγεται, μετεχειρίσθη ὁ Γρηγόριος τὴν ἑκφρασιν, ὅτι ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς κατὰ μὲν τὴν ἐπίνοιαν εἶναι δύο, κατὰ δὲ τὴν ὑπόστασιν ἓν. Ὁ μέγας Βασίλειος, γράφων πρὸς τοὺς σαβελλιανίζοντας Νεοκαισαρεῖς, δὲν ἀρνεῖται μὲν ἀντικρὺς τὸ γνήσιον τῆς ἐκθέσεως ταύτης, ἀπολογεῖται δὲ ὑπὲρ τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς χρήσεως τοῦ τοιοῦτου τύπου, τὸν ὁποῖον μετεχειρίσθη ἀνάλογον πρὸς τὴν διανοητικὴν δύναμιν τοῦ ἐθνικοῦ Αἰλιανοῦ (β). Ἀλλὰ

(α) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 31. « πολλοὺς δὲ Ἀπολιναρίου λόγους, Ἀθανάσιον, καὶ Γρηγόριον τῷ Θαυματούργῳ, καὶ Ἰουλίῳ διὰ τῶν ἐπιγραφῶν ἀνατιθεῖσκει. »

(β) Βασιλ. ἐπιστολ. σί. 5. « καθ' ἣν δὲ τινα παῖραν δι' ἐπιστολῆς καὶ πρὸς τὸν ὁμόψυχον ἡμῶν Ἀθημόν, τῶν Τυρίων ἐπίσκοπον, ὡς ἄρα Γρηγορίου εἰπόντος ἐν ἐκθέσει πίστεως, πατέρα καὶ υἱὸν ἐπινόει μὲν εἶναι δύο, ὑποστάνει δὲ ἓν. Τοῦτο δὲ ὅτι οὐ δογματικῶς εἰρηται, ἀλλ' ἀγωνιστικῶς ἐν τῇ πρὸς Αἰλιανὸν διαλέξει, οὐκ ἡδυνήθησαν συνιέναι οἱ ἐπὶ λεπτότητι τῶν φρενῶν ἐαυτοὺς μακαρίζοντες· ἐν ἡ πολλὰ τῶν ἀπογραφημένων ἐπὶ σφάλματα ὡς ἐπ' αὐτῶν τῶν λήξεων, δείξομεν »

πλήν τῆς ἀναρμόστου εἰς τὸν Γρηγόριον ἐκφράσεως ἐκείνης, προστίθεται ἔτι καὶ τοῦτο, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἐμνημόνευσε τοῦ βιβλίου. Τὴν σήμερον δὲν σώζεται πλέον.

δ') *Λόγος κεφαλαιώδης περὶ ψυχῆς.* Ἐξεδόθη κατὰ πρῶτον μετὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ὑπὸ Βοσσίου, καὶ εἶναι πραγματεία τις περὶ ψυχῆς κατὰ τὰς ἀρχάς καὶ τὰ ἀξιώματα τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ γέννημα τοῦ μέσου αἰῶνος, ἐκ τῆς ἐποχῆς μάλιστα τῶν Σχολαστικῶν.

ε') *Τέσσαρες Ὁμιλίαι,* τῶν ὁποίων τρεῖς μὲν ἐπιγράφονται εἰς τὸν *εὐαγγελισμόν* τῆς παρθένου *Μαρίας*· ἡ δὲ τετάρτη, εἰς τὰ *Θεοφάνια*. Εἶναι δὲ καὶ αἱ τέσσαρες ὁμολογουμένως νόθοι· διότι καὶ τὸ λεκτικὸν αὐτῶν ἀναγινώσκειται διάφορον παρὰ τὸ ὁποῖον ὁ Γρηγόριος συνήθως μεταχειρίζεται, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἀπαντῶμενα ἐπίθετα μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ κύριος αὐτῶν συγγραφεὺς ἤκματε μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ οἰκουμένην σύνοδον, καὶ πολὺ μετὰ ταῦτα ὕστερον.

§. 3. *Διδασκαλία.* Ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ θαυματουργοῦ Γρηγορίου διδασκαλίας θέλομεν περιορισθῆ νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα μόνον, ὡς πολλοῦ λόγου ἄξιον, τὸ *σύμβολον* αὐτοῦ τῆς πίστεως, τὸ ὁποῖον πραγματεύεται περὶ τῆς ἁγίας τριάδος· « Εἰς Θεὸς »
 « πατὴρ λόγου ζῶντος, σοφίας ὑρεστῶσης καὶ δυνάμεως, καὶ χα- »
 « ρακτῆρος αἰδίου, τέλειος, τελείου γεννήτωρ· πατὴρ υἱοῦ μονο- »
 « γενοῦς· εἰς κύριος, μόνος ἐκ μόνου, Θεὸς ἐκ Θεοῦ· χαρακτήρ »
 « καὶ εἰκὼν τῆς θεότητος· λόγος ἐνεργός, σοφία τῆς τῶν ὅλων »
 « συστάσεως περιεκτικῇ, καὶ δύναμις τῆς ὅλης κτίσεως ποιητι- »
 « κή· υἱὸς ἀληθινὸς ἀληθινοῦ πατρός· ἀόρατος ἀοράτου, καὶ ἄ- »
 « φθαρτος ἀφθάρτου, καὶ ἀθάνατος ἀθανάτου, καὶ αἰδῖος αἰδίου. »
 « Καὶ ἐν πνεύμα ἁγίῳ, ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχον· καὶ δι' υἱοῦ »
 « πεφηνός, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις· εἰκὼν τοῦ υἱοῦ, τελείου τε-

• ἡμεῖς, δὲν ὁ Θεὸς θέλη. Ἐπειτα μὲν τοι τὸν Ἑλληνα πείθων, οὐχ ἡγεῖτο χρῆ-
 • ναι ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τὰ ῥήματα· ἀλλ' ἔστιν ὅπρ καὶ συνδιδόντα τῷ ἔθει τοῦ
 • ἀναγομένου, ὡς ἂν μὴ ἀναιτένοι προὐς τὰ καίρι· διὸ δὴ καὶ πολλὰς ἐν εὐροῖς
 • ἔχει φωνάς, τὰς οὖν τοῖς ἀίρετικοῖς μαγίστην ἰσχὺν παρεχομένας.»

» λεία· ζωή, ζώντων αἰτία· πηγὴ ἀγία, ἀγιότης, ἀγιασμοῦ χο-
 » ρηγός· ἐν ᾧ φανεροῦται Θεὸς ὁ πατὴρ, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ ἐν
 » πᾶσι· καὶ Θεὸς ὁ υἱός, ὁ διὰ πάντων· τριάς τελεία, δόξη καὶ
 » ἀτιδιότι· καὶ βασιλεία μὴ μεριζομένη, μηδὲ ἀπαλλοτριουμέ-
 » νη » (α).

§. 4. *Ἐκδόσεις.* Ἡ πρώτη ἐκδόσις τῶν Ἀπάντων τοῦ ἀ-
 γίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ εἶναι ἡ ὑπὸ Γερχάρδου Βοσ-
 σίου, ἐν Μογουντία 1604, πληρεστέρα καὶ ἀκριβεστέρα μετα-
 τυπωθεῖσα ἐν Παρίσι. 1621, 1622, περιέχουσα προσέτι καὶ τὰ
 συγγράμματα τοῦ Ἀλεξανδρείας Μακαρίου, καὶ τοῦ Σελευκείας
 Βασιλείου· ἡ δὲ νεωτέρα, ἀλλὰ μόνον τῶν γνησίων συγγραμ-
 μάτων, ἐπιλοπονήθη ὑπὸ τοῦ Ἀ. Γαλλανδίου ἐν τῇ ἑαυτοῦ Bi-
 blioth. Vett. PP. (Venet. 1767.) T. III. σελ. 385—469,
 παραλαβόντος καὶ τὴν πρὸς τὸν Γρηγόριον ἐπιστολὴν τοῦ Ὁ-
 ριγένους, καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου, ἐπισκόπου Νύσσης, βίον
 τοῦ Θαυματουργοῦ Γρηγορ., καὶ εἰς τὴν *κατοικίην* ἐπιστολὴν
 προσθέντος τὰ ὑπομνήματα τοῦ Ζωναρᾶ καὶ Βαλσαμῶνος. —
 Ἡ λατινικὴ μετάφρασις τοῦ Βοσσίου εὐρίσκεται καὶ ἐν ταῖς Bi-
 blioth. SS. PP. τῆς Κολωνίας καὶ τοῦ Λουγδούνου.

ΦΙΡΜΙΛΙΑΝΟΣ

Ὁ Φιρμιλιανὸς ὡς ἐπίσκοπος τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Καισαρείας
 ἀπέλαυε μεγάλης ὑπολήψεως καὶ τιμῆς. Ἀπὸ ἐπιφανοῦς καταγό-
 μενος γένους (β), ἐδιδάχθη τὴν ἱεράν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν παι-
 δεῖαν (γ), καὶ ἐτελειοποιήθη ὕστερον ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Ὁριγένους,

(α) Παρὰ Γρηγορ. Νύσσ. εἰς τὸν βίον κ.τ.λ. σελ. 978—79.

(β) Γρηγόρ. Νύσσ. εἰς τὸν βίον Γρηγ. θαυμ. σελ. 974. « ἐνέτυχε Φιρμιλιανῷ
 » τινι τῶν εὐπατριῶν Καππαδόκῃ. »

(γ) Θεοδώρητ. αἵρετ. κακομυθ. ἐπιτρ. βιβλ. β'. κεφ. 8. « καὶ Φιρμιλιανὸς ὁ
 » Καισαρείων τῆς Καππαδοκίας ἐπίσκοπος, περιφανὴς ἀνὴρ, καὶ γινῶσιν ἐκείτῃαν
 » ἔχων, καὶ τὴν θύραν, καὶ τὴν θεῖαν. »

τὸν ὁποῖον διαφερόντως εἶμα (α). Ἐπίσκοπος δὲ προεχειρίσθη τὸ ἔτος 233, καὶ καθ' ἕλκον τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον ἔδειξε μέγιστον ζῆλον πρὸς πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν ὑπόθεσιν· διὰ τοῦτο, τὸ μὲν ἔτος 252, ἀπεδήμηтен εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, διὰ νὰ συνεργήσῃ εἰς τὴν τοῦ Νοουατιανοῦ σχίσματος κατεύνασιν· τὸ δὲ 256, ἐπὶ τῆς περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἵρετικῶν προκυψάσης ἐριδος, ὑπερεμάχησε τῆς γνώμης τῶν διαφωνούντων κατὰ τοῦτο πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν· ἔπειτα ἦλθε πάλιν δις εἰς τὴν Ἀντιόχειαν διὰ τὴν αἵρεσιν Παύλου τοῦ Σαμοσατέως· ἀλλὰ τὸ δεύτερον, ἀσθενήσας καθ' ὁδόν, ἀπέθανε τὸ 269 ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας (β).

Ὁ μέγας Βασίλειος ὁμιλεῖ περὶ πολλῶν ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας λέγεται ὅτι ἔγραψεν ὁ Φιρμιλιανός (γ)· ἀλλὰ μία μόνη ἐξ αὐτῶν μᾶς εἶναι γνωστὴ, ἡ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Καρχηδό-
νος Κυπριανόν περὶ τοῦ ψηφίσματος τοῦ ἐπισκόπου τῆς Πρώ-
μης Στεφάνου. Ὑπάρχει δὲ συνεκδεδομένη ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυπριανοῦ, κατ' ἀρχὰς μὲν ἑλληνιστὶ γραφεῖσα, μετὰ δὲ ταῦτα μεταφρασθεῖσα εἰς τὸ λατινικὸν ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ, πολλῆς πικρίας καὶ εἰρωνείας χαρακτῆρα ἐμφαίνουσα κατὰ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ Στεφάνου.

ΒΗΡΥΛΛΟΣ.

Σύγχρονος τοῦ Φιρμιλιανοῦ ὑπῆρξε καὶ ὁ Βήρυλλος, ὁ ἐπί-
σκοπος τῶν Βόστρων τῆς Ἀραβίας, περὶ τοῦ ὁποίου ἔγεινεν ἡδὴ

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 27. « Διέπρεπε δὲ ἐν τούτῳ Φιρμιλιανός, Καίσαρειας τῆς Καππαδοκῶν ἐπίσκοπος· τοσαύτην εἰσάγων περὶ τὸν Ὀριγένην σπουδὴν, ὡς τότε μὲν αὐτὸν ἀμφὶ τὰ κατ' αὐτὸν κλίματα εἰς τὴν τῶν ἐκκλησιῶν ὠφέλειαν ἐκκαλεῖσθαι· τότε δὲ ὡς αὐτὸν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν στέλλεσθαι, καὶ τινὰς αὐτῷ συνδιατρίβειν χρόνους, τῆς εἰς τὰ θεῖα βελτιώσεως ἕνεκα. »

(β) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 30.

(γ) Βασίλ. περὶ τοῦ ἁγ. πνεύμ. κεφ. 29. « Ταύτην καὶ Φιρμιλιανῷ τῷ ἡμετέρῳ μαρτυροῦσι τὴν πίστιν οἱ λόγοι, οὗς κατέλιπε. »

λόγος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὁριγένους. Πολὺν χρόνον εὐκλειῶς ποι-
 μάνας τὴν ἐκκλησίαν, ὑπέπεσεν ὕστερον εἰς κακοδοξίαν τινὰ περὶ
 τοῦ προσώπου τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ σταβελ-
 λιανίσῃ παντάπασι, διέτχυριζόμενος, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ πρὸ
 τῆς ἐνσαρκώσεως δὲν ὑπῆρχεν ὡς ἰδίαις τις ὑπόστασις, ἀλλ' ἦτον
 ἐν τῷ πατρὶ ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἀδιάκριτος (α). Οἱ ἐπίσκοποι τῆς
 ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ διοικήσεως, καίτοι πολλὰ πονήσαντες, δὲν
 ἐδυνήθησαν νὰ μεταπείσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς στρεβλῆς ταύτης
 δόξης· μόνος δὲ ὁ Ὁριγένης κατώρθωσε νὰ ἐπαναγάγῃ τὸν πα-
 ρεκτραπέντα εἰς τὴν εὐθείαν τῆς διδασκαλίας ὁδόν (τὸ 244) (β).

Ὁ Εὐσέβιος σημειοῖ, ὅτι ὁ Βήρυλλος συνέγραψεν ἐπιστολάς
 καὶ διάφορα ἄλλα συγγράμματα (γ)· καὶ αἱ μὲν πρῶται ἦσαν
 εὐχαριστήριοι ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Ὁριγένη (δ)· τῶν δὲ δευ-
 τέρων ἡ ὑπόθεσις μᾶς εἶναι ἄγνωστος· διότι τὴν σήμερον οὐδὲν
 τι περιλοιπὸν σώζεται.

ΤΡΥΦΩΝ.

Ὁ Ἱερώνυμος ἀναφέρει καὶ ἕτερον μαθητὴν τοῦ Ὁριγένους,
 καλούμενον Τρύφωνα. Περὶ αὐτοῦ ὁμοῦ· ἄλλο δὲν ἐξεύρομεν, ἢ
 ὅτι ἐπεμψεν ἐπιστολάς τινας πρὸς τὸν Ὁριγένη, καὶ σοφὸς περὶ

(α) Εὐκλῆ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 33. « Βήρυλλος, ὁ μικρῶ πρόθεν δεδη-
 » λωμένος, Βούστρων τῆς Ἀραβίας ἐπίσκοπος, τὸ ἐκκλησιαστικὸν παρεκτρέπων κα-
 » νόνα, ζῆνα τινὰ τῆς φύσεως παρεισφέρειν ἐπειράτο, τὸν σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν
 » λέγειν τολμῶν μὴ προῦρετῆναι κατ' ἰδίαν οὐσίας περιγραφὴν, πρὸ τῆς εἰς ἄν-
 » θρώπους ἐπιδημίας, μηδὲ μὴ θεότητα ἰδίαν ἔχειν, ἀλλ' ἐμπολιτευομένην αὐτῷ
 » μόνῃ τὴν πατρικὴν. » — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 60. « Beryllus A-
 » rabiae Bostrenus episcopus, quam aliquanto tempore gloriose rexisset
 » ecclesiam, ad extremum lapsus in haeresin, quae Christum ante incar-
 » nationem negat. »

(β) Εὐσέβ. αὐτόθι.

(γ) Αὐτόθι. « σὺν ἐπιστολαῖς καὶ συγγράμμασι διαφόρους φιλοκαλίας καταλέ-
 » λειπε. »

(δ) Hieronym. αὐτόθι. « scripsit varia opuscula, et maxime epistolas,
 » in quibus Origeni gratias agit. »

τὴν ἁγίαν Γραφὴν ὧν, συνέγραψε περὶ τῆς πύργου δαμάλεως (α), καὶ περὶ τῶν ἐν ταῖς θυσίαις διχοτομημάτων (β). Τὴν σήμερον οὐδέτερον αὐτῶν σώζεται.

ΑΝΑΤΟΛΙΟΣ.

Ὁ Ἀνατόλιος ἠνθῆσεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐρηλιανοῦ μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Κάρου. Ἦτον Ἀλεξανδρεὺς τὴν πατρίδα, ἐπαιδεύθη ἐν τῇ κατηχητικῇ τῆς Ἀλεξανδρείας σχολῇ, καὶ κατεῖχε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐσεβίου, διὰ τὴν πολυμαθειαν αὐτοῦ περὶ πάντας τοὺς κλάδους τῶν φιλοσοφικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν τὸν πρῶτον τόπον παρὰ τοῖς τότε σοφοῖς (γ). Ἐφάμιλλος τῆς ἐν ταῖς ἐπιστήμαις ἀκμαζούσης τότε Ἀλεξανδρείας δὲν ἦτον ἄλλη πόλις πλην τῶν Ἀθηνῶν ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου σχολή, διδάσκουσα τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας ὁ πρωτεύων διδάσκαλος ὠνομάζετο διαδόχος, δηλονότι τοῦ Πλάτωνος. Οἱ Ἀλεξανδρεῖς, θελήσαντες καὶ αὐτοὶ νὰ καθιδρυσῶσιν ὅμοιον παιδευτήριον, ὅπου νὰ διδάσκηται ἡ ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία, προσεκάλεσαν τὸν Ἀνατόλιον

(α) Ἀριθμ. ιθ'.

(β) Γενέτ. ιε 9.—12. — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 57. « Tryphon » Origenis auditor, ad quem nonnullae ejus extant epistolae, in scripturis » eruditissimus fuit, quod quidem et multa ejus sparsim ostendunt opus » cula, sed praecipue liber, quem composuit de vacca russa in Deutero- » nomio, et de dichotomematibus, quae cum columba et turtura ponuntur » in Genesi. »

(γ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 32. « Ἀνατόλιος, . . . γένος μὲν καὶ αὐ- » τὸς Ἀλεξανδρεὺς, λόγων δ' ἕνεκα καὶ παιδείας τῆς Ἑλλήνων φιλοσοφίας τε καὶ » πρῶτα τῶν μάλιστα καθ' ἡμᾶς δοκιμωτάτων ἀπενηνεγμένους, ὅτε ἀριθμητικῆς καὶ » γεωμετρίας, ἀστρονομίας τε καὶ τῆς ἄλλης διαλεκτικῆς, ἔτι τε φυσικῆς θεωρίας, » ῥητορικῶν τε αὐ μαθημάτων, ἰληκῶς εἰς ἄκρον. » — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 73. « Anatolius Alexandrinus . . . mirae doctrinae vir fuit, in » arithmetica, geometria, astronomia, grammatica, rhetorica, dialectica. »

νὰ γείνη τοῦ Ἀριστοτέλους διάδοχος· ἀλλ' αὐτὸς, ἀπορρίψας τὴν πρόσκλησιν, ἐπροτίμησε νὰ μελετήσῃ τὰς ἁγίας γραφάς. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς δευτέρας ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου ἀπῆλθεν εἰς τὴν Συρίαν· ἐκρατήθη ὅμως καθ' ὁδὸν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Θεοτέκνου, ὅστις προσεχείρισεν αὐτὸν ἐπίσκοπον, καὶ συγχρόνως μέλλοντα διάδοχον αὐτοῦ ἀνηγόρευσε (α). Μετ' ὀλίγον ὕστερον ἐξηκολούθησε τὴν ὁδοποιρίαν εἰς Ἀντιόχειαν, διὰ νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως συγκροτηθησομένην σύνοδον· ἀλλὰ καὶ τότε πάλιν ἐκρατήθη ἐν Λαοδικείᾳ, προσκληθεὶς ν' ἀναβῇ εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν αὐτῆς θρόνον, χηρεύοντα τότε διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου (τὸ ἔτος 270) (β). Πόσον δὲ χρόνον ἐποίμανε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Λαοδικείας, εἶναι ἄγνωστον.

Τοῦ Ἀνατολίου δύο μόνον συγγράμματα ἀναφέρονται, αἱ Ἀριθμητικαὶ εἰσαγωγαί, εἰς δέκα βιβλία, καὶ οἱ Κανόνες περὶ τοῦ πάσχα (γ)· καὶ ἐκ μὲν τοῦ πρώτου σώζονται εἰςῆτι ὀλίγα τινα τεμάχια παρὰ τῷ Φαβρικίῳ (δ)· τὸ δὲ δεύτερον τοσοῦτου λόγου ἄξιον ἔκρινεν Εὐσέβιος, ὥστε παρέλαβεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτοῦ ἱστορίαν τεμάχιον οὐκ εὐκαταφρόνητον· ὑπῆρχε δὲ αὐτοῦ καὶ παλαιὰ τις λατινικὴ μετάφρασις, τὴν ὁποίαν διὰ τύπων ἐξέδωκε πρῶτος ὁ Ἰησοῦιτης Βουχῆρος (ἐν τῷ *De doctrina temporum*, Antwerp. 1634. f. p. 439—449.).

(α) Εὐσέβ. αὐτόθι.

(β) Εὐσέβ. αὐτόθι.

(γ) Εὐσέβ. αὐτόθι. « οὐ μὲν οὖν ἐμπουδάζοιτο πλεῖστα τῷ Ἀνατολίῳ συγγράμματα, τοσαῦτα δ' εἰς ἡμᾶς ἐλήλυθε, δι' ὧν αὐτοῦ καταμαθεῖν δυνατόν ὅμοιόν τὸ, » τε λόγιον καὶ πολυμαθές, ἐν οἷς μάλιστα τὰ περὶ τοῦ πάσχα δόξαντα παρίστη- » σιν. . . . Καὶ ἀριθμητικᾶς δὲ καταλέλειπεν ὁ αὐτὸς ἐν ὅλοις δέκα συγγράμμασιν » εἰσαγωγὰς, καὶ ἄλλα δείγματα τῆς περὶ τὰ θεῖα σχολῆς τε αὐτοῦ καὶ πολυπει- » ρίας. — Hieronym. αὐτόθι: « cujus ingenii magnitudinem de volumine, » quod super pascha composuit et ex decem libris de arithmeticae insti- » tutionibus intelligere possumus. »

(δ) Fabric. *Biblioth. graeca*, Vol. I. p. 274.

ΜΑΛΧΙΩΝ.

Τοῦ ἁγίου Ἀνατολίου σύγχρονος ἦτον ὁ *Μαλχίων*, ὁ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίας πρεσβύτερος. Τὴν αὐτὴν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐκεῖνος, ἀποκτήσας φήμην διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ παιδείαν, ὑπῆρξε διευθυντὴς σχολῆς τινος τῶν σοφιστῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὅπου διέπρεψε προσέτι καὶ ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς. Ἀλλὰ δὲν εἶχε πλεονέκτημα μόνον τὴν παιδείαν· τὸ πνεῦμα καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ ἦτο συγχρόνως σκευὸς ἐκλεκτὸν, γνησίαν καὶ ἀπαραμειώ-
τον διαφυλάττον τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν· διὸ καὶ ἄξιος ἐκρίθη νὰ προχειρισθῇ τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας πρεσβύτερος (α). Τὴν δὲ περὶ ἑαυτοῦ φήμην ἐπηύξησεν ἐτι μᾶλλον κατὰ τὴν δευτέραν κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως σύνοδον (τὸ 270). Οὗτος, ὡς εἶναι γνω-
στὸν, ἐξαπατήσας ἐπὶ τῆς πρώτης συνόδου (264) τοὺς ἐπισκό-
πους περὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἰδίων αὐτοῦ δογμάτων, διετήρησεν οὕτω τὸ ἐπισκοπικὸν ἄξιωμα· ἀλλ' αὕτη ἡ πονηρὰ αὐτοῦ πρᾶξις δὲν ἔμεινεν ἐπὶ πολὺν χρόνον κεκρυμμένη· διότι ἐπὶ τῆς δευτέ-
ρας κατ' αὐτοῦ συνελθούσης συνόδου, ἐπειδὴ περὶ τὴν διαλεκτικὴν, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ πείρας, οὐδεὶς τῶν συνηγμένων ἐκεῖ ἐπισκό-
πων ὑπερεῖχε τὸν Σαμοσατέα, προσεκλήθη πρὸς συνδιάλεξιν μετ' αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος Μαλχίων, ὅστις κατώρθωσε νὰ φωράσῃ τὴν ἀπάτην αὐτοῦ, καὶ νὰ καταδείξῃ αὐτὸν αἰρετικόν. Ἡ δὲ μετὰ τοῦ Σαμοσατέως συνδιάλεξις τοῦ Μαλχίωνος ἐσημειώθη εὐθύς ὑπὸ παρόντων ἐκεῖ ταχυγράφων, καὶ ἐπισυνήρθη μετὰ τῆς πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης Διονύσιον, ἡ, καλλίον τὸν διάδοχον αὐτοῦ Φήλικα, σταλείσης συνοδικῆς ἐπιστολῆς, διασωθέντων καὶ

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 29. « μάλιστα δ' αὐτὸν [Παῦλον], εὐθύ-
• νας ἐπικρυπτόμενον, διήλεγξε Μαλχίων, ἀνὴρ τὰ τε ἄλλα λόγιος, καὶ σοφιστοῦ
• τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἑλληνικῶν παιδευτηρίων διατριβῆς προεστὼς, οὐ μὴν ἀλλὰ
• καὶ δι' ὑπερβάλλουσαν τῆς εἰς Χριστὸν πίστει γνησιότητά, πρεσβυτερίου τῆς αὐ-
• τῆς παροικίας ἡγούμενος. »—Hieronym. de scriptt. eccl. c. 71. « Malchion
• disertissimus Antiochenae ecclesiae presbyter, quippe qui in eadem ur-
• be rhetoricam florentissime docuerat. »

μέχρι τῆς σήμερον ὀλίγων αὐτῆς τεμαχίων (α). Ἀλλὰ καὶ ἡ συνοδικὴ αὐτοῦ ἐπιστολὴ συνετάχθη, κατὰ τὸν Ἱερώνυμον, ὑπὸ τοῦ Μαλχίωνος ἐν ὀνόματι καὶ κατ' ἐντολὴν τῶν συνελθόντων ἐπισκόπων (β)· καὶ αὐτῆς ἱκανὰ τεμάχια μᾶς διεφύλαξεν ὁ Εὐσέβιος (γ).

ΑΡΧΕΛΑΟΣ.

Ὁ Ἀρχέλαος, ἔνδοξος γενόμενος διὰ τὸν πρὸς τὸν αἵρεσιάρχην Μάνεντα διάλογον, ἤκμασεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Πρόβου, περὶ τὸ ἔτος 277, ἐπίσκοπος ὢν τῶν Κασγάρων τῆς Μεσοποταμίας (δ), καὶ πρῶτος, ὅστις ἐπολέμησε τὸν Μανιχαϊσμόν.

Σκυθιανός τις, τὸ γένος Σαρακηνός, καὶ τὸ ἐπάγγελμα ἑμπορος, μικρὰν τινα γυνῶσιν ἔχων τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀποφασίσας κατὰ τὰ μέσα τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος νὰ συστήσῃ νέον φιλοσοφικὸν τῆς θρησκείας σύστημα, κατέγραψε τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ εἰς τέσσαρα βιβλία, καὶ διενεοῖτο νὰ ἐξαπλώσῃ αὐτὸ κατὰ πρῶτον ἐν Παλαιστίνῃ· ἀπέθανεν ὅμως, πρὶν δυνῆθαι νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν σκοπόν. Ὁ μαθητὴς αὐτοῦ, Τε-

(α) Εὐσέβ. αὐτέβ.· « οὗτος γέτοι, ἐπιστημεομένων ταχυγράφων, ζήτησιν πρὸς » αὐτὸν ἀνατηράμενος, ἦν καὶ εἰς δεῦρο φερομένην ἱσμεν, μόνος ἰσχυρεὶ τῶν ἄλλων » κρυψίνουσι ὄντα καὶ ἀπατηλὸν φωράσαι τὸν ἄνθρωπον. » — Hieronym. αὐτέβ.· « adversum Paulum Samosatenum, qui Antiochenae ecclesiae episcopus, » dogma Artemonis instaurarat, excipientibus notariis, disputavit, qui » dialogus usque hodie extat. »

(β) Hieronym. αὐτέβ.· « sed et alia grandis epistola ex persona synodi » ab eo scripta, ad Dionysium et Alexandrinae ecclesiae episcopos diri- » gitur. »

(γ) Ἐκκλ. ἱστορ. β:5λ. ζ'. κεφ. 30.

(δ) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 72. « Archelaus, episcopus Mesopo- » taniae, . . . claruit sub imperatore Probo, qui Aureliano et Tacito » successerat. »

ρέβινθος καλούμενος, κληρονομήσας τὴν περιουσίαν καὶ τὰς γνώσεις αὐτοῦ, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Περσίαν, θηρεύων τύχην· ἀλλ' ἀπέθανε καὶ αὐτὸς ἐπίσης ἄδοξος ἐν τῇ οἰκίᾳ χήρας τινὸς γυναικὸς, ὅπου, διωκόμενος ὑπὸ τῶν ἱερέων τοῦ Μίθρα, ἐζήτησεν ἄσυλον. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ χήρα ἐκείνη, κληρονομήσασα καὶ τὴν περιουσίαν καὶ τὰ βιβλία, τὰ ὅποια εἶχεν ἐκ τοῦ Σκυθιανοῦ, ἠγόρασε νέον τινὰ δοῦλον ἐπταετῆ, *Κούβρικον* ἢ *Κορβίκιον* ὀνομαζόμενον, ὅστις υἱοθετηθεὶς παρ' αὐτῆς, καὶ παιδευθεὶς τῶν Περσῶν τὰ μαθήματα, μετωνομάσθη ὕστερον *Μάνης*. Οὗτος, λαχὼν καὶ αὐτὸς εἰς κληρονομίαν τῶν βιβλίων ἐκείνων τοῦ Σκυθιανοῦ, συνέλαβε τὸν λογισμὸν νὰ ἐκμορφώσῃ καὶ ἐξαπλώσῃ τὸ νέον θρησκευτικὸν σύστημα. Δραπετεύσας δὲ εἰς τὴν Περσίαν ἐκ τοῦ δεσποτηρίου, ὅπου ἐτηρεῖτο σιδηροδέσμιος δι' ἀποτυχίαν θεραπείας, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησεν εἰς τὸν ἀσθενήσαντα βασιλόπαιδα, ἀπεφάσισε ν' ἀρχίσῃ τὸ ψευδοκῆρυγμα πρῶτον ἀπὸ τῆς Μεσοποταμίας (α). Ἐνῷ εὕρισκετο ἐτι εἰς τὰς ἐρήμους, τὰς χωριζούσας τὸ ῥωμαϊκὸν βασίλειον ἀπὸ τοῦ περσικοῦ, ἀκούσας τὴν φήμην εὐσεβειστάτου τινὸς χριστιανοῦ, *Μαρκέλλου*, διατρίβαντος ἐν *Κασχάραις*, ἐνόμισεν, ὅτι θέλει προσκοιτῆσαι εἰς τὸ ἐπιχειρήμα αὐτοῦ ὄνομα καὶ ὑπόληψιν, εἰάν κερδήσῃ ὁπαδὸν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὸν ἐπίσημον τοῦτον ἄνδρα· ὅθεν καὶ ἐσπευσεν εὐθὺς νὰ συστήσῃ ἑαυτὸν εἰς τὸν *Μάρκελλον* δι' ἐπιστολῆς, καὶ τὸ πρᾶγμα ἐφαίνετο, ὅτι ἔμελλε τρόπον τινὰ νὰ εὐδοκιμήσῃ· διότι ὁ *Μάρκελλος*, συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας *Ἀρχελάου*, προσεκάλεσε τὸν *Μάνεντα* εἰς ἑαυτόν· ἔλθόντος δὲ τοῦ *Μάνεντος* εἰς τὰ *Κάσχαρα*, ὁ ἐπίσκοπος *Ἀρχελάος*, ὑπὸ θείου ζήλου περὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς πίστεως κινούμενος, ἠθέλησε, πρὸς φανεράν τῆς αἵρέσεως ἐξέλεγχιν, νὰ συνδιαλεχθῇ μετ' αὐτοῦ δημοσίᾳ, καὶ νὰ παραλάβῃ τῆς διαλέξεως κριτὰς διαφόρους ἐκ διαφόρων τάξεων καὶ ἐπαγγελμάτων ἐθνικοὺς (β).

(α) *Acta disputationis Archelai episc. Mesopotam. et Manetis haeresiarchae*, c. 51—53.—Κύριλλ. Ἱεροσολ. κατ' ἐξ. c'. κεφ. 22. καὶ ἐρθ. — Ἐπιφάν. αἰρέτ. 55.—Σωκράτ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. 4. κεφ. 22.

(β) *Acta disp.* c. 1—6.

Τὰ Πρακτικά (Acta) τῆς διαλέξεως ταύτης ἔχομεν σωζόμενα μέχρι τοῦ νῦν· ἀλλὰ περὶ τοῦ συγγραφέως αὐτῶν δὲν συμφωνοῦσιν οἱ παλαιοί. Ὁ μὲν Ἱερώνυμος θέλει ὡς τοιοῦτον τὸν Ἀρχέλαον (α)· κατὰ δὲ Ἡρακλειανὸν, τὸν ἐπίσκοπον τῆς Χαλκηδόνος, συγγραφεὺς αὐτῶν εἶναι Ἠγεμόνιος τις καλούμενος (β). Αἱ δύο δὲ αὗται διαφοραὶ γινώμαι εὐκόλως συμβιβάζονται πρὸς ἀλλήλας, ἐὰν παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἠγεμόνιος μετέφρασεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν τὰ Πρακτικά ταῦτα, τὰ ὅποια, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἱερωνύμου, κατ' ἀρχὰς ἐγράφησαν συριακῇ, προσθεὶς εἰς αὐτὰ τὴν εἰσαγωγὴν καὶ τὸν ἐπίλογον, καὶ ἀναλόγως πῶς ὅλον τὸ σύγγραμμα διατάξας· καὶ οὕτως ἐν τοιαύτῃ τινὶ τάξει διευθετηθέντα ἀνέγνωσαν τὰ Πρακτικά ὁ Ἐπιφάνιος, Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων, καὶ ὁ Σωκράτης, οἵτινες καὶ ἀποσπάσματα ἐξ αὐτῶν ἐδημοσίευσαν (γ)· ἡ γνησιότης αὐτῶν εἶναι ἄρα ἀναμφισβήτητος. Ἀλλὰ πλὴν τῶν παρὰ τοῖς μνημονευθεῖσι συγγραφεῦσιν ἀπαντωμένων τεμαχίων, ἔχομεν τὰ εἰρημένα Πρακτικά καὶ εἰς παλαιὰν τινα λατινικὴν μετάφρασιν, ἣτις εἶναι μὲν τοῦ Ἱερωνύμου μεταγενεστέρα, ἀρχαιότερα δὲ τῆς ζ' ἑκατονταετηρίδος. Ὅτι δὲ ἡ μετάφρασις ἔγεινεν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ συριακοῦ, ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τῆς κατὰ λέξιν συμφωνίας πρὸς τὰ ὑπάρχοντα ἑλληνικὰ τεμάχια, καὶ ἐκ τίνος παραδόξου προσέτι μεταλλαγῆς τῶν λέξεων, εἰς τὴν ὁποίαν μόνον ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἤθελε παρασύρει τὸν μεταφραστήν. Οὕτω παραδείγμ. χάρ. ἐν κεφ. ἡ ἀναγινώσκομεν· « Cum igi-

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 72. « Archelaus, episcopus Mesopotamiae, librum disputationis suae, quam habuit adversus Manichaeum exeuntem de Perside, Syro sermone composuit, qui translatus in graecum cum habetur in multis. » — Παρβλ. Ἐπιφάν. αἰρέσ. ζς'. κεφ. 21. 25.

(β) Παρὰ τῷ Φωτ. Μυριέβελ. 85. « ἀνεγνώσθη Ἡρακλειανὸς ἐπίσκοπος Καλκηδόνος κατὰ Μανιχαίων ἐν βιβλίοις κ'. . . ἀνατρέπει δὲ τὸ πρὸς τοῖς Μανιχαίοις καλούμενον εὐαγγέλιον, καὶ τὴν Γιγάντειον βίβλον, καὶ τοὺς θησαυροὺς καταλέγει καὶ ὅσοι πρὸ αὐτοῦ κατὰ τῆς τοῦ Μανιχαίου συνέγραψαν ἀθεότητος, Ἠγεμόνιος τε, τὸν τὸς Ἀρχελάου πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίαις ἀναγράψαντα, κ.τ.λ.

(γ) Ἐπιφάν. αἰρέσ. ζς'. κεφ. 25. — Κύριλλ. Ἱεροσολ. κατ' ἑξ. ζ'. κεφ. 3. — Σωκράτ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. α'. κεφ. 11.

» *lur luna onus, quod gerit, animarum seculis tradide-*
 » *rit patris, permanent illae in columna gloriae, quod*
 » *vocatur vir perfectus; hic autem vir est columna lu-*
 » *cis.*» ἄλλ' ἡ περικοπή αὕτη ἀπαντᾷται παρὰ τῷ Ἐπιφανίῳ
 ἔχουσα οὕτω· « Τῆς οὖν σελήνης μεταδιδούσης τὸν γόμον τῶν
 » ψυχῶν τοῖς αἰῶσι τοῦ πατρὸς, παρὰ μένουσιν ἐν τῷ στύλῳ
 » τῆς δόξης, ὃς καλεῖται ἀὴρ ὁ τέλειος· ὁ δὲ ἀὴρ οὗτος στύ-
 » λος ἐστὶ φωτός·», ὅπου λοιπὸν βλέπομεν ἐναργῶς, ὅτι ὁ
 μεταφραστὴς, μεθερμηνεύων ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ, ἀντὶ τοῦ ἀὴρ
 ἀνέγνωσεν ἀνὴρ ὁ τέλειος, καὶ μετέφρασε *vir perfectus*· οὕτω
 καὶ ἀλλαχοῦ, ἐν κεφ. ζ', κατὰ παραδρομὴν βεβαίως καὶ ἐξ
 ἀπροσεξίας μετέφρασεν, « *et sunt octo*» τὸ παρὰ τῷ Ἐπι-
 φανίῳ εἰς εἶδη ὀκτώ (*octuplici specie*), ἀναγνοῦς αὐτὸ ἡμαρ-
 τημένως « εἰσὶ δὲ ὀκτώ.» — Ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἔγεινεν ἡ
 διάλεξις, ἃν καὶ δὲν ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου πανταχοῦ ὁ
 αὐτὸς, δύνανται ὁμῶς μετὰ τινος βεβαιότητος νὰ προσδιορισθῇ
 ἐκ τοῦ κζ' κεφ. τῶν Πρακτικῶν, ὅπου βασιλεύων κατ' ἐκείνην
 τὴν ἐποχὴν αὐτοκράτωρ μνημονεύεται ὁ Πρόβος, καὶ κατὰ τοῦ-
 το συμφωνεῖ καὶ Λέων ὁ μέγας (α), ὅστις λέγει αὐτὴν γε-
 νομένην τὸ β' ἔτος τούτου τοῦ Πρόβου βασιλεύοντος, τουτέστι
 τὸ 277 (β).

Τούτων δὲ τῶν Πρακτικῶν ἡ περίληψις εἶναι ἐν συντόμῳ
 αὕτη. Κατὰ πρῶτον προτάσσεται εἰσαγωγή, ἐνθα σαφηνίζονται
 τινὰ περὶ τοῦ Μάνεντος καὶ τοῦ βίου αὐτοῦ, καὶ δηλοποιεῖται
 ἡ ἀφορμὴ τῆς συνεντεύξεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἀρχελαίου· ἔπει-
 ται ὕστερον ἐπιστολὴ ὑπὸ τοῦ Μάνεντος γεγραμμένη, καὶ παρ-
 εισάγεται προσέτι καὶ τις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καθοδηγῶν
 τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰ κυριώτερα τοῦ μανιχαϊκοῦ συστήματος
 κεφάλαια, καὶ προπαρασκευάζων αὐτὸν εἰς τὴν κατὰληψιν τῶν
 ἐπομένων (γ). Τὴν διάλεξιν ἄρχεται ὁ Μάνης ἀπὸ τῆς βε-

(α) Leo Magnus, ἐπισκ. τῆς Ρώμης, κατὰ τὴν ἐ. ἐκδοτὶν τοῦ.

(β) Leo Magn. Serm. II. de Pentecoste. — Παρβλ. Εὐπιδ. Κην. Χρονικ.
 βιβλ. ε'. ed. Vig. p. 177.

(γ) Κεφ. α. δ. — γ'.

βατώσεως, ὅτι αὐτός εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐπαγγελλόμενος παράκλητος, προσωρισμένος νὰ τελειοποιήσῃ καὶ νὰ ἐκκαθάρῃ τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἀπὸ πάσης ἰουδαϊκῆς προσθήκης. Ἐπισυνάπτει δ' ἔπειτα τὴν κυρίαν αὐτοῦ διδασκαλίαν περὶ τῶν δύο αἰδίων καὶ πρὸς ἀλλήλας πολεμῶς ἀντιστρατευομένων ἀρχῶν, τοῦ φωτός, καὶ τοῦ σκότους, τῶν ὁποίων τὴν ὑπαρξὴν ἀγωνίζεται νὰ ὑποστηρίξῃ θεωρητικῶς. Ὁ δὲ Ἀρχελαός, δεινὴν μεταχειριζόμενος διαλεκτικὴν, ἀνακαλύπτει τὰς ἀντιφάσεις καὶ ἀντιλογίας τοῦ συστήματος τούτου, ἀντιβαίνοντος καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν, καὶ πρὸς τὴν πείραν, καὶ πρὸς τὴν ἀγίαν Γραφήν, καὶ πρὸς τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, καὶ λέγει, ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ Μάνεντος προκύπτει καθ' ὑπερβολὴν ἀμφισβήτησιμος, ἐνὸς δὲ φέρει ἰσχυροτέρας ἀποδείξεις (α). Ἡ πρώτη λοιπὸν δι᾿ ἁλῆς ἀπέβη εἰς τὸν Μάνεντα ἀτυχής· ὅθεν καὶ ἔφυγεν αὐτός εἰς τὴν Διοδώριδα, εἰς τὰ περίξ τῶν Κασχάρων. Ἐξῆ δ' ἐκεῖ ἱερεὺς τις Διόδωρος, ἀγαθὸς μὲν καὶ θεοσεβής, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν πρέπουσαν ἐπιστημονικὴν παιδείαν ὀπισθήμενος, ὥστε ν' ἀντικρούσῃ ἀντίπαλον τοιοῦτον, ὁποῖος ἦτον ὁ Μάνης· διὸ καὶ εἰς ἀμηνανίαν ἔλθων, ἐζήτησε συμβουλὴν καὶ συνδρομὴν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀρχελαίου, ὅστις ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν βραχεῖάν τινα πραγματείαν, διαλαμβάνουσαν περὶ τῆς ἐν τῇ Π. καὶ τῇ Κ. Διαθήκῃ ἐσωτερικῆς συναφείας καὶ ἀλληλουχίας· διότι κατὰ ταύτης μάλιστα ἔφερε τὸν λόγον ὁ Μάνης ἐν ταῖς πρὸς τὸν λαὸν ὁμιλίαις. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Διόδωρος ἐπὶ τῶν ἀντικρούσεων πρὸς τὸν αἰρεσιάρχην μετεχειρίζετο ἐπιτήδειον ὄπλον τὸ συγγραμμάτιον ἐκεῖνο, ἐξαίρνης ἔλθων καὶ ὁ Ἀρχελαός αὐτός, ἀνενέωσε τὴν πρὸς τὸν Μάνεντα δι᾿ ἁλῆς. Λαβὼν δὲ τότε ὑποκείμενον τῆς διαλέξεως τὸ δόγμα τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου, τὸ ὁποῖον ὁ ἐναντίος ἠρνεῖτο, ἀπέδειξεν, ὅτι, ἀπορριπτομένης τῆς δογματικῆς ταύτης ἀληθείας, συναπορρίπτεται καὶ ἀναρεῖται καὶ ἡ ἀνάστασις, καὶ ἡ μέλλουσα κρίσις, ἅρα καὶ αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἠθικὴ ἀξία δηλονότι ἡ ἐλευθερία αὐτοῦ. Τὸ τέλος τοῦ βιβλίου ἀποτελεῖ προσθήκη τις τοῦ Ἦγε-

(α) Κεφάλ. ιδ'. — λθ'.

μονίου, ιστοροῦσα τὰς πρώτας ἀρχάς καὶ προόδους τῆς αἰρετικῆς διδασκαλίας, καὶ τὸν τραγικώτατον θάνατον τοῦ Μάνεντος, ὅστις ἐπιστρέψας εἰς τὴν Περσίαν, καὶ συλληφθεὶς διὰ τὴν ἀποτροχούσαν ἐκείνην ἰατρικὴν θεραπείαν, κατεδικάσθη νὰ ἐκδαρῇ ζῶν, καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ νὰ προτεθῇ βορὰ εἰς τὰ θηρία, τὸ δὲ δέρμα νὰ κρεμασθῇ πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως (α).

Τὸ σπουδαῖον τοῦτο σύγγραμμα νομίζεται πᾶρά τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ιστοριογράφοις ὡς ἡ ἀκριβεστάτη πηγὴ τῆς αἰρετικῆς τοῦ Μάνεντος διδασκαλίας, καὶ ἄξιον ἀναγνώσεως κρίνεται μάλιστα διὰ τὸ ζωηρὸν τῆς λέξεως, διὰ τὸ ἄφθονον καὶ ἐπιτυχὲς τῶν ἐν τῷ λόγῳ εἰκόνων, καὶ διὰ τὸ ἐξοχον καὶ ὀξύ τῆς διαλεκτικῆς.

Ἐκδόσεις. Ὁ Ἰταλὸς Ζακάγνιος (Zacagni) πρῶτος ἐξέδωκε τὰ Πρακτικὰ τῆς τοῦ Ἀρχιελαίου μετὰ τοῦ Μάνεντος διαλέξεως (Acta Disputationis cum Manete haeresiarcha) ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ Collectaneis monument. eccl. gr. et lat., ἐν Ῥώμῃ 1698· μετ' αὐτὸν δ' ἔπειτα ὁ Φαβρίκιος, ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου, Τ. II. σελ. 134, καὶ ἐφθ. Ἡ δὲ πληρεστάτη καὶ ἀρίστη ἐκδοσις εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Γαλλανδίου ἐν τῇ Biblioth. T. III. p. 565., περιέχουσα καὶ κριτικὰς σημειώσεις πρὸς διασάφησιν τοῦ κειμένου.

ΘΕΩΝΑΣ.

Τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐκκλησίας Μάξιμον, ἀποθανόντα τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Πρό-

(α) Καρζλ. μ'.—νί. «... Comprehensus, oblatum est regi; quique plurima adversus eum indignatione commotus, duas mortes in eum vindicare cupiens, unam filii, alteram carcerarii, jussit eum ante portam civitatis excoiatum suspendi, et pellem ejus medicamentis infectam, inflari; carnes vero volucris dari jussit.»

δου, σωτήριον δὲ τὸ 282, διεδέχθη ὁ Θεωνᾶς, ἐπισκοπῆσας τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην μέχρι τοῦ 300, περίπου ἐτῆ 19 (α). Ὁ βίος αὐτοῦ μᾶς εἶναι παντάπασιν ἄγνωστος, καὶ ἐξ αὐτοῦ δὲν ἔχομεν περισσώζομενον σύγγραμμα ἄλλο, ἢ ἐπιστολὴν τινα, ἐπιγράφομένην «Luciano cubiculariorum praefecto,» εἰς γλῶσσαν λατινικὴν, ἀλλὰ γραφεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ πάντως ἑλληνιστί. Συμβουλεύει δὲ καὶ διδάσκει ἐν αὐτῇ ὁ Θεωνᾶς τὸν χριστιανὸν Λουκιανόν, τὸν παρὰ τῷ ἔθνικῳ αὐτοκράτορι ἔχοντα τὸ ἀξίωμα τῆς ἐπὶ τῶν βασιλικῶν οἰκῶν ἐπιστασίας, πῶς πρέπει νὰ ἐκπληροῖ μὲν ἐν συνειδότι τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑψηλοῦ τούτου ἀξιώματος, νὰ ἐκτελῇ δὲ ἅμα καὶ τὰ χριστιανικὰ αὐτοῦ καθήκοντα. Ἐκ δὲ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς γίνεται δῆλον, ὅτι ἐγγράφῃ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Διοκλητιανοῦ διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχαν οἱ χριστιανοὶ τὰ περιφανέστερα πολιτικὰ καὶ αὐλικὰ ἀξιώματα, καὶ ἀκωλύτως ἐτέλουν τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν ἔθιμα (6).

Ἡ ἐπιστολὴ ἐξεδόθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ Δαχερίου (D' Achery) ἐν Spicileg. T. XII. p. 545, ἐν Παρίσι. 1655. μεταπωθεῖσα καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐκδόσει, 1723, ἐν Παρίσι. T. III. p. 297. Ἐπειτα καὶ ὑπὸ τοῦ Γαλλανδίου ἐν τῇ Biblioth. T. IV. p. 69.

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 32. « καὶ ἐπ' Ἀλεξανδρείας δὲ Μάρτινον ὀκτωκαίδεκα ἔτεσι μετὰ τὴν Διονυσίου τελευτὴν ἐπισκοποῦντα, Θεωνᾶς διαδέχεται. . . Μετὰ τὸν Θεωνᾶν, ἑνεακαίδεκα ἔτεσιν ἐξυψηρετησάμενον, διαδέχεται τὴν ἐπισκοπὴν τῶν ἐπ' Ἀλεξανδρείας Πέτρος. »

(6) Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. η'. κεφ. 1. « ὁσες μὲν καὶ ὁποίας πρὸ τοῦ καθ' ἡμᾶς διωγμοῦ θόξης ὁμοῦ καὶ παύσεως ὁ διὰ Χριστοῦ τῷ βίῳ καταγγελλόμενος πῃς εἰς τὸν ὅλκον Θεὸν εὐσεβείας λόγος παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, Ἕλλησι τε καὶ βαρβάροις, ἤξιώτο, μείζον ἢ καθ' ἡμᾶς ἐπαξίως ἐτηγήσασθαι. Τεκμήρια δ' αὖ γίνονται τῶν κρατούντων αἱ περὶ τοὺς ἡμετέρους διζιώσεις· οἷς καὶ τὰς τῶν ἐθνῶν ἐνεχείρισον ἡγεμονίας, τῆς περὶ τὸ θύειν ἀγωνίας, κατὰ πολλὴν ἢν ἀπέωζον περὶ τὸ θόγμα φιλίας, αὐτοὺς ἀπαλλάττοντες. Τί δαί περὶ τῶν κατὰ τοὺς βασιλικῶν λέγειν οἴκους, καὶ τῶν ἐπὶ πᾶσιν ἀρχόντων; ὅς τοις οἰκείοις εἰς πρόσωπον ἐπὶ τῷ θεῷ παρόρησζομενοις λόγῳ τε καὶ βίῳ, συνεχώρουν γαμεταῖς καὶ παισὶ καὶ οἰκέταις, μονοουχὶ καὶ ἐγκαυθῆσαι ἐπὶ τῇ παύσει τῆς πίστεως ἐπιτρέποντες; οὗς ἐξόχως καὶ μᾶλλον τῶν συνθηρπόντων ἀποδεκτοὺς ἡγοῦντο. »

ΠΙΕΡΙΟΣ.

Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον, ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν αὐτοκρατορῶν Κάρου καὶ Διοκλητιανοῦ, ἤκμαζεν ὡς διάδοχος τοῦ μεγάλου Διονυσίου ἐν τῇ κατηχητικῇ τῆς Ἀλεξανδρείας σχολῇ ὁ Πιέριος, διαπρέπων διὰ τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ καὶ τὸν αὐττηρὸν εὐαγγελικὸν βίον, προσέει δὲ καὶ διὰ τὴν φιλοσοφικὴν μόρφωσιν, τὰς γνώσεις περὶ τὴν ἁγίαν Γραφήν, καὶ τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ περὶ τὰς ὁμιλίας δεινότητα, διὰ τὰ ὁποῖα καὶ νέος Ὡριγένης κοινῶς ὠνομάζετο (α). Κατὰ τὸν Ἱερώνυμον, μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ Διοκλητιανείου διωγμοῦ διεβίωσεν ὁ Πιέριος ἐν Ῥώμῃ (β)· κατὰ δὲ τὸν Φώτιον, ἐτελεύτησε τὸν μαρτυρικὸν θάνατον μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰσιδώρου (γ), ἂν καὶ αὐτὸς ὁ Φώτιος ἀναφέρει καὶ τὴν πρώτην γνώμην περὶ τῆς μέχοι τέλους ἐν Ῥώμῃ διαβίωσης αὐτοῦ (δ)· καὶ τῶνδ' ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ Ἐπιφανίου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησία, εἰς τινὰ ἁγιον Πιέριον ἱερά (ε).

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 76. «Pierius, Alexandrinae ecclesiae presbyter, sub Caro et Diocletiano principibus, eo tempore, quo eam ecclesiam Theonas episcopus regebat, florentissime docuit populum, et in tantam sermonis diversorumque tractatum, qui usque hodie extant, venit elegantiam, ut Origenis junior vocaretur.» — Εὐδὲ, ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 32. «ὁ μὲν [προσβύτερος Πιέριος] ἄκρας ἀκτῆμον βίῳ καὶ μαθήμασι φιλοσόφοις δεδοκίμαστο, τοῖς περὶ τὰ θεῖα θεωρίαις καὶ ἐξηγήσεσι, καὶ ταῖς ἐπὶ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας διαλέξεσιν ὑπερφυῶς ἐξηκνήμενος.» — Φωτ. Μυριόβιβλ. 119. «οὗτος ὁ Πιέριος προσβύτερος ἦν τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν ἐκκλησίας, Θεωνᾷ τηνικαῦτα ταύτης ἀρχιερατεύοντος, ἦν ἡ καὶ Κάρου καὶ Διοκλητιανῶς· τὰ Ῥωμαίων σκηπτρα ἔφερον· καὶ ἐπὶ τοσούτον δ' αὐτὸν ἐλάσαι λέγουσι φιλοπορίας καὶ εὐρυίας, καὶ τῆς ἐν πληθεσὶν ὁμιλίας τέρψιν παρέχειν σὺν ὠφελείᾳ, ὥστε καὶ νέον ὀνομασθῆναι Ὡριγένην· ἦν γὰρ τότε ἐν τοῖς ἀξιολογωτάτοις Ὡριγένης· διαλεκτικὴν δὲ καὶ ῥητορικὴν αὐτὸν φασὶν ἀσκηθῆναι, καὶ ἐγκρατείας δὲ καὶ ἐκουσίου πτωχείας ἐραστὴν γενέσθαι.»

(β) Hieronym. αὐτόθι: «post persecutionem omne vitae suae tempus Romae fuisse versatum.»

(γ) Φωτ. αὐτόθι: «ἀνεγνώσθη βιβλίον Πιερίου προσβυτέρου, ὃν καὶ σὺν τῇ ἀδελφῇ Ἰσιδῶρῳ τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγωνισασθῆναι φασὶν ἁγῶνα.»

(δ) Ἀδελφ. «καὶ οἱ μὲν, αὐτὸν καὶ μαρτυρίῳ τὸν βίον τελειώσαι· οἱ δὲ, μετὰ τὸν διωγμὸν τὸν ὑπόλοιπον τοῦ ζῆν χρόνον ἐν Ῥώμῃ διαγεγονέναι.»

(ε) Ἐπιφάν. αἰρέτ. ζβ'. 2.

Ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ πονημάτων ἀναφέρουσιν ὁ Ἱερώνυμος καὶ ὁ Φώτιος πραγματείας τινὰ *Περὶ τοῦ πάσχα* καὶ τοῦ προφήτου Ὡσηέ, εἰς δώδεκα βιβλία (α). Πρὸς τοῦτοις ἔγραψε καὶ ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγέλιον (β), καὶ εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολήν (γ). Ὡσαύτως εἰναι πολὺ πιθανόν, ὅτι ἐνησχολήθη καὶ περὶ τὴν κριτικὴν τοῦ καιμένου τῆς Κ. Δ.· διότι ὁ Ἱερώνυμος ἐκφράζεται τοῦλάχιστον οὕτως, ὥς ἂν εἶδεν ἰδίῳν τι ὑπὸ τοῦ Πιέρου χειρόγραφον τῶν βιβλίων τῆς Κ. Δ. (δ). — Κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου Πατρὸς εἶναι ὁ Πιέριος ἄξιός νά συναριθμηθῇ εἰς τοὺς ἐνδοξοτάτους τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας συγγραφεῖς (ε)· κατὰ δὲ τὸν Φώτιον, ἡ φράσις αὐτοῦ εἶναι σαφὴς καὶ γλαφυρά, ἀπλὴ μὲν καὶ χωρὶς τινος τεχνικῆς ἐπιτηδεϊότητος, ἅμα δὲ εἰς ὑπερβολὴν περὶ τὰ ἐπιχειρήματα γόνιμος (ς). Πρέπει δὲ ν' ἀρκεσθῶμεν εἰς ταύτας μόνον τὰς κρίσεις, διότι ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν τοῦ Πιέρου οὐδὲν πλέον ὑπόλοιπον σώζεται.

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. αὐτόθι: «hujus est longissimus tractatus de propheta Osee, quem in pervigilio passhæ habitum, ipse sermo demonstrat.» — In præf. in Hoseam proph. «Pierii legi tractatum longissimum, quem in exordio hujus prophetæ die vigiliarum dominicæ passionis ex temporali et diserto sermone profudit.» — Φωτ. αὐτόθι: «ἀναγνώσθη βιβλίον Πιέρου πρεσβυτέρου... Λόγους δὲ τὸ βιβλίον περιεῖχε τῶν...» Ἐχει δὲ καὶ ἐν τῷ εἰς τὸ πάσχα καὶ τὸν Ὡσηέ λόγῳ περὶ τῶν ποιηθέντων. Χερουβim τῷ Μωυσεὶ καὶ περὶ τῆς τοῦ Ἰακώβ στήλης.

(β) Φωτ. αὐτόθι: «ἔχει δὲ χρῆσιν εἰς τὸν λόγον, οὗ ἡ ἀπικρατὴς, εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν, δι' ἧς ἔστι παριστᾶν, ὅτι ἡ τῆς εἰκότος τιμὴ κ.τ.λ.»

(γ) Hieronym. ep. 31. ad Pammach.

(δ) Hieronym. in Matth. 24, 36. «in quibusdam Latinis codicibus additum est: neque filius; cum in Graecis, et maxime Adamantii et Pierii exemplaribus hoc non habeatur adscriptum; sed quia in nonnullis legitur, disserendum videtur.»

(ε) Hieronym. epist. 70. ad Magnum.

(ς) Φωτ. αὐτόθι: «ἔστι δὲ τὴν φράσιν σαφὴς τε καὶ λαμπρὴ, καὶ ὡς περὶ ῥῶν τῷ λόγῳ, μηδὲν τε ἐπιμελὲς ἐνδεικνύμενος, ἀλλ', ὡς ἐξ αὐτοσχεδίου, ὁμαλῶς τε καὶ λείως καὶ ἡρέμα περὶ τὸν τοῖς δὲ ἐνθυμήσασιν, εἰ πέρ τις ἄλλος, γονιμώτατος.»

ΘΕΟΓΝΩΣΤΟΣ.

Διάδοχος τοῦ Πιερίου ἐν τῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατηχητικῇ σχολῇ (περὶ τὸ 282 ἔτος) ἔγεινεν ὁ Θεόγνωστος, τὸν ὁποῖον ὁ μὲν Εὐσέβιος καὶ Ἰερώνυμος ἀποσιωπῶσι παντάπασιν· ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος πλέκει μεγάλα ἐγκώμια εἰς τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ σπουδαιότητα (α). Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φωτίου ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ὠριγένους· ἂν ὅμως ἦτον ἄμεσος αὐτοῦ μαθητής, ἢ ἀπλῶς, ἂν ἐμελέτησε μόνον ἐπιμελῶς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἀμφισβητεῖται εἰςέτι· τὸ βέβαιον δὲ εἶναι, ὅτι περὶ τὴν ἐκθεσιν καὶ παράστασιν τῶν ἰδεῶν ἐμίμηθη παρὰ πᾶν τοῦ Ὠριγένους τὸν τρόπον.

Ὁ Θεόγνωστος συνέγραψεν ὀγκῶδες δογματικὸν σύγγραμμα, Ὑποτυπώσεις ἐπιγραφόμενον, καὶ ἐξ ἑπτὰ βιβλίων συγκείμενον (β). Ἐκ τούτων τὸ μὲν πρῶτον ἐπραγματεύετο περὶ Θεοῦ, πατρὸς, καὶ δημιουργοῦ τοῦ παντός· τὸ δὲ δεύτερον καὶ τρίτον, περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ περὶ τῆς ἀμοιβαίας τῶν τριῶν θείων προσώπων πρὸς ἄλληλα συναφείας· τὸ τέταρτον περιεῖχε τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς φύσεως τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν δαιμόνων· τὸ πέμπτον καὶ ἕκτον διελάμβανε περὶ τῆς θείας ἐνσάρκωσεως· καὶ τὸ ἕβδομον τελευταῖον ἐπεγράφετο περὶ δημιουργίας Θεοῦ. — Περὶ δὲ τῆς δογματικῆς ἀξίας τοῦ συγγράμματος τούτου δὲν εὐρίσκονται αἱ κρίσεις κατὰ πάντα σύμφωνοι. Ὁ Φώτιος ἐλέγχει τὸν συγγραφέα ὡς ὠριγενίζοντα, καὶ μέμφεται αὐτὸν, ὅτι ἐν τῷ περὶ τῆς ἁγίας τριάδος καὶ τῆς οὐσίας τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν δαιμόνων ἐθάδισεν ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ διδα-

(α) Παρὰ τῷ Ἀθανασίῳ, ἐν τῷ Περὶ τῶν ψηφ. τῆς ἐν Νικ. συνόδ. ἐνομάζεται « ἀνὴρ λόγιος. » — Ἐν δὲ τῇ Ἐπιστολῇ εἰς τὸν Σεραπίωνα « Θεόγνωστος ὁ θαυμαστός » καὶ σπουδαίος. »

(β) Φωτ. Μυριόβιβλ. 106. « ἀναγνώσθησαν Θεογνώστου Ἀλεξανδρέως λόγοι » ἐπὶ τῇ ἐπιγραφῇ· Τοῦ μακαρίου Θεογνώστου Ἀλεξανδρέως καὶ ἐξηγητοῦ ὑποτυπώσεις. »

σκάλου αὐτοῦ Ὁριγένους (α)* ὡσαύτως καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης δὲν εὐχαριστεῖται κατὰ πάντα εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ (β). Τούναντίον δὲ, καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτως πρὸς τοὺς δύο τούτους ἐκκλησιαστικωτάτους ἄνδρας κρίνει ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος· οὗτος εὕρισκει τοῦ Θεογνώστου τὸ σύγγραμμα σύμφωνον ὅλως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐκκλησίας, καὶ μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι ἐν τῷ περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κεφαλαίῳ διδάσκει τὸ αὐτὸ, πὸ ὁποῖον ἐκφράζει ὁ περὶ τοῦ ὁμοουσίου τύπος τῶν εἰς Νίκαιαν συνελθόντων Θεοφόρων Πατέρων (γ). Ἐντεῦθεν δὲ, ὅτι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἀπτάζεται ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, ὡς ἀντιαρειανὴν οὖσαν, εἰκάζομεν τὸ αἴτιον, διὰ τὸ ὁποῖον ἀποσιωπᾷ αὐτὸν ὁ Εὐσέβιος,

(α) Φῶς. αὐτοῦ· « ἐν μὲν εὖν τῷ πρώτῳ λόγῳ διαλαμβάνει περὶ τοῦ πατρὸς, καὶ ὅτι ἐστὶ θεμιουργὸς ἐπιχειρῶν δεικνύει, καὶ κατὰ τῶν ὑποτιθέτων συναθίσιν ὡς τῷ Θεῷ ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τίθησι μὲν ἐπιχειρήματα, δι' οἷα δεῖν φησι τὸν πατέρα ἔχειν υἱόν· υἱὸν δὲ λέγων, κτίσμα αὐτὸν ἀποφαίνει, καὶ τῶν λογικῶν μόνον ἐπιστατῆν, καὶ ἄλλ' ἅπαντα, ὡς περ' Ὁριγένης, ἐπιφέρει τῷ υἱῷ, εἰτα ὁμοίως ἐκείνῳ δοσετέειχ ἐκλεκτός, εἰτε (ὡς ἂν τις εἴποι) ἐκδιδασκόμενος τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογία, ἐν γυμνασίᾳ λόγῳ, καὶ οὐ δόξης ταῦτα προτεθείς, ἥ καὶ πρὸς τὴν τοῦ ἀκρατοῦ ἔξιν καὶ ἀσθένειαν, ἀμυήτου παντελῶς, εἰ τύχοι, ὅτος τοῦ τῶν χριστιανῶν θειασμοῦ, καὶ μὴ δυναμένου δέξασθαι τὴν τῆς θεολογίας ἀκρίβειαν, ὑποκατασιπώμενος· τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν ὁπωςθέποτε γινώσκιν υἱοῦ τῆς παντελοῦς ἀληθείας καὶ ἀγνωσίας λυσιτελετέραν νομίζων εἶναι τῷ ἀκρατῇ. . . Ὡς περ δὲ ἐν τῷ δευτέρῳ, οὕτω καὶ ἐν τῷ τρίτῳ λόγῳ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος διαλαμβάνων, τίθησι μὲν ἐπιχειρήματα τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος ὑπαρξίν δεικνύειν ἀποπειρώμενος· τὰ δ' ἄλλα, ὡς περ' Ὁριγένης ἐν τῷ περὶ ἀρχῶν, οὕτω καὶ αὐτὸς ἐνταῦθα παραληπτί. Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ περὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων δυοίως ἐκείνῳ κενολογεῖ, καὶ σώματα αὐτοῖς λεπτὰ ἀμφένυσιν. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ καὶ ἑκτῷ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ σωτήρος διαλαμβάνων, ἐπιχειρεῖ μὲν, ὡς ἔθος αὐτῷ, δυνατὴν εἶναι δεικνύει τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ υἱοῦ· πολλὰ δὲ ἐν αὐτοῖς κενοφανεῖ, καὶ μάλιστα διὰν ἀποτολμᾷ λέγειν, ὅτι τὸν υἱὸν φανταζόμεθα ἄλλοτε ἐν ἀλλοῖς τόποις περιγραφόμενον, μόνῃ δὲ τῇ ἐνεργείᾳ μὴ περιγραφόμενον. Ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ, ὃ καὶ περὶ Θεοῦ θεμιουργίας ἐπιγράφει, εὐσεβέστερόν πως περὶ τῶν ἄλλων διαλαμβάνει, καὶ μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου περὶ τοῦ υἱοῦ. »

(β) Γρηγ. Νύσσ. κατὰ Εὐνομ. λόγ. γ'. « καὶ οὐ μόνος ἐν τούτῳ πληθύνει κατὰ τὴν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος Εὐνόμιος· ἀλλ' ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς Θεογνώστον πεποιημένοις τὸ ἴσον εἶναι· ὅς φησι τὸν Θεὸν τότε τὸ πᾶν κατασκευάζει, πρῶτον τὸν υἱόν, οἷον τινα κανόνα προπαραστήσεσθαι. »

(γ) Αἱ λέξεις τοῦ Θεογνώστου παρὰ τῷ Ἀθανασ. αὐτοῦ, κεφ. 25, εἶναι· « οὐκ ἐβρόδεν τίς ἐστιν ἐκτερωθείς ἡ τοῦ υἱοῦ οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπιειρήθη· ἀλλὰ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, ὡς οὐρατος ἀπὸ τῆς κ.τ.λ. »

ἔστις, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐσημειώσαμεν, παραλείπει συνήθως πάντοτε, ὅσα προσβάλλουσι τὴν προσφιλῆ εἰς αὐτὸν μερίδα τῶν Ἀρειωνῶν. — Ἄλλως δὲ τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ ἐπαινεῖ ὁ Φώτιος ὡς ἀπέριτον καὶ ἀττικόν (α).

ΠΑΜΦΙΛΟΣ.

§. 1. Βίος. Γεννηθεὶς ὁ Πάμφιλος ἐν Βηρυτῶ τῆς Φοινίκης, ἀπόγονος πλουσίας τινὸς καὶ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας, δὲν ἀπεφάσισε νὰ διατρέξῃ κατὰ τὸν βίον κοσμικὸν σπάδιον· ἀλλὰ παιδευθεὶς τὰ πρῶτα μαθήματα εἰς τῆς πατρίδος αὐτοῦ τὰ ἀξιόλογα σχολεῖα, μετέβη εἰς Ἀλεξανδρείαν, καὶ ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Πιερίου τὴν ἱερὰν τῆς θεολογίας ἐπιστήμην (β). Ἐντεῦθεν δὲ ἀπελθὼν εἰς Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης, προεχειρίσθη πρεσβύτερος, καὶ κατώκησεν ἔπειτα ἐκεῖ, δαπανῶν τὴν ἄφθανον αὐτοῦ περιουσίαν εἰς βοήθειαν τῶν πτωχῶν καὶ ὑποστηρίξιν πάντων τῶν χρεῖαν ἐχόντων ἐνδεῶν (γ). Ἀλλὰ δὲν εἶχε τοῦτο μόνον τὸ

(α) Αὐτόθεν « ἔστι δὲ τὴν φράσιν ἀπέριτος καὶ βαθὺς, καλλιλεξίς τε ὡς ἐν ἀττικῇ καὶ συνήθει χρώμενος λόγῳ, καὶ τοῦ συνήθους οὐδ' ἐν ταῖς συντάξεσιν ἀνακεχωρηκώς· τοῦ μὲν τοι μεγέθους δι' ἐνέργειαν καὶ ἀκριβείαν τῶν ῥημάτων οὐ καταφέρεται. »

(β) Φωτ. Μυριόβιλ. 118. « ἦν δὲ Παμφίλου διδάσκαλος ὁ Πιέριος, τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ αὐτὸς πρεσβυτέρως διδασκαλείου. »

(γ) Εὐσεβ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 32. « κατὰ τοῦτον ἑλλογιμώτατον, αὐτῷ τε βίον φιλόσοφον ἀληθῆ, πρεσβείου τῆς αὐτόθι παροικίας [ἐν Καισαρείᾳ] ἤβιω· μένον, Πάμφιλον ἐγνώμεν, ὃν ὁποῖός τις ἦν, καὶ ὅθεν ὀργώμενος, οὐ σμικρὰς ἀν' γένειτο δηλαυτὴν ὑποβίβω· ἕκαστα δὲ τοῦ κατ' αὐτὸν βίου καὶ τῆς συνεστήτατο διατριβῆς, τοὺς τε κατὰ τὸν διωγμὸν ἐν διαφόροις ὁμολογίαις ἀγῶνας αὐτοῦ, καὶ ὃν ἐπὶ πᾶσιν ἀνεδῆγματο τοῦ μαρτυρίου στέφανον, ἐν ἰδίᾳ τῇ περὶ αὐτοῦ διεκλή· φανεν ὑποβίβει. » — Εὐσεβ. σύγγραμμ. περὶ τῶν κατ' αὐτὸν μαρτυρησά. κ. κεφ. 11. « ὡν ὁ κορυφαῖος, καὶ τῇ τοῦ κατὰ Καισάρειαν πρεσβείου τιμῇ κεκοσμημένος, μόνος ἐτύγχανεν ὁ Πάμφιλος, ἀνὴρ, καὶ παρ' ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον πάσῃ διαπρίψας ἀρετῇ, ἀποτάξει καὶ καταφρονήσει βίου, τῇ τῆς εὐσείας εἰς ἐνδεεῖς και-

προτέρημα· ἐνδοξότερος ἔγινε διὰ τὴν ἀνέγερσιν χριστιανικῆς
 τινος βιβλιοθήκης, τὴν ὁποίαν δι' ἰδίας δαπάνης κατέστησεν ἐν
 Καισαρείᾳ, συλλέξας πανταχόθεν πάντα, ὅσα προήγαγεν ἕως οὗτε
 ἡ χριστιανικὴ φιλολογία, καὶ ὅσα αὐτὸς τοιαῦτα ἐδυνήθη νὰ εὕρῃ,
 κατ' ἐξοχὴν δὲ τὰ συγγράμματα τοῦ Ὁριγένους, τῶν ὁποίων
 μέγιστον μέρος ἀντέγραψεν ἰδιοχείρως αὐτός. Πολλοὶ δὲ τῶν
 μετὰ ταῦτα Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, οἷον ὁ
 Εὐσέβιος, καὶ ὁ Ἱερώνυμος, καὶ ἄλλοι, ἠρύσθησαν ἐκ τῆς βι-
 βλιοθήκης ταύτης τὸν τῆς θεολογικῆς αὐτῶν σοφίας θησαυρόν (α).
 Πρὸς τοῦτοις συνέστηεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς πόλεως ἐκείνης καὶ
 χριστιανικὴ σχολὴν, διδάσκων ἐν αὐτῇ, καὶ συντελῶν κατὰ πάν-
 τα τρόπον εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐθνικῶν. — Τὸ ἔτος 307
 κατέλαβεν αὐτὸν μετὰ πολλῶν ἄλλων ὁ διωγμὸς τοῦ αὐτοκρά-
 τορος Μαξιμίνου· ἀλλὰ τὰ ἀπάνθρωπα βίβλιοθηκάρια, εἰς τὰ ὁ-
 ποῖα τὸν ὑπέβαλαν, καὶ ἡ πολυχρόνιος ἐν τῷ δεσποτηρίῳ ἐγκά-
 θειρξις, δὲν ἴσχυσαν νὰ κάμψωσι τὸν εὐσεβεστάτον τοῦτον τοῦ

• νονίᾳ, κοιτικῶν ἐλπίδων ὀλιγομίαν, φιλοσόφῳ πολιτείᾳ καὶ ἀσκήσει· μάλιστα δὲ
 • παρὰ τοῦ· καθ' ἡμᾶς πάντας διέπρεπε τῇ περὶ τὰ θεῖα λόγια γνησιωτάτῃ σπου-
 • δῇ, ἀτρέπτῳ τε περὶ ἡ προῦθετο φιλοπονίᾳ, καὶ τῇ περὶ τοῦ προσηκόντος καὶ πάν-
 • τας τοῦ· αὐτῶ πληροῦστος ὡφελείᾳ· αὐτὰ δὲ λοιπὰ τῆς ἀρετῆς κατορθώματα,
 • μακροτέρας ὄντα διηγήσεως, ἐπ' ἰδίας τῆς τοῦ κατ' αὐτὸν ὑποθέσεως βίου γρα-
 • φῆς, ἐν τρισὶν ἡτῇ πρότερον ὑπομνήμασι παραδεδωκέναι.»

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 75. • Pamphilus presbyter, Euse-
 • bii Caesariensis episcopi necessarius, tanto bibliothecae divinae amo-
 • re flagravit, ut maximam partem Origenis voluminum sua manu de-
 • scripserit, quae usque hodie in Caesariensi bibliotheca habentur. Sed
 • et in duodecim prophetas vngintiquaque ἐξηγήσεων Origenis volu-
 • mina manu ejus exarata reperi, quae tanto amplector et servo gaudio.
 • et in Croesi opes habere me credam. Si enim laetitiae est, unam episto-
 • lam habere martyris, quanto magis tot milia versuum, per quae mihi
 • videtur sui sanguinis signasse vestigia. — καὶ ὁ αὐτὸς epist. 34. ad
 • Marcell. • beatus Pamphilus martyr, cujus vitam Eusebius Caesariensis
 • tribus ferme voluminibus explicavit, eum Demetrium Phalereum et Pi-
 • sistratum in sacrae bibliothecae studio vellet aequare, imaginesque in-
 • geniorum, quae vera sunt et aeterna monumenta, toto orbe perquire-
 • ret, tum vel maxime Origenis libros impensius prosecutus, Caesariensi
 • ecclesia dedicavit; quam ex parte corruptam Aescius dehinc et Euzo-
 • jus ejusdem ecclesiae sacerdotes in membranis instaurare conati sunt.»

Χριστοῦ ὁμολογητὴν· ἀλλὰ τούναντίον μάλιστα οὐδ' ἐν τῷ δεσμοῦ τῷ ἀφ' ἧς ἀπὸ τῆς συνήθους φιλοπονίας, συντάξας κοινῶς μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Εὐσεβίου, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστοριογράφου, ἀπολογία ὑπὲρ τοῦ Ὀριγένους. Τελευταῖον δὲ μετὰ δύο ἔτη ὕστερον ἀπέθανε τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, τὸ 309, φεβρουαρίου 16 (α). — Ὁ Εὐσεβίος περιέγραψε δις τὸν βίον καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ κατὰ πάντα χρησιμωτάτου τούτου ἀνδρός.

§. 2. Συγγράμματα. Ὁ Πάμφιλος ἐφρόντισε κατὰ πρῶτον νὰ ἐκδώσῃ τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα κατὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ Ὀριγένους, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ ὑπὲρ τούτου αὐτογράφον τῶν Τετραπλῶν καὶ Ἑξαπλῶν, τὸ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Καισαρείας τηρούμενον. Εἰσέχθη δὲ ἡ ἐκδοσις αὕτη, εἰς τὴν ὁποίαν προσετέθησαν ἐπιμελῶς τὰ ἐπὶ τῶν προτέρων ἀντιγράφων παραμεληθέντα ὑπὸ τῶν καλλιγράφων σημεῖα, εἰς πάσας τὰς ἐκκλησίας τῆς Παλαιστίνης (β). — Ἀξιολογώτερον σύγγραμμα τοῦ Παμφίλου εἶναι ἡ Ἀπολογία ὑπὲρ τοῦ Ὀριγένους εἰς βιβλία ἑξ. Ταύτην ἔγραψε κοινῶς μετὰ τοῦ Εὐσεβίου, ὡς ὁ τελευταῖος αὗτος μαρτυρεῖ (γ)· ὁ δὲ Φώτιος λέγει μὲν τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ περιορίζει τὴν κοινὴν μετὰ τοῦ Εὐσεβίου συγγραφὴν μόνον εἰς τὰ πρῶτα πέντε βιβλία· τὸ δὲ ἕκτον ἀναφέρει ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παμφίλου συνεπλήρωσε καὶ ἀπῆρτισεν ὁ Εὐσεβίος (δ).

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ', κεφ. 32. — σύγγραμμ. περὶ τῶν κατ' αὐτὸν μαρτυρησάντων. κεφ. 7. « ἐν οἷς καὶ ὁ πάντων ἡμῶν ποθεινόςτατος Πάμφιλος ἦν, τὸν καὶ ἡμᾶς μαρτύρων ἀνὴρ πάσης ἐνεκεν ἀρετῆς ἐπιδοξότατος. Τούτου τὴν ἐν ῥητορικαῖς λόγοις φιλοσόφους τε μαθήμασιν ἀπόπειραν πρότερον ὁ Οὐβανὸς λαβὼν, εἴθ' ὕστερον θύειν καταναγκάσας, ὡς ἀνανεύοντα καὶ μηδ' ὅλως ἐν λόγῳ τὰς ἀπειλὰς εἰσὶν τιθέμενον, τὸ πικρώτατον ἀγρίαυας, σφοδρотеραὶς αὐτὸν αἰκίζεσθαι βεβήκοις προσέειπεν. Καὶ δὴ ταῦτα κατὰ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ δι' ἐπιμόνων καὶ φιλικῶν ἐπιστήμων ὁ θρησιώδιστος μονονουχὶ ἐμφορηθεὶς, εἰσχύονη γεμὴν ἐπὶ πᾶσι καταχεαίμενος, τοῖς ἐν τῷ δεσμοῦ τῷ καὶ αὐτὸν ὁμολογηταῖς καταλέγει. » — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 78. « passus est Caesarene Palaestinae, » sub persecutione Maximini. »

(β) Hieronym. Praef. in Paralipom.

(γ) Ἐκκλ. ἱστορ βιβλ. ζ', κεφ. 33. « ὅσα δὲ ἀναγκαῖα τῶν περὶ αὐτὸν διαγνώ- ναι ἦν, ταῦτα καὶ ἐκ τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ πεπονημένης ἡμῖν τε καὶ τῷ καὶ ἡμᾶς ἰσ- ρῶ μάρτυρι Παμφίλῳ ἀπολογίᾳ παρέστιν ἀναλέξασθαι. »

(δ) Φωτ. Μυριόβιβλ. 118. « ἀνεγνώθη Παμφίλου τοῦ μάρτυρος καὶ Εὐσεβίου

Ὁ Ἱερώνυμος ὁμοίως, παραδεχόμενος τὸ σύγγραμμα ὡς γνήσιον τοῦ Παμφίλου, σπουδάζει ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀποδείξῃ, ὅτι εἶναι μόνου τοῦ Εὐσεβίου πόνημα· ἀλλὰ μὴ ἔχων ὑπὲρ τῆς γνώμης αὐτοῦ ἱστορικὰς ἀποδείξεις, ἀποδίδει περὶ τὰ ἐπιχειρήματα ἐπισφαλὲς καὶ ἀντιφατικὸς (α). Ὅτι μὲν δ' Εὐσεβίος μετέσχε τῆς ἐπεξεργασίας καὶ συντάξεως, εἶναι ἤδη ὁμολογούμενον· ὅτι δὲ ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βάσις τοῦ συγγράμματος πρέπει ν' ἀποδοθῶσι πάντοτε εἰς τὸν Πάμφilon, καὶ τοῦτο ὡσαύτως νομίζεται βέβαιον. Τὴν σήμερον δὲν ἔχομεν πλέον τὴν Ἀπολογία ταύτην οὔτε πλήρη, οὔτε εἰς τὴν ἀρχέγραφον γλῶσσαν, ἀλλὰ τὸ πρῶτον μόνον βιβλίον αὐτῆς, μεθρμηγμένον λατινιστὶ ὑπὸ τοῦ Ρουφίνου, ὅστις φαίνεται τοῦλάχιστον ἐνταῦθα πιστότερος μεταφραστῆς, ἢ ἀλλαχοῦ. Τὸ δὲ ἔλον συνίσταται, τῆς ἀφιερωτικῆς ἐπιστολῆς, καὶ τινων ἐν τῷ μεταξὺ διασαφήσεων ἐξαιρουμένων, εἰς ἐκλογὰς καὶ ἀπανθίσματα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὀριγένους, ἐκ τῶν ὁποίων συναρμολογεῖται ἡ ὑπὲρ τούτου ἀπολογία κατὰ τῆς προσαπτομένης εἰς αὐτὸν ἐτεροδοξίας.

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ.

Κατὰ τὸ τέλος τῆς γ' ταύτης ἀπὸ Χριστοῦ ἐκατονταετηρίδος συνηριθμεῖτο εἰς τὸν ἑνδοξον τῆς Ἀντιοχείας κληρὸν ὁ πρεσβύτερος Λουκιανός, ἀνὴρ, οὐχὶ μόνον βίον διατελὼν ἀσκητικώ-

» ὑπὲρ Ὀριγένους· τόμοι δὲ τὸ βιβλ. ε', ὧν οἱ μὲν εἰς Παμφίλου, τὸ δεσμωτήριον
» οἰκοῦντι, συμπάροντος Εὐσεβίου, ἐξεπονήθησαν· ὁ δὲ ἕκτος, ἐπεὶ ὁ μάρτυς εἶπαι
» τοῦ ἔχειν ἀπαχθεῖς, ἀνέλυσε πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, Εὐσεβίῳ λοιπὸν ἀπαρτίζεται.»

(α) Τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα τοῦ Ἱερωνύμου, πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐπορεύθη ἀπαντῶμενα, συνέλεξε ὁ ἐκδότης τοῦ Ὀριγένους Βιγκέντιος Ρουαίς (De la Rue), καὶ ἀπήντησε πρὸς αὐτὰ εὐστόχως. De la Rue Opp. Origen. T. IV. P. II. p. 7—13.

τατον, ἀλλὰ καὶ τὸ χάρισμα ἔχων τῆς διδασκαλίας, καὶ ἐπιστημονικὴν παιδείαν καὶ γινῶσιν τῶν ἱερῶν γραφῶν. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ διοκλητιανείου διωγμοῦ (303) διέτριβεν ὁ Λουκιανὸς ἐν Νικομηδείᾳ τῆς Βιθυνίας, ὡς μαρτυροῦμεν ἐκ τίνος πρὸς τὴν ἐν Νικομηδείᾳ ἐκκλησίαν ἐπιστολῆς αὐτοῦ, ἐνθα ἐν τῷ τέλει ὁμιλεῖ περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Ἀνθίμου, ἐπισκόπου ταύτης τῆς πόλεως. Ἐκ τῆς Νικομηδείας ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, συνελήφθη τὸ ἔτος 311, καὶ ἀπήχθη πάλιν εἰς τὴν Νικομηδείαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μαξιμίνον. Ἐνταῦθα δὲ ὑπερασπίσας δημοσίᾳ μετὰ γενναιοψυχίας μεγάλης τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ πίστιν, ὑπέμεινε τὰ ἐκ τῆς σταθερᾶς ταύτης ὁμολογίας ἐπόμενα δεινὰ, φυλάκωσιν καὶ βρυσανιστήρια, μεχριστοῦ τελευταῖον, ἐπειδὴ οἱ χριστιανομάχοι ἔθνηκοι ἐροδοῦντο νὰ φονεύσωσιν αὐτὸν δημοσίᾳ, ἀπηγγόνισαν αὐτὸν ἐν τῷ δεσποτικῷ τῇν ἱ' Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 312 (α). Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος ὠμίλησεν εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον μάρτυρα ἐγκωμιαστικὸν λόγον, πολλὰς διασώζοντα λεπτομερείας ἐκ τῆς τῶν παθῶν αὐτοῦ ἱστορίας (β).

Τὸ παράδειγμα τοῦ Ὁριγένους παρώτρυνε καὶ τὸν Λουκιανὸν νὰ ἐπιμεληθῇ τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου τῶν ἁγίων γραφῶν, τὰ ὅποιον ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ διὰ πολλῶν διελθόν χειρῶν, ἔπαθε πολλά. Μετεχειρίσθη δὲ ἐπὶ τῆς Π. Δ. πρὸς διόρθωσιν τῶν Ὁ

(α) Εὐαίβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. η'. κεφ. 13. « τῶν δ' ἀπ' Ἀντιοχείας μαρτύρων » τὸν πάντα βίον ἄριστος πρεσβύτερος τῆς αὐτοῦ παροικίας Λουκιανὸς ἐν τῇ Νικομηδείᾳ καὶ αὐτὸς, βασιλεὺς ἐπιπαρόντος, τὴν οὐράνιον τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν λόγῳ πρέτερον δι' ἀπολογίας, εἰτα δὲ καὶ ἔργοις ἀνακηρύξας. — βιβλ. θ'. κεφ. 6. « Λουκιανὸς κε, ἀνὴρ τὰ πάντα ἄριστος, βίῳ τε ἡγχαρτὴς, καὶ τοῖς ἱεροῖς μαθήμασι συγκακοτημένος, τῆς κατ' Ἀντιόχειαν παροικίας πρεσβύτερος, ἀχθεὶς ἐπὶ τῆς Νικομηδείᾳ πόλεως, ἐνθα τηλικαῦτα βασιλεὺς διατρίβων ἐτύχχανε, πασχὼν τε ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος τὴν ὑπὲρ ἡς προέτατο διδασκαλίαν ἀπολογίαν, δεσποτικῶν παραδοθείς, κτίννεται. » — Σωζόμεν. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 5. « ἔλεγον δὲ ταύτην τὴν πίστιν ἐλόγγραφον εὐρηγέαι Λουκιανῷ, τοῦ ἐν Νικομηδείᾳ μαρτυρηθέντος, ἀνδρὸς τὰ τε ἄλλα εὐδοκίμωντάτου, καὶ τὰς ἱερὰς γραφὰς εἰς ἄκρην ἡκριβωκότος. » — Hieronym. de script. eccl. c. 77. « Lucianus, vir disertissimus, Antiochenae ecclesiae presbyter, . . . passus est Nicomediae ob confessionem Christi sub persecutione Maximiani, sepultusque Helenopoli Bithyniae. »

(β) Ἰωάν. Χρυσόστμ. Ὁμιλ. εἰς τὸν ἅγιον Λουκιαν. Τόμ. Β'. σελ. 524 καὶ ἀριεξ.

τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον, μεταβαλὼν μὲν τινα, ἀλλὰ καὶ διαλευκάνας εἰς τινα τὴν μετάφρασιν (α). Τὸ πόνημα δὲ αὐτοῦ τοῦτο εἰσέχθη εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἐλλάδος ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Κοινῆς ἐκδόσεως (β). — Κατὰ τὸν Ἱερώνυμον ἔγραψε προσέτι καὶ δογματικὰ τινα συγγραμμάτια *Περὶ πίστεως*, καὶ *βραχείας ἐπιστολάς*, τῶν ὁποίων πάντων ἡ ὑπόθεσις μᾶς εἶναι ἀγνωστος, διότι δὲν ἔφθασαν καὶ μέχρις ἡμῶν (γ).

Οἱ εἰς τὴν σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας (341) συνελθόντες ἐπίσκοποι παρέδωκαν σύντομόν τινα *ἐκθεσιν τῆς πίστεως* περὶ τῆς ἁγίας τριάδος, ἣτις λέγεται συνταχθεῖσα ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ μάρτυρος Λουκιανοῦ (δ). Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος (ε), ὁ Ἰλάριος (ς), καὶ ὁ Σωκράτης (ζ), ἀναφέρουσιν αὐτὴν ἐπίσης, ἀλλὰ μὴ σημειοῦντες τὸν Λουκιανὸν ὡς συγγραφέα αὐτῆς· καὶ ὁ Σωζόμενος δὲ (η) ἀφίνει ἀπροσδιόριστον, κατὰ πόσον ὁ λόγος ἐκείνος ἦτον

(α) Hieronym. αὐτόθι: « tantum in scripturarum studio laboravit, ut usque nunc quaedam exemplaria scripturarum Lucianea nuncupentur. » — Σουβας ἐν λξξ. Λουκιανός: « οὗτος τὰς ἱερὰς βίβλους θεασάμενος πολὺ τὸ νόθον » εἰςδεξαμένως, τοῦ γε χρόνου λημνηαμένου πολλὰ τῶν ἐν αὐταῖς, καὶ τῆς συνεχοῦς: « ἀρ' ἔτιον εἰς ἕτερα μεταβάσεως, καὶ μὲν τοι καί τινων ἀνθρώπων πονηροτάτων, » οἱ τοῦ ἑλληνισμοῦ προειστήκεισαν, παρατρίψαι τὸν ἐν αὐταῖς θελησάντων νοῦν, » καὶ πολλὸ τὸ κίβδηλον ἐνοικουσαμένων, αὐτὸς ἀπάσας ἀναλαβὼν ἐκ τῆς ἐβραϊδος » ἐπανεσώσατο γλώττης, ἣν καὶ αὐτὴν ἐς τὰ μάλιστα ἦν ἡκριβωκός, πόνον τῇ » ἐπανορθώσει πλείστον εἰσενεγκάμενος. »

(β) Hieronym. Praef. in Paralip. — Praef. in Evangel. — Epist. 135. ad Suniam et Fretell. — Augustin. de civit. Dei, XVIII, c. 43.

(γ) Hieronym. αὐτόθι: « feruntur ejus de fide libelli, et breves ad nonnullos epistolae. » Παρελ. Σουβ. αὐτόθι: « αὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὴν καθαρὰ πρόστα τῶν θείων δογματικῶν παρὰ τούτῳ τις ἂν κάλλιστα τῶν κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον γενομένων ἐπ' ἄκρον εὖροι φυλαττομένην· ἐξέμετο γὰρ καὶ ἐπιστολάς αὐτῷ μέλει γενναυστάτας, ἐξ ὧν φωράσαι τις ἂν εὖ μάλα ῥαδίως ἦν ὁ ἀνὴρ ἐπὶ τῶν θείων ἱσῶς γνώμην. »

(δ) Σωζόμεν. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 5.

(ε) Ἐπιστολ. περὶ τῶν γενομ. ἐν τῇ Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλ. καὶ ἐν Σιλευ. τῆς Ἰσκαυρ. συνεδ.

(ς) De synodis fid. cath.

(ζ) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β'. κεφ. 10.

(η) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 5.

ἀληθής. Ἡ δὲ ἐκθεσις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι ἀπόδλητος, ἀν καὶ περὶ τὸ τέλος προδίδεται ἀρειανίζουσα, ἐνῷ τὰνάπα-
 λιν ἡ ἀρχὴ αὐτῆς δὲν ἤρσακεν εἰς τοὺς Ἀρειανούς, οἵτινες διὰ
 τοῦτο ἤθελαν νὰ ὑποκαταστήσωσιν ἄλλην. Καὶ ἐστηρίζοντο μὲν
 συνήθως οἱ Ἀρειανοὶ εἰς τὸ κῦρος μάρτυρός τινος Λουκιανοῦ·
 ἀλλ', ἂν οὗτος εἶναι τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ἡμετέρου πρεσβυτέρου πρό-
 σωπον, ὑπάρχει μεγάλη ἀμφιβολία, ἐπειδὴ πάντες οἱ Πατέρες,
 οἱ ὁμιλοῦντες περὶ αὐτοῦ, ἡ διαστελλοῦσι τῶντι δύο πρόσωπα,
 ἡ τοῦλάχιστον δὲν ἀναφέρουσι παντάπασιν, ὅτι προσετρίβη τοι-
 αὐτὴ πρὸς κηλὶς εἰς τούτου τοῦ μάρτυρος τὸ ὄνομα.

ΦΙΛΕΑΣ

Τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ἤκμαζεν ὁ Λουκιανός, ἐποίμαине
 τὴν ἐν Αἰγύπτῳ ἐκκλησίαν τῶν Θμουϊτῶν ὁ ἐπίσκοπος Φιλέας,
 ἀνὴρ περιφανής τὸ γένος καὶ πλούσιος, καὶ τῶν μεγίστων ἀ-
 ξιωμάτων ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἀξιωθείς, προσέτι δὲ καὶ πεπαι-
 δευμένος τὴν φιλοσοφίαν, καὶ εἰς τοὺς διαφόρους τῶν ἐπιστημῶν
 κλάδους ἱκανῶς ἐγγεγυμνασμένος, διάγων βίον ἀνεπίληπτον,
 καὶ ὑπὸ διακαοὺς πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ζήλου διαφλεγό-
 μενος (α). Ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμίνου προσ-
 ἐκλήθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου Κουλκιανοῦ νὰ θύσῃ εἰς τοὺς
 θεοὺς, ἀλλ', ἐπειδὴ ἀνέστη, καὶ γενναίως ἐνώπιον τοῦ δικαστη-
 ρίου ἀπελογήθη ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἀπετμήθη τὴν

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ. κεφ. 9. « Φιλέας τε τῇ; Θμουϊτῶν ἐκκλησίᾳς
 » ἐπίσκοπος, διαπρίψας ἀνὴρ ταῖς κατὰ τὴν πατρίδα πολιτείαις τε καὶ λειτουργίαις,
 » ἐν ταῖς τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις. » — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 78.
 » Philéas de urbe Aegypti, quae vocatur Thmuis, nobili genere, et non
 » parvis opibus. »

κεφαλῇ, ἴσως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τὸ ἔτος 307, ἢ 310 (α). — Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ Φιλέας πολῦτιμον σύγγραμμα, *Περὶ τῶν ἐπαίνων τῶν μαρτύρων* ἐπιγραφόμενον, ἐν εἰδῇ ἐπιστολῆς, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ Εὐσέβιος διέσωσε μακρόν τι τεμάχιον, ἀξιόλογον μάλιστα διὰ τὴν ἀκριθεῖ ἐξιστόρησιν τῶν ποικίλων μαρτυρίων, τὰ ὅποια κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Μαξιμιανοῦ ὑπέμειναν οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀλεξανδρείας (6).

Τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα ὁ περικλεῆς φιλόλογος Σχιπίων Μαρτίης, Ἰταλὸς, ἀνακαλύψας ἐξέδωκεν ἐξ ἀρχαιοτάτου λατινικοῦ χειρογράφου καὶ δευτέραν ἐπιστολὴν τοῦ Φιλέου πρὸς τὸν τῆς Λυκοπόλεως ἐπίσκοπον Μελέτιον, ἣτις ὑπογεγραμμένη οὖσα καὶ ὑπὸ τριῶν ἄλλων Αἰγυπτίων ἐπισκόπων, περιέχει ἐλέγχους καὶ ἐπιπλήξεις πρὸς τὸν εἰρημένον Μελέτιον διὰ τὸ σχισματικὸν αὐτοῦ φρόνημα κατὰ τοῦ πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας Πέτρου (γ). Ὅτι δὲ ἡ ἐπιστολὴ εἶναι γνήσια, δὲν πρέπει ν' ἀμφιβállωμεν παντάπασι, καθ' ὅσον μάλιστα οἱ τρεῖς συνυπογεγραμμένοι ἐπίσκοποι, ὁ Ἡσύχιος, ὁ Παχώμιος, καὶ ὁ Θεόδωρος, μνημονεύονται καὶ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου μετὰ τοῦ Φιλέα συμμαρτυρήσαντες (δ).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΛΥΚΟΠΟΛΙΤΗΣ.

Ἀλέξανδρος ὁ ἐπικαλούμενος *Λυκοπολίτης*, εἴτε διότι κατήγετο ἀπὸ τῆς ἐν Θηβαΐδι Λυκοπόλεως, εἴτε διότι ἐχρημάτισεν

(α) Hieronym. αὐτόθι. « disputatione actorum habita adversum judicem, » qui eum sacrificare cogebat, pro Christo capite truncatur, eodem in Aegypto persecutionis autore, quo Lucianus Nicomediae. »

(6) Hieronym. αὐτόθι. « suscepto episcopatu elegantissimum librum de » martyrum laude composuit. — Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ἡ. κεφ. 10.

(γ) Scip. Maffei Osservaz. letter. T. III. p. 11—17. Opusc. eccl. p. 285.

(δ) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ἡ. κεφ. 13. « Φιλέας τε καὶ Ἡσύχιος καὶ Παχώμιος » καὶ Θεόδωρος, τῶν ἀμφὶ τῇ Αἰγύπτῳ ἐκκλησιῶν ἐπίσκοποι. »

αὐτῆς ἐπίσκοπος, ἐθνικός ὢν τὸ πρότερον, ἡσπάσθη ἔπειτα τὴν αἵρετικὴν τῶν Μανιχαίων διδασκαλίαν· ἀλλὰ τελευταῖον ἐπιγινούς τὴν ἀλήθειαν, οὐχὶ μόνον ἀπέπτυσε τὴν αἵρεσιν, ἀλλὰ καὶ ἔγραψε κατ' αὐτῆς ἀντίρρησην. Ἐπιγράφεται δὲ ἡ πραγματεία αὐτῇ *Περὶ τῶν δογμάτων τῶν Μανιχαίων* (*de Manichaeorum placitis*), σύγγραμμα πολλοῦ λόγου ἄξιον, καὶ χρήσιμον μάλιστα εἰς τὴν κατάληψιν τῆς μανιχαϊκῆς κακοδοξίας, ἅμα δὲ καὶ μαρτυροῦν τὴν βαθεῖαν τοῦ συγγραφέως παιδείαν, καίτοι ἡ φράσις αὐτοῦ εἶναι πολλαχοῦ ἀσαφὴς καὶ ἄκομψος. Πρῶτος ὁ πατριάρχης Φώτιος μᾶς ἔδωκεν εἰδήσεις τινὰς περὶ τούτου τοῦ συγγράμματος (α')· ἔπειτα Λέων ὁ Ἀλλάτιος ἐγνωστοποίησε δύο αὐτοῦ τεμάχια, καὶ τελευταῖον τὸ ὅλον ἐξέδωκεν εἰς τύπον ὁ δομινικανὸς Κομβιφίσιος ἐν τῷ *Auctuar. noviss. Bibl. PP. Paris. P. II.*, τοῦ ὁποίου τὴν ἐκδοσιν παρεδέχθη καὶ ὁ Γαλλάνδιος ἐν τῇ *Biblioth. vett. PP. T. IV.*

ΜΕΘΟΔΙΟΣ.

§. 1. *Βίος.* Περὶ τοῦ Μεθοδίου ὁ μὲν Ἱερώνυμος καὶ ὁ Σωκράτης ἀναφέρουσιν, ὅτι ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος τοῦ Ὀλύμπου τῆς Λυκίας, καὶ μετὰ ταῦτα τῆς Τύρου κατὰ τὴν Φοινίκην (β')· ἄλλοι δὲ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, Λεόντιος ὁ Βυζάντιος, ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, καὶ οἱ λοιποὶ, λέγουσιν αὐτὸν ἐπίσκοπον

(α) Ἐν τῷ, Περὶ τῆς Μανιχ. ἀναβλαστῆς.

(β) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 83 « Methodius Olympi Lyciae, ei postea Tyri episcopus. » — Σωκράτ. ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 13. « τοῦτο » ἐπὶ πρῶτος Μεθόδιος, τῆς ἐν Λυκίᾳ πόλεως λεγομένης Ὀλύμπου ἐπίσκοπος. — Παρβλ. Μάζιμ. Σχολ. εἰς Διονύσι. Ἀρσεν. περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. κεφ. 7. « ἀνάγωντι Μεθοδίον τοῦ ἁγίου μάρτυρος καὶ Ὀλύμπου Ἀδριανουπόλεως ἐπισκόπου τῆς Λυκίας. »

τῶν Πατρῶν, ἐπίσης πόλεως τῆς Λυκίας (α). Ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη δυσκόλως συμβιβάζεται· διότι δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν μετὰ βεβαιότητος, ἂν ὑπάρχει ἐνταῦθα σύγχυσις δύο διαφορῶν προσώπων, ἢ ἂν ὁ Μεθόδιος, πρότερον ἐπίσκοπος καὶ τῶν δύο πόλεων συγχρόνως, μετετέθῃ ὕστερον εἰς τὴν Τύρον. — Ὡσαύτως διαφωνοῦσιν οἱ ἀρχαῖοι καὶ περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὁ Ἱερώνυμος δὲν ἤξευρε βεβαίως, ἂν ἔθυσε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς πίστεως ἐπὶ τοῦ Δεκίου, ἢ Οὐαλεριανοῦ, ἢ καὶ ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ· ἀλλὰ σημειοῖ μόνον ὡς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ τὴν Χαλκίδα τῆς Ἑλλάδος (β). Ὁ μεταφραστὴς ὅμως τοῦ Ἱερωνύμου *Σωφρόνιος* ἐτόλμησε καὶ ἐνταῦθα νὰ παρεκκλίνῃ τοῦ κειμένου, καὶ γράφει ἐν Χαλκίδι τῆς Ἀνατολῆς (γ), ἐννοῶν πάντως τὴν Συρίαν· τὸ ὅποιον δὲν ἔβλεπεν εἶσθαι ὅλως ἀπίθανον, ἂν ὁ Μεθόδιος ἐχρημάτισεν ἐπίσκοπος τῆς Τύρου. Ἀλλ' ὅμως βέβαιον εἶναι, ὅτι ὁ θάνατος αὐτοῦ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβῇ ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τοῦ Δεκίου, ἐπειδὴ ἔγραψε κατὰ τοῦ Πορφυρίου, ὅς τις ἀπεδείχθη συγγραφεὺς πολὺ μετὰ ταῦτα ὕστερον, κατὰ τὸ τέλος τῆς γ' ἐκατονταετηρίδος· ὅθεν καὶ πιθανὴ φαίνεται ἡ εἰκασία, ὅτι ἡξιώθη τοῦ μαρτυρικοῦ στεφάνου ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανείου διωγμοῦ, κατὰ τὸ ἔτος 311.

§. 2. *Συγγράμματα*. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς μᾶς περιγράφουσι τὸν Μεθόδιον ἄνδρα εὐφροέστατον καὶ ἀγχινούστατον, ἀκριβῶς τὴν ἐξωτερικὴν καὶ τὴν θεῖαν σοφίαν πεπαιδευμέ-

(α) Διόντ. Βουλζάντ. Σχόλια ἀπὸ φωνῆς Θεοδώρου [de Sect.]. Πράξ. Γ'. σελ. 434. « ἰγίνοντο δὲ ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου διδάσκαλοι καὶ πατέρες οἱδε· Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος, Εἰρηναῖος, Ἰουστίνος φιλόσοφος καὶ μάρτυς, Κλήμης καὶ Ἰννέσιμος ἐπίσκοποι Ῥώμης, Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, Μεθόδιος ἐπίσκοπος Πατρῶν. » κ.τ.λ. — Ἰωάνν. Δεμιασην. λόγ. γ'. περὶ εἰκόν.

(β) Hieronym. αὐτόθι. « ad extremum novissimae persecutionis, sive ut alii affirmant, sub Decio et Valeriano in Chalcide Graeciae martyria coronatus est. »

(γ) « Ὅς περ τὰ τελευταῖα τοῦ διωγμοῦ, καθὼς τινες διαβιβαιοῦνται, ἐπὶ Δεκίου καὶ Βαλεριανοῦ, ἐν Χαλκίδι τῆς Ἀνατολῆς μαρτυρήσας ἐστεφανώθη. »

νον, καὶ περὶ τὸν λόγον εὐφραδέστατον (α)· καὶ τινόντι, ὅσα ἔχομεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἰς ἐπὶ περιλειπόμενα, ἐπικυροῦσι πληρέστατα τὴν κρίσιν ταύτην τῶν ἀρχαίων. Ὅτι δὲ ὁ Εὐτέδιος περατρέχει αὐτὸν σιωπῶν, δὲν πρέπει νὰ μᾶς φανῇ παρὰ ῥῶξον· διότι ὁ Μεθόδιος αὐτὸς ἐπέσπασεν εἰς ἑαυτὸν τὴν μικράν ταύτην τοῦ μεγάλου ἐκκλησιαστικοῦ ἱστοριογράφου ἐκδίκησιν διὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ὀριγένους γραφέντα (β). Ὁ Ἱερώνυμος ὅμως ἀνεπλήρωσε τὴν ἑλλειψιν ταύτην, καὶ παρ' αὐτῷ εὐρίσκωμεν σεσημειωμένα τὰ ἐξῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου Πατρὸς συγγράμματα.

Α') *Συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων* (*Convivium decem virginum*). Εἶναι ἀπομίμημα τοῦ γνωστοῦ πλατωνικοῦ συγγράμματος, τοῦ φέροντος μὲν τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἀλλ' ἀντίθετον ὑπόθεσιν ἔχοντος· εἶναι δηλονότι διεξοδική τις πραγματεία περὶ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς παρθενίας, ἐν εἶδει διαλόγου. Διασκευάζεται δὲ ἡ ὑπόθεσις ὡς ἀκολούθως. Δύο παρθένοι, Εὐδούλιον, καὶ Γρηγόριον, συναντῶσιν ἀλλήλας· ἡ πρώτη αὐτῶν ἀκούσασα, ὅτι ἐδιδάχθησαν μαθήματα περὶ παρθενίας, παρακαλεῖ τὴν ἄλλην νὰ κοιναποίησιν εἰς αὐτὴν τι ἐκ τῶν μαθημάτων τούτων. Ἡ Γρηγόριον διηγεῖται εἰς τῆς Ἀρετῆς τὸν κήπον (τοῦ ὁποίου περιγράφεται ἀκριβῶς ὁ διάκοσμος) προσεκλήθησαν δέκα παρθένοι· ὁ λόγος συνέπεσε περὶ παρθενίας, καὶ πᾶσαι παρεκλήθησαν ὑπὸ τῆς Ἀρετῆς νὰ εἴπῃ ἐξῆς ἐκάστη ὅ,τι ἤξευρεν εἰς ἐγκώμιον τοῦ ὑποκειμένου. Ἀρχεται δὲ πρώτη ἡ Μάρκελλα, καὶ ἐξυψοῦσα εἰς ὑπερβολὴν τὸ ἐξοχον τῆς παρθενίας, λέγει, ὅτι δυσκόλως δύναται νὰ τηρηθῇ ὅτι τὴν ἀρετὴν ταύτην ἐξ ἰδίου παραδείγματος ἐδίδαξεν ὁ Χριστὸς, ὅστις εἶναι τῶν ποιμένων καὶ τῶν παρθένων ὁ κορυφαῖος (Λόγ. α.). — Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐγκώμιον τῆς Μαρ-

(α) Ἐπιφάν. ἀντέστ. ἐδ'. 63 « πολλὰ μὲν γὰρ εἰρηται . . . τῷ Μεθοδίῳ, ἀνδρὶ » λογίῳ ὄντι καὶ σφόδρα περὶ τῆς ἀληθείας ἀγωνισαμένῳ. — Hieronym. Comment. in Daniel, cap. 13. « vir apprimè doctus, acerrimusque veritatis » patronus. — De scriptt. eccl. c. 83. « nitidi compositique sermonis . . . » confecit libros. »

(β) Valesius in annot. in Euseb. hist. eccl. VI. 24.

κέλλας ἐφάνη παραβλάπτειν τρόπον τινά τὴν τοῦ γάμου ἀγιότητα, ἡ Θεοφίλα (ἐν τῷ β' λόγῳ) δεικνύει, ὅτι συστήσας ὁ Χριστὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν παρθενίαν, δὲν ἤθελαν ν' ἀναιρέσῃ παντάπασιν καὶ τὸν γάμον· διότι ὁ Θεὸς εἶναι τῆς τεκνογονίας αἷτιος καὶ αὐτὸς δημιουργεῖ τὰ τέκνα. Τοῦτο ὅμως κινεῖ τῆς Μαρκέλλας τὴν ἀπορίαν, πῶς, ἐὰν παρὰ Θεοῦ, καὶ οὐχὶ παρὰ πατρὸς δίδονται εἰς τοὺς γεννωμένους αἱ ψυχαί, πῶς δίδονται καὶ εἰς τοὺς ἐκ μοιχείας τιτταμένους· διότι, ἐὰν ὁ Θεὸς δίδῃ, θέλει φανῇ οἷονεὶ συνεργῶν εἰς τοὺς μοιχευομένους· ἐπειδὴ, ἂν μὴ ἐδίδοι τὰς ψυχὰς, δὲν ἤθελαν γεννᾶσθαι. Πρὸς λύσιν τῆς ἀπορίας ταύτης ἀποκρίνεται ἡ Θεοφίλα, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τῆς μοιχείας παραίτιος, ἂν καὶ εἶναι ὁ πλάστης τῶν ἐκ μοιχείας γεννωμένων· ἐρμηνεύει δὲ τοῦτο διὰ παραδείγματος ἀνθρώπου, ὃς τις κατασκευάζων πῆλιν αἰγγεῖα εἰς τόπον, πανταχόθεν περιτετειγισμένον, λαμβάνει τὴν ἀργίλλον, τὴν ἐπιτηδεῖαν εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, ἐκ τινων ἐπίτηδες ἐκεῖ εὐρισκομένων ὁπῶν· ἂν τις ἐκ τῶν χορηγούντων εἰς αὐτὸν τὴν ὕλην ἤθελε σφάλει, καὶ μὴ φυλάξει τὴν τάξιν τῶν ὁπῶν, καὶ ἤθελε προκύψει οὕτως ἀτέλεια τις περὶ τὸ ἔργον, τὸ πταῖσμα τότε ἤθελεν εἶσθαι τῶν χορηγούντων κακῶς τὴν ὕλην, οὐχὶ δὲ τοῦ τεχνίτου, ἢ τῆς ἀργίλλου· τὸν αὐτὸν τρόπον τὸ ἁμάρτημα τῆς μοιχείας δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν Θεόν, τὸν πλάστην τῶν ἀνθρώπων, ἢ εἰς τὴν ὕλην, ὅθεν πλάττονται, ἢ εἰς τὴν δύναμιν, τὴν παράχωρηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τεκνογονίαν, ἀλλ' εἰς τὴν κακὴν θέλησιν τῶν μεταχειριζομένων αὐτὴν ἀτίμως· διότι πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ καθ' ἑαυτὰ εἶναι καλὰ, γίνονται δὲ κακὰ μόνον ἐκ τῆς κατάχρησως. — Ἐν τῷ γ' λόγῳ ἐφαρμόζει ἡ Θάλλουσα τὸ ῥητόν· « Τοῦτο οὖν ὅσπου ἐκ τῶν ὁσίων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῶν » σαρκῶν μου· αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς » ἐλήφθη· ἔνεκα τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, » καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν » (α), εἰς τὸν Ἰησοῦν Χρι-

(α) Γένεσ. β', 23. 24.

στὴν καὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἐπιφέρουσα κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἀποστόλου, ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, ἣτις πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ὑπάρχουσα, μετεδόθη πρῶτον εἰς τὸν ἄνθρωπον κατ' ἰδιόζοντά τινα τρόπον· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποστασίαν αὐτοῦ ἔγεινε θνητός, καὶ εἰς φθορὰν ὑποκείμενος, καὶ διὰ τοῦτο ἦτον ἀνάγκη νὰ ἐνανθρωπήσῃ ὁ Λόγος, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς κατάρας καὶ τῆς τυραννίδος, καὶ διὰ τοῦ ἰδίου θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως ν' ἀποδείξῃ αὐτὸν ἀλλότριον φθορᾶς· διὰ τοῦτο κατήλθεν ὁ Λόγος εἰς τὸν κόσμον, διὰ νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῆς ἐκκλησίας, ὡς μετὰ νόμους αὐτοῦ, καὶ οὕτως αὐτὴ ἔγεινε σὰρξ καὶ ὅστις αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῆς ἀπέθανε, καὶ αὐτὴν διὰ τοῦ ἰδίου βαπτίσματος καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκαθάρισε. Τὸ ῥητὸν *Ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε* δὲν ἔρρέθη, λέγει, μόνον ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, τῶν γεννωμένων ἐκ σπέρματος καὶ μίξεως, καὶ τῶν αὐξανομένων διὰ τῆς τροφῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν γινομένων τελείων κατὰ πνεῦμα, ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος μαρτυρεῖ, τέκνα ὀνομάζων τοὺς οὕτω δι' αὐτοῦ γεννηθέντας· διότι λέγει· «Τέκνα, οὗς πάλιν ὠδίνω, ἕως οὗ Χριστὸς ἐν ὑμῖν μορφωθῇ» (α)· καὶ πάλιν· «Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ» διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα» (β). — Ἐν τῷ δ' λόγῳ, ὅστις ἐπιγράφεται Θεοπάτρα, ἀποδεικνύεται, ὅτι παρὰ τὴν παρθενίαν δὲν ὑπάρχει μέσον ἄλλο ἐπιτηδειότερον εἰς τὸ νὰ εἰσαγάγῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἰς τῶν μακαρίων τὴν ἀθάνατον κατάστασιν. — Ἐν τῷ ε', ἡ Θάλλουσα ἀγωνίζεται ν' ἀποδείξῃ, ὅτι οὐδὲν τι ἄλλο δύναται νὰ προσενεχθῇ εἰς τὸν Θεὸν εὐπροσδεκτότερον τῆς παρθενίας. — Ἡ Ἀγάθη, ἣτις ὁμιλεῖ μετὰ τὴν Θάλλουσαν, ἀποφαινομένη ἐν τῷ ς' λόγῳ, ὅτι ἡ παρθενία πρέπει νὰ ᾔηται ἡνωμένη μετὰ ἀρετῶν καὶ καλῶν ἔργων, ἐρμηνεύει τὴν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ παραβολὴν τῶν δέκα παρθένων. — Τὸν ζ' λόγον ἀρχεται ἔπειτα ἡ Πρόκιλλα, ἐξυμνοῦσα τὴν παρθενίαν οὕτως, ὥς τε λέγει, ὅτι αὐτὴ μόνη παστῶν τῶν ἄλλων

(α) Πρὸς Γαλάτ. δ'. 19.

(β) Πρὸς Κορινθ. Α'. δ'. 15.

ἀρετῶν ἀποδίδει εἰς τὴν ἔχουσαν αὐτὴν τὸ ὄνομα τῆς νύμφης τοῦ Χριστοῦ. — Ἡ Θέκλα, ἐν τῷ ἡ λόγῳ, ἐτυμολογοῦσα τὴν λέξιν παρθενία, γνωματεύει, ὅτι κατ' ἀποβολὴν ἐνὸς στοιχείου, παρθεία, σημαίνει τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἔνωσιν, καὶ τὴν εἰς τὰ οὐράνια σύγκρισιν· ἐντεῦθεν λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ δείξῃ καὶ αὐτῇ, ὅτι ἡ παρθενία μᾶς ἀνυψεῖ μέχρις οὐρανοῦ, καὶ ἐμποιεῖ εἰς ἡμᾶς τὴν τῶν ἐπιγείων καταφρόνησιν· συγχρόνως δὲ ἐρμηνεύει ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τὴν ἔννοιαν ὅλου τοῦ 16' κεφ. τῆς Ἀποκαλύψεως. Προτρέψασα δ' ἔπειτα διὰ διαφόρων ἀλληγοριῶν τὰς παρθένους νὰ ἐμμένωσιν εἰς τὴν παρθενίαν αὐτῶν, καὶ ν' ἀνθίστανται πρὸς τὰς ὁρμὰς τοῦ ὄφρου, τουτέστι τοὺς πειρασμοὺς τοῦ διαβόλου, τρέπει τὸν λόγον ἀλλυχόσας, καὶ δεικνύει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐλεύθεροι, οὐδὲ καταναγκάζονται εἰς τὰς καλὰς ἢ κακὰς πράξεις ὑπὸ τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἀστέρων· διότι, λέγει, ἐὰν ᾔηκε ἀληθές, ὅτι οἱ ἄνθρωποι παρορμῶνται εἰς τὰς κακὰς πράξεις ὑπὸ τινος εἰμαρμένης, καθ' ἣν γεννῶνται ὑπὸ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἄστρον, ὁ Θεὸς ἄρα, ὁ δημιουργὸς τῶν ἀστρων, καὶ τῆς κινήσεως καὶ εὐταξίας αὐτῶν, εἶναι καὶ τῶν ἁμαρτημάτων καὶ τῶν ἐγκλημάτων παραίτιος· ἀλλ' εἰς τοὺς ἀνθρώπους, λέγει, ἐνυπάρχουσι δύο ἐναντίαι καὶ ἀντίθετοι ὁρμαί, τῶν ὁποίων ἡ μὲν ὀνομάζεται ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, ἡ δὲ ἑτέρα, ἐπιθυμία τοῦ πνεύματος· καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ αἰτία τοῦ καλοῦ· ἐκείνη δέ, ἡ πηγὴ τοῦ κακοῦ. — Ἐν τῷ 17' λόγῳ ἡ Θουσιανὴ ἐρμηνεύουσα τὸ ῥητὸν τοῦ Λευϊτικοῦ, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἐβδόμου μηνός, τουτέστι περὶ τῆς 16' σепτεμβρίου, ὅτε ἐτελεῖτο ἡ σκηνοπηγία (α), ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, ἀλληγορεῖ τὴν σκηνὴν εἰς τὸ οἶκτον ἐκάστου σώμα. Μένφεται δὲ τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι πολὺ προσκεκαλλημένοι ὄντες εἰς τὸ γράμμα τῆς Γραφῆς, δὲν ἀνιχνεύουσι τὴν πνευματικὴν αὐτῆς ἔννοιαν, καὶ φέρει εἰς παράδειγμα τὸν ἄμων τοῦ πάσχα, τὸν ὁποῖον δὲν ἐννοοῦσι προεικονίζοντα τὸν Χριστόν. Περὶ τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου λέ-

(α) Λευιτ. κγ'. 39.

ρει, ὅτι ἦτο τύπος τοῦ εὐαγγελίου, καὶ ἡ σκιά ἐκείνη ἤδη πα-
ρῆλθεν· ἡμεῖς, λέγει, θέλομεν ἔχει πλήρη καὶ ἐντελὴ γνῶσιν
μετὰ τὴν ἀνάστασιν· διότι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἀθάνατος, ἀλλὰ
μετὰ τὴν ἁμαρτίαν κατέστησεν αὐτόν ὁ Θεὸς θνητόν, διὰ νὰ μὴ
μείνῃ διὰ πάντος ἁμαρτωλός· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς διεχώρισε
τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ σώματος, διὰ νὰ ἀναστῇ αὕτη ἀγνή καὶ ἀ-
θάνατος, θανατωθείσης καὶ νεκρωθείσης μετὰ τοῦ σώματος τῆς
ἁμαρτίας· πρέπει δὲ νὰ κοσμήσωμεν τὸ σῶμα τοῦτο διὰ τῆς
ἀγάπης, τῶν ἀρετῶν, καὶ κατ' ἐξοχὴν διὰ τῆς ἀγνείας. Οἱ φυ-
λάττοντες ἀγνὸν τὸν γάμον, οὗτοι ἐν μέρει μόνον κοσμοῦσι τὸ
σῶμα, οὐχὶ δὲ καὶ τοσοῦτον ἐντελῶς, ὅσον οἱ ἄγαμοι· οἱ δὲ κο-
σμήσαντες τὸ σκῆνωμα τοῦ σώματος αὐτῶν κατὰ τὴν παροῦσαν
ζωὴν, μετὰ τὴν ἀνάστασιν θέλουσι διατρέψαι ἐπὶ τῆς γῆς χίλια
ἔτη μετὰ τοῦ Χριστοῦ, τὸν ὅποιον θέλουσιν ἀκολουθήσει ἔπειτα
εἰς τοὺς οὐρανοὺς. — Τελευταῖον δὲ ἡ Δομινὴ, ἐν τῷ ἰ λόγῳ,
διὰ νὰ καταδείξῃ τὸ ἔξοχον τῆς παρθενίας, σαφηνίζει τὴν ἐν τῷ
βιβλίῳ τῶν Κριτῶν σκοτεινὴν ἐκείνην ἀλληγορίαν (α). Ἡ δὲ
Ἀρετὴ ἔπειτα ἀποδεικνύει, ὅτι πρὸς τὴν ἀληθὴ παρθενίαν δὲν
ἄρκει νὰ φυλαχθῇ τοῦ σώματος ἡ ἐγκράτεια, ἀλλὰ πρέπει νὰ χα-
λινωθῶσι προσέτι πᾶσαι τῶν αἰσθήσεων αἱ ἐπιθυμίαι· τῆς παρ-
θενίας ὁ ἔπαινος σθένεται ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ, τὴν ὅποιαν γεννᾷ
τοῦ σώματος ἡ ἀγνεία· μιμούμεθα οὕτω τοὺς Φαρισαίους, οἱ
τινες ἐξωτερικῶς μὲν ἦσαν καθαροί, ἐσωτερικῶς δὲ γέμοντες ἀ-
καθαρσίας· πρέπει νὰ φυλάττωμεν παρθενίαν καὶ τοῦ σώματος
καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ νὰ ἐπαγρυπνῶμεν, καὶ ἀδιαλείπτως νὰ προσέ-
χωμεν, μὴ ἀμέλεια ἢ ὀκνηρία παραχωρήσῃ εἰσόδον εἰς τὰς κα-
κίας. — Καταπαύουσι δὲ αἱ συνδιαλεγόμεναι παρθένοι τοὺς λό-
γους τούτους, εὐχὰς καὶ ὕμνους ὁμοφώνως εἰς τὸν Θεὸν ἀνα-
πέμπουσαι. — Εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀπαντᾶται πᾶσα τῆς

(α) Κριτ. θ'. 8. « πορεύμενα ἐπορεύθη τὰ ξύλα τοῦ χρίσσι ἐφ' ἑαυτὰ βασιλεῖα,
καὶ εἶπον τῇ ἐλαίᾳ· βασιλευσον ἐφ' ἡμῶν· καὶ εἶπεν αὐτοῖς ἡ ἐλαία· μὴ ἀ-
πολείψασα τὴν πύότητά μου, ἐν ᾗ δοξάζουσι τὸν Θεὸν ἄνδρες, πορεύεσθαι
καὶ κινεῖσθαι ἐπὶ τῶν ξύλων; κ.τ.λ.

ἐλληνικῆς γλώσσης ἢ λαμπρότης καὶ μεγαλοπρέπεια· φαντασία καὶ εὐγλωττία συναμιλλῶνται νὰ ἐκφράσωσιν ἑκατέρω, ὅσον τὸ δυνατόν, κομψότερον τὰς ὑψηλὰς καὶ ἐξόχους τοῦ συγγραφείως ἰδέας· καὶ κατὰ τοῦτο ἡ τέχνη ἐπέτυχεν ἐντελέστατα. Δὲν ἀρέσκει ὅμως τὸ σύγγραμμα πολὺ διὰ τὰ ἐν τῷ διαλόγῳ πολλὰ παρειαγόμενα πρόσωπα, ὁμιλοῦντα πάντοτε περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, καὶ τὰς αὐτὰς τοῦ λόγου ἐννοίας συχνάκις ἐπαναλαμβάνοντα· ἐτι δὲ καὶ διὰ τὴν ἐπιτετηδευμένην ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν πολλῶν τῆς Π. Δ. χωρίων· ἀλλ' ἀπαρέσκουσι πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τινες ἐν τῷ συγγράμματι σπυράδην ἀπαντῶμεναι κακοδοξίαι, αἵτινες ὅμως, κατὰ τὴν πιθανὴν τοῦ Φωτίου κρίσιν, παρεισῆχθησαν ἴσως ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν (α).

Β) *Περὶ αὐτέξουσίου, καὶ πόθεν τὰ κακὰ* (De libero arbitrio). Καὶ τοῦτο τὸ σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον τὴν σήμερον κατὰ κακὴν τύχην δὲν ἔχομεν πλέον τέλειον, εἶναι διάλογος Οὐαλεντινιανοῦ τινος αἰρετικοῦ πρὸς χριστιανὸν ὀρθόδοξον περὶ γενέσεως τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἐλευθέρως τοῦ ἀνθρώπου θελήσεως. Καὶ ὁ μὲν Οὐαλεντινιανὸς, παρατηρῶν ἔνθεν μὲν τὸ εὐτακτον καὶ τὸ κανονικὸν τῆς τοῦ κόσμου δημιουργίας, ἔνθεν δὲ τὸ καταστρεπτικὸν πνεῦμα, τὸ ἐμφωλεῦον καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, συνέλαβε τὸν λογισμόν, ὅτι τὰ ὑποκείμενα εἰς καταστροφὴν δὲν ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δημιουργοῦ, ἀλλ' ὑπάρχει ὕλη τις, συναΐδιος μετὰ τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν αὐτὸς μὲν ἐμόρφωσε καὶ ἐτακτοποίησεν, ὅσον ἦτον ἐνδεχόμενον, ἀλλ' αὕτη ἀντίθετος ὅλως αὐτῷ, ἀντιπράττει καὶ παράγει τὸ καταστρεπτικὸν ἐκεῖνο πνεῦμα. Ὁ δὲ καθολικὸς δεικνύει τῶνάπαλιν, πόσον ἡ παραδοχὴ αὕτη δύο ἀπολύτων οὐσιῶν, Θεοῦ καὶ ὕλης, ὁποῖαν δὴποτε ἀν ἀποδώσῃ τις εἰς αὐτὰς συνάφειαν καὶ σχέσιν πρὸς ἀλλήλας, ἀκριβέστερον ἐξεταζομένη, ἀναιρεῖται ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων ἀντιφάσεων καὶ ἀντιλογιῶν· διότι τὸ κακὸν δὲν πρέπει οὔτε νὰ νομισθῇ προ-

(α) Φωτ. Μυριόβιβλ. 237. « ὅτι σημειώτεον, ὡς αὐτὸς ὁ διάλογος, ὃ ἡ ἐπιγραφή συμπόσιον ἢ περὶ ἀγνείας, παρὰ πολὺ ἔστι νεοθαυμένον· εὐρήσεις γὰρ ἐν αὐτῇ παραβεβλημένας καὶ ἀρειανικὰς δοξολογίας, καὶ ἐτέρων τινῶν κακοδοξούντων μυθολογήματα. »

ερχόμενοι ἐκ τῆς περιοριζομένης δημιουργικῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, οὔτε νὰ ὑποληφθῇ ὡς ἰδιόζουσά τις τῆς ὕλης ποιότης, ἀλλ' ἡ μόνη πηγὴ αὐτοῦ ἐνυπάρχει εἰς τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἐπλάσθη ἔχων τὴν δύναμιν νὰ δέχεται ἐκ προαιρέσεως αὐτὸς τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, ἢ ν' ἀπρὸρίπτη αὐτάς.

Γ') *Περὶ ἀναστάσεως* (De resurrectione). Ὡς αὐτως διὰ λόγος, ἀλλ' οὐχὶ πλέον ἀκέραιος εἰς ἡμᾶς διασωθείς. Ὁ Ἐπιφάνιος ὁμοῦς καὶ ὁ Φώτιος τοσοῦτον μακρὰ ἀπανθίσματα ἐξ αὐτοῦ μᾶς παρέδωκαν, ὥστε φαίνεται, ὅτι δὲν λείπει πλέον πολὺ ἐκ τοῦ ὅλου. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ ἔδωκεν ὁ Ὁριγένης διὰ τοῦ ὁμωνύμου αὐτοῦ συγγράμματος καὶ τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς προϋπάρξεως τῶν ψυχῶν. Οὗτος, ὡς εἶναι γνωστὸν, ἐδόξαζε τὰ ἀνθρώπινα σώματα δεσμοτῆρια ὄντα τῶν ψυχῶν, ὅπου αὐταὶ κατεδικάσθησαν νὰ μένωσιν ἐγκλεισμέναι πρὸς κάθαρσιν διὰ τὴν πρῶτην τῆς παραβάσεως ἁμαρτίαν· τοῦτο δὲ δοξάζων ὁ Ὁριγένης, ἀνῆρει τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός. Ὁ δὲ Μεθόδιος διὰ δεινῆς ῥητορείας καὶ διαλεκτικῆς ἐξελέγχει τοῦ ἀντιπάλου τὰ σαθρὰ ἐπιχειρήματα· τὸ ὑπολαμβάνειν, λέγει, τὸ σῶμα δεσμοτῆριον τῆς ψυχῆς, προσεγγίζει εἰς τὴν αἰρετικὴν περὶ τῆς ὕλης δόξαν, καὶ ἀρίσταται ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, διδασκαλίας τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκεῖμενον· ἐντεῦθεν ἐρμηνεύεται, διὰ τί ὁ Θεὸς, ἀποῦ τὸ κατ' εἰκόνα αὐτοῦ ὁμοίωμα ἔπαθεν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας βλάβην, παρέδωκε τὸ ἕτερον τῶν συστατικῶν μερῶν εἰς τὴν διὰ τοῦ θανάτου διάλυσιν, διὰ νὰ ἐξαλείψῃ οὕτω διὰ τῆς νεκρώσεως τὴν ἁμαρτίαν ἐξ ὁλοκλήρου. Δὲν μὴδενίζεται λοιπὸν τὸ ἀρχικὸν πλάσμα· διότι τοῦτο ἤθελεν ἀντικεῖσθαι πρὸς τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ καὶ περὶ ἀνθρώπων ἰδέαν, ἀλλ' ἀντακινίζεται μόνον. — Τὸ σύγραμμα κρίνεται πολὺ ἐπιτυχές, καὶ συναριθμεῖται εἰς τὰ ἀκριβέστατα, ὅσα περὶ τοιαύτης ὑποθέσεως ἐγράφθησαν.

Δ') *Περὶ γεννητῶν* (De creatis). Τοῦ κατὰ Ὁριγένους συγχεθέντος συγγράμματος τούτου δύο παρὰ τῷ Φωτίῳ (α) σώ-

ζονται μακρά τεμάχια· καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ αὐτῶν ἀποδεικνύει ὁ συγγραφεὺς, ὅτι τὰ ῥήματα τοῦ Χριστοῦ ταῦτα· « μὴ » βάλῃτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσί, μηδὲ τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμ- » προσθεν τῶν χοίρων » (α), λέγονται οὐχὶ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀρετῶν, καὶ ἡ ἔννοια αὐτῶν εἶναι, ὅτι τὰ μυστήρια πρέπει νὰ κρύπτονται ἀπὸ τῶν ἀπίστων, καὶ νὰ μὴ μολύνωνται αἱ ἀρεταί, οἷον ἡ ἀγνεία, ἡ ἐγκράτεια, ἡ δικαιοσύνη, ὑπὸ τῶν ἡδονῶν τοῦ αἰῶνος, αἵτινες ἀναφέρονται ἐνταῦθα ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν χοίρων. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἀποδοκιμάζει τὴν γνώμην τῶν δοξαζόντων τὸν κόσμον ἀναρχον, ἀποδίδων αὐτὴν εἰς τὸν Ὀριγένην· ἡ ἐκκλησία, λέγει, ὀνομάζεται οὕτω, διότι καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ νὰ πολεμήσωσι τὰς ἡδονάς· δύο δὲ δυνάμεις ὑπῆρξαν ἐπὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ὁ πατήρ, ὁ ποιήσας αὐτὸν ἐκ τοῦ μηδενός, καὶ ὁ υἱός, ὁ κατακοσμήσας καὶ ποιήσας τὸ ἔργον τοῦ πατρός· ἡ πρώτη λέξις τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως ἐν ἀρχῇ, ἐρμηνευομένη ἐπὶ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, σημαίνει τὸν Θεὸν πατέρα, γεννήσαντα τὸν Λόγον, τουτέστι τὴν σοφίαν, εὐσαν ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου· ἡ δὲ ἀναρχος ἐκείνη σοφία ἔγεινεν ἀρχὴ πάντων τῶν χτισμάτων, κ.τ.λ.

Ε') Κατὰ Πορφυρίον· σύγγραμμα ἀπολογητικὸν καὶ ἀντιρρητικόν, ἐκ πολλῶν βιβλίων συγχείμενον. Ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος Πορφύριος, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐρηλιανοῦ ἀκμάσας, ἐχθρὸς ἄσπονδος τῶν χριστιανῶν, ἔγραψε κατ' αὐτῶν δέκα πέντε βιβλία· πρῶτος δὲ, ὅστις ἀνέστη κατ' αὐτοῦ ἐναντίος, καὶ ἀπελογήθη ὑπὲρ τῶν ὁμοπίστων αὐτοῦ, εἶναι ὁ Μεθόδιος, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησαν ἔπειτα ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Ἀπολινάριος (β). Κατ' ἀνωγίαν ὁμοῦς ἐκ τοῦ πολυτίμου τούτου βιβλίου μικρά τινα μόνον τεμάχια σώζονται νῦν παρὰ τῷ ἁγίῳ Ἰωάννῃ τῷ Δαμασκηνῷ.

(α) Ματθ. ζ'. 6.

(β) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 83. « adversum Porphyrium confecti libros. » — epist. 84, ad Magnum. « scripserunt contra nos Celsus » atque Porphyrius; priori Origenes, alteri Methodius, Eusebius, et Apollinaris fortissime responderunt: quorum Origenes octo scripsit libros, Methodius usque ad decem millia procedit versuum. »

Γ') Ὁ Ἱερώνυμος ἀναφέρει πρὸς εἰς τὰ πονήματα τοῦ Μεθοδίου καὶ τὰ δύο ταῦτα Ὑπόμνημα εἰς τὴν Γένεσιν καὶ τὸ Ἄσμα τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ πραγματεῖαν περὶ τῆς πυθωνίσσης κατὰ Ὠριγένη (α). ὁ δὲ Σωκράτης μνημονεύει διάλογον αὐτοῦ, ἐπιγραφόμενον ξενῶνα, ἐνθα, λέγει, ἐπὶ τὸν Ὠριγένη (β), καὶ ὁ Θεοδώρητος, λόγον τινὰ Περί μαρτύρων καλούμενον, τοῦ ὁποίου γνωστοποιεῖ καὶ βραχύτατον τεμάχιον (γ).

Ζ') Δὲ καὶ τελευταῖον ἔχομεν ἐκ τοῦ μάρτυρος Μεθοδίου τρεῖς ὁμιλίας, Περί τοῦ Συμεῶν καὶ τῆς Ἀρρης, τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἑπαρτήσεως, Εἰς τὰ βατὰ τῶν φοιτῶντων, καὶ Περί τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ· ἀλλὰ περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν ἄλλο ἱστορικὸν κῦρος δὲν ἔχομεν, ἢ τὰ χειρόγραφα, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀντεγράφησαν. Εἰς τοὺς ἀρχαίους, ὅσον ἐξεύρομεν, ἦσαν ἄγνωστοι· καὶ ὅ,τι διεγείρει κατ' αὐτῶν ὑποψίαν, εἶναι, ὅτι ἐνταῦθα οὐχὶ μόνον ἡ ἑορτὴ τῆς Ὑπαντῆς, καὶ τῶν Βαίων, ἀλλὰ καθόλου καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἐκκλησιαστικαὶ ἑορταὶ φαίνονται παραδεδεγμέναι εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν δὲν ἦσαν εἰσέτι εἰς τῶν πρώτων χρόνων τὴν ἐκκλησίαν γνωσταί· πρὸς δὲ τούτοις πολλὰ ἐκφράσεις, οἷον ἡ συχνάκις ἐπαναλαμβανομένη λέξις ὁμοούσιος, ὑπενθυμίζουσι γνωστὴν τινα πρὸς τὸν αἰρετικὸν Ἀρειον ἀντίθεσιν, καὶ πολλὰ ἄλλα περίοδοι ὑπεμφαίνουσιν ὡς αὐτῶς παρόμοιόν τινα πρὸς τὸν Νεστόριοι ἀντιβόησιν (δ). Ἄλλ' ὑπάρχουσι

(α) Hieronym. de scripti. eccl. adtēth: « adversus Porphyrium confecit libros, et... adversus eundem [Origenem] de Pythonissa... in Genesin quoque et in Cantica canticorum commentarios.»

(β) Σωκράτ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ', κεφ. 13. « Μεθόδιος μὲν οὖν, πολλὰ κατὰ ὅραμα τὸν Ὠριγένη, ὕστερον ὡς ἐκ παλινωδίας θαυμάζει τὸν ἄδρα, ἐν τῷ διαλόγῳ, ᾧ ἐπέγραψεν ξενῶνα.»

(γ) Θεοδώρ. διάλογ. Α'. Ἀτρεπτος. σελ. 55, 56. « τοῦ ἁγίου Μεθοδίου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, ἐκ τοῦ περὶ τῶν μαρτύρων λόγου. Οὕτω γὰρ θαυμαστὸν καὶ περιεπουδαστόν ἐστι τὸ μαρτύριον, ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τιμῶν αὐτὸ ἐμαρτύρηται, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγησάμενος τὸ εἶναι ἱσα Θεῷ, ἵνα καὶ τούτῳ τὸν ἄνθρωπον τῷ χαρίσματι, εἰς ὃν κατέβη, στέψῃ.»

(δ) Ὁμιλ. α. περὶ τοῦ Συμ. 14. « συνάδομεν Χριστῷ· αὐτὸς εἰς φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ, Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, εἰς κύριος πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, ἐξ ἐαυτοῦ μὲν, καὶ οὐ κατὰ χάριν Θεός, δι' ἣν μᾶλλον καὶ τέλειος ἄνθρωπος.»

πάλιν καὶ τινες λόγοι, προσεπιβεβαιούντες, ὡς φαίνεται, τὸ γνήσιον· διότι οὐχὶ μόνον ἐξελέγχεται ὁ συγγραφεὺς τῆς Α' ὁμιλίας ὥς ὁ συγγραφεὺς τοῦ *Περὶ παρθενίας συμποσίου*· οὐχὶ μόνον τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς φράσεως, ἡ ζωντὰ τῶν ἰδεῶν παρὰ-στασις, καὶ ἡ τεχνικὴ ῥητορική μαρτυροῦσι τὸν Μεθόδιον· ἀλλὰ γίνεται πρόδηλος καὶ παράδοξός τις συμφωνία περὶ τὴν ἔννοιαν τῶν ὁμιλιῶν πρὸς τὰς τοῦ *Συμποσίου* τῶν δέκα *παρθένων*, οἷον, ἐν τῷ ἐγκωμίῳ τῆς θεοτόκου παρθένου (α), ἐν τῷ δόγματι. ἔτι ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἤνωσεν εἰς ἐκυτόν τὸν Ἀδὰμ (β), καὶ ἐν ἄλλοις.

Η') *Συγγραμματα ὑποδοχимаτα*. Τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Μεθοδίου φέρει σύγγραμμά τι, ἐπιγραφόμενον *Ἀποκαλύψεις* (Revelationes), τὸ ὅποιον ὅπως κατὰ τὴν γνώμην τῶν πλείστων κριτικῶν (Περερίου, Βελλαρμίνου, Τορνιήλλου, Τιλλεμοντίου, Δουπίνου, Καβέου, Οὐδίνου, Φαβρικίου, καὶ Κεϊλλερίου) εἶναι μεταγενεστέρου Μεθοδίου πόνημα, καὶ μάλιστα τοῦ ὁμωνύμου πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πραγματεύεται δὲ περὶ τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν εἰς αὐτοὺς συμβάντων, καὶ περὶ τῆς συντελείας τοῦ κόσμου, ὡς γίνεται ὁδὸν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ, ἣτις εἰς διάφορα χειρόγραφα καὶ ἐκδόσεις διάφορος ἀναγινώσκεται· καὶ τὸ μὲν χειρόγραφον τῆς Οὐίνδοβωνης ἔχει· « Τοῦ » ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μεθοδίου, ἐπισκόπου Πατάρων καὶ » μάρτυρος, περὶ τῶν Σαρακηνῶν, καὶ Ῥωμαίων παρατάσεως, » καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας καὶ ἀντιλήψεως, καὶ περὶ τῆς παν- » τελοῦς ἐξώσεως καὶ ἀφανισμοῦ τῶν Σαρακηνῶν, καὶ περὶ τῆς » τοῦ κόσμου συντελείας· » ἡ δὲ διήγησις ἄρχεται οὕτως· « Ἐξ- » ελθόντες ὁ, τε Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὕα ἐκ τοῦ παραδείσου, παρθέ- » νοι ἐτύγγανον· ἐν δὲ τῷ τριακοστῷ χρόνῳ τῆς ἐκ τοῦ παρα- »δείσου ἐξόδου αὐτῶν ἔτεκον πρωτότοκον υἱὸν αὐτῶν Καῖν, καὶ » τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Καλλημάραν, » κ.τ.λ.· ἐν δὲ τῷ χειρογράφῳ τοῦ Βατικανοῦ, κατὰ Λέοντα τὸν Ἀλλάτιον (γ), ἡ ἐπιγραφὴ

(α) Λόγ. β. 2. παρβλ. πρὸς Ὁμιλ. β. 13.

(β) Λόγ. γ'. 4—7. παρβλ. Ὁμιλ. β'. 5.

(γ) Diatrib. 28.

φέρεται τιαυτή· α Μεθοδίου Πατάρων εἰς τὸν ἑσχατον καιρόν· »
 καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ βιβλίου· α Ἰστέον, ὅτι ἐξεληθόντες ὅ,τε Ἀδάμ
 » καὶ ἡ Εὐὰ κ.τ.λ. καὶ ἐν τῇ ἐλληνολατινικῇ τῶν Ὁρθοδοξογρά-
 φων ἐκδόσει (ἐν Βασιλείᾳ 1669), ἄλλως πως· πάλιν, οὕτω· α Πε-
 » ρὶ τῶν ἀπὸ συστάσεως κόσμου συμβάντων, καὶ μελλόντων συμ-
 » θάινειν εἰς τὸ ἔξῃς. » — Νόθον εἶναι ὡς αὐτως καὶ ἕτερον βι-
 βλίον, τὸ Χρονικόν, ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Μεθόδιον ὑπὸ τοῦ Τρι-
 θεμίου (α), καὶ ἐπιγραφόμενον (β)· α Χρονικὸν βασιλέων, τῶν
 » ἀπὸ συστάσεως κόσμου τὰς τοῦ κράτους ἡνίας διοικησάντων,
 » ὅπως τε ἕκαστος τούτων διῆξε, καὶ μέχρι πόσου ὁ τῆς ζωῆς
 » αὐτῶν χρόνος διήρκεσε, καὶ ἐν ποίῳ τέλει τὸν βίον ἡμείψαν-
 » το, » διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν κριτικῶν φθάνει μέ-
 χρι τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ ἐπέκεινα, μέχρι τῶν τελευταίων χρό-
 νων τοῦ Καντακουζηνοῦ, 1355, περὶ τῶν ὁποίων διαλαμβάνει
 τὸ χρονικὸν τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁμο-
 λογητοῦ Μεθοδίου.

§ 3. Διδασκαλία. Α') Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ περὶ
 τῆς συναφείας, τὴν ἥποίαν ἔχει ὁ χριστιανὸς καὶ ἡ ἐκκλησία
 πρὸς τὸν σωτῆρα. Ὁ ἄνθρωπος, διδάσκει ὁ ἅγιος Μεθόδιος, ἐ-
 πλατύνῃ ἐλευθερός· εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ οὐδεμία ὑπάρχει ὀριστι-
 κὴ ἀνάγκη οὔτε πρὸς τὸ καλόν, οὔτε πρὸς τὸ κακόν· εἰς τὸ αὐ-
 τεξούσιον αὐτοῦ εἶναι δεδομένον νὰ ἐκλέξῃ ἢ τοῦτο, ἢ ἐκεῖνο·
 α Ὅτι αὐτεξούσιόν, φησι, γεγονέναι φημί τὸν ἄνθρωπον, οὐχ ὡς
 » προϋποκειμένου τινός ἢ κακοῦ, οὐδὲ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐλέσθαι,
 » εἰ βούλοιο, ἄνθρωπος ἐλάμβανεν· ἀλλὰ τὴν τοῦ ὑπακούειν τῷ
 » Θεῷ καὶ μὴ ὑπακούειν αἴτιον μόνον ἦν· τοῦτο γὰρ τὸ αὐτεξού-
 » σιον ἐβούλετο τότε· καὶ γενόμενος ὁ ἄνθρωπος, ἐντολὴν λαμβά-
 » νει παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐντεῦθεν ἤδη τὸ κακὸν ἀρχεται· οὐ
 » γὰρ πειθεται τῷ θεῷ προτάγματι· καὶ τοῦτο καὶ μόνον ἦν
 » τὸ κακόν, ἡ παρακοή, ἥτις τοῦ εἶναι ἡρξάτο· (γ). Ὁ ἄνθρωπος
 ἦτο προωρισμένος νὰ ὑμνῇ τὸν δημιουργὸν εἰς τὸν χορὸν τῶν ἀγ-

(α) De scriptorib. eccl. c. 60.

(β) Παρὰ τῷ Fabric. Biblioth. Graec. lib. V. c. 1. 29. p. 288.

(γ) Περὶ αὐταύτου, παρὰ τῷ Φωτ. Μυριόβιβλ. 236.

γέλων καὶ ἀρχαγγέλων· ἀλλ', ἀφοῦ κατὰ δυστυχίαν παρέβη τὴν ἐντολὴν, καὶ κατεδικάσθη εἰς τὸν θάνατον καὶ τὴν διάλυσιν, ἀφήκεν ὁ Κύριος, ὡς αὐτὸς λέγει, τοὺς χοροὺς τῶν ἀγγέλων, καὶ κατῆλθεν εἰς τὸν ἐπίγειον βίον, διὰ ν' ἀναζητήσῃ τὸ πρόβατον τὸ ἀπολωλός· διότι ἐπρόκειτο ν' ἀναγραφῇ πάλιν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ βιβλίον καὶ τὴν τάξιν τῶν οὐρανίων πολιτῶν διὰ καὶ ὁ Κύριος αὐτὸς ἀνέλαβε καὶ ἐνεδύθη αὐτόν, διὰ νὰ μὴ καταποθῇ πάλιν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας· διότι διὰ τοῦτο ὁ Λόγος ἀνέλαβε τὸν ἄνθρωπον, διὰ νὰ νικήσῃ τὸν ὄφιν, καὶ καταργήσῃ οὕτως τὴν κατάραν. Ἡ τάξις ἀπῆτει οὕτως, ὥστε ὁ πανηρὸς νὰ μὴ νικήθῃ ὑπ' ἄλλου τινός, ἢ ὑπ' ἐκείνου, τὸν ὁποῖον διὰ τῆς ἀπάτης ὑπέταξεν εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ· διότι ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ κατάρα ἤτον ἀθάνατον νὰ καταργηθῇ ἄλλως, ἢ οὕτως, ὥστε αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, χάριν τοῦ ὁποῖου ἀπηγγέλθη τὸ ῥητόν « Γῆ « εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ » (α), ἀναμορφωθείς καὶ ἀναπλασθεὶς πάλιν, ν' ἀναιρέσῃ τὴν κατάραν, τὴν ἐπέλυθυσαν δι' αὐτὸν κατὰ πάντων, καὶ οὕτως ἡμεῖς οἱ ἐν τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ ἀποθανόντες, ν' ἀναζήσωμεν ἐν Χριστῷ, ὅστις ἀνέλαβεν ἐν ἑαυτῷ τὸν Ἀδὰμ (β). — Τὴν ἐκκλησίαν διτιπῶς πως περὶ τοῦ Μεθοδίου, τὸ μὲν, ὡς ἀφ' ἑαυτῆς ὑφισταμένην ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, διάφορον παρὰ τὰ μέλη αὐτῆς, ὅπως διακρίνεται ἡ μήτηρ ἀπὸ τῶν τέκνων· καθὼς τοιαύτη, εἶναι τὸ δοχεῖον τῶν ἐν αὐτῇ θεϊῶν δυνάμεων· συλλαμβάνει τρόπον τινὰ ἐν τῇ μήτρᾳ αὐτῆς πάντας τοὺς προσφεύγοντας εἰς τὸν Λόγον, μορφοῖ αὐτοὺς κατὰ τὴν καθ' ὁμοίωσιν ἰδέαν καὶ μόρφωσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ γεννᾷ αὐτοὺς κατὰ πάσας περιόδους μακαρίους τῶν οὐρανῶν πολίτας. « Ὡς περ γὰρ σπορὰν » ἄνδρὸς ἀμόρφωτον ὑποδεξαμένη γυνή, περιόδοις χρόνων ἄνθρωπον ὁλόκληρον ἀποκύει, ταύτῃ δὴ καὶ τοὺς προσφεύγοντας » τῷ Λόγῳ, φῆσαιεν ἄν τις, συλλαβοῦσαν ἅει τὴν ἐκκλησίαν, » καὶ τὴν καθ' ὁμοίωσιν ἰδέαν αὐτοὺς καὶ μόρφωσιν μορφοῦσαν » τοῦ Χριστοῦ, περιόδοις τῶν χρόνων πολίτας μακαρίων ἐκείνων

(α) Γένεσ. γ'. 19.

(β) Συμπόσ. τῶν δέκα παρθέ. λόγ. γ'. 6.

« αἰώνων ἐργάζεσθαι » (α) καθὼς τοιαύτη εἶναι ἡ παρθενική, ἀσπλη-
 λος, καὶ ἀδίκως νεάζουσα νόμφη τοῦ Λόγου· εἶναι θεῖον πλάσμα,
 τελειότατον, ὑπεράνω τῶν ἀνθρωπίνων ἐξέχον, καὶ ἐγχαράττον εἰς
 ἐκάστην ψυχὴν τὴν εἰκόνα καὶ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ Λόγου. Ἄλλως
 δὲ πάλιν παριστᾷ τὴν ἐκκλησίαν ὡς τὸ « ἄθροισμα καὶ τὸ στί-
 » φος τῶν πεπιστευκότων », ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πρεσβύτεροι διδά-
 σκουσι τοὺς νεωτέρους, οἱ τέλειοι τοὺς ἀσθενεστερούς, κατ' ἀνά-
 λογίαν πρὸς τὴν φυσικὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἀνάπτυξιν.

Β') Περὶ τοῦ βαπτίσματος, τῆς παρθενίας, καὶ τοῦ γά-
 μου. Περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ βαπτί-
 σματος ταῦτα διδάσκει ὁ Μεθόδιος· τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος
 καθαίρει τοὺς βαπτιζομένους ἀπὸ τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἁμαρτίας,
 καὶ μεταπλάττει αὐτοὺς κατὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐγχα-
 ράττον εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν εἰδὸς τι σφραγίδος· οἱ κατηχοῦ-
 μενοι διαμένουσιν ὡς οἱ νήπιοι ἐν τῷ κόλπῳ τῆς μητρὸς αὐ-
 τῶν, ἕως ἂν λάβωσι διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν πνευματικὴν
 ἀναγέννησιν, καὶ ἀναδύσωσιν ἄνδρες τέλειοι· ὅσῃν δὲ ἂν ἔχῃ
 τὸ βάπτισμα δύναμιν νὰ ἐξαλείψῃ τὰς ἁμαρτίας, ἐμμένει ὁμῶς
 πάντοτε εἰς ἡμᾶς, ἐνὸς καὶ κατοικοῦμεν τὸ θνητὸν τοῦτο σῶμα,
 ῥίζα τις τῆς ἁμαρτίας, βλαστάνουσα κλῶνας, οἵτινες πρέπει
 πολλάκις νὰ ἐκκοπῶσι διὰ τῆς μαχαίρας τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ
 (6). — Περὶ τῆς παρθενίας ἥδη ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν, πόσον
 ὁ Μεθόδιος τιμᾷ τὴν ἀρετὴν ταύτην, καὶ ἐξαισίον χάρισμα αὐ-
 τὴν νομίζει, καὶ ἔσοχον εὐχὴν ἀποκαλεῖ, τὴν ὁποίαν δυνατὰί τις
 νὰ εὐχηθῇ εἰς τὸν Θεόν· ἀλλὰ καὶ λέγει, ὅτι ἡ τήρησις αὐ-
 τῆς εἶναι δύσκολος διὰ τοὺς μεγάλους καὶ πολυειδεῖς κινδύνους,
 εἰς τοὺς ὁποίους ὑπόκειται· διότι ἡ παρθενία ὑφίσταται οὐχὶ
 μόνον εἰς τῶν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ εἰς τῶν ψυχῶν τὴν ἀ-
 γνείαν. — Περὶ δὲ τοῦ γάμου ἐπίσης· ἐντίμως ὁμιλεῖ, διδά-
 σκων, ὅτι εἶναι ἐντολὴ τοῦ Κυρίου, δοθεῖσα εἰς τὸν πρῶτον
 ἄνθρωπον χάριν αὐξήσεως καὶ πολυπλασιασμοῦ τοῦ ἀνθρωπί-

(α) Αὐτόθι, λόγ. ἡ, 6.

(6) Ἐν Συμπόσ.

νου γένους, καὶ τηρητέα, ἕως ἂν πληρωθῇ ὁ προωρισμένος ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων. Ἀποδεικνύει δὲ πρὸς τοῦτοις, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δοτὴρ τῶν ψυχῶν εἰς τὰ γεννώμενα βρέφη, ἄτοπον νομίζεται νὰ καταδικάζῃ τις τὸν γάμον, χωρὶς τοῦ ὁποίου ἡ ἐκκλησία οὔτε ἀγίους ἤθελεν ἔχει, οὔτε μάρτυρας (α).

§. 4. Ἐκδόσεις. Τὴν πρώτην συλλογὴν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Μεθοδίου ἐξέδωκεν ὁ Φρ. Κομβιφίσιος, ὁ ἀπὸ τοῦ τάγματος τῶν Δομινικανῶν, ἐν Παρίσι. 1644. Ἀλλ' ἡ ἐκδοσις αὐτῇ ἦτον ἔτι ἐλλιπής, περιέχουσα τεμάχια τινὰ μόνον καὶ αὐτοῦ τοῦ Συμποσίου τῶν δέκα παρθένων· ἐντεῦθεν πληρεστέραν ἐκδοσιν ἐφρόντισε νὰ δημοσιεύσῃ κατὰ τι ἐν Βατικανῷ χειρόγραφον Λέων ὁ Ἀλλάτιος, μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως καὶ Διατριβῆς περὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν Μεθοδίων (*Diatriba de Methodiorum scriptis*) ἐν Ῥώμῃ, 1656· ταύτην δὲ τὴν ἐκδοσιν ἠκολούθησε τὸ ἐπόμενον ἔτος (1657) ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦτου Ποσίνου, μετὰ νέας λατίν. μεταφράσεως καὶ πολλῶν εἰς τὸ κείμενον σημειώσεων. Μετὰ τοὺς δύο δὲ τούτους ἐκδότας ὁ εἰρημένος Κομβιφίσιος καὶ δευτέρον πάλιν ἐτύπωσε τοῦ Μεθοδίου τὰ συγγράμματα τελειότερον καὶ μᾶλλον ἐπιδιωρθωμένα, ἐν τῷ *Auctuar. noviss. PP.* ἐν Παρίσι. 1672, T. I., καὶ τελευταῖον ὁ Ἀνδρέας Γαλλάνδιος μᾶς παρέδωκε τὴν πληρεστάτην τῶν Ἀπάντων τοῦ Μεθοδίου ἐκδοσιν ἐν τῇ *Biblioth. vett. PP.* (Venet. 1765—88. XIV. F.) T. III. p. 670. sqq., καταπλουτίσας αὐτὴν διὰ τῶν σοφῶν τοῦ Κομβιφίσίου, Λέοντος Ἀλλατίου, καὶ Οὐαλησίου σημειώσεων.

ΤΕΡΤΥΛΛΙΑΝΟΣ.

§. 1. Βίος. Ὁ Τερτυλλιανὸς (*Quintus Septimius Florens Tertullianus*) ἐγεννήθη ἐν Καρχηδόνι ἀπὸ πατρὸς ἑκα-

(α) Ἐν Συμποσ.

γεντάρχου, υπηρετοῦντος παρὰ τῷ ἀνθυπάτῳ τῆς Ἀφρικής, τὸ ἔτος 160, ἀκμάσας κυρίως ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Σευήρου καὶ Ἀντωνίνου Καρακάλλα. Ἐπειδὴ ὁ Εὐσέβιος γράφει περὶ τοῦ Τερτυλλιανοῦ, ὅτι ἦτο « τοὺς Ῥωμαίων νόμους ἠκριβωκώς, ἀπὸ νῆρ τὰ τε ἄλλα ἔνδοξος, καὶ τῶν μάλιστα ἐπὶ Ῥώμῃ λαμπρῶν » (α), εἰκασάν τινες, ὅτι πατρίδα μὲν εἶχε τὴν Ῥώμην, ἐπάγγελμα δὲ τὸ τοῦ νομικοῦ. Καὶ μνημονεύεται μὲν εἰς τὸν πίνακα τῶν πανδεκτῶν μετὰ τῶν νομοδιδασκάλων, ἐκ τῶν δ-ποίων συνελέχθη τὸ σύγγραμμα τοῦτο, *Τερτυλλιανός τις, ὁκτώ βιβλία ζητημάτων συγγράψας* (Quaestionum libri octo), καὶ βιβλίον ἐν *Περὶ τῆς χρηματικῆς περιουσίας τοῦ στρατοπέδου* (De castrensi peculio)· ἀλλὰ καὶ οὐδεμίᾳ ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι ἄλλος εἶναι οὗτος παρὰ τὸν ἡμέτερον Τερτυλλιανόν, οὐδὲ ἠθέλησεν ὁ Εὐσέβιος νὰ ἐκφράσῃ, ὅτι ἦτο νομικός, ἀλλὰ μόνον ἐπ' ἀκριβείᾳ ἐμπειρος τῶν Ῥωμαϊκῶν νόμων, ὡς πληροφοροῦμεθα ἐκ τοῦ *Ἀπολογητικοῦ* αὐτοῦ, ὅπου συχνότατα ἀναφέρει τοὺς νόμους τῶν Ῥωμαίων. Ὡς αὐτως οὐτ' ἐκ τῆς φράσεως « καὶ τῶν μάλιστα ἐπὶ Ῥώμῃ λαμπρῶν » ὑποστηρίζεται ἡ γνώμη, ὅτι ὁ Τερτυλλιανὸς ἐγεννήθη ἢ ἔζησεν ἐν Ῥώμῃ· διότι συνεθίζει πολλάκις ὁ Εὐσέβιος διὰ τῆς λέξεως *Ῥωμαῖος* νὰ δηλοῇ οὐχὶ τοὺς ἰθαγενεῖς αὐτοῦ καὶ πολίτας τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ τοὺς Λατίνους καθόλου καὶ τοὺς Δυτικούς. — Κατὰ ποῖον ἔτος, ἢ τίνος ἀφορμῆς δοθείσης, προσῆλθεν ὁ Τερτυλλιανὸς εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, δὲν ἐξεύρομεν εἰσέτι μετὰ βεβαιότητος· διότι οἱ μὲν λέγουσιν αὐτὸν βαπτισθέντα τὸ ἔτος 195, ἢ 196· οἱ δὲ, τὸ 170· ἕτεροι δὲ, τὸ 185· καὶ τινες, τὸ 208. Ἐκ δὲ τῶν φερομένων πολλῶν καὶ διαφόρων αἰτίων, τῶν παρακινήσαντων αὐτὸν νὰ πιστεύσῃ εἰς Χριστὸν, τὰ πιθανώτερα εἶναι ἰσως ἡ ἀκαταμάχητος σταθερότης, τὴν ὁποίαν παρετήρει τοὺς μάρτυρας τῆς πίστεως δεικνύοντας καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν τρομερωτάτων βασάνων, καὶ ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἔβλεπε τοὺς χριστιανοὺς ἔχοντας ἐπὶ τῶν

(α) Ἑκκλ. ἱστορ. βιβλ. 6', κεφ. 2.

δαιμόνων. Ἀλλὰ δὲν διέμεινε καὶ μέχρι τέλους τῆς ζωῆς πιστὸν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τέκνον· διότι κατὰ τὸ μ' ἢ μέτῃς ἡλικίας ἔτος, ἀποσκιρτήτας τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων, ἡσπασθῇ τὴν αἵρεσιν τοῦ Μοντανοῦ, καὶ τὴν καχόδοξον αὐτοῦ διδασκαλίαν ἐζήλωσε (περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος, κατὰ τὸ 200, ἢ 201, ἢ καὶ 202). Ὡς λόγον δὲ τῆς ἀποστασίας ταύτης τοῦ Τερτυλλιανοῦ ὁ μὲν Βαρώνιος ἀναφέρει τὴν ζηλοτυπίαν αὐτοῦ διὰ τὴν τοῦ Βίκτορος εἰς ἐπίσκοπον τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας προχείρισιν (α). ὁ δὲ βιογράφος αὐτοῦ Παμέλιος (β) νομίζει τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐν Καρχηδόνι ἐπισκοπῆς· καὶ ἄλλοι δὲ ἄλλα προβάλλουσιν αἰτία, πιθανὰ μὲν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, εἰς μηδεμίαν ὁμῶς μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων ἐπιστηριζόμενα· διὸ τὸ εὐλογοφανέστερον καὶ ἐνταῦθα εἶναι, ὅτι σημειοῦται ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου, ὅτι παρώξυναν κατὰ τῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰς ἀποστασίαν ἀπ' αὐτῆς παρώρμησαν τὸν Τερτυλλιανὸν ὁ πρὸς αὐτὸν φθόνος τῶν ἐν Ῥώμῃ κληρικῶν, καὶ ὁ ὑβριστικὸς τρόπος, καθ' ὃν ἐκεῖνοι ἐφέροντο πρὸς αὐτόν (γ). Ὅσον δὲ εἶναι δυνατόν νὰ εἰχάσῃ τις ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, φαίνεται, ὅτι δὲν ἐπανεκάμψε πλέον ἀπὸ τῆς πλάνης· ἀλλ' ἐν αὐτῇ καὶ ἐτελεύτησεν, ὑπὲρ ἡλικίας, τὸ ἔτος 240 (δ).

§. 2. Συγγράμματα. Τοῦ Τερτυλλιανοῦ τὰ συγγράμματα διαιροῦνται εἰς δύο τάξεις· καὶ ἡ μὲν αὐτῶν περιέχει, ὅσα συνέταξεν, εὐρισκόμενος ἔτι ἐν κόλποις τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· ἡ δὲ, ὅσα συνέγραψεν, ἀποῦ ἤδη μετέστη εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Μον-

(α) Baron. Annal. ad annum. 201. n. 9.

(β) Ἦτον ὁ Παμέλιος πρότερον μὲν σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου τοῦ Ε', ἔπειτα δὲ ἀρχιδιάκονος παρὰ τῇ ἐν Αὐδομάρῃ (Saint-Omer) μητροπόλει· ἀπέθανε τὸ 1587.

(γ) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 53. «Tertullianus usque ad mortem diam aetatem presbyter ecclesiae permansit; postea vero invidia et contumeliis clericorum Romanae ecclesiae ad Montani dogma delapsus est.»

(δ) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 53. «fertur vixisse usque ad decrepitam aetatem.»

τηνιστῶν· καὶ τὰ δεύτερα ταῦτα διακρίνονται μάλιστα, διότι οὐδέποτε σχεδὸν παραλείπει ἐν αὐτοῖς τὴν εὐκαιρίαν ὁ συγγραφεὺς ἢ νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ παρὰ τοῖς αἵρετικοῖς τούτοις λεγομένου προφητικῆς πνεύματος, ἢ νὰ καταδικάσῃ τοὺς δευτέρους γάμους, ἢ ν' ἀποδοκιμάσῃ τὴν ἄρεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, τὴν ὅποιαν οἱ καθολικοὶ ἔδιδαν εἰς τοὺς ἁμαρτάνοντας μετὰ τὸ βάπτισμα, ἢ τελευτήσιον νὰ περιφρονήσῃ τοὺς καθολικοὺς, ἀποκαλῶν αὐτοὺς σαρκικοὺς καὶ πυχλοὺς. — Εἰς τὴν πρώτην λοιπὸν τᾶς ὑπάρχονταί τὰ ἐξῆς συγγράμματα·

Α') Τὸ *Περὶ μετανοίας* (De poenitentia). Ἐγραψέ δὲ πάντως ὁ Τερτυλλιανὸς τὸ βιβλίον τοῦτο, πρεσβύων ἔτι τὴν ὀρθόδοξίαν· διότι πολέμων ἐν αὐτῷ τὸ κυριώτερον τῶν αἵρετικῶν τοῦ Μοντανοῦ δογμάτων, τὴν μὴ δεδομένην ἄρεσιν εἰς τοὺς μετὰ τὴν παραδοχὴν τοῦ βαπτίσματος ἁμαρτάνοντας, ἀποφαίνεται, ὅτι εἰς τοιοῦτους δύναται ἡ ἐκκλησία νὰ μεταδώσῃ τὴν ἀπὸ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπόλυσιν, ἐὰν τῶντι μετανοήσωσιν ἐκ συνειδήσεως καθαρᾶς. — Ὁ Δεσιδέριος Ἐρασμος ἀμφίβαλε περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ βιβλίου, διότι εὑρηκεν αὐτὸ γεγραμμένον μετὰ πλειότερας εὐφραδείας παρὰ τὰ λοιπὰ πάντα τοῦ Τερτυλλιανοῦ· καὶ ἡ ἀμφιβολία αὕτη τοῦ Ἐράσμου ἔπεισέ τινας νὰ τὸ ἀπερρίψωσιν· ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ μνημονεύεται εἰς ὄνομα τοῦ Τερτυλλιανοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰσπανοῦ ἐπισκόπου τῆς Βαρκινωνίας Πακιανοῦ, ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφῆος, κατὰ τὴν δ' ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσαντος, φαίνεται, ὅτι δὲν ἔχει πλέον χώραν ἀμφιβολία τις, οὐδὲ πρέπει νὰ θαυμάζωμεν μεγάλως τὴν ἐν αὐτῷ εὐφράδειαν, τὴν ὅποιαν ὁ Τερτυλλιανὸς ἴσως ἀπὸ φιλοτιμίας, νέος ὢν τότε, καὶ νεωστὶ εἰς Χριστὸν πιστεύσας, ἐπεχειρήσθη ἐπιτήδεις ἐπὶ μᾶλλον.

Β') Τὸ *Περὶ τοῦ βαπτίσματος* (De baptismo), γραφὲν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον· διότι οὐχὶ μόνον δὲν περιέχει τι εὐνοούμενον ὑπὸ τῆς αἵρέσεως τῶν Μοντανιστῶν, ἀλλὰ μάλιστα καὶ ὅ,τι λέγει περὶ τοῦ βαπτίσματος, ὅτι ἀπόκειται εἰς τοὺς ἐπισκόπους, καὶ οὐδέποτε ἐπιτρέπεται εἰς τὰς γυναῖκας νὰ διδάσκωσι καὶ νὰ βαπτίζωσιν, ἐξελέγχεται ἐναντίον ὃν τῶν δογμάτων τοῦ Μοντανοῦ.

Γ') Ἡ *Περὶ προσευχῆς* (De oratione) πραγματεία, τὴν

ὅποιαν καὶ ταύτην συνέταξεν ἐπὶ ὁρθοδοξῶν· διότι ὁμιλῶν ἐν αὐτῇ περὶ τῶν νηστειῶν, λέγει, ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τοὺς χριστιανοὺς συνήθης καὶ νόμιμος ἄλλη νηστεία, ἢ ἡ πρὸ τοῦ πάσχα τηρουμένη· ἡ δὲ ἀπόφανσις αὕτη τοῦ Τερτυλλιανοῦ ἀντιβαίνει εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Μοντανιστῶν, οἵτινες πολλὰς νηστειῶν καὶ τεσσαρακοστὰς ἐτήρουν κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἐνιαυτοῦ. Προσέτι δὲ ἀναφέρει ἐνταῦθα καὶ τὸν Ποιμένα τοῦ Ἑρμῆ, τὸν ὁποῖον ἀπεδοκίμαζεν ὕστερον, μεταβάς εἰς τὴν αἵρεσιν.

Δ') Ὁ Ἀπολογητικὸς (Apologeticus), ὅστις περιέχει ἀπολογίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, γραφεὶς περὶ τὸ ἔτος 200 ἀπὸ Χριστοῦ, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπὶ Σευήρου διεγεργέντος διωγμοῦ. Ὁ Παμέλιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι νομίζουσιν, ὅτι ἔγραψεν ὁ Τερτυλλιανὸς τὸν Ἀπολογητικὸν ἐν Ῥώμῃ πρὸς τὴν σύγκλητον· ἀλλ' οὐδὲν χωρὶον ἀπαντᾷται ἐν αὐτῷ, τὸ ὁποῖον ὑποστηρίζει τὴν εἰκασίαν ταύτην· τούναντίον μάλιστα ὁ λόγος ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι διοικοῦντας. Ὁ Τερτυλλιανὸς ὁμιλεῖ ἐνταῦθα περὶ τῆς Ῥώμης καὶ τῶν Ῥωμαίων, ὡς μὴ ὦν παντάπασιν ἐν τῇ πόλει αὐτῶν· εἰς τὰ κεφάλ. 21, 24, 35, καὶ 45, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἀνθυπάτου, ὅστις δὲν ὑπῆρχεν ἐν Ῥώμῃ· καὶ καθόλου δέ, ὅτι γράφει πρὸς τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν σύγκλητον, μαρτυρεῖ καὶ αὕτη ἡ ἀρχὴ τοῦ συγγράμματος, ἔχουσα οὕτω « Si non licet » vobis, Romani imperii antistites, in aperto, et in ipso » vertice civitatis praesidentibus, ad judicandum palam » dispicere, et coram examinare, quid sit liquidum causa christianorum, si ad hanc solam speciem auctoritatis vestra de justitiae diligentia in publico aut timet, » aut erubescit inquirere; si denique domesticis indicis nimis onerata sectae hujus infestatio obruit viam » defensioni, κ.τ.λ. » Οἱ ἐνταῦθα Romani imperii antistites καλούμενοι, εἶναι οἱ ἐπαρχοί, καὶ οἱ ἀνθύπατοι, οἱ κυβερνῶντες τὰς ἐπαρχίας τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας· καὶ ἀποδεικνύεται τοῦτο ἐκ τῆς ἀμέσως ἐπομένης σημειώσεως, ὅτι προεδρεύουσιν in vertice civitatis, τὸ ὁποῖον κατ' οὐδένα τρόπον σημαί-

νει τὴν Ῥώμην, λεγομένην πάντοτε *urbs*· καὶ ἐξ ὧων δὲ ἐρεξῆς ἐπιφέρει, ὅτι εἰς ἐκείνους ἀνήκει νὰ ἐξετάσῃ τὴν ὑπόθεσιν τῶν χριστιανῶν, καὶ νὰ κρίνωσιν αὐτοὺς, δηλοῖ ὁ συγγραφεὺς, ὅτι ὁμιλεῖ πρὸς τοὺς ἔξω τῆς Ῥώμης διοικητάς. Ἐγράφη λοιπὸν ὁ Ἀπολογητικὸς ἐν Ἀφρικῇ πρὸς τὸν ἀνθύπατον αὐτῆς.

Εἴ) Τὸ *Περὶ ὑπομονῆς* (*De patientia*), καὶ τὸ *Πρὸς μάρτυρας* (*Ad Martyres*), κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέντα χρόνον, καὶ τὸ *Πρὸς Σκαπούλαν* (*Ad Scapulam*), μετ' ὀλίγα ἔτη ὕστερον συνταχθὲν, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ δύο βιβλία *Πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς* (*Ad Nationes*).

Μετὰ δὲ ταῦτα, ὅτε ἤρχισε νὰ κλίνη πρὸς τοὺς Μοντανιστάς, ἔγραψε περὶ τὸ ἔτος 202, ἢ 203, τὰς πραγματείας *Περὶ θεαμάτων* (*De spectaculis*) καὶ *Περὶ εἰδωλολατρίας* (*De idololatria*)· εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν ὁμιλεῖ περὶ τῆς Ῥώμης ὡς ἄνθρωπος, ὅστις οὐδέποτε εἶδε τὴν πόλιν ταύτην· τὸ *Περὶ θαυμάτων* ἄρα δὲν ἐγράφη ἐν Ῥώμῃ, ὡς τινες γνωματεύουσι. — Δὲν ἦτο δὲ τότε Μοντανιστῆς ὅλως, ἀλλ' ἤρχιζε νὰ εὐνοῇ τὸ φρόνημα τῶν ὁπαδῶν τῆς αἵρέσεως ταύτης, καίτοι μὴ ἐγκαταλιπὼν εἰς ἐτὶ δημοσίᾳ τὴν ἐκκλησίαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διετίθετο πρὸς τοὺς Μοντανιστάς, καὶ ὅτε συνέγραψε τὰ βιβλία *Περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐνδυμάτων τῶν γυναικῶν* (*De cultu muliebri, et de habitu muliebri*), καὶ τὰ δύο *Πρὸς τὴν ἑδύαν αὐτοῦ γυναῖκα* (*Ad uxorem*). — Τὸ σύγγραμμα *Περὶ τῆς μαρτυρίας τῆς ψυχῆς* (*De testimonio animae*) δὲν ἔχει ὠρισμένην τὴν ἐποχὴν, ἀλλ', ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ οὐδὲν ἔχνος ἀπαντᾷ τῆς μοντανιστικῆς αἵρέσεως, συμπεραίνομεν ὅτι ἐγράφη, πρὶν ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἀποχωρισθῇ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

Εἰς δὲ τὴν δευτέραν τάξιν ἀριθμοῦνται κατὰ πρῶτον τὰ *Κατὰ τοῦ Μαρκίωνος βιβλία* (*Adversus Marcionem libri V.*), γραφέντα κατὰ τὸ 1^{ον} ἔτος τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Σευήρου, τοιούτεσι τὸ 207 σωτήριον. Ἐπειτα τὸ *Περὶ προγραφῶν* (*De praescriptionibus*), τὸ ὅποιον, εἰ καὶ καθ' ὑπερβολὴν ἐξαίρετον, καὶ μὴδὲν τι ἐναντίον τῆς ὀρθοδοξίας περιέχον, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι συνέταξε Μοντανιστῆς ἡδὴ ὢν, πλην ἐὰν μὴ εἰπώμεν, ὅτι πρὸς καιρὸν τινα ἐφύλαξεν αὐτὸ ἀνέκδοτον.

Παρεκινήθησαν δὲ τινες νὰ πιστεύσωσιν, ὅτι τὸ, περὶ οὗ ὁ λόγος, βιβλίον συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Τερτυλλιανοῦ, ὀρθοδόξου ἐκείνου, διότι ἀνέγνωσαν ἐν αὐτῷ πολλά, γεγραμμένα πρὸς ὄφελος τῆς ἐκκλησίας κατὰ τῶν νεωτεριστῶν· ἀλλὰ τὰς αὐτὰς ἀρχὰς μεταχειρίζεται καὶ ἐν τοῖς Κατὰ τοῦ Μαρκίωνος, καὶ ἀλαχού· ὁ δὲ κατάλογος τῶν αἵρετικῶν, ὅπου συγκαταλέγονται καὶ οἱ Μοντανισταί, δὲν εἶναι τοῦ Τερτυλλιανοῦ· ὥστε ὁ λόγος οὗτος, ὅστις ἠθέληεν ὑποστηρίζει τὴν πιθανότητα, διὰ συνέταξε τὸ βιβλίον, ὁμολογῶν τὸ καθολικὸν δόγμα, ἀποδίδει ἀνίσχυρος. — Μετὰ τὸ Περὶ προγραφῶν τοῦτο ἔπονται χρονολογικῶς τὰ τρία, *Περὶ ψυχῆς* (*De anima*), *Περὶ σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ* (*De carne Christi*), καὶ *Περὶ ἀναστάσεως* (*De resurrectione*), γραφέντα ἀπὸ τοῦ 207 μέχρι τοῦ 210 ἔτους. — Τὸ σύγγραμμα, ἐπιγραφόμενον *Σκορπιακὴ* (*Scorpiace*), τὸ *Περὶ στεφάνου* (*De corona*), καὶ τὸ *Περὶ τρίβωνος* (*De pallio*), ἐγράφησαν ὡς αὐτῶς κατὰ τὸ αὐτὸ τοῦ χρόνου διάστημα, ἀλλ' ἀγνοεῖται ἀκριβῶς τὸ ἔτος. Ὁ Σκαλιγῆρος δι' ἐτυμολογίας, ὅτι τὸ *Περὶ τρίβωνος* εἶναι τὸ πρῶτον σύγγραμμα τοῦ Τερτυλλιανοῦ· ὁ δὲ Σαλμάσιος τούναντίον, ὅτι συνέγραψεν αὐτὸ, γενόμενος ἤδη πρεσβύτερος· διότι εἶχε τὸ ἐκκλησιαστικὸν τοῦτο ἀξίωμα ὁ Τερτυλλιανός· πρὸς τούτοις δὲ ὁ μὲν πρῶτος νομίζει, ὅτι ὁ *τρίβων* (*pallium*) ἦτον ἔνδυμα κοινὸν πάντων τῶν χριστιανῶν· ὁ δὲ Σαλμάσιος εἰκάζει, ὅτι ἐφόρουσαν αὐτὸ ἰδίως οἱ πρεσβύτεροι· ἀλλ' ἀμφότεροι ἀπατιῶνται· διότι οἱ χριστιανοὶ πάντες καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐφόρουσαν τότε ἐνδύματα μακρὰ καὶ βραχέα, ἀδιαφόρως, κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ τόπου· ὁ δὲ *τρίβων* ἦτον ἔνδυμα τῶν φιλοσόφων, καὶ τῶν αὐστηρότερόν τινα βίον ἐπαγγελλομένων. — Ἐν τῷ *Περὶ στεφάνου* λέγει, ὅτι θέλει συντάξει πραγματείαν περὶ τῶν ὁμολογιῶν καὶ τῶν βεβαιωθησίων τῶν μαρτύρων, καὶ διὰ ταύτης νομίζει ὁ Βαρώνιος, ὅτι ἠθέλησε νὰ ἐννοήσῃ ὁ Τερτυλλιανός τὴν *Σκορπιακὴν*· ἀλλὰ κατ' ἄλλους ὑπαινίττεται ὁ συγγραφεὺς μᾶλλον τὸ *Περὶ τῆς κατὰ τὸν διωγμὸν φυγῆς* (*De fuga in persequutione*)· διότι ἡ μὲν *Σκορπιακὴ* ἐγράφη κατὰ τῶν αἵρετικῶν· τὸ δὲ βιβλίον, τὸ ὅποion ἐσχόπει νὰ ἐκδώσῃ, γράφων τὸ *Περὶ στεφάνου*, ἔμελλε ν' ἀπευθυνθῇ κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιμέ-

νων, τῶν φευγόντων ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν. — Τὸ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους (*Adversus Judaeos*) βιβλίον φαίνεται γραφὴν περὶ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Σευήρου, τοιούτου κατὰ τὸ ἔτος 209, ὡς γίνεται ὀφλόν ἐξ ὧν λέγει ἐν τῷ κεφ. 7 περὶ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου ζωγραφεῖ τὴν ἀκμαίαν αὐτῆς κατάστασιν, καὶ τοὺς μὲν Γερμανοὺς ἀποκρουσθέντας, τοὺς δὲ Ἀγγλοὺς ἐγκλεισθέντας εἰς τὸ τεῖχος, τὸ ὁποῖον περιέβαλεν ὁ Σευήρος εἰς τὴν Ἀγγλίαν, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων, τοὺς δὲ Μαύρους πολιορκουμένους ὑπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεώνων· ταῦτα δὲ πάντα ἀρμολογοῦσι λεγόμενα περὶ τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Σευήρου, τοῦ νικητοῦ κατὰ πάντων τῶν βαρβάρων ἀναδειχθέντος. — Τὴν ἐποχὴν δὲ τῶν Κατὰ Πραξέου (*Adversus Praxeum*), Κατὰ Ἑρμογένους (*Adversus Hermogenem*), καὶ Κατὰ Οὐαλεντινιανῶν (*Adversus Valentinianos*) γραφέντων βιβλίων δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς· ἐν τῷ Κατὰ Ἑρμογένους κατηγορεῖ τὸν αἰρετικὸν τοῦτον, ὅτι ἐδεικνύετο περὶ τὸν γάμον συγκαταβατικὸς, καὶ ἡ κατηγορία αὕτη, ὡς ἀπόβουτα μοντανιστικῶν φρονημάτων, μαρτυρεῖ, ὅτι αἰρετικὸς ὢν συνέγραψεν ὁ Τερτυλλιανὸς τὸ βιβλίον· οὕτω καὶ ἐν τῷ Κατὰ Οὐαλεντινιανῶν ἐγκωμιάζει περὶ φημὸν τινὰ Μοντανιστὴν, Πρόκλον ἢ Πρόκουλον ὀνομαζόμενον. — Ὡς αὐτῶς ἄδηλος εἶναι εἰς ἐμὲ ὁ χρόνος, καὶ ὃν συνετάχθησαν τὰ ἐξῆς ὑπὲρ τῶν Μοντανιστῶν καὶ κατὰ τῆς ἐκκλησίας συγγράμματα· *Περὶ σωφροσύνης* (*De pudicitia*), *Περὶ νηστειῶν* (*De jeuniis*), *Περὶ μονογαμίας* (*De monogamia*), *Περὶ προτροπῆς εἰς τὴν ἀγνείαν* (*De exhortatione ad castitatem*), *Περὶ τῆς κατὰ τὸν διωγμὸν φυγῆς* (*De fuga in persecutione*), καὶ *Περὶ τοῦ δεῖν τὰς παρθένους καλύπτεσθαι* (*De virginibus velandis*) — Περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ Πρὸς Σκαπούλου βιβλίου μετὰ βεβαιότητος δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι συνετάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σευήρου ἐπὶ τοῦ Ἀντωνίνου Καρακάλλα, κατὰ τὸ ἔτος 213· διότι ἀναφέρει ἐν αὐτῷ, ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Ἀντωνίνου, ὁ Σευήρος, ἔλαβεν ὅπως οὖν φροντίδα τινὰ περὶ τῶν χριστιανῶν. Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ὡς αὐτῶς ἐγγράφησαν καὶ τὰ δύο Πρὸς τὰ ἔθνη (*Ad nationes*) βιβλία· ἐπειδὴ ἐν τῷ κεφ.

17 τοῦ ἁ βιβλίου ὑπαινίττεται τοὺς τίτλους, καθ' οὓς Ἀντωνίνος ὁ Καρακάλλας ἤθελε νὰ ὀνομάζεται, Παρθικός δηλονότι καὶ Γερμανικός· καὶ ἐν τῷ κεφ. 9 λέγει, ὅτι εἰς ἐτί δὲν συνεπληρώθησαν 300 ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου· τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει, ὅτι εἶχεν ἤδη ἀρχίσει καὶ προχωρήσει ἡ γ' ἑκατονταετηρίς.

Ἀπολεσθέντα καὶ ὑποβολιμαῖα συγγράμματα τοῦ Τερτυλλιανοῦ. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω μανθάνομεν παρὰ τοῦ Ἱερωνύμου, ὅτι ὁ Τερτυλλιανὸς ἔγραψε καὶ πολλὰς ἄλλας πραγματείας, αἵτινες ἤδη τότε δὲν ἐσώζοντο πλέον. Ἀναφέρει λοιπὸν οὗτος ἁ) βιβλίον τοῦ Τερτυλλιανοῦ, διαλαμβάνον *Περὶ τῶν ἐνδυμάτων τοῦ Ἀαρὼν* (De Aaronis vestibus) (α). — β') *Περὶ περιτομῆς* (De circumcisione) (β). — γ') *Περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων ζώων* (De animalibus puris et impuris) (γ). — δ') ἔξ βιβλίου *Περὶ ἐκστάσεως* (De extasi) κατὰ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας — καὶ ε) βιβλίον ἐν κατὰ τοῦ Ἀπολλωνίου (Contra Apollonium) (δ). — Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Τερτυλλιανὸς μνημονεύει συγγραμμάτων τινῶν, τὰ ὁποῖα, ὡς φαίνεται, ἔγραψεν, ἀλλ' ἀπωλείσθησαν· οὕτω α) ἐν τῷ De anima (cap. 55.) ἀναφέρει πραγματείαν *Περὶ παραδείσου* (De paradiso) — β) ἐν τῷ De animae testimonio (cap. 2), *Περὶ εἰμαρμένης* (De fato) — γ') ἐν τῷ Κατὰ τοῦ Μαρκίωνος (lib. 3. c. 24.), *Περὶ τῆς ἐλπίδος τῶν πιστῶν* (De spe fidelium) — δ') ἐν τῷ De carne Christi (cap. 8.), *Πρὸς Ἀπελλῆν* (Adversus Apellem). — ε) *Περὶ παρθενίας* (De virginitate), καὶ, — ς') *Περὶ τῶν θλίψεων τοῦ γάμου* (De molestiis nuptiarum), μωρυσοῦντος καὶ τοῦ Ἱερωνύμου (ε). — Ψευδῶς δὲ εἰς τοῦ Τερτυλλιανοῦ τὸ ὄνομα φέρεται ὁ Κατάλογος τῶν αἱρέσεων, ὁ

(α) Hieronym. epist. 128.

(β) Hieronym. epist. 125.

(γ) Hieronym. epist. 124.

(δ) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 53.

(ε) Epist. 18. καὶ 22. — Advers. Jovinian, lib. 1. c. 7. — Epist. 146.

ἐν τῷ τέλει τοῦ Περὶ προγραφῶν συγγράμματος ἀναγινωσκόμενος. Νομίζεται δὲ ὁ κατάλογος οὗτος ὑποβολιμαῖος διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους· α') διότι τὸ λεκτικὸν εἶναι διάφορον· β') διότι δὲν εὗρεθῇ εἰς τὸ ἀρχαιότατον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Τερτυλλιανοῦ χειρόγραφον· γ') διότι ὅπου τὴν σήμερον ἀπαντᾷται, κεῖται ἀπεσπασμένος ἀπὸ τοῦ Περὶ προγραφῶν· δ') διότι ἐν τῷ Περὶ προγραφῶν περιέχεται πρὸ τούτου τοῦ καταλόγου ἐπίλογος, ἐνθα ὁ συγγραφεὺς ὑπόκειται οὐχὶ νὰ καταγράψῃ σύντομόν τινα περιλήψιν τῶν αἰρέσεων, ἀλλὰ νὰ γράψῃ κατὰ πασῶν ἰδίαν καὶ εἰς διότι τὸ πόνημα τοῦτο ἐξελέγχεται συνταχθέν ὑπὸ συγγραφέως, ἀκμάσαντος μετὰ τὸν ἅγιον Ἐπιφάνιον, παρὰ τοῦ ὁποίου ἔλαβε τὴν ἱστορίαν τοῦ Μαρκίωνος. — Ἀποδίδεται δὲ εἰς τὸν Τερτυλλιανὸν προσέτι καὶ ἐπιστολὴ τις Περὶ τῶν βρωμιάτων τῶν Ἰουδαίων (De cibis judaicis)· ἀλλ' ἡ μὲν φράσις αὐτῆς διαφέρει τῆς Τερτυλλιανείου, τὰ δὲ ῥητὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς μνημονεύονται ἐν αὐτῇ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον, ἢ ὅπως συνήθως παρὰ τῷ Τερτυλλιανῷ· καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ ἀποχωρώντως, ὅτι δὲν εἶναι τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως· εἶναι δὲ μᾶλλον ἐπιστολὴ ἐκκλησιαστικοῦ τινος ποιμένου, γραφεῖσα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ ἐν καιρῷ διωγμοῦ. — Τὸ ὄνομα τοῦ Τερτυλλιανοῦ φέρει ὡσαύτως καὶ βιβλίον τι Περὶ τῆς ἁγίας τριάδος (Liber de trinitate), τὸ ὁποῖον κρίνεται νόθον, διότι γίνεται ἐν αὐτῷ λόγος περὶ τῆς αἰρέσεως τοῦ Σαβελλίου, μεταγενεστέρας οὔσης τοῦ Τερτυλλιανοῦ. Ὁ Ἱερώνυμος σημειοῖ, ὅτι ὁ Νοουατιανὸς ἔγραψε βιβλίον Περὶ τῆς ἁγίας τριάδος, ἐνθα ἀπῆνθισε τὸ τοῦ Τερτυλλιανοῦ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, καὶ προσθέτει, ὅτι πολλοὶ ἀπέδιδαν αὐτὸ εἰς τὸν ἅγιον Κυπριανόν· ἴσως δὲ τὸ βιβλίον, περὶ τοῦ ὁποίου λαλοῦμεν, εἶναι τὸ ἀπάνθισμα τοῦτο τοῦ Νοουατιανοῦ, καθ' ὅσον μάλιστα ὁ Ρουρῖνος ὑπομνηματίζει, ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦ Νοουατιανοῦ παρεφθάρη ὑπὸ τῶν Μακεδονιανῶν· καὶ τῶντι ἀπαντῶνται ἐν αὐτῷ πολλαὶ αἰρετικαὶ δόξαι περὶ τῆς θεότητος τοῦ ἁγίου πνεύματος. — Τελευταῖον δὲ ἀποδίδουσί τινες εἰς τὸν Τερτυλλιανὸν καὶ ποιήματα, τὰ ὅποια ὅμως κατὰ τὰς παρατηρήσεις τῶν κριτικῶν εἶναι παντάπασιν ὑποβολιμαῖα. Καὶ τὸ μὲν ποίημα ἐπιγραφόμενον Γένεσις (Ge-

nesis) εἶναι, λέγουσιν, ἐκεῖνο, τοῦ ὁποῖου ὁ πρεσβύτερος τῆς Μασσαλίας Γεννάδιος ποιητὴν ὀνομάζει τὸν ἐπίσκοπον τῆς αὐτῆς πόλεως Σαλβιανόν (ἀποθανόντα περὶ τὸ 484 ἔτος) (α). τὸ δὲ καλούμενον *Περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Κυρίου* (*De judicio Domini*) ἐποιήθη, ὡς πιθανολογεῖται, ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀφρικῆς Βερεκούδου (περὶ τὴν ἐκατονταετηρίδα ἀκμάζαντος), εἰς τὸν ὁποῖον τὸ ἀποδίδει Ἰσίδωρος ὁ Ἰσπαλιεύς (β). Τὰ δὲ ποιήματα, *Κατὰ Μαρκίωνος* (*Libri V adversus Marcionem*), *Πρὸς συγκλητικόν* (*Ad senatorem*) *Περὶ Σοδόμων* (*Sodoma*), καὶ *Περὶ τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ καὶ τῆς Νινευτ* (*De Jona et Ninive*), νομίζονται μὲν τοῦ Τερτυλλιανοῦ, ἀλλ' ὁ γνήσιος καὶ ἀληθὴς αὐτῶν ποιητὴς ἀγνοεῖται.

Τὰ γνήσια συγγράμματα τοῦ Τερτυλλιανοῦ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν, τὴν ὁποίαν ἕκαστον αὐτῶν πραγματεύεται, διαιροῦνται εἰς τρεῖς τάξεις· καὶ ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τὰ κατὰ τῶν ἐθνικῶν γραφέντα· ἡ δὲ δευτέρη, τὰ κατὰ τῶν αἰρετικῶν· ἡ δὲ τρίτη, τὰ περὶ τῆς χριστιανικῆς καὶ ἠθικῆς διδασκαλίας. Σημειώσαντες δὲ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἀνωτέρω, καὶ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐγράφησαν, ἔσονται τὸ ἐνδεχόμενον, δηλώσαντες, θέλομεν περιγράψει νῦν διὰ βραχείων, καὶ τί ἕκαστον αὐτῶν περιέχει.

Ἀνάλυσις τοῦ Ἀπολογητικοῦ. Γράφων ὁ Τερτυλλιανὸς ἐντιυθὰ περὶ πᾶν ἀδικίαν διωγμῶν καὶ τῶν ψευδῶν κατηγοριῶν κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος, σπουδάζει ν' ἀποδείξῃ τῆς μὲν χριστιανικῆς θρησκείας τὴν ὑπεροχὴν, τῆς δὲ τῶν ἐθνικῶν τὴν μωρίαν. Ἀρχεται δὲ ἐν προοιμίῳ λέγων, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλο τι ἀξιώτερον καὶ μᾶλλον ἀντίθετον πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου, ἢ ἡ αἴνη γινομένης ἐξετάσεως καταδίκη καὶ κόλασις· καὶ ὁμοίως

(α) Gennad. de viris illustrib. c. 67. « in morem Graecorum de principio Genesis usque ad conditionem hominis composuit versu hexametris ».

(β) Isidor. Hispaliensis. de viris illustrib. c. 7. « Verecundus Africanus episcopus studiis liberalium literarum disertus, edidit carmine dactylo duos modicos brevesque libellos, quorum primum de resurrectione et de judicio scripsit, alterum de poenitentia ».

τοῦτο, λέγει, συμβαίνει καθ' ἑκάστην εἰς τοὺς χριστιανούς, οἳ
 τινες μισοῦνται, κατακρίνονται, καὶ καλᾶζονται διὰ μόνον τὸ ὀ-
 νομα τοῦ χριστιανοῦ, μηδενὸς φροντίζοντος νὰ μάθῃ, τί ἐστὶ
 χριστιανός· καὶ ὑπάρχουσι μὲν νόμοι τῶν αὐτοκρατόρων, ἀπα-
 γορεύοντες τοὺς ἀνθρώπους νὰ ὁμολογῶσι τὴν κατὰ Χριστὸν εὐ-
 σέβειαν, ἀλλ' οἱ νόμοι οὗτοι εἶναι ἄδικοι, τεθειμένοι ὑπ' αὐτο-
 κρατόρων πονηρῶν, καὶ ἐναντίοι εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἀναίρει
 δὲ ἔπειτα τὰς κατὰ τῶν χριστιανῶν θρυλλομένας συκοφαντίας,
 ὅτι εἰς τὰς νυκτερινὰς αὐτῶν συνελεύσεις πνίγοντες παῖδα, ἐτρω-
 γαν αὐτὸν, καὶ ἐπρατταν ἔπειτα ἐν τῷ σκότει μιανὰς καὶ ἀθε-
 μίτους πράξεις· μαρτύρεται, ὅτι οὐχὶ μόνον δὲν ὑπάρχει ἔνδει-
 ξίς τις τῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν φημιζομένων τούτων ἀνοσιτυρ-
 γημάτων, ἀλλὰ καὶ ὁ βίος, καὶ τὰ ἥθη, καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς θεη-
 σκείας αὐτῶν πολὺ ἀπέχουσι ἀπὸ τούτων. «Πολιορκούμεθα, λέγει,
 καθ' ἑκάστην; προδιδόμεθα ἀδιαλείπτως, καταλαμβάνόμεθα πολ-
 λάκις αἰφνιδίως, καὶ καταθλιβόμεθα καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν συνελεύ-
 σεων ἡμῶν· εὐρηγέ τις ἄρα ποτε τὸ παιδίον τοῦτο νεκρόν, ἢ
 ἀποθνήσκον; ἔγεινέ τις ποτε αὐτόπτης μάρτυς τῶν κακουργη-
 μάτων τούτων, ἢ τις τῶν προδωτῶν ἡμῶν ἀνεκάλυψεν αὐτά;»—
 Στρέφει δὲ μάλιστα τὰς κατηγορίας ταύτας κατὰ τῶν ἐθνικῶν
 αὐτῶν, περὶ τῶν ὁποίων, λέγει, εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἐπνίξαν παι-
 δία ἐν Ἀφρικῇ εἰς τιμὴν τοῦ Κρόνου, καὶ ἀλλαχοῦ ἔθυσαν ἀν-
 θρώπους· οἱ δὲ θεοὶ αὐτῶν ἐπραξαν μυρίας ἀκολασίας, ἐνῷ οἱ
 χριστιανοὶ τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ νὰ φονεύωσι παιδίον, καὶ νὰ
 πίνωσι τὸ αἷμα αὐτοῦ, ὥστε οὐδὲ αὐτοῦ τοῦ αἵματος τῶν ζώων
 γεύονται ποτε, καὶ τοσοῦτον βδελύσσονται τὴν ἀπέλγειαν, ὥστε
 πολλοὶ ἐξ αὐτῶν διάγουσιν ἄγνοι καὶ παρθένοι παρ' ὅλον αὐτῶν
 τὸν βίον. Ἀντικρούσας λοιπὸν οὕτω τὰς συκοφαντίας, ἀνασκευά-
 ζει ἔπειτα ἄλλην τινα κατηγορίαν, ὅτι οἱ χριστιανοὶ δὲν σέβον-
 ται τοὺς ὑπὸ τοῦ λαοῦ τιμωμένους θεοὺς, καὶ δὲν προσφέρου-
 σιν εἰς αὐτοὺς θυσίας ὑπὲρ τῶν αὐτοκρατόρων, καὶ διὰ τοῦτο ἔ-
 νοχοι ἐγκλήματος καθοσιώτεως νομίζονται. Οἱ χριστιανοὶ δὲν
 λατρεύουσι, λέγει, τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνικῶν, διότι δὲν εἶναι ἀλη-
 θινοὶ θεοί· μάρτυρες τούτου οἱ σοφώτεροι τῶν φιλοσόφων· διότι
 οἱ νομιζόμενοι αὐτῶν θεοὶ, ὑπῆρξαν ἄνθρωποι, οἱ πλεῖστοι κακοῦρ-

γοι, ἄνθρωποι ἀποθνήσκοντες, τῶν ὁποίων μόνον ὁ μωρὸς δύναται
 νὰ λατρεύσῃ τὰ εἰδῶλα, τὰ περιφρονηθέντα καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν
 παρ' αὐτοῖς σοφῶν. Ἀνατκευάζει δὲ πρὸς τούτοις ἐν παρόρῳ καὶ
 τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν δυσφημίαν, ὅτι προσκυνοῦσι τὴν κε-
 φαλήν τοῦ ὄνου, καὶ ἐντεῦθεν λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἐκθέσῃ τὴν
 ὁμολογίαν αὐτῶν ὡς ἀκολούθως· « Ἡμεῖς, λέγει, λατρεύομεν ἓνα
 μόνον Θεόν, ποιητὴν τούτου τοῦ κόσμου, ἀόρατον καὶ ἀκατάλη-
 πτον, ὅστις ἀναστήσας τοὺς νεκροὺς, τοὺς μὲν ἀγαθοὺς μέλλει
 ν' ἀνταμείψῃ διὰ τῆς αἰωνίου ζωῆς, τοὺς δὲ πονηροὺς νὰ τιμω-
 ρήσῃ διὰ τῶν αἰώνιων κολάσεων· » « *Unum Deum colimus,*
» hujus mundi opificem, invisibilem, et incomprehen-
» bilem, bonos vita aeterna remuneraturum, malos vero
» aeternis suppliciis puniturum post suscitatos mortuos. »
 (α). Περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστεως λέγει, ὅτι οἱ
 χριστιανοὶ δὲν λατρεύουσι τὸν Ἰησοῦν ὡς ἀπλοῦν ἄνθρωπον, ἀλ-
 λ' ὡς Θεόν, ὡς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν γεννηθέντα ἐκ τῆς
 οὐσίας αὐτοῦ, τὸν Θεὸν ὄντα, καὶ υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἓνα μετὰ
 τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ὅτι ὁ Λόγος, κατελθὼν εἰς παρθένον, ὡς πε-
 ρὶ αὐτοῦ προεῖρήθη, ἔγεινε σὰρξ, καὶ ἐγεννήθη θεῶνθρωπος. Πα-
 ρακαλεῖ δὲ τοὺς ἐθνικοὺς νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ-
 λάχιστον ὡς μῦθον, ὅμοιον τῶν παρ' αὐτοῖς, ἕως ἂν ἀποδείξῃ
 αὐτὴν ἀκαταμάχητον, ὡς καὶ εὐθὺς ἔπειτα ἀποδεικνύει αὐτὴν τωόντι
 τοιαύτην διὰ τοῦ κύρους τῶν προφητῶν, τῶν προκηρυχάντων σα-
 φέστατα τὸν Χριστὸν, διὰ τῶν θαυμάτων, τὰ ὅποια ἐτέλεσε, διὰ
 τῆς ἐκτάκτου ἐκλείψεως, τῆς ἐπισυμβάσεως κατὰ τὸν θάνατον αὐ-
 τοῦ, καὶ τελευταῖον διὰ τῆς θαυμασιᾶς αὐτοῦ ἀναστάσεως· « Καί
 ταῦτα πάντα, λέγει, ἐπικυροῦνται διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πιλά-
 του, ὅστις χριστιανὸς ἦδη κατὰ τὴν καρδίαν, ἐγραψεν αὐτὰ πρὸς
 τὸν Τιβερίον Καίσαρα, καὶ οἱ Καίσαρες τότε ἤθελαν εἶσθαι χρι-
 στιανοί, ἂν ἦτο δυνατόν ἢ ὁ κόσμος νὰ στερηθῇ τῶν αὐτοκρατό-
 ρων, ἢ οἱ αὐτοκράτορες νὰ ᾖναι χριστιανοί. » « *Atque haec*
» omnia Pilati testimonio firmata sunt, qui jam corde

(α) Apologetic, c. 17.

» christianus, ea scripsit ad Tiberium Caesarem, et Cae-
 » sares tunc temporis christiani fuissent, si fieri potuis-
 » set, ut vel orbis careret imperatoribus, aut imperato-
 » res forent christiani » (α). Προσθέτει δὲ εἰς τὰς ἀποδεί-
 ξεις ταύτας καὶ τὴν τῆς συστάσεως τῆς ἐκκλησίας, καίτοι πλ-
 λους ὑπομενούσης διωγμούς, καὶ τὴν ἐκ τῆς ὁμολογίας τῶν θεῶν
 τῶν ἐθνικῶν, τουτέστι τῶν δαιμόνων, οἵτινες ὑπετάχθησαν εἰς
 τὸν Ἰησοῦν, ἐκελθόντες ἀκουσίως ἐκ τῶν σωμάτων τῶν δαι-
 μονιζομένων διὰ μόνου τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἐνταῦθα κατὰ μι-
 κράν τινα παρέκβασιν ἀποφαίνεται, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ὀφείλουσι
 τὴν μεγαλωσύνην καὶ τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν εἰς τοὺς θεοὺς, ἀλλ'
 οὐδὲ οἱ χριστιανοὶ εἶναι ἔνοχοι ἐγκλήματος καθοσιώσεως· διότι
 οἱ θεοί, τοὺς ὁποίους δὲν θέλουσι ν' ἀναγνωρίσωσι, οὐδεμίαν ἔ-
 χουσι δύναμιν νὰ βοηθῶσι καὶ νὰ συντηρῶσι τοὺς αὐτοκράτορας·
 « Ἀλλ' ἡμεῖς, λέγει, ἐπικαλούμεθα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ αὐτο-
 κράτορος οὐχὶ θεοῦ, μηδαμοῦ ὄντας, οὔτε νεκροὺς, οὔτε εἰδω-
 λα, τὰ ὅποια εἶναι ἐν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπικαλούμεθα
 ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τῶν αὐτοκρατόρων τὸν αἰώνιον Θεόν,
 τὸν ἀληθῆ Θεόν, τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα. » « Nos vero pro Cas-
 » saris salute non invocamus Deos, qui nullibi sunt,
 » nec mortuos, nec statuas, quae in potestate ejus sunt;
 » sed pro incolunitate imperatorum invocamus Deum
 » aeternum, Deum verum, Deum vivum » (β). Καὶ ὁμο-
 λογεῖ μὲν, ὅτι οἱ χριστιανοὶ δὲν ὁμνύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τῶν
 αὐτοκρατόρων, οὔτε πανηγυρίζουσι τὰς ἐορτὰς αὐτῶν, ἀλλὰ πράτ-
 τουσιν τοῦτο, λέγει, διὰ φόβον, μὴ πέσωσιν εἰς τὴν εἰδωλαλα-
 τρείαν· ἄλλως δὲ οἱ χριστιανοὶ εἶναι μᾶλλον ὑποτεταγμένοι καὶ
 εὐπειθέστεροι τῶν λοιπῶν ὑπῆκοοι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐθνικοὶ ἤθελαν
 ἀντιτάξει εἰς ταῦτα, ὅτι ἐνδεχόμενον ἴσως νὰ προξενήσῃ ἡ δια-
 φορὰ τῆς θρησκείας διαίρεσιν τινα εἰς τὴν δημοκρατίαν, καὶ νὰ
 γενήσῃ φατρία, ἐπιφέρει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ, μήτε φιλοδο-

(α) Αὐτόθι, c. 23.

(β) Αὐτόθι, c. 30.

ξίαν ἔχοντες, μήτε ἀντιποιήσιν τινα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καθὼς
 χριστιανοί, τοσοῦτον ἀφίστανται τοῦ νὰ συγκροτῶσι συνελεύσεις
 κατὰ τῆς πολιτείας, ὥστε περὶ οὐδενὸς ἄλλου φροντίζουσιν· ὀλι-
 γώτερον, ἢ περὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων· καὶ, διὰ τὴν πείσιν
 πάντας περὶ ταύτης τῆς ἀληθείας, περιγράφει τοὺς τότε χριστια-
 νοὺς καὶ τὰς συνελεύσεις αὐτῶν ὡς ἐπομένως· « Ἡμεῖς ἀποτε-
 λοῦμεν (λέγει) ἐν σῶμα, ἡνωμένον διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς αὐτῆς
 θρησκείας, διὰ τῆς ὁμοίας ἐκπαιδεύσεως, καὶ διὰ τοῦ ἐνεχυροῦ
 μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐλπίδος· συνερχόμεθα, καὶ ἀποτελοῦμεν τρό-
 πον τινὰ στρατιωτικὸν σῶμα, διὰ τὸ ἐκπολιορκήσωμεν τὸν οὐρα-
 νὸν διὰ τῶν δεήσεων ἡμῶν, καὶ ἡ βία αὕτη εἶναι εὐάρεστος εἰς
 τὸν Θεόν. Δὲν προσευχόμεθα μόνον ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ
 ὑπὲρ τῶν αὐτοκρατόρων, ὑπὲρ τῶν λειτουργῶν αὐτῶν, ὑπὲρ τῶν
 ἀρχῶν, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πολιτείας, ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ
 βασιλείου, καὶ ὑπὲρ τῆς βραδύτητος τῆς συντελείας τοῦ κόσμου·
 συνερχόμεθα πρὸς τοῦτοις, διὰ τὸ ἀκρωόμεθα τὴν ἀνάγκην τῶν
 ἀγίων βιβλίων κατὰ τὰς διαφόρους χρείας, τὰς ὁποίας ἔχομεν
 αὐτῶν, διὰ τὸ διδασκώμεθα, καὶ τὸ μαθησώμεθα, τί πρέπει νὰ
 πράττωμεν· τὰ ἱερὰ λόγια τῆς ἀγίας Γραφῆς χρησιμεύουσιν εἰς
 τὸ νὰ ὑποτρέψωσι τὴν πίστιν ἡμῶν, νὰ στηρίζωσι τὴν ἐλπίδα
 καὶ νὰ βυθιάζωσι τὴν ἐκπαίδευσιν ἡμῶν διὰ τῆς μελέτης τῶν
 θείων νόμων· εἰς τὰς συνελεύσεις ταύτας γίνονται αἱ ἀναγκαῖαι
 προτροπαὶ καὶ ἐπιπλήξεις· καὶ αἱ μὲν κρίσεις γίνονται μετὰ μεγά-
 λης δικαιοσύνης καὶ ἐπεικείας· διότι οἱ κρίνοντες ἔχουσι πεποιθήσιν
 εἰς τὸν Θεόν, ὅτι ἐφορᾷ αὐτούς· αἱ δ' ἐπιτιμήσεις εἶναι πᾶσαι θεϊκαί
 καὶ ὡς πρόκριμα νομίζονται τῆς μελλούσης κρίσεως τοῦ Θεοῦ
 κατ' ἐκείνου, ὅστις διὰ πρᾶξαισιν ἁμαρτίαν ἔθελεν εἶσθαι ἁ-
 ξιος ν' ἀποχωρισθῇ τῆς κοινωνίας τοῦ ἁγίου, τῆς προσευχῆς, καὶ
 τῆς συνελεύσεως τῶν πιστῶν, καὶ, συντόμως εἰπεῖν, νὰ στερηθῇ
 πάσης τῶν ἱερῶν μετοχῆς. Οἱ δὲ πρεσβύτεροι τὴν ἡλικίαν, τῶν
 ὁποίων ἡ καλοκάγαθία εἶναι γνωστὴ, προεδρεύουσιν ἡμῶν, καὶ
 ἡ τιμὴ αὕτη δὲν ἀγοράζεται, ἀλλ' ἀποδίδεται γέρας εἰς τὴν ἀ-
 ρετὴν· διότι πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ δὲν τιμῶνται ἀντὶ ἀργυρίου. Ἐὰν
 ἔχωμεν ταμεῖον, δὲν ἀτιμάζει τοῦτο τὴν ἡμετέραν θρησκείαν·
 ἕκαστος ἡμῶν κατὰ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ δίδει ἐλεημοσύνην, ὅ

σὴν θέλει, καὶ ὅταν θέλῃ, συνήθως καθ' ἑκάστην μῆνιν· δὲν ἀναγκάζεται δὲ οὐδεὶς, ἀλλὰ ἕκαστος δίδει κατὰ προαίρεσιν ὅ,τι ἂν θέλῃ· τὰ δὲ ἀποτιθέμενα δαπανῶνται εἰς ἔργα τῆς ἀγάπης· διότι δὲν μεταχειρίζομεθα αὐτὰ εἰς συμπόσια ἀσωτείας, ἢ εἰς ἄλλας ἀνωφελεῖς δαπάνας, ἀλλὰ εἰς τὴν διατροφήν καὶ τὸν ἐνταφιασμόν τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν πτωχῶν, εἰς τὴν βοήθειαν τῶν γερόντων καὶ τῶν ἀσθενῶν, εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν πιστῶν, τῶν ἐξωρισμένων ἐν ταῖς νήσοις, ἢ καταδικασμένων ὄντων εἰς τὰς ἐργασίας τῶν ὑπονόμων, ἢ ἐγκεκλεισμένων ἐν ταῖς φυλακαῖς διὰ τὴν εἰς τὸν Ἰησοῦν ὁμολογίαν. Ὀνομάζομεν ἀλλήλους ἀδελφοὺς, οὐχὶ ὡς ὄντες πάντες ἀδελφοὶ κατὰ φυσικὸν δίκαιον, ἀλλ' ὡς ὁμολογοῦντες ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν πατέρα ἡμῶν, καὶ ὡς ἔχοντες τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς ἀγιότητος, καὶ πάντα τὰ ἄλλα κοινά, ἐὰν ἐξαιρέσης τὰς γυναῖκας. Τὰ συμπόσια ἡμῶν καλοῦνται ἀγάπαι, καὶ συνεστήσαμεν αὐτὰ οὐχὶ χάριν τῶν ἀσώτων παρασίτων, ἀλλὰ διὰ νὰ παραλαμβάνωμεν εἰς αὐτὰ τοὺς πτωχοὺς· γινώσκοντες, ὅτι παρὰ τῷ Θεῷ μείζονες οὗτοι τῶν ἄλλων κρίνονται· ὥστε, ἂν ὁ σκοπὸς τῶν συμποσίων ταύτων εἶναι ὅλως ἅγιος, ἐπίσης ἅγιον εἶναι καὶ τὸ ἀποτέλεσμα· δὲν παρατηρεῖται δὲ ἐν αὐτοῖς οὐδὲν ἄτιμον, ἢ ἐναντίον τῆς σωφροσύνης γινόμενον. Δὲν καθήμεθα παρὰ τὴν τράπεζαν, πρὶν θρέψωμεν τὴν ψυχὴν ἡμῶν διὰ τῆς προσευχῆς· δὲν τρώγομεν, εἰ μὴ ὅσον εἶναι ἀναγκαῖον πρὸς χορτασμόν· δὲν πίνομεν, εἰ μὴ ὅσον φαίνεται πρέπον εἰς ἀνθρώπους ἄγνους καὶ τακτικούς· προσέχομεν νὰ μὴ χορτάσωμεν παρὰ πολὺ, καὶ ἐμποδισθῶμεν ἔπειτα νὰ ἐγερθῶμεν τὴν νύκτα πρὸς δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ. Συνδιαλεγόμεθα περὶ πραγμάτων ὠφελίμων, νομίζοντες ἡμᾶς αὐτοὺς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὄντας τοῦ Θεοῦ, τοῦ μάρτυρος πάντων, ὅσα λέγομεν· ὁ δὲ ἵπνος τελευτᾷ διὰ προσευχῆς, καὶ ἀποχωροῦμεν ἀπὸ τῆς τραπέζης οὐχὶ μετὰ θορύβου καὶ ἀταξίας, ἀλλ' εὐτάκτως καὶ κοσμίως, ὅπως δὲν εἶναι παντάπασι δύσκολον εἰς ἀνθρώπους, φροντίζοντας μᾶλλον νὰ τρέψωσι τὴν ψυχὴν αὐτῶν διὰ τῆς ἀγίας διδασκαλίας, ἢ τὸ σῶμα διὰ τῶν βρωμάτων. » — Περιγράφας δὲ οὕτως ὁ Τερτυλλιανὸς τὰς συνελεύσεις τῶν χριστιανῶν, δεικνύει, πόσον ἄτοπον εἶναι ὃ ἀποδίδονται εἰς αὐτοὺς αἱ ἐπισυμβαίνουσαι συμφοραί

καὶ δυστυχίαι, ὡς ἂν ἦσαν αὐτοὶ οἱ αἴτιοι. Καταπαύει δὲ τελευταῖον τὸν λόγον, σημειῶν, ὅτι αἱ παρὰ τοῖς φιλοσόφοις θαυμάζομεναι ἀρεταί, ἐξοχώτεραι καὶ τελειότεραι εὐρίσκονται παρὰ τοῖς χριστιανοῖς.

Ἀνάλυσις τῶν δύο Πρὸς τὰ ἔθνη βιβλίων (Ad Nationes libri II.). Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ πραγματεύεται ὁ Τερτυλλιανὸς περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, περὶ τῆς ὁποίας καὶ ἐν τῷ Ἀπολογητικῷ, ἐπαναλαμβάνων τὰ πλείστα τῶν, ὅσα εἶπεν ἐκεῖ, ἀλλὰ κατ' ἄλλην τινὰ τάξιν ἐρμηνεύων καὶ πλατύνων αὐτά· ὥστε ἡ μεταξὺ τῶν δύο συγγραμμάτων διαφορὰ εἶναι, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον εἶναι πόνημα, συντεταγμένον μετὰ θερμότητος μὲν ψυχῆς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πολλῆς τῆς μελέτης· τὸ δὲ δεύτερον, πραγματεία μεθοδικωτέρα, καὶ μετὰ περισκέψεως ἐπεξεργασμένη.

Ἀνάλυσις τοῦ Περί τῆς μαρτυρίας τῆς ψυχῆς συγγράμματος (De testimonio animae). Ἐν τούτῳ ὁ Τερτυλλιανὸς ἐπεκτείνει τὴν περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἀπόδειξιν, τῆς ὁποίας ἐν τῷ Ἀπολογητικῷ ἐμνημόνευσεν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀναγνωρίζει ἐκ φύσεως, καὶ οἶονεῖ ἄκουσα, ὅτι ὑπάρχει εἰς μόνος Θεὸς καὶ ἄλλη τις ζωὴ μετὰ τὴν πρόσκαιρον ταύτην. Μεταχειρίζεται δὲ ἐπιχειρήματα πρὸς τοῦτο τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως ἐμπνεόμενα εἰς τὸν ἄνθρωπον αἰσθήματα, τὰ ὅποια εἶναι τοσοῦτον βαθέως ἐγκεχαραγμένα εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ὥστε δὲν δύνανται εὐκόλως νὰ ἐξαλειφθῶσιν· οὕτως, ὅταν λέγῃ τις ἀπερίσκεπτος· εἶθε τὰ θεῶν ἢ ὁ Θεὸς, ὅτι ἂν ἀρέσῃ εἰς τὸν Θεόν, ὁ Θεὸς τὰ μὲ βοήθησιν (Deus velit, quod Deo placitum erit, adsit mihi Deus), προϋποθέτουσιν αἱ φράσεις αὗται, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι βεβαία περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνός Θεοῦ· ὡσαύτως καὶ ὁ φόβος τοῦ θανάτου, τὸν ὅποιον ἔχομεν οἱ ἄνθρωποι φύσει, ἡ ἐπιθυμία τοῦ ν' ἀπαθανατίσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων, ἡ συμπάθεια ἡμῶν πρὸς τοὺς νεκροὺς, προϋποθέτουσιν ἄλλην ζωὴν μετὰ τὴν παρούσαν. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ αἰσθήματα ταῦτα εἶναι ἔμφυτα εἰς τὴν ψυχὴν, καθ' ὅλον τὸν κόσμον ἀπαντῶμενα, ἐπικύπτει ἐξ ἀνάγκης, ὅτι προέρχονται ἐκ Θεοῦ.

Ἀνάλυσις τοῦ Πρὸς Σκαπούλαν συγγράμματος (Ad Scapulam). Συνέταξε τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὁ Τερτυλλιανός, διὰ ν

αποτρεψη τὸν ἐν Καρχηδόνι ἀνθύπατον τῆς Ἀφρικανικῆς ἐπαρχίας Τερτοῦλλιον Σκαπούλαν, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἀντωνίνου Καρακάλλα, ἀπὸ τῆς ὁμῆς καὶ ἀπανθρώπου διαγωγῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς χριστιανούς. Παρίστα δὲ εἰς αὐτόν, ὅτι δὲν ζημιοῦνται μὲν αἱ χριστιανοὶ κατὰ τι ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ θηριωδιῶν, ἀλλὰ καὶ δὲν ὑπάρχει οὐδ' εὐπρόσωπός τις λόγος τοῦ νὰ προσφέρεται πρὸς αὐτοὺς κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Ὑπενθυμίζων δὲ εἰς αὐτόν τὸ τραγικὸν τέλος πολλῶν τοιούτων χριστιανομάχων, καὶ τὸ εὐγενὲς παράδειγμα ἄλλων ἐπαρχῶν, μετριώτερόν πως προσφερομένων, παρακαλεῖ τελευταῖον νὰ καταστείλῃ τὸν διωγμὸν, ἂν οὐχὶ δι' ἀγάπην πρὸς τοὺς χριστιανούς, τοῦλάχιστον χάριν τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας πρὸς σωτηρίαν καὶ αὐτῶν τῶν ἐθνικῶν.

Ἀνάλυσαι τοῦ Πρὸς Ἰουδαίους συγγράμματος (Adversus Judaeos). Ἀφορμὴν εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ βιβλίου τούτου ἔδωκεν, ὡς φαίνεται, συνδιάλεξις τις χριστιανοῦ πρὸς Ἰουδαῖον προσήλυτον, ὅλην ἡμέραν διαρκέσασα, παρόντων πολλῶν καὶ χριστιανῶν, καὶ Ἰουδαίων. Ἀποδεικνύει δ' ἐν αὐτῷ ὁ Τερτυλλיאνοὺς πρῶτον μὲν, ὅτι ὁ νόμος τοῦ Μωϋσέως καὶ αἱ τελεταὶ τοῦ νόμου κατεστάθησαν μόνον, διὰ νὰ χρησιμεύσωσι μέχρι τινὸς, μέχρι τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος· ἔπειτα δὲ, ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν προῤῥηθεὶς μεσσίας ἦλθε, καὶ οὗτος εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ὁμιλεῖ δὲ προσέτι περὶ τῆς μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων γενομένης ἐξαπλώσεως τοῦ εὐαγγελίου, καὶ πολλὰ ἔθνη ἀπαριθμεῖ ὑποταχθέντα εἰς τὴν σωτηριώδη διδασκαλίαν αὐτοῦ, διαφόρους λαοὺς τῶν Γετῶν καὶ τῶν Μαύρων, τὴν Ἰσπανίαν ὅλην, διάφορα ἔθνη τῶν Γαλλῶν, τῆς μεγάλης Βρετανίας πολλὰς καὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἀπρόσιτους χώρας, τοὺς Σαρμάτας, τοὺς Δᾶκας, τοὺς Γερμανοὺς, τοὺς Σκύθας, καὶ πολλοὺς ἄλλους ἀγνώστους λαοὺς, καὶ πολλὰς ἐπαρχίας καὶ νήσους, ὅπου πανταχοῦ βασιλεύει καὶ προσκυνεῖται τὸ ὄνομα τοῦ ἡδὴ ἐλθόντος Χριστοῦ.

Ἀνάλυσαι τοῦ Περί προγραφῶν (De praescriptionibus). Ἐπιγράφεται τὸ σύγγραμμα Περί προγραφῶν, ἢ μᾶλλον Περί τῆς προγραφῆς κατὰ τῶν αἰρετικῶν, διότι ἡ διδασκαλία αὐ-

τῶν εἶναι προγεγραμμένη, εἶναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπαράδεκτος διὰ τοὺς περιεχομένους νεωτερισμούς· ἢ διότι, κατ' ἔκφρασιν δικανικὴν, ἀντιτάσσω δὲ Τερτυλλιανὸς πρὸς τοὺς αἵρετικούς· τῆς ἀληθοῦς θρησκείας τὴν ἀρχαιότητα, ἀποδεικνύει, ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο, διότι διδάσκουσι νέα δόγματα, ἡ διδασκαλία αὐτῶν εἶναι ψευδὴς καὶ πεπλανημένη. Πρὶν δ' ἐμβῇ ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν ὑπόθεσιν, φροντίζει ν' ἀναπαύσῃ τοὺς σκανδαλιζομένους διὰ τὴν τῶν αἱρέσεων γέννησιν· αἱ αἱρέσεις, λέγει, προεβρέθησαν, καὶ εἶναι ἀναγκαῖον κακὸν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς πίστεως· ἔθεν δὲν πρέπει νὰ κρίνωμεν τὴν πίστιν ἐκ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῆς πίστεως αὐτῶν. Μετὰ δὲ ταῦτα συνιστᾷ τὸ πρῶτον τῆς προγραφῆς ἀξίωμα· « Δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται, λέγει, νὰ εἰσάγωμεν νέον τι εἰς τὴν θρησκείαν, οὐδὲ νὰ ἐκλέγωμεν ὅ,τι ἂν ἄλλος ἐπινοήσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ· ἔχομεν θεμελιωτάς τοὺς Ἀποστόλους τοῦ Κυρίου, οἵτινες δὲν ὑπῆρξαν αὐτοὶ εὐρεταί, ἀλλὰ πιστῶς ἀνήγγειλαν εἰς τὰ ἔθνη ὅ,τι παρά τοῦ Χριστοῦ παρέλαβαν· δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται μετὰ τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν καὶ τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ νὰ πολυπραγμονῶμεν καὶ νὰ ἐρευνῶμεν ἄλλα· « *Nobis curiositate opus non est post Christum Jesum, nec inquisitione post evangelium.* »

Πρὸς δὲ τοὺς αἵρετικούς, προβάλλοντας τὸ εὐαγγελικὸν ἔκεινον ῥητὸν, *Ζητεῖτε καὶ εὕρησете* (α), ἀπαντᾷ, λέγων, ὅτι εἰς τοὺς χριστιανούς δὲν ἐπιτρέπεται πλέον νὰ ζητῶσιν, ὅτι εὕρηκαν ἅπασι, ἢ, ἂν ἐπιτρέπεται τὸ ζητεῖν, ἐπιτρέπεται μετὰ τὴν παραδοχὴν τῶν κανόνων, τοιούτοις τῶν κυριωτέρων ἐν τῷ συμβόλῳ περιεχομένων ἄρθρων τῆς πίστεως. Πολεμεῖ δὲ πρὸς τούτοις τὸ ψευδὲς τῆς αἵρετικῆς διδασκαλίας ὁ Τερτυλλιανὸς καὶ ἐκ τῆς μεταγενεστέρας ἐποχῆς, καθ' ἣν συνέστη. Εἶναι ὁμολογούμενον, λέγει, ὅτι ἡ ἀρχαιστάτη διδασκαλία εἶναι ἡ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣρα ἡ ἀληθής· τούναντίον δὲ ἡ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ ἀναφανείσα, ξένη καὶ ψευδής· ὑποτεθέντος δὲ τοῦ κανόνος τούτου ὡς βεβαίου, ἔπεται, ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν αἵρετικῶν εἶναι νεωτέρα καὶ μετα-

(α) Ματθ. ζ'. 7.

γενεστέραν, ἢ ἡ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἐπειδὴ οἱ αἵρεσιάρχαι εἶναι μεταγενέστεροι ὥς πρὸς τὴν σύστασιν τῆς ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπεστάτησαν· καὶ ὅσα δὲ ἡ προσέθηκαν, ἡ ἀφῆρσαν, ἡ μετέβαλαν εἰς τῆς ἀγίας Γραφῆς τὰ βιβλία, μαρτυροῦσιν, ὅτι ἐπενόησαν τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν μετὰ τὴν συγγραφὴν καὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἱερῶν ἐκείνων βιβλίων.

Ἀνάλυσις τῶν πέντε Κατὰ Μαρκίωνος βιβλίων (Adversus Marcionem libri V.). Ὁ Μαρκίων ἐγεννήθη ἐν Σινώπῃ τοῦ Πόντου περὶ τὸ ἔτος 148 ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου, ἐκ πατρὸς ἐπισκόπου τῆς ἐκεῖ χριστιανικῆς κοινότητος. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν μετήρχετο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ναυκλήρου, μελετῶν συγχρόνως καὶ τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν, ὥς μαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ Τερτυλλιανὸς, καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ Τατιανοῦ Ῥόδων (α)· ἐπειτα δὲ ἐρασθεὶς παρθένου, καὶ διαφθείρας αὐτήν, ἀφωρίσθη τῆς ἐκκλησίας ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τὸν ὅποιον οὔτε διὰ τῶν θερμῶν παρακλήσεων ἐδυνήθη νὰ δυωπῇ, οὔτε διὰ τῆς ὑποσχέσεως νὰ καθυποβάλῃ ἑαυτὸν εἰς μετάνοιαν. Ἀπελπισθεὶς λοιπὸν, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πάτριον γῆν, καὶ ν' ἀποδημήσῃ, εἰς Ῥώμην, ὅπου προσελθὼν πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, ἐκ τῶν ὁποίων ἐσώζοντο ἔτι πολλοί, διδαχθέντες τὴν χριστιανικὴν πίστιν ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῶν Ἀποστόλων, ματαίως παρεκάλεσε καὶ τοὺς νὰ παραλάβωσιν αὐτὸν πάλιν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν· ὅθεν καὶ ἀγανακτήσας, ἐξεφώνησε πρὸς αὐτοὺς τὸ ἀπειλητικὸν τοῦτο· « θέλω διαχωρίσει τὴν ἐκκλησίαν ὑμῶν, καὶ ἐνσπείρει εἰς αὐτὴν αἰώνιον σγίσμα » καὶ εὐθὺς ἔπειτα ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ ἀπατεῶνος Κέρδωνος, τοῦ ἐκ τῆς Ἀντισοχείας, συνέστησε μετ' αὐτοῦ τὴν νέαν αἵρεσιν (β). Ὁ Τερτυλλιανὸς διηγεῖται, ὅτι ἐπὶ τέλους ὁ Μαρκίων μετενόησε, καὶ ἐ-

(α) Tertull. de praescript. « ubi tunc Marcion Ponticus, naulerus stoicoe studiosus? — καὶ Advers. Marc. lib. I. c. 18. « nos Marcionem « naulerum novimus, non regem, non imperatorem. » — Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. ἱστορ. βιβλ. I. κεφ. 13. « ἔτεροι δὲ, καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ αὐτῆς Μαρκίων, δύο « ἀρχὰς εἰσηγοῦνται. »

(β) Ἐπιφάν. αἵρεσ. μβ'.

ζήτησε να κηρύξη δημοσίᾳ παλινωσίαν, ἂν ᾔθελαν παραδεχθῇ αὐτὸν καὶ πάλιν εἰς τὸν κόλπον τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· καὶ συγκατένευσαν μὲν οἱ πιστοί, καὶ ἐδέχθησαν τὴν μετάνοιαν, ἀλλὰ ἐπὶ συνθήκῃ ν' ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν ὁρθόδοξον διδασκαλίαν πάντας, ὅσους ἀπεπλάνησεν ἕως τότε· ὁ Μαρκίων ὁμοῦς ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανε, πρὶν ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην. Ἐδίδασκε δὲ τὰ ἐξῆς δόγματα· δύο ἀρχαί, ἡ δύο Θεοὶ ὑπάρχουσιν· ὁ μὲν, ποιητὴς τοῦ καλοῦ· ὁ δὲ, πρόξενος τοῦ κακοῦ· ὁ μὲν, τέλειος· ὁ δὲ, ἀτελής· ἐκ τούτων ὁ δεύτερος εἶναι ὁ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων λατρευόμενος Θεός, ὁ πλάσας τὸν κόσμον τούτον, καὶ δοὺς εἰς τὸν Μωϋσῆν τὸν νόμον· ὁ δὲ πρῶτος τούναντίον εἶναι ὁ πατὴρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸν ὁποῖον κατέπεμφε, διὰ νὰ καταστρέψῃ τὰ ἔργα τοῦ πονηροῦ Θεοῦ, τουτέστι τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας· ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν ἀνέλαθεν ἀληθῆ σάρκα, οὐδ' ἔπαθε τινόντι, ἀλλὰ μόνον κατὰ δόκῃσιν καὶ πρὸς τὸ φαίνεσθαι. Τούτων δὲ τῶν ἀτελῶν δογμάτων τὴν ἀναίρεσιν κατασκευάζει ὁ Τερτυλλιανὸς ἐν τῷ παρόντι συγγράμματι· καὶ δεικνύει λοιπὸν ἐν μὲν τῷ α' βιβλίῳ, ὅτι ὁ ἄγνωστος Θεὸς τοῦ Μαρκίωνος εἶναι Θεὸς φανταστικὸς καὶ ἀνὸπαρκτος· ἐν δὲ τῷ β', ὅτι ὁ Θεός, ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου, ὁ λατρευόμενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, εἶναι ὁ μόνος ἀληθὴς Θεός, ὁ ποιητὴς τοῦ καλοῦ· ἐν δὲ τῷ γ', ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τοῦ δημιουργοῦ τοῦ κόσμου, καὶ τοῦ δοτῆρος τοῦ νόμου, ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν προκαταγγελλεῖς, καὶ ἀληθῆ σάρκα ἀναλαβὼν, καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, ὁμοίος ἡμῶν. Ἐν τῷ δ' βιβλίῳ, ὅτι ὁ αὐτὸς Θεός, εἶναι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, καὶ συμβιβάζων τὰς νομιζόμενας ἀντιφάσεις, τὰς ὁποίας ἀνέφερεν ὁ Μαρκίων, διδάσκει, ὅτι ἔλος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ βίος προηγγέλθη καὶ προετυπώθη ἐν τῇ Π. Δ. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῷ ε' βιβλίῳ ἐπικυροῖ διὰ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὅτι ὁ αὐτὸς Θεός, εἶναι καὶ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς Διαθήκαις, ὁ δὲ Χριστὸς, τοῦ δημιουργοῦ τοῦ κόσμου ὁ υἱός.

Ἀνάλυσιν τοῦ Κατὰ Πραξέου συγγράμματος (Adversus Praxeum). Ὁ Πραξέας, ἐκ τῆς Φρυγίας καταγόμενος, ἦλθεν εἰς Ῥώμην νὰ διασπείρῃ τὸν ἰὸν τῆς κακοδοξίας αὐτοῦ, ἀν-

ὅπως παραξίας, καὶ ἀντιποιούμενος μάλιστα τοῦ μαρτυρικοῦ
 ὀνόματος, διότι κατεκλείσθη ὀλίγον τινα χρόνον ἐν φυλακῇ διὰ
 τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἐλθὼν δὲ εἰς Ῥώμην ἐπὶ τῆς ἐπισκο-
 πῆς τοῦ Βίκτορος, καὶ ἐμποδίσας τὸν ἐπίσκοπον τοῦτον ἢ ἀνα-
 γνωρίσῃ τὰς νέας τοῦ Μοντανῶ προφητείας, ἤρχισε νὰ κηρύττῃ
 αὐτόθι τὴν νέαν αὐτοῦ αἵρεσιν· ἐπειτα δὲ μεταβάς εἰς τὴν Ἀ-
 φρικὴν, ἐκέρδησε μὲν ὁπαδοὺς τινάς, ἀλλὰ καὶ ἐνίκηθη ὑπὸ τι-
 νος τῶν καθολικῶν (ἴσως ὑπὸ τοῦ Τερτυλλιανῶ), καὶ ὑπεχρέω-
 θη νὰ ἐκδώσῃ ἔγγραφον τῆς κακοδοξίας αὐτοῦ παλινωδίας. Οὗ-
 τω δὲ ἀποκρύψας πρὸς χρόνον τὴν πλάνην, ἐδημοσίευσεν αὐτὴν
 πάλιν καὶ δεύτερον, καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς, ὅστις εἶχεν ἀνασκευά-
 σει αὐτὴν ἤδη πρότερον, ἔγραψε νῦν μετὰ τὸν ἀπὸ τῆς καθο-
 λικῆς ἐκκλησίας χωρισμὸν ἴδιον κατ' αὐτοῦ βιβλίον. Ἐν τούτῳ
 λοιπὸν ἀναιρῶν πάντας τοὺς λόγους τοῦ αἵρετικοῦ, ἐν μόνον πρό-
 σωπον ἐν τῷ Θεῷ ἀνομολογοῦντος, καὶ μὴ διαστελλόντος παν-
 τάπαισι τὸν πατέρα ἀπὸ τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ παραληροῦντος, ὅτι ὁ
 πατὴρ ἐνηθρώπησε καὶ ἔπαθε δι' ἡμᾶς, ἀντιτάσσει τὸν κανόνα τῆς
 πίστεως, διδάσκοντα μὲν ἓνα Θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἐκ τῆς
 αὐτῆς οὐσίας καὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως, ἀλλὰ διακρίνοντα ἀπὸ
 τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν, ὅστις ἐσαρκώθη καὶ ἀπέθανε δι' ἡμᾶς. Ἀ-
 ναπτύσσει δὲ καὶ πλατύνει τοῦ δόγματος τούτου τὴν ἐρμηνείαν
 λογικώτατα ἅμα καὶ ἐπιτυχέστατα.

*Ἀνάλυσις τοῦ Κατὰ Ἑρμογένους (Adversus Hermoge-
 nem).* Ὁ Ἑρμογένης, ζωγράφος ἐν Καρχηδόνι, μεταπεσὼν ἀπὸ
 τῆς ὀρθοδοξίας εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Γνωστικῶν, ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ
 ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπλάσθη ὁ κόσμος, εἶναι μετὰ τοῦ Θεοῦ
 συναΐδιος· διότι τρεῖς μόνως περιπτώσεις ἐδόξαζεν ἐπὶ τῆς δημι-
 ουργίας παραδακτέας, ἡ ἐξ ἑαυτοῦ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ
 ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ἡ ἐκ μηδενός, ἡ ἐκ τινος· καὶ
 ἐν μὲν τῇ πρώτῃ τὸν αὐτὸν λόγον ἤθελεν ἔχει ὁ Θεὸς πρὸς τὸν
 κόσμον, ὅποιον τὰ μέρη ὅλου τινὸς πρὸς ἄλλα· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ
 τὰ ἐν τῷ κόσμῳ κακὰ ἤθελεν ἀποδοθῆ πάντα εἰς τὴν δημιουρ-
 γικὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν· ἐπειδὴ ὅμως ἀμφότερα ταῦτα νομίζονσαι
 ἐπὶ Θεοῦ ἄτοπα, ἄρα ἡ τρίτη μόνη περίπτωσις ἤθελεν ἔχει
 χώραν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν κόσμον ἐκ τῆς συναΐδου αὐτοῦ

ὕλης· οὕτως, ἅμα τῆς θείας καὶ πλαστικῆς δυνάμεως ἀπὸ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς παυομένης, ἄρχεται τότε τὸ κακόν, καὶ τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι κυρία τις ἰδιότης παντὸς σωματικοῦ. Κατὰ τοιαύτης λοιπὸν βλασφημίου θεωρίας ἀναδεχόμενος ὁ Τερτυλλιανὸς τῆς ὕγιους διδασκαλίας τὴν ὑπεράσπισιν, ἐκθέτει μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιτυχίας τὴν περὶ τῆς ὕλης ἀληθῆ ταύτην δόξαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὅτι ἡ ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος, ἐπλάσθη καὶ αὐτὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἀνάλυσις τοῦ Κατὰ Οὐαλεντινιανῶν (Adversus Valentinianos). Ὁ Οὐαλεντίνος, ἀφηνιάσας ἀπὸ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, διότι ἐλπίζων νὰ προχειρισθῇ ἐπίσκοπος, ἠπατήθη, ἄλλου ἀντ' αὐτοῦ προτιμηθέντος, ἐπενόησεν, ἡ ἀνενέωτε παλαίον τι θεολογίας σύστημα, παραδεχόμενον ἄπειρόν τινα σειρὰν καὶ γενεολογίαν ὄντων, αἰώνων καλουμένων. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, παραμορφώσαντες τὸ σύστημα τοῦτο, ἐπλάσαν διαφόρους ἄλλας θεωρίας· ἄλλ', ἐπειδὴ ἅπασαι ἦσαν αὐθάδεις καὶ γελοῖαι, μεγάλως ἐφρόντιζαν νὰ ἔχωσιν αὐτάς κεκρυμμένας, διὰ φόβον, μὴ, γνωστῶν γενομένων, ἀνακαλυφθῇ ὅλον τὸ σαθρόν αὐτῶν οἰκοδόμημα. Ἄλλ' ὁ Τερτυλλιανὸς, αἶρων τὸ κάλυμμα, καταφωρᾷ γυμνὴν τὴν μυστηριώδη ταύτην τῶν Οὐαλεντινιανῶν θεολογίαν, οὐχὶ διὰ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν ἀβλαβὴ διὰ τῆς ἀναιρέσεως, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ νὰ χλευάσῃ καὶ καταδείξῃ αὐτὴν καταγέλαστον διὰ τοῦ σκωπτικοῦ τῆς ἀναπτύξεως τρόπου. Ἐλαβε δὲ τὰ πλεῖστα τῶν, ὅσα γράφει ἐνταῦθα, ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ μάρτυρος Ἰουστίνου, Μιλητιάδου, Εἰρηναίου, καὶ Πρόκλου.

Ἀνάλυσις τοῦ Περί τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ (De carne Christi). Ὁ Τερτυλλιανὸς ἀποδεικνύει ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ κατὰ τῶν αἵρετικῶν Μαρκίωνος, Ἀπελλοῦ, καὶ Οὐαλεντίνου, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς προσέλαβεν ἀληθῆ σάρκα, κατὰ πάντα ὁμοίαν τῆς ἡμετέρας· ἀποδεικνύει δὲ τοῦτο ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, διασελ-
 λούσης σαφῶς ἐν τῷ Χριστῷ καὶ ψυχὴν, καὶ σάρκα, ἐνθα λέ-
 γει· « Περὶλυπὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου » (α). καί·
 « Καὶ ὁ ἄρτος δέ, ὃν ἐγὼ δῶσω, ἡ σὰρξ μου ἐστίν, ἣν ἐγὼ δώ-
 »

(α) Μαθ. κς', 38.

» σω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς » (α). — Ὡς αὐτως καὶ ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως τῆς σαρκὸς* (*De resurrectione carnis*), ἐπικυροῖ κατὰ τῶν Γνωστικῶν ἐκ πολλῶν τῆς ἀγίας Γραφῆς ῥητῶν τὴν ἀναντίρρητον τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος ἀλήθειαν, ὅτι μέλλει πάντως μετὰ τῆς ψυχῆς νὰ συναναστῇ καὶ ἡ σὰρξ.

Ἀνάλυσις τῆς Σκορπιακῆς (*Scorpiace*). Ἐπιγράφεται τὸ σύγγραμμα οὕτως, οἶονεὶ ἀντιφάρμακον ὄν' κατὰ τῶν σκορπίων, τοιῦτέστι τῶν αἰρετικῶν, ὅσοι ἠγωνίζοντο ν' ἀποτρέπωσι τοὺς χριστιανούς ἀπὸ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου. Δεικνύει δ' ἐν αὐτῷ ὁ Τερτυλλιανὸς τὴν ἀνάγκην τοῦ μαρτυρίου ἐκ τῶν θείων ἐντολῶν τῆς Π. καὶ Κ. Δ., τῆς ὁποίας ἡ αὐστηρότης ὁμοιάζει, λέγει, τὴν αὐστηρότητα ἐμπείρου χειρουργοῦ, ὅστις ἐπὶ τῶν ἐγχειρήσεων εἶναι μὲν σκληρὸς, ἀλλὰ σωτήριος.

Ἀνάλυσις τοῦ Περὶ ψυχῆς (*De anima*). Γράφει ἐνταῦθα ὁ Τερτυλλιανὸς περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ιδιοτήτων τῆς ψυχῆς κατὰ τῶν δοξασιῶν τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν αἰρετικῶν· ἀλλὰ τὸ βιβλίον γέμει ψευδῶν καὶ ἐσφαλμένων ἀρχῶν καὶ ἀξιωμάτων, διίσχυριζομένου τοῦ συγγραφέως πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι σωματικόν τι (*«quidquid corpus non est, nihil est.»*), λαμβάνουσα, εἰ καὶ ἀόρατος, τὸ σχῆμα τοῦ περιέχοντος αὐτὴν σώματος. Καὶ ἀπορρίπτει μὲν ὁ Τερτυλλιανὸς τὸ περὶ τῆς μετεμψυχώσεως δόγμα τοῦ Πυθαγόρου, ἀλλὰ λέγει, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν κατέρχεται οὐρανόθεν, ἀλλὰ γεννᾶται ἐν τῷ σώματι· διότι ὥς τὸ σῶμα τῶν γονέων γεννᾷ σῶμα, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ αὐτῶν παράγει ψυχὴν. Διδάσκει δὲ προσέτι, ὅτι ἅπασαι αἱ ψυχαί, καὶ αὐταὶ αἱ τῶν μαρτύρων, ἀποπέμπονται μετὰ θάνατον εἰς ὑπόγειόν τινα τόπον, ἐνθα ἀπολαύουσιν ἀναψυχῆς ἢ θλίψεως κατὰ τὰ καλὰ ἢ πονηρὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐπραξαν, προσδοκῶσαι ἐκεῖ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἥτις θέλει ἀποκαταστήσῃ αὐτάς ἢ ἔλως μακαρίας, ἢ διὰ παντὸς δυστυχεῖς.

Ἀνάλυσις τοῦ Περὶ βαπτισματος (*De baptismo*). Διαιρεῖται τοῦτο εἰς δύο μέρη, τῶν ὁποίων τὸ μὲν περιέχει τὸ δόγμα

(α) Ἰωάν. ε'. 51.

τοῦ βαπτίσματος· τὸ δέ, λεπτομερεστέρας ἄλλας ἐρμηνείας τοῦ μυστηρίου τούτου· Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὑπερασπίζει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ βαπτίσματος, διδάσκων, ὅτι τὰ ἁγιασμένα ὕδατα παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ἄρσιν τῶν ἁμαρτιῶν. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἐξετάζει διάφορα περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ μυστηρίου ζητήματα, οἷον περὶ τοῦ βαπτίσματος τοῦ προδρόμου Ἰωάννου, ἃν ἦτον ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων· περὶ τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως τοῦ βαπτίσματος· περὶ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ὠρισμένου λειτουργοῦ· περὶ τῆς ἡλικίας τῶν παραλαμβανομένων εἰς τὸ βάπτισμα· περὶ τοῦ ἀρμοδίου χρόνου, καθ' ὃν πρέπει νὰ τελεῖται, καὶ τελευταῖον περὶ τῆς ἀναγκαίας εἰς ὑποδοχὴν αὐτοῦ προπαρασκευῆς διὰ νηστείας, ἀγρυπνίας, προσευχῆς, καὶ ἀληθοῦς μετάνοίας.

Ἀνάλυσις τοῦ Περὶ μετάνοιας (De poenitentia). Δύο εἶδη μετάνοίας διακρίνει ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ὁ Τερτυλλιανός· τὸ μὲν, τὸ πρὸ τοῦ βαπτίσματος, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος δοκιμάζων ἑαυτὸν, προπαρασκευάζεται εἰς ἀξίαν τοῦ πνευματικοῦ λουτροῦ ὑποδοχῆν· τὸ δὲ ἕτερον, τὸ τῆς ἐξομολογήσεως, εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ὑποβληθῇ, ὅταν μετὰ τὴν δοθείσαν εἰς αὐτὸν χάριν τοῦ μυστηρίου περιπέσῃ καὶ πάλιν εἰς ἁμαρτίαν· διότι προϊδὼν ὁ Θεὸς τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς πειρασμοὺς τοῦ δαίμονος, καίτοι ἡ θύρα τῆς ἀρέτης τῶν ἁμαρτιῶν διαμένει νεκλεισμένη, καὶ ἡ χάρις τοῦ βαπτίσματος ἀποδοκιμάζεται διὰ παντός εἰς τοὺς ἀπολέσαντας τὴν ἀθωότητα, ἡδὲ δέχσεν ὅμως νὰ εὐρίσκωσιν οἱ τοιοῦτοι ἔτι καταφύγιον εἰς τὴν δευτέραν ταύτην μετάνοιαν, τὴν καλουμένην ἐξομολόγησιν. Εἶναι δὲ τὰ ἔργα αὐτῆς βαρέα καὶ ἐπίμοχα· διότι ταπεινοῦσα τὸν ἁμαρτωλὸν, ἐνδύει αὐτὸν σάκκον, ἐπιβάλλει εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ σποδὸν, ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ πίνη μόνον ὕδωρ, καὶ νὰ τρώγῃ μόνον ἄρτον, νὰ μηκύνῃ τὰς προσευχάς, νὰ χύνη δάκρυα, νὰ ἐκπέμπῃ στεναγμοὺς, νὰ βοᾷ νυκτὸς καὶ ἡμέρας πρὸς Κύριον, νὰ πίπῃ εἰς τοὺς πόδας τῶν πρεσβυτέρων, νὰ ἐξορκίσῃ τελευταῖον πάντας τοὺς ἀδελφοὺς, εἰς τὸ νὰ ἱκετεύσωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸν Θεόν, καὶ νὰ καταπραΰνωσιν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ διὰ τῶν προσευχῶν.

Ἀνάλυσις τοῦ Περί προσευχῆς (De oratione). Περιέχει τὸ σύγγραμμά ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει ἀρίστην ἐρμηνείαν τῆς κυριακῆς προσευχῆς· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, παραγγέλματα περὶ τῆς εἰς τὴν προσευχὴν καθόλου προπαρασκευῆς, οἷον, ὅτι πρέπει νὰ συνδιαλλαχθῇ τις πρότερον μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ν' ἀπαλλάξῃ τὸ πνεῦμα ἀπὸ παντὸς εἶδους ταρχῆς καὶ πάθους, νὰ καθαρῇ τὴν καρδίαν ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, καὶ τὰ παρόμοια.

Ἀνάλυσις τοῦ Περί εἰδωλολατρείας (De idololatria). Ἐνταῦθα διδάσκει ὁ Τερτυλλιανός, ὅτι τῆς εἰδωλολατρείας τὸ ἁμάρτημα δὲν πράττουσιν οἱ ἄνθρωποι μόνον, θύοντες εἰς τὰ εἰδωλα, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλους πολλοὺς τρόπους, τοὺς ὁποίους περιέργως πῶς ἐξετάζει. Πάντες οἱ τεχνῖται, λέγει, οἱ κατασκευάζοντες πίνακας, παριστῶντας τοὺς ψευδεῖς θεοὺς, οἱ ἀστρολόγοι, οἱ ὀνομάζαντες τοὺς πλανήτας ἀπὸ τῶν θεῶν τῶν ἔθνικων, καὶ ἀποδόντες εἰς αὐτοὺς θείας τινας δυνάμεις· πάντες οἱ διδάσκαλοι τῆς ῥητορικῆς, οἱ ἐγκωμιάζοντες τοὺς θεοῦ· πάντες οἱ ἔμποροι, οἱ προμηθεύοντες ὕλην πρὸς καλλωπισμὸν τῶν ναῶν καὶ προσφορὰν τῶν θυτιῶν· πάντες οὗτοι εἶναι τῆς εἰδωλολατρείας ἑνοχοί. Ἐντεῦθεν διὰ τὴν πρὸς τὸ ἁμάρτημα τοῦτο σχέσιν δὲν πρέπει οἱ χριστιανοὶ οὔτε νὰ ἐορτάζωσι τὰς ἡμέρας, τὰς ὁποίας οἱ ἔθνικοι πανηγυρίζουσιν εἰς λατρείαν τῶν θεῶν, οὔτε νὰ κοσμῶσι τὰς οἰκίας αὐτῶν μετὰ λαμπάδων καὶ δαφνῶν εἰς τιμὴν τῶν ἡγεμόνων, οὔτε νὰ δέχωνται πολιτικά καὶ στρατιωτικά ἄξιώματα, οὔτε ἐν γένει νὰ μεταχειρίζωνται κατὰ τὸν κοινωνικὸν βίον ἐπὶ διαβεβαιώσεων καὶ εὐχῶν καὶ ἄρων τύπους, τοὺς ὁποίους μεταχειρίζονται οἱ ἔθνικοι.

Ἀνάλυσις τοῦ Περί στεφάνου (De corona). Ὅτι οἱ αὐτοκράτορες Σεπτίμιος Σευήρος καὶ Αὐρήλιος Καρακάλλας μετὰ τὴν εἰς Πάρθους στρατείαν διένεμαν ἐν Ῥώμῃ εἰς τὸν νικηφόρον στρατὸν δῶρα, χριστιανὸς τις στρατιώτης προσῆλθε νὰ λάβῃ τὸ ἑαυτοῦ, φέρων τὸν στέφανον (corona castrensis) οὐχὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ, ἀλλὰ εἰς τὴν χεῖρα. Ἐρωτηθεὶς δὲ τὴν αἰτίαν, ἀπεκρίθη, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θεοσκεία δὲν ἐπιτρέπει τὴν τῆς κεφαλῆς στεφάνωσιν· διὰ τὴν τοιαύ-

την ὁμῶς ἀπόκρισιν ἀποβληθεὶς ἐκ τοῦ στρατοῦ, καὶ μαστιγωθείς, ἐφυλακώθη. Ἀλλὰ τότε, ἐνῷ πάντες ἐμέμφοντο τὸν ζῆλον τοῦ στρατιώτου τούτου ὡς ἄκαιρον, φοβούμενοι μάλιστα, μὴ διὰ τὴν ἀπερίσκεπτον αὐτοῦ πράξιν διαταραχθῇ τῆς ἐκκλησίας ἡ εἰρήνη, ἀνεδέχθη ὁ Τερτυλλιανὸς τὴν διὰ δημοσίου συγγράμματος ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογία. Ὁ στρατιώτης, λέγει, ἐπραξεν ὅλως κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, τηρησάτης πάντοτε τὴν ἐπὶ ἀρχαιοτάτης παραδόσεως στηριζομένην συνήθειαν νὰ μὴ ἐπιθέτῃ τις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν στέφανον· καὶ δὲν ἐκφράζεται μὲν πρὸς ῥητῶς ἡ ἁγία Γραφή κατὰ τῆς συνήθειας ταύτης, ἀλλὰ καὶ οὐδαμοῦ ἐγκρίνει αὐτήν· ὥσαύτως δὲν ἐπιδοκιμάζει αὐτὴν οὔτε τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὅποιον ἀποδίδει πάντοτε πρὸς τὸν σκοπὸν, οὔτε ἡ φύσις, ἥτις ἐδωκεν εἰς τὰ ἄνθη ἄλλον παρὰ τὸν προορισμὸν τούτον· ἡ συνήθεια, ὡς ἐκ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἀποδεικνύεται, εἶναι ἐθνικὴ· ἐνταῦθεν ξένη μὲν τῆς ἐν τῇ Π. Δ. λατρείας, ἄγνωστος δὲ εἰς πάντας τοὺς δικαίους, καὶ διὰ τοῦτο καὶ εἰς τοὺς χριστιανούς ἀθέμιτος.

Ἀνάλυσις τοῦ Περί τῆς κατὰ τὸν διωγμὸν φυγῆς (De fuga in persecutione). Τὸ βιβλίον τοῦτο παρωρμήθη ὁ Τερτυλλιανὸς νὰ γράψῃ ἐκ τῆς ὑπὸ τινος τῶν φίλων αὐτοῦ Φαβίου προβληθείσης ἐρωτήσεως, ἂν συγχωρῆται εἰς τὸν χριστιανὸν νὰ σώζεται ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῶν διωγμῶν διὰ τῆς φυγῆς. Μὴ ἄρκεσθεις δὲ εἰς τὴν διὰ ζώτης φωνῆς συζήτησιν, ἀναπτύσσει ἐνταῦθα τοὺς λόγους, δια τοὺς ὁποίους δίδει ἀποφατικὴν πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀπάντησιν· καὶ πρῶτον μὲν ἀγωνίζεται νὰ στηρίξῃ ταύτην τὴν νέαν αὐτοῦ γνώμην, τὴν ὁποίαν παρέλαβεν ἐκ τῆς μοντανιστικῆς διδασκαλίας, ἐπὶ τῆς ἀποδείξεως, ὅτι οἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοὶ εἶναι ἄμεσός τις οἰκονομία τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐκκλησίας σκοποῦσα, ἄρα θεία τις χάρις, τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν· ἔπειτα δὲ ἀποφαίνεται, ὅτι οὐδὲ τὰς φυλακώσεις καὶ τὰ βασανιστήρια εἶναι ἐπιεικὲς νὰ ἐξαγοράζωμεν ἀντὶ χρημάτων.

Ἀνάλυσις τοῦ Περί τριβῶτος (De pallio). Ἐν τούτῳ σπουδάζει νὰ δείξῃ ὁ Τερτυλλιανός, ὅτι εἶχε λόγους, διὰ τοὺς

ὅποιους ἐπροτίμησε νὰ φορῇ, γενόμενος χριστιανός, τὸν τριβωνα, τὸν ὁποῖον συνήθως ἐφόρουσαν ἐκ τῶν χριστιανῶν οἱ ἐπαγγελλόμενοι αὐτῆς ἑαυτὸν τινὰ βίον. Κατὰ τὰς παρατηρήσεις τῶν κριτικῶν ἐμφαίνει ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ὁ συγγραφεὺς μεγάλην ἀγχνόειαν καὶ παιδείαν, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Δουπίνου φαίνεται, ὅτι συνέταξεν αὐτὸ, διὰ νὰ δείξῃ μᾶλλον, ὅτι ἦτον ἱκανὸς νὰ ῥητορεύσῃ περὶ οὕτω μικροῦ λόγου ἀξίας ὑποθέσεως, ἢ διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ σπουδαίως τὴν πράξιν.

Ἀνάλυσιν τοῦ Περι θεαμάτων (De spectaculis). Διὰ τοῦ συγγράμματος τούτου ἀποτρέπει ὁ Τερτυλλιανὸς τοὺς χριστιανούς ἀπὸ τῶν θεαμάτων, διδάσκων, πόσον ὀνειδιστικά καὶ ἐπικίνδυνον εἶναι αἱ ἡδοναὶ αὗται εἰς ἀνθρώπους, ἀπαρνηθέντας τὰς πομπὰς τοῦ κόσμου καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἀπαγορεύει λοιπὸν τοὺς χριστιανούς νὰ μετέχωσι τῶν διαφόρων θεαμάτων, τῶν μιμικῶν ἀγώνων, τῶν κωμῳδιῶν καὶ τραγωδιῶν, τῶν ἵπποδρομιῶν, καὶ τῶν τοιούτων, τὰ ὅποια εἶναι ὅλως ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν· λέγει δὲ μάλιστα, ὅτι τότε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ οἱ ἐθνικοὶ διακρίνουσιν ἐν ἑαυτοῖς γενόμενόν τινα χριστιανόν, ὅταν βλέπωσιν αὐτὸν ἀποδοκιμάζοντα τὰ θεάματα· «*Hinc vel maxime ethnici in-*»
telligunt factum christianum de repudio spectaculo-
rum» (α). Ὁ Θεὸς διέταξε, λέγει (β), νὰ μεταχειριζώμεθα τὰ ἅγιον πνεῦμα μετὰ πραότητος, εἰρήνης, καὶ ἡσυχίας, καὶ νὰ μὴ ταράττωμεν αὐτὸ διὰ τῶν παθῶν τῆς ὀργῆς καὶ τῶν σφοδρῶν αἰσθημάτων. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ φυλάττωσιν οἱ ὑποκριταὶ καθαρὸν τοῦτο τὸ πνεῦμα; Οὐδεὶς, ὅστις εἰσέρχεται εἰς τὸ θέατρον, σκέπτεται περὶ ἄλλου τινός, ἢ περὶ τοῦ νὰ βλέπῃ καὶ νὰ βλέπεται («*Nemo in spectaculo ineundo*»
prius cogitat, nisi videri et videre.»). Δύναται τις εἰς τὰς κραυγὰς τοῦ ὑποκριτοῦ νὰ ἐνθυμηθῇ ῥῆσιν τινα τῶν προφητῶν, ἢ εἰς τὰς μελωδίας τοῦ εὐνούχου ν' ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν

(α) De spectacul. c. 24.

(β) Αὐτόθι, c. 13.

ψυχὴν αὐτοῦ ψυχλμόν τινα; Ἐάν πᾶσα ἀκολασία μᾶς ἦναι βδελυρὰ, πῶς τολμῶμεν ν' ἀκούωμεν ὅσα δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ὁμιλῶμεν, καίτοι γινώσκωμεν, ὅτι πᾶσαν ἀργολογίαν καὶ μωρολογίαν καταδικάζει ὁ Κύριος (α); — Πρὸς δὲ τοὺς ἐθνικοὺς τοὺς παρσκεινοῦντας τοὺς χριστιανούς εἰς τὴν μετοχὴν τῶν ὁμηροσίων τούτων εὐθυμιῶν, καὶ λέγοντας, ὅτι τοιαῦτα ἐξωτερικὰ θεάματα καὶ ἀκούσματα συμβιβάζονται κάλλιστα μετὰ τῆς ἠθικῆς, διότι ὁ Θεὸς δὲν βλασφημεῖται ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἡδονῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐγκαιρος ἀπόλαυσις, χωρὶς βλάβης τοῦ φόβου καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς αὐτόν, δὲν εἶναι ἐγκλημα, ἀποκρίνεται ὁ Τερτυλλιανὸς, ὅτι αὐτὸ τοῦτο πρόκειται νὰ δεῖξωμεν, πῶς αὐταὶ αἱ ἡδοναὶ δὲν δύνανται νὰ συμφωνήσωσι μετὰ τῆς ἀληθοῦς ἠθικῆς, καὶ τῆς ἀληθοῦς πρὸς τὸν ὄντως Θεὸν ὑπακοῆς. Πρὸς δὲ τοὺς χριστιανούς, οἵτινες ἐρεθιζόμενοι ὑπὸ τοῦ πρὸς τὰ θεάματα ἔρωτος, ἐζήτουν νὰ εὕρωσι λόγους, διὰ νὰ πείσωσι τὴν συνείδησιν αὐτῶν, ὅτι τὰ θεάματα εἶναι ἐκ τῶν χαρισμάτων τοῦ Θεοῦ, τῶν δεδομένων ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἀπόλαυσιν, καὶ ὅτι ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ οὐδαμοῦ ῥητὴς ἀπαγορεύονται, ἀλλὰ μάλιστα καὶ χοροὶ ἀπαντῶνται ἐν αὐτῇ, καὶ μουσικὰ ὄργανα, καὶ ὁ βασιλεὺς Δαυὶδ φαίνεται πρὸ τῆς κιθάρᾳ χορεύων καὶ παίζων (β), καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, συμβουλευὼν τοὺς πιστοὺς, μεταχειρίζεται εἰκόνας καὶ παραβολὰς ἐκ τῶν ἀγώνων (γ)· πρὸς τοὺς τοιαῦτα σοφίσματα προβάλλοντες χριστιανούς ἀπαντᾷ ὁ Τερτυλλιανὸς οὕτως· « Πόσον » σοφὴ νομίζει ὅτι εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη ἀγνοία περὶ τὰ ἐπιχει- » ρήματα, ὅταν μάλιστα φοβῆται ν' ἀπολέσῃ τι ἐκ τῶν εὐθυ- » μιῶν καὶ ἡδονῶν τοῦ κόσμου· « *Quam sapiens argumen-* » *tatrix sibi videtur ignorantia humana, praesertim* » *cum aliquid ejusmodi de gaudiis et fructibus saeculi* » *metuit amittere* » (δ). Πάντα μὲν εἶναι χαρίσματα τοῦ

(α) Ματθ. 16'. 36. Πρὸς Ἑβραίους, δ'. 9. ε. 3. 4.

(β) Περαιεπιστολὴ. Α'. 16. 29.

(γ) Πρὸς Τιμόθεον. Β'. δ'. 7. 8.

(δ) De spectacul. c. 2.

Θεοῦ, ἀλλὰ πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν, πρὸς τί τέλος ἐβόθησαν, πῶς πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα αὐτὰ κατὰ τὸν προορισμὸν αὐτῶν, ποία εἶναι ἡ ἀρχικὴ δημιουργία, καὶ ποία ἡ κατάχρησις τῆς ἁμαρτίας. . . . Βεβαίως οὐδαμοῦ εὐρίσκομεν, ὡς σαφῶς διατάσσει ἡ Γραφή νὰ μὴ φονεύωμεν καὶ νὰ μὴ λατρεύωμεν τὰ εἰδῶλα, οὕτω καὶ ῥητῶς ν' ἀπαγορεύῃ νὰ μὴ ὑπάγωμεν εἰς τὸν κύκλον, νὰ μὴ ὑπάγωμεν εἰς τὸ θέατρον. . . . ἀλλ' ὅμως ἀκούομεν τὴν φωνὴν ἐκείνην τοῦ Δαυὶδ λέγουσαν περὶ τούτου· « Μακάριος ἄνθρωπος οὗκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν » ὥστε, ἂν καὶ δὲν ἀπαντᾷται ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ ῥητὴ κατὰ λέξιν ἀπαγορεύσεις τῶν θεαμάτων, περιέχονται ὅμως ἐν αὐτῇ τὰ γενικὰ ἀξιώματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἔπεται ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ἀπαγορεύσις· ὅτι λέγεται καθόλου κατὰ τῆς ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ, πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς τὸ ἴδιον τοῦτο εἶδος τῶν ἡδονῶν· ἐὰν ᾖναι δυνατόν νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι μᾶς συγχωρεῖται ἐν τῇ Γραφῇ ἡ ὀργή, ἡ σκληρότης, καὶ ἡ ἀπανθρωπία, τότε ἂς ὑπάγωμεν εἰς τὸ ἀμφιθέατρον.

Ἀνάλοσις τοῦ Περι ἐνδύματος καὶ κόσμου τῶν γυναικῶν (De habitu et cultu foeminarum). Ἡ ἐπιγραφή τοῦ βιβλίου ἐμφαίνει ἀποχρώντως τὴν ὑπόθεσιν, περὶ τῆς ὁποίας πραγματεύεται ἐν αὐτῷ ὁ Τερτυλλιανός. Διδάσκει δὲ ἐνταῦθα, ὅτι ὀρεῖλονται νὰ φέρονται αἱ γυναῖκες ταπειναὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν καταδίκην τοῦ θήλεος γένους, τὴν γενομένην εἰς τὴν Εὐάν· εὐρεται, λέγει, τῶν διαφορῶν γυναικείων κόσμων εἶναι οἱ ἀποστάται ἄγγελοι· οἱ διάφοροι οὗτοι καλλωπισμοὶ ἀντίκεινται εἰς τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ· ὅσαι γυναῖκες ἀγαπῶσι τὸν καλλωπισμὸν, δὲν θεραπεύουσι τὴν ἀγνείαν· εἶναι μάλιστα φόβος, μὴ αἱ εἰς τοὺς ματαίους καλλωπισμοὺς παραδεδομένοιαι γυναῖκες ἀπληροῦσιν ἐν καιρῷ διωγμοῦ τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ὑποδεικνύει δὲ ἔπειτα, ποῖός τις πρέπει νὰ ᾖ τῶν χριστιανῶν γυναικῶν ὁ ἀληθὴς κόσμος· « Proдите vos medicamentis et ornamentis extructae prophetarum et apostolorum, sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia pudorem, depictae oculos verecundia, et os taciturnitate, inserentes in aures sermones Dei, adne-

» cten-des cervicibus jugum Christi : caput maritis sub-
 » jicite, et satis ornatae eritis ; manus lanis occupate
 » pedes domi figite, et plusquam in auro placebitis
 » Vestite vos serico probitatis, byssino sanctitatis, pur-
 » pura pudicitiae. Taliter pigmentatae, Deum habebitis
 » amatorem» (α).

Ἀράλυσις τοῦ Περί τοῦ δεῖν τὰς παρθένους καλύπτεσθαι
 (De virginibus velandis). Ὡσαύτως καὶ αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ
 μαρτυρεῖ τὸ ὑποκείμενον τοῦ λόγου, περὶ τοῦ ὁποίου λαλεῖ
 συγγραφεὺς ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑπολά-
 βωμεν, ὅτι ὁ Τερτυλλιανὸς γράφει μόνον περὶ τῶν παρθένων
 ὅσαι καθιέρωσαν ἑαυτὰς εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐν γένει περὶ πάν-
 των τῶν κορασιῶν· διότι σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι ν' ἀποδείξῃ, ὅτι
 καὶ πᾶσαι αἱ παρθένοι πρέπει νὰ ἔχωσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ
 πρόσωπον αὐτῶν κεκαλυμμένον κατὰ τὴν γενικὴν τοῦ Παύλου
 παραγγελίαν (α), καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν συνή-
 θειαν, καθ' ἣν μόνον αἱ ὑπανδροὶ γυναῖκες ἐκαλύπτοντο.

Ἀράλυσις τῶν δύο πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ βιβλίων
 (Ad uxorem libri duo). Ἐγράψε τὰ δύο ταῦτα βιβλία ἐπὶ
 σκοπῷ ν' ἀποδοκιμάσῃ μὲν τὸν δεῦτερον γάμον, ὡς ἐμπόδιον
 γινόμενον εἰς ἀγιωτέρου βίου φυλακὴν, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ καταδι-
 κάσῃ αὐτὸν ὅλως. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ λοιπὸν συνιστᾷ εἰς τὴν
 γυναῖκα, εἰάν αὐτὸς πρότερον ἀποθάνῃ, νὰ τηρήσῃ εἰς τὸ μετὰ
 ταῦτα ἐγκράτειαν· διότι ἡ χηρεῖα, λέγει, δὲν εἶναι ἀρετὴ κα-
 τὰ τὴν ἐκκλησίαν, εἰ καὶ δυσκολωτέρα· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ
 πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν ἀποβλέπων, παραγγέλλει, εἰάν
 ἔλθῃ εἰς δεῦτερον γάμον, τοῦλάχιστον νὰ μὴ λάβῃ ἐθνικὸν τινα
 εἰς ἄνδρα, πολλῶν καὶ ποικίλων ὄντων τῶν ἐκ τοιοῦτου μικτοῦ
 γάμου κακῶν.

Ἀράλυσις τοῦ Περί ὑπομονῆς (De patientia). Ῥητορικώ-
 τατα ἐκθέτει ἐν αὐτῷ ὁ Τερτυλλιανὸς πάντας τοὺς λόγους, τοὺς

(α) Cap. 13.

(6) Πρὸς Κορινθ. Α'. ιδ. 5.

δυναμένους νὰ προτρέψωσι τοὺς χριστιανοὺς εἰς τῆς ὑπομονῆς τὴν ἀρετὴν. Ἡ ὑπομονή, λέγει, κρατύνει τὴν πίστιν, κυβερνᾷ τὴν σάρκα, ὑπηρετεῖ τὸ πνεῦμα, χαλινῶι τὴν γλῶσσαν, ἐπέχει τὰς χεῖρας, δαμάζει τοὺς πειρασμοὺς, διώκει τὰ σκάνδαλα, παραμυθεῖ τὸν πτωχόν, μετριάζει τὸν πλούσιον, εὐφραίνει τὸν πιστόν, προσκαλεῖ τὸν ἔθνικόν, συνιστᾷ τὸν μὲν δοῦλον εἰς τὸν κύριον, τὸν δὲ κύριον εἰς τὸν Θεόν, προσφιλὲς οὖσα εἰς πᾶν γένος καὶ πᾶσαν ἡλικίαν· τὸ πρόσωπον αὐτῆς εἶναι ἰλαρὸν καὶ ἥσυχον· τὸ μέτωπον, καθαρὸν, καὶ ὑπ' οὐδεμιᾶς ρυτίδος θλίψεως ἢ ὀργῆς συνεσταλμένον. Παροτρύνει δὲ ὁ Τερτυλλιανὸς εἰς τὴν ἀσκησιν τῆς ὑπομονῆς πρῶτον μὲν διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ ὑπομονὴ εἶναι τηλικαύτη, ὥστε τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους· ἔπειτα δὲ διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις ὑπέμεινε νὰ γεννηθῇ ἐκ κοιλίας μητρὸς, καὶ νὰ πάθῃ, καὶ ν' ἀνυψωθῇ εἰς τὸν σταυρόν. Ἡ ὑπομονή, λέγει πρὸς τοῦτοις, ἀποδεικνύει τὴν πίστιν ἡμῶν, ὡς ἀπέδειξε τὴν πίστιν τοῦ Ἀβραάμ, ὅστις διαταχθεὶς νὰ προσενέγκῃ εἰς θυσίαν τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ υἱόν, ὑπήκουσε μεθ' ὑπομονῆς, καὶ ἐμελλε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν διαταγὴν, ἂν ἤθελεν ὁ Θεός· δικαίως ἄρα λέγεται ὁ πατριάρχης οὗτος πιστός, διότι εἶναι ὑπομονητικός· (« Merito fidelis, quia est patiens. »). Καὶ ἐν μὲν τῷ παλαιῷ νόμῳ ὀλίγον μόνον διέλαμψεν ἡ ἀρετὴ αὕτη, μὴ οὖσης ἐτι δεδομένης τῆς πίστεως (« Nondum enim patientia in terris, quia nec fides. »)· ἀφοῦ ὁμως ἐπλήθην ὁ διδάσκαλος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ, καὶ ἤνωσε τὴν χάριν τῆς πίστεως μετὰ τῆς ὑπομονῆς, ἀναγκαιοτάτη κατέστη εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἡ ἀρετὴ αὕτη, διότι δι' αὐτῆς γίνονται τοῦ οὐρανοῦ πατρὸς υἱοί.

Ἀράλυσις τοῦ Πρὸς μάρτυρας (Ad martyres). Περιέχει τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο σύντονον προτροπὴν πρὸς τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς ὁμολογητάς, τοὺς καὶ μάρτυρας κατὰ τὴν τότε ἀρχαίαν τῆς ἐκκλησίας γλῶσσαν καλούμενους, εἰς τὸ νὰ ὑπομένωσιν ἕως τέλους γενναίως καὶ σταθερῶς τὰς ἀλύσεις καὶ τὰ βασανιστήρια. Ὁ κόσμος αὐτός, λέγει ὁ Τερτυλλιανός, εἶναι διὰ

τοῦς χριστιανοὺς δεσποτήριον ἢ δὲ ἀπ' αὐτοῦ ἀπαγωγὴ, ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τῆς θέας τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀνοσίων ἐργῶν τῶν ἐθνικῶν ὅθεν καὶ μακαρίζει τοὺς ἐν τοῖς δεσποτηρίοις φυλάττομένους, διότι αὐτοῦ μακρὰν παντός σκανδάλου καὶ πειρασμοῦ ὄντες, εὐρίσκουσιν ἐπιτήδειον καιρὸν νὰ παραδίδωνται εἰς πνευματικὰς σκέψεις καὶ μελέτας, καὶ νὰ βαδίζωσι τὴν εἰς τὸν Κύριον ἄγουσαν ὁδόν· «Segregali estis, λέγει (α), ab ipso mundo, quanto magis a saeculo rebusque ejus . . . Non vides alienos Deos, non imaginibus eorum incurris, non solemnes nationum dies ipsa commixtione participas, non nidoribus spurcis verberaris, non clamoribus spectaculorum, atrocitate, vel furore, vel impudicitia celebrantium caederis; non in loca libidinum publicarum oculi tui impingunt; vacas a scandalis, a temptationibus, a recordationibus malis, jam et a persecutione; hoc praestat carcer christiano . . . Auferamus carceris nomina, secessum vocemus; etsi corpus includitur, etsi caro detinetur, omnia spiritui patent. Vagare spiritu, spatiare spiritu, et non studia opaca, aut porticus longos proponens tibi, sed illam viam, quae ad Deum ducit; quotiens eam spiritu deambulaveris, totiens in carcere non eris; nihil crus sentit in nervo, cum animus in coelo est.»

Ἀνάγνωσις τοῦ Περὶ ἀγνείας (De pudicitia). Πραγματεύεται ὁ Τερτυλλιανὸς ἐν τοῦτῳ τὴν αὐτὴν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐν τῷ Περὶ μετανοίας, ὑπόθεσιν, ἀλλ' ἀπὸ γνώμης, ἀντιθέτου παντάπασιν πρὸς τὴν ἐκεῖ· διότι ἀναιρῶν ἐνταῦθα ὅσα αὐτὸς πρότερον περὶ μετανοίας ὀρθῶς ἔγραψεν, ὑπερασπίζει τὴν τῶν Μοντανιστῶν ἰδίαν διδασκαλίαν ταύτην, ὅτι τὰ θανάσιμα ἁμαρτήματα, καὶ μάλιστα τὴν ἐν τοῖς διωγμοῖς παράπτωσιν, τὸν φόνον, τὴν μοιχείαν, καὶ τὰ παρόμοια, οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἔχει ἡ ἐκκλησία νὰ συγχωρῇ· ἐντεῦθεν ἄρα τοιοῦτοί τινες ἁμαρτωλοὶ, διὰ παν-

(α) Ad martyr. c. 2.

τὸς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀφωρισμένοι, πρέπει, λέγει, νὰ ἐγκαταλείπωνται ἄνευ τινὸς μετανοίας καὶ διαλλαγῆς εἰς μόνην τὴν οἰκτιρμονα τοῦ Θεοῦ κρίσιν. Πάντα δὲ τὰ ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ ἀπαντῶμενα παραδείγματα, ὅσον τὸ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ, τὸ τῆς ἀπολεσθείσης δραχμῆς, καὶ τὰ παραπλήσια, ἐρμηνεύει οὐχὶ ἐπὶ τοῦ χριστιανοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ εἰς Χριστὸν πιστεύοντος ἔθνικοῦ, διαστρέφων ὡς αὐτὸς καὶ τὴν ἔννοιαν τῶν ἐν τῇ Α' Πρὸς Κορινθ. ε. 1. καὶ ἐφξ. ῥήσεων τοῦ ἀποστόλου Παύλου, διὰ τὴν ἀποστερήσῃ τὸν μετανοοῦντα πόρον ἀπὸ τῆς ἀποστολικῆς τοῦ ἁμαρτήματος ἀφέσεως.

Ἀνάλυσις τοῦ Περὶ προτροπῆς εἰς τὴν ἀγγελίαν (De exhortatione ad castitatem). Ἐχει τὸ σύγγραμμα μεγάλην κατὰ τὴν ἔννοιαν ὁμοιότητα μετὰ τῶν δύο Πρὸς τὴν γυναῖκα βιβλίων· διότι ἀγωνίζεται ἐν αὐτῷ νὰ πείσῃ χηρεύσαντά τινα τῶν ἑαυτοῦ φίλων νὰ μὴ συζευχθῇ καὶ πάλιν εἰς δεύτερον γάμον. Καὶ ῥητῶς μὲν δὲν καταδικάζει ὁ Τερτυλλιανὸς τὸν δεύτερον γάμον ὡς πορνείαν, κρύπτειν, ὡς φαίνεται, τὸ μοντανιστικὸν αὐτοῦ φρόνημα διὰ φόβον, μὴ ἀποτύχῃ τοῦ σκοποῦ· ἀλλ' ὅμως καὶ ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ κατὰ τρόπον, πρὸς τὸν αὐτὸν σχεδὸν φέροντα σκοπὸν. Λέγει πρὸς τὸν φίλον, ὅτι ὁ Θεὸς ὑπέδειξεν εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ θανάτου τῆς γυναίκας, πόσον ὁ ἀγνὸς βίος εἶναι ἐπιζήλος· διότι, ἂν καὶ ὁ δεύτερος γάμος ἐπιτρέπεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἀποστόλου διὰ συγκατάθεσιν, ὑποσημαίνεται ὅμως διὰ τῆς συγκαταθέσεως αὐτῆς ἡ ἐν αὐτῷ ἀτέλεια, καὶ ἡ ἀπ' αὐτοῦ ἐγκράτεια ὑποδεικνύεται. Προσέτι, ἐπειδὴ ἐν τῇ Κ. Δ. πάντες οἱ χριστιανοὶ εἶναι ἱερεῖς, ἡ δὲ ἀποστολικὴ διάταξις ἀποκλείει τῆς ἱερωσύνης τοὺς διγάμους, οὐδείς, λέγει, οὐδὲ λαϊκὸς πρέπει νὰ συζευγνῆται εἰς δεύτερον γάμον, ὅστις, ὅπως δῆποτε ἂν ἐξετασθῇ, δὲν δύναται ὅμως ν' ἀποπλύνῃ τὸν ῥύπον τῆς πορνείας.

Ἀνάλυσις τοῦ Περὶ μονογαμίας (De monogamia). Καὶ τὸ βιβλίον τοῦτο, ὡς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ γίνεται δῆλον, περὶ τῆς αὐτῆς ὕλης διαλαμβάνει, περὶ τῆς ὁποίας καὶ τὸ ἄνωτέρω· ἀλλ' ὅμως ἐνταῦθα ἡ μετριότης τοῦ συγγραφέως μεταβάλλεται εἰς πικρίαν, καὶ καταφανέστερος δηλοῦται ὁ ζήλος αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς αἰρετικῆς τοῦ Μοντανοῦ διδασκαλίας· διότι καὶ

τὸν δεύτερον γάμον πορνείαν καὶ μοιχείαν ἀποκαλεῖ, ἐξευτελίζων αὐτὸν μάλιστα διὰ τῶν ἀντιθέτων παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς παραδειγμάτων, καὶ τὸν Μοντανὸν παράκλητον ὀνομάζει, αὐτὸν μὲν καὶ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ ὡς πνευματικοὺς συνιστῶν, τοὺς δὲ καθολικοὺς χριστιανοὺς ὡς ψυχικοὺς, τουτέστι φυσικοὺς καὶ σαρκικοὺς καταφρονῶν.

Ἀνάλυσις τοῦ Περί νηστειῶν (De jejuniis). Οἱ Μοντανισταὶ παρὰ τὰς ἐν τῇ καθόλου ἐκκλησίᾳ ὀρισμένας νηστείας ἐτήρουν καὶ πολλὰς ἄλλας ἰδίας, καὶ μάλιστα αὐστηρῶς, μέχρις ἐσπέρας ἐγκρατευόμενοι τροφῆς, καὶ ξηροφαγοῦντες. Τὴν συγχὴν δὲ ταύτην τῶν νηστειῶν χρῆτιν ὑπερασπίζει ὁ Τερτυλλιανὸς ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ὑπὲρ τῶν αἰρετικῶν, πικρῶς σατυρίζων τοὺς καθολικοὺς διὰ τὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ τοιοῦτου νεωτερισμοῦ, καὶ ὡς γαστριμαργοὺς αὐτοὺς καταγορῶν.

§. 3. *Διδασκαλία.* Α') *Περί τῆς ἁγίας Γραφῆς.* Ὁ Τερτυλλιανὸς, καὶ καθολικὸς ὢν, καὶ μοντανιστῆς, ἐδίδαξε πάντοτε τὴν θεοπνευστίαν τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὡς ἐκ πολλῶν χωρίων τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀποδεικνύεται. «*Omnis scriptura aedificationi habilis, divinitus inspirata*» (α). — «*Evolverem prophetias, si Dominus ipse tacuisset; nisi quod et prophetiae vox erant Domini*» (β). — «*Nos quidem certi, Christum semper in prophetis locutum, spiritum scilicet creatoris*» (γ). — *Περί δὲ τοῦ κανόνος τῆς ἁγίας Γραφῆς εἰ καὶ οὐδαμοῦ κυρίως διέλαβε, οὐδὲ κατέγραψε ρητῶς τὰ βιβλία αὐτῆς, ἐκ τῶν διαφορῶν ὁμῶς ἀπαντωμένων παρ' αὐτῷ μαρτυριῶν τῆς Π. Δ. εἰκάζομεν, ὅτι μετὰ τῶν ἱερῶν καὶ θεοπνευστῶν βιβλίων ἠρίθμει καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τινῶν ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ψευδοκριτικῶν ὡς μὴ κανονικὰ δῆθεν ἀπορρίπτομενα (δ).* — Ἐκ δὲ τῆς Κ. Δ. τέσσαρα μόνον εὐαγ-

(α) De cultu foemin. lib. I. c. 3.

(β) De resurrect. carn. c. 22.

(γ) Advers. Marcion. lib. III. c. 6.

(δ) De pudicit. c. 17. — De praescript. c. 7. — De fuga in persecut. c. 2. — De monogam. c. 17. — Advers. Jud. c. 4.

γέλια παραδέχεται, ἀναφέρων ἓνα ἕκαστον καὶ κατ' ὄνομα τοὺς συγγραφεῖς αὐτῶν. « *Constituimus imprimis evangelicum instrumentum Apostolos auctores habere, quibus hoc manus evangelii promulgandi ab ipso Domino sit impositum ; si et apostolicos, non tamen solos, sed cum Apostolis et post Apostolos : quoniam praedicatio discipulorum suspecta fieri posset de gloria studio, si non adstiat illi auctoritas magistrorum, imo Christi, qui magistros Apostolos fecit. Denique nobis fidem ex Apostolis Joannes et Matthaeus insinuant, ex apostolicis Lucas et Marcus instaurant, iisdem regulis exornant, quantum ad unicum Deum adtinet creatorem, et Christum ejus, natum ex virgine, supplementum legis et Prophetarum* » (α). Ἐκ τούτων δὲ μανθάνομεν, ὅτι τέσσαρα μόνᾳ εὐαγγέλια ἀνεγνώριζε γνήσια ὁ Τερτυλλιανός, συγγραφέντα τὰ μὲν δύο ὑπὸ Ἀποστόλων, μαθητῶν δηλονότι καὶ ὁπαδῶν τοῦ Χριστοῦ· τὰ δὲ ἄλλα δύο, ὑπὸ ἀποστολικῶν ἀνδρῶν, τουτέστιν, ὑπὸ τῶν ἀκολουθῶν τῶν Ἀποστόλων, ὅποιοι ἦσαν ὁ Λουκᾶς καὶ ὁ Μάρκος. Λέγει δὲ πρὸς τοῦτοις περὶ τῶν τριῶν εὐαγγελιστῶν, Ματθαίου, Λουκᾶ, καὶ Ἰωάννου, ταῦτα περὶ μὲν τοῦ Ματθαίου. « *Ipse imprimis Matthaeus, fidelissimus evangelii commentator, ut comes Domini non aliam ob causam, quam ut nos originis Christi carnalis compotēs faceret, ita exorsus est : liber geniturae Jesu Christi, filii David, filii Abraham* » (β). περὶ δὲ τοῦ Λουκᾶ. « *Porro Lucas non Apostolus, sed apostolicus ; non magister, sed discipulus ; utique magistro minor, certe tanto posterior, quanto posterioris Apostoli sectator, Pauli sine dubio* » (γ). καὶ περὶ τοῦ Ἰωάννου, ἃφοῦ ἐμνημόνευσε πολλὰς μαρτυρίας ἐκ τοῦ εὐαγγε-

(α) Advers. Marc. lib. IV. c. 2.

(β) De car. Christ. c. 22.

(γ) Advers. Marc. lib. IV. c. 2.

λίου αὐτοῦ, λέγει· « Haec quomodo dicta sunt, evangeli-
» zator, et utique tam clarus discipulus Joannes, magis
» quam Praxeas novit » (α).

Β') *Περὶ τῶν παραδόσεων.* Ὁ Τερτυλλιανός, διὰ τὸ ἀπο-
τρέψῃ τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ παρέχῃσι πίστιν εἰς τὰς δόξας
τῶν αἵρετικῶν, λέγει· « Apostolos Domini habemus aucto-
» res, qui nec ipsi quidquam ex suo arbitrio, quod in-
» ducerent, elegerunt, sed acceptam a Christo discipli-
» nam fideliter nationibus adsignaverunt » (β). Ὅθεν
καὶ ἐὰν ἄγγελος ἀπ' οὐρανοῦ καταβῇ, καὶ εὐαγγελισθῇ ἄλλα,
παρὰ τὰ ὅποια παρελάβαμεν, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ
θεμέλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ἡ παράδοσις· ὁ Ἰησοῦς Χρι-
στός διδάσκει τοὺς Ἀποστόλους· οἱ Ἀπόστολοι παραδίδουσιν εἰς
τοὺς πιστοὺς τὴν ὁποίαν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐδιδάχθησαν ἀλή-
θειαν, καὶ οἱ πιστοὶ ἐμμένουσι σταθερῶς εἰς αὐτήν, ὥς ἱερὰν πα-
ρακαταθήκην μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰώνων ὑπὸ τῆς ἐκκλη-
σίας διαφυλαττομένην. Ἐκ τῆς ἀνωτέρω δὲ ῥήσεως συνάγομεν
πόρισμα, ὅτι ἡ παράδοσις ἐξίσου, ὥς καὶ ἡ ἁγία Γραφή, εἶναι
λόγος Θεοῦ· ἡ παράδοσις δηλονότι ἄλλο δὲν εἶναι, ἢ διδασκα-
λία καὶ πίστις, τὴν ὁποίαν παρὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ παρέλα-
βαν οἱ Ἀπόστολοι, καὶ παρέδωκαν εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν μὲν
διὰ συγγραμμάτων, τὴν δὲ, διὰ ζώσης φωνῆς.

Γ') *Περὶ τῆς ἐκκλησίας.* Τὴν ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν, λέγει
ὁ Τερτυλλιανός, προεικόνιζεν ἡ κιβωτός, « Ecclesia est arca
figurata » (γ), καὶ προετύπου προσέτι συμβολικῶς τὸ πλοίαριον
τοῦ ἀποστόλου Πέτρου· « Caeterum naviculla illa, figu-
» ram ecclesiae praeferebat, quod in mari, id est, saecu-
» lo, fluctibus, id est, persecutionibus et tentationibus,
» inquietatur, Domino per patientiam velut dormiente,
» donec orationibus sanctorum in ultimis suscitatus,

(α) Advers. Prax. c. 23.

(β) De praescript. c. 6.

(γ) De baptismo, c. 8.

«compescat saeculum, et tranquillitatem suis reddat»

(α). Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Τερτυλλιανοῦ διαγραφομένη αὕτη εἰκὼν εἶναι ὀρθή καὶ ἀληθῆς· διότι τὸ πλοῖον, ἡ ἐκκλησίᾳ, πάντοτε διαταράσσεται ὑπὸ τῶν κυμάτων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ θέλει διαταράττεσθαι μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰώνων· τότε δὲ θέλει ἐξεγερθῆ ὁ Κύριος ὡς ἀπὸ βαθυτάτου ὕπνου, καὶ θέλει ἀποκαταστήσει εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν ποθητὴν ἡσυχίαν, αὐστηρῶς κολλάζων τοὺς διώκτας αὐτῆς. — Τὴν διδασκαλίαν δὲ τῆς ἐκκλησίας ἐκθέτει ὁ Τερτυλλιανὸς ἐν τῷ Περὶ προγραφῶν ὡς ἑξῆς· «Regula est autem fidei, unum omnino Deum esse, nec
» alium praeter mundi conditorem, qui universa de
» nihilo produxerit, per verbum suum primo omnium
» demissum. Id verbum filius ejus appellatum, in no-
» mine Dei varie missum a patriarchis, in prophetis sem-
» per auditum, postremo ex spiritu patris Dei et vir-
» tute, in virginem Mariam carnem factum in utero
» ejus, et ex ea natum egisse Jesum Christum: exinde
» predicasse novam legem, et novam promissionem re-
» gni coelorum: virtutes fecisse: fixum cruci, tertia die
» resurrexisse: in coelos ereptum sedisse ad dexteram
» patris: misisse vicariam vim spiritus sancti, qui cre-
» dentes agat: venturum cum claritate ad sumendos san-
» ctos in vitae aeternae et promissorum coelestium fru-
» ctus, et ad profanos adjudicandos igni perpetuo, fa-
» cta utriusque partis resurrectione cum carnis restitu-
» tione » (β). Περὶ ταύτης, λέγει, οὐδεμία ὑπάρχει παρὰ τοῖς πιστοῖς ἀπορία, πλὴν τῆς ὑπὸ τῶν αἰρέσεων προβαλλομένης, ἀπὸ τῆς ὁποίας καὶ ὡς τοιαῦται διαγινώσκονται. Ἐὰν δέ τις νομίζῃ, ὅτι εὕρισκεται εἰς τὸν τύπον τοῦτον ἀμφιβαλλόμενόν τι ἢ σκοτεινόν, ὑπάρχει πάντως ἀδελφός τις ἄλλος, ἔχων τὸ χάρισμα τῆς γνώσεως, ἢ ἕτερος γεγυμνασμένος περὶ τὰ τοιαῦτα, παρὰ τῶν ὁ-

(α) Αὐτόθι, σ. 18. — Παρῶλ. Ματθ. γ. 23—28.

(β) De praescript. c. 12.

ποιῶν εἶναι δυνατόν νὰ διδαχθῇ καὶ νὰ ἐπιστηριχθῇ ἐτι μᾶλλον εἰς τὴν πίστιν· « Haec regula a Christo instituta, nullas » habet apud nos quaestiones, nisi quas haereses infe- » runt, et quae haereticos faciunt. Caeterum manente » forma ejus in suo ordine, si quid tibi videtur vel am- » biguitate pendere, vel obscuritate obumbrari, est uti- » que frater aliquis doctor gratia scientiae donatus ; » est aliquis inter exercitatos conversatus, apud quos » erudiri potes » (α). Ὅτι δὲ οὐδέποτε ὁ Τερτυλλιανὸς ἐ- δίδασκε περὶ τῶν ἀληθειῶν τούτων τῆς καθολικῆς πίστεως, ἀλλὰ πάντοτε μέχρι τέλους οὕτω περὶ αὐτῶν ἐπίστευσεν, ἀποδει- κνύεται ἐκ τοῦ Κατὰ Πραξέου συγγράμματος, τοῦ ἐκδοθέντος μετὰ τὴν εἰς τὸν Μοντανὸν μετάβασιν, ἐνθα λέγει· « Nos unicum » quidem Deum credimus, sub hac tamen dispensatio- » ne, ut unicus Dei sit et filius sermo ipsius, qui ex ipso » processerit ; per quem omnia facta sunt, et sine quo » factum est nihil : hunc missum a patre in virginem » (credimus), et ex ea natum hominem et Deum, fili- » um hominis, et filium Dei, et cognominatum Jesum » Christum : hunc passum, hunc mortuum, et sepultum » secundum scripturas, et resuscitatum a patre, et in » coelos resumptum, sedere ad dexteram patris, ventu- » rum judicare vivos et mortuos : qui exinde miserit » secundum promissionem suam (factam discipulis suis) » a patre spiritum sanctum paraclatum » (β). — Εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διδάσκει ὁ Τερτυλλιανὸς, ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ Σωτῆ- ρος διὰ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου αἱ κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐ- ρανῶν, τουτέστιν ἡ δύναμις τοῦ λύειν καὶ τοῦ δεσμεῖν· « Si » adhuc clausum putas coelum, memento claves ejus » hic Dominum Petro, et per eum ecclesiae reliquisse » (γ), καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, λέγει, ἀνήκει νὰ ἐξηγῇ ἀψευδῶς

(α) De praescript. c. 12.

(β) Advers. Prax. c. 2.

(γ) Scorpiace c. 10.

τὰς γραφάς, καὶ νὰ ἐρμηνεύῃ τὴν ἀληθῆ ἐννοίαν αὐτῶν καὶ τὰς ἀληθεῖς παραδόσεις· « Ubi enim apparuerit esse veritatem » et disciplinae et fidei christianae; illic erit veritas » scripturarum, et expositionum, et omnium traditionum » christianarum » (α).

Δ') Περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου. Ἐπειδὴ ὁ Τερτυλλιανὸς πολλαχοῦ καὶ διὰ πολλῶν ὁμιλεῖ περὶ τοῦ μυστηρίου τούτου καὶ κατὰ Ἰουδαίων, καὶ κατὰ αἰρετικῶν, πολεμούντων τὴν ἀληθεῖαν αὐτοῦ, κρίνομεν ἄξιον χάριν σαφειτέρας ἀναπτύξεως νὰ διαίρῳμεν τὸ προκείμενον ἄρθρον εἰς δύο, πρῶτον μὲν ἐξετάζοντες, κατὰ ποίαν ἐννοίαν ἐρμηνεύει ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς τῶν προφητῶν τὰς προρρήσεις περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ θεοῦ Λόγου· ἔπειτα δὲ ἐπιφέροντες τὰς ἀποδείξεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἐπικυροῦται τοῦ μυστηρίου ἡ ἀλήθεια. Καὶ ἀρχόμεθα λοιπὸν Α') ἀπὸ τῆς προφητείας, περὶ τῆς ὁποίας λαλεῖ ὁ Τερτυλλιανὸς ἐν τῷ γ' Κατὰ Μαρκίανος βιβλίῳ. Ὁ αἰρετικὸς οὗτος, ὀλικῶς πως ἐκλαμβάνων τὰς λέξεις τῆς παρὰ τῷ Ἡσαΐα προφητείας (6), δι᾽ ἡσυχυρίζεται, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔπρεπε νὰ ὀνομασθῇ κυρίως Ἑμμανουήλ, καὶ νὰ ἐξουσιάσῃ τῶν στρατευμάτων τῆς Δαμασκοῦ, καὶ τὰ λάφυρα τῆς Σαμαρείας νὰ κατακτήσῃ· ἀλλ' ὁ Χριστὸς οὔτε διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου ἐφανερώθη, οὔτε ἦτο παρεσκευασμένος εἰς πόλεμον· ἐντεῦθεν ἐσυμπέρανεν ὁ Μαρκίων, ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν ἦταν ὁ ἀληθὴς Χριστὸς, ὁ ὑπὸ τοῦ Ἡσαΐου προρρηθείς. Εἰς τοῦτον δὲ τὸν συλλογισμὸν τοῦ αἰρετικοῦ ἀπαντᾷ ὁ Τερτυλλιανὸς πρῶτον, ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀποβλέπη τις εἰς μόνον τὸν ἦχον καὶ τὴν φωνὴν τοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐννοίαν· ὁ Χριστὸς, ἂν καὶ δὲν ὀνομάσθῃ Ἑμμανουήλ, εἶχεν ὁμῶς πάσας τὰς σημασίας τοῦ ὀνόματος τούτου, Θεὸς ὢν τῶντι μεθ' ἡμῶν, καὶ Θεὸς ἐν ἡμῖν· διότι ὅσοι ἐβαπτίσθησαν

(α) De praescript. c. 19.

(6) Ὑ. 14. « Διὰ τοῦτο ὁμοίως Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημείον· ἰδεὶ ἡ παρθένος » ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἑμμανουήλ. » — Ὑ. 4. « πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα, ἢ μητέρα, λέγεται δύναμιν Δαμασκοῦ, καὶ τὰ σκῆλα Σαμαρείας ἐναντι βασιλείας Ἀσσυρίων. »

εἰς τὸν Χριστὸν, ἐνεδύθησαν τὸν Χριστόν· ἔπειτα, ἐπειδὴ ὁ προφήτης δὲν λέγει, ὅτι μέλλουσι νὰ γείνωσι διὰ σημείου, τουτέστι διὰ θαύματος, ὅσα προεῖπε περὶ τοῦ παιδίου, γίνεται ὅλον, ὅτι αἱ λέξεις αὗται δὲν πρέπει νὰ ληφθῶσι κατὰ γράμμα, ἀλλὰ κατ' ἔννοιαν ἀλληγορικὴν καὶ ὁμῶς ἐρμηνεύει, ὅτι ταῦτα πάντα ἐπληρώθησαν, ὅτε οἱ ἀπ' ἀνατολῶν μάγοι προσήνεγκαν εἰς τὸν Χριστόν, βρέφος ἔτι ὄντα, χρυσὸν καὶ λίθον· διότι, λέγει, πάντες οἱ βασιλεῖς τῶν ἀνατολικῶν τόπων ἦσαν μάγοι, καὶ ἡ πόλις τῆς Δαμασκοῦ συνηριθμεῖτο μετὰ τῶν πόλεων τῆς Ἀραβίας, πρὶν ἢ Συρία διαιρεθῇ εἰς δύο ἐπαρχίας. Ἐξηγεῖ δὲ πρὸς τοῦτοις ὁ Τερτυλλιανός, καὶ ὅτι οἱ μάγοι ἦσαν τὰ σκῦλα τῆς Σαμαρείας, τουτέστι τῆς εἰδωλολατρείας· διότι τὴν εἰδωλολατρείαν ἐφάνερωσεν ἐνταῦθα ὁ προφήτης διὰ τῆς Σαμαρείας, παραδεδομένης τότε οὗτης· εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν ἐπὶ τοῦ Ἱεροβοάμ. Καὶ δὲν εἶναι, λέγει, τοῦτο νέον τι, νὰ μεταχειρίζονται οἱ προφῆται εἰκονικῶς τὴν μεταφορὰν τῶν ὀνομάτων· διότι καὶ τὸν λαὸν τῶν Ἰουδαίων ὀνομάζει πολλαχοῦ ἡ Γραφὴ λαὸν τῶν Γεμάρρων. — Ἐν τῷ Κατὰ Ἰουδαίων ἀναφέρων ὁ Τερτυλλιανός τὴν ἐξῆς τοῦ Ἡσαίου προφητείαν· «Ὅστις λέγει κύριος ὁ Θεὸς τῷ Χριστῷ
 «μου Κυρίῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς, ἐπακοῦσαι ἔμπροσθεν αὐ-
 «τοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχύον βασιλείων διαρρήξω, ἀνοίξω ἔμπροσθεν
 «αὐτοῦ θύρας, καὶ πόλεις οὐ συγχλεισθήσονται» (α), ἐρμηνεύει αὕτην οὕτως· «Τίνας ἄλλου, λέγει, κρατεῖ ὁ Θεὸς τὴν δεξιάν, εἰ μὴ τοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ; καὶ εἰς τίνα ἄλλον ἐπίστευσαν πάντα τὰ ἔθνη, εἰ μὴ εἰς τὸν Χριστόν, τὸν ἥδη ἐπιφανέντα; Πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, οὐχὶ μόνον οἱ κατοικοῦντες τὴν Ἰουδαίαν, Ἀσίαν, καὶ Αἴγυπτον, ἀλλὰ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ βάρβαροι, οἱ Γέται, καὶ οἱ Μαῦροι, πάντα τὰ ὄρια τῶν Ἰσπανίων, καὶ τῶν Γαλλικῶν διάφοροι λαοί, καὶ τῶν Βρετανῶν, ὑπετάγησαν εἰς τὸν ἀληθῆ Χριστόν· πρὸς δὲ τοῦτοις καὶ τὰ ἔθνη τῶν Σαρματῶν, καὶ Δακῶν, καὶ Γερμανῶν, καὶ Σκυθῶν, καὶ πολλῶν ἀγνώστων ἐπαρχιῶν καὶ νήσων, ἐνθα πανταχοῦ βασιλεύει τὸ ὁ-

νομα τοῦ ἤδη ἐπιφανέντος Χριστοῦ· διότι τίς ἤθελε δυνηθῆναι νὰ βασιλεύῃ πάντων τούτων, εἰ μὴ ὁ Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ προαναγγέλλας, ὅτι θέλει ἄρχει πάντων τῶν ἐθνῶν εἰς τὸν αἰῶνα ; Ὁ Σάλωμων ἐβατίλευσε μόνον τῶν ὀρίων τοῦ Ἰούδα, ἀπὸ τῆς Δάν μέχρι Βηρσαβέ· ὁ Δαρεῖος ἐβατίλευσε μόνον τῶν Βαβυλωνίων καὶ Πάρθων· ὁ Ναβουχοδονόσορ εἶχε τὰ ὅρια τοῦ βασιλείου αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ἰνδιῶν μέχρι τῆς Αἰθιοπίας· ὁ Μακεδὼν Ἀλέξανδρος οὐδέποτε, ἀφοῦ ἀνεδείχθη νικητὴς, κατέσχευεν ἅπασαν τὴν Ἀσίαν καὶ τὰς λοιπὰς χώρας· οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τῆς προστασίας τῶν λεγεῶνων αὐτῶν περιρρουοῦσι τὴν αὐτοκρατορίαν, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ ἐκτείνωσι πέραν τῶν ἐθνῶν τούτων τὰς δυνάμεις τοῦ βασιλείου αὐτῶν· τοῦ Χριστοῦ ὁμῶς τὸ βασιλεῖον καὶ τὸ ὄνομα πανταχοῦ ἐξαπλοῦται, πανταχοῦ πιστεύεται, ὑπὸ πάντων τῶν προειρημένων ἐθνῶν λατρεύεται· « Ubique regnat, ubique adoratur . . . Omnibus rex, omnibus iudex, omnibus Deus et Dominus est » (α). — Μετὰ ταῦτα μεταβαίνει εἰς τὴν ἀκόλουθον ταύτην προφητείαν τοῦ Δανιὴλ περὶ τῆς γενέσεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ μεσσία· « Καὶ ἔτι ἐμοῦ λαλοῦντος ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος Γαβριήλ, ὃν ἶδον ἐν τῇ ὁράσει ἐν τῇ ἀρχῇ, πετόμενος, καὶ ἤψατό μου, ὡς εἰ ὥραν θυσίας ἐσπερινῆς· καὶ συνέτισέ με, καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ, καὶ εἶπε· Δανιήλ, νῦν ἐξῆλθον συμβιβᾶσαι σε σύνοσιν ἐν ἀρχῇ τῆς δεήσεώς σου· ἐξῆλθε λόγος, καὶ ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαι σοι, ὅτι ἄνθρωπος ἐπιθυμιῶν εἶ σὺ, καὶ ἐνοήθητι ἐν τῷ ῥήματι, καὶ σύνοες ἐν τῇ ὀπτασίᾳ· ἐβδομήκοντα ἐβδομάδες συνετεμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, τοῦ συντελεσθῆναι ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίας, καὶ ἀπαλεῖψαι τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι ἀδικίας, καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον, καὶ τοῦ σφραγίσαι ὅρασιν καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρίσαι ἅγιον ἁγίων· καὶ γνώση καὶ συνήσεις ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦ οἰκοδομηθῆναι Ἱερουσαλήμ, ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου ἐβδομάδες ἐπτά, καὶ ἐβδομάδες

(α) Advers. Jud. c. 7.

» ἐξήκοντα δύο (α)· καὶ ἐπιστρέψαι, καὶ οἰκοδομηθήσεται πλα-
 » τεία καὶ τεῖχος, καὶ ἐκκενωθήσονται οἱ καιροί· καὶ μετὰ τὰς
 » ἑβδομάδας τὰς ἐξήκοντα δύο ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα, καὶ
 » κρίμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ· καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὸ ἅγιον διαφθε-
 » ρεῖ σὺν τῷ ἡγουμένῳ τῷ ἐρχομένῳ, ἐκκοπήσονται ἐν κατα-
 » κλυσμῷ, καὶ ἕως τέλους πολέμου συντετμημένου τάξει ἀφα-
 » νισμοῖς· καὶ δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδομάς μία· καὶ ἐν
 » τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος ἀρθήσεται μου θυσία καὶ σπονδή,
 » καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῶν ἐρημώσεων, καὶ ἕως τῆς συν-
 » τελείας καιροῦ συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν » (β).
 Τὴν προφητείαν ταύτην θέλει ὁ Τερτυλλιανὸς ἐξάπαντος ἀναφε-
 ρομένην εἰς τὸν Σωτῆρα, καὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς σημειοῖ τὰ
 ἐξῆς· α) ὁ Χριστὸς ἔμελλε νὰ γεννηθῇ μετὰ τὰς ἐξήκοντα δύο
 ἑβδομάδας, τὰς ὁποίας ῥητῶς προσδιορίζει ὁ προφήτης· β) ἔμελλε
 νὰ πάθῃ ἐντὸς ἑπτὰ ἑβδομάδων καὶ ἡμισείας· γ) μετὰ ἑβδο-
 μάδα καὶ ἡμίσειαν, διὰ τῆς ὁποίας συμπληροῦνται αἱ τελευταῖαι
 ἑπτὰ ἑβδομάδες, ἡ Ἱερουσαλήμ ἔμελλε νὰ λάβῃ τέλος· δ) προσ-
 διορίζει τὴν ἀρχὴν τῶν ἑβδομήκοντα ἑβδομάδων κατὰ τὸ πρῶτον
 ἔτος τοῦ Δαρείου Μήδου· ἔπειτα ἀριθμῶν πάντα τὰ ἔτη τῆς
 βασιλείας αὐτοῦ, καὶ τὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τῶν Περσῶν βα-
 σιλέων, καταβαίνει μέχρι τοῦ 16 ἔτους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάν-
 δρου, καὶ ἀνατρέχει πάλιν εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν χρόνων
 τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων μέχρι τῆς Κλεοπάτρας, περὶ τῆς ὁ-
 ποίας λέγει, ὅτι ἀπέθανε πρὸ τοῦ μᾶ ἔτους τῆς αὐτοκρατορίας
 τοῦ Αὐγούστου, βασιλεύσαντος ἔτη πενήτηκοντα ἑξ· κατὰ τοῦτο δὲ
 τὸ μᾶ ἔτος τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Αὐγούστου ἐγεννήθη ὁ Σω-
 τὴρ τοῦ κόσμου, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συμπληροῦται ἡ ἑξηκο-
 στὴ δευτέρᾳ ἑβδομάς καὶ ἡμίσεια τοῦ Δανιήλ· αἱ ἐξήκοντα δύο
 ἑβδομάδες καὶ ἡμίσεια περιλαμβάνουσιν ἔτη 437 καὶ μῆνας ἑξ

(α) Ἡ λατινικὴ μετάφρασις, τῇ ὁποίᾳ ἠκολούθησεν ὁ Τερτυλλιανός, ἔχει ἐν-
 ταῦθα (στίχ. 25.) οὕτως· « Usque ad Christum ducem hebdomades se-
 » ptem et dimidiam, et LXII et dimidiam. »

(β) Δανιήλ θ'. 21. καὶ 145.

μένουσι δὲ ὑπόλοιποι αἱ ἑπτὰ ἑβδομάδες καὶ ἡμίσεια, αἱ περιλαμβάνουσαι ἔτη 52 καὶ μῆνας ἕξ, καὶ ἐνταῦθα ἀριθμοῦνται τὰ ἔτη τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων μέχρι τοῦ ἁ' ἔτους τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Οὐεσπασιανοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου συνέβη ἡ ἄλωσις τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἡ καταστροφή τοῦ ναοῦ· ὅθεν, πληρωθέντων τούτων τῶν χρόνων, καὶ ἐκπολιορκηθέντων τῶν Ἰουδαίων, δὲν ἐπρόσφεροντο πλέον ἐκεῖ θυσίαι καὶ σπονδαί· εἰ) τὸ πάθος τοῦ Κυρίου ἐτελέσθη τὸ ἰε' ἔτος τοῦ Τιβερίου, ἐπὶ τῶν ὑπάτων Ρουβαλλίου Γεμίνου καὶ Φουσίου Γεμίνου, κατὰ μῆνα μάρτιον, τὴν ἡ' ἡμέραν τῶν καλανδῶν Ἀπριλίων, τὴν ἁ' ἡμέραν τῶν ἄζύμων («Con- sulibus Rubellio Gemino, et Fusio Gemino, mense Martio, die VIII calendarum Aprilium, die prima azy- morum»), ὁντος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ περὶ τὸ λ' ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ (α). — Περὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀντιτασσόμενα, ἅ) ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐξέβηκε τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τοιοῦτον θανάτου εἶδος, διότι αὐτὸς εἶπε· «Κε- » καταραμένος ὑπὸ Θεοῦ πᾶς κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου », καὶ β) ὅτι τὸ διὰ τοῦ σταυροῦ πάθος τοῦ Χριστοῦ οὐδαμοῦ προεῤῥέθη, ἀπαντᾷ ὁ Τερτυλλιανὸς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον, ὅτι ἡ κατάρα δὲν πίπτει ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀλλ' ἐπὶ τὸν κρεμάμενον ἐπὶ ξύλου δι' ἁμαρτήματα· ὑπέμεινε δὲ ταῦτα πάντα ὁ Ἰησοῦς, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ στόμα δὲν εὑρέθη δόλος, οὐχὶ διὰ κακὴν τινα αὐτοῦ πρᾶξιν, ἀλλὰ διὰ νὰ πληρωθῶσιν αἱ γραφαί, αἱ διὰ τοῦ στόματος τῶν προφητῶν λέγουσαι· « Ἀναπέδωκάν μοι κικὰ ἄν- » τὶ ἀγαθῶν· ὥρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας. » Πρὸς δὲ τὸ δεύτερον ἀπαντᾷ, ὅτι ῥητὸς μὲν λόγος ἐν τῇ Π. Δ. δὲν γίνεται περὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλ' ὅμως προεικονίζεται ἐν αὐτῇ καὶ προτυποῦται τοῦ πάθους τούτου τὸ μυστήριον· τύπος ἦτον ὁ Ἰσαάκ, ὅτε ἤγετο ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς θυσίαν, κομίζων αὐτὸς δι' ἑαυτὸν τὸ ξύλον· ὁ Ἰωσήφ, ὅτε κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν

(α) Ἀλλ' εἶναι ἤδη ἀποδειγμένον, ὅτι τὸ ἁ' ἔτος τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἰησοῦ ἦτο τὸ ἰε' τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου, καὶ ὅτι μετὰ τρία ἔτη ἐσταυρώθη· ὥστε κατὰ τὸν χρόνον τῆς σταυρώσεως εἶχεν ὁ Ἰησοῦς συμπληρωμένον ἤδη τὸ λγ' τῆς ἡλικίας ἔτος· κατὰ τοῦτο ἔρα προφανῶς ἀπατήται ὁ Τερτυλλιανός.

αὐτοῦ, καὶ ἐπωλήθη· ὁ Μωϋσῆς, ὅτε προσηυχθή, ἐκτεταμένος ἐ-
 χων τὰς χεῖρας· ὁ ὄρις ὁ χαλκοῦς, τὸν ὁποῖον ἀνύψωσεν ὁ Μωϋ-
 σῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ. Πρὸς τούτοις ὁ Ἡσαΐας λέγει· « Παιδίον
 » ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγεννήθη ἐπὶ
 » τοῦ ὤμου αὐτοῦ » (α)· ἡ δὲ προφητεία ἐπὶ μόνου τοῦ Ἰησοῦ
 Χριστοῦ δύναται· νὰ προῤῥηθῇ, ὅστις αἱρων ἐπὶ τοῦ ὤμου τὸν
 σταυρὸν αὐτοῦ, ἤρξε καὶ ἐβασίλευσεν ἐπὶ πάντων τῶν ἐθνῶν. Ὁ
 καὶ Ψαλμὸς περιέχει ὅλον τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, ψάλλοντο
 ἤδη τότε τὴν δόξαν αὐτοῦ· αἱ λέξεις « ὠρυξαν χεῖράς μου καὶ
 » πόδας » (β), ἐμφαίνουσι τὴν σκληρὰν ποινὴν τοῦ θανάτου· ὁ
 Ἄμω· προφητεύει τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν εἰς τὸ πάθος τοῦ
 Χριστοῦ· « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει Κύριος Κύριος
 » δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας, καὶ συσκοτάσει ἐπὶ τῆς γῆς ἐν
 » ἡμέρᾳ τῷ φῶς » (γ), καὶ προλέγει ἔτι τὸ πένθος καὶ τὸν θρῆ-
 νον τῶν Ἰουδαίων διὰ τὴν σταύρωσιν αὐτοῦ· « Καὶ μεταστρέ-
 » ψω τὰς ἐορτὰς ὑμῶν εἰς πένθος, καὶ πάσας τὰς ᾠδὰς ὑμῶν
 » εἰς θρῆνον, καὶ ἀναβιβῶ ἐπὶ πᾶσαν ὁρφὺν σάκκον, καὶ ἐπὶ
 » πᾶσαν κεφαλὴν φαλάκρωμα » (δ). Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ Ἰουδαῖοι
 λέγει ὁ Τερτυλλιανὸς, δὲν δύνανται ν' ἀρνηθῶσιν, ὅτι ταῦτα ἐ-
 λήθησαν ἐκ τῶν γραφῶν, καὶ βλέπουσιν ἰδίους ὀφθαλμοῖς ὅσοι
 προεῖπαν οἱ προφῆται μέλλοντα νὰ συμβῶσι μετὰ τὸν μεσσίαν·
 πρέπει νὰ ὁμολογήσωσιν, ὅτι ὁ μεσσίας ἤδη ἦλθεν. Ἀς ἀποβλέ-
 ψωσι λοιπὸν πάντα τὰ ἔθνη, ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀνθρωπίνης πλά-
 νης ἐξερχόμενα, πρὸς τὸν Κύριον, τὸν Θεόν, τὸν δημιουργόν, καὶ
 πρὸς τὸν Θεόν, τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, καὶ, ἂν τολμῶσιν, ἄς ἀρνη-
 θῶσι τοὺς προφῆτας. Ὁ πατὴρ ὑπεσχέθη ἐν τοῖς Ψαλμοῖς εἰς τὸν
 υἱὸν αὐτοῦ τὰ· « Δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν
 » κατάσχεσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς » (ε)· δὲν δυνάμεθα δὲ
 νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι ὑπεσχέθη ὁ Θεὸς τὰ πέρατα τῆς γῆς εἰς

(α) Ἠσ. ὅ. 6.

(β) Ψαλμ. κζ. 17.

(γ) Ἄμω· σ. 9.

(δ) Δευτ. 10.

(ε) Ψαλμ. 6. 8.

τὸν Δαυὶδ, τὸν βασιλεύσαντα ἐντὸς μόνης τῆς Ἰουδαίας· ἀλλὰ λέγομεν τοῦτο περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅστις κατέσχευεν ἅπασαν τὴν οἰκουμένην διὰ τῆς εἰς τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ πίστεως, ὡς λέγει καὶ διὰ τοῦ Ἡσαίου· « Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω σε, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς, καὶ καθημένους ἐν σκότει » (α). — Β') Καταδείξας ὁ Τερτυλλιανὸς σαφέστατα, ὅτι αἱ προρρήσεις ἅπασαι τῶν προφητῶν ἐπληρώθησαν εἰς τὸν Ἰησοῦν, καὶ αὐτὸς ἀντιπρόσῳτος εἶναι ὁ ἐν τῷ παλαιῷ νόμῳ προκαταγγελθεὶς μεσσίας, μεταβαίνει ἐφεξῆς εἰς τὴν ἀποδείξιν, ὅτι ὁ Λόγος ἀνέλαθεν ἀληθῶς τὴν ἡμετέραν φύσιν, ἀληθῶς ἐγεννήθη, καὶ ἔπαθε, καὶ ἀληθῶς ὑπέμεινε πρὸς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν τὸν θάνατον, καὶ οὐχὶ κατὰ δόκησιν, ὡς τινες αἰρετικοὶ ἐδίδασκαν, καὶ μάλιστα οἱ Μαρκιωνῖται. Ἀποδεικνύει δὲ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ θείου Λόγου, πρῶτον ἐκ τῆς πιθανότητος καὶ τῆς ἀξίας τοῦ μυστηρίου τούτου. Ἄν ὁ Χριστὸς, λέγει (β), δὲν ἐγεννήθη, ἀνάγκη νὰ ὑπολάβωμεν ἢ ἀδύνατον, ἢ ἀνάξιον εἰς τὸν Θεὸν τὴν γένεσιν· ἀλλ' εἰς τὸν Θεὸν οὐδὲν ἀδύνατον, εἰ μὴ ὅ,τι δὲν θέλει· ὅθεν, ἂν ἤ-ἔλησε νὰ γεννηθῇ, καὶ ἐδυνήθη· ἀλλὰ ἐγεννήθη, διότι παρέσχευεν ἑαυτὸν ὁρατὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ὥστε, ἂν μὴ ᾔθελε νὰ γείνη ἄνθρωπος, δὲν ᾔθελεν ὡσαύτως οὔτε νὰ παράσχη ἑαυτὸν ὁρατὸν. Πρὸς τοῦτοις οὐδὲ ἀνάξιον ἦτο τοῦτο εἰς τὸν Θεόν· διότι καὶ ἄνθρωπος γινόμενος, δὲν ᾔθελε παύσει ἀπὸ τοῦ εἶναι Θεός· οὐδεὶς παρὰ τῷ Θεῷ ὑπάρχει κίνδυνος τῆς οὐσίας αὐτοῦ· ἡ οὐσία αὐτοῦ μένει μακρὰν ἀπὸ πάσης τῶν πραγμάτων περιστάσεως· καὶ τὰ μὲν πλάσματα, μεταβαλλόμενα, ἀποβάλλουσι τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν· ἀλλ' ὁ Θεὸς εἰς πάντα δύναται νὰ μεταβληθῇ, καὶ νὰ διαμείνῃ, ὅποιος εἶναι· (« Deus vero in omnia converti potest, et, qualis est, perseverare. »). Ἀνάξιον, ἔλε-

(*) Ἡ. μβ'. 6. 7.

(β) Advers. Marcion. lib. III. c. 4.

γεν ὁ Μαρκίων, εἶναι εἰς τὸν Θεόν, νὰ γεννηθῇ ἐκ κοιλίας γυναικὸς, νὰ τραφῇ ἐν αὐτῇ δι' ἐννέα μηνῶν, νὰ τυλιχθῇ ἐν σπαργάνοις, καὶ νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὰς λοιπὰς τῆς νηπιότητος ἀνάγκας· ἀλλ' ὁ Τερτυλλιανὸς ἀνθυποβάλλει ἄριστα, ὅτι ὁ Μαρκίων οὐχὶ μόνον οὐδένα ἀγαπᾷ, διότι βδελύσσεται τὸν ἄνθρωπον γεννώμενον, ἀλλ' οὐδ' ἐαυτὸν ἀγαπᾷ, γεννηθέντα κατὰ τὸν παρόμοιον τρόπον· ὁ δὲ Χριστὸς, ἐπιφέρει ὁ Τερτυλλιανός, ἡγάπησε τὸν ἄνθρωπον τοῦτον, γεννηθέντα ἐν ταῖς ἀκαθαρσίαις· ὑπὲρ τούτου κατήλθεν εἰς τὴν γῆν, ὑπὲρ τούτου ὑπέμεινε πᾶσαν ταπεινώσυνην μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· ἡγάπησεν ἄρα μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν γένεσιν, ἡγάπησε καὶ τὴν σάρκα αὐτοῦ (*«Amavit ergo cum homine etiam nativitatem: amavit etiam carnem ejus»*). Ἐντεῦθεν διὰ τὴν ἀγάπην ταύτης τῆς σαρκὸς καθαίρει τὴν λεπρὰν (σάρκα), φωτίζει τὴν τυφλὴν, ἀνορθοῖ τὴν παραλυτικὴν, θεραπεύει τὴν δαιμονιζομένην, ἀνιστᾷ τὴν νεκράν. Ἄν λοιπὸν ὁ Θεὸς ἡγάπησεν τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τί ἤθελεν ἐντραπῇ νὰ ἐνδυθῇ αὐτήν; Αἰσχρὸν καὶ ἀνάξιον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἤθελεν εἶσθαι νὰ γεννηθῇ ἐκ λυκαίνης, ἢ νὰ ἐνδυθῇ σάρκα θηρίου, ἢ προβάτου, καὶ οὐχὶ νὰ λάβῃ ἀνθρωπίνην σάρκα. Ἄν δὲ τοῦτο ἦτο μωρὸν καὶ ἀνάξιον εἰς Θεόν, δὲν ἤθελεν εἶσθαι ἄρα ἀναξιώτερον καὶ αἰσχροτέρον ν' ἀποθάνῃ, καὶ νὰ ὑπομείνῃ τὸν σταυρικὸν θάνατον; *«Quid enim (λέγει) indignius Deo nasci, an mori? Carnem gestare, an crucem? circumcidi, an suffigi? educari, an sepelliri? in praesepe deponi, an in monumento deponi? ... sed jam hinc responde, interfector veritatis (α). Nonne vere crucifixus est Deus? Nonne vere mortuus? Nonne vere resuscitatus? Si hoc verum non est, falso ergo statuit inter nos scire Paulus tantum Jesum crucifixum, falso sepultum ingessit, falso resuscitatum inculcavit: falsa est igitur et fides nostra, et phantasma erit totum*

(α) Φονεῦ τῆς ἀληθείας· οὕτως ἀποκαλεῖ πολλὰκις τὸν Μαρκίωνα
 » ὁ Τερτυλλιανός.

» quod speramus a Christo . . . Sed haec quomodo in il-
 » lo vera erunt, si ipse non fuit verus, si non vere ha-
 » buit in se, quod figeretur, quod moriretur, quod se-
 » peliretur, et quod resuscitaretur? Carnem scilicet, san-
 » guine suffusam, ossi bus structam, nervis intextam, ve-
 » nis implexam, quae nasci et mori novit. » — Ἐπειδὴ δὲ ὁ
 Χριστὸς λέγεται ἄνθρωπος, καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, ἐπεταὶ ἐξ ἀνάγκης,
 ὅτι ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἦτον ἀνθρωπίνη, ὡς γεννηθεῖσα ἐξ ἀν-
 θρώπου (« Aut cur homo Christus, et filius hominis, si nihil
 » hominis, et nihil ex homine? »). τί δὲ ἄλλο εἶναι ὁ ἀν-
 θρωπος, εἰ μὴ σὰρξ; ἢ πόθεν ἄλλοθεν ἡ σὰρξ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ
 μὴ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου; Ἄλλως ὁ Χριστὸς δὲν ἤθελε λέγεσθαι
 ἄνθρωπος, χωρὶς σαρκός, οὐδὲ υἱὸς ἀνθρώπου, χωρὶς τινος συγ-
 γενοῦς ἀνθρώπου· καθὼς οὐδὲ Θεὸς ἤθελε λέγεσθαι χωρὶς τοῦ
 πνεύματος τοῦ Θεοῦ, οὔτε υἱὸς Θεοῦ χωρὶς τοῦ Θεοῦ πατρὸς
 (« Aliter non diceretur homo Christus sine carne, nec
 » hominis filius sine aliquo parente homine; sicut nec
 » Deus, sine spiritu Dei, nec Dei filius, sine Deo patre. »)
 — Ἄλλοι δὲ τινες αἰρετικοὶ ὡμαλόγουν μὲν ἀληθῆ τὴν σὰρκα
 τοῦ Ἰησοῦ, ἐδίδασκον δὲ, ὅτι δὲν ἔλαβεν αὐτὴν ἐκ τῆς παρθέ-
 νου Μαρίας, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀστέρων καὶ τῶν ἀνωτέρων τοῦ κό-
 σμου οὐσιῶν, φέροντες εἰς παράδειγμα τοὺς ἀγγέλους, εἰς τοὺς
 ὁποίους ἀπέδιδαν ἐμφυτόν τι σῶμα. Ὑπερασπισταὶ δὲ τῆς πλά-
 νης ταύτης ἦσαν οἱ μαθηταὶ τοῦ Μαρκίου, καὶ ἐξ αὐτῶν μά-
 λιστα ὁ Ἀπελλῆς, τῷ ὁποίῳ ὁμοῦς τὸ σῶμα ἀνατρέπει ἐκ
 θεμελίων ὁ Τερτυλλιανὸς, καταδεικνύων τὴν διαφορὰν, ἣτις πρέ-
 πει νὰ παραληφθῇ ἐπὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐπὶ τῆς τῶν
 ἀγγέλων. Θέλω, λέγει, νὰ παραλληλισθῶσι τὰ αἰτία, διὰ τὰ
 ὁποῖα καὶ ὁ Χριστὸς καὶ οἱ ἄγγελοι κατέλθον ἐν σαρκί· αὐδεῖς
 ποτε ἄγγελος κατέβη, διὰ νὰ σταυρωθῇ, διὰ νὰ ὑποστήσῃ θά-
 νατον· καὶ ἐντεῦθεν ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν προσέλαβαν ἐπὶ
 τῆς γενέσεως αὐτῶν σὰρκα· δὲν ἤλθαν, διὰ ν' ἀποθάνωσι, διὰ
 τοῦτο οὐδὲ ἤλθαν νὰ γεννηθῶσιν· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεσταλὴς, διὰ ν'
 ἀποθάνῃ διὸ καὶ ἦτον ἀνάγκη νὰ γεννηθῇ, διὰ νὰ θυνθῇ ν' ἀ-
 ποθάνῃ· διότι δὲν ἀποθνήσκει, εἰ μὴ τὸ γεννώμενον, κατ' ἅμοι-

βαίον τῆς γενέσεως καὶ τοῦ θανάτου χρέος· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀπέθανεν, ἐπεται ἐξ ἀνάγκης καὶ ὅτι ἐγεννήθη. — Ὁ Ἀπελλῆς ἀνθυπέφερε πάλιν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς ἀναγγειλαντας, ὅτι ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἴστανται ἔξω, ἀπεκρίθη· « τίς ἐστίν » ἡ μήτηρ μου; καὶ τίνες εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου; » (α), καὶ ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Σωτῆρος ἐτεχμαίρετο, ὅτι δὲν ἐγεννήθη ἀληθῶς, διότι δὲν ἤθελε νὰ ὁμολογήσῃ ὡς μητέρα καὶ ἀδελφούς τοὺς νομιζομένους τοιούτους. Ὁ δὲ Τερτυλλιανὸς καὶ πρὸς ταῦτα ἄριστα ἀπαντᾷ διὰ τῶν ἐξῆς· « Πρῶτον μὲν, λέγει, οὐδεὶς ποτε ἤθελεν ἀναγγεῖλαι εἰς αὐτόν, ὅτι ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἴστανται ἔξω, ἂν μὴ ᾗτο βέβαιος καὶ ὅτι ἔχει μητέρα καὶ ἀδελφούς, καὶ αὐτοὶ εἶναι τωρόντι, τοὺς ὁποίους ἀναγγέλλει (α Pri-
mo quidem nunquam quisquam adnuntiasset illi ma-
trem et fratres ejus foris stare, qui non certus esset et
habere illum matrem et fratres, et ipsos esse, quos tunc
nuntiabat) ». Ἐπειτα δὲ, ἐὰν μὴ ἀναγνωρίζῃ μητέρα καὶ ἀδελ-
φούς, λαμβάνεται τοῦτο καθ' ἣν εἰδίδασκεν αὐτὸς ἔννοιαν, ὅτι πρέ-
πει ν' ἀρνήται τις τοὺς συγγενεῖς διὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ πα-
τρός (β) (negavit itaque parentes, quomodo docuit ne-
gandos pro Dei opera. ». Τρίτον, ἡ ἀπόκρισις αὕτη τοῦ Ἰησοῦ εἰκονίζει διὰ μὲν τῆς μητρός τὴν ἀποχωρισθεῖσαν συναγωγὴν, διὰ
δὲ τῶν ἀδελφῶν, τοὺς ἀπίστους Ἰουδαίους· ἔξω μὲν ἴστατο ὁ
Ἰσραὴλ· οἱ δὲ νέοι μαθηταί, ἔσω ἀκρωμένοι τὸν λόγον τοῦ δι-
δατκάλου, καὶ πιστεύοντες καὶ ἀφιερωμένοι ὄντες εἰς τὸν Χρι-
στὸν, προεικόνιζαν τὴν ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν ἐπροτίμα ὁ Σω-
τὴρ ὡς καλλίστην μητέρα καὶ ἀξιοτάτην ἀδελφὴν· κατὰ ταύτην
λοιπὸν τὴν ἔννοιαν ἐξεφώνησε τό· « τίς ἐστίν ἡ μήτηρ μου, καὶ
» τίνες εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου; » οὐχὶ ἀρνούμενος τὴν γαστέρα καὶ
τοὺς μαστοὺς τῆς μητρός, ἀλλὰ μακαρίζων τοὺς ἀκούοντας καὶ
ποιούντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. — Ἐπὶ τοῦ ἐνσαρκωθέντος Λόγου
διαστέλλει ὁ Τερτυλλιανὸς σαφέστατα τὰς δύο φύσεις, τὴν θεϊκὴν
καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, διδάσκων, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καθὼ μὲν

(α) Ματθ. ιβ'. 46—49.

(β) Ματθ. ιβ'. 49. 50. Παρβλ. Λουκ. η'. 21.

ἄνθρωπος, ἡλαττώθη βραχύ τι παρ' ἀγγέλους· δὲν δύναται δὲ
 νὰ νομισθῇ τῶν ἀγγέλων κατώτερος, καθὼ πνεῦμα Θεοῦ καὶ
 δύναμις Ὑψίστου, ἐπειδὴ οὕτως εἶναι Θεὸς καὶ υἱὸς Θεοῦ· «*Sic*
 » *infra angelos deminutus, dum homo fit, qua caro et*
 » *anima et filius hominis; quia autem spiritus Dei et vir-*
 » *tus altissimi, non potest infra angelos haberi, Deus*
 » *scilicet et Dei filius.* » (α). Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς λοιπὸν κα-
 τὰ τὴν διαφορὰν τῶν δύο φύσεων, τῶν ὁποίων ἐκάστης αἱ ἰδιό-
 τητες σαφῶς ἐν αὐτῷ διαστελλονται, εἶναι καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρω-
 πος, ἐπίσης καὶ υἱὸς Θεοῦ, καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, κατὰ μὲν τὴν
 θεϊαν, ἀθάνατος, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπίνην, εἰς θάνατον ὑποκύ-
 ψας· «*Ita utriusque substantiae census hominem et De-*
 » *um exhibuit, hinc natum, inde non natum; hinc car-*
 » *neum, inde spiritualem; hinc infirmum, inde prae-*
 » *fortem; hinc morientem, inde viventem* » (β).

Ε') Περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν δαιμόνων. Περὶ τῶν
 οὐρανίων πνευμάτων διδάσκει καθόλου ὁ Τερτυλλιανός, περὶ
 μὲν τῶν ἀγγέλων, ὅτι εἶναι ἐκτελεσταὶ τῶν θεϊῶν προσταγ-
 μάτων, καὶ ἄγρυπνοι φύλακες καὶ παρατηρηταὶ τῶν ἀνθρωπί-
 νων πράξεων· «*Sed recogita, quid de te fiat in coelo.*
 » *Dubitas enim illo momento, quo in diaboli ecclesia*
 » *fuertis, omnes angelos prospicere de coelo et singu-*
 » *los denotare, quis blasphemiam dixerit, quis audie-*
 » *rit, quis linguam, quis aures diabolo adversus Deum*
 » *administraverit* » ? (γ). περὶ δὲ τῶν πονηρῶν πνευμάτων,
 τοιούτῃ τῶν δαιμόνων, ὅτι αὐτοὶ ἑαυτοὺς κατέστησαν ταιού-
 τους, καὶ δὲν εἶναι τῆς πονηρίας αὐτῶν ποιητὴς ὁ Θεός· διότι
 ὁ μὲν Θεὸς ἐποίησεν αὐτοὺς ἀγγέλους, αὐτοὶ δὲ ἐποίησαν
 ἑαυτοὺς δαίμονας· «*Ergo quod factus a Deo est, id est*
 » *angelus, id erit ejus, qui fecit; quod autem factus*
 » *a Deo non est, id est diabolus.... superest, ut ipse*

(α) De carne, Christ. c. 14.

(β) Αὐτόθι, c. 8.

(γ) De spectac. c. 27.

» sese fecerit» (α). Τὸ δ' αἴτιον τῆς πτώσεως καὶ καταδίκης αὐτῶν εἶναι ὁ ἔρως, τὸν ὁποῖον ἔλαβαν πρὸς τῶν ἀνθρώπων τὰς θυγατέρας. « Dammati in poenas mortis deputantur » illi scilicet angeli, qui ad filias hominum de coelo » ruerunt» (β). καί « Conspicati autem filii Dei filias » hominum, quod pulchrae essent, acceperunt sibi uxores ex omnibus quas elegerunt» (γ). Ἐκπεσόντες δὲ τοῦ οὐρανοῦ, κινουσι πάντα λίθον, διὰ νὰ φέρωσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν κατατροπὴν καὶ τὴν ἀπώλειαν (« Operatio eorum est hominis eversio »), ἀπατῶντες αὐτοὺς εὐκόλως καὶ πανταχοῦ, διότι εἶναι πτερωτοί, καὶ ἐν ῥίπῃ ὀφθαλμοῦ παρευρίσκονται, ὅπου ἂν θέλωσιν « Omnis spiritus est ales; » hoc et angeli et daemones; igitur momento ubique » sunt; ... Totus orbis illis locus unus est; quid ubi » geratur, tam facile sciunt, quam enuntiant. » Ἄλλοι ὁμοῦς ὁ διάβολος πειράζει μόνον τὴν θέλησιν τῶν ἀνθρώπων, μηδὲν νὰ κατορθώσῃ ἰσχύων, ἐὰν μὴ αὐτὴ ὑποταχθῇ εἰς αὐτόν. « Ita diaboli opus unum est, tentare, quod in te » est, an velis ... non operatus in te voluntatem, sed » nactus occasionem voluntatis» (δ).

Σ') Περὶ ψυχῆς. Ἐπειδὴ τὴν περὶ ψυχῆς διδασκαλίαν τοῦ Τερτυλλιανοῦ ἀνεπτυξάμεν ἐν τῇ ἀναλύσει τοῦ ἰδίου περὶ αὐτῆς βιβλίου, σημειοῦμεν ἔτι ἐνταῦθα δύο τινὰ, ἐρμηνεύοντα, τί διδάσκει ὁ ἐκκλησιαστικὸς αὗτος ἀνὴρ περὶ τῆς μετὰ τὴν πρὸς καιρὸν ταύτην ζωὴν καταστάσεως τῆς ψυχῆς. Καὶ προσθεύοι λοιπὸν πρῶτον μὲν, ὅτι ἡ ψυχὴ μετὰ τὸν ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισμὸν ἢ θλίβεται ἐν τῷ ἄδῃ, ἢ χαίρει ἐν τοῖς οὐρανοῖς, μὴ προσμένουσα τοῦ σώματος αὐτῆς τὴν ἀνάστασιν « Cur enim » non putes, animam puniri et foveri in inferis sub » expectatione utriusque iudicii ... Novit et apud ani

(α) Advers. Marcion. lib. II. c. 10.

(β) De cult. foemin. c. 2.

(γ) Advers. Marcion. lib. II. c. 10.

(δ) De exhortat. ad castit. c. 2.

» *ma et dolere, et gaudere sine carne* » (α). ἔπειτα δὲ, ὅτι προσδοκῶντες τὴν ἀνάστασιν, ἀποπλύνομεν ἐν τῷ ὕδατι τὰ ἁμαρτήματα τὰ μετὰ θάνατον. « *In summa, cum carcerem illum, quem evangelium demonstrat, inferos intelligamus, et novissimum quadrantem, modicum quoque delictum, mora resurrectionis illic luendum interpretemur; nemo dubitabit, animam aliquid pensare penes inferos* » (β). — Εἰς τὴν ἰδίαν δὲ ταύτην τοῦ Τερτυλλιανοῦ δόξαν περὶ ψυχῆς, ὅτι δύναται ν' ἀποπλύνῃ ἁμαρτήματα μετὰ τὴν παρούσαν ζωὴν, πρὶν ἐπέλθῃ ἡ ἡμέρα τῆς μελλούσης κρίσεως, ὠκοδόμησε, φαίνεται, κατὰ πρῶτον ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία τὸ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς (de purgatorio) δόγμα.

Ζ') Κακόδοξος μοντανιστικὴ διδασκαλία τοῦ Τερτυλλιανοῦ. Βέβαιον καὶ ἀναντίρρητον εἶναι, ὅτι ὁ Τερτυλλιανὸς, ἀφοῦ ἐξέπεσεν εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Μοντανοῦ, οὐχὶ μόνον ἡσπασθῇ ἀπλῶς τὰ κακόδοξα αὐτοῦ δόγματα, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ ζήλου αὐτὰ ἐπροσάτευσεν. Ἰκανὴν τοῦτου ἀπόδειξιν ἔχομεν ἐξ ὧσων γράφει περὶ τοῦ Παρακλήτου. « *Justitiam scilicet primo fuisse in rudimentis; dehinc per legem et prophetas promovisse in infantiam; dehinc per evangelium efferverbuisse in juventutem; et tandem per paracletum Montani ad maturitatem ac perfectionem suam pervenisse* » (γ). Παράδοξος τῶντι ἡ πλάνη! ἀλλ' οὕτως ἀπετυφλώθη ὑπὸ τοῦ πάθους, ὥς τ' ἐτόλμησε νὰ ὀνομάσῃ ἀλλαχού τὸν ψευδοπαράκλητον τοῦτον μόνην κεφαλὴν καὶ κύριον συμπάσης τῆς ἀληθείας (unicum caput ac dominum totius veritatis), καὶ πηγὴν ἀένναον τῆς διδασκαλίας ὑπὲρ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας (perennis fons doctrinae pro universa ecclesia) (δ). Ἡ δὲ αἵρετικὴ τοῦ Τερτυλλιανοῦ διδασκαλία

(α) De anima c. 38.

(β) Δυτ. ἐκκ.

(γ) De virginib. veland. c. 8.

(δ) De jejun. c. 10. — De fuga in pers. c. 14. — De resurrect. carn. c. 63.

ἀπαγνῶται κυρίως εἰς τὰ ἐξῆς. Α') Οἱ Μοντανισταὶ ἐδίδασκαν καθόλου, ὅτι δὲν συγχωρεῖται ἡ φυγὴ ἐν καιρῷ διωγμοῦ, καί, ὅτε διωγμός τις ἐξηγείρετο, τότε μάλιστα συνήρχοντο δημουργία καὶ πασιφανῶς, ὥς διὰ τὴν ἐρεθίσωσιν τρόπον τινὰ εἶτι μᾶλλον τοὺς ἐθνικοὺς, ἐνῷ οἱ καθολικοὶ ἐπὶ τοιαύτης περιστάσεως συνήρχοντο κρυφίως καὶ μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ προφυλάξεως· ταύτην δὲ τὴν πεπλανημένην διδασκαλίαν τοσοῦτον ἠγάπησεν ὁ Τερτυλλιανός, ὥστε, ὥς εἶδαμεν, καὶ ἴδιον βιβλίον περὶ αὐτῆς ἔγραψε. Πρὸς δὲ τὴν παραγγελίαν ἐκείνην τοῦ Σωτῆρος «ὅταν» δὲ διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην» (α), ἀνθυπέβαλλε, λέγων, ὅτι ἐρρέθη πρὸς μόνους τοὺς Ἀποστόλους καὶ περὶ ἐκείνων τῶν καιρῶν (β). — Ἐὰν δὲ ὁ Τερτυλλιανός ἦτο τοσοῦτον αὐστηρὸς πρὸς τοὺς σωζομένους ἐκ τοῦ διωγμοῦ διὰ τῆς φυγῆς, δὲν θέλει φανῇ παντάπασι θαυμαστὸν, ὅτι καὶ κατεδίκαζε πάντας τοὺς ἀγωνιζομένους μὲν τὴν καταπραΰνωσιν τὴν ὁργὴν τῶν διωκτῶν διὰ χρημάτων, μὴ παρέχοντας δὲ καὶ ὑποψίαν τινὰ, ὅτι ἀρνοῦνται τὴν πίσιν· ἡ διαγωγὴ αὕτη ἐνομιζέτο ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἁμωμος, ἡ μάλιστα ἦτον ἐπαινετὴ καὶ ἀξία χριστιανοῦ· διότι οὕτως οἱ πιστοὶ, περιπίπτοντες εἰς ἔνδειαν, διὰ τὴν σώσωσιν τὰς ψυχὰς αὐτῶν, ἐδείκνυναν, ὅτι τιμῶσι μᾶλλον τὸν Χριστὸν, ἢ τὸν πλοῦτον. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὁ Τερτυλλιανός, ὑπὸ ἀλόγου ζήλου κυριευόμενος, ἀνάξιον ἐνόμιζε τὴν ἐξαγοράζῃ ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, τὸν ὅποιον ὁ Χριστὸς ἀντὶ τοῦ ἰδίου αἵματος ἐξηγόρασε. — Β') Σφοδρὰν ἀγανάκτησιν πνέει ὁ Τερτυλλιανός κατὰ τῆς ἀνοχῆς τῆς ἐκκλησίας περὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, τοὺς προσφεύγοντας εἰς τὴν μετάνοιαν. Κατ' αὐτὸν, μοντανίζοντα, ὁ φόρος, ἡ εἰδωλολατρεία, ἡ κλοπὴ, ἡ ἄρνησις τῆς πίστεως, ἡ βλασφημία, ἡ πορνεία, ἡ μοιχεία, καὶ ἄλλα παρόμοια ἁμαρτήματα, εἶναι ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἀσύγγνωστα· παρὰ μόνου δὲ τοῦ Θεοῦ πρέπει τὴν ἐλπίζῃ τις τὴν ἄφεσιν αὐτῶν· διότι ἡ ἐκκλησία οὐδεμίαν δύναμιν ἔχει εἰς τοῦτο. Ἄν τις ᾔθε-

(α) Ματθ. ι. 23.

(β) De fuga in persecut. c. 6.

λε προβάλλει τὴν ἀναγχὴν τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ τὴν μακροθυμίαν πρὸς τὸν ἄνδρα, τὸν ὁποῖον πρότερον ἀφώρισεν (α), ἀπεκρίνετο πρῶτον, ὅτι ὁ ἀφορισθεὶς ἐκεῖνος ἀνὴρ ('Αλέξανδρος* ὁ χαλκεὺς) δὲν εἶναι ὁ αὐτός, πρὸς τὸν ὁποῖον ὕστερον ἐμακροθύμησεν ὁ 'Απόστολος· καὶ ἔπειτα, ὑποθεθέντος, ὅτι οἱ 'Απόστολοι ἐδεδίξαν ἀνοχὴν τινα περὶ τινὰς ἁμαρτωλοὺς, οὐδεμίαν, ἔλεγεν, ἐξουσίαν δύνανται ἡ ἐκκλησία νὰ λάβῃ ἐντεῦθεν· διότι ἐπρατταν τότε οἱ 'Απόστολοι οὕτω, κατ' ἰδίαν τινὰ εἰς αὐτοὺς παραχωρηθεῖσαν δύναμιν. Ἀλλὰ μᾶλλον ἄξιος πίστεως εἶναι ὁ Τερτυλλιανός, ὅταν, διζυμένων ἐτι ἐν τῷ κόλπῳ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, λέγῃ ἐν τῷ Περὶ μετανοίας· « Non statim » succidendus ac submittendus est animus desperatione, » si secundae quis poenitentiae debitor fuerit: pigeat » sane peccare rursus, sed rursus poenitere non pigeat: » pigeat iterum periclitari, sed non iterum liberari. Deus » non comminaretur non poenitenti, si non ignosce- » ret poenitenti » (β). καὶ· « Omnibus ergo delictis, seu » carne, seu spiritu, seu facto, seu voluntate commissis, » qui poenam per iudicium destinavit, idem et veniam » per poenitentiam spondit » (γ). — Γ') Μοντανίζει ὡς-αὐτως ὁ Τερτυλλιανός καὶ περὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ δευτέρου γάμου· τοῦτον οὐχὶ μόνον ἀποδοκιμάζει ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ ἁμάρτημα, παντὸς ἄλλου ἀνώτερον, αὐτὸν κηρύττει (δ), καὶ προφανῆ μοιχείαν, τὴν ὁποίαν ἀπαγορεύει, λέγει, ῥητῶς ὁ 'Απόστολος, ὅταν ἐμποδίζῃ νὰ προχειρίζεται ἐπίσκοπος ὁ δύο γυναικῶν γενόμενος ἀνὴρ (ε). — Ταῦτα, καὶ προσέτι τὸ περὶ τῆς πολλῆς καὶ συχνῆς τῶν νηστειῶν χρήσεως, εἶναι τὰ κατὰ Μοντανὸν αἰρετικά καὶ ὀλέθρια δόγματα, τὰ ὁποῖα ὁ Τερτυλλιανός παραδεχθεὶς οὐχὶ μόνον ἐπρέσβευεν, ἀλλὰ καὶ διὰ συγγραμμάτων

(α) Πρὸς Τιμόθ. Β'. β'. 14. Παρβλ. πρὸς Τιμόθ. Α'. ε'. 20.

(β) De poenitent. c. 8.

(γ) Αὐτόθι, c. 4.

(δ) De monogam. c. 5. καὶ 11.

(ε) Πρὸς Τιμόθ. Α'. γ'. 2.

ἡγωνίζετο νὰ ὑποστηρίξῃ κατὰ παντός τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας κύρους. Οἰκεῖον δὲ ἐνταῦθα νομίζομεν νὰ σημειώσωμεν καὶ ὀλίγα τινὰ κακόδοξα δόγματα, σποράδην εἰς τινὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀπαντιώμενα. Τοιαῦτα δὲ εἶναι, ὅσα διδάσκει περὶ ψυχῆς (α), ὅτι ἔχει τριπλὴν τινὰ διάστασιν, μῆκος, καὶ πλάτος, καὶ βάθος, φέρουσα τὸ σχῆμα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, καὶ οὕσα φωτεινὴ ὅσα περὶ παραδείσου (β), τὸν ὁποῖον ὀνομάζει τόπον θείας τερπνότητος καὶ εὐφροσύνης, προωρισμένον εἰς τὸ νὰ ὑποδέχεται τὸ πνεῦμα τῶν ἁγίων, καὶ ἀποκεχωρισμένον ἀπὸ τῆς οἰκουμένης διὰ πυλῆτος τινὸς ζώτης· καὶ τελευταῖον ὅσα διδάσκει περὶ τῶν ἀποστατῶν ἀγγέλων, ὅτι ἐρασθέντες τῶν θυγατέρων τῶν ἀνθρώπων, ἐβίασαν αὐτάς.

§. 4. Ἐκδόσεις. Ἡ πρώτη ἔκδοσις τῶν τοῦ Τερτυλλιανοῦ συγγραμμάτων ἐφάνη κατὰ πρῶτον ἐν Βασιλείᾳ, τὸ 1521, δι' ἐπιμελείας Βεάτου Ῥηνανοῦ (Beatus Rhénanus), μετατυπωθεῖσα ἔπειτα αὐτόθι πολλάκις, κατὰ τὰ ἔτη 1525, 1528, 1536, 1539· ἀλλὰ περιεῖχεν χθ' μόνον βιβλία· εἰς ταῦτα δὲ προσέθηκεν ἄλλα ἑνδεκα, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως τὸ De trinitate καὶ De cibis judaicis, ἀπεδόθησαν ὕστερον εἰς τὸν Νοουατιανόν, ὁ Ἰωάν. Γαγναῖος, ἐν Παρίσι. 1545, εἰς φύλλ. Νέαν δὲ ἔκδοσιν, περιέχουσαν καὶ τὰ τοῦ ἐκ Φλωρεντίας Φρ. Ζεφύρου ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἀπολογητικόν, ἐδημοσίευσε Σιγισμ. ὁ Γελένιος, ἐν Βασίλ. 1550, εἰς φύλλ., μετατυπωθεῖσαν πάλιν αὐτόθι τὸ 1562, εἰς φύλλ., καὶ ἐν Παρίσι. 1566, τόμ. II. εἰς 8^{ον}. — Ἐπεται μετὰ ταῦτα ἡ ἔκδοσις τοῦ Ἰακ. Παμελίου, τῆς ὁποίας ἔργον ἐρεξῆς διάφοροι μετατυπώσεις, οἷον ἐν Ἀνтверπ. 1579. 1584. 1609., ἐν Γενεύῃ 1579. 1597. 1607., ἐν Παρίσι. 1583. 1598. 1658., ἐν Εἰδελβέργῃ 1596. 1609., ἐν Κολωνίᾳ 1617., ἐν Τιγύρῳ 1657, ἐν Ἀργεντοράτῳ 1657., καὶ ἡ τοῦ Ἱησουΐτου Ἰ. Λουδοβ. Δελακέρδου (de la Cerda), ἐν Παρίσι. 1624. 1630. 1641. τόμ. II. εἰς

(α) De anima c. 9. 22. 27. 31. καὶ 36.

(β) Apologet. c. 47.

φύλλ. — Τὸ ἔτος 1628 ὁ νομοδιδάσκαλος Νικόλ. 'Ριγάλιος ἐξέδωκε κατὰ πρῶτον ἐννέα μόνον βιβλία τοῦ Τερτυλλιανοῦ ἐν Πάρισ. εἰς 8^{ον}· ἔπειτα δὲ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ὁμοῦ, μετὰ σημειώσεων, ἐν Πάρισ. 1634, 1635, 1641. — Ὀλίγον ὕστερον μετὰ τούτους τοὺς χρόνους ἐφάνησαν πάλιν δύο νέαι ἐκδόσεις, ἡ μὲν ὑπὸ τοῦ καπουκίνου καὶ καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας Γεωργίου Ἀμβιανάτου, ἐπιγραφομένη Tertullianus redivivus, ἐν Πάρισ. 1646. 1648. 1650. τόμ. III, εἰς φύλλ. μετὰ σχολίων καὶ σημειώσεων· ἡ δὲ ὑπὸ Καρέλου Μορεαίου (Moreau), μοναχοῦ ἐκ τοῦ τάγματος τοῦ ἀγίου Αὐγουστίνου, ἐν Πάρισ. 1658, τόμ. III, εἰς φύλλ. Ἡ δὲ τοῦ 'Ριγαλτίου μετετυπώθη καὶ αὖθις πολλάκις, πρῶτον μετὰ σημείωσ. Φιλίππου Πριωρίου καὶ διαφόρων ἄλλων ἐκλεκτῶν ὑπομνημάτων, ἐν Πάρισ. 1664, 1675· ἔπειτα ἐν Βενετ. 1701. 1708. τόμ. VI, εἰς 8^{ον}· ἐν Κολωνίᾳ 1716, καὶ τελευταῖον ἐν Βενετ. 1744. — Ἀλλὰ πάσας ταύτας τὰς ἐκδόσεις ὑπερέχει ἡ κατὰ τὴν τοῦ Ῥηνανοῦ φιλοπονηθεῖσα ὑπὸ I. Σαλωμ. Σεμλέρου, μετὰ διαφόρων ἐλέγχων, ἐν Ἀλτ 1770—1776, τόμ. VI. εἰς 8^{ον}, μετατυπωθ. καὶ δεύτερον κατὰ τὰ ἔτη 1824—29., τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ὁ Φ. Ὁβέρθουρος, ἐν Βιρκεδούργῳ, 1780—81. τόμ. II. εἰς 8^{ον}. — Τελευταῖον δὲ ἡ νεωτάτη καὶ πασῶν τῶν λοιπῶν ἀρίστη ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ τοῦ Γερσдорφίου Bibliotheca PP. eccl. latt. selecta, διὰ σπουδῆς τοῦ ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς Ἀναδέργης καθηγητοῦ Φ. Λεοπόλδου, ἐν Λειψ. 1839—1841, τόμ. IV. εἰς 8^{ον}. — Ἐπάρχει δὲ καὶ κομψή τις εἰς τὸ γερμανικὸν μετάφρασις τῶν Ἀπάντων τοῦ Τερτυλλιανοῦ ὑπὸ Φ. Ἀ. Βεσνάρδου, ἐκδοθεῖσα ἐν Αὐγούστη 1837—38. τόμ. II. εἰς 8^{ον}.

ΜΑΡΚΟΣ ΜΙΝΟΥΚΙΟΣ ΦΗΛΙΞ.

§. 1. *Βίος.* Ὁ Μάρκος Μινούκιος Φήλιξ (M. Minucius Felix) κατὰ μὲν τινες κατήγετο ἀπὸ ῥωμαϊκοῦ γένους, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ ἐνδόξου τῶν Μινουκίων ὑπατικοῦ οἴκου· κατὰ δὲ ἄλλους ἦτον Ἀφρικανός. Τὴν ἐθνικὴν δὲ θρησκείαν ὁμολογῶν, καὶ μετερχόμενος ἐν Ῥώμῃ τὸν συνήγορον, προσῆλθεν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν προβεβηκώς ἤδη τὴν ἡλικίαν, ἀσκήσας καὶ εἰς τὸ μετὰ ταῦτα τὸ αὐτὸ, τὸ ὁποῖον καὶ πρότερον, ἐπάγγελμα, ὡς ἐκ τοῦ Λακταντίου καὶ Ἱερωνύμου (α), καὶ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὁμολογίας (β) γίνεται δῆλον. Τὸν δὲ χρόνον, καθ' ὃν ἤκμασεν, ὀρίζει τρόπον τινα ὁ Ἱερώνυμος, ἀναφέρων αὐτὸν εὐθὺς μετὰ τὸν πρεσβύτερον τῆς Ῥώμης Γάϊον, ἄρα κατὰ τὸν χρόνον περίπου τῆς τοῦ Ῥωμαίου Ζεφυρίνου ἐπισκοπῆς, καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου, ἢ Καρακάλλα (ἀπὸ τοῦ ἔτους 197 καὶ ἐφεξῆς) (γ). Ὁ δὲ Φαβρίκιος λέγει αὐτὸν ἀνθίσταντα πρὸ τοῦ Τερτυλλιανοῦ, καὶ τοῦ τέλους τῆς 6' ἑκατονταετηρίδος (δ).

§. 2. *Συγγράμματα.* Α') Σώζεται ἐξ αὐτοῦ ἀρίστη ἀπολογία τῆς χριστιανικῆς πίστεως, Ὁκταύτιος (Octavius) ἐπιγραφομένη, ἐν εἴδει διαλόγου (ε). Ἡ δὲ ὑπόθεσις τοῦ συγγράμ-

(α) Lactant. Institutt. lib. V. c. 1. « ex iis, qui mihi noti sunt, Minucius Felix non ignobilis inter causidicos loci fuit. » — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 58. « Minutius Felix, Romae insignis causidicus. »

(β) Minuc. Felix, Octav. c. 2. « cum ad vindemiam feriae iudiciariam curam relaxaverant. »

(γ) Ceillier hist. générale des aut. sacrés et eccl. T. 2. p. 222. — Οὕτω καὶ ὁ Βαρώνιος, Annal. ad an. 211. Παρὰ Lumpar Histor. theologico-critica de SS. PP. P. VII. Sect. IV. p. 188. sqq.

(δ) Fabric. not. ad Hieronym. de scriptt. eccl. c. 58. pag. 133. Biblioth. ecclesiast.

(ε) Hieronym. αὐτῷ. « scripsit dialogum Christiani et ethnici disputantium, qui Octavius inscribitur. »

ματος είναι ἡ ἐξῆς. Ὁ Μινούκιος Φήλιξ εἶχε δύο φίλους· τούτων ὁ μὲν, *Καικίλιος Νατάλιος* (Caecilius Natalis) καλούμενος, καί, ὡς, ἀλλ' οὐχί μετ' ἀποχρῶντος λόγου, εἰκάζεται, Ἀφρικανὸς τὸ γένος, συγκατῶκει μετ' αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ· ἀλλ' ἂν καὶ οἰκειότατος φίλος, ἦτον ὁμῶς ἐξ ὅλης ψυχῆς εἰς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν παραδεδομένος, καὶ καταφρονητὴς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ὁμολογητῶν αὐτοῦ. Ὁ δ' ἕτερος, *Ἰανουάριος Ὁκταύτιος* (Januarius Octavius) ὀνομαζόμενος, ὡσαύτως τὸ ἐπάγγελμα συνήγορος, καὶ τοῦ Μινουκίου ἐπιστήμιος φίλος, προσελθὼν ἐν Ῥώμῃ τὸν αὐτὸν μετ' αὐτοῦ χρόνον εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, κατώκησεν ἀλλαχοῦ, καὶ ἦλθε κατὰ τὰς φθινοπωρινὰς διακοπὰς, ὅτ' ἐσχόλαζαν καὶ τὰ δικαστήρια, εἰς τὴν Ῥώμην, διὰ ν' ἀπολαύσῃ τῆς τοῦ φίλου αὐτοῦ συναναστροφῆς. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, τὴν πρωΐαν, ἐβάδιζαν καὶ οἱ τρεῖς ἐπὶ τὴν Ὠστίαν ὁδὸν, ἐπὶ σκοπῷ νὰ ὑπάγῳσιν εἰς τὴν θάλασσαν νὰ λουσθῶσι· καθ' ὁδὸν, ἐνῷ διέβαιναν πρό τινος ἀγάλματος τοῦ Σεράπιος, ὁ Καικίλιος, ἀπονέμων τὸ σέβας εἰς τὸ εἶδωλον, ἀπύθυνε πρὸς αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς φίλημα· ἀλλ' ἡ πρᾶξις αὕτη παρώργισε τὸν Ὁκταύτιον, ὅστις εἰρωνευόμενος εἶπε πρὸς τὸν Μινούκιον, πόσον ἄτοπον εἶναι, νὰ ἔχῃ μεθ' ἑαυτοῦ φίλον τοσοῦτον τυφλόν, ὅστις ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ νὰ προσπταίῃ εἰς λίθους. Ὁ δηκτικὸς οὗτος λόγος ἐλύπησε πικρῶς τὴν ψυχὴν τοῦ Καικιλίου, καὶ εὐθὺς σκυθρωπάσας, ἔμεινε ἀμέτοχος τῆς καθ' ὁδὸν γινομένης συνομιλίας. Ἐρωτηθεὶς δὲ περὶ τούτου, παρεπονθήθη διὰ τὸν χλευασμὸν τοῦ Ὁκταύτου, νομίζων μάλιστα, ὅτι κάλλιον ἐδύνατο αὐτὸς νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, ἢ ἐκεῖνοι τὴν χριστιανικὴν· τὴν πρόκλησιν δὲ ταύτην προσεδέχθη ἀσμένως ὁ Ὁκταύτιος, καὶ ὁ Μινούκιος ἐξελέχθη ὑπ' ἀμφοτέρων τῆς θρησκευτικῆς αὐτῶν φιλονεικίας διαιτητής, ὅστις καὶ συνέγραψεν ἔπειτα τῆς συνδιαλέξεως ταύτης τὴν ὑπόθεσιν (ἴσως περὶ τὸ 217 ἔτος), ἐπιγράψας τὸ βιβλίον, κατὰ μίμησιν παρομοίων συγγραμμάτων τοῦ Κικέρωνος, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ φίλου αὐτοῦ Ὁκταύτου, καὶ καταλιπὼν οὕτως εἰς ἡμᾶς ἀξιόλογον τῆς χριστιανικῆς σοφίας ὑπόμνημα. — Ὁ Καικίλιος ἀρχίζει τῆς ἐθνικῆς θρησκείας τὴν ἀπολογία ἀπὸ τοῦ

θεωρήματος, ὅτι οὐδεμία βεβαία γνώσις ὑπάρχει περὶ τῶν μετὰ τὴν παρούσαν ζωὴν. Ἀνυπόφορον εἶναι, λέγει, κοινὸς καὶ ἀπαίδευτος ὄχλος, ὅποιος ὁ τῶν χριστιανῶν, νὰ διατείνεται, ὅτι γινώσκει πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων οἱ ἀρχαῖοι σοφοὶ ὠκνήσαν νὰ ἐπιφέρωσι κρίσιν. Ἰκανὸν, εἰάν τις γινώσκῃ ἑαυτὸν ὡς οὖν ἀκριβέστερον· τὰ δὲ λοιπὰ, οἷον περὶ τῆς γενέσεως καὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου, καὶ τῶν τοιούτων, πρέπει νὰ μένωσιν εἰς ἐπὶ ἀμφίβολα καὶ ἀβέβαια. Διὸ καὶ ὀρσιμώτερον φαίνεται πάντοτε, νὰ λατρεύῃ τις τοὺς ὁποίους ἐκ παραδόσεως ἔχει θεοὺς, τοὺς ἱεροὺς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὄντας, καὶ παντοιοτρόπως ἑαυτοὺς ἀποκαλύψαντας· ἀσεβεῖς δὲ παντάπασιν νομίζεται, ὅταν οἱ θεοὶ οὗτοι, οἱ γεραροὶ καὶ σεβάσμιμοι, χλευάζωνται καὶ μωχθηρίζωνται ὑπ' ἀνθρώπων, μηδεμίαν ἠθικὴν μὀρφωσιν καὶ τιμὴν, καὶ μηδένα νόμον ἔχοντων. Πρὸς ἀσφαλεστέραν δὲ τῶν λεγομένων τούτων πίστῳσιν σκιαγραφεῖ εἰκονικῶς τὰ ἦθη τῶν χριστιανῶν, ἀναφέρων τὰς γνωστὰς κατ' αὐτῶν κατηγορίας· ἔχουσι, λέγει, μεταξὺ ἀλλήλων πρὸς γνώρισμα μυστικά τινα καὶ κρύβια σημεῖα· λατρεύουσι κεφαλὴν ὄνου· προσκυνοῦσιν ἐσταυρωμένον, καὶ σταυρόν· σφάττουσιν ἐν χαιρῷ τῶν μυστηρίων αὐτῶν βρέφος, καὶ κατατρώγουσιν αὐτό· εἰς τὰς ἀγάπας αὐτῶν, πράττουσι Θεόεστια δεῖπνα καὶ Οἰδιποδέους μίξεις· δὲν ἔχουσι Θεόν τινα νὰ καταδείξωσι, δὲν ἔχουσι ναυὺς, δὲν ἔχουσιν ἀγάλματα· καὶ ὅμως λατρεύουσι τὸ φᾶσμα παντεπιστήμονος τινος καὶ πανταχοῦ παρόντος Θεοῦ, καὶ πιστεύουσι τὴν συντέλειαν τούτου τοῦ κόσμου, τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, καὶ μέλλουσάν τινα κοινὴν κρίσιν· παραπικραίνουσιν εἰς ἑαυτοὺς δι' ἀκατανόητον πλάνης τὸν κόσμον τοῦτον, καὶ στεροῦνται τῶν ἡδονῶν τῆς παρουσίας ζωῆς ἐπὶ τῇ ματαίᾳ ἐλπίδι ὑψηλοτέρων ἄλλων ἀγαθῶν. Λέγει δὲ καὶ πάλιν, ὅτι περὶ τῶν μελλόντων ἐπικρατεῖ ψηλαφητὸν σκότος, καὶ, ἂν ὁ Σωκράτης δὲν ἤξευρέ τι βέβαιον, πολλοὶ ὀλιγώτερον γινώσκουσιν οἱ χριστιανοί.—Μετὰ βραχείας τινός, ὑπὸ τοῦ διαιτητοῦ ἐν τῷ μεταξύ γενομένης παρατηρήσεως, ἀπαντᾷ ὁ Ὀκταύριος πρὸς ἕκαστον τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ κατηγορημάτων τοῦ Καικιλίου. Νὰ φιλοσοφῇ τις περὶ τῶν θεῶν δὲν εἶναι, λέγει, μονοπώλιον προνομίουχου τι-

νός τάξεως ἀνθρώπων, ἀλλ' ἔμφυτος ἀνάγκη τοῦ ἀνθρωπίνου ἡμῶν πνεύματος. Καί οφείλει μὲν ὁ ἄνθρωπος νὰ γνωρίζῃ ἑαυτὸν, καὶ νὰ διδῇ λόγον περὶ τοῦ πόθεν καὶ πρὸς τί· ἀλλὰ τοῦτο δύναται νὰ πράξῃ μόνον, ὅταν ἐξεύρῃ τὸ πόθεν καὶ πρὸς τί πάντα τὰ ἐκτὸς ἑαυτοῦ, καὶ ποίαν συνάφειαν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸ πᾶν. Τοῦτο δὲ δεικνύει εἰς ἕκαστον, ἀνεωγμένους ἔχοντα τοὺς ὀφθαλμοὺς, τὸν δημιουργόν, τὸν σαφὸν κυβερνήτην τῶν ἰδία καὶ τῶν καθόλου, καὶ μάλιστα τὸν ἕνα, ἐπειδὴ πάντα ὑποδεικνύουσι τὴν ἐνότητα. Οὕτω, καὶ οὐχὶ ἄλλως πως, ὁμολογεῖ καὶ ἡ ἔμφυτος περὶ Θεοῦ γνῶσις διὰ τοῦ στόματος τοῦ ἐθνικοῦ λαοῦ, καὶ διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν φιλοσόφων καὶ ποιητῶν· τὸ αὐτὸ ἐπικυροῖ καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς γενέσεως τῆς τῶν θεῶν οὐσίας. Διατρέξας δὲ ὁ Ὀκταῦτος ἐν συντόμῳ τὴν μυθολογίαν μέχρι τῆς τῶν εἰδώλων προσκυνήσεως, καὶ ἀποδείξας, ὅτι βλῆ ἡ πλάνη, ἡ δεσμεύουσα τοὺς ἔθνικούς εἰς τὴν θρησκείαν αὐτῶν, πηγάζει ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῶν δαιμόνων, ἐπανέρχεται πάλιν εἰς τὸ ἀπολογητικὸν μέρος. Αἱ αἰσχραὶ καὶ ἄγριοι κατὰ τῶν χριστιανῶν κατηγορίαι καὶ περὶ τὸ θρησκευτικόν, καὶ περὶ τὸ ἠθικόν, εἶναι, λέγει, τοιαῦται, τὰς ὁποίας οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ πιστεύουσι· παρόμοιά τινα, διὰ τὰ ὁποῖα κατηγοροῦνται, ἀπαντῶνται τὸναντίον παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἔχουσι παρ' ἑαυτοῖς μυστικά τινα σημεῖα, ἀλλ' ἀγάπη καὶ ἠθικὴ εἶναι τοῦ δεσμοῦ αὐτῶν τὰ γνωρίσματα· δὲν ἔχουσι μὲν ναοὺς, οὐδὲ θυσίας, καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἀλλ' ὁ ἄπειρος καὶ ἀχώρητος Θεὸς δὲν περιορίζεται εἰς χειροποιήτους ναοὺς· δὲν τιμᾶται δι' ἐξωτερικῶν ἐπιγείων, ἀλλὰ δι' ἐσωτερικῶν πνευματικῶν θυσιῶν· ἡ λατρεία αὐτοῦ πρέπει νὰ ᾖ καθόλου πνευματικὴ, ὥς καὶ αὐτὸς εἶναι πνεῦμα, καὶ πανταχοῦ παρών. Τελευταῖον δὲ ὑποστηρίζει ὁ Ὀκταῦτος τὴν τῶν χριστιανῶν πίστιν εἰς τὴν μέλλουσαν τοῦ κόσμου τούτου διάλυσιν, εἰς τὴν ἀνάστασιν, καὶ εἰς τὴν κρίσιν τῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ φαύλων πράξεων ἀμοιβῆς· πρὸς δὲ τούτοις ἀπολογούμενος λέγει, ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ, πρὸς τὸ φαινόμενον ἰσως ἐλεεινὴ κατὰστασις τῶν χριστιανῶν δὲν ἀντίκειται παντάπασιν πρὸς τὰς ἰδέας αὐτῶν περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ· εἶναι ἰσως ὀλιγώ-

τερον πεπαιδευμένοι, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠθικώτεροι· πτωχοί, ἀλλ' ἐν τούτῳ μέγα πλεονέκτημα ἔχοντες· ἡ ἐγκράτεια αὐτῶν κινεῖ ἴσως τῶν ἐθνικῶν τὴν συμπάθειαν, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τῆς ἀπολαύσεως τοῦ ἐπιγίαιου τούτου βίου ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ ἀρετῆς, ἔχει τι καθόλου ἔξοχον καὶ μεγαλοπρεπές, καὶ εἶναι ὁ καρπὸς τῆς σταθερᾶς αὐτῶν πεποιθήσεως. — Τὸ τέλος τῆς ὁμιλίας τοῦ Ὁκταυρίου διαδέχεται μακρὰ τις παύλα, μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ Καικίλιος, διακόψας τὴν σιωπὴν, κηρύττει ἑαυτὸν ἡττηθέντα, καὶ πρόθυμον νὰ δεχθῇ τὴν πίστιν τῶν δύο αὐτοῦ φίλων. — Τὸ βιβλίον εἶναι γεγραμμένον εἰς γλῶσσαν γλαφυρωτάτην, καὶ μετὰ πολλῆς εὐφυίας, πολὺ ἔχον τὸ ἐπαγωγὸν καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πράγματος, καὶ κατὰ τὸν διάλογον.

Β') Πλὴν τοῦ συγγράμματος τούτου ἐσώζετο ἐπὶ τοῦ Ἱερωνύμου καὶ ἄλλο, φέρον τὸ ὄνομα τοῦ Μινουκίου Φήλικος, καὶ *de Fato, ἢ contra Mathematicos* (*Περὶ εἰμαρμένης, ἢ Πρὸς μαθηματικούς*) ἐπιγραφόμενον· ἀλλ' ἡ μεγάλη περὶ τὸ ὕψος καὶ τὴν λέξιν διαφορὰ, ἡ ἀπαντωμένη ἐν αὐτῷ, παρεκίνησεν ἤδη αὐτὸν τὸν Ἱερώνυμον ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς γνησιότητος (α), ἂν καὶ ὁ Μινούκιος ὑπεσχέθῃ νὰ γράψῃ βιβλίον περὶ τοιαύτης ὑποθέσεως πραγματευόμενον (β). Ἐπειδὴ δὲ τὴν σήμερον δὲν σώζεται πλέον, δὲν ὑποχρεούμεθα εἰς ἄλλην περαιτέρω περὶ αὐτοῦ κρίσιν.

§. 3. *Διδασκαλία.* Α') *Περὶ Θεοῦ, περὶ ὑπάρξεως καὶ ἐνότητος αὐτοῦ.* Περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, τοῦ δημιουργήσαντος τὸν κόσμον, καὶ κυβερνῶντος αὐτὸν κατὰ θαυμαστὴν τινα τάξιν, διδάσκει ὁ Μινούκιος, ὅτι πληροφоруόμεθα ἐκ τῆς θεωρίας τῶν περὶ ἡμᾶς πλασμάτων καὶ πραγμάτων, καὶ ἐκ τῆς ἡμῶν αὐτῶν σωματικῆς κατασκευῆς· « *Inspiciamus ipsum coelum, quam late tenditur, quam rapide volvi-*

(α) Hieronym. αὐτόθι· « *sed et alius sub nomine ejus fertur de fato, vel contra Mathematicos, qui cum sit et ipse disertus hominis, non mihi videtur cum superioris libri stylo convenire.* »

(β) Octav. c. 36. « *ac de fato satis, vel si pauca pro tempore, disputaturi alias, et uberius et plenius.* »

» tur, vel quod in noctem astris distinguitur, vel quod
 » in diem sole lustratur . . . Ipsum auctorem suum, pa-
 » rentemque testatur temporum ordo, stabili frugum
 » varietate distinctus. . . . Oceanum aspice, reciprocis ae-
 » stibus refluentem, fontes perennibus venis manantes,
 » . . . apte disposita recta montium, collium flexa, por-
 » recta camporum . . . Ipsa praecipue formae nostrae pul-
 » chritudo Deum fatetur artificem . . . Nihil in homine
 » membrorum est, quod non et necessitatis causa sit, et
 » decoris » (α). — Θέλων δὲ ν' ἀποδείξῃ τὴν ἐνότητα τοῦ Θεοῦ,
 πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγει· « Rex unus apibus; dux unus in
 » gregibus; . . . tu in coelo summam potestatem dividi
 » credas? » (β). — Καίτοι δὲ ἡ δόξα τῆς θείας μεγαλειότη-
 τος εἶναι ἀπρόσιτος, πάντοτε ὅμως θέλει ἀληθεύει, ὅτι δὲν εἶναι
 δυνατὸν ν' ἀγνοῇται ὁ Θεὸς, ὥς ἔχομεν βεβαίαν περὶ τούτου πάντων
 τῶν ἀνθρώπων τὴν συναίνεσιν καὶ ὁμολογίαν· « Omnium de
 » isto habeo consensum; audio vulgus, quum ad coe-
 » lum manus tendunt; nihil aliud quam Deum dicunt:
 » et Deus magnus est; et Deus verus est; et, si Deus
 » dederit; vulgi iste naturalis sermo est, an Christiani
 » confitentis oratio? » (γ). Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ φιλόσοφοι,
 οἱ θέλοντες τὸν Δία ἡγεμόνα καὶ ἀρχηγὸν τῶν θεῶν, σφάλλ-
 οντες κατὰ τὸ ὄνομα, συναινοῦσι καὶ αὐτοὶ περὶ μιᾶς μόνης
 ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας· « Philosophi ethnici, qui Jovem prin-
 » cipem volunt, falluntur in nomine, sed de una po-
 » testate consentiunt. » — Τούτου δὲ τοῦ Θεοῦ, καίτοι ἀκα-
 τήλπτου ὄντος εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀοράτου, ἐλέ-
 πομεν ὅμως τὴν δύναμιν εἰς πάντα τὰ πλάσματα αὐτοῦ παροῦ-
 σαν· « At enim quem colimus Deum nec ostendimus,
 » nec videmus: immo ex hoc Deum credimus, quod eum
 » sentire possumus, videre non possumus: in operibus

(α) Octav. c. 17.

(β) Διδάσκει, c. 18.

(γ) Διδάσκει, c. 18. καὶ 19.

» enim ejus, et in mundi omnibus motibus virtutem
 » ejus semper praesentem aspicimus: quum tonat, ful-
 » gurat, fulminat, quum serenat; ... non tantum no-
 » bis proximus, sed infusus est; ... a quo nullum po-
 » test esse secretum; ... interest cogitationibus nostris;
 » ... non tantum sub illo agimus, sed et cum illo, ut
 » prope dixerim, vivimus. ... Deo una domus est mun-
 » dus hic totus » (α).

Β') *Περὶ τῶν δαιμόνων*. Ὁ Μινούκιος Φήλιξ, συμφώνους πρὸς ἑαυτὸν ἔχων πάντας τοὺς λοιποὺς Ἀπολογητάς, διδάσκει, ὅτι τὰ ἀκάθαρτα ἐκπεπωκότα πνεύματα, οἱ δαίμονες, ἠνώθησαν μετὰ τῶν εἰδώλων, καὶ ἐνοικήσαντες ἐν αὐτοῖς, ἐξηπάτησαν τοὺς ἀνθρώπους εἰς προσκύνησιν αὐτῶν. Οἱ δαίμονες ἐνήργουν ἐπὶ τῶν χρησμῶν τὰς τρομερωτάτας ἐκστάσεις αὐτοὶ ἐξέπλητταν καὶ ἐτάρατταν τὴν διάνοιαν τῶν ἀνθρώπων· αὐτοὶ διὰ τὸ πνευματικὸν τῆς οὐσίας αὐτῶν εἰσεχώρουν καὶ εἰς τὰ σώματα, καὶ ὑπὸ διαφόρους ἐξωτερικὰς μορφάς, ὅσων τῆς ἐπιληψίας, τῆς μανίας, τῆς μωρίας, καὶ τῶν τοιούτων, ἐβαθάνιζαν τοὺς ἀνθρώπους (β). Ὁ δ' ἐξωτερικὸς πειστικὸς λόγος, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ὁ Μινούκιος καὶ οἱ Ἀπολογηταὶ στηρίζουσι ταύτην τὴν δόξαν, εἶναι, ὅτι οἱ δαίμονες, οἱ πρωταῖτιοι τῶν κακῶν τούτων, ἠναγκάζοντο ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἐθνικῶν, νὰ ὑπακούσωσιν εἰς αὐτοὺς, καὶ νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον ἐβαθάνιζαν. Καὶ αὐτοὶ οἱ κοινοὶ χριστιανοὶ εἶχαν ταύτην τὴν ἐξουσίαν. Τὰ δὲ μέσα εἰς τοῦτο ἦσαν ἀπλούστατα· μόνον ἡ ἐπίκλησις τοῦ ἐνὸς καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἡ ἢ προφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ἢ ἐπίθεσις ἡ ἀνάγνωσις τοῦ εὐαγγελίου ἐπὶ τῶν δαιμονιζομένων, καὶ ἡ ἐνέργεια ἐπὶ ῥαχέτι στιγμῆς, καὶ, κατὰ τὰς περιστάσεις, παντάπασιν αἰφνίδιος καὶ ἐντελής. Ἀπάτη τις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη ἐνταῦθα χώραν· διότι αἱ θεραπείαι αὗται ἐγίνοντο πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ

(α) Αὐτόθι, ε. 32.

(β) Αὐτόθι, ε. 27.

μάλιστα κατὰ παράκλησιν τῶν ἐθνικῶν, κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν δημοσίᾳ ὁμολογούμεναι. Ὅθεν καὶ ὁ Μινούκιος λέγει· «Ταῦτα πάντα γινώσκουσιν οἱ πλείστοι ἐξ ὑμῶν, ὅτι δηλαδὴ οἱ δαίμονες μαρτυροῦνται ἅφ' ἑαυτῶν, ὅσάκις ἢ διὰ τοῦ λόγου ἢ διὰ τῆς προσευχῆς ἐκδιώκονται ὑφ' ἡμῶν ἀπὸ τῶν σωμάτων. Καὶ αὐτὸς ὁ Κρόνος, ὁ Σέραπις, ὁ Ζεὺς, καὶ εἰ τινὲς ἄλλοι δαίμονες, τοὺς ὁποίους λατρεύετε, ἡναγκασμένοι ὁμολογοῦσι μετὰ λύπης, ὅτι εἶναι, καὶ δὲν ψεύδονται πρὸς ἰδίαν αὐτῶν αἰσχύνην, μάλιστα ὅτε παρίστανταί τινες τῶν ἡμετέρων. Πιστεύσατε αὐτοὺς κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν, ὅτι εἶναι δαίμονες· διότι ἅμα ἐξορκισθέντες ἐν ὀνόματι τοῦ ζῶντος καὶ μόνου Θεοῦ, σπαράττουσιν εἰς τὰ σώματα ἀκουσίως, καὶ τὸ ἴδιον αὐτῶν πάθος αἰσθανόμενοι, ἢ ἐκπηδῶσι παραχρῆμα, ἢ ἀρανίζονται κατ' ὀλίγον, καθ' ὅσον ἡ πίστις τοῦ πάσχοντος συντελεῖ, ἢ ἡ χάρις τοῦ θεραπεύοντος ἐνεργεῖ.»

Γ') *Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, περὶ τῆς αἰωνίου τῶν ἀσεβῶν κολάσεως, καὶ τῆς αἰδίου μακαριότητος τῶν δικαίων.* Τὸ δόγμα περὶ τῆς τῶν σωμάτων ἀναστάσεως, τὸ πρῶτον θεμέλιον τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἐλπίδος, διὰ τοῦ ἑξῆς διλήμματος μηχανᾶται ὁ Καικίλιος νὰ καταστρέψῃ. «Ἡ ἀνιστάμεθα, λέγει, χωρὶς σώματος, ἢ μετὰ σώματος· ἀλλὰ τὸ πρῶτον εἶναι ἀδύνατον· διότι χωρὶς τοῦ σώματος οὔτε νοῦς ὑπάρχει, οὔτε ψυχὴ, οὔτε ζωὴ (καὶ τοιοῦτο πάντοτε πόρισμα ἐσυμπέραιναν οἱ ἐθνικοὶ, παραδεχόμενοι, ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ τι ἄλλως πῶς, ἢ ἐν σώματι)· ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερον ὡσαύτως εἶναι ἀδύνατον, ν' ἀναστῶμεν δηλονότι μετὰ σώματος, ἢ μετὰ τοῦ ἡμετέρου, ἢ μετὰ ἄλλοτρίου· καὶ μετὰ μὲν τοῦ ἡμετέρου δὲν ἀνιστάμεθα, διότι ἀπὸ πολλοῦ ἥδου χρόνου θέλει εἶσθαι τεθνηκὸς, ὥστε οὐδὲν τι πλέον θέλει μένειν ἐξ αὐτοῦ ὑπόλοιπον ὡσαύτως δέ, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, οὔτε μετὰ ἄλλοτρίου. Ἀλλὰ, διὰ τί, ἀποκρίνεται ὁ Ὁκτάυιος (α), σὺ, ὦ Καικίλιε, ἀνὴρ ἐθνικὸς, τολμᾷς ν' ἀπορρίψῃς τὸ χριστιανικὸν τοῦτο δόγμα περὶ τῆς ἀνα-

(*) Αὐτόθι, σ. 34.

στάσεως τῶν σωμάτων ὡς γράωδη τινὰ μῦθον; Διὰ τί ζητεῖς ν' ἀναιρέσης αὐτὸ διὰ τοιοῦτου ἐπιχειρήματος; Ἐλθσμένης ἄρα, ὅτι τὸ ἡμῶν τοῦλάχιστον μέρος αὐτοῦ σταθερῶς προστατεύουσιν ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Πλάτων, διδάσκοντες τὴν μετάβασιν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἀπὸ τῶν νεκρῶν σωμάτων εἰς ἄλλα; («Sic » etiam conditionem renascendi sapientium clariores, Pythagoras primus, et praecipuus Plato, corrupta et dimidiata fide, tradiderunt.»). Ὁ Πυθαγόρας λοιπὸν ἐδίδαξε τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ σώματος, καὶ διὰ τοῦτο καθ' ἡμίσειαν πίστιν («dimidiata fide»)· ὥστε ἐπὶ τοῦ προκειμένου τούτου καὶ οἱ σοφοὶ τῶν ἐθνικῶν συμφωνοῦσι τρόπον τινὰ πρὸς τοὺς χριστιανούς («sed ad propositum » satis est, etiam in hoc sapientes vestros in aliquem » modum nobiscum consonare.»). — Ἐπιχειρεῖ δὲ προσέτι ὁ Ὀκταύριος ν' ἀποδείξῃ τὸ δυνατόν τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων καὶ διὰ τῶν ἐξῆς. Οὐδείς, λέγει, θέλει τολμήσει ν' ἀρνηθῇ, ὅτι ὁ Θεὸς, ὡς κατ' ἀρχὰς ἐδυηθή νὰ πλάσῃ τὸν ἄνθρωπον, οὕτω δύναται καὶ ἐπ' ἐσχάτων ν' ἀναπλάσῃ αὐτὸν καὶ ν' ἀναμορφώτῃ ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἐγεννήθη ἐκ τοῦ μηδενός, οὕτως εἶναι δυνατόν πάλιν ν' ἀναγεννηθῇ καὶ ἐκ τοῦ μηδενός· πρὸς δὲ τούτοις δυσκολώτερον εἶναι ν' ἀρχίσῃ τις, ὅ,τι δὲν ὑπάρχει, ἢ νὰ ἐπαναλάβῃ ὅ,τι ἦδη ὑπῆρξε· « Quis tam stultus, aut brutus est, ut » audeat repugnare, hominem a Deo ut primum potuiss » se fingi, ita posse denuo reformari? . . . sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? Porro diff » icilius est, id, quod non sit, incipere, quam id, quod » fuerit, iterare » (α). — Ἀλλὰ καὶ διὰ παραδειγμάτων, παρατηρουμένων ἐπὶ πάσης τῆς φύσεως, δι' ἐχυρίζεται ὁ Ὀκταύριος, ὅτι ἐπικυροῦται ἡ μέλλουσα τῶν σωμάτων ἀνάστασις. Ὁ ἥλιος, λέγει, καταδύει, καὶ ἀναγεννᾶται· τὰ ἄστρα ἀφανίζονται, καὶ ἐπανέρχονται· τὰ ἄνθη μαραίνονται, καὶ ἀναζωοῦνται· οἱ σπόροι δὲν ἀναζωογονοῦνται, εἰ μὴ ἀφοῦ διαφθαρῶσι· παρομοίως καὶ τὸ σῶμα, καθὼς τὰ δένδρα τὸν χειμῶνα κρύπτουσι τὸ θαλερὸν διὰ

(α) Αὐτέθι.

τῆς νομιζομένης ἀπομαράνσεως, οὕτω καὶ αὐτὸ κρύπτει ἐν τῷ τάφῳ τὴν ζωὴν διὰ τοῦ φαινομένου θνητοῦ. « Video adeo, quam in solatium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur. Sol demergit et nascitur; astra labuntur et redeunt; flores occidunt, et reviviscunt; semina non nisi corrupta revirescunt: ita corpus in sepulchro, ut arbores in hiberno occultant virorem ariditate mentita. Quid festinat, ut cruda adhuc hieme reviviscat? expectandum nobis etiam corporis ver est. » — Τὸν αὐτὸν παρομοίως τρόπον χλευάζει ὁ Καϊκίλιος καὶ ἀπορρίπτει τὸ περὶ τῆς αἰωνίου κολάσεως τῶν ἀσεβῶν, καὶ περὶ τῆς αἰδίου τῶν δικαίων μακαριότητος δόγμα τῶν χριστιανῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀποτινέται λέγων. « Ἐννοήσατε, ἄθλιοι, τί μετὰ θάνατον εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐπίκειται, ἐκ τῶν τοῦ παρόντος βίου. Σὺ, ὅστις ὀνειροπολεῖς μέλλουσαν ἀθανασίαν, ὅτε βασανίζεσαι ὑπὸ κινδύνου, ὅτε φλέγεσαι ὑπὸ πυρετοῦ, ὅτε σπαράττεσαι ὑπὸ πόνων, δὲν ἐννοεῖς τότε τὴν κατάστασίν σου; Ὅπως γεννώμεθα, οὕτω καὶ ἀποθνήσκομεν. τουτέστιν, ὅπως, πρὶν γεννηθῶμεν, ἤμεθα μηδὲν, οὕτω μετὰ θάνατον, εἰς τὸ αὐτὸ μηδὲν καταντήσαντες, μηδὲν θέλομεν εἶσθαι » (α). Πρὸς ταῦτα μετριοφρόνως ὁ Ὁκταύσιος ἀποκρινόμενος, ἀντεπιφέρει, ὅτι πολλοὶ τῶν αὐτῶν ἀμαρτήματα καὶ ἐλαττώματα αἰσθανόμενοι, εὐχονται μᾶλλον, ἢ πραγματικῶς πιστεύουσιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος μετὰ θάνατον ἐξαφανίζεται παντάπασιν, καὶ δὲν ἐπιφυλάττεται εἰς κολάσεις (β). Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι τοὺς τοὺς πλανῶντας ἑαυτοὺς οὕτω, καὶ ἀδεέστερον ἀμαρτάνοντας, ὅσον βραδύτερον, τοσοῦτον αὐστηρότερον κατὰ τὴν δικαίαν αὐτοῦ κρίσιν θέλει τιμωρῆσαι ὁ Θεὸς διὰ τῶν αἰωγίων κολάσεων. Τούτων δὲ τῶν κολαστηρίων, προοιᾷ ὁ Ὁκταύσιος, δὲν θέλει εἶσθαι οὔτε μετριάσις τις ποτέ, οὔτε τέλος· ἐκεῖ τὸ σοφὸν πῦρ φλέγει τὰ μέλη, καὶ ἀποκαθιστᾷ πάλιν, φθείρει, καὶ πάλιν τρέφει. Καί, διὰ τὴν

(α) Αὐτόθι, σ. 11. 12.

(β) Αὐτόθι, σ. 34.

πληροφόρηση περί τούτου ευκολώτερον τοὺς ἐθνικοὺς, φέρει γνωστά τινα εἰς αὐτοὺς παραδείγματα ἐκ τοῦ πυρὸς τῶν κεραυνῶν, καὶ τῶν ὀρέων Αἴτης καὶ Βεσουίου. « Καθὼς, λέγει, τὸ πῦρ τῶν κεραυνῶν ἐγγίζει τὰ σώματα, καὶ δὲν φθείρεται καθὼς τὸ πῦρ τῆς Αἴτης καὶ τοῦ Βεσουίου καίει, καὶ δὲν καταναλίσκεται οὕτω καὶ τὴν κολαστήριον ἐκείνην πυρὰν δὲν νέμεται ἡ βράσανος τῶν φλεγομένων, ἀλλὰ τοῦναντίον τρέφεται ἡ πυρὰ αὕτη ὑπὸ τῆς καταναλώσεως τῶν σωμάτων (α). — Ὅσον δὲ βέβαιον νομίζεται, ὅτι οἱ ἀσεβεῖς ἄνθρωποι, οἱ ἐκδημῶντες ἀπὸ τούτου τοῦ βίου ἐνοχοὶ ἁμαρτημάτων, κολάζονται ὑπὸ τοῦ δικαίου καὶ παντοδυνάμου Θεοῦ δι' αἰώνιων βασάνων οὕτως ἐπίσης ἀληθῶς πρόκειται νὰ πιστευέται, ὅτι οἱ ἀποθνήσκοντες ἐν δικαιοσύνῃ, ἀνταμείβονται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ δι' αἰδίου μακαριότητος (β).

Δ') Περὶ τῆς ἡθικῆς τῶν χριστιανῶν καταστάσεως. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ θλίψις δὲν ἀποπλανᾷ τοὺς χριστιανούς· ὅθεν καὶ ἀπολογεῖται ὁ Ὀκταύτιος περὶ τούτου ὡς ἐξῆς· « Ἐάν τις περὶ ἡμῶν λέγῃ, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰμεθα πτωχοί, δὲν εἶναι τοῦτο ἐντροπὴ, ἀλλὰ μάλιστα τιμὴ· διότι ἂν τὸ πνεῦμα ἐκνευρίζεται ὑπὸ τῆς ἡδυπαθείας, τὰν ἀπαλιν ὑπὸ τῆς μετριότητος ἐνισχύεται. Καὶ ὅμως, πῶς δύναται τις νὰ ᾔναι πτωχός, μὴ ὦν ἐνδεής, μὴ ἐπιθυμῶν τῶν ἀλλοτρίων, ἀλλὰ πλούσιος ὡν ἐν τῷ Θεῷ; Πτωχότερος εἶναι ὅστις, ἔχων πολλὰ, ἐπιθυμεῖ ἐτι πλειοτέρων... Ὡ, ποία μεγαλοπρεπὴς θέα εἰς τὸν Θεόν, ὅταν ὁ χριστιανὸς ἀποδύεται εἰς τὸν ἀγῶνα μετὰ πόνου! ὅταν ὀπλίζεται κατ' ἀπειλῶν καὶ βασάνων! ὅταν χλευάζῃ τὴν ταραχὴν τοῦ θανάτου, καὶ καταγελά τὸν τρόμον τοῦ θημίου! ὅταν παρρησιάζεται κατὰ βασιλέων καὶ ἐπάρχων, εἰς μόνον τὸν Θεόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει, ὑποτασσόμενος! ὅταν θριαμβεύων καὶ νικηφόρος θρασύνεται κατὰ τοῦ προφέροντος τὴν θανατικὴν κατ' αὐτοῦ ἀπόφασιν! διότι νικητὴς λέγεται ὁ, ὑπὲρ τοῦ ὁποῖου ἀγωνίζεται, ἀποκτῶν. Καὶ οὕτω λοιπὸν ὁ χριστιανὸς φαίνεται μὲν

(α) Αὐτόθι, σ. 35.

(β) Αὐτόθι, σ. 38.

δυστυχής, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ τῶντι (α). Ἐντεῦθεν βεβαίως ὁ Μινούκιος, ὅτι καὶ ἡ εὐτυχία τῶν ἐθνικῶν, καὶ ἡ δυστυχία τῶν χριστιανῶν, ἑκάτερα εἶναι μόνον πρὸς τὸ φαινόμενον. « Χωρὶς τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ πῶς δύναται νὰ ὑπάρχῃ σταθερά τις εὐδαιμονία; διότι ἐξίτηλος οὖσα, ὁμοία τοῦ ἐνείρου, ἐκρεῖ, πρὶν τις ἀπολαύσῃ αὐτῆς. Εἶσαι βασιλεὺς; φοβεῖσαι ἐπίσης, ὅσον σὲ φοβοῦνται, ἂν καὶ περιστοιχίζεσαι ὑπὸ πωλυαριθμοῦ ἀκολουθίας... σὺ μόνος μένεις ἐκτεθειμένος εἰς τὸν κίνδυνον. Εἶσαι πλούσιος; δεινὸν νὰ ἐμπιστευθῇ τις εἰς τὴν τύχην, καὶ τὴν βραχεῖαν τοῦ βίου τούτου παρεπιδημίαν δὲν ἀνακουφίζουσι τὰ μεγάλα ἐφθία, ἀλλὰ μάλιστα ἐπιβαρύνουσι». — Περὶ τῆς εἰς τοὺς χριστιανοὺς ὀνειδιζομένης ἀθυρίας καὶ σκυθρωπότητος, ὡς δυσμενοῦς δῆθεν οὔσης πρὸς πάσας τὰς κοινωνικὰς καὶ φυσικὰς ἡδονὰς, ἀποκρίνεται ὁ Ὀκταύσιος· « Ἡμεῖς, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον καθήκον εἶναι ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ σωφροσύνη, δικαίως ἀπέχομεν τῶν ἡδονῶν ὑμῶν, καὶ τελετῶν, καὶ θεαμάτων, καταδικάζοντες τὰ φθοροποιὰ αὐτῶν θέληγτρα· διότι τίς δὲν θέλει φρίξει, βλέπων τὸν λαὸν μανιακῶς τρέχοντα εἰς τοὺς ἀθλητικούς ἀγῶνας, εἰς τὰ σχολεῖα τῆς ἀνθρωποκτονίας; Εἰς τὰ θέατρα ἡ μανία δὲν εἶναι μικροτέρα, καὶ ἡ ἀναίδεια ὑπερβαίνει πάντα τὰ ὅρια... Τίς δὲ ἀμφιβάλλει, ὅτι τερπόμεθα εἰς τὰ ἐαρινὰ ἄνθη, βλέπων ἡμᾶς δρεπομένους ῥόδα, κρίνα, καὶ πᾶ, δῆποτε ἄλλο ἄνθος, κατὰ τὴν θέαν καὶ τὴν ὁσμὴν εὐάρεστον;... Ἀλλὰ συγχωρεῖτέ μας, ἂν μὴ στεφανώμεν ἐξ αὐτῶν τὴν κεφαλὴν· συνεθίζομεν νὰ ὁσφραινώμεθα τὴν ὁσμὴν τῶν ἀνθέων διὰ τῆς ῥινός, καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ ὀπισθοκρανίου, ἢ τῶν τριχῶν. Καὶ τοὺς νεκροὺς προσέτι δὲν στεφανοῦμεν. Καὶ κατὰ τοῦτο παράδοξοί τινες τῶντι μοὶ φαίνεσθε, ὅταν εἰς ἄψυχον δίδετε λαμπάδα καὶ στέφανον. Ἀλλ' ἡμεῖς τελοῦμεν τὰς νεκρωσίμους ἡμῶν κηδείας κατὰ τὴν αὐτὴν σιωπὴν, καθ' ἣν καὶ ζῶμεν, καὶ δὲν πλέκομεν μαραινόμενόν τινα στέφανον, ἀλλὰ προσδοκῶμεν στέφανον ζῶντα ἐξ ἀνθέων αἰδίων σιωπηλοὶ καὶ μετριοφρονοῦντες, πεποιθότες εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,

(α) Ἀντίθ. σ. 36, 37.

ἐμψυχούμεθα εἰς τὴν ἐλπίδα μελλούσης μακαριότητος ὑπὸ τῆς πίστεως εἰς τὴν παροῦσαν αὐτοῦ μεγαλειότητα. Οὕτως ἀνιστάμεθα πάλιν μακάριοι, καὶ νῦν ἤδη ζῶμεν ἐν τῇ θείᾳ τοῦ μέλλοντος. » κ.τ.λ. κ.τ.λ.

§. 4. *Ἐκδόσεις.* Πάντες οἱ μετὰ τὸν Ῥιγάλτιον σοφοὶ ἐνόμιζαν, ὅτι ἐν μόνον τοῦ Μινουκίου Φήλικος χειρόγραφον περὶσώθη, περὶ τοῦ ὁποίου ἐλέγετο, ὅτι ἐν τῇ τοῦ Βατικανοῦ τῆς Πρώτης βιβλιοθήκῃ φυλαττόμενον, ἐπέμφθη δῶρον εἰς Παρισίους ὑπὸ τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ ἰ' πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκίσκον τὸν α'. Ἀλλ' Ἐδουάρδος ὁ Μούραλτος (Eduard de Muralto) ἀπέδειξεν ἔπειτα, ὅτι ὁ ἐν Βατικανῷ ἐκεῖνος κώδιξ εἶναι πολὺ διάφορος τοῦ ἐν Παρισίοις βασιλικοῦ, γραφέντος, ὡς φαίνεται, κατὰ τὴν 9' ἑκατονταετηρίδα· ὁ αὐτὸς δὲ Μούραλτος ἀνεκάλυψεν ἐν Βρυξέλλαις ἕτερον ἄγνωστον ἕως τότε χειρόγραφον, γεγραμμένον περὶ τὸ τέλος τοῦ ἰ', ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἰα' αἰῶνος, καὶ παρέβαλεν αὐτὸ ἀκριβῶς πρὸς τὰ ἀρχαιότερα. — Ἡ πρώτη ἔκδοσις ἐδημοσιεύθη ἐν Πρώμῃ, 1543, εἰς φύλλ., ὑπὸ Φαύστου Σαβαίου, ὅστις ὁμῶς ἀπατηθεὶς ἐκ τῆς προσωνομίας τοῦ βιβλίου (Octavius), ἐξέδωκεν αὐτὸ ὡς ὁδοὸν τῶν ἐπτά ὑπὸ τοῦ Ἀρνοβίου συγγραφέντων *Πρὸς τὰ ἔθνη βιβλίων*. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν ταύτην ἐφάνησαν ἔπειτα ἄλλαι, φέρουσαι ὅμως εἰς τὸ αὐτὸ ἡμερτημένον ὄνομα τοῦ Ἀρνοβίου, οἷον ἡ ἐν Βασιλείᾳ, 1546, ὑπὸ Σιγισμ. Γελενίου, ἡ ἐν Λευγδ. Βατ. 1552, καὶ ἡ ἐν Βασιλ. πάλιν, 1560, ὑπὸ Δ. Ἐράσμου τοῦ ἐκ Ῥότερδάμου. Πρῶτος δὲ, ὁ ἀνακαλύψας τὴν ἀπάντην, καὶ τὸν *Ὀκταῖον* εἰς τὸν γνήσιον αὐτοῦ συγγραφέα Μινουκίον Φήλικα ἀποδοῦς, εἶναι Φραγκίσκος ὁ Βαλδουίνος, ὅστις ἐξέδωκεν αὐτὸν χωρὶς, ἐν Ἐιδελβέργῃ, 1569, εἰς 12ον., καὶ ἔκτοτε πᾶσαι αἱ μετὰ ταῦτα ἔκδοσεις φέρουσι τὸ ὄρθον τοῦ Μινουκίου ὄνομα. Ἐκ δὲ τῶν ἐκδόσεων ταύτων αἱ ἐπισημότεραι εἶναι· ἡ ἐν Πρώμῃ, 1584, εἰς 4ον.—ἡ ἐν Βασιλ. 1603, ὑπὸ Ἰ. Βουήρου (J. Wower), μετὰ τοῦ συγγραμματος τοῦ Κυπριανοῦ *De idolorum vanitate*·—ἡ ἐν Ἀννοβέρῃ, 1603, ὑπὸ Ἑλμεγγορζίου μετὰ ὑπομνημάτων·—ἡ ἐν Λουτετίᾳ, 1643, ὑπὸ Νικολ. Ριγαλτίου·—ἡ ἐν Λευγδ. Βατ. 1652, καὶ 1672, ὑπὸ Ἰ. Οἰ-

σελίου, μετὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Φιρμίκου Ματέρνου· — ἡ ἐν Κανταβριγία, 1707, καὶ 1712, ὑπὸ Ἰ. Δαυισίου· — ἡ ἐν Λουγδ. Βατ. 1709, ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολόγου Γρονσίου, μεταπωθεῖσα καὶ ἐν Ῥοτεροδάμῳ, 1733· — ἡ ἐν Λαγγουαλίση, 1760, ὑπὸ Λινδνέρου, καὶ αὐτόθι πάλιν 1773, μετὰ προοιμίου Ἰ. Α. Ἑρνέστου. Τελευταῖον δὲ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς τούτου αἰῶνος τὸν Ὀκταύριον τοῦ Μινουκίου ἐκ τοῦ λατινικοῦ εἰς τὸ γερμανικὸν μεταπεφρασμένον ἐξέδωκεν ὁ Ι. Γ. Ρουσβούρμιος, ἐν Ἀρμαθούργῳ, 1824, εἰς 4ον καὶ ἐσχάτως ἐδημοσίευσεν τὸ λατινικὸν κείμενον, κατ' ἀκρίβειαν τῶν ἐν Παρίσι καὶ Βρυξέλλ. χειρογράφων, Ἐδουάρδος ὁ Μούραλτος μετὰ προοιμίου Ἰ. Κ. Ὁρελλίου, ἐν Τιγύρῳ, 1836.

ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ.

§. 1. Βίος. Ὁ ἐπίσκοπος καὶ Πατὴρ τῆς ἐκκλησίας Θάσκιος Καϊκίλιος Κυπριανὸς (Thascius Caecilius Cyprianus) ἐγεννήθη ἐν Καρχηδόνι ἀπὸ πλουτίας τινὸς καὶ ἐπισήμου ὑπατικής οἰκογενείας. Περὶ τοῦ πρώτου τῆς ζωῆς αὐτοῦ σταδίου δὲν ἀναγινώσκομεν ἄξιόν τι σημειώσεως παρὰ τῷ βιογράφῳ αὐτοῦ, τῷ διακόνῳ Πορτίῳ, ἀλλὰ μαθησόμεν μόνον, ὅτι ἔχων θαυμαστὴν εὐφυΐαν, ἐσπούδαζε ν' ἀποκτήσῃ ποικίλην καὶ πολυεῖδή ἐπιστημονικὴν παιδείαν, μελετῶν μετὰ ζήλου πολλοῦ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν. Παιδευθεὶς δὲ ἄριστα τὰ ἐγκύκλια ταῦτα μαθήματα, μετῆλθε τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα, διδάξας ἐν Καρχηδόνι εὐκλεῶς πολλὸν χρόνον τὴν ῥητορικὴν, περὶ τὴν ὁποίαν ἐνηγαλοῦντο τότε οἱ ἐπιφανέστεροι ἄνδρες (α). Διὰ

(α) Hieronym, de scriptt, eccl, c. 67. « Cyprianus Afer primum glo-

τοῦ ἐπιτηδεύματος δὲ τούτου αὐξήσας τὴν ἄλλως οὐκ εὐκαταφρόνητον πατρῶαν αὐτοῦ οὐσίαν, ἤρχισε νὰ παραδίδεται εἰς τὰς τρυφηλὰς τοῦ κόσμου ἀπολαύσεις· ὅθεν καὶ ὁ κατὰ τὴν νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν βίος δὲν ἔμεινεν, ὥς αὐτὸς ὁμολογεῖ (α) παντάπασιν ἀκηλίδωτος· ἀλλὰ μεταξὺ διατρέχοντα τοιοῦτον βίον ἔστησεν αὐτὸν τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Παρ' αὐτῷ κατῴκει σεβάσμιός τις ἱερεὺς, Καικίλιος καλούμενος· οὗτος προσελκύσας τοῦ Κυπριανοῦ τὴν εὐνοίαν, ἤρμηνευεν εἰς αὐτὸν τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, καὶ προέτρπεν εἰς τῶν ἱερῶν γραφῶν τὴν ἀνάγνωσιν (β). Ἄλλ' ὁ Κυπριανὸς ἐπάλαιεν ἔτι πολὺν χρόνον πρὸς ἑαυτὸν, πρὶν καταστήσῃ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἐπιδεκτικὴν τῆς θείας χάριτος. Τελευταῖον δὲ ὑπερνικήσας πᾶσαν ἀντίστασιν, ἤρχισε νὰ σπεύδῃ πρὸς χριστιανικὴν τελειότητα· καὶ διανείμας λοιπὸν τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ εἰς τοὺς πτωχοὺς, καὶ ἑαυτὸν εἰς εὐχὴν διηνεκούς ἀγνείας ὑποβαλὼν, προσῆλθεν εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα τὸ ἔτος 245 ἢ 246, ἐπονομασθεὶς Καικίλιος δι' εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ. — Μετὰ τὸ βάπτισμα δὲν διέμεινεν ἐπὶ πολὺ λαϊκός, ἀλλὰ παρακληθεὶς προεχειρίσθη πρεσβύτερος· ἀποθανόντος δὲ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καρχηδόνης Δονάτου, ἐζητήθη νὰ γείνῃ διάδοχος αὐτοῦ. Καὶ ἀπαγορεύουσι μὲν οἱ ἀπαστολικοὶ κανόνες τὴν εἰς ἐπίσκοπον χειροτονίαν τῶν νεοφύτων· ἀλλ' ἐπὶ ἀνδρὸς, ὁποῖος ἦτον ὁ Κυπριανός, ὅστις εἶχε πάντα τὰ ἀπαιτούμενα πλεονεκτήματα, ἐφαίνετο τοιαύτη ἐξαίρεσις δικαιολογούμενη καθ' ἑαυτήν. Ὁ Κυπριανὸς ὅμως ἐφρόνει περὶ ἑαυτοῦ ἄλλως πῶς· μὴ δυνάμενος νὰ συμβιδάσῃ τὴν ἑαυτοῦ ταπεινοφροσύνην πρὸς τὴν ἔξοχον τῆς ἐπισκοπικῆς ἀξίας ὑπεροχὴν, ἐφυγὲ καὶ ἐκρύβη· ἀλλ' ὁ λαὸς πολιορκήσας πανταχόθεν τὴν οἰκίαν ὅπου ἦτο κεκρυμμένος, παρεκάλει αὐτὸν προσκειμένως καὶ ἐπι-

- » riose rhetoricam docuit. » — Lactant. instit. divin. l. V. c. 1. « unus
 » igitur praecepius et clarus extitit Cyprianus, qui et magnam sibi gloriam
 » ex artis oratoriae professione quaesierat, et admodum multa conscripsit
 » in suo genere miranda. »

(α) Cyprian. ad Donat. c. 3.

(β) Pontius in vita Cypriani c. 9.

μόνως, ἕως συγκατένευσεν εἰς τὰς παρακλήσεις αὐτῶν. Ἀλλὰ δὲν εὐχαριστήθησαν πάντες εἰς τὴν γενομένην ταύτην ἐκλογὴν· διότι πολλοὶ ἀρχαῖοι πρεσβύτεροι, οἷον ὁ Φορτουνάτος, ὁ Δόνατος, καὶ ἄλλοι, ἠλπίζαν νὰ προχειρισθῶσιν αὐτοί· καὶ ἐπειράθη μὲν ὁ Κυπριανός, ὅσον τὸ δυνατόν, νὰ τοὺς καταπραύνη, καὶ νὰ οἰκειωθῇ πρὸς αὐτούς· ἀλλ' ἡ καλοκαγαθία αὐτοῦ ἀπέτυχε τοῦ σκοποῦ· διότι ἐκεῖνσι τότε μὲν ἡσύχασαν, εὐρόντες δ' ἔπειτα εὐκαιρίαν, ἐξετέλεσαν τὸ φιλέκδικον αὐτῶν (α).

Ὁ Κυπριανός, ἀπὸ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτοῦ εἰς τὸν χριστιανισμόν, καὶ ἀπὸ τῆς χειροτονίας, παρεδόθη ὅλως εἰς τὴν μελέτην τῶν θείων γραφῶν, καὶ, διὰ νὰ ἐμβαθύνῃ σπουδαιότερον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐκκλησίας, ἀνέγνωσε πᾶσαν τὴν χριστιανικὴν φιλολογίαν μέχρι τῶν κατ' αὐτὸν χρόνων· ἐντεῦθεν ὁ ἐνθουσιασμός αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὁ ζῆλος ὑπὲρ τῶν συμπερόντων αὐτῆς. Καὶ τίς δύναται νὰ περιγράψῃ τὴν μεγάλην αὐτοῦ εὐσέβειαν, τὴν ταπεινῶσιν καὶ τὴν μετριότητά, καὶ τὴν περὶ τὴν ἡθικὴν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν αὐστηρότητα; Τοιαύτη ἀγιότης καὶ πληρώσις τῆς θείας χάριτος διέλαμπεν ἤδη ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τὸ ὅποιον κατετάραττε τρόπον τινὰ πάντας τοὺς προσβλέποντας εἰς αὐτόν.

Ἡ ἀνύψωσις τοῦ Κυπριανοῦ εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα δυσηρέστησε μεγάλως τοὺς ἐθνικούς· ὅθεν, ὅτε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 250 ἔτους, ἀναβάντος τοῦ Δεκίου εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν θρόνον, ἤρχισε ν' ἀναγεννᾶται τὸ μῖσος πρὸς τοὺς χριστιανούς, ἀντήχουν τότε καὶ ὁ κύκλος (circus) καὶ τὰ ἀμφιθέατρα τῆς Καρχηδόνης ἀπὸ τῶν κραυγῶν, ὅτι ὁ Κυπριανός πρέπει ν' ἀπαχθῇ πρὸ τῶν λεόντων. Ζητηθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς ἐξουσίας, καὶ μὴ εὐρεθεὶς, προεγράφη· διότι ἡ θεία πρόνοια ὤκνησεν νὰ ὑπεκφύγῃ τῶρα τὸν διωγμὸν, καὶ νὰ κρυβῇ μετὰ τινῶν πιστῶν εἰς ἀσφαλῆ τινὰ τόπον. Ἀλλὰ καίτοι κεκρυμμένος, εἶχεν ἀδιάλειπτον κοινωνίαν μετὰ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ, γράφων ἐπιστολάς πρὸς τινὰς πρεσβυτέρους καὶ δύο ἐπισκόπους, ἀναδεχθέντας ἀντ' αὐτοῦ τῆς ἐπισκοπῆς τὴν

(α) Pont. αὐτῆς, c. 8.—Epist. 11.

διοίκησιν, καὶ κυβερνῶν εὖ τω τὰς ἐσωτερικὰς τῆς ἐκκλησίας ὑποθέσεις, περιπιπτούσας κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ εἰς οἰκτροτέραν πάντοτε κατάστασιν.

Εἶναι ἤδη γνωστὸν, ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Δεκίου διωγμὸς ἐχαλῶνσεν οὐκ ὀλίγον τὸ χριστιανικὸν φρόνημα, καὶ μάλιστα ἐν Καρχηδόνι. Μετὰ μεγάλης εὐκολίας παρεπίθοντο πολλοὶ εἰς εἰδωλοθυτίαν, ἢ ἡγόραζαν ἐγγράφους μαρτυρίας, ὅτι ὑπῆκουσαν δῆθεν εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν διάταγμα· ταῦτα δὲ πράττοντες, ἐξήτουν ἔπειτα καὶ τὴν εὐνοίαν τῶν ἐν φυλακῇ μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν, ἐλάμβαναν παρ' αὐτῶν ἀπολυτήρια γράμματα, καὶ ἐπὶ τούτων στηριζόμενοι, χωρὶς μετανοίας διὰ τὸ βαρὺ αὐτῶν ἁμάρτημα, ἤθελαν νὰ γείνωσι πάλιν δεκτοὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξέπιπταν διὰ τὴν ἀγενῆ αὐτῶν φαυλότητα. Ὁ Κυπριανὸς ἀντίστη ἐνθέρμως πρὸς τὸ ἀσέβημα τοῦτο· ἀλλ' οἱ παλαιοὶ αὐτοῦ ἐχθροί, καὶ μάλιστα Φηλικίσσιμος τις (Felicissimus) μετὰ τοῦ Νορούτου καὶ τεσσάρων ἄλλων πρεσβυτέρων, εὗρηκαν ἐντεῦθεν εὐκαιρίαν νὰ συστήσωσι κατὰ τοῦ ἐπισκόπου φατρίαν, προσλαμβάνοντες εἰς ἑαυτοὺς τὴν σωρείαν τῶν ἐκπεπτωκότων τούτων χριστιανῶν· αἱ δὲ προκύψασαι ταρχαί, αἵτινες κατευνάσθησαν, ἀφορισθέντων τῶν φατριαστῶν, ἀνέβαλαν τὴν ἐπάνοδον τοῦ Κυπριανοῦ μέχρι τοῦ ἔτους 251, μετὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα. Ἐπανελθὼν δὲ, εὐθὺς πρῶτον συνεκάλεσε σύνοδον ἐπισκόπων, ἥτις ὥρισε μὲν ἐπεικὴ συγκατάθετιν πρὸς τοὺς ἐκπεπτωκότας κατὰ πάσας τὰς βαρείας ἢ ἐλαφράς περιστάσεις, ἀλλ' ἔταξεν εἰς αὐτοὺς μακρὸν αὐστηρὰς μετανοίας χρόνον, πλὴν ἐν κινδύνῳ θανάτου, ὅποτε καὶ προτέρα μετὰ τῆς ἐκκλησίας συνδιαλλαγὴ ἐπατρέπετο. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον νέον σχίσμα ἀνεφύη ἐν Ῥώμῃ ὁ πρεσβύτερος Νοουαγιανὸς, ἀντιπράττων πρὸς τὸν τότε προχειρισθέντα ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης Κορνήλιον, προχειρίζεται καὶ αὐτὸς ὑπὸ τινων φατριαστῶν ἐπίσκοπος, καὶ κινεῖ πάντα λίθον νὰ κερδῇ εἰς ἑαυτὸν τοὺς Ἀφρικανοὺς ἐπισκόπους, καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸν Κυπριανόν· ἀλλ' οὗτος, πληροφορηθεὶς ἀκριβῶς περὶ τοῦ πράγματος, οὐχὶ μόνον προσετέθη εἰς τὸν Κορνήλιον, ἀλλὰ καὶ ἐσπούδασε μάλιστα κατὰ πάντα τρόπον ν' ἀνακτήσῃ εἰς τὴν γνώ-

μην αὐτοῦ τὰς ἐν Ἀφρική ἐκκλησίας, καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ οὕτως ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ τὴν διαταραχθεῖσαν ἐνότητά.

Τὸ ἔτος 252 ἐξεῤῥάγῃ νέον πάλιν διπλοῦν κακόν, ὁ λοιμός, καὶ ὁ διωγμός ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Γάλλου· ὁ δὲ Κυπριανὸς ἠθέλησε τότε, συγκαλέσας νέαν σύναδον, νὰ μετριάσῃ τοὺς περὶ τῶν ἐκπεπιτωκότων συνοδικούς κανόνας οὕτως, ὥστε πάντας τοὺς μέχρι τοῦδε ἀληθῶς μετανοήσαντας νὰ παραλάβῃ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν, πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῶν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ σεβάσμιος ἐπίσκοπος προπαρασκευάσθη εἰς τὸν θάνατον, καὶ ἠθέλησε νὰ ἐμψυχώσῃ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, εὐρισκόμενον εἰς τὸν διπλοῦν τοῦ θανάτου κίνδυνον, διὰ λόγου καὶ παραδείγματος. Τρομερὸς δὲ, καὶ πάτης περιγραφῆς ἀνώτερος ἐνέσκηψεν εἰς τὴν Καρχηδόνα ὁ λοιμός· ὁ φόβος ἐξέπληξε καὶ ἐτάραξε πάντων τὰ πνεύματα· πάντες, ὅσοι ἐδύναντο, ἔφρευαν· νεκροὶ καὶ ἡμιθανεῖς ἔκειτο οἱ ἄνθρωποι ἔξω τῶν οἰκῶν ἐπὶ τῶν ἀγυιῶν· διὰ δὲ τὸν φόβον τοῦ μολυσμοῦ ἔπαυσε πᾶσα τῶν νοσοῦντων περιποίησις, καὶ πᾶσα περὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ τῶν νεκρῶν φροντίς· νεκρὰ σεσηπότα σώματα, κείμενα ἔξω ἐκθετα, ἐμόλυναν τὸν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα, καὶ ἀποκαθίστων τὴν συμφορὰν ἔτι τρομερωτέραν. Τότε συγκαλέσας ὁ Κυπριανὸς τὴν κοινότητα αὐτοῦ, ἤρμηνευσεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐντολὴν τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, ἣτις δὲν πρέπει, εἶπε, νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τοὺς ὁμοθρήσκους, ἀλλὰ νὰ ἐξαπλωθῇ καὶ εἰς τοὺς διώκτας· ἡ γνησία ἐκ Θεοῦ γέννησις τοὺς ὑποχρεοῖ, εἶπε, νὰ δείξωσιν ἑαυτοὺς νῦν μάλιστα γνήσια τοῦ Θεοῦ τέκνα. Τοιούτῃ μικρὰ τοῦ ἐπισκόπου προτροπὴ ἐγέννησε παραχρῆμα τὰ εὐκαίσιότατα ἀποτελέσματα· εὐθὺς οἱ χριστιανοὶ διεμοιράσθησαν εἰς ἀλλήλους τὰ κοινὰ τῆς ἀγάπης ἔργα· καὶ οἱ μὲν αὐτῶν κατέβησαν προθύμως ἀδράς χρημάτων πλοῦτητας· οἱ δὲ ἀφιερώθησαν εἰς τὴν περιποίησιν τῶν ἀσθενῶν, καὶ ἄλλοι εἰς ἄλλα τοιαῦτα φιλανθρωπεύματα. Παρευθὺς ὁ φόβος τοῦ θανάτου ἐξηρανίσθη, καὶ ἡ ἀγάπη ἐπεδαφιλευέτο βοηθὸς ἀδιακρίτως καὶ εἰς πιστοὺς, καὶ εἰς ἀπίστους, μαλακυνούτης τοιαύτης ἐν καιρῷ διωγμοῦ γενναιοφυχίας καὶ αὐτῶν τῶν ἐθνικῶν τὴν σκληροκαρδίαν. Ἡ δὲ ἀγάπη τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τῶν πιστῶν αὐτοῦ δὲν περιορίσθη μόνον ἐντὸς τῶν ἑρῶν τῆς ἐκκλη-

σιαστικής αὐτῶν διοικήσεως· διότι, ὅτε ἐπίσκοποι τινες τῆς Νομαδικῆς ἐμήνυσαν εἰς τὴν Καρχηδόνα, ὅτι πολλοὶ χριστιανοὶ ἀπήχθησαν ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ἡχμαλωτίσθησαν ὑπὸ εἰσβαλόντων ληστῶν, διατάξας ὁ ἐπίσκοπος νὰ γείνη ἐν τῇ αὐτοῦ κοινότητι συνεισφορὰ, ἐξαπέστειλεν ὕστερον πρὸς ἐκεῖνους τὸ κεφάλαιον αὐτῆς, ἐξ 100,000 σηστερτίων (sestertii) συνιστάμενον, εἰς λύτρον ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας.

Ὅτε ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οὐαλεριανοῦ ἀντεισῆχθη πάλιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἡ εἰρήνη, ἐφρόντισεν ὁ Κυπριανὸς πρὸ πάντων νὰ στερεώσῃ τὴν ὑπὸ τῶν διωγμῶν καὶ τῶν σχισμάτων διαταραχθεῖσαν εὐταξίαν καὶ πειθαρχίαν, καὶ νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν τακτικὴν ὁδὸν τὸν ἐκκλησιαστικὸν βίον· ὅθεν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνεκρότησε πολλὰς συνόδους (253—256), καὶ βιβλία τινὰ συνέγραψεν· ἀλλὰ τῶρα ἀναβλαστήσας πάλιν ὁ σπόρος τῆς διχονοίας, καὶ μάλιστα ἐντὸς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας αὐτῆς, ἐψύχρανεν ἐπὶ τινι χρόνῳ τὰς φιλικὰς αὐτοῦ πρὸς τὴν Ῥώμην σχέσεις. Ἡ διχονοία ἐγεννήθη ἐκ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἵρετικῶν, περὶ τοῦ ὁποίου ἐπροβλήθη ζήτημα, ποῖον τι κύρος πρέπει νὰ ἔχῃ, καὶ πῶς πρέπει νὰ φέρονται πρὸς αἵρετικόν, ὅστις, ἀποῦ ἐδέχθη ἐν τῇ αἵρεσει τὸ βάπτισμα, μεταβαίνει εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ταῖς γειτνιαζούσαις χώραις ἐδόξαζαν, ὅτι μόνον τὸ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ τελούμενον βάπτισμα ἔχει ἰσχύον καὶ κύρος· τὸ δὲ βάπτισμα τῶν αἵρετικῶν ἐνομιζέτο μηδαμινόν, καὶ ἐκ τούτου εἰς τὸν μεταβαίνοντα ἀπὸ τινος αἵρέσεως ἔπρεπε νὰ δοθῇ τὸ ἀληθὲς βάπτισμα, ὡς καὶ εἰς τὸν ἐθνικόν. Τούναντίον δὲ οἱ ἐν Ῥώμῃ χριστιανοὶ μετεχειρίζοντο κατὰ τοῦτο πρᾶκτερον πνεῦμα, δοξάζοντες, ὅτι τὸ βάπτισμα διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἢ τῆς ἁγίας τριάδος, ἔχει πάντοτε τὸ ἐξουτοῦ κύρος, ὅφ' οὗ τινος καὶ καθ' ὁποῖον ἐήποτε φρόνημα ἂν τελεῖται· ἐντεῦθεν εἰς τοὺς αἵρετικούς, ὡς βαπτισμένους χριστιανούς, ἔδιδεν ὁ ἐπίσκοπος μόνον τὸ κρίσμα, διὰ νὰ κατασταθῇ τὸ βάπτισμα αὐτῶν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνεργόν. Ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἠκολούθουν καθόλου ἀσμένως τὸ παράδειγμα τῆς ἐν Ῥώμῃ μητρικῆς ἐκκλησίας· ἀλλὰ πολλοὶ ἀπέχαν νὰ καθυποβάλλωσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν κρίσιν εἰς τὸ κύρος ταύτης τῆς

ἐκκλησίας· διότι ἐβδομήκοντα Ἀφρικανοὶ ἐπίσκοποι ἀποφαίνονται ἐπὶ τίνος ἐν Καρχηδόνι γενομένης συνόδου, προεδρεύοντος τοῦ ἐπισκόπου Ἀγριππίνου, γνώμην ὑπὲρ τῆς ἐναντίας δόξης· καὶ ὁμῶς οὐδέτερον τῶν μερῶν ἤθελεν εἰσεῖν νὰ κατακρίνῃ τὴν δόξαν τοῦ ἄλλου, ἢ νὰ λύσῃ παντάπασι διὰ τοῦτο τὸν δεσμόν τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης. Ἀλλὰ κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης Στέφανος, διὰ πνεῦμα ἐκκλησιαστικῆς φιλαρχίας, ἅμα δὲ καὶ ὑπὸ τυφλοῦ ζήλου κινούμενος, κατέστησε σπουδαῖον τὸ διαφωνούμενον τοῦτο ζήτημα· ἐκήρυξε τοὺς ἐπισκόπους τῆς μικρᾶς Ἀσίας, Καππαδοκίας, Γαλατίας, καὶ Κιλικίας, κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 253, ἀκοινωνήτους τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὠνόμασεν αὐτοὺς ἀναβαπτιστάς. Ἐκ τῆς Ἀσίας ἐξηπλώθησαν αἱ περὶ τοῦτου πραγματεύσεις καὶ εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικὴν, καὶ τότε ὁ ἐπίσκοπος Κυπριανὸς παρεκινήθη νὰ ἐξετάσῃ τὴν ὑπόθεσιν ἐπὶ δύο ἐν Καρχηδόνι συνόδων, συγχειμένων τῆς μὲν ἐκ δέκα ὀκτὼ ἐπισκόπων, τῆς δὲ, ἐξ ἐβδομήκοντα καὶ ενός· ἀμφοτέραι δὲ αἱ σύνοδοι ἐνέκριναν τὴν γνώμην τοῦ Κυπριανοῦ, ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν αἵρετικῶν διδόμενον βάπτισμα δὲν πρέπει ν' ἀναγνωρίζεται ὡς κύριος ἔχον. Ὁ δὲ Στέφανος εἰς τοσαῦτον ἀλόγου ὑπερηφανίας βαθμὸν ἐφθασεν, ὥστε κατεφρόνησεν ἀναξίως τοὺς ἐν Ἀφρικῇ συλλειτουργοὺς αὐτοῦ, μὴ θελήσας νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τῶν ἐπισκόπων, τῶν ἀποσταλέντων πρὸς αὐτὸν παρὰ τῆς Ἀφρικανῆς συνόδου, καὶ ἀπαγορεύσας τὴν ῥωμαϊκὴν κοινότητα νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐτούς. Ὁ δὲ Κυπριανός, τὸ ἔτος 256, συνεκάλεσεν ἐν Καρχηδόνι ἑπὶ πολυαριθμοτέραν σύνοδον, ἐξ ὀγδοήκοντα ἐπὶ ἐπισκόπων, ἧτις ἐσυμφώνησε καὶ αὕτη εἰς τὰ παρὰ τῶν δύο πρώτων ἀποφασισθέντα.

Ὁ Κυπριανός διέλαμπεν ἤδη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δέκα ἔτη, ὅτε τὸ ἐνδοξον αὐτοῦ στάδιον ἔσπευδε πρὸς ἑπὶ ἐνδοξότερον τέλος. Τὸ καταδικαστικὸν τοῦ αὐτοκράτορος Οὐαλεριανοῦ διάταγμα, ἐκδοθὲν τὸ ἔτος 257, ἐφημέροσθη ἐν τοῖς πρώτοις καὶ εἰς αὐτόν· ὁ ἀνθύπατος Ἀσπάσιος Πάτερνος προσκάλεσας αὐτόν, ἐπειδὴ ἤρνηθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν διαταγὴν, τὸν ἐξώρισεν εἰς Κούρουβιν, ἐπαρχικὴν τινα πόλιν· ἄλλ' ἢ ἐξορία ὀλίγον μόνον χρόνον διήρκεσε· διότι ὁ διάδοχος τοῦ Πατέρνου, ὁ

ἀνθύπατος Γαλέριος Μάξιμος, τὸν ἐσυγχώρησε νὰ ἐπιστρέψῃ. Ἄλλ' ὥσαύτως ὀλιγοχρόνιος ἦτο καὶ ἡ χαρὰ τοῦ λαοῦ, νὰ ἴδωσι πάλιν παρ' ἐαυτοῖς τὸν ἐπίσκοπον· διότι ὁ Μάξιμος, εὗρισκόμενος τότε δι' ὑποθέσεις ἐν Ἰτύχῃ, διέταξε νὰ παραπέμψωσιν ἐκείσε τὸν Κυπριανὸν εἰς τὸ δικαστήριον. Ὁ δ' ἐπίσκοπος, φρονῶν, ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐνθα ἔζησεν, ἐδίδασκε, καὶ ἐνθάρρυνε, ἐν αὐτῇ πρέπει νὰ χύσῃ καὶ τὸ μαρτυρικὸν αὐτοῦ αἷμα, ἐκρύβθη, διὰ νὰ ὑπεκούγῃ τὴν διαταγὴν ἐκείνην, ἕως ἂν ὁ ἀνθύπατος ἐπιστρέψῃ εἰς Καρχηδόνα. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν τούτου ἐπιστροφὴν φανερωθεὶς ὁ Κυπριανός, συνελήφθη, καὶ ἀπήχθη εἰς τοὺς Σηξτοὺς (Sexti), τὴν καθέδραν τοῦ ἀνθυπάτου. Ἐν πάσῃ δὲ τῇ Καρχηδόνι κινήσεις τότε ἔγινε μεγάλη· οἱ χριστιανοὶ παρέπεμψαν τὸν ποιμένα εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἀποδημίαν, καὶ ἠγρύπνησαν τὴν νύκτα ὅλην ἐν τῇ οἰκίᾳ, ὅπου ἐκρατεῖτο δέσμιος· τὴν δ' ὑστεραίαν διέταξεν ὁ Μάξιμος νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ δικαστήριον. Ἡ ἀνάκρισις ἔγινε σύντομος, καὶ ἡ ἀπόφασις ἀπηγγέλθη, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Θίσιος Κυπριανὸς πρέπει ν' ἀποκεφαλίσθῃ. *Χάρις τῷ Θεῷ* (Deo gratias), ἐξεφώνησεν ὁ ἐπίσκοπος μετὰ τὴν τῆς ἀποφάσεως ἀνάγνωσιν. Τὴν δὲ ἀπόφασιν διεδέχθη ἀνυπερθέτως ἡ ἐκτέλεσις. Πλῆθος ἄπειρον λαοῦ συνώδευσαν αὐτὸν εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης· ἐνταῦθα δὲ προσευχθεὶς ὁ Κυπριανός, ἐξεδύθη αὐτός, ἐκάλυψε τοὺς ὀρθλαμούς, καὶ ἐδέθη ὑπὸ τινος πρεσβυτέρου τὰς χεῖρας, διατάξας ἤδη πρότερον νὰ μετρήσωσιν εἰς τὸν δῆμιον 25 χρυσὰ νομίσματα. Οἱ χριστιανοὶ ἠπλώσαν περὶ αὐτὸν ὀθόνας, διὰ νὰ δεχθῶσι τὸ αἷμα τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν μάρτυρος καὶ ἐπισκόπου· τρέμων δὲ τὴν χεῖρα, ἐπήγαγεν ὁ δῆμιος· τὸ ξίφος, καὶ ἡ σεβασμία κεφαλὴ ἔπεσε τὴν 14 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 258.

§. 2. *Συγγράμματα*. Διαιροῦνται τοῦ Κυπριανοῦ τὰ συγγράμματα εἰς τάξεις δύο, εἰς *πραγματείας*, καὶ εἰς *ἐπιστολάς*· τῶν ὁποίων αἱ μὲν συμποσοῦνται εἰς δέκα τρεῖς· αἱ δ' ἐπιστολαὶ, εἰς ὀγδοήκοντα καὶ μίαν.

Α') *Πραγματεῖαι*.

α) *Liber ad Donatum, s. de gratia Dei* (*Βιβλίον πρὸς Δονάτον, ἢ Περὶ χάριτος Θεοῦ*), κατὰ τινες ἐκδόσεις εἰς τὰς

ἐπιστολάς συναριθμούμενον· εἶναι ἴσως τὸ πρῶτον σύγγραμμα τοῦ Κυπριανοῦ μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ, ὡς πληροφροῦμεθα ἐκ τῆς γλαφυρότητος τοῦ ὕφους, κλίνοντες πολλὰκις εἰς τὸ ποιητικόν, ἐκ τῆς ὑπόθεσεως, καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς μαρτυριῶν, τὰς ὁποίας ὁ Κυπριανὸς συχνὰς ἀλλαγῇ μεταχειρίζεται. Περὶ τοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ προσωμένου Δονάτου ἐξεύρομεν μόνον, ὅτι ἦτο νεόφυτός τις, τὸν ὁποῖον ὁ Κυπριανὸς προτρέπει νὰ φεύγῃ τὰ θέλγητρα τοῦ κόσμου, καὶ νὰ δουλεύῃ τὸν Θεὸν ἐν ἀθωότητι. Ζωηρότατα δὲ καὶ ἐναργέστατα παριστᾷ ὁ συγγραφεὺς τὴν ἀντίθεσιν τοῦ χριστιανικοῦ φρονήματος πρὸς τὸ ἐθνικόν, καὶ ἐπιτυχέστατα πραγματοῦται τὴν περὶ τῆς θείας χάριτος διδασκαλίαν.

6) *De idolorum vanitate* (Περὶ τῆς τῶν εἰδώλων ματαιότητος). Τὸ μὲν γνήσιον τοῦ συγγράμματος εἶναι ἀναμφισβήτητον, ἡ δὲ ἐπιγραφή καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ φέρεται διάφορος· οἷον, « *Quod idola dii non sint.* », ἢ « *Incipit, quod idola dii non sint, et quod unus Deus sit* » (α). Διαιρεῖται δὲ εἰς τρία τμήματα, τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον διαλαμβάνει περὶ τῆς εἰδωλολατρείας, τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς, καὶ τῶν τοιούτων, ὡς παρὰ Μινουκίῳ τῷ Φήλικι· τὸ δὲ δεύτερον ἐκθέτει ἐν συνόψει τὴν τῶν χριστιανῶν πίστιν εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ πρῶτον μὲν εἰς τὸν λαὸν τῶν Ἰουδαίων, ἔπειτα δὲ εἰς τοὺς ἐθνικούς· τὸ δὲ τρίτον ἀναπτύσσει διὰ βραχείων τὸ περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως καὶ θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δόγμα διὰ τῶν εἰς αὐτὸ ἀναγομένων ἀποδείξεων ἐκ τῶν προφητῶν, ἐκ τῶν θαυμάτων, ἐκ τῆς ἀνιστάσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐκ τοῦ μαρτυρικοῦ τῶν χριστιανῶν θανάτου. Ἐκ τούτου δὲ γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή ἐμφαίνει τὴν ὑπόθεσιν μόνον κατὰ ἡμῖς. Τὸ δὲ σύγγραμμα αὐτὸ δὲν εἶναι, οὕτως εἶπεῖν, ὅλιος πρωτότυπον, ὡς τὰ λοιπὰ ἄλλα τοῦ Κυπριανοῦ· ἀλλὰ τὰ μὲν δύο πρῶτα τμήματα ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Μινουκίου.

(α) Augustin. de unic. baptism. 4, 6. — Hieronym. epist. 83. ad Magnum.

τὸ δὲ τελευταῖον, ἐκ τοῦ Ἀπολογητικοῦ τοῦ Τερτυλλιανοῦ, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἐννοιῶν, καὶ ἐκ τῆς ἐκφράσεως. Ἐντεῦθεν δέ, καὶ ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς προσέτι κατασκευῆς λαμβάνει τὸ ὅλον μορφήν ἀπολογίας ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἃν καὶ ὁ συγγραφεὺς οὐτ' ἐν ἀρχῇ, οὐτ' ἀλλαχοῦ ποῦ ἐκφράζει ῥητῶς τὸν σκοπόν· ἐκ τοῦ προοιμίου μάλιστα εἰκάζομεν, ὅτι ἴσως τὸ σύγγραμμα τοῦτο συνείχετο μετ' ἄλλου τινός, ἢ μετὰ τινος εἰσαγωγικῆς ἐπιστολῆς, ὡς καὶ τῶνόντι ἐν τοῖς παλαιοῖς χειρογράφοις ὀνομάζεται Ἐπιστολή (Epistola). Ἐὰν δὲ ἡ εἰκασία αὐτῇ ᾗναι ὀρθή, πολὺ πιθανὸν φαίνεται, ὅτι ἐγράφη κατὰ τινα προσεγγίζοντα διωγμὸν, ἴσως περὶ τὸ ἔτος 250. Ἡ γλῶσσα εἶναι εἰς ὑπερβολὴν δημώδης· ἡ δὲ περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλία, συνοπτικὴ μὲν, ἀλλ' ἀκριβὴς καὶ ὠρισμένη.

γ') *Testimonia adversus Judaeos ad Quirinum* (Μαρτυρίαι κατὰ Ἰουδαίων πρὸς Κυρίνον), τρία βιβλία, ἀποτελοῦντα τρόπον τινὰ παράρτημα εἰς τὴν ἀνωτέρω πραγματείαν. Καὶ τὸ μὲν γνήσιον αὐτῶν, περὶ τοῦ ὁποίου ἀδίκως ὁ Ἑρασμος ἀμφιβάλλει, ἀποδεικνύεται ἀρκούντως ἐκ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Ἱερωνύμου, Αὐγουστίνου, Γενναδίου τοῦ Μασσαλιώτου, Φουλγεντίου, καὶ ἄλλων (α)· ὁ δὲ χρόνος τῆς συγγραφῆς αὐτῶν ὑποτίθεται κατὰ τοὺς κριτικούς τὸ ἔτος 249 ἢ 250.

Ἀνάλογαι. Τὰ δύο πρῶτα βιβλία ἀπαρτίζουσιν ἀπολογίαν τινὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τῶν Ἰουδαίων· διότι ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἀποδεικνύεται ἐκ μαρτυριῶν τῆς Π. Δ., ὅτι ὁ μωσαϊκὸς νόμος, πρὸςκαιρὸς τις οἰκονομία ὢν, ἅμα ἐπιφανέντος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὰς προφητείας, ἐμελλε νὰ καταργηθῇ διὰ τῶν πνευματικῶν διδασκαλιῶν τῆς νέας ἐκείνου βασιλείας· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἀναφέρονται αἱ ἀποδείξεις, ὅτι εἰς τὸν Ἰησοῦν ἐπληρώθησαν πᾶσαι αἱ προφητεῖαι τοῦ ὅτι εἶναι Θεὸς, Χριστὸς, σωτὴρ τοῦ κόσμου, καὶ κριτὴς· τὸ δὲ τρίτον, περὶ τὸ πρακτικὸν ἀσχολούμενον μέρος, περιέχει ὁδηγίαν εἰς τὸν χριστιανικὸν βίον καθόλου,

(α) Hieron. dial. I. contra Pelagian. — Augustin. contra duas Pelag. epist. I. IV. 8. 9 10. — Gennad. de scriptis. eccl. c. 42. — Fulgent. contr. Fabian. c. 11.

καὶ παραγγελίας, ποίας τινὰς ἀρετὰς, πῶς, καὶ διὰ τί, πρέπει νὰ διώκωμεν, καὶ τὸναντίον ποίας ἀντιθέτους κακίας ν' ἀποφεύγωμεν.

δ¹) *De habitu virginum* (Περὶ τῆς τῶν παρθένων στολῆς)· λαμπρὸν σύγγραμμα, τοῦ ὁποίου μνημονεύουσιν ὁ Πόντιος (α), ὁ Ἱερώνυμος (β), καὶ ὁ Αὐγουστίνος (γ). Ὁ χρόνος τῆς συντάξεως τίθεται κατὰ τὴν γνώμην τῶν κριτικῶν εἰς τὴν πρὸ τοῦ ἐπὶ Δεκίου διωγμοῦ ἐποχὴν, ἄρα εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος τοῦ Κυπριανοῦ· ὅτι δὲ ἐνταῦθα ὁμιλεῖ πρὸς τὰς παρθένας ὁ ἐπίσκοπος, γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ σχήματος τοῦ λόγου, τὸ ὅποιον μεταχειρίζεται. Ἡ δὲ περιγραφομένη κακὴ κατάστασις τῆς ἀγαλινώτου ἀκολασίας, τῆς ἐπικρατούσης τότε καὶ εἰς τὰς παρθένας αὐτάς, τὰς καθιερωμένας εἰς τὸν Θεὸν (διότι περὶ τοιούτων παρθένων γίνεται ὁ λόγος ἐν τῷ συγγράμματι), μᾶς πληροφορεῖ, πόσον εἶχε χαυνωθῇ τὸ χριστιανικὸν φρόνημα ἐπὶ τῆς μακροχρονίου ἡσυχίας τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου Ἀραβος· ὅθεν καὶ ἐντεῦθεν ἐξάγομεν, ὅτι τὸ βιβλίον ἐγράφη τὸ ἔτος 248, ἢ 249.

Ἀνάλυσις. Ἐν μὲν τῷ προοίμῳ ἀποδεικνύει ὁ συγγραφεὺς τὴν γενικὴν ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀγωγή καὶ κοσμιότης εἶναι ἡ πρώτη συνθήκη καὶ ἡ ψυχὴ πάσης ἀληθοῦς εὐσεβείας· ἔπειτα δὲ στρέφων τὸν λόγον πρὸς τὰς ἱεράς εἰς τὸν Θεὸν παρθένας, λέγει περὶ αὐτῶν, ὅτι εἶναι τὸ ἄνθος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σπόρου, τὸ κόσμημα καὶ ἐγκαλλώπισμα τῆς πνευματικῆς χάριτος· εἶναι, λέγει, τὸ ἀπεικόνισμα τοῦ Θεοῦ, ὅπου κατοπτρίζεται ἡ ἀγιότης τοῦ Κυρίου· εἶναι τὸ ἐκλεκτὸν μέρος τῆς ποίμνης τοῦ Χριστοῦ· δι' αὐτάς χαίρει ἡ ἐκκλησία, καὶ ὅσον μᾶλλον ἡ τάξις τῶν παρθένων αὐξάνει, τοσοῦτον μᾶλλον αὐξάνεται καὶ τῆς μητρὸς ἐκκλησίας ἡ χαρά· ἀλλ' ὅσον εὐγενέστερον εἶναι τὸ

(α) Vita Cyprian. c. 13.

(β) Epist. 18. ad Eustoch.—Epist. 97.

(γ) De doctrin. christ. IV, 21.

ἄνθος, τοσοῦτον τρυφερωτέραν ἀπαιτεῖ τὴν καλλιέργειαν, τοσοῦτον ἐπιμελεστέρον πρέπει νὰ προφυλάττεται, καὶ διὰ τοῦτο τὸ χριστιανικὸν τῶν παρθένων φρόνημα δὲν συμβιβάζεται παντάσῃ πρὸς τὸ κοινὸν φρόνημα τοῦ φιλαρέσκου κοσμικοῦ πνεύματος. Ἀναίρει δὲ τὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὅποια αἱ παρθένοι, καὶ μάλιστα αἱ εὐποροὶ, καὶ αἱ καταγόμεναι ἐξ ἐπισήμου γένους, μετεχειρίζοντο εἰς δεικνύουσαν τῆς πολυτελοῦς αὐτῶν στολῆς· δεικνύει πῶς πρέπει νὰ δαπανῶσι κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς θρησκείας τὴν περιουσίαν αὐτῶν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν θαρσευότερον, ἢ καλλωπιζόμεναι, καὶ ψιμιθυόμεναι, καὶ φαινόμεναι οὕτως ἐταῖραι μᾶλλον, ἢ νύμφαι τοῦ Χριστοῦ διδάσκει, ὅτι δὲν ἀρμόζει εἰς αὐτὰς νὰ πρευσκωνται εἰς γάμους καὶ εἰς βαλανεῖα, ὅπου οὔτε νὰ βλέπωσι τι καλὸν δύνανται, οὔτε ν' ἀκούωσι· προτρέπει δὲ αὐτὰς ἐντόνως νὰ φυλάττωσιν ἐπιμελεστάτα τὴν ὁποίαν ἐδέχθησαν ἁγίαν, ἐνθουσιάζονται, ὅτι ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ ἡ παρθενία θέλει ἀνταμειφθῇ ἐνδοξότερον.

ε) *De unitate ecclesiae* (Περὶ ἐνότητος τῆς ἐκκλησίας), ἡ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *De simplicitate praelatorum* (Περὶ τῆς ἀπλότητος τῶν ἐπισκόπων), ἣτις ἐλήφθη ἐκ τῶν ἀρχικῶν λέξεων τοῦ συγγράμματος. Πάντων τῶν κριτικῶν αἱ γνώμαι συμφωνοῦσι πληρέστατα, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο ἐξεδόθη τὸ ἔτος 251, ὅτε τῆς Καρχηδόνης καὶ τῆς Ῥώμης αἱ ἐκκλησίαι διαταράσσοντο ὑπὸ τοῦ Φηλικισίμου καὶ Νοουατιανοῦ, ὡς γίνεται γνωστὸν καὶ ἐκ τινος συγχαρητηρίου ἐπιστολῆς τοῦ Κυπριανοῦ πρὸς τινὰς εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν ἐπανερχομένους ὁμολογητάς, ὅπου ἐπισυνήπτετο καὶ τὸ παρὸν σύγγραμμα.

Ἀνάλωσις. Πρὸς διασκεδάσιν πάσης ἀπάτης, τὴν ὁποίαν οἱ φαρισαιοὶ μετεχειρίζοντο κατὰ τῆς ἀπλότητος τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ἐπισκόπων, ἀναπτύσσει ἐν τῷ συγγράμματι τοῦτω ὁ Κυπριανὸς τὸ ἀξίωμα τῆς ἐνότητος τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀντιθέτως πρὸς τὰς αἵρέσεις καὶ τὰ σχίσματα, καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ πρακτικοῦ μέρους. Καὶ τὸ μὲν ἀξίωμα ἔχει οὕτως· «*Extra ecclesiam » salus nulla*» (Ἐξω τῆς ἐκκλησίας οὐδεμία σωτηρία)· ἐποικοδομεῖ δὲ αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ἑξῆς θεμελίου. Ὁ Χριστὸς, διδάξας μίαν ἀλήθειαν, κατέστησεν ἀπὸ τῆς διατηρήσεως τῆς μίας ταύτης

στάθμης εξαρτωμένην τῆς αἰωνίου ζωῆς τὴν ἀπόκτησιν· εἰς τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον φέρει ἡ μόνη ὁδὸς τῆς ἀληθοῦς πίστεως, τῆς ζωῆς ἐν τῇ ἀγάπῃ. Ἐκ τῆς γενέσεως καὶ συστάσεως τῶν αἱρέσεων καὶ ἄλλων παρομοίων ἀποπλανητικῶν ὁδῶν δὲν δύναται τις ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς μιάς εὐθείας ὁδοῦ· διότι εἶναι καὶ μένει πάντοτε μία μόνη, ἡ μία τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία. Αὕτη δὲ ἡ ὁδὸς εὐκόλως καὶ ἀλανθᾶστως εὐρίσκεται· ὁ Χριστὸς, ἅμα παραχωρήσας εἰς τοὺς Ἀποστόλους αὐτοῦ, ὑπὸ τῶν ὁποίων ὠκοδομήθη ἡ ἐκκλησία, δύνανται καὶ ἐξουσίαν, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς κεφαλὴν καὶ κέντρον ἐνότητος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, καὶ ἐστήριξε καὶ ἐκραταίωσεν ἅπαξ διὰ παντός ἐν τῇ καθέδρᾳ τοῦ Πέτρου (cathedra Petri) τὴν ἐνότητα καὶ τῆς ἀποστολικῆς ἀξίας, καὶ τῆς ἐπισκοπικῆς, καὶ πάσης ἀπλῶς τῆς ἐκκλησίας. Μόνον ἐντὸς τῆς ἐνότητος ταύτης, τῆς περιφρουρουμένης ὑπὸ τῆς ἐπισκοπικῆς ἀξίας καὶ τῆς καθέδρας τοῦ Πέτρου, ζῇ ἡ μία ἀληθὴς πίστις, ἡ μία ζωσα ἀγάπη, ἡ σωτηρία. Ἡ μία αὕτη ἐκκλησία ζωοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, καὶ ζωοποιεῖ τὴν ἐν αὐτῇ παραλαμβανομένην ἀνθρωπότητα· καθὼς τοιαύτη, ἀπεικονίζεται εἰς τὸν ἄρραφον χιτῶνα τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἁγίου πνεύματος ὡς περιστερᾶς. — Κατὰ τὸ θεώρημα τοῦτο τῆς χριστιανικῆς πίστεως κρίνει ὁ Κυπριανὸς μετὰ ταῦτα τὰς αἱρέσεις καὶ τὰ σχίσματα· ὁ Θεὸς, λέγει, δὲν ἐμποδίζει αὐτὰ, ὅπως δὲν ἐμποδίζει, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐμποδίζει τὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθέρας θελήσεως, ἀλλὰ καταδικάζει αὐτὰ, ὡς καταδικάζει πᾶσαν κατάχρησιν τοῦ σὺτξουσίου· καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐπιφέρῃ τις ἐνταῦθα τό· α Οὐ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς » συνηγμένοι εἰς τὸ ἕκον ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν » (2)· διότι ὁ Χριστὸς ἔστησεν ὡς συνθήκην τῆς σωτηρίας τὴν ἐνότητα ἐν τῇ πίστει καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ· τὸ ὁποῖον ἐλλείπει εἰς τὰς αἱρέσεις καὶ τὰ σχίσματα· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ μαρτυρικός θάνατος οὐδὲν ὠφελεῖ χωρὶς ταύτης, — Ἐν τέλει τοῦ βιβλίου

(2) Matθ. ιη', 20.

ὑπάρχει σύντονός τις προτροπή εἰς σταθεράν φυλακὴν τῆς ἐνό-
τητος ἐν ὁμονοίᾳ, πίστει, καὶ ἀγάπῃ, μακρὰν παντὸς σχίσμα-
ματος καὶ χωρισμοῦ.

Γ') De lapsis (*Περὶ τῶν ἐκπεπτωκότων*). Ἀφορμὴν εἰς τὴν
συγγραφὴν τοῦ βιβλίου τούτου ἔδωκαν εἰς τὸν Κυπριανὸν αἱ
συχναὶ τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀποστάσεις, αἱ γι-
νόμεναι κατὰ τὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Δεκίου διωγμὸν. Διὰ
τὴν κινήσῃ δὲ εἰς συναίσθησιν τοὺς ἐκπεπτωκότας, καὶ διὰ τὴν
εὐκολύνῃ τὴν περὶ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ πράγματος
κρίσιν τῶν ἐπισκόπων, τῶν μελλόντων νὰ συνέλθωσιν εἰς σύ-
νοδον, ἐξέθηκε διὰ συγγράμματος τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ περὶ τούτου
φρόνημα, διὰ τὴν καλυπτομένην ἐπεὶτα εἰς κοινὴν σκέψιν.

Ἀνάλυσιν. Προοιμιαζόμενος ἐκφράζει ὁ Κυπριανὸς τὴν χα-
ρὰν αὐτοῦ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, καὶ διὰ τὸ ἄ-
πειρον πλῆθος τῶν ἐνδόξων μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν, διὰ τῶν
ὁποίων ἡ ἐκκλησία ἀνεδείχθη νικηφόρος· ἀλλὰ πρὸς τὴν χαρὰν
ταύτην ἀντιτάσσει τὴν λύπην διὰ τοὺς χριστιανοὺς ἐκείνους, οἱ
τινες διὰ τῆς ἀποστάσεως καὶ παραπτώσεως αὐτῶν ἐλύπησαν
τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Εἶναι, λέγει, ἀνάγκη θαυμάζειν
μᾶλλον, ἢ λόγων, εἰς τὸ νὰ ἐκφράσῃ τις τὰς θλίψεις καὶ τὰς
ὀδύνας, διὰ τὰς ὁποίας εἶναι ἀξιοθρήνητος ἡ πληγὴ τοῦ σώμα-
τος ἡμῶν, ἡ μεγάλη ἐλάττωσις τῆς ἄλλοτε πολυαριθμοῦ κοι-
νότητος. Κατὰ τοῦτο δὲ τὸ ὀδυνηρὸν ὕψος ἀκολουθῶν τὸν λό-
γον, ὑποδεικνύει αἰτίαν τοῦ κακοῦ τὴν τότε εἰς πάσης τάξεως
χριστιανῶν ἐπικρατοῦσαν ἀκολασίαν· ἕνεκα ταύτης παρίσταν-
το, λέγει, πολλοὶ ἐνώπιον τῶν ἐθνικῶν αὐτόκλητοι, πρόθυμοι
νὰ εἰδωλοθυτήσωσι, νὰ θυσιάσωσι τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ
βωμοῦ τοῦ δαίμονος, καὶ νὰ καύσωσι τὴν ἐλπίδα αὐτῶν εἰς
τὸ πῦρ ἐκεῖνο τοῦ θανάτου. Ὅτι δὲ ἀπετέλει τὸ κακὸν ἔτι χει-
ρον, ἦτον, ὅτι οἱ αὐτῶ κούφως καὶ εὐκόλως ἐκπίπτοντες αὐ-
τοὶ χριστιανοὶ ᾔθελαν ἔπειτα ἰσχυρογνωμόνως καὶ θρασέως νὰ
γείνωσι πάλιν δεκτοὶ εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς ἐκκλησίας χωρὶς
τινος μετανόιας καὶ ἱκανοποιήσεως, ἐνισχυόμενοι εἰς τοῦτο καὶ
ὑπὸ τινων ἱερέων, ἀθετούντων τὰ καθήκοντα αὐτῶν. Οἱ τοιοῦ-
τοι ἔρχονται, λέγει, ἀπὸ τῶν θυσιαστηρίων τοῦ διαβόλου· εἰς-

ἐτι ἔχουσι τὰς χεῖρας αὐτῶν μεμολυσμένας εἰς τῶν θυσιῶν τὴν κνίσσαν, καὶ θέλουσι νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Κυρίου· εἰς ἐκεῖ ἐρεύγονται ἐκ τοῦ λάρυγγος τὸ θανατηφόρον εἰδωλόθυτον, καὶ ἐπιπίπτουσιν ἐπὶ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. Τὰ πάντα, λέγει, καταφρονοῦνται· πρὶν μετανοήσωσι διὰ τὸ ἁμάρτημα αὐτῶν, πρὶν ἐξομολογηθῶσι τὸ ἁμάρτημα τοῦτο, πρὶν καθάρωσι τὴν συνείδησιν αὐτῶν διὰ τῆς θυσίας καὶ τῆς χειρὸς τοῦ ἱερέως, πρὶν ἐξιλεώσωσι τὴν ὄβριν, τὴν γινομένην εἰς τὸν ὀργιζόμενον καὶ ἀπειλοῦντα Κύριον, μεταχειρίζονται βίαν κατὰ τοῦ σώματος καὶ αἵματος αὐτοῦ. Ὁρῶντος δὲ διδάσκει, ὅτι ἡ ἀκαίρως διδομένη εἰς αὐτοὺς ἄφεσις, ἐπεὶ δίδεται παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, ἀποβαίνει οὐχὶ μόνον ματαιαία, ἀλλὰ καὶ βλαβερὰ, ὡς μαρτυροῦσι πολλὰ τρομερὰ τεκμήρια, τὰ ὅποια παρατήρησε, λέγει, εἰς τοιούτους χριστιανοὺς, θελήσαντας μετὰ τὴν ἁμαρτίαν νὰ μεταλάβωσι τῆς θείας εὐχαριστίας. Τελευτῶν δὲ τὸν λόγον, προτρέπει αὐτοὺς εἰς ἀληθὴ καὶ εἰλικρινῆ μετάνοιαν, καὶ εἰς τοὺς μετὰ συντριβῆς καρδίας ἀληθῶς μετανοοῦντας δίδει ἐλπίδας τῆς μετὰ τῆς ἐκκλησίας διαλλαγῆς καὶ συμριλίσσεως. — Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, τὸ ὅποιον ἐστάλη καὶ πρὸς τὸν ἐν Ῥώμῃ κληρὸν, φαίνεται, ὡς ἐκ τοῦ προοιμίου εἰκάζεται, ὅτι συνετάχθη μικρὸν μετὰ τὴν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπιστροφὴν τοῦ Κυπριανοῦ.

ζ') *De oratione Dominica* (Περὶ τῆς κυριακῆς προσευχῆς). Συνέγραψεν ὁ Κυπριανὸς τὸ βιβλίον τοῦτο οὐχὶ πολὺ μετὰ ταῦτα ὕστερον τῶν δύο ἀνωτέρω μνημονευθέντων, ἀλλὰ καὶ οὐχὶ πρότερον, ἐπειδὴ ὁ βιογράφος αὐτοῦ Πόντιος συνάπτει αὐτὸ μετὰ τοῦ *De unitate ecclesiae*· ἄρα κατὰ τὸ ἔτος 252.

Ἀνάλυσις. Τὸ ὅλον σύγγραμμα διαιρεῖται εἰς τρία μέρη· τούτων δὲ τὸ μὲν πρῶτον πραγματεύεται περὶ τοῦ ἐξαιρέτου τῆς προσευχῆς τοῦ Κυρίου, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ Θεοῦ μᾶς ἐδίδαξε, καὶ περὶ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων τοῦ ἀληθῶς προσευχομένου· τὸ δὲ δεύτερον περιέχει πλατεῖαν καὶ διεξοδικὴν ἐρμηνείαν τοῦ *Πάτερ ἡμῶν*· τὸ δὲ τρίτον, πρακτικὰ παραγγέλματα περὶ τοῦ πῶς πρέπει μετ' ἐπιστάσις πνεύματος νὰ προσευχώμεθα κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου πολ-

λάκις, καὶ κατὰ τινὰς τακτὰς ὥρας τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, ἀληθῶς, καὶ ὑπὲρ πάντων. — Ἄξια σημειώσεως εἶναι, ὅσα λέγει περὶ τῆς θείας τῶν πιστῶν υἰοθεσίας (α), καὶ περὶ τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας τῆς προσευχῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἐξαλείφονται αἱ καθ' ἡμέραν ἡθικαὶ ἁμαρτίαι (β). Ἐκ τῆς ἱερᾶς λειτουργίας ἀναφέρει καὶ ἐρμηνεύει ἐνταῦθα (γ) τὴν ἐκφώνησιν τοῦ ἱερέως, Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας (sursum corda), καὶ τὴν τοῦ λαοῦ ἀπόκρισιν, Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον (habemus ad Dominum). Ὅ,τι δὲ λέγει περὶ τῶν κανονικῶν ὥρῶν τῆς προσευχῆς, περὶ τῆς πρώτης, τρίτης, ἑκτης, καὶ ἐνάτης, ἀπαντᾷται ἤδη καὶ παρὰ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ.

η) De mortalitate (Περὶ τοῦ θνητοῦ). Τὸ ἔτος 252 ἤρχισεν, ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, ὁ ἐνσκήψας λοιμὸς νὰ ἐπιφέρει τὴν θραῦσιν αὐτοῦ ὡς πανταχοῦ τοῦ ῥωμαϊκοῦ βασιλείου, οὕτω καὶ ἐν Καρχηδόνι· ὁ φόβος αὐτοῦ ἐπροξένησε καὶ εἰς τοὺς χριστιανούς ἀθυμίαν καὶ δειλίαν· ἐντεῦθεν ὁ Κυπριανὸς ἠθέλησε διὰ τοῦ παραμυθητικοῦ τούτου συγγράμματος νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς ἀθυμοῦντας καὶ θλιβομένους, παριστῶν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ὁ θάνατος δὲν εἶναι εἰς τὸν χριστιανὸν ἀπευκαΐσιν, τι, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπιθυμητόν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ παρούσα συμφορὰ δὲν πρέπει νὰ φέρῃ φόβον τινὰ αὐτοῦ. Τὸ γνήσιον τοῦ συγγράμματος εἶναι ἀδιαφιλονείκητον.

Ἀνάλυσις. Στρηιζόμενος εἰς ῥήτὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἐκθέτει ὁ Κυπριανὸς εἰς τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ, ὅτι ὁ λογισμὸς τοῦ νὰ ἐκδημήσωμεν ἀπὸ τούτου τοῦ κόσμου, μεστοῦ ὄντος ἀγωνιῶν καὶ κινδύνων, πρέπει νὰ ᾔηται ἀσπαστὸς εἰς ἡμᾶς, ἔχοντας ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν τὰς ἐπαγγελίας τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἀποσοβούσας πάντα ὄκνον καὶ πᾶσαν δυσπιστίαν. Ὅτι ἀδιακρίτως χριστιανοὶ καὶ μὴ χριστιανοὶ ἐξαφανίζονται ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ, δὲν πρέπει νὰ φανῇ παράδοξον· διότι εἰς τὰς περιστάσεις τοῦ

(α) Ἐν κεφαλ. 10.

(β) Ἐν κεφαλ. 22.

(γ) Ἐν κεφαλ. 31.

κόσμου, διὰ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως, ὑπόκεινται ἀμφοτέροι ἐξίσου· οἱ χριστιανοὶ οὐδεμίαν κατὰ τοῦτο ἔχουσι προτίμησιν· ἡ ὁδὸς αὕτη ἢ διὰ τῶν παθημάτων ὑπῆρξε πάντοτε καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς ἡ ὁδὸς τῶν δικαίων· μόνον διὰ τῶν ἀγώνων ἀποκτᾶται ἡ νίκη, μόνον διὰ τῆς ὑπομονῆς, ἡ δόξα. Τρομερὸς εἶναι ὁ θάνατος εἰς τοὺς ἀπίστους, ἀλλὰ εἰς τοὺς πιστοὺς πάσης τάξεως καὶ ηλικίας, ὅπως ἂν ἐξετασθῇ, εἶναι παραμυθητικός. Καὶ διὰ τοῦτο δὲ προσέτι δὲν πρέπει νὰ λυπώμεθα, ὅτι διὰ τοῦ εἶδους τούτου τοῦ θανάτου στερούμεθα τοῦ μαρτυρικοῦ στεφάνου· διότι ἡ ἀπόκτησις αὐτοῦ κρέμαται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐχὶ ἀπὸ τῆς θελήσεως ἡμῶν. Ὁφείλομεν δὲ ν' ἀποθνήσκωμεν χαίροντες, καὶ νὰ μὴ θρηνῶμεν τοὺς ἀποθνήσκοντας· ὁ χριστιανὸς δὲν ἀπόλλυται, ἀλλὰ μεταβαίνει εἰς τὴν ζωὴν· ἀπηνήθη τὸν κόσμον, δὲν ἀνήκει πλέον εἰς αὐτόν, δὲν ζῇ δι' αὐτόν· τί πρέπει λοιπὸν νὰ τὸν δεσμεύῃ, ὥστε νὰ μὴ ἀποχωρισθῇ ἀπ' αὐτοῦ ἀσμένως;

θ') *Ad Demetrianum* (*Πρὸς Δημητριάδην*)· σύγγραμμα ἀπολογητικὸν ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ Δημητριάδης δὲ οὗτος, ὅστις ζῶν ἐν Καρχηδόνι, εἶχεν αὐτόθι, δὲν ἐξεύρομεν ἀκριβῶς, ποῖον πολιτικὸν ἀξίωμα, ἔτρεφε, καὶ δι' ἔργων ἐδείκνυεν, ὅσον ἦτο δυνατόν, μεγάλην δυσμένειαν καὶ ἀδιάλλακτον μῖσος κατὰ τῶν χριστιανῶν, ὁμιλήσας πολλάκις περὶ τούτου καὶ μετὰ τοῦ Κυπριανοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντοτε οὐχὶ διὰ νὰ πεισθῇ εἰς τοὺς λόγους ἐκείνου, ἀλλὰ διὰ νὰ χύσῃ ἐτι πικροτέραν τὴν χολήν. Ὅτε δὲ τὸ Ῥωμαϊκὸν βασίλειον κατεσπαράσσεται πανταχοῦ ὑπὸ τῆς μάστιγος τῶν ἐμφυλίων πολέμων, καὶ ἐκακοῦτο ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ ἡρημοῦτο, ὁ Δημητριάδης οὗτος εὗρηκεν εὐκαιρίαν νὰ κατηγορήσῃ τὴν χριστιανικὴν πίστιν ὡς τὴν μόνην αἰτίαν πάντων τούτων τῶν παθημάτων, καὶ νὰ λοιδορήσῃ, καὶ νὰ καταδιώξῃ αὐτήν. Ἐντεῦθεν λοιπὸν παρεκινήθη ὁ Κυπριανὸς νὰ γράψῃ πρὸς ταύτας τὰς κατηγορίας τὴν παρούσαν ἀπολογίαν, κατὰ πάντα πιθανὸν λόγον, ὡς φαίνεται, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Γάλλου, ἀκμαζόντων μάλιστα τῶν κοινῶν ἐκείνων δυστυχημάτων (τὸ ἔτος 253). Τὸ γνήσιον τοῦ συγγραμματος εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας.

Ἀνάλυσις. Ἀρχόμενος τοῦ βιβλίου, λέγει, ὅτι ἄκων καὶ μόνον διὰ τοῦτο ἀπαντᾷ, διὰ νὰ μὴ ὑποληφθῇ ἡ σιωπὴ αὐτοῦ μαρτυρία καὶ παραδοχὴ τῶν κατηγορουμένων, ἢ ἀπορία περὶ τὴν ἀνείρεσιν αὐτῶν. Ὁ κόσμος, λέγει (ἀπαντῶν πρῶτον πρὸς τοὺς ὀνειδισμοὺς τοῦ κατηγοροῦντος), ἐπαλαιώθη ἤδη, καὶ ἐγήρασε, δὲν ἔχει πλέον τὰς νεανικὰς δυνάμεις, κατεφθάρη, καὶ τὰ φαινόμενα ἐκεῖνα εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς φυσικῆς τῶν πραγμάτων φορᾶ· ἔπειτα αἱ ὑπὸ τῆς θείας νεμέσεως πεμπόμεναι ἐκεῖναι κολάσεις δὲν προέρχονται ἕνεκα τῶν χριστιανῶν, τῶν λατρεύοντων τὸν Θεόν, ἀλλ' ἕνεκα τῶν ἐθνικῶν, τῶν μὴ προσκυνοῦντων αὐτόν. Τὰ πράγματα ἤθελαν μεταβληθῇ ἐπὶ τὸ βέλτιον, ἂν ἀπεράσισαν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Θεόν· ἀλλὰ πῶς νὰ μὲνῃ ἡ φύσις εἰς τὴν ἐκυτῆς τάξιν, ὅπου πάντα φέρονται ἀντιστρόφως; Ὅταν αἱ κακίαι ἐπιπολάζωσιν ἀχαλίωτοι, πῶς νὰ μὴ ἐπιπίπτῃ τότε ἀκαμπτος ἢ κολαστήριος μάστιξ; Ἡ ἀδικία, ἡ γινόμενη πρὸς τοὺς χριστιανούς, προκαλεῖ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἐθνικῶν, οἵτινες μόνοι τυφλώτουνται, ἐνῶ πάντα ἡλίου φανώτερον καταδεικνύουσι τὸ μηδαμινὸν τῆς εἰδωλολατρείας καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὅτι δὲ καὶ τοὺς χριστιανούς εὕρισκε ἡ γενικὴ συμφορὰ, δὲν πρέπει νὰ προβληθῇ τοῦτο ὥς τις ἔνστασις καὶ ἀντιλογία, διότι τὸ αἷτιον ἐνυπάρχει εἰς τὴν φύσιν τῶν κοινῶν ἀνθρωπίνων περιστάσεων. Καταπαύει δὲ τὸ βιβλίον, προτρέπων τοὺς ἐθνικοὺς εἰς ἐπιστροφὴν. — Ἡ φράσις, τὴν ὁποίαν ὁ Κυπριανὸς μεταχειρίζεται ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ, εἶναι εἰς ὑπερβολὴν ῥητορικὴ· ἀλλ' αἱ ἔννοιαι, μᾶλλον ἀφοριστικῶς ἐκφραζόμεναι, δὲν διεξάγονται κατὰ τὴν ἀπαιτουμένην ἐντέλειαν· διότι ὁ συγγραφεὺς καταγίνεται μᾶλλον ν' ἀποτρέψῃ διὰ τοῦ σχήματος τῆς ἀντιστροφῆς, ἢ νὰ πείσῃ διὰ λόγων· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Λακτιάντιος δὲν εὐχαριστεῖται πολὺ εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ Κυπριανὸς πραγματεύεται ἐνταῦθα τὴν ὁλὴν (α).

i) De exhortatione martyrii ad Fortunatum (Περὶ προ-

τροπῆς εἰς μαρτύριον πρὸς Φορτουνάτον). Ἐγράφη κατ' αἵτησιν τοῦ ἐπισκόπου τούτου Φορτουνάτου ἕνεκα νέου τινὸς διωγμοῦ, περὶ τὸ αὐτὸ ἔτος (253), καθ' ὃ καὶ τὸ ἀνωτέρω δότι ὁ συγγραφεὺς πλὴν τοῦ διωγμοῦ μνημονεύει προσέτι καὶ ἄλλων ταλαιπωριῶν, οἷον τοῦ λοιμοῦ. Τὸ σύγγραμμα καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι τελεία τις πραγματεία, ἀλλ' ὑποτύπως τις μόνον ὁμιλίας περὶ τοῦ ὑποκειμένου τούτου· ἢ, ὡς ὁ Κυπριανὸς αὐτὸς ἐκφράζεται, γορηγεῖ μόνον τὸ ἔριον τοῦ ἀμνοῦ, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐλυτρώθημεν, καὶ ἐζωοποιήθημεν· τὸ δὲ ἐνδυμα ἄς κατασκευάσῃ, λέγει, ὁ Φορτουνάτος κατ' ἰδίαν ἀρέσκειαν, καὶ ὅπως ἂν εὖρῃ αὐτὸ ἀρμόδιον εἰς ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἑαυτοῦ. Περιέχεται δ' ἐν αὐτῷ κυρίως ἄφθονος συλλογὴ ῥητῶν τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ χριστιανοὶ διδάσκονται πρῶτον μὲν τὸ μηδαμινὸν τῶν εἰδῶλων, ἔπειτα δὲ τὸ ἐνιαῖον τῆς θεότητος, παραινούμενοι νὰ φεύγωσι τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποστάσεως, καὶ εἰς σταθερὰν ὁμολογίαν παροτρυνόμενοι.

ιά) De opere et eleemosynis (Περὶ ἔργων καὶ ἐλεημοσύνης). Ἐγράφη, ὡς ἐκ τοῦ τέλους τοῦ βιβλίου εἰκάζομεν, ἐπικρατούσης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰρήνης, ἐπὶ σκοπῷ νὰ παρακινήθωσιν οἱ πιστοὶ εἰς θαψιλεῖς εὐεργεσίας· ἐντεῦθεν ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τίθεται μετὰ τῶν ἐτῶν 254—256.

Ἀνάλυσις. Ὁ σκοπὸς τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου, λέγει ὁ Κυπριανός, ἦτο νὰ ἀνορθώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς πτώσεως αὐτοῦ· διὰ νὰ κρατήσῃ δὲ τὸν ἀνορθωθέντα εἰς τὴν ἠθικὴν εὐθύτητα, ἐπέταξεν εἰς αὐτὸν τὰ ἔργα τῆς ἐλεημοσύνης, διὰ τῶν ὁποίων ἐξαλείφονται τὰ μετὰ τὴν βάπτισιν πραττόμενα ἁμαρτήματα· διότι αἱ μὲν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἁμαρτίαι ἀποπλύνονται διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ· αἱ δὲ μετὰ ταῦτα, διὰ τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης. Οὕτω παρήγγειλεν ὁ Κύριος· οὕτω διέταξαν οἱ προφῆται, καὶ αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων ἐν τῇ Κ. Δ. ἐπεκύρωσαν. Ὁ Χριστὸς συνιστᾷ πανταχοῦ τὴν ἀγαθοεργίαν. Ὁ φόβος, μὴ ἐλαττώσῃ τις οὕτω τὴν περιουσίαν εἰς τὰ τέκνα, δὲν εἶναι ἀποχρῶσα δικαιολόγησις· διότι πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ· ἂν τις ἔχῃ πολλὰ τέκνα, πρέπει ἔτι μᾶλλον διὰ θαψιλοῦς ἐλεημοσύνης νὰ προσπαρῇ εἰς

αὐτὰ κληρονομίαν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, καὶ οὕτω νὰ παρακαταθέσῃ παρὰ τῷ Θεῷ κεφάλαιον, εὐλογίας καὶ μακαριότητος πρόξενον. Ταῦτα δὲ πάντα ἐπικυροῖ ὁ Κυπριανὸς διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἡ ἀγαθοεργία εἶναι μεγαλοπρεπὲς τι θέατρον εἰς τοὺς ἀγγέλους· ὅθεν ἡ παραμέλησις καὶ ἀδιαφορία περὶ αὐτὴν ἤθελεν εἶσθαι οἷον εἰς θρίαμβός τις τοῦ διαβόλου κατὰ τοῦ Χριστοῦ, ἂν δηλονότι ἐκεῖνος χωρὶς ἐπαγγελιῶν, χωρὶς χύσεως αἵματος, χωρὶς χάριτος, ἤθελεν ἐπιτύχει τούτου, τὸ ὅποιον ὁ Χριστὸς διὰ πολλῶν θυσιῶν κατώρθωσε πρὸς δὲ τούτοις ῥητῶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, ὅτι τὰ ἔργα τῆς ἐλεημοσύνης θέλουσιν ἐπιθέσει ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως μέγα βάρος ἐπὶ τὴν πλάστιγγα.

ιβ') De bono patientiae (Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς ὑπομονῆς), πολυτιμώτατον τῆς εὐφυΐας τοῦ Κυπριανοῦ γέννημα. Πρόθεν παρωρμήθη νὰ γράψῃ τὸ βιβλίον τοῦτο, δηλοῦν αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἀλλαχοῦ, ἐν τῇ Πρὸς Ἰουβαϊανὸν ἐπιστολῇ (α). Ὅτε ἀνεφύη ἡ ἔρις περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἵρετικῶν, μεγάλου εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ἐκκλησίας εἰρήνην ἐπικειμένου τοῦ κινδύνου, θέλων ὁ εἰρηνικώτατος ἐπίσκοπος νὰ καταπραΰνῃ τὰ ἐρεθισθέντα πνεύματα, ἔγραψε τότε περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀξίας τῆς ὑπομονῆς, κατὰ τὸ ἔτος 255 ἢ 256.

Ἀνάλυσις. Τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν μετριότητα συνιστᾷ ὁ ἡμέτερος ἐκκλησιαστικὸς Πατὴρ διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὑποφέροντος πάντας μετὰ μακροθυμίας· διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ γενναιοψύχως ὑπομείναντος τὸν πειρασμὸν αὐτοῦ καὶ τὰ πάθη, καὶ μετ' ἀγάπης ἀνοίγοντος πρὸς πάντας τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ· διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν πατριαρχῶν, καὶ ἄλλων ἁγίων ἀνδρῶν. Λέγει δὲ πρὸς τούτοις, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν καταδικάζονται εἰς τὸ νὰ ὑποφέρωσιν, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ὑπομονῆς ἀποκτᾶται ἡ ἀρετὴ, μόνον δι' αὐτῆς κερδαίνεται ἡ ἀγάπη. Περιγράφων δ' ἔπειτα ἐξ ἀντιθέσεως τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς

ἀδμονίας καὶ ἀνυπομονησίας, καὶ ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς αὐτὰ ἐπιβεβαιῶν, ὑποσυνάπτει ἐν τῷ τέλει τοῦ βιβλίου παραίνεσιν.

γ') De zelo et livore (Περὶ ζηλοτυπίας καὶ φθόνου).
Ἔχει, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς διδασκόμεθα, ἀφορμὴν καὶ σκοπὸν κοινὰ μετὰ τοῦ ἀνωτέρω συγγράμματος, καὶ ἐγγράφῃ οὐχὶ πολὺ μεταγενέστερον ἐκείνου, περὶ τὸ ἔτος 256.

Ἀνάλυσις. «Ὁ φθόνος, λέγει ὁ ἡμέτερος ἐπίσκοπος, εἶναι ἡ ρίζα πάντων τῶν κακῶν, ἡ πηγὴ παντὸς εἶδους συμφορᾶς, τὸ φυτώριον τῶν ἀνοσιουργημάτων, καὶ ἡ ἀφορμὴ τῶν ἀμαρτημάτων ἀπάντων. Ἐξ αὐτοῦ γεννᾶται τὸ μῖσος καὶ ἡ ἀπέχθεια· ἐξ αὐτοῦ ἡ φιλαργυρία, ὅταν δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποφέρωμεν ἄλλον πλουσιώτερον ἡμῶν· ἐξ αὐτοῦ ἡ ἀλαζονεία, ἐφ' ὅσον τις, διὰ νὰ ὑψωθῇ ἀνώτερον τῶν ἄλλων, καταφρονεῖ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, παραμελεῖ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὰ διδάγματα, δὲν προβλέπει τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, γίνεται ὠμὸς, ἄπιστος, δυσχερὴς, ὀργίλος, καὶ ἐριστικός. Ὁ φθόνος εἶναι αἰτία, ὅτι διαρρήγγυσμεν τὸν δεσμὸν τῆς εἰρήνης, ὅτι διασχίζομεν τὴν ἔνωσιν, διὰ νὰ καταστήσωμεν σχίσματα καὶ αἵρέσεις, παραπονούμενοι, διότι δὲν προεχειρίσθημεν ἐπίσκοποι, ἡ μὴ θέλοντες νὰ ὑπακούωμεν εἰς τὸν προτιμηθέντα ἀντὶ ἡμῶν . . . Πάντα μὲν τὰ ἄλλα κακουργήματα ἔχουσι σκοπὸν τινα, καὶ διὰ τῆς ἐκπληρώσεως φθάνουσιν εἰς τέλος· ὁ μοιχὸς ἀρκεῖται, ἀφοῦ ἀπολαύσῃ τῆς ἐρωμένης· ὁ κλέπτης ἡσυχάζει, ἀφοῦ πράξῃ τὴν κλοπὴν· ὁ πλαστογράφος εὐχαριστεῖται, ἀφοῦ ἐκτελέσῃ τὴν πλαστογραφίαν· ἀλλ' ὁ φθόνος οὐδέποτε ἴσταται· εἶναι ἀμάρτημα ζείποτε ὑπάρχον, καὶ, ὅσον εὐτυχέστερος εἶναι ὁ ὑπ' αὐτοῦ προσβαλλόμενος, τοσοῦτον μᾶλλον τὸ πάθος τοῦτο παροξύνεται καὶ ἀναφλέγεται.» Διὰ νὰ κρατύνωμεν δὲ τὴν καρδίαν ἡμῶν, καὶ νὰ καταστήσωμεν αὐτὴν ἄτρωτον ὑπὸ τῶν βελῶν τοῦ ἐχθροῦ τούτου, μᾶς προτρέπει ὁ σεβάσμιος ἐπίσκοπος ν' ἀναγινώσκωμεν τὴν ἀγίαν Γραφὴν, νὰ πράττωμεν καλὰ ἔργα, νὰ ἔχωμεν πολυτάκως κατὰ μνήμην τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, νὰ προσευχώμεθα ἀδιαλείπτως, καὶ νὰ ἐνασχολώμεθα εἰς πράγματα καλὰ, ὥστε, ὅταν ὁ ἐναντίος ἐφορμήσῃ καθ' ἡμῶν, νὰ εὕρῃ πάσας τῆς καρδίας ἡμῶν τὰς εἰσόδους κεκλεισμένας καὶ πεφραγμένας. «Ὁ

μή ἐπαιρόμενος (λέγει) διὰ τὸν πλοῦτον, θέλει ἀνταμειφθῇ διὰ τὴν ταπεινότητα αὐτοῦ· ὁ ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος, θέλει εὗρεῖ θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς· ὁ μὴ φθονερός, ἀλλὰ ζῶν μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ πράως καὶ εἰρηνικῶς, θέλει λάβει τὸ γέρας τῆς πραότητος αὐτοῦ... Τὰ ὀφειλήματα ὑμῶν θέλουν ἀρεθῇ (λέγει), ὅταν καὶ ἡμεῖς ἀφήσετε εἰς τοὺς ἄλλους τὰ ὀφειλήματα αὐτῶν· ὁ Θεὸς θέλει προσδεχθῇ τὰς θυσίας ὑμῶν, ὅταν προσέλθετε εἰς αὐτὸν ἐν πνεύματι εἰρήνης· θέλει φροντίσει αὐτὸς νὰ σᾶς χειραγωγῇ, ὅταν ἔχετε δικαίους διαλογισμοὺς, κατὰ τὸ λόγιον τοῦτο τῆς ἁγίας Γραφῆς· «Καρδία ἀνδρὸς λογίζεσθω δίκαια, ἵνα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διορθωθῇ τὰ διαδόγματα αὐτοῦ» (α). Ἐχετε δὲ πολλὰ νὰ συλλογισθῇτε· συλλογισθῇτε τὸν παράδεισον, εἰς τὸν ὁποῖον δὲν εἰσῆλθεν ὁ Κáιν, διότι ἐφρόνευσεν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ διὰ φθόνον· συλλογισθῇτε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ Θεὸς προσδέχεται μόνον τοὺς πρὸς ἀλλήλους ὁμονοοῦντας·... συλλογισθῇτε, ὅτι εἴμεθα πάντοτε ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἔχομεν αὐτὸν κριτὴν καὶ μάρτυρα πασῶν ἡμῶν τῶν πράξεων, καὶ ὅτι τὸ μόνον μέσον τοῦ νὰ ἴδωμεν αὐτὸν ποτε, εἶναι ν' ἀρξώμεν εἰς αὐτὸν ἐνταῦθα διὰ τῶν καλῶν ἡμῶν ἔργων, καὶ νὰ κατασταθῶμεν ἄξιοι τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, διὰ νὰ γείνωμεν καὶ τῆς δόξης αὐτοῦ ἄξιοι ἐν τῷ μέλλοντι. »

Β') Ἐπιστολαί.

Ἡ πλουσία συλλογὴ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυπριανοῦ παρέχει εἰς ἡμᾶς πολὺ τὸ διάφορον· διότι μᾶς παριστῶσι ζῶντῶν καὶ ἐντελῆ εἰκόνα τοῦ πνεύματος, τοῦ βίου, τῆς διδασκαλίας, καὶ τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας, οὐχὶ μόνον διδάσκουσαι ἀπλῶς, πῶς οἱ τότε χριστιανοὶ ἔζων καὶ ἐφρόνουν ἐν μιᾷ τινι ἐκκλησίᾳ, οἷον ἐν τῇ τῆς Καρχηδόνας, ἀλλ', ἐπειδὴ ὁ ἐπιστολογράφος διὰ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προσωπικὴν ἱκανότητα ἐλάβανε μετοχὴν εἰς πάντα τὰ μεγάλα συμφέροντα καὶ συμβάντα τῆς ἐκκλησίας, πληροφοροῦσαι προσέτι καὶ περὶ πάντων καθό-

λου τῶν ἐκκλησιαστικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πραγμάτων, ὡς συζητουμένων ἐν αὐταῖς τῶν ἐπισημοτάτων καὶ σπουδαιοτάτων ζητημάτων, οἷον τοῦ περὶ τῆς μετανοίας τῶν ἐκπεπωκότων, τοῦ περὶ τῆς ἐνότητος καὶ τοῦ πρωτείου τῆς ἐκκλησίας, τοῦ περὶ τῶν αἵρέσεων καὶ τῶν σχισμάτων, τοῦ περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἱρετικῶν, καὶ πολλῶν ἄλλων τοιούτων. Εἶναι δὲ κατὰ τὴν χρονολογικὴν τάξιν, τὴν ὁποῖαν οἱ νεώτεροι παρεδέχθησαν περὶ αὐτῶν (α), αἱ ἐξῆς.

α) Εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς ἐπίσκοπον χειροτονίαν αὐτοῦ, καὶ πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐπὶ Δεκίου διωγμοῦ (249), ἔγραψεν ὁ Κυπριανὸς τὰς τέσσαρες ταύτας ἐπιστολάς·

1) Ad clerum et plebem Furnitanorum (Πρὸς τὸν κληρὸν καὶ τὴν λαὸν τῶν Φουρνιτανῶν), κατὰ τὴν ἀνθυπατικὴν Ἀφρικήν· περὶ τοῦ πρεσβυτέρου Βίκτορος, τὸν ὁποῖον ὁ πρεσβύτερος Φαυστίνος κατέλιπε παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας τῆς ἑαυτοῦ διαθήκης ἐκτελεστήν. Ὁ ἐπίσκοπος ἀρνεῖται εἰς τὸν ἀποθανόντα διαθέτην τὴν παρὰ τῆς ἐκκλησίας εὐχὴν καὶ λειτουργίαν.

2) Ad Eucratium (Πρὸς Εὐκράτιον)· ὅτι εἰς σκηνικὸν τινα ὑποκριτὴν, μεταστάντα εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἀπαγορεύεται τοῦ λοιποῦ ἡ διδασκαλία τῆς τέχνης ταύτης, καὶ χορηγεῖται βοήθεια ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τῶν πτωχῶν ταμείου.

3) Ad Rogatianum (Πρὸς Ῥογατιανόν)· διαλαμβάνει περὶ τῆς ἀξιοποίνου διαγωγῆς διακόνου τινὸς κατὰ τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ Ῥογατιανοῦ.

4) Ad Pomponium (Πρὸς Πομπόνιον)· περὶ τῶν παρθένων, αἵτινες μετὰ τὴν ἑαυτῶν καθιέρωσιν εἰς τὸν Χριστόν, ἀνεκαλύφθησαν ἀκολασταίνουσαι.

6) Ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ καὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ ἐκ τῆς Καρχηδόνας (250) ἔγραψεν·

5) Ad clerum Carthaginensem (Πρὸς τὸν ἐν Καρχηδονί κληρὸν)· παραγγέλματα πρὸς τὸν κληρὸν αὐτοῦ περὶ τοῦ

(α) Mohler's Patrolog. S. 834.

πῶς πρέπει νὰ φέρονται, ἐπικρατοῦντος τοῦ διωγμοῦ, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἐν τῷ δεσποτικῷ ὁμολογητάς.

6) *Ad Confessores* (Πρὸς τοὺς ὁμολογητάς, *Sergium, Rogatianum*, etc.): εἶναι συγχαρητήριος ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ὁμολογητάς τούτους, διὰ τῆς ὁποίας καὶ προτρέπει αὐτοὺς πάλιν εἰς σταθεράν ὁμολογίαν.

7) *Ad clerum Carthaginensem*. Ἐκφράζει ὁ Κυπριανὸς τὴν λύπην διὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τῶν ἑαυτοῦ, καὶ τὸν πόθον πρὸς τὴν ἐπάνοδον, συνιστῶν εἰς τοὺς κληρικοὺς νὰ θεραπεύωσιν ἐν τοσούτῳ τοὺς πτωχοὺς ἐκ τῆς περιουσίας αὐτοῦ.

8) *Epistola cleri Romani ad clerum Carthaginensem*. ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κλήρου πρὸς τὸν τῆς Καρχηδόνης, διὰ τῆς ὁποίας ἐγκρίνεται ἡ φυγὴ τοῦ Κυπριανοῦ, καὶ ὁ κληρὸς τῆς Καρχηδόνης καὶ τῶν λοιπῶν ἐν Ἀφρικῇ ἐκκλησιῶν προκαλεῖται νὰ ἔχη τὴν πνευματικὴν φροντίδα περὶ τῶν πιστῶν, καὶ περὶ τῶν ὁμολογητῶν ἐπίσης, ὡς καὶ περὶ τῶν τυχόν ἐκπεπωκότων.

9) *Ad clerum Romanum*. συγχαρητήριος ἐπιστολὴ τοῦ Κυπριανοῦ πρὸς τὸν ῥωμαϊκὸν κλῆρον περὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ ἐπισκόπου Φαβιανοῦ.

10) *Ad martyres et confessores*. σύντονος προτροπὴ εἰς τὸ μαρτύριον πρὸς τοὺς ὑπομείναντας ἤδη τὸν πρῶτον τῶν βασανιστηρίων ἀγῶνα.

11) *Ad clerum Carthaginensem*. Ἐκθέτει τὸ αἶτιον τῆς τοῦ διωγμοῦ συμφορᾶς, δηλονότι τὴν ἔκλυσιν τῶν χριστιανῶν περὶ τὴν ἠθικὴν εὐταξίαν, καὶ προτρέπει αὐτοὺς εἰς προσευχὴν πρὸς διαλλαγὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ.

12) *Ad eundem* (Πρὸς τὸν αὐτόν). Παραγγέλλει τὸν ἑαυτοῦ κλῆρον νὰ φροντίζῃ περὶ τῶν μαρτύρων, καὶ νὰ σημειοῖ ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν τοῦ μαρτυρίου αὐτῶν, διὰ νὰ μνημονεύωνται καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἱερᾷ λειτουργίᾳ.

13) *Ad confessores*. Συμβουλεύει τοὺς ὁμολογητάς νὰ διάγῃσι ταπεινοφρόνως καὶ κοσμίως, διότι τινὲς ἐξ αὐτῶν, πρὸς μεγάλην τοῦ ἐπισκόπου λύπην, ἤρχιζαν νὰ παρεκτρέπωνται.

14) *Ad clerum Carthaginensem*. Ὁ διωγμὸς παρέπειθε

καὶ κληρικούς εἰς τὴν ἐκπτωσιν· διὰ τοῦτο ὁ Κυπριανὸς παρακαλεῖ ἐνταῦθα προσκειμένως τὸν λοιπὸν κλῆρον, ἐν ὅσῳ ἡ ἐξωτερικὴ ἀνάγκη δὲν ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν τὴν ἐπάνοδον, νὰ περιποιῶνται ἀντ' αὐτοῦ τοὺς πτωχοὺς, τοὺς ὁμολογητὰς, καὶ τὸν λαόν.

15) *Ad martyres*. Οἱ ἐκπεπτωκότες ἤθελαν νὰ προσέλθωσι πάλιν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν, καὶ οἱ πρεσβύτεροι Φορτουνάτος, Δόνατος, Νοούατος, καὶ Γόρδιος, ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου δυσμενεῖς πρὸς τὸν Κυπριανόν, ἔγραψαν πρὸς αὐτὸν περὶ τούτου· προσέτι δὲ καὶ ἄπειροί τινες περὶ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνας μάρτυρες καὶ ὁμολογηταὶ ἔδιδαν εὐκόλως καὶ ἀκωλύτως εἰς τοιοῦτους ἀποστάτας ἀπολυτήρια γράμματα· ἐντεῦθεν ὁ Κυπριανὸς διατάττων γράφει, ὅτι ἡ ἐκπτωσις εἶναι τὸ μέγιστον ἁμάρτημα, ἀποκλείον τὸν χριστιανὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας· πρὸς ἐξιλασμόν ἀπαιτεῖται, λέγει, ἐξομολόγησις καὶ μετάνοια· ἡ δὲ ἀπὸ τῆς μετανοίας ἀπόλυσις δίδεται μόνον εἰς τοὺς προσεγγίζοντας εἰς τὸ τέλος τοῦ ὠρισμένου τῆς μετανοίας αὐτῶν χρόνου, καὶ τότε πάλιν μετὰ πολλῆς προσοχῆς, διὰ νὰ μὴ προξενηθῇ βλάβη τις εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοιοῦτων ἀνθρώπων.

16) *Ad clerum Carthaginensem*, περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, ὅτε πρεσβύτεροί τινες ἐτόλμησαν, χωρὶς τῆς γνώσεως καὶ τῆς συναίνεσεως τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ μόνον διὰ πρεσβειῶν τῶν μαρτύρων, νὰ παραδεχθῶσι τοὺς ἐκπεπτωκότες εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς λειτουργίας. Μόνος ὁ ἐπίσκοπος, λέγει, ὡς κεφαλὴ τοῦ πρεσβυτερίου, ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀποφασίσῃ περὶ τούτου. Ἐν τῷ μετὰξὺ ἀπαγγέλλει καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος καθάρσιν πρὸς τοὺς ἐναντία πράττοντας πρεσβυτέρους.

17) *Ad plebem Carthaginensem*· ἐπιστολὴ γράφεῖσα διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν πρὸς τὸν λαόν, διὰ νὰ πληροφορηθῇ οὗτος ἀκριβέστερον καὶ ὀρθότερον περὶ τοῦ πράγματος, καὶ νὰ προληφθῶσιν οὕτω τοῦ λοιποῦ ἄλλαι παρόμοιοι ἀταξίαι.

18) *Ad clerum Carthaginensem*. Παραγγέλλει, ὅτι ὅσοι τῶν ἐκπεπτωκῶν ἔλαβαν παρὰ τινος μάρτυρος ἀπολυτήρια γράμματα (*libelli*), ἐπὶ προσεγγίζοντος θανάτου (*in articulo mortis*) ὀφείλουσι νὰ ἐξομολογηθῶσιν εἰς τὸν πρεσβύτερον, ἢ, χρείας τυχαύσης, καὶ εἰς τὸν διάκονον, καὶ νὰ γένωσι παρ'

αὐτῶν δεκετοὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν προσέτι καὶ εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας τοιαῦτα γράμματα δὲν πρέπει ν' ἀρνήται ὁ κληρὸς κατὰ ταύτην τὴν περίπτωσιν τὴν πρέπουσαν συνδρομὴν καὶ βοήθειαν.

19) *Ad eundem*. Περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως· μόνον εἰς τοὺς ἐκπεπτωκότας, τοὺς εὐρισκομένους ἐν κινδύνῳ θανάτου, πρέπει νὰ γίνεταί συγκατάθεσις· οἱ δὲ λοιποὶ πάντες πρέπει νὰ προσμείνωσι συνοδικὴν ἀπόφασιν· ἐὰν ὅμως δὲν θέλωσι νὰ προσμείνωσιν, ἅς γείνωσι μάρτυρες· τὸ στάδιον πρόκειται ἡνεωγμένον.

20) *Ad clerum Romanum*. Περιέχει ἐκθεσιν τῶν, ὅσα μέχρι τοῦδε ἔπραξεν ὡς πρὸς τὸ περὶ τῶν ἐκπεπτωκῶτων κεφάλαιον.

21) *Celerinus ad Lucianum*. Ὁ Λουκιανὸς, ὁμολογητὴς τῆς Καρχηδόνης, παρακαλεῖται ὑπὸ τοῦ Κελερίνου νὰ ἐνεργήσῃ διὰ τῶν ἐκεῖ μαρτύρων ὑπὲρ δύο χριστιανῶν γυναικῶν, παρπειθεισῶν εἰς τὴν εἰδωλοθυτίαν, τὴν μετὰ τῆς ἐκκλησίας διαλλαγὴν.

22) *Lucianus ad Celerinus*. Ὑπόσχεται, ὅτι θέλει καθορθώσει τὴν διαλλαγὴν.

23) *Confessores universi ad Cyprianum papam*. Ἀναγγέλλουσιν εἰς τὸν Κυπριανὸν διὰ βραχείων, ὅτι εἰς πάντας τοὺς ἐκπεπτωκότας συνήνεσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Ἡ ἐπιστολὴ ἐγγράφη ὑπὸ τοῦ εἰρημένου Λουκιανοῦ.

24) *Caldonius ad Cyprianum et clerum Carthaginensem*. Ὁ ἐπίσκοπος Καλδώνιος ἐκφράζει τὴν ἐκυτοῦ γνώμην, ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ παραδεχθῇ πάλιν τοὺς ἐκπεπτωκότας, τοὺς ἐπανορθώσαντας τὸ ἁμάρτημα αὐτῶν διὰ σταθερᾶς τῆς πίστεως ὁμολογίας· ἀλλ' ὅμως δὲν θέλει νὰ πράξῃ τοῦτο χωρὶς τῆς ψήφου καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων.

25) *Ad Caldonium*. Ὁ Κυπριανὸς ἐγκρίνων τὴν γνώμην καὶ τὴν πρότασιν τοῦ Καλδωνίου, ἐπισυνάπτει καὶ βιβλίον ἀναφερόμενον εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην (ἴσως τὸ *De Lapsis*), καὶ πέντε ἐπιστολάς, σταλείσας πρὸς ἄλλους ἐπισκόπους, καὶ ἐπαινεθείσας ὑπ' αὐτῶν.

26) *Ad clerum Carthaginensem*. Αἱ πραγματεύσεις περὶ

τῶν ἐκπεπτωκότων πρέπει ν' ἀναβληθῶσι μέχρι συγκροτήσεως συνόδου.

27) *Ad clerum Romanum*. Κοινοποιεῖ εἰς τὸν ἐν Ῥώμῃ κλῆρον τὰ μέχρι τοῦδε διὰ τὸν Λουκιανὸν καὶ τοὺς ἄλλους μάρτυρας συμβάντα, τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πυρός, τὸ ὅποιον ἡ ἀπερίσχεπτος αὐτῶν συγκατάβασις ἀνῆψεν εἰς τὰς ἐκκλησίας, καὶ πόσον ἡ ἐκλυσίς αὐτῇ ἐβλάψε πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν.

28) *Ad Moysen et Maximum etc.* Ἐπαινοῦνται ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ οἱ δύο οὗτοι πρεσβύτεροι καὶ ὁμολογηταὶ μετὰ τῶν λοιπῶν διὰ τὴν αὐστηράν αὐτῶν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν.

29) *Ad clerum Carthaginensem*. Ἀναγγέλλει εἰς τοῦτον, ὅτι προεχίρεισεν ὑποδιάκονόν τινα, καὶ ἀναγνώστην.

30) *Clerus Romanus ad Cyprianum*. Ὁ ῥωμαϊκὸς κληρὸς ἀποκρίνεται πρὸς τὸν Κυπριανόν, ὅτι συμφωνεῖ κατὰ πάντα μετ' αὐτοῦ εἰς τὰ περὶ τῶν ἐκπεπτωκότων διαταχθέντα, καὶ ὅτι ἡ περὶ τὴν μετάνοιαν αὐτῇ αὐστηρότης δὲν ἐπικουσε παντάπασιν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ διατηρεῖται πανταχοῦ, ὅσον εἶναι δυνατόν.

31) *Ad Cyprianum*. Ἀπάντησις πρὸς τὴν ἀνωτέρω (ὑπ' ἀριθμ. 28.) ἐπιστολὴν τῶν ὁμολογητῶν Μωϋσέως καὶ Μαξίμου, εὐχαριστούντων αὐτὸν διὰ τοὺς ἐπαίνους καὶ τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ.

32) *Ad clerum Carthaginensem*. Κοινοποιῶν εἰς τὸν ἐν Καρχηδόνι κλῆρον τὰς δύο τελευταίας ἐκ Ῥώμης ἐπιστολάς, καὶ τὰς ὁποίας αὐτὸς εἰς Ῥώμην ἔγραψε, προσκαλεῖ αὐτὸν νὰ τὰς διαδώσῃ περαιτέρω δι' ἀντιγράφων.

33) *Ad Lapsos*. Οἱ ἐκπεπτωκότες ἔγραψαν αὐθαδῶς ἐν ὀνόματι τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν, καὶ ἐζήτησαν τὴν ὑπὸ τοῦ μάρτυρος Παύλου χορηγηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Ἀλλ' ὁ Κυπριανὸς ἐπιπλήττει αὐτοὺς διὰ ταύτην αὐτῶν τὴν ἀλαζονείαν, δίδει εἰς αὐτοὺς ἄλλην παρὰ τὴν ὁποίαν ἐφαντάσθησαν περὶ τῆς ἐκκλησίας ιδέαν· δεικνύει, ὅτι ἡ ἐκκλησία στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, εἰς τὸ ὅποιον μόνον ἀνήκει ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία τοῦ λῦειν καὶ τοῦ

δεσμεῖν, καὶ διατάσσει αὐτοὺς νὰ προσμένωσιν ἐν ταπεινότητι καὶ μετανοίᾳ τὴν ἀπόφασιν τῶν ἐπισκόπων.

34) *Ad clerum Carthaginensem*. Ἐγκρίνει ὃ ἀφορίσῃ ὁ κλῆρος τὸν πρεσβύτερον Γαῖον καὶ τὸν διάκονον αὐτοῦ, ἐνωθέντας μετὰ τῶν ἐκπεπτωκότων, καὶ ἐπιφυλάσσεται εἰς ἑαυτὸν τὴν κρίσιν περὶ ἄλλου τινὸς διακόνου.

35) *Ad clerum Romanum*. Περὶ τῶν ἐκπεπτωκότων, καὶ τῶν, ὅσα ἔπραξε κατ' αὐτῶν.

36) *Clerus Romanus ad Cyprianum*. Συλλυπεῖται ὁ ῥωμαϊκὸς κλῆρος διὰ τὰς ἐκραγεύσας ταραχάς, καὶ προτρέπει τὸν Κυπριανὸν εἰς πραότητα καὶ καρτερίαν.

37) *Ad confessores Romanos, Moysen, etc.* Ἐκφράζει τὴν χαρὰν διὰ τὴν σταθερότητα αὐτῶν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τοῦ Χριστοῦ.

38—40) *Ad clerum et plebem Carthaginensem*. Γνωστοποιεῖ τὴν χειροτονίαν πρεσβυτέρου τινὸς καὶ δύο ἀναγνωστῶν.

41—42) *Ad Caldonium et Herculanium, etc.* Οἱ δύο οὗτοι ἐπίσκοποι, καὶ τινες πρεσβύτεροι ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Κυπριανὸν τὴν συμβᾶσαν ἐκρηξὶν τοῦ σχίσματος τοῦ Φηλικισσίου· ἐντεῦθεν παραπονεῖται πικρῶς διὰ τὸ αὐθαδὲς ἐπιχειρήμα τοῦ ν' ἀπαλλοτριώσωσιν ἀπὸ τοῦ ποιμένου τὸ ποίμνιον, καὶ προφέρει τὸν ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ Φηλικισσίου καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ.

43) *Ad plebem*. Ὁ Κυπριανὸς παραπονεῖται, ὅτι διὰ τὰς μηχανορραφίας τοῦ Φηλικισσίου θέλει ἐμποδισθῇ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Καρχηδόνα πρὸ τοῦ πάσχα· ὅτι οὗτος διεγείρων διὰ τὴν παλαιὰν αὐτοῦ ἔχθραν τὸν λαὸν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου, διασχίζει τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ διαφθείρει παντελῶς τοὺς δυστυχεῖς ἐκπεπτωκotas.

γ') Μετὰ τὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ ἐπάνοδον (251) ἐκάνονισεν ὁ Κυπριανὸς τὰ περὶ τῶν ἐκπεπτωκότων ἐπὶ τινος συνόδου, τῆς ὁποίας οἱ μὲν κανόνες ἐν γένει εἶναι γνωστοί, ἀλλ' ἡ συνοδικὴ ἐπιστολὴ δὲν σώζεται πλέον. Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον συνέβη ἐν Ῥώμῃ ἡ ἀναγόρευσις τοῦ ἐπισκόπου Κορνηλίου, καὶ

τὸ σχίσμα τοῦ Νοουατιανοῦ, καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην (251—254) ἀνέκουσιν αἱ ἐξῆς τοῦ Κυπριανοῦ ἐπιστολαί.

44) *Ad Cornelium*. Πραγματεύεται τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Κορνηλίου εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης, ἀποδοκιμάζει τὴν χειροτονίαν τοῦ Νοουατιανοῦ, καὶ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ.

45) *Ad eundem*. Δικαιολογεῖται, ὅτι ἀνέβαλε πρὸς ὀλίγον χρόνον τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Κορνηλίου, οὐχὶ διότι ἀμφίβαλε δῆθεν περὶ τῆς νομίμου αὐτοῦ ἐκλογῆς, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνασπῆσιν κατὰ τῆς μερίδος τοῦ Νοουατιανοῦ εἰς ἰσχυρότερους, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τῶν ἐν Ῥώμῃ ἀποστελλομένων ἐπισκόπων.

46—47) *Ad confessores Rom. Maximum et Nicostratum*, Προτρέπει αὐτοὺς, προσελθόντας εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν σχίσμα, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἐνότητα, ἀναγγέλλων συγχρόνως εἰς τὸν Κορνήλιον περὶ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς.

48) *Ad Cornelium*. Ἡ ἐν Ἀφρικῇ ἐκκλησία τοῦ Ἀδρουμήτου ἀνεγνώρισε μὲν τὸν Κορνήλιον, ἀλλ' ὕστερον διὰ συμβουλῆς τοῦ Κυπριανοῦ ἔγραψε κοινὴν ἐπιστολὴν οὐχὶ πρὸς ἐκεῖνον, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ῥωμαϊκὸν κλῆρον. Ὁ Κυπριανὸς ἀπολογούμενος κατὰ τῶν περὶ τοῦτου παραπόνων τοῦ Κορνηλίου, λέγει, ὅτι σκοπὸν εἶχεν οὕτω νὰ ἐξαλείψῃ πρῶτον τὸ ἀναφυέν σχίσμα.

49—50) *Cornelius ad Cyprianum*. Ὁ μὲν πρῶτος κοινοποιεῖ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἄνω εἰρημένων ὁμολογητῶν Μαξίμου καὶ Νικοστράτου εἰς τὴν ἐνότητα καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς ἐκκλησίας· ὁ δὲ Κυπριανὸς πραγματεύεται περὶ τοῦ σχίσματος καὶ τῶν ἀρχηγῶν αὐτοῦ.

51—52) *Ad Cornelium*. Δύο ἐπιστολαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἐκφράζει ὁ Κυπριανὸς τὴν χαρὰν αὐτοῦ διὰ τὴν ἐπιστροφήν τῶν ὁμολογητῶν ἐκείνων· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ δίδει ἀκριβεστέρας τινας πληροφορίες περὶ τῶν πρωταιτίων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σχίσματος, καὶ μάλιστα περὶ τοῦ Νοουάτου.

53—54) *Maximus, Urbanus, etc. ad Cyprianum*. Οἱ ὁμολογηταὶ οὗτοι ἀναγγέλλουσιν εἰς αὐτὸν τὴν ἀπὸ τοῦ σχίσματος εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπάνοδον, ὅθεν καὶ ἐπαινοῦνται ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ εἰς τὴν ἀπάντησιν, τὴν ὁποίαν ἐφεξῆς στέλλει πρὸς αὐτούς.

55) *Ad Antonianum*. Ὁ ἐπίσκοπος οὗτος τῆς Νομαδικῆς,

ἔχων ἤδη κοινωνίαν μετὰ τοῦ Κορνηλίου, ἑξαπατηθεὶς ὑπὸ τῶν σχισματικῶν, ἔδειξε μεγάλην προθυμίαν νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Νοουατιανοῦ· ἀλλ' ὁ Κυπριανὸς ἀποτρέπει αὐτὸν διὰ τῆς παρούσης ἐπιστολῆς ἀπὸ τῆς ἐνώσεως, ἀποδεικνύει τὴν νόμιμον τοῦ Κορνηλίου προχείρισιν, καὶ ὁμιλεῖ προσέτι περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς μετανοίας, τὴν ὁποίαν συμφώνως μετὰ τῆς συνόδου κατέστησε.

56) *Ad Fortunatum, etc.* Ἀποκρίνεται πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ καὶ πέντε ἄλλων ἐπισκόπων προβληθεῖσαν ἐρώτησιν, ἃν συγχωρῆται νὰ παραδεχθῶσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκπεπιτωκότας, μετανοήσαντας ἤδη διὰ τριῶν ἐτῶν.

57) *Ad Cornelium.* Συναδικὴ ἐπιστολὴ, ὑπογεγραμμένη ὑπὸ 42 ἀφρικανῶν ἐπισκόπων, διὰ τῆς ὁποίας γνωστοποιοῦσιν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης τὴν ἐαυτῶν ἀπόφασιν, νὰ παραδεχθῶσιν εἰς τὴν κοινωνίαν κατὰ τὸν ἐπικείμενον διωγμὸν πάντας τοὺς μέχρι τοῦδε ἀληθῶς μετανοήσαντας, ἀναπτύσσοντες τοὺς περὶ τούτου λόγους, καὶ τὰς κατ' αὐτῶν ἐνστάσεις ἀνακαυάζοντες.

58) *Ad Thibernitanos.* Οὗτοι παρεκάλουν τὸν Κυπριανὸν πολλὰκις νὰ ἔλθῃ πρὸς αὐτούς· ἀλλ' ὁ ἐπίσκοπος πάντοτε, καὶ νῦν πάλιν κωλυόμενος, στέλλει πρὸς αὐτούς ἀνθ' ἑαυτοῦ τὴν παρούσαν ἐπιστολὴν, διὰ τῆς ὁποίας τοὺς παροτρύνει εἰς τὸ μαρτύριον, λαμβάνων τὸ ἐνδόσιμον ἐκ τοῦ διωγμοῦ τοῦ Γάλλου.

59) *Ad Cornelium.* Ὁ Φηλικίσσιμος ἦλθεν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ εἰς Ῥώμην, ἀπαιτῶν ν' ἀναγνωρισθῇ ὁ ὑπ' αὐτοῦ προβληθεὶς ἐπίσκοπος Φορτουνάτος ὡς νόμιμος τῆς Καρχηδόνας ἐπίσκοπος, καὶ πειρώμενος δι' ἀπειλῶν νὰ πείσῃ εἰς τοῦτο τὸν Κορνήλιον· ἀλλ' οὗτος ἐρανέρωσεν εἰς τὸν Κυπριανὸν ταῦτα πάντα διὰ δύο ἐπιστολῶν. Ὁ Κυπριανὸς λοιπὸν, ἀπαντῶν πρὸς τὰς ἐπιστολάς ἐκείνας, συμβουλεύει τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης ν' ἀπέχῃ ἀπὸ τῶν σκευωριῶν τοῦ Φορτουνάτου, αἵτινες θέλουσιν ἀποβῇ μάταιαι, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καθόλου ἐπιβλαβεῖς. Ἐξελέγχει δὲ καὶ τὴν διαγωγὴν τῶν ἐναντιῶν αὐτοῦ, καὶ γνωστοποιεῖ τὴν ὁποίαν ἔλαβε πρόνοιαν περὶ τῶν μετανοούντων καὶ ἐπιστρεφόντων σχισματικῶν. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁμιλεῖ καὶ

περί τῆς ἐνότητος καὶ τοῦ πρωτείου τῆς βωματικῆς ἐκκλησίας.

60) Ad Cornelium. Γράφει πρὸς τὸν Κορνήλιον, ἐξορισθέντα εἰς Κεντουμέλλας, καὶ παραμυθεῖ αὐτὸν, ὅτι οὕτως ἡ νόμιμος αὐτοῦ χειροτονία λαμπρῶς ἀποδεικνύεται.

61) Ad Lucium. Ὁ διάδοχος τοῦ Κορνήλιου Λούκιος ἐξωρίσθη κατ' ἀρχὰς καὶ αὐτός, ἀλλ' ἔπειτα ἀνεκλήθη πάλιν ἐντεῦθεν συγχαίρει αὐτὸν ὁ Κυπριανός, πεποινώς, ὅτι ὁ Θεὸς θέλει τὸν ἀξιώσει τοῦ μαρτυρικοῦ στεφάνου.

62) Ad Januarium. Πολλοὶ ἐπίσκοποι τῆς Νομαδικῆς, τῶν ὁποίων αἱ ἐκκλησίαι ἐληστεύθησαν ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἔγραψαν πρὸς τὸν Κυπριανὸν ζητοῦντες βοήθειαν· εὐθὺς δὲ ἡ ἐκκλησία τῆς Καρχηδόνας, καὶ τινες ἄλλοι ἐπίσκοποι κατέβαλαν ἔρανον 100,000 σηστερτίων, διὰ νὰ ἐξαγορασθῶσιν ἀντ' αὐτῶν οἱ αἰχμαλωτισθέντες χριστιανοί, ἐν οἷς ἦσαν καὶ πολλοὶ παρθένοι.

63) Ad Caecilium. Εἰς τινὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀφρικῆς εἶχεν εἰσχωρήσει ἡ κακὸδοξὸς κατάχρησις νὰ μεταχειρίζονται ἐπὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἱερᾶς λειτουργίας μόνον ὕδωρ χωρὶς τοῦ οἴνου· ἐντεῦθεν κινούμενος ὁ Κυπριανός, γράφει τὴν ἐγκύκλιον ταύτην ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἐπισκόπους, καὶ ἀποκαλύπτει εἰς αὐτοὺς τὴν πλάνην τῆς κακῆς ταύτης συνηθείας, ἀναπτύσσων ἔκτενως τὸ δόγμα περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἀναιμάκτου θυσίας, καὶ περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ.

64) Ad Fidum. Συνοδικὴ ἐπιστολὴ περὶ τῆς ἀκαίρου εἰς τὴν ἐκκλησίαν παραδοχῆς ἐκπεπτωκότος τινὸς πρεσβυτέρου, καὶ περὶ τοῦ παιδοβαπτίσματος.

65) Ad Epictetum et plebem Assuritanorum. Ὁ ἐπίσκοπος ταύτης τῆς κοινότητος Φορτουνατιανός, θύσας ἐν καιρῷ διωγμοῦ εἰς τὰ εἰδῶλα, ἐστερήθη τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, ἀλλ' ὁμῶς δὲν ἔπαυε καὶ νὰ ἐκπληροῖ τὰ ἐπισκοπικὰ καθήκοντα· ἐκ τούτου ὁ Κυπριανός, καταδεικνύων εἰς τὸν λαόν, πόσον παράνομον εἶναι τὸ τόλμημα τοῦτο, παρακινεῖ αὐτὸν ν' ἀποχωρισθῇ ἀπὸ πάσης μετὰ τοῦ ἐπισκόπου ἐκείνου κοινωνίας. Πραγματεύεται δὲ καὶ πάλιν περὶ τῶν ἐκπεπτωκῶτων, οἵτινες καὶ ἐνταῦθα χωρὶς τῆς ὀρισμένης μετανοίας ἤθελαν νὰ γείνωσι δεκτοὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

66) Ad Florentium Pupianum. Οὗτος (ὁποῖός τις ἦτον, μᾶς εἶναι ἄγνωστον) συμφωνῶν κατ' ἀρχὰς μετὰ τοῦ Κυπριανοῦ, προσετέθη ἔπειτα εἰς τὸ μέρος τῶν σχισματικῶν, καὶ ἔγραψε μάλιστα, ὡς φαίνεται, κατ' αὐτοῦ ὅθεν καὶ ὁ Κυπριανὸς ἀποδίδει εἰς αὐτὸν ἐνταῦθα τὴν πρέπουσαν ἀπάντησιν.

67) Ad ecclesiam Legionis et Emeritae. Οἱ δύο ἐπίσκοποι τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ Λεγεῶνος καὶ Ἐμερίτης, καθαιρεθέντες διὰ βαρέα ἁμαρτήματα, ἀπῆλθαν εἰς Ῥώμην, ὅπου, ἔχοντες συστατικά γράμματα, ἐζήτουν πάλιν τὴν εἰς τὸ ἀξίωμα αὐτῶν ἀποκατάστασιν. Μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ Κυπριανός, γράφει πρὸς τὰς ἰσπανικὰς ἐκείνας ἐκκλησίας ἐξ ὀνόματος 36 ἐπισκόπων ν' ἀντισταθῶσι πρὸς τὴν ἀπόπειραν ταύτην.

68) Ad Stephanum. Γράφει πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης Στέφανον νὰ φροντίσῃ περὶ ἐκλογῆς νέου ἐπισκόπου ἐν τῇ κατὰ τὴν Γαλλίαν ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀρελάτης· διότι ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς Μαρκιανὸς προσετέθη εἰς τὸ σχίσμα τοῦ Νοουατιανοῦ.

δ') Τὸ ἔτος 255 ἐκραγεῖσα ἡ ἔρις περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἵρετικῶν, ἔδωκεν εἰς τὸν ἡμέτερον ἐπίσκοπον ἀφορμὴν εἰς πολλῶν ἐπιστολῶν σύνταξιν· ὅθεν καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἐπομένων τούτων ἐπιστολῶν διαλαμβάνει περὶ τοῦ εἰρημένου ζητήματος.

69) Ad Magnum. Ὁ Μάγνος οὗτος ἠρώτησε τὸν Κυπριανόν, ἂν τὸ βάπτισμα τῶν σχισματικῶν Νοουατιανῶν, καὶ τὸ τῶν Κλινικῶν λεγόμενον, τὸ ὁποῖον ἐτελεῖτο διὰ βαντισμοῦ, πρέπει νὰ ἔχωσι κῦρος, ἢ οὐχί. Ὁ Κυπριανὸς λύει τὴν ἀπορίαν, λέγων, ὅτι, ἐπειδὴ ἔξω τῆς ἐκκλησίας δὲν ὑπάρχει τελεία τις τῆς πίστεως ἐνότης, ἄρα οὐδὲ τὸ βάπτισμα τῶν Νοουατιανῶν ἔχει ἰσχύν τινα· περὶ δὲ τοῦ τῶν Κλινικῶν ἀποκρίνεται καταφατικῶς.

70—71) Ἡ μὲν πρώτη, ad Januarium etc. εἶναι συνοδικὴ ἐπιστολὴ, τὸ αὐτὸ ζήτημα κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἀναπτύσσουσα· ἡ δὲ δευτέρα, ad Quintum, πραγματεύεται μὲν ὡσαύτως περὶ τοῦ αἵρετικοῦ βαπτίσματος, ἀλλ' ἐμβριθέστερον, καὶ ἀποτεινομένη μᾶλλον πρὸς τὴν ἐναντίαν γνώμην τοῦ Ῥωμαίου ἐπισκόπου Στεφάνου.

72) Ad Stephanum. Συνοδικὴ ἐπιστολὴ, ὑπὸ 72 ἐπισκό-

πων υπογεγραμμένη, επικυρούσα καὶ κοινοποιούσα εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης τοὺς πρότερον ἤδη ἀποφασισθέντας περὶ τοῦ ζητήματος τούτου 256 συνοδικούς κανόνας.

73) Ad Jubajanum. Κατὰ τὸ περιεχόμενον εἶναι ἡ ἐκτενέστερα πασῶν τῶν ἄλλων ἐπιστολῇ, περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως γραφεῖσα, ἐνθα ὁ Κυπριανὸς ἐπισωρεύει πάντα, ὅσα συντελοῦσιν εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἑαυτοῦ γνώμης, καὶ εἰς τῶν ἐναντίων λόγων καὶ ἐνστάσεων τὴν ἀναίρεσιν.

74) Ad Pompejum. Ἐγράφη πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ αἱ ἀνωτέρω, ἀλλὰ διαφέρει αὐτῶν, καθὼς σαφηνίζουσα ὅσα ὁ Στέφανος ἀπεδοκίμαζεν, ἀποκρινόμενος πρὸς τὴν συνοδικὴν ἐκείνην ἐπιστολὴν.

75) Firmilianus ad Cyprianum. Καὶ πρὸς τὸν Φιρμιλιανὸν, τὸν ἐπίσκοπον τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Καισαρείας, ἔγραψεν ὁ Κυπριανὸς περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν, γνωστοποιῶν εἰς αὐτὸν τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην τοῦ Στεφάνου. Ἡ δὲ ἀπάντησις ἀπέβη κατ' εὐχὴν· διότι ὁ Φιρμιλιανὸς, ἀποδοκιμάζων ὅλως τὴν γνώμην τοῦ Στεφάνου, συμφωνεῖ κατὰ πάντα μετὰ τοῦ Κυπριανοῦ. — Ἡ ἐπιστολὴ, γραφεῖσα κατ' ἀρχὰς ἑλληνιστί, μετεφράσθη εἰς τὸ λατινικὸν ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ.

ε) Ἡ χρονολογία τῶν λοιπῶν ἐπιστολῶν τίθεται κατὰ τὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐαλεριανοῦ διωγμὸν (257).

76—79) Cyprianus ad martyres in metallis constitutos. Παραμυθεῖ ὁ Κυπριανὸς τοὺς μάρτυρας, τοὺς καταδικασθέντας εἰς τὰ μεταλλεῖα, καὶ προτρέπει αὐτοὺς, εἰς καρτερίαν. Οἱ δὲ μάρτυρες ἀποδίδουσι τὰς εὐχαριστίας αὐτῶν διὰ τριῶν ἐπιστολῶν.

80) Ad Successum. Ἀναγγέλλει εἰς αὐτὸν τὸ νέον κατὰ τῶν χριστιανῶν αυτοκρατορικὸν διάταγμα, τὸ ἐκδοθὲν κατὰ τῶν ἐπισκόπων μάλιστα καὶ τοῦ κλήρου καθόλου, ἐνεκα τοῦ ὁποῖου ἑμαρτύρησεν ἐν Ῥώμῃ ἐνδόξως μετὰ πολλῶν ἄλλων θυμάτων καὶ ὁ ἐπίσκοπος Σίξτος ὁ β'.

81) Ad clerum et plebem Carthaginensem. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτε ἐκρύβη τὸ δεύτερον, διὰ νὰ μὴ ἀπαχθῇ εἰς Ἰτύκην, ἀλλὰ διὰ νὰ μαρτυρήσῃ ἐν Καρχηδόνι, ἔγραψε

τὴν τελευταίαν ταύτην ἐπιστολὴν, προτρέπων τὸν ἐν Καρχηδόνι λαὸν καὶ κληρὸν εἰς εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν.

Πλὴν δὲ τῶν διασωθεισῶν καὶ ἐνταῦθα καταγραφεισῶν τούτων ἐπιστολῶν ἔγραψεν ὁ Κυπριανὸς καὶ ἄλλας, ὅσων, ἐπὶ πρὸς τὸν ἐν Ῥώμῃ κληρὸν (α), δύο περὶ τῆς χειροτονίας τοῦ Φηλικισίου μου (β), καὶ ἑτέραν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἐν Ἀφρικῇ ἐπισκόπους (γ), αἵτινες ὁμῶς ἀπωλέσθησαν.

Ἀμφιβαλλόμενα καὶ ὑποβολιμαῖα συγγράμματα.

α) De spectaculis (Περὶ θεαμάτων). Ἔχει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸ ὁμώνυμον σύγγραμμα τοῦ Τερτυλλιανοῦ, καὶ εἶναι συντεταγμένον εἰς φράσιν, σύμφωνα κατὰ τι πρὸς τὴν τοῦ Κυπριανοῦ· ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμολογήσωμεν αὐτὸ, ὥς ὁ Παμέλιος, ὁ Βελλαρμίνος, καὶ ἄλλοι θέλουσι, γνήσιον αὐτοῦ πόνημα, διότι ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἀναφέρεται μετὰ τῶν ὁμολογουμένων συγγραμμάτων τοῦ Κυπριανοῦ, καὶ διότι ἐλλείπουσι σχεδὸν παντάπασιν ὠρισμένα τοπικὰ διδόμενα, μαρτυροῦντα, ὅτι συνεγράφη ἐν Καρχηδόνι τοῦναντίον, τὰ ὑπάρχοντα ὀλίγα ἐξελέγχουσι, ὅτι συνετάχθη ἐν Ῥώμῃ.

β) De laude martyrii (Ἐγκώμιον μαρτυρίου). Ἡ ὑπόθεσις γίνεται γνωστὴ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς· πολλὰ δὲ τεκμήρια συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς γνησιότητος· διότι τὸ βιβλίον ἀνατίθεται εἰς τοὺς μάρτυρας Μωϋσῆν, Μάξιμον, καὶ λοιποὺς, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἐτελειώθη κατὰ τὸν ἐπὶ Δεκίου διωγμὸν, καὶ ἡ ἀπάντησις τῶν μαρτύρων τούτων ἐμφαίνει τρόπον τινὰ, ὅτι παρέλαβαν αὐτὸ καὶ ἀνέγνωσαν· καὶ τὸ ὄνομα δὲ τοῦ Κυπριανοῦ ἐπιγράφεται ἐπὶ πάντων τῶν χειρογράφων· ἀλλ' ὁμῶς, πλὴν τινος διαφορᾶς περὶ τὸ ὕψος, πλὴν τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν, ἀπαντῶνται προσέτι καὶ τινὰ ἄλλα, ἀμφίβολον ἀποκαθιστῶντα τὸ γνήσιον.

(α) Παρβλ. Epist. 14.

(β) Epist. 42.

(γ) Epist. 45.

γ') De disciplina et bono pudicitiae (Περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς σωφροσύνης). Περὶ τοῦ βιβλίου τούτου ἡ αὐτὴ κρίσις ἰσχύει. Ἐγγράφη δηλονότι ἐν καιρῷ τοῦ διωγμοῦ ὑπὸ ἐπισκόπου, ἀποχωρισθέντος ἀπὸ τῆς κοινότητος αὐτοῦ· ἐπεὶ δὲ ὁμοῦς στερεῖται μαρτυριῶν ἔξωθεν, καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ λόγοι δὲν ὑπάρχουσιν ἀποχερῶντες, δὲν δύναται διὰ τοῦτο νὰ συναριθμηθῇ μετὰ τῶν γνησίων τοῦ Κυπριανοῦ συγγραμμάτων.

δ') Ad Novatianum de spe veniae non neganda (Πρὸς Νουατιανόν, ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀρῇται τις τῆς ἀφέσεως τὴν ἐλπίδα). Ὁ Ἐρασμος, Τιλλεμόντιος, καὶ Μαρανὸς παραδέχονται τὸ σύγγραμμα τοῦτο διὰ δύο μάλιστα λόγους ὑποβολιμαῖον· τὸ μὲν, διότι, καίτοι δὲν περιέχει τι ἐναντίον, δὲν εἶναι ὁμοῦς εἰς τὴν λαμπρὰν ἐκείνην γλῶσσαν γεγραμμένον, ἥτις ἐπανεῖ συνήθως εἰς τὰ βιβλία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου Πατρός· τὸ δέ, διότι ὅσα γράφονται μάλιστα ἐν τῷ προοιμίῳ, δὲν συμβιβάζονται πρὸς τὰς βιωτικὰς αὐτοῦ περιστάσεις.

ε') Exhortatio ad poenitentiam (Προτροπὴ εἰς μετάνοιαν). Ἀνεκαλύφθη, καὶ ἐξεδόθη κατὰ πρῶτον ἐν Βονωνίᾳ (α), ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκδότης αὐτοῦ Χρυσόστομος Τρομβέλλιος δὲν ἀρνεῖται, ὅτι περὶ τούτου τοῦ εὐρήματος ὑπάρχουσιν ἱκαναὶ ἀμφιβολίαι· διότι πρῶτον μὲν τὰ ῥήτὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀναφέρονται κατ' ἄλλον τινὰ διάφορον τρόπον, ἢ καθ' ὃν συνήθως παρὰ τῷ Κυπριανῷ· ἔπειτα δέ, πλὴν τῆς ἐν τῷ χειρογράφῳ ἐπιγραφῆς, ὅπου ἀπαντᾷται τοῦ Κυπριανοῦ τὸ ὄνομα, οὐδὲ ἡ ἐλαχίστη αὐτοῦ μνεῖα γίνεται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

ς') De aleatoribus (Περὶ κυβευτῶν). Τὸ τραχὺ τῆς φράσεως, ἡ ἡμαρτημένη γλῶσσα, καὶ ἡ διαφέρουσα παραπομπὴ τῶν ῥήσεων τῆς ἁγίας Γραφῆς, προδίδουσιν ἀποχερῶντως, ὅτι πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς ἄλλον ἐκκλησιαστικὸν συγγραφέα, ἴσως, ὡς ἐκ τοῦ προοιμίου ὁ Βελλαρμίνος εἰκάζει, εἰς τινὰ τῆς Ρώμης ἐπίσκοπον.

(a) Veterum PP. Iatt. opuscula nunquam antehac edita a Canonicis regul. S. Salvat. T. II P. I. Bonon. 1731. 4.

ζ') Liber de singularitate clericorum (*Περὶ τοῦ ἐξαιρέτου τῶν κληρικῶν*), ἀποδιδόμενον καὶ εἰς τὸν Ὀριγένη, Διγυστίνον, Ἱερώνυμον, καὶ ἄλλους. Τὸ βιβλίον εἶναι πολὺ χρήσιμον· ἀλλὰ τότε, ἢ ὑπὸ τίνος συνεγράφη, ἀγνοεῖται διόλου· πάντως οὐχὶ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Κυπριανοῦ, ὡς μαρτυρεῖ ἡ γέμουσα βαρβαρισμῶν λατινικὴ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι γεγραμμένον.

η') De duodecim abusioibus saeculi (*Περὶ τῶν δώδεκα καταχρήσεων τοῦ αἰῶνος*). Ἡ ἀγία Γραφή φέρεται ἐνταῦθα εἰς μαρτυρίαν κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου διωρθωμένον κείμενον· ποῖος δὲ εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου, περὶ τούτου διαφωνοῦσιν αἱ γνώμαι τῶν κριτικῶν.

θ') Oratio de laude martyrii, καὶ De duplici martyrio (*Λόγος περὶ ἐγκωμίου μαρτυρίου, καὶ Περὶ διπλοῦ μαρτυρίου*). Εἶναι ἀπλῶς ῥητορικὰ γυμνάσματα, εἰς γλῶσσαν πολὺ ἐπιτετηδευμένην. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ὁ συγγραφεὺς, ὁμιλῶν περὶ τοῦ διοκλητιανοῦ διωγμοῦ, μνημονεύει καὶ τῶν τουρκικῶν πολέμων, ἠθέλησάν τινες ν' ἀποδώσωσιν αὐτὸ εἰς τὸν Ἑρασμον· ἀλλ' ὁ Ἑρασμος βεβαίως δὲν ἤθελε συγγράφει οὕτως ἀμαθῶς καὶ ἀνεπιτηδείως.

ι) De operibus Christi cardinalibus (*Περὶ τῶν κυρίων ἔργων τοῦ Χριστοῦ*). Δὲν εἶναι πόνημα τοῦ Κυπριανοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἀββᾶ Ἀργόλδου, φίλου τοῦ ἀγίου Βερνάρδου, κατὰ τὴν ιβ' ἑκατονταετηρίδα.

ια) Expositio in symbolum Apostolorum (*Ἑρμηνεία εἰς τὸ σύμβολον τῶν Ἀποστόλων*). ἔχει συγγραφῆς τὸν Ρουρτίνον, ἂν καὶ ὑπὸ τινων ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἱερώνυμον.

ιβ') De trinitate (*Περὶ τῆς τριάδος*). Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀποδιδόμενον, ὡς εἶδαμεν, καὶ εἰς τὸν Τερτυλλιανόν, συνετάχθη κυρίως ὑπὸ τοῦ Νουατιανοῦ.

ιγ') De rebaptismate (*Περὶ ἀναβαπτισμοῦ*). Ἀντιῤῥητικὸν σύγγραμμα, τὸ ὅποιον, ὡς κατὰ πάντα πιθανὸν λέγον φαίνεται, ἐγράφη μᾶλλον κατὰ τοῦ Κυπριανοῦ, ἢ ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ· διότι συνιστᾶται ἐν αὐτῷ οὐχὶ ἡ τοῦ Κυπριανοῦ περὶ τοῦ ἀνα-

βαπτισμοῦ τῶν αἱρετικῶν γνώμη, ἀλλ' ἡ παρὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας πρεσβευομένη.

ιδ') Προσέτι δὲ φέρουσιν ἀναξίως τὸ ὄνομα τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τὰ ἐξῆς ὀλίγα συγγράμματα καὶ ποιήματα· De montibus Sina et Sion adversus Judaeos (Περὶ τῶν ὀρέων Σινᾶ καὶ Σιών κατὰ Ἰουδαίων)· — De judaica incredulitate (Περὶ τῆς ἰουδαϊκῆς ἀπιστίας)· — Adversus Judaeos (Πρὸς Ἰουδαίους)· — De coena (Περὶ δείπνου)· — Arcana et preces Cypriani (Κυπριανοῦ μυστήρια καὶ εὐχαί)· — De revelatione capitis Joannis Baptistae (Περὶ ἀποκαλύψεως τῆς κεφαλῆς Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ)· — De notis (Περὶ σημειώσεων)· — De resurrectione (Περὶ ἀναστάσεως)· — De Genesi (Περὶ Γενέσεως)· — De Sodoma (Περὶ τῶν Σοδόμων)· — Ad Senatorem (Πρὸς συγκλητικὸν ἐπιστολαὶ τρεῖς)· — καὶ τελευταῖον, Confessio s. poenitentia Cypriani ('Ὁμολογία, ἡ ἐξομολόγησις καὶ μετάνοια Κυπριανοῦ.)

§. 3. Διδασκαλία. Α') Περὶ τῆς καθέδρας τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ἡ περὶ τοῦ πρωτείου τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ἐκ τῶν σημειωθέντων ἐν τῇ Ἀναλύσει τοῦ Περὶ τῆς ἐνότητος τῆς ἐκκλησίας συγγράμματος τοῦ Κυπριανοῦ μανθάνομεν, ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς οὗτος Πατὴρ εἶναι ἐκ τῶν πρώτων, οἵτινες συνέστησαν τὸ περὶ τοῦ πρωτείου τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας δόγμα. Κατ' αὐτὸν ἔλαβαν μὲν πάντες οἱ Ἀπόστολοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν αὐτὴν ἀξίαν καὶ δύναμιν, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Πέτρος· ἀλλ' ὅμως τὴν δύναμιν ταύτην ἀπένειμέ που, λέγει, ὁ Ἰησοῦς κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν Πέτρον· περὶ αὐτοῦ κατ' ἐξοχὴν εἶπεν, ὅτι θέλει οἰκοδομηθεῖν ἐπ' αὐτὸν τὴν ἐκκλησίαν· εἰς αὐτὸν κατ' ἐξοχὴν παρέδωκε νὰ ποιμαίνῃ τὰ πρόβατα αὐτοῦ, διὰ νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις πᾶσα τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἱερατείου ἐμελλε νὰ προκύψῃ ἐξ ἐνός τινος τόπου, καὶ διὰ νὰ καταστήσῃ οὕτως ἐναργῆ τὴν ἐνότητα καὶ τῆς ἐκκλησίας (unitas ecclesiae), καὶ τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας. Ὁ ἀπόστολος Πέτρος λοιπὸν ἐμφαίνεται ἐνταῦθα παραστάτης τῆς μιᾶς ἐκκλησίας, τῆς μιᾶς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας, ἥτις, ἂν καὶ διηρημένη εἰς πολλὰ ὄργανα, κατὰ τὴν ἀρχὴν ὅμως καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς εἶναι καὶ μένει μία. Ὁ ἀποχωριζόμε-

νος ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς κοινωνίας πρὸς τὴν μίαν δρατὴν, καθολικὴν ἐκκλησίαν, οὗτος ἀποσπᾶται ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος, τῆς παριστωμένης ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου· διότι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ νομίζῃ τις, ὅτι μένει εἰσέτι μέλος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, διὰν ἀποσπᾶται ἀπὸ τῆς καθέδρας τοῦ Πέτρου (cathedra Petri), ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι θεμελιωμένη ἡ ἐκκλησία ; Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω διδάσκει ὁ Κυπριανός· ἀλλὰ καὶ ἐάν τις παραδεχθῇ τὸν Ἀπόστολον παραστάτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος, δὲν ἔπεται προσέτι, ὅτι ἡ παράστασις αὕτη πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν· διότι, ἂν καὶ δὲν πρέπει ν' ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς παραδόσεως, ὅτι ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἦλθεν εἰς Ῥώμην, καὶ συνέστησε τὴν ῥωμαϊκὴν κοινότητα, εἶναι ὁμῶς καὶ βέβαιον, ὅτι οὐδέποτε ἦτον ἰδίως καὶ ὁριστῶς τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος· διότι πρότερον ἤδη θεμελιώσε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας· ὅθεν ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἐπίσης δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ καθέδρα τοῦ Πέτρου, ὥς καὶ δὲν ὀνομάζεται οὔτε καθέδρα τοῦ Παύλου. Ὁ Εἰρηναῖος καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς ἐξεύρουσι μὲν, ὅτι ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος θεμελιώσαν αὐτὴν καὶ ἐλάμπρυναν διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ αὐτῶν θανάτου· ἀλλ' ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία, ὥς καθέδρα τοῦ Πέτρου, ὑπερέχει τῶν ἄλλων ἀποστολικῶν ἐκκλησιῶν, περὶ τούτου οὐδὲν παντάπασιν ἀναφέρουσιν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ πλείους τῆς Δύσεως κοινότητες ἦσαν συνειθισμέναι ν' ἀποδλέπωσι πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὥς πρὸς μητρικὴν αὐτῶν ἐκκλησίαν, ὥς ἐκκλησίαν ἀποστολικὴν, καὶ εἰς αὐτῆς τὸ κῦρος νὰ ἐπερείδωνται· ἐπειδὴ ὠνόμαζαν τὸν Πέτρον θεμελιωτὴν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ Ῥώμη ἦτο ποτε ἡ καθέδρα τῆς πολιτικῆς ἐνότητος τοῦ βασιλείου, συνέβη, ὥστε νὰ θεωρῶσι τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὥς καθέδραν τοῦ Πέτρου, καὶ ὅ,τι ἐλέγετο περὶ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ὥς τοῦ παραστάτου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος, νὰ ἀποδίδωσι τοῦτο εἰς αὐτὴν τὴν καθέδραν τοῦ Πέτρου· ἐντεῦθεν καὶ ὁ Κυπριανὸς ὀνομάζει ῥητῶς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν (α) «Ρε-

(*) Epist. 58, ad Cornelium.

» tri cathedram, ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotialis exorta est. » Ἀλλ' ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης δὲν πρέπει νὰ ἔχη διὰ τοῦτο καὶ τὸ πρωτεῖον τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν· ὁ Πέτρος δὲν εἶχε πρωτεῖόν τι, οὐδὲ ὑπεροχὴν τινα ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς Ἀποστόλους· ἐὰν ὁ Ἰησοῦς ἀνομάζῃ τὸν Πέτρον πέτραν, ἐπὶ τῆς ὁποίας θέλει οἰκοδομήσῃ τὴν ἐκκλησίαν (α), δὲν ἀποδίδεται τὸ ἐκφραστικώτατον τοῦτο ἐπίθετον εἰς τινα ἰδίως εἰς τὸν Πέτρον ἀπονεμομένην ὑπεροχὴν ὑπὲρ τοὺς Ἀποστόλους, οὔτε μόνον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Πέτρου, ἀλλ' εἰς τὸν Πέτρον, ὡς τὸν γήσιον καὶ ἔνθεμον ὁμολογητὴν τῆς πίστεως εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἥτις πίστις εἶναι τὸ ἀκράδαντον καὶ ἄσειστον θεμέλιον τῆς ἐκκλησίας, κατὰ τῆς ὁποίας οὔτε αἱ πύλαι τοῦ ἄβου δύνανται νὰ κατισχύσωσι. Πάντες, ὅσοι παρέλαβαν τὴν πίστιν ταύτην οὐχὶ μόνον κατὰ τὸ γράμμα ἐξωθεν δι' ἀνθρωπίνης διδασκαλίας, ἀλλ' ἐν τῷ πνεύματι καὶ τῇ ἀληθείᾳ, δι' ἐσωτερικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ οὐρανίου Πατρὸς, εἶναι ὡσαύτως Πέτροι καὶ θεμέλια τῆς ὑπὸ πάσης τῆς δυνάμεως τοῦ ἄβου ἀκατανίκητου ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ· πρὸς πάντας τούτους, ὡς ὀρθότατα σημειοῖ ὁ Ὁριγένης, εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τὸν λόγον ἐκεῖνον· « Πέτρα γὰρ πᾶς ὁ Χριστοῦ μαθητὴς . . . καὶ » ἐπὶ πᾶσαν τὴν τοιαύτην πέτραν οἰκοδομεῖται ὁ ἐκκλησιαστικὸς » πᾶς λόγος, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν πολιτεία . . . » Εἰ δὲ ἐπὶ τὸν » ἓνα ἐκεῖνον Πέτρον νομίζεις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ οἰκοδομεῖσθαι τὴν » πᾶσαν ἐκκλησίαν μόνον, τί ἂν φῇσαι περὶ Ἰωάννου τοῦ τῆς » βροντῆς υἱοῦ, ἡ ἐκάστου τῶν Ἀποστόλων ; Ἀλλως τε ἄρα τολ- » μήσωμεν λέγειν, ὅτι Πέτρου μὲν ἰδίως πύλαι ἄβου οὐ κατισχύ- » σουσι, τῶν δὲ λοιπῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν τελείων κατισχύ- » σουσιν ; . . . Ἄρα δὲ τῷ Πέτρῳ μόνῳ δίδονται ὑπὸ τοῦ Κυρίου » αἱ κλεῖδες τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ οὐδεὶς ἕτερος τῶν » μακαρίων αὐτὰς λήψεται ; . . . Παρώνυμοι γὰρ πέτρας πάντες » οἱ μιμηταὶ Χριστοῦ . . . Χριστοῦ μέλη ὄντες παρώνυμοι ἐ- » χρημάτισαν χριστιανοί, πέτρας δὲ Πέτροι . . . καὶ πρὸς πάν- » τας τοὺς τοιαύτους ἂν λέγοιτο ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος τὸ λέγον· σὺ

(α) Μαθ. ις'. 18.

» εἰ Πέτρος, καὶ τὰ ἐξῆς. . . . Λέλεκται τῷ Πέτρῳ, καὶ παντὶ
 » Πέτρῳ » (α). Ὁ Πέτρος λοιπὸν δὲν ἔχει ὑπεροχὴν τινα ὑπὲρ
 τοὺς λοιποὺς Ἀποστόλους· διότι τὴν αὐτὴν πνευματικὴν δύναμιν,
 τὴν ὁποίαν ὁ Χριστὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Πέτρον, παρεχώρησεν
 ἀλλαχοῦ εἰς πάντας τοὺς Ἀποστόλους κατὰ τὸν αὐτὸν τρό-
 πον (β).

Β') *Περὶ τοῦ βαπτίσματος*. Περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς
 ἐνεργείας τοῦ βαπτίσματος ἐκφράζεται ὁ Κυπριανὸς μετὰ πολ-
 λῆς ἀκριβείας, οὕτως· « Ἡ ἐκκλησία, λέγει, προάγει τὸν αὐτὸν
 τρόπον, καθ' ὃν καὶ ὁ παράδεισος, κάρπιμα δένδρα, τὰ ὁποῖα πε-
 ρικλεῖται ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς. . . . Τὰ δὲ δένδρα ταῦτα πο-
 τίζει ἐκ τεσσάρων ποταμῶν, τουτέστιν, ἐκ τῶν τεσσάρων εὐαγ-
 γελίων, διὰ τῶν ὁποίων χορηγεῖ τὴν σωτήριον τοῦ βαπτίσματος
 χάριν, ἐκχεομένην ἄνωθεν ἀπ' οὐρανοῦ. » Διὰ τοῦτο ὀνομάζει
 τὸ βάπτισμα *unda genitalis*, κῶμα *γεννητικόν* (γ), *aqua*
vitalis, ὕδωρ *ζωηφόρον* (δ), εἰς τὸ ὁποῖον ἐνοικεῖ διὰ τοῦ ἁ-
 γίου πνεύματος οὐρανία τις γεννητικὴ δύναμις, ὅθεν πηγάζει πᾶ-
 σα ἀρχὴ τῆς πίστεως, πᾶσα ἐλπίς τῆς αἰωνίου ζωῆς, καὶ ἡ θεία
 χάρις πρὸς καθαρισμὸν καὶ ζωοποίησιν τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ
 (ε). — Τὸ ἀποτέλεσμα, τὸ γεννώμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐκ
 τοῦ βαπτίσματος, περιγράφει ὁ Κυπριανὸς θαυμασιώτατα ἐξ οἰ-
 κείας ἑαυτοῦ παράτηρήσεως, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας με-
 τέστη εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἀζιωθεὶς τοῦ θεοῦ τούτου
 μυστηρίου· « Ὅτι περιεφερόμην, λέγει, εἰς τὸ σκότος καὶ τὴν
 βαθεῖαν νύκτα, καὶ περιεπλανώμην εἰς τὸ θυελλῶδες πέλαγος
 τοῦ κόσμου, κλονούμενος καὶ ἀβέβαιος περὶ τοῦ τέρατος τοῦ
 βίου μου, πόρρω τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ φωτός, πολὺ δύσκολον
 καὶ τραχὺ ἐφантаζόμην ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡ θεία χάρις ἐπαγ-

(α) Ὁριγίν. εἰς *Ματθ.* ις'. 18. Τόμ. ις'. §. 10. 11. 14.

(β) *Ματθ.* ιη'. 18.—*Ἰωάν.* κ'. 22.

(γ) *De grat. Dei ad Donat.* c. 4.

(δ) *Epist.* 69.

(ε) *Epist.* 73.

γέλλεται πρὸς σωτηρίαν, ὅτι δύναται τις ν' ἀναγεννηθῇ, νὰ ἐμφυχωθῇ διὰ τοῦ σωτηρίου λουτροῦ εἰς νέαν ζωὴν, ν' ἀποδυθῇ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ νὰ μεταπλάσῃ νέον κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν. Πῶς εἶναι, ἔλεγον, δυνατόν νὰ γείνῃ τοιαύτη μεταβολή; Πῶς εἶναι δυνατόν ν' ἀπαλλαχθῇ τις πάντων, ὅσα ἡ ἐκ γενετῆς ἔχομεν, ἢ παρελάβομεν, καὶ ὅσα, προΐούσης τῆς ἡλικίας, συνηυξήθησαν μεθ' ἡμῶν; Τοιούτους διαλογισμοὺς περιέστρεφον πολλάκις κατ' ἐμαυτὸν· διότι, ἐπειδὴ εὐρισκόμην περιπεπλεγμένος εἰς μυρία ἀποπλανήματα καὶ ἁμαρτήματα κατὰ τὸν πρότερόν μου βίον, ἀπὸ τῶν ὁποίων οὐδέποτε ἠλπίζον τὴν ἀπαλλαγὴν, ἠθέλον κάλλιον νὰ μένω οὕτω τῶν παθῶν μου τούτων ὑπόδουλος· μὴ ἔχων ἐλπίδα τινὰ ἐπὶ τὰ κρείττω, ἡρεσκόμην εἰς αὐτὰ, ὥς ῥιζωθέντα ἦδη ἐν ἐμοί. Ἀλλ' ὅμως ἀφοῦ τὸ ὕδωρ τῆς παλιγγενεσίας ἀπέπλυνε τὸν ῥύπον τοῦ προτέρου μου βίου, διεχύθη τότε ἄνωθεν ἱλαρὸν καὶ καθαρὸν φῶς ἐπὶ τὸ ἄγνισθὲν στήθος μου· ἀφοῦ διὰ τῆς ἀναγεννήσεως μετεπλάσθη εἰς νέον ἄνθρωπον, ἐνεδυναμώθη τότε θαυμασίως τὸ ἀσταθές καὶ παραφερόμενον πνεῦμά μου· τὸ σκότος διελύθη καὶ ἐφωτίσθη· ἡσθάνθη δύναμιν πρὸς τὰ πρότερον φαινόμενα δύσκολα, καὶ κατορθωτὰ ἀπέβησαν, ὅσα προτοῦ ἐνόμιζον ἀνεπίτευκτα. (α). — Τὸ βάπτισμα, εἴτε διὰ καταδύσεως γινόμενον, εἴτε διὰ ῥαντισμοῦ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, ἔχει, λέγει ὁ Κυπριανός, τὴν αὐτὴν πάντοτε ἐνέργειαν, καὶ ἐπ' αὐτὰ προσέτι τὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα, καίτοι μὴ ἔχοντα τὸ συνειδὸς αὐτῶν εἰς ἐτὶ ἀνεπτυγμένον, διὰ τὴν ἐμφωλεύουσιν ὅμως ἐν αὐτοῖς προπατορικὴν ἁμαρτίαν, ἔχουσιν ἀνάγκην τοῦ βαπτίσματος ὥς τινος συνθήκης πρὸς σωτηρίαν (β). — Ἡ ὕλη τοῦ μυστηρίου εἶναι τὸ φυσικὸν ὕδωρ, τὸ ὁποῖον καθαγιαίνεται ἰδίως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον· «Oportet ergo mun-»
 «dari et sanctificari aquam prius a Sacerdote, ut pos-»
 «sit baptismo suo peccata hominis, qui baptizatur, ab-»
 «luere» (γ)· ὁ δὲ τύπος, κατὰ θεῖαν διάταξιν, ἡ ἐπίκλησις

(α) De gratia Dei, c. 4.

(β) Epist. 89.

(γ) Epist. 70.

τῆς ἀγίας τριάδος· καὶ ὑπουργός, ὁ ἐπίσκοπος· α Nos (episcopus) de divino permissu rigamus sitientem Dei populum, nos custodimus terminos vitalium fontium» (α).

Γ') Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας. Ὅτι ἡ θεία εὐχαριστία εἶναι ἡ ἀληθὴς σὰρξ καὶ τὸ ἀληθὲς αἷμα τοῦ Χριστοῦ, πολλάκις καὶ πολλαχοῦ διδάσκει ὁ Κυπριανὸς εὐκρινέστατα. Ἑρμηνεύων τὸ αἶτημα τῆς κυριακῆς προσευχῆς, Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον, λέγει· «Ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς εἶναι ὁ Χριστός, καὶ ὁ ἄρτος οὗτος δὲν εἶναι πάντων, ἀλλ' ἡμῶν· διὰ τοῦτο δὲ αἰτοῦμεν νὰ μᾶς δίδεται καθ' ἐκάστην ὁ ἄρτος οὗτος, διὰ νὰ μὴ ἀποχωρισθῶμεν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἡμεῖς, οἵτινες ἐσμέν ἐν Χριστῷ, καὶ δεχόμεθα καθ' ἐκάστην τὴν εὐχαριστίαν εἰς τροφήν τῆς σωτηρίας. Ὁ Χριστὸς λέγει· «Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς» (β)· καθὼς λοιπόν, ὅταν λέγῃ, ὅτι θέλει ζῆσαι εἰς τὸν αἰῶνα, ὅστις ἂν φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου (γ), γίνεται δῆλον, ὅτι ζῶσιν, ὅσοι ἄπτονται τοῦ σώματος αὐτοῦ, καὶ μεταλαμβάνουσι τῆς εὐχαριστίας κατὰ τὸ δίκαιον τῆς κοινωνίας· οὕτω τοῦναντίον εἶναι φόβος, καὶ πρέπει νὰ προσευχώμεθα, μὴ τις ἀποκλειόμενος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μείνῃ μακρὰν τῆς σωτηρίας· διότι αὐτὸς ὁ Χριστὸς λέγει· «Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν· ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίνητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἐνυτοῖς» (δ). Καὶ διὰ τοῦτο αἰτοῦμεν νὰ μᾶς δίδεται καθ' ἐκάστην ὁ ἄρτος ἡμῶν, τουτέστιν ὁ Χριστός, ὥστε, καθὼς μένομεν καὶ ζῶμεν ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ νὰ μὴ ἐκθαίνωμεν ἐκ τῆς ἀγιογίης καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ» (ε). Ἐνταῦθα ὁ οὐράνιος ἄρτος, ἡ εὐχαριστία, καὶ ὁ Χριστὸς λαμβάνονται ἀντὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀπὸ τῆς εὐχαριστίας ἀφορισμὸς νομίζεται ἀπο-

(α) Epist. 73.

(β) Ἰωάν. ζ'. 51.

(γ) Αὐτόθι.

(δ) Ἰωάν. ζ'. 53.

(ε) De orat. domini. c. 18.

χωρισμὸς ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς κοινωνίας αὐτοῦ. Τούτου ἕνεκα ἀξιοῖ νὰ δίδεται ἐν καιρῷ διωγμοῦ ἄφεις εἰς τοὺς ἀληθῶς μετανοήσαντας, καὶ νὰ εἰσάγωνται οὗτοι πάλιν εἰς τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας, διὰ νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ τοῦ τρόμου τοῦ θανάτου. α Πῶς προτρέπομεν αὐτοὺς (λέγει) νὰ χύνωσι τὸ ἑαυτῶν αἷμα ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως, ὅταν, διὰ νὰ ὑποστήσωσι τὸν ἀγῶνα, ἀρνώμεθα εἰς αὐτοὺς τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ; ἢ πῶς νὰ τοὺς ἐνισχύωμεν εἰς τὸ ποτήριον τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου, ὅταν πρότερον δὲν συγχωρῶμεν εἰς αὐτοὺς νὰ πίνωσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου κατὰ τὸ δίκαιον τῆς κοινωνίας; (jure communicationis) (α). — Ἐν τῇ Πρὸς Καικίλιον ἐπιστολῇ ἐν ἐκτάσει ἀναπτύσσει ὁ Κυπριανὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῶν κυρίων συστατικῶν μορίων τῆς ἀναιμάκτου θυσίας, καὶ μάλιστα περὶ τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ ποτηρίῳ κράσεως τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος, λέγων· α Ἐὰν καθόλου δὲν συγχωρῆται νὰ λύωμεν τὴν ἐλαχίστην τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου, πόσον ἄρα εἶναι ἀθέμιτον νὰ προσκρούωμεν εἰς τηλικαῦτα καὶ τοσοῦτου λόγου ἄξια παραγγέλματα, ἀναφερόμενα εἰς τὸ μυστήριον τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου καὶ τῆς ἡμετέρας ἀπολυτρώσεως, καὶ νὰ μεταπλάττωμεν δι' ἀνθρωπίνης παραδόσεως εἰς ἄλλο, ὅ,τι ἔταξε καὶ κατέστησεν αὐτός ὁ Θεός! Διότι, ἂν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ κύριος ἡμῶν καὶ Θεός, εἶναι αὐτός ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ Θεοῦ πατρὸς, καὶ πρῶτος προσήνεγκε ἑαυτὸν θυσίαν εἰς τὸν πατέρα, καὶ διέταξε νὰ γίνηται τοῦτο εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ· πάντως ἐκεῖνος ὁ ἱερεὺς ἐκπληροῖ ἀληθῶς τὸ καθήκον αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ, ὁ μιμούμενος ἀκριβῶς ὅ,τι ἐπραξεν ὁ Χριστὸς, καὶ τότε προσφέρει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν ἀληθῆ καὶ πλήρη θυσίαν πρὸς τὸν Θεὸν πατέρα, ὅταν ἄρχεται τῆς προσφορᾶς οὕτως, ὅπως βλέπει προσεγγιζόντα αὐτὸν τὸν Χριστόν» (β). Ἑρμηνεύει δὲ προσέτι καὶ τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Χριστὸς συνεκέρασεν ἐν τῇ ἑαυτοῦ θυσίᾳ οἶνον καὶ ὕδωρ· α Ἐπειδὴ, λέγει, πάντας ἡμᾶς ἔφερεν ὁ

(α) Epist. 37.

(β) Epist. 63.

Χριστός, δεχτις καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐβάσταζε, βλέπομεν, διὰ διὰ μὲν τοῦ ὕδατος ἐννοεῖται ὁ λαός, διὰ δὲ τοῦ οἴνου αὐτὸ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ἐμφαίνεται. Ὅταν δὲ συγκιρνᾶται ἐν τῷ ποτηρίῳ ὁ οἶνος μετὰ τοῦ ὕδατος, ἐνοῦται ὁ Χριστός μετὰ τοῦ λαοῦ, καὶ ὁ λαὸς τῶν πιστῶν μετὰ τοῦ, εἰς ὃν ἐπίστευσε, συνάπτεται καὶ ἐνοῦται. Ἡ δ' ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦ Κυρίου ἐνωσις αὐτῇ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ οἴνου κιρνᾶται οὕτως, ὥστε ἡ κράσις ἐκείνη δὲν δύναται πλέον νὰ χωρισθῇ. . . Καθὼς δὲ ἐν τῷ καθαγιασμῷ τοῦ ποτηρίου τοῦ Κυρίου δὲν πρέπει νὰ προσενεχθῇ μόνον ἀπλοῦν ὕδωρ, οὕτως οὔτε ἀπλοῦς μόνον οἶνος· διότι ὅταν τις προσφέρῃ μόνον οἶνον, ἄρχεται τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ νὰ ῥηναίῃ χωρὶς ἡμῶν· καὶ ὅταν πάλιν μόνον ὕδωρ ὑπάρχῃ, ἄρχεται ὁ λαὸς νὰ ῥηναίῃ χωρὶς τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν ὅμως κιρνῶνται ἐκάτερα, καὶ διὰ τῆς εἰς τὸ αὐτὸ κράσεως (adunatione confusa) ἐνωῦνται μετ' ἀλλήλων, τότε τελεῖται τὸ πνευματικόν καὶ οὐράνιον μυστήριον » (α).

Δ') *Περὶ μετανοίας.* Ὁ πιστὸς ὑπόσχεται εἰς τὸ βάπτισμα νὰ πληρώσῃ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν (6)· ἀλλ', ἐνῷ σπεύδει νὰ κρατῇ καὶ νὰ περιστρέφῃ τὸν ἡθικὸν αὐτοῦ βίον ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων, δὲν δύναται ὁμοῦς, οὐδ' αὐτὸς ὁ δίκαιος, ν' ἀποφύγῃ, ὥστε νὰ μὴ γίνηται καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἁμαρτημάτων διὰ τοῦτο καὶ προσευχόμεθα καθ' ἐκάστην περὶ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· ἀλλὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ μᾶς ὑπέδειξε τὸν τρόπον ν' ἀποτινώμεν τὰ ὀφειλόμενα ταῦτα διὰ τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης πρὸς ἄλλους· «*Ne quis sibi quasi in-*» *nocens placeat, et se extollendo plus pereat, instrui-*» *tur et docetur, peccare se quotidie, dum quotidie pro*» *peccatis jubetur orare* » (γ). Ἐχουσι δὲ τὰ ἔργα ταῦτα τὴν δύναμιν τοῦ ἐξαλείφειν ἁμαρτίας, οὐχὶ ὡς ἀναπληροῦντα τὸ βάπτισμα, καὶ διὰ τοῦτο τὰς πρὸ αὐτοῦ ἁμαρτίας ἐξαλείφοντα,

(α) Ἀντίθ., σ. 13.

(6) *Epiat.* 6.

(γ) *De orat. domin.* c. 22.

ἀλλὰ τὰς ἁμαρτίας τὰς μετὰ τὸ βάπτισμα (α). Ἐὰν δὲ αὕτη ᾖναι ἡ ὁδός, διὰ τῆς ὁποίας ἐξαλείφονται αἱ ἐλαφρότεραι ἁμαρτίαι, ἄλλη ὁμως, μακροτέρα καὶ ἐπιπονωτέρα, ἡ ὁδὸς τῆς μετανοίας (poenitentia), ἐπαναφέρει εἰς τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν τὸν τὴν χάριν τοῦ βαπτίσματος ἀπολέσαντα. — Πρώτη πράξις τῆς μετανοίας ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ πανταχοῦ ἢ ἐξομολόγησις (exomologesis) ἐνώπιον τοῦ ἐπισκόπου, ἢ τοῦ πρεσβυτέρου, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ μετανοῶν δίδει λόγον περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ· καὶ ἡ μὲν ἐξομολόγησις αὕτη τῶν ἁμαρτιῶν εἶναι ἀπαραίτητος, ὥς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ προεισάγουσα τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ διαλλαγὴν· ἡ δὲ ἀπόκρυψις αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ ἱερέως ἐμπαίγμος τοῦ Θεοῦ (derisio Dei) λογίζεται. Ὁ μετανοῶν, δεχόμενος τὸν κανόνα τῆς μετανοίας διὰ τῆς παρὰ τοῦ ἐπισκόπου ἢ τῶν πρεσβυτέρων γινομένης ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν, ἐξητάζετο κατὰ τὸ τέλος τοῦ ὠρισμένου τῆς μετανοίας χρόνου ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ, ἂν εὑρίσκετο ἀποδοὺς τὴν πρέπουσαν ἱκανοποίησιν, ἀπελύετο πάλιν διὰ τῆς χειροθεσίας, συνδιηλλάσσετο, καὶ παρελαμβάνετο εἰς τὰ μυστήρια, ὥς μέλος ἀναγεννηθέν καὶ ἀναζήσαν εἰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν (β).

§. 4. Ἐκδόσεις. Ἡ πρώτη ἐκδοσις τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κυπριανοῦ, περιέχουσα μόνον τὰς ἐπιστολάς, ἐφάνη ἐν Ῥώμῃ, 1471, εἰς φύλλ., διὰ σπουδῆς Κ. Σεβϋγγεϊμίου καὶ Α. Πανναρτσίου, καὶ ἐν Βενετ. κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος παρὰ Βινδελίνῳ τῷ ἐκ Σπύρας. Ἐφεξῆς, πάλιν ἐν Βενετίᾳ, ἐξεδόθησαν τὸ 1483 μετὰ τῶν ἐπιστολῶν καὶ τινες τῶν πραγματειῶν, καὶ μετὰ πολλὰς ἄλλας ἐκδόσεις, μὴ ἐμφαινούσας μῆτε τὸν τόπον, μῆτε τὸ ἔτος τῆς τυπώσεως, ἐδημοσιεύθη νέα ἐν Παρισ. 1500, καὶ μετ' ὀλίγον ἄλλη πλουσιωτέρα, δι' ἀναλωμάτων Ῥεμβολτίου καὶ Βατερλοεσίου, ἐν Παρισ. 1512, εἰς 4^{ον}. Τούτων δὲ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδόσεων λαμπροτέραν καὶ κριτικωτέραν ἐφιλοπόνησεν ὁ ἐκ Ῥοτεροδάμου Δεσιδέριος Ἐρασμος, ἐν

(α) De oper. et elem.

(β) Epist. 11, — De lapsis c. 28.

Βασιλ. 1520, εἰς φύλλ., ἥτις καὶ μετετυπώθη ἔπειτα πολλάκις καὶ αὐτόθι, καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀλλὰ καὶ ταύτης κατὰ πολὺ ὑπερέχουσαν ἐτύπωσεν ἐν Ῥώμῃ, τὸ 1563, νεωτέραν ἄλλην Παῦλος ὁ Μανούτιος, προσθεὶς εἰς τὰ τέσσαρα τῶν ἐπιστολῶν βιβλία καὶ ἕτερον πέμπτον ἀνέκδοτον, περιέχον δέκα πέντε ἐπιστολάς. Μετὰ δὲ τοῦτον ὁ ἀκάματος Παμέλιος, μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐρευνήσας καὶ παραβαλὼν τὰ χειρόγραφα, εἰ καὶ καὶ βίον τοῦ Κυπριανοῦ συντάξας, καὶ τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ εἰς χρονολογικὴν τάξιν ὑπαγαγὼν, ἐξέδωκεν ἐν Ἀντιουερπ., 1568, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου Πατρὸς τὰ Ἀπαντα μετὰ μακρῶν ὑπομνημάτων. Ἡ ἔκδοσις αὕτη μετετυπώθη ἐν Παρίσι. ἐν διαστήματι ἑβδομήκοντα ἐτῶν (1574—1644) ὀκτάκις, καὶ πολλάκις συγχρόνως ἀλλαχοῦ. Ἡ τοῦ Νικ. Ῥιγαλτίου, ἐν Παρίσι. 1648, μετατυπωθ. καὶ ἐν Λονδίῳ 1650, διὰ τινὰς σημειώσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἠθέλησε νὰ διασαφῆται χωρία τινὰ τοῦ συγγραφέως, κατεκρίθη ὑπὸ τοῦ καρδινάλιου Ἀλδασπίνου. Ἔπονται δὲ μετὰ ταῦτα δύο ὀνομασταὶ ἐκδόσεις, ἡ μὲν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἰωάννου Φελλοῦ, ἐν Ὁξον. 1682, περιέχουσα προσέτι τὸν ὑπὸ τοῦ διακόνου Ποντίου συγγραφέντα βίον τοῦ Κυπριανοῦ, Annales Cyprianici, τουτέστι δέκα τριῶν ἐτῶν σύντομον ἱστορίαν, ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Κυπριανοῦ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, χρονολογικῶς ὑποτυπωθεῖσαν ὑπὸ Ἰωάν. Περσονίου, καὶ διαφόρους ἄλλας διατριβάς· ἡ δὲ, ἐν Παρίσι. 1726, ὑπὸ τοῦ Προυδεντίου Μαρανοῦ, τὴν ὁποίαν πρὸ αὐτοῦ ἤρχισε Στέφανος ὁ Βαλούσιος· ἐν αὐτῇ, διορθωθὲν τὸ καίμενον κατ' ἀκρίβειαν τριάκοντα χειρογράφων, ἡρμηνεύθη διὰ κριτικῶν σημειώσεων· ἡ τάξις τῶν συγγραμμάτων μετεβλήθη, καὶ σοφὴ εἰσαγωγή ἐπροτάχθη ὑπὸ τοῦ Μαρανοῦ. Μετετυπώθη δὲ πάλιν ἐν Παρίσι. 1733, ἐν Βενετ. 1728, 1758, καὶ ἐν Βιρσεβούργῳ 1782. Νεωστὶ δὲ ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐξεδόθησαν τοῦ Κυπριανοῦ τὰ συγγράμματα πρῶτον μὲν ἐν τῇ Collect. select. SS. Ecclesiae Patrum, ἐν Μεδιολάν. 1835, II. εἰς 8^{ον}. — ἔπειτα δὲ ἐν τῇ τοῦ Γερσορφοῦ Bibliotheca PP. eccl. latinor. selecta (Vol. II καὶ III.), δι' ἐπιμελείας Δ. Ἰ. Γολδχορνίου, ἐν Λειψ. 1838, καὶ 1839, II. εἰς 8^{ον}. —

Ἐκ τῶν μεταφράσεων συνιστάται μάλιστα ἡ γαλλικὴ, *Oeuvres traduites en François par Lambert, Paris chez André Pralard, 1672, 4.* καὶ ἡ γερμανικὴ, *Cyprians saemmiliche aechte Werke übers. v. M. Feyerabend, München 1818—20. IV. 8.*

ΝΟΟΥΑΤΙΑΝΟΣ

Ο Νοουατιανὸς δὲν πρέπει κυρίως νὰ κατέχη χώραν τινὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἁγίων τῆς ἐκκλησίας Πατέρων· ἀλλ', ἐπειδὴ ἔγεινεν ἤδη πολλάκις περὶ αὐτοῦ λόγος, καὶ σώζονται μάλιστα ὀλίγα τινὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἄξιον τῆς περιεργείας ἡμῶν εἶναι νὰ γνωρίσωμεν αὐτὸν ἀκριβέστερον.

§. I. Βίος. Ὁ Νοουατιανός, ὅστις δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μετὰ τοῦ Νοουάτον, σχισματικοῦ καὶ τούτου πρεσβυτέρου ἐκ Καρχηδόνης, κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκμάζαντος (α), κατήγετο κατὰ τὸν Φιλοστόργιον ἀπὸ τῆς Φρυγίας (β), δεδιδαγμένος ἀρκούν-

(α) Ἄλλ' ὅμως περὶ τοῖς ἐκκλησιαστ. συγγραμ. δὲν γίνεται πάντοτε ἡ διάκρισις αὐτῇ οἷον, Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ς'. κεφ. 15. « Ἴδμεν δὲ ὁ αὐτὸς [Διονύσιος, ἐπίσκοπ. Ἀλεξανδρ.] ποιεῖ καὶ τῷ Νοουάτῳ διεκράζει, ταραττονεὶ τηνικαδε τὴν Ῥωμαίων ἐκκλησίαν. » — Ε', 8. « Περὶ τῆς κατὰ Νοουάτον ἐπεροδοξίας. Νοουα- τικῶν μὲν γὰρ εὐλόγως ἀπεχθανόμεθα, διακόψαντι τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τινες τῶν ἀδελφῶν εἰς ἀσεβείας καὶ βλασφημίας ἐλύσαντι. » κ.τ.λ. — Θεοδώρητ. αἰρετ. κακομυθ. βιβλ. γ'. κεφ. 5. « ὁ δὲ Ναυάτος τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας πρεσβύτερος ἦν — Φωτ. Μυριόβιβλ. 182. « ἀνεγνώσθη Εὐλόγιον τοῦ ἐν ἁγίοις ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας κατὰ Ναυάτου καὶ περὶ οἰκονομίας λόγος εἰ. . . λέγει δὲ τὸν Ναυά- τον ὑπὸ Κορνηλίου πάπα Ῥώμης ἀρχιδιάκονον τῆς Ῥωμαίων καθισταναί. ἐκκλη- σίας. » — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 70. « Novatianus, Romanae urbis presbyter, adversus Cornelium, cathedram sacerdotalem conatus inva- dere, Novatianorum, quod graece dicitur καθαρόν, dogma constituit, noles apostatas suscipere poenitentes; hujus autor Novatus, Cypriani presby- ter, fuit. »

(β) Φιλοστόργ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. η'. κεφ. 15. « λέγει δ' οὖν, οὐκ εἰδ' ὅθεν λα- βὼν, τὸν Ἀπελινάριον ἐπίσκοπον εἶναι, καὶ τὸν Νουάτον ἐκ φυλῆς ὁρμάσαι τῶν Φρυγῶν. »

τως τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ἡ ἱστορία τῆς εἰς τὸν χριστιανισμόν ἐπιστροφῆς αὐτοῦ δὲν περιέχει χρήσιμόν τι εἰς ψυχικὴν οἰκοδομήν· διότι εὕρισκόμενος ἔτι ἐν Ῥώμῃ μετὰ τῶν κατηγουμένων, ἐβασανίζετο πολὺν χρόνον ὑπὸ σατανικῶν πειρασμῶν, καί, ἐνῷ περιεποιούετο αὐτὸν οἱ ἐξορκισταί, περιπεσὼν εἰς θανατηφόρον ἀσθένειαν, ἐπειδὴ, μηδεμίαν ἔχων ἐλπίδα ἀναρρώσεως, ἔλαβε τὸ βάπτισμα, κείμενος ἐν τῇ κλίνῃ, διὰ ῥαντισμοῦ, ἔπειτα θεραπευθεὶς παρὰ προσδοκίαν, δὲν ἠθέλησεν οὔτε τὴν λοιπὴν τοῦ βαπτίσματος τελετὴν νὰ συμπληρώσῃ, οὔτε παρὰ τοῦ ἐπισκόπου νὰ λάβῃ τὸ χρίσμα καὶ τὴν χειροθεσίαν (α). Τοιοῦτοι δὲ κληνικοί, ὡς ἐκαλοῦντο, ἦσαν κατὰ νόμον ἀποκεκλεισμένοι τῆς ἱερωσύνης· ἀλλ' ὅμως ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Νοουατιανοῦ, ἴσως ὁ Φαδιανός, ἀποβλέπων πρὸς τινὰ πλεονεκτήματα αὐτοῦ, καίτοι διακωλυόμενος ὑπὸ παντὸς τοῦ κλήρου καὶ πολλῶν λαϊκῶν, προεχείρισεν αὐτὸν πρεσβύτερον (β). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν, ὡς φαίνεται, ἀπέλαυνεν ὑπολήψεώς τινος· ὅτε ὅμως ἔπειτα, κατὰ τὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Δεκίου διωγμὸν, ἐκινδύνευεν ὁ κληρὸς, ἐγκλεισθεὶς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, δὲν ἠθέλησε νὰ πεισθῇ, ὥστε νὰ βοηθήσῃ, ὡς ἤρμοζεν εἰς πρεσβύτερον, τοὺς ὁμολογητὰς καὶ λοιποὺς χρεῖαν ἔχοντας ἀδελφοὺς, ἀλλὰ τούναντίον μάλιστα ἠρνήθη, ὅτι εἶναι πρεσβύτερος, καὶ ἐκήρυξε παρῥησίᾳ, ὅτι ἀνήκει εἰς ἄλλην φιλοσοφίαν (γ). Πόσον ὀλίγον ὁ Νοουατιανὸς κατείχετο ὑπὸ ἐκκλησιαστικοῦ πνεύματος, ἀπεδείχθη, ὅτε, τὸ ἔτος 151, ἀνυψώθη εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης μετὰ πολυχρόνιον χηρείαν Κορνήλιος ὁ Ῥωμαῖος· διότι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ὀρεγόμενος τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, ἀποτυχὼν νῦν διὰ τὴν ἀναγάρυσιν τοῦ Κορνήλιου, ἤρχισε νὰ ὑδρίζῃ αὐτὸν ἀυστολῶς, καὶ ἀποκτῆσας ὁπαδοὺς τινάς, ἐνισχυθεὶς δὲ προσέτι καὶ ὑπὸ τοῦ ἐλθόντος ἐκ Καρχηδόνης πρεσβυτέρου Νοουάτου, προεχειρίσθη ψευδεπίσκοπος τῆς Ῥώμης ὑπὸ τριῶν ἐπισκόπων, τοὺς ὁποίους

(α) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ'. κεφ. 43.

(β) Εὐσεβ. αὐτόθι.

(γ) Εὐσεβ. αὐτόθι.

ἐκέρδησεν εἰς τὸ φρόνημα αὐτοῦ (α). Διὰ τὰ ὑποστηρικθῆ δὲ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἐσυκοφάντει τὸν Κορνῆλιον, καὶ ἐπεδεικνύει τοὺς φυλάττων αὐστηροτέραν τινὰ περὶ τὴν μετάνοιαν διδασκαλίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἤρνεϊτο διὰ πάντος εἰς τοὺς ἅπαξ ἐκπεπωκότας τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Ἀλλ' οὐχὶ μόνον ἀφωρίσθη ἐπὶ τινος ἐν Ῥώμῃ συγκροτηθείσης συνόδου, ἀλλὰ καὶ ἀπεβλήθη ἐκ τῆς Ἀφρικῆς, ὡς μαθητόμεν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυπριανοῦ (β), καὶ ἐγκατελείφθη ὑπὸ πάντων αὐτοῦ τῶν ὁπαδῶν (γ). Τοσοῦτον δὲ ταχέως ἐδυσφημίσθη, ὥστε θέλων ἔτι νὰ ὑποστηρικθῇ, ἔπραξε καὶ τὸ χεῖριστον ἀτόπημα τοῦτο, νὰ ὀρκίσῃ τοὺς λαμβάνοντας παρ' αὐτοῦ τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, ὅτι δὲν θέλουσι χωρισθῆ ποτε ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν Κορνῆλιον (δ). Καὶ τὸ μὲν ἐξ αὐτοῦ γεννηθὲν σχίσμα ἐξηλείφθη εὐθὺς μετὰ ταῦτα (τὸ ἔτος 252) διὰ φροντίδος καὶ ἐπιμελείας τῶν ἐπισκόπων· αἱ κακόδοξοι ὅμως αὐτοῦ περὶ μετάνοιαν καὶ ἐκκλησίας διδασκαλίας, κρυφίως πῶς ἀναβλαστάνουσαι πάντοτε ἐπὶ μᾶλλον, ἐπροξένησαν ἐφεξῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν οὐχὶ μικράν τινα βλάβην. — Τί συνέβη εἰς τὸν Νοουατιανὸν μετὰ τὸν ἀπορισμὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, δὲν μᾶς εἶναι γνωστόν· ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἐξυμνεῖται ὡς μαρτυρήσας· καὶ ὁ Σωκράτης δὲ ἀναφέρει τὸ τοιοῦτον (ε), ἀλλὰ μόνος αὐτὸς, καὶ οὐδεὶς ἄλλος· διότι τοῦλάχιστον τὰς περιφερομένας τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ Πράξεις Εὐλόγιος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐξηλεγξε νόθους καὶ ψευδεπιγράφους (ς).

§. 2. Συγγράμματα. Οἱ μὲν ἀρχαῖοι πατέρες ὁμολογοῦσιν, ὅτι ὁ Νοουατιανὸς εἶχε καὶ εὐφυΐαν, καὶ παιδείαν, καὶ ῥητορι-

(α) Εὐαῖβ. αὐτόθι.

(β) Epist. 41. 42. 49.

(γ) Εὐαῖβ. αὐτόθι.

(δ) Εὐαῖβ. αὐτόθι.

(ε) Ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. 8^α κεφ. 28. « ἀλλ' οὗτος μὲν ὕστερον ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ τοῦ βασιλέως διωγμὸν κατὰ χριστιανῶν κινήσαντος, ἐμαρτύρησεν. »

(ς) Παρὰ Φωτ. Μυριόβιβλ. 280. « ὅτι ἐν τῇ ἑταρῇ λόγῳ ἐλέγχει τὸ φερόμενον « Ναυάτου ψευδομαρτύριον » . . . οὔτε δὲ μέστιγας, αὐτὴ ποινὴν, ἢ βάσανον τὸν « Ναυάτου διειργκεῖν ἀναγράφει. » κτλ.

κὴν θειότητα, μάλιστα δὲ ἀκριβῆ γινῶσιν τῆς φιλοσοφίας (α), καὶ ὅσα τὴν σήμερον ἀναγινώσκουμεν εἰς τὰ περιλειπόμενα αὐτοῦ συγγράμματα, δὲν ἐλαττοῦσι παντάπασι τὴν καλὴν ταύτην περὶ αὐτοῦ κρίσιν· εὐχῆς ὅμως ἔργον ἤθελεν εἶσθαι, ἂν ταῦτα τοῦ πνεύματος αὐτοῦ τὰ πλεονεκτήματα ἤθελε μεταχειρισθῇ ἐκ' εὐλογίας τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Ἱερώνυμος καταγράφει μακρὸν τινα κατάλογον τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν δὲν σώζεται πλέον· ὅσα δὲ ἐφθασαν εἰς ἡμᾶς, εἶναι καὶ ἐξῆς·

α) *Liber de trinitate* (*Βιβλίον περὶ τῆς ἁγίας τριάδος*). Τὸ ἐκτενές τοῦτο σύγγραμμα, ἡμαρτημένως ἄλλως καὶ εἰς τὸν Τερτυλλιανὸν ἢ Κυπριανὸν ἀποδιδόμενον, δημολογεῖται ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Ἱερώνυμου ὡς γνήσιον τοῦ Νοουατιανοῦ πόνημα (β). Ἐλήφθη ὅμως τὸ πλεῖστον μέρος ἐκ τοῦ Τερτυλλιανοῦ, καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ *Πρὸς Πραξίαν* βιβλίου αὐτοῦ, καὶ ἐγράφη κατὰ τῶν Ἀντιτριαιτῶν. Ἄν δὲ συνετάχθη πρὸ, ἢ μετὰ τὸ σχίσμα, τὸ ὁποῖον ὁ Νοουατιανὸς ἐγέννησεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἤθελεν εἶσθαι ἀδύνατον, ἂν μὴ ἐμνημονεύετο ἐν αὐτῷ (γ) ὁ Σαβέλλιος, ὅστις ἀνέστη αἰρετικὸς περὶ τὸ ἔτος 256, καὶ ἂν μὴ προέκυπτεν ἐντεῦθεν κατὰ πολὺ πιθανωτέρα ἢ γνώμη τῶν χρονολογούντων τὴν σύνταξιν αὐτοῦ μετὰ τὸ σχίσμα. — Τὸ βιβλίον πρῶτον μὲν πραγματεύεται τὴν περὶ Θεοῦ καὶ τῶν τελειότητων αὐτοῦ διδασκαλίαν, στηριζομένην ἐπὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἀντιμαχομένην δὲ πρὸς τὴν κακοδοξίαν τῶν Γνωστικῶν· ἔπειτα δὲ ἀποδεικνύει ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Π. καὶ Κ. Δ., ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἀληθῶς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τελευταῖον διαλαμβάνει περὶ τῆς εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα πίστεως, καὶ τοῦ περὶ τῆς ἐνιαίας θεότητος δόγματος.

β) *De cibis judaïcis epistola* (*Ἐπιστολὴ περὶ τῶν ἰου-*

(α) Cyprian, epist. 52. 57.

(β) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 70. « scripsit . . . et de trinitate grande de volumen, quasi epitomē operis Tertulliani faciens, quod plerique ne-scientes, Cypriani existimant. »

(γ) Κε, 15.

δαϊκῶν βρωμάτων). Τὸ γνήσιον τοῦ συγγράμματος εἶναι ἀδιαφιλονέκητον καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἱερωνύμου (α), καὶ διότι ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρεται ἐν αὐτῷ εἰς δύο ἄλλα ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντα βιβλία, *De vera circumcisione*, καὶ *De vero sabbato*, τὰ ὁποῖα ὁ Ἱερωνύμος μαρτυρεῖ ὅτι συνέγραψε τῶντι ὁ Νοουατιανός (β). — Ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως εἶναι ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ μωσαϊκὸς νόμος δὲν κατέστησεν ἀπόλυτον καὶ ἀναγκαστὴν τὴν διάκρισιν τῶν καθαρῶν ἀπὸ τῶν ἀκαθάρτων ζώων· κατ' ἀρχάς, λέγει, ὁ ἄνθρωπος ἐτρέφετο ἀπὸ τῶν καρπῶν τοῦ κρέατος ἢ βρώσιν προσετέθη μετὰ ταῦτα, καὶ περιωρίσθη ἔπειτα ὑπὸ τῆς ἐννόμου ἐκείνης διακρίσεως, τὸ μὲν, διὰ ν' ἀποφεύγωνται οἱ ἄνθρωποι τὰς διὰ τῶν ἀκαθάρτων ἐκείνων ζώων ἐμφαινομένας κακίας· τὸ δὲ, διὰ νὰ μανθάνωσι κατ' ὀλίγον νὰ ἐξασκῶσι μετριότητα. Ἐπειθὴ δὲ ἡ συμβολικὴ αὕτη σημασία περιηρέθη, λέγει, ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Κ. Δ., ἀντικατέστησεν εἰς τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου νόμου περὶ τῶν βρωμάτων, τὸν νόμον περὶ τῆς μετριότητος καὶ ἐγκρατείας, ἐξαίρων μόνον τὸ κρέας, τὸ θυόμενον εἰς τὰ εἰδῶλα.

γ) *Epistola cleri Romani* (Ἐπιστολὴ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κλήρου). Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη τοῦ ῥωμαϊκοῦ κλήρου ἐπιστολῇ, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Κυπριανοῦ (γ), συνετάχθη καὶ ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ Νοουατιανοῦ τὸ ἔτος 251, γράψαντος ἐν αὐτῇ ἕτερα ὅλως περὶ μετενοίας ἀξιώματα, παρὰ τὰ ὁποῖα ἤθελε νὰ φυλάττῃ μετὰ ταῦτα.

δ) Πλὴν τῶν σωζομένων τούτων συγγραμμάτων, συνέταξε καὶ τινες πραγματείας (δ), οἷον, *De paschate*, *De sabbato*, *De circumcisione*, *De sacerdote* (*veteris testamenti*), *De oratione*, *de Attalo*, *de instantia* (κατὰ τὸν Σωφρόνιον, *Περὶ τῶν ἐρεστώζων*), αἵτινες ὅμως ἀπωλέσθησαν ὡσαύτως καὶ αἱ πολυάριθμοι αὐτοῦ ἐπιστολαὶ, γραφεῖσαι κατὰ τὸν χρόνον τοῦ

(α) *De scriptt. eccl. c. 70. «scripsit... de cibis judaicis.»*

(β) *Διότι: scripsit... de sabbato, de circumcisione.»*

(γ) *Epist. 52.*

(δ) *Hieronym. de scriptt. eccl. c. 70.*

σχίσματος. Τὸ βιβλίον De circumeisione (Περὶ περιτομῆς), τὸ ἀπαντῶμενον εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἱερωνύμου, καὶ ὑπότινων εἰς τὸν Νοουατιανὸν ἀποδιδόμενον, θέν εἶναι πόνημα τοῦτου, διότι ἐν αὐτῷ γίνεται λόγος περὶ τῶν Ἀρειανῶν καὶ Μανιχαίων.

§. 3. *Ἐκδόσεις.* Τὰ συγγράμματα τοῦ Νοουατιανοῦ De trinitate καὶ De cibis judaicis συνεξεδόθησαν κατ' ἀρχὰς μετὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Τερτυλλιανοῦ ὑπὸ Ἰ. Γαγναίου, ἐν Παρίσι. 1545, ὑπὸ Παμελίου, 1579, ἐν Ἀντουερπίᾳ, καὶ ἐν Παρίσι. 1580, ὑπὸ Ρενάτου. Τὴν πρώτην δὲ χωριστὴν ἔκδοσιν ἐδημοσίευσεν ἐν Λονδίῳ, 1709, ὁ Β. Βίστων, καὶ ἐν Ὁξωνίᾳ ἔπειτα, 1724, ὁ Ἐδούαρδος Βελγμάνιος, καὶ μετὰ τέσσαρα ἔτη, 1728, ἐν Λονδίῳ πάλιν ὁ πρεσβύτερος Ἰωάν. Ἰακσώνιος, συμπαραλαβὼν καὶ τὴν πρὸς τὸν Κυπριανὸν ἐπιστολὴν τοῦ Νοουατιανοῦ (Epistola cleri Romani), μετὰ προλεγομένων καὶ σημειώσεων. Ἡ τελευταία καὶ καλλίστη ἔκδοσις εἶναι ἡ τοῦ Γαλλανδίου ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ Biblioth. vett. PP. T. III., τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ὕστερον ὁ Φ. Ὁδέρθυρος (ἐν Βιρκεβούργῳ, 1782) ἐν τοῖς Opp. omn. SS. PP. latt. Vol. III.

ΒΙΚΤΩΡΙΝΟΣ

§. 1. *Βίος.* Ὁ Βικτωρίνος, Ἕλλην ἴσως τὴν καταγωγὴν (διότι ἦτον ἐγκρατέστερος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἢ τῆς λατινικῆς (α)), ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος τοῦ Πηταίου κατὰ τὴν ἄνω Παννονίαν (β), καὶ σύγχρονος μάλιστα τοῦ Ἀνατολίου, ἐπισκό-

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 74. « Victorinus . . . non aequè latine, ut graece noverat; unde opera ejus grandia sensibus, villiora videntur compositione verborum. »

(β) Τὴν σήμερον Pettau, ἐν τῇ Στυρίᾳ, Steiermark.

που τῆς Λαοδικείας, ὡς εἰκάζομεν ἐκ τῆς χρονολογικῆς τάξεως, καθ' ἣν ἀναφέρει αὐτὸν ὁ Ἱερώνυμος εὐθὺς μετὰ τὸν Ἀνατόλιον ἤκμασεν ἄρα περὶ τὸ τέλος τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος. Ὡς ὁμολογοῦμεν ὡς ἱστορεῖται, καὶ ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ μαρτυρολογίου ἐπικυροῦται, ὅτι ἐπὶ τοῦ διοκλητιανείου διωγμοῦ ἀπέθανε μαρτυρήσας, ἀλλὰ τὸ ἔτος τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ δὲν ὀρίζεται ἀκριβῶς. Ἐν γένει δὲ τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ ὀλίγον μᾶς εἶναι γνωστά· ὁ Κασσιόδωρος μόνον ἀναφέρει (α), ὅτι ἐπηγγέλλετο πρότερον τὴν ῥητορικὴν τέχνην· ἀλλὰ τοῦτο δυσκόλως συμβιβάζεται πρὸς τὴν κρίσιν τοῦ Ἱερωνύμου, ὅστις ὀνομάζει μὲν αὐτὸν στυλὸν τῆς ἐκκλησίας διὰ τὴν ἔξοχον αὐτοῦ παιδείαν καὶ τὰς βεθείας καὶ ἀκριβεῖς γνώσεις, ἀλλὰ σημειοῖ προσέτι, ὅτι δὲν εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην περὶ τὸ λέγειν εὐχέρειαν καὶ ἐπιτηδειότητα (β).

§. 2. Συγγράμματα. Κατὰ τὸν Ἱερώνυμον ἐφιλοπόνησεν ὁ Βικτωρίνος πολλὰς ἐρμηνείας εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν· ἔγραψε δηλονότι ὑπομνήματα εἰς τὴν *Γένεσιν*, τὴν *Ἐξοδον*, τὸ *Λευϊτικόν*, εἰς τοὺς προφῆτας *Ἠσαΐαν*, *Ἰεζεκιήλ*, *Ἀβακούμ*, εἰς τὸν *Ἐκκλησιαστήν*, εἰς τὸ *Ἄσμα τῶν ᾠσμάτων*, εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν *Ματθαῖον*, εἰς τὴν *Ἀποκάλυψιν* τοῦ *Ἰωάννου*, καὶ ἄλλα προσέτι ἀντιρρητικὰ συγγράμματα πρὸς πάσας τὰς αἱρέσεις, τὰ ὅποια ὁμως πάντα, πλην ὀλίγων τινῶν λειψάνων, κατὰ κακὴν τύχην ἀπωλέσθησαν (γ). Ἐκ τοῦ ὑπομνήματος εἰς τὴν *Γένεσιν* πρῶτος ὁ Καθέως ἐξέδωκε κατ' ἀρχαῖον χειρόγραφον τεμάχιόν τι, ἐπιγραφόμενον *Tractatus de fabrica mundi*, τὸ ὅποιον φέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ πάντα τὰ πιστὰ τῆς γνησιότητος τεκμήρια (δ). — Περὶ δὲ τῆς *Ἀποκαλύψεως* σημειοῖ ὁ Κασσιόδωρος, ὅτι ὁ Βικτωρίνος ἡρμήνευσε μάλιστα δύσκολά τινα

(α) Cassiodor. institut. divin. liter. Tom. II. c. 5. 7. 9.

(β) Hieronym. epist. 49. ad Paulin. « inelyto Victorinus martyrio conatus, quod intelligit, eloqui non potest. » — Prolog. in Commentar. in Jesai. « Victorinus cum apostolo dicere poterat, etsi imperitus sermo ne, non tamen scientia.

(γ) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 74.

(δ) Cave hist. liter. Tom. I. p. 147.

χωρία αὐτῆς (α)· καὶ τοιαῦτα εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν Σχόλια διεσώθησαν τῶντι εἰς ἡμᾶς, ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ Βενεδικτινοῦ Βασίλειου Μιλλανίου (ἐν Βονωνίᾳ 1558)· τὸ δὲ ὄψος, καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐρμηνείας, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἀπαντῶμενα ἔγνη τοῦ χιλιασμοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ Βικτωρίνος ἐδόξαζε (β), μαρτυροῦσιν ἀποχρῶντως, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ἀληθὴς αὐτῶν συγγραφεύς. — Περὶ δὲ τοῦ ἐν ταῖς Συλλογαῖς τῶν Πατέρων φερομένου ἐν ὀνόματι τοῦ Βικτωρίνου Ὑπομνήματος εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν (Commentarius in Apocalypsin), δὲν ἐξεύρομεν βεβαίως, ἂν συντάχθῃ τῶντι ὑπ' αὐτοῦ. Οἱ κριτικοὶ ἀμφιβάλλουσι μάλιστα, διότι εὐρίσκουσιν ἐν αὐτῷ πολεμουμένην τὴν δόξαν τῶν χιλιαστῶν, ἂν καὶ τὰ χωρία, ἐνθα ὁ λόγος τρέπεται κατὰ τοῦ χιλιασμοῦ, περὶ τὸ τέλος τοῦ συγγράμματος, διάφορον ἄλλην φράσιν προφανῶς ἐξελέγχουσι. — Πρὸς τούτοις ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ χωρὶς πιθανοῦ τινος λόγου, καὶ τὰ ἐξῆς ποιήματα· α) De fratribus septem Maccabaeis interfectis ab Antiocho Epiphane (Περὶ τῶν ἐπὶ Μακκαβαίων ἀδελφῶν, τῶν ἀναιρεθέντων ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς)· β) Hymnus de Pascha Domini seu De ligno vitae i. e. Cruce (Ὕμνος περὶ τοῦ πάσχα τοῦ Κυρίου, ἢ περὶ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, τουτέστι τοῦ σταυροῦ)· γ) De Jesu Christo, Deo et homine (Περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου)· δ) Hymni tres de trinitate (Ὕμνοι τρεῖς περὶ τῆς ἁγίας Τριῆδος.)

(α) Cassiodor. αὐτῶν, c. 9. « de quo libro [Apocalypsi] et Victorinus, saepe dictus episcopus, difficillima quaedam loca breviter tractavit. »

(β) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 18. « hic dicitur mille annorum junctam edidisse divites, quem secuti sunt Irenaeus et Apollinarius, et caeteri, qui resurrectionem ajunt in carne cum sanctis Dominum regnaturum; Tertullianus quoque in libro De spo fidelium, et Victorinus Pictaviensis, et Lactantius hac opinione ducuntur. »

ΚΟΜΜΟΔΙΑΝΟΣ.

§. I. Βίος. Ὁ Κομμοδιανός (Commodianus) συναριθμείται εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου τῆς Μασσαλίας Γενναδίου, λέγοντος περὶ αὐτοῦ, ὅτι μελετῶν τὴν θύραθεν σοφίαν, ἔλαβε καιρὸν νὰ ἐρευνήσῃ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, καὶ γενόμενος ἔπειτα χριστιανός, ἐπιθυμῶν νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν Χριστὸν, τὸν πρόξενον τῆς αὐτοῦ σωτηρίας, τί ἐκ τῆς ἰδίας μελέτης, συνέγραψε βιβλίον κατὰ τῶν ἐθνικῶν (α). Ὁ Κομμοδιανός ἀποδίδει εἰς ἑκυτόν τὸ ἐπίθετον τοῦ Γαζαίου (β), ἀλλ', ἂν ἐπωνομάσθῃ οὕτως, ὥς γεννηθεὶς ἴσως ἐν Γάζῃ τῆς Παλαιστίνης, ἢ κατὰ τροπικὴν σημασίαν, καθὼς πεπιστευμένος ὥς χριστιανός τὴν γάζαν, τὸ θησαυροφυλάκιον τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀληθείας, εἶναι ζήτημα, τοῦ ὁποίου δὲν ἔχομεν πρόχειρον τὴν λύσιν. Καθόλου δὲ, μάλιστα κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς γλώσσης, τοσαύτην ὁμοιότητα ἔχει πρὸς τοὺς χριστιανούς συγγραφεῖς τῆς Ἀφρικανῆς ἐκκλησίας, ὥστε πολλοὶ θέλουσιν αὐτὸν καταγόμενον τὸ γένος ἐκ τῆς Ἀφρικῆς (γ). Ἐτι δὲ δυσκολώτερον ζήτημα προβάλλεται περὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἤκμασε. Κατὰ τὸν Γεννάδιον, λέγοντα, ὅτι ὁ Κομμοδιανός εἰς τὴν περὶ τοῦ χιλιασμοῦ δόξαν ἠκολούθησε τὸν Τερτυλλιανόν, Λακτάντιον, καὶ Παπίαν (δ), ἠθέλαμεν εἰκάσαι, ὅτι ἦνθησε μετὰ τὸν Λακτάντιον, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ὀκτατονταετηρίδος· ἀλλ' ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου θέλομεν λαλήσει εὐθὺς κατωτέρω, βλέπομεν ὅτι ἀριθμεῖ διακόσια

(α) Gennad. de scriptt. eccl. c. 15. « Commodianus, dum inter saeculares literas etiam nostras legit, occasionem accepit fidei. Factus itaque christianus, et volens aliquid studiorum suorum muneri offerre Christo, suae salutis auctori, scripsit mediocri sermone quasi versus librum adversus paganos. »

(β) Commod. instruct. 80.

(γ) Rigalt. praefat. in Commod.

(δ) Gennad. αὐτόθι.

μόνον ἐτὶ ἀπὸ Χριστοῦ (α), καὶ αὐτὸ δὲ τὸ βιβλίον περὶ οὐδεμιᾶς ἄλλης ὑποθέσεως πραγματεύεται, ἢ περὶ τῶν θλιβερῶν χρόνων τῶν διωγμῶν, περιέχον παραγγέλματα πρὸς τοὺς χριστιανούς, εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀναφερόμενα. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐξάγεται, ὅτι ὁ Κομμοδιανὸς ἔγραψε μόλις μετὰ τὴν κατ'ἀπαυσιν τῶν διωγμῶν, κατὰ τὸ τέλος τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος.

§. 2. Συγγράμματα. Τὸ σύγγραμμα, τὸ ὅποιον ἔχομεν ἐξ αὐτοῦ περιλειπόμενον, ἐπιγράφεται *Instructiones adversus gentium deos* (Διδάγματα κατὰ τῶν Θεῶν τῶν ἐθνικῶν), πεποημένον διὰ στίχων, καὶ εἰς 80 κεφάλαια διηρημένον. Τὰ 80 δὲ ταῦτα κεφάλαια υποδιαρίζονται, ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον, εἰς τρία τμήματα· καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἀγωνίζεται ὁ συγγραφεὺς, ἀφοῦ καταδείξῃ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς τὸ μωρὸν τῆς εἰδωλολατρείας, νὰ κερδήσῃ αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως (β)· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ πραγματεύεται περὶ τῆς αὐτῆς ὕλης πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ὁμιλῶν πρὸς αὐτοὺς ἅμα καὶ περὶ τοῦ ἀντιχρίστου, τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς μελλούσης κρίσεως (γ)· ἐν δὲ τῷ τρίτῳ ἀποτείνει τὸν λόγον πρὸς τοὺς κατηχουμένους, τοὺς πιστοὺς, καὶ τοὺς μετανοοῦντας, συνιστῶν εἰς αὐτοὺς τὸν ἠθικὸν βίον, τὴν ἀδιάλειπτον προσευχὴν, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, ἐπειδὴ χωρὶς τῆς ἀγάπης ὁ μαρτυρικὸς θάνατος ἀποβαίνει ἄκαρπος, καὶ τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τῶν κοσμικῶν ἡδονῶν, θεαμάτων, καὶ τῶν τοιοῦτων, καὶ προτρέπων τοὺς κληρικοὺς εἰς τὴν ἀπὸ τῆς φιλαργυρίας ἐγκράτειαν, τὴν περὶ τῶν πτωχῶν φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν, κ.τ.λ. (δ). — Τὸ σύγγραμμα κατὰ τὴν σύνθεσιν δὲν ἔχει τι ἀξιοσύστατον· διότι ἐποιήθη μὲν εἰς ἐξαμέτρους στίχους, ἀλλὰ χωρὶς τῆς ἀπαιτουμένης προσοχῆς εἰς τὴν προσωδίαν καὶ τὸ μέτρον· ὁ συγγραφεὺς ἀρέσκειται μᾶλλον εἰς ἀκροστιχίδας, τῶν ὁποίων τὰ ἀρκυτικά γράμματα ἐμφαίνουσι τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ κεφαλαίου· ἢ

(α) *Instruct.* 6, 2. « Et si parvulitas sic sensit, cur annis ducentis fuistis infantes? numquid et semper eritis? »

(β) *Κεφ.* 1—36.

(γ) *Κεφ.* 37—45.

(δ) *Κεφ.* 46—80.

σύνθεσις τῶν λέξεων εἶναι τραχεῖα καὶ αὐθαίρετος, γέμουσα βαρβαρισμῶν, καὶ ἡ ἔκφρασις δυσχερής· ἀλλ' ὑπὸ τὴν δυσειδῆ ταύτην μορφὴν τοῦ βιβλίου καλύπτεται οὐχὶ μόνον νοῦς ὑγιής, ἀλλὰ καὶ καρδιά, εὐσεβής εἰς ὑπερβολὴν καὶ ταπεινόφρων, καὶ αἰσθημα ἁγνὸν καὶ ἑνθερμον ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀληθείας.

§. 3. Ἐκδόσεις. Πρῶτος ἀνεκάλυψε τὸ σύγγραμμα τοῦ Κομμοδιανοῦ ὁ Ἰησουΐτης Σιρμόνδιος, καὶ ὁ Ῥιγάλτιος ἔπειτα ἐδημοσίευσεν αὐτὸ ἐν Τυλλίῳ (Toul) τὸ 1650, καὶ ἐν Παρίσι. 1666, ὀπίσω τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κυπριανοῦ. Ἐτυπώθη δὲ καὶ ἐν Βιττεμβέργῃ, 1705, μετὰ διατριβῶν τοῦ Δοδουήλλου, καὶ μετὰ τοῦ Μιρουκίου Φήλικος ὑπὸ Δαυΐδίου, ἐν Κανταβρίγ. 1711, καὶ ἐν τῇ Collectio Pisauriensis Poëtarum latinorum Tom. VI. p. 621, κατὰ τὴν ἐν Παρίσι. 1666. δευτέραν τοῦ Ῥιγαλτίου ἔκδοσιν.

ΑΡΝΟΒΙΟΣ.

Ὁ Ἀρνόβιος (Arnobius) ἐγεννήθη ἐν Σίκκῃ, κατὰ τὴν ἀνθυπατικὴν Ἀφρικὴν, ἀνθήσας αὐτόθι περὶ τὸ τέλος τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς (α), τὴν ὁποίαν μετεχειρίζετο κυρίως εἰς τὸ νὰ πολεμῇ τὸν χριστιανισμόν· ἀλλὰ χρηματισθεὶς ποτε κατ' ὄναρ, καὶ ἀποφασίσας νὰ μεταβάλῃ καὶ βίον καὶ θρησκείαν, παρεκάλεσε τὸν ἐπίσκοπον τῆς Σίκκης νὰ παραλάβῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος, ἀποβλέπων πρὸς τὴν προτέραν αὐτοῦ διαγωγὴν, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ὡς συνθήκην τῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν παραδοχῆς, καὶ εἰς ἀπόδειξιν εἰλικρινοῦς ἐπιστροφῆς, νὰ ὑπερασπίσῃ δημοσίᾳ διὰ συγγράμματος τὴν ὁμῶς

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 79. • Arnobius sub Dioclitiano princeps, Siccae apud Africam, florentissimo rhetoricam docuit. •

ὑπὲρ αὐτοῦ προσβληθεῖσαν χριστιανικὴν πίστιν. Ὁ Ἀρνόβιος ὑπέκρουσε, καὶ συντάξας σύγγραμμα, ἀντιρρήτικόν μὲν πρὸς τὴν θρησκείαν τῶν ἐθνικῶν, ἀπολογητικὸν δὲ ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς, ἐδέχθη ἔπειτα καὶ τὸ ἅγιον βάπτισμα (α). Ἄν δὲ προεχειρίσθῃ καὶ εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἱερωσύνης, εἶναι ἀδεύσιον (β).

Τὸ πόνημα τοῦ Ἀρνόβιου ἐπιγράφεται, *Disputationum adversus gentes libri VII* (Διαλέξεων πρὸς τὰ ἔθνη βιβλία ἑπτὰ)· πότε δὲ συνεγράφη, δὲν σαφηνίζεται ἀκριβῶς ὁ χρόνος· διότι, ἂν καὶ ἀπαντῶμεν ἀριθμούμενον ἐν αὐτῷ ἀπὸ κτίσεως Πώ-
μης τὸ ἔτος 1050 (γ), τὸ ὅποιον κατὰ τὴν κοινὴν χρονολογίαν ἤθελε συμπίπτει εἰς τὸ 297 σωτήριον, ἀγνοοῦμεν ὅμως, ποίαν ἐκ τῶν πολλῶν καὶ πρὸς ἀλλήλας διαφόρων χρονολογικῶν ἀριθμήσεων ἠκολούθησεν ὁ Ἀρνόβιος· ἔπειτα τὸ δεδομένον τοῦτο ἔτος οὐδεμίαν μᾶς παρέχει ἀκριβοῦς χρονολογίας βεβαιότητα· διότι ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς λέγει συγχρόνως, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία πρὸ 400 ἐτῶν δὲν ὑπῆρχεν εἰσέτι· καὶ ἐντεῦθεν συναγομέν συμ-
πέρασμα, ὅτι παρῆλθον τρεῖς ἑκατονταετηρίδες, καὶ ἡ τετάρτη ἐλάμβανεν ἤδη τότε ἀρχήν. Εἰς τὸ αὐτὸ πόρισμα φερόμεθα, καὶ ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰς περιστάσεις τοῦ καιροῦ, καθ' ἃς γρά-
φει· παρατηροῦμεν δηλαδὴ, ὅτι ἐπιπλήττει τοὺς ἐθνικοὺς, διότι χωρὶς τινος δικαιώματος καίουσι τὰ ἱερὰ βιβλία τῶν χριστιανῶν, καθαιροῦσι τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν, καὶ πράττουσιν ἐν γένει πρὸς αὐτοὺς τοιαῦτα ἀδικήματα (δ). Τοῦτο συνέβη κατὰ πρῶτον δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος ἐπὶ τοῦ διοκλητιανείου διωγμοῦ, τὸ ἔτος 303, ὅθεν καὶ ἡ συγγραφή τοῦ πονήματος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τεθῇ πρωϊαίτερον τοῦ 304 ἔτους.

(α) Hieronym. in Chronic. ad ann. 20. Constant. • Arnobius rhetor
» clarus in Africa habetur. Qui quam in civitate Siccae ad declamandum
» juvenes erudiret, et ad credulitatem somniis compelleretur, neque ab
» episcopo obtineret fidem, quam semper oppugnaverat, elucubravit ad-
» versum pristinam religionem luculentissimos libros, et tandem velut
» obsidibus quibusdam pietatis, foedus impetravit. *

(β) Trithem. de scriptt. eccl. c. 83.

(γ) Lib. II. c. 71.

(δ) Lib. IV. c. 36.

Ἄξια σημειώσεως εἶναι ἡ περὶ τοῦ Ἀρνοβίου κρίσις τοῦ Ἱερωνύμου· κατ' αὐτὸν ὁ Ἀρνοβίος εἶναι ἀσαφής καὶ σκοτεινός, ὁγκώδης περὶ τὴν φράσιν, καὶ χωρὶς πινος τάξεως περὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ὁποίας πραγματεύεται ὕλης (α). Ἡ δὲ κρίσις αὕτη νομίζεται κατὰ πάντα ὀρθή· ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἀπαντῶνται παρὰ τῷ Ἀρνοβίῳ καὶ πολλὰ, μετὰ πολλῆς τῆς εὐφυΐας καὶ ἀγγινοῦστα ἐκφερόμενα, καὶ μεγάλη σφοδρότης καταφαίνεται ἐπανθούσα καθ' ὅλην τὴν πραγματείαν. Ὅ,τι δὲ ὁ Ἱερώνυμος κακίζει ὡς ἐλάττωμα, εὐκόλως δικαιολογεῖται ἐκ τῶν ἑξῆς· ἐπειδὴ ἐξέδωκεν, ἢ μᾶλλον ἔπρεπε νὰ ἐκδώσῃ τὸ σύγγραμμα πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτοῦ εἰς τὸν χριστιανισμόν, δὲν ἦτον εἰς ἐτι ἐντελὲς πάντε μέμνημένος· ἐντεῦθεν παρεισέφησαν καὶ τινες κακόδοξοι γινῶμαι, τῆς αἰρέσεως τῶν Γνωστικῶν μάλιστα ἴδια· οἷον, περὶ τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποίαν θέλει δημιουργηθεῖσαν ἐξ ὑποδεστέρας τινὸς οὐσίας, περὶ τῆς διπλῆς ἐν τῷ Χριστῷ φύσεως, καὶ ἄλλων τριούτων. Πρὸς ἐτι οὐδαμῶς τοῦ συγγράμματος ἀναφέρεται κυρίως ἡ ἁγία Γραφή· τοῦτο δὲ οὐχί, διότι, καθὼς ἐξω τῆς ἐκκλησίας εἰς ἐτι ἱστάμενος, δὲν εἶχε δεχθῆ αὐτὴν, καὶ ἠγνόει τὰ ἐν αὐτῇ περιεχόμενα (β)· ἀλλὰ μᾶλλον, διότι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος, ὅπου ἀπέβλεπε μόνον πρὸς τὴν καθάρσιν τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, δὲν ἤθελε, καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὴν εὐκόλως· διὰ τοῦτο ἀγωνίζεται μᾶλλον νὰ ἐπενεργήσῃ ἐντονώτερον διὰ τῆς ῥητορικῆς τέχνης, καὶ νὰ φθάσῃ δι' αὐτῆς εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα.

Ἀνάλυσις. Εὐθὺς ἐν τῷ προοιμίῳ δηλοῖ ὁ συγγραφεὺς τὸν σκοπὸν τοῦ βιβλίου, ὅστις εἶναι ν' ἀποκρούσῃ τὰς κατηγορίας καὶ

(α) Hieronym. epist. 46. ad Paulin. « Arnobius inaequalis, et nimius, et absque operis sui partitione confusus, »

(β) Ἐπειδὴ τοιαύτη ὑπόθεσις δὲν ἤθελε συμφωνεῖ πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀπολογία· ὡς ἐκ τῶν ἱερῶν τῆς Γραφῆς βιβλίων· lib. I. c. 33—39. « non creditis scriptis nostris, et nos vestris non credimus scriptis . . . Vultis vera esse, quae in vestris comprehensa sunt scriptis; et quae in nostris comprehensa sunt confite amini necesse est vera . . . Sed (inquiunt gentiles) ab indoctis hominibus et rudibus scripta sunt . . . barbarismis, solecismis obsistae sunt res vestrae, » etc.

συκοφαντίας, τὰς καὶ ἐκάστην κατὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐκτοξευομένας. Πάσαι τὰς συμφορὰς καὶ τὰ κοινὰ δυστυχήματα, τὰ ἐνσκήπτοντα εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν βασίλειον, ἀπέδιδαν οἱ ἔθνη· καὶ εἰς τὴν ὀργὴν τῶν Θεῶν διὰ τῶν χριστιανῶν τὴν ἀπέθειαν· ὁ Ἀρνόβιος ἀπαντῶν πρὸς τοῦτο, προκαλεῖ τοὺς ἐθνικοὺς νὰ δειξωσιν εἰς αὐτὸν, ἂν, καὶ τί ἡλλοιώθη εἰς τὴν φύσιν ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ χριστιανισμοῦ· ἂν, καὶ πόσα βαρύτερα κακὰ δὲν ἐμάστιξαν καὶ πρότερον τὸ βασίλειον· ἂν καὶ τῶν πολέμων, τοὺς ὁποίους ἐπήγαγον οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Πέρσαι, οἱ Μακεδόνες, καὶ ἄλλοι πρὸς τοὺς λαοὺς, πρέπει ὡσαύτως ν' ἀποδοθῇ ἡ αἰτία εἰς τοὺς χριστιανούς; Καὶ τὰνάπαλιν, εἰς ποῖον χρεωστοῦνται αἱ νίκαι, ἡ ἑκτασις, ἡ ἀκμὴ τοῦ βασιλείου κατὰ τὸ διάστημα τῶν τριῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων; . . . Μετὰ ταῦτα δεικνύει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ λατρεύουσι τὸν ἀληθῆ Θεόν, τὸν δημιουργὸν πάντων τῶν κτισμάτων, καὶ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν αὐτοῦ, Θεὸν ἐπίσης καὶ τοῦτον ὄντα. Πρὸς δὲ τὴν κατηγορίαν, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἀπονέμουσι θεῖαν λατρείαν εἰς ἐσταυρωμένον, ἀποκρίνεται, ὅτι παράδοξον νομίζεται τοῦτο, προφερόμενον ἐκ τοῦ στόματος τῶν ἐθνικῶν, ἐνῷ αὐτοὶ συγκατατάττουσι τοὺς εὐεργέτας αὐτῶν μετὰ τῶν Θεῶν, καὶ μεγάλως σέβονται ἀτυχεῖς τινας ἥρωας, οἷον τὸν Ἀκύλιον, τὸν Ῥηγαῦλον, καὶ ἄλλους. Ἀλλ' ὁ Χριστὸς δὲν ὑπῆρξεν ἀπλῶς, ἀλλ' ὁ κατ' ἐξοχὴν εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος· ἦτο παρὰ Θεοῦ ἀπεσταλμένος, Θεὸς αὐτός, ὡς ἀπέδειξαν τὰ θαύματα αὐτοῦ, καὶ μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, ὑπὸ τῆς διὰ θαυμάτων γενομένης ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ὑπὸ τῶν σωζομένων ἁγίων Γραφῶν. « Παύσατε (ἐκβοᾷ πρὸς αὐτοὺς) προφέροντες περὶ οὕτως ὑψηλῶν πραγμάτων δνειδισμούς, οἵτινες ἐπὶ τέλους δὲν βλάπτουσι τὸν, καὶ οὐ λέγονται, ἀλλ' εἰς κίνδυνον φέρουσιν ὑμᾶς, εἰς κίνδυνον λέγω οὐχὶ μικρὸν, ἀλλὰ περὶ τῶν ὅλων ἡ ψυχὴ δηλονότι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι χρῆμα πολύτιμον, καὶ δὲν ὑπάρχει παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἄλλο τι αὐτῆς τιμιώτερον . . . Ἐνταῦθα (παρὰ τῷ Χριστῷ) δὲν συνέβη μαγικόν τι καὶ ἀνθρώπινον· ὁ Χριστὸς ἦτον ἐξοχος Θεός, Θεὸς κατὰ τὴν βαθυτάτην ῥίζαν, Θεὸς τῶν ἀποκρύφων βασιλείων, παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ δημιουργοῦ πάντων τῶν κτισμά-

των σωτήριος ἀπεσταλμένος Θεός. » — Πρὸς τὴν ἐρώτησιν, διὰ τί ὁ Χριστὸς ἐπεφάνη ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ, λέγει· « Ἦτο δυνατόν, ὥστε ἡ ἀόρατος ἐκείνη δύναμις, ἡ μὴ ἔχουσα σωματικὴν τινα οὐσίαν, νὰ ἐπιφοιτήσῃ ἄλλως εἰς τὸν κόσμον, νὰ συναναστραφῇ ἄλλως μετὰ τῶν θνητῶν, ἡ ἀναδεχομένη τὸ κάλυμμα στερεωτέρας τινὸς ὕλης, ἐπὶ τῆς ὁποίας νὰ στηρίζεται καὶ ν' ἀτενίζῃ τὸ παρατηρητικὸν τῶν ἀνθρώπων βλέμμα; διότι τίς θνητὸς ἤθελεν ἰσχύσει νὰ προσβλέπῃ αὐτὸν οὕτως, ἂν κατήρχετο ἐπὶ τὴν γῆν κατὰ τὴν πρωτογενῆ αὐτοῦ θεϊαν φύσιν; Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἀνέλαθεν ἀνθρωπίνην μορφήν, διὰ τοῦτο περιέχεισεν ἐν τῇ ὁμοιότητι τοῦ ἡμετέρου γένους τὴν δύναμιν αὐτοῦ, διὰ νὰ βλέπεται καὶ νὰ θεωρῇται. » — Ἄλλην ἀφορμὴν πρὸς τὸ μῖσος κατὰ τοῦ Χριστοῦ εὑρίσκαν οἱ ἐθνικοὶ ἐκ τῆς δι' αὐτοῦ γενομένης καθαιρέσεως τῆς τῶν θεῶν λατρείας· ὁ δὲ Ἀρνόβιος, ἐν τῷ δευτέρῳ τοῦ συγγράμματος βιβλίῳ, ὑποβάλλει εἰς αὐτοὺς νὰ ἔχωσι κατὰ νοῦν, ὅτι ὁ Χριστὸς διὰ τοῦτο μάλιστα εἶναι ἄξιος λατρείας, διότι ἀνῆψε τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, διότι ἐδίδασκε θρησκείαν, ἥτις πληροὶ πάσας τοῦ ἀνθρώπου τὰς χρείας. Καὶ πρὸς αὐτοὺς, ἐπαναλαμβάνοντα· πάντοτε ὅτι δὲν πιστεύουσι, λέγει· « Δὲν φοβεῖσθε, μὴ ἀποδειχθῇ ἀληθές, ὅτι νομίζεται παρ' ὑμῖν καταφρονητὸν, ὅτι παρέχει εἰς ὑμᾶς ὕλην γέλωτος; Δὲν προσιωπίζεσθε τοῦλάχιστον, ὅτι θέλετε μετανόησει ποτὲ ἀμετάκλητον μετάνοιαν δι' ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἀρνεῖσθε νῦν μετὰ διαστροφῆς νὰ πιστεύετε; Πῶς; δὲν σᾶς φαίνεται ἤδη πιστευτὸν, ὅτι ἐντὸς οὕτω βραχείας χρόνου ἐξηπλώθησαν κατὰ πάσας τὰς χώρας τὰ θρησκευτικὰ τοῦ Χριστοῦ μυστήρια; ὅτι οὐδὲν πλέον τοσοῦτον ἄγριον ἔθνος ὑπάρχει, τὸ ὅποιον ἐπιστραφέν διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγάπης, νὰ μὴ ἀπέβαλε τὴν ἀγριότητα αὐτοῦ, καὶ νὰ μὴ ἀνέλαβε πραότερα φρονήματα; » — Ἡ σοφία τῶν ἐθνικῶν (λέγει προσέτι) δὲν εἶναι τοσοῦτον λαμπρά, ὥστε νὰ τολμᾷ νὰ σκώπητῃ τὴν ἀπλότητα, τὴν πίστιν τῶν χριστιανῶν. Πᾶς βίος, καὶ ὁ κοινωνικὸς, καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς, κινεῖται ἐν τῇ πίστει, καὶ διὰ τῆς πίστεως· ἡ δὲ χριστιανικὴ πίστις εἶναι τοῦλάχιστον κατὰ πολὺ στερεωτέρα παρὰ πάσας τὰς δόξας τῶν φιλοσόφων. — Ἐντεῦθεν μεταβαίνει ὁ συγγραφεὺς εἰς μακράν

ἐξέτασιν περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς· ἀναρεῖ, ὅτι περὶ αὐτῆς διδάσκουσιν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἐπίκουρος, ἀλλ' ὁμολογεῖ, ὅτι καὶ αὐτὸς ἀγνοεῖ τι περὶ τούτου ἀκριβέστερον. Καὶ τινόντι ἀρκεῖται ἐνταῦθα ὡς ἀποδοκιμάσῃ μᾶλλον τὰς γνώμας τῶν ἐναντίων ὡς σαφές, ἢ νὰ κρατύνῃ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Ὅτι οἱ χριστιανοί, λέγει, ἀγνοοῦσι νὰ λύωσι πάντα τὰ περὶ μεταφυσικῆς ζητήματα, ταῦτα δὲν προσβάλλει τὴν ἀληθειαν τῆς θρησκείας αὐτῶν, ὑρισταμένης μᾶλλον, ὥς ὁ Χριστὸς παραγγέλλει, εἰς τὴν ἐξ ὅλης καρδίας ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν. — Ἐν τῷ τρίτῳ καὶ τετάρτῳ βιβλίῳ ἀναπτύσσει τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους οἱ χριστιανοί δὲν πείθονται νὰ λατρεύωσι τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνικῶν. Πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀληθῶς θεῖον, ἀσμένως ὑπ' αὐτῶν ὡς τοιοῦτον λατρεύεται· ἀλλ' οἱ ἐθνικοὶ δὲν δύνανται νὰ καταδείξωσιν οὔτε τὴν καταγωγὴν, οὔτε τὸν ἀριθμὸν τῶν θεῶν αὐτῶν. Εἶναι, λέγει, καὶ ἄλογον, καὶ ἀνάξιον νὰ φαντάζεται τις θεοὺς, ὑποκειμένους εἰς τὰς κοινὰς τῶν ἀνθρώπων ἡδονὰς, καὶ διάφορα σώματα ἔχοντας, καὶ διαφόρους μορφὰς ὡς αὐτῶς καὶ νὰ φαντάζεται τις εἶνα καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν πολλαπλάσιον, οἷον τρεῖς Δίας, τρεῖς Ἡραίους, καὶ τοὺς τοιούτους, τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι δυσφημίζονται καθ' ἐκάστην ὑπὸ τῶν ὁμολογητῶν αὐτῶν ὡς φανεῖς, μοιχοί, καὶ κλέπται. Ἀκατάληπτον δὲ, λέγει, εἶναι, πῶς οἱ θεοί, ἐὰν ὑπάρχωσιν ἀληθῶς, δὲν ἐκδικοῦσιν αὐστηρότατα τοιαύτας τῶν λατρευτῶν αὐτῶν δυσφημίας· ἢ, ἐὰν πάντα ἦναι ψευδῆ, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη ὁ λογικὸς ἄνθρωπος ὑποκείμενον τῆς λατρείας αὐτοῦ τοιαῦτα ἐξωνειδισμένα ὄντα; Ἀκατάληπτον εἶναι, πῶς δι' ὑδριστικόν τινα λόγον κατὰ τοιοῦτου θεοῦ ἐφαρμόζουσιν οἱ ἐθνικοὶ κατὰ τοῦ ὑβρίζοντος πᾶσαν τοῦ νόμου τὴν αὐστηρότητα· αἱ δὲ αἰσχροουργαὶ τῶν θεῶν ψάλλονται τούναντίον δημοσίᾳ, ἢ θεατρίζονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς πρὸς τέλει τοῦ λαοῦ. Ἐὰν οἱ θεοί, ἀνεκτικοὶ ὦντες, ὑποφέρωσι ταύτην τὴν ὕβριν, δὲν δύναται τις τινόντι νὰ πιστεύσῃ, ὅτι καὶ ὀργίζονται κατὰ τῶν χριστιανῶν. — Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ ἀποδεικνύει, ὅτι ἱστορικῶς ἄτιμος, ἀλλὰ καὶ ἀκατόρθωτος εἶναι ἡ ἀπόπειρα τῶν σοφωτέρων ἐθνικῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἀγωνίζονται νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τὰ λοιπὰ μυ-

θολογούμενα πρόσωπα διὰ τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας πιθανήν τινα σημασίαν καὶ ἔννοιαν. Τὸ δὲ ἕκτον καὶ ἑβδομον βιβλίον ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, εἰς τοὺς ναοὺς, τὰ ἀγάλματα, καὶ τὰς θυσίας. Οἱ ἐθνικοὶ ὤνειδιζαν τοὺς χριστιανούς, ὅτι δὲν εἶχαν ναοὺς· ἀλλ' ὁ Ἀρνόβιος ἀποκρίνεται, ὅτι ἡ πίστις αὐτῶν περὶ τοῦ ἀχωρήτου καὶ τῶν μεγαλείων τοῦ Θεοῦ δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἰδέαν νὰ περικλείωσιν αὐτὸν εἰς ναοὺς. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαλμάτων· ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἐθνικοὶ ἀντεπέφεραν, ὅτι λατρεύουσι τοὺς θεοὺς διὰ τῶν ἀγαλμάτων, ἀπαντᾷ ὁ συγγραφεὺς· « Πῶς λοιπὸν, ἔταν δὲν ὑπάρχωσι τὰ ἀγάλματα, δὲν ἐξεύρουσι τότε οἱ θεοί, ὅτι λατρεύονται ; δὲν πιστεύουσιν, ὅτι προσκύνησίς τις ἀναπέμπεται εἰς αὐτοὺς παρ' ὑμῶν ; . . . Καὶ πόθεν τελευταῖον ἐξεύρετε, ὅτι πάντα ταῦτα τὰ ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα ὑποκαθίστατε εἰς τοὺς ἀθανάτους θεοὺς, παριστῶσιν ὁμοιότητά τινα πρὸς αὐτοὺς, καὶ μάλιστα θεῖαν ; Διότι πιθανὸν νὰ καθῆται τις ἐν οὐρανῷ πωγωνίτης, τὸν ὁποῖον ὑμεῖς ἀπεικονίζετε ἀγένειον, καὶ ἄλλος πάλιν γέρων, εἰς τὸν ὁποῖον ὑμεῖς δίδετε μορφήν νεανίου· ποῦ μένει τότε ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἡ ἐξομοίωσις ; » Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀναιρεῖ καὶ τὰς ἐνστάσεις τῶν ἐθνικῶν, ὅτι οἱ θεοὶ ἐνοικοῦσιν εἰς τὰ ἀγάλματα, καὶ εἶναι οὕτως εἰς τοὺς ἀνθρώπους πλησιέστεροι, ἢ ὅτι, ἂν καὶ πάντα τὰ ρηθέντα εἶναι ἀληθῆ, διὰ τὴν ἀμάθειαν ὅμως καὶ τὴν ἀγνοίαν τοῦ λαοῦ πρέπει νὰ διατηρῆται τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς θρησκευτικῆς λατρείας. — Τελευταῖον δὲ ἀντιλέγει καὶ πρὸς τὸ ἔθος τῶν θυσιῶν, διδάσκων, ὅτι ἀναξιοπρεπὲς καὶ ἄτοπον εἶναι νὰ φαντάζεται τις θεῖον ὄν, ὕλικῶν πραγμάτων ὀρεγόμενον, ἢ νὰ δοξάζῃ, ὅτι χορταίνεται ἀπὸ τοιούτων αἱματηρῶν θυσιῶν, καὶ πρᾶνεται, καὶ ἐξιλεοῦται, καὶ ἡ ὀργὴ αὐτοῦ ἀποτρέπεται· ἂν τὸ πρᾶγμα εἶχε τινόντι οὕτως, ἔπρεπε τότε ἀντὶ ἀμνῶν καὶ μόσχων νὰ προσφέρωσι κάλλιον εἰς θυσίαν ἐλέφαντας, καμήλους, λέοντας, καὶ τὰ παρόμοια. Ὡς συναγόμενον δὲ πόρισμα τοῦ ὅλου συμπεραίνει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ εἶναι κατ' ἀλήθειαν θεοσεβεῖς, οἱ δὲ ἐθνικοὶ, τοῦναντίον, ἀξιώσιμοι διὰ τὴν φαῦλον μάλιστα καὶ ἀδόκιμον αὐτῶν λατρείαν.

§. 3. *Ἐκδόσεις.* Τὴν πρώτην ἔκδοσιν τοῦ Ἀρνοβίου ὀφείλομεν εἰς τὸν Φ. Σαβατιόν, δημοσιευθεῖσαν ἐν Ρώμῃ τὸ 1543, κατὰ τὸ ἐν Βυτικανῷ χειρόγραφον περιέχει δὲ ὀκτὼ βιβλία, διότι, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν, τὸν *Διάλογον* τοῦ Μάρκου Μινουκίου Φήλικος ὑπέθεσεν ὁ ἐκδότης ὡς συμπεριλαμβανόμενον εἰς τοῦ Ἀρνοβίου τὸ σύγγραμμα. Μετὰ τὸν Σαβατιόν ἐφάνησαν αἱ ἐκδόσεις τοῦ Γελενίου, ἐν Βασιλ. 1546, τοῦ Ἐράσμου, αὐτῇ 1560, τοῦ Θωμψίνου, ἐν Παρισ. 1570· ἀλλ' ἐφεξῆς ὁ Μινούκιος Φήλις ἀπεχωρίσθη τοῦ Ἀρνοβίου, καὶ ἐξεδόθη οὗτος χωρὶς, ὑπὸ Φ. Βαλδουίνου, ἐν Λουγδ. Βατ. 1569, μετὰ κριτικῶν διορθώσεων, σημειώσεων, καὶ ἐρμηνειῶν, καὶ ὑπὸ Φ. Οὐρσίνου, ἐν Ρώμῃ 1583. Ἔπονται ἔπειτα αἱ δύο ἐκδόσεις τῆς Ἀντουερπίας 1586, καὶ 1604, μετὰ σημειώσεων τοῦ Στευερχίου, καὶ αἱ τοῦ Ἑλμεγχορστίου, ἐν Ἀννοβέρῳ 1603, καὶ 1610, τῶν ὁποίων ἡ πρώτη μετετυπώθη ἐν Κολων. 1604· πρὸ δὲ τῆς δευτέρας ἐδημοσιεύθη ἐν Παρισ. ἡ τοῦ Ἐράλδου τὸ 1605, μετὰ ὑπομνημάτων ἀρίστων. Πάντας δὲ τὰς ἐκδότας τούτους ὑπερέβαλε κατὰ τὴν φιλοπονίαν καὶ τὴν ἀκριβῆ χρίσιν ὁ Κλαύδ. Σαλμάσιος, ἐν Λουγδ. Βατ. 1651, συμπαραλαβὼν καὶ τὰ ὑπομνήματα τοῦ Ἑλμεγχορστίου, Ἐράλδου, καὶ ἄλλων· τὸ δ' ἔτος 1652 πρόητοιμαζε πάλιν νέαν ἔκδοσιν, ἀλλ' ἀπέθανεν ἐν τῇ μεταξὺ ταύτης δὲ τὰ πρῶτα φύλλα ἐτυπώθησαν μετὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου ἐν Ἀμμβούργῳ 1716, 1718, ἐν Τόμ. Β', καὶ πρότερον ἤδη ἐν Παρισ. 1666, ὑπὸ τοῦ Πριορίου, ὀπίσω τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κυπριανοῦ. Τὸ αὐτὸ κείμενον τῆς ἐν Λουγδ. Βατ. ἐκδόσεως ἐτυπώθη καὶ παρὰ τῷ Γαλλανδίῳ T. IV, p. 133. sqq. μετὰ σημειώσεων ἐκλεκτῶν. Καὶ ὁ Ὁδέρθυρος, ὅστις παρεδέχθη τὴν ὑπὸ Θ. Καντέρου ἐν Ἀντουερπ. 1582 ἔκδοσιν, ἐπήγαγε πολλὰς διορθώσεις κατὰ τὸν Σαλμάσιον, ἐν Βιρκεβούργῳ 1783, Opp. PP. Lat. Vol. V. Ἡ δὲ τελευταία ἔκδοσις εἶναι ἡ τοῦ περιωνύμου φιλόλογου Ὁρελλίου, ἐν Λειψία 1816, ἐν τόμ. 2, τῶν ὁποίων ὁ δεύτερος περιέχει τὰ ὑπομνήματα. — Εὐρίσκεται προσέτι ὁ Ἀρνοβίος καὶ ἐν ταῖς Βιβλιοθήκ. τῶν Πατέρ. ἐν Παρισ. 1639, ἐν τῷ Α' συμπληρωματικῷ τόμῳ, ἐν Κολων. 1618, T. III, καὶ ἐν Λουγδούνῳ 1677, T. III.

ΛΑΚΤΑΝΤΙΟΣ.

§. 1. Βίος. Ὁ Φιρμιανὸς Λακτάντιος (Firmianus Lactantius) ἐπαιδεύθη εἰς τὴν ἐν Σίκκῃ σχολὴν τοῦ Ἀρνοβίου· ὅθεν τινὲς νομίζουσιν αὐτὸν Ἀφρικανὸν τὸ γένος· ἄλλοι δὲ ἐκ τοῦ πρώτου ὀνόματος εἰκάζουσιν, ὅτι κατήγετο ἐκ τῆς Ἰταλίας, ἴσως ἐκ τοῦ Φιρμίου (α). Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦτο καὶ αὐτὸς, ὥς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, κατ' ἀρχὰς ἐθνικὸς, ἀλλ' ὕστερον, ἀναμφιβόλως πρὸ τοῦ διοκλητιανείου διωγμοῦ, προσῆλθεν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν (β). Νέος δ' ἔτι τὴν ἡλικίαν, ἐξέδωκε βιβλίον, *Συμπόσιον* ἐπιγραφόμενον, ἀλλ' οὐχὶ περὶ θρησκευτικῆς ὑποθέσεως πραγματευόμενον· διὰ τὸ ὅποιον θαυμάσας αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ Διοκλητιανὸς, τὸν προσεκάλεσεν εἰς Νικομήδειαν διδάσκαλον τῆς ῥητορικῆς. Ἀλλ' ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἡ πόλις κατωκείτο τὸ πλεῖστον μέρος ὑπὸ Ἑλλήνων, ὁ διδάσκαλος τῆς λατινικῆς ῥητορείας εἶχεν ὀλίγους ἀκροατάς· διὸ καὶ ὁ Λακτάντιος ἐτράπη εἰς τὴν συγγραφὴν (γ). Ἐξῆσε δὲ ἐν Νικομηδείᾳ περὶ τὰ δέκα ἔτη, καθ' ὃ διάστημα οἱ χριστιανοὶ καὶ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων κατεδιώκοντο διὰ πυρὸς καὶ ξίφους, καὶ ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων ἐθνικῶν προσεδάλλοντο διὰ τῶν ὅπλων τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ σκόμματος. Ἐντεῦθεν ἀπεφασισεν ὁ Λακτάντιος, πρὸς τοσαύτας βαρείας συκοφαντίας, ν' ἀ-

(α) Εἰς τινὰ χειρόγραφον ὀνομάζεται καὶ Lucius Caecilius, καὶ εἰς ἄλλο, Lucius Coelius· ἀλλὰ παρὰ τοῖς παλαιοῖς δὲν ἀπαντῶνται τὰ ὀνόματα ταῦτα.

(β) Epitome institut. c. 48. λέγει περὶ αὐτοῦ· « nos qui ex gentibus sumus. » — De ira Dei, c. 2. « ... liberati ab errore, quo implicati tenebamur, formatique ad verum Dei cultum. »

(γ) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 80. « Firmianus, qui et Lactantius, mminobii discipulus, sub Diocletiano principe accitus cum Flavio grammatico, ... Nicomediae rhetoricam docuit, ac penuria discipulorum, ob graecam videlicet ciuitatem, ad scribendum se contulit. »

ναδεχθῇ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ὑβριζομένης καὶ μισουμένης χριστιανικῆς πίστεως, παρατηρήσας μάλιστα, ὅτι ὑπῆρχε περὶ αὐτῆς μεγάλη ἄγνοια καὶ ἐσφαλμένη θόξα (α). Ἐφεξῆς προσεκάλεσεν αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ μέγας Κωνσταντῖνος εἰς τὰς Γαλλίας, ὅπου τότε καθήρρευε, καὶ ἀπέδειξεν αὐτὸν διδάσκαλον καὶ παιδαγωγὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κρίσπου. Ἦτο δὲ τότε ὁ Λακτάντιος προδεδηκὸς ἤδη τὴν ἡλικίαν, καὶ δὲν εἶναι ἐπόμενον, ὅτι ἐπέζητε πολλὸν χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Κρίσπου, τὸν ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος διέταξε νὰ φονεύσῃσι (β). Κοινὴ γνώμη ἐπικρατεῖ, ὅτι ἀπέθανεν ἐν Αὐγούστῃ Τρεβιρῶν. — Ὁ Λακτάντιος ὑπῆρξεν ὁ σοφώτατος πάντων τῶν ἀχμαζόντων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους (γ), ἅμα δὲ καὶ μετρίφρων (δ), καὶ λιτόβιος καθ' ὑπερβολήν· διότι, εἰ καὶ διαιτώμενος ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ μεγίστου τῶν ἡγεμόνων ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ δυνάμενος νὰ ζῇ ἐκεῖ κατὰ πάσας τοῦ βίου τὰς ἀπολαύσεις, ἐπροτίμησεν ὅμως ἐκουσίως πενίαν, ἣτις οὐχὶ μόνον ἀπέκλειε πᾶσαν περισεΐαν, ἀλλὰ πολλάκις ἀπεστέρει αὐτὸν καὶ τῶν ἀναγκαίων (ε).

§. 2. Συγγράμματα. — 1) *De opificio Dei* (*Περὶ δημιουργίας Θεοῦ*)· εἶναι, ὡς κοινῶς κρίνεται, ὁ πρῶτος καρπὸς τῆς θρησκευτικῆς τοῦ συγγραφέως μεταβολῆς. Τὸ βιβλίον, ἀνατιθέμενον εἰς τινὰ Δημητριάδην, πρότερον μὲν μαθητὴν αὐτοῦ ὄντα, τότε δὲ πολιτικόν τι ἀξίωμα ἔχοντα, ἀποτείνεται κυρίως

(α) Instit. divin. lib. V, c. 2. «ergo quis defuerant apud nostros idonei peritque doctores, qui vehementer, qui acriter errores publicos redarguerent, qui causam omnem veritatis ornatè copioseque defenderent; provocavit quosdam hæc ipsa penuria, ut auderent scribere contra ignotam sibi veritatem.»

(β) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 80. «hic extrema senectute, magister Caesaris Crispī, filii Constantini, in Gallia fuit, qui postea a patre interfectus est.»

(γ) Hieronym. in Chronico ad ann. 318. «Lactantius vir omnium suo tempore eruditissimus.»

(δ) Instit. lib. III, c. 13. «equidem tametsi operam dederim, ut quantum tamenque dicendi adsequeretur facultatem propter studium dicendi, tamen eloquens nunquam fui, quippe qui forum ne attigerim quidem.»

(ε) Hieronym. in Chron. αὐτόθι. «Lactantius . . . adeo in hac vita pauper ut plerumque etiam necessariis indiguerit, nodum deliciæ.»

κατὰ τῆς ἐπικρατούσης φιλοσοφίας. Τὸ ὑποκείμενον τοῦ λόγου εἶναι ὁ ὀργανισμὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Κικέρων, ὡς λέγει ὁ Λακτάντιος, ὠμίλησε μὲν πολλάκις, ἀλλὰ πάντοτε ἐπιπολαίως, καὶ οὐδέποτε μετ' ἀκριβείας, ὅθεν καὶ θέλει ν' ἀναπληρώσῃ αὐτὸς τὴν ἑλλειμμα ἐκείνου. Ὁ Λακτάντιος, ἐκθέτων κατὰ πρῶτον συγκριτικὸν τινα παραλληλισμὸν τῆς φυσικῆς καταστάσεως τῶν ζώων πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς, δημιουργήσας λογικόν, ἀπέδειξε πάντων τῶν λοιπῶν ζώων ὑπερέχοντα, μεταδίδει ὑπερὸν εἰς τὴν κυρίαν ὑπόθεσιν, τὴν ἐξέτασιν καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὡς τοῦ σκεύους καὶ τοῦ ὀργάνου τῆς ψυχῆς, τοῦ ὁποίου περιγράφει τὴν θαυμαστὴν κατασκευὴν, καὶ καταδεικνύει τὸ κάλλος καὶ τὸ εὐρυθμον τῶν μελῶν, τὸ σκόπιμον αὐτῶν πρὸς τὰς ἀρμοδίους εἰς ἕκαστον ἐργασίας, καὶ τὴν ἀξιοθαύμαστον συνάφειαν πρὸς τὴν ὁλομέλειαν τοῦ ὀργανισμοῦ. ἐντεῦθεν δὲ συνάγει καὶ ἐποικοδομεῖ τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ μὲν ἀνθρώπινον σῶμα εἶναι κτίσμα τοῦ Θεοῦ, ἐπενεργεῖ δὲ εἰς τὴν οἰκουμένην πρυτανεύουσά τις καὶ κυβερνῶσα πρόνοια (τὴν ὁποίαν οἱ Ἑπικούρειοι ἤρουντο). Ἐν τέλει πραγματεύεται καὶ περὶ τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς διαφορᾶς αὐτῆς ἀπὸ τοῦ πνεύματος (ánimus).

2) Institutionum divinarum libri VII (Θείων διδασκαλιῶν βιβλία ἑπτὰ): ἀπολογητικὸν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησε, λέγει, νὰ συντάξῃ, διότι οἱ ἄνθρωποι, ἀποπλανηθέντες ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, δὲν ἀνευρίσκουσι πλέον τὴν εἰς τὴν ἀλήθειαν ἀγούσαν ὁδόν· ταύτην λοιπὸν τὴν ὁδὸν θέλει νὰ ὑποδείξῃ εἰς αὐτοὺς, καὶ ἅμα νὰ στηρίξῃ τοὺς ἤδη θαδίζοντας ἐπ' αὐτῆς. Ἀναγκάζεται δὲ, λέγει, νὰ ἐπιχειρήσῃ μάλιστα τοιοῦτον ἔργον, διότι οἱ πρὸ αὐτοῦ δὲν ἔλυσαν ἀρκούντως, καὶ ὡς ἔπρεπε, τὸ προτιθέμενον ζήτημα, οὔτε διὰ τῆς ἀπαιτουμένης σοφίας καὶ ἀκριβείας, οὔτε διὰ τῆς προσήκουσας τέχνης καὶ ἐπιστημονικῆς γνώσεως· καὶ εἰς τὴν ἑλλειψιν ταύτην ἀποδίδει τὴν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας περιφρόνησιν, καὶ τὴν παρὰ τοῖς πεπαιδευμένοις σχεδὸν παντελεῖ αὐτῆς ἄνοιαν.—Τὸ σύγγραμμά, ἀφισπασθὲν εἰς τὸν αὐτοκράτορα μέγαν

Κωνσταντῖνον, τὸν ὅποιον ἐξυμνεῖ εἰς ὑπερβολήν, καὶ ἐγκωμιάζει ὡς τὸν πρῶτον χριστιανικὸν ἡγεμόνα καὶ ἀποκαταστήσαντα πάλιν τὴν δικαιοσύνην, ἐγράφη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ὁ Λακτάντιος, προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν, ἔζη ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ εἰρημένου αὐτοκράτορος, καὶ ἡ ἐκκλησία ἐστέναζεν ὑπὸ δεινὸν διωγμὸν, δηλονότι τὸν τοῦ Λικινίου· διότι ὁ συγγραφεὺς μνημονεύει τοῦ διοκλητιανείου διωγμοῦ ὡς ἤδη ἀπὸ πολλοῦ χρόνου παυθέντος· ἐγράφη λοιπὸν κατὰ τὸ ἔτος 320. — Τὸ σύγγραμμα διαιρεῖται εἰς βιβλία ἑπτὰ· καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ, *De falsa religione* (*Περὶ ψευδοῦς θρησκείας*), ὁ συγγραφεὺς, παραλείπων κατὰ μέρος τὸ ζήτημα περὶ τῆς ὑπάρξεως ὑπερτάτης τινὸς προνοίας, ἀρχεται ἀπὸ τοῦ δόγματος, ὅτι εἷς μόνος Θεὸς ὑπάρχει, καὶ, καθ' ἣν ἔχομεν περὶ Θεοῦ καὶ περὶ τοῦ κόσμου ἰδέαν, μόνον εἷς δύναται νὰ ὑπάρχῃ· ἔπειτα στηρίζει τὸ δόγμα τοῦτο διὰ τοῦ κύρους τῶν προφητῶν, διὰ τῶν ἀπορροφημάτων τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ φιλοσόφων, καὶ διὰ τῶν χρησμῶν τῶν Σιбуλλῶν, οἵτινες πάντες μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀλήθειαν ὁμολογοῦσι. Μετὰ ταῦτα μεταβαίνει εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ τὴν ἀντιλογίαν τῶν μυθολογουμένων θεῶν καθόλου, καὶ ἰδίᾳ, ἐξελέγχων καὶ τοὺς πανηγυριστὰς αὐτῶν. — Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, *De origine erroris* (*Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς πλάνης*), ἀποδεικνύει πρόδηλον τὴν μωρίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης, ἐνῷ ἅπασα ἡ φύσις σπεύδει πρὸς τὴν ὁμολογίαν τοῦ μόνου Θεοῦ, καὶ ἡ ἀνάγκη διδάσκει ἕκαστον νὰ ζητῇ αὐτὴν κατ' ἐμφυτον ὁρμὴν, αὐτὴ τετυφλωμένη, ἀποπλανᾶται εἰς τὴν προσκύνησιν τῶν εἰδώλων. Ἀνασκευάζει τοὺς λόγους, διὰ τῶν ὁποίων οἱ σοφοὶ μάλιστα τῶν ἐθνικῶν ἡγωνίζοντο νὰ δικαιολογῶσι τὴν εἰδωλολατρείαν, καὶ, ἐπειδὴ συνήθως ἐστηρίζοντο εἰς τὴν ἀρχαιότητα τῆς λατρείας, καὶ εἰς τῶν προγόνων αὐτῶν τὴν παράδοσιν, ἀπαντᾷ πρὸς τοῦτο διὰ τῶν ἐξῆς· Εἰς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα, λέγει, ἕκαστος πρέπει νὰ βλέπῃ ἀφ' ἑαυτοῦ· ἡ πλάνη, ὅσον εἶναι ἀρχαία, οὐδὲν δικαίωμα ἀποκτᾷ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὴν ἀλήθειαν, εὐθὺς ἀφοῦ αὕτη ἐξασφαλίσῃ κατ' ἐκείνης τὰ ἀρχαιότατα αὐτῆς δικαιώματα. Ἐχων δὲ πάντοτε τὰς διαφωνούσας τῶν φιλοσόφων γνώμας, ἀναπτύσσει ἐκ τῆς ἀγίας

Γραφῆς τὴν ἱστορίαν τῆς τοῦ παντός δημιουργίας, καὶ τὴν γένεσιν τῆς εἰδωλολατρείας. Ἡ εἰδωλολατρεία, λέγει, ἐβλάστησε τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ Χάμ, τοῦ ὑποπεσόντος εἰς τὴν πατρικὴν κατάραν· παρὰ τοῖς ἀπογόνοις τούτου ὑπερεπλεόνασε κατ' ἀρχὰς ἡ λήθη τοῦ Θεοῦ· αὕτη δὲ μεταποιηθεῖσα ὕστερον εἰς τὸν σαβαϊσμόν (τὴν ἀστρολατρείαν), ἐξηπλώθη ὑπὸ ταύτην τὴν μορφήν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἐκείθεν εἰς τοὺς ὁμόρους λαοὺς, παρεδέχθη ἐν ἑαυτῇ, προβαίνουσα πάντοτε ἐπὶ τὰ πρότω, τὴν ἀποθέωσιν τῶν ἀνθρώπων, καὶ διεμορφώθη τελευταῖον εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, ἥτις ὑπὸ τῶν δαιμόνων προαγομένη, καὶ ὑπὸ τῆς μαντείας καὶ μαγείας καὶ ἄλλων τεχνῶν κρατυνομένη, ἐμφωλεύει εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον. — Τὸ τρίτον βιβλίον, *De falsa sapientia* (*Περὶ ψευδοῦς σοφίας*), περιέχει τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ ἐθνικὴ φιλοσοφία εἶναι μηδαμινὴ καὶ ψευδής, καὶ οὕτως ἡ μὲν πλάνη αἵρεται παντάπασι ἐκ τοῦ μέσου, ἡ δὲ γυμνὴ ἀλήθεια προκύπτει ὅλως λαμπρὰ καὶ φαινέ. Τὸ ἔτυμον, λέγει, τῆς λέξεως *φιλοσοφία* ἐμφαίνει οὐχὶ τὴν κτῆσιν, ἀλλὰ τὴν σπουδὴν πρὸς τὴν σοφίαν, καὶ ἡ σπουδὴ αὕτη δὲν παρέχει ἐπὶ τέλους, εἰ μὴ ἀπλᾶς εἰκασίας, μηδεμιᾶς περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῶν ὑπαρχούσης ἀσφαλοῦς κρίσεως, ἄρα μὴδὲ βεβαιοτήτος. Τὸ ἀποτέλεσμα λοιπὸν πάσης φιλοσοφίας, κατὰ τὸν ἀνώτατον αὐτῆς σκοπὸν ἐξεταζόμενον, εἶναι μικρὸν καὶ ἀνωφελές. Ἡ καρδία ἡμῶν ὀργᾷ πρὸς τὴν μακαριότητα, καὶ τὴν ἑνθερμον ταύτην ὁρμὴν οὐδεμίᾳ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ ἰσχύει νὰ καταστείλῃ· διότι ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τῆς ἐνότητος αὐτῆς μετὰ τῆς θρησκείας, ἥτις εἶναι ἡ πρώτη τῆς μακαριότητος συνθήκη, ἐξ ἀνάγκης γίνεται ἐξωτερικὴ καὶ μονομερής, καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀνίσχυρος. Ὅτι δὲ τοῦτο εἶναι τὸ ἐξαγόμενον πάσης φιλοσοφίας, ἀποδεικνύει ὁ Λακτάντιος ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν διαφόρων σχολῶν, τῶν ὁποίων οὐδεμίᾳ εὗρηκεν, οὐδ' ἐδυνήθη νὰ εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν· ὅθεν (καὶ τοῦτο εἶναι τὸ φυσικώτατον συμπέρασμα), διὰ νὰ κατασιγᾷ τις τὴν πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν ὁρμὴν, πρέπει νὰ τραπῇ οὐχὶ πρὸς τοιαύτην φιλοσοφίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ. — Τὸ τέταρτον βιβλίον, ἐπιγραφόμενον *De vera sapientia* (*Περὶ ἀληθοῦς σοφίας*), προκατασκευάζει τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν εἰρημένον σκοπόν. Ὁρμώ-

μενος καὶ ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος, ὅτι ἡ γνησία φιλοσοφία καὶ θρησκεία, μόνον κατὰ τὴν ἔννοιαν ὡς δύο τινα διάφορα νομιζόμενα, κατὰ τὴν οὐσίαν ὁμῶς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὄντα, δὲν δύνανται εἰς τὸν βίον νὰ χωρισθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων, λέγει, ὅτι ἡ ἐθνικὴ φιλοσοφία καὶ θρησκεία, ἐπειδὴ εἰσῆλθον εἰς αὐτάς ἀντίθεσιν τις καὶ χωρισμὸς, διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶναι ἀμφοτέραι ψευδεῖς. Ἡ ἀληθὴς ἐνότης τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας ἐνυπάρχει μόνον ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῆς ἀληθείας ταύτης ἀνατρέχει ὁ Λακτάντιος εἰς τὸ ἱστορικὸν αὐτῆς μέρος καὶ ὁμιλήσας περὶ τῶν προφητῶν βραχεία τινα, ὅσα ἦσαν χρήσιμα πρὸς τὸν προκείμενον σκοπὸν, ἀναπτύσσει τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, περὶ τῆς πρώτης ἀπ' αἰῶνος γενέσεως τοῦ Λόγου ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ τῆς δευτέρας, τῆς ἐνσαρκώσεως αὐτοῦ· ἐπικυροῖ τὴν θεότητα καὶ τὴν μεσσιακὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀξίαν ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν προφητῶν, ἀποτεινόμενος σχεδὸν πάντοτε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ὑπομιμνήσκει, πῶς ἡ ἰδέα τῆς ἀληθοῦς σοφίας συμπεριλαμβάνει τρόπον τινὰ ἤδη ἐν ἐκτῇ ἐνσάρκωσιν τινα τοῦ θεοῦ νομοθέτου, πῶς αἱ ἀνάγκαι τῆς ἀνθρωπότητος ἀπαιτοῦσιν αὐτὴν πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ διαλλαγὴν, καὶ πῶς ὁ σταυρικός τοῦ Χριστοῦ θάνατος συμῶνεί πρὸς τοῦτο κατὰ πάντα. Πρὸς δὲ τὴν ἐνστάσιν τῶν ἐθνικῶν, ὅτι οὕτως οἱ χριστιανοὶ λατρεύουσι δύο Θεοὺς, τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱόν, ὁ Λακτάντιος ἀπαντᾷ· « Cum dicimus Deum patrem et » Deum filium, non diversum dicimus, nec utrumque » seccernimus, quia nec pater sine filio potest, nec filius » a patre secerni... Cum igitur et pater filium faciat, » et filius patrem, una utrique mens, unus spiritus, una » substantia est; sed ille quasi exuberans fons est, hic » tamquam defluens ex eo rivus, » etc. — Ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ, De justitia (Περὶ δικαιοσύνης), διδάσκει, πῶς τὸ κατ' ἀρχάς, κατὰ τὸν καλούμενον ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν χρυσοῦν αἰῶνα, ἐπεκράτησε διὰ τὴν λατρείαν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ δικαιοσύνη· πῶς ἔπειτα διὰ τὴν πολυθείαν ἐπλεόνασαν πᾶσαι αἱ κακαίαι, καὶ

πῶς ὁμῶς διὰ τὸν Χριστὸν ἀνέτειλε τρέπον τινὰ πάλιν ὁ χρυσὸς αἰὼν διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς δικαιοσύνης· δεικνύει, ὅτι ἡ δικαιοσύνη πρόκειται νῦν ὑπ' ὄψιν πάντων, ἀλλὰ παραγνωρίζεται μόνον ἐκ προαιρέσεως· οἱ ἔθνικοι, ἀντιμαχόμενοι ἀναφανδὸν πρὸς τὴν περὶ θρησκείας ἰδέαν, πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ πρὸς πᾶν αἶσθημα δικαιοσύνης, μισοῦσι τοὺς χριστιανούς, διώκοντες αὐτοὺς μέχρις αἵματος καὶ βασανίζοντες. Καὶ ἂν μὲν ἦσαν, λέγει, οἱ χριστιανοὶ μωροί, ἔπρεπε νὰ φείδωνται αὐτῶν· ἂν δὲ σοφοί, νὰ τοὺς μιμῶνται. Ὅτι δὲ εἶναι σοφοί, μαρτυρεῖ περὶ τούτου ἡ ἠθικὴ αὐτῶν πολιτεία, καὶ ἡ σταθερότης· ὅσα δὲ προβάλλουσιν οἱ ἔθνικοι πρὸς ἀπολογίαν τῆς διαγωγῆς αὐτῶν πρὸς τοὺς χριστιανούς, ὅτι δηλαδὴ θέλουσι νὰ τοὺς ἐπαναφέρωσιν εἰς αἴσθησιν, εἶναι παντάπασι κενὰ καὶ μάταια· διότι ἡ διαγωγή αὕτη, καθ' ἑαυτὴν ἀπρεπής, ἀποδοκίμει πρὸς τοὺς χριστιανούς, καλῶς γινώσκοντας νὰ ὑπερασπίσωσιν ἑαυτοὺς, ἄπο σκοποῦ καὶ ἁτιμῶς· περὶ δὲ τῶν ἐθνικῶν ἐμφαίνει μᾶλλον, ὅτι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἄγριον πρὸς τὴν ἀλήθειαν μῖτος καταναγκάζει αὐτοὺς εἰς τὰς αἰμοσταγεῖς ἐκείνας βιαιοπραγίας καὶ ὁμότητες. — Τὸ ἕκτον βιβλίον, *De vero cultu* (Περὶ ἀληθοῦς λατρείας), διαλαμβάνει περὶ τοῦ πρακτικοῦ μέρους τῆς ἀληθοῦς θρησκείας. Ἐξωτερικὴ μόνον λατρεία, ὅποια ἡ τῶν ἐθνικῶν, οὐδεμίαν ἔχει καθ' ἑαυτὴν ἀξίαν, καὶ ἀληθῆς εἶναι μόνον ἐκείνη, ἐνθα τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου προσφέρει ἑαυτὸ θυσιᾶν εἰς τὸν Θεόν. Ὑπάρχουσι (καὶ οὕτω λέγουσι πάντες οἱ φιλόσοφοι) δύο ὁδοὶ εἰς τὸν ἀνθρώπον ἡνεωγμέναι, ἡ μὲν τῆς ἀρετῆς, ἡ δὲ τῆς κακίας· καὶ ἐκείνη μὲν, στενὴ καὶ ἐπίπονος, ἄγουσα εἰς τὴν ἀθανασίαν· αὕτη δὲ, πλατεία καὶ εὐκόλος, φέρουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν· οἱ χριστιανοὶ ἐκείνην μὲν ὀνομάζουσιν ὁδὸν τὴν εἰς οὐρανοὺς· ταύτην δὲ, ὁδὸν τὴν εἰς κόλασιν· καὶ προτιμῶσι τὴν πρώτην, τὴν ἐπίμοχθον καὶ κοπώδη, διὰ νὰ εὕρωσιν εἰς τέλος τὴν ἀνάλογον τῆς μεκαριότητος ἀπόλαυσιν. Οἱ φιλόσοφοι διὰ τοῦτο δὲν ἐδυνήθησαν νὰ εὕρωσι τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς, διότι διάφορον ὅλως ἰδέαν ἔχοντες περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἐζήτουν αὐτὴν ἐκεῖ, ὅπου δὲν εὕρισκεται, δηλονότι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ οὐχὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οἱ δὲ χριστιανοὶ, οἱ περιπατοῦντες ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἀ-

ποκαλύψεως, ἔχουσι τὸν γνώμονα τῆς ἀληθείας, τὸν αἰώνιον, καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν κατάλληλον, καὶ ἀμετάτρεπτον νόμον τοῦ Θεοῦ, τὸν ὑπαγορεύοντα τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ, τὰ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καθήκοντα. Ἐφεξῆς δὲ ὁμιλεῖ ὁ Λακτάντιος περὶ τῶν ἀρετῶν τῆς φιλανθρωπίας, τουτέστι περὶ τῆς ἐλεημοσύνης, τῆς ἐλευθεριότητος, τῆς ἐπιμελείας καὶ θεραπείας τῶν χηρῶν, τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν ἀσθενῶν· προσέτι περὶ τῆς ἐγκρατείας καὶ μετριότητος τῶν παθῶν καὶ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ μάλιστα περὶ τῆς σωφροσύνης τῆς ἐν τῷ γάμῳ καὶ ἐκτὸς τοῦ γάμου, καὶ τελευταῖον περὶ τῆς μετάνοις, καὶ τῆς ἀληθοῦς λατρείας. — Τὸ δ' ἔβδομον βιβλίον, *De vita beata* (*Περὶ μακαρίας ζωῆς*), διαλαμβάνει περὶ τοῦ τέλους καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀνθρωπότητος, περὶ τοῦ ὁποίου οὕτως ἐκφράζεται ὁ Λακτάντιος: « Διὰ τοῦτο ἐκτίσθη ὁ κόσμος, διὰ νὰ γεννώμεθα ἡμεῖς· γεννώμεθα δὲ, διὰ νὰ γινώσκωμεν τὸν Θεόν, τὸν δημιουργὸν τοῦ κόσμου καὶ ἡμῶν· γινώσκωμεν δὲ αὐτόν, διὰ νὰ τὸν λατρεύωμεν, λατρεύομεν δὲ αὐτόν, διὰ ν' ἀπολαύσωμεν ὡς ἄμοιβην τοῦ ἀγῶνος τὴν ἀθανασίαν, ἐπειδὴ ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ ἀπαιτεῖ τὸν μέγιστον ἀγῶνα· ἀνταμειβόμεθα δὲ διὰ τῆς ἀθανασίας, διὰ νὰ ὑπηρετῶμεν διὰ παντός, ὅμοιοι τῶν ἀγγέλων, τὸν ὕψιστον πατέρα καὶ κύριον, καὶ ν' ἀποτελῶμεν τὴν αἰώνιον τοῦ Θεοῦ βασιλείαν ». Μεταβαίνει δ' ὕστερον εἰς τὴν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀπόδειξιν, τὴν ὁποίαν στηρίζει διὰ δέκα διαφόρων λόγων, καὶ ἀνασκευάζων πάντα τῶν ἐναντίων τὰ ἐπιχειρήματα· ὑποσυνάπτων δὲ ἐν τέλει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δόξαν περὶ τοῦ χρόνου καὶ τῶν σημείων τῆς συντελείας τοῦ κόσμου τούτου, περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, τῆς χιλιετοῦς βασιλείας, καὶ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, εὐχεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰρήνην, τὴν ὁποίαν παρέσχεν εἰς αὐτὴν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, καὶ προκαλεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ἐγκαταλιπόντες τὴν εἰδωλολατρείαν, νὰ προσκυνήσωσι πάντες τὸν ἕνα μόνον Θεόν.

3) *Epitome institutionum ad Pentadum* (*Ἐπιτομή τῶν διδασκαλιῶν εἰς Πεντάδιον*). Τὰ ἐπὶ βιβλία τῶν *Institutionum divinarum* ἀπὴνθισεν ὁ Λακτάντιος αὐτὸς εἰς βιβλίον ἓν, συμπεριλαβὼν ἐν αὐτῷ τὰ κυριώτερα καὶ οὐσιωδέστε-

ρα κεφάλαια, καὶ εἰς τινὰ μάλιστα νέας ἐρμηνείας προσθεῖς, μὴ ἀπαντῶμενας εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο σύγγραμμα. Ἡ Ἐπιτομὴ ἀντιτίθεται εἰς τινὰ Πεντάδιον· ἡ δὲ ἀρχὴ αὐτῆς ἔλειπε κατὰ τὸν Ἱερώνυμον ἤδη ἐπὶ τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος (α), καὶ μόλις κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, τὸ ἔτος 1712, ἀνακαλυφθείσης αὐτῆς ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ταυρίνου, ἐξεδόθη τὸ σύγγραμμα πλῆρες ὑπὸ τοῦ ἱεροκλήρυκος Πραφίου.

4) De ira Dei (Περὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ). Ἐσημειώθη ἤδη ἄνωτέρω, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἡ αἰρετικὴ γνῶσις δὲν ἐδυνήθησαν νὰ συμβιβάσωνται πρὸς ἀλλήλας τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀγαθότητα· τοῦτο θαυμάσας καὶ ὁ Λακτάντιος, συνέλαβε τὸν σκοπὸν ν' ἀποδείξῃ ἐν ἰδίᾳ τινὶ πραγματείᾳ, ὅτι ἀναγκαίως εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν ἐνυπάρχει ἡ ἀποστρεφὴ πρὸς τὸ κακὸν, καὶ ἡ τιμωρὸς καὶ ποιναιὰ δικαιοσύνη. Ἐπέγραψε δὲ τὴν πραγματείαν ταύτην De ira Dei, συντάξας αὐτὴν, κατὰ κριτὴν τὸν Ἱερώνυμον, καὶ σοφωτάτην καὶ ῥητορικωτάτην (β).

5) De morte persecutorum (Περὶ τοῦ θανάτου τῶν διωκτῶν). Κριτικοὶ τινες νομίζουσι τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Λακταντίου ψευδώνυμον· διότι εἰς τὸ μόνον σωζόμενον χειρόγραφον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξέδωκεν αὐτὸ ὁ Βαλούσιος (ἐν Παρισίοις 1679) δὲν ἐφέρετο ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς τὸ ὄνομα Firmiani Lactantii, ἀλλὰ Lucii Caecilii, τὸ ὁποῖον οὐδαμοῦ ἀποδίδουσιν οἱ ἀρχαῖοι εἰς τὸν ἡμέτερον συγγραφέα. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν ὑπάρχει λόγος ἀποχρῶν πρὸς ἀμφισβήτησιν τῆς γνησιότητος· ὁ Ἱερώνυμος γινώσκει σύγγραμμα τοῦ Λακταντίου, καλούμενον De persecutione, καὶ ἡ ἐπιγραφή αὕτη μᾶς δίδει ἀπορρήν νὰ εἰπώμεν, ὅτι περιεῖχε τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, τὴν ὁποίαν καὶ τὸ, περὶ οὗ ὁ λόγος, De morte persecutorum. Προσέτι δὲ αὐτὸ τοῦτο τὸ σύγγραμμα προσφωνεῖται εἰς τινὰ Δόνατον, εἰς τὸν

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 80. « scripsit [Lactantius] institutionum divinarum adversus gentes libros septem, et epitomen ejusdem operis in libro uno acephalo. »

(β) Hieronym. in Epist. ad Ephes. c. IV. « Firmianus noster librum de ira Dei docto pariter et eloquenti sermone conscripsit. »

ὁποῖον ὁ Λακτάντιος ἀνέθηκε καὶ τὸ De ira Dei, καὶ ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ἑαυτὸν ὡς αὐτόπτην γενόμενον μάρτυρα τῶν ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ συμβάντων· καὶ τὸ ὕψος δὲ τῆς γλώττης εἶναι τὸ αὐτό· ἡ δὲ διαφορὰ τοῦ ὀνόματος δὲν ἀποδεικνύει τι ἐναντίον· διότι τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον L. Caecilius ἢ Coelius ἀποδίδεται εἰς τὸν Λακτάντιον καὶ ἐν ἄλλοις χειρογράφοις. — Ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς ὑπάρχει ἀκριβῶς ὅπως οὖν ὠρισμένος· διότι τὸ βιβλίον καταπαύει εἰς τὸν θάνατον τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Οὐαλερίας, καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, ἐμφαίνοντα ἀμφοτέρω τὸ ἔτος 314, καθ' ὃ συνέβησαν. — Ὁ σκοπὸς δὲ τοῦ συγγράμματος εἶναι ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἱστορικῶς ἐκ τοῦ τραγικοῦ θανάτου πάντων τῶν καταδιωχάντων τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ· ὅθεν καὶ ἐκθέτει διεξοδικήν τινα περιγραφὴν τῶν διωγμῶν τοῦ Νέρωνος, Δομιτιανοῦ, καὶ Οὐαλεριανοῦ, ἐνδιατρίβει μάλιστα εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους διωγμῶν, δηλονότι τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συναρχόντων Γαλερίου καὶ Μαξιμίνου, καὶ δείκνυει, πῶς ἐπ' αὐτοὺς πάντας ἀπεκαλύφθη ἡ τιμωρὰ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη.

6) *Ἀπολεσθέντα συγγράμματα.* Ἦδη ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ συνέγραψεν ὁ Λακτάντιος, ὡς εἶπαμεν ἀνωτέρω, τὸ *Συμπόσιον*, ποίημα εἰς ἑξαμέτρους στίχους· κριτικοὶ δὲ τινες συμπεραίνουν, καὶ οὐχὶ ἄνευ λόγου, ὅτι τὰ *Aenigmata* (Αἰνίγματα), τὰ ἐκδοθέντα κατὰ πρῶτον τὸ ἔτος 1500, ὑπὸ τὸ ὄνομα Symposius, εἶναι αὐτὸ τὸ *Συμπόσιον* τοῦ Λακτάντιου. Τὴν ὑπόθεσιν τοῦ βιβλίου ἀποτελοῦσι 99 αἰνίγματα, προβληθέντα ἐπὶ τινος συμποσίου, ὡς μνημονεύεται εἰς τὸν πρόλογον. — Ὁ Ἱερώνυμος ἀναφέρει προσέτι καὶ *Ὁδοπορικὸν* (*Itinerarium*) τοῦ Λακτάντιου, περιέχον περιήγησιν ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς εἰς τὴν Νικομήδειαν, εἰς ἑξαμέτρους στίχους καὶ τοῦτο συντεταγμένον (α), καὶ δύο βιβλία πρὸς τινα *Ἀσκληπιάδην* (β), καὶ ὀκτὼ βι-

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 80. habemus ejus ὁδοπορικόν, de Africa usque ad Nicomediam, hexametris scriptum versibus.

(β) Hieronym. αὐτόθι. «et ad Asclepiadem libros duos.» — παρὲλ. Inscrif-

βλῖα ἐπιστολῶν, τέσσαρα μὲν πρὸς τὸν Πρύθον, δύο δὲ πρὸς τὸν Σευήρον, καὶ δύο πρὸς τὸν Δημητριάδην, πραγματευόμενα τὸ πλεῖστον μέρος περὶ γεωγραφικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ὕλης (α). — Καὶ ἀντιβρῆτικὰ τινὰ συγγράμματα εἶχε κατὰ νοῦν ὁ Λακταντίος νὰ συντάξῃ, οἷον Πρὸς τοὺς φιλοσόφους, Πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, καὶ Πρὸς πάντα τοὺς αἵρετικούς (β), ἀλλ' ἀγνοοῦμεν, ἂν ἐξετέλεσε τὸν σκοπὸν τοῦτον.

7) Συγγράμματα ὑποβλημαῖα. Κακῶς καὶ ἄνευ τινὸς λόγου συναριθμοῦνται μετὰ τῶν γνησίων τοῦ Λακταντίου συγγράμμάτων καὶ τὰ τρία ταῦτα ποιήματα: De Phoenice (Περὶ Φοινίκης), τὸ ὁποῖον ἀνήκει ἀναντιβρῆτως εἰς συγγραφεὰ ἐθνικόν· De pascha (Περὶ πάσχα), ποιηθὲν οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Λακταντίου, ἀλλ' ὑπὸ τινος Βεναντίου Φορτουνάτου (Venantius Fortunatus), κατὰ τὴν ζ' ἑκατονταετηρίδα· καὶ De passione Domini (Περὶ τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου), ὡσαύτως μεταγενέστερόν τινα ἔχον ποιητήν.

Παραιεῖσθαι ἐνταῦθα νὰ ὑποσυνάψωμεν τὴν Λιδασκαλίαν τοῦ Λακταντίου, διότι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἂν καὶ μακρὰ, περὶ τῶν χριστιανικῶν ὅμως μυστηρίων, πλὴν τῶν δογμάτων περὶ τῶν τοῦ Θεοῦ προσόντων καὶ περὶ τοῦ ὁμοουσίου τοῦ υἱοῦ μετὰ τοῦ πατρὸς, περιέχουσιν ἐν γένει ὀλίγα, τὰ ὅποια νὰ μὴ ἀνεπτύξαμεν ἀλλαχοῦ ἐκτενέστερον. Ὡς μᾶλλον δὲ ἄξια σημειώσεως κρίνονται, ὅσα διδάσκει περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν θείαν ἀποκάλυψιν (γ), περὶ τῆς ταυτότητος τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας (δ),

Instit. divin. lib. VII. cap. 4. «optime igitur Asclepiades noster, de provi-
dentia summi Dei disserens, in eo libro, quem scripsit ad me, . . .
» inquit, »

(α) Hieronym. αὐτόθι. — παρῒλ. Damas. epist. I. ad Hieronym.

(β) De opific. Dei, c. 15. «sed erit nobis contra philosophos integra dis-
» putatio.» — Παρῒλ. c. 20. — Institutt. divin. lib. VII. c. 1. «sed erit no-
» bis contra Judaeos separata materia.» — lib. IV. c. 30. «postea planius
» et uberius contra omnes mendaciorum sectas proprio separatoque opara
» pugnabimus.»

(γ) Institutt. lib. I. c. 1. — lib. II. c. 3.

(δ) Αὐτόθι, lib. IV, c. 3.

περί τοῦ ἀνωτάτου ἀμφοτέρων σκοποῦ, τῆς μεγαλοπρεποῦς ἀ-
 νυμνήσεως καὶ δοξολογίας τοῦ Θεοῦ, καὶ περί τοῦ κοινοῦ αὐτῶν
 τέλους, πρὸς τὸ ὅποιον τείνουσιν ἀμρότεροι, τῆς μακαριότητος
 τοῦ ἀνθρώπου (α). Ἀλλὰ καθὼς συνιστῶμεν ταῦτα ὡς τὰ ἐ-
 ξοχα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ κεφάλαια, οὕτω πρέπει νὰ ση-
 μειωθῇ ὡς ἀποφικτέα ἡ (καὶ πολλῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν
 συγγραφέων κοινὴ) κακοδοξία αὐτοῦ περί τῆς μετὰ ἑξ χιλιά-
 δας ἐτῶν μεταβληθησομένης παρούσης καταστάσεως τοῦ κό-
 σμου, καὶ τῆς χιλιετοῦς ἐπὶ γῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ (β).

§. 3. Ἐκδόσεις. Ἡ πρώτη καὶ ἀρχαιοτάτη τῶν συγγραμ-
 μάτων τοῦ Λακταντίου ἐκδόσις εἶναι ἡ ὑπὸ Παναρτοίου καὶ
 Σβεῦγχεϊμίου ἐν τῷ Σουδλακίῳ Μοναστηρίῳ 1465, μετατυ-
 πωθεῖσα ἔπειτα ἐν Ῥώμῃ 1468, 1470, 1474, καὶ ἐν Βε-
 νετίᾳ ἀπὸ τοῦ 1471 — 1498, ἐννεάκις. Μετὰ τὴν ἐκδοσιν
 ταύτην ἔπεται ἡ ὑπὸ Αἰγιδ. Δελφίου, ἐν Παρίσι. 1500, 1509,
 1513, καὶ ἐν Κολων. 1506· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἄλ-
 λη νέα ἐδημοσιεύθη ἐν Βενετίᾳ ὑπὸ Παρράσιου, 1509, καὶ
 ἐφεξῆς ἔτιραι δύο, ἡ μὲν ἐν Φλωρεντίᾳ, 1513, ὑπὸ Τουκίου,
 ἡ δὲ ὑπὸ Ἰωάν. Βαπτ. Ἐγνατίου, ἐν Βενετίᾳ 1515, πρὸς
 τὰς ὁποίας συμφωνοῦσιν αἱ ἐν Βασίλ. παρὰ Κρατάνδρῳ τρεῖς,
 1521, 1524, 1532. Τούτων οὐχὶ πολὺ καλλιτέρα εἶναι ἡ
 τοῦ Φασιτελίου ἐν Βενετ. 1535, μετατυπωθεῖσα ἐν Λουγδ.
 1541, καὶ μετὰ τινων προσθηκῶν ὑπὸ Μάρκου Μασούρου τὸ
 1548, καὶ τελευταῖον ἐν Παρίσι. 1561. Καλὴ ἐπίσης εἶναι
 καὶ ἡ τοῦ Βετουλείου, ἐν Βασίλ. 1563. Πασῶν δὲ τῶν μέ-
 χρι τοῦδε γενομένων ἐκδόσεων λαμπροτέρα ἐφάνη διὰ τὴν ἀ-
 κρίθειαν καὶ τὴν ὀρθὴν κρίσιν ἡ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἰλέρδης
 Θωμασίου, ἐν Ἀντwerp. 1570, 1587, καὶ ἐν Παρίσι. 1589·
 ὑποδεεστέρα δὲ αὐτῆς ἡ συγχρόνως ὑπὸ Κουϊάκιου ἐν Λουγδ.
 1587, δημοσιευθεῖσα, καὶ μετατυπωθεῖσα ἔπειτα ἐν Κολων.
 1613, καὶ ἐν Γενεύῃ 1613. Ἀλλὰ πάντας τοὺς ἐκδότας

(α) Αὐτόθι, lib. III. c. 9—12. 27.

(β) Αὐτόθι, lib. VII. c. 14.

τούτους ὑπερέβαλεν Ἰωσήφ ὁ Ἰσαῖος, ὅς τις ἐκδοὺς ἐν Καισάρ-
 νῃ, 1646, τὰ συγγράμματα τοῦ Λακτιαντίου, ἐπλούτισε τὸ
 κείμενον διὰ πολλῶν ἱστορικῶν καὶ κριτικῶν σημειώσεων· ἡ
 ἐκδοσις αὕτη μετετυπώθη καὶ ἐν Ῥώμῃ 1650, καὶ ἐν Λουγδ.
 Βατ. 1660, δι' ἐπιμελείας Σερβητίου Γαλαίου. Συμφώνως δὲ
 πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Θωμασίου καὶ τοῦ Ἰσαίου ἐτύπωσεν ἑ-
 πείτα τὴν ἑαυτοῦ ἐκδοσιν Θωμᾶς ὁ Σπάρκιος, ἐν Ὁξων.
 1684, συμπαραλαβὼν κατὰ πρῶτον καὶ τὸ βιβλίον *De morte*
persecutorum.—Αἱ δὲ κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους ἐπιστημό-
 τεραι ἐκδόσεις εἶναι· ἡ τοῦ Κελλαρίου, 1698, ἐπιδιορθωθείσα
 ὑπὸ Βελγίου ἐν Λειψ. 1715, καὶ ἐν Γοτίγγῃ 1736, ὑπὸ Ἑὺ-
 μάννου· ἡ τοῦ Βυνεμάννου ἐν Λειψ. 1739, καὶ ἐν Ἀλῇ 1764·
 ἡ τοῦ Λεβруνίου καὶ Δυρρεσνοίου (*Le Brun et Dufresnoy*),
 ἐν Παρισι. 1648, καὶ ἡ ἐν Ῥώμῃ, 1755—1760, ὑπὸ Ἐ-
 δουάρδου τοῦ ἐκ τοῦ ἀγίου Ξαυερίου. Τὴν τελευταίαν ἐν Πα-
 ρισ. ἐκδοσιν παρεδέχθησαν ἐν ταῖς ἑαυτῶν Βιβλιοθ. ὁ Γαλ-
 λάνδιος (Γ. IV.), καὶ ὁ Ὁβέρθυρος (ἐν Βικεβεργ. 1784), καὶ
 ὁ ἐν Δυσί Γεφύρ. ἐκδότης, 1798.—Ἐσχάτως δὲ ἐν τοῖς καθ'
 ἡμᾶς χρόνοις ἐξεδόθη ὁ Λακτιάντιος εἰς τόμ. δύο ὑπὸ Ὁ. Φ.
 Φριτσίου (*Fritzsche*) ἐν τῇ δι' ἐπιμελείας τοῦ Γερσδορφίου δη-
 μοσιευομένῃ *Bibliotheca PP. Ecclesiasticor. Latinor. sele-*
cta, ἐν Λειψίᾳ 1842—44.

Τ Ε Λ Ο Σ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

ΚΑΙ

ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ.

Α.

- Ἀγαθόπους, σελ. 90.
 Ἀγγελοι, διδασκαλία περὶ
 αὐτῶν 67. 82. 165. 214.
 263. 412. 484. 671.
 Ἀγνεία, 654. — προτροπή εἰς
 αὐτήν 655.
 Ἀγρίππας Κάστωρ, 290.
 Ἀδαμάντιος, ἐπαρήμενος Ὡρι-
 γένους 429.
 Adumbrationes, 392.
 Ἀθηναγόρας, βίος αὐτοῦ 252.
 — συγγράμματα 255.
 Ἀθηνογένης, 253. 362.
 Ἀθηνόδωρος, 439. 568.
 Αἴρεσις ἐν Ἀραβίᾳ, 440.
 Αἵρετικοί, 111. 277. 341. 379.
 Ἀχιλῆς, ραβδῶν 188.
 Ἀκύλας, 444.
 Ἀλέξανδρος Λυκοπολίτης, 606.
 Ἀλέξανδρος Φλαυιάδης ἐπίσκο-
 πος, 365. — Ἱεροσολύμων
 ἐπίσκοπος 508. — συγγράμ-
 ματα 509.
 Ἀμάρτημα τὸ προπατορικόν,
 218. 247. 273. 337.
 Ἀμβρόσιος, 434. 435. 439.
 Ἀρμόνιος, 304. 308.
 Ἀρμώνιος Ἀλεξανδρεὺς, 511.
 Ἀναγνωρισμοί, 11. 29. 34.
 Ἀναστάσιος Βιβλιοθηκάρχιος, 145.
 164.
 Ἀναστάσιος Σιναΐτης, 151.
 201.
 Ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, 43.
 249. 280. 535. 685.
 Ἀνατόλιος, 585.
 Ἀνδρέας Κρήτης, πότε ἤκμασε
 160.
 Ἀνίκητος Ῥώμης ἐπίσκοπος,
 121.
 Ἀντίχριστος, 228. 344. 519.
 Ἀντώνιος ὁ ἐπικαλούμενος Μέ-
 λισσα, 390.
 Ἀπελλῆς, 349. 669.
 Ἀπίων, 354.
 Ἀπολινάριος Ἱεραπόλεως ἐπί-
 σκοπος, βίος αὐτοῦ 302. —
 συγγράμματα 303.
 Ἀπολλοφάνης, σοφιστὴς 167.
 168. 174.
 Ἀπολλώνιος, 536.
 Ἀπολλώνιος ὁ Χαλκηδόνιος, 305.
 Ἀποστολικοί, αἵρετικοί 236.

Ἀποτακῖται, αἵρετικοί 236.

Ἀραβιανός, 362.

Ἀρέθας, πότε ἤκμασε 163.

Ἀριστείδης, 289.

Ἀρίστων Πελλαῖος, 291.

Ἀρμόνιος 309.

Ἀρνόβιος, 747. — συγγράμματα αὐτοῦ 748. — ἐκδόσεις 754.

Ἀρτεμιωνῖται, 543.

Ἀρχέλαος, 588.

Ἀστέριος Οὐρβανός, 544.

Αὐτόλυκος, 267.

Β.

Βάκχυλλος, 361.

Βάπτισμα, διδασκαλία περὶ αὐτοῦ 63. 81. 171. 220. 276. 339. 413. 491. 621. 645. 730. — αἵρετικῶν 560. 565. 696.

Βαρδήςανης, 32. — βίος αὐτοῦ 304. — συγγράμματα 306.

Βαρθολομαῖος, ἀπόστολος 352.

Βερνάβας, βίος αὐτοῦ 72. — συγγράμματα 73. — εὐαγγέλιον 79. — διδασκαλία 80. — ἐκδόσεις 88.

Bellarminus Robertus, 7.

Βενέμας Ἑρμαννος, κριτικός 26.

Βερεκούνδος, 632.

Βεττεστινίος, κριτικός 26.

Βήρυλλος, 440. 583.

Βήρων, αἵρετικός 521.

Βιβλιοθήκη ἐν Καισαρείᾳ, 600.

Βίκτωρ Ῥώμης ἐπίσκοπος, 316.

Βικτωρίνος, βίος αὐτοῦ 742. — συγγράμματα 743.

Βλάττος, 325.

Boehringer, 9.

Busse, 9.

Γ.

Γάιος πρεσβύτερος, 540.

Γάμος, διδασκαλία περὶ αὐτοῦ 63. 65. 417. 621. — δεύτερος 655.

Γεννάδιος Μασσαλίας πρεσβύτερος, 6.

Γνωστικοί, 308. 322. 337.

Goldwitzer, 9.

Γραφή ἁγία, διδασκαλία περὶ αὐτῆς καὶ τῶν βιβλίων αὐτῆς 37. 80. 110. 132. 168. 204. 244. 258. 394. 469. 528. 556. 656. — περὶ τῆς θειότητος, τοῦ κανόνος, καὶ τῶν μεταφράσεων αὐτῆς 331.

Γρηγόριος Θαυματουργός, 439. — βίος αὐτοῦ 568. — θαύματα 571. — συγγράμματα 577. — σύμβολον τῆς πίστεως 577. 581. — διδασκαλία 581. — ἐκδόσεις 582.

Γρηγόριος Ναζιανζηνός μιμητὴς Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, 162.

Γυναικῶν κόσμος, 651.

Δ.

Δαίμονες, 671. 684.

Δάμαρις, 144.

Δαλλαῖος, κριτικός 126.

Δαυὶδ ἀπόγονοι, 311.

Δημητριανός, 707.

Δημήτριος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, 432.

Δημόφιλος, θεραπευτὴς 167.

Διάβολος, διὰ τί καλεῖται οὕτω 412.

Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων, 29.
34.

Διαφωνία τῶν εὐαγγελιστῶν Ματθαίου καὶ Λουκᾶ περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, 501.

Διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας, 4.
Διήγημα κατὰ παράδοσιν διασωθὲν περὶ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου, 380.

Διόγνητος, 196.

Διόδωρος, 592.

Διονύσιος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, βίος αὐτοῦ 546. — συγγράμματα 550. — διδασκαλία 556. — ἐκδόσεις 562.

Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, βίος αὐτοῦ 143. — συγγράμματα 146. διδασκαλία 168. — ἐκδόσεις 176.

Διονύσιος Κορινθίων ἐπίσκοπος, 144. 299.

Διονύσιος πρῶτος τῶν Παρισίων ἐπίσκοπος, 145.

Διονύσιος Ῥώμης ἐπίσκοπος, 566.

Δοκίμια, αἰρετικοὶ 99.

Doctores ecclesiae, 4.

Δόνατος, 699.

Dupin Ellies, 7.

E.

Ἐγκράτεια, 423.

Ἐγκρατῖται, αἰρετικοὶ 236.

Ἐγρεῖν, ἄγγελος 68.

Εἰδωλολατρεία, περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς 217. 759. — περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῆς 647.

Εἰρηναῖος Λουγδούνου ἐπίσκο-

πος, βίος αὐτοῦ 314. — συγγράμματα 317. — ἐκδόσεις 344.

Ἐκκλησία, διδασκαλία περὶ αὐτῆς 111. 277. 400. 620. 658.

Ἐκλειψις ἡλιακὴ κατὰ τὴν σταύρωσιν τοῦ Σωτῆρος, 174.

Ἐκπεπτωκότες χριστιανοί, 694. 704. 715.

Ἐλεημοσύνη, 69. 421.

Ἐλίκων, αἰρετικὸς 521.

Ἐλκεσαῖτων αἵρεσις, 440.

Ἐμμανουὴλ ὁ Χριστὸς, 661.

Ἐνανθρωπήσεως τῆς θείας τὸ μυστήριον, 532. 619.

Ἐντολῶν τήρησις, 45.

Ἐξαπλᾶ, 443.

Ἐξομολόγησις, 45. 646. 735.

Ἐρμᾶς, βίος αὐτοῦ 48. — συγγράμματα 49. — ὁράσεις 53. 54 — παραβολαὶ 62. — διδασκαλία 62.

Ἐρμείας, 283.

Ἐρμogenes, αἰρετικὸς 643.

Εὐθύμιος Ζιγαβηνὸς, πότε ἤκμασε 202.

Εὐσέβιος Παμφίλου, 5.

Ἐφραίμ Σύρος, 309.

Ἐφραίμιος Ἀντιοχείας, πότε ἤκμασε 163.

Εὐχαριστία ἡ θεία, διδασκαλία περὶ αὐτῆς 114. 171. 416. 492. 732.

Z.

Ζηλοτυπία, 714.

Ζωροάστρου δόγμα περὶ δυοθείας, 308.

Ζώσιμος Ῥώμης ἐπίσκοπος, πότε ἤχμασε 13.

Η.

Ἡγεμόνιος, 590.

Ἡγήσιππος, βίος καὶ συγγράμματα αὐτοῦ 310.

Ἡμέρα, καθ' ἣν οἱ πρωτόπλαστοι προπάτορες ἡμῶν ἤμαρτον, 339.

Ἡρακλᾶς, 434. 547. 560.

Ἡράκλειτος, 353.

Θ.

Θαύματα, 341.

Θαύματα δύο ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, 138.

Θεάματα ἀπηγορευμένα εἰς τοὺς χριστιανούς, 649.

Θέλησις τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθέρᾳ, 488.

Θεόγνωστος, 597.

Θεοδοτίων, μεταφραστὴς τῆς ἀγίας Γραφῆς 319. 444.

Θεόδοτος σκυτεὺς, 543.

Θεόδωρος πρεσβύτερος, 148.

Θεός, εἰς καὶ τριαδαῖος 169.

477. — δημιουργὸς τοῦ παντὸς 558. — περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνότητος αὐτοῦ 682. — ὀνόματα αὐτοῦ 167. 168. — προσόδια 402. 404. 477.

Θεόφιλος Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος, βίος αὐτοῦ 266. — συγγράμματα 267. — διδασκαλία 270. — ἐκδόσεις 282.

Θεόφιλος τῆς ἐν Παλαιστίνῃ

Καισαρείας ἐπίσκοπος, 361.

Θεοφόρος, ἐπωνύμιον Ἰγνατίου τοῦ Ἀντιοχείας ἐπισκόπου 89. — συνώνυμον τοῦ, Χριστοφόρος 90.

Θεωνᾶς, 593.

Θυσιαστήριον τὸ ἱερὸν τῶν χριστιανῶν, 115.

Ι.

Ἰάκωβοι δύο, 384.

Ἰγνάτιος, βίος αὐτοῦ 89. — μαρτύριον 92. 93. — συγγράμματα 94. — διδασκαλία 110. — ἐκδόσεις 117.

Ἰερώνυμος, πρῶτος ὁ συντάξας χριστιανικὴν φιλολογίαν 5.

Ἰησοῦς Χριστός, διδασκαλία περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ 40. 80. 132. 169. 259. 407.

479. 558. — περὶ τῆς διπλῆς ἐν αὐτῷ φύσεως 62.

114. 409. — περὶ τῆς ἀδιώτητος καὶ τοῦ ὁμοουσιοῦ αὐτοῦ μετὰ τοῦ πατρὸς 113. — περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως, τοῦ πάθους,

τοῦ θανάτου, καὶ τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ ἀναστάσεως 133. 661.

Ἰλδέφροντος ὁ ἐκ Τωλήτου, 6.

Ἰλδοῦντος, ἀββάς 145.

Ἰούδα τοῦ προδότου θάνατος, 141.

Ἰούδας, 354.

Ἰουλιανή, 439.

Ἰούλιος Ἀφρικανός, βίος αὐτοῦ 499. — συγγράμματα 500. — ἐκδόσεις 507.

Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρ-

της, βίος αὐτοῦ 178. —
μαρτύριον 182. — συγγράμ-
ματα — 183. διδασκαλία
204. — ἐκδόσεις 230.

Ἰππόλυτος, βίος αὐτοῦ 514. —
συγγράμματα 515. — δι-
δασκαλία 528. — ἐκδόσεις
535.

Ἰσίδωρος ὁ ἐξ Ἰσπάλεως, 6.

Ἰωάννης Βέκκος, 392.

Ἰωάννης Δαμασκηνός, πότε ἤκ-
μασεν 163.

Ἰωάννης Σκυθοπολίτης, πότε ἤκ-
μασεν 163.

Ἰωάννης Τριθέμιος, 7.

Ἰωάννης Χρυσόστομος, 6. 163.

Ἰωάννου εὐαγγέλιον, 332. 385.

Ἰώβιος μοναχός, πότε ἤκμασεν
163.

Ἰωσῆς, 72.

Ἰωσήφ ὁ μνήστωρ, 216.

Κ.

Καθαρτήριον πῦρ, 673.

Καθήκοντα τῶν χριστιανῶν, 46.

— ἠθικά 69. 86. 116. 172.

Καικίλιος, 692.

Κακοῦ γένεσις, 171.

Κάνδιδος, 354.

Κασσιανός, αἵρετικὸς 236.

Κατάστασις ἡ μετὰ θάνατον,

534.

Caveus. 9.

Ceillier Remy, 8.

Κέλσος, 452.

Κέρδων, αἵρετικὸς 641,

Κήρινθος, αἵρετικὸς 120.

Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, βίος αὐ-

τοῦ 364. — συγγράμματα

366. — διδασκαλία — 394.

— ἐκδόσεις 427.

Κλήμης ὁ Ῥώμης, βίος αὐτοῦ

10. — συγγράμματα. 14.

διδασκαλία 37. — ἐκδόσεις

47.

Κλινικοί, 722. 738.

Κοδράτος, 287.

Κοινὴ ἔκδοσις, 604.

Κόλασις τῶν ἀσεβῶν αἰώνιος,

685. 687.

Κομμοδιανός, βίος αὐτοῦ 745.

— συγγράμματα 746. —

ἐκδόσεις 747.

Κορβίκιος, 589.

Κορνήλιος Ῥώμης ἐπίσκοπος,

562.

Κόσμου διάρκεια, 86.

Κούβρικος, 589.

Κόχιος, κριτικὸς 187.

Κρίσκης, κυρικὸς φιλόσοφος

182. 185.

Κυπριανός, βίος αὐτοῦ 691.

— μαρτύριον 697. — συγ-

γράμματα 698. διδασκαλία

727. — ἐκδόσεις 735.

Λ.

Λακτάντιος, βίος αὐτοῦ 755.

— συγγράμματα 756. —

διδασκαλία 765. — ἐκδό-

σεις 766.

Lapsi, 704.

Λάρδνηςας, κριτικὸς 26.

Λεόντιος Βυζάντιος, 152.

Λεωνίδης, Ὀριγένους πατὴρ 430.

Λόγος, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διδα-

σκαλία περὶ αὐτοῦ 210.

245. 270. 407.

Λοιμός ἐν Καρχηδόνι, 695.

Λουκᾶ εὐαγγέλιον, 332. 385.

Λουκιανός, 602.
 Λουκιανός, ὁμολογητής 716.
 Lumpert, 8.

M

Μάγοι, οἱ ἐν Βηθλεὲμ προσκυ-
 νήσαντες τὸν Χριστὸν, ἔρχον-
 ται ἀπὸ Ἀραβίας, 213.
 Μακαριότης τῶν δικαίων αἰδίου,
 685. 687.
 Μαλχίων, 587.
 Μαμμαία, 435.
 Μάνης, 589.
 Μαξιμίλλα, 537. 545. 546.
 Μάξιμος, 350.
 Μαρία ἡ παρθένος καὶ θεοτόκος,
 114. 216. 336. 411. 482.
 Μαρίαι παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς
 τέσσαρες, 142.
 Μάρκελλος, 589.
 Μαρκίων, αἰρετικὸς 120. 181.
 641. — διδασκαλία αὐτοῦ
 642.
 Μάρκος ὁ εὐαγγελιστής, 139.
 332. 384.
 Μαρκωσίων αἵρεσις, 318.
 Μάρτυρες, τίνες λέγονται 14.
 653.
 Ματθαῖος ὁ εὐαγγελιστής, 139.
 332. — εὐαγγέλιον αὐτοῦ
 παρὰ Ἰνδοῖς. 352.
 Μαφές, κριτικὸς 330. 606.
 Μεθόδιος, βίος αὐτοῦ 607. —
 συγγράμματα 607. — δι-
 δασκαλία 619. — ἐκδόσεις
 622.
 Μελίτων Σάρδεων ἐπίσκοπος,
 βίος αὐτοῦ 292. — συγ-
 γράμματα 293.

Μετάνοια, 45. 63. 65. 646.
 734.

Μετάφρασις τῆς ἁγίας Γραφῆς
 ἡ τῶν Ο', 333.

Μετριότης, 425.

Μιλτιάδης, 346.

Μιχαὴλ Σύγκελλος, πότε ἤκ-
 μασεν 163.

Μόδεστος, 347.

Moehler, 9.

Μοναχοὶ ἐπὶ Διονυσίου Ἀρεο-
 παγίτου, 157.

Μονογαμία, 655.

Μοντανός, αἰρετικὸς 545.

Μουρατόριος, κριτικὸς 50.

Μουσανός, 348.

Μυραῖος Αὐδερτος, 7.

Μυστηρίων (περὶ τῶν) διδασκα-
 λία, 220. 413.

Μωϋσέως ἀρχαιότης, 205. 244.

N

Νάρκισσος, 508.

Νέπως, 548.

Νηστεία, 422.

Νηστεία τῶν Μοντανιστῶν, 656.

Νικηφόρος Κάλλιστος, πότε ἤκ-
 μασεν 163.

Νικολαῖται, αἰρετικοὶ 315.

Νικόλαος, εἰς τῶν ἐπὶ δια-
 κόρων, 375.

Νοητός, αἰρετικὸς 520. 529.

Νόμου ἀρχαίου κατάργησις, 82.

Νουατιανός, 694. — βίος αὐ-
 τοῦ 737. — συγγράμματα

739. — ἐκδόσεις 742.

Νουάτος, αἰρετικὸς 548. 737.

Nourry, 7.

Ο.

Οικονομία, πῶς ἡ λέξις λαμ-
 *βάται 531.

Ὁκταῦτος, 678.

Ὁνήσιμος, 137.

Ὁργή, 71.

Ὁρκος, 424.

Οὐαλεντινιανοί, 234. 322. 644.

Οὐαλεντίνος, αἰρετικὸς 234.
 644.

Oudin, 8.

Π.

Παιδοβάπτισμα, 340.

Πακιανός, 625.

Παλλάδιος ὁ Καππαδόκης, 392.

Πάλμας, 361.

Παμέλιος, 624.

Πάμφιλος, βίος αὐτοῦ 599.
 — συγγράμματα 601.

Πάνταινος, 351.

Papae, 2.

Παπίας βίος αὐτοῦ 135. —
 συγγράμματα 137. — διδα-
 σκαλία 138.

Παράδεισος, 676.

Παραδόσεις, ἡ περὶ αὐτῶν δι-
 δασκαλία 38. 40. 110.
 133. 138. 168. 398. 469.
 477. 658.

Παράκλητος, 592. 656 673.

Παρθενία, 423. — ἐτυμολογία
 τῆς λέξεως 612. 621.

Παρθένοι (αἱ) πρέπει νὰ καλύ-
 πτῶνται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, 652.

Pastor, 49.

Πάσχα τὸ ἅγιον, διαφορά περὶ
 τῆς ἡμέρας τῆς ἑορτῆς αὐ-
 τοῦ 121. 315. 358. 525.

κατέρες τῆς ἐκκλησίας, τροπι-
 κή τοῦ ὀνόματος σημασία
 1. 2. — ιδιότητες αὐτῶν
 2—5. Ἀποστολικοὶ 10.

Patres, 2.

Παῦλος, 431.

Παῦλος ὁ ἀπόστολος εἶχε γυ-
 ναῖκα, 376.

Παῦλος Σαμοσατεὺς, 550. 587.

Πειθαρχία ἐκκλησιαστική, 63.
 65.

Περιτομή, 83. 339.

Permaneder, 9.

Πέτρος ὁ ἀπόστολος, Περίοδοι
 καὶ Πράξεις αὐτοῦ 29. 31.
 — διάλογος πρὸς Ἀπίωνα
 31. — συνδιάλεξις μετὰ
 τοῦ Σίμωνος μάγον 33. —
 Περιοδεῖα καὶ κήρυγμα 33.
 34. — εἶχε γυναῖκα καὶ τέ-
 κνα 376.

Petrus Halloisius, 7.

Πιέριος, 595.

Πινυτός Κνωσσίων ἐπίσκοπος,
 300.

Πίστις, 172.

Πνεῦμα ἅγιον, διδασκαλία πε-
 ρὶ αὐτοῦ 213. 246.

Πνεύματα πονηρά, 671.

Ποιμὴν, 49. 54. 60.

Πολυγαμία, 420.

Πολύκαρπος, βίος αὐτοῦ 118.
 — μαρτύριον 122. — συγ-
 γράμματα 125. — ἐκδόσεις
 134.

Πολυκράτης, 358.

Πορφύριος, 616.

Πραξέας, αἰρετικὸς 642.

Πράξις, 172.

Πρίσκα, 537.

Προεστώς, τί ἡ λέξις σημαίνει 222.

Προσευχή, 69. 173. 647.

Purgatorium, 673.

Πράριος, κριτικός 327.

P.

Ῥόδων, 243. 349.

Ῥουφίνος, πότε ἤκμασε 13.

Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας πρωτεύον, 727.

Σ.

Σάββατον πνευματικὸν τῶν χριστιανῶν, 85.

Σαβελλιανή αἵρεσις, 529.

Σάγαρις, μάρτυς, 294.

Σακκοφόροι, αἵρετικοί, 236.

Σαλβιανός, 632.

Σατανᾶς, πόθεν ἐτυμολογεῖται 215.

Σέξτος, 362.

Σεουηριανοί, αἵρετικοί 236.

Σεραπίων Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος, 355.

Σιγγιλλάρια, 93.

Σκαπούλας, 639.

Σκορπιακή, 645.

Scriptores ecclesiastici, 4.

Σκυθιανός, 588.

Στέφανος Γόδαρος, πότε ἤκμασεν 189.

Στέφανος Ῥώμης ἐπίσκοπος, 564. 697.

Στεφάνου ἐπίθεσις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν, παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἀθέμιτος, 647.

Σιγχομετρία Νικηφόρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, 126.

Σιρωμαίτις, 372.

Συγγραφεῖς τῆς ἐκκλησίας, τίνες καλοῦνται 4.

Σομεὼν Μεταφραστής, πότε ἤκμασεν 163.

Σύμμαχος, 444.

Σχίσμα, 341.

Σχίσμα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Κορινθίων 15.

Σχολή κατηχητική τῆς Ἀλεξανδρείας, 352.

Σῶμα τὸ προσληφθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, ὅποιον; 409.

Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων πατριάρχης, πότε ἤκμασεν 163.

T.

Τατιανίται, αἵρετικοί 236.

Τατιανός, βίος αὐτοῦ 232. — συγγράμματα 237. — διδασκαλία 244. — ἐκδόσεις 250.

Τερέβινθος, 589.

Τερτυλλιανός, βίος αὐτοῦ 622. — συγγράμματα 624. — διδασκαλία 656. 673. — ἐκδόσεις 676.

Τετραπλᾶ, 443.

Tillemont, 8.

Τιμόθεος, 158.

Τραφάνης, γαβθίνος 188.

Τριάς ἁγία, διδασκαλία περὶ αὐτῆς 143. 213. 259. 270. 334. 405. 529.

Τρίβωνα τὸν φιλοσοφικὸν τίνες ἐφόρου, 481. 648.

Τρύφων, 584.

Τρύφων Ἰουδαῖος, 187.

Υ.

Υδροπαράς, αἵρετικοί 236.

Υπομονή, 652. 710.

Υποτυπώσεις, 382.

Winter, 8.

Φ.

Φαίδιμος, 571.

Φανταστικοί, αἰρετικοί 99.

Φαυστινιανός, 29. 34.

Φηλικίσσιμος, 694. 718. 720

Φήλιξ, Μάρκος Μινούχιος, βίος
αὐτοῦ 678. — συγγράμ-
ματα 678. — διδασκαλία
682. — ἐκδόσεις 690.

Φθόνος, 711.

Φίλας, 605.

Φίλιππος ὁ ἀπόστολος εἶχε γυ-
ναῖκα καὶ τέκνα 376.Φίλιππος Γορτύνης ἐπίσκοπος,
300.

Φίλιππος Σιδίτης, 252.

Φιλοκαλία, 469.

Φιλοσοφίας τὸ ἔκτυπον, 759.

Φίλων διάκονος, 90.

Φιρμιλιανός, 582. 723.

Φλωρεῖνος, 324.

Φόβος τοῦ Θεοῦ, 70.

Φορτουντιανός, 721.

Φρουμέντιος, 352.

Φυγή ἡ κατὰ τὸν διωγμὸν,
648. 674.Φωτῖνος Λαυγδούνου ἐπίσκοπος,
315.

Φωτίου, πατριάρχου Κωνσταν-

τινουπόλεως, Μυριόβιβλος, 6.

X.

Χαλκέντερος, ἐπωνύμιον Ὀρι-
γένους 429.

Χάριτος τῆς θείας ἡ ἀνάγκη, 337.

Χιλιετῆς βασιλεία, 140. 229.

Χρίσμα τὸ ἅγιον, 220.

Χριστιανικαὶ ἀρεταὶ 421.

Χριστιανῶν συνελεύσεις, 221.
636. — πράξης, ὑπομονή,
καὶ ὑπακοή εἰς τοὺς ἡγε-
μόνας 261. 277. — ἡθῆ
225. 277. 688.Χριστοφόρος συνώνυμον τοῦ
Θεοφόρος, 90.

Χρύσερος, 267.

Ψ.

Ψεῦδος, 424.

Ψυχὴ, διδασκαλία περὶ αὐτῆς
249. — φύσις καὶ ιδιότη-
τες αὐτῆς 645. — κατάστα-
σις αὐτῆς μετὰ θάνατον
672.

Ω.

Ὠριγένης, βίος αὐτοῦ 429. —
συγγράμματα 447. — κα-
κοδοξίαι 492. — ἐκδόσεις
497.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ.

Σελ. 20. στίχ. 35. γράφε ἐπισκέπτονται. — Σελ. 21. στίχ. 20. διακόνων. — Σελ. 47. στίχ. 28. ἐν Κολωνίᾳ (καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ, γράφε πάντοτε τὴν προπαραλήγουσαν διὰ τοῦ ω). — Σελ. 66. στίχ. 33. et. — Σελ. 68. στίχ. 27. σὺς. — Σελ. 70. στίχ. 5. ν' ἀποβάλωμεν. — Σελ. 72. στίχ. 6. πρόσθε· §. 4. Ἐκδόσεις. Ἡ ἀρχαιοτάτη ἐκδοσις τοῦ Ἑρμᾶ εἶναι ἡ ὑπὸ Ἰακ. Φαβέρου, ἐν Παρισ. 1513, εἰς φύλλ. παρὰ Ἑρβρίκῳ Στεφάνῳ, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν ἔπειτα ἡ ὑπὸ Γερβέλου ἐν Ἀργεντοράτῳ 1522, ἡ ἐν τοῖς Orthodoxographis ὑπὸ Ἰ. Ἑρόλδου ἐν Βασιλ. 1555, καὶ ὑπὸ Γρυναίου, αὐτόθι, 1569, καὶ ἡ ἐν ταῖς Bibliothecis SS. PP. ἐν Παρισ. 1575, 1589, 1610, 1644, 1654, ἐν Κολων. 1618, ἐν Λουγδούνῳ 1677. Τοῦτων δὲ ἀκριβεστέραν ἐκδοσιν τοῦ Ποιμένος ἐδημοσίευσεν τὸ 1672, ὁ Κοτελέριος ἐν τῇ ἑαυτοῦ Συλλογῇ τῶν Ἀποστολικ. Πατέρ., μετατυπωθεῖσαν ἔπειτα ὑπὸ μὲν Ἰ. Φέλλου ἐν Ὁξων. 1685, ὑπὸ δὲ Ἰ. Κληρικῷ ἐν Ἀμστελοδάμῳ 1698 καὶ 1724, μετὰ πολλῶν διορθώσεων τοῦ κειμένου καὶ σημειώσεων. Καὶ Ἀλβερτος ὁ Φαβρίκιος παρεδέχθη τὸν Ποιμένα ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντι Cod. apocryph. N. T. Tom. III. Hamburg. 1719, μετὰ πλουσίων σημειώσεων καὶ ἐρμηνειῶν, καὶ Ἀνδρέας ὁ Γαλλάνδιος τελευταῖον ἐτύπωσεν ἐν τῇ ἑαυτοῦ Biblioth. vett. PP. μετὰ τοῦ λατινικοῦ καὶ τὰ ὑπὸ Μοντεφαλκωνίου συλλεγόμενα τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου τεμάχια. — Σελ. 82. στίχ. 30. nobis. — Σελ. 96. στίχ. 34. cur. — Σελ. 105. στίχ. 31. (ε). — στίχ. 36. μετὰ τὸ (δ) Κεφάλ. ζ'. πρόσθε· (ε) Κεφάλ. ζ'. — Σελ. 108. στίχ. 14. αὐτοῦς. — στίχ. 28. τὸ σημειῖον (α) πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν πρώτην σημειώσιν τῆς ἐπομένης σελίδος. — Σελ. 117. στίχ. 31. ἐν Ὁξωνίῳ (ὡς αὐτῶς καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ, γράφε πάντοτε τὴν προπαραλήγουσαν διὰ τοῦ ω). — Σελ. 135. στίχ. 7. πρόσθε·

Νεώτεται ἐκδόταις τῶν συγγραμμάτων τῶν Ἀποστολικῶν Πα-
 τέρων, Βαρνάβα, Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίου, Ἰγνατίου τοῦ Θεο-
 φόρου, Πολυκάρπου, καὶ Ἑρμᾶ, ἐδημοσιεύθησαν ἐν Τυβίγγῃ,
 1839, μετὰ προλεγομένων καὶ βραχέων σημειωμάτων, ὑπὸ τοῦ
 καθηγητοῦ τῆς θεολογίας C. J. Hefele, καὶ ἐν Ὁξων. 1840,
 ὑπὸ Β.λ.χ. Ἰακωβωνίου. — Σελ. 157. στίχ. 29. in. — Σελ.
 179. στίχ. 7. Ταρτοῦ. — Σελ. 187. στίχ. 28. συνέταξεν. —
 Σελ. 238. στίχ. 23. σύγγραμμα. — Σελ. 244. στίχ. 33. εὐαγ-
 γελιστῶν. — Σελ. 258. στίχ. 4. συγγράμματος. — Σελ. 278.
 στίχ. 35. ὑποτάσσεται. — Σελ. 339. στίχ. 15. dispositione. —
 Σελ. 346. στίχ. 29. καὶ. — Σελ. 358. στίχ. 20. ἀναστήσεται.
 — Σελ. 359. στίχ. 22. ἐμοῦ. — Σελ. 390. στίχ. 30. eccle-
 siasticorum. — Σελ. 403. στίχ. 21. ἐννοιά τις. — Σελ. 415.
 στίχ. 5. πέπλον. — Σελ. 422. στίχ. 27. πολυτελῶς. — Σελ.
 432. στίχ. 11. αὐτὸν. — Σελ. 440. στίχ. 32. δὲ ὁ. — Σελ.
 456. στίχ. 6. χριστιανούς. — Σελ. 488. στίχ. 6. liberi. —
 Σελ. 530. στίχ. 16. τῆς. — Σελ. 542. στίχ. 19. δὲν τιμῶσι
 μεγάλως τὸν. — Σελ. 577. στίχ. 30. πίστεως. — Σελ. 587.
 στίχ. 24. κάλλιον. — Σελ. 596. στίχ. 19. paschae. — Σελ.
 615. στίχ. 28. σύγγραμμα. — Σελ. 634. στίχ. 1. ἀποθανόν-
 τες. — Σελ. 640. στίχ. 23. ὅτι. — Σελ. 723. στίχ. 25.
 αὐτοὺς εἰς καρτερίαν. — Σελ. 736. στίχ. 29. ἐν Βιρκεβούργῳ.
 — Σελ. 749. στίχ. 34. confiteamini. — Σελ. 758. στίχ.
 34. Ἐχων δὲ πάντοτε ὑπ' ὄψιν.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΤΩΝ

ΦΙΛΟΜΟΥΣΩΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ.

<i>Er' Αθήναις.</i>	Κ. Δομνάνδος. αντίτυπ.	1
	Π. Ήπιτης.	1
	Θ. Κ. Καβάκος.	1
Η Β. Κυβέρνησις. αντίτυπ.	200	
Ο σεβασμιώτατος Εὐ- βοίας Νεόφυτος, πρό- εδρος τῆς ἱερᾶς Συνό- δου.	2	
Ο σεβασμιώτ. πρῶην Σάμου Κύριλλος.	1	
Ο σεβασμιώτ. πρῶην Ἠλείας Ἰωάν.	1	
Ο σεβασμιώτ. Ἀττικῆς Νεόφυτος.	1	
Ο σεβασμιώτ. Τριφυλ- λίας Παΐσιος.	1	
Θ. Φαρμακίδης.	2	
Φιλόθεος ἱεροδιάκονος, Β' γραμματεὺς παρὰ τῇ ἱερᾷ Συνόδῳ.	1	
Ι. Κωλέτης.	1	
Α. Μαυροκορδάτος.	1	
Α. Μεταξᾶς.	1	
Ἄνδρ. Λόντος.	1	
Σπυρίδων Τρικούπης.	1	
Π. Γ. Ρόδιος.	1	
Ἀλέξιος Βλαχόπουλος.	1	
Νικόλαος Γ. Θεοχάρης.	1	
	Κ. Δομνάνδος. αντίτυπ.	1
	Π. Ήπιτης.	1
	Θ. Κ. Καβάκος.	1
	Δημήτριος Κυργούσιος.	1
	Στ. Δ. Ἀγέλαστος.	1
	Νικόλαος Στουρνάρης.	2
	Ἰάκωβος Θεοφιλάς.	1
	Λύσανδρ. Καυτανζόγλου.	1
	Παῦλος Καλλιγᾶς.	1
	Γεώργιος Βέλλιος.	1
	Μιχαὴλ Ποτλῆς.	1
	Ἡ βιβλιοθήκη τῆς ἐκ- κλησιαστ. Ριζαρείου σχολῆς.	1
	Ἀρχιμ. Μισαὴλ Ἀπο- στολίδης.	1
	Ἀρχιμ. Γρηγόριος Κα- λαγάνης.	1
	Πρωτοσύγκ. Χ. Κωνο- φάος.	1
	Ἀρχιμ. Ν. Ρωμανίδης.	1
	Καλλίνικος Καστόρχης,	1
	ἱεροκέρυξ.	1
	Πρωτοσύγκ. Ἀμβρόσι- ος Φραντζῆς.	1
	Ζ. Μαθᾶς, ἀρχιδιάκονος.	1
	Δανιὴλ Γεωργόπουλος,	1
	ἱεροκέρυξ.	1

781

Πρωτοσύγκ. Ἱερόθεος Ἀθανασόπουλος. ἀντίτ.	1	Ι. Ε. Χίλλ. ἀντίτυπ.	1
Εὐγένιος Διογενεΐδης, σχολάρχης Τριπό- λεως.	1	Ἀλέξανδρος Λογοθέτης.	1
Προκόπιος Οἰκονόμου, σχολάρχης Δημητσά- νης.	1	Διονύσιος ἱερομόναχος, Σπασαῆς.	2
Πρωτοσύγκ. Γεράσιμος Παζώνης.	1	Ἀνθιμος Ὀλύμπιος.	1
Ἀρχιμ. Ἰωσήφ Κωνσταν- τινίδης.	1	Κύριλλος Χαιρωνίδης.	1
Θεοδώρητος Κτενᾶς.	1	Ἰωακείμ Μερσιᾶδης.	1
Βασίλειος Πυλάδης.	1	Δωσίθεος Ἀσημακίδης.	1
Θ. Μανούσης.	1	Προκόπιος Παπᾶ Νι- κολάου.	1
Γεώργιος Γεννάδιος.	1	Χαραλάμπης ἱερομόναχ- ος Φωκᾶς.	1
Ὁ αὐτὸς διὰ τὸν ἐν Βα- σαράκι κύριον Δημή- τριον Καραστάθην.	2	Ναθαναὴλ Ἰωάννου.	1
Νικόλαος Χοροτάκης.	1	Ἀμβρόσιος ἱεροδιάκονος Ρώτος.	1
Ἰωάννης Ψαρᾶς.	1	Ρήγας Κουρόπουλος.	1
Χ. Βάρας.	1	Ἀγγελος Δ. Καππώτας.	1
Κωνστ. Παπαρρηνγόπου- λος.	1		
Κ. Τ. Οἰκονομίδης.	1	<i>Er Πατραις.</i>	
Ἀθαν. Γ. Κωστόπουλος.	1	Πρωτοσύγκ. Θεόφιλος.	1
Δανιὴλ Πετρούλιας.	1	Γεώργ. Ἀθ. Γεράκης.	1
Γρηγόριος Παπαδόπουλος	1	Νικόλαος Δ. Φορμάνος.	1
Π. Λιθαδᾶς.	1	Διονύσιος Α. Πασχαλίγ- γος.	1
Ἀντώνιος Λαγκαρδίδης	1		
Σ. Μάνου.	1	<i>Er Ἐρμουπόλει.</i>	
Γρηγόριος Γ. Παπαδό- πουλος.	1	Ο σεβασμιώτ. Κυκλά- δων Δανιὴλ.	1
Θωμᾶς Σκουλούδης.	1	Πρωτοσύγκ. Λεόντιος Καμπάνης.	1
Χριστοφ. Βερνουδάκης.	1	Νεόφυτος. ἱεροδιάκ. Κων- σταντινίδης.	1
Χρῆστος Ἀνδρέου.	1	Μιχαὴλ Μαθᾶς.	1
Δημήτριος Ἀνδρέου.	1	Ἰωάννης ἱερεὺς Περαι- κός.	1
Ἀλέξανδρος Μιμηῆς.	1	Σπυρίδων ἱερεὺς Καλάρας.	1
Ἀναστ. Ν. Γούδας.	1	Ἀγάπιος Χριστοδούλου.	1
Θεολ. Σχινᾶς διὰ τὸν Ἐλευθέρ. Σχινᾶν.	1	Γεώργιος ἱερεὺς Λαμπρη- νός.	1

Γεώργιος Σουρίας. ἀντίτυπα	1	ληρίας καὶ ὑπέρτιμος ἀντπ.	
Μιχαήλ Μακᾶς.	» 1	ἔξαρχος κύριος Σπυ-	
Χ. Εὐαγγελίδης.	» 1	ρίδων.	» 1
Δ. Παρίσης.	» 1	Νικόλαος ἱερεὺς ὁ Μαν-	
Δ. Ταρποχτής.	» 1	τσαβίνος.	» 1
G. I. Mitchell.	» 1	Ἡλίας ἱερεὺς ὁ Ἀλιπράν-	
		της.	» 1
<i>Ἐρ Πόρω.</i>		Γεώργιος ἱερεὺς ὁ Βυζάν-	
Ἡ Μονὴ τῆς Ζωοδόχου		της.	» 1
Πηγῆς.	» 1	Σπυρίδων ἱερεὺς ὁ Φα-	
Γ. Παπᾶ Κυριακοῦ, δῆ-	» 1	σώης.	» 1
μαρχος.	» 1	Κωνσταντ. ἱερεὺς ὁ Μω-	
Σ. Α. Κιζάνης.	» 1	ραΐτης.	» 1
Κωνσταντῖνος Α. Δουζί-	» 1	Γεράσιμος ἱερεὺς ὁ Σολο-	
νας.	» 1	μός.	» 1
Ἰ. Ἀθ. Οἰκονομίδης.	» 1	Χρύσανθος ἱερεὺς ὁ Ῥα-	
		ζῆς.	» 1
<i>Ἐρ Κερκύρα.</i>		Παναγῆς ἱερεὺς ὁ Σκια-	
Φώτιος ἱερεὺς Κάντας.	» 1	δᾶς.	» 1
Ἰωάννης ἱερομόναχος	» 1	Χρύσανθος ἱερεὺς ὁ Μαν-	
Σκαλιτζούνης.	» 1	τσαβίνος.	» 1
Κωνσταντῖνος ἱεροδιάκ.	» 1	Παναγῆς ἱερεὺς ὁ Μαισού-	
Καβαδιάς.	» 1	κης.	» 1
Παρθέν. ἱερομ. Βρυώνης	» 1	Εὐαγγελινὸς ἱερεὺς ὁ Πο-	
Γρηγόριος ἱερεὺς Κάκκος.	» 1	ταμιάνος.	» 1
Εὐστράτιος ἱερομ. Χαρα-	» 1	Χαράλαμπος ἱερεὺς ὁ Βου-	
λαμπίδης.	» 1	τρινᾶς.	» 1
Ἀντώνιος ἱερεὺς Μεταλ-	» 1	Χριστόδουλος ἱερομ. ὁ Μη-	
ληνός.	» 1	νιάτης.	» 1
Σπυρίδων ἀρχιεδιάκ. Σκορ-	» 1	Ἀγαθάγγελος ἱερομ. ὁ Λο-	
δίλης.	» 1	βέρδος.	» 1
Ἐλευθέριος ἱερεὺς Παλα-	» 1	Ὁ ἐλλόγιμος κύριος Θεό-	
τιανός.	» 1	δωρος Καρούσος.	» 1
Βασίλειος ἱερεὺς Μῶρος.	» 1	Ὁ ἐλλόγιμος κύριος Κο-	
Δ. Γεώργιος Βάλμης.	» 1	σμάς Λευκαδίτης.	» 1
Ἀνδρέας Ἀναγνώστης	» 1	Ὁ μουσικολογώτατος κύ-	
Φραγκούλης.	» 1	ριος Διονύσιος Κονιδά-	
		ρης.	» 1
<i>Ἐρ Κεφαλληνία.</i>		Γεώργιος Μοντετάιτος τοῦ	
Ὁ Μητροπολίτης Κεφαλ-		Παναγῆ.	» 1

Ἰωάννης Ποταμιάνος τοῦ Νικολάου.	ἀντίτ. 1	Ἀντώνιος Χαριάτης. ἀντίτ. 1
Νικόλαος Μακρῆς ποτὲ Κωνσταντίνου.	1	Νικόλαος Κασσιμάτης. » 1
Παναγῆς Ἀνδρέου Περισιτιάνος.	» 1	Γεώργιος Βερούκιος. » 1
Σπυρίδων Κομπιεῆρας τοῦ Ἰωάννου.	» 1	Κωνσταντῖνος Στρατούλης. » 1
Ζωσιμᾶς ἱεροδιάκ. ὁ Λεβέρδος.	» 1	Νικόλαος Καρβελλᾶς. » 1
Εὐστάθιος Τυπάλδος Φορέστης.	» 1	Ἐν Κωνσταντινουπόλει.
Εὐαγγελινὸς Τυπάλδος Δοτοράτος.	» 1	Κ. ἱερομ. Τυπάλδος » 1
Εὐστάθιος Πανᾶς ποτὲ Εὐαγγελينوῦ.	» 1	Ἰωάνν. Τάξης. » 1
Νικόλαος ἱερεὺς ὁ Δρακοντιδῆς.	» 1	Δωσίθεος ἱεροδ. Πασχάλης. » 1
Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀνδρέας Δρακοντιδῆς.	» 1	Ἀνθιμος ἱεροδ. Σαρανταεκλησιώτης. » 1
Ἐν Ζακύνθῳ.		Νεόφυτος ἱεροδ. Ἀριστοκλῆς ἐκ Θεραπειῶν. » 1
Νικόλαος Μητροπολίτης Ζακύνθου.	» 1	Νεόφυτος ἱεροδ. τοῦ Σ. Γ. Κυζίκου. » 1
Σπυρίδων Σκούρτης ἱερεὺς.	» 1	Γρηγόριος ἱεροδ. ἀνεψιὸς τοῦ Σ. Γ. Δέρκων. » 1
Στυλιανὸς Χαλκωματᾶς ἱερεὺς.	» 1	Τριαντάφυλλος Χρησιτίδης Προικονήσιος. » 1
Εὐστάθιος Θεριανὸς ἀρχιδιάκ.	» 1	Χριστόδουλος Προδρομίτης. » 1
Δημήτριος Κωστόπουλος ἱερεὺς.	» 1	Ἰωακείμ ἱερομ. ἐξ Ὁρετακίου. » 1
Παναγιώτης Χιώτης.	» 1	Ἀβραάμ Παπᾶ Γεωργιάδης καὶ ἀνεψιὸς τοῦ ἀγίου Χαλδίας. » 1
Διονύσιος Ξερογιαννόπουλος.	» 1	Ἀμβρόσιος μοναχός. » 1
Σπυρίδων ἱερομ. ὁ Τσόκος.	» 1	Ἰγνάτιος ἱεροδ. τοῦ Σ. Γ. Νικομηδείας. » 1
Σεραφεῖμ ἱερομ. Θεριανός.	» 1	Ἡσαΐας ἱεροδ. Εἰκονοφρονισσιώτης. » 1
Παναγιώτης ἱερεὺς ὁ Πατρινός.	» 1	Διονύσιος. ἱεροδ. τοῦ Σ. Γ. Ἡρακλείας. » 1
		Ἰλαρίων ἱεροδ. Καρακάλας ἐκ Στεννημάχου. » 1
		Κωνστ. Θωμαΐδης Κωνσταντινουπολ. » 1
		Θεοδόσιος ἱερομ. Κύπριος. » 1

Ἐν Κρήτῃ.
 Ὁ σεβασμιώτ. Κυδωνίας
 καὶ Κισσάμου Ἀρτέ-
 μιος ἀντίτυπ. 1

*Οἱ ἐκ τῆς ἐγῆς Μονῆς
 Γωρίας.*

Ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς. » 1
 Προηγούμενος Παρθένιος. » 1
 Προηγούμενος Νεόφυτος. » 1
 Νεόφυτος ἱερομόναχος. » 1
 Μισαὴλ ἱερομ. Ξηρουχά-
 κης. » 1

Σεραφεῖμ ἱερομόναχος. » 1
 Μελέτιος ἱερομ. Κυθηραῖος » 1
 Καλλίνικος ἱερομόναχος. » 1
 Μανασσῆς ἱεροδιάκ. » 1
 Σωφρόνιος μοναχὸς Δα-
 σκαλάκης. » 1
 Γεράσιμος μοναχὸς Βου-
 νάκης. » 1

Οἱ ἐκ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.

Ὁ ἡγούμενος Κάλλιξος. » 1
 Ἀρχιμανδρίτ. Νικόδημος. » 1

*Οἱ ἐκ τῆς Μονῆς ἁγίας
 Τριάδος*

Ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς
 Καλλιόπιος. » 1
 Ἀνανίας ἱερ. Ἀναγνώστου. » 1
 Γεράσιμος ἱερομ. » 1

*Οἱ ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ Γου-
 βερρέτου.*

Ὁ ἡγούμενος Ἰωσήφ. » 1
 Προηγούμενος Χρύσανθος. » 1

Οἱ ἐκ τῶν Χαρίων τῆς Κρήτης.

Εὐμανουὴλ Κασσιμάτης. » 1
 Ἀλέξιος Ἀθανασίου. » 1

Παναγ. Καλαμίας.

Κυριακάκης Γρηγοράκης. » 1
 Εὐμανουὴλ Μοάτζου. » 1
 Ὁ σχολάρχης Μ. Οἰκονο-
 μίδης. » 1

Ὁ ὑποδιδάσκαλος Ν. Μα-
 ραθάκης. » 1

Ὁ δημοδιδάσκαλος Γ. Χ.
 Ἰ. Ψαρουδάκης. » 1

Ἰωάννης Στεφανίδης. » 1
 Ἰωάν. Μπογιατζόγλου. » 1

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.

Μιχ. Τσιτζίνας, γενικός
 Πρόξενος τῆς Ἑλλά-
 δος. » 3

Ὁ ἅγιος καθηγούμενος τῆς
 Μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα. » 1
 Α. Χ. Σωτήρης. » 1

Ἐν Ἰωαννίνοις.

Ὁ ἅγιος Ἰωαννίνων καὶ
 Βελλᾶς κύριος Ἰωαν-
 νίκιος. » 3

Ὁ ἅγιος Ἀρτης κύριος Ἀ-
 βερκίος. » 3

Ὁ σεβασμ. ἐπίσκοπος Πε-
 ριστερᾶς κύριος Σερα-
 φείμ. » 1

Ὁ τοῦ ἁγίου Ἰωαννίνων
 καὶ Βελλᾶς πρωτοσύγ-
 κελλος κύριος Γρηγόριος. » 1

Νάρκισσος Μορφινός. » 1

Ἀναστάσιος Σχκελαρίου. » 1
 Παρθένιος ἱερομ. ἐκ Σε-
 ρίου. » 1

Χρύσανθος ἱεροδ. τοῦ ἁγίου
 Περιστεράς. » 1

Ἀνατόλιος ἡγούμενος Δου-
 ρχάνης. » 1

* Η Σχολή τῆς Ζωσι-ἀντίπ.	Γεράσιμος Μ 'Ραζῆς. ἀντίπ.	1
σιμαίας ἀδελφότητος	Ἰωάννης Χρ. Σάββας.	» 1
διὰ τῶν ἐφόρων αὐτῆς	Νικέλ. Γ. Χασάπη Τζιάλα.	» 1
Κ. Ἀλεξίου Φιλίου,	Γεώργιος Χ. Παρλαανίδης.	» 1
Σταύρου Κομπαιτῆ,	Δημήτριος Γ. Κυράτζη.	» 1
Κωνσταντίνου Ζωίδου,	Ἰωαννίδης Ἀθανάσιος	» 1
Ἀνασας. Δ. Γεράση.	Μπιλπίος.	» 1
Οἱ ἐπίτροποι τῆς ἐκκλη-	Ἐν Καστορίᾳ.	
σίας τοῦ ἁγίου Ἀθα-	Ὁ Πανιερώτατος ἅγιος	
σίου τῆς μητροπόλεως,	Καστορίας κύριος Νι-	
Παναγιώτης Διαμαν-	κηφόρος.	» 1
τίου καὶ Παναγιώτης	Ὁ τῆς αὐτοῦ πανιερότη-	
Κολοβός, διὰ τὴν αὐ-	τος ἀρχιδιάκονος κύριος	
τὴν ἐκκλησίαν.	Ἀλέξανδρος Τσακάλης.	» 1
Οἱ ἐπ-		
σία		
Δημήτριος Καστο-		
ρίης καὶ Παναγιώτης Χασ-		
αίου, διὰ τὴν ἐκκλησίαν.		
Ἀνασας. Παναγιώτου ἐ-		
πίτροπος τοῦ γενικοῦ		
Νοσοκομείου.		» 1
Ἀναστάσιος Μίτας, ἐπί-		
τροπος τῆς ἁγίας Μα-		» 1
ρίνης.		
Νούσιος Χρυσός, ἐπίτρο-		
πος τοῦ ἁγίου Νικολάου.		» 1
Οἱ ἐπίτροποι τοῦ ἁγίου		
Νικολάου Βασιλείος Ν.		
Μουμουδῆς, Μιχαήλ		
Χ. Κώστας.		» 1
Ἀφείριος Ἰωαννίδης, ἱα-		
τρός καὶ ὥρολογᾶς ἐκ		
Πρεμέτης.		» 1
Ἰάκωβος Ζίνης.		» 1
Ἰάκωβος Ζίνης.		» 1
Ἰάκωβος Ἀθανασίου.		» 1
Ἰωάννης Ἀραβαντινός.		» 1
Ἰωάννης Κωνσταντινίδης.		» 1
Βασιλείος Παπᾶ		
Γεωργίου.		» 1
Γεράσιμος Μ 'Ραζῆς. ἀντίπ.		1
Ἰωάννης Χρ. Σάββας.		» 1
Νικέλ. Γ. Χασάπη Τζιάλα.		» 1
Γεώργιος Χ. Παρλαανίδης.		» 1
Δημήτριος Γ. Κυράτζη.		» 1
Ἰωαννίδης Ἀθανάσιος		» 1
Μπιλπίος.		» 1
Ἐν Καστορίᾳ.		
Ὁ Πανιερώτατος ἅγιος		
Καστορίας κύριος Νι-		
κηφόρος.		» 1
Ὁ τῆς αὐτοῦ πανιερότη-		
τος ἀρχιδιάκονος κύριος		
Ἀλέξανδρος Τσακάλης.		» 1
Ἐν τῇ Μητροπολίτι		
Καστορίας.		
Ἐν τῇ Μητροπολίτι		
Καστορίας.		
Γεώργιος Γεωργιάδης.		
Ἐν Βουκουρεστίοις.		
Ὁ Μητροπολίτης Οὐγ-		
ροβλαχίας Νεόφυτος.		» 10
Ἡ ἁγία ἐπισκοπὴ Ῥι-		
μνίκου.		» 6
Ἡ ἱερὰ ἐπισκοπὴ Ἀρ-		
τζεσίου.		» 4
Τὰ ἐν τῇ Βλαχίᾳ Μοναστήρια.		
Τισμάνα.		» 1
Κόζια.		» 1
Μπιστριτςα.		» 1
Χουρέζι.		» 1
Ἀρνοτα.		» 1
Γόβορα.		» 1
Μότρου.		» 1
Στριγάγια.		» 1
Μπραγκοβένι.		» 1
Σαδόβα.		» 1
Γαλαβατζόκι.		» 1

Ῥαγκατζόβι.	ἀντίτυπα.	1	Νουτζέτο.	ἀντίτυπ.	1
Βιέροσι.	»	1	Μπάνο.	»	1
Κιμπουλούγκι.	»	1	Μπουκοβέστι.	»	1
Δεάλου.	»	1	Ἅγιος Ἰωάννης ἀπὸ Φω-		
Ζναγόβι.	»	1	ξάνι.	»	1
Ἰτζερνίκα.	»	1	Μπαρμπένι.	»	1
Καλδαρουσάνι.	»	1	Μπουτσάι.	»	1
Σινάγια.	»	1	Χάνι Τρέτζι.	»	1
Ἅγιος Γεώργιος ὁ νέος.	»	1	Κεδρένι.	»	1
Βικαρέστι.	»	1	Ἐν Βιέννη.		
Καλούγι.	»	1	Ἀρχιμ. Ζαχαρίας Χατζό-		
Ἅγιος Σάββας.	»	1	πουλος.	»	1
Ῥαζβάνι.	»	1	Ἀρχιμ. Κοσμάς Λιβερό-		
Ματαρέστι.	»	1	πουλος.	»	1
Ἰερού.	»	1	Προκόπιος Γεωργιάδης.		
Ἰερού.	»	1	Ἰερού.	»	1
Ἰερού.	»	1	Ἀνθιμος Νικολάδης ἱε-		
Ἰερού.	»	1	ροδιάκονος.	»	1
Ἰερού.	»	1	Βαρών Σίμων Σίνας, ἵνα		
Ἰερού.	»	1	διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς		
Ἰερού.	»	1	ἐν Ἀθήναις ἐνδεεῖς		
Ἰερού.	»	1	μαθητάς.	»	10
Ἰερού.	»	1	Βαρών Ἰωάν. Σίνας, ὡς-		
Ἰερού.	»	1	αὐτως.	»	10
Ἰερού.	»	1	Νικόλαος Μαντζουράνης,		
Ἰερού.	»	1	Ἑλλην. ὑποπρόξενος,		
Ἰερού.	»	1	ὡς αὐτως.	»	3
Ἰερού.	»	1	Κωνστ. Μ. Κούρτης.	»	2
Ἰερού.	»	1	Ἀδελφοὶ Μ. Δούμπα.	»	2
Ἰερού.	»	1	Ζώης Χαραμῆς.	»	2
Ἰερού.	»	1	Δημήτριος Θεοδ. Τύρκας.	»	1
Ἰερού.	»	1	Δημ. Σπύρτας.	»	1
Ἰερού.	»	1	Δημ. Κηλαϊδίτης.	»	1
Ἰερού.	»	1	Ἰωάν. Β. Νάντζου.	»	1
Ἰερού.	»	1	Κωνστ. Α. Χρηστομάνου.	»	1
Ἰερού.	»	1	Στέργ. Ν. Μπόντζου.	»	1
Ἰερού.	»	1	Ἀθανάσιος Φιλιππίδης.	»	1
Ἰερού.	»	1	Ἀ. Παλλατίδης.	»	1
Ἰερού.	»	1	Μιχαήλ Οἰκονόμου.	»	1
Ἰερού.	»	1	Ἐν Λευκίᾳ.		
Ἰερού.	»	1	Ἀρχ. Γρηγ. Ἀγαθόπουλος.	»	1

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Η Μαγναλάρη

Διὰ τῆς. περ. 8. 143/2/86.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βερολίνου

